

VITALIE BÂRCĂ

ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE. SARMAȚII ÎN SPAȚIUL EST-CARPATIC (SEC. I A. CHR. – ÎNCEPÛTUL SEC. II P. CHR.)

*

HISTORY AND CIVILISATION. THE SARMATIANS IN THE EAST CARPATHIANS REGION (1ST CENTURY BC - BEGINNING OF THE 2ND CENTURY AD)

Cartea a apărut cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR
prin
ADMINISTRAȚIA FONDULUI CULTURAL NAȚIONAL
și
S.C. IONAS TRANS® S.A. CLUJ-NAPOCA
S.C. HOLDCOMP S.R.L. BISTRIȚA
CAMELIA ȘI ANATOL PÂNZARU

Prietenilor mei

VITALIE BÂRCĂ

**ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE.
SARMAȚII ÎN SPAȚIUL EST-CARPATIC
(SEC. I A. CHR. – ÎNCEPUTUL SEC. II P. CHR.)**

*

**HISTORY AND CIVILISATION.
THE SARMATIANS IN THE EAST
CARPATHIANS REGION
(1ST CENTURY BC – BEGINNING OF THE
2ND CENTURY AD)**

**Argonaut
Cluj-Napoca, 2006**

**INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIA ARTEI CLUJ NAPOCA
BIBLIOTECA EPHEMERIS NAPOCENSIS**

5

Referenți științifici:

Dr. Valeriu Sîrbu
Muzeul Brăilei

Dr. Habil. Alexandru Simonenko
Institutul de Arheologie Kiev

© VITALIE BÂRCĂ & ARGONAUT

Coperta: Reprezentarea sarmaților roxolani de pe Columna lui Traian
(C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, Berlin, 1896, pl. XXXVII/92-94)

Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului este interzisă și pedepsită conform legii.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BÂRCĂ VITALIE

**Istorie și civilizație. Sarmații în spațiul est-carpatic
(sec. I a. Chr. – începutul sec. II p. Chr.) / Vitalie Bârcă. –
Cluj-Napoca : Argonaut, 2006**

Bibliogr.

ISBN (10) 973-109-015-0 ; ISBN (13) 978-973-109-015-3

94(398.2)

EDITURA ARGONAUT

România, Cluj-Napoca

Str. Ciucaș nr. 5/15

Tel./Fax: 0264-425626

0740-139984

www.edituraargonaut.ro

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	13
I. INTRODUCERE	17
I. 1. Scopul lucrării.....	18
I. 2. Izvoare.....	18
I. 3. Delimitarea geografică a zonei.....	19
I. 4. Limitele cronologice.....	19
I. 5. Aspecte referitoare la metodă și unele precizări de ordin tehnic	20
II. SCURT ISTORIC AL CERCETĂRILOR	23
III. CÂTEVA OBSERVAȚII PRIVIND CRONOLOGIA ȘI PERIODIZAREA CULTURII SARMATICE	31
IV. MORMINTE. RITUL ȘI RITUALURI FUNERARE	37
IV. 1. Amplasarea și dispunerea mormintelor	37
IV. 2. Tipurile de morminte	40
IV. 3. Amenajarea mormintelor	47
IV. 4. Orientarea și poziția defuncțiilor	50
IV. 5. Elemente ale ritualului funerar	53
IV. 6. Ofrande animale	56
IV. 7. Mobilierul funerar: componența și poziția în morminte	57
V. CÂTEVA OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA TEZAURE ȘI DEPOZITE	61
VI. CULTURA MATERIALĂ	65
VI. 1. VASE CERAMICE	65
VI. 1. 1. Vase ceramice modelate cu mâna	66
VI. 1. 1. 1. Vase pentru prepararea și păstrarea hranei	67
VI. 1. 1. 2. Vase pentru consumarea hranei	67
VI. 1. 1. 3. Vase pentru păstrarea și turnarea lichidelor	68
VI. 1. 1. 3. 1. Vase cu gura îngustă	69
VI. 1. 1. 3. 2. Vase cu gura îngustă și corpul globular	69
VI. 1. 1. 3. 3. Căni	69
VI. 1. 1. 4. Vase pentru băut	71
VI. 1. 1. 4. 1. Văscioare	71
VI. 1. 1. 4. 2. Boluri	72
VI. 1. 1. 4. 3. Cupe.	73
VI. 1. 1. 5. Vase cu funcționalitate incertă	73
VI. 1. 1. 6. Vase utilizate ritual	73
VI. 1. 1. 6. 1. Afumători	73
VI. 1. 1. 6. 2. Vase rituale cu trei piciorușe	77
VI. 1. 2. Vase ceramice modelate la roată	77
VI. 1. 2. 1. Vase pentru consumarea hranei	77
VI. 1. 2. 1. 1. Străchini	77
VI. 1. 2. 1. 2. Farfurii	78
VI. 1. 2. 1. 3. Boluri	79
VI. 1. 2. 2. Vase pentru păstrarea și turnarea lichidelor	80

VI. 1. 2. 2. 1. Ulcioare	80
VI. 1. 2. 2. 2. Căni	80
VI. 1. 2. 3. Vase pentru băut	86
VI. 1. 2. 3. 1. Cănițe	86
VI. 1. 2. 3. 2. Boluri	88
VI. 1. 2. 3. 3. Cupe	88
VI. 1. 3. Amfore	88
VI. 1. 4. Câteva considerații privind vasele ceramice	94
VI. 2. OBIECTE DE UZ CASNIC ȘI GOSPODĂRESC	96
VI. 2. 1. Fusaiole	96
VI. 2. 2. Cute	97
VI. 2. 3. Cuțițe	97
VI. 2. 4. Ace și sule	98
VI. 2. 5. Opaite	99
VI. 3. OBIECTE DE PODOABĂ ȘI VESTIMENTAȚIE	99
VI. 3. 1. Colane	99
VI. 3. 2. Coliere	100
VI. 3. 3. Brățări	101
VI. 3. 4. Inele de picior	105
VI. 3. 5. Cercei	106
VI. 3. 6. Inele de tâmplă	108
VI. 3. 7. Inele	109
VI. 3. 8. Verigi	110
VI. 3. 9. Catarame și încheietori de catarame	113
VI. 3. 10. Capete și garnituri de capete de curele	115
VI. 3. 11. Aplici	115
VI. 3. 12. Fibule	120
VI. 3. 13. Pandantive	132
VI. 3. 14. Mărgele	139
VI. 3. 15. Considerații privind evoluția pieselor de podoabă și vestimentație ...	144
VI. 4. OBIECTE DE TOALETĂ	145
VI. 4. 1. Oglinzi	145
VI. 4. 2. Câteva considerații privind oglinzile din mormintele sarmatice din spațiul de la est de Carpați	158
VI. 4. 3. Cutiuțe pentru farduri	160
VI. 4. 4. Pixide	161
VI. 5. VASE DIN METAL	161
VI. 5. 1. Vase de argint	162
VI. 5. 2. Vase de bronz	164
VI. 5. 2. 1. Cazane	164
VI. 5. 2. 2. Situle	167
VI. 5. 2. 3. Caserole	170
VI. 5. 2. 4. Castroane	174
VI. 5. 2. 5. Căni	174
VI. 5. 3. Câteva considerații privind vasele romane din bronz	175
VI. 6. RECIPIENTE DE STICLĂ	176
VI. 6. 1. Kantharoi.....	176
VI. 6. 2. Căni	177
VI. 6. 3. Cupe cu picior	177
VI. 6. 4. Unguentaria	178
VI. 7. VASE DE LEMN	178

VI. 8. ARMAMENTUL	179
VI. 8. 1. Armamentul ofensiv	179
VI. 8. 1. 1. Spade și pumnale	180
VI. 8. 1. 2. Lănci	189
VI. 8. 1. 3. Sulițe	190
VI. 8. 1. 4. Arcul. Considerații privind utilizarea arcului în lumea sarmatică	192
VI. 8. 1. 5. Vârfuri de săgeți și tolbe	198
VI. 8. 1. 6. Apărători de mână	205
VI. 8. 2. Armamentul defensiv și echipamentul militar	205
VI. 8. 2. 1. Coifuri	205
VI. 8. 2. 2. Scuturi	211
VI. 8. 2. 3. Armuri	212
VI. 9. PIESE DE HARNAȘAMENT	215
VI. 9. 1. Zăbale	215
VI. 9. 2. Psalii	217
VI. 9. 3. Falere	220
VI. 9. 4. Aplici frontale	225
VI. 9. 5. Aplici	228
VI. 9. 6. Obrăzare	229
VI. 9. 7. Câteva considerații privind piesele de harnașament	230
VII. SARMAȚII LA HOTARELE LUMII ANTICE ÎN SECOLUL I A. CHR. – ÎNCEPUTUL SECOLULUI II P. CHR. SCHIȚĂ ISTORICĂ	233
VIII. CONSIDERAȚII FINALE	263
IX. REPERTORIUL DESCOPERIRILOR	273
ABSTRACT	377
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE	423
BIBLIOGRAFIE	427
ANEXE	479
ILUSTRĂȚIE	495

CONTENTS

FOREWORD	13
I. INTRODUCTION	15
I. 1. Paper aim	18
I. 2. Sources	18
I. 3. Geographical limits	19
I. 4. Chronological limits	19
I. 5. Method and a few technical specifications	20
II. HISTORY OF RESEARCH	23
III. A FEW REMARKS ON THE SARMATIAN CHRONOLOGY AND PERIOD DIVISION	31
IV. BURIAL. FUNERARY RITUAL	37
IV. 1. Burial location and disposition	37
IV. 2. Burial types	40
IV. 3. Burial arrangement	47
IV. 4. Orientation and position of the bodies	50
IV. 5. Elements of funerary ritual	53
IV. 6. Animal offerings	56
IV. 7. Burial inventory: composition and position within the grave.....	57
V. A FEW REMARKS ON HOARDS AND DEPOSITS	61
VI. MATERIAL CULTURE	65
VI. 1. POTTERY	65
VI. 1. 1. Hand made pottery	66
VI. 1. 1. 1. Cooking and food storage ware	67
VI. 1. 1. 2. Eating ware	67
VI. 1. 1. 3. Liquids storage and decant ware.....	68
VI. 1. 1. 3. 1. Narrow mouth ware	69
VI. 1. 1. 3. 2. Narrow mouth and round body ware	69
VI. 1. 1. 3. 3. Jars	69
VI. 1. 1. 4. Drinking ware	71
VI. 1. 1. 4. 1. Small ware	71
VI. 1. 1. 4. 2. Bowls	72
VI. 1. 1. 4. 3. Cups.	73
VI. 1. 1. 5. Ware of uncertain functionality	73
VI. 1. 1. 6. Ware used for ritual purposes	73
VI. 1. 1. 6. 1. Censers	73
VI. 1. 1. 6. 2. Three legged ritual ware	77
VI. 1. 2. Wheel made pottery	77
VI. 1. 2. 1. Eating ware	77
VI. 1. 2. 1. 1. Tureens	77
VI. 1. 2. 1. 2. Plates	78
VI. 1. 2. 1. 3. Bowls	79
VI. 1. 2. 2. Liquids storage and decant ware	80
VI. 1. 2. 2. 1. Pitchers	80

VI. 1. 2. 2. 2. Jars	80
VI. 1. 2. 3. Drinking ware	86
VI. 1. 2. 3. 1. Small jars	86
VI. 1. 2. 3. 2. Bowls	88
VI. 1. 2. 3. 3. Cups	88
VI. 1. 3. Amphorae	88
VI. 1. 4. A few remarks on pottery	94
VI. 2. HOUSEHOLD OBJECTS	96
VI. 2. 1. Loom weights	96
VI. 2. 2. Whetstones	97
VI. 2. 3. Knives	97
VI. 2. 4. Pins and awls	98
VI. 2. 5. Lamps	99
VI. 3. JEWELLREY AND APPAREL ACCESSORIES	99
VI. 3. 1. Collars	99
VI. 3. 2. Necklaces	100
VI. 3. 3. Bracelets	101
VI. 3. 4. Foot rings	105
VI. 3. 5. Earrings	106
VI. 3. 6. Temple rings	108
VI. 3. 7. Rings	109
VI. 3. 8. Links	110
VI. 3. 9. Buckles and buckle joints.....	113
VI. 3. 10. Belt trimmings and belt trimming sets	115
VI. 3. 11. Appliques	115
VI. 3. 12. Brooches	120
VI. 3. 13. Pendants	132
VI. 3. 14. Beads	139
VI. 3. 15. A few remarks on the evolution of jewellery and apparel accessories.....	144
VI. 4. TOILETRIES	145
VI. 4. 1. Mirrors	145
VI. 4. 2. A few remarks on mirrors within the Sarmatian burials in the east Carpathians	158
VI. 4. 3. Make-up small containers	160
VI. 4. 4. Pyxides	161
VI. 5. METAL WARE	161
VI. 5. 1. Silver ware	162
VI. 5. 2. Bronze ware	164
VI. 5. 2. 1. Cauldrons	164
VI. 5. 2. 2. Situlae	167
VI. 5. 2. 3. Casseroles	170
VI. 5. 2. 4. Basins	174
VI. 5. 2. 5. Jars	174
VI. 5. 3. A few remarks on Roman bronze ware	175
VI. 6. GLASS RECIPIENTS	176
VI. 6. 1. Kantharoi.....	176
VI. 6. 2. Jars	177
VI. 6. 3. Footed cups	177
VI. 6. 4. Unguentaria	178
VI. 7. WOODEN WARE	178

VI. 8. WEAPONRY	179
VI. 8. 1. Charging weaponry	179
VI. 8. 1. 1. Swords and daggers	180
VI. 8. 1. 2. Lances	189
VI. 8. 1. 3. Spears	190
VI. 8. 1. 4. The bow. Remarks on the bow usage within the Sarmatian environment	192
VI. 8. 1. 5. Arrow heads and quivers	198
VI. 8. 1. 6. Hand plates	205
VI. 8. 2. Defensive weaponry and military equipment	205
VI. 8. 2. 1. Helmets	205
VI. 8. 2. 2. Shields	211
VI. 8. 2. 3. Armours	212
VI. 9. HARNESS ITEMS	215
VI. 9. 1. Bits	215
VI. 9. 2. Hackamores	217
VI. 9. 3. Phalera	220
VI. 9. 4. Frontal appliques	225
VI. 9. 5. Appliques	228
VI. 9. 6. Cheek covers	229
VI. 9. 7. A few remarks on harness items	230
VII. THE SARMATIANS IN THE ANCIENT WORLD DURING THE 1ST CENTURY BC – BEGINNING OF THE 2ND CENTURY AD. HISTORICAL OVERVIEW	233
VIII. FINAL OBSERVATIONS	263
IX. DISCOVERIES INDEX	273
ABSTRACT	377
BIBLIGRAPHICAL ABBREVIATIONS	423
BIBLIOGRAPHY	427
ANNEXES	479
ILLUSTRATION	495

CUVÂNT ÎNAINTE

Cercetările asupra nomazilor sarmați din teritoriul est-carpatic au conferit coerență și profunzime unui discurs istoriografic doar în ultimile cinci decenii, deși primele investigații ale vestigiilor aparținând acestora au început mult mai devreme. În limitele greu perceptibile ale unei bibliografii destul de vaste, pentru o perioadă destul de scurtă de cercetare sistematică a civilizației sarmaților din spațiul analizat, contribuțiile de sinteză asupra problemei în discuție sunt, totuși, relativ puține. Mai mult decât atât, nici una dintre acestea nu oferă o analiză complexă și măcar coerentă asupra unui interval cronologic din cele patru secole de prezență sarmatică efectivă pe acest teritoriu. Totodată, încă lipsește o lucrare de ansamblu, așa cum există pentru spațiul nord-pontic, elaborată pe baza cercetării exhaustive a datelor arheologice aparținând sarmaților din teritoriul est-carpatic.

Cartea de față reprezintă, în cea mai mare parte a sa, teza de doctorat, susținută în decembrie 2003 la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Încă de la început trebuie spus că aceasta, fără a avea pretenții de exhaustivitate, încearcă o prezentare a civilizației sarmaților din spațiul est-carpatic în intervalul cronologic cuprins între secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. Lucrarea este rezultatul efortului personal de adunare, sistematizare și analizare a vestigiilor arheologice aparținând sarmaților din regiunea și perioada analizată, precum și al celor care de-a lungul mai multor decenii au întreprins efectiv cercetările de pe teren. Nu în ultimul rând trebuie menționat ca ea reprezintă doar un stadiu al cercetărilor arheologice, iar concluziile noastre se bazează pe informațiile de la nivelul actual al cunoștințelor în domeniu. Sperăm ca investigația noastră să constituie un aport substanțial la cunoașterea civilizației sarmatice în general și a celei din spațiul analizat în special, precum și să se constituie într-un imbold pentru cercetările viitoare, care să aducă date și informații noi cu privire la sarmații din spațiul est-carpatic.

La fel ca pe toată durata anilor de studenție și de-a lungul elaborării prezentei lucrări, m-am bucurat de sprijinul științific și încurajarea constantă a prof. univ. dr. Ioan Glodariu, ale cărui îndrumări, observații și sugestii își au meritul lor în forma finală a acestei lucrări. Pentru întregul său ajutor și pentru încrederea acordată de a duce la bun sfârșit această lucrare îi voi rămâne sincer recunoscător.

Mulțumirile mele se îndreaptă și spre profesorii Catedrei de Istorie antică și arheologie a Facultății de Istorie și Filosofie din Universitatea clujeană (Radu Ardevan, Mihai Bărbulescu, Alexandru Diaconescu, Gelu Florea, Dan Isac, Ioan Piso, Dumitru Protase), de numele cărora se leagă nu doar anii de pregătire universitară în domeniu, dar și întreaga mea maturizare științifică ulterioară.

Multă recunoștință îi datorez prof. univ. dr. Nicolae Gudea pentru sfaturile competente și observațiile utile făcute pe tot parcursul elaborării lucrării.

De asemenea le sunt recunoscător cercetătorilor dr. habil. Alexandru V. Simonenko, dr. Serghej V. Polin, dr. Valentina V. Krapivina de la Institutul de Arheologie din Kiev care mi-au oferit numeroase sugestii și informații în legătură cu problema sarmaților din spațiul nord și nord-vest pontic. De asemenea le mulțumesc pentru numeroasa bibliografie pusă la dispoziție în timpul stagiului de documentare pe care l-am avut la Institutul de Arheologie al Academiei Ucrainene de Științe din Kiev.

Țin să mulțumesc și cercetătorilor dr. Igor V. Brujako, dr. Evgenija F. Redina și dr. Leonid V. Subbotin de la Muzeul de Arheologie din Odessa, precum și lui dr. Tatiana L. Samojlova și dr. Mihail M. Fokeev de la Institutul de Arheologie din Odessa, pentru sfaturile utile și ajutorul dat cu generozitate pentru clarificarea unor aspecte privitoare la aria noastră de cercetare.

Recunoștința mea se îndreaptă și către Serghej Agulnicov, Valeriu Bubulici, dr. Valentin Dergacev, Valeriu Haheu, dr. Maja T. Kašuba și Serghej I. Kurčatov, dr. Olga V. Larina (Institutul de Arheologie și Etnografie, Chișinău), profesorilor Eugen Savva (Muzeul Național de Istorie a

Moldovei) și Gheorghe Postică (Universitatea Liberă Internațională din Moldova) care mi-au pus la dispoziție și mi-au înlesnit accesul la o serie de materiale și informații inedite necesare și extrem de utile în elaborarea acestei lucrări.

Profundă recunoștință îi datorez domnului profesor Evghenij V. Jarovoj (Universitatea din Tiraspol) pentru sfaturile competente și materialul arheologic inedit pe care mi l-a pus la dispoziție.

Aceleași gânduri de mulțumire se îndreaptă spre o serie de cercetători care au manifestat receptivitate față de investigația mea și mi-au acordat sprijinul lor de specialitate și sfaturi competente: dr. Viorica Crișan, dr. Eugen Iaroslavschi, dr. Adriana Isac (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca), prof. univ. dr. Alexandru Suceveanu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), prof. univ. dr. Valentin Vasilev (Universitatea 1 Decembrie 1918”, Alba-Iulia).

Exprim, în egală măsură, sincera mea recunoștință lui dr. Valeriu Sîrbu (Muzeul Brăilei), conf. univ. dr. Gelu Florea (Universitatea Babeș-Bolyaj, Cluj-Napoca), dr. Ioan Stanciu și dr. Aurel Rustoiu (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca) care au manifestat receptivitate față de investigația mea și mi-au acordat sprijinul lor de specialitate și sfaturi competente. Le mulțumesc pentru răbdarea cu care mi-au citit părți din manuscris, în diverse faze ale redactării sale, pentru sugestiile și observațiile critice făcute și, nu în ultimul rând, pentru analogiile semnalate pentru diferite categorii de artefacte.

Doresc de asemenea să mulțumesc colegilor și prietenilor de specialitate care mi-au fost de un real ajutor prin sugestii, observații, comentarii precum și prin posibilitatea ce mi-au creat-o de a purta discuții tematice, care mi-au îmbogățit sfera de idei a prezentei lucrări: dr. Ionuț C. Opreș (Universitatea din București), dr. Sorin Cociș, dr. Coriolan Opreanu, dr. Cristian Găzdac (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), lect. univ. dr. Ligia Ruscu (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca) și dr. Viorica Rusu-Bolindeț (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca). Discuții purtate cu diverse ocazii, sfaturi profesionale și recomandări bibliografice primite se regăsesc în paginile acestei cărți.

Sentimente de grațitudine și o pioasă amintire port profesorului dr. Ioan Horațiu Crișan pentru că a fost cel ce m-a îndemnat spre arheologie și studiul civilizației antice.

Nu în ultimul rând, se cuvine menționat și faptul potrivit căruia realizarea acestei lucrări a devenit posibilă și prin sprijinul efectiv de care m-am bucurat din partea prof. univ. dr. Petre Roman.

Sper ca lucrarea de față să nu dezamăgească încrederea pe care au investit-o în autor și să contribuie la creșterea interesului pentru studiul civilizației sarmate pe teritoriul României.

Îi sunt recunoscător și bunului meu prieten Virgiliu Țărău, specialist în istorie contemporană, pentru dialogul științific deschis la care și-a arătat în permanență disponibilitatea, extrem de util mie, precum și pentru sprijinul acordat în momentele dificile ale realizării acestui demers de cercetare.

Îi mulțumesc de asemenea kolegei și prietenei Ioana Savu pentru răbdarea și acuratețea cu care a efectuat corecturile la versiunea anterioară a acestei cărți.

Apariția acestei cărți nu ar fi fost posibilă fără ajutorul acordat la prelucrarea computerizată a materialului ilustrativ de către Török Károly și Bogdan Radu.

Adresez pe această cale mulțumirile și considerația mea prietenilor Radu și Cristina Borodi, Liliana Cebotari, Cristian și Simona Cornea, Gabriel și Simona Chiș, Marius Cuiubus, Eugenia Cuiubus, Inna Homițchi, Viorel Manole, Rodica Miron, Cătălin Onuțu, Anatol și Camelia Pânzaru, Ovidiu Pinte, Mircea și Anca Rotaru, Bogdan și Anca Suci, Ștefania Țărău și Ottmar Trașcă care m-au încurajat, m-au sprijinit moral și au fost alături de mine în momentele cele mai grele ale elaborării acestei lucrări.

Prietenia și sprijinul de care m-am bucurat din partea celor menționați mai sus de-a lungul elaborării acestei lucrări este foarte mare, ceea ce ma onorează o dată în plus. Tot ce este bun în această carte li se datorează în mare măsură, iar eventualele greșeli îmi aparțin în totalitate.

În final, dar nu în ultimul rând, doresc să mulțumesc și să adresez sincera mea grațitudine, și cu această ocazie, părinților mei *Agafia* și *Mihai*, fratelui *Iurie* și surorii *Irina*, care au fost mereu alături de mine, susținându-mă și încurajându-mă în permanență.

Fără întregul sprijin al celor numiți în rândurile de mai sus lucrarea de față, chiar dacă ar fi putut fi finalizată, ar fi fost mult mai săracă.

Vitalie Bârcă

I. INTRODUCERE

Triburile sarmaților nomazi, care inițial au locuit în stepele Volgăi și de la sudul Munților Urali, au lăsat urme vizibile în istoria antichității. În ultimele secole a. Chr., primele secole p. Chr., aceștia au supus imensul spațiu cuprins între Munții Urali și Dunăre, devenind principala putere a periferiei sud-estice a lumii antice europene. Ei au pătruns în Caucazul de Nord și au ocupat regiunea Kuban, nordul și nord-vestul Mării Negre și Câmpia Pannonică. Sarmații au participat la numeroase evenimente politico-militare care au avut loc pe parcursul ultimelor secole a. Chr. – primele secole p. Chr. în acest imens spațiu, fiind și unii dintre cei mai redevabili dușmani ai Imperiului Roman. Începând din secolele III-II a. Chr., odată cu intensificarea expansiunii sarmatice spre vest și până la apariția goților în nordul Mării Negre la mijlocul secolului III p. Chr., sarmații au constituit forța dominantă în stepele euroasiatice.

Așezarea sarmaților în noile teritorii a dus la stabilirea contactelor cu diferite popoare. Bunăoară, ocuparea spațiului nord-pontic a dus la stabilirea unor contacte cu purtătorii culturii Zarubineck, cu sciții târzii din regiunea Niprului de Jos și Crimeea, cu orașele grecești și Regatul Bosporan, iar odată cu pătrunderea în spațiul est-carpatic, și cu geto-dacii. Interdependența sarmaților cu diferitele populații din imensul spațiu pe care l-au ocupat este sesizabilă în relațiile politice, economice, dar și culturale reciproce. În timp, sarmații și-au lăsat amprenta asupra culturii materiale și spirituale a acestora, iar pe de altă parte, cultura materială a sarmaților a suferit și ea anumite influențe din partea populațiilor locale, dar și din cea a Imperiului Roman. Mai mult decât atât, se poate constata că, intrând în contact direct cu orașele grecești, cu Regatul Bosporan și cu Imperiul Roman, mobilierul funerar al sarmaților s-a îmbogățit în mod substanțial. În plus, materialul arheologic, iar în unele cazuri cel antropologic, literar și epigrafic, demonstrează complexitatea proceselor etnice în regiunile în care au pătruns sarmații. Nu în ultimul rând trebuie menționat că studierea proceselor etnice și culturale în regiunile în care au pătruns și s-au așezat aceștia, de-a lungul timpului, nu este posibilă, din punctul nostru de vedere, fără clarificarea rolului istoric pe care l-au jucat sarmații în cadrul lor.

Pentru rezolvarea cu succes a problemelor sus menționate este necesară atât clarificarea și elucidarea aspectelor legate de pătrunderea sarmaților în diferite regiuni, cât și stabilirea exactă a triburilor sarmatice care au participat la aceste mișcări.

Formându-se în stepele de la est de fluviul Volga, triburile sarmatice ale iazigilor, roxolanilor, aorșilor, siracilor, iar mai târziu ale alanilor, au pătruns val după val spre vest în căutarea de noi teritorii. Această situație se explică și prin împrejurarea că aceștia erau mai ales crescători de animale și permanent în căutare de noi pășuni. Un rol în expansiunea sarmaților spre vest l-a jucat și exploatarea externă, care a fost în cazul tuturor nomazilor o cale de obținerea de noi produse. La acestea se mai adaugă activizarea hunilor, pătrunderea nomazilor în Asia Centrală, creșterea substanțială a populației în Sarmația Asiatică, cât și pătrunderea pe teritoriul acesteia a unor noi grupări de sarmați la rândul lor împinse dinspre est.

Pătrunderea sarmaților pe teritoriul de la vest de Don a început încă din secolul III a. Chr. și consta în incursiuni de jaf, iar ocuparea și stabilirea efectivă în acest spațiu a avut loc doar din secolul II a. Chr. Către sfârșitul secolului I a. Chr., sarmații ocupau tot teritoriul cuprins între Don și Nipru. În secolul I a. Chr. ei pătrund și în spațiul de la vest de Bug, iar între sfârșitul aceluiași secol și prima jumătate a celui următor îl ocupă definitiv. Destrămarea regatului lui Burebista, după moartea acestuia și înfrângerea suferită de către geto-daci și bastarni în fața romanilor în anul 28 a. Chr. au facilitat atât ocuparea acestei regiuni, dar și a celei de la vest de Nistru, de către sarmații. Tot începând de acum sarmații, în alianță cu geto-dacii, efectuau incursiuni la sud de Dunăre, deranjând tot mai mult puterea crescândă a Romei în regiune, iar spre mijlocul secolului I p. Chr., sarmații iazigi ocupă spațiul dintre Tisa și Dunăre. Ocuparea întregului spațiu nord și nord-vest pontic de către sarmați a pus bazele formării Sarmației Europene, care a avut loc în câteva etape și nu reprezintă, în sine, o acțiune rapidă, ci un proces îndelungat și complex.

Rolul jucat de sarmați în dezvoltarea spațiului est-carpatic face ca studierea istoriei și culturii acestora să fie actuală. Nu mai puțin importante sunt aspectele legate de caracterul și perioada pătrunderii sarmaților în regiunea est-carpatică, problema cronologiei și periodizării culturii sarmatice din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, cercetarea minuțioasă a perioadelor de dezvoltare ale culturii sarmatice, relațiile cu geto-dacii și cercetarea asemănărilor și deosebirilor dintre cultura sarmaților din spațiul în discuție și cea a celor din nordul Mării Negre și din regiunea de la est de Don. Rezolvarea cu succes a tuturor acestor probleme legate de istoria și cultura sarmaților depinde de nivelul de cercetare al culturilor sarmatice din întregul spațiu locuit de aceștia de-a lungul secolelor.

Revenind la spațiul cuprins între Carpați și bazinul Nistrului trebuie precizat că, deși numărul descoperirilor sarmatice datate în intervalul cuprins între secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. și a lucrărilor dedicate acestora este destul de mare, la ora actuală nu există nici o lucrare care să adune la un loc toate aceste descoperiri. Mai mult decât atât, nu există nici o analiză amplă a tuturor categoriilor de materiale, dar nici o abordare care să corespundă noilor cunoștințe din domeniu.

Studiul de față, fără a avea pretenții de exhaustivitate, încearcă o prezentare detaliată a valorilor materiale și spirituale ale sarmaților din regiunea est-carpatică, modului în care aceștia au reușit, în intervalul cronologic analizat, să valorifice relațiile cu geto-dacii, cu orașele nord-vest pontice și cu Imperiul Roman. În același timp, sunt analizate atât impulsurile novatoare venite dinspre aceștia, cât și particularizarea culturii sarmatice din zonă, precum și aportul adus de către aceștia la dezvoltarea culturii sarmatice.

Nu în ultimul rând, ținem să menționăm că actualitatea problemei este datorată și faptului că la ora actuală datările vestigiilor sarmatice nu sunt destul de exacte, ceea ce a dus la încadrări greșite a unora dintre acestea. Precizarea lor va permite o reconstituire mai exactă a evenimentelor istorice din secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr., dar va permite și atribuirea unora dintre vestigiile arheologice anumitor grupuri și triburi sarmatice care au pătruns și s-au așezat în teritoriul analizat.

I. 1. Scopul lucrării

Scopul principal al acestui demers, bazat pe înregistrarea descoperirilor sarmatice (morminte, tezaure, depozite, descoperiri izolate) l-a constituit posibilitatea de a urmări evoluția locuirii în spațiul est-carpatic, pe parcursul perioadei analizate. Ținând cont de natura cercetării, de cantitatea și varietatea materialului arheologic foarte numeros, dar și de sursele literare și epigrafice, am încercat să oferim atât o privire generală cât și una detaliată, critică, asupra tuturor punctelor de vedere existente în literatura de specialitate asupra diferitelor aspecte legate de cultura sarmatică din secolele I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. Un alt obiectiv al lucrării de față l-a constituit efectuarea unei analize tipologice și cronologice a materialului arheologic din cadrul mormintelor, tezaurelor, descoperirilor izolate sau depozitelor din perioada analizată, cât și evidențierea principalelor elemente de determinare cronologică (artefacte cu o datare mai exactă). Pe baza acestora din urmă, dar și în urma corelării datării diferitelor categorii de obiecte, am încercat să stabilim, cât mai exact, încadrarea cronologică a descoperirilor sarmatice analizate.

Un alt scop al demersului nostru a fost acela de a ne raporta în permanență la situația din restul spațiului locuit de sarmați, pentru a putea corela rezultatele obținute cu cronologia lumii sarmatice în general. Un alt țel al studiului de față a fost elaborarea unei analize complexe a izvoarelor arheologice și literare și utilizarea rezultatelor acestora la reconstituirea proceselor etno-politice ale culturii sarmatice din regiunea dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului (Transnistria) pe parcursul perioadei cuprinse între secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. Nu în ultimul rând s-a încercat, pe baza tuturor izvoarelor avute la dispoziție, o abordare complexă a relațiilor dintre geto-daci și sarmați.

I. 2. Izvoare

La elaborarea lucrării de față, sursele de bază utilizate sunt cele arheologice, care în parte sunt publicate, iar în parte sunt inedite, la care se adaugă cele literare și epigrafice. În calitate de izvoare

epigrafice figurează decretul olbian în cinstea lui Protogenes¹ și cel de la Chersonesus dat în cinstea lui Diophantes², atunci când se discută istoria sarmaților timpurii, și inscripțiile de la Tibur³ și Mangup (Crimeea)⁴, care se referă la evenimentele din a doua jumătate a secolului I p. Chr. și în care sunt menționați sarmații. Izvoarele arheologice, în proporție covârșitoare, sunt reprezentate de morminte, la acestea adăugându-se câteva tezaure, descoperiri izolate și un depozit. Cele câteva tezaure și depozitul au în componența lor, de regulă, piese de armament și harnașament.

În investigația și elaborarea studiului de față, care, așa cum am mai spus, nu are pretenții de exhaustivitate, au fost utilizate pentru analiza culturii sarmatice din secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. din spațiul est-carpatic **163** de morminte, **5** tezaure, **3** descoperiri izolate și un depozit, care se datează în intervalul cronologic analizat.

I. 3. Delimitarea geografică a zonei

Din punct de vedere geografic, teritoriul investigat este cuprins între Munții Carpați la vest, Nistrul Superior în nord-est, teritoriul imediat din stânga Nistrului (Transnistria) la est și gurile Dunării și litoralul Mării Negre la sud. Acest spațiu, care reprezintă, într-o măsură, partea nord-vestică a regiunii circumpontice, este cunoscută în literatura de specialitate și sub denumirea de spațiul est-carpatic. Trebuie precizat că deși astăzi spațiul analizat se află pe teritoriul a trei state (România, R. Moldova, Ucraina), în trecut nici măcar hotarele naturale nu au reprezentat o graniță de separare tranșantă a zonei. Pe parcursul lucrării, s-a utilizat pentru acest teritoriu denumirea regiunea/spațiul/teritoriul est-carpatic cât și cea de regiunea/spațiul/teritoriul dintre Carpați și bazinul Nistrului sau din imediata stângă a Nistrului (Transnistria).

I. 4. Limitele cronologice

Din punct de vedere cronologic, lucrarea de față se încadrează în limitele cuprinse între secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. Reperele cronologice pentru delimitarea perioadei care a fost investigată sunt suficient de clare datorită realităților arheologice, care sunt completate de cele literare și epigrafice. Am optat pentru această delimitare cronologică în primul rând pentru faptul că în secolul I a. Chr. sarmații pătrund în spațiul analizat și din această perioadă sunt și cele mai timpurii vestigii sarmatice⁵; în al doilea rând, fiindcă în această perioadă, sarmații sunt foarte activi pe scena istoriei, iar perioada marchează o prosperitate remarcabilă a comunităților lor pe întregul spațiu locuit de aceștia; în al treilea rând limita superioară a fost fixată la începutul secolului II p. Chr. datorită evenimentelor din perioada Traian-Hadrian (războaiele daco-romane, în care au fost implicați și sarmații, transformarea Daciei în provincie, stabilirea echilibrului dintre Imperiul Roman și sarmați în vremea lui Hadrian). Cert este că, intervalul cronologic abordat acoperă atât perioada sarmatică timpurie de pe acest teritoriu, cât și, în cea mai mare parte, pe cea mijlocie.

În intervalul cronologic cuprins între cele două limite, sarmații au pătruns și apoi s-au așezat în spațiul dintre bazinul Nistrului și Carpați, unde cultura lor a căpătat unele trăsături particulare. În această perioadă se intensifică contactele cu geto-dacii, cu orașele grecești nord-vest pontice și cu Imperiul Roman. Din secolul I p. Chr. se amplifică și incursiunile sarmaților asupra posesiunilor romane.

¹ IOSPE I², 32, p. 43-56.

² IOSPE I², 352, p. 297-307.

³ CIL XIV, 3608.

⁴ Sidorenko 1988, p. 86-87; Vinogradov 1990, p. 32, nota 3; Vinogradov 1994, p. 166-169, notele 91, 93, 95.

⁵ Pătrunderea și apoi așezarea sarmaților în spațiul de la vest de bazinul Nistrului începând cu secolul I a. Chr., nu este nicicum întâmplătoare ci, este în strânsă legătură cu evenimentele care au avut loc în stepele euroasiatice în secolele II-I a. Chr.

I. 5. Aspecte referitoare la metodă și unele precizări de ordin tehnic

Întregul demers al lucrării de față se bazează pe înregistrarea, pe cât posibil, a descoperirilor sarmatice din spațiul cuprins între Carpații răsăriteni și bazinul Nistrului. Am inclus în lista acestora și unele descoperiri (Brăviveni (depozit), Belen'koe (descoperire izolată), Bubueci, Bădragii Noi, Velikoploskoe (tezaure)), care au fost considerate până de curând ca nefiind sarmatice, dar a căror componență indică faptul că aparțin acestui mediu cultural. Pe de altă parte, am inclus în repertoriu o serie de morminte, care au fost încadrate eronat din punct de vedere cronologic, în afara limitei superioare a perioadei analizate. Mai mult decât atât, în cazul unui număr semnificativ de morminte am reușit să precizăm sau să corectăm datarea acestora. Altfel spus, am încercat să realizez un repertoriu în care să fie incluse toate descoperirile (morminte, tezaure, depozite, descoperiri izolate) din intervalul cronologic analizat, care au aparținut cu siguranță sarmaților. Cu toate acestea, suntem convinși că există descoperiri sarmatice care se datează în limitele cronologice analizate despre care nu avem cunoștință și sunt încă inedite.

În cadrul repertoriului (capitolul IX), care respectă principiul alfabetic, fiecare descoperire a primit un număr, chiar dacă în raza aceleiași localități au fost descoperite câteva morminte. Acest lucru a fost făcut atât pentru o mai ușoară regăsire în catalog a descoperirii, atunci când se face trimitere în text, cât și pentru elaborarea hărților pe care numerele din dreptul fiecărui semn corespund cu numerotarea din repertoriu. Repertoriul, completat de ilustrație, a fost conceput în așa fel încât să reprezinte în mod clar toate vestigiile.

În realizarea repertoriului, la fiecare descoperire am încercat să marchez toate datele tehnice. În unele cazuri, datorită publicării defectuoase, acest lucru nu a fost posibil decât parțial. De regulă, am menționat dacă mormântul este plasat într-un tumul de epocă mai veche, principal sau secundar, în tumul sarmatic sau plan, precum și forma gropii, orientarea și poziția scheletului. Pentru tezaure, descoperiri izolate și singurul depozit existent s-au menționat, în funcție de informațiile existente, locul și condițiile de descoperire. Totodată am insistat, în măsura datelor pe care le-am avut la dispoziție, ca mobilierul funerar⁶ care include în sine inventarul⁷ și ofranda⁸ să fie descris cât mai riguros. La fiecare descoperire din cadrul repertoriului este trecută și datarea propusă de noi, iar la bibliografie la fiecare autor, care a publicat și analizat sau menționat respectiva descoperire, este trecută în paranteze datarea propusă de acesta.

Repertoriul întocmit a constituit, de altfel, baza întregii analize a culturii sarmatice din perioada analizată din spațiul est-carpatic.

Toate problemele pe care le ridică studiul sarmaților din regiunea dintre Carpați și bazinul Nistrului în secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. au fost tratate în cadrul unor capitole separate.

Astfel, o scurtă trecere în revistă a istoriografiei problemei sarmatice din spațiul în discuție, a relațiilor cu alte populații, dar și a diferitelor aspecte cronologice și istorice constituie un capitol separat în cadrul lucrării (capitolul II). În capitolul următor s-a făcut o trecere în revistă a unor aspecte legate de cronologia și periodizarea culturii sarmatice propuse de-a lungul timpului de către specialiști. Tot în acest capitol ne-am oprit asupra celor două concepte privind formarea culturilor sarmatice, cât și asupra conținutului istoric a fenomenului de schimbare a unei culturi sarmatice cu alta. Nu în ultimul rând, ne-am oprit și asupra problemei limitelor cronologice superioare și inferioare a culturilor sarmatice.

În capitolul IV, dedicat ritului și ritualurilor funerare, am încercat să abordez o serie de aspecte legate de amplasarea și dispunerea mormintelor, tipurile de morminte și amenajarea acestora, de

⁶ Mobilierul funerar include ansamblul bunurilor aflate în amenajarea funerară (Cf. Sîrbu 2000, p. 161; Sîrbu 2003, p. 20).

⁷ Inventarul funerar include acele piese din mormânt care au fost în mod nemijlocit legate de persoana defunctului (îmbrăcăminte, piese de podoabă și vestimentație, obiecte de toaletă) sau de unele activități pe care acesta le-a desfășurat (armament și echipament militar, unelte, ustensile etc.) (Cf. Sîrbu 2000, p. 161; Sîrbu 2003, p. 18).

⁸ Ofranda funerară include alte obiecte decât cele care fac parte din inventarul funerar. Prin natura ei ofranda este legată de credința în "viața de dincolo", astfel că ea ne poate oferi indicii despre ideologia funerară a comunității respective. Pot fi apreciate ca ofrande alimentele vegetale sau animale, lichidele, cât și alte bunuri. Acestea erau depuse în recipiente, ceea ce face ca acestea să fie considerate ofrande (Cf. Sîrbu 2000, p. 161; Sîrbu 2003, p. 21).

orientarea și poziția defuncțiilor, elementele ritualului funerar, cât și cele legate de mobilierul funerar și ofranda animală din morminte. Pe tot parcursul abordării acestor aspecte am făcut referiri comparative cu situația din întregul spațiu locuit de sarmați în secolele II-I a. Chr. – II p. Chr., dar și cu cea din perioada secolelor IV-III a. Chr. și secolele II-III p. Chr. Uneori, pe parcursul abordării acestei probleme, am încercat, cu maximă prudență, prin comparație cu situația din spațiul nord-pontic și cel de la est de Don și regiunea Kuban, să sugerăm și o atribuire etnică mai exactă.

În cadrul capitolului V, intitulat **Câteva observații cu privire la tezaure și depozite**, a fost abordată problema tezaurilor și depozitului, care se compun din piese de harnașament, unele cu o valoare materială foarte mare. Asocierea obiectelor din inventare, condițiile similare de descoperire cât și datarea în aceeași perioadă, ne-au făcut să le analizăm pe acestea în strânsă legătură cu cele din nordul Mării Negre și de la est de Marea Azov.

În capitolul VI, intitulat **Cultura materială**, am realizat o analiză amănunțită a întregului material arheologic, dar și o încadrare tipologică cât mai exactă a acestuia. Fiind cel mai voluminos capitol, problematica a fost structurată în mai multe subcapitole, care analizează toate categoriile de artefacte. Astfel, vasele ceramice au fost tratate în funcție de modalitatea de modelare cu mâna sau la roată, cât și din punct de vedere al funcționalității și formei acestora. Pentru fiecare categorie în parte am abordat și unele aspecte referitoare la calitatea pasteii, culoare și ornament. De asemenea, am încercat să ofer o tipologie a formelor. În sfârșit, ne-a preocupat și problema analogiilor, în dorința de a oferi o plasare cronologică mai exactă.

În abordarea și plasarea tipologică a celorlalte categorii de materiale s-a avut în vedere utilitatea lor. Astfel, alături de subcapitolul dedicat vaselor ceramice, subcapitole mari sunt: **Obiecte de uz casnic și gospodăresc, Obiecte de podoabă și vestimentație, Obiecte de toaletă, Vase din metal, Recipiente din sticlă, Vase din lemn, Armament și Piese de harnașament.**

În cadrul fiecărui subcapitol din cele menționate mai sus, în funcție de formă și modul de realizare al pieselor, am propus o încadrare tipologică cât mai concretă. O atenție deosebită am acordat pieselor de podoabă și vestimentație, oglinzilor și vaselor de bronz și argint, care reprezintă incontestabil repere importante pentru datarea complexelor cercetate arheologic. Pentru fiecare tip de piesă în parte am oferit analogii referitoare atât la plasarea în timp și răspândire, cât și la atribuirea etnică pe care o comportă unele dintre acestea. Mai mult decât atât, pentru o serie de piese am precizat, în paranteze, corespondentul tipului nostru din alte scheme tipologice. Ținem să precizăm însă că stabilirea unei tipologii interne a fost făcută nu pentru a crea noi tipologii ci pentru sistematizarea materialului și pentru o mai ușoară accesare la concluziile istorice pe care acesta le oferă.

În ceea ce privește cronologia diferitelor categorii de artefacte, trebuie spus că aceasta a fost stabilită în funcție de contextele arheologice în care au fost descoperite, restul pieselor bine databile din mormânt, fiind încadrate prin analogie cu piesele similare din alte morminte, medii culturale și spații geografice. În cazul în care în cadrul unor descoperiri se aflau mai multe piese cu o datare mai restrânsă, am încercat să propunem pentru unele dintre ele o datare mai exactă. Pe de altă parte, am încercat să reîncadrăm în limite cronologice mai exacte mai multe descoperiri. Am procedat astfel deoarece datele operate până acum, pentru o serie de piese, fie au vizat o perioadă largă, fie au fost datate sau încadrate greșit, fapt care a avut repercusiuni în atribuirea etnică a complexelor în care au fost descoperite.

Cert este că încadrările cronologice, precum și cele etnice, pe care le comportă unele dintre piese analizate în acest capitol, îi conferă acestuia o importanță deosebită, care a stat la baza încadrării cronologice a descoperirilor sarmatice din spațiul și perioada analizată. Nu în ultimul rând, trebuie să facem precizarea că datarea și atribuirea unor asemenea descoperiri a reclamat eforturi deosebite; în asemenea cazuri, pentru a obține rezultate utile cercetării noastre, am extins abordarea la scara întregii lumi sarmatice, așa că textul nostru a devenit mai lung și mai încărcat decât de obicei.

Un capitol important în economia lucrării îl constituie capitolul VII dedicat istoriei sarmaților. Pe parcursul acestuia am încercat să coroborăm datele arheologice, literare și epigrafice în dorința de a oferi o imagine de ansamblu asupra situației din regiune în general și a istoriei sarmaților în special pentru perioada cuprinsă între secolele I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. Mai mult decât atât, am încercat să marchez și unele aspecte legate de relațiile sarmaților cu orașele grecești și cu Imperiul Roman.

Capitolul următor **Considerații finale**, cuprinde concluziile care se desprind din cele expuse în capitolele anterioare. Acesta este urmat de cel care cuprinde repertoriul descoperirilor, la care se mai adaugă câteva anexe, abrevierile bibliografice folosite, bibliografia⁹ și ilustrația. Ultima parte reprezintă inventarele mormintelor, tezaurelor și depozitelor, precum și piesele care provin din descoperiri izolate din spațiul care a constituit subiectul cercetării.

⁹ La transliterarea caracterelor chirilice în alfabetul latin am utilizat normele de transliterare aprobate în 1979 de Institutul Român de Standartizare.

II. SCURT ISTORIC AL CERCETĂRILOR

Cercetătorii care într-o măsură mai mare sau mai mică s-au oprit asupra problemelor legate de istoriografia culturii sarmatice au propus variantele lor de periodizare a studierii acesteia. La baza acestor periodizări au stat atât etapele istorice, cât și observațiile asupra evoluției cunoștințelor despre cultura sarmaților. Bunăoară, pentru spațiul nord-pontic, V. I. Kostenko a evidențiat două etape în istoria studierii sarmaților: 1. până la revoluția bolșevică din 1917; 2. din 1917 și până în anul 1983, când și-a scris lucrarea¹⁰. Aceasta din urmă a împărțit-o în două subetape: 1. anii '20 – începutul anilor '40; 2. începând din 1945. O periodizare asemănătoare a studierii istoriei sarmaților din nord-vestul Mării Negre au propus V. I. Grosu¹¹ și A. N. Dzigovskij¹². Potrivit lui V. I. Grosu, istoria studierii sarmaților acestei regiuni trebuie împărțită în două perioade: 1. până la revoluția bolșevică; 2. după aceasta. Acesta din urmă este împărțită în două subperioade: 1. până în anul 1941; 2. Începând din 1945. O particularitate a primei perioade și a primei subperioade a celei de-a doua perioade a fost, în opinia lui V. I. Grosu, acumularea materialului arheologic, în timp ce prelucrarea științifică a acestuia a început să fie efectuată doar în cea de-a doua perioadă. A. N. Dzigovskij, a cărui periodizare practic corespunde cu cea a lui V. I. Grosu, consideră că organizarea și cercetarea problemelor generale ale istoriei sarmaților din regiunea nord-vest pontică a fost posibilă doar de la sfârșitul anilor '50 – prima jumătate a anilor '70 ai secolului XX.

Trebuie remarcat faptul ca la baza acestor periodizări ale studierii istoriei sarmaților stau mai degrabă reperele cronologice generale decât schimbările științifice calitative. Dificultatea evidențierii ultimelor constă în aceea că arheologia este o știință care se află într-o dezvoltare permanentă, iar elementul principal este materialul arheologic, care este tot mai abundent. Cert este ca, la o anumită etapă, cantitatea trece în calitate, astfel perioadele de acumulare și sistematizare ale izvoarelor arheologice sunt înlocuite de perioadele de analiză și studiere teoretică ale problemelor generale. Acest fapt a fost remarcat pentru sciți de către V. Ju. Murzin¹³.

Pe baza faptului că la baza studierii culturii sarmatice stau materialele arheologice și studierea lor științifică, considerăm că trebuie separată istoria acumulării materialelor arheologice de istoria studierii teoretice a acestora.

Vestigiile sarmatice din spațiul dintre Carpați și bazinul Nistrului au intrat în preocupările cercetătorilor de mai multe decenii. Datorită cercetărilor efectuate de mai multe generații de arheologi, vestigiile sarmatice din spațiul analizat pot fi considerate destul de bine studiate, în special cele din interfluviul pruto-nistrean. Informații foarte importante despre vestigiile sarmatice dintre bazinul Nistrului și Prutului au fost obținute ca rezultat al cercetărilor efectuate de-a lungul anilor de către G. B. Fedorov, E. A. Rikman, M. Ju. Smiško, V. L. Lăpușnean, I. A. Rafalovič, V. I. Markevič, V. A. Dergacev, E. V. Jarovoj, V. I. Grosu, S. M. Agul'nikov, E. N. Savva, I. V. Manzura, S. I. Kurčatov, A. Ju. Čirkov, V. Haheu, V. Bubulici, T. I. Demčenko, O. V. Larina, O. Levičkii, A. I. Meljukova, I. S. Vinokur, L. V. Vakulenko, I. T. Černjakov, L. V. Subbotin, M. M. Fokeev, A. V. Gudkova, B. I. Lobaj, A. N. Dzigovskij precum și de alți cercetători din R. Moldova și Ucraina. În ceea ce privește situația din teritoriul de le est de Prut și Dunărea de Jos, trebuie spus că vestigiile sarmatice de aici nu au fost cercetate cu aceeași intensitate ca în teritoriul de la vestul acestui fluviu. Printre cei care s-au ocupat, mai mult sau mai puțin, atât de cercetarea sau studiul sarmaților, cât și de unele aspecte legate de istoria și civilizația acestora, se numără Gh. Bichir, Gh. Diaconu, I. T. Dragomir, M. Petrescu-Dîmboviță, I. Nestor, N. Zaharia și Em. Zaharia, I. Ioniță, N. Harțușche, Gr. Foit, C. Buzdugan, V. Palade, V. Chirică, A. Crișmaru, Al. Andronic, V. Bobi, C. Beldiman, M. Babeș precum și alți cercetători.

¹⁰ Kostenko 1983, p. 8-10.

¹¹ Grosu 1990, p. 18-25.

¹² Dzigovskij 1987, p. 19-20.

¹³ Murzin 1992, p. 3.

Din motive istorice destul de clare, cercetarea vestigiilor sarmatice în spațiul cuprins dintre Carpați și teritoriul aflat în stânga Nistrului poate fi împărțit convențional în patru regiuni care au fost, de altfel, cercetate diferențiat. Prima este reprezentată de teritoriul dintre Prutul Superior și bazinul Nistrului Superior (regiunile Ivano-Frankovsk, Ternopol', Cernăuți - Ucraina), cea de-a doua de cel dintre Prutul Mijlociu și bazinul Nistrului Mijlociu (teritoriul R. Moldova și o mică porțiune din stânga Nistrului care se află pe teritoriul Ucrainei), a treia de spațiul dintre gurile Dunării și bazinul Nistrului Inferior (regiunea Odessa – Ucraina), iar cea de-a patra regiune, de teritoriul de la vest de Prut (România). Din prima regiune, pentru perioada analizată am folosit 32 de descoperiri, din cea de-a doua 96, din a treia 21, iar din cea de-a patra, 23.

Primele cercetări cu scop științific care au scos la iveală și vestigii sarmatice au fost cele efectuate în anii 1888-1891 de către profesorul Universității din Kiev F. I. Knauer, care a cercetat șapte tumuli sarmatici în stepele Bugeacului, din raza localităților Sărata și Pavlovka¹⁴. Tumuli cercetați aparțineau diferitor perioade cultural-cronologice: epoca bronzului, epoca sarmatice sau cea nomazilor târzii. Mormintele acoperite cu ocră roșu, F. I. Knauer, urmat de V. B. Antonovič, le-a atribuit epocii pietrei¹⁵, iar mormintele și piesele metalice scito-sarmate, epocii bronzului. Ceva mai târziu, L. S. Berg, reluând săpăturile lui F. I. Knauer, a făcut precizări asupra materialului din tumuli de la Sărata și Pavlovka, însă nu a reușit să le excludă pe acestea dintre materialul sarmatic¹⁶.

În anii 1896-1911, în împrejurimile orașului Tiraspol și a satelor Hlinaia, Slobozia, Suclea și Parcani, au fost cercetați de către I. Ja. Stempkovsk și L. N. Stempkovskaja circa 400 de tumuli în care erau și morminte sarmatice, dar care nu au fost publicate până în prezent. Existența vestigiilor sarmatice în cadrul acestor tumuli este confirmată și de cercetările efectuate în ultimii ani în zonă de către cercetătorii de la Tiraspol, dar și de informația din repertoriul arheologic al Ucrainei, întocmit acum mai multe decenii de către I. V. Fabricius¹⁷.

În 1906 D. Ja. Samokvasov a cercetat o grupă de 20 de tumuli, situați în raza localităților Șabolot și Katarzi de pe malurile limanului nistrian¹⁸. Printre mormintele acestor tumuli sunt și morminte sarmatice, care însă la fel ca și celelalte de alte epoci nu au fost publicate parțial. De altfel, la fel ca și materialele din tumuli cercetați de F. I. Knauer și cele descoperite de D. Ja. Samokvasov, nu au fost utilizate. O excepție în acest sens este studiul lui N. P. Sorokina, care prezintă o cupă de sticlă de factură romană dintr-un mormânt sarmatic¹⁹.

O altă descoperire de la sfârșitul secolului XIX este mormântul plan de la Mihajlovka, care a fost atribuit eronat perioadei scitice, lucru remarcat de M. A. Tihanova, care l-a datat nu mai timpuriu de secolul II p. Chr. și l-a atribuit culturii sarmatice²⁰.

Printre primele descoperiri sarmatice se numără și mormântul de la Trojany, descoperit întâmplător în 1914 în timpul excavării de lut dintr-o carieră²¹, cât și cel în catacombă de la Suclea, cercetat de către M. Škadyšekom în 1909²².

Primele cercetări în spațiul analizat, efectuate cu scop arheologic, au fost cele începute la sfârșitul anilor '20 ai secolului XX de către arheologul basarabean N. N. Moroșan. Concomitent cu vestigiile aparținând altor epoci, el a cercetat și două morminte care pot fi atribuite sarmaților²³. În anul 1934, în satul Tețcani, tot el a descoperit o lespede de piatră cu un semn de tip tamga pe aceasta²⁴, iar în 1937 a descoperit și cercetat un mormânt sarmatic²⁵.

¹⁴ Grosu 1990, p. 18.

¹⁵ Grosu 1990, p. 18.

¹⁶ Grosu 1990, p. 18.

¹⁷ Fabricius 1951, p. 15-30.

¹⁸ Samokvasov 1908, p. 130-132.

¹⁹ Sorokina 1962, p. 106-107.

²⁰ Tihanova 1955, p. 92; Tihanova 1957, p. 186.

²¹ Kropotkin 1970, p. 95; Rikman, Rafalovič, Hîncu 1971, p. 6; Grosu 1990, p. 61.

²² Fabricius 1951, p. 21-22; Grosu 1990, p. 92-94.

²³ Rafalovič, Chetraru 1966, p. 106-108.

²⁴ Moroșan 1938, p. 11-12.

²⁵ Moroșan 1939, p. 51-56.

În anul 1946, cercetătorii basarabeni, în colaborare cu colegii lor de la Kiev, în cadrul unei expediții condusă de T. G. Oboldueva și I. T. Berezovec, au cercetat două morminte sarmatice (9 și 21) într-un tumul de epoca bronzului, situat în raza satului Grădiște. Mormântul 21 a fost datat în primele secole p. Chr., fără a fi atribuit etnic²⁶.

În anul 1951, în teritoriul dintre Prutul Superior și Nistrul Superior, în raza satului Lenkovcy (regiunea Cernăuți), A. I. Meljukova a cercetat un tumul scitic, care conținea pe lângă morminte de alte epoci și șapte morminte sarmatice²⁷.

Vestigiile sarmatice au devenit subiect de cercetare sistematică în spațiul dintre Prut și bazinul Nistrului abia din 1953, când, sub conducerea lui G. B. Fedorov, a fost cercetată necropola de la Bocani²⁸.

În anii 1958-1959 în regiunea dintre Prutul și Nistrul Superior, în raza satului Ostrivec (regiunea Ivano-Frankovsk), M. Ju. Smiško a cercetat două necropole sarmatice plane, pe care le-a datat în prima jumătate a secolului I p. Chr.²⁹. În opinia aceluiași autor, aceste morminte au aparținut sarmaților iazigi, care au pătruns printre primii din stepele nord-pontice în vest.

În anul 1962, pe teritoriul satului Kiselev, regiunea Cernăuți, I. S. Vinokur și L. V. Vakulenko au cercetat o necropolă sarmatică pe care au datat-o în secolele I-II p. Chr.³⁰. Tot în această regiune a fost cercetat în 1970 mormântul sarmatic de la Burjakovka, care a fost datat de autori săpăturii în secolul III p. Chr.³¹.

Pe tot parcursul anilor '50-'70 ai secolului XX, procesul acumulării vestigiilor sarmatice a continuat, în special, datorită descoperirilor izolate sau întâmplătoare, cu ocazia cercetărilor altor epoci istorice. În regiunea dintre Prutul Mijlociu și bazinul Nistrului Mijlociu (teritoriul R. Moldova), vestigiile sarmatice au fost descoperite la Bezeni³², Olănești³³, Zirnești³⁴, Negureni, Tokmazeja, Pervomajsk, Mihajlovka, Mărcăuți, Corpaci, Risipeni, Comrat, Viișoara, Sărata Veche, Cimișlia³⁵ sau Seliște³⁶ precum și în multe alte locuri.

Tot în aceiași perioadă, în spațiul dintre gurile Dunării și bazinul Nistrului Inferior au fost descoperite și cercetate o serie de morminte sarmatice, precum cele de la Borisovka, Glubokoe, Nerušaj³⁷, Ogorodnoe³⁸, Beljaevka³⁹ sau Nadlimanskoe III⁴⁰, la care se mai adaugă multe altele. Printre

²⁶ Oboldueva 1955, p. 48. Câțiva ani mai târziu N. A. Chetraru și E. A. Rikman au atribuit M 21 culturii sarmatice, datându-l în primele secole p. Chr. (Chetraru, Rikman 1960, p. 10). În ceea ce privește M 9, acesta a fost atribuit de autorii săpăturii epocii bronzului (Oboldueva 1955, p. 46), ei neobservând ca acesta este sarmatic, cum bine a remarcat V. I. Grosu (Grosu 1990, p. 45).

²⁷ Meljukova 1953, p. 60-63, 65. A. I. Meljukova a datat mormintele în secolele II-III p. Chr. (Meljukova 1953, p. 65), iar G. B. Fedorov în secolul II – începutul secolului III p. Chr. (Fedorov 1960, p. 32). M. Ju. Smiško (Smiško 1962, p. 70) a acceptat inițial datarea lui Fedorov, iar mai târziu, în urma unei analize a ajuns la concluzia că acestea se datează în intervalul cuprins între secolul I a. Chr. și începutul secolului II p. Chr. (Smiško 1976, p. 47). La rândul lui M. B. Ščukin consideră, cu probabilitate, că mormintele de la Lenkovcy la fel ca și cele de la Ostrivec și Kiselev se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr. (Ščukin 1971, p. 9; Ščukin 1989a, p. 38).

²⁸ Fedorov 1956, p. 49-65.

²⁹ Smiško 1962, p. 54-70. În prima jumătate a secolului I p. Chr. datează mormintele de la Ostrivec și M. B. Ščukin (Ščukin 1989a, p. 38).

³⁰ Vinokur, Vakulenko 1967, 126-131. M. Ju. Smiško a datat necropola în secolul I – începutul secolului II p. Chr. (Smiško 1976, p. 47), M. B. Ščukin cu probabilitate în prima jumătate a secolului I p. Chr. (Ščukin 1989a, p. 38), iar V. I. Grosu la sfârșitul secolului I – secolul II p. Chr. (Grosu 1990, p. 67-68).

³¹ Maleev, Pioro 1973, p. 73-76. M. Ju. Smiško a datat acest mormânt în secolul II a. Chr. (Smiško 1976, p. 39), iar V. I. Grosu la sfârșitul secolului I a. Chr. – începutul secolului I p. Chr. (Grosu 1990, p. 110).

³² Mormântul a fost descoperit în anul 1960 de către arheologul și numismatul A. A. Nudel'man (Cf. Rikman 1966, p. 71-72).

³³ Meljukova 1962, p. 195-208.

³⁴ Chetraru, Rikman 1960, p. 12; Rikman 1966, p. 77.

³⁵ Rikman 1966, p. 68 sqq.; Rikman 1975, 13-31.

³⁶ Lăpușnean 1973; Rafalovič, Lăpușnean 1974; 1974a.

³⁷ Šmaglij, Černjakov 1970, p. 33-54.

³⁸ Subbotin, Zaginajlo, Šmaglij 1970, p. 133-155.

³⁹ Alexeeva 1971, p. 32-41.

⁴⁰ Meljukova 1984, p. 188-191.

acestea se numără și necropola sarmatică de la Kriničnoe (zona gurilor Dunării), cercetată pe parcursul anilor 1957, 1967-1970 de către G. B. Fedorov⁴¹.

La fel ca și în celelalte regiuni, și în cea de la vest de Prut procesul acumulării vestigiilor sarmatice până în anii '70 ai secolului XX s-a datorat, în special, descoperirilor întâmplătoare, cu ocazia cercetărilor altor epoci istorice, sau în urma unor cercetări sistematice. Printre primele descoperiri sarmatice se numără cazanul sarmatic descoperit la Piatra Șoimului în 1932⁴², cât și cele patru morminte descoperite în 1938 la Tecuci⁴³. La sfârșitul anilor '60, în teritoriul dintre Carpați și Prut se cunoșteau morminte sarmatice la Mitoc, Broscăuți, Vlăsinești, Ștefănești, Trușești, Probota, Șerbotești, Vaslui, Unțești, Bârlad, Tecuci, Focșani Șendreni, precum și în alte 22 de localități⁴⁴.

Tot în această perioadă a fost întreprinsă prima repertoriere a vestigiilor sarmatice din regiunea dintre Prut și bazinul Nistrului⁴⁵, precum și pentru cea de la vest de Prut⁴⁶. Prima încercare nu numai de repertoriere, dar și de analiză a vestigiilor sarmatice din spațiul dintre Prut și bazinul Nistrului îi aparține lui E. A. Rikman⁴⁷, care, în ultimele lucrări analizează și descoperirile de pe teritoriul de la vest de Prut. El a fost primul care a atras atenția cercetătorilor în domeniu asupra prezenței largi a sarmaților în regiunea nord-vest pontică și asupra rolului jucat de către aceștia în regiune. Mai mult decât atât, el a fost primul care a tratat unele aspecte ale culturii sarmaților din această regiune, aportul lor la formarea culturii Černjahov, dar și a altor culturi din acest teritoriu. Cu toate acestea, lucrările lui E. A. Rikman au și unele neajunsuri. Principala dintre acestea este că autorul nu a încercat să separe diferitele orizonturi cronologice ale culturii sarmatice din spațiul dintre Prut și Nistru. Din această cauză, datele propuse de el pentru vestigiile sarmatice analizate sunt destul de largi. Ca rezultat, acestea nu i-au permis lui E. A. Rikman să oglindească mai mult sau mai puțin satisfăcător imaginea cultural-istorică a dezvoltării sarmaților din interfluviul pruto-nistrian. Într-o măsură foarte mică sunt analizate și informațiile autorilor antici despre sarmații din regiune, ceea ce a complicat stabilirea unei conexiuni dintre acestea și cele arheologice.

Începând cu mijlocul anilor '70 a secolului XX, cercetarea vestigiilor sarmatice, în special în spațiul dintre Prutul Mijlociu și bazinul Nistrului Mijlociu (teritoriul R. Moldova), a luat amploare. Numărul mare al descoperirilor sarmatice a dus și la creșterea interesului față de studiul acestora. Printre noile descoperiri sarmatice pot fi enumerate cele de la Anenii Noi⁴⁸, Bălăbănești⁴⁹, Beșalma⁵⁰, Bursuceni⁵¹, Brânzeni⁵², Hancăuți⁵³, Pașcani, Budești, Cobusca Veche⁵⁴, Dumeni⁵⁵, Duruitoarea Nouă⁵⁶, Hrușca⁵⁷, Corpaci⁵⁸, Costești⁵⁹, Cuconeștii Vechi⁶⁰, Cârnațeni, Opaci⁶¹, Cioropcani⁶², Cazaclia⁶³,

⁴¹ Fedorov 1969, p. 248-253.

⁴² Vulpe 1941, p. 59-62.

⁴³ Vendelin 1940, p. 101-102.

⁴⁴ Zaharia 1959, p. 20-21; Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia 1970, p. 281; Zaharia, Zaharia 1974, p. 136; Andronic 1963, p. 347-360; Andronic 1979, p. 165-169; Foit 1970, p. 667-673; Bichir 1961, p. 253-271; Bichir 1971, p. 135-145; Bichir 1971a, p. 275-286; Bichir 1972, p. 137-176; Bichir 1977, p. 167-198 cu toată bibliografia și descoperirile.

⁴⁵ Chetraru, Rikman 1960, p. 3-21.

⁴⁶ Bichir 1971a; Bichir 1972.

⁴⁷ Rikman 1964; Rikman 1966, p. 68-88; Rikman 1975; Rikman 1975a.

⁴⁸ Grosu 1983, p. 42, 47.

⁴⁹ Borziac, Manzura, Levițkii 1983.

⁵⁰ Grosu 1983, p. 39, 47.

⁵¹ Postică 1978, p. 79-81; Grosu 1983, p. 45-46.

⁵² Grosu 1985, p. 129-142.

⁵³ Dergacev 1982, p. 46-49.

⁵⁴ Grosu 1983, p. 31, 37, 46-47.

⁵⁵ Markevič 1983.

⁵⁶ Markevič 1983; 1984.

⁵⁷ Grosu 1986.

⁵⁸ Grosu 1979, p. 250; Jarovoj 1984a, p. 38-39, 72.

⁵⁹ Dergacev 1982, p. 20; Grosu 1982, p. 12-13.

⁶⁰ Dergacev 1982, p. 27-28, 85 sqq.; Grosu 1982, p. 10-11, 16-19.

⁶¹ Grosu, Demčenko 1990, p. 132-140.

⁶² Grosu, Savva 1987, p. 71-74.

⁶³ Savva, Agul'nikov, Manzura 1984; Bejlekči, Agul'nikov, Čirkov 1985; Agul'nikov 1985; Grosu 1990, p. 48, 74-75, 92-93.

Dubăsarii Vechi⁶⁴, Dumeni, Șcerbaca⁶⁵ sau Taraclia⁶⁶. La această listă, incompletă, se mai adaugă și un număr foarte mare de morminte, mare parte dintre ele încă inedite, descoperite și cercetate de către cercetătorii Institutului de Arheologie al AȘ din R. Moldova la sfârșitul anilor '80 - începutul anilor '90. Printre ele se numără cele de la Bădrăgii Noi și Bădrăgii Vechi⁶⁷, Brăviceni⁶⁸, Burlănești⁶⁹, Ciobruți, Tălmaza, Festelița⁷⁰, Vadul lui Isac⁷¹, Mărculești⁷², Palanca⁷³, Kuzmin și Podoima⁷⁴, Tătărăuca Nouă⁷⁵ sau Mocra⁷⁶, ca și multe altele.

În spațiul dintre gurile Dunării și bazinul Nistrului Inferior în anii 1975-1976 L. V. Subbotin a cercetat tumulii sarmatici de la Semenovka⁷⁷, G. F. Čebotarenko mormintele de la Kislica și Primorsk⁷⁸, iar E. F. Patokova și K. V. Zin'kovskij pe cele de la Majaki⁷⁹. Tot în această regiune au fost cercetate la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80 necropolele sarmatice de la Holmskoe⁸⁰ și Glavany⁸¹, cât și mormintele de la Dzinilor⁸², Nagornoe⁸³, Mirnoe⁸⁴, Kalančak⁸⁵ sau Plavni⁸⁶. În 1984, expediția arheologică a Institutului de Arheologie al AȘ din Ucraina a cercetat necropola tumulară sarmatică de la Turlaki⁸⁷, iar în perioada cuprinsă între 1977-1988, necropolele tumulare sarmatice de la Beloles'e⁸⁸, Vasil'evsk și Kubej⁸⁹, cât și cele de la Hadžider și Alkalija⁹⁰.

Nu s-au bucurat de aceeași amploare, în schimb, cercetările vestigiilor sarmatice din regiunea de la vest de Prut. Cu toate acestea, în ultimele decenii, procesul acumulării de noi vestigii sarmatice a continuat datorită, în special, descoperirilor întâmplătoare, cercetărilor de teren ale altor epoci istorice, sau ca urmare a unor săpături de salvare efectuate cu diferite ocazii. Printre ele se află mormintele de la Căndești⁹¹, Mitoc⁹², Giurcani⁹³, Tutova⁹⁴, Bârlad⁹⁵, Drăgușeni-Ostrov⁹⁶ sau Galați⁹⁷.

⁶⁴ Borziac, Levițkii 1983, p. 9-10, 16.

⁶⁵ Grosu 1988, p. 79-91.

⁶⁶ Dergacev 1979; Agul'nikov 1980; Savva 1982; Grosu, Agul'nikov, Haheu 1983; Savva, Agul'nikov, Manzura 1984

⁶⁷ Jarovoj, Čirkov 1987; Jarovoj, Čirkov 1988; Jarovoj, Čirkov 1989; Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990; Kurčatov, Simonenko, Čirkov 1995, p. 112-123; Kurčatov, Bubulici 1997, p. 220-233.

⁶⁸ Larina, Manzura 1987; Larina, Haheu, Todorova 1988.

⁶⁹ Demčenko 1987.

⁷⁰ Agul'nikov 1989.

⁷¹ Agul'nikov 1990.

⁷² Tentiuc, Levinschi, Bejlekči 1986.

⁷³ Kurčatov 1990.

⁷⁴ Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002.

⁷⁵ Sava și colab. 1995, p. 296.

⁷⁶ Șcerbakova, Kašuba 1993.

⁷⁷ Dzigovskij 1981, p. 116-125.

⁷⁸ Dzygovs'kyj 1980, p. 86-92.

⁷⁹ Patokova, Dzigovskij, Zin'kovskij 1982, p. 131-136.

⁸⁰ Gudkova, Fokeev 1984, p. 6-32.

⁸¹ Gudkova, Fokeev 1984, p.32-35.

⁸² Gudkova, Fokeev 1984, p. 35-39.

⁸³ Gudkova, Fokeev 1984, p. 39-50.

⁸⁴ Gudkova, Fokeev 1984, p. 50-52.

⁸⁵ Gudkova, Fokeev 1984, p. 52-54.

⁸⁶ Gudkova, Fokeev 1984, p. p. 56-58.

⁸⁷ Grosu 1990, p. 39-40.

⁸⁸ Subbotin, Dzigovskij 1990a.

⁸⁹ Subbotin, Dzigovskij 1990b.

⁹⁰ Subbotin, Dzigovskij 1990.

⁹¹ Bobi 1987, p. 333-341.

⁹² Chirica 1979, p. 631-636.

⁹³ Buzdugan 1981, p. 7-19; Buzdugan 1982, p. 29-35; Rotaru, Apostol 1989, p. 56-58.

⁹⁴ Bichir 1983, p. 140-143.

⁹⁵ Palade 1978-1979, p. 247-260.

⁹⁶ Crișmaru 1981, p. 83-90.

⁹⁷ Brudiu 1979, p. 323-331.

În anul 1982 apare o periodizare a vestigiilor sarmatice din spațiul dintre Prut și Nistru, propusă de V. I. Grosu⁹⁸ și tot în acel an a apărut studiul elaborat de A. N. Dzigovskij în care este analizată problema descoperirilor sarmatice din spațiul nord-vest pontic.

Prima analiză monografică privind sarmații din spațiul dintre Prut și Nistru, care a văzut lumina tiparului în anul 1990, a fost elaborată de V. I. Grosu⁹⁹. Aceasta a fost urmată de încă o lucrare de sinteză care a fost publicată în 1993 de A. N. Dzigovskij¹⁰⁰. În esență, ambii autori au folosit în cercetarea lor parțial aceleași descoperiri: A. N. Dzigovskij a utilizat și unele materiale din spațiul dintre Nistrul și Bugul de Jos, dar nu a introdus în repertoriul său vestigiile din silvostepa spațiului pruto-nistrean (teritoriul R. Moldova), cât și unele morminte sarmatice din zona gurilor Dunării. V. I. Grosu în schimb a utilizat în analiza sa toate descoperirile sarmatice cunoscute până în 1985 din teritoriul dintre Prut și Nistru.

Ambele lucrări, deși au o structură diferită, abordează subiectul tradiționalist: istoriografia problemei, prezentarea izvoarelor, caracteristica ritului și ritualului funerar, cronologia descoperirilor pe baza categoriilor de piese bine databile. Un neajuns al ambelor lucrări este că, datele statistice cu privire la tipurile de înmormântare, forma gropilor sau orientarea defuncțiilor, au fost realizate global și nu pe grupe cronologice. O astfel de metodă de calcul reprezintă doar o simplă statistică, fiindcă nu reflectă dinamica schimbărilor survenite în ritul și ritualul funerar și nu are nici o încărcătură istorică, așa după cum bine s-a remarcat¹⁰¹. Un neajuns al lucrării lui V. I. Grosu este, lipsa unor capitole dedicate culturii materiale, cât și istoriei sarmaților din regiune, dar care se regăsesc, deși într-o formă sumară, în lucrarea lui A. N. Dzigovskij.

Este evident că, având la dispoziție practic aceleași vestigii, autorii mai sus amintiți, au ajuns, în linii mari, la concluzii similare. Cu toate acestea, ținem să precizăm că deși schema cronologică propusă de A. N. Dzigovskij este mai apropiată de realitate, grupa de morminte din prima jumătate a secolului II p. Chr. este artificială și nu se deosebește de cea din secolul I p. Chr.

Făcând abstracție de toate neajunsurile, considerăm că lucrările lui E. A. Rikman, V. I. Grosu și A. N. Dzigovskij ne dau o imagine asupra evoluției culturii sarmatice din spațiul dintre Prut și bazinul Nistrului în primele secole p. Chr. Acestei regiuni i-a fost dedicată și lucrarea lui A. V. Simonenko și B. I. Lobaj care tratează istoria sarmaților din secolul I p. Chr. din nord-vestul Mării Negre, plecând de la mormintele de la Porogi¹⁰². Pe parcursul acesteia sunt analizate aspectele legate de istoria și cultura acestora, precum și rolul jucat pe scena istoriei în perioada respectivă.

În ceea ce privește regiunea de la vest de Prut, și pentru aceasta există câteva studii în care sunt adunate și analizate vestigiile sarmatice. Meritul de a fi elaborat aceste lucrări, chiar dacă nu sunt de amploare, revine lui Gh. Bichir, care în decursul anilor '70-'80 ai secolului XX a elaborat mai multe studii de sinteză vizavi de sarmații de pe teritoriul României¹⁰³. Aceluiași autor îi aparțin alte două studii de sinteză mai recente, care tratează problema pătrunderii și așezării sarmaților pe teritoriul geto-dacic înainte de războaiele daco-romane¹⁰⁴. La acestea se pot adăuga contribuțiile lui C. Beldiman¹⁰⁵, R. Harhoiu¹⁰⁶, sau cele cu referire la tot spațiul est-carpatic ale lui M. Babeș¹⁰⁷, V. Sîrbu și V. Bârcă¹⁰⁸.

Pe lângă cercetările generale ale vestigiilor sarmatice din regiune, o serie de lucrări sunt dedicate unor probleme ale istoriei și culturii sarmaților. Printre acestea se remarcă lucrările lui M.

⁹⁸ Grosu 1982, p. 4-27.

⁹⁹ Grosu 1990.

¹⁰⁰ Dzigovskij 1993.

¹⁰¹ Simonenko 1992, p. 155.

¹⁰² Simonenko, Lobaj 1991.

¹⁰³ Bichir 1971, p. 135-145; Bichir 1971a, p. 275-286; Bichir 1972, p. 137-176; Bichir 1977, p. 167-198.

¹⁰⁴ Bichir 1993, p. 135-169; Bichir 1996, p. 297-312.

¹⁰⁵ Beldiman 1989, p. 139-151.

¹⁰⁶ Harhoiu 1993, p. 41-51.

¹⁰⁷ Babeș 1999, p. 223-239.

¹⁰⁸ Sîrbu, Bârcă 1999, p. 89-98; Sîrbu, Bârcă 1999a, p. 245-249; Sîrbu, Bârcă 2000a, p. 243-263; Sîrbu, Bârcă 2005, p. 65-133; Bârcă 2000a, p. 131-149; Bârcă 2000c, p. 295-312; Bârcă 2001, p. 335-361; Bârcă 2002, p. 103-150; Bârcă 2002a, p. 45-97; Bârcă 2002b, p. 215-230.

B. Ščukin¹⁰⁹, care, în urma cercetării cronologiei și topografiei descoperirilor sarmatice din spațiul de la vest de Nipru, a remarcat bruscă creștere a numărului acestora după mijlocul secolului I p. Chr. El a legat acest fapt de venirea din est a unui nou val de sarmați (aorșii și hamaxobii menționați de Pliniu cel Bătrân). Pe baza datelor arheologice, numismatice și literare, M. B. Ščukin a reconstituit teritoriul și istoria regatului regelui Farzoios, care, probabil, se afla în fruntea acestora. Destul de interesantă este observația aceluiși autor vizavi de venirea aorșilor în nord-vestul Mării Negre și apariția în Câmpia Pannonică a iazigilor, care au plecat, în opinia lui M. B. Ščukin, sub presiunea primilor. În ultima sa lucrare monografică, același cercetător a analizat istoria sarmaților. Un aport fundamental la istoria sarmaților din regiunea nord-pontică este adus de același autor în ultima sa lucrare monografică, unde istoria sarmaților este analizată pe fondul istoriei teritoriului Europei Centrale și de Est¹¹⁰.

Analizând lucrările dedicate istoriei etno-politice a sarmaților din spațiul nord-pontic nu putem trece cu vederea o serie de lucrări apărute în ultimul deceniu în paginile revistei **Vestnik Drevnej Istorii**, dedicate problemelor majore ale istoriei sarmaților din secolul I p. Chr.¹¹¹. La acestea se adaugă o serie de studii în care sunt expuse anumite aspecte ale istoriei etno-politice a sarmaților¹¹².

Dintre lucrările enumerate, o abordare mai amplă a istoriei sarmaților aparține lui V. G. Vinogradov, care a analizat atât izvoarele literare, cât și pe cele epigrafice. Dintre acestea din urmă, o atenție deosebită a fost acordată decretului olbian (?) din a doua jumătate a secolului I p. Chr. descoperit la Mangup, în care este menționată Aorsia și regele Umabios. În opinia cercetătorului, Aorsia, Umabios și marii regi din Aorsia se aflau la nord-vest de Olbia asupra căruia își exercitau protectoratul, dar erau și vasali ai Romei¹¹³.

Pe baza acelorași izvoare, V. M. Zubar' vede relațiile dintre Olbia și sarmații lui Umabios, Farzoios și Inismeos sub forma unei alianțe sub egida administrației romane¹¹⁴. Ambii cercetători au subliniat că înmulțirea numelor iraniene în onomastica olbiană este rezultatul lărgirii contactelor politico-militare cu sarmații și nu a pătrunderii acestora în Olbia.

În sfârșit, concluziile acestei discuții au fost trase de M. B. Ščukin¹¹⁵ care a ajuns la opinia că este greu să dăm credit uneia dintre cele două puncte de vedere¹¹⁶.

Destul de intens a fost dezbătută în literatura de specialitate și problema relațiilor dintre sarmații din nordul și nord-vestul Mării Negre cu Olbia¹¹⁷. Nu același lucru se poate spune despre abordarea problemei legate de relațiile sarmaților cu orașul Tyras, ceea ce se explică în primul rând prin numărul mic al surselor. În urma acestei situații, P. O. Karyškovskij și I. B. Klejman, pe baza înmulțirii vaselor ceramice de factură sarmatică și getică au presupus creșterea numărului acestor populații în Tyrasul din perioada romană¹¹⁸. La rândul ei, N. A. Son, care a remarcat și ea sărăcia surselor, afirmă că pe parcursul secolelor I – mijlocul secolului III p. Chr. la Tyras nu se observau, indicii clare ale barbarizării populației și culturii¹¹⁹. O situație similară se poate remarca și în ceea ce privește abordarea

¹⁰⁹ Ščukin 1982, p. 35-42; Ščukin 1989, p. 70-84; Ščukin 1989a, p. 31-55; Ščukin 1994; Shchukin 1989.

¹¹⁰ Ščukin 1994.

¹¹¹ Simonenko 1992, p. 148-162; Guguev 1992, p. 116-129; Dvorničenko, Fedorov-Davydov 1993, p. 141-179; Trejster 1994, p. 172-203; Trejster 1995, p. 148-152; Vinogradov 1994, p. 151-170.

¹¹² Braund 1994, p. 168-173; Prohorova 1994, p. 174-182; Zubar' 1994a, p. 218-222; Ščukin 1995, p. 175-179; Jacenko 1995, p. 188-194; Skripkin 1996, p. 160-169.

¹¹³ Vinogradov 1994, p. 168-169.

¹¹⁴ Zubar' 1994a, p. 219-220.

¹¹⁵ Ščukin 1995, p. 175-179. Inițial, M. B. Ščukin considera relațiile dintre Farzoios, Inismeos și Imperiul Roman ca fiind dușmănoase (Ščukin 1982, p. 36-37). Acest punct de vedere a fost susținut și de Simonenko, Lobaj 1991, p. 86.

¹¹⁶ Pentru analiza problemelor legate de regii Forzoios și Inismeos, cât și a informațiilor din inscripția de la Mangup vezi Bărcă 1997a, p. 965-974.

¹¹⁷ Cf. Karyškovskij 1982, p. 66-82; Karyškovskij 1982a, p. 6-28; Smirnov 1984, p. 67 sq.; Bujskih 1991, p. 134; Rusjaeva 1989, p. 192-193; Rusjaeva 1995, p. 24-36; Krapivina 1993, p. 145-146; Krapivina 1994, p. 123-129; Simonenko, Lobaj 1991, p. 84-86; Simonenko 1999b, p. 106-118.

¹¹⁸ Karyškovskij, Klejman 1985, p. 112.

¹¹⁹ Son 1993, p. 103, 107.

relațiilor dintre sarmații din regiunea analizată și Imperiul Roman. În schimb, de o atenție specială, s-a bucurat de-a lungul timpului problema relațiilor dintre sarmați și geto-daci¹²⁰.

În ceea ce privește cercetarea anumitor categorii de artefacte din mediul sarmatic analizat, practic se limitează la unele categorii de armament¹²¹, piese de toaletă¹²², vase de bronz¹²³ sau vase ceramice¹²⁴. Deși reprezintă o analiză pentru întregul spațiu sarmatic, trebuie menționate aici și cele trei lucrări monografice dedicate semnelor de tip tamga¹²⁵.

¹²⁰ Bichir 1976, p. 203-214; Bichir 1985, p. 1164-1177; Sîrbu, Bârcă 1999, p. 89-98; Sîrbu, Bârcă 1999a, p. 245-249; Sîrbu, Bârcă 2000a, p. 243-263; Bârcă 2000a, p. 131-149; Bârcă 2000c, p. 295-312; Bârcă 2001, p. 335-361; Bârcă 2002, p. 103-150; Bârcă 2002a, p. 45-97.

¹²¹ Bârcă 1999, p. 99-120.

¹²² Bârcă 2000c, p. 295-312.

¹²³ Bârcă 2001, p. 335-361.

¹²⁴ Grosu 1995a, p. 111-122.

¹²⁵ Solomonik 1965; Dračuk 1975; Jacenko 2001.

III. CÂTEVA OBSERVAȚII PRIVIND CRONOLOGIA ȘI PERIODIZAREA CULTURII SARMATICE

De-a lungul timpului și odată cu avansarea studierii civilizației sarmatice au fost propuse de către cercetători, pe baza anumitor categorii de materiale, câteva scheme cronologice privind dezvoltarea culturii sarmatice. Printre cei care și-au adus aportul la elaborarea acestora se numără M. I. Rostovcev, P. S. Rykov, P. Rau, B. N. Grakov, M. G. Moškova, K. F. Smirnov etc. Toate acestea au ca trăsătură comună faptul că au fost elaborate, cu precădere, pe baza materialelor din spațiul de la est de Volga și regiunea Kuban și fără utilizarea vestigiilor sarmatice din stepile nord-pontice, astfel că, până recent, împărțirea cronologică a întregii culturi sarmatice era adaptată acestora¹²⁶. Fără să mai luăm în considerație faptul că această încadrare nu este corectă, cel puțin din punct de vedere metodologic, trebuie spus că nu s-au luat în vedere nici contextele de dezvoltare ale culturii sarmatice din diverse regiuni, care, evident, sunt diferite de la o zonă la alta.

În anii '20-'40 ai secolului XX, pe baza unui număr însemnat de vestigii sarmatice din spațiul de la est de Volga și regiunea Kuban, au fost create câteva variante de periodizare ale culturii sarmatice. Astfel, pe baza descoperirilor din regiunea Volgăi, P. Rau a evidențiat două etape culturale: romană timpurie (sfârșitul secolului I a. Chr. – secolul II p. Chr.) și romană târzie (secolele III-IV p. Chr.)¹²⁷. Această periodizare a fost dezvoltată ulterior de către K. F. Smirnov, care a făcut unele modificări și precizări în periodizarea lui P. Rau. Astfel, prima etapă a fost plasată la sfârșitul secolului II – secolul I a. Chr., cea de-a doua în secolul I – începutul secolului II p. Chr., iar cea de-a treia în secolul II – începutul secolului III p. Chr. și cea de-a patra în intervalul cuprins între sfârșitul secolului III – secolul IV p. Chr.¹²⁸. Ulterior, această periodizare cronologică nu și-a găsit dezvoltarea în lucrările lui K. F. Smirnov, deși a fost utilizată destul de frecvent de către acesta în lucrările sale.

În 1947, B. N. Grakov a publicat o lucrare complexă în care a formulat concluziile privitoare la cercetarea culturii sarmatice¹²⁹. În paginile acesteia, el a analizat toate problemele cardinale ale arheologiei sarmatice și adus o serie de noi dovezi ale continuității și dezvoltării tuturor etapelor culturii sarmatice, inclusiv între sauromați și sarmați. Una din principalele calități ale acestei lucrări este propunerea periodizării culturii sauromato-sarmatice cu particularitățile definitorii pentru fiecare din perioade. B. N. Grakov este, probabil, primul care pentru definirea fiecărei perioade, a introdus termenul de “cultură”. Cu toate acestea, el a păstrat denumirea mai largă de “cultura sarmatică”, subliniind astfel specificul fiecărei perioade și succesiunea dintre ele. Toate acestea au făcut ca până nu demult, pentru încadrarea vestigiilor sarmatice să fie utilizată de către toți cercetătorii schema cronologică propusă de B. N. Grakov. Potrivit acesteia, se disociază: cultura bljumenfel'dsk sau sauromatică (sec. VI-IV a. Chr.), prohorovka sau sauromato-sarmatică (sec. IV-II a. Chr.), suslovsk sau sarmatică (sec. I a. Chr. – I p. Chr.) și șipovsk sau alanică (sec. II-IV p. Chr.)¹³⁰.

Până recent a fost utilizată schema cronologică Grakov-Smirnov, potrivit căreia a existat cultura sauromatică sau bljumenfel'dsk, sarmatică timpurie sau prohorovsk, sarmatică mijlocie sau suslovsk și sarmatică târzie sau alanică.

Această încurcătura terminologică (“cultura în cultură”) reflectă, după cum a remarcat A. V. Simonenko¹³¹, nu numai divergențele existente în rândul cercetătorilor în ceea ce privește înțelesul termenului de “cultură arheologică”, dar și diferitele păreri asupra conținutului istoric al fenomenului de

¹²⁶ Un exemplu în acest sens este V. I. Kostenko.

¹²⁷ Rau 1927, p. 65.

¹²⁸ Smirnov 1945, p. 108-134 *apud* Skripkin 1990, p. 14.

¹²⁹ Grakov 1947a, p. 100-121.

¹³⁰ Acestea mai sunt denumite perioade sau etape. Datele cu privire la ultimele două culturi au fost stabilite de B. N. Grakov pe baza precizărilor făcute de K. F. Smirnov.

¹³¹ Simonenko 1999a, p. 53.

schimbare a unei culturi (etape) sarmatice cu alta. Astfel, opiniile cercetătorilor s-au divizat în două concepții: 1. autohtonistă; 2. migraționistă. Primii consideră că fiecare dintre etapele culturilor sarmatice s-a format în cadrul celei precedente, la care se adaugă aportul nesemnificativ al elementelor preluate de la noii veniți¹³². Ceilalți văd în schimbarea culturilor arheologice urmările regroupărilor etnice din lumea sarmatică¹³³. Trebuie precizat că prima teorie, fiind la bază una evoluționistă, nu-și pune problema unei datări exacte datorită faptului că o cultură se transforma în alta, iar granițele dintre ele erau flexibile. În aceste condiții nu prezenta importanță cum se datau mormintele în cadrul culturii¹³⁴. În ceea ce privește concepția migraționistă, aceasta are la bază legăturile cronologice rigide dintre inovațiile din cultura sarmaților și evenimentele istorice relatate în izvoarele literare. În cadrul acesteia se acordă o atenție deosebită granițelor dintre culturi deși există și aici o mică perioadă de trecere. În cazul de față este vorba, însă, atât de componența etno-istorică a două culturi sarmatice, cât și despre caracterul de substituție al unei culturi cu alta¹³⁵. Mai mult decât atât, s-a remarcat că această teorie este confirmată foarte bine de către descoperirile arheologice¹³⁶.

Desele constatări de neconcordanțe dintre datele arheologice și informațiile din izvoarele literare i-au constrâns pe cercetători să revedă bazele cronologiei și periodizării culturii sarmatice. Astfel, la sfârșitul anilor '80 ai secolului XX, independent unul de altul, S. V. Polin¹³⁷ și A. S. Skriplin¹³⁸ au ajuns la concluzia că limita cronologică superioară a culturii sarmatice timpurii trebuie extinsă până la finele secolului I a. Chr. Modificarea limitei cronologice superioare a culturii sarmatice timpurii a fost făcută pe baza ritualului funerar și a pieselor care diagnostichează această cultură, care, după cum s-a constatat, au fost folosite masiv pe tot parcursul secolului I a. Chr.¹³⁹. Trebuie menționat, însă, că observațiile acestor autori se refereau la regiunea de la est de Don (A. S. Skriplin) și nordul Mării Negre (S. V. Polin). La concluzii asemănătoare au ajuns, în ultimii 10-15 ani, mai mulți cercetători care se ocupă de sarmații din diferitele regiuni ale stepelor Europei de Est¹⁴⁰. Astfel, după noua periodizare, cultura sarmatică timpurie a existat până la sfârșitul secolului I a. Chr.¹⁴¹. Dacă pentru limita cronologică superioară situația este destul de clară, iar cercetătorii, în cea mai mare parte a lor, sunt de acord asupra ei, nu același lucru se poate spune despre debutul culturii sarmatice timpurii¹⁴². În ceea ce privește

¹³² Grakov 1947, p. 100-121; Smirnov 1947, p. 75-82; Smirnov 1975; Moškova 1963; Moškova 1974; Moškova 1984; Moškova 1989; Arheologija SSSR 1989, p. 169-177; Tairov, Gavriljuk 1988, p. 151-152; Tairov 1991; Železčikov 1986, p. 62-63; Železčikov 1987, p. 39-40; Železčikov, Pšeničnjuk 1994, p. 5-8.

¹³³ Această concepție este cel mai bine prezentată și argumentată la Skriplin 1990, p. 214-222; Skriplin 1992, p. 26-41; Skriplin 1993, p. 3-9; Skriplin 1997a, p. 6-8, 96-101; Skriplin 2001, p. 180-182; Klepikov, Skriplin 1997, p. 28-40. Această concepție a fost lansată și susținută argumentat pentru prima dată de M. I. Rostovcev, care acorda în lucrările sale un rol important proceselor migraționiste în istoria sarmaților. Printre adepții acestei concepții se numără A. V. Simonenko (Simonenko 1989, p. 117-120; Simonenko 1993, p. 117, 122; Simonenko 1999a), I. V. Sergackov (Sergackov 1994a, p. 74-76; Sergackov 2000, p. 150-157) și V. Ju. Zuev, care într-o lucrare foarte amplă, combate schema autohtonistă a dezvoltării culturilor "sauromato-sarmate" din partea centrală a stepelor euroasiatice (Zuev 1998).

¹³⁴ Cf. Sergackov 2000, p. 151.

¹³⁵ Cf. Sergackov 2000, p. 152.

¹³⁶ Simonenko 1999a, p. 53.

¹³⁷ Polin 1987, p. 132-133.

¹³⁸ Skriplin 1987, p. 230-231.

¹³⁹ Cf. Polin 1987, p. 132-133; Polin 1992; Skriplin 1987, p. 230-231; Skriplin 1990, p. 165-175, 214-222; Skriplin 1993, p. 3-10; Skriplin 2000, p. 137-149; Skriplin 2001, p. 180-182; Klepikov, Skriplin 1997, p. 28-40. Vezi și Sergackov 1992, p. 162-174; Sergackov 1994a, p. 74-76; Sergackov 1995, p. 148-158; Sergackov 2000, p. 150-157.

¹⁴⁰ Cf. Ždanovskij, Marčenko 1988, p. 42-56; Simonenko 1989, p. 117-120; Simonenko 1991, p. 17-28; Simonenko 1993, p. 104-112, 122; Simonenko 1994, p. 32-48; Simonenko 1994a, p. 99-134; Simonenko 2000, p. 158-164; Polin, Simonenko 1997, p. 87-98. Pe baza unor descoperiri din regiunea Volgăi de Jos, I. V. Sergackov plasează granița superioară a culturii sarmatice timpurii la începutul secolului I p. Chr. (Sergackov 1992, p. 162-164; Sergackov 1995, p. 148-158; Sergackov 2000, p. 150-157). Finalul culturii sarmatice timpurii (Prohorovka) este plasat la sfârșitul secolului I a. Chr. și de către V. Ju. Zuev (Zuev 1998; Zuev 1999, p. 305-324; Zuev 2000, p. 85-104; Zuev 2001, p. 171-185).

¹⁴¹ V. M. Klepikov și A. S. Skriplin au împărțit cultura sarmatică timpurie din spațiul de la est de Don în trei etape cronologice succesive care se datează în secolul IV a. Chr.; secolul III – prima jumătate a secolului II a. Chr. și a doua jumătate a secolului II – secolul I a. Chr. (Klepikov, Skriplin 1997, p. 37-38; Skriplin 2000, p. 145-146).

¹⁴² Din lucrările mai noi vezi în acest sens Sergackov 1994a, p. 74-76; Sergackov 1995, p. 148-158; Klepikov, Skriplin 1997, p. 28-40; Skriplin 2000, p. 137-149; Zuev 1998; Zuev 1999, p. 305-323; Zuev 2000, p. 85-104; Zuev 2001, p. 171-185. Pentru criticile la adresa unor opinii exprimate de către V. Ju. Zuev în lucrările sale vezi Klepikov, Skriplin 2002, p. 47-81; Skriplin, Klepikov, Moškova 2002, p. 101-112.

descoperirile sarmatice timpurii din spațiul de la vest de Don, acestea se datează, pe baza materialului arheologic, în secolele II-I a. Chr. În secolul I a. Chr. se datează și primele vestigii sarmatice din spațiul de la vest de Nistru.

Cert este că, în conformitate cu informațiile din izvoarele literare, cultura sarmatică timpurie din regiunea de la est de Don se legă de aorși¹⁴³, cea din regiunea Kuban de siraci¹⁴⁴, iar cea din spațiul nord-pontic de la vest de Don de roxolani și iazigi¹⁴⁵.

În ceea ce privește cultura sarmatică mijlocie trebuie subliniat că observațiile asupra parametrilor acesteia au arătat că particularitățile de bază din cadrul ritualului funerar și materialului arheologic și corelarea lor cu evenimentele istorice au făcut ca debutul acesteia să fie plasat la începutul secolului I p. Chr., iar sfârșitul undeva la mijlocul secolului II p. Chr.¹⁴⁶. Începând, însă, cu a doua jumătate a secolului II p. Chr., în ritualul funerar și cultura materială a sarmaților au loc schimbări bruște care marchează începutul culturii sarmatice târzii¹⁴⁷. Această schimbare se observă, de altfel, în tot spațiul locuit de sarmați.

Astfel, după precizările cronologice asupra periodizării culturii sarmatice, se poate afirma că perioada sarmatică timpurie, a cărei limită inferioară este încă neclară¹⁴⁸, a durat până la sfârșitul secolului I a. Chr.¹⁴⁹. În ceea ce privește cultura sarmatică mijlocie, aceasta își are limitele cronologice cuprinse între secolul I p. Chr. și prima jumătate a secolului II p. Chr., iar cea târzie între a doua jumătate a secolului II – secolul IV p. Chr.

Legat de debutul culturii sarmatice mijlocii trebuie spus că s-a constatat că începutul acesteia corespunde cu primele mențiuni ale alanilor în izvoarele literare, pe seama cărora este pusă formarea acesteia¹⁵⁰. De altfel, comparația făcută între cultura sarmatică timpurie și cea mijlocie a scos în evidență diferențele notabile în ritualul funerar și materialul arheologic¹⁵¹. Aceste deosebiri sunt explicate de I. V. Sergackov, pentru spațiul de la est de Don, prin diferitele tradiții etnice: aorsă pentru cultura sarmatică timpurie și alanică pentru cea mijlocie¹⁵². Același autor, însă, consideră că la începutul secolului I p. Chr. aceste două culturi au coexistat¹⁵³. Oricum, este cert că pe parcursul secolului I p. Chr. cultura sarmatică timpurie (aorsă), din spațiul dintre Don și Volga, a fost asimilată de cea mijlocie (alană). În acest sens, o dovadă în plus, poate fi și menționarea de către Ptolemeu a alanorșilor¹⁵⁴.

În ceea ce privește descoperirile sarmatice timpurii din spațiul nord-pontic de la vest de Don, acestea se încadrează în limitele secolelor II-I a. Chr.¹⁵⁵, confirmând veridicitatea noii periodizări. În secolul I a. Chr. se datează și cele mai timpurii vestigii sarmatice din spațiul de la vest de Nistru, ale căror inventare sunt caracteristice perioadei sarmatice timpurii. Totuși trebuie menționat că, în toată regiunea nord-pontică de la vest de Don, cât și în cea de la vest de Nistru, principalele caracteristici ale

¹⁴³ Skripkin 1990, p. 193 sqq.; Skripkin 1992, p. 35.

¹⁴⁴ Skripkin 1990, p. 195; Skripkin 1992, p. 35; Marčenko 1996.

¹⁴⁵ Simonenko 1991, p. 25-27; Simonenko 1993, p. 110-111; Simonenko 1994, p. 37-38; Simonenko 2000, p. 158-162.

¹⁴⁶ Skripkin 1990, p. 174-175; Simonenko 1993, p. 112-117, 122-123; Simonenko 1999, p. 5, 25-27; Simonenko 1999a, p. 55; Maximenko 1998, p. 83, 87.

¹⁴⁷ Cf. Skripkin 1990, p. 221 sqq.

¹⁴⁸ Cf. în acest sens Klepikov, Skripkin 1997, p. 28-40; Klepikov, Skripkin 2002, p. 47-81; Skripkin 2000, p. 137-149; Klepikov 2000; Skripkin, Klepikov, Moškova 2002, p. 101-112; compară cu Zuev 1998; Zuev 1999, p. 305-323; Zuev 2000, p. 85-104; Zuev 2001, p. 171-185 care consideră că monumentele culturii Prohorovka se datează în ultima treime a secolului II – secolul I a. Chr. și că nu avem descoperiri databile pentru secolul III – prima jumătate a secolului II a. Chr. în zona Volgăi și de lângă Urali.

¹⁴⁹ În legătură cu cultura sarmatică timpurie trebuie menționat că aceasta a fost împărțită recent de către A. S. Skripkin în trei etape: secolul IV a. Chr. 2. secolul III – prima jumătate a secolului II a. Chr. 3. a doua jumătate a secolului II – secolul I a. Chr. (Skripkin 2000, p. 145-146). Vezi pentru cronologia culturii sarmatice timpurii din regiunea Volgăi de Jos la Klepikov, Skripkin 2002, p. 47-81.

¹⁵⁰ Cf. Skripkin 1990, p. 214-222.

¹⁵¹ Cf. Skripkin 1990, p. 180-185, 206-215.

¹⁵² Sergackov 2000, p. 154.

¹⁵³ Sergackov 2000, p. 154.

¹⁵⁴ Ptolemeu VI, 14, 9-10, 13.

¹⁵⁵ Cf. Simonenko 1991, p. 17-28; Simonenko 1993, p. 7-29, 104-112, 122; Simonenko 1994, p. 32-48; Simonenko 1994a, p. 99-10; Simonenko 1999, p. 33; Simonenko 2004, p. 135-140.

ritualului funerar din cultura sarmatică timpurie (înmormântările în tumuli mai vechi, gropile de formă dreptunghiulară, orientarea nordică a defuncțiilor și parțial ofranda animală) continuă să fie dominante până în secolul II p. Chr. și chiar în secolul III p. Chr., iar singurele care se schimbă sunt piesele din cadrul mobilierului funerar.

Cert este că, la o analiză atentă a întregii situații din nordul Mării Negre, se poate constata că purtătorii culturii sarmatice timpurii (roxolani), din spațiul de la vest de Don, locuiau aici și în secolul II p. Chr., alături de noii veniți (aorși, alani). Această realitate arheologică este confirmată și de izvoarele literare, care îi atestă pe roxolani în acest spațiu din secolul II a. Chr. și până în secolul II p. Chr.¹⁵⁶, iar pe alani și aorși începând cu a doua jumătate a secolului I p. Chr. Această situație se regăsește în parte și în regiunea de la vest de Nistru, unde roxolani sunt atestați până în secolul III a. Chr.¹⁵⁷, iar pe alani și aorși îi avem prezenți începând cu a doua jumătate a secolului I p. Chr. Această stare a lucrurilor ne face să afirmăm, alături de A. V. Simonenko¹⁵⁸, că de fiecare dată când pe teritoriul nord-pontic, dar și în cel de la vest de Nistru, pătrundeau noi populații sarmatice, acestea veneau în contact cu purtătorii culturii sarmatice anterioare, ceea ce dădea un aspect aparte culturilor sarmatice din aceste spații.

Revenind la cei ce s-au ocupat de cercetarea sarmaților din nordul și nord-vestul Mării Negre trebuie menționat că aceștia, de regulă, urmau periodizarea lui B. N. Grakov. Cu toate acestea, materialul arheologic îi obliga, uneori, fie să recurgă la unele detalieri cronologice, fie să evidențieze existența unor perioade de tranziție de la o cultură la alta. Folosirea unor astfel de măsuri era făcută din cauză că vechea periodizare nu era în concordanță cu realitățile arheologice, iar autorii nu îndrăzneau să iasă din tiparele acesteia. Astfel, M. I. Vjaz'mitina a împărțit descoperirile sarmatice din spațiul nord-pontic de la vest de Don în trei grupe: 1. timpurie (secolele IV-III a. Chr.); 2. mijlocie (secolul I a. Chr. – I p. Chr.); 3. târzie (secolele II-IV p. Chr.)¹⁵⁹. Între perioada timpurie și cea mijlocie autoarea evidențiază o perioadă de tranziție care cuprinde secolele II-I a. Chr.¹⁶⁰. O astfel de perioadă, cuprinsă între a doua jumătate a secolului I - secolul II p. Chr., este evidențiată de aceeași autoare și între cultura sarmatică mijlocie și târzie¹⁶¹. Deși M. I. Vjaz'mitina a sesizat existența unor contradicții între periodizarea culturii sarmatice și materialul arheologic, a recurs la un artificiu (crearea unor perioade de tranziție) pentru depășirea acestora. La rândul său, V. I. Kostenko a propus și el o grupare a vestigiilor sarmatice din spațiul cuprins între Don și Nipru în nouă grupe cronologice: 1. secolul III a. Chr.; 2. secolele III-II a. Chr.; 3. secolul II a. Chr.; 4. secolele II-I a. Chr.; 5. secolul I a. Chr.; 6. secolele I a. Chr. – secolul I p. Chr.; 7. secolul I p. Chr.; 8. hotarul dintre secolele I-II p. Chr. – secolul II p. Chr.; 9. sfârșitul secolului II p. Chr. – mijlocul secolului III p. Chr.¹⁶². Același autor însă, în cadrul aceleiași lucrări, împarte vestigiile sarmatice potrivit periodizării lui K. F. Smirnov și B. N. Grakov¹⁶³, nesesizând că unele dintre mormintele din cadrul unei perioade nu se deosebesc cu nimic de cele din perioada anterioară. Caracterizând vestigiile sarmatice timpurii V. I. Kostenko a evidențiat existența a trei grupe. Prima în opinia sa reflectă situația de instabilitate din nordul Mării Negre, cea de-a doua corespunde perioadei când iazigii și roxolani au ajuns la Nipru, iar cea de-a treia, cel puțin vestigiile de la sfârșitul secolului II a. Chr. ori hotarul dintre secolele II-I a. Chr., aparțin perioadei sarmatice mijlocii¹⁶⁴. Același autor a stabilit limitele cronologice ale culturii sarmatice mijlocii în intervalul cuprins între secolul I a. Chr. – secolul I p. Chr., la fel ca și în periodizarea lui B. N. Grakov. În această perioadă, în opinia lui V. I. Kostenko, se constituie cultura sarmatică mijlocie, iar stepele nord-pontice au făcut parte din aria de formare a acesteia¹⁶⁵. Potrivit aceluiași autor, la formarea culturii sarmatice mijlocii din regiunea nord-

¹⁵⁶ În perioada dintre secolul II a. Chr. – prima jumătate a secolului I p. Chr. în spațiul nord-pontic au locuit și sarmații iazigi.

¹⁵⁷ În perioada dintre a doua jumătate a secolului I a. Chr. – prima jumătate a secolului I p. Chr. în spațiul de la vest de bazinul Nistrului au locuit și sarmații iazigi.

¹⁵⁸ Simonenko 1999a, p. 55.

¹⁵⁹ Arheologija USSR 1986, p. 189-198.

¹⁶⁰ Arheologija USSR 1986, p. 190.

¹⁶¹ Arheologija USSR 1986, p. 195

¹⁶² Kostenko 1983, p. 39.

¹⁶³ Kostenko 1983, p. 66-88.

¹⁶⁴ Kostenko 1983, p. 70.

¹⁶⁵ Kostenko 1984, p. 161.

pontică au luat parte atât elementele noilor triburi sarmatice venite din stepele de la est de Don și Volga, cât și cele ale sarmaților nord-pontici care și-au păstrat tradițiile din perioada precedentă. De perioada sarmatică târzie V. I. Kostenko nu s-a ocupat în mod special, optând pentru adoptarea limitelor cronologice ale periodizării lui B. N. Grakov (sec. II-IV p. Chr.), ceea ce a dus la includerea unei părți a descoperirilor aparținând perioadei sarmatice mijlocii în perioada următoare. Având drept studiu descoperirile sarmatice dintre râurile Orel' și Samara el a distins două etape a migrației sarmaților târzii la vest de Don: hotarul secolelor I-II p. Chr. – sfârșitul secolului II p. Chr. și sfârșitul secolului II – mijlocul secolului III p. Chr.¹⁶⁶.

Pe lângă toate acestea, ținem să menționăm că periodizarea generală a culturii sarmatice propusă de K. F. Smirnov și B. N. Grakov nu a fost supusă unei schimbări substanțiale mai de nimeni. Singura excepție în acest sens o constituie lucrarea lui T. Sulimirski în care este expusă întreaga istorie a sarmaților¹⁶⁷. Deși a păstrat denumirile perioadelor, el a modificat limitele cronologice ale unora dintre acestea. Astfel perioada sarmatică mijlocie el a încadrat-o între secolul II a. Chr. - prima jumătate a secolului I p. Chr., iar cea târzie de la mijlocul secolului I p. Chr. și până în secolul al IV p. Chr. Cultura sarmatică mijlocie o pune în legătură cu activitatea aorșilor, iar cea târzie pe seama alanilor. La baza stabilirii granițelor dintre cele două perioade au stat informațiile din izvoarele literare despre schimbarea din regiunea de la est de Marea Azov a aorșilor cu alanii.

O încercare de încadrare cronologică a vestigiilor sarmatice din spațiul dintre Prut și stânga Nistrului, fără să se țină seama de periodizarea lui K. F. Smirnov și B. N. Grakov, îi aparține lui V. I. Grosu, A. N. Dzigovskij, A. V. Gudkova și M. M. Fokeev.

Astfel, în anul 1982 apare periodizarea vestigiilor sarmatice din interfluviul pruto-nistean elaborată de V. I. Grosu, în care acestea sunt împărțite în trei grupe: cele de la hotarul dintre secolele I a. Chr. – I p. Chr., secolele I-II p. Chr. și secolele II-III p. Chr.¹⁶⁸. Această periodizare a stârnit critici din partea lui M. M. Fokeev¹⁶⁹ care a arătat că periodizarea propusă a dus la prezența în aceeași grupă a vestigiilor de diferite tipuri și invers – cele apropiate cronologic și tipologic au nimerit în grupe diferite.

În 1984, A. V. Gudkova și M. M. Fokeev au propus o periodizare a vestigiilor sarmatice din stepele Bugeacului¹⁷⁰. Pe lângă mormântul timpuriu din secolul I a. Chr. de la Holmskoe, autorii au evidențiat un grup de morminte din a doua jumătate a secolului I – prima jumătate a secolului II p. Chr. și altul din a doua jumătate a secolului II – prima jumătate a secolului III p. Chr. Mai târziu, după descoperirea unui grup de vestigii sarmatice mai târzii, periodizarea a fost completată¹⁷¹.

Câțiva ani mai târziu, A. N. Dzigovskij a elaborat o periodizare a vestigiilor sarmatice din regiunea nord-vest pontică, care se deosebește de cea a lui A. V. Gudkova și M. M. Fokeev. Potrivit acesteia avem vestigii de secol I p. Chr., prima jumătate a secolului II p. Chr., a doua jumătate a secolului II – prima jumătatea a secolului III p. Chr. și a doua jumătate a secolului III – prima jumătate a secolului IV p. Chr.¹⁷².

În 1990 apare lucrarea lui V. I. Grosu, dedicată cronologiei și periodizării culturii sarmatice din interfluviul pruto-nistean, în care se observă schimbări majore față de periodizarea din 1982. Astfel, autorul sus amintit împarte mormintele din spațiul pruto-nistean în cinci grupe cronologice: 1. hotarul dintre secolele I a. Chr. - I p. Chr. - prima jumătate a secolului I p. Chr.; 2. secolul I p. Chr.; 3. a doua jumătate a secolului I – secolul II p. Chr.; 4. sfârșitul secolului II – secolul III p. Chr.; 5. a doua jumătate a secolului III – secolul IV p. Chr.¹⁷³. Din păcate, la fel ca și în varianta din anul 1982, V. I. Grosu s-a bazat, practic, doar pe cronologie, neluând în considerație trăsăturile caracteristice ale ritului

¹⁶⁶ Kostenko 1983, p. 80.

¹⁶⁷ Sulimirski 1970.

¹⁶⁸ Grosu 1982, p. 4-27.

¹⁶⁹ Fokeev 1986, p. 157.

¹⁷⁰ Gudkova, Fokeev 1984.

¹⁷¹ Fokeev 1986, p. 157-161; Fokeev 1987, p. 16-25.

¹⁷² Dzigovskij 1987a, p. 45-47.

¹⁷³ Grosu 1990, p. 38-96.

funerar și ale culturii materiale. Faptul că periodizarea lui V. I. Grosu arată așa se datorează greșelilor din cronologie, asupra cărora a atras atenția A. V. Simonenko¹⁷⁴.

Câțiva ani mai târziu, în lucrarea dedicată sarmaților din sudul spațiului dintre Prut și bazinul Nistrului, A. N. Dzigovskii a propus o nouă periodizare a culturii sarmatice. Potrivit acesteia, primei grupe îi aparțin vestigiile de la sfârșitul secolului I a. Chr. – secolul I p. Chr., celei de-a doua cele din prima jumătate a secolului II p. Chr., celei de-a treia cele din a doua jumătate a secolului II – prima jumătate a secolului III p. Chr., iar celei de-a patra, vestigiile din a doua jumătate a secolului III – prima jumătate a secolului IV p. Chr.¹⁷⁵.

Cert este că, deși aceste două periodizări se deosebesc una de alta, ele se apropie, în linii mari, de noua periodizare a culturii sarmatice mijlocii și târzii, chiar dacă autorii mai sus menționați nu au insistat asupra apartenenței lor la una dintre cele două perioade.

Cea mai recentă periodizare a culturii sarmatice din spațiul dintre Don și Prut a fost propusă, în urma analizei tuturor vestigiilor, de către A. V. Simonenko. Astfel, potrivit periodizării acestuia, cultura sarmatică timpurie se datează în secolele II-I a. Chr., cea mijlocie în secolul I – mijlocul secolului II p. Chr., iar cea târzie în a doua jumătate a secolului II – secolul IV p. Chr.¹⁷⁶. Aceasta din urmă a fost împărțită în două etape: 1. a doua jumătate a secolului II – prima jumătate a secolului III p. Chr.; 2. a doua jumătate a secolului III – secolul IV p. Chr.¹⁷⁷.

Periodizarea propusă de A. V. Simonenko, bazată pe analiza tipologico-cronologică a pieselor din cadrul mobilierului funerar și corelate cu particularitățile ritualului funerar, reflectă cel mai bine realitatea din acest spațiu. Mai mult decât atât, această periodizare coincide cu cea din restul teritoriului locuit de sarmați, ceea ce vorbește de legătura ultimului cu vestigiile din regiunea de la vest de Don, care reprezintă periferia vestică a lumii sarmatice.

Nu în ultimul rând trebuie spus că cercetătorii identifică perioadele cu anumite grupări etno-tribale. Astfel, V. I. Grosu atribuie vestigiile de la hotarul secolelor I a. Chr. – I p. Chr. și prima jumătate a secolului I p. Chr. iazigilor, iar cele din secolul I p. Chr. iazigilor, aorșilor și roxolanilor. Tot el atribuie vestigiile din a doua jumătate a secolului I – secolul II p. Chr. aorșilor și roxolanilor, iar pe cele din secolele II-III p. Chr. și III-IV p. Chr., alanilor. Tot alanilor le este atribuită de către M. M. Fokeev și grupa de vestigii sarmatice târzii din interfluviul pruto-nistean¹⁷⁸.

A. N. Dzigovskij, folosind separarea vestigiilor nord-pontice aparținând roxolanilor de către A. V. Simonenko, a atribuit toate descoperirile sarmatice din sudul spațiului dintre Prut și bazinul Nistrului roxolanilor¹⁷⁹.

Totuși, trebuie menționat că A. V. Simonenko nu atribuie toate vestigiile roxolanilor, ci doar o parte a acestora¹⁸⁰.

¹⁷⁴ Simonenko 1992, p. 153-157.

¹⁷⁵ Dzigovs'kyj 1993, p. 69-99.

¹⁷⁶ Simonenko 1999, p. 5, 9, 12, 27; Simonenko 2004, p. 134-173.

¹⁷⁷ Simonenko 1999, p. 12, 27, 34; Simonenko 2004, p. 149 sqq.

¹⁷⁸ Fokeev 1985, p. 61-63.

¹⁷⁹ Dzigovs'kyj 1993, p. 123.

¹⁸⁰ Cf. Simonenko 1991, p. 17-28; Simonenko 1993, p. 104-121, 122-123; Simonenko 1994, p. 32-48; Simonenko 1994a, p. 99-134; Simonenko 1999, p. 22-30, 34-35; Simonenko 1998, p. 168-172; Simonenko, Lobaj 1991.

IV. MORMINTE. RITUL ȘI RITUALURI FUNERARE

Așa după cum am văzut, pe parcursul multor ani, pe teritoriul de la vest de bazinul Nistrului nu au fost cunoscute foarte multe vestigii sarmatice, reprezentate preponderent de morminte izolate. Începând cu anii '70-'80 ai secolului XX, cercetările vestigiilor sarmatice au luat amploare, iar numărul mormintelor a crescut substanțial. Cu toate acestea, ritul și ritualul funerar nu au fost abordate suficient. Mai mult decât atât, datele statistice cu privire la tipurile de înmormântare, forma gropilor sau orientarea defuncțiilor, au fost realizate global și nu pe grupe cronologice. Această metodă de abordare reprezintă doar o simplă statistică și nu reflectă dinamica schimbărilor survenite în ritul și ritualul funerar și nu are nici o încărcătură istorică. Mai mult decât atât, nu s-a făcut o comparație cu situația ritului și ritualului funerar din celelalte regiuni locuite de sarmați. Din aceste considerente, în acest capitol vom încerca să abordăm problemele legate de ritul și ritualul funerar al sarmaților din spațiul și perioada analizată. Cu toate acestea nu ne propunem să tratăm exhaustiv particularitățile care caracterizează ritul funerar, ci doar unele aspecte ale acestuia care sunt mai relevante și au legătură cu cronologia culturii sarmatice.

IV. 1. Amplasarea și dispunerea mormintelor

Mormintele sarmatice, din teritoriul și perioada cercetată, descoperite de-a lungul timpului, se întind pe un spațiu cuprins între teritoriul imediat din stânga Nistrului și Munții Carpați (Fig. 220)¹⁸¹. Trebuie remarcat că din totalul de 163 de morminte care au o datare certă în limitele cronologice analizate, 32 sunt din teritoriul dintre Prutul Superior și bazinul Nistrului Superior, 23 din teritoriul de la vest de Prut, 19 din teritoriul din partea stângă a Nistrului și 89 din spațiul dintre Prut și Nistru. Mai mult decât atât, trebuie remarcat faptul că din cele 163 de morminte analizate, 94 sunt înmormântări în tumuli de epoci mai vechi (Fig. 222). De regulă, tumulii sunt din epoca bronzului, însă avem și cazuri când aceștia sunt din perioada eneolitică (Bădragii Vechi T 32 M 2, M 3, M 4; Duruitoarea Nouă T 6 M 3; Nicolscoe T 1 M 7; Novocotovsc T 1 M 3)¹⁸² sau scitică (Lenkovcy T 1 M 2, M, 6, M 7, M 9, M 10, M 12, M 15). La acestea se mai adaugă zece morminte, dintre care cel puțin o parte au fost înmormântări în tumuli de epoci mai vechi. Pe lângă faptul că înmormântările în tumuli de epoci mai vechi sunt cele mai numeroase, ele mai sunt și răspândite aproape pe tot teritoriul analizat. Făcând o comparație, trebuie menționat că pentru perioada secolelor III-I a. Chr., în interfluviul Volga - Don înmormântările în tumulii de epoci mai vechi reprezintă 94%, în stânga fluviului Volga constituie 97,6%, iar în sudul Munților Urali, 88%¹⁸³. O situație similară avem pentru secolele II-I a. Chr. și în spațiul nord-pontic de la vest de Don, unde acestea reprezintă 91%. În perioada sarmatică mijlocie, cu excepția regiunii nord-pontice de la vest de Don¹⁸⁴ și regiunea Kuban¹⁸⁵, unde acestea sunt în continuare preponderente, în restul spațiului locuit de sarmați situația este diametral opusă față de perioada precedentă¹⁸⁶. Comparativ cu perioada sarmatică timpurie, când în spațiul nord-pontic în tumulii de alte epoci avem doar câte o înmormântare sarmatică¹⁸⁷, rareori două, în perioada sarmatică

¹⁸¹ Ca și în perioada sarmatică timpurie, dar și cea mijlocie, din întregul spațiu locuit de sarmați și în teritoriul analizat, mormintele reprezintă grupa predominantă.

¹⁸² Pentru a nu îngreuna textul am folosit prescurtarea **T** pentru tumul și **M** pentru mormânt.

¹⁸³ Skripikin 1990, p. 184. Nici pentru zona Donului de Jos situația nu este diferită (Cf. Maximenko 1983, p. 51-52). În mormântările în tumuli de alte epoci sunt preponderente și la sarmații siraci din regiunea Kuban (Cf. Arheologija SSSR 1989, p. 250; Marčenko 1996, p. 95).

¹⁸⁴ Arheologija USSR 1986, p.190 sqq.; Arheologija SSSR 1989, p. 177-178; Simonenko 1993, p. 75; Simonenko 1999, p. 9.

¹⁸⁵ Marčenko 1996, p. 95.

¹⁸⁶ Skripikin 1990, p. 184-185.

¹⁸⁷ Față de spațiul nord-pontic, în cel de la est de Don este caracteristică prezența mai multor morminte în tumuli mai vechi în ultimele două secole a. Chr. (Skripikin 1990, p. 184). Această situație se explică, pentru regiunea de la est de Don, prin faptul că acest teritoriu era intens locuit de sarmați de câteva secole, ceea ce nu se poate spune despre zona de la vestul acestui fluviu.

mijlocie, atât în regiunea amintită, cât și în spațiul cuprins între Carpați și bazinul Nistrului, prezența mai multor morminte în același tumul este foarte frecventă. Această situație se explică prin faptul că imensul teritoriu de la vest de Don era incomparabil mai intens locuit față de perioada precedentă. Faptul că marea majoritate a înmormântărilor au fost efectuate în tumuli mai vechi se explică, probabil, prin aceia că aceștia se deosebeau într-un fel de cei ridicați de sciti, iar sarmații, din anumite considerente, pe care noi nu le cunoaștem, preferau tumuli din epoca bronzului și îi ignorau pe cei scitici. Nu este exclus ca explicația acestei “predilecții” din partea sarmaților să stea în numărul mult mai mare al tumulilor de epoca bronzului față de cei scitici sau de alte epoci, ceea ce face ca topografia mormintelor sarmatice în tumuli de epoca bronzului să fie doar rezultatul funcționării regulii numerelor mai mari. În sfârșit trebuie precizat că înmormântările sarmatice efectuate în tumuli mai vechi sunt amplasate în centrul movilei și în apropierea centrului acesteia, precum și în sectoarele nordice și sudice ale tumulului. Trebuie remarcat că o situație asemănătoare se constată în perioada sarmatică mijlocie în întregul spațiu nord-pontic¹⁸⁸. Dacă luăm în calcul faptul că o parte a mormintelor se aflau la o distanță de 3-4 m de centrul movilei, atunci trebuie să recunoaștem că tendința principală era de a înmormânta defunctii cât mai aproape de centrul tumulului. Acest lucru se explică, cel mai probabil, prin dorința de a îngropa defunctul în cel mai important și prestigios loc al tumulului. Această afirmație este confirmată de amplasarea în aceste puncte a bogatelor morminte aparținând aristocrației sarmate de la Porogi sau Sokolova Mogila din zona Bugului de Jos. Foarte probabil că după efectuarea înmormântărilor, suprafața tumulului era completată cu un strat de pământ. Acest procedeu a fost surprins arheologic la T 4 de la Nogajčinsk și T 3 de la Mihajlovka. În primul caz, după ce s-a efectuat opulenta înmormântare sarmatică, a fost depus un strat cu grosimea de trei metri, iar în cel de-al doilea, după înmormântarea aristocratei sarmate, suprafața movilei a fost acoperită cu un strat de argilă nisipoasă¹⁸⁹.

Pe lângă mormintele din tumuli de epoci mai vechi, avem și 49 de morminte plane. Dintre acestea, cele de la Burjakovka, Bursuceni, Căndești, Drăgușeni-Ostrov, Nadlimanskoe, Ștefănești, Tutova sau Vaslui sunt morminte descoperite izolat. Mormântul de la Nadlimanskoe a fost descoperit într-un mic cenușar dintr-o așezare din secolele VI-V a. Chr., iar cel de la Tătărauca Nouă, în suprafața unei așezări fortificate. La rândul lor, mormintele de la Holmskoe și Seliște fac parte din cadrul unor necropole, iar cele de la Kiselev, Ostrivec și Vlăsinești au constituit ele însele mici necropole. O remarcă care trebuie făcută este că M 4 din necropola de la Holmskoe este din perioada sarmatică timpurie, la fel ca și cel de la Nicolscoe (T 1 M 7). Nu în ultimul rând, trebuie menționat că înmormântările de la Ostrivec-Olečina au fost efectuate în cenușarele care aveau forma unor tumuli de pe teritoriul așezării culturii Noua, iar cele de la Ostrivec-Vertebi, pe un teren plat de pe teritoriul necropolei acestei așezări. Faptul că unii defuncți au fost înmormântați în cenușare, care semănau cu niște mici tumuli, a fost considerată de către M. Ju. Smiško ca o reminiscență a înmormântării defuncților sub tumuli¹⁹⁰. La acestea se mai adaugă nouă morminte principale pentru care au fost ridicați tumuli (Beloles'e T 9 M 1; Brăviceni T 22 M 1; Cazaclia T 10 M 1; Giurcani T 2 M 1; Mihajlovka T 2 M 2; Mocra T 2 M 2; Obileni T 5 M 2; Podoima T 1 M 5; Turlaki T 7 M 1) și alte două secundare în tumuli sarmatici (Giurcani T 2 M 2 și T 2 M 3).

În legătură cu înmormântările principale, trebuie spus că în perioada sarmatică timpurie, atât în spațiul nord-pontic de la vest de Don, unde cunoaștem la ora actuală o singură înmormântare principală (L'vovo T 6 M 1), cât și în imensul spațiu locuit de sarmați de la est de Don și Volga, numărul înmormântărilor principale este extrem de mic¹⁹¹. Începând însă cu perioada sarmatică mijlocie, numărul înmormântărilor principale în tumuli ridicați de sarmați crește simțitor față de perioada precedentă, mai ales în anumite regiuni locuite de aceștia. Astfel în spațiul din interfluviul Volga – Don, numărul acestora reprezintă 78,9%, în cel de la est de Volga de 78,7%, iar în regiunea de

¹⁸⁸ Kostenko 1986, p. 10-36; Arheologija USSR 1986, p. 190-195; Simonenko 1993, p. 75-76.

¹⁸⁹ Dzygovs'kyj 1993, p. 9-10.

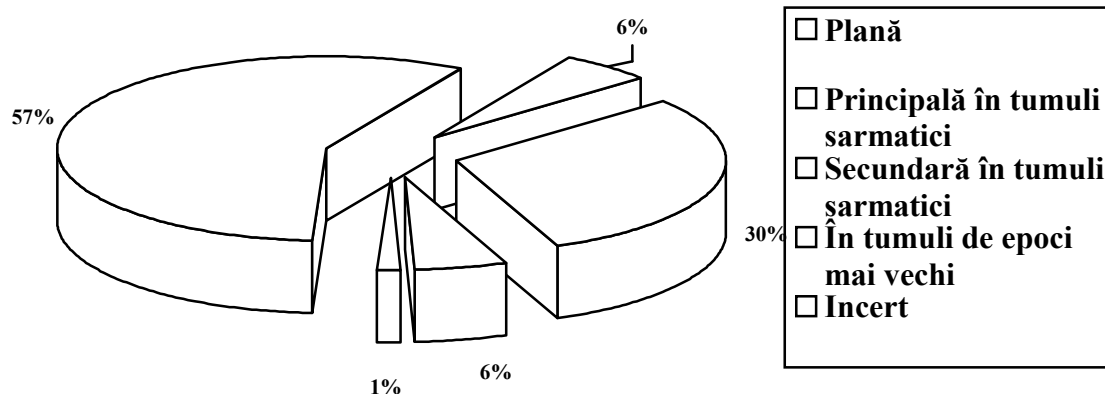
¹⁹⁰ Smiško 1962, p. 61.

¹⁹¹ Cf. în acest sens Skriplin 1990, p. 181-183, tab. 16. Numărul înmormântărilor principale în tumuli ridicați de sarmați este mic și la sarmații siraci din stepele regiunii Kuban (Cf. Arheologija SSSR 1989, p. 250; Marčenko 1996, p. 95).

la sud de Munții Urali, 94,7%¹⁹². În schimb, în regiunea Kuban, teritoriu locuit de sarmați siraci, situația nu se schimbă¹⁹³. În ceea ce privește spațiul nord-pontic, aici, ca și în perioada anterioară, predomină înmormântările în tumuli mai vechi, dar numărul înmormântărilor principale în tumuli ridicați de sarmați crește semnificativ¹⁹⁴. Cea mai mare parte a acestora se concentrează în anumite regiuni: zona de lângă Marea Azov, Donbasul de Sud, spațiul dintre râurile Orel' și Samara¹⁹⁵. Cel mai frecvent, înmormântările principale se grupează în necropole tumulare mai mari sau mai mici precum cele de la Molčansk, Podgorodnjansk, Ust'-Kamenka, Dmuhajlovka, Novo-Podkrjaž, Vinogradnoe, Primorsk, Boguslav sau Verbki. Numărul tumulilor sarmatici în cadrul acestor necropole oscilează de la 71 la Ust'-Kamenka și până la 3-5 la Boguslav, Verbki sau Vinogradnoe.

Tumulii sarmatici, de regulă, sunt de formă circulară în plan și au fost ridicați printr-o singură metodă. Diametrul tumulilor variază în întregul spațiu locuit de sarmați, întâlnindu-se atât tumuli care au diametrul de 10-15 m, dar și din aceia al căror diametru depășește câțiva zeci de metri. Înălțimea de la nivelul antic de călcare al tumulilor variază între 0,3-0,4 m și 3 m. Ținând cont de faptul că mulți dintre tumuli se află pe terenuri arabile, dar și de procesul de eroziune, credem că înălțimea medie a tumulilor sarmatici a fost, probabil, cuprinsă între 1 și 2 m¹⁹⁶. În ceea ce privește tumulii sarmatici din spațiul dintre Carpați și bazinul Nistrului, trebuie spus că înălțimea tumulului de la Beloles'e era de 1,4 m, iar diametrul de 40 m¹⁹⁷, în cazul celui de la Cazaclia înălțimea era de 0,7 m de la nivelul actual de călcare, iar diametrul de 32 m¹⁹⁸, cel de la Brăviceni avea înălțimea de 0,5 m de la nivelul actual de călcare¹⁹⁹, tumulul de la Mihajlovka avea înălțimea de 0,4 m, iar diametrul de 20 m²⁰⁰, de la Obileni avea înălțimea de 0,7 m, iar diametrul de 28 m²⁰¹, tumulul de la Podoima avea înălțimea de 0,7 m, iar diametrul de 40 m²⁰², iar cel de la Mocra avea înălțimea de 3 m, iar diametrul de 50 m²⁰³.

Tipul de înmormântare

¹⁹² Skripiin 1990, p. 185.

¹⁹³ Cf. Arheologija SSSR 1989, p. 250; Marčenko 1996, p. 95.

¹⁹⁴ Cf. Arheologija USSR 1986, p. 190-196; Arheologija SSSR 1989, p. 177-178; Simonenko, Lobaj 1991, p. 35-36; Simonenko 1993, p. 75.

¹⁹⁵ Cf. Arheologija USSR 1986, p. 190 sqq.

¹⁹⁶ Pentru înălțimea și diametrul tumulilor din necropola tumulară de la Ust'-Kamenka vezi la Kostenko 1993.

¹⁹⁷ Subbotin, Dzigovskij 1990a, p. 16.

¹⁹⁸ Agulnicov, Bubulici 1999, p. 287; Agul'nikov, Bubulici 1999, p. 10.

¹⁹⁹ Larina, Haheu, Todorova 1988, p. 55.

²⁰⁰ Subbotin, Dzigovskij 1990a, p. 18.

²⁰¹ Levički, Manzura, Demcenko 1996, p. 55.

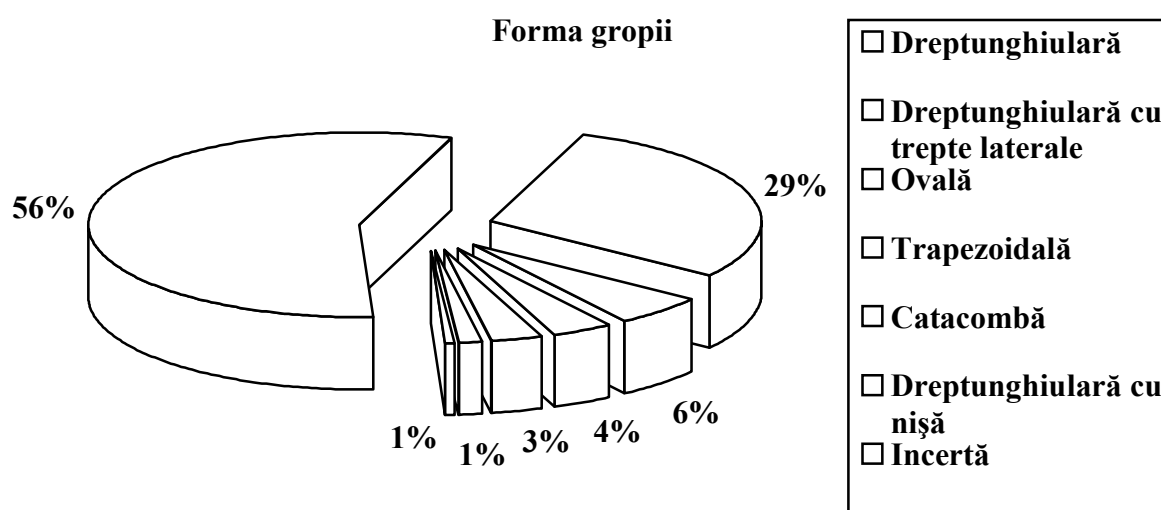
²⁰² Bubulici, Haheu 2002, p. 112.

²⁰³ Ščerbakova, Kašuba 1993.

IV. 2. Tipurile de morminte

La fel ca și pe întregul teritoriu locuit de sarmați, în ultimele secole a. Chr. primele secole p. Chr., și în teritoriul cuprins între Carpați și cel aflat imediat în stânga Nistrului din perioada cuprinsă între secolul I a. Chr. și începutul secolului II p. Chr. sunt cunoscute pe baza formei gropilor mai multe tipuri de construcții funerare: 1. ovale (Fig. 148/2); 2. dreptunghiulare (Fig. 148/4-7); 3. dreptunghiulare cu trepte laterale (Fig. 149); 4. dreptunghiulare cu nișă (Fig. 148/3); 5. trapezoidale (Fig. 148/1); 6. în catacombă (Fig. 150).

Din totalul mormintelor supuse studiului din perioada și spațiul de care ne ocupăm, cele mai numeroase morminte au groapa funerară de formă dreptunghiulară (48), urmate de cele dreptunghiulare cu trepte laterale (9), ovale (6), trapezoidale (5), în catacombă (2) și dreptunghiulare cu nișă (1). În 92 de cazuri contururile gropii mormintelor nu au putut fi stabilite (Cf. Fig. 223). Cu toate acestea, ținând cont de situația generală din spațiul analizat, cât și de cea din lumea sarmatică nord-pontică din perioada timpurie și mijlocie, unde acestea sunt preponderente²⁰⁴, probabil că cea mai mare parte a acestora au avut forma gropii dreptunghiulară.

Încă din perioada sarmatică timpurie, gropile de formă dreptunghiulară, cu o lățime mai mare sau mai mică, au devenit o formă caracteristică a mormintelor sarmatice în întregul spațiu locuit de aceștia, pe durata mai multor secole²⁰⁵. Deși sporadic, gropile funerare de această formă se întâlnesc din secolele IV-III a. Chr., dar devin mai frecvent utilizate din secolele III-II a. Chr.²⁰⁶. De exemplu, în spațiul cuprins între fluviile Volga și Don, din numărul mormintelor datate în secolele III-I a. Chr., cele care au gropile dreptunghiulare înguste reprezintă 27%; în spațiul din stânga fluviului Volga 37%, iar în cea de la sudul Munților Urali, 60%²⁰⁷. În perioada sarmatică mijlocie, în spațiul cuprins între fluviile Volga și Don, mormintele care au gropile dreptunghiulare înguste reprezintă 21%; în spațiul din stânga

²⁰⁴ Kostenko 1983, p. 41; Kostenko 1993, p. 96; Arheologija USSR 1986, p. 191-197; Simonenko 1993, p. 22, 77; Simonenko 1999, p. 7, 9, 12.

²⁰⁵ Vezi în acest sens Moškova 1963, p. 20; Maximenko 1983, p. 52 sqq.; Maximenko 1998, p. 91; Kostenko 1983; Kostenko 1993; Arheologija USSR 1986, p. 190 sqq.; Arheologija SSSR 1989, p. 171, 178, 191-192, 250; Grosu 1990; Skriplin 1990, p. 179-188; Simonenko 1993, p. 22, 77, 100; Simonenko 1999, p. 7, 9, 12; Marčenko 1988a, p. 12; Marčenko 1996, p. 95.

²⁰⁶ Moškova 1963, p. 20.

²⁰⁷ Skriplin 1990, p. 184. tab. 16. La nivelul anului 1983, în zona Donului de Jos mormintele care au groapa de formă dreptunghiulară reprezintă aproximativ 50% din totalul mormintelor din secolele III-II a. Chr. (Cf. în acest sens Maximenko 1983, p. 54-55).

fluviului Volga 37,5%, iar în regiunea de la sudul Munților Urali 31,6%²⁰⁸. În regiunea Donului, în perioada sarmatică mijlocie, mormintele care au groapa de formă dreptunghiulară sunt pe locul doi²⁰⁹. În spațiul nord-pontic, atât în perioada sarmatică timpurie, cât și în cea mijlocie, gropile de formă dreptunghiulară sunt cele mai numeroase²¹⁰. Potrivit lui A. V. Simonenko, în perioada sarmatică mijlocie în nordul Mării Negre mormintele în gropi dreptunghiulare din tumulii de epoci mai vechi reprezintă 70,7% în interfluviul Nipru-Nistru, 60,9% în cel dintre râurile Orel' și Samara, 88,7% în silvostepa din stânga Niprului și regiunea Donbas și 73,9% în regiunea Mării Azov²¹¹.

Deși cea mai mare parte a gropilor de formă dreptunghiulară din spațiul dintre Carpați și bazinul Nistrului sunt înguste, la fel ca și în restul teritoriului locuit de sarmați, trebuie menționat că avem și cazuri când gropile funerare dreptunghiulare sunt de dimensiuni mari²¹². Dintre acestea se remarcă cele ale mormintelor principale de la Mocra (T 2 M 2), a cărui groapă de formă dreptunghiulară avea dimensiunile în partea superioară de 3,4 x 3,2 m, iar în cea inferioară de 2,35 x 3,26 m; Brăviceni (T 22 M 1) lungime 2,5 m, lățime 1,87 m (Fig. 148/5) și Obileni (T 5 M 2) lungime 3,92 m, lățime 1,65-1,9 m (Fig. 85/1). Din totalul celor 48 de morminte care au groapa funerară dreptunghiulară, 15 aparțin mormintelor plane, trei, mormintelor sarmatice principale (Brăviceni T 22 M 1; Mocra T 2 M 2; Obileni T 5 M 2), iar restul celor efectuate în tumulii de alte epoci.

Faptul că în spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului gropile funerare de formă dreptunghiulară sunt numeroase, la fel ca și restul spațiului locuit de sarmați, dovedesc în primul rând păstrarea vechilor tradiții, iar în al doilea rând înrădăcirea reprezentărilor ideologice ale sarmaților din acest teritoriu cu cei de la estul acestuia.

Față de gropile dreptunghiulare simple, cele dreptunghiulare cu trepte laterale sunt semnificativ mai puține. Deși apar ca formă stabilă de groapă funerară la hotarul dintre secolele IV-III a. Chr., cea mai timpurie înmormântare într-o astfel de groapă datează din secolul V a. Chr.²¹³. Pentru perioada secolelor III-I a. Chr. și secolul I – mijlocul secolului II p. Chr., numărul înmormântărilor în astfel de gropi nu este foarte mare nici pentru spațiul din interfluviul Volga - Don, dar nici în cel de la est de Volga sau din sudul Munților Urali²¹⁴. Foarte rar, gropile dreptunghiulare cu trepte laterale sunt întâlnite și la sarmații siraci din regiunea Kuban, atât în perioada timpurie, cât și cea mijlocie²¹⁵. Această situație se întâlnește în perioada cuprinsă între secolul I a. Chr. – prima jumătate a secolului II p. Chr. și în bazinul Donului²¹⁶. Nici în nordul Mării Negre mormintele în gropi dreptunghiulare cu trepte laterale nu sunt foarte numeroase. Astfel, în tumulii de epoci mai vechi, înmormântările în astfel de gropi reprezintă 1,3% în interfluviul dintre Nipru și Nistru, 3,4% în cel dintre râurile Orel' și Samara și 2,6% în Tauria²¹⁷. Foarte rar sunt întâlnite gropile cu trepte laterale și la mormintele sarmatice principale din spațiul nord-pontic²¹⁸. Nu face excepție în acest sens nici spațiul din interfluviul pruto-nistrian, unde numărul acestora nu este foarte mare²¹⁹. Trebuie remarcat că în cadrul acestui tip pot fi distinse două variante: 1) gropi dreptunghiulare de mici dimensiuni cu trepte laterale, care se întâlnesc de regulă în tumulii de epoci mai vechi (Bădragii Vechi T 7 M 2; Hancăuți T 1 M 11; Olănești T 13 M 3; Porogi T 2 M 2; Višnevoe T 18 M 3) sau în necropolele plane (Holmskoe M 4); 2) gropi dreptunghiulare de mari dimensiuni cu trepte laterale, care se întâlnesc de obicei sub tumulii sarmatici (Beloles'e T 9 M 1;

²⁰⁸ Skripkin 1990, p. 185.

²⁰⁹ Maximenko 1998, p. 91.

²¹⁰ Kostenko 1983, p. 41; Kostenko 1993, p. 96; Arheologija USSR 1986, p. 191-197; Simonenko 1993, p. 22, 77; Simonenko 1999, p. 7, 9.

²¹¹ Simonenko 1999a, p. 113. Trebuie menționat ca A. V. Simonenko include printre gropile funerare dreptunghiulare înguste și pe cele ovale și trapezoidale.

²¹² Cf. Skripkin 1990, p. 179, tab. 16, 1B, fig. 51/1B.

²¹³ Moškova 1963, p. 20.

²¹⁴ Cf. Moškova 1963, p. 20; Šilov 1975, p. 133, tab. 8; Skripkin 1990, tab. 16, fig. 51, tipul 3A.

²¹⁵ Arheologija SSSR 1989, p. 250.

²¹⁶ Maximenko 1998, p. 91.

²¹⁷ Simonenko 1993, p. 77; Simonenko 1999, p. 9; Simonenko 1999a, p. 114.

²¹⁸ Simonenko 1999, p. 9; Simonenko 1999a, p. 123-124.

²¹⁹ Cf. Grosu 1990, p. 31; Grosu 1995, p. 149; Dzygovs'kyj 1993, p. 14.

Mihajlovka T 2 M 2; Turlaki T 7 M 1) și reprezintă înmormântări principale²²⁰. Gropa funerară de la Beloles'e avea dimensiunile de 4,2 x 3,3 m (Fig. 149/6), cea de la Mihajlovka măsura 3,7 x 1,3 m (Fig. 74/1), iar cea de la Turlaki era de aproximativ 3 x 2 m (Fig. 149/1).

În lumea sarmatică nord-pontică sunt și cazuri când astfel de gropi funerare au dimensiuni de 5 x 3,5 m, cum ar fi la Alexandrovka și Boguslav²²¹, sau de 5 x 3,2, cu o adâncime de 3,9 m, în interfluviul pruto-nistean²²². Ținând cont de faptul că gropile funerare cu trepte laterale de mari dimensiuni sunt rar întâlnite și de regulă aparțin înmormântărilor principale, credem că în ele au fost înmormântate persoane care au avut un statut înalt în timpul vieții.

Cert este că acest tip de groapă funerară nu a primit o largă utilizare în lumea sarmatică din spațiul de care ne ocupăm, dar nici în restul teritoriului locuit de aceștia, ceea ce creează imaginea unui tip de groapă funerară nestabilă.

Gropile de morminte de formă ovală, deși se întâlnesc încă din perioada sauromatică²²³, sunt rareori întâlnite la sarmații timpurii din întregul spațiu locuit de aceștia²²⁴. Destul de rar sunt întâlnite gropile funerare de formă ovală și trapezoidală și în spațiul nord-pontic din perioada timpurie și cea mijlocie²²⁵. Această situație generală se datorează însă faptului că o parte a cercetătorilor includ în aceeași grupă cu gropile funerare dreptunghiulare pe cele ovale și trapezoidale. Din acest motiv în lucrarea lui A. S. Skripkin nu există decât tipul de groapă funerară de formă dreptunghiulară²²⁶, iar V. I. Grosu, pentru spațiul pruto-nistean, include în același tip gropile funerare dreptunghiulare și ovale²²⁷. La rândul său, A. V. Simonenko consideră că gropile ovale și trapezoidale trebuie considerate variante ale celor dreptunghiulare pe baza faptului că: a) gropile dreptunghiulare au în cea mai mare parte a lor colțurile rotunjite și nu au o formă dreptunghiulară ideală, b) în timpul cercetărilor este greu să surprinzi contururile exacte ale gropii, de aceea nu este exclus ca gropile ovale și trapezoidale să fie "create" în timpul cercetării, c) numărul mic al gropilor de formă ovală și trapezoidală în spațiul nord-pontic²²⁸. Cu toate acestea, considerăm că, includerea gropilor ovale și trapezoidale în aceeași grupă cu cele dreptunghiulare nu se justifică, chiar dacă numărul acestora este mult mai mic sau dacă cele dreptunghiulare au de multe ori colțurile rotunjite sau au o formă ideală. Dintre mormintele din spațiul analizat care au forma gropii ovală, șase aparțin mormintelor din tumuli de alte epoci (Lenkovcy T 1 M 12; Plavni T 23 M 1; Taraclia II T 17 M 11; Tețcani T 1 M 8; Văratc T 2 M 6), iar una unui mormânt plan (Săliște M 39).

Legat de înmormântările efectuate în gropile funerare dreptunghiulare cu nișă, trebuie spus că acestea apar încă din secolul IV a. Chr., dar devin utilizate mai frecvent doar începând cu secolele III-II a. Chr.²²⁹. Astfel, pentru interfluviul Volga - Don, cât și pentru spațiul din stânga fluviului Volga din secolele III-I a. Chr., numărul mormintelor cu nișă reprezintă 26,7% și respectiv 31,6%²³⁰. Această situație foarte exactă ne face să constatăm că în regiunea de la est de Don gropile funerare de formă dreptunghiulară cu nișă sunt un tip dominant alături de cele dreptunghiulare. În perioada secolului I – începutul secolului II p. Chr., gropile dreptunghiulare cu nișă reprezintă 19% în interfluviul Volga-Don și 12% în spațiul din stânga fluviului Volga²³¹. În perioada cuprinsă între secolul I a. Chr. – prima jumătate a secolului II p. Chr., în bazinul Donului, înmormântările în gropi dreptunghiulare cu nișă

²²⁰ O separare a acestora a fost făcută și de V. I. Grosu, care le consideră însă ca fiind tipuri distincte (Grosu 1990, p. 31).

²²¹ Simonenko 1999a, p. 124.

²²² Cf. Grosu 1990, p. 31; Grosu 1995, p. 149.

²²³ Cf. Smirnov 1964, p. 81, fig. 54.

²²⁴ Cf. Moškova 1963, p. 21; Silov 1975, p. 133, tab. 8.

²²⁵ Simonenko 1993, p. 77; Simonenko 1999, p. 9; Simonenko 1999a, p. 112-113.

²²⁶ Skripkin 1990, p. 179 sqq., fig. 51.

²²⁷ Grosu 1990, p. 30-31.

²²⁸ Simonenko 1999a, p. 112-113.

²²⁹ Moškova 1963, p. 20.

²³⁰ Skripkin 1990, p. 181-184. La nivelul anului 1983, în zona Donului de Jos mormintele cu nișă reprezintă aproximativ 50% din totalul mormintelor din secolele III-II a. Chr. Vezi în acest sens Maximenko 1983, p. 54-55.

²³¹ Skripkin 1990, p. 185, tab. 16.

sunt pe locul trei²³². În perioada sarmatică mijlocie, mormintele cu nișă din nordul Mării Negre nu sunt foarte numeroase, cu excepția unor mici zone, precum cea dintre fluviile Orel'-Samara²³³. Începând cu perioada sarmatică târzie, numărul mormintelor cu nișă crește ușor²³⁴.

Ținând cont de faptul că în teritoriul dintre Volga și Don, cât și în cel din stânga Volgăi, mormintele cu nișă sunt cele mai numeroase, putem afirma că, teritoriul de unde au venit sarmații care utilizau aceste construcții funerare este anume acesta. O altă remarcă necesară a fi făcută este că atunci când mormintele în gropi funerare cu nișă apar în alte zone decât unde acestea se concentrează, ele primesc anumite trăsături din normele rituale ale acestor sarmați (devin gropi ale mormintelor efectuate în tumuli de epoci mai vechi, iar orientarea defuncțiilor din cadrul lor este spre nord). Cu alte cuvinte, fie noii veniți au fost încorporați și asimilați, într-o oarecare măsură, în mediul sarmaților din aceste zone, fie aceștia din urmă au preluat acest tip de groapă funerară și au aplicat unele schimbări specifice lor.

Ca o particularitate stabilă, acest tip de construcții funerare este legat de înmormântările principale. În tumuli de epoci mai vechi mormintele cu nișă sunt mult mai rare. Din punct de vedere arhitectural mormintele cu nișă constau dintr-o groapă dreptunghiulară, o treaptă nu prea înaltă care trece în nișă care este situată, cel mai adesea, sub peretele vestic. Nișele sunt ovale în plan și au o boltă nu prea înaltă. Lungimea nișelor este egală cu cea a gropilor sau cu ceva mai mare. Singurul mormânt cu nișă din spațiul și perioada analizată provine din necropola de la Holmskoe (M 22) care avea o mică nișă pe lățimea părții sudice a gropii. Adâncimea nișei era de 0,3 m, iar înălțimea de 0,5 m.

Nu același lucru se poate spune despre mormintele în catacombă care, deși reprezintă un tip de bază al mormintelor sarmatice, nu au fost dominante cantitativ în nici o perioadă de dezvoltare a culturii sarmatice (o excepție o constituie sfârșitul perioadei sarmatice târzii).

În spațiul analizat, avem astfel de construcții funerare la Cazaclia (T 10 M 1), (Fig. 150/2) și Porogi (T 2 M 1), (Fig. 150/1). În cazul de la Cazaclia este vorba de o înmormântare principală, iar în cel de la Porogi, de o înmormântare într-un tumul de epoca bronzului.

Cele mai timpurii morminte în catacombă sunt încă din perioada sauromarică (sfârșitul secolului VI – începutul secolului V a. Chr.)²³⁵, dar numărul lor nu este foarte mare. În perioada sarmatică timpurie, numărul înmormântărilor în astfel de construcții funerare crește simțitor²³⁶. Astfel, la nivelul anului 1990, erau cunoscute pentru perioada secolelor III-I a. Chr. două înmormântări în catacombe în spațiul dintre fluviile Volga și Don, 11 în cel de la est de Volga și 9 în cel de la sudul Munților Urali²³⁷. În spațiul nord-pontic, cel mai timpuriu mormânt în catacombă este cel din secolul I a. Chr. de la Žemčužnoe (T 2 M 3)²³⁸. Catacomba de la Žemčužnoe, deși nu are analogii exacte în tipologia lui K. F. Smirnov²³⁹, reprezintă, în opinia lui A. V. Simonenko, o variantă a tipului II de astfel de construcții funerare în clasificarea tipologică a autorului mai sus menționat²⁴⁰. În perioada cuprinsă între secolul I – prima jumătate a secolului II p. Chr., în nordul Mării Negre numărul mormintelor în catacombă nu este foarte mare. Astfel, la ora actuală, pentru această perioadă și spațiu, se cunosc trei morminte în catacombă (Širokaja Balka T 2 M 11; Novo-Podkriaz T 13; Maievka T 1 M 1)²⁴¹, iar pentru perioada sarmatică târzie (a doua jumătate a sec. II – sec. IV p. Chr.)²⁴², numărul acestora este

²³² Maximenko 1998, p. 91.

²³³ Cf. Kostenko 1983, p. 41; Kostenko 1986, p. 58-61; Kostenko 1993, p. 94-96; Arheologija USSR 1986, p. 190-196; Simonenko 1993, p. 77.

²³⁴ Vezi în acest sens la Skripkin 1984, p. 61-62, 102; Arheologija USSR 1986, p. 197; Kostenko 1986, p. 60; Kostenko 1993, p. 96; Simonenko 1993, p. 100; Simonenko 1999, p. 12; Dzygovs'kyj 1993, p. 15.

²³⁵ Smirnov 1964, p. 82-85.

²³⁶ Moškova 1963, p. 21; Smirnov 1972, p. 73; Šilov 1975, p. 133, tab. 8; Skripkin 1990, p. 184, tab. 16; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 66-70, 92-93, 96-98; Marcenko 1995, p. 304 sqq.; Marčenko 1996, p. 95 sqq.; Bezuglov 1995, p. 325 sqq.

²³⁷ Skripkin 1990, tab. 16.

²³⁸ Simonenko 1994, p. 36, 38; Simonenko 1995, p. 345, fig. 1/1.

²³⁹ Smirnov 1972, p. 74-75, fig. 1.

²⁴⁰ Simonenko 1995, p. 350.

²⁴¹ Simonenko 1995, p. 346, fig. 4; 5/1, 2.

²⁴² În stadiul actual al cercetărilor toate mormintele în catacombă din această perioadă și spațiu sunt din a doua jumătate a secolului III – secolul IV p. Chr.

mult mai mare²⁴³. Pe baza acestor descoperiri s-a remarcat că mormintele în catacombă devin un element mai stabil în a doua jumătate a secolului III p. Chr. și se localizează în două regiuni destul de îndepărtate una de alta. Prima se află la granița dintre stepă și silvostepă, pe malul stâng al Niprului, iar a doua, în bazinul Dunării de Jos²⁴⁴. La toate acestea mai poate fi menționat și faptul că mormintele în catacombă de tipul II în clasificarea lui K. F. Smirnov sunt preponderente în zona nord-pontică, fiind urmate de cele aparținând tipului III și I²⁴⁵. Sub acest aspect, această regiune nu diferă de alte zone ale lumii sarmatice, unde în anumite perioade catacombele de tipul II sunt dominante²⁴⁶.

Mormântul în catacombă de la Žemčužnoe avea defunctul orientat cu capul spre nord, pe când în aceeași perioadă defuncții din mormintele în catacombă din teritoriul din nordul Caucazului, regiunea Volgăi și Kuban sunt orientați cu capul spre sud și vest²⁴⁷. Din punct de vedere tipologic cataomba de la Žemčužnoe este identică cu cea din T 22 de la Veselaja Rošča III (regiunea Stavropol)²⁴⁸. De tipul II în clasificarea lui K. F. Smirnov este cataomba de la Širokaja Balka (Fig. 219/1) și III cea de la Maievka. În ceea ce privește cataomba de la Novo-Podkriaz aceasta are groapă de intrare de formă rotundă cu camera dispusă sub aceasta²⁴⁹ și este de tipul 6 varianta G în tipologia lui A. S. Skriplin²⁵⁰.

În secolele III-I a. Chr., aria de concentrare a cataombelor sarmatice este situată în teritoriul de la nord de Munții Caucaz²⁵¹ unde sunt catacombe de tipul I și II din clasificarea tipologică a lui K. F. Smirnov²⁵². În ceea ce privește catacombele de tipul II, acestea sunt concentrate cu precădere în zona Kuban²⁵³ și regiunea Stavropol (cimitirele de la Malaj, Karstovyj; Veselaja Rošča)²⁵⁴, teritoriu locuit de siraci²⁵⁵.

În ceea ce privește cataomba de la Porogi, acestea este de tipul II²⁵⁶ în clasificarea tipologică a lui K. F. Smirnov²⁵⁷ sau tipul 6 varianta A în cea a lui A. S. Skriplin²⁵⁸, iar cea de la Cazaclia, deși nu are analogii exacte în tipologia lui K. F. Smirnov²⁵⁹, reprezintă o variantă a tipului II de astfel de construcții funerare. Din punct de vedere constructiv, acestea au groapa de intrare dispusă pe aceeași axă cu camera funerară. Construcția funerară de la Porogi era orientată pe axa nord-sud și era formată dintr-o intrare și camera funerară propriu-zisă. Intrarea, amplasată în partea sudică a complexului funerar, avea dimensiunile de 3,5 x 2,1 m. Adâncimea gropii de intrare de la punctul de reper era de 1,45 m lângă peretele sudic și de 2,09 m lângă cel nordic. În peretele nordic al gropii de intrare era săpat un *dromos* de formă dreptunghiulară în plan, a cărui lungime era de 1,2 m, iar lățime de 1,94 m. Gura *dromos*-ului era închisă de un perete din șist nefinisat, dar clădit regulat. Camera funerară, de formă dreptunghiulară în plan, era orientată pe axa nord-sud și avea lungimea de 2,8 m, lățimea de 3 m, iar fundul situat la adâncimea de 2,25 m de la punctul de reper. Colțurile camerei erau rotunjite, pereții laterali ușor înclinați, iar cei transversali drepecți (Fig. 97, 150/1). În ceea ce privește cataomba de la Cazaclia aceasta

²⁴³ Cf. Simonenko 1995, p. 347-350.

²⁴⁴ Simonenko 1995, p. 347.

²⁴⁵ Simonenko 1995, p. 350.

²⁴⁶ Cf. Smirnov 1972, p. 77; Abramova 1982, p. 15; Abramova 1993; Ždanovskij 1984, p. 72 sqq.; Ignatov 1986, p. 68; Gej 1986, p. 73 sqq.; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 67, fig. 15/10; Marcsenko 1995, p. 303-324; Marčenko 1996, p. 95 sqq., p. 137-138.

²⁴⁷ Cf. Abramova 1993, p. 22-38; Marčenko 1996, p. 95 sqq.

²⁴⁸ Mirošina 1985, p. 95, fig. 1/I.

²⁴⁹ Simonenko 1995, p. 346, fig. 5/1.

²⁵⁰ Skriplin 1990, p. fig. 51.

²⁵¹ Cf. Abramova 1972; Abramova 1987; Abramova 1993, p. 22, 34; Kerefov 1985.

²⁵² Smirnov 1972, p. 74 sqq.

²⁵³ Marcsenko 1995, p. 303-324; Marčenko 1996, p. 95 sqq., p. 137-138.

²⁵⁴ Mirošina 1985, p. 95-100; Simonenko 1995, p. 352. Aceste cimitire sunt încă nepublicate.

²⁵⁵ Marcsenko 1995, p. 303-314; Marčenko 1996.

²⁵⁶ În perioada sarmatică târzie, în spațiul nord și nord-vest pontic, catacombele de tipul II sunt majoritare (Simonenko 1995, p. 350).

²⁵⁷ Smirnov 1972.

²⁵⁸ Skriplin 1990, p. 179, fig. 51/6A.

²⁵⁹ Smirnov 1972, p. 74-75, fig. 1.

era orientată pe axa est-nord-est – vest-sud-vest. Intrarea, amplasată în partea nord-estică a complexului funerar, avea dimensiunile de 1,4 x 0,75 m. De la groapa de intrare spre camera funerară, duceau două trepte de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,3 x 0,6 m și 1,5 x 0,44 m, iar înălțimea de 0,32 și 0,5 m. Camera funerară, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, avea dimensiunile de 2,6 x 2,1 m. Adâncimea la care se afla camera funerară față de nivelul intrării era de 1,2 m. Pereții camerei erau tencuiți cu lut de culoare alburie (Fig. 41, 150/2). De remarcat faptul că defunctul din catacomba de la Cazaclia era orientat cu capul spre groapa de intrare.

Pentru perioada sarmatică mijlocie, catacombe de tipul II similare, celor de la Porogi, Cazaclia sau cea nord-pontică de la Širokaja Balka avem în necropola “Zolotoe kladbišče” de pe malul drept al râului Kuban²⁶⁰. Sporadic, catacombele de tipul II se întâlnesc și în stepele Volgăi și bazinul Donului²⁶¹ și în orașele antice de la marginea stepei (Tanais, mormântul 154)²⁶². Pentru catacomba de la Porogi, analogii foarte apropiate sunt catacombele din a doua jumătate a secolului II – secolul I a. Chr. de la Hoperskaja²⁶³, cea din secolele II-I a. Chr. de la Veseloja Rošča III (T 21 M 11)²⁶⁴ sau cea din secolul II p. Chr. de la Tanais²⁶⁵. Aceasta din urmă avea groapa de intrare ceva mai lungă decât a celei de la Porogi și nu avea treaptă. Camera de formă dreptunghiulară a acesteia era la fel ca și la Porogi mai lată decât groapa de intrare, iar intrarea în cameră era placată la fel cu pietre. În ceea ce privește catacomba de la Cazaclia, pentru acesta nu am găsit o analogie identică.

Cert este că la fel ca și în perioada sarmatică timpurie și în cea mijlocie catacombele nu sunt foarte numeroase, excepție în acest sens fiind regiunea Kuban.

Una din problemele principale legate de mormintele sarmatice în catacombă este dacă ele pot fi utilizate ca indicator etnic. Există un punct de vedere care susține că mormintele în catacombă aparțin alanilor²⁶⁶. Pornind de la apartenența indubitabil alanică a catacombelor medievale timpurii din teritoriile nord-caucaziene²⁶⁷, cercetătorii, atunci când caută rădăcinile genetice ale acestora, atribuie catacombele sarmatice din ultimele secole a. Chr. – primele secole p. Chr., alanilor. Această părere îi face pe autori să considere că asemenea catacombe constituie o dovadă a pătrunderii alanilor ca unitate etnică distinctă în teritoriul din nordul Caucazului și stepele regiunii Kuban.

Susținătorii apartenenței alalice a catacombelor din spațiul nord-caucazian consideră, pe baza lucrării lui K. F. Smirnov²⁶⁸, că acest obicei a fost adus de alani din stepele de la est de Volga și din zona Munților Urali. Trebuie precizat, însă, că în spațiul din nordul Caucazului sunt preponderente catacombele de tipul I²⁶⁹ și nu cele de tipul II și III precum în stepele de la est de Volga și sudul Munților Urali²⁷⁰. K. F. Smirnov nu exclude posibilitatea influenței catacombelor de tipul II și III din stepele dintre Volga și Munții Urali asupra provenienței catacombelor din regiunea Kuban²⁷¹. De altfel, după cum am mai menționat, în această zonă, catacombele acestor tipuri (în special cele de tipul II) sunt preponderente²⁷², ca și în regiunea Stavropol²⁷³. Cert este că opinia potrivit căreia alanii au adus ritualul funerar de înmormântare în catacombe din stepele din nordul Mării Caspice în teritoriul din nordul Caucazului se bazează pe faptul că alanii s-au format în cadrul confederației triburilor aorse²⁷⁴. Pe baza acestei opinii a urmat și concluzia potrivit căreia alanii au putut aduce acest tip de construcție

²⁶⁰ Abramova 1982, p. 15, fig. 2/11; Ždanovskij 1984, p. 72 sqq.

²⁶¹ Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 67, fig. 15/10.

²⁶² Arsen'eva 1977, p. 41, pl. V/4.

²⁶³ Ignatov 1986, p. 65-68, fig. 1/1, 2/1.

²⁶⁴ Mirošina, Deržavin 1988, p. 147, fig. 2.

²⁶⁵ Arsen'eva 1977, p. 41, pl. V/4.

²⁶⁶ Nečeva 1961, p. 153; Vinogradov 1963, p. 95; Ždanovskij 1979, p. 38-45; Ždanovskij 1984, p. 69-78; Raev 1979a, p. 13-15.

²⁶⁷ Vinogradov 1963, p. 95.

²⁶⁸ Smirnov 1972, p. 73-81.

²⁶⁹ Cf. Abramova 1972; Abramova 1987; Kerefov 1985.

²⁷⁰ Smirnov 1972, p. 73-81.

²⁷¹ Smirnov 1972, p. 80.

²⁷² Marcenko 1995, p. 303-324.

²⁷³ Mirošina 1985, p. 95-100; Simonenko 1995, p. 352. Aceste cimitire sunt încă nepublicate.

²⁷⁴ Cf. în acest sens Kulakovskij 1899; Smirnov 1950; Vinogradov 1963; Gaglojti 1966; Kuznecov 1992.

funerară în spațiul nord-caucazian. Această opinie, însă, ridică o serie de întrebări: de ce alanii au adus o formă de groapă funerară, care pe teritoriul de unde au venit este reprezentată de un număr foarte mic?; de ce în teritoriul de la nordul Caucazului s-a răspândit acea formă de catacombă care în stepele de la est de Volga și de la sudul Munților Urali este rarisimă? Luând în considerare toate acestea, K. F. Smirnov conchidea că cea mai argumentată ipoteza este cea potrivit căreia catacombele de tipul I își au originea în Asia Centrală²⁷⁵. Făcând o paranteză, ar mai trebui să menționăm, că, formarea alanilor în mediul aors este doar una din ipotezele apariției lor în Europa de Est, care de altfel, este și cea mai puțin convingătoare. Pe de altă parte, în lumina noilor cercetări, mai plauzibilă apare ipoteza potrivit căreia alanii își au originea în Asia Centrală²⁷⁶.

Paralel cu acestea s-a dezvoltat și un alt punct de vedere vizavi de apariția cataombelor în nordul Caucazului. Astfel, M. P. Abramova, pe baza descoperirilor de catacombe care se datează începând cu secolul II a. Chr., a arătat că există o neconcordanță în timp între înmormântările în catacombe și apariția alanilor în izvoarele literare antice. Aceeași autoare arăta că în izvoarele literare antice nu există menționări concrete cu privire la localizarea alanilor timpurii în nordul Caucazului. Mai mult decât atât, materialele necropolelor de la Nižne-Džulatsk și Podkumsk cercetate de ea dovedesc continua dezvoltare a unei culturi fără incursiuni sarmatice masive până la hotarul dintre secolele I a. Chr. – I p. Chr. Concluzia autoarei este că înmormântările în catacombă din teritoriile nord-caucaziene erau cunoscute triburilor locale până la venirea alanilor²⁷⁷.

Recent, N. E. Berlizov a încercat atribuirea cataombelor din secolele II-III p. Chr., din zona Kuban și regiunea Stavropol, siracilor, care erau înglobați în alianța tanait-alanică²⁷⁸. O părere apropiată de aceasta are și I. I. Marčenko, care consideră catacombele din zona Kuban ca aparținând siracilor²⁷⁹. Cu toate acestea, același autor ajunge la concluzia că aceste construcții funerare reprezintă un indicator al statutului socio-profesional²⁸⁰. La rândul lor, V. B. Vinogradov și I. B. Berezin, într-un studiu dedicat cataombelor din regiunea centrală de la nord de Munții Caucaz, ajung la concluzia că ele au apărut în această regiune pe vremea siracilor, însă au devenit o formă de bază în perioada alanilor²⁸¹. Aceștia din urmă le sunt atribuite și catacombele din secolele III-IV p. Chr. din zona Dunării de Jos²⁸². Cu toate acestea, încă din 1983, M. G. Moškova consideră, pe bună dreptate, că nu este corect ca atât catacombele, cât și alte tipuri de morminte sarmatice să fie utilizate ca indicator etnic fără a se lua în seamă celelalte elemente²⁸³. Ea a arătat că există o ruptură cronologică de aproape o sută de ani între catacombele din stepele sarmatice și cele din teritoriul din nordul Caucazului. Mai mult decât atât, aceeași autoare a atras atenția asupra faptului că este greu de stabilit etnosul în zone de contact dintre diferite populații, precum este spațiul nord-caucazian²⁸⁴.

În legătură cu mormintele în catacombă, ar trebuie remarcat și faptul că acestea, pe lângă faptul că nu sunt numeroase în comparație cu celelalte tipuri de morminte, sunt și dispersate în timp și spațiu (din perioada sarmatică timpurie și până în cea târzie), ceea ce face puțin plauzibilă atribuirea acestora alanilor, cât și utilizarea lor ca indicator etnic. Pe de altă parte, mormintele sarmatice cu catacombă, de regulă, au un bogat și numeros inventar care reflectă diferențele sociale din societatea sarmată. Nu fac excepție în acest sens nici mormintele în catacombă de la Porogi și Cazaclia. Recent, în urma unei analize atente a mormintelor sarmatice în catacombe, A. V. Simonenko a ajuns la concluzia că la început acestea au fost un indicator etnic, reprezentând un rit specific unui anumit grup, iar cu timpul

²⁷⁵ Smirnov 1972, p. 80.

²⁷⁶ Vezi în acest sens Mačinskij 1974, p. 127; Kerefov 1988, p. 117-138; Skripikin 1990, p. 198-222; Jacenko 1993, p. 60-72; Tuallagov 1997, p. 147-153; Gabuev 2000, p. 50-62.

²⁷⁷ Cf. Abramova 1978, p. 80-81; Abramova 1983, p. 34-39.

²⁷⁸ Berlizov 1993, p. 130.

²⁷⁹ Marcenko 1995, p. 310-311, 314; Marčenko 1996, p. 138.

²⁸⁰ Marcenko 1995, p. 310-311, 314; Marčenko 1996, p. 112, 137-138.

²⁸¹ Vinogradov, Berezin 1985, p. 54-55. Alanilor le sunt atribuite și catacombele din secolele III-IV p. Chr. din zona Donului de Jos (Cf. Bezuglov 1995, p. 329 sqq.).

²⁸² Fokeev 1991, p. 62.

²⁸³ Moškova 1983, p. 20.

²⁸⁴ Moškova 1983, p. 20-22.

au devenit un indicator social, o modalitate practică de un anumit grup din elita socială²⁸⁵. La o concluzie asemănătoare a ajuns în urma analizei mormintelor cu catacombă din regiunea Kuban și I. I. Marčenko²⁸⁶.

O problemă spinoasă și la fel de disputată este cea cu privire la originea catacombelor sarmatice. De regulă cercetătorii, urmând opinia lui K. F. Smirnov²⁸⁷, caută aceste rădăcini în regiunea de la est de Volga, unde astfel de construcții funerare sunt cunoscute în lumea sarmatică în secolul IV a. Chr.²⁸⁸. Cu toate acestea, așa cum bine a remarcat S. I. Bezuglov și colaboratorii săi²⁸⁹, morminte cu catacombă au existat în multe din culturile primei epoci a fierului, iar pentru analiza lor este nevoie de o abordare istorică concretă²⁹⁰. Această constatare îl face pe A. V. Simonenko să presupună că este puțin probabil ca rarele morminte sarmatice cu catacombă să-și aibă prototipurile directe în cele sarmatice timpurii, ținând seama de numărul lor redus și dispersarea lor cronologică și geografică²⁹¹. Chiar și între catacombele din zona Kuban din secolele III-I a. Chr. și primele secole p. Chr. există un hiatus de o jumătate de secol.

Complexitatea situației arheologice, împreună cu anumitele aspecte precise, care sunt o dovadă a versiunii cataomba = indicator social, impun o analiză istorică concretă. Cu alte cuvinte, catacombele trebuie analizate în limitele grupelor cronologice și teritoriale, iar legăturile trebuie căutate în interiorul lor.

Cert este că toate aceste tipuri de morminte prezentate mai sus sunt întâlnite, în parte, încă din perioada sauromatică²⁹² și sunt tipice pentru toate teritoriile locuite de sarmați de-a lungul timpului²⁹³.

IV. 3. Amenajarea mormintelor

Ca și în restul teritoriului locuit de sarmați, și în cel analizat detaliile legate de amenajarea gropilor mormintelor sunt surprinse în cea mai mare parte slab. Cauzele principale ale acestei situații sunt efectuarea înmormântărilor la o adâncime mică de suprafața tumulului sau nivelului de călcare (în cazul mormintelor plane), distrugerea lor de către factorii naturali și ca urmare a activității oamenilor. Cu toate acestea într-o serie de cazuri au fost obținute informații importante legate de amenajarea mormintelor.

Pentru întreaga lume sarmatică, amenajarea mormintelor este diferită și în general tipică de-a lungul întregii perioade care a marcat existența lor. Nu fac excepție în acest sens nici mormintele sarmatice din perioada și spațiul analizat. Mai mult decât atât, diferitele aspecte ale amenajării mormintelor, de regulă, nu se leagă de o anumită formă a mormântului.

Astfel, pentru amenajarea unor morminte era folosit lemnul care era utilizat, în special, pentru acoperirea mormintelor, închiderea intrării în nișă sau catacombă, acoperirea fundului gropilor mormintelor, amenajarea intrării în morminte cu nișă sau catacombă, cât și a nișelor. În sfârșit, din lemn erau realizate sicrie, sicrie-coveți și sarcofage sau cu el erau căptușiți pereții gropilor unor morminte. În general, folosirea lemnului pentru amenajarea construcțiilor funerare din perioada sarmatică mijlocie a fost o practică obișnuită în tot spațiul locuit de sarmați. De multe ori, pentru amenajarea mormintelor s-a utilizat coajă de copac, stuf, rogoz sau alt material vegetal. Cel mai adesea, fundul gropii mormintelor era acoperit cu iarbă, stuf, coajă de copac sau vreascuri. Vreascurile, iarba, stuful și pietrele au fost folosite și pentru acoperirea mormântului. Aceleași materiale, la care se mai adaugă plintele din piatră, erau utilizate și la închiderea intrării catacombelor

²⁸⁵ Cf. Simonenko 1995, p. 356-357.

²⁸⁶ Marčenko 1996, p. 112.

²⁸⁷ Vezi de exemplu Ignatov 1986, p. 68.

²⁸⁸ Smirnov 1972, p. 74, 77.

²⁸⁹ Observația lor se referea la catacombele din zona Donului, dar aceasta este valabilă pentru întreaga lume sarmatică.

²⁹⁰ Bezuglov, Zaharov 1988, p. 20-23; Bezuglov, Kopylov 1989, p. 180-181. În ultimele sale lucrări S. I. Bezuglov include mormintele în catacombă printre normele rituale social prestigioase (Bezuglov 1990, p. 85; Bezuglov 1995, p. 330).

²⁹¹ Simonenko 1993, p. 78.

²⁹² Smirnov 1964, p. 79-85.

²⁹³ Moškova 1963, p. 20; Maximenko 1983, p. 52-56; Arheologija SSSR 1989, p. 171-172, 177-179, 191-192; Grosu 1990, p. 26-35; Grosu 1995, p. 134, 140-141, 149-150; Skripkin 1990, p. 179-188; Kostenko 1993, p. 92-96; Simonenko 1993, p. 21-23, 75-79, 99-101; Marčenko 1996, p. 93-112.

și nișelor. Uneori, în unele morminte sarmatice, sub craniul defuncților sunt surprinse urmele unor pernițe vegetale. Toate aceste trăsături sunt atât de obișnuite pentru mormintele sarmatice încât indicarea unor analogii nu mai este necesară.

Tabelul nr. 1. Morminte în care au fost surprinse elemente de amenajare interioară

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Elementele de amenajare interioară ale mormintelor
1.	Bădragii Noi	2	1	Fragmente de la scândurile din lemn care acopereau mormântul
2.	Bădragii Noi	5	2	Fragmente de la scândurile din lemn care acopereau mormântul
3.	Bădragii Vechi	7	2	Mici fragmente de la scândurile din lemn care acopereau mormântul
4.	Bădragii Vechi	7	4	Fragmente de la scândurile din lemn care acopereau mormântul
5.	Bădragii Vechi	20	1	Strat de putregai vegetal care se afla sub schelet
6.	Bădragii Vechi	25	1	Mici fragmente de la scândurile din lemn care acopereau mormântul
7.	Bădragii Vechi	25	4	Mici fragmente de la scândurile din lemn care acopereau mormântul
8.	Bădragii Vechi	25	9	Urme de lemn putrezit care se aflau atât sub schelet, cât și deasupra lui
9.	Bădragii Vechi	27	1	Sub schelet, cât și deasupra lui, au fost surprinse urme de lemn putrezit, dar și un strat de putregai vegetal
10.	Bădragii Vechi	29	12	Bucăți de lemn
11.	Bădragii Vechi	29	13	Fragmente de lemn
12.	Beljaevka	1	4a	Defunctul era depus într-un sicriu-covată din lemn
13.	Beloles'e	3	9	Sicriu din lemn de la care s-au păstrat fragmente de la scândurile fundului, pereților transversali și laterali
14.	Beșalma	1	8	Fundul gropii acoperit cu stuf
15.	Brăviceni	4	1	Strat de putregai vegetal care se afla sub schelet
16.	Brăviceni	4	6	Strat de putregai vegetal care se afla sub schelet
17.	Brăviceni	22	1	Defunctul depus într-un sicriu-covată din lemn. Sub craniu se afla un strat consistent de putregai vegetal
18.	Bursuceni	-	5	Strat de putregai vegetal care se afla sub schelet
19.	Bursuceni	-	6	Strat de lemn putrezit care se afla pe fundul gropii mormântului
20.	Cazaclia	10	1	Pereții catacombei tencuiți cu lut. Sub schelet au fost găsite resturile de la patru scânduri din lemn, iar sub craniu o pernă vegetală. Fundul camerei era acoperit cu un strat de putregai vegetal
21.	Cândești	-	71	Piatră de râu care se afla sub craniul defunctului
22.	Codrul Nou	1	1	Strat de putregai vegetal care se afla sub schelet și a cărui grosime este mai mare sub craniu
23.	Dubăsarii Vechi	1	9	Scheletul era flancat cu un "zid" din pietre, iar deasupra era acoperit, parțial, cu pietre
24.	Glubokoe	2	3	Defunctul era depus într-un sicriu din lemn
25.	Holmskoe	-	4	Fundul gropii acoperit cu stuf. Bucăți de lemn de la scândurile care acopereau partea inferioară a gropii
26.	Kuzmin	4	2	Defunctul era depus într-un sicriu-covată din lemn
27.	Mărculești	3	4	Strat de putregai vegetal care se afla sub schelet
28.	Mărculești	3	13	Fundul gropii acoperit cu un strat de putregai vegetal
29.	Mihajlovka	2	2	Fragmente de la scândurile din lemn care acopereau groapa. Strat de putregai vegetal pe fundul gropii

30.	Mihajlovka	3	3	Defunctul era depus într-un sicriu-covată din lemn acoperită cu scânduri din lemn
31.	Mocra	1	4	Defunctul era înfășurat în coajă de copac, de la care s-au păstrat resturi de culoare maroniu-roșiatică
32.	Mocra	2	2	Defunctul depus într-un sicriu-covată din lemn, iar groapa mormântului acoperită cu bârne din lemn. În partea estică a gropii funerare au fost surprinse urme de putregai vegetal
33.	Nadlimanskoe	-	Mormânt	Fragmente de la scândurile din lemn care acopereau groapa. Urmele sicriului din lemn
34.	Nicolscoe	1	7	Resturi de putregai vegetal care se aflau sub schelet
35.	Novocotovsc	1	3	Strat de putregai vegetal care se afla atât sub schelet cât și deasupra acestuia
36.	Olănești	13	3	Patru fragmente de bârne din lemn care acopereau mormântul
37.	Palanca	2	3	Strat de putregai vegetal care se afla sub schelet
38.	Porogi	2	1	Sarcofag din lemn în care era depus defunctul. Intrarea în catacombă era blocată de un perete din pietre
39.	Porogi	2	2	Scânduri fragmentare care acopereau groapa mormântului
40.	Seliște	-	39	Fragmente de la scândurile din lemn care acopereau groapa mormântului
41.	Taraclia I	1	24	Strat de lemn putrezit surprins sub schelet
42.	Taraclia II	2	9	Strat de putregai vegetal care se afla sub schelet
43.	Turlaki	7	1	Fragmente de la scândurile din lemn care acopereau groapa mormântului
44.	Vișnevoe	18	3	Fragmente de la scândurile din lemn care acopereau groapa mormântului

Revenind la amenajările mormintelor cu lemn, trebuie spus că larga utilizare a acestuia este cunoscută încă din perioada sauromatică²⁹⁴. Folosirea lemnului este caracteristică și pentru mormintele sarmatice din secolul IV a. Chr. și cele din secolele III-II a. Chr., în special a celor din zona Munților Urali și a fluviului Volga²⁹⁵, dar și pentru cele din perioada sarmatică timpurie, mijlocie și târzie din tot spațiul locuit de sarmați. În ceea ce privește sicriile din scânduri de lemn, precum cele din T 3 M 9 de la Beloles'e, T 2 M 3 de la Glubokoe și Nadlimanskoe, trebuie spus că acestea apar încă din perioada sarmatică timpurie. În ceea ce privește sicriile-coveți, precum cele din T 1 M 4a de la Beljaevka, T 22 M 1 de la Brăviceni, T 4 M 2 de la Kuzmin (Fig. 68), T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/1) sau T 2 M 2 de la Mocra, acestea sunt cunoscute în mediul sarmatic din regiunea Volgăi încă din perioada sarmatică timpurie²⁹⁶. Defuncți depuși în sicrie-coveți din lemn avem și în mormintele sarmatice timpurii din nordul Mării Negre de la Novobarannikovka²⁹⁷ și Carivka²⁹⁸, dar și în multe altele din întregul spațiu locuit de sarmați pe parcursul secolelor²⁹⁹. Trebuie remarcat că toate aceste morminte au aparținut unor persoane avute ale societății sarmate și erau însoțite de un bogat mobilier funerar. Unui bogat aristocrat sarmat îi aparține și mormântul în catacombă de la Porogi (Fig. 97-98) în care defunctul era depus într-un sarcofag din lemn. În unul din pereții sarcofagului era o gaură rotundă, închisă cu un dop, a cărui funcționalitate este greu de explicat.

²⁹⁴ Smirnov 1964, p. 85-90.

²⁹⁵ Moškova 1963, p. 22-23.

²⁹⁶ Moškova 1963, p. 22, pl. 4/1-3.

²⁹⁷ Smirnov 1984, p. 86; Simonenko 1994, p. 37; Simonenko 1994a, p. 106-107.

²⁹⁸ Simonenko 1994, p. 37.

²⁹⁹ Cf. Abramova 1959, p. 55; Simonenko 1981, p. 56; Kostenko 1983, p. 46; Maximenko 1998, p. 93. Mormintele în sicrie-coveți din secolele I a. Chr. – III p. Chr. cercetate în Crimeea sunt considerate o trăsătură a influenței sarmatice (Cf. Bogdanova 1963, p. 98).

În ceea ce privește utilizarea pietrei, se poate remarca că aceasta a fost folosită mult mai rar decât lemnul³⁰⁰. În spațiul și perioada analizată amenajări cu piatră avem în T 1 M 9 de la Dubăsarii Vechi și T 2 M 1 de la Porogi. În primul caz scheletul era flancat cu un “zid” din pietre, iar deasupra acoperit, parțial, cu pietre, iar în cel de-al doilea avea blocată intrarea în catacombă de un perete din pietre clădite cu regularitate (Fig. 97). O situație asemănătoare avem și în T 2 M 11 de la Șirokaja Balka (nordul Mării Negre), a cărui intrare în catacombă era blocată cu pietre (Fig. 219/1)³⁰¹.

Foarte probabil ca, din cauză că marea majoritate a mormintelor sarmatice care fac subiectul acestei discuții, se aflau foarte aproape de suprafața mantalei tumulului, acoperămintele din lemn ale acestora să nu se fi păstrat. În plus, faptul că în unele dintre ele s-au surprins urme de lemn putrezit sau putregai vegetal, ne face să afirmăm că într-un fel s-au altul, probabil, o mare parte din morminte erau amenajate în interior cu diverse materiale vegetale (coajă de copac, iarbă, stuf, vreascuri etc.). Cert este că amenajarea mormântului era efectuată în cele mai multe cazuri cu materialul care se afla în zonă sau la îndemână. Mai mult decât atât, credem că elaborarea unei tipologii, iar de aici și a unei diferențieri etnice și istorice, pe baza amenajărilor din piatră sau lemn este inutilă, în condițiile în care celelalte detalii ale ritului și mobilierului funerar nu o fixează. Ceea ce se poate afirma cu certitudine este că mormintele cu o amenajare mai complexă (sicrie, sicrie-coveți, sarcofage etc.) sunt specifice păturii avute a societății sarmatice, lucru confirmat, în multe cazuri, de bogatul mobilier funerar.

IV. 4. Orientarea și poziția defuncțiilor

Pentru sarmați este caracteristică, de-a lungul timpului, inhumarea ca rit funerar, iar ca o trăsătură esențială, orientarea defuncțiilor în morminte, care este reprezentativă din punct de vedere cronologic pentru anumite etape ale culturii sarmatice. Astfel, din cele 163 de morminte sarmatice din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, 96 au defuncții orientați cu capul spre nord, nord-vest și nord-est, 25 spre sud, sud-vest și sud-est, 5 spre est și 2 spre vest, iar în 35 cazuri orientarea este incertă³⁰² (Cf. Fig. 224).

După cum se poate remarca, în spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, în intervalul cronologic cuprins între secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr., predomină orientarea defuncțiilor spre nord, ceea ce este o caracteristică a mormintelor sarmatice din această zonă geografică. În legătură cu mormintele care au defuncții orientați cu capul spre sud, trebuie spus că cele de la Nicolscoe T 1 M 7, Holmskoe M 4 sunt din perioada sarmatică timpurie, fiind alături de mormântul distrus de la Bezeni și cele mai timpurii morminte din spațiul analizat. În legătură cu celelalte, se poate remarca că cea mai mare parte a lor se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr. (Blelajaevka T 1 M 15, 18; Burjakovka M 1; Dubăsarii Vechi T 1 M 9³⁰³; Majaki T 5 M 3; Novocotovsc T 1 M 3 sau cele de la Ostrivec-Vertebî (M 1, 2, 5, 6) și Ostrivec-Olečina (M 1, 2, 3, 4)), iar cele din a doua jumătate a aceluiași secol sunt puține la număr (Glubokoe T 2 M 3; Tutova M 1 sau unul din mormintele de la Vlăsinești).

Făcând o paranteză, trebuie menționat că în perioada sarmatică timpurie, în aproape toate teritoriile de răspândire a culturii acestora predomină orientarea defuncțiilor spre sud, sud-vest și sud-

³⁰⁰ În perioada sarmatică timpurie, din spațiul nord-pontic avem două cazuri în care a fost folosită piatra la amenajarea mormintelor (Cf. Simonenko 1977, p. 221-222; Simonenko 1993, p. 14, 20; Simonenko 1994a, p. 113, 114). Utilizarea acesteia în cele două cazuri se explică prin aflarea mormintelor pe platourile malurilor Niprului în apropierea locurilor unde se află calcar (Simonenko 1993, p. 22).

³⁰¹ Simonenko 1993, p. 64, fig. 20/A; Simonenko 1995, p. 346, fig. 4.

³⁰² Pe baza situației generale din perioada analizată, credem că mare parte din aceste morminte au avut defuncții orientați cu capul spre nord, nord-vest și nord-est.

³⁰³ În legătură cu mormântul de la Dubăsarii Vechi ținem să menționăm că Gh. Bichir preluând cuvânt cu cuvânt textul din lucrarea lui V. I. Grosu (Grosu 1990, p. 42), care spune că defunctul avea craniul deformat, consideră, pe bună dreptate, că nu este posibil să avem în secolul I p. Chr. morminte cu craniile deformate artificial în spațiul de la vest de Nistru. Același autor susține că fibula nu este de tipul menționat și că se datează în secolul al II p. Chr. (Bichir 1993, p. 165). Reluând textul raportului privind cercetarea acestui mormânt am constatat că I. Borziac și O. Levițkii spun: “probabil craniul este deformat artificial” (Borziac, Levițkii 1983, p. 10). În sfârșit, trebuie spus că fibula este una filiformă cu resort bilateral scurt și coardă interioară (fibulă “soldățească”) și nu una care se datează în secolul II p. Chr. așa cum afirmă Gh. Bichir.

est³⁰⁴. Singurele zone unde în perioada sarmatică timpurie predomină orientarea defuncțiilor spre nord sunt cele din spațiul nord-pontic³⁰⁵ și din teritoriul imediat din stânga Donului de Jos³⁰⁶. Aici, în perioada sarmatică timpurie orientarea defuncțiilor cu capul spre nord, nord-vest sau nord-est este o trăsătură stabilă ce caracterizează aceste grupe pe fondul dominanței orientării sudice a defuncțiilor în tot spațiul de la est de Don. Aceste două grupe mai sunt apropiate și prin unele trăsături ale ritualului funerar, cum ar fi amplasarea ofrandei animale în zona capului³⁰⁷ sau poziția mobilierului funerar în mormânt.

Făcând o comparație, trebuie menționat că în perioada sarmatică mijlocie (sec. I – a doua jumătate a sec. II p. Chr.), în spațiul nord-pontic, orientarea nordică a defuncțiilor este predominantă în continuare în această zonă geografică³⁰⁸. Potrivit datelor lui A. V. Simonenko³⁰⁹, din totalul mormintelor efectuate în tumuli de alte epoci în regiunea dintre Donbas și silvostepa din stânga Niprului, mormintele care au defuncții orientați spre nord reprezintă 44,4%, iar spre sud 47,2%; în zona Mării Azov 68,3% și respectiv 21,1%, în Tauria 76,2% și 15%, în interfluviul Orel'-Samara 53,3% spre nord și 36,6% spre sud, iar între Nipru și Nistru 75,7% și respectiv 15,3%. O situație asemănătoare avem în nordul Mării Negre și în perioada sarmatică târzie când mormintele care au defuncții orientați spre nord reprezintă 72%, iar cele spre sud doar 9,5%³¹⁰. Nu aceeași situație avem în zona Donului sau în spațiul de la est de Don și Volga unde, în perioada sarmatică timpurie și mijlocie, orientarea defuncțiilor este preponderent sudică³¹¹.

Nu este caracteristică sarmaților din regiunea și perioada pe care o analizăm nici orientarea defuncțiilor cu capul spre est (Ostrivec-Vertebi M 3, 4, 8, 10; Taraclia II T 4 M 6), sau vest (Giurcani T 2 M 3; Ștefănești).

În perioada sarmatică timpurie, atât în spațiul nord-pontic, cât și în cel de la est de Don și Volga, orientarea defuncțiilor spre est sau vest este rar întâlnită³¹². Pe de altă parte, orientarea estică și în special cea vestică este obișnuită pentru înmormântările sarmaților siraci din regiunea Kuban³¹³. Nici în perioada sarmatică mijlocie orientarea defuncțiilor în morminte cu capul spre est sau vest nu este numeroasă în spațiul locuit de sarmați³¹⁴. O excepție în acest sens este regiunea Kuban, unde orientarea defuncțiilor spre vest și est este dominantă și în secolele I-II p. Chr.³¹⁵.

³⁰⁴ Cf. Moškova 1963, p. 21-22; Šilov 1975, p. 114, 133; Maximenko 1983, p. 58-59; Skripkin 1990, p. 184.

³⁰⁵ Simonenko 1991, p. 22 sqq.; Simonenko 1993, p. 23; Simonenko 1994, p. 32-48; Simonenko 1994a, p. 117; Simonenko 1999, p. 7.

³⁰⁶ Glebov 1989, p. 155-156.

³⁰⁷ În mormintele cu orientare sudică din spațiul de la est de Don și Volga, ofranda animală se întâlnește cel mai des la picioare (Cf. Simonenko 1993, p. 23; Simonenko 1994, p. 37).

³⁰⁸ Cf. Simonenko 1993, p. 79, 100; Simonenko 1999, p. 9, 12.

³⁰⁹ Simonenko 1999, p. 9; Simonenko 1999a, p. 121.

³¹⁰ Simonenko 1999, p. 12. În perioada sarmatică mijlocie, în nordul Mării Negre orientarea defuncțiilor spre sud este dominantă doar în unele necropolele tumulare sarmatice precum, cele de a Molčansk, Podgorodnjansk sau Ust'-Kamenka (Cf. Kostenko 1993, p. 97; Simonenko 1999, p. 9; Simonenko 1999a, p. 130).

³¹¹ Cf. Skripkin 1990, p. 184, fig. 50A-B; Medvedev 1990, p. 188; Maximenko 1998, p. 92-93.

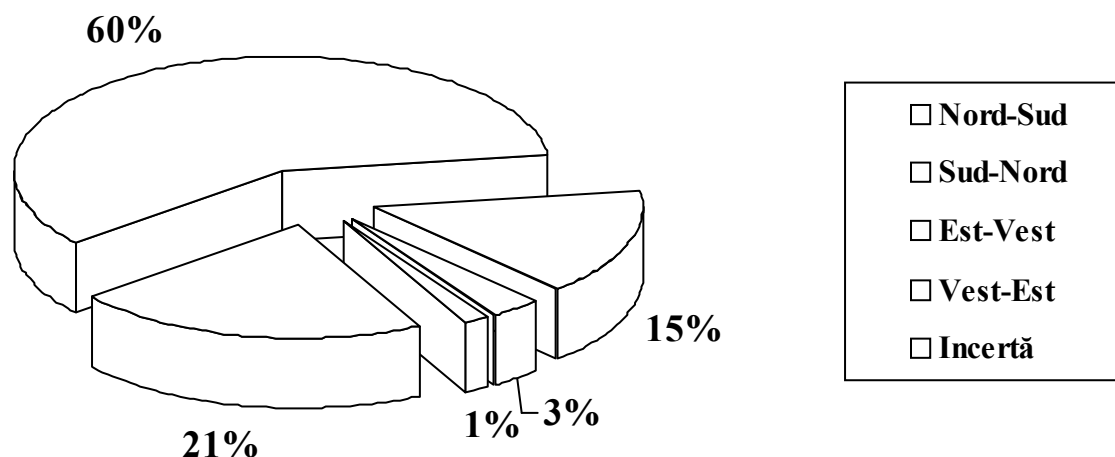
³¹² Cf. Šilov 1975, p. 114-115; Maximenko 1983, p. 58-59; Smirnov 1984, p. 104; Skripkin 1990, fig. 50A; Simonenko 1993, p. 9, 12, 20, 22; Simonenko 1999, p. 7.

³¹³ Vinogradov 1965, p. 118-119; Marčenko 1988, p. 68 sqq.; Arheologija SSSR 1989, p. 250; Marcsenko 1995; Marčenko 1996, p. 100-105, tab. 1-6. Orientarea vestică și estică este caracteristică și necropolelor plane din secolele III-I a. Chr. din teritoriile nord-caucaziene (Cf. în acest sens Abramova 1993, p. 27-28, 30).

³¹⁴ Cf. Simonenko 1993, p. 79; Skripkin 1990, fig. 50B. Potrivit lui A. V. Simonenko orientarea spre vest și est a defuncțiilor din mormintele efectuate în tumuli de epoci mai vechi reprezintă 8,3% în regiunea Donbas și silvostepa din stânga Niprului, 10,6% în regiunea de lângă Marea Azov, 6,2% în Tauria și 10% în interfluviul Orel'-Samara (Cf. Simonenko 1999a, p. 121).

³¹⁵ Marčenko 1996, p. 100-105, tab. 1-6.

Orientarea defuncțiilor

În ceea ce privește poziția defuncțiilor în morminte, trebuie spus că în întreaga lume sarmatică dominantă a fost depunerea pe spate cu mâinile și picioarele întinse drept. Cu toate acestea, pe parcursul întregii perioade de existență a culturii sarmatice sunt numeroase cazuri când scheletele aveau poziții diverse ale mâinilor și picioarelor, dar și situații în care defuncții au fost găsiți în poziție chirchită. Astfel de cazuri avem și în mormintele sarmatice din spațiul și perioada analizată.

Tabelul nr. 2. Mormintele în care defuncții aveau diverse poziții ale membrilor.

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Poziția membrilor	Figura
1.	Bădragii Vechi	23	10	Picioarele erau desfăcute și flexate din genunchi	8/1
2.	Bădragii Vechi	25	1	Mâna stângă ușor îndoită din cot	9/1
3.	Bădragii Vechi	25	2	Palmele puse pe coapse	10/1
4.	Bădragii Vechi	25	4	Picioarul drept ușor îndoit din genunchi	13/1
5.	Bădragii Vechi	27	1	Mâna stângă îndoită din cot	17/1
6.	Bădragii Vechi	32	2	Palmele puse pe coapse	23/1
7.	Bădragii Vechi	32	3	Mâna dreaptă ușor îndoită din cot, iar cea stângă pusă pe oasele bazinului	24/1
8.	Cazaclia	10	1	Picioarul drept ușor îndoit din genunchi	41
9.	Codrul Nou	1	1	Mâinile ușor îndoite din coate, iar picioarele depărtate și îndoite din genunchi	46/1
10.	Corpaci	2	1	Picioarul drept ușor flexat din genunchi	144/2
11.	Dubăsarii Vechi	1	9	Defunctul era întins pe burtă cu fața în jos. Mâna dreaptă era îndoită din cot și avea palma sub oasele bazinului	-
12.	Giurcani	2	1	Picioarul drept îndoit din genunchi	56/3
13.	Gordeevka	-	mormânt	Defunctul depus în poziție chirchită	-

14.	Gradiște	1	9	Defunctul depus în poziție chiricită, culcat pe stânga	60/1
15.	Gradiște	1	21	Palma mâinii drepte era pusă pe bazin	-
16.	Holmskoe	-	4	Mâna dreaptă era flexată din cot și avea palma pusă pe bazin	63/1
17.	Holmskoe	-	22	Picioarul drept îndoit din genunchi	64/1
18.	Kiselev	-	9	Primul defunct avea palma mâinii stângi pusă pe bazin, iar cea dreaptă sub bazin, iar cel de-al doilea avea mâna dreaptă pusă pe coapsă	-
19.	Lenkovcy	1	12	Defunctul depus în poziție chiricită	-
20.	Majaki	5	3	Palma mâinii drepte se afla sub bazin, iar cea stângă pe acesta.	72/1
21.	Nadlimanskoe	-	mormânt	Mâna dreaptă îndoită din cot, iar palmele ambelor mâini puse pe bazin	82/1
22.	Novocotovsc	1	3	Mâna stângă era flexată din cot, iar palma pusă pe bazin	84/1
23.	Ostrivec-Vertebi	-	2	Mâinile îndoite din coate erau puse pe bazin	-
24.	Plavni	11	2	Mâna stângă era îndoită din cot, iar palma pusă pe abdomen	93/1
25.	Porogi	2	1	Mâinile îndoite din coate, iar picioarele depărtate și flexate din genunchi	98
26.	Ștefănești	-	Mormânt	Defunctul era depus în poziție chiricită, culcat pe dreapta, cu brațele aduse pe abdomen	-
27.	Taraclia I	1	1	Palma mâinii drepte pusă pe coapsă	119/1
28.	Taraclia I	1	27	Mâna dreaptă era pusă pe oasele tibiale, iar picioarele ușor flexate din genunchi	122/1
29.	Taraclia II	2	9	Mâinile erau îndoite din coate cu palmele puse pe umeri	123/1
30.	Tătărauca Nouă		1	Picioarele ușor flexate din genunchi	127/1
31.	Zirnești	1	5	Picioarele ușor îndoite din genunchi	143/1

Cu excepția M 9 de la Kiselev și T 2 M 2 de la Vărativ, unde avem câte o înmormântare dublă (un bărbat și o femeie), la care se adaugă cea din T 32 M 2 de la Bădragii Vechi, unde avem o înmormântare triplă (o femeie și doi copii), celelalte morminte au câte un defunct.

Cert este ca în ansamblu, în spațiul și perioada analizată, poziția defuncților în morminte nu diferă de cea a celor din restul spațiului locuit de sarmați de-a lungul timpului.

IV. 5. Elemente ale ritualului funerar

În ritualul funerar al sauromaților și sarmaților un loc important a fost ocupat de materiale minerale de culoare albă (cretă, lut alb, nisip alb, ghips, scoici), de culoare roșie de diferite nuanțe (ocru, realgar) și mai rar galbenă (sulf)³¹⁶. Existența acestor materiale minerale în mormintele sarmatice de-a

³¹⁶ Cf. în acest sens Moškova 1963, p. 23-24; Smirnov 1964, p. 94-96; Șilov 1975, p. 114, 133; Maximenko 1983, p. 59; Arheologija USSR 1986, p. 190-195; Arheologija SSSR 1989, p. 172, 179, 192-193; Subbotin, Dzigovskij 1990a, p. 20; Grosu 1990, p. 34-35; Grosu 1995, p. 150; Kostenko 1993, p. 99-100. Dzygovs'kyj 1993, p. 19-20.

lungul timpului, care aveau un caracter preponderent de cult, constituie o mărturie a simbolului sacru al culorilor mai sus amintite.

Cel mai des, în mormintele sarmatice din toate perioadele, se întâlnește obiceiul presărării fundului gropii mormântului sau a sicriului cu cretă sub formă de praf. În morminte se întâlnește depusă și creta sub formă de mici bucăți, cât și înlocuitorii ei – lutul de culoare albă, ghips, scoici, care sunt asemănătoare ca structură cu creta³¹⁷. În cazul tumulilor ridicați de sarmați, au fost surprinse și situații când pe toată suprafața de sub tumul era împrăștiat steril de culoare deschisă³¹⁸.

Culoarea albă era un simbol al purității, fiind legată și de ritualul curățirii trupului³¹⁹. Cu toate acestea, nu tot timpul această curățire era efectuată cu aceste materiale minerale, din simplu motiv că atât creta, cât și înlocuitorii ei nu se întâlnesc în toate mormintele.

În ceea ce privește materialele minerale de culoare roșie (ocru, realgar), acestea se întâlnesc de regulă sub forma unor bucăți în mormintele mai bogate, atât de femei, cât și de bărbați. B. N. Grakov considera că realgarul a fost simbolul însuflețirii sângelui și a sacrificiilor sângeroase³²⁰. Nu în ultimul rând, importanța rituală a realgarului este legată în imaginarul sarmaților și de cultul focului.

Dintre materialele minerale de culoare galbenă se remarcă ocru de culoare galbenă, întâlnit extrem de rar, cât și sulful. Acesta din urmă, descoperit sub forma unor bucăți, reprezintă, probabil, un simbol al cultului focului, datorită faptului că se aprinde foarte ușor³²¹.

Pe lângă toate acestea, în unele morminte sauromatice și sarmatice se întâlnesc, alături de defunct, mici grămezi de cărbune de lemn ars și cenușă. De obicei acestea mici grămezi se aflau în zona picioarelor, iar uneori lângă cap. Sunt cazuri în care umplutura gropii conține o cantitate mare de cărbune de lemn împreună cu pământ ars. Acestea ajungeau în morminte din focurile care erau aprinse lângă marginea gropii proaspăt săpate sau nu departe de aceasta. De aceea, uneori, sub mantaua tumulilor sarmatici, se văd pete de pământ ars împreună cu cărbune de lemn și cenușă. Rareori se întâlnesc și cazuri în care focul era aprins deasupra mormântului sau în care acoperământul și defuncția erau arși³²².

Focuri nu prea mari erau aprinse lângă mormânt sau nu departe de acesta și pentru efectuarea banchetului funerar. Urmele acestor banchete funerare se văd lângă locurile unde au fost făcute focurile, ori în mantaua tumulilor sarmatici, sub forma de vase fragmentare sau întregi, cât și de oase și cranii de animale. Urmele acestor banchete funerare sunt frecvente în zona Donului de Jos sub tumulii “regali” (Bagaevsk, Dači, Hohlač, Sadovyj, Sokolovskij, Vysočino)³²³ unde, la o distanță nu prea mare de morminte, s-au găsit depuse piese de valoare precum cazane din bronz, vase romane din bronz, vase din argint sau piese de harnașament din metale prețioase. Acest obicei, care reprezintă o trăsătură inovatoare a culturii sarmatice mijlocii, este frecvent întâlnit în zona Donului unde, potrivit lui V. E. Maximenko, în 24 din cele 140 de morminte sarmatice principale au fost descoperite urme consistente ale banchetelor funerare³²⁴. Potrivit aceluiași autor, urme slabe ale banchetelor funerare sunt prezente, practic, în toți tumulii sarmatici din perioada mijlocie a culturii acestora din regiunea amintită³²⁵. În nordul Mării Negre, pe lângă rugurile și îngrămădirile ceramice din necropola de la Podgorodnjansk³²⁶,

³¹⁷ Vezi la Moškova 1963, p. 23-24; Smirnov 1964, p. 94-96; Maximenko 1983, p. 59; Arheologija USSR 1986, p. 190-195; Arheologija SSSR 1989, p. 172, 179, 192-193; Subbotin, Dzigovskij 1990a, p. 20; Grosu 1990, p. 34-35; Grosu 1995, p. 150; Kostenko 1993, p. 99-100; Dzygovs'kyj 1993, p. 19-20.

³¹⁸ Cf. Kostenko 1979, p. 126.

³¹⁹ Smirnov 1964, p. 94.

³²⁰ Grakov 1947a, p. 109.

³²¹ Trebuie remarcat faptul că realgarul, creta și ocru de diferite culori puteau fi utilizate și în cosmetica feminină (Cf. în acest sens Smirnov 1964, p. 95-96).

³²² Cf. Vjaz'mitina 1954, p. 222; Moškova 1963, p. 23; Smirnov 1964, p. 96 sqq.; Maximenko 1983, p. 59 sqq.; Arheologija SSSR 1989, p. 172, 179; Kostenko 1980, p. 83-86; Kostenko 1981, p. 12; Kostenko 1983; Kostenko 1986; Kostenko 1993, p. 99-100; Grosu 1990, p. 34-35; Grosu 1995, p. 150; Dzygovs'kyj 1993, p. 19; Maximenko 1998, p. 90.

³²³ Cf. Raev 1986, p. 44-46, 47-48, 51-52, 53; Bespalij 1985, p. 163-172; Bespalij 1992, p. 175-191.

³²⁴ Maximenko 1998, p. 90.

³²⁵ Maximenko 1998, p. 90.

³²⁶ Simonenko 1999a, p. 122.

manifestarea noului obicei este atestată în regiunea dintre râurile Orel'-Samara unde, în mantaua de deasupra mormintelor principale sarmatice au fost descoperite cazane din bronz³²⁷. O altă inovație a perioadei sarmatice mijlocii sunt șanțurile de sub tumul și mai rar în mantaua acestora³²⁸, care sunt atestate în perioada sarmatică mijlocie și în regiunea nord-pontică³²⁹.

Cert este că, atât banchetele funerare, cât și șanțurile ca și alte activități rituale de deasupra tumurilor sunt specifice mormintelor aristocratice.

În ceea ce privește mormintele sarmatice din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, trebuie spus că pentru perioada cuprinsă între secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr., elemente ale ritualului funerar, precum cele menționate mai sus, au fost surprinse doar în 13 din cele 163 de morminte.

Tabelul nr. 3. Morminte în care au fost descoperite elemente ale ritualului funerar

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Elemente ale ritualului funerar
1.	Bădragii Vechi	7	2	Bucăți de cărbune de lemn care se aflau pe fundul gropii funerare
2.	Beloles'e	3	9	Fundul gropii funerare era presărat cu cretă și cărbune de lemn
3.	Cazaclia	10	1	Pereții camerei funerare erau tencuiți cu lut de culoare albă, iar fundul gropii era pigmentat cu cretă
4.	Dubăsarii Vechi	1	9	Lângă schelet se aflau mai multe fragmente de cărbune de lemn
5.	Holmskoe	-	4	Fundul gropii presărat cu cretă. Fața defunctului era vopsită în zona ochilor cu vopsea roșie, iar în partea dreaptă a craniului se afla o bucată de ocru roșu
6.	Mărculești	3	13	Craniul era vopsit cu o culoare roșie-închisă
7.	Mihajlovka	3	3	Pe fundul covetei-sicriu în care era depus defunctul se afla o cantitate semnificativă de cărbune de lemn, iar în umplutura din jurul mormântului au fost descoperite amfore romane fragmentare
8.	Mocra	1	10	Fundul gropii era presărat cu praf de cretă
9.	Mocra	2	2	În jurul camerei funerare era ridicat un val din lut, care trece lin într-o platformă din lut bine bătătorită. Pe această platformă s-a efectuat un ospăț funerar ale căror urme s-au păstrat prin grămezile de amfore sparte intenționat.
10.	Obileni	5	2	Mormântul a fost înconjurat cu un șanț circular, întrerupt în partea de nord-nord-est. În partea centrală a trecerii spre mormânt, între capetele șanțului, au fost descoperite amfore fragmentare
11.	Turlaki	7	1	Amfore fragmentare descoperite în mantaua tumulului
12.	Tutova	-	1	Bulgăr de ocru roșu care se afla în partea dreaptă a craniului
13.	Višnevoe	18	3	Fundul gropii funerare era presărat cu cretă, iar apoi acoperit cu un strat de pământ de culoare cenușie-închisă

³²⁷ Muhopad 1986, p. 139.

³²⁸ Maximenko 1998, p. 90.

³²⁹ Muhopad 1986, p. 139.

Cert este că această situație, cel mai probabil, este cauzată de starea de conservare degradantă a mării majorității a mormintelor și nu a lipsei acestor elemente ale ritualului funerar din cadrul lor.

IV. 6. Ofrande animale

Mult mai frecvent, decât alte elemente ale ritualului funerar, în mormintele sarmatice, pe toată durata existenței acestora, se găsesc resturile ofrandei animale. Cel mai adesea ele sunt reprezentate de oase de animale, cornute cu talie mică, urmate de cele de la animale cornute cu talie mare și de cai³³⁰. De regulă, acestea erau bucăți de oaie (piciorul din față cu omoplat, coloana vertebrală)³³¹ și, mai rar, berbeci și oi întregi, cu sau fără cap³³² așa cum se întâlnesc deseori în mormintele din perioada sauromatică³³³. În ceea ce privește prezența oaselor de animale cornute cu talie mare sau de cai, acestea se întâlnesc în mormintele sarmatice din întregul spațiu locuit de aceștia mult mai rar decât în perioada sauromatică³³⁴. Totuși, în întregul spațiu locuit de sarmați de-a lungul secolelor IV a. Chr. – IV p. Chr., oasele de vite cornute cu talie mare și de cai sunt prezente în morminte³³⁵. În ceea ce privește caii, trebuie spus că în morminte erau depuse, de regulă, doar craniile sau părți din picioare³³⁶. Mult mai rare sunt cazurile în care ofranda animală este reprezentată de oase de capră, iepure sau pește³³⁷.

În mormintele sarmatice timpurii din nordul Mării Negre, ofranda animală este prezentă în 16 din cele 56 de morminte în care, ca și în întreaga lume sarmatică, resturile acesteia sunt reprezentate, în cea mai mare parte, de oase de oaie și berbec³³⁸. În același teritoriu, în perioada sarmatică mijlocie ofranda animală este prezentă în 78% din mormintele sarmatice din tumuli de epoci mai vechi din spațiul din stânga Niprului și în proporție de 36% în cel din dreapta lui³³⁹.

În ceea ce privește prezența ofrandei animale în mormintele sarmatice din spațiul și perioada de care ne ocupăm, aceasta a fost descoperită doar în opt din cele 163 de morminte care se încadrează în intervalul de timp analizat (Fig. 225). Ca și în întreaga lume sarmatică, și în cele opt resturile ofrandei sunt reprezentate de oase de animale cornute de talie mică.

Din cele opt morminte cu ofrandă animală, în trei cazuri aceasta se afla alături de cuțite, iar într-un caz, depusă în strachină (Cf. Tab. 4). Se consideră că obiceiul depunerii ofrandei în străchini a fost preluat de către sarmați de la populația sedentară din nord-vestul Caucazului³⁴⁰, dar I. I. Marčenko nu este

³³⁰ Cf. Moškova 1963, p. 24; Šilov 1975, p. 133; Maximenko 1983, p. 61; Maximenko 1998, p. 92; Arheologija USSR 1986, p. 191-193, 195; Arheologija SSSR 1989, p. 179, 193, 251; Grosu 1990, p. 35; Kostenko 1993, p. 101-102; Simonenko 1993, p. 23, 79, 101; Dzygovs'kyj 1993, p. 21-22.

³³¹ Vezi la Moškova 1963, p. 24; Maximenko 1983, p. 61; Arheologija USSR 1986, p. 191-193, 195; Arheologija SSSR 1989, p. 179, 193, 251; Grosu 1990, p. 35; Kostenko 1983, p. 46 sqq.; Kostenko 1993, p. 101-102; Simonenko 1993, p. 23, 79, 101; Marčenko 1996, p. 106.

³³² Cf. pentru câteva descoperiri Suubotin, Dzigovskij 1990a, p. 4, fig. 2/2; Kostenko 1993, p. 101.

³³³ Vezi la Smirnov 1964, p. 100-101.

³³⁴ Pentru perioada sauromatică vezi la Smirnov 1964, p. 101-102.

³³⁵ Cf. în acest sens Moškova 1963, p. 24; Kostenko 1980, p. 83-86; 1993, p. 101-103; Maximenko 1983, p. 61; Maximenko 1998, p. 92; Arheologija USSR 1986, p. 191, 193, 195; Arheologija SSSR 1989, p. 179, 193, 251; Grosu 1990, p. 35; Medvedev 1990, p. 189-190; Dzygovs'kyj 1993, p. 21-22.

³³⁶ Cf. Moškova 1963, p. 24; Šilov 1975, p. 133; Kostenko 1980, p. 84; Kostenko 1993, p. 101; Maximenko 1983, p. 61; Maximenko 1998, p. 92; Arheologija SSSR 1989, p. 179, 193; Grosu 1990, p. 35; Grosu 1995, p. 150; Medvedev 1990, p. 189-190.

³³⁷ Arheologija SSSR 1989, p. 193.

³³⁸ Din cele 16 morminte cu ofrandă animală, în 12 oasele sunt de oaie și berbec, în două de cal, în unul de la un animal cornut cu talie mare, iar în altul de porc (?). I. S. Kameneckij consideră că obiceiul folosirii cărnii de porc ca ofrandă a fost preluat de către sarmați siraci de la meoți (Arheologija SSSR 1989, p. 251). În șapte din cele 16 morminte, ofranda se afla în zona craniului, în șase în regiunea picioarelor, într-un caz sub palma mâinii drepte, iar în altul pe fundul gropii mormântului. Pe lângă acestea există și o situație (L'vovo T 6 M 1) când osul de la piciorul unui cal (?) se afla alături de două vase ceramice, la o distanță de 2 m de mormânt, pe stratul antic (Simonenko 1993, p. 20). În acest caz, osul și cele două vase sunt rămășițe de la banchetul funerar, petrecut înainte de ridicarea movelei. Astfel de urme materiale ale ritualului funerar apar atât în perioada sauromatică (Smirnov 1964, p. 97), cât și pe toată durata culturii sarmatice (Cf. Šilov 1959, p. 458; Kapošina 1965, p. 45-52).

³³⁹ Simonenko 1999, p. 9.

³⁴⁰ Abramova 1986, p. 181; Abramova 1992, p. 24-25; Abramova 1993, p. 31-32.

de acord cu această opinie argumentând prin faptul că acest ritual este cunoscut la sarmații din estul Mării Azov³⁴¹.

Tabelul nr. 4. Morminte cu ofrandă animală

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Ofrandă animală
1.	Beljaevka	1	18	Oase de animale care se aflau lângă umărul drept
2.	Dubăsarii Vechi	1	25	Mai multe oase de oaie care se găseau în strachină
3.	Giurcani	2	2	Oase de animale care se aflau lângă cutia toracică, alături de mai multe fragmente ceramice
4.	Holmskoe	-	4	Mai multe oase de animale care se aflau în spatele craniului, alături de cană și cuțit
5.	Kiselev	-	9	Mai multe oase de animale care se aflau lângă piciorul drept, alături de două cuțite
6.	Majaki	5	3	Mai multe oase de animale care se aflau în spatele craniului, lângă vasul ceramic și cuțit
7.	Ostrivec-Olečina	-	1	Trei fragmente de oase de animale care se aflau lângă picioare
8.	Tochile-Răducani	2	4	Mai multe oase de animale care au fost găsite în umplutura gropii mormântului

Cert este că și în etapa următoare, obiceiul de a pune ofrandă animală este rar întâlnit în spațiul est-carpatic³⁴². Numărul extrem de mic al mormintelor cu ofrandă animală în spațiul analizat reflectă, probabil, unele deosebiri de ordin religios în cadrul diferitelor grupuri sarmatice, deși, în rest, mormintele cu ofrandă animală și cele fără sunt practic identice. Cu toate acestea credem că, în stadiul actual al cercetărilor, este greu de explicat și mai detaliat cauzele acestor deosebiri în practicile rituale.

IV. 7. Mobilierul funerar: componența și poziția în morminte

Mobilierul funerar din cadrul celor 163 de morminte sarmatice care se datează în intervalul cronologic analizat include ansamblul bunurilor care s-au depus în amenajarea funerară: inventar de corp, piese de podoabă și vestimentație, obiecte de toaletă, vase din bronz, argint și sticlă, arme, ofrande, însoțitori etc. care, în parte, sunt obișnuite pentru mormintele sarmatice. Mai mult decât atât, mobilierul funerar din cadrul acestora reflectă, în unele cazuri, modul nomad de viață al acestora, diferențierile sociale existente în societatea sarmată, faptul că erau războinici, cât și că au fost, în principal, crescători de vite. Nu în ultimul rând, trebuie menționat că mobilierul funerar depus în morminte ne oferă o viziune asupra felului în care își imaginau sarmații viața de dincolo.

Făcând o paranteză, trebuie menționat că mobilierul funerar din mormintele de femei se deosebește de cel din mormintele de bărbați. Uneori însă, în mormintele de bărbați, din întregul spațiu locuit de sarmați, se întâlnesc și obiecte caracteristice mormintelor de femei (piese de podoabă), dar există și situații în care în morminte de femei se află piese caracteristice pentru bărbați (armament). O serie de piese din cadrul mobilierului funerar se întâlnesc în morminte, indiferent de sexul și vârsta defunctului: vase ceramice, obiecte de podoabă și vestimentație, vase din metal și sticlă, cât și cuțite, ultimele de regulă descoperite printre resturile ofrandei animale.

³⁴¹ Marčenko 1988, p. 69; Marčenko 1996, p. 106.

³⁴² Cf. Grosu 1990, p. 35. O scădere semnificativă a numărului mormintelor cu ofranda animală în perioada sarmatică târzie avem și în Tauria (Simonenko 1993, p. 101). Cu toate acestea, în zona Volgăi (Skriplin 1984, 77), cât și în unele regiuni din nordul Mării Negre (Kostenko 1983, p. 47) numărul mormintelor cu ofrandă animală reprezintă un procent ridicat. Totuși, trebuie menționat că în perioada sarmatică târzie, în întregul teritoriu locuit de sarmați s-a redus, în comparație cu perioada anterioară, numărul mormintelor cu ofrandă animală (Arheologija SSSR 1989, p. 193).

Vase ceramice modelate cu mâna au fost descoperite în 51 (41%) din cele 107 morminte care aveau în componența lor vase ceramice, iar cele modelate la roată, în 72 (59%). Aceștia li se mai adaugă cele din morminte distruse de la Kiselev și Vlăsinești (M 1-8). Pentru acestea însă nu cunoaștem din care dintre morminte au făcut parte, fapt pentru care nu au fost luate în calcul. În doar 16 cazuri au fost descoperite vase ceramice modelate cu mâna alături de cele lucrate la roată (Cf. Tab. 6).

În cadrul vaselor modelate cu mâna cele mai numeroase sunt vâscioarele pentru băut, urmate de afumători, căni, vase pentru prepararea și păstrarea hranei, boluri, vase cu gura îngustă și corpul globular, vasele cu gura îngustă, cupele și vase rituale cu trei piciorușe (Cf. Tab. 6). În legătură cu afumătorile trebuie menționat că în cinci cazuri ele erau reprezentate de câte două exemplare (Beloles'e T 9 M 1; Mocra T 2 M 2; Porogi T 2 M 2; Turlaki T 7 M 1 și Vaslui M 1). Acestea reprezintă o categorie aparte în cadrul vaselor ceramice datorită funcționalității lor specifice. Toate sunt produse tipic sarmatice, caracteristice acestui mediu cultural.

În ceea ce privește vasele ceramice modelate la roată, trebuie remarcat că din totalul lor, cele mai numeroase sunt cămile, descoperite în cele mai multe dintre mormintele cu vase ceramice modelate la roată. Aceștia li se mai adaugă un număr nu foarte mare de cănițe, cupe, ulcioare, boluri, amfore, străchini și farfurii (Cf. Tab. 6).

Cert este că, cel mai bine sunt reprezentate în mormintele analizate vasele pentru păstrarea și turnarea lichidelor (căni, ulcioare), urmate de cele pentru băut (cănițe, vâscioare, cupe, boluri). În ceea ce privește recipientele pentru prepararea și păstrarea hranei acestea sunt reprezentate de puține exemplare, la fel ca și cele pentru consumarea hranei.

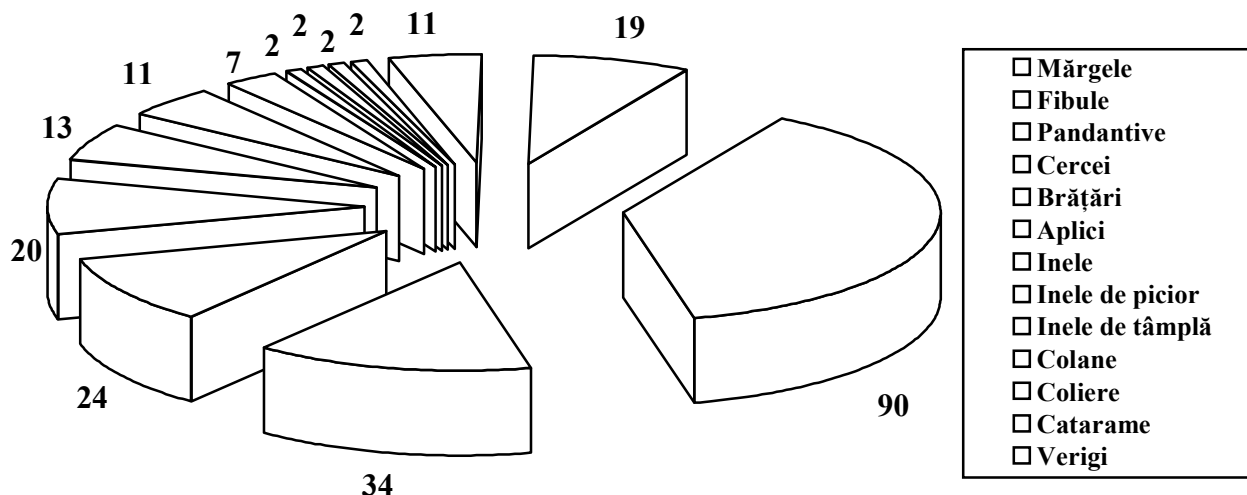
Cât despre poziția acestora în morminte, cele mai multe dintre vasele ceramice se aflau depuse în zona craniului și a labelor picioarelor și, foarte rar, în preajma mâinilor sau a bazinului.

Deși numărul mormintelor sarmatice din spațiul și perioada analizată este destul de mare doar în cinci cazuri (Cazaclia T 10 M 1; Mihajlovka T 2 M 2; Obileni T 5 M 2; Porogi T 2 M 1; Turlaki T 7 M 1) printre obiectele aparținând mobilierului funerar se aflau și amfore întregi sau fragmentare (Cf. Tab. 6, Fig. 226).

Într-un număr nu prea mare, în cadrul mobilierului funerar al unor morminte, apar și obiecte de uz casnic și gospodăresc (fusaiole, cute, ace și cuțite).

Mult mai bine reprezentate sunt piesele de podoabă și de vestimentație care au fost descoperite, în special, în morminte de femei, dar sunt prezente și în cele de bărbați. În legătură cu acestea se poate constata că anumite categorii sunt variate din punct de vedere tipologic, unele dintre acestea cunoscând o răspândire generală în lumea sarmatică în perioada de care ne ocupăm. Cu toate acestea, există și categorii de obiecte de podoaba și vestimentație care nu sunt de o varietate tipologică prea mare, sau nu au cunoscut o răspândire generală în lumea sarmatică. În sfârșit, trebuie menționat că o mare parte a acestei categorii de artefacte au constituit importuri din zonele culturale adiacente. Dintre piesele de podoabă și vestimentație, cele mai numeroase sunt mărgelile, urmate de fibule, cercei, pandantive, brățări și aplici vestimentare, iar apoi de alte categorii de piese de podoabă și vestimentație (Cf. Fig. 227-231b).

Numărul mormintelor în care au fost descoperite piese de podoabă și vestimentație

Majoritatea fibulelor au fost găsite în regiunea umerilor sau a claviculelor, dar uneori și pe cutia toracică, în regiunea gâtului sau a bazinului.

Cert este că, în legătură cu piesele de podoabă și vestimentație se poate remarca o predilecție mai mare pentru fibule, mărgele, cercei, pandantive și brățări, în timp ce inelele, inelele de picior, colanele, colierele sunt utilizate într-o mai mică măsură. Din punct de vedere tipologic, piesele de podoabă și vestimentație, cu excepția unor categorii (colane, coliere, inele, inele de picior, cataramelor), sunt de o varietate destul de mare. Mai mult decât atât, trebuie menționat că, marea majoritate a artefactelor în discuție sunt importuri din spațiile culturale vecine.

O particularitate specifică a inventarelor mormintelor de femei sunt oglinzile, care au fost descoperite în 44 de morminte (Cf. Fig. 232). Acestea se află în regiunea craniului, umerilor, pe cutia toracică, în zona picioarelor sau a mâinilor. Marea majoritate a acestora au fost descoperite întregi, dar sunt și câteva cazuri când acestea erau sparte, dar întregibile, rupte din vechime sau fragmentare. Pentru câteva exemplare însă nu cunoaștem starea în care au fost găsite.

Printre piesele de toaletă se numără o cutiuță pentru farduri (T 3 M 3 de la Mihajlovka) și trei pixide din os (T 20 M 1 și T 27 M 1 de la Bădrăgii Vechi, T 9 M 13 de la Dumeni), care serveau și ele la păstrarea vopselelor de fardat și a unor substanțe aromatice.

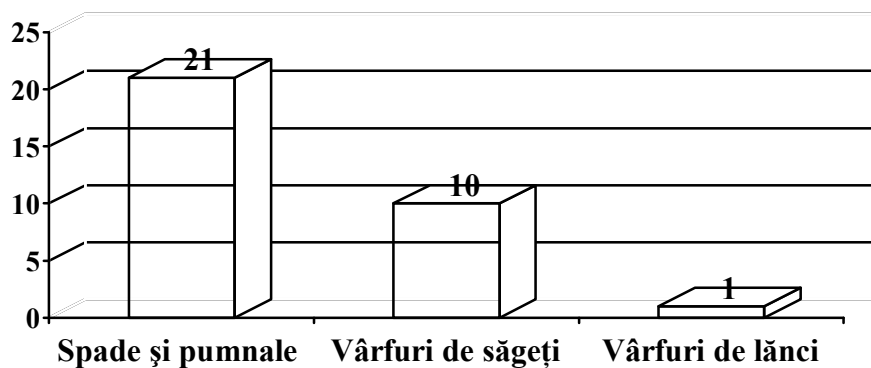
În cadrul mobilierului funerar a cinci morminte se află vase din bronz (Bădrăgii Vechi T 27 M 1, Cazaclia T 10 M 1; Cobusca Veche; Cuconești Vechi T 3 M 1, Mocra T 2 M 2), iar într-unul din argint (Popoși T 2 M 1) (Cf. Fig. 233). Cu excepția cazanului de bronz din T 2 M 2 de la Mocra și a cupei din argint din T 2 M 1 de la Porogi, toate vasele din metal sunt produse romane.

În sfârșit, ar mai fi de menționat faptul că șase (Bădrăgii Noi T 5 M 2, Beloles'e T 9 M 1, Mihajlovka T 3 M 3, Mocra T 2 M 2, Obileni T 5 M 2, Tochile-Răducani T 2 M 4) din cele 163 de morminte aveau în componența mobilierului funerar și recipiente din sticlă (Cf. Fig. 234).

Pe lângă toate aceste categorii de materiale, în mormintele din spațiul și perioada analizată se întâlnesc și arme. Acestea din urmă fac parte din mobilierul mormintelor bărbătești și sunt reprezentate de spade, pumnale și vârfuri de săgeți (Cf. Fig. 235-236). În două cazuri (Bădrăgii Vechi T 25 M 1; Porogi T 2 M 1), în componența mobilierului funerar se afla și câte un vârf de suliță. Spade și pumnale au fost descoperite în 21 de morminte, iar vârfuri de săgeți doar în nouă. În șase morminte (Cazaclia T 10 M 1; Dumeni T 9 M 13; Glubokoe T 2 M 3; Kiselev M 6; Olănești T 13 M 3; Porogi T 2 M 1) au fost descoperite, împreună, vârfuri de săgeți și spade, iar în unul (Porogi T 2 M 1) alături de spadă, vârful de suliță și vârfurile de săgeți se mai află părțile din os ale arcului. În ceea ce privește

poziția lor în morminte, trebuie să menționăm că cea mai mare parte a spadelor și pumnalelor se aflau depuse în dreapta defunctului, lângă șold, fapt care indică că ele erau purtate în partea dreaptă.

Numărul mormintelor în care au fost descoperite arme

În ceea ce privește piesele de harnașament acestea sunt prezente doar în T 10 M 1 de la Cazaclia (psalie fragmentară, două falere) și mormântul distrus de la Hrușca (falere).

V. CÂTEVA OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA TEZAURE ȘI DEPOZITE

Printre vestigiile sarmatice din spațiul dintre Munții Carpați și teritoriul din imediata vecinătate a malului stâng al Nistrului se numără și un depozit și cinci tezaure (Cf. Fig. 220-221). Primul a fost descoperit întâmplător în urma cercetărilor arheologice care se efectuau în anul 1956 pe raza satului Brăviceni, iar tezaurele provin de la Bădragii Noi, Bubueci, Tvardița, Velikoploskoe și Veseloja Dolina. Tezaurul de la Bădragii Noi a fost descoperit în mantaua unui tumul de epoca bronzului, iar cele de la Veseloja Dolina și Tvardița întâmplător. În 1988 locul descoperirii acestuia din urmă a fost investigat de către arheologi. În urma cercetărilor s-a constatat că acesta se afla depus într-o groapă dreptunghiulară care se găsea la o distanță de aproximativ 40 m de un tumul. Tezaurul de la Velikoploskoe a fost descoperit în urma lucrărilor agricole.

Legat de condițiile de descoperire ale tezaurului de la Bubueci situația este mai complicată. În fișa muzeului de Istorie din Moscova complexul este descris ca fiind o descoperire întâmplătoare care a ajuns la Muzeul Imperial de Istorie a Rusiei ca dar din partea guvernatorului Basarabiei³⁴³. Pentru prima dată acest grup de piese a fost publicat în 1909 în raportul Muzeului de Istorie a Rusiei pe anul 1908, unde condițiile de descoperire nu sunt menționate³⁴⁴. De-a lungul timpului toți cercetătorii care au analizat acest complex, sau doar unele piese din cadrul acestuia, au utilizat doar această publicație. O excepție în acest sens a fost E. A. Rikman³⁴⁵ care a utilizat și lucrarea din anul 1910³⁴⁶, unde sunt prezentate piesele descoperite la Bubueci, însă aceasta nu a fost comentată îndeajuns³⁴⁷.

Potrivit informațiilor din lucrarea publicată în 1910³⁴⁸ piesele au fost descoperite în satul Brosca (județul Chișinău), situat la zece verste³⁴⁹ de orașul Chișinău. Însă, pe hărțile din acea perioadă, la această distanță de Chișinău nu exista nici un sat cu denumirea de Brosca, însă există satul Bubueci. Cu toate acestea s-a remarcat, atât în lucrarea din 1909 cât și în cea din 1910, că data predării pieselor, dar și reprezentarea și descrierea acestora corespunde³⁵⁰. Mai mult decât atât în publicația din 1910 sunt relatări privind istoricul descoperirii și predării acesteia. Toate acestea ne permit, după cum bine s-a remarcat³⁵¹, să credem că avem de-a face cu unul și același complex.

Pe lângă aceste două publicații, într-un studiu recent³⁵² dedicat descoperirii de la Bubueci, a fost utilizată și informația dintr-un dosar care se află în Arhiva de Stat din R. Moldova. La pagina 101 a acestui dosar se spune că, după descoperirea acestor piese, G. Secrieru și E. Trapani au mers și au "studiat" locul și condițiile în care au fost descoperite acestea. Potrivit observațiilor celor doi piesele provin dintr-un mormânt tumular a cărui defunct (bărbat), aflat în poziție orizontală, era depus într-un ring de pietre sparte³⁵³. Pe baza acestor informații se consideră că descoperirea de la Bubueci are un caracter funerar și provine dintr-un tumul³⁵⁴. La rândul ei E. S. Nefedova opinează că piesele de la Bubueci reprezintă o parte a unui complex funerar dintr-un tumul distrus³⁵⁵. Cu toate acestea trebuie menționat că în acest dosar nu sunt precizate condițiile în care a fost descoperit defunctul. De asemenea, nu avem date cu privire la forma gropii mormântului și orientarea scheletului. Mai mult

³⁴³ Nefedova 1993, p. 15.

³⁴⁴ Otčet 1909, p. 14-15, pl. I.

³⁴⁵ Rikman 1969, p. 33.

³⁴⁶ Șimanskij 1910, *apud* Nefedova 1993, p. 15.

³⁴⁷ Informația din cea de-a doua lucrare a fost utilizată de curând de E. S. Nefedova (Nefedova 1993, p. 15 sqq.).

³⁴⁸ Cf. Nefedova 1993, p. 15.

³⁴⁹ 1 verstă = 1,068 km.

³⁵⁰ Nefedova 1993, p. 15-16.

³⁵¹ Nefedova 1993, p. 15.

³⁵² Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 351-362.

³⁵³ Cf. Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 351-352.

³⁵⁴ Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 351-352.

³⁵⁵ Nefedova 1993, p. 15.

decât atât, faptul că piesele acestui complex erau depuse într-un cazan³⁵⁶ pune sub semnul întrebării legătura dintre schelet și piesele respective. În acest sens este de menționat faptul că în mormintele scitice și sarmatice, deși au fost descoperite cazane inventarul nu era depus în acestea. Ținând cont de toate acestea considerăm că piesele de la Bubueci reprezintă un tezaur ascuns în mantaua tumulului care nu are nici o legătură cu mormântul în perimetrul căruia a ajuns când a fost îngropat.

Tezaurile de la Bubueci și Velikoploskoe aveau piesele depuse în interiorul unor cazane din bronz, iar cel de la Bădragii Noi în interiorul unei situle. Tot în interiorul unei situle erau depuse și piesele din tezaurul de la Veseloja Dolina, cu excepția coifului. În legătură cu depozitul de la Brăviceni trebuie spus că acesta, la fel ca și cele din aceeași perioadă din spațiul nord-pontic (Novovasil'evka³⁵⁷, Snigirevka³⁵⁸), este format din piese de bronz și fier, iar tezaurile, în cea mai mare parte, din piese realizate din argint și bronz, deși unele au în componența lor și piese din fier³⁵⁹.

În ceea ce privește inventarul depozitului și a celor cinci tezaure se poate constata că în componența tuturor sunt și piese de harnașament (falere, zăbale, psalii, aplici frontale, aplici). În componența tezaurului de la Bubueci sunt și două obrăzare de cal din bronz decorate cu motive geometrice, zoomorfe și antropomorfe. Depozitul de la Brăviceni și tezaurele de la Velikoploskoe, Veseloja Dolina aveau în componența lor arme ofensive (vârfuri de lănci și săgeți), iar tezaurele de la Bubueci și Veseloja Dolina chiar și armament defensiv (coifuri). Pe lângă acestea, în patru dintre tezaure sunt vase de bronz (cazane, situle), în unul vase de argint (cupe), iar în două și piese de podoabă și vestimentație (Tvardița, Veseloja Dolina) (Cf. Tab. 5). În cadrul tezaurului de la Velikoploskoe se afla și un lanț fragmentar din verigi de bronz. Acest ritual este cunoscut doar în mediul meoșilor și sarmaților din teritoriul din nordul Caucazului³⁶⁰ precum și în cadrul depozitului sarmatic din nordul Mării Negre de la Snigirevka³⁶¹.

O altă remarcă care merită a fi făcută este legată de numărul anumitor categorii de piese din cadrul tezaurilor și al depozitului. Astfel, în tezaurele de la Bădragii Noi și Velikoploskoe avem câte o singură faleră, în cel de la Tvardița și Veseloja Dolina câte două, iar în cel de la Bubueci șase. Aceeași situație se constată și în cazul zăbalelor și psaliilor care sunt reprezentate în câte două sau trei exemplare. O excepție, în acest sens, îl constituie tezaurele de la Velikoploskoe și Veseloja Dolina în cadrul căruia numărul zăbalelor și al psaliilor este mult mai mare. Prin câte un exemplar (Bădragii Noi, Brăviceni, Veseloja Dolina), două (Bubueci) sau chiar trei (Velikoploskoe) sunt reprezentate aplicile frontale.

Piesele din depozitul și tezaurele menționate ilustrează, pentru perioada și teritoriul analizat, o varietate tipologică nu prea mare. Cu toate acestea, se poate constata că anumite categorii din piesele amintite nu sunt foarte numeroase nici în restul teritoriului locuit de sarmați în perioada timpurie când se datează depozitul și cele cinci tezaure. Mai mult decât atât, se poate remarca că și în afara spațiului de care ne ocupăm, o mare parte dintre ele provin tot din tezaure și depozite³⁶².

O altă constatare de ordin general este că o parte din piesele de harnașament au o încadrare cronologică destul de largă și sunt reprezentate de un număr relativ mic de exemplare. Printre acestea se numără atât zăbalele cât și psaliile ambelor tipuri.

O datare ceva mai restrânsă o au însă aplicile frontale, care provin din patru tezaure și un depozit, cât și falerele din argint și bronz prezente în cele cinci tezaure.

Din punct de vedere al materialului de confecționare, se constată faptul că piesele sunt, în funcție de rolul pe care îl aveau în cadrul harnașamentului, din fier, bronz sau argint. De exemplu, toate zăbalele și psaliile sunt din fier și au aparținut unor cai de călărit, iar aplicile frontale, cu excepția

³⁵⁶ Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 352.

³⁵⁷ Simonenko 1982, p. 239-240, fig. 1/2, 2/2; Simonenko 1999a, p. 73-76, fig. 1/2; Polin, Simonenko 1990, p. 86, fig. 2/7-8; Polin 1992, p. 57, fig. 12/5.

³⁵⁸ Simonenko 1982, p. 240, 243, fig. 1/3-4, 2/3; Simonenko 1999a, p. 73-76, fig. 1/2; Polin 1992, p. 57, fig. 12/8-9.

³⁵⁹ Faptul că aceste complexe nu constituie inventare funerare este confirmat atât de lipsa resturilor umane, cât și a oricăror urme ale mormântului.

³⁶⁰ Ždanovskij 1985a, p. 32-35; Ždanovskij 1990, p. 37; Abramova 1993, p. 25-26, 29, 32, 36, 38, 56-59.

³⁶¹ Cf. Polin 1992, p. 57.

³⁶² Cu toate acestea, trebuie menționat că în afara spațiului analizat există piese similare celor din tezaure și depozite care provin din morminte sau descoperiri izolate care au o apartenență sarmatică certă.

exemplarului de la Veseloja Dolina, sunt din argint și bronz. Tot din argint și bronz sunt și aplicile care ornamentau hamurile cailor de care erau fixate cu nituri sau prin urechiușe.

Falerele sunt, cu excepția celor din bronz de la Bubueci, Velikoploskoe și un exemplar de la Veseloja Dolina, din foaie de argint, obținute prin ștanțare și ciocănire, decorul la unele dintre ele (Tvardița) fiind completat cu dălțița și punctatorul. Falerele de la Tvardița și Bădragii Noi sunt aurite și sunt alături de cele de la Veseloja Dolina, decorate cu motive geometrice și fitomorfe. Falerele de la Tvardița mai sunt decorate și cu motive zoomorfe, iar două din cele de la de la Bubueci, cât și cea de la Velikoploskoe, realizate prin ciocănire din partea interioară, au reprezentate în partea centrală câte o mască umană în relief. Falerele erau fixate pe curele cu ajutorul unor nituri sau prin urechiușe, care erau prinse pe partea interioară prin intermediul niturilor.

Falerele din cele cinci tezaure sunt, la fel ca și piesele similare descoperite în mediul sarmatic, piese circulare în plan, aproape plate, concave/skyphate sau conice, tip *umbo*, în profil.

Tabelul nr. 5. Asocierea anumitor categorii de artefacte în cadrul depozitelor și tezaurelor

Localitatea	Armament ofensiv	Armament defensiv	Falere	Zăbale	Psalii	Aplici frontale	Aplici	Vase de bronz	Vase de argint
Bădragii Noi									
Brăviceni									
Bubueci									
Tvardița									
Velikoploskoe									
Veseloja Dolina									

Faptul că aceste tezaure și depozite sunt compuse din piese de harnașament, unele cu o valoare foarte mare (falerele), dar și asocierea lor în inventare cu armament, aplici, vase de bronz și argint, ne face să afirmăm că acestea au aparținut unor călăreți sarmați care, cel mai probabil (cel puțin în cazul tezaurelor), reprezentau aristocrația.

Astfel de tezaure și depozite se întâlnesc pe întreg spațiul cuprins între Prut și regiunea premontană a Caucazului. Mai mult decât atât, în teritoriul dintre Don și Nistru, cât și în afara lui, există piese similare celor din tezaure și depozite care provin din morminte sau descoperiri izolate cu o apartenență sarmatică certă. În sfârșit, pentru toată această grupă de descoperiri din spațiul dintre Prut și regiunea premontană a Caucazului sunt caracteristice anumite categorii de piese (falerele, zăbale, psalii, aplici frontale, coifuri, anumite categorii de vase din bronz sau argint, aplici etc.)³⁶³.

1. Falerele descoperite în tezaurele și mormintele sarmatice din spațiul mai sus amintit sunt majoritar din argint aurit, au aceeași formă și au fost realizate în aceeași manieră³⁶⁴. Mai mult decât atât, ele sunt decorate, în cea mai mare parte, cu motive geometrice, fitomorfe, zoomorfe sau antropomorfe (Antipovka, Ahtanizovskaja, Balakleja, Bădragii Noi, Bubueci, Bulahovka, Jančokrak, Korenovsk, Novodžerelievskaja, Rogovsk, Sergievskaja, Seversk, Starobel'sk, Tvardița, Taganrog, Verhnij, Veseloja Dolina etc.)³⁶⁵.

2. Zăbalele din componența acestor tezaure, depozite sau morminte sunt din fier cu muștiucul din două bare având capetele îndoite rotund și prinse între ele. La capete acestea au uneori verigi de dimensiuni mari sau mici (Antipovka, Bădragii Noi, Brăviceni, Klimenkovka, Kvașino, Novovasil'evka, Seversk, Velikoploskoe, Veseloja Dolina, Verhnij).

3. Psaliile din cadrul acestor complexe sunt, de regulă, de două tipuri: a). psalii în forma literei C, cu brațele scurte sau mai lungi terminate cu proeminențe sferice sau aplatizate, care redau stilizat

³⁶³ Într-o lucrare recentă A. V. Simonenko consideră că toate aceste descoperiri aparțin sarmaților (Simonenko 1999a, p. 83-87, fig. 1/2). Aceluiași autor îi aparține o clasificare a acestor descoperiri (Simonenko 1993b, p. 89-90).

³⁶⁴ Cf. în acest sens Mordvinceva 2001.

³⁶⁵ Cf. pentru toate descoperirile de falere din lumea sarmatică Mordvinceva 2001.

chipul unor animale (Antipovka, Bădragii Noi, Balakleja, Novovasil'evka, Kvašino, Veseloja Dolina, Klimentovka, Kvašino, Velikoploskoe etc.) și b). psalii cruciforme din fier cu orificiu în partea centrală (Bojko-Ponur, Kvašino, Novovasil'evka, Seversk, Velikoploskoe, Verhniy, Veseloja Dolina etc.).

4. Aplici frontale din bronz și argint (Ahtanizovskaja, Antipovka, Bubueci, Bădragii Noi, Klimentovka, Novovasil'evka, Snigirevka, Velikoploskoe), iar uneori și din fier (Veseloja Dolina).

5. Coifuri attice cu creastă³⁶⁶, tip Pilos, etrusco-italice și celtice (Antipovka, Ahtanizovskaja, Bubueci, Bojko-Ponur, Mariental', Melitopol', Mičurina, Novočerkassk, Novoprohorovka, Rogovsk, Sergievskaja, Sereginskaja, Veselyj, Veseloja Dolina etc.)³⁶⁷.

În cadrul unor descoperiri de acest tip din spațiul dintre Prut și Caucaz se întâlnesc și vase de bronz (situle – Bădragii Noi, Veseloja Dolina, Novočerkassk, Korenovsk; cazane – Bubueci, Bulahovka, Novodžerelievskaja, Velikoploskoe) sau argint (cupe – Ahtanizovskaja, Bulahovka, Novodžerelievskaja, Velikoploskoe).

Cu toate acestea este evident că nu în toate complexele, din spațiul cuprins între Prut și regiunea premontană a Caucazului, se întâlnesc aceste categorii de piese, de fiecare dată, asociate. Condițiile de descoperire, în multe cazuri, asemănătoare, sincronizarea și asocierea parțială ne permit să afirmăm că toate aceste tezaure, depozite, descoperiri izolate și morminte pot fi considerate ca fiind o grupă distinctă în cadrul vestigiilor sarmatice timpurii din spațiul mai sus menționat³⁶⁸. În plus, prezența unor astfel de categorii de piese în unele tezaure și morminte sarmatice timpurii, din regiunea de la est de Don și Volga³⁶⁹, cât și existența în cadrul tezaurelor și depozitelor din spațiul nord și nord-vest pontic a unor categorii de piese (psalii cruciforme, cazane, fragmente de lanțuri), caracteristice regiunii Kuban și Donului de Jos, ne indică teritoriul de unde sunt o parte dintre sarmații care au lăsat aceste tezaure și depozite.

Toate acestea, coroborate cu datarea fiecărei categorii de piese în parte, răspândirea anumitor piese de import în mediul sarmatic, cât și cu informațiile din izvoarele antice, ne permit să presupunem că acestea au aparținut, în cea mai mare parte, unor mercenari sarmați din armata lui Mithridates Eupator, care s-au aflat o perioadă scurtă de timp, în prima jumătate a secolului I a. Chr., în nordul și nord-vestul Mării Negre³⁷⁰.

³⁶⁶ Aceștia li se mai spune pseudoattice (Dintsis 1986, p. 113, *apud* Waurick 1988, p. 170, nota 97) sau sud-grecești (Gorelik 1983, p. 25).

³⁶⁷ Vezi pentru toate aceste coifuri la Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 465-496; Simonenko 2001, p. 248-268.

³⁶⁸ Credem că tezaurele și depozitele din spațiul cuprins între Prut și regiunea premontană a Caucazului nu constituie o simplă ascundere, ci o conservare a atributelor funcției sociale a posesorului lor. Mai mult decât atât, îngroparea acestor tezaure și depozite avea, foarte probabil, o semnificație similară depunerii de piese din morminte. În sfârșit, nu este exclus ca îngroparea lor să fie legată de vreo divinitate războinică.

³⁶⁹ Žutovo (Šilov 1975, p. 139-140; Smirnov 1984, p. 112; Mordvinceva 1994, p. 96-100; Mordvinceva 2001, p. 76, pl. 20); Krivaja Luka (Dvorničenko, Fedorov-Davydov 1981, p. 100-105; Mordvinceva 2001, p. 76, pl. 19); Novouzensk (Spicyn 1909, p. 29, fig. 72-73, 79; Trever 1940, p. 48-50, pl. 3-5; Mordvinceva 2001, p. 75, pl. 14); Volodarka (Mordvinceva 1996b, p. 148-156; Mordvinceva 2001, p. 75, pl. 16-17); Sidorovka (Mordvinceva 2001, p. 75, pl. 15); Ișim (Mordvinceva, Zdanovič, Tairov 1997, p. 176-180; Mordvinceva 2001, p. 75-76, pl. 18).

³⁷⁰ Potrivit lui Appian (*Mithridates*, 15, 53) din armata monarhului Pontului făceau parte sciți, tauri, bastarnii, traci, sarmați și alte neamuri din zona dunăreană și zona nord-pontică. Tot Appian notează, pentru o perioadă ceva mai târzie (înainte de anul 74 a. Chr. când începe al treilea război mithridatic), că în alianța regelui Pontului au fost cooptați sarmații regali și iazigii (*Mithridates*, 69, 293). A. V. Simonenko a pus apariția și răspândirea tezaurelor sarmatice timpurii din spațiul nord-pontic pe seama participării sarmaților la războaiele mithridatice (Simonenko 1993b, p. 90). Vezi în acest sens și Raev 1986a, p. 86; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 124; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 469-470; Trejster 1992, p. 41; Treister 1993, p. 791-793. Prezența unor mercenari "barbari" în zona vest-pontică este atestată în prima treime a secolului I a. Chr. de complexele funerare de la Histria și Callatis, care sunt legate de evenimentele din vremea lui Mithridates VI Eupator (Cf. Rustoiu 2000b, p. 277-288; Rustoiu 2002, p. 41-46).

VI. CULTURA MATERIALĂ

Cercetările arheologice din spațiul dintre Carpați și stânga Nistrului au scos la lumină, alături de construcțiile funerare, care sunt principalele urme ale acestei civilizații barbare, și un bogat și diversificat material arheologic, care creează o imagine asupra diferitelor aspecte ale vieții.

Clasificarea materialului arheologic este în strânsă legătură cu elaborările cronologice. În arheologie, după cum se știe, cel mai adesea cronologia unei culturi sau perioade se bazează pe datările anumitor tipuri de obiecte. Nu reprezintă o excepție în acest sens nici lumea sarmatică unde mormintele, fie ele plane sau tumulare, constituie, împreună cu mobilierul funerar din cadrul lor, principala sursă pentru studierea culturii acestora.

Ca și în întreaga lume sarmatică mobilierul funerar al mormintelor din teritoriul analizat constă atât din vase ceramice modelate cu mâna sau la roată, vase din bronz și argint, recipiente din sticlă, obiecte de uz casnic și gospodăresc, piese de podoabă și vestimentație, obiecte de toaletă, arme, cât și din piese de harnașament. Aceste categorii de piese definesc, în cea mai mare parte a lor, ocupațiile, meșteșugurile practicate de aceștia, gradul de dezvoltare economică la care se aflau, modul de viață și relațiile comerciale pe care le-au avut cu populațiile din ținuturile învecinate sau cu cele mai îndepărtate. O mare parte dintre aceste categorii de materiale reflectă într-o oarecare măsură și preferințele pentru ținuta vestimentară și podoabe atât a populației de rând, cât și a aristocrației. Pe de altă parte unele obiecte ne furnizează informații privind gradul de dezvoltare al societății sarmate. Nu în ultimul rând trebuie menționat că de multe ori acestea indică, alături de unele aspecte ale ritului și ritualului funerar, cărui trib sarmatic i-a aparținut defunctul precum și teritoriul de unde veneau. Cert este că, toate acestea la un loc, corelate și cu informațiile izvoarelor antice (literare și epigrafice), dar și cu ritul și ritualul funerar, ne creează o imagine pentru ceea ce a însemnat civilizația materială și spirituală a sarmaților din această regiune în perioada secolului I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr.

În acest capitol al lucrării vom încerca să supunem analizei toate categoriile de obiecte provenite din morminte, chiar dacă unele dintre ele sunt mai puțin probatorii din punct de vedere cronologic.

VI. 1. VASE CERAMICE

Grație caracterului utilitar, vasele ceramice reprezintă partea cea mai consistentă în cadrul descoperirilor sarmatice din întregul teritoriul locuit de aceștia. Această realitate arheologică reflectă rolul pe care l-au avut vasele ceramice în viața de zi cu zi a sarmaților, chiar dacă au avut un mod de viață nomad. Ca și restul artefactelor acestea aparțin culturii materiale și reflectă, într-o oarecare măsură, gradul de dezvoltare al comunităților omenești din antichitate. În sfârșit, ca izvor istoric direct vasele ceramice, fie ele modelate cu mâna sau la roată, reprezintă alături de alte categorii de materiale o sursă de prim ordin. Importanța vaselor ceramice este și mai mare când, pentru o anumită perioadă istorică, nu avem alte surse. Vasele ceramice au o importanță majoră și pentru faptul că ele au constituit unul dintre elementele nelipsite din viața cotidiană pe parcursul a câtorva milenii. Pe baza vaselor ceramice, alături de alte categorii de materiale, se pot formula anumite concluzii nu numai asupra stadiului de dezvoltare atins de cultura materială, ci și asupra nivelului socio-economic la care au ajuns anumite populații.

Creșterea necesității de vase ceramice odată cu evoluția societăților omenești, datorată nevoilor casnice și gospodărești, au impus, cu timpul, confecționarea unei game variate de vase, respectiv de diferite forme și mărimi. Astfel, unele vase ceramice erau folosite la prepararea și păstrarea alimentelor, altele pentru păstrarea lichidelor, iar unele pentru servirea mâncării și a băuturii.

În mormintele sarmatice din perioada și teritoriul de care ne ocupăm vasele ceramice sunt una din cele mai reprezentative categorii de artefacte. Această situație arheologică reflectă rolul pe care l-a jucat aceasta în viața cotidiană a sarmaților.

La fel ca și în alte medii culturale, vasele ceramice sarmatice sunt artefacte destul de complicate pentru cercetare. Mai mult decât atât, trebuie menționat caracterul condițional al însuși termenului de

“vase ceramice sarmatice” deoarece numărul mare al formelor ceramice din spațiul analizat este determinat de diversitatea surselor de pătrundere a acestora la sarmații din teritoriul est-carpatic. Din punct de vedere al tehnicii de confecționare, vasele ceramice din mormintele sarmatice din teritoriul și perioada de care ne ocupăm pot fi împărțite în două grupe mari:

1. Vase ceramice modelate cu mâna.

2. Vase ceramice modelate la roată.

Ținând cont de modul nomad de viață al sarmaților este puțin probabil de presupus la aceștia un meșteșug foarte dezvoltat de producere al vaselor ceramice. Cel mai probabil este că sarmații își produceau de sine stătător doar vasele modelate cu mâna, preponderent vase comune și unele tipuri de căni. În ceea ce privește vasele modelate la roată provenite din mormintele analizate, în marea lor majoritate, sunt produse ale centrelor grecești și romane. La acestea se mai adăugă unele ce sunt din diferite centre meșteșugărești precum cele din regiunea Kuban, Donul de Jos sau mediul geto-dacic. Astfel, complexul ceramic sarmatic din teritoriul analizat reprezintă, la fel ca și cel din restul spațiului locuit de aceștia, o combinație a tradițiilor diferitelor centre de producție a vaselor ceramice într-un sistem complex de interdependență.

Această situație ne permite să stabilim cu mai mare exactitate perioada de existență a diferitelor tipuri după datarea acceptată în centrele unde acestea au fost produse. Pe de altă parte, este benefic, pentru cercetare, faptul că vasele ceramice sarmatice provin din morminte, ceea ce asigură un procent consistent de forme în comparație cu așezările, ușurând astfel cercetarea lor.

În rândurile ce urmează nu ne-am propus să întocmim un studiu special dedicat formelor de vase ceramice din mormintele sarmatice și nici să creăm o tipologie a acestora. Nici comentariile noastre nu vor fi prea numeroase, mai ales în cazul vaselor ceramice modelate cu mâna. Acest lucru se datorează spațiului restrâns de care ne ocupăm, segmentului cronologic destul de scurt, cât și faptului că varietatea tipologică a vaselor ceramice din lumea sarmatică este foarte mare.

În marea majoritate a lucrărilor în abordarea vaselor ceramice au fost folosite diferite metode de tratare. Astfel, pentru clasificarea acestora cea mai frecventă metodă a fost cea intuitiv-vizuală. La clasificarea morfologică o largă răspândire a căpătat metoda bazată mai cu seamă pe proporțiile vaselor. Deși principiile generale sunt aceleași, astfel de clasificări se deosebesc de la un autor la altul, mai ales la nivelul separării tipurilor și variantelor. Ceea ce este foarte interesant în cazul abordării vaselor ceramice din mediul sarmatic este că la tratarea lor nu se acordă o atenție cuvenită funcționalității și originii. Ignorarea neintenționată a acesteia din urmă și utilizarea frecventă pentru toate categoriile de vase a noțiunii de ceramică sarmatică sau complex ceramic sarmatic a dus la crearea unei impresii false asupra capacității de producere a acestora de către sarmați pe parcursul secolelor.

La interpretarea vaselor ceramice din mormintele sarmatice, la fel ca și în cazul aceleiași categorii de materiale din mediul altor popoare, pot fi luate în discuție criteriile tehnologice (mod de realizare, calitatea și componența pastei, modul de ardere etc.) sau funcționale. În ultimii ani au fost abordate o serie de probleme metodologice legate de analiza vaselor ceramice care au evidențiat importanța formei și au permis o încadrare mai exactă a diferitelor tipuri de vase³⁷¹. La analiza vaselor ceramice din mormintele analizate s-a folosit, în cadrul celor două grupe, **criteriul funcționalității**. În cadrul fiecărei categorii funcționale s-au împărțit vasele după forma lor, iar în cadrul acestora pe tipuri. Împărțirea pe tipuri, iar unde a fost cazul și în variante, a fost făcută nu pentru a crea o tipologie a vaselor ceramice ci pentru o mai bună sistematizare a lor.

Din punct de vedere al funcționalității, vasele ceramice modelate cu mâna și la roată din mormintele sarmatice din perioada și teritoriul de care ne ocupăm pot fi separate în mai multe categorii:

1. Vase pentru prepararea și păstrarea hranei.

2. Vase pentru consumarea hranei.

3. Vase pentru păstrarea și turnarea lichidelor.

4. Vase pentru băut.

5. Vase utilizate ritual.

³⁷¹ Cf. Skripkin 1990, p. 40-58, 156-164.

În rândurile ce urmează vom prezenta mai întâi categoriile de vase sarmatice modelate cu mâna, iar apoi cele modelate la roată produse în diferitele medii culturale și care constituie importuri în mediul sarmatic³⁷².

VI. 1. 1. VASE SARMATICE MODELATE CU MÂNA

Vasele sarmatice modelate cu mâna se caracterizează prin pasta foarte grosieră și modul foarte rudimentar de realizare, adesea din pastă fărâmicioasă, arse neuniform. Suprafața acestor vase este de regulă de culoare brun-cenușie, cenușie-închisă, cenușiu-gălbui, cafenie. În lucrarea dedicată Sarmăției Asiatice, A. S. Skripkin remarca că vasele modelate cu mâna din perioada sarmatică mijlocie se caracterizează printr-o diversitate a formelor la fel ca și în cea timpurie. Nu reprezintă o excepția în acest sens nici teritoriul dintre Carpați și cel imediat din stânga Nistrului.

VI. 1. 1. 1. Vase pentru prepararea și păstrarea hranei

În această categorie s-au inclus vasele ceramice care au forme ce permit încadrarea lor în categoria recipientelor de bucătărie utilizate, cu precădere, la prepararea și păstrarea hranei. Ele sunt modelate cu mâna, cel mai adesea, din pastă grosieră și au ca ingrediente cioburi pisate, pietricele, nisip sau materiale organice, care dau vaselor un aspect zgrunțuros și aspru. Majoritatea acestora au fost arse inoxidant. Culorile care predomină sunt brun-cenușiu, cenușiu-închis, cenușiu-deschis, aproape negru și mai rar gălbui, dar și atunci cu o puternică tentă spre cenușiu. O parte a vaselor din această categorie (cele pentru gătit), au urme de ardere secundară ce se datorează, în principal, folosirii îndelungate la foc deschis³⁷³.

Tipul I. Vasele acestui tip au buza evazată, uneori crestată, gâtul scurt, corpul destul de zvelt, umerii bine evidențiați, diametrul maxim situat ceva mai sus de mijlocul corpului, iar fundul plat. Recipientele acestui tip sunt pastă grosieră de culoare cenușie-închisă sau brun-cenușie și au suprafața zgrunțuroasă. Vase aparținând acestui tip provin din T 13 M 3 de la Olănești (Fig. 87/3, 151/1) și M 1 de la Bârlad (Fig. 145/3, 151/2). Un vas similar a fost descoperit în așezarea geto-dacică de la Răcățiu (Fig. 151/3, 213/1) și cea de la Orlovka (Fig. 151/4, 213/3). Vasele acestui tip sunt o formă foarte răspândită ele fiind întâlnite cu precădere în complexele din perioada sarmatică mijlocie³⁷⁴, dar se întâlnesc și în cea timpurie³⁷⁵.

Tipul II. Acestea au gura largă, buza evazată, gâtul scurt, corpul ovoidal cu diametrul maxim situat pe la mijlocul acestuia, iar fundul plat. Singurul vas sarmatic aparținând acestui tip a fost descoperit în cetățuia geto-dacică de la Barboși (Fig. 151/5, 213/2). Un vas foarte apropiat celui de la Barboși provine din T 8 M 3 de la Vodoslavka (Ucraina)³⁷⁶, care se datează în secolul I p. Chr., iar altul din necropola de la Ust'-Kamenka³⁷⁷.

Tipul III. Vasele care se încadrează acestui tip au buza ușor evazată uneori ornamentată cu alveole, gâtul scurt, umerii înalți bine evidențiați, diametrul maxim situat în partea superioară a corpului, iar fundul plat. Pereții părții inferioare a vasului se îngustează mult spre fundul vasului. Vasele acestui tip se caracterizează prin dimensiunile mari pe care le au. Singurul vas aparținând acestui tip din spațiul și perioada analizată provine din T 2 M 2 de la Mihajlovka (Fig. 74/4, 152/5). Un vas identic celui de la Mihajlovka provine din T 32 de la Ust'-Kamenka³⁷⁸, care se datează, pe baza fibulei din mormânt, în secolul I p. Chr. Foarte apropiat exemplarului nostru este și vasul din M 19 a grupei vestice de morminte

³⁷² Nu au fost supuse analizei noastre tipologice câteva vase care nu au putut fi cercetate sau nu au avut o ilustrare grafică în studiile în care au fost publicate.

³⁷³ În analiza acestei categorii de recipiente au fost incluse și vasele sarmatice descoperite în mediul geto-dacic.

³⁷⁴ Cf. Arheologija SSSR 1989, pl. 75/10; Skripkin 1990, fig. 7/3-4; Il'jukov, Vlaskin 1992, fig. 3/22; Kostenko 1993, fig. 9/8; 17/29-30, 29/25.

³⁷⁵ Cf. Kostenko 1983, fig. 9/5; Simonenko 1993, p. 19, fig. 3/4V; Simonenko 1994a, p. 114, fig. 11/4.

³⁷⁶ Simonenko 1993, p. 40, fig. 11/1V.

³⁷⁷ Arheologija SSSR 1989, pl. 75/7.

³⁷⁸ Kostenko 1993, p. 30, fig. 9/6.

de la Akkermen' II³⁷⁹. Vasele având o astfel de formă sunt asemănătoare vaselor scitice³⁸⁰. Pe teritoriul Sarmăției Asiatice acest tip de vase nu este întâlnit³⁸¹, ceea ce, probabil, este o reflectare a contactelor cu sciții târzii³⁸².

Tipul IV. Vasele aparținând acestui tip au gura largă, buza evazată și crestată, corpul sferoidal cu diametrul maxim situat în partea de mijlocul a acestuia, iar fundul plat. De regulă, ele sunt din pastă grosieră, de culoare cenușie-închisă sau brun-cenușie și au suprafața zgrunțuroasă. Singurul exemplar aparținând acestui tip de vase provine din așezarea geto-dacică de la Răcătau (Fig. 152/6, 213/4), unde acesta constituie un import din mediul sarmatic. Vasele având o astfel de formă sunt asemănătoare vaselor scitice³⁸³, ceea ce poate constitui o dovadă a preluării acestora de la ei. Trebuie menționat că vase similare nu sunt cunoscute pe teritoriul Sarmăției Asiatice nici în perioada timpurie și nici în cea mijlocie³⁸⁴.

Tipul V. Vasele au forma unui borcan cu buza ușor evazată, corpul zvelt, umerii puțin evidențiați, iar fundul plat. Unele exemplare au buza crestată sau decorată cu alveole. Ele sunt modelate din pastă grosieră de culoare cenușie, cenușiu-gălbui sau cenușiu-închisă. Din mormintele din spațiul și perioada analizată un astfel de vas provine din M 65 de la Seliște (Fig. 113/7), care se datează în a doua jumătate/sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr. Vase de acest tip sunt frecvent întâlnite în mormintele din perioada sarmatică mijlocie pe întregul teritoriu locuit de aceștia³⁸⁵.

Tipul VI. Vasele acestui tip au forma unui clopot, buza ușor invazată, gura largă, iar fundul plat. Singurul vas sarmatic aparținând acestui tip provine din T 1 M 5 de la Giurcani (Fig. 55/3, 152/7). Acesta este din pastă grosieră de culoare gălbui-cenușie. Un vas identic provine dintr-un mormânt sarmatic de la Mărcăuți³⁸⁶, iar altul apropiat din T 1 M 5 de la Zîrnești (Fig. 152/8), care este însă un văscior de mici dimensiuni ce a servit la băut. Un vas aproape identic cu cel de la Giurcani provine din T 6 M 1 de la Polevoistan II (regiunea Donului de Jos), care se datează în secolul I p. Chr.³⁸⁷. În forma de clopot este și vasul din T 86 M 2 din necropola de la Novyj (stânga Donului de Jos)³⁸⁸. Cu toate acestea, trebuie menționat că această formă de vas nu este caracteristică sarmaților, ea nefiind întâlnită în lumea sarmatică nici în perioada ultimelor secole a. Chr.

VI. 1. 1. 2. Vase pentru consumarea hranei

Recipientele din această categorie sunt reprezentate în mormintele din spațiul și perioada de care ne ocupăm de un singur castron ce provine din T 2 M 2 de la Mihajlovka. Acesta are buza invazată, umerii bombați, iar fundul plat (Fig. 74/5). Pe moment analogii pentru această piesă nu cunoaștem în mormintele sarmatice.

VI. 1. 1. 3. Vase pentru păstrarea și turnarea lichidelor

În această categorie au fost incluse vasele modelate cu mâna ce au servit la păstrarea și turnarea lichidelor. În funcție de formă, în cadrul acestora se disting trei categorii de astfel de recipiente: vase cu gura îngustă, vase cu gura îngustă și corpul globular și căni propriu-zise.

Vasele din această grupă, nu foarte numeroase, sunt realizate din pastă grosieră și semifină ce are ca ingrediente cioburi pisate, pietricele, nisip sau materiale organice. Acestea au fost arse inoxidant și mai

³⁷⁹ Vjaz'mitina 1954, pl. II/4; Arheologija SSSR 1989, pl. 75/20.

³⁸⁰ Cf. Gavriljuk 1989, fig. 11/5. Vase similare se întâlnesc și la sciții târzii din nord-vestul Crimeei (Cf. Daševskaja 1991, pl. 19/7).

³⁸¹ Cf. Skriplin 1990.

³⁸² Simonenko 1993, p. 82.

³⁸³ Cf. Gavriljuk 1989; Arheologija SSSR 1989, pl. 16/3, 7, 56/14; Daševskaja 1991, pl. 10/21, 17/7.

³⁸⁴ Cf. Skriplin 1990.

³⁸⁵ Cf. Levenok 1973, p. 93, fig. 37/4; Skriplin 1990, fig. 8/2; 46, tipul A 15; Medvedev 1990, fig. 10/1, 13/1, 32/29, 36/10, 43/2; Kostenko 1993, fig. 8/5.

³⁸⁶ Rikman 1975, fig. 10/5.

³⁸⁷ Maximenko 1998, p. 100, fig. 37/5.

³⁸⁸ Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 106, fig. 27/8.

rar oxidant și sunt de culoare cenușie, cenușie-deschisă, cafenie, gălbuie, gălbui-deschisă sau gălbui-cenușie. Pereții exteriori ai unor exemplare sunt lustruiți.

VI. 1. 1. 3. 1. Vase cu gura îngustă

Recipientele acestui tip sunt reprezentate de un singur exemplare ce provine din T 25 M 1 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 9/3, 152/4). Acesta are buza ușor evazată, gâtul înalt, corpul bombat având o formă ovoidală, iar fundul plat. Diametrul maxim al corpului este situat în partea de mijloc a acestuia. Acest tip de vas reprezintă o formă întâlnită nu rareori în mormintele sarmatice din perioada mijlocie³⁸⁹, deși vase cu o formă apropiată, care au însă corpul ceva mai bombat, se întâlnesc și în etapa timpurie a culturii lor³⁹⁰.

VI. 1. 1. 3. 2. Vase cu gura îngustă și corpul globular

Vasele acestui tip au buza evazată, gâtul mai mult sau mai puțin înalt și foarte strâmt, corpul globular, iar fundul ușor aplatizat sau rotunjit. Acestea sunt din pastă semigrosieră de culoare cenușie sau cenușie-închisă și de dimensiuni medii. În mormintele sarmatice din spațiul și perioada de care ne ocupăm astfel de vase provin din T 1 M 8 Giurcani (Fig. 56/2, 153/4) și Vlăsinești (Fig. 142/1, 153/2). La acestea se mai adaugă cel de la Ostrivec-Olečina (Fig. 90/11, 153/3), care a fost descoperit în afara mormintelor. Trebuie spus că, vasele având corpul globular sau sferoidal, iar fundul rotunjit sau aplatizat sunt de o mare varietate tipologică. Acestea sunt caracteristice perioadei sarmatice timpurii, dar se întâlnesc și în etapa mijlocie³⁹¹. Această formă este caracteristică cu precădere sarmaților estici de unde a și fost adusă în spațiul nord-pontic și est-carpatic de triburile sarmatice venite din acea regiune. În clasificarea tipologică a lui A. S. Skripkin, exemplarul de la Vlăsinești este apropiat tipurilor B 50 și B 68³⁹². În ceea ce privește vasele de la Giurcani și Ostrivec-Olečina, acestea, deși apropiate de tipurile menționate, se deosebesc de acestea prin fundul aplatizat, ceea ce le apropie de cele aparținând tipurilor A 74 și A 75 în clasificarea aceluiași autor³⁹³. Un vas identic ca formă cu cel de la Vlăsinești provine dintr-un mormânt din zona Volgăi de Jos³⁹⁴. O piesă apropiată exemplarelor de la Giurcani și Ostrivec-Olečina provine dintr-un mormânt din perioada sarmatică mijlocie din spațiul nord-pontic³⁹⁵.

VI. 1. 1. 3. 3. Căni

Tipul I. Cănilor încadrate în acest tip sunt de dimensiuni medii și au buza ușor evazată, gâtul înalt, ce se îngustează în partea inferioară, corpul bitronconic cu umerii bine rotunjiți, iar fundul plat. Toarta, de formă aproximativ dreptunghiulară în secțiune, este prinsă de gât și la baza umărului. Cănilor de acest tip sunt modelate din pastă grosieră de culoare cafenie și sunt uneori decorate pe gât cu linii verticale obținute prin lustruire. Singurul exemplar cunoscut provine din T 25 M 2 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 10/2, 154/1), care se datează, pe baza întregului inventar din mormânt, printre care și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Nu am găsit o analogie exactă a vasului de la Bădrăgii Vechi, dar o cană foarte apropiată ca formă provine dintr-un mormânt de secol I p. Chr. din spațiul nord-pontic³⁹⁶.

Tipul II. Acestui tip îi aparțin cănilor de dimensiuni medii ce au buza evazată, gâtul scurt, corpul bombat cu umerii bine rotunjiți, iar fundul plat. Toarta, de mici dimensiuni, este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt pe umăr. Vasele sunt din pastă semigrosieră de culoare cenușie-închisă sau brun-cenușie și au suprafața netezită. Singurul exemplar a acestui tip de cană provine din T 17 M 11 de la Taraclia II (Fig. 125/5, 154/2), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II) din cadrul mobilierului funerar, în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Căni identice întru totul exemplarului de la Taraclia nu

³⁸⁹ Skripkin 1990, fig. 8/1, 7, tipurile A 14 și A 20; Kostenko 1993, fig. 29/12.

³⁹⁰ Arheologija SSSR 1989, pl. 72/42; Skripkin 1990, fig. 9/6; 46, tipul A 51.

³⁹¹ Cf. în acest sens Moškova 1963, pl. 9-10; Arheologija SSSR 1989, pl. 72, 74; Skripkin 1990, fig. 10-12.

³⁹² Skripkin 1990, fig. 11/39, 12/15.

³⁹³ Skripkin 1990, fig. 9/29-30.

³⁹⁴ Arheologija SSSR 1989, pl. 74/27.

³⁹⁵ Simonenko 1993, fig. 21/4B.

³⁹⁶ Cf. Simonenko 1993, p. 55, fig. 17/1B.

cunoaștem, dar exemplare apropiate provin din câteva morminte nord-pontice din perioada sarmatică mijlocie³⁹⁷.

Tipul III. Cănille acestui tip sunt de dimensiuni medii. Ele au buza evazată, gâtul larg și scurt, corpul bitronconic puternic arcuit, cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a corpului, iar fundul plat. Toarta acestora este prinsă la un capăt de partea superioară a umărului, iar la celălalt sub buză sau de aceasta. Acestea sunt din pastă semigrosieră de culoare portocalie sau gălbui-cenușie și au suprafața netezită sau lustruită. În mormintele analizate, astfel de căni provin din T 1 M 5 de la Podoima (Fig. 95/4) și M 10 de la Ostrivec-Vertebi (Fig. 90/10, 154/4). Cana de la Podoima se datează, pe baza întregului inventar din mormânt, printre care și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul IV. Acestui tip îi aparține cana fragmentară din T 32 M 4 de la Bădragii Vechi (Fig. 24/7, 154/3) care are buza evazată, gâtul puțin înalt, iar umerii bine pronunțați ce pornesc imediat de sub gât. Toarta, păstrată fragmentar, unea gâtul cu umărul vasului. Vasul este din pastă grosieră de culoare portocaliu-cenușie și a fost arsă neuniform. La ora actuală o analogie pentru acest vas noi nu cunoaștem în mormintele sarmatice.

Tipul V. Cănille care aparțin acestui tip au buza ușor evazată, gâtul înalt și larg, corpul bitronconic cu umerii bine evidențiați, iar fundul drept și puțin curbat spre interior. Toarta acestora este prinsă cu un capăt de gâtul vasului și cu celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină, de culoare gălbui-cenușie. Singurul exemplar al acestui tip de cană provine din T 2 M 1 de la Giurcani (Fig. 56/6, 154/5), care are zona de interferență a gâtului cu umărul marcată printr-o linie incizată superficial, perceptibilă doar pe unele porțiuni. O analogie pentru cana de la Giurcani printre cănille modelate cu mâna în mediul sarmatic nu cunoaștem. Cu toate acestea, se poate remarca că forma acestuia este apropiată de cea a unor căni modelate la roată ceea ce indică, probabil, că este o transpunere după o formă modelată la roată.

Tipul VI. Acestui tip îi aparțin cănille de dimensiuni medii ce au buza evazată, gâtul larg și scurt, corpul bombat, iar fundul plat și ușor curbat în interior. Acestea sunt prevăzute cu toartă zoomorfă amplasată pe partea superioară a umărului căinii. În mormintele sarmatice din perioada și teritoriul analizat o astfel de cană provine din T 14 M 3 de la Dumeni (Fig. 52/3, 154/6), care se datează, pe baza oglinzii discoidale cu marginea îngroșată și proeminență în partea centrală a discului (tipul IV), în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr. Un vas aproape identic cu cel de la Dumeni prevăzut și el cu toartă zoomorfă, provine din T 17 M 1 de la Tuzluki³⁹⁸, iar altul apropiat din T 11 M 2 din necropola de la Sladkovsk³⁹⁹. Cele două morminte sunt din regiunea Donului și se datează în perioada sarmatică mijlocie. Vasele cu toarte zoomorfe reprezentând berbeci, mistreți, păsări, cai, câini, urși etc. sunt întâlnite nu rareori în mormintele sarmatice pe parcursul secolelor I a. Chr. – III p. Chr.⁴⁰⁰. Cu toarte zoomorfe sunt prevăzute și unele vase din lemn⁴⁰¹ și metale prețioase⁴⁰² descoperite într-o serie de morminte sarmatice.

Vasele cu toarte zoomorfe se răspândesc în lumea sarmatică începând cu secolul I p. Chr.⁴⁰³. Tipologic și după maniera de executare această categorie de vase sarmatice are analogii apropiate în complexul ceramic din Asia Centrală. B. A. Litvinskij pune existența toartelor zoomorfe de pe ceramica din Asia Centrală și cea sarmatică pe seama răspândirii aceluiași manifestări religioase, printre care un rol important îl ocupa cultul lui farn⁴⁰⁴. Se consideră că acest cult, legat de zoroastrism, s-a format, cel mai probabil, în Asia Centrală, iar începutul secolului I p. Chr. este etapa de debut a răspândirii în mediul sarmatic⁴⁰⁵.

Tipul VII. Cănille aparținând acestui tip au buza evazată, gâtul larg, corpul bombat, umerii înalți, iar fundul plat. Toarta acestora, de mărime nu prea mari, unește partea inferioară sau de mijloc a gâtului cu

³⁹⁷ Cf. Arheologija SSSR 1989, pl. 75/28; Simonenko 1993, p. 49, fig. 15/1B.

³⁹⁸ Maximenko 1998, fig. 11/5.

³⁹⁹ Maximenko 1998, fig. 9/13.

⁴⁰⁰ Cf. Vinogradov 1961, p. 37, fig. 11/1-6; Arheologija SSSR 1989, pl. 75/33; Marčenko 1996, p. 58-59, fig. 33/87-88, 90, 92-93, 95a, 96; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 167, pl. 18/167.

⁴⁰¹ Meljukova 1962, p. 204, fig. 6/5-7; Grosu 1990, fig. 25/3, 8-9; Bespalyj 1986, p. 76, pl. 61/2-4.

⁴⁰² Vezi în acest sens capitoul VI. 5.

⁴⁰³ Skripkin 1990, p. 207.

⁴⁰⁴ Litvinskij 1968, p. 109-111.

⁴⁰⁵ Skripkin 1990, p. 208.

umărul căni. Unele exemplare sunt decorate pe corp prin incizie cu grupuri de linii verticale și orizontale. Singurul exemplar al acestui tip de cană din spațiul de care ne ocupăm provine din T 27 M 4 de la Bădragii Vechi (Fig. 20/1, 154/7). Gâtul acesteia este despărțit de restul corpului de o linie orizontală de la care pornesc în jos pe umeri șase grupuri a câte trei linii incizate în formă de seceră. Nu cunoaștem o analogie identică cu exemplarul de la Bădragii Vechi. Căni mai mult sau mai puțin apropiate ca formă și decor, sunt caracteristice, cu precădere, sarmaților estici din perioada sarmatică timpurie.⁴⁰⁶ De altfel, motivele ornamentale realizate prin incizie ce constau din grupuri de linii verticale și orizontale, linii în zigzag sau linii succesive în unghi cu deschiderea în jos ce au spațiul dintre ele punctat etc. sunt frecvente pe vasele din teritoriul de la est de Don și Volga în perioada ultimelor secole a. Chr. – primul secol p. Chr.⁴⁰⁷.

VI. 1. 1. 4. Vase pentru băut

VI. 1. 1. 4. 1. Văscioare

Tipul I. Văscioare acestui tip au buza ușor evazată și rotunjită, gâtul înalt, corpul bitronconic puternic arcuit pe linia diametrului maxim, care este situat în partea de mijloc a acestuia, iar fundul plat. Înălțimea lor este cuprinsă între 8-10 cm, diametrul gurii este de 4,5-5 cm, diametrul maxim al corpului în jur de 7-8 cm, iar diametrul fundului de 4-4,5 cm. În mormintele sarmatice din spațiul și perioada de care ne ocupăm astfel de văscioare ce au servit pentru băut provin de la Vlăsinești (Fig. 142/2, 151/6), M 4 de al Ostrivec-Vertebi (Fig. 89/8, 151/7) și T 1 M 12 de la Lenkovcy (Fig. 71/13). La acestea se mai adaugă cel de la Ostrivec-Olečina (Fig. 90/13, 151/8), care a fost descoperit în afara mormintelor. Recipientele acestui tip au o formă comună întâlnită adeseori în mormintele sarmatice de pe întregul teritoriu locuit de aceștia de-a lungul timpului.

Tipul II. Acestui tip îi aparțin văscioarele ce au buza evazată, gâtul îngust corpul foarte bombat cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a acestuia, iar fundul plat. Singurul exemplar al acestui tip de cană provine din T 7 M 1 de la Nicolscoc (Fig. 83/3, 151/9), care se datează, pe baza fibulei de schemă Latène mijlociu cu piciorul răsucit în spirale (tipul I) din mormânt, în prima jumătate a secolului I a. Chr. Această formă de vas este una caracteristică lumii sarmatice timpurii. În clasificarea tipologică a lui A. S. Skripkin vasele precum cel de la Nicolscoc sunt atribuite tipului A 34⁴⁰⁸.

Tipul III. Văscioarele tipului în discuție au aspectul unor borcane ce au buza evazată, gâtul scurt, corpul de formă bitronconică cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a corpului, umerii bine pronunțați, iar fundul plat. În mormintele analizate singurul văscior de acest tip provine din T 1 M 2 de la Lenkovcy (Fig. 70/19, 151/10), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul IV. Acestui tip îi aparțin văscioarele ce au aspectul unor borcane, buza evazată, gâtul scurt, corpul bitronconic și zvelt, umerii ușor evidențiați pe linia diametrului maxim, iar fundul plat. Ele sunt din pastă grosieră de culoare gălbui-cenușie sau cenușie-închisă și au suprafața zgrunțuroasă și netezită. Înălțimea acestora este cuprinsă între 11-13 cm, iar diametrul gurii este de 6-7 cm. În mormintele sarmatice supuse analizei noastre astfel de văscioare au fost descoperite în T 1 M 9 de la Gradiște (Fig. 60/4, 151/11), M 3 de la Ostrivec-Vertebi (Fig. 89/6, 151/12), M 8 de la Ostrivec-Vertebi (Fig. 90/1, 152/1) și M 1 de la Burjakovka (Fig. 38/3). Forma acestora este una comună întâlnită adeseori în mormintele sarmatice de pe întregul teritoriu locuit de aceștia. Văsciorul de la Gradiște se datează, pe baza oglinzii discoidale cu marginea îngroșată și fără mâner atașat (tipul I) din mormânt, în a doua jumătate a secolului I p. Chr., iar cel de la Burjakovka, pe baza întregului mobilier funerar, printre care și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), în prima jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul V. Tipului dat în aparțin văscioarele de mici dimensiuni ce au buza ușor evazată, gâtul foarte slab evidențiat, corpul foarte zvelt cu pereții doar ușor arcuiți, iar fundul plat. Singurul exemplar al acestui tip provine din T 29 M 13 de la Bădragii Vechi (Fig. 22/2, 151/13), care se datează, pe baza celor doi cercei cu ornamente spiralice (tipul Ib) din cadrul mormântului, în a doua jumătate a secolului I p.

⁴⁰⁶ Skripkin 1990, fig. 12/17, 13/21, 27.

⁴⁰⁷ Cf. Moškova 1963, pl. 5-10, Arheologija SSSR 1989, pl. 72; Skripkin 1990, fig. 8-13.

⁴⁰⁸ Skripkin 1990, fig. 8/21.

Chr. Trebuie menționat că forma văscioarelor care se încadrează în acest tip este una comună, fiind întâlnită pe parcursul mai multor secole.

Tipul VI. Văscioarele acestui tip sunt de dimensiuni mici, au buza ușor evazată și tăiată drept, gâtul scurt și larg, corpul bombat cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a acestuia, iar fundul plat. Acestea sunt din pastă grosieră de culoare cenușie-închisă, brun-cenușie, cafeniu-gălbui, sunt arse neuniform și au suprafața zgrunțuroasă, iar uneori ușor netezită. Marginea buzei unora dintre aceste văscioare este decorată cu alveole oblice sau creștături. În mormintele analizate, asemenea văscioare au fost descoperite în M 1 Ostrivec-Vertebi (Fig. 89/1, 152/2), M 1 de la Ostrivec-Olečina (Fig. 90/12, 152/3) și T 1 M 4 de la Vărătic (Fig. 135/5). Exemplarul de la Ostrivec-Olečina are pe peretele vasului un ornament ce constă din trei alveole rotunde. Mormintele de la Ostrivec-Vertebi și Ostrivec-Olečina se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr., iar cel de la Vărătic, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II) din cadrul mobilierului funerar al mormântului, în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Trebuie menționat că forma acestora este una comună fiind întâlnită frecvent în mormintele sarmatice de pe întregul teritoriu locuit de aceștia. Nu reprezintă o excepție în acest sens nici decorul format din alveole sau creștături de pe buza lor.

Tipul VII. Acestui tip îi aparțin văscioarele ce au buza ușor evazată, gâtul înalt ușor conic, corpul sferoidal mic și îndesat, iar fundul plat. Ele sunt modelate din pastă semigrosieră de culoare cenușie, cenușie-închisă sau cenușiu-maronic și au suprafață exterioară lustruită. Singurul exemplar aparținând acestui tip de vase provine din T 4 M 6 de la Brăviceni (Fig. 33/6, 153/5). O analogie întru totul pentru acest văscior modelat cu mâna nu cunoaștem, dar una apropiată provine din T 26 M 1 de la Alitub⁴⁰⁹, care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr.⁴¹⁰. Cu toate acestea, ținem să menționăm că el este apropiat ca formă de cele modelate la roată⁴¹¹, care au constituit una din formele cele mai populare de pe teritoriul Sarmăției Asiatice⁴¹². Se consideră că acestea au fost produse în atelierele meote din regiunea Donului de Jos, în special în așezarea de la Kobjakovo⁴¹³. V. M. Kosjanenko atribuie utilizarea lor perioadei cuprinse între al doilea sfert al secolului I p. Chr. – mijlocul secolului II p. Chr.⁴¹⁴. În spațiul nord-pontic aceste vase modelate la roată se întâlnesc în mormintele cu trăsături estice împreună cu piese bine databile precum fibulele⁴¹⁵.

Tipul VIII. Văscioarele acestui tip sunt de mici dimensiuni și au forma unui clopot cu buza ușor invazată, gura largă, iar fundul plat. Singurul exemplar aparținând acestui tip provine din T 1 M 5 de la Zirnești (Fig. 143/2, 152/8), care se datează, pe baza fibulei puternic profilate (tipul XII) din mormânt, în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Nu cunoaștem un văscior identic sau apropiat celui de la Zirnești.

Tipul IX. Acest tip este reprezentat de văscioare de mici dimensiuni ce au o formă cilindrică, pereții ușor înclinați, iar fundul plat. Ele sunt modelate din argilă semigrosieră și arse inoxidant. În mormintele din spațiul de care ne ocupăm singurul văscior aparținând acestui tip provine din T 1 M 12 Lenkovcy (Fig. 71/14, 153/13). Un văscior similar celui de la Lenkovcy provine dintr-un mormânt de secol I p. Chr. din grupa estică de morminte de la Akkermen' II⁴¹⁶.

VI. 1. 1. 4. 2. Boluri

Tipul I. Bolurile acestui tip sunt de mici dimensiuni și au o formă tronconică, buza ușor invazată, iar fundul inelar. Ele sunt din pastă semigrosieră sau grosieră de culoare cenușie, au suprafața zgrunțuroasă și sunt arse neuniform. În mormintele sarmatice analizate, astfel de boluri făceau parte din mobilierul funerar al M 10 de la Ostrivec-Vertebi (Fig. 90/7, 153/9) și T 1 M 12 de la Lenkovcy (Fig. 71/15, 153/10).

⁴⁰⁹ Maximenko 1998, p. 99, fig. 37/2.

⁴¹⁰ Cf. Raev 1986, p. 42-43.

⁴¹¹ Cf. Skripkin 1990, fig. 14/29, tipul K 29.

⁴¹² Cf. Skripkin 1990, fig. 14/29, tipul K 29; Medvedev 1990, fig. 10/4, 24/2.

⁴¹³ Kosjanenko 1989, p. 40.

⁴¹⁴ Kosjanenko 1989, p. 32.

⁴¹⁵ Cf. ca exemplu în acest sens descoperirile din necropola de la Ust'-Kamenka (Kostenko 1993, fig. 13, 19, 21, 24-25).

⁴¹⁶ Vjaz'mitina 1954, p. 226, pl. III/3.

Tipul II. Acestui tip îi aparțin bolurile de formă tronconică cu buza ușor invazată, iar fundul inelar. Ele sunt din pastă grosieră și au suprafața exterioară lustruită. În mormintele analizate, singurul exemplar al acestui tip de bol provine din M 1 de la Burjakovka (Fig. 38/7, 153/11), care se datează, pe baza întregului mobilier funerar, printre care și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), în prima jumătate a secolului I p. Chr.

VI. 1. 1. 4. 3. Cupe

Singurul recipient aparținând acestei categorii de vase este reprezentat de exemplarul din M 10 de la Ostrivec-Vertebi (Fig. 90/9, 153/12). Cupa este de mici dimensiuni are buza rotunjită și ușor invazată, pereții puternic răsfrați, iar fundul prevăzut cu picior de sprijin. Este fabricată din pastă semifină de culoare gălbui-cenușie. La ora actuală nu cunoaștem o analogie identică piesei de la Ostrivec-Verteba. Cu toate acestea, trebuie menționat că în mediul sarmatic cupele cu picior având diferite mărimi se întâlnesc, deși nu foarte des, în morminte. De multe ori, însă, ele au fost utilizate ca vase rituale sau de cult. Dovadă în acest sens sunt urmele de arsură și de funingine pe pereții interiori.

VI. 1. 1. 5. Vase cu funcționalitate incertă

Aceste vase sunt reprezentate în mormintele din spațiul și perioada de care ne ocupăm de un vâscior ce provine din T 5 M 3 de la Majaki (Fig. 72/2, 153/1) și de un vas din M 5 de la Vaslui (Fig. 145/1, 153/7). Primul este de mici dimensiuni și are o formă bitronconică, buza invazată, iar fundul plat. O analogie pentru exemplarul din mormântul de la Majaki, care se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr., nu cunoaștem în mormintele sarmatice din primele secole p. Chr. Nu se întâlnește această formă de vas nici în perioada ultimelor secole a. Chr. Din punct de vedere funcțional, vâsciorul de la Majaki a putut fi utilizat la păstrarea unor condimente. În ceea ce privește vasul de la Vaslui, acesta are o formă bitronconică, asimetrică, buza dreaptă, gâtul scurt și larg, corpul bombat, iar fundul plat. Acesta este dintr-o pastă grosieră de culoare roșie-cărămizie și are suprafața zgrunțuroasă. Din păcate, o analogie pentru acest vâscior nu cunoaștem în mormintele sarmatice, dar nici în mediile culturale învecinate.

VI. 1. 1. 6. Vase utilizate ritual

VI. 1. 1. 6. 1. Afumători

Una din trăsăturile caracteristice ale ceramicii din perioada culturii sarmatice mijlocii o reprezintă afumătorile. Acestea sunt niște vase de cult care reprezintă o grupă aparte printre vasele ceramice utilizate de sarmați de-a lungul timpului. Ele au început să aibă o largă răspândire și să joace un rol tot mai important în lumea sarmatică încă din secolul IV a. Chr.⁴¹⁷ și au fost utilizate până la finele perioadei sarmatice târziu⁴¹⁸. În întregul spațiu locuit de sarmați afumătorile sunt întâlnite, cu precădere, în mormintele de femei, nelipsind însă nici din cele de bărbați. De regulă, acestea sunt niște vase de dimensiuni mici și de forme diferite, care, în unele cazuri, au pereții perforați de niște orificii mici. În majoritatea cazurilor, când sunt descoperite, în interiorul lor se află cărbune de lemn ars, iar partea interioară a pereților acestora au puternice urme de arsură. Sunt numeroase cazurile când pe pereții interiori, rareori exteriori, sunt niște pete grase de culoare închisă sau mai păstrează în interior mici fragmente de substanțe solide ori cenușă de la diferite ierburi⁴¹⁹. Pe baza descoperirilor s-a ajuns la concluzia că vasele erau folosite la arderea în interiorul lor și a unor plante parfumate, substanțe solide, uleiuri aromate⁴²⁰ sau halucinogene. Uneori afumătorile erau folosite și în alte scopuri cu caracter ritual. În acest sens sunt elocvente cazurile când acestea erau umplute cu lut alb, sau aveau în interior cretă albă sau vopsea roșie⁴²¹. Toate acestea demonstrează, în opinia lui K. F. Smirnov, că afumătorile aveau un caracter

⁴¹⁷ Smirnov 1973, p. 169, fig. 1-3.

⁴¹⁸ Smirnov 1973, fig. 1-3; Skripkin 1990, p. 99.

⁴¹⁹ Moškova 1963, p. 29, vezi și la Smirnov 1964, p. 170; Smirnov 1973, p. 167.

⁴²⁰ Moškova 1963, p. 29, vezi și la Smirnov 1964, p. 170; Arheologija SSSR 1989, p. 190.

⁴²¹ Moškova 1963, p. 29; Smirnov 1964, p. 170-171; 1973, p. 168.

sacru, în care uneori focul real era schimbat cu substanțe ce simbolizau lumina și focul⁴²². Toate afumătorile descoperite în lumea sarmatică, indiferent de formă, sunt produse modelate cu mâna. Marea majoritate a acestor vase de cult erau, probabil, realizate pe loc în fiecare obște ori familie. Forma și ornamentul acestora se schimbau odată cu trecerea timpului. În perioada sarmatică mijlocie foarte frecvent în morminte sunt întâlnite câte două afumători. De obicei, una este de dimensiuni mai mari – adesea ornamentată – în care se afla așezată cea de dimensiuni mai mici. Analiza acestei categorii de artefacte și împărțirea lor pe tipuri, cât și cartografierea descoperirilor au permis, într-o oarecare măsură, unele precizări cronologice pentru unele dintre acestea⁴²³.

La fel ca și în restul lumii sarmatice afumătorile din mormintele din perioada și spațiul supus analizei noastre sunt din pastă grosieră, semigrosieră sau semifină, ce are ca ingrediente cioburi pisate, pietricele, nisip sau materiale organice. Acestea au suprafața zgrunțuroasă, în unele cazuri netezită, dar sunt și numeroase exemplare ce au suprafața ușor lustruită.

Majoritatea afumătorilor analizate provin, la fel ca și în restul lumii sarmatice, din morminte de femei, ceea ce indică că la sarmați practicile de cult erau exercitate, probabil, cu precădere de femei.

Tipul I. Afumătorile acestui tip au corpul cilindric, ce se îngustează ușor spre fund, buza puternic evazată și rotunjită, iar fundul plat sau inelar. Unele exemplare au partea interioară a buzei ornamentată prin incizare și împunsături. Mijlocul afumătorii este decorat cu două brâie în relief. Acestea sunt din pastă semifină și au suprafața exterioară lustruită. În mormintele sarmatice analizate acest tip este reprezentat de un singur exemplar ce provine din T 27 M 1 de la Bădrăgi Vechi (Fig. 18/4, 164/2). Exemplarul menționat este decorat în partea de mijloc a corpului cu un brâu meandric flancat, în partea de sus și de jos, de niște cerculețe mici realizate cu un obiect cu vârful ascuțit. O piesă apropiată ca formă dar care nu este ornamentată⁴²⁴ provine din mormântul sarmatic nr. 2 din necropola Certovick I, care se datează în secolul I – începutul secolului II p. Chr.⁴²⁵. În ceea ce privește afumătoarea noastră aceasta se datează, pe baza bogatului mobilier funerar împreună cu care a fost descoperită (fibulă puternic profilată (tipul XIV), caserolă de tipul Eggers 142 etc.), la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr.

Tipul II. Afumătorile acestui tip sunt reprezentate la fel ca și în cazul tipului precedent de un singur exemplar ce provine din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 111/2, 164/1). Aceasta are forma unei cupe cu picior, buza orizontală mult evazată, pereții drepți și ornamentați cu un brâu orizontal în relief și picior de formă tronconică. Ea este din pastă cenușie, iar suprafața este ușor lustruită. Buza este decorată cu două linii paralele în zigzag, realizate prin incizie, asociate în spațiile libere cu puncte incizate. O analogie întru totul pentru piesa de la Porogi la ora actuală nu cunoaștem, dar o afumătoare apropiată, decorată cu trei brâuri orizontale pe corp, provine din mormântul de la Baștečki. Aceasta se datează, pe baza bogatului inventar, printre care se află și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), în secolul I p. Chr.⁴²⁶. Apropiată este și afumătoarea din T 44 de la Čikov decorată pe corp cu două brâuri orizontale⁴²⁷, dar și cea din T 10 de la Kobjakovo, care se datează în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.⁴²⁸. Atât piesa de la Baștečki, cât și cea de la Čikov aveau ca și exemplarul de la Porogi buza ornamentată cu două linii paralele în zigzag, asociate în spațiile libere cu puncte incizate. Apropiată ca formă cu piesa de la Porogi este și cea din T 6 M 1 din cadrul necropolei Alkalija, care are însă buza neornamentată, iar corpul decorat cu un brâu crestat⁴²⁹.

Tipul III. Vasele de acest tip sunt în formă de pahar cu buza orizontală mult evazată, pereții ușor înclinați, fundul plat tras în afară. Unele dintre acestea au corpul decorat cu unul sau două brâie orizontale în relief. Acestea sunt din pastă cenușie-închisă, brună-închisă sau neagră și au suprafața lustruită. Buza acestora este decorată cu linii incizate în zigzag, asociate în spațiile libere cu puncte incizate, sau doar puncte. Unele exemplare sunt ornamentate și pe corp cu linii în zigzag sau în val în relief sau incizate, cât

⁴²² Smirnov 1964, p. 94, 161 sqq., 171; Smirnov 1973, p. 168.

⁴²³ Cf. Smirnov 1973, p. 166-179; Skriplin 1990, p. 99.

⁴²⁴ În interiorul acesteia se afla o afumătoare în formă de butoiș cu peretele perforat.

⁴²⁵ Medvedev 1990, p. 57, 62-63, fig. 24/4.

⁴²⁶ Artemenko, Levčenko 1983, p. 145, fig. 1/6, 2/1.

⁴²⁷ Skriplin 1990, fig. 37/16.

⁴²⁸ Prohorova, Guguev 1992, fig. 3/10.

⁴²⁹ Subbotin, Dzigovskij 1990, p. 5-7, fig. 3/8; Grosu 1995a, p. 117, fig. 2/9.

și cu puncte incizate. În mormintele din spațiul și perioada analizată o afumătoare aparținând acestui tip provine din M 1 de la Vaslui (Fig. 134/8, 165/1)⁴³⁰. Piesele acestui tip sunt frecvente în mormintele sarmatice din perioada sarmatică mijlocie pe întregul spațiu locuit de aceștia (Cf. Fig. 165/2-4)⁴³¹.

Tipul IV. Piesele acestui tip sunt de formă cilindrică, au pereții mai mult sau mai puțin concavi, iar fundul plat. Buza este tăiată drept, iar partea centrală a corpului este decorată la unele exemplare cu unu-trei brâuri în relief. Ele sunt din pastă de culoare cenușie, brună-închisă și neagră și au suprafața ușor lustruită. Buza unora dintre acestea este decorată cu linii paralele în zigzag, asociată în spațiile libere cu puncte circulare. În mormintele sarmatice din spațiul analizat singurul exemplar a unei astfel de afumători provine din T 1 M 1 de la Severinovca (Fig. 59/3). Aceasta este foarte apropiată tipului II în clasificarea tipologică a afumătorilor din Sarmația Asiatică elaborată de K. F. Smirnov⁴³². O analogie identică pentru piesa de la Severinovca avem într-un mormânt din perioada sarmatică mijlocie din necropola a II-a de la Berežnovka⁴³³.

Tipul V. Afumătorile acestui tip sunt cu patru muchii și au pereții concavi, buza dreaptă și rotunjită, iar piciorul gol pe dinăuntru. Partea centrală a acestora este ornamentată cu un brâu în relief ce marchează trecerea dintre picior și corp. În mormintele din perioada analizată singura afumătoare aparținând acestui tip provine din T 7 M 1 de la Turlaki (Fig. 130/9, 166/3). Aceasta, pe lângă caracteristicile de mai sus, are corpul și piciorul ornamentate cu câte un brâu în zigzag. Nu cunoaștem o analogie identică piesei de la Turlaki. O afumătoare apropiată, care are, însă, corpul și piciorul ornamentat cu împunsături circulare, provine dintr-un mormânt sarmatic din nord-vestul Mării Negre⁴³⁴. O variantă a acestui tip poate fi considerată afumătoarea din T 9 M 1 de la Beloles'e care are suprafața exterioară ornamentată cu rânduri verticale cu incizii circulare (Fig. 28/1, 166/2).

Tipul VI. Tipului dat îi aparțin afumătorile ce au forma unui trunchi de piramidă, aproximativ dreptunghiulară sau pătrată. Aceasta au pereții ușor înclinați spre exterior, buza rotunjită sau tăiată drept, fundul plat, iar pereții perforați. Afumătorile de acest tip sunt reprezentate în mormintele sarmatice din perioada și teritoriul analizat de un exemplar din T 7 M 1 de la Turlaki (Fig. 130/8, 166/1), altul din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/4) la care se mai adaugă exemplarul fragmentar din T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 28/3). Exemplarul de la Mocra a fost descoperit împreună cu o altă afumătoare în interiorul unui vas ritual (Fig. 79/2). Afumătorile ce au forma unui trunchi de piramidă, aproximativ dreptunghiulară sau pătrată și-au făcut apariția încă în perioada sarmatică timpurie⁴³⁵. Ele se întâlnesc și în mormintele din perioada mijlocie, dar sunt preponderente în etapa târzie⁴³⁶. În clasificarea tipologică a acestor artefacte din Sarmația Asiatică acestea aparțin tipului XII⁴³⁷.

Tipul VII. Afumătorile acestui tip sunt de formă aproximativ cilindrică sau ușor tronconică, au buza rotunjită sau tăiată drept, pereții ușor răsfrânți, fundul plat, iar pereții perforați. Ele sunt din pastă grosieră de culoare gălbui-cenușie, brună-închisă, sau neagră, sunt arse neuniform și păstrează, ca și restul afumătorilor, puternice urme de arsură în interior. Acestea sunt de mici dimensiuni și sunt descoperite, de regulă, puse în interiorul altora de dimensiuni mai mari.

În mediul sarmatic din perioada de care ne ocupăm astfel de afumători provin din T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/14, 167/2), M 1 de la Burjakovka (Fig. 38/6) și T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 28/2, 167/1). Cel din urmă exemplar are pereții mai răsfrânți și perforați în mai multe locuri. Afumătorile menționate sunt foarte apropiate de cele aparținând tipului I variantele a⁴ și a⁵ (Mihajlovka) și similare cu cele de tipul IV¹ variantele a, a¹ și a³ (Burjakovka, Beloles'e) în clasificarea tipologică a lui K. F. Smirnov⁴³⁸.

⁴³⁰ Aceasta a fost considerată eronat ca fiind de același tip cu cea din T 2 M 2 de la Porogi (Bichir 1993, p. 149).

⁴³¹ Vjaz'mitina 1954, p. 226, pl. III/4; Arheologija SSSR 1989, pl. 80/5; Skripkin 1990, fig. 37/6, 8, 10, 11; Medvedev 1990, fig. 19/2; Dzygovs'kyj 1993, p. 49, fig. 24/1-2; Kostenko 1993, fig. 18/11, 19/14.

⁴³² Smirnov 1973, fig. 1.

⁴³³ Arheologija SSSR 1989, pl. 80/3. Pentru analogii apropiate în Sarmația Asiatică vezi și la Skripkin 1990, fig. 37/7, 13.

⁴³⁴ Dzygovs'kyj 1993, fig. 25/1.

⁴³⁵ Skripkin 1990, fig. 37/3.

⁴³⁶ Cf. în acest sens Smirnov 1973, fig. 1-3, tipul XII; Arheologija SSSR 1989, pl. 80/32, 34; Skripkin 1990, fig. 37/16; Kostenko 1993, fig. 13/9; Dzygovs'kyj 1993, fig. 25/3-6; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 308, pl. 32/308.

⁴³⁷ Smirnov 1973, fig. 1-3.

⁴³⁸ Smirnov 1973, fig. 1, 3.

Obiectele acestui tip sunt frecvente în mormintele din etapa mijlocie a culturii sarmatice pe întregul teritoriu locuit de sarmați⁴³⁹.

Tipul VIII. Acestui tip îi aparțin afumătorile de mici dimensiuni ce au buza invazată, fundul plat, iar pereții perforați. Singurul exemplar a unei astfel de afumători din mormintele analizate provine din T 1 M 10 de la Mocra (Fig. 78/11). În clasificarea tipologică a lui K. F. Smirnov aceasta este foarte apropiată tipului III⁴⁴⁰. Ca și cele ale tipului precedent afumătorile în discuție tip sunt caracteristice perioadei sarmatice mijlocii⁴⁴¹.

Tipul IX. Tipului dat îi aparțin afumătorile de mici dimensiuni ce au forma unui bol cu buza ușor invazată, fundul plat, iar pereții perforați. Ca și în cazul tipului precedent, afumătorile acestui tip sunt reprezentate de o singură piesă ce provine din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/3). Analogii foarte apropiate pentru exemplarul de la Mocra provin din mormintele din tumulii 24 și 45 de la Ust'-Kamenka, care se datează în secolul I – începutul secolului II p. Chr.⁴⁴².

Tipul X. Afumătorile acestui tip sunt de formă tronconică, au gura largă, pereții înclinați spre exterior, iar fundul plat. În teritoriul de care ne ocupăm o piesă de acest tip provine din M 1 de la Vaslui (Fig. 134/2, 167/3). Aceasta a fost descoperită împreună cu o altă afumătoare în care era pusă. Identică cu exemplarul de la Vaslui este și piesa din T 23 M 10 de la Bădragii Vechi (Fig. 8/3), care, probabil, este tot o afumătoare.

Tipul XI. Acestui tip îi sunt caracteristice afumătorile în formă de butoiăș ce au buza rotunjită și invazată, pereții arcuiți și perforați pe suprafața întregului corp, fundul plat. Singurul exemplar al unei astfel de afumători, din teritoriul și perioada analizată, provine din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 111/1, 167/4). O afumătoare similară, care are un singur orificiu în perete, provine din mormântul din tumulul Sokolova Mogila⁴⁴³. Un exemplar identic provine dintr-un mormânt din necropola Zavetnoe⁴⁴⁴, iar altul din cea de la Zolotaja Balka⁴⁴⁵. Alte două afumători, similare exemplarului de la Porogi, provin dintr-un mormânt distrus de la Scăieni⁴⁴⁶. Identică ca formă, dar cu două orificii în perete, este și afumătoarea din mormântul de secol I p. Chr. de la Baštečki⁴⁴⁷. O piesă apropiată, care este, foarte probabil, un import din lumea sarmatică, provine din cetatea geto-dacică de la Brad (Fig. 214/1)⁴⁴⁸.

Tipul XII. Acest tip este reprezentat de afumătoarea de la Kiselev, care are forma unui văscior cu buza evazată, corpul sferic, iar fundul plat. Corpul este ornamentat cu patru brăuri verticale în relief dispuse simetric la care se adaugă incizii circulare pe tot corpul (Fig. 66/4). Din păcate noi nu cunoaștem o analogie întru totul pentru piesa noastră⁴⁴⁹.

Tipul XIII. Afumătorile acestui tip au forma unei cupe cu picior. Buza acestora este rotunjită, uneori răsfrântă sau ușor invazată. Pereții acestora sunt mai mult sau mai puțin răsfrânți, iar piciorul plin sau inelar. Singurul exemplar a unei astfel de piese provine din T 8 M 2 de la Pisarevka (Fig. 92/7), care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Aceasta avea pereții arși în interior. Afumătorile în formă de cupă cu picior și-au făcut apariția încă în perioada sarmatică timpurie când au și fost utilizate cel mai intens⁴⁵⁰. Deși într-o măsură mai mică ele au fost folosite și în perioada sarmatică mijlocie. În clasificarea

⁴³⁹ Cf. Medvedev 1990, p. 68, fig. 28/4; Skripkin 1990, fig. 37/9; Il'jukov, Vlaskin 1992, fig. 4/31, 35, 27/33, 30/19; Prohorova, Guguev 1992, fig. 3/10; Kostenko 1993, fig. 5a/1, 10/4, 18/14, 23/23, 26/18; Marčenko 1996, fig. 35/107.

⁴⁴⁰ Smirnov 1973, fig. 1.

⁴⁴¹ Cf. pentru descoperiri de astfel de afumători (Medvedev 1990, fig. 19/3, 24/5; Marčenko 1996, fig. 35/103).

⁴⁴² Kostenko 1993, fig. 6/14, 16/20.

⁴⁴³ Kovpanenko 1986, p. 65-66, fig. 68.

⁴⁴⁴ Bogdanova 1963, p. 101, fig. 4/20.

⁴⁴⁵ Vjaz'mitina 1972, p. 53, fig. 24/2.

⁴⁴⁶ Rikman 1975, p. 16; Arheologija SSSR 1989, pl. 80/9; Grosu 1995, fig. 7B/1; Grosu 1995a, p. 115, fig. 2/4, 6.

⁴⁴⁷ Artemenko, Levčenko 1983, p. 145, fig. 1/7, 2/4.

⁴⁴⁸ Ursachi 1995, pl. 213/3.

⁴⁴⁹ Analogii apropiate pot fi considerate cele aparținând tipului IX varianta d¹ din clasificarea lui K. F. Smirnov (Smirnov 1973, fig. 1).

⁴⁵⁰ Cf. Moškova 1963, p. 29, pl. 11/2-7; Smirnov 1973, p. 166 sqq., fig. 1-3.

tipologică a lui K. F. Smirnov afumătorile în formă de cupă cu picior sunt încadrate tipului VIII⁴⁵¹, iar în cea a lui M. G. Moškova tipului I⁴⁵².

Trebuie menționat că descoperirile în cadrul aceluiași mormânt a câte două afumători puse una în alta constituie un indicator cronologic și cultural al perioadei sarmatice mijlocii⁴⁵³. În mormintele din perioada analizată astfel de situații avem în T 2 M 2 de la Porogi, M 1 de la Vaslui, T 7 M 1 de la Turlaki, T 1 M 1 de la Severinovca sau T 2 M 2 de la Mocra, unde cele două afumători erau depuse într-un vas ritual cu trei piciorușe (Fig. 79/2). Acest obicei inovator a fost adus, cel mai probabil, pe la mijlocul/a doua jumătate a secolului I p. Chr. de noile triburi sarmatice venite din est – aorși ori alani. De altfel, nu este întâmplător că descoperirile din spațiul nostru, la fel ca și în cel nord-pontic⁴⁵⁴, provin din morminte cu trăsături estice certe.

VI. 1. 1. 6. 2. Vase rituale cu trei piciorușe

Recipientele din această categorie sunt reprezentate în mormintele sarmatice de care ne ocupăm de un singur exemplar ce provine din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/2). Acesta are corpul cilindric, buza tăiată drept și este prevăzut cu trei piciorușe. În proporție de două treimi vasul era umplut cu cenușă și cărbune de lemn ars, iar în interiorul său puse două afumători (Fig. 79/3-4). Nu cunoaștem o analogie pentru acest vas ritual de la Mocra.

VI. 1. 2. VASE CERAMICE MODELATE LA ROATĂ

Vasele ceramice modelate la roată din cadrul mormintelor sarmatice supuse analizei noastre constituie în totalitatea lor importuri din alte medii culturale. Ele se împart după tehnologia de producere în vase arse oxidant și inoxidant. În unele cazuri cele arse oxidant au suprafața acoperită cu angobă sau firnis, iar cele arse inoxidant au suprafața lustruită. Din punct de vedere funcțional avem vase pentru consumarea hranei (străchini, farfurii, boluri), pentru păstrarea și turnarea lichidelor (ulcioare, căni) și pentru băut (cănițe, boluri, cupe). Unele dintre bolurile și cupele din cadrul vaselor pentru băut au putut fi utilizate și pentru servirea unor mâncăruri, iar unele dintre căni pentru băut. La acestea se mai adaugă amforele care deși sunt vase destinate păstrării lichidelor, au fost tratate separat ca o categorie distinctă.

VI. 1. 2. 1. Vase pentru consumarea hranei

VI. 1. 2. 1. 1. Străchini

Tipul I. Acestui tip îi aparțin străchinile *terra sigillata* de formă tronconică ce au buza tăiată drept, peretele ușor înclinat spre interior, iar fundul inelar. Partea mijlocie a corpului este marcată printr-o mulară exterioară pronunțată. Marginea buzei este decorată cu incizii oblice, iar fundul, în interior, cu două cercuri concentrice. Ele sunt modelate din pastă fină de culoare roșie și au suprafața acoperită cu firnis cărămiziu cu reflexe metalice. În mormintele sarmatice supuse analizei noastre singurul exemplar de acest tip provine din T 2 M 1 de la Șcerbaca (Fig. 116/1, 161/1). Aceasta este identică cu străchinile tipului Robinson G 19 care se datează în secolul I p. Chr.⁴⁵⁵. O străchină similară provine dintr-un

⁴⁵¹ Smirnov 1973, fig. 1-3.

⁴⁵² Moškova 1963, p. 29, pl. 11.

⁴⁵³ Situații similare, deși foarte rare, se întâlnesc și în perioada sarmatică timpurie (Cf. Skripkin 1990, p. 90, 186, fig. 37/1-5; Smirnov 1984, p. 107, fig. 49/9-10). Pentru perioada secolului I – începutul secolului II p. Chr. A. S. Skripkin menționează 47 de astfel de descoperiri în mormintele din Sarmatia Asiatică (Skripkin 1990, p. 99, fig. 37/6-16). Pentru astfel de descoperiri vezi și la Artemenko, Levčenko 1983, p. 145; Medvedev 1990, p. 50, 57, 68, fig. 19/2-3, 24/4-5, 28/3-4; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 109, 198, fig. 28/13-14; Prohorova, Guguev 1992, fig. 3/10, 13.

⁴⁵⁴ Vezi ca exemplu în acest sens situația din necropola de la Ust'-Kamenka (Kostenko 1993).

⁴⁵⁵ Robinson 1959, p. 24-25, pl. 4, 61; Mai detaliat pentru străchinile acestui tip vezi la Hayes 1985, p. 63, pl. XIV/3, forma 58.

mormânt din prima jumătate a secolului I p. Chr. de la Histria⁴⁵⁶. La hotarul dintre secolele I p. Chr. – secolul II p. Chr. se datează străchinile de acest tip descoperite la Emona⁴⁵⁷. Străchinile acestui tip fac parte din categoria vaselor *terra sigillata orientales B* (= Eastern sigillata B), cunoscută în literatura de specialitate ca “samiană”, al cărui centru de producție s-a aflat în sud-vestul Asiei Mici⁴⁵⁸. În spațiul nord-pontic astfel de stăchini *terra sigillata* provin din mormintele necropolei de la Neapolis (Crimeea)⁴⁵⁹. O strachină identică face parte din mobilierul funerar al unui mormânt sarmatic din a doua jumătate a secolului I p. Chr. din tumulul Mamaj-Oba (sud-vestul Crimeei)⁴⁶⁰. De același tip este și strachina din mormântul sarmatic de la Baștečki, care se datează în secolul I p. Chr.⁴⁶¹.

Tipul II. Străchinile acestui tip sunt de formă tronconică, au buza tăiată drept și ușor rotunjită, peretele ușor răsfrânt spre exterior, iar fundul inelar. Acestea sunt modelate din pastă fină de culoare cenușie și sunt arse uniform. Singurul exemplar al acestui tip de strachină din mormintele analizate provine din T 1 M 25 Dubăsarii Vechi (Fig. 50/4, 161/2), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), la mijlocul/a doua jumătate a secolului I p. Chr. O strachină similară în mediul sarmatic nouă nu ne este cunoscută. Cu toate acestea trebuie remarcat că strachina de la Dubăsarii Vechi este identică ca formă cu cele *terra sigillata* forma Conspectus 1⁴⁶². Străchini apropiate ca formă, dar din pastă roșie sau cărămizie cu suprafața acoperită cu firnis roșu, se întâlnesc și în orașele pontice⁴⁶³ și în mediul roman⁴⁶⁴. Străchini din pastă cenușie foarte apropiate ca formă cu cea de la Dubăsarii Vechi provin din așezările fortificate geto-dacice de la Brad⁴⁶⁵, Răcătău⁴⁶⁶ și Merești⁴⁶⁷.

Tipul III. Tipului dat îi aparțin străchinile ce au buza evazată și bine pronunțată, peretele drept și ușor înclinat spre exterior, iar fundul inelar. Acestea sunt din pastă fină de culoare cenușie și sunt arse uniform. În mormintele din teritoriul și perioada analizată o astfel de strachină provine din M 1 de la Burjakovka (Fig. 38/8, 161/3), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II) și a orientării sudice a defunctului, în prima jumătate a secolului I p. Chr. O analogie pentru strachina de la Burjakovka în lumea sarmatică noi nu cunoaștem, dar una identică provine din așezarea geto-dacică de la Răcătău⁴⁶⁸. Străchini foarte apropiate acestui tip provin și din așezarea fortificată geto-dacică de la Brad⁴⁶⁹. Străchini cu o astfel de formă dar din pastă roșie sau cărămizie se întâlnesc în mediul roman⁴⁷⁰.

VI. 1. 2. 1. 2. Farfurii

Singura farfurie din mormintele analizate provine din T 7 M 1 de la Turlaki (Fig. 130/10, 161/4). Aceasta este joasă și are buza evazată orizontală, iar fundul inelar. Ea este din pastă fină, de culoare roșie și are suprafață acoperită cu firnis roșu-cărămiziu cu reflexe metalice. Farfuria de la Turlaki face parte din categoria vaselor *terra sigillata* forma Dragendorff 36 = Conspectus 39, care se datează cu precădere în secolul I – prima jumătate a secolului II p. Chr.⁴⁷¹. Nu cunoaștem o altă farfurie *terra sigillata* de acest tip în mormintele sarmatice din întregul teritoriu locuit de aceștia.

⁴⁵⁶ Suceveanu 2000, p. 70, tipul XVIII, pl. 26/1.

⁴⁵⁷ Ćurk 1987, p. 113, pl. 28/24-25.

⁴⁵⁸ Vezi mai în detaliu la Hayes 1985, p. 49-70.

⁴⁵⁹ Symonovič 1983, p. 50-51, 73, pl. XI/3, 7, 10; Daševskaja 1991, pl. 35/15.

⁴⁶⁰ Zubar, Savelja 1989, p. 74 sqq., fig. 3/9.

⁴⁶¹ Artemenko, Levčenko 1983, p. 147, fig. 1/15, 2/8.

⁴⁶² Conspectus 1990, p. 52, pl. 1/1.1.3.

⁴⁶³ Suceveanu 2000, p. 80, tipul XIX, pl. 30/15.

⁴⁶⁴ Cf. Popilian 1976, p. 120, tipul 2, pl. LXLIV/773; Sanie 1981, pl. 26/6.

⁴⁶⁵ Uraschi 1995, pl. 102/6, 10.

⁴⁶⁶ Căpitanu 1986-1987, fig. 54/5.

⁴⁶⁷ Crișan 2000, pl. 65/4.

⁴⁶⁸ Căpitanu 1986-1987, fig. 54/10.

⁴⁶⁹ Uraschi 1995, pl. 100/1, 4, 7, 102/7, 8, 14.

⁴⁷⁰ Popilian 1976, p. 125, tipul 7, pl. LXX/873, 876.

⁴⁷¹ Cf. Knipovič 1952, p. 308, fig. 5/8, tipul 22(M); Robinson 1959, p. 24-25, 41, pl. 4, 60-61, 67, formele G 12, G 32, G 181; Oswald, Pryce 1984, p. 134-135, pl. LIII; Conspectus 1990, p. 120, pl. 35; Webster 1996, p. 46, fig. 31.

VI. 1. 2. 1. 3. Boluri

Tipul I. Bolurile acestui tip au buza invazată, iar fundul inelar. Acestea sunt din pastă fină de culoare roșie și au suprafața acoperită cu firnis roșu-cărămiziu cu reflexe metalice. În mormintele din teritoriul și perioada supuse analizei noastre un astfel de bol provine din T 8 M 2 de la Pisarevka (Fig. 92/6), care are aplicat pe corp ștampila *planta pedis* (Fig. 92/3). Aceste boluri *terra sigillata* sunt apropiate de forma Dragendorff 32⁴⁷², dar se deosebesc de acestea prin diametrul mult mai mare al fundului. Se consideră că bolurile acestui tip fac parte din categoria vaselor *terra sigillata orientales C* (= Eastern sigillata C) a cărui centru de producție s-a aflat în Çandarlı⁴⁷³. În spațiul nord-pontic astfel de boluri *terra sigillata* provin de la Tanais⁴⁷⁴. Un bol aproape identic cu cel de la Pisarevka, care se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr., provine de la Histria⁴⁷⁵. O piesă foarte apropiată provine și dintr-un mormânt de la începutul secolului I p. Chr. din necropola așezării Kobjakovo⁴⁷⁶. Aproape identic este bolul dintr-un mormânt sarmatic, care se datează în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr., din cadrul tumulului Mamaj-Oba⁴⁷⁷. În secolul I p. Chr. se datează un astfel de bol din așezarea geto-dacică de la Poiana⁴⁷⁸, iar la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr. cel din mormântul sarmatic de la Ljubimovka (Ucraina), care are aplicat pe corp ștampila *planta pedis*⁴⁷⁹. Bolul de la Pisarevka se datează, pe baza fibulei puternic profilate (tipul XII) din cadrul mobilierului funerar al mormântului, în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul II. Acestui tip îi aparțin bolurile de formă semisferică cu buza rotunjită, mulură bine marcată pe corp, iar fundul inelar. Acestea sunt din pastă fină de culoare gălbui-roșiatică și au suprafața acoperită cu firnis roșu. Bolurile de acest tip sunt reprezentate în mormintele de care ne ocupăm de un singur exemplar ce provine din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/6). Asemenea boluri sunt foarte apropiate de cele aparținând formei Dragendorff 25 = Conspectus 34, dateate de specialiști între anii 40-80/100 p. Chr.⁴⁸⁰ și produse cu precădere în centrele italice. Exemplarul nostru, însă, la fel ca și o mare parte a astfel de boluri descoperite în regiunea pontică, este mult mai simplificat, și aparține vaselor a cărui producție s-a dezvoltat în centrele “pergamiene”⁴⁸¹ încă din secolul I p. Chr., iar apoi și în cel de la Çandarlı⁴⁸². Ținând cont de faptul că firnisul de pe bolul de la Mocra este de proastă calitate nu este exclus ca acesta să fie o imitație “pontică” după produsele “pergamiene” din secolul I p. Chr. sau după cele de la Çandarlı. Boluri similare celui de la Mocra sunt descoperite frecvent și în regiunea pontică din primele secole p. Chr.⁴⁸³.

Tipul III. Bolurile acestui tip au buza evazată, pereții ușor arcuiți bine evidențiați, iar fundul inelar. Ele sunt modelate din pastă fină de culoare roșie decorate, fiind în tehnica barbotinei. În mormintele analizate, acestea sunt reprezentate de buza și fragmentul de perete al unui bol ce provin din T 7 M 1 de la Turlaki, care au aplicat un decor reprezentând o frunză lanceolată, capăt de vrej și perle (Fig. 130/2, 162/8).

Vasele cu decor în tehnica barbotinei, constând din aplicarea unor motive decorative vegetale și geometrice (frunze lanceolate, coarde de viță de vie, vrejuri în spirală, perle, linii în zigzag, motive în forma literei C și S), sunt o categorie frecvent întâlnită printre vasele ceramice din Imperiul Roman.

⁴⁷² Cf. Brukner 1981, p. 150, pl. 71/20; Oswald, Pryce 1984, p. 151, pl. LXIII; Webster 1996, p. 44, fig. 29.

⁴⁷³ Žuravlev 1998, p. 35. Pentru vasele *terra sigillata orientales C* cu centrul de producție la Çandarlı vezi Hayes 1985, p. 71-78.

⁴⁷⁴ Arsen'eva 1985, fig. 3/5, 8-10; Žuravlev 1998, fig. 2/9-10.

⁴⁷⁵ Suceveanu 2000, p. 28, tipul VI, pl. 6/1.

⁴⁷⁶ Kosjanenko 1980, p. 219, fig. 1/1.

⁴⁷⁷ Zubar, Savelja 1989, p. 74 sqq., fig. 4/1.

⁴⁷⁸ Teodor 1994, p. 79-80, fig. 1/5.

⁴⁷⁹ Simonenko 1993, p. 45, 83, fig. 12/1V.

⁴⁸⁰ Cf. în acest sens Oswald, Pryce 1984, p. 112, pl. XL; Hayes 1985, p. 76, forma L 19, pl. XVII/5; Mezquiriz 1985, p. 151, forma 24/25, pl. XXXII/1-6; Pucci 1985, p. 396, forma XXXVII, pl. CXXXI/9-10, 13; Sultov 1985, p. 60; Ćurk 1987, p. 105-106, pl. 10-11; Bjelajac 1990, p. 124, pl. 57; Conspectus 1990, p. 112, pl. 31; Castella, Meylan-Krause 1994, p. 53, forma 154, (perioada de producție 40-80/100 d. Chr.); Dimitrova-Milčeva 2000, p. 47-48, pl. 4/70-84.

⁴⁸¹ Robinson 1959, pl. 61, forma G 13, G 14 și G 74.

⁴⁸² Hayes 1985, p. 76, pl. XVII/7, forma L 19; Vezi în acest sens și Suceveanu 2000, p. 60 sqq. Pentru evoluția cercetării vaselor *terra sigillata orientales*, cât și a centrelor unde a fost produsă aceasta vezi Domžal'skij 1998, p. 17-30.

⁴⁸³ Knipovič 1952, p. 303; Opaïț 1980 a, p. 336, pl. X/4-5; Arsen'eva 1985, p. 83, fig. 3/1-4; Suceveanu 2000, p. 60-62, pl. 22; Bârcă, Sîrbu 2000, fig. 3/20-21, 7/3; Sîrbu, Bârcă 2000, fig. 3/20-21, 7/5, 9/1-2, 17/5.

F. Oswald și D. T. Pryce afirmă că metoda aplicării decorului este foarte veche fiind cunoscută din epoca elenistică. În nordul Italiei (Arezzo) aceasta este cunoscută în secolul I p. Chr., dar ajunge la modă și este utilizată masiv numai odată cu secolul II p. Chr.⁴⁸⁴. La Lezoux tehnica aplicării decorului pe vase s-a dezvoltat paralel cu cea a vaselor *terra sigillata*, iar în a doua jumătate a secolului II p. Chr. a atins nivelul superior de folosire în lumea romană⁴⁸⁵.

Vasele cu decor aplicat constituie vase de lux care pot fi situate pe același nivel valoric cu vasele *terra sigillata*, care alături de alte categorii de artefacte (vase metalice, piesele de podoabă și vestimentație din aur sau argint etc.), sunt indicii ale statutului social pe care l-au avut defuncții din morminte.

Pe baza buzei bolului de la Turlaki se poate spune că acesta aparține unei forme ce își găsește analogii exacte și apropiate atât în secolul I p. Chr. cât și în secolul II p. Chr.⁴⁸⁶.

VI. 1. 2. 2. Vase pentru păstrarea și turnarea lichidelor

Vasele ceramice din cadrul acestei categorii funcționale constituie importuri în mediul sarmatic și au servit cu precădere la păstrarea și turnarea lichidelor. Față de vasele cu aceeași funcționalitate modelate cu mâna, unde avem vase cu gâtul îngust și căni, cele modelate la roată sunt reprezentate de ulcioare și căni.

Acestea, în totalitatea lor, sunt modelate din pastă semifină și fină și sunt de culoare roșiatică, gălbui-roșiatică, gălbui-deschisă, roz-portocalie, cenușie, cenușie-închisă sau brun-cenușie. În unele cazuri, recipientele arse oxidant au suprafața acoperită cu angobă sau firnis, iar cele arse inoxidant au suprafața lustruită.

VI. 1. 2. 2. 1. Ulcioare

Tipul I. Ulcioarele acestui tip sunt de dimensiuni medii și au buza evidențiată și invazată, gâtul înalt și îngust, corp globular, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă cu un capăt pe gât și cu celălalt pe umăr. Porțiunea dintre gât și corp este marcată printr-o nervură în relief. Ele sunt confecționate din pastă fină de culoare gălbui-roșiatică. În mormintele din perioada și teritoriul analizat astfel de ulcioare provin din T 2 M 1 de la Hancăuți (Fig. 62/8, 155/1) și mormântul de la Gordeevka (Fig. 59/4). Un ulcior identic provine dintr-un mormânt din prima jumătate a secolului I p. Chr. din necropola bosporană de la Zolotoe⁴⁸⁷. Analogii pentru acestea avem și în câteva morminte din secolul I p. Chr. de la Novo-Otradnoe⁴⁸⁸. Un astfel de ulcior a fost descoperit și într-un mormânt din necropola de la Chersonesus⁴⁸⁹, dar și în câteva morminte ale necropolei din secolele I-II p. Chr. de la Bel'bek IV (sud-vestul Crimeei)⁴⁹⁰. Apropiat de exemplarele noastre este și ulciorul din necropola de la Panticapaeum⁴⁹¹.

Ulciorul de la Hancăuți a fost descoperite împreună cu o cupă "samiană" (tipul I) și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), iar cel de la Gordeevka cu o fibulă puternic profilată și o oglindă dreptunghiulară (tipul VII). Aceste asocieri datează ulcioarele noastre în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul II. Acestui tip îi aparțin ulcioarele ce au buza reliefată și invazată, gâtul îngust și nu foarte înalt, corpul bombat, iar fundul inelar. El este prevăzut cu o toartă simplă ce leagă partea superioară a gâtului cu umărul. Ulcioarele sunt din pastă fină de culoare gălbui-roșiatică și au suprafața acoperită cu firnis roșu. Acest tip de ulcioare este reprezentat în mormintele supuse analizei noastre de un exemplar ce

⁴⁸⁴ Oswald, Pryce 1966, p. 227-229.

⁴⁸⁵ Oswald, Pryce 1966, p. 280-281.

⁴⁸⁶ Cf. pentru acest tip ceramic Déchelette 1904, p. 309-312; Oswald, Pryce 1966, p. 226-229, 280-281; Popilian 1976, p. 50-53, pl. XVIII-XIX; Plesnițar-Gec 1977, p. 79-89; Brukner 1981, p. 178-180; Sultov 1985, p. 92-93; Bounegru 1988-1989, p. 99-111; Gudea 1998, p. 145-213.

⁴⁸⁷ Korpusova 1983, p. 110, pl. XLIV/13.

⁴⁸⁸ Arsen'eva 1970, p. 111, 135, pl. 15/2, 10.

⁴⁸⁹ Zubar' 1982, p. 70, fig. 44/3.

⁴⁹⁰ Guščina 1973, fig. 32/6; Guščina 1974, p. 35.

⁴⁹¹ Sokolova 1984, p. 125, 126, pl. I/1.

provine din T 2 M 1 de la Corpaci (Fig. 144/3, 155/2). Analogii apropiate pentru această cană avem în câteva morminte din secolul I p. Chr. din cadrul necropolei de la Emona⁴⁹².

Tipul III. Tipului dat îi aparțin ulcioarele de dimensiuni destul de mari ce au buza evidențiată și evazată, gâtul îngust și nu foarte înalt, corpul sferic, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă sub buză și de partea superioară a umărului. Porțiunea dintre gât și corp este marcată printr-o nervură în relief. Ele sunt din pastă fină de culoare roșie și au suprafața exterioară acoperită cu angobă. Singurul exemplar al acestui tip de ulcior provine din T 11 M 2 de la Plavni (Fig. 93/2, 155/3). Căni identice și apropiate au fost descoperite într-o serie de morminte din primele două secole p. Chr. din cadrul necropolei de la Emona⁴⁹³.

Tipul IV. Ulcioarele acestui tip au buza evazată, gâtul înalt și îngust, corpul masiv cu umeri bine pronunțați, iar fundul inelar. Toartă acestora unește partea superioară a gâtului cu umărul vasului. Locul unde se interferează corpul cu gâtul este marcat printr-o nervură în relief, iar cel unde este lipită toarta de gât printr-o linie incizată. Acestea sunt din pastă fină de culoare roșie-cărmizie și au suprafața acoperită cu firnis roșu. Recipientele acestui tip sunt reprezentate în mormintele analizate de exemplarul din T 25 M 4 de la Bădragii Vechi (Fig. 13/2, 155/4). Ulcioare identice provin din necropola de la Chersonesus⁴⁹⁴ și cea de la Kobjakovo⁴⁹⁵, iar foarte apropiate din cele de la Histria⁴⁹⁶ și Neapolis⁴⁹⁷. Un ulcior apropiat provine și dintr-un mormânt din necropola de la Ust'-Al'minsk (Crimeea)⁴⁹⁸.

Tipul V. Tipului dat îi aparțin ulcioarele de mari dimensiuni ce au buza dreaptă și profilată prin două linii paralele, gâtul îngust și nu prea înalt, corpul globular, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă cu un capăt pe gât și cu celălalt pe umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare galbenă-deschisă și au suprafața acoperită parțial sau total cu firnis de culoare portocalie. În mormintele sarmatice supuse analizei noastre un astfel de ulcior provine din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 110, 155/5), care se datează, pe baza bogatului mobilier funerar, printre care se află o fibulă puternic profilată (tipul XI) și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul VI. Ulcioarele acestui tip sunt de mici dimensiuni, au buza puternic evazată în formă de pâlnie, gâtul scurt și îngust, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt pe umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare roșie și au suprafața acoperită cu firnis roșu. Singurul ulcior aparținând acestui tip din mormintele și teritoriul de care ne ocupăm provin din T 1 M 3 de la Taraclia I (Fig. 120/6, 158/1). Un ulcior identic cu cel de la Taraclia provine din M 4 a grupei estice de morminte de la Akkermen' II⁴⁹⁹, iar altul dintr-un mormânt de la începutul secolului I p. Chr. din necropola de la Zolotoe⁵⁰⁰.

VI. 1. 2. 2. 2. Căni

Față de celelalte categorii de vase, cănila reprezintă cea mai numeroasă categorie de recipiente din cadrul mormintelor sarmatice din perioada și teritoriul analizat.

Pentru toate vasele grupate în această categorie se potrivește integral denumirea de cană. Ele sunt, în cea mai mare parte a lor, de dimensiuni mijlocii sau mici, prevăzute cu câte o toartă.

Tipul I. Cănila acestui tip sunt de formă bitronconică și au buza evazată și bine pronunțată, iar fundul inelar. Toarta acestora pornește din buza, uneori cu o ușoară supraînălțare și se termină pe partea superioară a corpului sau pe umăr. Acestea sunt din pastă fină de culoare cenușie sau cenușie-închisă și au adeseori gâtul și partea superioară a corpului ornamentată cu linii verticale sau în formă de carouri realizate prin lustruire. În mormintele sarmatice din teritoriul analizat astfel de căni provin din T 29 M 12

⁴⁹² Ćurk 1987, pl. 2/14, 3/28, 16/24.

⁴⁹³ Ćurk 1987, pl. 16/25, 32/15-17, 33/3, 26, 48/3.

⁴⁹⁴ Zubar' 1982, p. 70, fig. 45/6.

⁴⁹⁵ Kosjanenko 1980, fig. 2/5.

⁴⁹⁶ Alexandrescu 1966, p. 209, pl. 100/VII, 1.

⁴⁹⁷ Symonovič 1983, p. 50, pl. V/9; Daševskaja 1991, pl. 35/30.

⁴⁹⁸ Daševskaja 1991, pl. 57/29.

⁴⁹⁹ Vjaz'mitina 1954, pl. IV/10; Arheologija SSSR 1989, pl. 77/29.

⁵⁰⁰ Korpusova 1983, p. 107, pl. XXXVI/11.

de la Bădrăgii Vechi (Fig. 21/2, 156/1) și T 2 M 1 de la Palanca (Fig. 91/8, 156/2), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr. Căni cu o formă și decor identic sau foarte apropiat sunt o prezență frecventă în mediul geto-dacic de dinaintea cuceririi romane⁵⁰¹, ceea ce sugerează că exemplarele de la Bădrăgii Vechi și Palanca reprezintă importuri din acest mediu cultural.

Tipul II. Acestui tip îi aparțin cămile ce au buza evazată, gâtul larg și înalt, corpul mai mult sau mai puțin bombat, iar fundul inelar. Toarta prezintă o șanțuire pe mijloc și pornește de sub buză, uneori cu o ușoară supraînălțare și se termină pe partea superioară a corpului sau pe umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie și sunt decorate prin lustruire cu linii verticale paralele ce pornesc de sub buză și se opresc în partea superioară a corpului. Uneori pe gât acestea mai sunt decorate cu linii orizontale obținute tot prin lustruire. Singurele exemplare ale unor astfel de căni provin din mormintele de la Vlăsinești (Fig. 142/4-5, 156/3-4). Acestea, la fel ca și cele ale tipului anterior, sunt caracteristice lumii geto-dacice⁵⁰² de unde au fost importate.

Tipul III. Îi aparțin cămile de formă bitronconică, buza rotunjită și ușor evazată, gâtul scurt și larg, corpul ovoidal, iar fundul plat. Toarta acestora este prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt de partea superioară a corpului. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie. Recipientele acestui tip sunt reprezentate în mormintele de care ne ocupăm de exemplarul din T 1 M 2 de la Lenkovcy (Fig. 70/20, 156/5), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul IV. Cămile date sunt de dimensiuni nu prea mari, au buza rotunjită și evazată, gâtul înalt, ce se îngustează în partea inferioară, corpul bombat, bine evidențiat, iar fundul plat. Toarta pornește de sub buză și se termină în jumătatea superioară a corpului. În cadrul mormintelor analizate singurul exemplar al unei astfel de căni provine din T 1 M 1 de la Codrul Nou (Fig. 46/2, 156/6), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II) și a fibulei puternic profilate (tipul XII), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul V. Recipientele acestui tip au buza evazată bine pronunțată, corpul bitronconic, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă de gâtul și umărul căinii. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie și au partea superioară lustruită vertical, iar partea dintre umăr și gât orizontală. Singura cană aparținând acestui tip provine din T 29 M 13 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 22/5, 156/7), care se datează, pe baza celor doi cercei cu ornamente spiralice (tipul Ib) din cadrul mobilierului funerar al mormântului, în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul VI. Cămile aparținând acestui tip au buza evazată, gâtul înalt și larg, corpul bitronconic cu umerii bine pronunțați, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă cu un capăt de buză, iar cu celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare gălbui-roșiatică și au zona de interferență a gâtului cu umărul marcată prin două linii concentrice adâncite. Din cadrul mormintelor analizate singura cană aparținând acestui tip provine din M 4 de la Holmskoe (Fig. 63/19, 156/9), care se datează, pe baza bogatului inventar, printre care și o fibulă filiformă de schemă Latène mijlociu de tipul Kostrzewski B (tipul III), în a doua jumătate/sfr. sec. I a. Chr.

Tipul VII. Acestui tip îi aparțin cămile de formă bitronconică ce au buza verticală, îngroșată sau rotunjită, gâtul scurt și larg, umerii bine evidențiați cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a corpului, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă cu un capăt de partea inferioară a gâtului, iar cu celălalt de umăr. Ele sunt modelate din pastă fină de culoare cenușie și au buza, gâtul și umărul decorate cu linii orizontale, verticale sau în zigzag realizate prin lustruire. În spațiul analizat, astfel de căni provin din două morminte. Prima este din T 27 M 1 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 18/3, 157/1) și se datează, pe baza bogatului mobilier funerar, printre care se află o caserolă de tipul Eggers 142, și o fibulă puternic profilată (tipul XIV), la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr., iar cea de-a doua este din T 32 M 3 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 24/3, 157/2).

Tipul VIII. Cămile acestui tip sunt de formă bitronconică și de dimensiuni medii. Ele au buza verticală, tăiată drept sau rotunjită, cu un mic prag în partea interioară, gâtul scurt și larg, umerii bine

⁵⁰¹ Cf. Crișan 1969, fig. 91/3, 92/3 pl. LXX/14; Căpitanu 1992, fig. 10/2, 5-6; Ursachi 1995, pl. 97/9, 98/5; Crișan 2000, pl. 48/5.

⁵⁰² Cf. Ursachi 1995, fig. 97/2-3.

evidențiați, iar fundul inelar. Toarta lor este prinsă de gât și de umăr. Ele sunt modelate din pastă fină de culoare cenușie, cenușie-închisă sau cenușiu-gălbui și au adeseori porțiunea dintre buză și umeri ornamentată cu linii verticale obținute prin lustruire. Căni aparținând acestui tip au fost descoperite în T 7 M 1 de Bădrăgii Vechi (Fig. 5/5, 157/3), T 1 M 4 de la Văratice (Fig. 135/6, 157/7) și T 16 M 13 de la Dumeni, care mai este ornamentată pe gât și umăr cu câte o canelură orizontală (Fig. 53/2). Mormântul de la Bădrăgii Vechi se datează, pe baza cercelului cu ornament spiralic (tipul Ib), în a doua jumătate a secolului I p. Chr., iar cel de la Văratice, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Varianta 1. Acestei variante îi aparțin cămile ce au aceleași caracteristici doar că au corpul ceva mai bombat. În mormintele sarmatice analizate, singurul exemplar al unui astfel de recipient provine din T 21 M 1 de la Gradiște (Fig. 60/5, 159/2), care se datează, pe baza inventarului funerar, printre care și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Variantă 2. Cămile acestei variante au aceleași caracteristici ca și varianta precedentă doar că au buza ușor evazată și rotunjită. Căni aparținând acestei variante provin din T 22 M 3 de la Dumeni (Fig. 53/1), T 23 M 10 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 8/9) și M 4 și M 5 de la Drăgușeni-Ostrov, care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul IX. Recipientele acestui tip sunt de formă bitronconică și de dimensiuni nu prea mari. Ele au buza pronunțată și ușor evazată, umerii evidențiați, iar fundul plat. Toarta acestora este prinsă cu un capăt sub buză și cu celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie sau cenușie-închisă. Din cadrul mormintelor analizate singura cană aparținând acestui tip provine din T 1 M 9 de la Lenkovcy (Fig. 71/12, 157/8).

Tipul X. Acestui tip îi aparțin cămile de dimensiuni medii ce au buza profilată, gâtul înalt, de formă cilindrică, corpul bitronconic cu umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă la un capăt de mijlocul gâtului, iar la celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie sau cenușie-închisă. În cadrul mormintelor analizate singurul exemplar al unei astfel de căni provine din T 3 M 3 de la Șcerbaca (Fig. 117/3, 157/4), care se datează, pe baza fibulei puternic profilate (tipul XII), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul XI. Cămile acestui tip sunt de dimensiuni mici și au buza pronunțată și dreaptă, uneori ușor evazată, cu un mic prag în partea interioară, gâtul înalt și cilindric, corpul bitronconic cu umerii rotunjiți, iar fundul inelar. Unele exemplare sunt decorate. Toarta acestora este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie sau cenușie-închisă. În mormintele sarmatice din teritoriul și perioada supuse analizei noastre astfel de căni provin din mormântul de la Ștefănești (Fig. 118/12, 157/5), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), a doua jumătate a secolului I p. Chr. Un alt exemplar provine de la Vlăsinești (Fig. 142/3). Acesta din urmă este decorat pe gât cu o canelură în relief, paralelă cu buza la nivelul la care este prinsă partea superioară a toartei, iar la nivelul inferior un motiv paralel cu primul, format dintr-o șanțuire puțin adâncită. La 1 cm și chiar mai puțin deasupra șanțurii orizontale adâncite pe corpul căni se observă un decor lustruit în formă de val cu bucle neregulate, uneori rotunjite și alteori în unghi cu diferite deschideri.

Tipului XII. Îi aparțin recipientele ce au buza puțin evazată, gâtul înalt de formă cilindrică, corpul sferic, iar fundul inelar. Toarta acestor căni unește partea superioară a gâtului cu umărul. Ele sunt din pastă fină de culoare brun-cenușie și au suprafața exterioară lustruită. Singurul exemplar al unei astfel de căni din mediul sarmatic analizat provine din T 4 M 1 Brăviceni (Fig. 31/7, 157/6). O cană similară exemplarului nostru provine dintr-un mormânt sarmatic din regiunea Kuban⁵⁰³.

Tipul XIII. Cămile acestui tip au buza evazată, gâtul înalt și cilindric, corpul masiv și bitronconic, umerii înalți, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt de partea superioară a corpului. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie și sunt ornamentate în partea inferioară a gâtului cu un brâu în relief. În mormintele analizate singurul recipient de acest tip provine din T 2 M 5 de la Șcerbaca (Fig. 116/7, 158/2). Căni apropiate provin dintr-o serie de morminte din secolul I p. Chr. din

⁵⁰³ Marčenko 1996, fig. 50/2.

cadru necropolei de la Novo-Otradnoe⁵⁰⁴, iar câteva dintr-o serie de morminte din secolele I-II p. Chr. din cimitirul de la Bel'bek IV⁵⁰⁵.

Tipul XIV. Acestui tip îi aparțin cămile de mari dimensiuni ce au buza evazată, gâtul larg de formă cilindrică, corpul globular cu umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta acestora unește partea superioară a gâtului cu umărul. Partea superioară a gâtului și umărul sunt decorate cu caneluri orizontale, iar toată partea exterioară este lustruită. Ele sunt modelate din pastă fină de culoare cafenie-deschisă. Recipientele acestui tip sunt reprezentate în mormintele de care ne ocupăm de exemplarul din T 13 M 3 de la Olănești, care are partea de deasupra canelurilor de pe umăr decorată cu linii lustruite ce formează niște triunghiuri (Fig. 87/2, 158/3). În clasificarea tipologică a lui I. I. Guščina astfel de căni sunt atribuite tipului II și sunt datate în secolul I – începutul secolului II p. Chr.⁵⁰⁶. Trebuie remarcat că printre obiectele de inventar ale mormântului de la Olănești se află și o fibulă în formă de disc neemailată (tipul XVI).

Tipul XV. Recipientele acestui tip sunt de mici dimensiuni și au buza rotunjită și ușor evazată, gâtul înalt și cilindric, corpul aproximativ bitronconic, umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă la un capăt de partea superioară a gâtului, iar la celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare roșiatică, iar suprafața exterioară este acoperită cu angobă de culoare roșie. În mormintele din perioada și teritoriul analizat o cană aparținând acestui tip provine din M 2 de la Ostrivec-Olečina (Fig. 90/16, 158/4), care se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul XVI. Tipului dat îi aparțin cămile au buza rotunjită și ușor evazată, gâtul înalt și cilindric, corpul bitronconic cu umeri bine pronunțați, iar fundul plat. Toarta acestora unește partea de mijloc a gâtului cu umărul vasului. Ele sunt din pastă semifină de culoare roșie. În mormintele de care ne ocupăm, singura cană de acest tip provine din T 25 M 5 de la Bădragii Vechi (Fig. 14/2, 158/5). O cană identică provine din T 20 M 1 din necropola de la Ust'-Kamenka, care se datează în perioada sarmatică mijlocie⁵⁰⁷. O cană similară care are buza mai evazată provine din T 2/41 M 1 de la Čertovick, care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr.⁵⁰⁸.

Tipul XVII. Cămile acestui tip sunt de dimensiuni medii și au buza evazată și bine pronunțată, gâtul înalt și cilindric, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta acestora, cu două șanțuri, este prinsă sub buză și la baza umărului. Ele sunt din pastă fină de culoare roșie-deschisă sau brun-roșcată și au suprafața acoperită cu firnis roșu. Gâtul și umerii acestora sunt ornamentate cu caneluri concentrice incizate și în relief la care se mai adaugă ornamente obținute prin lustruire. În mormintele sarmatice analizate astfel de căni provin din T 2 M 1 de la Bădragii Noi (Fig. 2/2, 158/6) și M 1 de la Vaslui (Fig. 134/10, 158/8).

Varianta 1 are aceleași caracteristici cu excepția dimensiunilor mai mici, a faptului că sunt arse inoxidant, iar suprafața este lustruită. Singurul recipient de acest tip din spațiul și perioada analizată provine din T 3 M 1 de la Cuconești Vechi (Fig. 48/2, 158/7), care se datează, pe baza casei de tipul Eggers 144 și a oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în ultimul sfert al secolului I p. Chr.

Tipul XVIII. Tipului dat îi aparțin cămile ce au buza evazată, gâtul cilindric, corpul aproximativ bitronconic cu umerii rotunjiți și bine pronunțați, iar fundul inelar. Toarta acestora leagă partea superioară a gâtului cu umărul. Ele sunt din pastă fină de culoare roșie cu suprafața acoperită cu firnis. În mormintele analizate, singurul exemplar aparținând acestui tip provine din T 22 M 1 de la Brăviceni (Fig. 35/3, 158/9), care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr. O cană similară provine din T 6 M 1 de la Ust'-Kamenka⁵⁰⁹.

Tipul XIX. Cămile acestui tip sunt de formă bitronconică și au buza evazată și bine pronunțată, iar fundul inelar. Toarta acestora pornește din buza, uneori cu o ușoară supraînălțare și se termină pe umăr. Vasele sunt din pastă fină de culoare roșie-gălbui și au suprafața acoperită cu angobă de culoare roșie-cărămizie. În mormintele sarmatice din teritoriul de care ne ocupăm o astfel de cană provine din T 21 M 1

⁵⁰⁴ Arsen'eva 1970, p. 96-97, 111, 135, pl. 14/29.

⁵⁰⁵ Guščina 1974, p. 36, fig. VII/8, IX/15, X/12, XII/11, 19.

⁵⁰⁶ Guščina 1982, p. 21.

⁵⁰⁷ Kostenko 1993, fig. 29/37.

⁵⁰⁸ Medvedev 1990, p. 33, fig. 9/1.

⁵⁰⁹ Kostenko 1993, fig. 28/30.

de la Gradiște (Fig. 60/7, 159/1), care se datează, pe baza inventarului funerar, printre care și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul XX. Acestui tip îi aparțin cănila ce au buza evazată, gâtul înalt și larg, corpul bitronconic foarte lat, iar fundul inelar. Toarta masivă este prinsă la un capăt de mijlocul gâtului, iar la celălalt de umăr. Pe mijlocul gâtului și în zona dintre gât și corp acestea sunt ornamentate cu unul sau două brăuri concentrice în relief. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie sau cenușie-închisă și au suprafața acoperită cu angobă de aceeași culoare și sunt lustruite. Partea superioară a corpului unora dintre acestea este ornamentată cu linii verticale drepte și în val realizate prin lustruire. În mormintele analizate astfel de căni provin din mormântul de la Nadlimanskoe (Fig. 82/4, 159/3), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr. și T 1 M 10 de la Mocra (Fig. 78/12), care se datează în aceeași perioadă.

Tipul XXI. Îi aparțin cănila de formă bitronconică cu buza evazată, gâtul larg și scurt, iar fundul inelar. Toarta acestora, uneori cu o ușoară supraînălțare, este prinsă cu un capăt de buza vasului, iar cu celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie și au suprafața lustruită. În mormintele sarmatice de care ne ocupăm singurul recipient aparținând tipului dat provine din T 1 M 3 de la Novocotovsc. Vasul este deformat și are pe suprafață mai multe umflături de la arderea excesivă, pe alocuri fiind chiar zgurificată (Fig. 84/4, 159/4). Nu cunoaștem o analogie foarte bună a cănila de la Novocotovsc. Cu toate acestea ea se datează, pe baza fibulei filiforme cu resort bilateral și coardă interioară (tipul V) din cadrul mormântului și a orientării sudice a defunctului, la sfârșitul secolului I a. Chr. - prima jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul XXII. Recipientele acestui tip au gura trilobată, gâtul larg și scurt, corpul bitronconic, iar fundul drept și ușor adâncit în interior. Toarta acestora este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare galbenă-deschisă. Singura cană de acest tip din mormintele sarmatice analizate provine din T 23 M 1 de la Plavni (Fig. 94/4, 159/5), care se datează, pe baza fibulei puternic profilate (tipul XII), în a doua jumătate a secolului I p. Chr. O cană aproape identică cu cea de la Plavni provine din mormântul sarmatic din T 43 din necropola de la Ust'-Kamenka, care se datează în secolul I p. Chr.⁵¹⁰.

Tipul XXIII. Cănila acestui tip sunt de formă bitronconică teșită și au buza verticală, gâtul scurt, umerii bine pronunțați, iar fundul plat ușor curbat spre interior. Toarta, de mici dimensiuni, este amplasată pe partea superioară a corpului. Gâtul acestor căni este ornamentat adeseori cu un brâu în relief slab evidențiat. Ele sunt din pastă semifină de culoare neagră și au suprafața lustruită. Recipientele acestui tip sunt reprezentate în mormintele analizate de exemplarul din T 1 M 8 de la Beșalma (Fig. 26/1, 159/6). Cănila cu o astfel de formă se întâlnesc cu precădere în teritoriile estice locuite de sarmați în perioada mijlocie. După factura și forma sa, cana de la Beșalma trebuie să aparțină atelierelor meote din zona Donului de Jos și regiunea Kuban. În clasificarea tipologică a lui A. S. Skripkin, exemplarul de la Beșalma aparține tipului M 34⁵¹¹. Căni aparținând acestui tip au fost descoperite și în câteva morminte sarmatice din spațiul nord-pontic din secolul I p. Chr.⁵¹².

Tipul XXIV. Acest tip este reprezentat de cănila ce au buza evazată cu cioc, gâtul cilindric, corpul puternic bombat, fundul ușor curbat spre interior, iar toarta amplasată pe umărul cănila. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie și sunt ornamentate uneori pe gât și pe umăr cu câte trei linii incizate. În mormintele sarmatice din teritoriul analizat astfel de căni provin din T 18 M 3 de la Vișnevoe (Fig. 141/13, 159/7). Ca și cănila tipului precedent, acestea se întâlnesc cu precădere în teritoriile de la est de Don. În clasificarea tipologică a vaselor ceramice din Sarmatia Asiatică, realizată de A. S. Skripkin, aceste căni aparțin tipului M 35 și se datează în secolul I – mijlocul secolului II p. Chr.⁵¹³. Astfel de căni au fost descoperite și în câteva morminte din spațiul nord-pontic⁵¹⁴.

⁵¹⁰ Kostenko 1993, p. 45, 108, fig. 15/14.

⁵¹¹ Skripkin 1990, fig. 16/9.

⁵¹² Simonenko 1999a, p. 178.

⁵¹³ Skripkin 1990, fig. 16/10.

⁵¹⁴ Arheologija SSSR 1989, pl. 77/11-12; Kostenko 1993, fig. 13/17.

Tipul XXV. Cănille acestui tip au buza puternic evazată, gâtul scurt și îngust, corpul bombat cu diametrul maxim situat în partea de mijloc, iar fundul inelar. Toarta acestora este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt deasupra umărului. Singura cană de acest tip din mormintele sarmatice analizate provine din T 1 M 24 de la Taraclia I (Fig. 121/2, 159/9). Căni foarte apropiate provin din așezările geto-dacice de la Brad⁵¹⁵ și Răcătău⁵¹⁶.

Tipul XXVI. Recipientele acestui tip au buza evazată, gâtul înalt și larg, umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Zona de interferență a gâtului cu umărul este marcată de o mică treaptă. Toarta este prinsă cu un capăt sub buză, iar cu celălalt de umăr. Acestea sunt din pastă fină de culoare cenușie și au gâtul lustruit cu linii verticale paralele ce alternează cu suprafețe mate, iar corpul cu linii orizontale. Un exemplar a acestui tip de cană provine din M 22 Holmskoe (Fig. 64/18, 160/2), care se datează, pe baza mobilierului funerar din mormânt, printre care și o oglindă cu discul plat (tipul II), la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr., iar altul fragmentar din M 71 de la Căndești. Căni foarte apropiate exemplarelor noastre provin dintr-un mormânt sarmatic din necropola de la Ust'-Kamenka⁵¹⁷ și unul distrus de la Tiraspol⁵¹⁸.

VI. 1. 2. 3. Vase pentru băut

VI. 1. 2. 3. 1. Cănițe

Tipul I. Cănițele acestui tip au corpul bombat, buza scurtă și evazată, uneori puțin oblică, iar fundul plat și ușor concav. Tortița acestora era prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt pe partea superioară a umărului sau doar pe partea superioară a corpului. Ele sunt din pastă fină de culoare roșie sau roșie-gălbui și au de multe ori suprafața acoperită cu vopsea roșie. O căniță de acest tip provine din M 22 de la Holmskoe (Fig. 64/3, 160/4), care se datează, pe baza inventarului, printre care și o oglindă cu discul rotund și plat (tipul II), la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr., iar alta dintr-unul din mormintele distruse de la Kiselev (Fig. 66/3). Cănițele de mici dimensiuni prevăzute cu o tortiță sunt o categorie frecvent întâlnită atât în partea occidentală, cât și în cea orientală a Imperiului Roman încă din secolul I p. Chr., fiind utilizate o perioadă îndelungată (secolele I-III p. Chr.). Cănița de la Holmskoe are analogii identice sau apropiate în secolele I-II p. Chr. de pe un imens spațiu⁵¹⁹.

Tipul II. Tipului dat îi aparțin cănițele fără toartă ce au forma unui borcan cu gura largă, buza bine evidențiată și evazată, umerii slab evidențiați, iar fundul plat. În mormintele analizate, singura căniță de acest tip provine din T 1 M 9 de la Dubăsarii Vechi (Fig. 49/7, 160/5), care se datează, pe baza mobilierului funerar, printre care și o fibulă filiformă cu resort bilateral scurt și coardă interioară (tipul V), în prima jumătate a secolului I p. Chr. Nu cunoaștem o analogie pentru cănița de la Dubăsarii Vechi.

Tipul III. Cănițele acestui tip sunt de formă bitronconică cu buza ușor evazată, gâtul evidențiat, umerii bine pronunțați, iar fundul inelar. Acestea sunt din pastă semifină de culoare cenușie-închisă și au suprafața acoperită cu angobă cenușie. Singurul exemplar aparținând acestui tip provine din M 3 Ostrivec-Olečina, care are corpul decorat cu patru linii incizate (Fig. 90/14, 160/6). La ora actuală o analogie identică sau apropiată pentru cănița de la Ostrivec-Olečina nu ne este cunoscută.

Tipul IV. Acestui tip îi aparțin cănițele ce au buza evazată, gâtul înalt, corpul globular cu umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta acestora leagă partea superioară a gâtului cu umărul căni. În

⁵¹⁵ Ursachi 1995, fig. 99/4.

⁵¹⁶ Căpitanu 1992, fig. 10/3.

⁵¹⁷ Kostenko 1993, fig. 29/27.

⁵¹⁸ Grosu 1983, p. 38, fig. III/5.

⁵¹⁹ Cf. Robinson 1959, formele G 117, G 182, J 10, J 11, M 69, M 70; Fedorov 1960, fig. 43/3; Bogdanova 1963, fig. 3/8; Duncan 1964, formele 1, 3 și 19; Hayes 1972, forma 132; Guščina 1973, fig. 32/13; Rădulescu 1975, p. 334, pl. III/2-3, p. 338, pl. V; Rikman 1975, fig. 13/7; Popilian 1976, p. 104-105, pl. LII-LIV, tipurile I-II; Kosjanenko 1980, fig. 2/4, 9; Sanie 1981, pl. 16/2; Dergacev 1982, fig. 39/12, 40/5; Zubar' 1982, p. 76, fig. 50; Suceveanu 1982, p. 94, pl. 1/11; p. 101, pl. 5/43-44; Suceveanu 1996, fig. 3/XXXII, 18; Suceveanu 2000, pl. 42/15, 43/33, 37-39, 44/50, 55, 57, 58; Symonovič 1983, pl. IV/1, 4, 7, 10, 12; Simion 1984, p. 86, pl. XVI/1-2; Sultov 1985, p. 90, pl. XLVIII/8; Čurk 1987, pl. 40/1-3, 5; Zotovič, Jordovič 1990, p. 81, pl. LXXV/2, p. 103, pl. CLXXV/3; Maljukevič 1991, p. 78, fig. 4/3; Sirbu, Bărcă 2000, p. 40, fig. 12/15.

mormintele analizate, cănițele de tipul IV sunt reprezentate de un singur exemplar ce provine din T 4 M 6 Brăviceni (Fig. 33/7, 156/8) și de altul fragmentar din T 3 M 10 de la Sărăteni ce are, însă, fundul plat (Fig. 114/5), și se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și palat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Căni apropiate ca formă se întâlnesc și în necropola sarmatică de la sfârșitul secolului I – secolul II p. Chr. de la Bocani⁵²⁰.

Tipul V. Cănițele acestui tip sunt de formă bitronconică, au buza bine profilată cu un mic prag în partea interioară, umerii bine evidențiați cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a corpului, iar fundul inelar. Partea superioară a acestora este împărțită în două registre aproximativ egale decorate cu benzi verticale lustruite pe un fond mat. Singura căniță aparținând acestui tip a fost descoperită în M 2 de la Bârlad (Fig. 145/4, 160/3). Ca formă, aceasta este foarte apropiată de cănițele din T 27 M 1 de la Bădrăgii Vechi și T 32 M 3 de la Bădrăgii Vechi (tipul VII).

Tipul VI. Tipului dat îi aparțin cănițele ce au buza ușor evazată și rotunjită, gâtul scurt, corpul foarte bombat, iar fundul inelar. Toarta acestora pornește din buză, este supraînălțată, și se termină pe umăr. Pe partea stângă a umărului, ele au câte un deversor cu orificiu pentru scurgere. Vasele analizate sunt din pastă semifină de culoare cenușie și au suprafața lustruită. În mormintele sarmatice din teritoriul și perioada de care ne ocupăm o astfel de căniță provine din T 32 M 2 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 23/5, 159/8), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr. O căniță aproape identică provine dintr-un mormânt de secol I p. Chr. din cadrul necropolei sarmatice de la Ust'-Kamenka⁵²¹.

Tipul VII. Acestui tip îi sunt caracteristice cănițele de formă bitronconică ce au buza profilată și evazată, gâtul scurt, umerii bine reliefați, iar fundul plat. Toarta acestora pornește de sub buză și se termină pe umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie și au suprafața exterioară netezită. Pe gât acestea sunt ornamentate cu linii verticale realizate prin lustruire. Singurul exemplar al acestui tip de căniță provine din T 3 M 10 Sărăteni (Fig. 114/6, 160/1), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Cănițele apropiate ca formă, ce au însă fundul inelar și toarta ușor supraînălțată, provin din așezările geto-dacice de la Brad⁵²² și Răcățău⁵²³.

Tipul VIII. Cănițele acestui tip sunt de formă bitronconică și au buza evazată, umerii evidențiați, iar fundul inelar. Zona de interferență a gâtului cu umărul este marcată de o mică treaptă. Toarta acestora este prinsă cu un capăt în partea superioară a gâtului, iar cu celălalt de umăr. Ele sunt din pastă fină de culoare cenușie și au gâtul lustruit. Un exemplar al acestui tip provine din T 8 M 2 de la Pisarevka (Fig. 92/8), care se datează, pe baza bogatului inventar, printre care și o fibulă puternic profilată (tipul XII), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

VI. 1. 2. 3. 2. Boluri

Singurele exemplare din cadrul acestei categorii de vase pentru băut sunt reprezentate de bolul din mormântul distrus de la Tălmaza (Fig. 144/1, 161/5) și cel din T 1 M 2 de la Costeștii Noi. Acestea sunt de formă emisferică au gura largă, buza rotunjită și foarte ușor invazată, iar fundul inelar. Ele sunt modelate din pastă fină de culoare roșie și au suprafața acoperită cu firnis de culoare roșie-cărămizie cu reflexe metalice.

Bolurile cu o astfel de formă se întâlnesc atât în partea orientală cât și cea occidentală a Imperiului Roman. Ele sunt produse "pergamiene" (*terra sigillata orientales A*)⁵²⁴ și au fost descoperite cu precădere în zonele estice ale Imperiului Roman unde se datează cu precădere în secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr.⁵²⁵. Exemplare similare sau variante ale acestora se întâlnesc pe tot parcursul secolului I p. Chr., dar și în secolul II - mijlocul secolului III p. Chr.⁵²⁶. Trebuie menționat că acestea sunt identice sau foarte

⁵²⁰ Fedorov 1960, pl. 41/8; Grosu 1990, p. 65-67.

⁵²¹ Kostenko 1993, fig. 29/14.

⁵²² Ursachi 1995, fig. 97/8, 99/12.

⁵²³ Căpitanu 1986-1987, fig. 51/3.

⁵²⁴ Cf. Robinson 1959, p. 11, pl. 1; 60, tipurile F 6-F 11.

⁵²⁵ Cf. în acest sens Suceveanu 2000, p. 16 cu toată bibliografia.

⁵²⁶ Cf. Suceveanu 2000, p. 16 cu toată bibliografia.

apropiate ca formă de bolurile *terra sigillata* forma Dragendorff 40⁵²⁷. Câteva boluri identice cu cel de la Tălmaza, care se datează în secolul I p. Chr., provin de la Histria⁵²⁸. Acestea sunt considerate, pe baza analogiilor, ca fiind imitații “pontice” după prototipurile “pergamieni”⁵²⁹. Boluri identice celui de la Tălmaza provin dintr-o serie de morminte din secolul I p. Chr. din cadrul necropolei de la Zolotaja Balka (nordul Mării Negre)⁵³⁰, dar și din mobilierul funerar al mormintelor, de secol I a. Chr. - I p. Chr., din necropola bosporană de la Zolotoe⁵³¹.

VI. 1. 2. 3. 3. Cupe

Tipul I. Cupele aparținând acestui tip sunt de formă tronconică, au buza verticală ușor strânsă spre interior, iar fundul inelar. Sub buză, unele dintre acestea au aplicat un ornament ce constă din două „S”-uri culcate dispuse simetric între două cercuri concentrice incizate. Recipientele sunt modelate din pastă fină de culoare gălbui-cărămizie, iar suprafața este acoperită cu firnis cărămiziu cu reflexe metalice. În cadrul mormintelor sarmatice din spațiul și perioada analizată astfel de cupe au fost descoperite în T 2 M 1 Hancăuți (Fig. 62/5, 162/1), M 71 Căndești (Fig. 44/22, 162/2) și T 20 M 1 Bădragii Vechi (Fig. 7/6, 162/3).

Aceste cupe sunt identice cu exemplarele de tipul Knipovič 4(M) care sunt datate în primele două treimi ale secolului I p. Chr.⁵³², cu cele de tipul Robinson M 33, care sunt datate în a doua jumătate a secolului I – prima jumătate a secolului II p. Chr.⁵³³ și cu cele aparținând formei Hayes 70⁵³⁴. Acestea sunt identice sau foarte apropiate și de cupele de tipul Robinson G 28, G 70-71⁵³⁵, care se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr., și cele de tipul Robinson H 7, datate în prima jumătate a secolului II p. Chr.⁵³⁶. Astfel de cupe, considerate ca fiind produse “pontice”, au fost descoperite la Histria⁵³⁷. O cupă identică cu exemplarele noastre provine dintr-un mormânt de la începutul secolului I p. Chr. din necropola Zolotoe⁵³⁸. Cupe de acest tip au fost descoperite și într-o serie de morminte din necropola de la Neapolis⁵³⁹. O cupă de acest tip provine și dintr-un mormânt sarmatic de la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr. de lângă Neapolis⁵⁴⁰. Recipientele acestui tip fac parte din categoria vaselor *terra sigillata orientales B*, cunoscută în literatura de specialitate ca “samiană”⁵⁴¹. Trebuie menționat însă că astfel de cupe *terra sigillata* (forma *Conspectus 23*) foarte apropiate de ale noastre au fost produse în secolul I p. Chr. și pe teritoriul Italiei⁵⁴². Cupele de la Hancăuți și Bădragii Vechi au fost descoperite împreună cu oglinzi cu discul rotund și plat (tipul II), iar cea de la Căndești cu trei fibule puternic profilate. Aceste asocieri datează cupele noastre în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul II. Acestui tip îi aparțin cupele ce au corpul tronconic, buza verticală, ușor profilată și strânsă spre interior, iar fundul plat. Ele sunt dintr-o pastă fină de culoare roșie. Singurul exemplar al acestui tip de cupă din mormintele supuse analizei provine din T 2 M 9 de la Taraclia II (Fig. 123/2, 162/5). Cupe similare cu exemplarul de la Taraclia II provin din câteva morminte din prima jumătate a secolului I p. Chr., din necropola Zolotoe⁵⁴³. Mai multe cupe de acest tip au fost descoperite în încăperea nr. XV, care se datează la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr., din așezarea de la

⁵²⁷ Cf. Oswald, Pryces 1984, pl. XLVIII/3-16.

⁵²⁸ Suceveanu 2000, p. 16-17, tipul IV, pl. 2/1-2.

⁵²⁹ Suceveanu 2000, p. 17.

⁵³⁰ Vjaz'mitina 1972, p. 31-32, 60-63, 85-88, 127, fig. 12/5, 27/3, 38/3, 63/7, 9-11.

⁵³¹ Korpusova 1983, p. 101, 103, 106, 108, 109, 110, pl. V/15, XX/12, XXV/12, XXXV/5, XXXVIII/11, XLII/5.

⁵³² Knipovič 1952, p. 296-297, fig. 1/4.

⁵³³ Robinson 1959, p. 87, pl. 18; 62.

⁵³⁴ Hayes 1985, p. 63, pl. XIV/19.

⁵³⁵ Robinson 1959, p. 25, pl. 4; 62.

⁵³⁶ Robinson 1959, p. 47, pl. 8; 68.

⁵³⁷ Suceveanu 2000, p. 75-76, tipul XVIII, pl. 28/39-42.

⁵³⁸ Korpusova 1983, p. 99-100, pl. XVII/20.

⁵³⁹ Symonovič 1983, pl. X/5, 9.

⁵⁴⁰ Puzdrovskij, Zajcev 1991, 118, fig. 2/1.

⁵⁴¹ Vezi în detaliu la Hayes 1985, p. 49-70.

⁵⁴² *Conspectus* 1990, p. 92, pl. 21/23.2.1.

⁵⁴³ Korpusova 1983, p. 101, 108, pl. XIX/16, XXXVII/3.

Mihajlovsk⁵⁴⁴. Exemplare apropiate provin și din câteva morminte, din secolele I-II p. Chr., din cadrul necropolei de la Kobjakovo⁵⁴⁵, dar și din cea de la Neapolis⁵⁴⁶. Cupe similare exemplarului nostru, considerate ca fiind produse “pontice”, din secolele I-II p. Chr., au fost descoperite și la Histria⁵⁴⁷. Foarte apropiate de exemplarul din mormântul de la Taraclia II sunt cupele din mormintele nr. 59 și 108 din necropola de la Ilurat⁵⁴⁸. Cea din mormântul din urmă se datează, pe baza restului de inventar din mormânt, printre care și o fibulă, în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.⁵⁴⁹.

Tipul III. Este reprezentat de cupele de formă tronconică cu buza, verticală și profilată, iar fundul inelar bine evidențiat. Ele sunt din pastă fină de culoare roșie-cărămizie și au suprafața acoperită cu firnis de culoare roșie-cărămizie. În mormintele analizate o astfel de cupă provine din T 27 M 1 de la Bădragii Vechi (Fig. 18/1, 162/4), care se datează, pe baza bogatului mobilier funerar cu care a fost descoperită împreună (fibulă puternic profilată (tipul XIV), caserolă de tipul Eggers 142 etc.), la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr.

Tipul IV. Cupele acestui tip sunt de formă tronconică cu buza scurtă și ușor invazată, iar fundul plat și evidențiat. Ele sunt din pastă fină de culoare roșiatică și au suprafața este acoperită cu firnis roșu. O cupă de acest tip provine din T 2 M 4 de la Tochile-Răducani (Fig. 129/2, 162/6). O cupă identică considerată ca fiind un produs “pontic”, din secolele I-II p. Chr., provine de la Histria⁵⁵⁰.

Tipul V. Acestui tip îi aparțin cupele de formă tronconică ce au buza dreaptă trasă spre interior, iar fundul plat. Ele sunt din pastă fină de culoare roșiatică, iar suprafața este acoperită cu firnis roșu. Singurul exemplar al unei astfel de cupe din mormintele analizate provine din T 5 M 2 de la Obileni (Fig. 86/2, 162/7). O cupă identică cu cea de la Obileni, care se datează în a doua treime a secolului I p. Chr., provine de la Tiritaki⁵⁵¹. Un exemplar similar provine și dintr-un mormânt de la Panticapaeum, care avea în inventar și o monedă a regelui bosporan Kotys I⁵⁵². Cupe de acest tip au fost descoperite și într-o serie de morminte din necropola Skalistoe (sud-vestul Crimeei)⁵⁵³.

Tipul VI. Este reprezentat de cupele de formă aproximativ semisferică ce au gura largă, buza rotunjită, iar fundul plat. Acestea sunt din pastă fină de culoare roșie și au suprafața acoperită cu firnis de culoare roșie-cărămizie cu reflexe metalice. Singurul exemplar al unui astfel de cupe din mediul sarmatic analizat provine din T 8 M 2 de la Pisarevka (Fig. 92/5), care are aplicat pe corp o ștampilă în formă de rozetă (Fig. 92/4). Aceasta este identică cu exemplarele de tipul Robinson G 29 - G 30, care se datează în prima jumătate a secolului I p. Chr. și au aplicate ștampile *planta pedis* și în formă de rozetă⁵⁵⁴, dar și cu cele de forma Hayes 37 și 40⁵⁵⁵. În prima jumătate a secolului I p. Chr. se datează și cupa de acest tip din necropola de la Bel'bek IV⁵⁵⁶, iar în a doua jumătate, cea dintr-un mormânt sarmatic din tumulul Mamaj-Oba⁵⁵⁷. Aceasta din urmă ca și exemplarul de la Pisarevka, are aplicat pe corp o ștampilă în formă de rozetă. O cupă de acest tip provine din M 58, care se datează în secolul I – începutul secolului II p. Chr., din cadrul necropolei de la Ilurat⁵⁵⁸. Cupele acestui tip fac parte din categoria vaselor *terra sigillata orientales B*, al cărui centru de producție s-a aflat, așa cum am mai menționat, în sud-vestul Asiei Mici. În ceea ce privește cupa de la Pisarevka, aceasta se datează, pe baza fibulei puternic profilate (tipul XII) din cadrul mobilierului funerar al mormântului, în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

⁵⁴⁴ Peters 1976, p. 91, fig. 10.

⁵⁴⁵ Kosjanenko 1980, fig. 1/12-13.

⁵⁴⁶ Symonovič 1983, p. 50-51, 67, pl. X/3-4, 10.

⁵⁴⁷ Suceveanu 2000, p. 73, tipul XVIII, pl. 27/24.

⁵⁴⁸ Hršanovskij 1998, p. 78, 81, pl. 1/1.5, 2/2.6.

⁵⁴⁹ Hršanovskij 1998, p. 81.

⁵⁵⁰ Suceveanu 2000, p. 74, tipul XVIII, pl. 27/25.

⁵⁵¹ Knipovič 1952, p. 312-313, fig. 10.

⁵⁵² Knipovič 1952, p. 313.

⁵⁵³ Bogdanova, Guščina, Loboda 1976, fig. 7/114, 8/75.

⁵⁵⁴ Robinson 1959, p. 25, pl. 4; 57; 62.

⁵⁵⁵ Hayes 1985, p. 60, 61, pl. XIII/7, 12.

⁵⁵⁶ Guščina 1973, p. 83, fig. 32/12.

⁵⁵⁷ Zubar, Savelja 1889, p. 75, fig. 5/2.

⁵⁵⁸ Hršanovskij 1998, p. 78, pl. 1/1.2.

VI. 1. 3. Amfore

Amforele constituie, alături de alte categorii de artefacte, o probă a activității comerciale care s-a practicat în antichitate, dar și sursa unor indicii cronologice. Ele constituie produse ceramice care aveau o destinație specială față de celelalte categorii de recipiente. Amforele au constituit un ambalaj ideal pentru transportarea vinurilor, uleiurilor, rășinilor, coloranților etc. și au fost cumpărate - adesea la distanțe apreciabile de centrele de producție – pentru ceea ce conțineau⁵⁵⁹.

Ca și în restul teritoriului locuit de sarmați și în mormintele din perioada secolelor I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. din teritoriul analizat amforele descoperite nu sunt numeroase, ele fiind reprezentate doar prin câteva exemplare întregi și fragmentare (Tvardița, Cazaclia T 10 M 1; Porogi T 2 M 1; Mihajlovka T 2 M 2; Turlaki T 7 M 1). Asupra amforelor din tezaurul de la Tvardița, a căror existență ne-a fost semnalată de S. M. Agul'nikov și despre care nu avem alte informații decât că, probabil, sunt din Cos, nu ne vom opri în rândurile ce urmează. Nu ne vom referi nici la fragmentele de amfore din T 5 M 2 de la Obileni (Fig. 85/2, 8) despre care nu avem nici o informație decât că au fost descoperite în partea centrală a trecerii spre mormânt, între capetele șanțului circular ce înconjură mormântul. În ceea ce privește amforele fragmentare din mormântul de la Turlaki, trebuie menționat că nici pentru acestea nu avem suficiente date pentru a le preciza cu exactitate tipul.

În ceea ce privește celelalte amfore, acestea aparțin unor tipuri apropiate și bine cunoscute atât în unele teritorii incluse în Imperiul Roman, cât și în afara lui. Ele sunt de culoare deschisă, de la portocaliu la galben, unele mai albicioase, modelate din pastă destul de fină, cu nisip și mică în compoziție. Ele se caracterizează printr-un corp conic sau fusiform, piriform și ovoidal, terminat cu picior scurt și inel de susținere, cu diametrul mai mare sau mai mic; gât îngust și înalt ce se lărgeste spre marginea inferioară și are o trecere lină spre umerii amforei; buza profilată și bine evidențiată. Unele dintre acestea au gâtul sau corpul striat. Toarele acestora sunt profilate și ușor arcuite, prinse în partea superioară a gâtului ori imediat sub buză și respectiv la baza umărului.

Amfora din T 10 M 1 de la Cazaclia are buza profilată, gâtul înalt, corpul conic alungit a cărui suprafață este striată, piciorul scurt, iar toarele profilate. Pe partea superioară a gâtului aceasta are inscripționat cu vopsea roșie literele "NA". Înălțimea amforei este de 77,5 cm (Fig. 43/2, 163/2). Ea aparține tipului B în tipologia lui D. B. Šelov⁵⁶⁰.

I. B. Zeest data amforele acestui tip în secolul I p. Chr.⁵⁶¹, iar I. S. Kameneckij în a doua treime a secolului I – mijlocul secolului II p. Chr.⁵⁶². Ultima încadrare este acceptată și de către D. B. Šelov⁵⁶³ și A. Opaïț⁵⁶⁴. O amforă similară celei de la Cazaclia provine dintr-un mormânt sarmatic, de la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr., din necropola situată în vecinătatea Neapolis-ului⁵⁶⁵. Mai multe amfore fragmentare aparținând acestui tip au fost descoperite în mantaua tumulului bogatului mormânt sarmatic de la Dači, care se datează în ultimul sfert al secolului I p. Chr.⁵⁶⁶. Astfel de amfore se întâlnesc la Histria⁵⁶⁷, Olbia⁵⁶⁸, Dinogetia⁵⁶⁹ sau Transdierna⁵⁷⁰. Ele nu lipsesc nici din cadrul așezărilor din bazinul Nistrului de Jos⁵⁷¹ sau cele geto-dacice de la est de Carpați⁵⁷².

⁵⁵⁹ Glodariu 1974, p. 27.

⁵⁶⁰ Šelov 1978, p. 18, fig. 4.

⁵⁶¹ Zeest 1960, p. 110, pl. XXIX/66.

⁵⁶² Kameneckij 1963, p. 30-31, fig. 6V.

⁵⁶³ Šelov 1978, p. 18.

⁵⁶⁴ Opaïț 1980, p. 301, tipul VI A.

⁵⁶⁵ Puzdrovskij, Zajcev, Novikov 1991, p. 116-122.

⁵⁶⁶ Bepalyj 1992, p. 175, fig. 1/12.

⁵⁶⁷ Alexandrescu 1966, p. 198, 206, pl. 79/XVI, 99/XXX, 6-8; Suceveanu 2000, p. 163-164, tipul LIV, pl. 80/1.

⁵⁶⁸ Krapivina 1993, p. 94, fig. 29/3.

⁵⁶⁹ Opaïț 1980, p. 301, tipul VI A, pl. VI/1, XIII/1.

⁵⁷⁰ Bjelajac 1996, p. 66-67, fig. XXII/117, 122.

⁵⁷¹ Maljukevič 1991, p. 75.

⁵⁷² Sanie 1981, pl. 28/1-3, 29/1-4, 32/4, 6, 33/2, 6; Teodor 1994, fig. 8/1-5; Ursachi 1995, pl. 327/1, 3, 5.

Cele două amfore din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 99/1-2, 163/1) cât și cea fragmentară din T 2 M 2 de la Mihajlovaka (Fig. 74/2) aparțin tipului A în clasificarea tipologică a lui D. B. Šelov⁵⁷³. Amforele de la Porogi au buza rotunjită și ușor evazată, marcată de o linie, gâtul striat, corpul piriform, piciorul scurt cu inel de susținere cu diametrul de 8 și respectiv 9 cm, iar toartele profilate. Înălțimea amforelor este cuprinsă între 59 și 61 cm (Fig. 99, 163/1)⁵⁷⁴.

Amforele acestui tip sunt date de către cercetători în secolul I p. Chr.⁵⁷⁵, deși nu se exclude apariția lor ceva mai timpurie⁵⁷⁶. Exemple similare celor din mormintele de la Porogi și Mihajlovka sunt cunoscute la Olbia⁵⁷⁷, Tanais⁵⁷⁸, Kozyrka⁵⁷⁹, Zolotaja Balka⁵⁸⁰, dar și într-o serie de morminte sarmatice din secolul I p. Chr. din spațiul nord-pontic (Kamenka, Konstantinovka)⁵⁸¹ și regiunea Donului de Jos (Krasnyj kurgan; Sokolovsk T 4 M 1; Bagaevsk T 14; Jasyrevsk T 6 M 20)⁵⁸².

În ceea ce privește centrul în care au fost produse amforele analizate, acesta nu este stabilit cu exactitate. Locul de producere a lor a fost plasat în diferite centre de la insula Cos și până la Tanais⁵⁸³. Originea, acceptată de cea mai mare parte a cercetătorilor, este considerată ca fiind în Asia Mică, iar centrul, probabil, unde au fost produse este considerat Sinope⁵⁸⁴.

Tabelul nr. 6. Descoperirile de vase ceramice din morminte *

Nr.	Localitatea	Vase MM						Vase MR				Figura
		Vase pt. prepararea și păstrarea hranei	Vase pt. consumarea hranei	Vase pt. păstrarea și turnarea lichidelor	Vase pt. băut	Vase cu funcționalitate incertă	Vase utilizate ritual	Vase pt. consumarea hranei	Vase pt. păstrarea și turnarea lichidelor	Vase pt. băut	Amfore	
1.	Bădragii Noi T 2 M 1								▲			2/2, 158/6
2.	Bădragii Vechi T 7 M 1								▲			5/5, 157/3
3.	Bădragii Vechi T 7 M 4	● ?										6/8
4.	Bădragii Vechi T 20 M 1									○		7/6, 162/3
5.	Bădragii Vechi T 23 M 10						◇ ?		▲			8/3, 9
6.	Bădragii Vechi T 25 M 1			□								9/3, 152/4
7.	Bădragii Vechi T 25 M 2			▲								10/2, 154/1
8.	Bădragii Vechi T 25 M 4								▼			13/2, 155/4

⁵⁷³ Šelov 1978, p. 17-18, fig. 1-2.

⁵⁷⁴ Înălțimea obișnuită a amforelor acestui tip este de 50-60 cm.

⁵⁷⁵ Zeest 1960, p. 110, pl. XXVIII/64; Šelov 1978, p. 18.

⁵⁷⁶ Šelov 1978, p. 18.

⁵⁷⁷ Krapivina 1993, p. 94, fig. 29/2.

⁵⁷⁸ Šelov 1961, p. 31, pl. XVI/4; Burakov 1976, pl. II/2.

⁵⁷⁹ Burakov 1976, p. 68.

⁵⁸⁰ Vjaz'mitina 1962, p. 166, fig. 71/33.

⁵⁸¹ Kostenko 1983, fig. 12/30-31; Simonenko 1999a, p. 193. Acestui tip îi este atribuită de către D. B. Šelov (Šelov 1978, p. 18) și amfora din M 14 a grupei vestice de morminte de la Akkermen² II, care are, însă, gâtul mult mai larg, iar înălțimea de doar 36 cm (Vjaz'mitina 1954, p. 237, pl. V/4; Zeest 1960, 110, pl. XXVIII/65).

⁵⁸² Kapošina 1965, p. 50, fig. 16/2; Raev 1986, p. 52, pl. 37; Maximenko 1998, p. 109, fig. 48/3-7.

⁵⁸³ Cf. Kameneckij 1963, p. 35-36 cu toată opiniile; Šelov 1978, p. 20 cu toată bibliografia.

⁵⁸⁴ Cf. Kameneckij 1963, p. 35-36; Šilov 1978, p. 20 cu toată bibliografia.

* **MM** – modelate cu mâna; **MR** – modelate la roată.

9.	Bădragii Vechi T 25 M 5								▲			14/2,158/5
10.	Bădragii Vechi T 25 M 9	• ?										15/5
11.	Bădragii Vechi T 27 M 1						◇		▲	○		18/1, 3-4, 157/1, 162/4
12.	Bădragii Vechi T 27 M 4			▲								20/1, 154/7
13.	Bădragii Vechi T 29 M 12								▲			21/2, 156/1
14.	Bădragii Vechi T 29 M 13				≤				▲			22/2, 5, 156/7
15.	Bădragii Vechi T 32 M 2									▶		23/5, 159/8
16.	Bădragii Vechi T 32 M 3								▲			24/3, 157/2
17.	Bădragii Vechi T 32 M 4			▲								24/7
18.	Bârlad M 1	•										145/3
19.	Bârlad M 2									▶		145/4
20.	Beljaevka T 1 M 4a								▲			25/7
21.	Beloles'e T 9 M 1						◇		▲?			28/1-3, 166/2, 167/1
22.	Beșalma T 1 M 8								▲			26/1, 159/6
23.	Brăviceni T 4 M 1								▲			31/7, 157/6
24.	Brăviceni T 4 M 6				≤					▶		33/6-7, 153/5, 156/8
25.	Brăviceni T 22 M 1								▲			35/3, 158/9
26.	Burjakovka M 1				≤		◇	■				38/3, 7-8, 153/11, 161/3
27.	Bursuceni M 5								▲?			-
28.	Cazaclia T 10 M 1										•	43/2, 163/2
29.	Cândești M 71								▲	○		44/22, 162/2
30.	Codrul Nou T 1 M 1								▲			46/2, 156/6
31.	Corpaci T 2 M 1								▼			144/3, 155/2
32.	Costeștii Noi T 1 M 2								▲	◆		-
33.	Cuconeștii Vechi T 3 M 1								▲			48/2, 158/7
34.	Drăgușeni-Ostrov M 4								▲			-
35.	Drăgușeni-Ostrov M 5								▲			-
36.	Dubăsarii Vechi T 1 M 9									▶		49/7, 160/5
37.	Dubăsarii Vechi T 1 M 25							■				50/4, 161/2
38.	Dumeni T 14 M 3			▲								52/3, 154/6
39.	Dumeni T 16 M 13								▲			53/2
40.	Dumeni T 22 M 3								▲			53/1
41.	Giurcani T 1 M 5	•										55/3, 152/7
42.	Giurcani T 1 M 8			,								56/2, 153/4
43.	Giurcani T 2 M 1			▲								56/6, 154/5
44.	Giurcani T 2 M 2						•					-
45.	Glubokoe T 2 M 3							■	▲			-
46.	Gordeevka								▼			59/4
47.	Gradiște T 1 M 9				≤							60/4
48.	Gradiște T 1 M 21								▲			60/5, 7, 159/1-2
49.	Hancăuți T 2 M 1								▼	○		62/5, 8, 155/1, 162/1
50.	Holmskoe M 4								▲			63/19, 156/9
51.	Holmskoe M 22								▲	▶		64/3, 18, 160/2, 4
52.	Kiselev M 5								▲			66/1
53.	Kiselev M 8			▲								-
54.	Kiselev M 9			▲								-
55.	Lenkovcy T 1 M 2				≤				▲			70/19, 20, 151/10, 154/4

56.	Lenkovcy T 1 M 6								▲			-
57.	Lenkovcy T 1 M 9								▲			71/12, 157/8
58.	Lenkovcy T 1 M 12					≤						71/13-15, 153/10-11
59.	Lenkovcy T 1 M 15	• ?										-
60.	Majaki T 5 M 3											72/2, 153/1
61.	Mărculești T 3 M 13								▲ ?			73/10
62.	Mihajlovka T 2 M 2	•	•							▶	•	74/2-5, 152/5, 153/8
63.	Mihajlovka T 3 M 3							◇				75/14
64.	Mocra T 1 M 10							◇		▲		78/11-12
65.	Mocra T 2 M 2							◇	◆			79/2-4, 6
66.	Nadlimanskoe									▲		82/4, 159/3
67.	Nicolscoe T 1 M 7					≤						83/3, 151/9
68.	Novocotovsc T 1 M 3									▲		84/4, 154/4
69.	Obileni T 5 M 2										○	85/2, 8, 86/2, 162/7
70.	Olănești T 13 M 3	•								▲		87/2-3, 151/1, 158/3
71.	Ostrivec-Vertebi M 1					≤						89/1, 152/2
72.	Ostrivec-Vertebi M 2	• ?										-
73.	Ostrivec-Vertebi M 3					≤						89/6, 151/12
74.	Ostrivec-Vertebi M 4					≤						89/8, 151/7
75.	Ostrivec-Vertebi M 5					≤						-
76.	Ostrivec-Vertebi M 8					≤						90/1, 152/1
77.	Ostrivec-Vertebi M 10				▲	◆						90/7, 9-10, 153/9, 12, 156/5
78.	Ostrivec-Olečina M 1					≤						90/12, 152/3
79.	Ostrivec-Olečina M 2									▲		90/16, 158/4
80.	Ostrivec-Olečina M 3									▶		90/14, 160/6
81.	Palanca T 2 M 1									▲		91/8, 156/2
82.	Pisarevka T 8 M 2							◇	◆		▶	92/5-8
83.	Plavni T 11 M 2									▼		94/4, 159/5
84.	Plavni T 23 M 1									▲		93/2, 155/3
85.	Podoima T 1 M 5				▲							95/4
86.	Porogi T 2 M 1										•	99/1-2
87.	Porogi T 2 M 2							◇		▼		110-111, 155/5, 164/1, 167/4
88.	Seliște M 65	•										113/7
89.	Sărăteni T 3 M 10										▶	114/5-6, 160/1
90.	Severinovca T 1 M 1							◇				59/3
91.	Șerbaca T 2 M 1								■	▲		116/1, 6, 161/1
92.	Șerbaca T 2 M 5									▲		116/7, 158/2
93.	Șerbaca T 3 M 3									▲		117/3, 157/4
94.	Ștefănești									▲		118/12, 157/5
95.	Taraclia I T 1 M 3									▼		120/6, 158/1
96.	Taraclia I T 1 M 24									▲		121/2, 159/9
97.	Taraclia II T 2 M 9										○	123/2, 162/5
98.	Taraclia II T 17 M 11				▲							125/5
99.	Tălmaza										◆	144/1, 161/5
100.	Tochile-Răducani T 2 M 4										○	129/2, 162/6

101.	Turlaki T 7 M 1						◇	□			●	130/2-3, 8-10, 161/4, 166/1, 3
102.	Tutova M 2					●						-
103.	Vaslui M 1						◇		▲			134/2, 8, 10, 158/8, 165/1, 167/3
104.	Vaslui M 5					●						145/1, 153/7
105.	Vărațic T 1 M 4				≤				▲			135/5, 6, 157/7
106.	Vișnevoe T 18 M 3								▲			141/13, 159/7
107.	Zîrnești T 1 M 5				≤							143/2, 152/8
	TOTAL	9	1	12	16	4	12	7	53	18	5	

*** Vase ceramice ce provin din cadrul mai multor morminte distruse care nu sunt luate în calcul numeric

	Kiselev 4 morminte distruse	● ?					◇			▶		66/2-3, 5
	Vlăsinești M 1-8			'	≤				▲			142, 151/6, 153/2, 156/3-4

□ - vase cu gura îngustă

' - vase cu gura îngustă și corpul globular

▲ - căni

▼ - ulcioare

▶ - cănițe

≤ - vâscioare

◆ - boluri

● - cupe

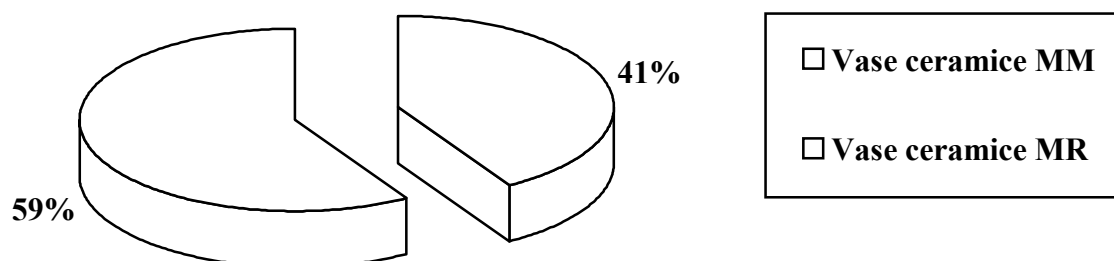
■ - străchini

□ - farfurii

◇ - afumători

◆ - vase cu trei piciorușe

Descoperirile de vase ceramice (în procente)

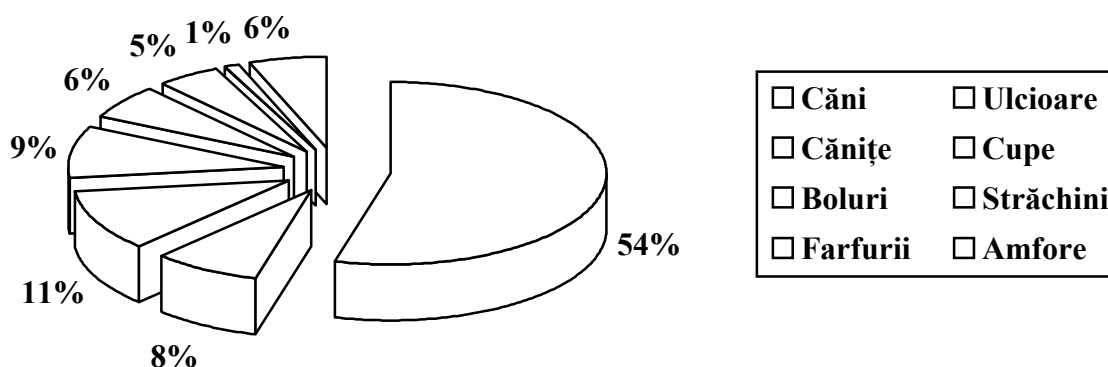

VI. 1. 4. Câteva considerații privind vasele ceramice

La fel ca și în restul teritoriului locuit de sarmați și în cel analizat de noi, vasele ceramice reprezintă o parte consistentă a descoperirilor din morminte. Deși sarmații sunt o populație nomadă, iar modul lor de viață este diferit de cel al populațiilor sedentare, totuși nevoile casnice și gospodărești au impus achiziționarea, confecționarea și utilizarea unei game, mai mult sau mai puțin variate, de vase ceramice. Această situație este caracteristică și pentru mediul sarmatic din teritoriul și perioada analizată, unde vasele ceramice au fost descoperite în 107 din cele 172 de descoperiri aparținând acestora. Din totalul vaselor

ceramice din morminte, cea mai numeroasă grupă este cea reprezentată de vasele modelate la roată, care au fost descoperite în 72 (59%) din cele 107 morminte (Cf. Tab. 6, Fig. 226). Acestea sunt, de regulă, modelate din pastă fină și semifină. Majoritatea lor sunt arse inoxidant, dar sunt și exemplare ce au fost arse oxidant. Ele sunt de cele mai multe ori de culoare gălbuie cu diferite nuanțe, roșiatică, portocaliu-roșiatică, dar sunt și vase ce sunt de culoare cenușie cu diferite nuanțe. Suprafața vaselor modelate la roată este bine netezită și, uneori, decorată. O parte dintre vasele arse oxidant au suprafața acoperită cu firnis roșu, roșu-cărămiziu sau angobă, iar o mare parte a celor arse inoxidant au suprafața lustruită.

Categoriile de vase ceramice MR din cadrul mormintelor (în procente)

Din totalul vaselor modelate la roată, cele mai numeroase sunt căniile descoperite în 46 (54%) de morminte, urmate de 9 cănițe (11%), 8 cupe (9%), 7 ulcioare (8%), 5 boluri (6%), 5 amfore (6%), 4 străchini (5%) și o farfurie (1%). Două dintre boluri erau utilizate pentru băut, iar celelalte pentru consumarea hranei. O cană și o căniță provin din cele patru morminte distruse de la Kiselev, iar câteva căni din cadrul mormintelor de la Vlăsinești (M 1-8). Pentru acestea însă nu cunoaștem din care dintre morminte au făcut parte, fapt pentru care nu au fost luate în calcul. Trebuie remarcat că cea mai mare parte a cupelor și bolurilor, la care se mai adaugă farfuria și una dintre străchini, sunt vase *terra sigillata*, care constituie vase de lux care pot fi situate pe același nivel valoric cu alte categorii de artefacte. La acestea se mai adaugă amforele întregi sau fragmentare ce provin din cinci morminte și un tezaur (Cf. Fig. 226).

În legătură cu vasele modelate la roată reamintim că ele constituie, în totalitate, importuri din alte medii culturale, cu precădere din cel grecesc și roman.

În ceea ce privește vasele modelate cu mâna, acestea sunt, de regulă, din pastă grosieră sau semigrosieră, ce au în componența ca ingrediente cioburi pisate, pietricele, nisip, materiale organice, care dau vaselor un aspect zgrunțuros și aspru. Cu toate acestea, există și vase ce sunt modelate din pastă semifină. Majoritatea acestora au fost arse inoxidant, dar sunt și exemplare ce au fost arse oxidant. Vasele în discuție sunt de cele mai multe ori de culoare brun-cenușie, cenușie-închisă sau deschisă și mai rar cafenie, gălbuie, gălbui-cenușie sau gălbui-deschisă. Unele din vasele modelate cu mâna (în special cele pentru gătit), au pe suprafața exterioară urme de ardere secundară ce se datorează, în principal, folosirii îndelungate la foc deschis. Suprafața vaselor modelate cu mâna este zgrunțuroasă, dar sunt și multe exemplare ce au suprafața netezită. În legătură cu vasele ceramice modelate cu mâna, trebuie menționat că acestea au fost descoperite în 51 (41%) din cele 107 descoperiri ce aveau în componența sa vase ceramice. Vase modelate cu mâna provin și din unele morminte distruse de la Kiselev și Vlăsinești. Cele mai numeroase sunt vâscioarele pentru băut descoperite în 15 morminte, urmate de afumători (12), căni (10), vase pentru prepararea și păstrarea hranei (9), boluri (3), vase cu gura îngustă și corpul globular (1), vasele cu gura îngustă (1), cupe (1) și vase rituale cu trei piciorușe (1). Un vâscior cu gura îngustă și corpul globular provine dintr-unul din mormintele de la Vlăsinești, iar altul, descoperit izolat, de la Ostrivec-Olečina (Fig. 90/11, 153/3), care a fost descoperit împreună cu un vâscior (Fig. 90/13, 151/8). Din

totalul mormintelor în care au fost descoperite vase ceramice doar în 16 cazuri se aflau vasele modelate cu mâna împreună cu vase modelate la roată (Cf. Tab. 6).

Cert este că, observațiile preliminare permit să afirmăm cu certitudine că în mediul sarmatic din spațiul și perioada analizată, la fel ca și în cel nord-pontic și de la est de Don, avem o varietate largă a formelor. În ansamblu se poate remarca că cel mai bine sunt reprezentate vasele pentru păstrarea și turnarea lichidelor (căni, ulcioare), urmate de cele pentru băut (cănițe, văscioare, cupe, boluri). În ceea ce privește recipientele pentru prepararea și păstrarea hranei acestea sunt reprezentate de puține exemplare, la fel ca și cele pentru consumarea hranei. Se mai poate constata că la fel ca și în alte teritorii locuite de sarmați, și în cel de la est de Carpați din perioada analizată vasele ceramice modelate la roată sunt mai numeroase decât cele modelate cu mâna⁵⁸⁵. La fel ca și în restul spațiului locuit de sarmați, și în cel cercetat de noi, atât vasele ceramice modelate cu mâna cât și cele la roată se întâlnesc cel mai adesea în mormintele de femei, dar sunt prezente și în cele de bărbați. În sfârșit, trebuie remarcat că, față de perioada sarmatică timpurie, în cea mijlocie, în întreaga lume sarmatică, avem o varietate mult mai mare a formelor ceramice, care se datorează însă nu atât creșterii numărului formelor proprii, cât sporirii importurilor din mediile culturale vecine cu care au intrat în contact și au stabilit, adeseori, relații economice.

VI. 2. OBIECTE DE UZ CASNIC ȘI GOSPODĂRESC

Ca și alte populații sarmații au folosit în viața de zi cu zi unele unelte pentru a-și confecționa și procura cele necesare vieții și pentru a-și practica ocupațiile și meseriile tradiționale, caracteristice modului lor de viață. La fel ca și în întreaga lume sarmatică și la sarmații din regiunea dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului această categorie de piese, deși nu este foarte numeroasă și diversă, ne oferă, totuși, unele informații despre viața economică, preocupările și gradul de dezvoltare al acestora. În mediul sarmatic din spațiul și perioada analizată această categorie este reprezentată de fusaiole, cute, cuțite, ace, pixide și un opaiț de bronz.

VI. 2. 1. Fusaiole

Acestea reprezintă o categorie de piese ceramice ce serveau la mărirea turației fusului și constituie o dovadă a torsului și țesutului. În mediul sarmatic din spațiul și perioada analizată astfel de piese au fost descoperite în 29 de morminte⁵⁸⁶. Fusaiolele mai sus menționate sunt în cea mai mare parte a lor de formă bitronconică (mai mult sau mai puțin regulată) (Fig. 1/3, 16/3, 17/7, 35/2, 38/5, 49/4-5, 60/3, 70/1, 72/3, 112/5, 113/5, 118/1, 125/4, 135/2) dar sunt prezente și cele de formă tronconică (Fig. 23/4, 56/7, 95/3, 116/4, 119/3) sau semisferică (Fig. 46/8); dimensiunile lor sunt foarte diferite. Din punct de vedere tehnologic fusaiolele au fost modelate cu mâna din lut și arse oxidant sau inoxidant. Ele au culori ce variază de la brun-închis la brun-cenușiu sau brun-gălbui, dar sunt și exemplare de culoare gălbui-cenușie, gălbui-cărămizie, gălbui-roșiatică, maronie-închisă, sau chiar neagră. O parte a acestora au suprafața netezită și ușor lustruită. Toate fusaiolele provin din morminte de femei care se datează, pe baza inventarelor din morminte, în secolul I – începutul secolului II p. Chr. În lumea sarmatică fusaiole de diferite forme și dimensiuni, aidoma celor supuse analizei, sunt destul de răspândite pe toată durata existenței culturii acestora⁵⁸⁷.

⁵⁸⁵ Cf. Skriplin 1990, p. 163, tab. 13; Kostenko 1993; Simonenko 1993, p. 81.

⁵⁸⁶ Anenii Noi; Bădragii Vechi T 7 M 4, T 25 M 3, T 25 M 10, T 27 M 1, T 32 M 2; Bezeni; Brăviceni T 22 M 1; Burjakovka M 1; Codrul Nou T 1 M 1; Drăgușeni-Ostrov M 5; Dubăsarii Vechi T 1 M 9, T 1 M 25; Giurcani T 2 M 1; Gradiște T 1 M 9; Kuzmin T 4 M 2; Lenkovcy T 1 M 2; Majaki T 5 M 3; Ostrivec-Vertebi M 6; Palanca T 2 M 1; Podoima T 1 M 5; Seliște M 39, M 65; Șcerbaca T 2 M 1; Ștefănești; Taraclia I T 1 M 1; Taraclia II T 17 M 11; Tălmaza; Văratice T 1 M 4.

⁵⁸⁷ Cf. Moškova 1963, p. 39, pl. 24; Vinogradov 1963, fig. 15/4, 6-7, 36/3; Maximenko 1983, p. 70, fig. 42; 1998, Fig. 30; Smirnov 1984, fig. 41/7, 45/7, 49/11; Arheologija USSR 1986, p. 202; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 211, fig. 9/35, 25/28, 26/15, 27/7, 11, 31/30, 34/1, 23, 49, 35/9, 36/22, 38/8, 40/2, 42/12; Simonenko 1993, p. 25, 81, 101, fig. 8/1, 13/3G, 17/4G, 17/2V, 18/2J, 21/2V, 23/2; Kostenko 1993, fig. 5/3, 15, 10/6-7, 16/9-10, 18/9, 19/17, 26/14, 27; Dzygovs'kyj

VI. 2. 2. Cute

De-a lungul timpului în multe morminte sarmatice, îndeosebi, bărbătești au fost descoperite cute ce au servit pentru ascuțirea uneltelor din fier, fie de tâmplărie-dulgherie, de uz curent sau arme. În majoritatea cazurilor acestea sunt realizate din gresie de culoare brună, cenușie sau deschisă și mai rar din piatră de stâncă ori ardezie⁵⁸⁸. De obicei acestea au o formă paralelipipedică sau cvasi-cilindrică, alungită, unele exemplare au un capăt mai gros și mai lat, iar altele au aceeași grosime⁵⁸⁹. În marea majoritate cutele sunt perforate la unul din capete, probabil pentru a putea fi agățate la brâu. În urma analizei cutelor descoperite în mediul sarmatic se poate spune că există, după forma în secțiune, trei tipuri: dreptunghiulare, dreptunghiular-ovale și circulare⁵⁹⁰. În mediul sarmatic din spațiul și perioada analizată astfel de piese au fost descoperite în T 32 M 3 de la Bădragii Vechi (Fig. 24/2), T 4 M 1 de la Brăviceni (Fig. 31/6), T 1 M 2 de la Costeștii Noi și T 13 M 3 de la Olănești (Fig. 88/6), care se datează pe baza inventarelor în intervalul de timp cuprins între mijlocul secolului I – începutul secolului II p. Chr.

VI. 2. 3. Cuțite

În mormintele sarmatice din întregul spațiu locuit de aceștia pe parcursul secolelor cuțitele se întâlnesc destul de frecvent⁵⁹¹. În majoritatea cazurilor acestea se aflau în morminte alături de oasele de animale, uneori lângă talia sau umărul defunctului, iar alteori lângă vasele pentru servit hrana sau în interiorul acestora, alături de oasele de animale. Din cadrul vestigiilor analizate 18 cuțite provin din morminte, iar două din tezaure. În M 9 de la Kiselev se aflau două cuțite. Toate cuțitele din mormintele din regiunea dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, păstrate întregi, au lama dreaptă sau curbă, triunghiulară în secțiune. Ele au limbă scurtă (la unele exemplare nu s-a mai păstrat) pentru fixarea mânerului din lemn sau os. Unele dintre cuțitele din lumea sarmatică au orificiu pentru nit, uneori păstrându-se și nitul care asigura fixarea plăselelor din lemn sau os. Cuțitele din M 4 de la Holmskoe și T 23 M 1 de la Plavni mai păstrau urmele mânerului din lemn, iar exemplarul din T 2 M 1 de la Porogi mai păstra pe lamă urmele tecii din lemn. Lungimea cuțitelor supuse analizei variază între 8,5-19 cm, lățimea lamei între 1,8-2,8 cm, iar grosimea acesteia între 0,2-1 cm (Fig. 5/9, 19/1, 20/2, 51/10, 63/3, 67/2-3, 72/5, 84/3, 88/1, 94/2, 105/8).

1993, fig. 28; Guščina Zaseckaja 1989, pl. 2/43/1, 17/163, 29/276; Il'jukov, Vlaskin 1992, fig. 12/10, 18/9; Marčenko 1996, fig. 41/6, 42/2, 43/14, 45/5, 13, 46/449/17, 69/15, 79/5, 80/9, 81/5, 86/8, 87/11, 91/9, 100/18.

⁵⁸⁸ Cf. în acest sens Moškova 1963, p. 39; Vinogradov 1963, fig. 30; Arheologija USSR 1986, p. 202, fig. 55; Arheologija SSSR 1989, pl. 78/20, 51-52; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 206, 244, fig. 12/10, 18/9, 29/3, 39/33, 41/27, 42/3; Kostenko 1993, p. 111, 116, 122, fig. 14/7, 15/15, 18/4, 28/1, 3, 44; Simonenko 1993, p. 14, 15, 25, 33, 51, 81, 94, fig. 6/1D, 8/3G, 9/4V, 14/1G, 23/1G; Guščina Zaseckaja 1994, p. 49, 52, 59, 65, 67, 72, pl. 13/129, 17/165, 29/275, 39/366, 44/393, 51/479; Marčenko 1996, fig. 86/4, 107/3, 113/5; Maximenko 1998, p. 95-96, fig. 27.

⁵⁸⁹ Cf. Moškova 1963, p. 39, pl. 23; Maximenko 1983, p. 69-70, fig. 41/2-5; Arheologija SSSR 1989, pl. 78/20, 51.

⁵⁹⁰ Moškova 1963, p. 39; Maximenko 1983, p. 69-70, fig. 41/2-5.

⁵⁹¹ Cf. în acest sens Moškova 1963, p. 38, pl. 22; Vinogradov 1963, fig. 273, 14/7-8, 23/4, 33/3, 34/3, 5, 36/4; Maximenko 1983, p. 66-69, fig. 44/23-30; 1998, p. 94-95, fig. 24; Arheologija SSSR 1989, p. 186, 198-199, pl. 78/27-29, 64-65; Medvedev 1990, fig. 12/9-10, 1374-5, 16/6, 19/5, 7, 20/4, 21/7, 22/8; Il'jukov, Vlaskin 1992, fig. 6/12, 16-18, 7/19-20, 8/33, 11/4, 13/25, 14/13, 35, 16/14-15, 18/20, 19/17 etc.; Simonenko 1993, p. 25, 81, 101, fig. 1/AV, 1/3D, 2/2G, 3/3V, 8/1V, 3D, 11/1/D, 2D, 12/3G, 14/1D; Kostenko 1993, p. 111, 116, 122, fig. 7/3, 8/14, 12/16, 13/6, 19/5, 21/18, 22/3-4, 23/8, 24/23, 26/4, 23, 28/7, 24, 29/54; Marčenko 1996, fig. 40/1, 5, 43/3, 45/4, 46/7, 47/4, 10, 17, 48/11, 15, 49/8, 11, 51/5, 13, 18, 52/5, 55/8, 15, 56/3, 57/6, 60/15, 64/11, 67/5, 70/10, 79/4, 11, 89/5, 10, 90/6, 12, 94/4.

Tabelul nr. 7. Descoperirile de cuțite

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Tezaur	Locul în care a fost descoperit în mormânt
1.	Bădragii Vechi	7	2		În partea nordică a gropii
2.	Bădragii Vechi	27	1		Lângă oasele tibiale drepte
3.	Bădragii Vechi	27	4		La nord de centrul tumulului
4.	Beljaevka	1	18		Lângă cotul mâinii drepte
5.	Bubueci			•	-
6.	Drăgișeni-Ostrov	-	4		Neprecizat
7.	Dumeni	9	13		De-a lungul șoldului drept, alături de spadă
8.	Hancăuți	2	1		Se afla lângă ulcior
9.	Holmskoe	-	4		În spatele craniului alături de ofranda animalieră și cană
10.	Kiselev	-	7		Lângă încheietura mâinii drepte
11.	Kiselev	-	9		Lângă piciorul drept al defunctei
12.	Majaki	5	3		În spatele craniului lângă vasul ceramic
13.	Novocotovsc	1	3		În dreapta craniului printre oasele de ovicaprină
14.	Olănești	13	3		Lângă pumnal
15.	Ostrivec-Vertebi	-	1		Lângă clavicula dreaptă
16.	Ostrivec-Vertebi	-	2		În partea stângă a șoldului
17.	Plavni	23	1		Lângă glezna piciorului drept
18.	Porogi	2	1		Lângă șoldul drept
19.	Tutova	-	1		Se afla lângă femurul drept.
20.	Veseloja Dolina			•	-

VI. 2. 4. Ace și sule

Printre obiectele de uz casnic și gospodăresc din mormintele sarmatice analizate se numără două ace din bronz ce provin din T 6 M 3 de la Duruitoarea Nouă (Fig. 54/3) și M 4 de la Holmskoe și o sulă din os din mormântul de la Nadlimanskoe (Fig. 82/3). Acul de la Duruitoarea Nouă este rotund în secțiune și are un capăt ascuțit, iar celălalt îndoit în formă de cârlig. În ceea ce privește acul de la Holmskoe acesta are un capăt ascuțit iar celălalt prevăzut cu orificiu. Ace din bronz sau fier, precum cele de la Duruitoarea Nouă și Holmskoe, sunt nu rareori întâlnite în mormintele sarmatice, îndeosebi de femei, în întregul teritoriu locuit de sarmați pe parcursul secolelor⁵⁹². Acestea de regulă erau păstrate în cutii de ace confecționate din os, bronz sau fier⁵⁹³, precum cele descoperite în mormintele sarmatice din perioada mijlocie de la Sladkovka (T 14), Balabinsk (T 4 M 5)⁵⁹⁴, Arbuzov (T 7 M 8)⁵⁹⁵ sau târzie⁵⁹⁶.

În ceea ce privește sula din os de la Nadlimanskoe aceasta este rotundă în secțiune și are un capăt ascuțit, iar al doilea tăiat drept. Piesele respective erau utilizate în treburile casnice pentru a perfora obiectele din lemn, piele sau alte materiale.

Piese din os precum cea de la Nadlimanskoe, unele chiar din fier, se întâlnesc încă din perioada sauromatică⁵⁹⁷ și sunt frecvente în mormintele sarmatice timpurii, din spațiul dintre Don și Munții Urali⁵⁹⁸,

⁵⁹² Arheologija USSR 1986, p. 202; Arheologija SSSR 1989, p. 187; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 210, fig. 14/12, 38/10; Kostenko 1993, fig. 13/20, 18/12, 23/11; Maximenko 1998, p. 97, fig. 31/1-2, 10.

⁵⁹³ Moškova 1963, p. 39; Arheologija USSR 1986, p. 202; Arheologija SSSR 1989, p. 187; Maximenko 1998, p. 97.

⁵⁹⁴ Cf. Maximenko 1998, p. 97, fig. 31/9.

⁵⁹⁵ Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 144, 210, fig. 35/18.

⁵⁹⁶ Maximenko 1998, p. 97, fig. 31/13-14.

⁵⁹⁷ Smirnov 1964, p. 107, fig. 16/3g, 59/14-18.

⁵⁹⁸ Moškova 1963, 38, pl. 23/5, 20-27; Skripkin 1990, p. 100, fig. 37/28-35.

cât și în cel din zona Donului de Jos⁵⁹⁹. Sunt cunoscute câteva sule și în mormintele sarmatice timpurii din nordul Mării Negre⁶⁰⁰. În perioada sarmatică mijlocie și târzie aceste piese au cunoscut în continuare o largă utilizare fiind frecvent întâlnite în inventarele mormintelor atât de femei, cât și de bărbați⁶⁰¹.

VI. 2. 5. Opaite

Singurul exemplar a acestui tip de piese, din cadrul vestigiilor sarmatice analizate, provine din T 2 M 2 de la Mocra. Acesta este de bronz și are rezervorul circular, baza dreaptă, pereții verticali, ciocul semicircular, toarta circulară în formă de panglică, apărătoare de flacăra în formă de frunză și fără disc (partea superioară). Diametrul corpului – 10 cm, diametrul ciocului – 3,5 cm, diametrul torții – 2,5 cm, înălțimea corpului – 2,5 cm, dimensiunile apărătoarei de flacăra – 0,2 x 5,5 x 6,5 cm (Fig. 79/5). După forma și stilul de realizare, opaitul este, cel mai probabil, un produs ce-a ieșit dintr-un atelier roman, pentru care, însă, nu am găsit nici o analogie. În ceea ce privește încadrarea lui cronologică putem spune că, ținând cont de bogatul inventar al mormântului din care provine, el se datează ca și întregul mormânt la începutul secolului II p. Chr.

VI. 3. OBIECTE DE PODOABĂ ȘI VESTIMENTAȚIE

Obiectele de podoabă și vestimentație din mormintele sarmatice din teritoriul și perioada analizată sunt reprezentate de colane, brățări, cercei, inele, cataramă, aplici, coliere, pandantive, fibule și mărgel. O mare parte a acestora reprezintă, ca și alte categorii de material arheologic, un izvor istoric important care oferă o imagine despre relațiile comerciale ale sarmaților cu alte civilizații. În același timp ele crează și o imagine asupra reprezentărilor estetice și a unor laturi ale vieții acestora. Mai mult decât atât, o mare parte a pieselor de podoabă și vestimentație pot fi utilizate ca elemente sigure de datare, mai ales că cea mai mare parte a lor sunt importuri din alte medii culturale. Cert este că, pe baza acestora se pot face unele precizări și modificări în datarea unor morminte, dar și în cronologia culturii sarmatice atât din spațiul est-carpatic, cât și din restul teritoriului locuit de această populație.

VI. 3. 1. Colane

Colanele sunt podoabe realizate din una sau mai multe sârme, care înconjoară gâtul, fără a atârna pe piept, utilizate din vechime și până astăzi, cu precădere, de femei. Acestea au fost denumite în antichitate *torques*, termenul referindu-se la început doar la piesele torsionate, dar generalizându-se mai târziu și la cele simple.

Colanele apar foarte rar în mormintele sarmatice din întregul spațiu locuit de aceștia, comparativ cu alte categorii de obiecte de podoabă și vestimentație. În mormintele sarmatice analizate această categorie de piese este reprezentată de două tipuri (Cf. Fig. 228).

Tipul I. Colane din bară torsionată cu sistem de închidere

Colanele acestui tip sunt realizate dintr-o bară de bronz torsionată și au unul din capete terminat în cârlig de prindere, iar cel de-al doilea este îndoit în formă de “ochi”. În mormintele analizate un astfel de colan provine din T 25 M 4 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 13/3), care se datează în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr. Un colan de acest tip provine dintr-un mormânt din secolul I a. Chr. – I p. Chr. din necropola de la Neapolis (Crimeea)⁶⁰². Astfel de colane se întâlnesc și în mediul geto-dacic⁶⁰³, unde se datează în secolul I a. Chr. – I p. Chr.⁶⁰⁴. Un colan identic provine dintr-un mormânt

⁵⁹⁹ Maximenko 1983, p. 71, fig. 41/9; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 206, fig. 9/2, 32/29, 33/26.

⁶⁰⁰ Smirnov 1984, p. 89, fig. 40/2; Polin, Simonenko 1990, p. 87, fig. 2/2; Simonenko 1991, p. 24, fig. 2/1; Simonenko 1994, p. 35, fig. 2/1, p. 38; Simonenko 1994a, p. 111, fig. 6/1.

⁶⁰¹ Cf. Arheologija USSR 1986, p. 202; Arheologija SSSR 1989, p. 187, 199, fig. 78/17-19, 45-46; Skripkin 1990, p. 100, fig. 37/28-35; Kostenko 1993, fig. 10/9, 19/13, 26/20, 29/31; Maximenko 1998, p. 97, fig. 31/6-8, 15-16.

⁶⁰² Symonovič 1983, p. 44-45, pl. XXXIII/22.

⁶⁰³ Berciu 1981, p. 81, pl. 118, pl. 67/6, 95/2-3, 5; Căpitanu 1989, pl. I/1, fig. 1/5; Rustoiu 1996, p. 90, fig. 32/2, 3, tipul 3.

⁶⁰⁴ Rustoiu 1996, p. 90.

sarmatic din secolul I p. Chr. din prima necropolă de la Čertovick⁶⁰⁵, iar altul dintr-un mormânt din perioada sarmatică târzie de la Balki⁶⁰⁶. Un exemplar similar din aur provine dintr-un mormânt (T 49) al necropolei sarmatice de la “Zolotoe kladbišče”⁶⁰⁷, situată pe malul drept al râului Kuban. Mormântul se datează la sfârșitul secolului II p. Chr. Sunt cunoscute astfel de colane și la sarmații iazigii din Câmpia Pannonică⁶⁰⁸, dar și în lumea romană⁶⁰⁹.

Tipul II. Colane din două sârme răsucite cu capete zoomorfe

Colanele acestui tip sunt realizate din două sârme răsucite, iar capetele sunt zoomorfe. Dintre mormintele sarmatice de care ne ocupăm, un astfel de colan realizat din două sârme răsucite de aur cu extremitățile terminate sub forma unor capete de cai provine din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 100). Deși colane obținute din două sau mai multe sârme răsucite cu capete simple sau cu sistem de închidere sunt cunoscute în antichitate totuși o analogie identică sau apropiată pentru colanul de la Porogi nu cunoaștem. Pentru această perioadă există, însă, într-o serie de morminte sarmatice, brațări sau colane realizate din bară simplă, torsionată sau din sârme răsucite ce au capete zoomorfe sau decorate cu motive zoomorfe⁶¹⁰. Cert este că exemplarul de la Porogi, așa cum a remarcat A. V. Simonenko, original în felul său, lasă impresia unei piese tipice stilului animalier din perioada sarmatică mijlocie⁶¹¹.

VI. 3. 2. Coliere

Colierele reprezintă categoria podoabelor destinate înfrumusețării gâtului femeilor, fiind unele din cele mai apreciate podoabe încă din antichitate. Acestea sunt, de regulă, formate din unul sau mai multe lănișoare realizate din zale simple împletite între ele, între care sunt intercalate pietre semiprețioase sau prețioase, sticlă colorată, mărgelile de dimensiuni medii și mari, sau mici cutiute ce au în montură pietre prețioase sau semiprețioase. În mormintele din spațiul și perioada analizată cunoaștem două tipuri, fiecare dintre acestea la rândul său fiind reprezentat de câte o singură piesă (Cf. Fig. 228).

Tipul I. Coliere formate din două lanțuri, mai multe capsule ovale și un pandantiv în formă de “fluture”

Acestui tip îi aparține colierul din T 3 M 3 de la Mihajlovka, care este format din două lanțuri lucrate din zale din aur, strânse una de alta, fapt ce îi conferă aspectul unei împletituri. Între cele două lanțuri sunt intercalate cinci capsule ovale în plan, prinse între ele și de lanțuri prin intermediul știfturilor. Capsulele au în montură pietre semiprețioase și sticlă de diferite culori, iar marginile ornamentate cu granule. De capsula a doua și a patra este atașat câte un lănișor din aur de care este atașat un pandantiv în formă de “fluture”. Acesta este împodobit cu cinci caboșoane, la margini ornamentate cu granule. Caboșoanele sunt împodobite cu pietre de diferite culori (Fig. 76).

Coliere mai mult sau mai puțin apropiate de exemplarul de la Mihajlovka, prevăzute cu pandantiv în formă de “fluture”, sunt datate la sfârșitul epocii elenistice sau în secolul I p. Chr.⁶¹². În secolul I p. Chr. este datat, în urma unei analize minuțioase efectuată de către M. Ju. Trejster, și colierul de la Mihajlovka⁶¹³. Același autor consideră că aceste coliere au fost produse în atelierele din Olbia și Chersonesus⁶¹⁴. Din păcate trebuie spus că ipoteza lui M. Ju. Trejster se bazează doar pe topografia descoperirilor de astfel de coliere și nu pe argumente care să certifice această afirmație. Trebuie menționat că astfel de coliere există și în alte regiuni ale lumii antice⁶¹⁵, iar la Olbia ca și la Chersonesus nu există dovezi arheologice ale

⁶⁰⁵ Medvedev 1990, p. 33, fig. 9/7.

⁶⁰⁶ Savovs'kyj 1977, p. 66, fig. 5/5; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/42.

⁶⁰⁷ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 145, pl. 15/145.

⁶⁰⁸ Vaday 1989, pl. 93/5.

⁶⁰⁹ Ruseva-Slokoska 1991, p. 38, 95, tipul I/3.

⁶¹⁰ Cf. Arheologija SSSR 1989, pl. 79/2; Simonenko, Lobaj 1991, p. 56; Simonenko 1993, p. 71, 88; Abramova 1993, p. 88, fig. 30/10, 14; Trejster 2000, fig. 16-17.

⁶¹¹ Simonenko, Lobaj 1991, p. 56.

⁶¹² Trejster 1993, p. 87-92 cu toată bibliografia. Vezi și Simonenko 2001a, p. 190 sqq.

⁶¹³ Trejster 1993, p. 87-92.

⁶¹⁴ Trejster 1993, p. 92.

⁶¹⁵ Vezi de exemplu Marshall 1969, p. 320, pl. LXI/2746; Higgins 1980, p. 179, pl. 55B.

existenței unei produceri tehnologice superioare de bijuterii precum colierul de la Mihajlovka, ceea ce pune sub semnul întrebării această opinie⁶¹⁶.

Tipul II. Coliere formate din plăcuțe și aplici din aur

În cadrul acestui tip este documentat, tot un singur exemplar, care provine din T 2 M 2 de la Porogi. Acesta este format din 13 plăcuțe din aur și 24 aplici tubulare din același metal ce se succed (ultimele așezate în două rânduri). Plăcuțele sunt realizate din două părți sudate între ele. Partea interioară a acestora este plată, iar cea exterioară realizată prin ștanțare. Ele au forma literei H și sunt ornamentate cu linii transversale în relief. În centrul lor se află câte două celule umplute cu pastă de culoare albastră a căror margini sunt ornamentate cu granule. În partea inferioară a acestora sunt sudate câte două urechiușe în care sunt prinse pandantive/aplici semisferice din aur. Plăcuța centrală a colierului are prinsă cu ajutorul a două verigi un pandantiv din aur cu o rozetă centrală cu marginile ornamentate cu granule de la care pornesc trei petale cu celule în care este încastrată sticlă de culoare albastră. Marginea celor trei petale este ornamentată cu granule. Aplicile tubulare au suprafața ornamentată cu caneluri transversale (Fig. 109/3).

Astfel de coliere sunt neobișnuite, iar o analogie identică sau foarte apropiată acestuia nu este cunoscută. Cu toate acestea s-a remarcat că în cadrul acestuia sunt o serie de elemente, precum aplicile tubulare sau aplicile-pandantive de formă semisferică, frecvent întâlnite printre piesele de podoabă și vestimentație din mormintele sarmatice⁶¹⁷. Pandantivul central este apropiat de cel din T 17 M 14 de la Taraclia II (Fig. 126/3). A. V. Simonenko consideră că acest colier este produsul unui meșter dintr-un atelier antic din apropiere, care pentru realizarea lui a utilizat elemente sarmatice pe gustul celui ce l-a comandat⁶¹⁸. Cu toate acestea ținem să menționăm că în lumea greco-romană există coliere, care, la fel ca și exemplarul de la Porogi, au ca elemente constitutive aplici tubulare așezate în două rânduri intercalate de plăcuțe apropiate de forma literei X⁶¹⁹.

VI. 3. 3. Brățări

La fel ca și la alte populații antice și la sarmați brățările de diferite forme, realizate din aur, argint, bronz sau fier au cunoscut o largă utilizare. Purtate, de regulă, pe braț acestea sunt de diferite tipuri și erau destinate înfrumusețării părții superioare a brațului sau încheieturii mâinii.

În mormintele sarmatice analizate numărul brățărilor nu este foarte mare, comparativ cu alte categorii de podoabe, precum mărgelile, cerceii sau fibulele. Cele 18 brățări provin din 13 morminte (Cf. Fig. 228).

Tipul I. Brățări cu noduri

Brățările acestui tip sunt piese inelare executate, de obicei, din bronz prin turnare în tipare. Relativ recent, Ioan Glodariu a analizat toate piesele cu nodozități Latène târzii din Dacia preromană, precizând atât aspectele tipologice și tehnologice, cât și cele vizând cronologia și funcționalitatea acestora⁶²⁰. Din punct de vedere tipologic autorul menționat a distins patru tipuri mari fiecare cu câte două sau trei variante⁶²¹. Ceva mai recent o analiză a brățărilor cu noduri din partea europeană a fostei URSS a fost efectuată de către E. S. Nefedova, care din punct de vedere tipologic a distins opt tipuri⁶²².

În mormintele sarmatice din spațiul și perioada de care ne ocupăm singurele brățări cu noduri provin din T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 28/5-6, 173/1-2). Aceasta sunt din bronz și au suprafața ornamentată cu șiruri triple continue de nodozități. Diametrul interior al acestora este 6,5 cm și respectiv 7 x 6 cm. Acestea aparțin tipului III varianta 2 în tipologia lui I. Glodariu⁶²³ și tipului 6 în cea a lui E. S. Nefedova⁶²⁴.

⁶¹⁶ Simonenko 2001a, p. 193-194.

⁶¹⁷ Simonenko, Lobaj 1991, p. 56.

⁶¹⁸ Simonenko, Lobaj 1991, p. 57.

⁶¹⁹ Marshall 1969, p. 311, pl. LVI/2699.

⁶²⁰ Glodariu 1984, p. 63-80. Recent piesele cu noduri au fost abordate și de A. Rustoiu (Rustoiu 1996, p. 106-107, fig. 54-57).

⁶²¹ Glodariu 1984, p. 64.

⁶²² Nefedova 1992, p. 21-34.

⁶²³ Glodariu 1984, p. 64.

⁶²⁴ Nefedova 1992, p. 22.

Atât brățările cât și verigile cu noduri sunt frecvente în spațiul locuit de geto-daci⁶²⁵, în lumea celtică central-europeană și zonele locuite de scordisci⁶²⁶. Nu lipsesc acestea nici din mediul scitic⁶²⁷, sau scitic târziu⁶²⁸, dar nici din mormintele sarmatice din primele două secole p. Chr. din spațiul locuit de către aceștia⁶²⁹. Aceste podoabe sunt frecvent întâlnite și în partea nordică a Europei de Est și Caucaz⁶³⁰, orașele grecești din nordul Mării Negre⁶³¹ și lumea romană⁶³².

Din punct de vedere cronologic brățările și verigile cu noduri și-au făcut apariția încă din prima epocă a fierului, fiind utilizate intens până spre finele secolului I p. Chr., însă se întâlnesc frecvent și mai târziu⁶³³.

În ceea ce privește brățările din T 9 M 1 de la Beloles'e acestea sunt identice cu brățara din necropola carpică de la Moldoveni⁶³⁴, cea dint-un mormânt al necropolei de la Bel'bek IV (Crimeea)⁶³⁵ și cea de la Olbia⁶³⁶, unde au fost descoperite și tipare în care erau turnate brățări cu noduri⁶³⁷. O brățară identică provine și dintr-un mormânt sarmatic din regiunea Kuban⁶³⁸, dar și din câteva morminte din necropola de la Neapolis⁶³⁹.

Tipul II. Brățări având capetele libere

Brățările acestui tip au o formă simplă și ușor realizabilă. Ele sunt piese inelare, realizate din sârme sau bare de metal (bronz sau argint). Acestea au fost confecționate prin turnare sau martelare (cele din argint), și au capetele libere, simple sau ornamentate cu motive zoomorfe ori, geometrice⁶⁴⁰. În cadrul acestui tip A. Rustoiu a distins două variante⁶⁴¹:

a - brățări având capetele distanțate una de alta.

b - brățări având capetele petrecute una pe lângă alta.

K. Horedt, referindu-se la brățările de argint din mediul geto-dacic, a încadrat exemplarele ce au capetele distanțate în variantele D1a și D1b, iar pe cele cu extremitățile petrecute în variantele D2a și D2b⁶⁴². Așa cum s-a remarcat⁶⁴³, ambele variante formează, din punct de vedere tehnologic, un singur tip.

Brățările acestui tip au capetele cu aceeași grosime ca și a restului corpului sau doar ușor îngroșate. Există însă și exemplare a căror capete sunt ușor aplatizate sau subțiate, dar și din acelea ce au capetele terminate sub forma unor conuri stilizate. Uneori, brățările pot avea extremitățile ornamentate cu dălțile și punctatoarele. Decorul lor, de obicei, constă din reprezentări zoomorfe sau geometrice mai mult sau mai puțin schematice. Cel mai adesea decorul zoomorf al acestora constă în reprezentarea unui cap de șarpe, uneori și parte a corpului acestuia, redat pe unele brățări aproape de realitate, iar pe altele mai mult sau mai puțin stilizat. Datorită schematismului accentuat de multe ori este greu de apreciat dacă ne aflăm în fața unor motive zoomorfe sau dacă sunt simple reprezentări geometrice. Acestea din urmă, de obicei, sunt

⁶²⁵ Glodariu 1984, p. 63-80; Rustoiu 1996, p. 106-107.

⁶²⁶ Cf. Glodariu 1984, p. 70-71 cu toată bibliografia.

⁶²⁷ Arheologija SSSR 1989, tab. 42/45.

⁶²⁸ Symonovič 1963, fig. 3/14, 16, 21, 23; Symonovič 1983, p. 97-98, pl. XLIII; Vjaz'mitina 1972, p. 72, fig. 25/4; Daševskaja 1991, pl. 72/13-21.

⁶²⁹ Cf. Vjaz'mitina 1954, p. 240, pl. VI/2; Bogdanova 1963, fig. 4/15; Virlyč 1965, fig. 1; Guščina 1973, fig. 34/6, 11; Harțuche, Anastasiu 1976, p. 241-242; Bogdanova, Guščina, Loboda 1976, fig. 2/18, 3/33, 5/9; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/7; Vaday 1989, pl. 30/15, 114/1-4; Zubar, Savelja 1989, fig. 4/7; Abramova 1993, fig. 29/73; Marčenko 1996, fig. 79/9; 87/4, 96/7, 102/4; Maximenko 1998, fig. 59/3.

⁶³⁰ Kuharenko 1959 p. 36; Nefedova 1992, 21 sqq. cu toată bibliografia și descoperirile.

⁶³¹ Zubar' 1982, p. 94, 96, fig. 61/9; Krapivina 1993, p. 132, fig. 89/8.

⁶³² Beckmann 1981, p. 10, pl. 1/1.

⁶³³ Cf. Glodariu 1984, p. 70-71; Nefedova 1992, p. 32-33.

⁶³⁴ Glodariu 1984, p. 66, nr. 10, fig. 4/9. O brățară identică, păstrată fragmentar, provine de la Puškari (Kuharenko 1959, p. 36, fig. 2/22).

⁶³⁵ Daševskaja 1991, pl. 72/21.

⁶³⁶ Krapivina 1993, p. 132, fig. 89/8.

⁶³⁷ Furmans'ka 1958, p. 45, 49, fig. I/1-2, IV/5.

⁶³⁸ Marčenko 1996, fig. 102/4.

⁶³⁹ Symonovič 1983, pl. XLIII/30, 35.

⁶⁴⁰ Rustoiu 1996, p. 93-94, tipul 1.

⁶⁴¹ Rustoiu 1996, p. 93.

⁶⁴² Horedt 1973, p. 139.

⁶⁴³ Rustoiu 1996, p. 93.

redate de un ornament “în brăduț”, așa cum este și în cazul brățării din mormântul sarmatic timpuriu nr. 4 de la Babino (nordul Mării Negre)⁶⁴⁴, sau de alte reprezentări geometrice incizate.

În mormintele sarmatice din spațiul și perioada de care ne ocupăm brățări cu capetele libere și distanțate una de alta provin din T 2 M 1 de la Bădragii Noi (Fig. 2/4, 175/2), T 1 M 8 de la Giurcani (Fig. 57/26, 175/1), M 39 de la Seliște (Fig. 112/20) și T 1 M 4a de la Beljaevka, iar cele având capetele petrecute una pe lângă alta din T 1 M 9 de la Dubăsarii Vechi (Fig. 49/2-3, 174/1-2) și T 1 M 10 de la Mocra (Fig. 78/5). Extremitățile brățărilor de la Dubăsarii Vechi reprezintă capete de șarpe puternic stilizate, iar cele ale brățării de la Mocra capete de șarpe realizate realist. Dintre brățările acestui tip se remarcă una dintre brățările din M 39 de la Seliște (Fig. 112/21, 175/3), care are capetele în formă de conuri. Astfel de brățări se întâlnesc adeseori în mai multe medii culturale⁶⁴⁵, inclusiv cel sarmatic⁶⁴⁶, și pot fi considerate variante a acestui tip de brățări.

Din punct de vedere cronologic brățările tipului analizat au fost utilizate o perioadă îndelungată de timp fiind întâlnite din a doua jumătate a mileniului I a. Chr. și până în primele secole p. Chr. pe un spațiu întins, inclusiv în mediul sarmatic⁶⁴⁷.

Tipul III. Brățări din bară masivă cu secțiune hexagonală

Din punct de vedere morfologic este vorba de piese inelare, realizate dintr-o bară de aur hexagonală, în secțiune având capetele libere și distanțate una de alta. Brățările acestui tip sunt reprezentate în mormintele de care ne ocupăm de două exemplare ce provin din T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/15-16, 173/3-4), care se datează în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr. Brățări din aur cu secțiune hexagonală au fost descoperite în mai multe mormintele din cadrul necropolei de la Tillya-tepe (nordul Afganistanului)⁶⁴⁸. Nu cunoaștem astfel de brățări în mormintele sarmatice din teritoriul nord și nord-vest pontic.

Tipul IV. Brățări din bară masivă cu capetele îngroșate

Brățările acestui tip sunt piese inelare realizate dintr-o bară de metal (aur, argint sau bronz) ce au capetele libere și puternic îngroșate.

În mormintele de care ne ocupăm podoabele acestui tip sunt documentate de două exemplare. Prima brățară este din aur și provine din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 106/7, 176/3), iar cea de-a doua este din bronz și făcea parte din cadrul mobilierului funerar al T 2 M 5 de la Șerbaca (Fig. 116/8).

Nu foarte des întâlnite în mediul sarmatic, brățările din bară masivă cu capetele îngroșate au fost descoperite într-o serie de morminte din întregul spațiu locuit de aceștia. Astfel, o brățară din aur de acest tip provine dintr-un mormânt de la mijlocul secolului I p. Chr. din bazinul Kuban⁶⁴⁹. Tot din această regiune mai provine brățară din aur din T 15 de la Tiflisskaja (necropola sarmatică “Zolotoe kladbišče”) ⁶⁵⁰, care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Din aur este și brățara din T 12 de la Nikol'skoe (bazinul Vălgăi de Jos), care se datează la sfârșitul secolului I p. Chr.⁶⁵¹. În a doua jumătate a secolului I p. Chr. se datează și mormântul din tumulul de la Vesnjanoe, care are în inventar de asemenea

⁶⁴⁴ Smirnov 1984, p. 100, fig. 45/9; Simonenko 1993, p. 9.

⁶⁴⁵ Arsen'eva 1977, pl. XXXIII/4; Beckmann 1981, pl. 2/6-12; Zubar' 1982, p. 94/61/8, 10; Korpusova 1983, p. 101-102, 104, 105, pl. VI/7, X/33, XXII/20-22, XXXI/5 (morminte din secolul I p. Chr.); Symonovič 1983, p. 93, pl. XXXIII/1-11, 13-15; Daševskaja 1991, pl. 71/5.

⁶⁴⁶ Levenok 1973, fig. 36/8; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/8, 44-45.

⁶⁴⁷ Cf. pentru descoperirile de brățări de acest tip la Šelov 1961, p. 75, pl. XXXII, XXXIV/6; Bogdanova 1963, fig. 4/3; Moškova 1963, pl. 29/34, 26; Vjaz'mitina 1972, p. 27, fig. 10/1; Guščina 1973, fig. 34/12; Levenok 1973, fig. 36/8; Symonovič 1963, fig. 3/27, 29, 30; Symonovič 1983, p. 93-94, pl. XXXII, XXXIV-XXXVI; Beckmann 1981, p. 12, 14, pl. 2/6-10, 3/2-9; Arsen'eva 1977, pl. XXXIII/5-8; Zubar' 1982, p. 96, tipul 5, fig. 62/1-8; Daševskaja, Mihlin 1983, fig. 5/18; Korpusova 1983, p. 59, fig. 16/1-6; Bichir 1984, pl. XLIX/1, 9, 12, 15; Arheologija SSSR 1989, pl. 41/23-24, 27, 76, 83, 42/17, 21, 55/24, 71/37-38, 41-42, 44, 82/6, 44-45, 47-48; Gudea 1989, pl. CCXLVI; Vaday 1989, pl. 8/4, 21/12-14, 47/6, 66/1, 77/4-6, 93/2-3, 99/1-2; Orlov, Skoryj 1989, p. 70, fig. 1/9; Grosu 1990, p. 42, fig. 7/2-3; Daševskaja 1991, pl. 71/1, 4, 7, 10-13, 15; Simonenko 1993, p. 29, p. 47-48, fig. 13/1G, p. 64, fig. 20/1D, p. 88; Kostenko 1993, fig. 8/15; 28/16, 42; Krapivina 1993, p. 132, fig. 89/7; Rustoiu 1996, p. 93-94 cu toată bibliografia; Teodor, Nicu, Țău 1999, fig. 1/2, 4, 6, 2/2, 4, 3/2, 6; Crișan 2000, pl. 112/3-4, 116/1, 3-4; Arnăut 2003, p. 133, fig. 74/I, 1-5, II, 1.

⁶⁴⁸ Sarianidi 1985, p. 239 sqq.

⁶⁴⁹ Guščina, Zaseckaja 1989, pl. XIV/21a; 1994, p. 16.

⁶⁵⁰ Guščina, Zaseckaja 1994, p. 16, cat. nr. 265, pl. 27/265.

⁶⁵¹ Zaseckaja 1979, p. 110, fig. 21.

o brățară din aur⁶⁵². Brățări similare din aur au fost descoperite, cu excepția mormântului nr. 1, în toate mormintele necropolei de la Tillya-tepe din nordul Afganistanului⁶⁵³. Câteva piese de acest tip, datate în secolele I a. Chr. – I p. Chr., apar și în colecția Muzeului J. Paul Getty⁶⁵⁴. O brățară din bronz identică cu cea de la Porogi provine dintr-un mormânt sarmatic din secolul I p. Chr. de la Širokaja Balka⁶⁵⁵.

În primele secole p. Chr. brățările cu capetele îngroșate realizate din bronz se întâlnesc în diferite medii culturale⁶⁵⁶, inclusiv cel sarmatic⁶⁵⁷.

Tipul V. Brățări cu capete petrecute și înfășurate

Aceste piese au forma unei verigi simple, confecționate din sârme sau bare de bronz, argint și rareori aur, rotundă sau patrulateră în secțiune, închisă prin suprapunerea și apoi înfășurarea celor două capete pe verigă. Diametrul acestor brățări este cuprins între 5 și 8-9 cm. În urma analizei brățărilor acestui tip din Dacia preromană din punct de vedere morfologic s-au distins patru variante⁶⁵⁸:

a - brățări realizate din sârme sau bare având capetele petrecute și înfășurate, formând un număr mare sau mic de spire.

b - brățări similare care au realizate înainte de înfășurarea capetelor pe corp două "ochiuri".

c - brățări care reprezintă un manșon în zona mediană a curburii.

d - brățări realizate prin înfășurarea circulară dublă a corpului brățării.

Exceptând brățările ultimelor două variante, care reprezintă forme accidentale⁶⁵⁹, cele aparținând primelor două variante au cunoscut o largă circulație o perioadă îndelungată de timp. Ele au fost larg utilizate în Dacia preromană (sec. I a. Chr. – I p. Chr.), unde au fost descoperite atât în așezări, cât și într-o serie de tezaure⁶⁶⁰. Brățări primei variante se întâlnesc și în mediul bastarnic⁶⁶¹. Sunt frecvent întâlnite brățările primelor două variante și în mediul roman din primele secole p. Chr.⁶⁶², dar și în necropolele orașelor grecești nord-pontice din primele secole p. Chr.⁶⁶³. Nu lipsesc brățările acestui tip nici din cadrul mormintelor necropolelor bosporane⁶⁶⁴ sau scitice târzii⁶⁶⁵, dar nici din mormintele sarmatice din întregul spațiu locuit de aceștia⁶⁶⁶.

În mormintele sarmatice analizate asemenea brățări sunt reprezentate doar de două exemplare ce aparțin variantei **a**. Ele provin din T 4 M 1 de la Brăviceni (Fig. 30/2, 176/2) și M 5 Drăgușeni-Ostrov.

Tipul VI. Brățări spiralice

Brățările de acest tip au fost realizate dintr-o bară de bronz, argint sau aur și, de regulă, au extremitățile ornamentate. În cadrul acestui tip A. Rustoiu a distins trei variante⁶⁶⁷:

a - brățări cu capetele neornamentate.

⁶⁵² Simonenko 1997, p. 392, fig. 3/3.

⁶⁵³ Sarianidi 1985, p. 239, 242, 253, 256, 260.

⁶⁵⁴ Pfrommer 1993, p. 58, 204, nr. 90-92.

⁶⁵⁵ Virlyč 1965, fig. 2; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/5.

⁶⁵⁶ Vysotskaja 1972, p. 152, fig. 48; Zubar' 1982, p. 99, fig. 61/15-17; Gudkova, Fokeev 1982, fig. 12/5, 8 Symonovič 1983, p. 93, pl. XXXIII/ 16, 20, 23; Daševskaja 1991, p. 39, pl. 71/8; Ursachi 1995, pl. 207/12.

⁶⁵⁷ Bogdanova 1963, fig. 4/2; Bichir 1977, pl. 18/3-4; Medvedev 1990, fig. 28/8; Vaday 1989, pl. 78/1-2, 107/13, 132/3, 133/1.

⁶⁵⁸ Rustoiu 1996, p. 94-95, tipul 2.

⁶⁵⁹ Rustoiu 1996, p. 95.

⁶⁶⁰ Cf. Horedt 1973, p. 139, tipurile D3a D3b; Ursachi 1995, pl. 206/7, 14, 17, 207/1, 3, 5, 11, 13; Rustoiu 1996, p. 94-95, 192-196, fig. 41, 42/1-3; Teodor, Nicu, Țau 1999, fig. 4/3-4, 7, 5/3, 6.

⁶⁶¹ Smirnova 1981, p. 195, fig. 3/1-2; Babeș 1993, pl. 47/2c-d.

⁶⁶² Beckmann 1969, pl. 1/3-6, 2/1-5; Beckmann 1981, p. 10, 12, tipurile I3a și I3b; Marshall 1969, p. 329, pl. LXVI/2809; Popilian 1980, pl. XXX/2; Alicu, Cociș 1988, pl. VIII/68, 70; Gudea 1989, p. 719, nr. 10, pl. CCXLVI/10; Riha 1990, pl. 24/600-610; Ruseva-Slokoska 1991, nr. 140-167; Cociș 1994, p. 55, nr. 40, pl. XIV/40; Isac 1999, p. 760, nr. 15, pl. II/15; Bajusz, Isac 2001, nr. 15, pl. II/15.

⁶⁶³ Zubar' 1982, p. 94, fig. 61/1-7.

⁶⁶⁴ Korpusova 1983, pl. XXVII/16.

⁶⁶⁵ Symonovič 1983, pl. XXXI/37, 38, 42-51, XXXVII/1-12; Daševskaja 1991, p. 39, pl. 71/3. Două brățări de acest tip provine și dintr-un mormânt și așezarea de la Mologa II (Gudkova, Fokeev 1982, p. 80, 99, fig. 15/13).

⁶⁶⁶ Fedorov 1960, pl. 37/18-19; Bogdanova 1963, fig. 4/1; Bogdanova, Guščina, Loboda 1976, fig. 4/45, 6/51, 8/20, 10/41; Dergacev 1982, fig. 40/12; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/9; Vaday 1989, pl. 100/10; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 146, 370, pl. 15/146, 41/370; Farkas 1998, pl. II/6; Bubulici, Haheu 2002, fig. 6/A2.

⁶⁶⁷ Rustoiu 1996, p. 98-99, tipul 5.

b - brățări cu capetele ornamentate cu motive zoomorfe.

c - brățări ornamentate prin ștanțare.

K. Horedt, referindu-se la brățările de argint din tezaurile geto-dacice, a încadrat exemplarele ce au capetele neornamentate tipului D5a, cele cu capetele ornamentate cu motive zoomorfe tipului D5b, iar cele ornamentate prin ștanțare tipului D5c⁶⁶⁸.

Singurele brățări de acest tip din mormintele sarmatice din spațiul de care ne ocupăm provin din M 4 de la Holmskoe (Fig. 63/7-8, 174/3-4), care se datează, pe baza fibulei filiforme de schemă Latène mijlociu (tip III), în a doua jumătate/sfr. sec. I a. Chr. Acestea sunt din argint și au capete libere și decorate (varianta **b**). Decorul constă în reprezentarea capului de șarpe stilizat.

Brățările spiralice aparținând primelor două variante au fost utilizate, din punct de vedere cronologic, o perioadă mai îndelungată de timp, pe un spațiu întins⁶⁶⁹. Nu lipsesc astfel de brățări nici din mormintele sarmatice din ultimele secole a. Chr. - secolul I p. Chr.⁶⁷⁰.

VI. 3. 4. Inele de picior

Ca și în alte medii culturale, sarmați au folosit ca podoabe destinate înfrumusețării inelele de picior. Realizate din aur, argint, bronz sau fier acestea erau purtate, de regulă, pe gleznă. Acestea sunt de diferite tipuri și identice din punct de vedere morfologic cu brățările. Față de acestea din urmă inelele de picior se deosebesc doar prin diametrul mult mai mare⁶⁷¹.

În mormintele din spațiul și perioada analizată acestea sunt de două tipuri, și provin din două morminte (Cf. Fig. 228).

Tipul I. Inele cu capete petrecute și înfășurate

Inelele de picior aparținând acestui tip sunt identice cu brățările cu capetele petrecute și înfășurate (tipul V). În cadrul acestui tip este documentată o singură piesă ce provine din M 1 de la Tutova (Fig. 131/16, 176/1), care se datează, pe baza fibulei puternic profilate de tip răsăritean, în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Aceasta este confecționată din bară de fier și are capetele petrecute și înfășurate, formând un număr de patru spire. Din punct de vedere cronologic aceste podoabe de picior se datează ca și brățările cu care sunt similare morfologic.

Tipul II. Inele spiralice

Aceste podoabe de picior sunt similare cu brățările spiralice (tipul VI). Ca și acestea din urmă, inelele spiralice de picior sunt realizate dintr-o bară de bronz, argint sau aur și se datează în același interval cronologic.

În mormintele sarmatice studiate sunt documentate două podoabe de picior de acest tip. Ele provin din M 4 de la Holmskoe, care se datează în a doua jumătate/sfr. sec. I a. Chr. Acestea sunt din argint și se aflau pe oasele picioarelor în zona gleznelor. Ele sunt într-o rotație și jumătate și au capetele neornamentate (Fig. 63/21-22, 174/5).

Două podoabe spiralice de picior realizate din aur au fost descoperite pe gleznelor defunctei sarmate din T 4 M 18 de la Nogajčinsk, care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr.⁶⁷². Pe glezne au fost descoperite două inele spiralice și în unul din mormintele necropolei de la Neapolis⁶⁷³.

⁶⁶⁸ Horedt 1973, p. 139.

⁶⁶⁹ Cf., Šelov 1961, p. 75, pl. XXXVII/5; Milčev 1973, p. 9-10, fig. 10, 11; Arsen'eva 1977, pl. XXXIII/1; Korpusova 1983, p. 59, 103, fig. 16/9, pl. XIII/11; Symonovič 1983, p. 94, pl. XXXIII/17-19; Daševskaja 1991, pl. 71/9; Medeleț 1994, p. 199, 204-207, Anexa nr. 7; Rustoiu 1996, p. 98-99, 195, cu toată bibliografia și analogii; Teodor, Nicu, Țău 1999, p. 27-28, fig. 1/2, 3, 5, 2/1, 3, 5-6; Crișan 2000, pl. 115/3, 116/2; Arnăuț 2003, p. 133-134, fig. 74/III, 1-2.

⁶⁷⁰ Šilov 1959, p. 403, 463, 464, fig. 51; Skripkin 1984, p. 218, fig. 2/1-2; Arheologija SSSR 1989, pl. 71/45, 82/4; Simonenko 1993, p. 16, 59, 88, fig. 5/2, 18/2V, 88; Bylkova 1993, p. 165, nota 2; Mordvinceva 1996b, p. 148.

⁶⁷¹ Luând în discuție dimensiunile mari și caracteristicile elastice ale spiralelor de argint, F. Medeleț presupunea, pe bună dreptate, folosirea artefactelor respective ca obiecte de podoabă pentru picior (Medeleț 1993, p. 16; 1994, p. 199).

⁶⁷² Simonenko 1993, p. 72, 88, fotografia 11.

⁶⁷³ Symonovič 1983, p. 33, pl. XXXVII/16.

Două inele de picior din argint cu capetele libere care se aflau pe glezne provin din mormântului nr. V al necropolei de la Mologa II⁶⁷⁴.

VI. 3. 5. Cercei

Cerceii reprezintă podoabe purtate de către femei. Aceștia sunt realizați din aur, argint și bronz și au un capăt ascuțit pentru fixare în ureche. În mormintele sarmatice din spațiul și perioada de care ne ocupăm astfel de podoabe au fost descoperite în 23 de morminte, reprezentate de cinci tipuri (Cf. Fig. 229).

Tipul I. Cercei cu sistem de închidere alcătuit dintr-un cârlig și o buclă

Acest tip de cercei se împart în funcție de particularitățile morfologice în două variante⁶⁷⁵:

a - cercei realizați dintr-un fir de metal (argint sau bronz) ce au un capăt îndoit sub forma unui cârlig, iar celălalt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat pe corp. Adeseori unele exemplare de acest tip au atașat și câte un pandantiv.

În mormintele sarmatice din spațiul și perioada analizată astfel de cercei au fost descoperiți în T 7 M 4 de la Bădragii Vechi (Fig. 6/2-3), T 25 M 2 de la Bădragii Vechi (Fig. 11/1-2, 178/18-19), T 25 M 10 de la Bădragii Vechi (Fig. 16/2), T 27 M 1 de la Bădragii Vechi (Fig. 19/2), T 1 M 11 și T 2 M 1 de la Hancăuți (Fig. 61/3-4, 62/6-7, 178/21), T 4 M 2 de la Kuzmin (Fig. 69/2-3), T 2 M 3 de la Palanca (Fig. 91/2, 178/22), T 1 M 5 de la Podoima (Fig. 96/1), T 2 M 1 de la Șcerbaca (Fig. 116/3, 178/14), T 1 M 27 de la Taraclia I (Fig. 122/2), T 4 M 6 de la Taraclia II (Fig. 124/32, 178/15).

Cerceii acestei variante sunt numeroși în lumea greco-romană⁶⁷⁶, de unde, probabil, sau răspândit și în alte medii culturale unde sunt adeseori întâlniți⁶⁷⁷. Foarte frecvent astfel de cercei sunt descoperiți în mormintele sarmatice din primele secole p. Chr.⁶⁷⁸, fapt ce a făcut ca aceștia să fie numiți “cercei de tip sarmatic”⁶⁷⁹. Pe baza formei simple a acestor piese, nu se exclude posibilitatea ca aceștia să fi fost confecționați de către populațiile locale din diverse regiuni⁶⁸⁰.

b – cercei realizați dintr-un fir de metal (argint sau bronz) ce au un capăt îndoit sub forma unui cârlig, iar celălalt are bucla de prindere prelungită și răsucită formând spirale înlanțuite.

Piesele acestei variante nu sunt, deocamdată, la fel de numeroase ca și a celei precedente. În mormintele din spațiul și perioada de care ne ocupăm astfel de cercei au făcut parte din inventarul T 7 M 1 de la Bădragii Vechi (Fig. 5/2, 178/3) și T 29 M 13 de la Bădragii Vechi (Fig. 22/3-4, 178/1-2).

Trei cercei din bronz cu ornamente spiralice au fost descoperiți în așezarea geto-dacică de la Răcățiu⁶⁸¹. Un cercel de acest tip, realizat din argint, provine din cetatea dacică de la Piatra Craivii⁶⁸² și așezarea de la Popești⁶⁸³. Un exemplar similar provine și dintr-un mormânt sarmatic de la Szolnok (Ungaria)⁶⁸⁴. Din punct de vedere cronologic, acești cercei au fost datați pe parcursul secolului I p. Chr.⁶⁸⁵. Cu toate acestea, unele exemplare au putut rămâne în uz, așa cum s-a mai menționat⁶⁸⁶, o perioadă mai

⁶⁷⁴ Gudkova, Fokeev 1982, p. 80, 99, fig. 16/1, 6.

⁶⁷⁵ Rustoiu 1996, p. 104-105, tipul 3.

⁶⁷⁶ Pjatševa 1956, pl. XI/12-15; Ondrejova 1975, p. 40-41, nr. 6-7; Protase 1976, pl. XXXI/4; Ruseva-Slokoska 1991, nr. 15; Popović 1996, p. 112-113, nr. 5-15; Bajusz, Isac 2001, nr. 16, pl. II/16.

⁶⁷⁷ Cf. Arsen'eva 1977, pl. XXXI/5; Symonovič 1983, pl. XXXI/6-7, 12-14, 16-17, 20-2127-28; Korpusova 1983, pl. IV/19, V/10, VI/10-11, X/31-32, XI/14, 21, XII/14, XVII/18-19, XX/3-4, XXIV/3, XXVIII/7, XXXIV, 5, 7, 14, XLI/15; Daševskaja 1991, pl. 67/9; Rustoiu 1996, p. 104, fig. 52/4.

⁶⁷⁸ Rikman 1975, fig. 5/5; Savovs'kyj 1977, p. 63, fig. 3/4; Bichir 1977, pl. 17/5-6; Grosu 1985, fig. 3/3; Šepko 1987, fig. 6/13-14; Dergacev 1982, fig. 32/4; 38/11; 39/9-10; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/13, 55; Vaday 1989, p. 45, fig. 4/4-6, pl. 52/5; Manzura, Kločko, Savva 1992, fig. 23/2-3; Simonenko 1993, fig. 10/2D, 13/3V; Havassy 1998, p. 150, nr. 26.

⁶⁷⁹ Bichir 1984, p. 56.

⁶⁸⁰ Rustoiu 1996, p. 104.

⁶⁸¹ Căpitanu 1989, p. 102, pl. III/5-6, fig. 3/15-17; Rustoiu 1996, p. 104, fig. 52/6-7; Rustoiu 2000a, p. 201, fig. 1/2-3.

⁶⁸² Moga 1979, p. 515, pl. II/1; Rustoiu 1996, p. 104; Rustoiu 2000a, p. 203.

⁶⁸³ Vulpe și colab. 1955, fig. 22/3; Rustoiu 1996, p. 104; Rustoiu 2000a, p. 203.

⁶⁸⁴ Vaday 1989, p. 45, fig. 4/8, pl. 95/2.

⁶⁸⁵ Rustoiu 1996, p. 104-105; Rustoiu 2000a, p. 203.

⁶⁸⁶ Rustoiu 1996, p. 105; Rustoiu 2000a, p. 203, 208.

îndelungată de timp. O dovadă în acest sens este exemplarul din argint din necropola romană de la Soporu de Câmpie⁶⁸⁷.

În urma analizei cerceilor cu ornamente spiralice din mediul sarmatic și geto-dacic s-a ajuns la concluzia că ornamentele spiralice în formă de “8”, apoi spiralele înlănțuite de pe fibulele din Latène-ul mijlociu, au fost transpuse pe alte tipuri de podoabe în mediile culturale răsăritene⁶⁸⁸. O verigă cu capetele petrecute și înfășurate, prevăzute cu spirale înlănțuite a fost descoperit în așezarea geto-dacică de la Gradiștea, într-un complex datat la sfârșitul secolului II a. Chr. și în prima jumătate a secolului I a. Chr.⁶⁸⁹. Inelele și verigile cu spirale înlănțuite sunt frecvente în mediul roman, cât și cel barbar din primele secole p. Chr.⁶⁹⁰.

Tipul II. Cercei inelari cu o extremitate ascuțită iar cealaltă lățită și ușor aplatizată

Cercei de acest tip sunt realizați dintr-o singură bucată de metal (argint sau bronz) și au corpul simplu sau torsionat. Unul din capete este ascuțit, iar celălalt lățit și ușor aplatizat.

În mormintele sarmatice studiate cerceii acestui tip sunt documentați în M 22 de la Holmskoe (Fig. 64/13-14, 178/8-9), care se datează la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr., și mormântul distrus de la Bezeni (Fig. 29/11-12, 178/10-11), datată în secolului I a. Chr. (probabil doar prima jumătate). Cerceii de la Holmskoe sunt din argint, iar cei de la Bezeni din bronz. Din păcate o analogie identică pentru acești cercei în lumea sarmatică nu cunoaștem. Ei sunt însă foarte apropiați de cerceii din așezarea geto-dacică de la Poiana, care au însă corpul torsionat⁶⁹¹.

Tipul III. Cercei inelari cu o extremitate ascuțită iar cealaltă îngroșată

În funcție de anumite particularități morfologice, cerceii acestui tip se împart în două variante.

a - cerceii realizați dintr-o singură bucată de metal (aur, argint, bronz), circulară în secțiune, prezentând un capăt ascuțit, iar celălalt ușor îngroșat.

În cadrul acestei variante sunt documentați trei astfel de cercei. Unul provine din T 22 M 1 de la Brăviceni (Fig. 35/5, 178/6), care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr., iar alții doi argint din T 18 M 3 de la Vișnevoe (Fig. 141/4-5, 178/12-13), care se datează în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.

Cercei foarte apropiați se întâlnesc și în mediul geto-dacic⁶⁹², scitic târziu⁶⁹³, cât și în necropolele așezărilor din spațiul nord-pontic⁶⁹⁴. Aceștia nu lipsesc nici din mormintele sauromatice⁶⁹⁵ și sarmatice timpurii⁶⁹⁶, cât și din cele din perioada sarmatică mijlocie⁶⁹⁷.

Din punct de vedere cronologic acești cercei fost utilizați în mediul sarmatic o perioadă îndelungată de timp.

b - cercei realizați dintr-un singur fir de metal (argint sau aur), la fel ca și exemplarele variantei precedente. Deosebirea constă în faptul că sunt ornamentați cu 2-4 grupe de granule sudate (trei la bază și una în centru) ce dau forma unui ciorchine.

În mormintele sarmatice din spațiul și perioada de care ne ocupăm un astfel de cercel din argint provine din T 22 M 1 de la Brăviceni (Fig. 35/4, 178/5).

Cerceii aparținând acestei variante au fost descoperiți în câteva morminte de secol I p. Chr. din necropolele scitice târzii de la Zavetnoe⁶⁹⁸ și Beljaus (Crimeea)⁶⁹⁹. Astfel de cercei au fost descoperiți și în

⁶⁸⁷ Protase 1976, p. 25, pl. XXVII/3.

⁶⁸⁸ Rustoiu 2000a, p. 207.

⁶⁸⁹ Sîrbu 1996, p. 69, fig. 122/9; Rustoiu 1996, p. 107-108, tipul 3d, fig. 59/22; Rustoiu 2000a, fig. 1/4.

⁶⁹⁰ Beckmann 1969, p. 39, tipul 22c; Guiraud 1989, p. 193, tipul 6c.

⁶⁹¹ Teodor, Nicu, Țau 1999, p. 28, fig. 9/1-4, 6-8, 10, 13-20, 22.

⁶⁹² Horedt 1973, p. 143, tipul E5d, catalog 5, 78; Teodor, Nicu, Țau 1999, p. 28, fig. 9/5, 9, 11.

⁶⁹³ Symonovič 1983, pl. XXXI/1-3, 10.

⁶⁹⁴ Šelov 1961, p. 76, pl. XXXIV/10; Vjaz'mitina 1972, p. 38, 147-148, fig. 14/3, 69/11; Korpusova 1983, p. 57, 100, fig. 15/15, pl. XVIII/12.

⁶⁹⁵ Smirnov 1964, p. 143; Maximenko 1983, p. 94, fig. 56.

⁶⁹⁶ Moškova 1963, p. 44 pl. 29/4; Arheologija SSSR 1989, p. 167, tab. 71/14, pl. 71/63; Simonenko 1993, p. 12, fig. 2/2V; Simonenko 1994a, p. 113, fig. 13/2.

⁶⁹⁷ Ilyukov 1986, p. 80, pl. 71/6; Simonenko 1993, p. 39, fig. 10/2D; p. 53, fig. 15/4V; p. 59, fig. 18/2D; p. 63, fig. 16/3V; Kostenko 1993, fig. 23/2, 27/5; Maximenko 1998, fig. 58/3-7, 21.

câteva morminte iazige din Câmpia Pannonică, care se datează secolul I p. Chr. – începutul secolului II p. Chr.⁷⁰⁰. Mormântul de la Brăviceni se datează, pe baza bogatului inventar, în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul IV. Cercei circulare ce au suprafața ornamentată cu cerceulețe plate

În cadrul acestui tip este documentat un singur exemplar ce face parte din mobilierul funerar al T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/6, 178/7). El este confecționat din bară de aur pătrată în secțiune cu un capăt ascuțit, iar celălalt îngroșat. Pe trei din cele patru laturi acesta este ornamentat cu cerceulețe plate sudate între ele.

Potrivit mobilierului funerar din mormânt, cerceul în discuție se datează în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.

O analogie pentru acest cerce în mediul sarmatic nu este cunoscută, dar analogii similare s-au găsit în morminte de secol I p. Chr. din cadrul necropolei scitice târzii de la Bel'bek IV⁷⁰¹. În secolul I p. Chr. se datează și inelele de tâmplă din necropola de la Zavetnoe⁷⁰², care sunt decorate, la fel ca și cerceii acestui tip.

Tipul V. Cercei de formă triunghiulară cu caboșoane împodobite cu sticlă de diferite culori

Cerceii de acest tip au fost realizați dintr-o placă triunghiulară din aur împodobită pe avers cu 2-4 caboșoane mari de formă rotundă, ovală sau rombică, cu marginile ornamentate cu granule. Unele exemplare mai au și câte 2-4 caboșoane mici, iar spațiile dintre caboșoane umplute cu motive floriforme filigranate. Baza triunghiulară este marcată la unele exemplare cu câte una sau două rânduri de sârme împletite. Caboșoanele acestor cercei sunt umplute cu sticlă de diferite culori. Pe revers, aceștia au fixate de baza triunghiulară 5-8 verigi din aur de care sunt atârinate lănișoare din același metal cu câte o semisferă la capăt, care la unele exemplare sunt umplute cu pastă de sticlă. La unele exemplare la capătul acestor lănișoare este prinsă câte o mărgea. Pe vârful plăcii triunghiulare aceștia au fixată prin sudare câte o verigă, în care se află câte o verigă mobilă.

În mormintele sarmatice din spațiul și perioada de care ne ocupăm astfel de cercei provin din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 109/1-2), care se datează, pe baza bogatului mobilier funerar, în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Cercei aparținând acestui tip, ușor diferiți însă de cei de la Porogi, provin din mormintele sarmatice de la Krivolimansk (T 44 M 1)⁷⁰³ și Alitub (T 26 M 1)⁷⁰⁴, care se datează în a doua jumătate/ultimul sfert al secolului I p. Chr. Foarte apropiați sunt și cerceii din mormântul sarmatic din ultimul sfert al secolului I p. Chr. din necropola de la Čertovick⁷⁰⁵, care aparțin și ei acestui tip de cercei. Destul de apropiați de piesele de la Porogi sunt și exemplarele din T 20 din necropola de la Novo-Alexandrovka⁷⁰⁶. Singurii cercei aproape identici cu cei de la Porogi provin din "tezaurul de la Buzău"⁷⁰⁷, care se datează în opinia noastră, cel mai probabil, în a doua jumătate/ultimul sfert al secolului I p. Chr.⁷⁰⁸.

VI. 3. 6. Inele de tâmplă

Această categorie de podoabe este documentată de un exemplar din aur ce provine din T 1 M 10 de la Mocra (Fig. 78/4) și de altul din argint din cadrul M 2 de la Ostrivec-Olečina (Fig. 90/15). Acestea sunt confecționate dintr-o singură bucată de metal, circulară în secțiune, ornamentată cu două grupe de

⁶⁹⁸ Bogdanova 1963, fig. 5/8.

⁶⁹⁹ Daševskaja 1991, p. 38, pl. 67/16.

⁷⁰⁰ Vaday 1989, p. 45, fig. 4/1-2, pl. 87/11; Farkas 1998, p. 73, pl. II/1-2.

⁷⁰¹ Guščina 1982, p. 23.

⁷⁰² Cf. Bogdanova 1963, p. 101, fig. 5/7.

⁷⁰³ Maximenko 1998, p. 122-123, fig. 58/23.

⁷⁰⁴ Raev 1986, p. 42 sqq., și diagrama de la sfârșitul cărții; Medvedev 1981, p. 259, fig. 5; Maximenko 1998, p. 122-123, fig. 58/22.

⁷⁰⁵ Medvedev 1981, p. 256-257, fig. 3/20-21, 4; Medvedev 1990, p. 38, fig. 11/6-7.

⁷⁰⁶ Bepalyj 1986, p. 76, pl. 62/4-5.

⁷⁰⁷ Harhoiu 1993, p. 41 sqq., fig. 1/1-2.

⁷⁰⁸ Gh. Bichir datează "tezaurul" în prima jumătate a secolului II p. Chr. (Bichir 1996, p. 301-302).

granule sudate (trei la bază și una în centru) ce dau forma unui ciorchine. O analogie pentru inelele de tâmplă de la Mocra și Ostrivec-Olečina avem în T 3 M 42 din necropola de la Čertovick⁷⁰⁹. Acesta este din aur și are corpul torsionat și ornamentat cu patru grupe de granule. Trebuie însă remarcat că acestea sunt foarte asemănătoare cu cerceii tipului IIIb. Mormântul de la Mocra se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr., iar cel de la Ostrivec-Olečina în prima jumătate a secolului I p. Chr.

VI. 3. 7. Inele

Printre piesele de podoabă descoperite în mormintele de care ne ocupăm se numără și inelele. Spre deosebire de ziua de astăzi în antichitate inelele aveau o semnificație diferită. Astfel, pe lângă rolul de accesoriu destinat înfrumusețării și cel ce indica poziția socială, acestea au avut și un rol funcțional (sigiliu). Rar întâlnite în lumea sarmatică ele totuși sunt prezente în mediul acestora, mai ales în cel nord și nord-vest pontic din primele secole p. Chr. Trebuie menționat că la fel ca și în cazul mormintelor sarmatice din restul teritoriului locuit de sarmați și în cel de care ne ocupăm inelele provin doar din morminte foarte bogate.

Tipul I. Inele dezvoltate pe verticală, ce au șatonul încorporat în verigă, iar piatra depășește linia superioară (tip Guiraud 1c)

Inelele acestui tip sunt realizate dintr-o singură bucată de metal (aur, argint, bronz) și se caracterizează printr-un aspect unitar. Veriga și partea superioară a acestor inele formează un întreg. Șatonul este, cu precădere, de formă elipsoidală sau rotundă, iar piatra depășește linia superioară a inelului. În clasificare tipologică a lui H. Guiraud acestea aparțin tipului 1⁷¹⁰.

În mormintele sarmatice de care ne ocupăm inelele acestui tip sunt reprezentate de două exemplare ce provin din T 25 M 2 de la Bădragii Vechi (Fig. 11/3-4, 177/6-7) și cel din T 1 M 8 de la Giurcani (Fig. 57/23, 177/2). Ele au veriga îngustă și circulară în profil, iar în șatonul de formă rotundă montată piatră din calcedonie (Bădragii Vechi) și sticlă (Giurcani).

Inelele acestui tipul au fost purtate încă din secolele IV-III a. Chr. și au circulat până în secolul I p. Chr.⁷¹¹.

Tipul II. Inele dezvoltate pe orizontală având șatonul încorporat în verigă (tip Guiraud 2)

Inelele acestui tip sunt realizate dintr-o singură bucată de metal (aur, argint, bronz) și se caracterizează printr-un aspect unitar. Veriga acestora se dezvoltă treptat pe orizontală. Forma lor este circulară, aproximativ elipsoidală sau romboidală. Șatonul în care este montat elementul decorativ formează, ca și în cazul inelelor tipului precedent, un întreg cu veriga. Inelele acestui tip au multiple variante și au avut o largă circulație⁷¹².

În mormintele analizate inelele acestui tip sunt reprezentate de două exemplare care sunt de variante diferite și provin din T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/12, 177/1) și T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 108/4, 177/4). Exemplarul de la Mihajlovka aparține tipului Guiraud 2a, care se caracterizează prin veriga cu profil drept ce se lărgeste spre partea superioară, umerii convecși, iar șatonul oval. Inelul de la Porogi aparține tipului Guiraud 2b, care se caracterizează prin veriga ce se lărgeste treptat păstrându-și dimensiunile la partea superioară, iar șatonul oval. Inelul de la Mihajlovka este din bronz și are montat în șaton faianță cu reprezentarea unui strugure în negativ, iar cel de la Porogi are montat în șaton un granat cu reprezentarea capului unui bărbat cu barbă.

Se consideră că variantele inelelor acestui tip s-au dezvoltat de la finele secolului I p. Chr. până la mijlocul secolului III p. Chr.⁷¹³. Exemplarele analizate aparțin primelor două variante, care se caracterizează prin forme fine și echilibrate, datate în mediul roman la sfârșitul secolului I – prima

⁷⁰⁹ Medvedev 1990, p. 33, fig. 10/6.

⁷¹⁰ Guiraud 1989, p. 180.

⁷¹¹ Guiraud 1989, p. 180; Popović 1992, p. 10, 62. Două inele similare exemplarelor de la Bădragii Vechi și Giurcani provin din așezarea geto-dacică de la Ocnița (Berciu 1981, p. 119, pl. 95/1, 102/13; Rustoiu 1996, p. 109, fig. 60/19.

⁷¹² Guiraud 1989, p. 181-185; Popović 1992, p. 10, 62.

⁷¹³ Popović 1992, p. 10, 62.

jumătate a secolului II p. Chr.⁷¹⁴, deși începutul producerii și utilizării lor credem că trebuie plasat într-o perioadă mai timpurie⁷¹⁵.

Tipul III. Inele dezvoltate pe orizontală cu veriga lărgită în partea superioară, iar șatonul încorporat în verigă ușor supraînălțat

Inelele acestui tip sunt reprezentate de un singur exemplar din argint ce provine din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 108/3, 177/3). Veriga acestuia este de formă circulară cu profilul drept, umerii concavi și lățiți, iar în șatonul de formă rotundă este montată sticlă albastră de formă semisferică ce depășește linia superioară a inelului. Pe părțile laterale mai sunt două celule mici de formă rotundă. Inele similare cu exemplarul de la Porogi nu cunoaștem, dar este cert că acesta reprezintă un produs al unui atelier roman sau grecesc.

Tipul IV. Inele dezvoltate pe orizontală cu veriga puternic lățită, iar șatonul se situează deasupra liniei superioare a verigii

În mormintele sarmatice analizate inelele acestui tip sunt reprezentate de un singur exemplar care provine din M 1 Tutova (Fig. 131/3, 177/5), care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Veriga acestuia din tablă de bronz are profilul oblic, iar umerii convecși. Șatonul oval este amplasat perpendicular pe verigă și are montat în el sticlă de culoare albastră-închisă, care depășește linia superioară a acestuia. După forma verigii inelul de la Tutova este foarte apropiat de inelele tipului 2d din clasificarea lui H. Guiraud⁷¹⁶ și unor variante a tipului II din cea a lui I. Popović⁷¹⁷. Șatonul situat deasupra liniei superioare a verigii acestuia este caracteristic însă inelelor tipului 3 din clasificarea tipologia a autorilor sus menționați⁷¹⁸.

Tipul V. Inele cu șaton în formă de amforă

Inelele acestui tip sunt reprezentate de două exemplare ce provin din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/13-14, 177/11-12), care se datează la începutul secolului II p. Chr. Ele sunt realizate dintr-o fâșie de tablă din aur și au șatonul în formă de amforă a cărui corp este încorporat în verigă și are montată o piatră de turcoaz. Inele similare sau apropiate exemplarelor de la Mocra nu cunoaștem.

Tipul VI. Inele spiralice cu capetele lățite și împodobite cu caboșoane circulare și în formă pe petală

În cadrul acestui tip este documentat, de asemenea, un singur exemplar. El a fost descoperit în T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/15, 177/10), care se datează la începutul secolului II p. Chr. Este realizat dintr-o singură bucată de aur, triunghiulară în secțiune, cu capetele lățite și împodobite cu cinci caboșoane rotunde și două în formă de frunză de salcie. Caboșoanele rotunde sunt împodobite cu granat, iar cele în formă de frunză cu pastă albăstruie. O analogie pentru acest inel nu cunoaștem.

VI. 3. 8. Verigi

Printre piesele din cadrul mormintele analizate se numără și o serie de piese inelare de dimensiuni mici sau medii realizate din bronz sau argint a căror funcționalitate în unele cazuri nu este certă, iar în altele controversată. Cert este că, acestea au cunoscut utilizări multiple așa cum o dovedesc în unele cazuri asocierile funcționale cu alte categorii de piese.

Tipul I. Verigi simple

Verigile acestui tip sunt piese inelare realizate din bronz. Din punct de vedere morfologic pot fi distinse două variante:

a – verigi simple din bronz, circulare în secțiune sau aplatizate, ce au capetele libere ușor distanțate sau petrecute și diametre mai mari sau mai mici.

b – verigi simple din bronz, având secțiuni, circulare sau poligonale.

⁷¹⁴ Popović 1992, p. 10, 62.

⁷¹⁵ O dovadă în acest sens este și datarea mormintelor de la Porogi și Mihajlovka.

⁷¹⁶ Guiraud 1989, p. 181 sqq.

⁷¹⁷ Popović 1992, p. 10, 62, fig. 2.

⁷¹⁸ Guiraud 1989, p. 185 sqq.; Popović 1992, p. 10-11, 62-63.

Exemplarele primei variante au fost descoperite în T 2 M 3 de la Glubokoe (Fig. 58/5, 181/12), T 3 M 4 de la Mărculești (Fig. 73/3-5, 181/1-3), T 4 M 1 de la Brăviceni (Fig. 31/3-4, 181/4-5), T 1 M 1 de la Codrul Nou (Fig. 46/4-5, 181/6-7), M 1 de la Vaslui (Fig. 134/3-6, 181/8-9), T 5 M 2 de la Obileni (Fig. 86/1) și T 2 M 6 de la Vărătic (Fig. 136/17).

Verigile celei de-a doua variante au fost descoperite în T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 28/7-8, 181/10-11), T 25 M 9 de la Bădragii Vechi (Fig. 15/3), M 10 de la Kiselev, M 5 de la Ostrivec-Verteba (Fig. 89/9), T 13 M 3 de la Olănești (Fig. 88/2, 5), T 1 M 3 de la Taraclia I (Fig. 120/3).

Din punct de vedere al funcționalității verigile acestui tip, au putut fi utilizate ca și cataramă (varianta b) ori, ca verigi montate pe centuri pentru a atârna diferite obiecte, fie au fost folosite ca piese de harnașament. Nu este exclus ca unele piese de acest tip să fi fost folosite și ca inele de degete.

În ceea ce privește răspândirea și cronologia verigile acestui tip trebuie spus că acestea sunt prezente pe un spațiu întins, pe parcursul unei perioade îndelungate de timp, nelipsind nici din mormintele sarmatice din spațiul locuit de aceștia pe parcursul secolelor IV a. Chr. – IV p. Chr.

Tipul II. Verigi cu noduri

Verigile acestui tip cuprind piese inelare executate, de obicei, din bronz prin turnare în tipare. Verigile și brățările cu nodozități din Dacia preromană au fost analizate de I. Glodariu, care a precizat atât aspectele tipologice, cât și cele vizând cronologia și funcționalitatea acestora⁷¹⁹. Autorul sus menționat a distins din punct de vedere tipologic patru tipuri mari, care au fiecare câte două sau trei variante⁷²⁰. Relativ recent, o analiză a brățărilor cu noduri din partea europeană a fostei URSS a fost efectuată de către E. S. Nefedova, care a distins din punct tipologic opt tipuri⁷²¹.

În mormintele sarmatice de care ne ocupăm acestea sunt documentate în T 3 M 13 de la Mărculești (Fig. 73/7, 181/13), T 18 M 3 de la Vișnevoe (Fig. 141/12, 181/14), mormântul distrus de la Tălmaza și T 4 M 6 de la Taraclia II (Fig. 124/31).

Veriga de la Mărculești are un șir continuu de noduri (tip Glodariu III/1; Nefedova 1) cea de la Vișnevoe șiruri triple continue (tip Glodariu III/2; Nefedova 6), cea de la Tălmaza are un șir de noduri dispuse distanțat la intervale uniforme (Glodariu II), iar cea de la Taraclia II grupuri de trei nodozități dispuse la intervale uniforme (tip Glodariu II/1)⁷²².

Verigile cu noduri sunt frecvent descoperite în întregul spațiu locuit de geto-daci⁷²³, în lumea celtică central-europeană, dar mai ales în zonele locuite de scordisci⁷²⁴. Nu lipsesc aceste verigi, având diametrul mai mare sau mai mic, din mai multe medii culturale inclusiv cel sarmatic din întregul spațiu locuit de către aceștia⁷²⁵.

Verigile cu noduri și-au făcut apariția încă din prima epocă a fierului și au fost utilizate intens până la finele secolului I p. Chr., uneori chiar și mai târziu⁷²⁶.

Din punct de vedere al funcționalității, ele sunt considerate, în raport cu diametrul pe care îl au, brățări sau inele. Cu toate acestea s-a remarcat că în unele cazuri dimensiunile acestora sunt prea mici sau prea mari pentru a fi considerate astfel⁷²⁷. I. Glodariu consideră că piesele cu noduri au avut întrebunțări multiple: "în loc de cataramă, verigi montate pe centură pentru a atârna de ea diferite obiecte sau ornamente, ca și piese pentru suspendarea ofrandelor în temple"⁷²⁸. Pe de altă parte s-a remarcat că unele dintre ele puteau fi utilizate ca piese de harnașament⁷²⁹.

⁷¹⁹ Glodariu 1984, p. 63-80.

⁷²⁰ Glodariu 1984, p. 64.

⁷²¹ Nefedova 1992, p. 21-34.

⁷²² Glodariu 1984, p. 64.

⁷²³ Glodariu 1984, p. 63-80.

⁷²⁴ Cf. Glodariu 1984, p. 70-71 cu toată bibliografia.

⁷²⁵ Pentru descoperirile de verigi și brățări cu noduri din diferite medii culturale vezi bibliografia din paginile dedicate brățărilor cu noduri.

⁷²⁶ Cf. Glodariu 1984, p. 70-71; Nefedova 1992, p. 32-33.

⁷²⁷ Rustoiu 1996, p. 107.

⁷²⁸ Glodariu 1984, p. 70, fig. 7/1-3.

⁷²⁹ Cf. Rustoiu 1996, p. 107 cu bibliografie.

Tipul III. Verigi cu capetele petrecute și înfășurate

Piesele acestui tip sunt realizate dintr-o sârmă de bronz, argint și mai rar aur. Au capetele petrecute și înfășurate, prezentând o morfologie similară cu brățările tipului V. În urma analizei verigilor acestui tip din Dacia preromană s-au distins din punct de vedere morfologic patru variante care se deosebesc unele de altele prin modul în care se îmbină capetele⁷³⁰:

a - verigi simple cu capetele petrecute și înfășurate.

b - verigi care prezintă două "ochiuri" realizate înainte de înfășurarea capetelor.

c - verigi care prezintă un singur "ochi" spiralic.

d - verigi ornamentate cu două rânduri de spirale înlănțuite.

K. Horedt, referindu-se la verigile de argint din tezaurele geto-dacice, a încadrat exemplarele ce au capetele petrecute și înfășurate tipului E2a, iar cele care prezintă două "ochiuri" realizate înainte de înfășurarea capetelor tipului E2b⁷³¹.

În mormintele sarmatice analizate verigile acestui tip sunt documentate de o singură piesă din bronz, aparținând variantei **a**, din M 1 de la Tutova (Fig. 131/2, 177/9).

Verigile primelor două variante au cunoscut o largă răspândire ele fiind descoperite foarte frecvent în întregul spațiu locuit de geto-daci din secolele I a. Chr. – I p. Chr.⁷³². Nu același lucru se poate spune de piesele celorlalte două variante, care sunt sporadice în mediul geto-dacic⁷³³.

O intensă circulație au avut piese aparținând celor patru variante în mediul roman din primele secole p. Chr.⁷³⁴.

Verigile primelor două variante din tezaurele de argint dacice au servit la închiderea unor lanțuri, de ele fixându-se uneori pandantive, dar și la confecționarea unor lanțuri-coliere și centuri⁷³⁵. Piesele celor patru variante au mai fost utilizate, foarte probabil, ca inele de tâmplă, dar și ca inele de deget. Această din urmă funcționalitate este atribuită celei mai mari părți a acestor piese din primele secole p. Chr. din mediul roman⁷³⁶.

Tipul IV. Verigi spiralice

Acest tip cuprinde verigile executate dintr-un fir de metal ce au o morfologie asemănătoare brățărilor spiralice, inelelor spiralice de picior sau a inelelor spiralice simple de deget sau cu cele reprezentând la capete ornamente zoomorfe.

În mormintele sarmatice analizate este documentată o singură verigă spiralică ce provine din M 1 de la Tutova (Fig. 131/1, 177/8), care se datează, pe baza fibulei puternic profilate de tip răsăritean, în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Aceasta este de tipul Horedt E4a⁷³⁷ sau Rustoiu 4a⁷³⁸. Astfel de verigi simple avem în mediul scitic⁷³⁹, scitic târziu⁷⁴⁰, geto-dacic⁷⁴¹ și așezările din zona nord-pontică⁷⁴². Nu lipsesc astfel de verigi nici din mormintele sarmatice⁷⁴³.

⁷³⁰ Rustoiu 1996, p. 94-95.

⁷³¹ Horedt 1973, p. 141.

⁷³² Ursachi 1995, pl. 208/19, 24, 28-30; Rustoiu 1996, 107-108, fig. 59/1-20; Teodor, Nicu, Țau 1999, fig. 10/1-10, 17, 18, 21, 11/5-7, 9-17.

⁷³³ Rustoiu 1996, p. 108, fig. 59/21-22.

⁷³⁴ Alicu, Cociș 1988, pl. I/11; Popović 1992, nr. 69; Gudea 1989, p. 715, nr. 28, pl. CCXLIV/28; Guiraud 1989, p. 193-194, tipul 6 variantele b, c, d, e; Riha 1990, pl. 12/216-221; Cociș 1994, p. 56, nr. 43, pl. XIV/43; Isac 1999, p. 760, nr. 10, pl. II/10; Bajusz, Isac 2001, nr. 12, pl. I/12.

⁷³⁵ Rustoiu 1996, p. 107, fig. 62/1, 63/1-2. Vezi și la Teodor, Nicu, Țau 1999, fig. 10/2-4.

⁷³⁶ Beckmann 1969, p. 33-34, grupa IV, forma 15; Guiraud 1989, p. 193-194; Riha 1990, pl. 12/216-221; Cociș 1994, p. 56, nr. 43, pl. XIV/43; Isac 1999, p. 760, nr. 10; Bajusz, Isac 2001, nr. 12.

⁷³⁷ Horedt 1973, p. 141, fig. 16.

⁷³⁸ Rustoiu 1996, p. 108.

⁷³⁹ Arheologija SSSR 1989, pl. 42/10.

⁷⁴⁰ Daševskaja, Mihlin 1983, fig. 5/5-6.

⁷⁴¹ Horedt 1973, p. 141, tipul E4a; Medeleț 1994, p. 197, 208, Anexa nr. 8; Rustoiu 1996, p. 108-109, fig. 60/1-8, 15-16, tipul 4a; Teodor, Nicu, Țau 1999, p. 29, fig. 11/1-2.

⁷⁴² Šelov 1961, pl. XXXV/10; Korpusova 1983, pl. XXVII/17-18.

⁷⁴³ Cf. Moškova 1963, p. 44, pl. 29/1-4, 7, 12-28; Maximenko 1983, fig. 21/7; Mirošina 1986, p. 71, fig. 2/5-6; Arheologija SSSR 1989, 71/62-65, 82/11-12; Polin 1992, p. 126, fig. 18/7; Marčenko 1996, fig. 80/3.

Veriga din argint de la Tutova este apropiată ca formă de inele spiralice romane⁷⁴⁴. În lumea romană și geto-dacică astfel de piese, în special cele prezentând la capete ornamente zoomorfe, au fost utilizate ca podoabe pentru deget⁷⁴⁵. Se mai consideră că o parte a verigilor au servit la împodobirea coafurii feminine⁷⁴⁶, dar și în asociere cu obiecte din piele sau textile⁷⁴⁷. Unele verigi, în special cele cu diametrul mic, au putut fi utilizate și în cadrul șiragurilor de mărgelă, așa cum, cel mai probabil, a fost în cazul celor două verigi spiralice din mormântul sarmatic timpuriu de la Novobarannikovka⁷⁴⁸.

Din punct de vedere cronologic verigile și inelele spiralice reprezintă o formă ce a fost la modă în diverse regiuni și în toate epocile⁷⁴⁹.

VI. 3. 9. Catarama și încheietori de catarama

La fel ca și în alte medii culturale catarama și încheietori de catarama din diferite metale au constituit părți componente ale unor centuri caracteristice costumului sarmatic. În marea majoritate a cazurilor catarama au constituit părți componente ale centurilor, curelelor din piele fără alte garnituri și curelușelor încălțăminteii sau a celorla prin intermediul cărora erau prinse tecile spadelor de centură. În mormintele sarmatice din întregul spațiu locuit de catarama sunt o prezență frecventă în inventarul funerar al mormintelor.

Tipul I. *Catarama cu limbă*

Catarama cu limbă din mormintele sarmatice de care ne ocupăm sunt inelare, dreptunghiulare și pătrate. Acestea sunt piese care nu se deosebesc de catarama utilizate astăzi. Ele erau prinse, în cea mai mare parte a lor, direct de cureaua din piele, dar sunt și exemplare ce erau fixate pe curea cu nituri prin intermediul unor garnituri metalice. Unele catarama inelare cu diametrul mic provin de la curelele de care erau atârnată spada de centura din piele de la brâu, iar altele de la cele ale încălțăminteii.

Catarama cu limbă sunt cunoscute deja în mormintele sauromaților din secolele VI-V a. Chr.⁷⁵⁰. Chiar dacă sunt cunoscute de timpuriu acest tip de catarama devine forma dominantă doar începând cu secolul I a. Chr. În perioada sarmatică timpurie numărul acestora este destul de mic⁷⁵¹, iar în cele din perioada sarmatică mijlocie și târzie aceste sunt tipul dominant⁷⁵².

În mormintele sarmatice analizate catarama inelare sunt documentate în T 3 M 9 de la Beloles'e (Fig. 26/4, 180/1), T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 28/9, 180/12), T 4 M 1 de la Brăviceni (Fig. 31/2, 5, 180/9-10), T 10 M 1 de la Cazaclia (Fig. 42/4), T 2 M 3 de la Glubokoe (Fig. 58/4, 180/2), T 13 M 3 de la Olănești (Fig. 88/3-4, 180/7), T 11 M 2 de la Plavni (Fig. 93/3, 180/8), T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 101/4-5, 106/4, 6, 180/3-4), cele de formă dreptunghiulară în T 5 M 2 de la Obileni (Fig. 86/6, 180/14), iar cele pătrate în T 10 M 1 de la Cazaclia (Fig. 42/5, 180/13).

Tipul II. *Catarama cu figuri în relief*

În cadrul acestui tip sunt documentate patru exemplare care provin din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 107)⁷⁵³. Două dintre acestea sunt de formă aproximativ rotundă, ușor ascuțită în partea centrală. Ele au miezul format dintr-un disc din fier care este acoperit cu foiță groasă din aur. În partea centrală acestea au

⁷⁴⁴ Guiraud 1989, p. 195, tipul 7c, fig. 41.

⁷⁴⁵ Guiraud 1989, p. 195-196, tipul 7c, fig. 41, 43; Rustoiu 1996, p. 109, tipul 4b, fig. 60/9-11.

⁷⁴⁶ Medeleț 1994, p. 197; Rustoiu 1996, p. 109.

⁷⁴⁷ Medeleț 1994, p. 197.

⁷⁴⁸ Polin 1992, fig. 18/7.

⁷⁴⁹ Guiraud 1989, p. 195, tipul 7c, fig. 41.

⁷⁵⁰ Moškova 1963, p. 40; Maximenko 1983, p. 95.

⁷⁵¹ Moškova 1963, p. 40, pl. 25/7, 31-35; Moškova, Maximenko 1973, fig. 29/9; Maximenko 1983, p. 95, fig. 37/18, 38/5, 57/6-7; Arheologija SSSR 1989, pl. 71/49; Simonenko 1993, p. 10; Marčenko 1996, fig. 83/8.

⁷⁵² Cf. Vinogradov 1963, fig. 32, 34/9; Levenok 1973, fig. 36/9-11; Vaday, Kulcsár 1984, p. 239-261; Volkov, Guguev 1986, p. 74, pl. 56/4-6; Šepko 1987, fig. 8/9, 9/3-4; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/30, 35-38, 75-91; Vaday 1989, pl. 7/1, 3, 9/2, 11/7-8, 15/2-3, 5-6, 108/2-3, 116/4, 118/2; Guguev, Bezuglov 1990, fig. 2/16; Medvedev 1990, fig. 14/4-6, 29/6-10, 31/8, 10, 19; 32/16, 33/7-8; Il'jukov, Vlaskin 1992, fig. 13/19, 14/3, 18/7, 19/27, 21/18-19, 21, 24/19; Bepalyj 1986, p. 76, pl. 62/2; 1992, fig. 1/8; Simonenko 1993, fig. 8/2J, 10/1V, 16/1G, 18/1V; Kostenko 1993, fig. 7/8, 12/2, 13/13, 14/13, 15/6, 17/26, 18/5-6, 21/13, 28/2; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 9, 52, 79, 82, 183, 212, 235, 398, 515, pl. 1/9, 5/52, 9/79, 82, 19/183, 22/212, 24/235, 45/398, 52/515; Maximenko 1998, p. 127-130, fig. 61-62, 63/1-4, 64/5-10.

⁷⁵³ Pentru o descriere amănunțită a acestora vezi Simonenko, Lobaj 1991, 14 sqq.

reprezentat în relief doi grifoni așezați în cerc ce se sfâșie unul pe celălalt (Fig. 107/1-2). Acestea provin de la o centură din piele din care s-au mai păstrat mici fragmente din piele de culoare roșie și patru aplici bimetalice de formă dreptunghiulară ce au partea interioară din argint, iar ce exterioară din aur (Fig. 101/14-17).

Aceste două cataramă-încheietori sunt exemplare tipice stilului policrom din perioada sarmatică. Ele sunt realizate în tehnica larg răspândită în acea perioadă – placarea părții din fier sau bronz cu aur și pietre înserate⁷⁵⁴. O analogie pentru acest sistem de cataramă-încheietori avem în T 12 M 1 de la Nikol'sk⁷⁵⁵, care este datat în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.⁷⁵⁶. În ceea ce privește reprezentările de pe aceste cataramă-încheietori trebuie spus că ele au analogii mai mult sau mai puțin apropiate⁷⁵⁷. Se consideră că piese cu o astfel de iconografie au fost produse în Bactria⁷⁵⁸, dar nu sunt excluse nici influențele din partea artei chinezești unde se întâlnește o iconografie similară a dragonului⁷⁵⁹.

Cea de-a treia cataramă este din aur și a fost realizată prin turnare. Aceasta este de formă ovală și este formată dintr-o ramă cu baza dreaptă, iar interiorul rotunjit. Baza și părțile laterale ale plăcuței sunt ornamentate cu 22 celule romboidale și unul triunghiular despărțite de niște linii oblice incizate. Celulele sunt umplute cu pastă cenușiu-albăstruie. Spațiul interior al cataramei este format dintr-un decor în relief ce constă din reprezentarea capului unui bărbat mongoloid, protoma unei pantere, iar de-a lungul laturilor lungi doi grifoni răsuciți în forma literei "S" ținuti de încheieturile picioarelor din spate de personajul masculin (Fig. 107/4). Ultima cataramă este și ea din aur și a fost realizată ca și cea anterioară prin aceeași tehnică. Aceasta are formă de pară, iar părțile laterale ornamentate cu 20 de celule romboidale și două triunghiulare umplute cu pastă de culoare cenușiu-albăstruie. Pe partea interioară a ramei sunt sudate patru urechiușe din aur. Spațiul interior al cataramei este format dintr-un decor în relief ce constă din reprezentarea torsului unui bărbat mongoloid cu capul ridicat, iar fața cu privirea în sus, protoma unei pantere cu capul înclinat înainte, iar de-a lungul laturilor lungi doi grifoni răsuciți în forma literei "S" ținuti de încheieturile picioarelor din spate de personajul masculin (Fig. 107/3). Aceste două cataramă provin de la centura din piele de care prin intermediul a două perechi de curelușe, prinse între ele prin intermediul a două încheietori (Fig. 101/2-3) și două cataramă (Fig. 101/4-5) era fixată teaca spadei⁷⁶⁰. Pe această centură mai erau fixate două aplici din aur de forma unei flori de lotus de sub care porneau două curelușe din piele terminate în capete de curele (Fig. 101/12-13). O analogie pentru cele două cataramă cu figuri în relief nu cunoaștem. Din punct de vedere tehnologic și tipologic cataramăle de la Porogi se situează pe aceeași treaptă cu cele din unele morminte de la Tillya-tepe⁷⁶¹. O reprezentare apropiată avem pe două pandantive din aur din M 2 de la Tillya-tepe⁷⁶². Ținându-se însă cont de tehnica de realizare a acestora și de asemănarea cu reprezentările de pe piesele din mormintele de la Tillya-tepe, se consideră că cele de la Porogi au aceeași proveniență⁷⁶³.

Tipul III. Încheietori de cataramă în forma cifrei "8"

Piesele acestui tip sunt realizate din sârmă din aur sau argint circulară în secțiune, având forma cifrei "8". Partea superioară a acestora este rotundă, iar cea inferioară aproximativ triunghiulară.

Încheietorile acestui tip sunt documentate în mormintele de care ne ocupăm de patru exemplare ce provin din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 101/2-3, 106/5, 180/5-6). Două dintre acestea sunt din argint și au constituit încheietori ale cataramălor încălțămintei (Fig. 106/5, 180/5-6), iar celelalte două sunt din aur (Fig. 101/2-3) și au fost încheietori ale cataramălor de la curelușele prin intermediul cărora teaca spadei

⁷⁵⁴ Cf. în acest sens Mancevič 1976, p. 164-193.

⁷⁵⁵ Zaseckaja 1979, p. 111, fig. 22.

⁷⁵⁶ Zaseckaja 1979, p. 112.

⁷⁵⁷ Sarianidi 1985, pp. 210, 222, pl. 148.

⁷⁵⁸ Sarianidi 1987, p. 81.

⁷⁵⁹ Simonenko, Lobaj 1991, p. 50.

⁷⁶⁰ Pentru o prezentare detaliată a curelelor și a pieselor din componența acestora vezi Simonenko, Lobaj 1991, p. 49 sqq., fig. 26-27.

⁷⁶¹ Sarianidi 1985, p. 111, 145, pl. 50/83.

⁷⁶² Sarianidi 1987, p. 77, fig. 4.

⁷⁶³ Simonenko, Lobaj 1991, p. 52.

era prinsă de centura de la brâu (Fig. 101/1)⁷⁶⁴. Astfel de încheietori de cataramă au fost găsite în T 6 de la Noin Ula, datat la începutul secolului I p. Chr.⁷⁶⁵, iar altele două din aur, datate în secolele I a. Chr. – I p. Chr., fac parte din colecția Muzeului J. Paul Getty din Malibu⁷⁶⁶.

VI. 3. 10. Capete și garnituri de capete de curele

Această categorie de piese este documentată de patru capete de curele și două garnituri de capete de curele ce provin din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 101/7-9, 12-13). Două dintre acestea au fost realizate din două plăcuțe din aur sudate între ele. Acestea sunt de formă dreptunghiulară și au unul din capete rotunjit. Pe partea interioară acestea au un cadru dreptunghiular pentru curea, iar pe cea exterioară celule umplute cu pastă de culoare cenușiu-verzuie și albă (Fig. 101/12) cât și cenușiu-albăstruie (Fig. 101/13). Pe partea interioară una dintre acestea are realizat din sârmă din aur un semn de tip tamga format din două volute și un cerc (Fig. 101/12). Acestea erau fixate pe capătul a două curelușe ce erau prinse cu ajutorul a două aplici din aur de forma unei flori de lotus, de cureaua de la brâu⁷⁶⁷. Un capăt de curea foarte apropiat celor de mai sus a fost descoperit în bogatul mormânt sarmatic de la Cvetna⁷⁶⁸. Două capete identice ca formă, dar ornamentate diferit, au fost descoperite și în M 4 din necropola de la Tillyatepe⁷⁶⁹. Față de exemplarele de la Porogi și Cvetna acestea însă decorau capetele curelelor încălțăminte. Capete de curea identice ca formă aveau în componența lor și centurile din mormintele de la Pervomajsk și Kiljakovka⁷⁷⁰. Identice ca formă sunt și capetele de curea din mormântul distrus de la Krasnyj (regiunea Rostov), care erau, însă, prinse de capetele curelelor cu câte un nit⁷⁷¹.

Celelalte două capete de curele sunt din bronz și au suprafața placată cu aur. Pe partea exterioară acestea sunt ornamentate cu două rânduri verticale de celule în formă de inimă, umplute cu pastă cenușiu-gălbuie, iar pe margini cu un brâu în relief în formă de șnur (Fig. 101/7, 9). Acestea erau fixate la câte unu dintre capetele curelelor ce prindeau de șoldul piciorului drept teaca spadei (Fig. 101/1)⁷⁷². Capete de curele cu același sistem constructiv provin din mormintele sarmatice de la Cvetna, Pervomajsk⁷⁷³ și Nikol'sk⁷⁷⁴.

Cele două garnituri de capete de curea sunt din aur și au o formă dreptunghiulară. Acestea au unul din capete închis, iar celălalt deschis. Pe margini aceasta sunt decorate cu una sau două linii paralele în relief din sârmă de aur sudată. În partea centrală a părții exterioare ele sunt ornamentate cu un cerc și patru inimioare realizate din sârmă de aur. Ele formează niște celule umplute cu pastă de culoare albăstrui-cenușie (Fig. 101/6, 8). Ca și capetele de curea prezentate mai sus și garniturile analizate au fost fixate la câte unu dintre capetele celor două curele ce prindeau teaca spadei de șoldul piciorului drept (Fig. 101/1)⁷⁷⁵.

VI. 3. 11. Aplici

Aplicile din aur reprezintă o altă categorie de piese de vestimentație din cadrul mormintelor sarmatice din teritoriul și perioada analizată. Marea majoritate a acestora sunt piese realizate din foiță de aur prin ștanțare. Cu excepția aplicilor tubulare, aceste piese sunt prevăzute cu orificii amplasate simetric

⁷⁶⁴ Cf. Simonenko, Lobaj 1991, fig. 26.

⁷⁶⁵ Pfrommer 1993, p. 58-59 cu bibliografie.

⁷⁶⁶ Pfrommer 1993, p. 58-59, 206, nr. 102-103.

⁷⁶⁷ Cf. Simonenko, Lobaj 1991, p. 51-52, fig. 27/1.

⁷⁶⁸ Simonenko, Lobaj 1991, fig. 27/5.

⁷⁶⁹ Sarianidi 1985, p. 255.

⁷⁷⁰ Simonenko, Lobaj 1991, p. 52, fig. 27/3-4.

⁷⁷¹ Il'jukov 2001, 60-61, fig. 1/3.

⁷⁷² Cf. Simonenko, Lobaj 1991, p. 52, fig. 26.

⁷⁷³ Simonenko, Lobaj 1991, p. 52.

⁷⁷⁴ Zaseckaja 1979, p. 98, fig. 17/4.

⁷⁷⁵ Cf. Simonenko, Lobaj 1991, p. 52, fig. 26.

prin intermediul cărora erau cusute pe haine. Acestea li se mai adaugă și câteva aplici ce ornamentau centurile.

Spre deosebire de perioada sauromatică când aplicile vestimentare erau reprezentări în stil animalier⁷⁷⁶, în perioada sarmatică timpurie apar forme geometrice cu decor geometric și fitomorf. În perioada sarmatică mijlocie alături de acestea se adaugă și aplici cu forme zoomorfe și fitomorfe. Cu toate acestea, în ultimele secole dinaintea erei creștine, acest mod de a-și împodobi hainele nu era unul foarte des întâlnit, fapt ce rezultă și din analiza descoperirilor de astfel de piese din morminte. Nici varietatea tipurilor de aplici în perioada sarmatică timpurie nu este foarte mare⁷⁷⁷. Atunci când se întâlnesc ele provin numai din morminte bogate⁷⁷⁸. Începând cu perioada sarmatică mijlocie aplicile din aur, pe lângă faptul că sunt mult mai variate ca formă, încep să fie întâlnite și în unele morminte ale sarmaților de rând, iar pentru veșmintele aristocraților, în special ale femeilor, acestea sunt accesorii obișnuite.

Aplicile erau cusute pe haine într-o anumită ordine, formând astfel compoziții ornamentale. De altfel, nu este întâmplător faptul că în morminte sunt descoperite câteva tipuri de aplici, care sunt la rândul lor reprezentate de un anumit număr de exemplare. Un exemplu elocvent în acest sens este mormântul unei aristocrate sarmate din tumulul Sokolova Mogila în care au fost descoperite 1218 aplici de forme geometrice și zoomorfe reprezentând zece tipuri plus alte 83 de aplici tubulare⁷⁷⁹.

Toate aplicile vestimentare din mormintele sarmatice din teritoriul și perioada analizată (Cf. Fig. 231) aparțin tipurilor ce au avut o largă răspândire în mediul sarmatic.

Tipul I. Aplici circulare⁷⁸⁰

Varianta 1 (tip Marčenko 1.4.1). Aplici realizate din foiță de aur care au partea centrală proeminentă și bordură orizontală cu două sau trei orificii de prindere. Acestea sunt reprezentate de 30 exemplare din M 4 de la Holmskoe (Fig. 63/4-5, 179/29-30). Aplici similare au fost descoperite în mormintele necropolei tumulare “Zolotoe kladbišče”⁷⁸¹. Din punct de vedere cronologic acestea și-au făcut apariția încă din a doua jumătate a secolului III a. Chr. și vor fi utilizate o perioadă îndelungată de timp⁷⁸². Astfel de aplici sunt cunoscute în necropolele scitice târzii de la Zavetnoe⁷⁸³ și Neapolis⁷⁸⁴, dar și în cea de la Tanais⁷⁸⁵.

Varianta 2 (tip Marčenko 1.4.3). Aplici realizate din foiță de aur ce au partea centrală bombată și sunt ornamente pe margini cu linii transversale. Ele sunt prevăzute cu două orificii de prindere amplasate simetric. În mormintele analizate astfel de aplici au fost descoperite în T 9 M 1 de la Beloles'e (23 ex.) (Fig. 27/11-13, 179/14-16) și T 7 M 1 de la Turlaki (Fig. 130/5, 179/19). Aplicile acestei variante din mormintele sarmatice din regiunea Kuban sunt datate în a doua jumătate a secolului I a. Chr. - secolul II p. Chr.⁷⁸⁶.

Varianta 3. Aplici din aur ce au partea centrală ușor proeminentă, iar marginea ornamentată cu granule în tehnica *au repoussé*. Ele sunt prevăzute cu câte două orificii de prindere amplasate simetric. Acestea sunt documentate în mormintele de care ne ocupăm doar de câteva exemplarele din M 22 de la Holmskoe (Fig. 64/15, 179/17). Analogii pentru acestea întâlnim în necropola tumulară sarmatică “Zolotoe kladbišče”⁷⁸⁷, mausoleul și unele morminte din necropola de la Neapolis⁷⁸⁸, dar și în M 105 de la Tanais⁷⁸⁹.

⁷⁷⁶ Cf. Smirnov 1964, p. 139-140.

⁷⁷⁷ Cf. Moškova 1963, p. 44; Marčenko 1996, p. 33, fig. 11.

⁷⁷⁸ Cf. Moškova 1963, p. 44.

⁷⁷⁹ Kovpanenko 1986, p. 39-42, 112-125, fig. 39, 119-122, 127-133.

⁷⁸⁰ O tipologie a aplicilor vestimentare din aur din mormintele sarmatice din regiunea Kuban a fost elaborată recent de către I. I. Marčenko (Marčenko 1996, p. 139-143, fig. 7-9).

⁷⁸¹ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 310/4, 406, 427/10, 514/1-2, pl. 33/310, 4, 46/406, 46/426, 10, 52/514, 1-2.

⁷⁸² Marčenko 1996, fig. 11/6.

⁷⁸³ Bogdanova 1963, p. 104, fig. 5/14.

⁷⁸⁴ Symonovič 1983, p. 95, pl. XXXVIII/5, 7-8.

⁷⁸⁵ Šelov 1961, p. 29, pl. XXXVI/4.

⁷⁸⁶ Marčenko 1996, fig. 11/8.

⁷⁸⁷ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 111/1, pl. 12/111, 1.

⁷⁸⁸ Pogrebova 1961, fig. 5/3a-3b; Symonovič 1983, p. 95, pl. XXXVIII1-4; Daševskaja 1991, p. 37, pl. 66/39.

⁷⁸⁹ Šelov 1961, p. 40, pl. XXXVII/2.

Varianta 4 (tip Marčenko 2). Aplici din foiță din aur ce au partea centrală proeminentă, iar marginile bine reliefate și ornamente cu linii transversale. Pe margini sunt prevăzute cu două orificii de prindere amplasate simetric. În mormintele analizate astfel de aplici în număr de șase provin din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/12). Din punct de vedere cronologic, aplicile acestei variante sunt datate în intervalul cuprins între a doua jumătate a secolului I p. Chr. – secolul II p. Chr.⁷⁹⁰.

Varianta 5. Aplici din bronz ce au partea centrală ușor proeminentă și sunt prevăzute cu câte două orificii de prindere amplasate simetric. Piesele acestui tip sunt reprezentate de patru exemplare ce provin din T 25 M 3 de la Bădragii Vechi (Fig. 12/3-6, 179/40-43), care se datează, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Varianta 6 (tip Marčenko 1.3.1). Aplici din aur de formă circulară în plan și semisferică în profil prevăzute cu urechiușă de prindere pe partea interioară. Acestea sunt reprezentate în mormintele analizate de 108 exemplare din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/10). Aplici similare provin din bogatul mormânt sarmatic din tumulul Sokolova Mogila⁷⁹¹, dar și din cel de la Nogajčinsk (T 4 M 18), care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr.⁷⁹². Sunt prezente astfel de aplici vestimentare și în tumulii necropolei “Zolotoe kladbišče”⁷⁹³. Din punct de vedere cronologic, aceste aplici sunt datate în intervalul cuprins între a doua jumătate a secolului I p. Chr. – secolul II p. Chr.⁷⁹⁴.

Varianta 7 (tip Marčenko 1.3.2). Aplici din aur de formă circulară în plan și semisferică în profil prevăzute cu două orificii de prindere amplasate simetric pe marginea acestora. În mormintele sarmatice analizate aplici aparținând acestei variante provin din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 109/5-5a, 179/38). Aplici aparținând acestei variante au fost descoperite și într-o serie de morminte sarmatice de pe întregul teritoriu locuit de aceștia⁷⁹⁵. Astfel de aplici se întâlnesc în mormintele necropolelor de la Tanais⁷⁹⁶, Chersonesus⁷⁹⁷ și Neapolis⁷⁹⁸. Aplicile acestei variante din mormintele sarmatice din regiunea Kuban sunt datate în a doua jumătate a secolului I p. Chr. – secolul II p. Chr.⁷⁹⁹.

Tipul II. Aplici triunghiulare

Aplici din aur de formă triunghiulară ce au suprafața ornamentată cu granule în tehnica *au repoussé* și prevăzute cu trei orificii de prindere. Acestea sunt documentate în mormintele sarmatice analizate de 30 de exemplare ce provin din T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/4, 179/3) și un număr neprecizat de exemplare din T 7 M 1 de la Turlaki (Fig. 130/6, 179/20). Piese identice celor de la Mihajlovka și Turlaki sunt cunoscute și în unele morminte sarmatice din perioada mijlocie din spațiul nord-pontic⁸⁰⁰. Aplicile triunghiulare cu suprafața ornamentată în diverse moduri sunt bine documentate în mormintele sarmatice din spațiul nord și nord-est-pontic⁸⁰¹. Au fost descoperite aplici triunghiulare și într-un mormânt sarmatic, datat în secolul I p. Chr. – începutul secolului II p. Chr., din Câmpia Pannonică⁸⁰². I. I. Marčenko datează aplicile triunghiulare, inclusiv cele aparținând variantei noastre, în a doua jumătate a secolului I p. Chr. – secolul II p. Chr.⁸⁰³.

⁷⁹⁰ Marčenko 1996, fig. 11/13.

⁷⁹¹ Kovpanenko 1986, p. 41, fig. 39.

⁷⁹² Simonenko 1993, p. 74, fotografia 25.

⁷⁹³ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 60, 446/4, 480/1, 529/2, pl. 6/60, 48/446, 4, 50/480, 1, 54/529, 2.

⁷⁹⁴ Marčenko 1996, fig. 11/4.

⁷⁹⁵ Raev 1986, pl. 42/3; Bespalyj 1986, p. 76, pl. 63/17; Ilyukov 1986, p. 80, pl. 73/3; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 38, 52, 248, fig. 4/26, 10/15; Simonenko 1993, p. 74, fotografia 25; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 50/1, 287, 427/8, 446/2, 480/2, 529/2, pl. 5/50, 1, 31/287, 46/427, 8, 48/446, 2, 50/480, 2, 54/529, 2.

⁷⁹⁶ Šelov 1961, p. 29, pl. XXXVI/2.

⁷⁹⁷ Pjatyševa 1956, p. 20-21, pl. I/27-30, 32-33.

⁷⁹⁸ Symonovič 1983, pl. XXXVIII/16-17, 19-21.

⁷⁹⁹ Marčenko 1996, fig. 11/5.

⁸⁰⁰ Kostenko 1983, fig. 12/40.

⁸⁰¹ Cf. Kostenko 1983, fig. 12/44; Raev 1986, pl. 42/4; Bespalyj 1992, p. 178, fig. 3/15; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 38, 248, fig. 4/29; Simonenko 1993, p. 74, fotografia 25; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 290/1, 310/1, pl. 31/290, 1, 33/310, 1; Marčenko 1996, p. 140, fig. 7/15-21, 11/15-21; Maximenko 1998, p. 120, fig. 56. Aplici triunghiulare sunt întâlnite și la Chersonesus (Pjatyševa 1956, p. 25, pl. III/1-2).

⁸⁰² Farkas 1998, pl. I/4; Havassy 1998, nr. 12.

⁸⁰³ Marčenko 1996, fig. 11/15-21.

Tipul III. *Aplici romboidale*

Aplici din aur în formă de romb ce au suprafața ornamentată cu două romburi mai mici, unul în interiorul celuilalt, și hașuri orizontale. Singurele aplici aparținând acestui tip, în număr de șapte, provin din mormântul de la Hrușca (Fig. 65/7-13, 179/25-26). Aplici vestimentare de formă romboidală care au însă suprafața ornamentată cu granule în tehnica *au repoussé* au fost descoperite la Chersonesus⁸⁰⁴ și în mausoleul de la Neapolis⁸⁰⁵. În mormântul sarmatic din tumulul Sokolova Mogila au fost descoperite 662 de aplici romboidale lise⁸⁰⁶. Sunt cunoscute aplici romboidale lise și într-o serie de morminte sarmatice de la Novaj (T 12 M 2)⁸⁰⁷, Dači (T 1 M 1)⁸⁰⁸, Alitub (T 26 M 1), Kudinov (T 14 M 1) sau Krivolimansk (T 16 M 8)⁸⁰⁹.

Tipul IV. *Aplici în formă de petală*

Varianta 1. Aplici din foiță din aur ce au partea centrală bombată, iar marginile reliefate și ornamentate cu linii transversale. Ele sunt prevăzute cu două orificii de prindere. În mormintele analizate astfel de aplici, în număr de cinci, provin din T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 27/8-10, 179/10-11). Astfel de aplici fac parte din mobilierul funerar al mormântului sarmatic de la Novo-Alexandrovka (T 20)⁸¹⁰, iar exemplare similare au fost descoperite și în unele morminte de la Chersonesus⁸¹¹.

Varianta 2. Aplici din foiță de aur prevăzute cu două orificii de prindere amplasate simetric ce au partea centrală proeminentă, iar marginea ornamentată cu granule în tehnica *au repoussé*. În cadrul acestei variante sunt documentate mai multe aplici ce au fost găsite în M 22 de la Holmskoe (Fig. 64/16, 179/18), care se datează la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr.

Tipul V. *Aplici în formă de lacrimă*

Aplici din aur în formă de lacrimă ce au corpul bombat și sunt prevăzute cu câte două orificii de prindere amplasate simetric. În mormintele sarmatice analizate aplici aparținând acestei variante provin din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/11) și T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 109/6-6a, 179/39). Exemplare similare fac parte din "tezaurul de la Buzău"⁸¹², T 41 de la Ust'-Labinsk (necropola "Zolotoe kladbišče")⁸¹³ și bogatul mormânt sarmatic de la Orlovec⁸¹⁴.

Tipul VI. *Aplici cruciforme*

Varianta 1 (tip *Marčenko 1.1*). Aplici din aur ce au forma unei cruci cu marginile rotunjite și proeminente cu câte un orificiu de prindere la fiecare capăt. Marginile acestora sunt conturate de o bordură în relief, iar în partea centrală au câte unu sau două cercuri în relief. Acestea sunt prevăzute cu patru orificii de prindere amplasate simetric. În mormintele sarmatice analizate acestea sunt documentate de opt exemplare din T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/3, 179/2). Astfel de aplici au fost descoperite în mausoleul de la Neapolis⁸¹⁵ necropola Zavetnoe⁸¹⁶ și sunt prezente în mormintele sarmatice de pe întregul teritoriu locuit de aceștia⁸¹⁷. Identice ca formă, cu exemplarele aparținând acestei variante, sunt și aplicile din mormântul tumulului Sokolova Mogila. Acestea au însă sudate pe margini și în centru fâșii înguste care formează celule (cea din mijloc este circulară) umplute cu email, iar pe partea interioară au urechiușe de prindere⁸¹⁸.

⁸⁰⁴ Pjatyševa 1956, p. 24, pl. III/3-3a.

⁸⁰⁵ Daševskaja 1991, p. 37, pl. 66/26.

⁸⁰⁶ Kovpanenko 1986, p. 40, fig. 39/12.

⁸⁰⁷ Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 36, 248, fig. 5/7-8.

⁸⁰⁸ Bepalyj 1992, p. 178, 190, fig. 3/10. Numărul aplicilor romboidale din acest mormânt era de 11720 de exemplare.

⁸⁰⁹ Maximenko 1998, p. 120, fig. 56.

⁸¹⁰ Bepalyj 1986, p. 76, pl. 63/18.

⁸¹¹ Pjatyševa 1956, p. 25, pl. III/16-17, 17a.

⁸¹² Harhoiu 1993, p. 41, fig. 1/16-17.

⁸¹³ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 427/6, pl. 46/427, 6.

⁸¹⁴ Simonenko, Lobaj 1991, p. 53.

⁸¹⁵ Daševskaja 1991, p. 37, pl. 66/41.

⁸¹⁶ Bogdanova 1963, p. 104, fig. 5/22.

⁸¹⁷ Rostovtzeff 1922, p. 131, fig. 17; Mirošina, Deržavin 1988, p. 152, fig. 5/25, Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 503/1, pl. 52/503, 1; Marčenko 1996, fig. 8/41.

⁸¹⁸ Kovpanenko 1986, p. 39-40, fig. 39/10.

Varianta 2. Aplici din aur care au forma unei cruci cu centrul proeminent, iar marginile ornamentate cu linii transversale. La fiecare capăt acestea sunt prevăzute cu câte un orificiu de prindere. Singurele aplici aparținând acestei variante provin din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 109/4a, 179/33-34), care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul VII. Aplici în formă de rozetă

Varianta 1. Aplici din aur ce au forma unei rozete cu șase petale. Acestea sunt realizate din foiță de aur prin metoda ștanțării și au centrul bombat uneori înconjurat de un cerc format din granule realizate în tehnica *au repoussé*. Ele sunt prevăzute cu câte două orificii de prindere amplasate simetric la capătul a două dintre petale. Aplicile aparținând acestei variante sunt reprezentate de un exemplar din T 7 M 2 de la Bădragii Vechi (Fig. 5/7, 179/4-5) și 16 din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 109/4-4b, 179/31-32). Exemplare aparținând acestei variante sunt documentate în mormintele tumulare ale necropolei “Zolotoe kladbišče”⁸¹⁹ și cea de la Novyj⁸²⁰.

Varianta 2. Aplici din aur de forma unei rozete cu șase-opt petale realizate din foiță de aur prin metoda ștanțării. Acestea au partea centrală formată dintr-un cerc proeminent a căror margini sunt ornamentate la fel ca și a petalelor cu linii transversale. Ele sunt prevăzute cu două sau mai multe orificii de prindere amplasate la capătul petalelor. Singura aplică aparținând acestei variante provine din T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 27/3, 179/6). Acestea sunt foarte apropiate de aplicile tipului 2.1 din clasificarea lui I. I. Marčenko, dateate în secolul I p. Chr.⁸²¹. Aplici identice cu cea de la Beloles'e sunt cunoscute la Chersonesus⁸²², T 38 de la Ust'-Labinsk (necropola “Zolotoe kladbišče”⁸²³ și într-un mormânt sarmatic, datat în secolul I p. Chr. – începutul secolului II p. Chr., din Câmpia Pannonică⁸²⁴.

Varianta 3. Aplici din aur ce au forma unei rozete cu patru petale având capetele ascuțite și așezate în forma literei X. Petalele acestora au câte o celulă umplută cu email de diferite culori. Pe partea interioară, la baza petalelor, acestea au sudate patru urechiușe de prindere. În mormintele analizate astfel de aplici sunt documentate de 18 exemplare ce provin din T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/2, 179/1). Exemplare identice cu cele de la Mihajlovka au fost descoperite în mormintele sarmatice din tumulii Sokolova Mogila⁸²⁵ și Hohlač⁸²⁶, iar foarte apropiate în T 3 de la Sokolovsk⁸²⁷ și T 9 de la Kazanskaja (necropola “Zolotoe kladbišče”⁸²⁸.

Tipul VIII. Aplici zoomorfe

Varianta 1 (tip Marčenko 2.2). Aplici din aur ce au forma unui cap de berbec stilizat cu marginile ornamentate cu linii transversale și prevăzute cu două orificii de prindere. Aplicile aparținând acestei variante sunt reprezentate de șase exemplare ce provin din T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 27/4-7, 179/8-9), care se datează a doua jumătate a secolului I p. Chr. Astfel de aplici au fost descoperite în mormintele din necropola sarmatică “Zolotoe kladnišče”⁸²⁹. Aplicile acestei variante din mormintele sarmatice din regiunea Kuban sunt dateate de către I. I. Marčenko în secolele II-III p. Chr.⁸³⁰.

Varianta 2. Aplici din aur ce au forma unui cap de țap de munte puternic stilizat prevăzute cu șase orificii de prindere. În mormintele de care ne ocupăm acestea sunt documentate de 13 exemplare ce provin din mormântul distrus de la Hrușca (Fig. 65/1-6, 14-20, 179/27-28). Aplici apropiate ca formă au fost descoperite în mormântul tumular sarmatic din apropierea satului Alexandrovka (nordul Mării Negre)⁸³¹, care se datează în secolul I p. Chr.

⁸¹⁹ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 285, 503/2, 517/1, pl. 31/285, 52/503, 2, 52/517/1.

⁸²⁰ Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 52, 248, fig. 10/14.

⁸²¹ Marčenko 1996, p. 142, fig. 9/52, 11/52.

⁸²² Pjatyševa 1956, p. 22, pl. I/9.

⁸²³ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 416/4, pl. 45/416, 4.

⁸²⁴ Farkas 1998, fig. 6, pl. I/3; Havassy 1998, nr. 11.

⁸²⁵ Kovpanenko 1986, 40, fig. 39/9.

⁸²⁶ Raev 1986, p. 53 și diagrama de la sfârșitul cărții.

⁸²⁷ Raev 1986, p. 51-52, pl. 42/6.

⁸²⁸ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 50/3, pl. 5/50, 3.

⁸²⁹ Guščina, Zaseckaja 1994, p. 14, cat. nr. 189, 1, pl. 20/189, 1.

⁸³⁰ Marčenko 1996, p. 142, fig. 11/63.

⁸³¹ Kostenko 1979, p. 126, pl. 7/14; Kostenko 1983, fig. 12/46.

Varianta 3. Aplici din aur de forma unei păsări în zbor puternic stilizate și prevăzute cu patru orificii de prindere. Marginile acestora sunt decorate cu mici liniuțe transversale. Singurele aplici aparținând acestei variante provin din T 7 M 1 de la Turlaki (Fig. 130/7, 179/21). La ora actuală nu cunoaștem analogii pentru aceste piese.

Tipul IX. *Aplici tubulare*

Aplici realizate din foiță subțire de aur care au suprafața lisă sau ornamentată cu caneluri transversale. În mormintele sarmatice analizate astfel de aplici au fost descoperite în T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 106/3, 179/35-36) și T 9 M 1 de la Beloles'e (Fig. 27/14-15). 24 aplici tubulare din aur similare celor din T 2 M 1 de la Porogi fac parte din componența colierului din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 109/3-4).

Astfel de aplici se întâlnesc adeseori în mormintele sarmatice din întregul spațiu locuit de aceștia⁸³². Au fost descoperite aplici tubulare și în necropola scitică târzie de la Zavetnoe⁸³³, dar și în cea de la Tanais⁸³⁴.

Tipul X. *Aplici în forma unei flori de lotus (?)*

În cadrul acestui tip sunt documentate două exemplare ce provin din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 101/10-11). Acestea sunt din aur și sunt ornamentate pe marginea exterioară cu granule, iar suprafața cu două rânduri de celule ce au forma unor petale umplute cu pastă de culoare cenușiu-albăstrui. Pe partea interioară ele au sudate câte o urechiușă din sârmă de aur. Ele au sudată pe partea interioară câte o urechiușă verticală din sârmă de aur prin intermediul cărora erau fixate pe centură de la brâu⁸³⁵. De sub acestea porneau două curelușe din piele ce aveau fixate capete de curele din aur (Fig. 101/12-13).

Tipul XI. *Aplici dreptunghiulare*

Aplicile de acest tip sunt reprezentate de patru exemplare ce provin din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 101/14-17). Acestea sunt aplici bimetalice de formă dreptunghiulară ce au partea interioară din argint, iar ce exterioară din aur. Cele două părți componente sunt prinse între ele cu patru nituri din argint amplasate în colțuri. De-a lungul laturilor lungi a plăcuțelor din aur sunt sudate brâie ce au aspectul unui șir de granule. În centru fiecărei aplici din aur se află câte un semn de tip tamga format din două volute și un cerc realizate în același fel ca și brâiele. Acestea erau prinse pe centura din piele⁸³⁶ ce avea două cataramă cu reprezentarea în relief a doi grifoni așezați în cerc ce se sfâșie unul pe celălalt (Fig. 107/1-2). Cu aplici dreptunghiulare din bronz, identice ca formă cu cele de la Porogi, era placată și centura din mormântul sarmatic de la Kiljakovka⁸³⁷.

VI. 3. 12. Fibule

Fibulele, categorie specială în cadrul pieselor de podoabă și vestimentație, dar nu numai, sunt unele din cele mai de preț artefacte în diverse zone etno-culturale din antichitate. Acest lucru se datorează faptului că ele oferă multiple informații despre anumite aspecte ale vieții economice și sociale, modă, aspecte etnice și constituie elemente de datare cu ajutorul cărora pot fi încadrate cronologic mult mai exact o serie întregă de alte categorii de artefacte care au o datare mai largă sau pentru care criteriile cronologice nu sunt foarte sigure.

În rândurile ce urmează vor fi analizate toate fibulele descoperite în mormintele sarmatice din teritoriul și perioada analizată (Fig. 227), care sunt tipologic identice cu cele din alte medii culturale din acea perioadă. În mediul sarmatic acestea au ajuns, cel mai probabil, în urma schimburilor comerciale cu

⁸³² Kovpanenko 1986, p. 43, fig. 39/1-3; Mirošina, Deržavin 1988, p. 152, fig. 5/27-29; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 52, 85, 248, fig. 10/13, 21/6; Simonenko 1993, p. 74, fotografia 25; Harhoiu 1993, p. 41, fig. 1/13-15; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 7, 19, 30, 51, 263/3, 292, 311, 396, 442, 481, 504, 509, pl. 1/7, 2/19, 30, 5/51, 27/263, 3, 31/292, 33/311, 45/396, 48/442, 50/481, 52/504, 509; Farkas 1998, pl. II/4; Maximenko 1998, p. 120, fig. 56.

⁸³³ Bogdanova 1963, p. 104, fig. 5/12.

⁸³⁴ Šelov 1961, p. 29, pl. XXXVI/3.

⁸³⁵ Cf. Simonenko, Lobaj 1991, fig. 27/1.

⁸³⁶ Cf. Simonenko, Lobaj 1991, fig. 27/2.

⁸³⁷ Simonenko, Lobaj 1991, p. 49, fig. 27/4.

diferitele centre economice din zona nord-pontică, cât și ca rezultat al relațiilor cu diferite populații din vecinătate sau cu care au intrat în contact.

Tipul I. Fibule filiforme de schemă Latène mijlociu cu piciorul răsucit în spirale

Fibulele acestui tip sunt realizate dintr-o singură bucată de sârmă circulară în secțiune și au resortul bilateral format dintr-un număr de 6 spire și coardă exterioară. Piciorul este întors pe deasupra arcului și răsucit în formă de spirală înălțuită, iar capătul înfășurat pe arc.

În mormintele sarmatice analizate singura fibulă de acest tip provine din T 1 M 7 de la Nicolscoe (Fig. 83/2, 172/5).

Această piesă este foarte apropiată tipului de fibule cu spirale de forma cifrei "8" ce se constituie pe deplin spre sfârșitul Latène-ului B2, dar cunosc o perioadă maximă de utilizare pe parcursul Latène-ului C1. Primele exemplare apar încă în al doilea sfert al secolului III a. Chr., dar majoritatea acestora au fost utilizate în a doua jumătate a acestuia și începutul secolului II a. Chr.⁸³⁸. Aria principală de utilizare a fibulelor cu spirale de forma cifrei "8" este situată în mediul celtic din regiunea Dunării de Mijloc, în teritoriile locuite de scordisci (teritoriul Iugoslaviei și estul Croației), cât și în răsăritul bazinului carpatic (Transilvania)⁸³⁹. Din aceste regiuni fibulele cu spirale de forma cifrei "8" s-au răspândit în regiunea dalmată și mediul getic de la sud de Carpați⁸⁴⁰. Astfel de fibule sunt cunoscute și în mediul culturii Zarubineck⁸⁴¹ unde sunt datate până la sfârșitul secolului II a. Chr.⁸⁴² sau chiar până în primul sfert al secolului I a. Chr.⁸⁴³. Acestea se deosebesc însă de cele din mediul celtic prin înfășurările multiple de arc ale piciorului, numărul mult mai mare al spirelor, dar și prin coarda exterioară și nu interioară așa cum au o mare parte dintre acestea. Se consideră că acestea au ajuns, alături de alte categorii de materiale, în mediul culturilor Poienești-Lukaševka și Zarubineck în urma evenimentelor din 179-168 a. Chr.⁸⁴⁴ din Balcani în care au fost implicați bastarnii și unele grupe de luptători din mediul Zarubineck⁸⁴⁵. Pe de altă parte trebuie menționat că pe baza pieselor identice întâlnite în spațiul scordisc și cel bastarnic (culturile Poienești-Lukaševka și Zarubineck) s-a remarcat că între cele două grupuri au existat legături constante⁸⁴⁶.

În ceea ce privește fibula de la Nicolscoe aceasta are o analogie într-un mormânt din necropola scitică târzie de la Beljaus (Crimeea)⁸⁴⁷, care la fel prezintă particularitatea transformării ornamentului în formă de "8" într-o spirală înălțuită. Aceste două fibule au resortul format din opt spire, iar coarda este exterioară. Deși fibulele cu o astfel de morfologie se întâlnesc destul de rar ele nu lipsesc nici din mediul scordisc⁸⁴⁸. Fibula de la Nicolscoe a fost datată spre mijlocul ori în a doua jumătate a secolului II a. Chr.⁸⁴⁹, iar cea de la Beljaus face parte dintr-un mormânt a cărui inventar indică o datare în secolul I a. Chr.⁸⁵⁰.

În urma unei analize minuțioase s-a remarcat că pe parcursul secolului I a. Chr. ornamentul spiralic a început să fie transpus și pe alte categorii de obiecte⁸⁵¹. Un exemplu în acest sens este veriga cu capetele petrecute și înfășurate, prevăzute cu spirale înălțuite dintr-un complex arheologic, datat la sfârșitul secolului II – prima jumătate a secolului I a. Chr., din așezarea getică de la Gradiștea⁸⁵². În secolul I p. Chr. acest decor este întâlnit și pe o serie de cercei (tipul Ib) din lumea geto-dacică și sarmatică (Fig.

⁸³⁸ Cf. Rustoiu 2000a, p. 203 cu toată bibliografia.

⁸³⁹ Rustoiu 2000a, p. 203-204, fig. 2.

⁸⁴⁰ Cf. Rustoiu 2000a, p. 204 și nota 16 unde sunt prezentate toate descoperirile de fibule de acest tip.

⁸⁴¹ Kuharenko 1960, p. 294, fig. 5/2; Kasparova 1981, fig. 1/3-4; Kasparova 1984, fig. 2/2, 5.

⁸⁴² Kasparova 1984, p. 115, fig. 5.

⁸⁴³ Cf. Oblomskij 1983, p. 117, pl. 3. Fibula cu spirale de forma cifrei "8" din M 5 de la Voronino a fost descoperită împreună cu o fibulă de schemă Latène mijlociu de tipul Kostrzewski B.

⁸⁴⁴ Titus Livius XL, 57-58, XLI, 19.

⁸⁴⁵ Cf. Rustoiu 1997, p. 37; Rustoiu 2000a, p. 206.

⁸⁴⁶ Cf. în acest sens Kasparova 1977, p. 69-77; Popović 1994, p. 53-71; Popović 1999, p. 47-54; Rustoiu 1997, p. 36-37. Pentru rutele pe care au fost vehiculate aceste piese vezi Rustoiu 2000a, p. 206-207.

⁸⁴⁷ Mihlin 1980, fig. 5/2.

⁸⁴⁸ Vukmanović, Radojčić 1995, p. 22, nr. 17/18.

⁸⁴⁹ Levinschi, Agulnicov 1996-1997, p. 91.

⁸⁵⁰ Mihlin 1980, p. 212.

⁸⁵¹ Rustoiu 2000a, p. 207.

⁸⁵² Sîrbu 1996, p. 69, fig. 122/9; Rustoiu 1996, p. 107-108, fig. 59/22; Rustoiu 2000a, p. 207, fig. 1/4.

178/1-3) din spațiul est-carpatic. În primele secole p. Chr. ornamentul spiralic este întâlnit și pe verigile și inelele cu capetele petrecute și înfășurate din lumea romană⁸⁵³.

Ținând cont de cele menționate mai sus, cât și de perioada când pătrund și se așează sarmații în spațiul de la vest de Bug și nu în ultimul rând de faptul că în mediul sarmatic, dar nu numai, unele fibule ajung cu întârziere fiind utilizate, uneori, o perioadă mai îndelungată de timp decât intervalul în care s-au aflat la modă, credem că fibula de la Nicolscoe se datează în prima jumătate a secolului I a. Chr. când avem pentru teritoriul analizat și cele mai timpurii vestigii sarmatice.

Tipul II. Fibule cu arcul în formă de timpan și spire la capătul piciorului

Fibulele realizate dintr-o singură bucată de metal, având resortul bilateral format din 4-6 spire, iar coarda exterioară. Arcul puternic curbat este în formă de timpan, iar piciorul întors pe deasupra formează la extremitate mai multe spire. În unele cazuri piciorul modelat în același fel este prins de baza arcului. Sunt realizate din bronz.

În cadrul acestui tip este documentat, de asemenea, un singur exemplar. El provine din mormântul distrus de la Bezeni și s-a păstrat în stare fragmentară (Fig. 29/2, 172/4).

Astfel de fibule au fost încadrate de către K. Peschel în grupa A2 și datate în perioada Latène B2⁸⁵⁴. Trebuie menționat însă că datarea fibulelor cu arcul în formă de timpan, precum cea de la Bezeni, poate fi stabilită mai exact. Majoritatea fibulelor cu un astfel de arc, care evoluează, cel mai probabil, din cele de tipul *Paukenfibel*, au fost atribuite de către Z. Woźniak fazei Latène B2⁸⁵⁵. Însă, acestea nu au spire la capătul piciorului ci proeminențe sferice, ceea ce indică, așa cum s-a menționat⁸⁵⁶, că ele au existat ceva mai târziu. O dovadă în acest sens sunt fibulele de la Tariverdi, descoperite în nivelul care se datează pe baza amforelor de Rhodos și Thasos la sfârșitul secolului III a. Chr. și bogatul mormânt de la Tomis, datat pe baza ceramicii elenistice și oglinzii în secolele III-II a. Chr.⁸⁵⁷. Pe baza acestora V. E. Eremenko consideră că fibulele cu arcul în formă de timpan și cu extremitatea piciorului terminată în mai multe spire se datează în Latène B2 și C1 ori chiar într-o perioadă mai târzie. Trebuie menționat că fibula de la Bezeni, este identică cu exemplarele de la Panticapaeum⁸⁵⁸, care după aspectul lor reprezintă o formă mai evoluată decât exemplarele caracteristice acestui tip de fibule. Ele au piciorul ceva mai lung cu mai puține spire la capăt, iar una dintre fibule are extremitatea piciorului prinsă de baza arcului. În ceea ce privește fibula de la Bezeni aceasta a fost descoperită împreună cu o oglindă de tipul cu bordură verticală sau oblică pe margine și mâner atașat (tipul III), care se datează în secolele IV-II a. Chr., dar se întâlnesc uneori și mai târziu.

Ținând cont de cele menționate, dar și de pătrunderea și așezarea sarmaților în acest spațiu, putem spune că fibula de la Bezeni se datează în secolul I a. Chr., probabil, doar prima jumătate, fiind astfel în uz o perioadă mai îndelungată de timp decât intervalul în care fibulele acestui tip s-au aflat la modă.

Tipul III. Fibule filiforme de schemă Latène mijlociu (tip *Kostrzewski B*)

Fibulele acestui tip sunt realizate dintr-un singur fir de metal, având resortul bilateral format din 4-6 spire și coardă exterioară. Arcul este scund și curbat în apropierea resortului, iar piciorul întors pe deasupra arcului și prins de acesta, de regulă, printr-un manșon realizat prin lățirea extremității piciorului. Cea mai mare parte a fibulelor acestui tip, din întregul spațiu unde au fost utilizate, sunt realizate din bronz sau fier, dar nu lipsesc nici cele confecționate din argint.

În mormintele sarmatice analizate aceste fibule sunt documentate de un exemplar din argint care provine din M 4 de la Holmskoe (Fig. 63/2, 172/10).

În mod tradițional aceste fibule erau datate la sfârșitul secolului II a. Chr. – secolul I a. Chr.⁸⁵⁹. K. Godlowski consideră că astfel de fibule sunt caracteristice pentru faza timpurie a perioadei preromane târzii din cadrul culturilor Przeworsk și Oksyw (sfârșitul perioadei Latène C1 și Latène C2), ceea ce în date

⁸⁵³ Beckmann 1969, p. 39, tipul 22c; Guiraud 1989, p. 193, tipul 6c.

⁸⁵⁴ Peschel 1972, p. 10 sqq., fig. 5.

⁸⁵⁵ *Apud* Eremenko 1997, p. 40-41.

⁸⁵⁶ Eremenko 1997, p. 41.

⁸⁵⁷ Zirra 1979, p. 189-192.

⁸⁵⁸ Ambroz 1966, p. 14, pl. 1/8-9; Eremenko 1997, fig. 7/26-27.

⁸⁵⁹ Filip 1956, p. 108, 112, 113, 484, 501.

absolute corespunde secolului II a. Chr.⁸⁶⁰. La rândul său, T. Dąbrowska consideră că fibulele de tipul Kostrzewski B, de dimensiuni mari, marchează faza A a culturii Przeworsk, care cuprinde prima jumătate a secolului II a. Chr.⁸⁶¹. Aceeași autoare precizează că exemplarele mai mici de 8 cm sunt caracteristice mai mult fazei A₂ (a doua jumătate a secolului II a. Chr. – prima jumătate a secolului I a. Chr.)⁸⁶². Fibulele acestui tip sunt descoperite frecvent în aria culturii Poienești-Lukaševka unde au fost datate în a doua jumătate a secolului II - prima jumătate a secolului I a. Chr.⁸⁶³ sau în secolul II – prima jumătate a secolului I a. Chr.⁸⁶⁴. Pe teritoriul locuit de geto-daci astfel de fibule sunt reprezentate doar de exemplarul din mormântul de incinerare de la Corlate și cele două exemplare de la Conțești⁸⁶⁵, care sunt din același interval cronologic cu fibulele din mediul bastarnic. Se întâlnesc astfel de fibule și mai la nord de arealul de locuire al sarmaților, în mediul culturii Zarubineck⁸⁶⁶, unde acestea sunt datate în faza a II, ceea ce în date absolute corespunde sfârșitului secolului II – anii ‘60 a secolului I a. Chr.⁸⁶⁷. În a doua jumătate a secolului II a. Chr. – începutul secolului I p. Chr. datează fibulele acestui tip din mediul culturii Zarubineck A. M. Oblomskij⁸⁶⁸. Această ultimă încadrare cronologică nu are însă un suport bine argumentat. Fibule de acest tip sunt cunoscute în necropola scitică târzie de la Beljauș (Crimeea), unde se datează, cu precădere, la sfârșitul secolului II – prima jumătate a secolului I a. Chr.⁸⁶⁹, cât și în cea de la Neapolis⁸⁷⁰. Rareori astfel de fibule se întâlnesc și în a doua jumătate a secolului I a. Chr.⁸⁷¹. În mediul sarmatic din spațiul de la est de Don astfel de fibule sunt reprezentate doar de câteva exemplare fragmentare din bronz și fier⁸⁷². Mult mai bine sunt reprezentate fibulele acestui tip în mormintele sarmatice timpurii din spațiul nord-pontic⁸⁷³, care se datează în a doua jumătate a secolului II a. Chr. și prima jumătate a secolului I a. Chr. O fibulă de acest tip este cunoscută și într-un mormânt sarmatic din regiunea Kuban, care are printre piesele de inventar și o oglindă discoidală cu bordură pe margine⁸⁷⁴. În sfârșit, trebuie menționat că în necropola scitică târzie de la Krasnyj Majak fibulele de acest tip au fost descoperite împreună cu fibule cu piciorul întors pe dedesubt și prins de arc prin înfășurare⁸⁷⁵. Această descoperire confirmă opinia potrivit căreia fibulele cu piciorul întors pe dedesubt și prins de arc prin înfășurare s-au format pe baza celora de schemă Latène mijlociu⁸⁷⁶, iar pe de altă parte că cele două tipuri au coexistat o perioadă scurtă de timp. Astfel, dacă datarea în secolul I p. Chr. a mormintelor de la Krasnyj Majak este corectă⁸⁷⁷, atunci trebuie recunoscut că la scitii târzi fibulele de schemă Latène mijlociu de tipul Kostrzewski B au fost folosite și la începutul secolului I p. Chr. Astfel, ținând seama de faptul că spațiul nord-pontic este destul de îndepărtat de regiunile unde fibulele de acest tip se întâlnesc încă din prima jumătate a secolului II a. Chr., credem că acestea au ajuns în mediul cultural din nordul Mării Negre cu o mică întârziere și au rămas în uz, uneori, o

⁸⁶⁰ Godlowski 1977, p. 52, 167, 186, *apud* Simonenko 1993, p. 27.

⁸⁶¹ Dąbrowska 1988, p. 305, *apud* Simonenko 1993, p. 27.

⁸⁶² Dąbrowska 1988, p. 305, *apud* Simonenko 1993, p. 27.

⁸⁶³ Babeș 1993, p. 92-93, tip II3.

⁸⁶⁴ Arheologija USSR 1986, p. 42.

⁸⁶⁵ Cf. Rustoiu 1997, p. 35, 97, fig. 19/7, 9, tipul 2b1.

⁸⁶⁶ Kuharenko 1960, fig. 5/3; Kuharenko 1964, p. 30 sqq., tipul G; Kasparova 1972, p. 86, fig. 19/7-9; Kasparova 1984, p. 115-116, fig. 2/8-9; Maximov 1982, p. 105-106, pl. XXI/22-24, XXXIV/7.

⁸⁶⁷ Kasparova 1984, p. 115-116, fig. 2/8-9. Într-o lucrare mai veche aceeași autoare plasează începutul utilizării acestor fibule în mediul Zarubineck la mijlocul – ultima treime a secolului II a. Chr. (Kasparova 1978, p. 84).

⁸⁶⁸ Oblomskij 1983, p. 118.

⁸⁶⁹ Mihlin 1980, p. 197-200, fig. 2; Daševskaja 1991, pl. 64/2. Pentru descoperirile de fibule de acest tip din nordul Mării Negre vezi Ambroz 1966, p. 21; Korpusova 1983, p. 66, fig. 19/2, pl. XIII/16-17, XXV/16.

⁸⁷⁰ Symonovič 1983, p. 104, pl. XXV/3.

⁸⁷¹ Mihlin 1980, p. 199.

⁸⁷² Skriplin 1990, p. 105, fig. 38/40-42; vezi discuția la același autor în lucrarea din 1997 (Skriplin 1997, p. 116-120) și din 2000 (Skriplin 2000, p. 138-139). Într-o lucrare recentă V. E. Eremenko datează fibulele de tipul Kostrzewski B, C, G/H în intervalul cuprins între anii 200/180 – 120 a. Chr. (Eremenko 1997, p. 85-86).

⁸⁷³ Cf. Simonenko 1991, 24, fig. 1/1-4, 6, 3/2-3; Simonenko 1993, p. 27, fig. 2/1V, 3B, 3/1B, 4V, 4/2V, 6/1G, 2B, 3G; Simonenko 1994, p. 40-42, fig. 6/1-2; Simonenko 1994a, fig. 2/2, 11/1, 4, 12/1-3, 13/1, 3, 14/2.

⁸⁷⁴ Marčenko 1996, p. 32, fig. 44/11.

⁸⁷⁵ Gej, Bažan 1990, p. 135-138.

⁸⁷⁶ Cf. Ambroz 1966, p. 48, Mihlin 1980, p. 201, 206; Skriplin 1990, p. 107-108; Skriplin 2000, p. 140-141.

⁸⁷⁷ Gej, Bažan 1990, p. 138.

perioadă mai îndelungată decât intervalul de timp în care s-au aflat la modă⁸⁷⁸. O dovadă în acest sens este și fibula de argint din M 4 de la Holmskoe, care se datează în a doua jumătate/sfr. sec. I a. Chr.

Tipul IV. Fibule cu arc puternic curbat și coardă interioară (tip Glüsing A 2a; Völling A 2aI)

Fibulele acestui tip sunt realizate dintr-o singură bucată de metal și au resortul bilateral format din 4 spire și coardă interioară. Arcul este foarte puternic curbat. Între arc și picior se află un nod care marchează punctul de îndoire între cele două părți ale fibulei. Portagrafa este triunghiulară și, de regulă, ajurată. Sunt realizate din bronz și foarte rar din argint.

În mormintele analizate acestea sunt reprezentate de un singur exemplar din bronz care provine din M 2 de la Ostrivec-Vertebi (Fig. 89/4, 172/6).

Aceste fibule fac parte din tipul 2 în clasificarea lui Almgren⁸⁷⁹ și varianta O în cea a lui Kostrzewski⁸⁸⁰, în care erau incluse atât piesele cu coardă interioară cât și cele cu coardă exterioară și resort protejat cu o placă. În urmă cu trei decenii, P. Glüsing a separat aceste fibule în tipul A 2a - cele având coardă interioară - și tipul A 2b - cele cu coardă exterioară și resort protejat cu o placă⁸⁸¹. Relativ recent, fibule de acest tip au fost studiate de către Th. Völling⁸⁸², care a împărțit fibulele tipului A 2a în funcție de forma arcului în secțiune în două variante A 2aI și A 2aII. În cadrul primei variante sunt incluse fibulele ce au forma arcului de formă circulară în secțiune, iar în cea de-a doua de formă triunghiulară⁸⁸³.

Descoperirile acestor fibule sunt concentrate în Boemia, în bazinul râului Warta, la gurile Vistulei, pe Elba de Mijloc, cât și pe Havel și pe Main. În nord, ele sunt răspândite până la insulele Gotland⁸⁸⁴. Izolat, astfel de fibule se întâlnesc și în mediul culturii Zarubineck⁸⁸⁵, unde sunt importuri, dar și pe Nistrul superior în mormintele purtătorilor culturii Przeworsk⁸⁸⁶. Nu foarte des se întâlnesc astfel de fibule și în mediul roman, cu precădere cel militar⁸⁸⁷. Câteva astfel de fibule sunt cunoscute și în mediul geto-dacic⁸⁸⁸.

Piesele acestui tip au fost utilizate o perioadă destul de scurtă ele fiind descoperite în complexe din intervalul cronologic cuprins între sfârșitul secolului I a. Chr. – primul sfert al secolului I p. Chr.⁸⁸⁹, dar unele exemplare au putut rămâne în uz și după această perioadă.

În ceea ce privește fibula din mormântul sarmatic de la Ostrivec-Vertebi aceasta este, probabil, un import din mediul Przeworsk.

Tipul V Fibule filiforme cu resort bilateral scurt și coardă interioară (fibule "soldățești")

Fibule acestui tip sunt realizate dintr-o singură bucată de metal și au resortul bilateral format din patru spire și coardă interioară. Arcul este simplu, iar portagrafa plină, de formă triunghiulară sau trapezoidală. Ele sunt realizate, de regulă, din bronz și mai rar din fier.

Din punct de vedere tipologic aceste fibulele au fost separate de către A. K. Ambroz în două subgrupe⁸⁹⁰, însă cea mai completă împărțire în variante a acestui tip de fibule îi aparține Emiliei Riha⁸⁹¹.

În mormintele sarmatice de care ne ocupăm acestea sunt reprezentate de un exemplar din bronz din T 1 M 9 de la Dubăsarii Vechi (Fig. 49/6, 172/8) și altul din fier din T 1 M 3 de la Novocotovsc (Fig. 84/2, 172/9). Ambele fibule au arc circular în secțiune, iar portagrafa plină de formă triunghiulară la exemplarul de la Novocotovsc și trapezoidală la cea de la Dubăsarii Vechi.

⁸⁷⁸ La ora actuală nu cunoaștem nici o fibulă de tipul Kostrzewski B care să provină dintr-un mormânt sarmatic datat mai târziu de sfârșitul secolului I a. Chr.

⁸⁷⁹ Almgren 1923, pl. I/2.

⁸⁸⁰ Kostrzewski 1919, p. 38 sqq., fig. 25.

⁸⁸¹ *Apud* Völling 1994, p. 222.

⁸⁸² Völling 1994, p. 222-226.

⁸⁸³ Völling 1994, p. 222, fig. 35.

⁸⁸⁴ Völling 1994, p. 222-226, Anexa 9.

⁸⁸⁵ Cf. Ambroz 1966, p. 25, pl. 15, 18/4; Kasparova 1984, fig. 2/22.

⁸⁸⁶ Ambroz 1966, p. 25.

⁸⁸⁷ Cf. Košćević 1980, p. 13-14, pl. I/7; Völling 1994, p. 222-226, Anexa 9.

⁸⁸⁸ Rustoiu 1997, p. 56, fig. 66/5-6; Teodor, Țau 1996, fig. 21/11, 22/6.

⁸⁸⁹ Cf. Ambroz 1966, p. 25; Kasparova 1984, p. 110, fig. 5; Völling 1994, p. 224-226; Rustoiu 1997, p. 56.

⁸⁹⁰ Ambroz 1966, p. 23-25.

⁸⁹¹ Riha 1979, p. 59-61; Riha 1994, p. 56-59.

Aceste fibulele au cunoscut o răspândire largă fiind frecvent întâlnite în mediul militar roman, de unde și denumirea de fibule “soldățești”.

În mod tradițional, aceste fibule erau datate la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr.⁸⁹² ori în a doua jumătate a secolului I - prima jumătate a secolului II p. Chr.⁸⁹³. Fibulele similare de pe teritoriul fostei URSS A. K. Ambroz le denumește fibule “militare” (sau “semiromane”) și le datează la finele secolului I a. Chr. – secolul I p. Chr.⁸⁹⁴. Pe lângă exemplarele prezentate de A. K. Ambroz, astfel de fibule se mai cunosc în necropola de la Zolotaja Balka (Niprul de Jos)⁸⁹⁵ și mormintele scitice târzii din necropolele de la Baljaus, Neapois și Ust'-Almînsk (Crimeea)⁸⁹⁶. Sunt prezente fibulele de acest tip și în mediul culturilor Zarubineck⁸⁹⁷, Przeworsk și Oksyw⁸⁹⁸, precum și în cel geto-dacic⁸⁹⁹.

În legătură cu fibulele “soldățești” M. Babeș atrăgea atenția asupra faptului că în estul Europei aceste fibule își fac apariția mult mai devreme și optează pentru începutul utilizării acestora pe la mijlocul secolului I a. Chr.⁹⁰⁰. Totuși, după cum remarca A. Rustoiu, la ora actuală este destul de greu de spus când anume pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului I a. Chr. apar aceste fibule⁹⁰¹. Cert este că apariția acestor fibule cândva în a doua jumătate a secolului I a. Chr. este confirmată atât de descoperirile din mediul culturii Zarubineck⁹⁰², cât și din cel geto-dacic⁹⁰³. O dovadă a celor menționate mai sus este și fibula din cadrul descoperirii sarmatice de la Soloncy, care a fost găsită alături de o serie de piese, printre care și o fibulă din aur de schemă Latène mijlociu, care nu depășesc limitele secolului I a. Chr.⁹⁰⁴.

Decalajul cronologic dintre fibulele acestui tip din lumea romană și cele din răsăritul Europei sunt explicate prin faptul că acestea au fost preluate de romani din regiunea menționată, iar utilizarea îndelungată prin simplitatea formei și utilitatea practică⁹⁰⁵.

Atât fibula din T 1 M 9 de la Dubăsarii Vechi (Fig. 49/6, 172/8) cât și cea din T 1 M 3 de la Novocotovsc (Fig. 84/2, 172/9) fac parte din cadrul unor morminte a căror defuncți sunt orientați cu capul spre sud. În teritoriul analizat orientarea sudică reprezintă o caracteristică a celor mai timpurii morminte, care se datează până spre mijlocul secolului I p. Chr.

Tipul VI. Fibule de tip Aucissa

Aceste fibule sunt cu balama și au arcul puternic curbat în formă de semicerc, iar piciorul scurt și ornamentat cu un buton. Portagrafa acestora este plină. De regulă, aceste sunt realizate din bronz, dar se întâlnesc și exemplare din fier.

În mormintele sarmatice de care ne ocupăm o astfel de fibulă provine din mormântul distrus de la Tălmaza. Din păcate despre această fibulă nu avem nici o informație ceea ce nu permite stabilirea variantei căruia îi aparține.

Fibulele de tip Aucissa au fost unele din cele mai răspândite fibule cu balama ele fiind descoperite în cea mai mare parte a provinciilor Imperiului Roman⁹⁰⁶. Larga răspândire a acestora pe întregul teritoriu roman este pusă de către cercetători pe seama armatei romane în rândurile căreia acestea au fost foarte populare⁹⁰⁷.

⁸⁹² Almgren 1923, p. 106 sqq., 251; Böhme 1972, p. 13-14.

⁸⁹³ Riha 1979, p. 59-61, Riha 1994, p. 56-59, tipul 1.6.

⁸⁹⁴ Ambroz 1966, p. 23-25, pl. 3/12-14, 4/4/1-8, grupa 4. Vezi pentru descoperirile de astfel de fibule la Olbia la Furmans'ka 1953, p. 81, pl. II/7-10, 13-14.

⁸⁹⁵ Vjaz'mitina 1972, p. 131-132, fig. 65/1-3, 8-9, 11.

⁸⁹⁶ Cf. Mihlin 1980, p. 205; Daševskaja 1991, p. 36.

⁸⁹⁷ Cf. Ambroz 1966, p. 23-25; Kasparova 1972, p. 89-90, fig. 19/11-15, 18; Kasparova 1976, p. 128-140, fig. 1.

⁸⁹⁸ Cf. Kasparova 1976, p. 128-140.

⁸⁹⁹ Cf. Teodor, Țau 1996, p. 64, fig. 10/11, 16-20, 11/1-8, 10-12, 14-16, 15/1, 3-7, 11-12; Rustoiu 1997, p. 42, fig. 36/1-13, 37/12-14, tipul 9.

⁹⁰⁰ Babeș 1975, p. 134.

⁹⁰¹ Rustoiu 1997, p. 42.

⁹⁰² Cf. Kasparova 1976, p. 128-140; Kasparova 1977, p. 75; Maximov 1982, pl. XVII/27-28, XXXIV/14.

⁹⁰³ Cf. Rustoiu 1997, p. 42.

⁹⁰⁴ Cf. Bylkova 1993, p. 164-168, fig. 2; Simonenko 1993, p. 15-18, fig. 5; Simonenko 1994a, p. 115, fig. 15.

⁹⁰⁵ Rustoiu 1997, p. 42.

⁹⁰⁶ Cf. Almgren 1923, p. 109, pl. X/242; Ambroz 1966, p. 26; Ettliger 1973, tipurile 29-30; Košević 1980, p. 15-17, pl. II/10, 12-15, III-IV; Bojović 1983, p. 22 sqq.; Feugère 1985, p. 312 sqq., tipul 22; Riha 1994, p. 101 sqq., tipurile 5.2-5-5.

⁹⁰⁷ Feugère 1985, p. 318.

Fibulele de tip Aucissa sunt cunoscute și în afara lumii romane. Astfel de fibule sunt cunoscute într-un număr semnificativ în diverse medii culturale inclusiv din spațiul nord-pontic, regiunea Kuban, nordul Caucazului sau regiunile nordice ale Europei de Est⁹⁰⁸. Deși nu într-un număr foarte mare sunt prezente fibulele Aucissa și în mediul geto-dacic⁹⁰⁹. Au fost descoperite fibule de acest tip și într-o serie de morminte sarmatice din întregul spațiu locuit de aceștia⁹¹⁰.

Fibulele de tip Aucissa și-au făcut apariția la sfârșitul secolului I a. Chr. (anii 20-10 a. Chr.)⁹¹¹ și au fost utilizate intens pe durata primei jumătăți a secolului I p. Chr., unele exemplare rămânând în uz și în a doua jumătate a acestuia⁹¹². Fibulele acestui tip din mediul sarmatic nord-pontic provin din inventarul unor morminte cu trăsături estice, care au aparținut noului val de sarmați veniți din est începând cu mijlocul secolului I p. Chr. Ținând cont de toate acestea, dar și de faptul că unele piese pot rămâne în uz o perioadă mai îndelungată decât cea în care s-au aflat la modă, considerăm că piesa de la Tălmaza se datează, cel mai probabil, în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul VII. Fibule cu balama ce au arcul ornamentat cu profilaturi transversale (tip Ettliger 32; Riha 5.6)

Fibulele acestui tip sunt cu balama și au arcul curbat și ornamentat cu profilaturi transversale. Uneori și extremitatea piciorului unora dintre acestea este, de asemenea, decorată cu profilaturi asemănătoare celor de pe arc. Portagrafa este de formă trapezoidală și este uneori perforată.

Fibulele acestui tip s-au răspândit cu precădere în nordul Galliei, regiunea renană, Dunărea superioară și teritoriul Elveției⁹¹³. Sunt cunoscute câteva fibule de acest tip și pe teritoriul fostei URSS⁹¹⁴.

În mormintele sarmatice supuse analizei noastre fibulele acestui tip sunt documentate de un exemplar ce provine din T 7 M 1 de la Costești (Fig. 47/5, 172/7). Aceasta este din bronz și are suprafața poleită cu argint, iar profilaturile transversale ornamentate prin incizie. Fibula de la Costești este singura piesă de acest tip din mediul sarmatic și reprezintă un import din mediul roman.

Fibulele acestui tip sunt posterioare celor de tip Aucissa. Ele și-au făcut apariția în perioada lui Tiberius și au fost utilizate intens, cu precădere, pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului I p. Chr.⁹¹⁵.

Tipul VIII. Fibule cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc

Fibulele acestui tip sunt realizate dintr-un singur fir de metal și au resortul bilateral format din patru spire și coardă interioară sau exterioară. Arcul este curbat, iar piciorul alungit și întors pe dedesubt este prins de acesta prin înfășurare, formând mai multe spire. Marea majoritate a exemplarelor sunt realizate din bronz și fier, dar se întâlnesc și exemplare din argint.

Fibulele cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc au fost împărțite, pe baza anumitor particularități morfologice, în mai multe serii, iar în cadrul seriilor în variante⁹¹⁶. Toate acestea sunt specifice, cu precădere, spațiului nord-pontic unde au fost produse⁹¹⁷. Ele reprezintă tipul de fibule cel mai bine cercetat și răspândit din această regiune.

Piesele acestui tip sunt documentate în mormintele sarmatice de care ne ocupăm de un singur exemplar. El este din bronz și a fost descoperit în T 2 M 3 de la Glubokoe (Fig. 58/6, 172/1).

⁹⁰⁸ Cf. Furmanska 1953, pl. VII/10-12; Šelov 1961, p. 34, pl. XXXIX/7; Ambroz 1966, p. 26, pl. 4/9-23; Ambroz 1969, pl. I/7-10; Symonovič 1963, fig. 2/5, 3/23; Symonovič 1983, p. 90, pl. XXVI/1-2; Korpusova 1983, pl. XXXVIII/10; Abramova 1993, p. 152, fig. 59/1-4.

⁹⁰⁹ Cf. Rustoiu 1997, p. 60, fig. 71/1-4.

⁹¹⁰ Skriplin 1990, p. 109, fig. 38/31, 33; Medvedev 1990, p. 68, 87, fig. 27/6; Kostenko 1993, p. 105, 117, fig. 23/20, 24/22, 26/22.

⁹¹¹ Feugère 1985, p. 306.

⁹¹² Cf. Ambroz 1966, p. 26; Böhme 1972, p. 11; Ettliger 1973, p. 29, 93-96, tipul 29-30; Feugère 1985, p. 233-234; Riha 1994, p. 101 sqq.; Rustoiu 1997, p. 60.

⁹¹³ Cf. Ettliger 1973, p. 99, tipul 32; Rieckhoff 1975, p. 53 sqq., pl. 7, grupa C; Feugère 1985, p. 331 sqq., tipul 23; Riha 1994, p. 110-112, pl. 23-24, tipul 5.6.

⁹¹⁴ Ambroz 1966, p. 27, pl. 14/1.

⁹¹⁵ Ettliger 1973, p. 99; Feugère 1985, p. 334-335; Riha 1994, p. 110-112.

⁹¹⁶ Cf. Ambroz 1966, p. 47 sqq.

⁹¹⁷ Ambroz 1966, p. 47.

În clasificarea lui A. K. Ambroz exemplarul de la Glubokoe aparține primei variante din seria I a fibulelor cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc (grupa 15). Acestea se datează în secolul I p. Chr. (cu o utilizare mai intensă în prima jumătate a lui)⁹¹⁸ și se caracterizează prin aceeași grosime a arcului și piciorului. Astfel de fibule se întâlnesc în toate mediile culturale din spațiul nord-pontic⁹¹⁹, inclusiv cel sarmatic de până la Volga⁹²⁰.

Ca și fibulele seriei a VI (seria “lebjaž’inskaja”)⁹²¹, cele aparținând primei serii își au originea în cele de schemă Latène mijlociu, fiind într-un fel continuatoarele tradiției acestora din urmă⁹²². De altfel, în ultimii ani au devenit cunoscute o serie de descoperiri de fibule de schemă Latène mijlociu și de cele ale tipului analizat⁹²³. Aceste descoperiri confirmă opinia potrivit căreia acestea din urmă s-au format pe baza celor de schemă Latène mijlociu⁹²⁴, iar pe de altă parte că cele două tipuri au coexistat o perioadă scurtă de timp.

Tipul IX. Fibule cu arcul aplatizat, iar piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc

Aceste fibule sunt realizate dintr-un singur fir de metal și au resortul bilateral format din patru spire și coardă exterioară. Arcul este curbat și pe o mare parte aplatizat sub forma unei plăci ovale, oval-alungite sau dreptunghiulare. Piciorul alungit este întors pe dedesubt și prins de partea îngustă a arcului prin înfășurare, formând mai multe spire. Unele exemplare au arcul ornamentat cu puncte, cercuri sau cu câte o profilatură verticală în relief. Sunt executate din bronz și mai rar din fier.

Din punct de vedere morfologic aceste fibule sunt foarte apropiate de cele aparținând tipului anterior. Unele detalii tehnice (arcul aplatizat sub forma unei plăci ovale, oval-alungite sau dreptunghiular-alungite), impun definirea acestora ca un tip distinct.

În clasificarea tipologică a lui A. K. Ambroz aceste fibule aparțin variantei a doua din seria a VI (seria “lebjaž’inskaja”) a fibulelor de tipul cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc (grupa 15)⁹²⁵.

Față de fibulele tipului precedent acestea nu sunt la fel de numeroase, dar asemeni celor sunt specifice spațiului nord-pontic unde au și fost produse⁹²⁶.

Fibule cu arcul aplatizat, iar piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc sunt documentate în mormintele analizate, de asemenea, de un singur exemplar ce provine din T 3 M 4 de la Mărculești (Fig. 73/2, 172/3). Astfel de fibule au fost descoperite și într-o serie de morminte sarmatice din nordul Mării Negre⁹²⁷.

Din punct de vedere cronologic fibulele acestui tip se datează în secolul I p. Chr., iar exemplarele ce au arcul ornamentat cu o profilatură verticală în relief intră și în secolul II p. Chr.⁹²⁸.

Tipul X. Fibule cu resort bilateral scurt și arcul aplatizat

Fibule având resortul bilateral format din patru spire și coardă exterioară. Arcul este curbat și lățit sub forma unei plăci dreptunghiulare, lamelare sau lanceolate. La unele exemplare acesta este ornamentat cu incizii, puncte, cerculețe linii în zigzag formate prin punctare etc. Portagrafa este plină, având o formă dreptunghiulară, iar extremitatea piciorului este ridicată în sus și răsucită sub forma unei bucle. Sunt realizate din bronz și mai rar din fier.

⁹¹⁸ Ambroz 1966, p. 48-49, pl. 9/1-5.

⁹¹⁹ Ambroz 1966, p. 48-49; Korpusova 1983, pl.II/8, IV/32-33, X/7, XV/4-5, XXVII/13, XXXIV/4, XXXVI/4. Vezi și la Symonovič 1983, pl. XXVII-XXVIII.

⁹²⁰ Cf. Skripkin 1990, p. 109, fig. 38/20-25; Kostenko 1993, p. 113, fig. 4/5, 6/28, 26/15, 28/41, 29/13; Simonenko 1993, p. 84, fig. 12/3V; Simonenko 1999a, p. 147 menționează 17 fibule aparținând acestei variante în mormintele sarmatice din spațiul nord-pontic.

⁹²¹ Ambroz 1966, p. 55.

⁹²² Ambroz 1966, p. 48.

⁹²³ Gej, Bažan 1990, p. 135-138.

⁹²⁴ Cf. Ambroz 1966, p. 48, Mihlin 1980, p. 201, 206; Skripkin 1990, p. 107-108; Skripkin 2000, p. 140-141.

⁹²⁵ Ambroz 1966, p. 56, pl. 10/4-5.

⁹²⁶ Cf. Ambroz 1966, p. 56.

⁹²⁷ Kostenko 1983, fig. 12/14; Kostenko 1993, p. 105, 113, 117, fig. 8/10, 15/4, 19/6, 21/23, 28/26.

⁹²⁸ Ambroz 1966, p. 56.

Fibulele acestui tip sunt reprezentate în mormintele sarmatice din spațiul și perioada analizată de un exemplar din bronz ce provine din T 2 M 1 de la Șcerbaca (Fig. 116/2, 172/2) și altul din fier din M 65 de la Seliște (Fig. 113/6).

În clasificarea tipologică a lui A. K. Ambroz fibulele de la Șcerbaca și Seliște aparțin variantei a treia a fibulelor cu portagrafa plină cu buclă în capăt (grupa 13)⁹²⁹.

Fibulele acestui tip sunt documentate în nordul Mării Negre, Crimeea, regiunea Kuban, Bospor și teritoriul din nordul Caucazului⁹³⁰.

Din punct de vedere cronologic piesele acestui tip sunt utilizate intens pe parcursul secolului I p. Chr., dar se întâlnesc parțial și la începutul secolului II p. Chr.⁹³¹.

Tipul XI. Fibule puternic profilate (tip Almgren 69; Bojović, 9/3; tip Rustoiu 19c)

Fibulele acestui tip sunt executate dintr-o singură bucată de metal și au resortul bilateral format din 6-8 spire, iar coarda exterioară înaltă și susținută de un cârlig. Arcul este lățit în partea dinspre resort și este ornamentat cu un nod. Piciorul prezintă la capăt un buton, iar portagrafa de formă dreptunghiulară este plină. Sunt realizate din bronz și foarte rar din argint.

În cadrul acestui tip sunt piese ce au dimensiunile de până la 5 cm, dar și exemplare a căror lungime este cuprinsă între 5 și 7 cm.

În mormintele analizate fibulele acestui tip sunt documentate de un exemplar de mari dimensiuni (6,4 cm) ce provine din T 5 M 2 de la Bădragii Noi (Fig. 3/2, 171/4) și altele trei de dimensiuni mici de la Gordeevka (Fig. 59/1), Hrușca (Fig. 65/23, 170/13), T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 108/2, 170/14).

Fibulele puternic profilate ale tipului analizat s-au format, la fel ca și cele de tipul Almgren 67 și 68⁹³², în zona de sud și de est a Alpilor, de unde s-au răspândit cu precădere în provinciile romane Noricum, Pannonia și Moesia⁹³³, dar și în afara granițelor Imperiului Roman⁹³⁴. Piesele aparținând acestui tip sunt foarte frecvent întâlnite pe teritoriul Daciei preromane, dar mai ales în așezările din bazinul Siretului (Brad, Răcățău, Poiana)⁹³⁵. Numărul extrem de mare al lor în această parte a teritoriului locuit de geto-daci se explică prin existența atelierului ce producea astfel de fibule, în a doua jumătate a secolului I p. Chr., în așezarea de la Poiana⁹³⁶.

Răspândirea acestor fibule pe spații largi permit ca acestea să fie considerate alături de alte categorii de piese, așa cum bine a menționat M. Babeș⁹³⁷, artefacte “supranaționale”.

Din punct de vedere cronologic fibulele acestui tip se datează în secolul I p. Chr., fiind utilizate foarte intens în a doua parte a sa⁹³⁸. Rareori unele exemplare se întâlnesc și la începutul secolului II p. Chr. O dovadă în acest sens sunt descoperirile de astfel de fibule în nivelele traianice din Dacia romană⁹³⁹.

Existența atelierului de la Poiana și numărul extrem de mare al fibulelor aparținând acestui tip în mediul geto-dacic răsăritean ne fac să credem că fibulele de la Gordeevka, Hrușca și Porogi, foarte probabil, sunt importuri din mediul respectiv.

Tipul XII. Fibule puternic profilate de tip răsăritean (tip Rustoiu 20a și 20b)

Fibulele de acest tip sunt de mici dimensiuni și au resortul bilateral format de obicei dintr-un număr de 10-14 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Există însă și cazuri când coarda este înfășurată de arc. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul se află spre capătul arcului, iar al doilea

⁹²⁹ Ambroz 1966, p. 45, pl. 5/15-16.

⁹³⁰ Ambroz 1966, p. 45; Kospusova 1983, pl. XII/9; Symonovič 1963, fig. 1/10; Symonovič 1983, pl. XXVI/9; Abramova 1993, p. 152, fig. 59/30-31.

⁹³¹ Ambroz 1966, p. 45.

⁹³² Cf. Kossack 1962, p. 125-126.

⁹³³ Cf. Almgren 1923, p. 37, 108; Patek 1942, p. 93-94; Koščević 1980, p. 20-24, tipul 11; Bojović 1983, p. 34.

⁹³⁴ Cf. Almgren 1923, p. 37, 108; Ambroz 1966, p. 36; Peškař 1972, p. 79; Rustoiu 1997, p. 52-53, tipul 19c.

⁹³⁵ Cf. Rustoiu 1997, p. 52-53, fig. 58, 59/1-5; Teodor, Țău 1996, fig. 16/1, 3-15, 17/1-9, 11-15, 17, 18/1-5, 8, 16-19, 19/1, 5-7, 10-20.

⁹³⁶ Rustoiu 1997, p. 20-21, 52-53.

⁹³⁷ Babeș 1999, p. 230.

⁹³⁸ Peškař 1972, p. 79-80; Bojović 1983, p. 34; Gugl 1995, p. 13-15.

⁹³⁹ Cf. Cociș 1998, p. 24-25, tipurile 8a1d1 și 8a1d2. Cociș 2004, p. 49, tipurile 8a1c1 și 8a1c2. Îi mulțumesc și pe această cale lui S. Cociș pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție aceste informații.

desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton conic, iar portagrafa este trapezoidală și mai rar dreptunghiulară. Ele sunt de mici dimensiuni și sunt realizate din bronz, foarte rar din argint.

Piesele acestui tip se deosebesc de celelalte tipuri de fibule puternic profilate vest europene ce au fost utilizate pe parcursul primelor două secole p. Chr. Acestea se deosebesc și de cele din nordul Mării Negre, numite de către A. K. Ambroz “fibule puternic profilate nord-pontice”⁹⁴⁰. Toodată, aceste fibule sunt diferite și de cele puternic profilate denumite carpo-pontice de către Gh. Bichir. Același autor mai afirmă că ele au fost create în spațiul geto-dacic de la răsărit de Carpați sub influența romană⁹⁴¹.

În mormintele sarmatice din teritoriul și perioada analizată fibulele de acest tip sunt documentate în 12 morminte (Cf. Tab. 8).

Tabelul nr. 8. Descoperirile de fibule de tipul XII

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Figura
1.	Cândești	-	71	44/1-3, 170/2-4
2.	Codrul Nou	1	1	46/6, 170/12
3.	Dumeni	9	13	51/2, 170/9
4.	Duruitoarea Nouă	6	3	54/8
5.	Mărculești	3	13	73/8, 170/7
6.	Pisarevka	8	2	92/1
7.	Plavni	23	1	94/5, 170/6
8.	Porogi	2	1	106/2, 170/5
9.	Semenovka	11	1	115/4, 170/11
10.	Șcerbaca	3	3	117/2, 170/8
11.	Tutova	-	1	131/4, 170/1
12.	Zîrnești	1	5	143/3, 170/10

Fibulele acestui tip sunt răspândite cu precădere în așezările geto-dacice din bazinul Siretului⁹⁴² de unde s-au răspândit în regiunile învecinate⁹⁴³. De altfel, la Brad și Poiana au funcționat și ateliere în care au fost produse astfel de fibule⁹⁴⁴. Piesele acestui tip sunt frecvente în așezările și cetățile geto-dacice din sud-estul Transilvaniei⁹⁴⁵, dar și în cea de la Ocnița⁹⁴⁶. Ținând cont de toate acestea credem că fibule acestui tip își au originea în mediul geto-dacic est-carpatic de unde au ajuns și în mediul sarmatic din teritoriul analizat. În legătură cu fibulele acestui tip ținem să mai menționăm că în mediul sarmatic nord-pontic alte exemplare nu cunoaștem⁹⁴⁷. Nu sunt cunoscute astfel de fibule nici în celelalte medii culturale din nordul Mării Negre.

Din punct de vedere cronologic fibulele de acest tip au fost datate în secolul I p. Chr. și prima jumătate a secolului II p. Chr.⁹⁴⁸. Considerăm prea largă această încadrare și credem că ele au apărut, cel mai probabil, la mijlocul/a doua jumătate a secolului I p. Chr. În ceea ce privește limita superioară aceasta a fost stabilită pe baza considerației că fibulele puternic profilate carpo-pontice, din prima jumătate a secolului II p. Chr., sunt de același tip cu cele analizate⁹⁴⁹. După cum însă am menționat, dar se și poate vedea la o simplă comparație dintre fibulele tipului analizat și cele carpice, acestea se deosebesc între ele și constituie două tipuri separate⁹⁵⁰.

⁹⁴⁰ Ambroz 1966, p. 40-43, pl. 8.

⁹⁴¹ Bichir 1973, p. 100-101.

⁹⁴² Rustoiu 1997, p. 54.

⁹⁴³ Böhme 1972, p. 13, pl. 2/46; Košćević 1980, p. 24.

⁹⁴⁴ Rustoiu 1997, p. 20-21.

⁹⁴⁵ Rustoiu 1997, p. 54; Crișan 2000, p. 140, pl. 114/8-10, 12.

⁹⁴⁶ Berciu 1981, pl. 20/1, 71/5, 82/7, 91/6, 11, 102/10-11, 16; Rustoiu 1997, p. 54, fig. 62/14-20, 63/7.

⁹⁴⁷ O excepție reprezintă fibula de tipul Rustoiu 20a din T 3 de la Kazanskaja (necropola “Zolotoe kladbišće”), (Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 22, pl. 2/22).

⁹⁴⁸ Rustoiu 1997, p. 54.

⁹⁴⁹ Rustoiu 1997, p. 54.

⁹⁵⁰ Nu este exclus ca fibulele puternic profilate de tip carpic să derive din cele aparținând tipului analizat.

Ținând cont de toate acestea considerăm că fibulele tipului analizat au fost în uz doar până la începutul secolului II p. Chr. O dovadă în acest sens este și lipsa acestora în mormintele sarmatice din prima jumătate a secolului II p. Chr. din spațiul de la est de Carpați.

Tipul XIII. Fibule puternic profilate (tip Bojović 11/2)

Piesele acestui tip sunt executate dintr-o singură bucată de metal și au resortul bilateral format din opt spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri: unul se află spre capul arcului, iar celălalt desparte arcul de picior. Acesta din urmă este dreptunghiular sau circular în secțiune ornamentat cu incizii liniare sau cercuri concentrice, având un buton la capăt. Portagrafa este trapezoidală sau dreptunghiulară. Sunt realizate din bronz, foarte rar din argint.

Fibulele acestui tip sunt documentate în mediul sarmatic analizat de un singur exemplar ce provine dintr-un mormânt distrus de la Butești (Fig. 171/3).

Fibulele acestui tip sunt răspândite mai ales în Moesia⁹⁵¹. Se consideră că ele apar la sfârșitul secolului I p. Chr. și sunt utilizate intens în prima jumătate a secolului II p. Chr.⁹⁵². În urma analizei fibulelor de acest tip din Dacia romană s-a constatat că ele apar, alături de cele fără piciorul ornamentat, în siturile bine dateate doar în nivelul traianic, fapt ce indică că acestea sunt în uz doar până la începutul secolului II p. Chr.⁹⁵³. La începutul secolului II p. Chr. este datată și fibula de acest tip de la Gradiștea de Munte (Sarmizegetusa Regia)⁹⁵⁴.

Piesa din mormântul de la Butești este un import din mediul roman, unde acestea au fost utilizate cu precădere, și se datează la finele secolului I – începutul secolului II p. Chr.

Tipul XIV. Fibule puternic profilate cu coardă interioară

Piese de acest tip au resortul bilateral format din 12 spire și coarda trecută pe sub arc. Arcul este ornamentat cu un două noduri: unul se află spre capul arcului, iar celălalt desparte arcul de picior. Piciorul prezintă la capăt un mic buton, iar portagrafa este trapezoidală. Sunt executate din două bucăți de metal.

Fibulele acestui tip sunt documentate în mormintele sarmatice analizate de un exemplar ce provine din T 27 M 1 de la Bădragii Vechi (Fig. 17/6, 171/2), care se datează, pe baza întregului inventar, printre care și o caserolă de tipul Eggers 142, la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr.

În legătură cu particularitatea executării unor tipuri de fibule puternic profilate din două bucăți de metal (corpul fibulei, pe de o parte și resortul cu acul, pe de altă parte) s-a remarcat că acesta survine spre finele secolului I p. Chr. și se generalizează în primele decenii ale secolului II p. Chr.⁹⁵⁵. Fibule puternic profilate realizate din două bucăți sunt documentate la sfârșitul secolului I - începutul secolului II p. Chr. și în Dacia preromană, unde sunt importuri din lumea romană⁹⁵⁶.

În ceea ce privește fibula de la Bădragii Vechi ținem să menționăm că pe moment nu cunoaștem analogii.

Tipul XV. Fibule cu arc puternic curbat și fațetat

În cadrul acestui tip este documentată, de asemenea, o singură fibulă care provine din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 106/1, 171/1). Aceasta este realizată dintr-o singură bucată de metal și are resortul bilateral format dintr-un număr de 18 spire, iar coarda exterioară înfășurată de capătul arcului. Arcul puternic curbat (boltit), trapezoidal în plan, are suprafața fațetată. Piciorul este îngust și ornamentat în locul unde trece în arc cu două proeminențe în relief, iar la extremitatea piciorului cu un mic buton în relief. Portagrafa este plină de formă dreptunghiulară (în formă de teacă).

O analogie pentru piesa de la Porogi la ora actuală nu ne este cunoscută, dar ea se datează, pe baza bogatului inventar din mormânt, printre care se află și o fibulă puternic profilată de tip răsăritean (Fig. 170/5), în a doua jumătate/ultimul sfert al secolului I p. Chr.

⁹⁵¹ Cf. Bojović 1983, p. 42, tipul 11, varianta 2, pl. XIII-XIV.

⁹⁵² Bojović 1983, p. 42, pl. XIII/113-114, XIV; Vezi pentru astfel de fibule și la Košćević 1980, p. 24, fig. XIX/140.

⁹⁵³ Cociș 1998, p. 21, tipul 6a1 și 6a2; Cociș 2004, p. 43 tipul 6a1 și 6a2.

⁹⁵⁴ Rustoiu 1997, p. 55, fig. 63/11.

⁹⁵⁵ Rustoiu 1997, p. 54.

⁹⁵⁶ Rustoiu 1997, p. 54.

Tipul XVI. Fibule în formă de disc neemailate (tip Feugère 24c; Riha 7.6)

Fibulele acestui tip au forma unui disc și sunt prevăzute în partea centrală cu câte patru orificii în formă de semilună sau semiovală dispuse simetric, iar pe mijloc ornamentate cu unu sau două cercuri concentrice incizate. Pe partea interioară acestea au sistemul de închidere prin balama. Aceasta este formată din două plăcuțe distanțate și găurite în care este introdusă axa în jurul căruia pivotează acul.

În mormintele sarmatice din teritoriul analizat o astfel de fibulă a fost descoperită în T 13 M 3 de la Olănești (Fig. 87/4, 171/5). Aceasta are în plus față de restul exemplarelor marginea ornamentată cu festoane semicirculare perforate.

Piesele de acest tip sunt foarte bine documentate în lumea romană cu precădere în Britania, Gallia, regiunea renană și teritoriul actual al Elveției⁹⁵⁷. Se întâlnesc astfel de fibule și în mediile culturale din spațiul nord-pontic și vecinătatea acestuia⁹⁵⁸.

Fibulele acestui tip își fac apariția în lumea romană cândva în primul sfert al secolului I p. Chr. și sunt utilizate intens în al doilea și al treilea sfert al secolului I p. Chr.⁹⁵⁹, unele exemplare rămânând în uz și mai târziu. Piesele de acest tip din nordul Mării Negre A. K. Ambroz le-a datat în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.⁹⁶⁰. Același autor menționa însă că nu cunoaște analogii exacte pentru aceste fibule în vest⁹⁶¹.

Tabelul nr. 9. Descoperirile de fibule

Nr.	Localitatea	Tipul																
		Tip I	Tip II	Tip III	Tip IV	Tip V	Tip VI	Tip VII	Tip VIII	Tip IX	Tip X	Tip XI	Tip XII	Tip XIII	Tip XIV	Tip XV	Tip XVI	Tip incert
1.	Bădragii Noi T 5 M 2																	•
2.	Bădragii Vechi T 27 M 1																	•
3.	Bădragii Vechi T 29 M 12																	•
4.	Bezeni mormânt distrus		•															
5.	Butești mormânt distrus													•				
6.	Cândești M 71													•				
7.	Codrul Nou T 1 M 1													•				
8.	Costești T 7 M 1								•									
9.	Dubăsarii Vechi T 1 M 9					•												
10.	Dumeni T 9 M 13													•				
11.	Duruioarea Nouă T 6 M 3													•				
12.	Glubokoe T 2 M 3								•									
13.	Gordeevka																	•
14.	Holmskoe M 4			•														

⁹⁵⁷ Ettliger 1973, p. 112, pl. 12/14, tipul 40/1; Riha 1979, p. 183-184, pl. 59/1554-1557, tipul 7.6; Riha 1994, p. 156-157, pl. 40/2796-2799; Feugère 1985, p. 335 sqq., fig. 50, tipul 24c.

⁹⁵⁸ Cf. Ambroz 1966, p. 31-32, grupa 8/2; Symonovič 1963, fig. 2/3; Symonovič 1983, pl. XXV/17-19; Daševskaja 1991, p. 37, pl. 65/11; Abramova 1993, p. 152, fig. 59/35.

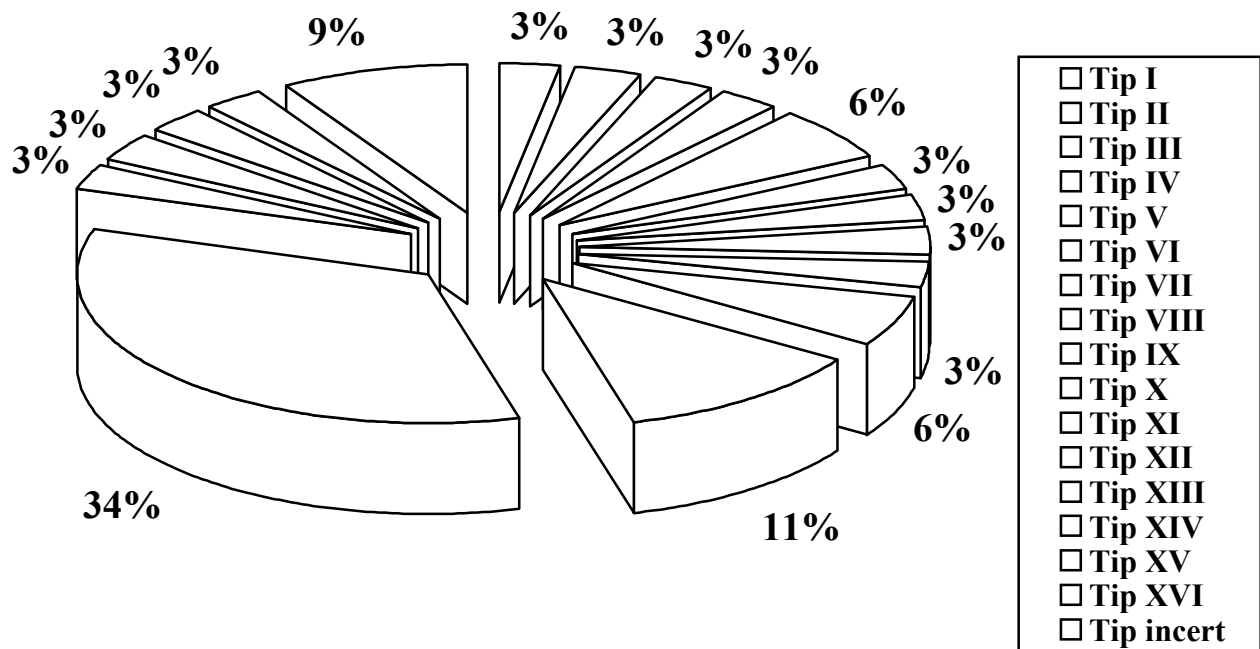
⁹⁵⁹ Cf. Ettliger 1973, p. 112; Feugère 1985, p. 344; Riha 1979, p. 183-184, pl. 78; Riha 1994, p. 156-157.

⁹⁶⁰ Ambroz 1966, p. 31.

⁹⁶¹ Ambroz 1966, p. 31.

15.	Hrușca mormânt distrus											•							
16.	Mărculești T 3 M 4								•										
17.	Mărculești T 3 M 13												•						
18.	Nicolsoe T 1 M 7	•																	
19.	Novocotovsc T 1 M 3					•													
20.	Olănești T 13 M 3																	•	
21.	Ostrivec-Vertebi M 2					•													
22.	Pisarevka T 8 M 2												•						
23.	Plavni T 23 M 1												•						
24.	Porogi T 2 M 1												•					•	
25.	Porogi T 2 M 2											•							
26.	Seliște M 65										•								
27.	Semenovka T 11 M 1												•						
28.	Șcerbaca T 2 M 1										•								
29.	Șcerbaca T 3 M 3												•						
30.	Tălmaza					•													
31.	Turlaki T 7 M 1																		•
32.	Tutova M 1												•						
33.	Tvardița tezaur																		•
34.	Zărnești T 1 M 5												•						
	TOTAL	1	1	1	1	2	1	1	1	1	2	4	12	1	1	1	1	1	3

Descoperirile de fibule (în procente)

VI. 3. 13. Pandantive

Pandantivele sunt piese ornamentale din os, piatră, alabastru, cretă, talc, fier, bronz, argint sau aur care au un loc important în inventarul mormintelor sarmatice pe parcursul secolelor. Acestea sunt piese de dimensiuni mici care au făcut parte din cadrul unor artefacte mai complexe având un rol ornamental. Unele dintre pandantive au avut și un rol apotropaic. Pandantivele din cadrul mormintelor analizate nu sunt foarte numeroase, dar sunt reprezentate de un număr destul de mare de tipuri (Cf. 231a).

Tipul I. *Pandantive-căldărușă*

Pandantivele căldărușă sunt realizate din tablă de fier, bronz sau aur, au formă cilindrică, fundul drept și sunt prevăzute cu o mică toartă de prindere. Uneori în morminte sarmatice, dar nu numai, se întâlnesc și exemplare formate din două sau trei căldărușe sudate între ele.

În mormintele sarmatice din spațiul și perioada analizată pandantive-căldărușă din fier provin din T 7 M 4 de la Bădragii Vechi (Fig. 6/6-7), M 4 de la Holmskoe (Fig. 63/6, 182/4-6), T 1 M 2 de la Lenkovcy (Fig. 70/2), M 5 de la Ostrivec-Vertebi și T 1 M 5 de la Zîrnești (Fig. 143/10). La acestea se adaugă mai multe pandantive din aur încrustate cu pietricele de culoare verde din T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 75/5, 182/7).

Pandantivele-căldărușă erau purtate în salbe la gât sau la încheietura mâinii alături de alte pandantive, mărele sau amulete. O dovadă în acest sens este faptul că în foarte multe morminte sarmatice, scitice târzii etc. acestea se aflau în zona gâtului defuncțiilor. În aceeași poziție, astfel de pandantive se găsesc și la scheletele de copii din așezarea geto-dacică de la Brad⁹⁶². În jurul gâtului au fost găsite și pandantivele din aur din T 3 M 3 de la Mihajlovka, precum și cel din M 5 de la Ostrivec-Vertebi, plasat printre mărele.

Uneori pe pereții interiori al unor pandantive-căldărușă se mai păstrează resturile uscate ale conținutului⁹⁶³. În interiorul unui pandantiv-căldărușă dintr-un mormânt din necropola de la Zolotaja Balka se mai păstrau resturi de lână⁹⁶⁴, iar în unul din pandantivele din mormântul sarmatic din necropola de la Čertovick (T 2/41 M 1) se mai aflau bucăți de țesătură răsucită⁹⁶⁵. Unul din pandantivele din T 7 M 4 de la Bădragii Vechi mai păstra în interiorul său o materie (substanță) albă. O substanță de culoare galbenă avea în interiorul său și unul din pandantivele din mormântul tumulului de la Sokolova Mogila⁹⁶⁶.

Ținând cont de cele menționate mai sus, dar și de faptul că uneori pandantivele-căldărușă au fost descoperite împreună cu piese cu un rol cultural-magic, ne face să credem că acestea pot fi considerate pandantive-amulete cu rol apotropaic⁹⁶⁷. M. I. Vjaz'mitina mai consideră că în interiorul pandantivelor-căldărușă erau păstrate diferite vrăji (descânțece)⁹⁶⁸.

Pandantivele-căldărușă realizate din diferite metale sunt bine documentate în mediul sarmatic⁹⁶⁹, scitic târziu⁹⁷⁰, geto-dacic⁹⁷¹ și cel al culturii Przeworsk⁹⁷². Două pandantive-căldărușă din fier au fost descoperite la Dolineni (regiunea Hotin, Ucraina) într-un mormânt (M 2) de tip Poienești-Lukașevka, care are în inventar și o fibulă filiformă de schemă Latène mijlociu de tipul Kostrzewski H⁹⁷³. Se întâlnesc astfel de pandantive și în unele orașe grecești⁹⁷⁴ și necropolele bosporane⁹⁷⁵. Pandantivele-căldărușă au fost utilizate și de carpi⁹⁷⁶ și dacii liberi⁹⁷⁷ pe parcursul secolelor II-III p. Chr. Dintre pandantivele-căldărușă din mormintele sarmatice analizate cele mai timpurii sunt exemplarele din M 4 de la Holmskoe,

⁹⁶² Ursachi 1986, p. 112-115, 121, pl. XVII/5-10, XXI/4-5, XXIII/4-5.

⁹⁶³ Cf. în acest sens Kovpanenko 1986, p. 95, 97, fig. 100/1-2, 101/1, 3.

⁹⁶⁴ Vjaz'mitina 1972 p. 22, fig. 7/6.

⁹⁶⁵ Medvedev 1990, p. 90.

⁹⁶⁶ Kovpanenko 1986, p. 97, fig. 101/1.

⁹⁶⁷ Pe baza descoperirii pandantivelor-căldărușă împreună cu piese cu un rol cultural-magic acestea sunt considerate ca având un rol apotropaic și de către E. A. Symonovič (Symonovič 1983, p. 99).

⁹⁶⁸ Vjaz'mitina 1972, p. 153.

⁹⁶⁹ Párducz 1941, pl. XXIV/15-21, XXIX/5-6; Mahno 1960, fig. 2/12; Galanina 1973, p. 50, fig. 1/3; Kovpanenko 1986, p. 95, 97, 100/1-3, 101/1-3, 104/3; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/56; Medvedev 1990, p. 90, fig. 9/8-10, 27/7; Kostenko 1993, fig. 28/19; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 20, pl. 2/20; Havassy 1998, nr. 5; Romanjuk, Simonenko 2001, p. 23, fig. 1/5; Bubulici, Haheu 2002, p. 122, fig. 6/A3.

⁹⁷⁰ Vjaz'mitina 1972, p. 22, 44, 50, 56, 153-154, fig. 7/6, 17/7, 21/10, 25/3, 5; Symonovič 1983, pl. XLV/6-13; Arheologija SSSR 1989, pl. 51/20, 45-46; Daševskaja 1991, p. 38, pl. 70/33-34, 37.

⁹⁷¹ Ursachi 1986, p. 112-115, 121, pl. XVII/5-10, XXI/4-5, XXIII/4-5; Ursachi 1995, pl. 359/5-10, 361/4-5, 362/4-5; Căpitanu 1989, p. 103, fig. 11/16-19; Vulpe, Vulpe 1933, p. 329, fig. 109/25-27; Vulpe 1976, p. 198, fig. 5/10, 6/24; Berciu 1981, pl. 91/4-5; Rustoiu 1996, p. 125, fig. 86/41-47; Crișan 2000, p. 138, pl. 111/12; Crișan 2000a, fig. 4/1.

⁹⁷² Cf. Bichir 1973, p. 119 cu toată bibliografia.

⁹⁷³ Smirnova 1981, p. 195, 204, fig. 3/5; Babeș 1993, p. 113, pl. 47/2g.

⁹⁷⁴ Cf. Pjatyševa 1956, p. 60, fig. 19; Vjaz'mitina 1972, p. 154-155.

⁹⁷⁵ Korpusova 1983, pl. XI/18.

⁹⁷⁶ Bichir 1973, p. 119, pl. CLXIV/7-10, CLXXXII/13-14.

⁹⁷⁷ Bichir 1984, p. 53-54, pl. L/16-18.

care se datează în a doua jumătate/sf. sec. I a. Chr. În secolul I a. Chr., probabil numai în a doua jumătate, se datează și cele mai timpurii pandantive-căldărușă din mediul geto-dacic⁹⁷⁸.

Inițial s-a considerat că pandantivele-căldărușă își au originea în aria culturii Przeworsk, de unde au fost preluate de către carpi⁹⁷⁹. Ulterior, pe baza descoperirilor de astfel de pandantive din mediul geto-dacic preroman s-a evidențiat faptul că în mediul acestora ele au apărut mai devreme și de aici s-au răspândit în alte arii etno-culturale⁹⁸⁰.

Pe baza acestor aspecte, dar și a faptului că pandantivele-căldărușă au fost utilizate în secolul I a. Chr. - primele secole p. Chr. în diferite medii culturale, credem că ele pot fi considerate, așa cum s-a menționat⁹⁸¹, ca fiind artefacte "supranaționale".

Tipul II. Pandantive-toporaș

Pandantivele acestui tip utilizate ca amulete au fost realizate din fier, bronz, argint, aur, dar și din sticlă, chihlimbar, lignit, agat, os și chiar lut⁹⁸². După formă pandantivele-toporaș din bronz și fier copiază fidel topoarele utilizate în antichitate. În cadrul acestor pandantive se evidențiază cele ce au forma topoarelor cu două tășuri, topoarelor-târâncop sau a topoarelor simple prevăzute cu un singur tăș. Este indubitabil că aceste pandantive redau fidel forma topoarelor utilizate în acea perioadă. Toate pandantivele-toporaș din bronz sau fier sunt realizate dintr-o singură bucată și sunt prevăzute cu o gaură de înmănușare similară cu cea a topoarelor pe care le imită, având rolul de prindere.

În cadrul mormintelor analizate aceste pandantive sunt reprezentate de un singur exemplar din bronz ce provine din T 1 M 8 de la Giurcani (Fig. 57/22, 182/10), care se afla printre mărgelile.

Pandantivele-toporaș au fost utilizate, de regulă, în componența colierelor și brațării din mărgelile, fie împreună cu brațări metalice de care erau atârânte direct sau prin intermediul unor verigi simple ori cu capetele înfășurate cum este în unele cazuri din mediul geto-dacic⁹⁸³. Tot în mediul geto-dacic au fost descoperite pandantive-toporaș agățate de lanțuri metalice⁹⁸⁴.

Aria de răspândire a acestor pandantive este destul de mare ele fiind cunoscute în mediul geto-dacic⁹⁸⁵, scitic târziu⁹⁸⁶, dar și în necropolele de la Tiritaki și Tanais⁹⁸⁷. Sunt întâlnite pandantivele-toporaș și în necropolele din primele secole p. Chr. de la Chersonesus⁹⁸⁸ și Inkerman (nordul Mării Negre)⁹⁸⁹. Foarte rar astfel de pandantive se întâlnesc și în mediul sarmatic⁹⁹⁰.

Tipul III. Pandantive din bară profilată

În mormintele sarmatice analizate pandantivele din bară profilată sunt documentate de opt exemplare din M 71 de la Căndești (Fig. 44/4-11, 182/12-19).

Pandantivele acestui tip sunt realizate prin turnare din bare de bronz ornamentate cu profilaturi transversale și au la unul din capete câte un orificiu de prindere⁹⁹¹. Marea majoritate a lor sunt agățate de verigi cu capetele petrecute și înfășurate precum exemplarele din mormântul de la Căndești. Ținându-se

⁹⁷⁸ Cf. Vulpe 1976, p. 198, 208, fig. 5/10, 6/24; Rustoiu 1996, p. 125 cu toate descoperirile.

⁹⁷⁹ Bichir 1973, p. 119.

⁹⁸⁰ Cf. Vulpe 1976, p. 214; Bichir 1984, p. 54; Ursachi 1986, p. 121; Rustoiu 1996, p. 125. Trebuie menționat că dacă este bine datat cel mai timpuriu pandantiv-căldărușă provine dintr-un mormânt sauronic din secolul V a. Chr. (Smirnov 1964, p. 143, fig. 16/2e; Arheologija SSSR 1989, pl. 71/17). Acesta este realizat din aur, are marginea superioară ornamentată cu granule și este atașat de o verigă/inel din același metal. Cu toate acestea trebuie precizat că exceptând exemplarul amintit până în secolul I a. Chr. nu mai cunoaștem alte pandantive-căldărușe în alt mediu cultural, inclusiv cel sarmatic.

⁹⁸¹ Babeș 1999, p. 230.

⁹⁸² Cf. Zubar' 1982, p. 102-103.

⁹⁸³ Rustoiu 1996, p. 124, fig. 47/3, 65/12, 86/40. Vezi pentru astfel de descoperiri și la Ursachi 1995, pl. 206/17; Teodor, Nicu Țau 1999, fig. 10/1-2.

⁹⁸⁴ Horedt 1973, p. 137, 143; Rustoiu 1996, p. 124.

⁹⁸⁵ Ursachi 1995, pl. 208/6, 11, 16-17; Rustoiu 1996, p. 124, fig. 47/3, 65/12, 72/1-3, 86/39-40; Teodor, Nicu, Țau 1999, fig. 10/1-2, 12, 16, 32, 36; Crișan 2000, fig. 111/1.

⁹⁸⁶ Babenčikov 1957, p. 122, pl. V/40; Bogdanova 1963, p. 105; Symonovič 1983, p. 99, pl. XLV/5, 14, 19.

⁹⁸⁷ Blavatskij 1941, p. 63; Šelov 1961, p. 38, 80, pl. XLVIII/8.

⁹⁸⁸ Zubar' 1982, p. 102-103, fig. 68.

⁹⁸⁹ Alexeeva 1982, p. 26, pl. 42/5-8, tipul 28.

⁹⁹⁰ Párducz 1950, pl. LXX/10, LXXXII/3; Galanina 1973, p. 51, fig. 1/4; Havassy 1998, nr. 36.

⁹⁹¹ Rustoiu 1996, p. 123.

cont de acest fapt, cât și de dispunerea și numărul lor din morminte sau gropi conținând schelete umane, se consideră că ele au fost folosite ca inele de buclă sau purtate ca salbe la gât.

Pandantivele de acest tip se găsesc în număr destul de mare în așezările geto-dacice de la est (Brad, Răcățău, Poiana, Bâta Doamnei (cetate)) și sud (Popești, Ocnița) de Carpați⁹⁹². Au fost descoperite câteva astfel de pandantive și în cetatea dacică de la Merești⁹⁹³, unde acestea constituie importuri din regiunea de la est de Carpați⁹⁹⁴. În așezarea geto-dacică de la Popești a fost descoperit și un tipar pentru realizarea pandantivelor de acest tip⁹⁹⁵.

În mediul sarmatic, pe lângă piesele menționate, astfel de pandantive mai cunoaștem într-un mormânt sarmatic de la Nagyköri (Câmpia Pannonică)⁹⁹⁶. Este menționată existența unor astfel de pandantivi și în mormântul sarmatic (T 3 M 3) de la Prăjeni (spațiul est-carpatic)⁹⁹⁷, care este încă inedit. Luând în considerație toate acestea credem că pandantivele din bară profilată din lumea sarmatică constituie, cel mai probabil, importuri din mediul geto-dacic.

Din punct de vedere cronologic piesele în discuție își fac apariția în a doua jumătate sau la sfârșitul secolului I a. Chr. și vor fi folosite intens pe parcursul secolului I p. Chr.⁹⁹⁸.

Tipul IV. Pandantive cilindrice cu urechiușe de prindere

Pandantivele de acest tip au fost utilizate ca amulete. Ele au fost executate din bronz argint și aur, au formă cilindrică a căror capete sunt sudate cu capace circulare. Acestea sunt prevăzute cu una, două sau trei urechiușe de prindere. Unele exemplare din aur au suprafața ornamentată cu motive geometrice și fitomorfe în relief sau prevăzute cu celule umplute cu pastă de sticlă sau în care este fixată sticlă.

În mormintele sarmatice din spațiul analizat singurul pandantiv de acest tip provine din mormântul de la Hrușca (Fig. 65/21, 182/2). Acesta este din aur și prevăzut cu două urechiușe amplasate la capete. Pe corp acesta este decorat cu trei celule de forma unor inimioare stilizate, realizate dintr-un fir de aur, umplute cu pastă de sticlă.

Ele erau purtate la gât alături de alte pandantive, mărgelile sau amulete. O dovadă în acest sens este și descoperirea lor împreună cu astfel de piese⁹⁹⁹.

În interiorul unora dintre pandantivele de acest tip au fost descoperite bucățele de sulf, resturi de plante medicinale, sau stofă înfășurată¹⁰⁰⁰. Foarte probabil că aceste pandantive-amulete au fost utilizate și pentru păstrarea unor substanțe pentru vindecarea rănilor și lecuirea unor boli.

Astfel de pandantive-amulete realizate din bronz și aur sunt foarte rar întâlnite în mormintele sarmatice¹⁰⁰¹ și scitice târzii¹⁰⁰², dar sunt bine documentate la Chersonesus¹⁰⁰³, Olbia¹⁰⁰⁴ și o serie de morminte și așezări din nordul Mării Negre și Caucaz¹⁰⁰⁵.

Din punct de vedere cronologic, pandantivele cilindrice din bronz au fost datate de E. M. Alexeeva în a doua jumătate a secolului I p. Chr. – secolul IV p. Chr. În ceea ce privește exemplarul de la Hrușca acesta se datează, pe baza fibulei puternic profilate cu portagrafa plină, în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

⁹⁹² Vulpe, Vulpe 1933, p. 329, nr. 2, fig. 109/1-5, 9-11; Sanie 1981, pl. 10/3; Berciu 1981, pl. 17/2, 20/14-15, 36/20, 71/7, 87/4, 91/12-17; Ursachi 1986, pl. XVII/1-3, XXI/1-2; Ursachi 1995, pl. 208/1-5, 7-10, 12-15, 18; Rustoiu 1996, p. 123-124, fig. 89; Teodor, Nicu, Țau 1999, fig. 10/3-4, 13-15, 24-25, 33-35, 37-39.

⁹⁹³ Crișan 2000, p. 138, pl. 111/2, 7; Crișan 2000a, p. 242, fig. 4/2-3, 5.

⁹⁹⁴ Rustoiu 1996, p. 123.

⁹⁹⁵ Rustoiu 1996, p. 123. Vezi tiparul la Vulpe, Gheorghică 1981, p. 59, pl. I/4.

⁹⁹⁶ Vaday 1989, pl. 74/1-2.

⁹⁹⁷ Babeș 1999, p. 230.

⁹⁹⁸ Rustoiu 1996, p. 124.

⁹⁹⁹ Cf. Galanina 1973, p. 50-51, fig. 1.

¹⁰⁰⁰ Zubar' 1982, p. 109.

¹⁰⁰¹ Galanina 1973, p. 50, fig. 1/1; Arheologija SSSR 1989, pl. 82/50; Maximenko 1998, p. 123, fig. 58/13-14.

¹⁰⁰² Vjaz'mitina 1972, p. 56, fig. 25/5.

¹⁰⁰³ Pjatyševa 1956, p. 59-60, nota 4, pl. XIV/2-4; Zubar' 1982, p. 109, fig. 74/1-8.

¹⁰⁰⁴ Alexeeva 1982, p. 26, pl. 42/17.

¹⁰⁰⁵ Pjatyševa 1956, p. 60, nota 4; Alexeeva 1982, p. 26, pl. 42/19.

Tipul V. *Pandantive în formă de liră*

În cadrul acestui tip este documentat, de asemenea, un singur exemplar. El provine din T 1 M 3 de la Taraclia I (Fig. 120/5, 182/9), care se datează în secolul I p. Chr. Pandantivul este format dintr-un cadru din aur în formă de liră și are o urechiușă de prindere atașată prin sudare. În montură acesta a avut fixată o piatră care, însă, nu s-a păstrat. O analogie pentru acest pandantiv nu cunoaștem.

Tipul VI. *Pandantive cu cadru circular și piatră în montură*

Pandantivele acestui tip sunt reprezentate de un singur exemplar ce provine din T 4 M 1 de la Brăviceni (Fig. 30/4, 182/1). El este format dintr-un cadru din aur cu o urechiușă de prindere din același metal atașată prin sudare. În montură acesta are fixată o piatră de carneol de culoare roșie. Un pandantiv identic provine din T 15 de la Tiflisskaja (necropola sarmatică de la “Zolotoe kladbišče”)¹⁰⁰⁶, iar altul, de dimensiuni ceva mai mari, din bogatul mormânt sarmatic din tumulul Sokolova Mogila¹⁰⁰⁷, care se datează cândva la mijlocul-al treilea sfert al secolului I p. Chr.¹⁰⁰⁸. Un pandantiv foarte apropiat provine dintr-un mormânt scitic târziu din necropola de la Černorečensk (Crimeea)¹⁰⁰⁹.

Tipul VII. *Pandantive de forma unei flori de crin*

În cadrul acestui tip este documentat, de asemenea, un singur exemplar care provine din T 17 M 14 de la Taraclia II (Fig. 126/3). El este confecționat din aur și are forma unei flori de crin. Petalele acesteia au în montură sticlă, iar pe margini sudate granule.

O analogie întru totul pandantivului de la Taraclia II nu cunoaștem, dar foarte apropiat acestuia este pandantivul central al colierului din T 2 M 2 de la Porogi (Fig. 109/3).

Tipul VIII. *Pandantive sferice ornamentate cu “ochi”*

Pandantivele acestui tip sunt reprezentate, la fel ca și cele precedente, de un singur exemplar ce a fost descoperit în T 23 M 10 de la Bădragii Vechi (Fig. 8/2). Acesta este realizat din bronz și are o formă rotundă. El are un orificiu de formă rotundă barat de două tortițe, iar suprafața exterioară ornamentată cu trei rânduri de “ochi”. La ora actuală nu cunoaștem analogii pentru acest pandantiv.

Tipul IX. *Pandantive bitronconice cu vârf poligonal*

În cadrul acestui tip este documentat doar un singur exemplar. El a fost descoperit în mormântul de la Nadlimanskoe (Fig. 82/2, 182/8). Este confecționat din gagat și are o formă relativ bitronconică. La capătul superior acesta are un orificiu de prindere. Partea superioară este circulară în secțiune și tăiată drept, iar cea inferioară are forma unui con hexagonal.

Astfel de pandantive din gagat au fost descoperite într-o serie de morminte, care se datează în secolul I p. Chr. și începutul secolului II p. Chr., din cadrul necropolelor nord-pontice de la Beljaus, Novo-Otradnoe, Kepy, Tiramba, Gorgippia și Tanais¹⁰¹⁰.

În ceea ce privește pandantivul de la Nadlimanskoe acesta se datează ca și întregul mormânt, pe baza oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Tipul X. *Pandantive de forma a doi cilindri alăturați*

În mormintele sarmatice analizate acestea sunt documentate de un singur exemplar ceramic ce provine din T 4 M 6 de la Taraclia II (Fig. 124/33, 182/11), care se datează a doua jumătate a secolului I p. Chr. Acesta reprezintă, însă, o imitație a celor din faianță egipteană, care au forma a doi cilindri alăturați prevăzuți cu urechiușă de prindere în partea superioară. Unii dintre aceștia sunt mai rotunjiți și bombați în partea centrală, iar alții au forma unor cilindri drepecți. Atât marginea inferioară cât și cea superioară a acestora este profilată. Pandantivele acestui tip sunt frecvent întâlnite în necropolele de la Gorgippia, Kepy, Panticapaeum, Tanais, Tiramba, Charax, Chersonesus¹⁰¹¹, sau Zolotoe¹⁰¹². Se întâlnesc astfel de pandantive din faianță egipteană și în mormintele scitice târzii¹⁰¹³, dar și în cele sarmatice¹⁰¹⁴.

¹⁰⁰⁶ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 263, pl. 27/263, 4.

¹⁰⁰⁷ Kovpanenko 1986, p. 97, fig. 103, 104/4.

¹⁰⁰⁸ Kovpanenko 1986, p. 127 a datat mormântul în prima jumătate a secolului I p. Chr.

¹⁰⁰⁹ Daševskaja 1991, p. 38, pl. 69/10.

¹⁰¹⁰ Alexeeva 1978, p. 18, pl. 22/2-4, tipul 84; Daševskaja 1991, pl. 68/59.

¹⁰¹¹ Alexeeva 1975, p. 47, pl. 11/45-46, 13/48, tipurile 84-86.

¹⁰¹² Korpusova 1983, p. 71, 100, pl. XVII/12.

¹⁰¹³ Daševskaja 1991, p. 38, pl. 69/42.

Din punct de vedere cronologic pandantivele acestui tip se datează în intervalul cuprins între sfârșitul secolului I a. Chr. – secolul III p. Chr., dar sunt predominante în secolele I-II p. Chr.¹⁰¹⁵.

În afară de pandantivele prezentate, în mormintele sarmatice din spațiul și perioada analizată, au mai fost descoperite o serie de piese, precum cochiliile, astragalele și clopoțeii, care au și această funcționalitate.

Cochilii

Cochiliile sunt pandantive-amulete de diferite mărimi ce se întâlnesc și în unele morminte sarmatice¹⁰¹⁶. Alături de exemplare mai mari se întâlnesc și cochiliile de dimensiuni mai mici. Acestea sunt prevăzute cu câte un orificiu la unul din capete ceea ce constituie o dovadă că ele au fost purtate ca pandantive în salbe la gât alături de alte pandantive, mărgelile sau amulete. O dovadă în acest sens este și faptul că în multe cazuri acestea sunt descoperite în morminte în jurul gâtului defuncțiilor. În necropola de la Chersonesus au fost descoperite pandantive din aur ce imită cochiliile¹⁰¹⁷. Foarte probabil că aceste pandantive-amulete au avut un rol apotropaic. Din sursele etnografice este cunoscut că la popoarele din Asia Centrală pandantivele-cochilii erau considerate ca protectoare împotriva bolilor și deochiului¹⁰¹⁸.

În mormintele sarmatice din spațiul și perioada analizată astfel de piese au fost descoperite în T 1 M 5 de la Giurcani, T 1 M 5 de la Podoima (Fig. 96/2-3), Ștefănești (Fig. 118/14-17, 183/6-7) și T 2 M 9 de la Taraclia II (Fig. 123/3, 183/8).

Astragale

Astragalele sunt amulete realizate, de regulă, din oase de oaie ce se întâlnesc în unele morminte sarmatice din întregul teritoriu locuit de aceștia, cât și în diferite medii culturale de pe un întins spațiu¹⁰¹⁹. O mare parte a astragalelor au fost folosite ca pandantive-amulete¹⁰²⁰. O dovadă în acest sens este prezența unui orificiu la unul din capete sau în partea de mijloc a acestora. Ele au fost purtate în salbe la gât uneori, probabil, alături de alte pandantive sau amulete. În mormintele sarmatice din teritoriul și perioada de care ne ocupăm astragale au fost descoperite în T 23 M 10 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 8/4), T 25 M 4 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 13/4a-d, 183/9-13), T 1 M 4a de la Beljaevka și T 3 M 3 de la Șcerbaca (Fig. 117/1).

În stepele euroasiatice, locuite încă din epoca bronzului de triburi crescătoare de animale, astragalele se întâlnesc adeseori în morminte. În legătură cu acestea s-a remarcat că în mormintele de copii și adolescenți numărul astragalelor este tot timpul mai mare decât în cele de adulți. Pentru mormintele acestora din urmă este caracteristică, de regulă, prezența a doar unui singur astragal. O situație similară avem și în mormintele sarmatice analizate în care s-au descoperit astragale. Astfel, în mormântul de adolescent de la Bădrăgii Vechi (T 23 M 10) se aflau cinci astragale, toate cu orificii (Fig. 8/4-8), iar în cel de la Bădrăgii Vechi (T 25 M 4), care a aparținut tot unui adolescent, se aflau 24 de exemplare (Fig. 13/4a-d). 77 de astragale se aflau în mormântul de adolescent din T 1 M 4a de la Beljaevka. Mai multe astragale, a căror număr nu este precizat, se găseau și în mormântul de copil de la Șcerbaca (T 3 M 3).

În așezarea de la Ivolginsk din nordul Mongoliei¹⁰²¹, dar și în mormintele culturii Taștyk (sec. I a. Chr. - I p. Chr.)¹⁰²², o mare parte a astragalelor erau însemnate cu diferite semne, unele de tip tamga¹⁰²³.

¹⁰¹⁴ Vinogradov 1963, p. 84, fig. 37/4; Bogdanova 1963, p. 104, fig. 4/16; Skripkin 1990, fig. 29/31; Kostenko 1993, p. 79, 82, fig. 24/6-7, 26/12; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 314, pl. 33/314, 5.

¹⁰¹⁵ Alexeeva 1975, p. 47, tipurile 84-86.

¹⁰¹⁶ Cf. Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 175, 318, 332, 362, pl.19/175, 34/318, 35/332, 40/362.

¹⁰¹⁷ Zubar', Meščarikov 1983, p. 97.

¹⁰¹⁸ Cf. Guščina, Zaseckaja 1994, p. 22 cu bibliografie.

¹⁰¹⁹ Cf. Fedorov 1960, pl. 35/17-18, 23; Vjaz'mitina 1972, p. 15, 152, fig. 4/6, 71/6; Burakov 1976, p. 128, pl. XIV/13, 17; Alexeeva 1982, p. 32, pl. 45/27, 35; Zubar' 1982, p. 109, fig. 74/9-11; Symonovič 1983, p. 91, pl. XXIX/35-36, 40-49; Korpusova 1983, p. 101, 107, 108, pl. XIX/11, XXXVI/13, XXXVII/14; Guščina, Zaseckaja 1994, p. 21-22.

¹⁰²⁰ Se consideră că unele astragale au fost utilizate ca jucării (Cf. Vjaz'mitina 1972, p. 152).

¹⁰²¹ Davydova 1968, fig. 15.

¹⁰²² Kyzlasov 1960, p. 142, fig. 53, *apud* Guščina, Zaseckaja 1994, p. 21.

¹⁰²³ Guščina, Zaseckaja 1994, p. 21-22, fig. 7.

Astragale cu semne pe ele sunt cunoscute în secolele IV a. Chr. - IV p. Chr. și în Horezm¹⁰²⁴. Acestea se întâlnesc și în orașele grecești nord-pontice unde au avut un rol cultural-magic și au servit ca pandantive-amulete cu rol apotropaic. La Olbia a fost descoperit un tipar din lut pentru realizarea astragalilor metalice¹⁰²⁵. În plus, în cavourile de pe peninsula Taman au apărut astragale ce aveau înscrise pe ele nume grecești¹⁰²⁶. La Chersonesus, pe lângă astragale din os¹⁰²⁷, au fost descoperite și exemplare din sticlă, lignit sau pereți de vase ceramice. Acestea aveau orificii de prindere și au servit ca pandantive-amulete cu rol apotropaic¹⁰²⁸. La Panticapaeum au fost descoperite astragale fără orificiu a căror corp era înfășurat cu sârmă din bronz fiind astfel transformate în pandantive¹⁰²⁹.

Clopoței

Clopoțeii sunt unele dintre cele mai răspândite pandantive-amulete. Ei sunt cunoscuți la diferite triburi și popoare din antichitate¹⁰³⁰ și au avut rolul de a îndepărta spiritele rele. Nu constituie o excepție în acest sens nici sarmații în mormintele cărora acestea se întâlnesc adeseori¹⁰³¹. În morminte clopoțeii sunt reprezentați, de regulă, de un singur exemplar, dar sunt și cazuri în care întâlnim câteva exemplare. Clopoței au fost purtați, la fel ca și restul pandantivelor și amuletelor, în cadrul unor salbe, la gât¹⁰³². Uneori, probabil, aceștia au fost purtați ca pandantive-amulete separat. Unii clopoței au fost purtați, foarte probabil, alături de alte pandantive sau amulete, atârnați de centură, iar alții la încheietura mâinii. O confirmare a celor spuse este descoperirea clopoțeilor cu precădere pe pieptul, burta sau încheietura mâinilor defuncților¹⁰³³.

În mormintele sarmatice din teritoriul și perioada de care ne ocupăm clopoțeii provin din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 79/9), Ștefănești (Fig. 118/13, 183/5), T 1 M 1 de la Taraclia I (Fig. 119/2, 5, 9, 183/3), T 4 M 6 de la Taraclia II (Fig. 124/18), Tâlmaza și T 1 M 8 de la Giurcani (Fig. 57/24-25, 183/1-2).

Cu excepția clopoțelului din mormântul de la Mocra, care este din aur, toți ceilalți sunt din bronz.

Clopoțelul de la Ștefănești (1 ex.) și cei din T 1 M 1 de la Taraclia I (4 ex.), T 4 M 6 de la Taraclia II (1 ex.), Tâlmaza (1 ex.) și T 1 M 8 de la Giurcani (2 ex.) au fost descoperiți împreună cu mărgelile, amulete și pandantive ceea ce indică că au făcut parte din cadrul unor salbe purtate la gât. În cadrul clopoțeilor mai sus menționați se disting două tipuri:

Tipul I – clopoței de formă emisferică cu orificiu prin care trece un fir pentru susținerea barei pendulatorii din interior (Fig. 57/24-25, 119/2, 5, 124/18, 183/1-2, 5).

Tipul II – clopoței de formă tronconică cu urechiușă de prindere turnată împreună cu restul corpului (Fig. 119/9, 183/3).

Atât clopoțeii primului tip cât și cei aparținând tipului II au avut o largă răspândire în diferite medii culturale pe parcursul primelor secole p. Chr.¹⁰³⁴.

¹⁰²⁴ Konovalov 1976, p. 203, *apud* Guščina, Zaseckaja 1994, p. 22.

¹⁰²⁵ Vjaz'mitina 1972, p. 152.

¹⁰²⁶ Vjaz'mitina 1972, p. 152.

¹⁰²⁷ Zubar' 1982, p. 109, fig. 74/9-11.

¹⁰²⁸ Zubar', Meščjarikov 1983, p. 98.

¹⁰²⁹ Alexeeva 1982, p. 32, pl. 45/27, tipul 32.

¹⁰³⁰ Cf. Šelov 1961, pl. XXXVIII/8, XXXIX/5-6; Vjaz'mitina 1972, p. 30, 51, 53, 152-153, fig. 11/2, 22/2, 24/5, 71/9, 13; Burakov 1976, p. 124, pl. XIII/7; Gudkova, Fokeev 1982, p. 82, fig. 15/2, 10; Zubar'. Meščjarikov 1983, p. 97; Symonovič 1983, p. 98, pl. XLIV; Korpusova 1983, p. 99-100, 102, 104, 106, 107, pl. III/6, X/11, XII/6-7, XVII/16, XXII/8, XXXI/12; Nowakowski 1988, p. 69-146; Daševskaja 1991, pl. 70/1-8.

¹⁰³¹ Vinogradov 1963, p. 74, fig. 30; Volkov, Guguev 1986, p. 73, pl. 55/1-4; Medvedev 1990, p. 33, 38, 68-69, 89-90, fig. 9/11, 11/8-9, 28/6; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 246-247, fig. 28/3, 30/10, 41/11; Prohorova, Guguev 1992, fig. 3/7-8; Dzygovsk'kyj 1993, p. 52, fig. 26/16-17; Guščina, Zaseckaja 1994, p. 22-23, cat. nr. 17, 137, 148, 376, pl. 1/17, 14/137, 15/148, 42/376, 1-2; Marčenko 1996, fig. 45/11, 48/8; Maximenko 1998, p. 139, fig. 84; Romanjuk, Simonenko 2001, p. 22, fig. 7/3.

¹⁰³² Cf. în acest sens descoperirile din mormintele sarmatice din necropola de la Čertovicik (Medvedev 1990, p. 33, 38, 90).

¹⁰³³ Cf. Symonovič 1983, p. 98. Clopoțelul din mormântul tumulului nr. 13 de la Čertovicik era atârnat de brățară împreună cu o mărgea (Medvedev 1990, p. 68, 90, fig. 28/6).

¹⁰³⁴ Cf. Vulpe, Vulpe 1933, p. 344, fig. 126/10; Šelov 1961, pl. XXXVIII/8, XXXIX/5-6; Vjaz'mitina 1972, p. 30, 51, 53, 152-153, fig. 11/2, 22/2, 24/5, 71/9, 13; Sanie 1981, p. 182, pl. 48/1; Berciu 1981, p. 102, fig. 80/9; Gudkova, Fokeev 1982, p. 82, fig. 15/2; Zubar'. Meščjarikov 1983, p. 97; Symonovič 1983, p. 98, pl. XLIV/5-17, 21-22, 24-25, 35;

VI. 3. 16. Mărgele

Față de alte piese de podoabă, mărgelele sunt o categorie ce au avut o largă circulație și consistentă utilizare de-a lungul timpului pe spații întinse. Acest fapt explică perpetuarea unui număr mare de tipuri o perioadă îndelungată de timp.

Ca și categorie de material arheologic mărgelele reprezintă un izvor istoric destul de important. Ele constituie o categorie de material arheologic care ne creează o imagine amplă asupra relațiilor comerciale, dezvoltării meșteșugurilor, gusturile estetice și a altor fațete ale vieții comunităților antice.

Mărgelele erau purtate în salbe la gât și tocmai din această cauză sunt descoperite cu precădere pe pieptul și în jurul gâtului defuncțiilor. De forte multe ori, însă, ele sunt descoperite la încheietura mâinilor sau la gleznele picioarelor. În aceste cazuri ele au constitui brățări sau podoabe ce împodobeau picioarele. Adeseori anumite tipuri de mărgele erau cusute pe haine, în special la guler, mâneci și poalele, dar și în zona brâului sau pe pantaloni. Sunt cazuri când cu mărgele erau împodobite curelele spadei, în acest caz ele fiind descoperite în zona mânerului și lamei spadelor. Începând însă cu secolul II a. Chr. mărgelele sunt tot mai frecvent întâlnite în mormintele sarmaților de rând ceea ce indică că această categorie de podoabe încetează a mai fi apanajul păturilor sociale bogate a societății sarmatice. Totuși, după numărul mărgelelor și tipurilor existente în morminte, mai ales când se ia în considerație tot inventarul, se poate vorbi de o diferențiere socială în rândul acestora.

Tot mai des, mărgelele sunt folosite ca material pentru stabilirea datării unor morminte sarmatice. Această situație se explică mai întâi prin faptul că mărgelele sunt o categorie de material numeroasă în mormintele sarmatice, iar în al doilea rând prin multitudinea de tipuri și variante. O altă cauză care a dus la utilizarea acestora pentru stabilirea cronologică a anumitor morminte este și existența unor lucrări dedicate mărgelelor din diferite regiuni și medii culturale în care sau făcut precizări tipologice și cronologice¹⁰³⁵. Cu toate acestea, atunci când în morminte sunt doar mărgele ce aparțin unor tipuri și variante care au o datare largă ele nu pot fi utilizate ca elemente de datare a mormintelor. Anumite precizări cronologice pot da doar complexe cu mărgele care au o datare mai restrânsă.

Alături de cele menționate mai trebuie spus că, atunci când se lucrează cu mărgele există o serie de aspecte care nu permit o stabilire mai exactă a tipului sau variantei. Acestea se leagă de starea fragmentară în care au fost descoperite sau se află, pierderea ori deteriorarea lor în timp sau publicarea nesatisfăcătoare a acestora (descriere incompletă sau inexactă, lipsa desenelor etc.). În plus, de multe ori, analiza lor se bazează pe o descriere vizuală și nu pe una complexă care să ia în considerație și aspectele tehnologice.

Mărgelele din mormintele sarmatice analizate sunt tipologic identice sau apropiate, cu precădere, de cele din regiunea pontică. Această situație se explică prin faptul că, începând cu secolul II a. Chr., sarmații au început să aibă relații economice și politice tot mai strânse atât cu orașele grecești din nordul Mării Negre, cât și cu regiunile ce au fost supuse influențelor acestora mult mai timpuriu.

Pentru confecționarea mărgelelor era nevoie de un înalt nivel de dezvoltare a meșteșugurilor, ceea ce făcea, așa cum s-a remarcat¹⁰³⁶, imposibilă producerea lor în mediul nomad, căruia îi aparțin și sarmații. Din acest considerent cea mai mare parte a mărgelelor au ajuns la sarmați în urma schimburilor comerciale cu centrele din nordul și nord-estul Mării Negre. Totuși unele mărgele, realizate primitiv, din os, cretă sau diferite roci puteau fi realizate și de către aceștia.

Luând în considerație faptul că în mormintele sarmatice din teritoriu și perioada analizată numărul descoperirilor de mărgele este destul de mare și variat, iar tipurile existente sunt bine cunoscute, vom menționa doar mormintele în care au fost descoperite mărgele și doar în unele cazuri ne vom opri asupra unora dintre ele (Cf. Tab. 10, Fig. 231b).

Korpusova 1983, p. 99-100, 102, 104, 106, 107, pl. III/6, X/11, XII/6-7, XVII/16, XXII/8, XXXI/12; Nowakowski 1988, p. 69-146; Daševskaja 1991, pl. 70/3-7.

¹⁰³⁵ Cf. Alexeeva 1975; Alexeeva 1978; Alexeeva 1982; Tempelmann-Maczyńska 1985.

¹⁰³⁶ Skripkin 1990, p. 75.

Tabelul nr. 10. Descoperirile de mărgele

Nr.	Localitatea	Materialul
1.	Anenii Noi	Carneol (Fig. 1/4c), faianță egipteană (Fig. 1/4b), sticlă (Fig. 1/4a, d).
2.	Bădragii Vechi T 7 M 1	Carneol (Fig. 5/3a), sticlă albă (Fig. 5/3b), agat (Fig. 5/3c), faianță egipteană de culoare turcoaz (Fig. 5/4).
3.	Bădragii Vechi T 7 M 2	Gagat (Fig. 5/8).
4.	Bădragii Vechi T 7 M 4	Agat (Fig. 6/9a, d), carneol (Fig. 6/9b), sticlă (Fig. 6/9c, e), faianță egipteană (Fig. 6/9f), calcedonie (Fig. 6/9g), faianță egipteană de culoare turcoaz (Fig. 6/4).
5.	Bădragii Vechi T 20 M 1	Sticlă.
6.	Bădragii Vechi T 25 M 2	Carneol (Fig. 11/5, 7), carneol, sticlă verde, verzui-albăstruie, neagră (Fig. 11/8), cristal (Fig. 11/8a), carneol, sticlă verde și albastră (Fig. 11/6), sticlă (Fig. 11/9), carneol (Fig. 10/6b), sticlă albastră (Fig. 10/6a).
7.	Bădragii Vechi T 25 M 3	Carneol, chihlimbar, agat, calcedonie, sticlă (Fig. 12/9-14, 20), sticlă cu interiorul aurit (Fig. 12/21), sticlă verde (Fig. 12/7, 15-19, 22).
8.	Bădragii Vechi T 25 M 9	Sticlă policoloră (albă, roșie, albastră, verde și cafenie) (Fig. 15/2).
9.	Bădragii Vechi T 25 M 10	Carneol (Fig. 16/5a), agat (Fig. 16/5b), cristal de munte (Fig. 16/5c), faianță egipteană de culoare turcoaz mai palidă (Fig. 16/4).
10.	Bădragii Vechi T 27 M 1	Chihlimbar (Fig. 17/4), agat (Fig. 17/3a), carneol (Fig. 17/3b), sticlă albastră (Fig. 17/3c), faianță egipteană de culoare turcoaz și sticlă cafenie-deschisă (Fig. 19/5-6).
11.	Bădragii Vechi T 29 M 13	Faianță egipteană de culoare turcoaz.
12.	Bădragii Vechi T 32 M 2	Agat (Fig. 23/6a-b), carneol (Fig. 23/6c, 7-8), faianță egipteană turcoaz-deschisă (Fig. 23/9).
13.	Bădragii Vechi T 32 M 4	Sticlă ornamentată cu motive vegetale de culoare galbenă (Fig. 24/6), sticlă verzuie (Fig. 24/5).
14.	Beljaevka T 1 M 4a	Chihlimbar, sticlă de culoare albă, albastră și aurie (Fig. 25/3, 6).
15.	Beljaevka T 1 M 15	Sticlă (Fig. 25/4-5).
16.	Bezeni	Sticlă monocoloră (Fig. 29/3-5, 7, 9) și policoloră (Fig. 29/6, 8).
17.	Brăviceni T 4 M 1	Agat negru (Fig. 30/3).
18.	Brăviceni T 4 M 6	Chihlimbar (Fig. 33/1, 4c, 5a), sticlă neagră (Fig. 33/5b), sticlă cenușie (Fig. 33/5c), sticlă neagră (Fig. 33/5f), sticlă albă (Fig. 33/5d), coral (Fig. 33/2, 4b, 5e), sticlă albastră-închisă și verde (Fig. 33/3), sticlă verde și albastră-închisă (Fig. 33/4a), sticlă verde, albă și cafenie.
19.	Brăviceni T 22 M 1	Cristal de munte (Fig. 35/1a), sticlă albastră (Fig. 35/1b), chihlimbar (Fig. 36/1), sticlă albastră (Fig. 36/2, 4a-b), chihlimbar (Fig. 36/4c), sticlă albastră (Fig. 36/5a), violet-deschisă și verde-deschisă (Fig. 36/5-6).
20.	Burjakovka	Sticlă albastră, verde-deschisă și incoloră (Fig. 38/2).
21.	Bursuceni M 5	Sticlă cafenie (Fig. 39/3b), agat (Fig. 39/2a), chihlimbar (Fig. 39/2b), mărgele mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz-deschisă (Fig. 39/3a).
22.	Bursuceni M 6	Sticlă albă (Fig. 40/3a-b).
23.	Butești	Sticlă opacă, transparentă și brun-cenușie.
24.	Cazaclia T 10 M 1	Sticlă albă (Fig. 42/17).
25.	Cândești M 71	Mărgea din argint torsionat, lucrată în tehnica filigranului (Fig. 44/12), chihlimbar (Fig. 44/14), cristal de stâncă de culoare maronie (Fig. 44/15-17), sticlă violet-închisă (Fig. 44/18), rocă friabilă de culoare gălbuie (Fig. 44/19), coral (Fig. 44/20).
26.	Codrul Nou T 1 M 1	Carneol (Fig. 46/9a), cristal de munte (Fig. 46/9b-c), coral (Fig. 46/9d), sticlă de culoare închisă (Fig. 46/9), faianță egipteană de culoare turcoaz-deschisă (Fig. 46/7).
27.	Costești T 7 M 1	Mineral negru (Fig. 47/4), sticlă verzui-albăstruie (Fig. 47/2).
28.	Costeștii Noi T 1 M 2	Sticlă.
29.	Cuconeștii Vechi T 3 M 1	Chihlimbar, sticlă albastră, gagat, mineral de culoare roșie-deschisă, mineral (?) de culoare vișinie (Fig. 48/5).
30.	Drăgușeni-Ostrov M 5	Sticlă verzuie-irizată cu reflexe albastre sau fumuriu-negricios, sticlă albă.
31.	Dubăsarii Vechi T 1 M 9	Sticlă (Fig. 49/8), lut (Fig. 49/8a).
32.	Dubăsarii Vechi T 1 M 25	Chihlimbar, sticlă (Fig. 50/2).
33.	Dumeni T 9 M 13	Chihlimbar (Fig. 51/3).
34.	Dumeni T 14 M 3	Sticlă (Fig. 52/1a), faianță egipteană de culoare turcoaz (Fig. 52/1b).

35.	Duruitorii Noi T 6 M 3	Chihlimbar (Fig. 54/6), sticlă sedefie (Fig. 54/9), faianță egipteană de culoare turcoaz-deschisă (Fig. 54/5).
36.	Giurcani T 1 M 8	Sticlă (Fig. 57/3-5, 13-18), faianță egipteană (Fig. 57/1-2, 6-8), sticlă policoloră (Fig. 57/9).
37.	Giurcani T 2 M 1	Sticlă (Fig. 56/4-5).
38.	Glubokoe T 2 M 3	Sticlă.
39.	Gradiște T 1 M 9	Sticlă.
40.	Gradiște T 1 M 21	Carneol, agat, sticlă sedefie, faianță egipteană de culoare turcoaz.
41.	Hancăuți T 1 M 11	Chihlimbar, coral, agat (Fig. 61/5), faianță egipteană de culoare turcoaz (Fig. 61/2).
42.	Hancăuți T 2 M 1	Carneol (Fig. 62/2).
43.	Holmskoe M 4	Sticlă albastră ornamentată cu "ochi" (Fig. 63/18), sticlă neagră ornamentată cu linii albe transversale (Fig. 63/17), sticlă de diferite culori (Fig. 63/11-12, 14-15), sticlă albastră (Fig. 63/9-10), sticlă mată (Fig. 63/13), sticlă transparentă și carneol (Fig. 63/20).
44.	Holmskoe M 22	Carneol (Fig. 64/4), cristal, chihlimbar (Fig. 64/7), coral (Fig. 64/8), pirită (Fig. 64/6), sticlă (Fig. 64/5,9-10, 12), sticlă de diferite culori (Fig. 64/4a).
45.	Hrușca	Carneol (Fig. 65/22).
46.	Kiselev M 9	Sticlă (Fig. 67/5).
47.	Kuzmin T 4 M 2	Carneol (Fig. 69/4-6).
48.	Lenkovcy T 1 M 2	Chihlimbar, sticlă verde și portocalie (Fig. 70/3-9, 14-17), faianță egipteană de culoare turcoaz (Fig. 70/10), sticlă (Fig. 70/11-13).
49.	Lenkovcy T 1 M 6	Sticlă, faianță egipteană de culoare turcoaz .
50.	Lenkovcy T 1 M 9	Sticlă (Fig. 71/1, 5-7), carneol (Fig. 71/2-4, 8-9).
51.	Lenkovcy T 1 M 12	Chihlimbar, faianță egipteană de culoare turcoaz.
52.	Majaki T 5 M 3	Sticlă.
53.	Mărculești T 3 M 13	Sticlă verde și albă (Fig. 73/11-12).
54.	Mihajlovka T 2 M 2	Sticlă albastră, verde, albă, galbenă și roșie (Fig. 74/6-9).
55.	Mihajlovka T 3 M 3	Sticlă (Fig. 75/9).
56.	Mocra T 1 M 4	Sticlă (Fig. 78/2).
57.	Mocra T 1 M 10	Sidex (Fig. 78/8-9), sticlă policromă (Fig. 78/6-7).
58.	Mocra T 2 M 2	Sticlă policromă (Fig. 80/4), chihlimbar (Fig. 80/3), gâgat (Fig. 80/1), coral (Fig. 80/2), rocă cretoasă (Fig. 80/5), sticlă albă, galbenă, roșie, albastră-deschisă și de culoare turcoaz.
59.	Ostrivec-Verteba M 2	Marnă albă (Fig. 89/2), chihlimbar, sticlă albastră.
60.	Ostrivec-Verteba M 3	Sticlă neagră, albastră, incoloră (Fig. 89/7).
61.	Ostrivec-Verteba M 4	Coral (?).
62.	Ostrivec-Verteba M 5	Chihlimbar (Fig. 89/12), sticlă albastră (Fig. 89/11a-b, d), sticlă incoloră (Fig. 89/11c), sticlă verde și albastră-închisă (Fig. 89/10).
63.	Ostrivec-Verteba M 6	Sticlă incoloră (Fig. 89/13), sticlă, coral.
64.	Ostrivec-Verteba M 8	Sticlă.
65.	Ostrivec-Verteba M 9	Chihlimbar, sticlă incoloră, gălbui-maronic, roz-gălbui (Fig. 90/6), gălbui (Fig. 90/4), albastră-închisă (Fig. 90/2-3).
66.	Ostrivec-Verteba M 10	Chihlimbar, sticlă roșie-deschisă (Fig. 90/8), sticlă verde și albastră.
67.	Palanca T 2 M 3	Chihlimbar (Fig. 91/3a-c), sticlă albă opacă (Fig. 91/3d-e), sticlă neagră (Fig. 91/4a), galbenă (Fig. 91/4b-c), violet-deschisă (Fig. 91/4d), galbenă (Fig. 91/5a, e), violet-deschisă (Fig. 91/5b), galbenă transparentă (Fig. 91/5c), cafenie (Fig. 91/5d), faianță egipteană de culoare albastră-deschisă (Fig. 91/6a), sticlă cenușie (Fig. 91/6b-c).
68.	Podoima T 1 M 5	Carneol (Fig. 96/5-6), sticlă (Fig. 96/4c), carneol (Fig. 96/4b), carneol (Fig. 96/5), sticlă albastră-deschisă (Fig. 96/8), sticlă albastră (Fig. 96/9).
69.	Seliște M 39	Sticlă incoloră, albă, albastră, verde, roșie (Fig. 112/8, 10-19), ornamentate cu "ochi" (Fig. 112/2-3), faianță egipteană de culoare turcoaz (Fig. 112/1).
70.	Seliște M 65	Sticlă roșie (Fig. 113/4), verde (Fig. 113/2), galbenă (Fig. 113/3).
71.	Sărăteni T 3 M 10	Sticlă albă, galbenă și verde (Fig. 114/3a), cafenie (Fig. 114/3b).
72.	Semenovka T 14 M 20	Sticlă albastrui-gălbui (Fig. 115/6).
73.	Șcerbaca T 2 M 5	Faianță egipteană de culoare turcoaz (Fig. 116/9).
74.	Ștefănești	Sticlă (Fig. 118/7-8, 11), faianță egipteană (Fig. 118/2-4).
75.	Taraclia I T 1 M 1	Sticlă (Fig. 119/6), din faianță egipteană (Fig. 119/13a), sticlă (Fig. 119/13b-c), carneol (Fig. 119/13d), carneol (Fig. 119/12a), sticlă (Fig. 119/12b-c).

76.	Taraclia I T 1 M 3	Sticlă (Fig. 120/4a), carneol (Fig. 120/4b), sticlă (Fig. 120/2a-b).
77.	Taraclia I T 1 M 27	Carneol (Fig. 122/3-4), mărgelile mărunte din faianță egipteană (Fig. 122/5-6).
78.	Taraclia II T 4 M 6	Faianță egipteană de culoare albastră-deschisă (Fig. 124/1-5, 8-10), sticlă verde ornamentată cu șase “ochi” (Fig. 124/7).
79.	Taraclia II T 17 M 11	Faianță egipteană și sticlă (Fig. 125/1), sticlă (Fig. 125/2).
80.	Taraclia II T 17 M 14	Carneol și calcedonie (Fig. 126/4), sticlă albă (Fig. 126/2).
81.	Tălmaza	Neprecizat.
82.	Tătărăuca Nouă M 1	Sticlă (Fig. 127/2-4), sticlă albă (Fig. 127/5).
83.	Tețcani T 1 M 8	Sticlă albă (Fig. 128/6), maronie-închisă (Fig. 128/3), sticlă (Fig. 128/4), faianță egipteană (Fig. 128/5).
84.	Tutova M 1	Faianță egipteană (Fig. 131/5-7), sticlă (Fig. 131/8-12).
85.	Vaslui M 1	Sticlă neagră (Fig. 134/7).
86.	Văratice T 1 M 4	Faianță egipteană de culoare turcoaz-deschisă (Fig. 135/1).
87.	Văratice T 2 M 6	Sticlă (Fig. 136/18-19), albastră-închisă (Fig. 136/7-14), verde (Fig. 136/15-16), albă.
88.	Vișnevoe T 18 M 3	Sticlă galbenă, albă, neagră, roșie (Fig. 141/2), sticlă albă cu “ochi” de culoare roșie, galbenă și neagră (Fig. 141/3), sticlă verzui-gălbui (Fig. 141/8-11), galbenă și neagră (Fig. 141/6-7).
89.	Vlăsinești M 1-8	Sticlă.
90.	Zîmești T 1 M 5	Sticlă (Fig. 143/4-9).

Alături de numeroasele și diversele mărgelile, într-o serie de morminte au fost descoperite împreună cu acestea și scarabei din faianță egipteană purtați în salbe la gât alături de mărgelile, amulete sau pandantive, dar și ca brățări. Astfel, în T 25 M 2 de la Bădragii Vechi (Fig. 11/8b), M 71 de la Căndești (Fig. 44/13), M 39 de la Seliște (Fig. 112/6), T 14 M 20 de la Semenovka (Fig. 115/5, 184/4) au fost descoperiți câte un scarabeu, iar în mormântul de la Șrefănești (Fig. 118/5, 184/3) și T 4 M 6 de la Taraclia II (Fig. 124/16-17, 184/1-2) câte două exemplare. Șase scarabei din faianță egipteană de culoare albă provin din T 2 M 6 de la Văratice (Fig. 136/1-6, 184/5-10), iar 13 de culoare verzui-albăstruie și galbenă din T 1 M 10 de la Mocra (Fig. 78/10). Acestea din urmă se aflau la încheietura mâinii stângi și au constituit o brățară.

Scarabeii din T 25 M 2 de la Bădragii Vechi și M 71 de la Căndești sunt simpli și foarte apropiați de cei din grupa târzie a tipului 50a din clasificarea tipologică a lui E. M. Alexeeva, care se datează în secolele I a. Chr. – I p. Chr.¹⁰³⁷. Piesa din M 39 de la Seliște este foarte apropiată tipului 51b, care se datează în secolele I-II p. Chr.¹⁰³⁸. Scarabeul din T 14 M 20 de la Semenovka are pe partea interioară un semn ce imită un șarpe aparținând tipului 48b în clasificarea lui tipologică a autoarei sus menționate¹⁰³⁹. Astfel de piese provin din complexe care se datează în secolele I a. Chr. – secolul II p. Chr. Scarabeii de la Ștefănești și T 4 M 6 Taraclia II au semne pe partea interioară și sunt de tipul 50v, care se datează cu precădere în secolul I p. Chr., dar se întâlnesc și în secolul I a. Chr. și secolul II p. Chr.¹⁰⁴⁰. De tipul 48b și 50v sunt și scarabeii cu diferite semne pe partea interioară din T 2 M 6 de la Văratice și T 1 M 10 de la Mocra.

Alături de scarabei în câteva morminte au fost descoperite și o serie de piese care erau purtate și ele în salbe la gât alături de mărgelile, pandantive și amulete. Astfel din T 1 M 8 de la Giurcani (Fig. 57/20-21, 184/11-12) și M 39 de la Seliște (Fig. 112/7, 184/13) provin piese din faianță egipteană de culoare turcoaz, cu reprezentarea sculpturală a unui leu într-o atitudine pasivă (în poziție culcat, cu capul între labele din față și coada adusă pe lângă piciorul posterior drept) pe un suport dreptunghiular prevăzut cu câte un orificiu de prindere.

Piesele noastre, frecvente în spațiul nord-pontic, aparțin tipului 68b în clasificarea tipologică a lui E. M. Alexeeva și se datează în primele două secole p. Chr.¹⁰⁴¹.

Exemplarelor de la Giurcani și Seliște li se mai adaugă piesa din faianță egipteană cu reprezentarea sculpturală a unei broscuțe pe un suport dreptunghiular prevăzut cu orificiu de prindere din mormântul

¹⁰³⁷ Alexeeva 1975, p. 42, pl. 9/4, 6-9.

¹⁰³⁸ Alexeeva 1975, p. 43, pl. 9/26.

¹⁰³⁹ Alexeeva 1975, p. 41, pl. 10/2, 14, 20, 22.

¹⁰⁴⁰ Alexeeva 1975, p. 42, pl. 10/4, 8-13, 15-19, 21, 25, 32-34.

¹⁰⁴¹ Alexeeva 1975, p. 44-45, pl. 11/18-23, 26, 29.

de la Ștefănești (Fig. 118/6). Piesele similare exemplarului de la Ștefănești aparțin tipului 56 din cadrul aceleiași tipologii și se datează în secolul I – începutul secolului II p. Chr.¹⁰⁴².

După cum se poate vedea mărgelile reprezintă categoria cea mai numeroasă de podoabe din cadrul mormintelor de care ne ocupăm, ele fiind descoperite în 90 din cele 163 de morminte, care se datează în intervalul cronologic analizat.

Mărgelile din sticlă sunt cele mai numeroase, predominând cele monoculare de diferite forme și mărimi¹⁰⁴³. Culoarea acestora este, de regulă, albă, albastră, roșie, verde, violetă, cenușie, cafenie, neagră etc. În cadrul mărgelilor din sticlă sunt și piese policulare dintre care se remarcă cele ornamentate cu “ochi” și cele cu ornament compus¹⁰⁴⁴. Deși prezente în număr mic, nu lipsesc în mormintele de care ne ocupăm nici mărgelile din sticlă ce sunt placate în interior cu strat subțire din aur¹⁰⁴⁵.

O grupă aparte o reprezintă mărgelile din faianță egipteană¹⁰⁴⁶. Acestea sunt de diferite forme și mărimi și sunt destul de numeroase în cadrul mobilierului funerar al mormintelor de care ne ocupăm. În cadrul acestora predomină cele de culoare turcoaz și albastră cu diferite nuanțe.

Frecvent apar în morminte și mărgelile din carneol, calcedonie și agat. În câteva morminte au fost descoperite și mărgelile din cristal de munte¹⁰⁴⁷. Destul de bine sunt reprezentate în mormintele analizate mărgelile din chihlimbar și doar în câteva cazuri cele din gagat¹⁰⁴⁸.

Într-un singur caz (Cândești) este documentată o mărgelă în formă de butoiăș realizată dintr-un fir de argint torsionat lucrat în tehnica filigranului, pentru care nu cunoaștem o analogie.

Cea mai mare parte a mărgelilor au fost descoperite în zona gâtului și pe pieptul defuncțiilor. În foarte multe morminte însă acestea au fost descoperite și la încheieturile mâinilor și gleznelor picioarelor. În aceste cazuri ele, așa cum am mai menționat, au constituit brățări sau podoabe ce împodobeau picioarele.

Mărgelile, la fel ca și alte categorii de podoabe, au avut, indubitabil, un rol decorativ și unul cultural-magic. Ele conferă o imagine asupra sentimentelor estetice și ideilor existente în lumea sarmatică, dar nu numai. Acest fapt, probabil, explică de ce de foarte multe ori, inclusiv în cadrul mormintelor noastre, aceste sunt descoperite împreună cu diverse amulete.

Până nu demult la popoarele din Caucaz s-a păstrat credința în puterea magică a mărgelilor, fiind venerate cu precădere mărgelile cu “ochi”, care chipurile aveau capacitatea de a feri și respinge deochiul. În acest scop erau cusute pe hainele copiilor mărgelile cu “ochi”, dar și mărgelile mărunte. Mărgelile și unele amulete (cochilii, astragale) erau atârinate și de leagănul copiilor¹⁰⁴⁹.

O atenție deosebită era acordată în antichitate, dar nu numai, mărgelilor din pietre semiprețioase. Acestea prin calitățile lor estetice și fizice (culoare, duritate, luciu, rezistență, strălucire etc.) erau considerate ca fiind înzestrate cu anumite calități ieșite din comun. Turcoazul era considerat că ajută împotriva bolilor de ochi. Acesta este purtat și ca talisman care aduce o viață lungă și prosperă celui care îl poartă. Într-un manuscris armean din secolul XVII carneolul este menționat ca fiind un protector împotriva uneltirilor din partea dușmanilor, dar și că era înzestrat cu proprietăți medicale, vindecând tumorile și rănilor pricinuite de loviturile spadei¹⁰⁵⁰.

Potrivit unui letopiseț georgian din secolul X astfel de calități avea și agatul, care vindeca rănilor de la mușcăturile animalelor și insectelor veninoase. Despre puterea magică a chihlimbarului vorbesc unii autori din Orient. Astfel, în tratatul despre cunoașterea pieselor prețioase a lui Al Biruni se vorbește

¹⁰⁴² Alexeeva 1975, p. 43, pl. 11/12.

¹⁰⁴³ Vezi pentru mărgelile monoculare la Alexeeva 1978, p. 58-75, pl. 33-34.

¹⁰⁴⁴ Pentru mărgelile policulare și modul de realizare al lor vezi la Alexeeva 1975, p. 50-73, pl. 12, 14-16; Alexeeva 1978, p. 34-57, pl. 27-32; Alexeeva 1982, p. 33-45, pl. 47-49.

¹⁰⁴⁵ Cf. pentru astfel de mărgelile și modul de realizare al acestora Alexeeva 1978, p. 27-33, pl. 26.

¹⁰⁴⁶ Vezi în legătură cu termenul de faianță egipteană și problemele legate de aceasta la Alexeeva 1975, p. 23 sqq.

¹⁰⁴⁷ Cf. pentru mărgelile din pietre semiprețioase Alexeeva 1982, p. 5-21, pl. 35-39.

¹⁰⁴⁸ Vezi pentru mărgelile din chihlimbar și gagat la Alexeeva 1978, p. 6-26, pl. 20-25.

¹⁰⁴⁹ Cf. Guščina, Zaseckaja 1994, p. 20 cu bibliografie.

¹⁰⁵⁰ Guščina, Zaseckaja 1994, p. 20 cu bibliografie.

despre pietrele care aveau capacitatea de a feri de deochi. Printre pietrele care sunt înzestrate cu o astfel de putere miraculoasă este menționat și chihlimbarul¹⁰⁵¹.

Cert este că mărgelile din mormintele sarmatice din teritoriul și perioada analizată după materialul din care sunt realizate, forma și motivele ornamentale sunt similare celor din aceeași perioadă de pe un spațiu întins și diferite medii culturale. Toate acestea indică odată că mărgelile sunt printre cele mai larg răspândite podoabe, care s-au bucurat de o mare cerință încă din timpurile cele mai vechi. Nu constituie o excepție în acest sens nici sarmații la care mărgelile sunt cele mai numeroase și frecvent utilizate podoabe.

VI. 3. 15. Considerații privind evoluția pieselor de podoabă și vestimentație

Piese de podoabă și vestimentație din mormintele supuse analizei prezentate în acest subcapitol ilustrează pentru această perioadă și spațiu o varietate tipologică destul de mare. Unele dintre aceste piese nu au cunoscut o răspândire generală în lumea sarmatică, iar cea mai mare parte a lor au constituit importuri din alte medii culturale, cu precădere cele vecine¹⁰⁵².

În perioada și teritoriul de care ne ocupăm au fost utilizate o serie de piese de podoabă și vestimentație ce au o încadrare cronologică largă. Printre acestea se numără colanțele de tipul I, brățările aparținând tipurilor I-II, IV-VI, inelele de picior, cerceii de tipul Ia, II, IIIa, verigile, cataramele cu limbă (tipul I) și pandantivele de tipul I-II și X. Aceeași încadrare cronologică largă au și astragalele, cochiliile, clopoțeii și o mare parte a mărgelilor. O parte a pieselor de podoabă și vestimentație se datează însă într-un interval de timp scurt. Printre acestea se numără colierele de tipul I, cerceii de tipul Ib, IIIb, IV și V, dar și cea mai mare parte a aplicilor vestimentare. O încadrare cronologică îngustă au și alte categorii de podoabe precum fibulele, pandantivele de tipul III, scarabeii și piesele cu reprezentarea sculpturală a unui leu sau broscuțe cerceii cu cap zoomorf (tipul I). Cele mai numeroase piese de podoabă sunt mărgelile, care sunt prezente în peste jumătate din mormintele analizate (Cf. Fig. 231b). Acestea sunt urmate de fibule utilizate și ele intens de către sarmații din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului. Ele sunt reprezentate de 35 de exemplare, de 16 tipuri, ce provin din 34 de morminte (Cf. Fig. 227). Datorită stării fragmentare în cazul a trei fibule nu s-a putut stabili încadrarea lor tipologică. Din totalul fibulelor cele mai numeroase sunt cele puternic profilate de tip răsăritean (tipul XII), reprezentate de 12 exemplare, urmate de cele puternic profilate (tip *Almgren 69*; *Bojović, 9/3*; tip *Rustoiu 19c*) încadrate tipului XI în clasificarea noastră. De câte două exemplare sunt reprezentate fibulele "soldățești" (tipul V) și cele cu resort bilateral scurt și arcul aplatizat (tipul X). Doar într-un singur exemplar sunt reprezentate fibulele celorlalte tipuri (I-IV, VI-IX, XIII-XVI).

O categorie de podoabe relativ bine reprezentată sunt cerceii, care sunt de cinci tipuri și provin din 20 de morminte (Cf. Fig. 229), dar și pandantivele reprezentate de mai multe tipuri (Cf. 231a). Doar în inventarul a 13 dintre morminte supuse analizei se aflau brățări (Cf. Fig. 228) și în 11 aplici vestimentare (Cf. Fig. 231).

Fibulele aparțin, din punct de vedere cronologic, unor etape evolutive distincte care corespund unor subfaze ale Latène-ului mijlociu și târziu și ale epocii imperiale romane timpurii.

Cele mai timpurii fibule sunt piese de schemă Latène B2 și C (tipurile I-III). Faptul că ele fac parte din morminte de secol I a. Chr. (perioada Latène D) indică utilizarea lor o perioadă mai îndelungată de timp decât intervalul în care fibulele acestor tipuri s-au aflat la modă. Acestea sunt urmate de fibule ce corespund Latène-ului D2 și perioadei imperiale timpurii subfaza B1 (tipurile IV-VI). Fibule filiforme cu resort bilateral scurt și coardă interioară (tipul V) reprezintă un tip ce a fost utilizat o perioadă îndelungată de timp. Un element important este pătrunderea primelor fibule romane (Fibule de tip Aucissa, tipul VI). Numărul cel mai mare al fibulelor sunt din cea mai mare parte a sec. I p. Chr. și începutul sec. II p. Chr. (subfaza B1 și o parte a subfazei B2). Cu excepția fibulelor aparținând tipurilor VIII-X, specifice spațiului

¹⁰⁵¹ Biruni 1963, p. 197, *apud* Guščina, Zaseckaja 1994, p. 20.

¹⁰⁵² Această stare a lucrurilor indică faptul că în materie de piese de podoabă și vestimentație sarmații au purtat „pe ce au pus mâna” și nu au prea creat nimic.

nord-pontic, unde au și fost produse, celelalte sunt de tip roman. Dintre acestea cele mai numeroase sunt cele puternic profilate.

În legătură cu unele tipuri de fibulele se poate constata că numărul lor în mormintele sarmatice din teritoriul și perioada analizată este mai mare decât în cele din spațiul nord-pontic sau de la est de Don, unde, pentru această perioadă, numărul acestora este mult mai mic. Această situație se explică prin faptul că teritoriul analizat este mai apropiat de spațiile culturale unde aceste artefacte erau produse și utilizate pe o scară mai largă, iar în al doilea rând prin contactele ample dintre sarmații din teritoriul analizat și mediile culturale vecine.

În cadrul inventarelor a trei dintre morminte (Nicoloscoe, Bezeni, Holmskoe) se aflau fibule ce au rămas în uz din perioada anterioară (Latène C), deși nu mai erau la modă. Legat de fibulele mai trebuie menționat că în mormintele sarmatice din teritoriul de care ne ocupăm predomină fibulele puternic profilate, pe când în cel nord-pontic și de la est de Don sunt majoritare fibulele cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc de diferite variante. Această topografie reflectă, cum nu se poate mai bine, diferența în direcția relațiilor culturale a sarmaților din vestul Sarmației Europene și cei din estul acesteia, dar și a celor din Sarmația Asiatică.

În ansamblu, se poate remarca o predilecție pentru fibule și mărgelile, urmate de cercei, pandantive, în timp ce colanțele și colierele sunt utilizate în această perioadă într-o mică măsură. Din punct de vedere tipologic, la nivelul pieselor de podoabă și vestimentație, se poate constata, cu excepția colanțelor, colierelor, inelelor, inelelor de picior, inelelor de tâmplă și cataramelor, o varietate destul de mare. Mai mult decât atât, putem afirma cu certitudine, că, marea majoritate a artefactelor în discuție au constituit importuri din spațiile culturale vecine.

Toate aceste artefacte evidențiază existența unor aspecte ale vieții sarmaților din acest spațiu în această perioadă și ne creează o imagine, deși vagă, privind gusturile și preferințele acestora (cel puțin a unei părți a lor), în materie de vestimentație. De aceea, studierea obiectelor de podoabă și vestimentație completează cu succes datele privitoare la evoluția modei și gusturilor populației sarmate în secolele I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. În același timp, artefactele prezentate mai sus furnizează adesea și cele mai bune indicii de datare pentru unele complexe arheologice. Mai mult decât atât, ele permit, uneori, chiar stabilirea mai exactă a încadrării cronologice a altor categorii de materiale arheologice.

VI. 4. OBIECTE DE TOALETĂ

Obiectele de toaletă constituie un alt grup de artefacte prezente în cadrul mobilierului funerar al mormintelor sarmatice din întreg teritoriul locuit de sarmați, inclusiv în cel din perioada analizată.

Printre piesele de toaletă utilizate de-a lungul timpului, cu precădere, de femeile sarmate se numără, alături de oglinzi, pixidele din os și lemn, flacoanele, sticlutele, cutiuțele din lemn sau os, lădițele cu cheie, pieptenii din os, sau mici vâscioare din aur, argint, bronz sau gagat de care erau atârinate cu lanțișoare. Trebuie menționat că cea mai mare parte a acestor categorii de obiecte de toaletă sunt de import și au fost descoperite cu precădere în mormintele din spațiul nord-pontic și în regiunea Donului.

În mediul sarmatic din spațiului de la est de Carpați această categorie de artefacte nu este foarte diversă fiind reprezentată doar de oglinzi, pixide și o cutiuță pentru vopsele. Cu toate acestea ele reprezintă un izvor istoric important care ne completează imaginea de ansamblu asupra unor aspecte legate de viața acestora. Mai mult decât atât unele dintre ele (oglinzile) constituie elemente de datare.

VI. 4. 1. Oglinzi

Oglinda (*speculum*) reprezintă un obiect cunoscut în serviciul de toaletă atât din lumea greco-romană, cât și în cea barbară, devenind foarte repede indispensabile în mai multe medii culturale, pe un spațiu întins. La fel ca la greci, romani și alte populații ale antichității și la sarmați, populație nomadă din stepele euroasiatice, oglinda a fost unul din obiectele de toaletă frecvent întâlnită în morminte pe

parcursul mai multor secole¹⁰⁵³, ele nelipsind nici din mormintele sauromaților¹⁰⁵⁴. Astfel, de-a lungul timpului, sarmatii au utilizat mai multe tipuri de oglinzi, toate circulare, a căror diametru variază de la 3-4 cm la 20 cm, în cadrul aceluiași tip existând oglinzi cu dimensiuni diferite¹⁰⁵⁵. Pe lângă aceste oglinzi tipic sarmatice, de-a lungul anilor, în urma cercetărilor arheologice, în mormintele sarmatice au fost descoperite și oglinzi de proveniență romană¹⁰⁵⁶, printre acestea numărându-se și cele dreptunghiulare.

Datorită numărului și varietății oglinzilor din cadrul mobilierului funerar al mormintelor sarmatice a făcut ca interesul specialiștilor față de această categorie de obiecte de toaletă să crească considerabil în ultimele decenii ale secolului XX.

O primă analiză a oglinzilor sarmatice a făcut-o P. Rau¹⁰⁵⁷ care a adunat toate piesele cunoscute la acea dată și a creat o schemă a dezvoltării și evoluției lor. Potrivit lui P. Rau apariția și dezvoltarea oglinzilor sarmatice a fost cauzată de puternicele influențe grecești, caucaziene și siberiano-chinezești¹⁰⁵⁸. Autorul ignoră dezvoltarea locală a acestora și consideră noile forme apărute ca fiind un rezultat al influențelor externe, ori ca o sinteză a formelor mai vechi¹⁰⁵⁹.

Într-un studiu dedicat apariției și dezvoltării oglinzilor sauromato-sarmate, A. M. Hazanov¹⁰⁶⁰ a revizuit toate afirmațiile legate de oglinzile sarmatice exprimate de P. Rau. A. M. Hazanov a distins zece tipuri de oglinzi, care au fost clasificate pe baza formei discurilor și mânerelor¹⁰⁶¹. La rândul lor K. F. Smirnov și V. G. Petrenko au folosit aceleași principii în clasificarea oglinzilor sauromatice¹⁰⁶². După forma discului acești autori au distins două grupe, în cadrul cărora, pe baza formei mânerului, au stabilit tipurile¹⁰⁶³.

M. G. Moškova, folosind doar oglinzile din perioada sarmatică timpurie (prohorovsk), la fel ca și K. F. Smirnov și V. G. Petrenko, a împărțit oglinzile în două grupe, după caracteristicile discului¹⁰⁶⁴. La rândul său, B. A. Litvinskij analizând oglinzile din Asia Centrală, care sunt apropiate celor sarmatice, le-a împărțit în trei grupe; 1. oglinzi cu mâner; 2. oglinzi fără mâner; 3. oglinzi cu mâner pe partea interioară. În cadrul fiecărei grupe, tipurile au fost stabilite după caracteristicile discului și mânerului¹⁰⁶⁵. O ultimă și cea mai completă clasificare tipologică a oglinzilor sarmatice îi aparține lui A. S. Skripkin¹⁰⁶⁶ care, ca și cercetători menționați anterior, a folosit pentru tipologie caracteristicile morfologice. El a împărțit oglinzile după forma discului în șase variante, iar mânerurile în 11 variante. Corelarea variantei discului cu cea a mânerului determină tipul oglinzii¹⁰⁶⁷. Pentru oglinzile fără mâner același autor a introdus un semn distinct reprezentat prin cifra 0. Astfel, în urma acestor clasificări au fost stabilite 22 de tipuri încadrate, după forma discului, în șase grupe¹⁰⁶⁸. În afară de caracteristicile folosite în stabilirea tipului, A. S. Skripkin a folosit o serie de particularități (modul de ornamentare a discului; sau dimensiunile acestuia (în unele cazuri)), pentru evidențierea unor variante în cadrul acestora¹⁰⁶⁹.

¹⁰⁵³ Cf. Moškova 1963, p. 41 sqq.; Smirnov 1964, p. 152-160, fig. 72; Hazanov 1963, p. 58-71; Hazanov 1964, p. 89 sqq.; Abramova 1971, p. 121-132; Vinogradov, Petrenko 1976, p. 44-49; Kuznecova 1980, p. 101-104; Kuznecova 1988, p. 52-61; Arheologija SSSR 1989, p. 167, 187-188, 200; Grosu 1990; Skripkin 1990, p. 142-156; Simonenko 1993, p. 28, 85-86, 103; Kostenko 1993; Dzigovskij 1993, p. 57-59.

¹⁰⁵⁴ Cf. Hazanov 1963, p. 60-61; Smirnov 1964, p. 152-160, fig. 72; Maximenko 1983, p. 96, fig. 58/1-14.

¹⁰⁵⁵ Cf. Hazanov 1963, p. 58-71; Skripkin 1990, p. 142-156.

¹⁰⁵⁶ Šilov 1972, p. 261-264; Sorokina, Dzigovskij, Trejster 1986, p. 124-134; Skripkin 1990, p. 96-97, 149; Trejster 1991, p. 90-103.

¹⁰⁵⁷ Rau 1927.

¹⁰⁵⁸ Rau 1927, p. 90.

¹⁰⁵⁹ Rau 1927, p. 90.

¹⁰⁶⁰ Hazanov 1963, p. 58-71.

¹⁰⁶¹ Hazanov 1963, p. 58.

¹⁰⁶² Smirnov, Petrenko 1963, pl. 28-29.

¹⁰⁶³ Smirnov, Petrenko 1963, pl. 28-29.

¹⁰⁶⁴ Moškova 1963, p. 41-43.

¹⁰⁶⁵ Litvinskij 1971, p. 34-67; Litvinskij 1978, p. 75-105.

¹⁰⁶⁶ Skripkin 1990, p. 90-96.

¹⁰⁶⁷ Skripkin 1990, p. 92.

¹⁰⁶⁸ Skripkin 1990, p. 92.

¹⁰⁶⁹ Skripkin 1990, p. 93-95.

A. M. Hazanov a remarcat că tendința de bază în geneza oglinzilor sarmatice a fost dezvoltarea locală cu un aport determinant a centrelor estice¹⁰⁷⁰. Mai mult decât atât, el a sesizat că în dezvoltarea oglinzilor sarmatice se disting două etape: una care începe în secolul VI a. Chr. și se caracterizează prin pătrunderea unor oglinzi din est ce au influențat formarea unor tipuri de oglinzi sarmatice, iar cea de-a doua începe în secolul I p. Chr. și se caracterizează prin influențele siberiano-chinezești și din Asia Centrală asupra formării oglinzilor din perioada sarmatică târzie¹⁰⁷¹. Această influență, în opinia lui A. M. Hazanov, nu s-a limitat doar la o preluare a formei, ci s-a materializat printr-o prelucrare și transformare a formelor inițiale și crearea unor noi tipuri, caracteristice doar sarmaților¹⁰⁷².

În mediul sarmatic timpuriu din spațiul de la vest de Don au fost descoperite 45 de oglinzi (Fig. 232), care se încadrează în șase tipuri distincte. Doar într-un singur caz (T 1 M 1 de la Taraclia I) în același mormânt se aflau două oglinzi.

Tipul I. *Oglinzi discoidale cu marginea îngroșată și fără mâner atașat (tip Moškova 2.1; Hazanov V; Skriplin 4.0; Marčenko VI)*

În mormintele analizate oglinzile acestui tip sunt reprezentate de un singur exemplar ce provine din T 1 M 9 de la Gradiște (Fig. 60/2, 187/4). Acestea sunt confecționate, la fel ca și marea majoritate a oglinzilor din mediul sarmatic, din bronz.

În lucrarea dedicată culturii sarmatice timpurii (prohorovka), M. G. Moškova a încadrat aceste oglinzi, alături de cele cu mâner atașat, în tipul II din grupa a II-a. Oglinzile fără mâner ea le-a atribuit variantei întâi, iar cele cu mâner atașat celei de-a doua. Autoarea a datat oglinzile ambelor variante în secolele IV-I a. Chr., precizând, însă, că unele exemplare se întâlnesc și în secolul I p. Ch.¹⁰⁷³. La rândul său A. M. Hazanov a încadrat și el în același tip atât oglinzile ce aveau mâner atașat, cât și pe cele fără¹⁰⁷⁴. Același autor a atribuit oglinzile cu diametrul mare perioadei prohorovsk, iar cele cu diametrul discului mic perioadei suslovsk¹⁰⁷⁵. Tot el a plasat apariția oglinzilor acestui tip în secolul III a. Chr., iar durata de existență până în secolul I p. Chr.¹⁰⁷⁶. A. S. Skriplin a încadrat oglinzile cu marginea îngroșată într-un tip separat față de cele similare dar prevăzute cu mâner¹⁰⁷⁷. Această încadrare într-un tip separat i-a permis, autorului mai sus menționat, să constate, pe baza întregului inventar din spațiul de la est de Don, că oglinzile cu marginea îngroșată și mâner atașat (tip Skriplin 4.1) cât și fără (tip Skriplin 4.0) sunt tipice pentru secolele III-II a. Chr. și că nu există indicii certe pentru o prezență a lor și în secolul I a. Chr.¹⁰⁷⁸. Afirmția lui A. S. Skriplin este infirmată de câteva oglinzi fără mâner din regiunea Kuban¹⁰⁷⁹ și cu mâner atașat din nordul Mării Negre¹⁰⁸⁰, care se datează în secolul I a. Chr. Totuși A. S. Skriplin menționează că oglinzile discoidale cu marginea îngroșată (tip Skriplin 4.0, 4.1, 4.5, 4.7, 4.9)¹⁰⁸¹ sunt tipice pentru cultura sarmatică din secolele III a. Chr. – I p. Chr.¹⁰⁸². Recent I. I. Marčenko a încadrat într-un tip separat oglinzile tipului analizat, descoperite în mormintele sarmatice¹⁰⁸³. Potrivit acestuia, primei variante îi aparțin exemplarele cu diametrul mare, iar celei de-a doua cele cu diametrul mic. În ceea ce privește datarea acestor oglinzi din regiunea Kuban se poate spune că exemplarele cu diametrul mare provin din morminte care se datează în secolul II – prima jumătate a secolului I a. Chr., iar cele cu diametrul mic în secolul I a. Chr.¹⁰⁸⁴. În ceea ce privește oglinda de la Gradiște aceasta are diametrul de 6,3 cm și se datează

¹⁰⁷⁰ Hazanov 1963, p. 69.

¹⁰⁷¹ Hazanov 1963, p. 69.

¹⁰⁷² Hazanov 1963, p. 69.

¹⁰⁷³ Moškova 1963, p. 42-43, pl. 28/5-6.

¹⁰⁷⁴ Hazanov 1963, p. 62, 64.

¹⁰⁷⁵ Cf. Hazanov 1963, p. 62, 64.

¹⁰⁷⁶ Hazanov 1963, p. 62, 64, fig. 1/tipul V.

¹⁰⁷⁷ Skriplin 1990, p. 94.

¹⁰⁷⁸ Skriplin 1990, p. 94, 152, fig. 44.

¹⁰⁷⁹ Maršenko 1996, p. 20-21.

¹⁰⁸⁰ Simonenko 1993, p. 18, fig. 5/6; Simonenko 1994a, p. 106-107, 115, fig. 15; Polin, Simonenko 1990, p. 87-89; Polin 1992, p. 126, 145, fig. 18/4.

¹⁰⁸¹ Cf. Skriplin 1990, p. 94-95.

¹⁰⁸² Skriplin 1990, p. 144.

¹⁰⁸³ Marčenko 1996, p. 20-21, fig. 3/tipul VI.

¹⁰⁸⁴ Marčenko 1996, p. 20-21, fig. 3/tipul VI.

în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Cert este ca, deși aceste oglinzi se întâlnesc și în secolul I p. Chr. ele sunt caracteristice perioadei sarmatice timpurii.

Tipul II. Oglinzi cu discul rotund și plat (tip Hazanov VI; Skripkin 1.0, Marčenko V)

Oglinzile tipului analizat au o formă discoidală și reprezintă cel mai simplu tip de oglindă din lumea sarmatică. Diametrul acestora variază între 5 și 24 cm, iar grosimea de la 0,1 la 0,3 cm¹⁰⁸⁵. În urma analizei unui număr mare de astfel de oglinzi unii cercetători le-au împărțit pe acestea în două variante. Astfel, A. M. Hazanov includea în prima variantă (A) oglinzile ce au diametrul de până la 20 cm, iar în varianta a doua (B) piesele ce au diametrul nu mai mare de 6-7 cm¹⁰⁸⁶. La rândul său, A. S. Skripkin, pe baza analizei unui lot de 96 de oglinzi din mormintele sarmatice din secolele III a. Chr. – secolul I p. Chr., din spațiul de la est de Don, le-a împărțit pe acestea în două variante; 1. oglinzi cu diametrul cuprins între 5 și 9 cm, 2. oglinzi cu diametrul ce variază de la 10 la 24 cm¹⁰⁸⁷. Pe de altă parte, I. I. Marčenko a împărțit oglinzile acestui tip, descoperite în mormintele sarmatice din regiunea Kuban, în funcție de modul de realizare, în două variante; 1. oglinzi realizate prin turnare, 2. oglinzi realizate din foaie de bronz¹⁰⁸⁸.

Oglinzile cu discul rotund și plat erau încastrate cel mai frecvent într-o ramă din lemn, urmele căreia, rareori, este descoperită în morminte, așa cum este și în cazul oglinzii din T 4 M 2 de la Kuzmin¹⁰⁸⁹, sau a celei din T 3 M 10 de la Sărăteni¹⁰⁹⁰. În rame de lemn erau puse și unele oglinzi dreptunghiulare din mormintele sarmatice¹⁰⁹¹, dar și cele descoperite pe teritoriul Imperiului Roman, fie ele dreptunghiulare sau circulare¹⁰⁹². Uneori, unele exemplare au câte două orificii amplasate simetric, care serveau pentru prinderea acestora pe o bucată de lemn sau piele¹⁰⁹³. Sunt însă exemplare, în special de mici dimensiuni, care au câte un singur orificiu, în cazul dat ele erau atârinate fie pe un suport, fie puteau fi purtate chiar la gât.

În mormintele sarmatice din teritoriul dintre Carpați și cel imediat din stânga Nistrului astfel de oglinzi au fost descoperite în 36 de morminte (Tab. 11).

Tabelul nr. 11. Descoperirile de oglinzi cu discul rotund și plat

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Figura
1.	Anenii Noi		Mormânt distrus	1/1
2.	Bădragii Vechi	20	1	7/2, 187/1
3.	Bădragii Vechi	25	2	10/7, 185/1
4.	Bădragii Vechi	25	3	12/2, 185/3
5.	Bădragii Vechi	32	2	23/2, 185/4
6.	Burjakovka	-	1	38/4
7.	Bursuceni	-	6	40/2, 186/2
8.	Codrul Nou	1	1	46/3, 185/6
9.	Costești	7	1	47/6, 186/3
10.	Cuconeștii Vechi	3	1	48/3
11.	Drăgușeni-Ostrov	-	5	-
12.	Dubăsarii Vechi	1	25	50/3, 186/1
13.	Duruitoarea Nouă	6	3	54/2
14.	Giurcani	1	8	57/19
15.	Gradiște	1	21	-
16.	Hancăuți	1	11	61/6, 186/4
17.	Hancăuți	2	1	62/4

¹⁰⁸⁵ Cf. Hazanov 1963, p. 62, 64, fig. 1/VI; Moškova 1963, p. 41, grupa I, tipul I, pl. 27/1-9; Skripkin 1990, p. 93, tipul 1.0, fig. 34/1-10; Marčenko 1996, p. 19-20, tipul V.

¹⁰⁸⁶ Hazanov 1963, p. 64.

¹⁰⁸⁷ Skripkin 1990, p. 93.

¹⁰⁸⁸ Marčenko 1996, p. 19-20.

¹⁰⁸⁹ Bubulici, Haheu 2002, p. 139-140, fig. 16.

¹⁰⁹⁰ Levițkii, Manzura, Demcenko 1996, p. 41, 90, fig. 26/2.

¹⁰⁹¹ Sorokina, Trejster 1983, p. 148-149; Sorokina, Dzigovskij, Trejster 1986, p. 128, 129; Subbotin, Dzigovskij 1990, p. 21; Dzigovskij 1993, 58-59; Bârcă 2000c, p. 297-298, fig. 4.

¹⁰⁹² Cf. Lloyd-Morgan 1977, p. 233; Lloyd-Morgan 1981a, p. 3; Bujukliev 1986, p. 37.

¹⁰⁹³ Hazanov 1963, p. 64.

18.	Holmskoe	-	22	64/17
19.	Kuzmin	4	2	69/1
20.	Lenkovcy	1	2	70/18
21.	Majaki	5	3	72/4
22.	Nadlimanskoe	-	Mormânt	82/5
23.	Ostrivec-Vertebi	-	9	90/5
24.	Palanca	2	3	91/9, 187/2
25.	Pisarevka	8	2	92/2
26.	Podoima	1	5	95/2
27.	Porogi	2	2	108/5
28.	Sărăteni	3	10	114/2, 185/5
29.	Severinovca	1	1	-
30.	Ștefănești	-	Mormânt	118/9
31.	Taraclia I	1	1	119/10-11, 187/3
32.	Taraclia II	17	11	125/3
33.	Tețcani	1	8	128/2
34.	Vărătic	1	4	135/4
35.	Vlăsinești	-	1-8	-
36.	Zîrnești	1	5	143/11

În mormintele sarmatice de pe întreg teritoriul locuit de aceștia oglinzile tipului dat se întâlnesc o perioadă îndelungată de timp fiind predominante în anumite intervale cronologice.

În lucrarea dedicată culturii prohorovsk, M. G. Moškova lega apariția acestor oglinzi de cele ale sauromaților¹⁰⁹⁴, iar B. A. Litvinskij menționa că această formă de oglindă este una din cele mai vechi din Asia Centrală, fiind cunoscute în epoca lui Namaz III și în monumentele culturii Vahșsk¹⁰⁹⁵. E. E. Kuz'mina consideră că, sub influența centrelor din Asia Centrală, tipul menționat a fost preluat de purtătorii culturii Andronovsk din stepele Cazahstanului¹⁰⁹⁶. Acest fapt a contribuit, în opinia lui A. S. Skripkin, la răspândirea acestora pe un spațiu mai întins în mediile culturilor din prima epocă a fierului¹⁰⁹⁷. Cert este că acest tip de oglindă este întâlnit la sauromați în secolele VI-V a. Chr.¹⁰⁹⁸, iar mai apoi la sarmați timpurii din tot spațiul locuit de aceștia¹⁰⁹⁹. Cel mai frecvent, însă, oglinzile acestui tip se întâlnesc în mediul sarmatic din secolele I a. Chr. – I p. Chr.¹¹⁰⁰, cu preponderență în cel din urmă¹¹⁰¹. Deși nu într-un număr așa de mare, oglinzile cu discul rotund și plat se întâlnesc și în alte medii culturale precum cel bosporan¹¹⁰², scitic¹¹⁰³, scitic târziu¹¹⁰⁴, meot¹¹⁰⁵ sau geto-dacic¹¹⁰⁶.

Cert este că, odată cu sfârșitul secolului I p. Chr. încetează perioada de dominație în lumea sarmatică, iar la începutul secolului II p. Chr. se mai întâlnesc doar exemplare singulare¹¹⁰⁷.

¹⁰⁹⁴ Moškova 1963, p. 41.

¹⁰⁹⁵ Litvinskij 1978, p. 87.

¹⁰⁹⁶ Kuz'mina 1966, p. 68-69.

¹⁰⁹⁷ Skripkin 1990, p. 143.

¹⁰⁹⁸ Smirnov 1964, p. 156, tipul VI; vezi și la Maximenko 1983, p. 96-97, fig. 58/8-10.

¹⁰⁹⁹ Cf. Moškova 1963, p. 41, pl. 27/1-9; Hazanov 1963, p. 62; Maximenko 1983, p. 96-97, fig. 16-17, 19; Skripkin 1990, p. 150; Marčenko 1996, p. 19-20.

¹¹⁰⁰ Hazanov 1963, p. 64.

¹¹⁰¹ Skripkin 1990, p. 153; Vezi pentru descoperirile de oglinzi de acest tip în secolul I p. Chr. la Abramova 1971, p. 121-132; Arheologija SSSR 1989, p. 187-188; Grosu 1990; Simonenko, Lobaj 1991; Kostenko 1993; Dzigovs'kij 1993; Simonenko 1993; Marčenko 1996, p. 19-20.

¹¹⁰² Korpusova 1983, p. 109-111, pl. I/2, IV/4, V/9.

¹¹⁰³ Kuznecova 1987, p. 39.

¹¹⁰⁴ Vjaz'mitina 1972, p. 13, 31, 38, 51, 56, 62, 87, 135, fig. 3/3, 12/1, 14/1, 21/8, 25/2, 28/6, 39/5; Symonovič 1983, p. 97, pl. XLI1-11, 16; Arheologija SSSR 1989, pl. 55/42; Daševskaja 1991, pl. 73/4-5, 9.

¹¹⁰⁵ Anfimov 1951, p. 186.

¹¹⁰⁶ Glodariu 1974, p. 84-85, 249-250; Crișan 1978, pl. 123/14; Lupu 1989, pl. 27/14-17; Căpitanu 1989, p. 103; Ursachi 1995, p. 243-244, pl. 209/27-32, 34-37, 332/27-30; Sirbu 1996, p. 36, fig. 122/14-15; Rustoiu 1996, p. 169, fig. 107/1-3, 5-9; Teodor, Nicu, Țău 1999, p. 30, fig. 17, 18/1, 3-5, 7-8; Crișan 2000, p. 141, pl. 111/16-18.

¹¹⁰⁷ Hazanov 1963, p. 64; Skripkin 1990, p. 153, fig. 44.

În sfârșit, așa cum s-a spus, oglinzile acestui tip sunt frecvente și larg răspândite pe spații geografice mari, așa încât stabilirea centrelor de producție este extrem de greu de stabilit. Confecționarea lor nu necesită o tehnologie dificilă și ca atare au fost produse în diferite medii culturale pe parcursul mai multor secole. Numărul foarte mare a acestora în lumea sarmatică poate indica faptul că ele au fost produse, probabil, de ei, deși nu există dovezi în acest sens.

Tipul III. Oglinzi discoidale cu bordură verticală sau oblică pe margine cu mâner atașat (tip Hazanov VII; Skripkin 3.1; Marčenko II.2)

Oglinzile acestui tip au o formă discoidală și sunt prevăzute pe margine cu o bordură verticală sau oblică și prevăzute cu mâner atașat. Acesta din urmă este elementul care le deosebește de cele similare dar fără mâner (tip Skripkin 3.0). Ele sunt realizate din bronz și au diametrul mare. Deși printre oglinzile acestui tip, descoperite în lumea sarmatică, nu cunoaștem exemplare decorate, ținem să menționăm că unele, ce nu erau prevăzute cu mâner, sunt decorate cu linii, linii în zigzag și hașuri¹¹⁰⁸ sau cercuri concentrice formate de mici semiove realizate prin gravare, așa cum este în cazul exemplarului din nordul Mării Negre ce provine din T 2 de la Frunze¹¹⁰⁹.

În teritoriul supus analizei noastre oglinzile tipului menționat sunt reprezentate de un singur exemplar descoperit în mormântul distrus de la Bezeni (Fig. 29/1, 185/5).

M. G. Moškova a încadrat oglinzile tipului analizat, alături de cele fără mâner atașat, în tipul I din grupa a II¹¹¹⁰. La rândul său A. M. Hazanov a introdus și el în același tip oglinzile cu bordură oblică sau verticală pe margine cu și fără mâner atașat¹¹¹¹. A. S. Skripkin a încadrat oglinzile cu bordură verticală sau oblică cu mâner atașat într-un tip separat față de cele similare dar fără mâner¹¹¹². Într-un tip separat a încadrat oglinzile acestui tip descoperite în mormintele sarmatice din regiunea Kuban și I. I. Marčenko¹¹¹³.

În ceea ce privește originea oglinzilor cu bordură verticală sau oblică cu și fără mânere atașate opiniile cercetătorilor sunt împărțite. K. F. Smirnov a încadrat oglinzile fără mânere atașate din mormintele sauromatice, în tipul V, iar pe cele cu mânere în tipul VII¹¹¹⁴. Tot el spunea că prioritatea în dezvoltarea oglinzilor de tipul V au avut-o meoții din regiunea Kuban, care, în secolul III a. Chr., au creat o variantă specială de oglinzi, de regulă decorate prin gravare, care au ajuns apoi la sarmații din stepele Volgăi¹¹¹⁵. Același autor consideră că marea majoritate a oglinzilor cu bordură verticală și oblică, inclusiv cele cu mâner atașat, au ajuns la sauromați din regiunile Kuban și nord-pontică¹¹¹⁶.

La rândul său M. G. Moškova considera că oglinzile sarmatice cu bordură pe margine își au originea în formele sauromatice, care la rândul lor au avut, probabil, ca prototipuri oglinzile arhaice nord-pontice, în mod special cele olbiene¹¹¹⁷.

A. M. Hazanov presupunea, cu probabilitate, înrudirea acestor oglinzi (cu și fără mânere atașate) cu prototipurile scitice, dar în aceeași măsură nu excludea influențele meote¹¹¹⁸. Pe de altă parte, V. P. Šilov, excluzând legătura dintre oglinzile sarmatice cu bordură și cele sauromatice, afirmă că acestea se deosebesc unele de altele prin tehnologia de confecționare. În afară de aceasta, oglinzile sarmatice timpurii cu bordură pe margine el le considera ca fiind de proveniență meotă, dar nu excludea ca o parte dintre ele să fi fost produse de către sarmați după prototipurile meote¹¹¹⁹.

Din punct de vedere cronologic, M. G. Moškova data oglinzile cu bordură verticală și oblică pe margine cu și fără mânere din mediul sarmatic timpuriu, în secolele III-II a. Chr., dar preciza că ele apar la sarmați mai timpurii și că nu sunt o formă larg răspândită¹¹²⁰. Pe baza oglinzii din tumulul 24 din

¹¹⁰⁸ Skripkin 1990, p. 94, fig. 24/26-27.

¹¹⁰⁹ Kostenko 1983, p. 48; Smirnov 1984, p. 90-91, fig. 42/2; Polin 1992, p. 126, fig. 17/18; Simonenko 1994, p. 43, fig. 6/13.

¹¹¹⁰ Moškova 1963, p. 42, pl. 27/12-14.

¹¹¹¹ Hazanov 1963, p. 62-63, 64.

¹¹¹² Skripkin 1990, p. 94.

¹¹¹³ Marčenko 1996, p. 16, fig. 3/tipul II.

¹¹¹⁴ Smirnov 1964, p. 156-157, fig. 72/8-12.

¹¹¹⁵ Smirnov 1964, p. 156.

¹¹¹⁶ Smirnov 1964, p. 157.

¹¹¹⁷ Moškova 1963, p. 42.

¹¹¹⁸ Hazanov 1963, p. 62-63.

¹¹¹⁹ Šilov 1959, p. 436; Šilov 1975, p. 121-122.

¹¹²⁰ Moškova 1963, p. 42, pl. 27/12-14.

necropola Berežnovka II, dar nu numai¹¹²¹, A. M. Hazanov a extins datarea acestora până în perioada sarmatică mijlocie (în periodizarea cu care opera A. M. Hazanov cultura sarmatică mijlocie era dată în secolul I a. Chr. - I p. Chr.)¹¹²². În legătură cu oglinda menționată el preciza că aceasta, probabil, se leagă de oglinzile cu bordură, ce au existat în zona Volgăi începând cu secolul V a. Chr.¹¹²³. În urma analizei complexelor în care au fost descoperite oglinzile cu bordură pe margine, cu și fără mâner atașat, din spațiul de la est de Don, A. S. Skripkin a constatat că acestea își continuă existența în perioada sarmatică timpurie și reprezintă, alături de alte tipuri de oglinzi, o continuare directă a tradițiilor culturii sauroamate¹¹²⁴. În secolele III-II a. Chr. sunt datate oglinzile cu bordură și mâner atașat și în mediul sarmaților din regiunea Kuban¹¹²⁵.

În ceea ce privește oglinda de la Bezeni (Fig. 29/1, 185/5) aceasta se datează în secolul I a. Chr., probabil, doar prima jumătate. Această încadrare cronologică este susținută și de către cele mai timpurii vestigii sarmatice din teritoriul analizat. Ținând cont de datarea oglinzilor acestui tip din lumea sarmatică se poate afirma că exemplarul de la Bezeni a fost în uz o perioadă ceva mai îndelungată.

Tipul IV. Oglinzi discoidale cu marginea îngroșată și proeminență în partea centrală a discului (tip Hazanov VIII; Skripkin 6.7; Marčenko VIII.1)

Oglinzile tipului analizat sunt realizate din bronz și au forma unui disc cu marginea îngroșată, proeminență conică în centru și mâner în formă de cui, semiovală în secțiune, era turnată odată cu discul ori era sudată. Diametrul acestor oglinzi variază între 10 și 16 cm, dar se întâlnesc și exemplare cu diametrul ceva mai mare. Deși mult mai rar în unele morminte sarmatice se întâlnesc și exemplare ce au marginea îngroșată fațetată. În mormintele sarmatice din spațiul și perioada analizată singura oglindă ce aparține acestui tip provine din T 14 M 3 de la Dumeni (Fig. 52/2, 186/6). Aceasta are diametrul de 10 cm și nu are mâner.

P. Rau a pus apariția acestor oglinzi în mediul sarmatic din zona Volgăi de Jos pe seama influențelor caucaziene¹¹²⁶, iar M. I. Rostovcev înclina spre impulsul Asiei Centrale în proveniența lor¹¹²⁷.

Analizând toate oglinzile acestui tip, cunoscute la acea dată, A. M. Hazanov a ajuns la concluzia că astfel de oglinzi își au originea în Orient de unde au ajuns la sarmați la începutul erei creștine¹¹²⁸.

K. F. Smirnov a înclinat și el spre opinia originii oglinzilor acestui tip în Orient. Tot el consideră că acestea au servit ca prototipuri pentru realizarea celor sarmatice, care au avut o largă răspândire în perioada sarmatică mijlocie¹¹²⁹.

O interpretare apropiată, dar care se deosebește de cea anterioară, asupra acestei probleme este dată de către B. A. Litvinskij, care a remarcat largă răspândire a oglinzilor cu marginea îngroșată și proeminență în partea centrală a discului în Asia Centrală încă din secolele II-I a. Chr. Tot el consideră că acestea au apărut în secolul III a. Chr. ca rezultat al interdependenței tipurilor de oglinzi locale (Asia Centrală) cu cele din Orientul Apropiat și Asia Centrală, de unde au ajuns la nomazii din stepe¹¹³⁰.

Originea acestor oglinzi în Asia Centrală a fost contestată de Ju. A. Zadneprovskij, care consideră că geneza acestor oglinzi trebuie căutată pentru fiecare regiune în parte. Același autor pune descoperirile de astfel de oglinzi din nordul Iranului pe seama legăturilor acestei regiuni cu sarmații¹¹³¹.

A. S. Skripkin consideră că proveniența acestor oglinzi din Asia Centrală este cea mai plauzibilă opinie. El mai menționează că există și alte paralele între cultura materială a sarmaților din secolul I p. Chr. și monumentele din Asia Centrală, care sunt, probabil, o mărturie a răspândirii oglinzilor de acest tip din această regiune în stepe¹¹³².

¹¹²¹ Cf. Hazanov 1963, p. 62, 64.

¹¹²² Oglinzi discoidale cu bordură verticală sau oblică pe margine cu și fără mâner atașat sunt considerate ca fiind un singur tip.

¹¹²³ Hazanov 1963, p. 64.

¹¹²⁴ Skripkin 1990, p. 150.

¹¹²⁵ Marčenko 1996, p. 16.

¹¹²⁶ Rau 1927, p. 91.

¹¹²⁷ Rostovcev 1918, p. 73.

¹¹²⁸ Hazanov 1963, p. 64-65.

¹¹²⁹ Skripkin 1990, p. 145.

¹¹³⁰ Litvinskij 1971, p. 46.

¹¹³¹ Zadneprovskij 1971, p. 133-139.

¹¹³² Skripkin 1990, p. 152-153.

M. P. Abramova data oglinzile respective în secolele I-II p. Chr.¹¹³³. În această perioadă au fost datate piesele tipului analizat și de către A. M. Hazanov¹¹³⁴. În secolele III-II a. Chr. a datat două astfel de oglinzi M. G. Moškova, care preciza însă că acestea sunt caracteristice mormintelor sarmatice din primele două secole p. Chr.¹¹³⁵. O datare mai timpurie a acestor oglinzi este recunoscută și de V. B. Vinogradov și V. A. Petrenko¹¹³⁶. Nu mai târziu de secolul I a. Chr. se datează cele două oglinzi din regiunea central-ciscaucaziană¹¹³⁷. Una dintre aceste oglinzi este la fel ca și exemplarul din T 14 M 3 de la Dumeni, fără mâner.

Oglinzile acestui tip din mormintele sarmatice din regiunea Kuban se datează în intervalul cronologic cuprins între hotarul secolelor II-I a. Chr. – mijlocul secolului I p. Chr., iar cele similare ca formă, dar cu marginea fațetată (tip Marčenko VIII.2), în secolul I p. Chr.¹¹³⁸.

Cert este că oglinzile cu marginea îngroșată și proeminență în partea centrală a discului au avut cea mai mare răspândire în lumea sarmatică în secolul I p. Chr., fapt ce confirmă afirmațiile acelor cercetători care consideră că, în mediul sarmatic, acestea se răspândesc, îndeosebi, de la hotarul secolelor I a. Chr. – I p. Chr.¹¹³⁹. În spațiul nord-pontic, pătrunderea oglinzilor acestui tip este pusă pe seama impulsului estic (alanic) de la mijlocul secolului I p. Chr.¹¹⁴⁰. O dovadă a acestor afirmații sunt oglinzile aparținând acestui tip din mormintele aristocratice, cu trăsături estice pronunțate, din tumulii Nogajčinsk¹¹⁴¹, Sokolova Mogila¹¹⁴², Kamova Mogila¹¹⁴³ sau din mormântul de la Trojany (Ucraina)¹¹⁴⁴. Exemplarul de la Sokolova Mogila avea mâner antropomorf și a fost purtat într-o ramă din lemn îmbrăcată în piele. Din coajă de mesteacăn și lemn era rama oglinzii de la Kamova Mogila.

Tipul V. *Oglinzi discoidale cu marginea îngroșată, mâner lateral perforat și proeminență conică în centrul discului (tip Hazanov IX; Skripink 6.10, Marčenko IX.1)*

Aceste oglinzi sunt realizate din bronz și au marginea îngroșată și proeminență conică în partea centrală, iar mânerul lateral, de formă dreptunghiulară, perforat. Diametrul discului acestor oglinzi este, de regulă, de 6-8 cm.

În mormintele sarmatice din spațiul și perioada analizată oglinzile acestui tip sunt reprezentate de un singur exemplar ce provine din M 1 de la Tătărauca Nouă (Fig. 127/6, 186/5).

A. M. Hazanov arăta că aceste oglinzi sunt caracteristice culturii Șipovsk. Cronologic el deosebea, pe baza aspectului, o variantă cu proeminență conică în partea centrală a discului și alta cu partea exterioară ornamentată. El considera că prima se datează în secolele I-II p. Chr. și și-a făcut apariția la finele culturii suslovsk. Tot el respingea opinia lui P. Rau potrivit căruia acestea sunt de proveniență caucaziană¹¹⁴⁵. După A. M. Hazanov originea acestor oglinzi se află în cadrul vechilor culturi din Siberia, unde prototipurile lor – oglinzile cu discul rotund și plat și mâner lateral perforat - au fost utilizate o perioadă îndelungată de timp. Acestea din urmă, în opinia lui, sub influența oglinzilor cu marginea îngroșată, proeminență în partea centrală a discului și mâner în formă de cui, au contribuit la formarea oglinzilor acestui tip¹¹⁴⁶. Nu excludea o astfel de proveniență a acestor oglinzi nici B. A. Litvinskij¹¹⁴⁷.

Urmând opinia lui A. M. Hazanov, I. I. Marčenko consideră că tipul analizat a putut să se formeze în urma sintezei dintre oglinzile cu discul rotund și plat, cu mâner lateral și cele cu marginea

¹¹³³ Abramova 1959, p. 65.

¹¹³⁴ Hazanov 1963, p. 64.

¹¹³⁵ Moškova 1963, p. 42, 43, pl. 28/21-22.

¹¹³⁶ Vinogradov, Petrenko 1976, p. 43.

¹¹³⁷ Abramova 1993, p. 93, fig. 31/25-26.

¹¹³⁸ Marčenko 1996, p. 22-23, fig. 4.

¹¹³⁹ Hazanov 1963, p. 64-65; Skripink 1990, p. 152.

¹¹⁴⁰ Simonenko 1993, p. 112 sqq.; Simonenko 1999, p. 11. Toate oglinzile acestui tip din spațiul nord-pontic se datează în a doua jumătate a sec. I p. Chr. – începutul sec. II p. Chr.

¹¹⁴¹ Simonenko 1993, p. 74, 85.

¹¹⁴² Kovpanenko 1986, p. 66-72, 127, fig. 70-73.

¹¹⁴³ Simonenko 1993, p. 85-86.

¹¹⁴⁴ Grosu 1990, p. 61.

¹¹⁴⁵ Hazanov 1963, p. 65-66.

¹¹⁴⁶ Hazanov 1963, p. 65-66.

¹¹⁴⁷ Litvinskij 1971, p. 47.

îngroșată, mâner în formă de cui și proeminență conică în partea centrală. Acest proces a avut loc, în opinia lui, însă, nu în regiunea Volgăi, ci în mediul sarmaților din nordul Caucazului, la hotarul dintre secolele I a. Chr. – I p. Chr.¹¹⁴⁸.

Un punct de vedere opus în ceea ce privește proveniența oglinzilor cu mâner lateral perforat îi aparține lui M. P. Abramova. Studiind oglinzile cu mâner lateral perforat din teritoriul nord-caucazian ea a evidențiat existența în cadrul acestora a trei variante: 1. cu bordură pe margine și proeminență conică în partea centrală a discului; 2. decorate pe partea exterioară a discului; 3. cu suprafața plată și neornamentată. Autoarea menționa că majoritatea oglinzilor aparținând variantei 1, care ne interesează în mod direct și pe noi, au fost descoperite pe teritoriul Caucazului de Nord¹¹⁴⁹. Respingând ipoteza originii siberiene a oglinzilor acestui tip, M. P. Abramova consideră posibil că cele aparținând primei variante să fie denumite “caucaziene”. O dovadă a provenienței caucaziene a acestora cât și a producerii lor în această regiune, este dovedită, în opinia autoarei, de numărul mare a acestora în cadrul monumentelor fazei târzii a culturii Koban¹¹⁵⁰. În urma analizei tuturor oglinzilor aparținând primei variante din nordul Caucazului, M. P. Abramova a ajuns la concluzia că acestea se datează în secolul I – începutul secolului II p. Chr. și că în aceiași perioadă ele s-au răspândit și în alte regiuni¹¹⁵¹.

Originea nord-caucaziană a oglinzilor cu marginea îngroșată, proeminență conică și mâner lateral perforat a fost susținută și de către V. B. Vinogradov și V. A. Petrenko. Acești autori pun însă apariția acestor oglinzi pe seama transformării evolutive a oglinzilor sarmatice cu marginea îngroșată, mâner în formă de cui și proeminență conică în partea centrală (tipul IV). Acest proces, în opinia lor, a avut loc în mediul siracilor din regiunea precaucaziană. Tot ei consideră că oglinzile acestui tip sunt de proveniență sarmatică, cu epicentrul în nordul Caucazului, unde s-au produs din metal local și au fost exportate în alte regiuni¹¹⁵².

Originea nord-caucaziană a acestor oglinzi este acceptată și de către A. S. Skriplin, atunci când analizează oglinzile acestui tip din mediul sarmatic de la est de Don și Volga¹¹⁵³, dar și de către A. V. Simonenko, când vorbește de cele 11 exemplare nord-pontice care se datează în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.¹¹⁵⁴.

Tipul VI. *Oglinzi cu discul rotund și plat cu mâner lateral (Marčenko IX.3)*

Oglinzile acestui tip sunt de formă discoidală și sunt prevăzute cu mâner lateral care în majoritatea cazurilor este perforat. Oglinzile aparținând acestui tip sunt rar întâlnite în mormintele sarmatice. Astfel, ele nu sunt cunoscute în mediul sarmatic din regiunea Volgăi și Munților Urali, dar nici în cel nord-pontic. În mediul sarmatic din spațiul analizat singurul exemplar al unei astfel de oglinzi, păstrată fragmentar, ce nu are mânerul lateral perforat, provine din mormântul distrus de la Kiselev (Fig. 67/1). Piesele acestui tip, din teritoriile nord-caucaziene, M. P. Abramova le-a atribuit variantei a treia a oglinzilor cu mâner lateral perforat, datându-le în secolele II-III a. Chr.¹¹⁵⁵. În urma analizei tuturor oglinzilor cu mâner lateral din nordul Caucazului s-a ajuns însă la concluzia că exemplarele tipului analizat au fost datate eronat în intervalul cronologic amintit¹¹⁵⁶. Astfel, exemplarele din M 62 din necropola de la Hankal'sk și T 6 M 5 de la Verhnij se datează la hotarul dintre secolele I a. Chr. – I p. Chr.¹¹⁵⁷.

În sfârșit ținem să menționăm că unii cercetători consideră că oglinzile tipului analizat, alături de cele cu marginea îngroșată, mâner în formă de cui și proeminență conică în partea centrală (tipul IV), au

¹¹⁴⁸ Marčenko 1996, p. 27.

¹¹⁴⁹ Abramova 1971, p. 125.

¹¹⁵⁰ Abramova 1971, p. 125.

¹¹⁵¹ Abramova 1971, p. 124-125, 129-131.

¹¹⁵² Vinogradov, Petrenko 1976, p. 44-49.

¹¹⁵³ Skriplin 1990, p. 153.

¹¹⁵⁴ Simonenko 1999, p. 11, Simonenko 1999a, p. 151.

¹¹⁵⁵ Abramova 1971, p. 131.

¹¹⁵⁶ Vinogradov, Petrenko 1976, p. 48. Datarea mai timpurie a acestor oglinzi a fost acceptată recent și de M. P. Abramova (Abramova 1993, p. 155).

¹¹⁵⁷ Vinogradov, Petrenko 1976, p. 48, fig. 1/5; Marčenko 1996, p. 26.

stat la baza formării oglinzilor cu marginea îngroșată, mâner lateral perforat și proeminență conică în partea centrală a discului (tipul V)¹¹⁵⁸.

Tipul VII. Oglinzi dreptunghiulare

În mormintele sarmatice din spațiul analizat oglinzi ale acestui tip au fost descoperite în T 22 M 1 de la Brăviceni (Fig. 35/6, 187/6), T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 187/7) și mormântul de la Gordeevka (Fig. 59/2). O oglindă dreptunghiulară provine și din M 3 de la Gircani (Fig. 146/11), care, însă, nu a fost introdus în repertoriul nostru din cauza că se poate data și mai târziu de începutul secolului II p. Chr.¹¹⁵⁹.

Numărul oglinzilor de acest tip din zona nord-vest, nord-est și nord-pontică se ridică, în anul 1991, după cunoștințele lui M. Ju. Trejster, la 17 exemplare, majoritatea lor fiind descoperite în Bospor¹¹⁶⁰. Datorită descoperirilor arheologice, aflate într-o dinamică crescândă, numărul acestor oglinzi a crescut, astfel, la exemplarele deja cunoscute mai putând fi adăugate încă șase exemplare dintre care două provin din mormintele 39 și 61 din necropola scitică târzie de la Beljausk (Crimeea)¹¹⁶¹, iar celelalte patru din mormintele sarmatice de la Brăviceni, Gordeevka, Mihajlovka și Giurcani.

Deși în tot spațiul locuit de sarmați oglinzile sunt frecvent descoperite în morminte, totuși, numărul oglinzilor dreptunghiulare este foarte mic. Această situație este caracteristică și pentru descoperirile din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului. Totuși, din cele șapte oglinzi de acest tip, patru provin din spațiul analizat (Fig. 232).

Un aport fundamental în studierea lor a fost adus de către cercetătoarea Glenys Lloyd-Morgan, care, pe baza unui imens, variat și bogat material analizat, a încadrat oglinzile dreptunghiulare în grupa A¹¹⁶². Aceiași autoare menționa că proveniența acestui tip de oglindă nu este clară și că probabil ele au fost inventate în timpul perioadei elenistice, însă, doar în secolul I p. Chr., forma respectivă a devenit una dintre cele mai populare, fiind răspândită practic în toate provinciile Imperiului Roman¹¹⁶³. Oglinzile acestui tip au fost descoperite cu precădere în complexele de secol I p. Chr., însă unele piese s-au aflat probabil în uz o perioadă mai îndelungată de timp. Cert este însă că nu avem date privitoare la producerea lor pe parcursul secolului II p. Chr.¹¹⁶⁴, fapt ce poate explica și lipsa acestora în provincia Dacia¹¹⁶⁵. Trebuie remarcat că oglinzile dreptunghiulare au fost descoperite în nordul Italiei în complexele din primul sfert al secolului I p. Chr.¹¹⁶⁶. Practic în aceeași perioadă apar astfel de oglinzi în necropola de la Panticapaeum¹¹⁶⁷.

În ceea ce privește apariția acestui tip de oglindă s-a presupus că ea a putut fi împrumutată de către romani din Asia Mică în epoca lui Augustus, de unde s-a răspândit rapid spre vest¹¹⁶⁸. Faptul că tipul în discuție a fost împrumutat de romani este dovedit și de cele două oglinzi din mormintele de secol II-I a. Chr. din necropola scitică târzie de la Beljausk¹¹⁶⁹. Descoperiri de oglinzi dreptunghiulare se cunosc pe teritoriul Italiei, Spaniei, în zona Rinului de Sus și de Jos, în Britania, Scandinavia, Danemarca,

¹¹⁵⁸ Marčenko 1996, p. 27.

¹¹⁵⁹ În studiul nostru dedicat acestei oglinzii am datat mormântul la sfârșitul secolului I – începutul sau prima jumătate a secolului II p. Chr. (Bârcă 2000a, p. 131-149).

¹¹⁶⁰ Trejster 1991, p. 97, fig. 4, p. 101.

¹¹⁶¹ Daševskaja 1991, p. 40, fig. 73/15.

¹¹⁶² Lloyd-Morgan 1977, p. 231-252; Lloyd-Morgan 1980, p. 97, 104; Lloyd-Morgan 1981, p. 145, 155; Lloyd-Morgan 1981a, p. 3-20.

¹¹⁶³ Lloyd-Morgan 1977, p. 231; Lloyd-Morgan 1980, p. 97; Lloyd-Morgan 1981, p. 145. În provincia Dacia nu cunoaștem nici un exemplar care să aparțină acestui tip de oglindă vezi la Alicu, Cociș 1987, p. 145.

¹¹⁶⁴ Lloyd-Morgan 1980, p. 97; Lloyd-Morgan 1981a, p. 3.

¹¹⁶⁵ Alicu, Cociș 1987, p. 145.

¹¹⁶⁶ Sorokina, Trejster 1983, p. 146; Trejster 1991, p. 90.

¹¹⁶⁷ Sorokina, Trejster 1983, p. 144-146.

¹¹⁶⁸ Trejster 1991, p. 90.

¹¹⁶⁹ Daševskaja 1991, p. 40, pl. 73/15.

teritoriul fostei Iugoslavii, iar în est la Atena, în Cipru, pe teritoriul Asiei Mici și Bosporului, zona Volgăi și Niprului Mijlociu, cât și la Dunărea de Jos¹¹⁷⁰.

Este mai mult ca sigur că au existat mai multe centre de producție ale acestui tip de oglindă la fel ca și în cazul celorlalte tipuri. Judecând după numărul mare de oglinzi iese în evidență grupul de la Nijmegen (Rinul de Jos), care a fost publicat de G. Lloyd-Morgan și care este format din 93 de astfel de piese¹¹⁷¹. Concentrarea acestui tip de oglindă la Nijmegen i-a permis autoarei să afirme, pe bună dreptate, că cel puțin o parte dintre acestea sunt produse locale¹¹⁷². Pe de altă parte N. P. Sorokina și M. Ju. Trejster au făcut o analiză a dimensiunilor unui lot mare de oglinzi dreptunghiulare, constatând că cele de dimensiuni mai mici sunt tipice cu precădere pentru Italia, Elveția și teritoriul fostei Iugoslavii, pe când cele mai mari sunt des întâlnite în nordul Mării Negre¹¹⁷³. În urma analizei dimensiunilor și a compoziției metalului s-a presupus că oglinzile de mari dimensiuni ar fi produse bosporane¹¹⁷⁴. Același autor constată că unele oglinzi dreptunghiulare de la Panticapaeum, cât și cea din mormântul tumular sarmatic din cea de-a doua necropola de la Berežnovka¹¹⁷⁵, sunt importuri romane¹¹⁷⁶. Totuși, trebuie menționat că și în lumea romană s-au descoperit oglinzi dreptunghiulare de dimensiuni mari¹¹⁷⁷, așa cum sunt cele din mormintele sarmatice de la Gordeevka (17,2 x 15,4), Mihajlovka (22,5 x 19,8 cm), Krasnopolka (16,7 x 14,8 cm) sau exemplarele de la Panticapaeum.

Mai mult de jumătate din oglinzile romane, printre care evident și cele dreptunghiulare, din nordul Mării Negre provin din Bospor unde acestea au fost descoperite cu precădere la Panticapaeum, toate în morminte bogate care se datează în secolul I - începutul secolului II p. Chr.¹¹⁷⁸. Câteva oglinzi romane de tipuri diferite provin și din mormintele sarmatice bogate de secol I - prima jumătate a secolului II p. Chr.¹¹⁷⁹.

În mediul sarmatic cunoaștem descoperiri de oglinzi dreptunghiulare în mormântul din T 36 din cea de-a doua necropola de la Berežnovka (9 x 7,5 cm)¹¹⁸⁰, T 224 M 2 de la Krasnopolka¹¹⁸¹, T 17 de la Petrik¹¹⁸², T 3 M 3 de la Mihajlovka (Fig. 187/7), la care se adaugă exemplarele de la Gordeevka (Fig. 59/2), T 22 M 1 de la Brăviceni (Fig. 35/6, 187/6) și cel din M 3 de la Giurcani (Fig. 146/11). Patru din aceste exemplare se află în regiunea est-carpatică, două în spațiul dintre Bug și Nipru (Krasnopolka, Petrik), iar una în stânga Donului (Berežnovka).

Oglinzile dreptunghiulare puteau avea toartă, în acest caz ele aveau o ramă cu toartă, așa cum este în cazul oglinzii din M 44 descoperit în 1908 în necropola de la Panticapaeum¹¹⁸³, sau cea de pe teritoriul Italiei¹¹⁸⁴. În caz contrar se păstrau în huse din piele cum este în cazul oglinzii dreptunghiulare de la Aquileia¹¹⁸⁵. Acestea puteau fi atârinate pe perete¹¹⁸⁶ sau montate în capacul lădițelor¹¹⁸⁷.

¹¹⁷⁰ Daremberg, *Saglio* IV/2, p. 1429; Plesničar-Gec 1972, pl. 55/4, 82/5, 97/15, 129/16, 181/5; Petru 1972, pl. 7/11, 19/41, 84/2, 87/11; Petru, Petru 1978, pl. 22/20; Lloyd-Morgan 1980, p. 97, 103, 104, catalog 9, 10, 15; Lloyd-Morgan 1981, p. 145; Sorokina, Trejster 1983, p. 142-153; Sorokina, Dzigovskij, Trejster 1986, p. 129-132; Arheologija SSSR 1989, p. 187, pl. 80/28; Skripkin 1990, p. 149; Daševskaja 1991, p. 40, pl. 73/15.

¹¹⁷¹ Lloyd-Morgan 1981a, p. 3-20.

¹¹⁷² Lloyd-Morgan 1980, p. 97.

¹¹⁷³ Sorokina, Trejster 1983, p. 150-151; Trejster 1991, p. 91-94.

¹¹⁷⁴ Trejster 1991, p. 93.

¹¹⁷⁵ Arheologija SSSR 1989, p. 187, pl. 80/28; Skripkin 1990, p. 149, fig. 36/26; Trejster 1991, p. 98, 101, cat. I nr. 1, fig. 5.

¹¹⁷⁶ Trejster 1991, p. 93, 101 cat. I/1, 8, 11, 13, 14.

¹¹⁷⁷ Lloyd-Morgan 1981a, nr. 48.

¹¹⁷⁸ Arsen'eva 1970, p. 83-85, 111, fig. 1/1-3; Sorokina, Trejster 1983, p. 145-146; Sorokina, Trejster 1983, p. 142-153; Trejster 1991, p. 94-98, 101-102, fig. 4-5.

¹¹⁷⁹ Cf. Trejster 1991, fig. 4-5.

¹¹⁸⁰ Arheologija SSSR 1989, p. 187, pl. 80/28; Skripkin 1990, p. 149, fig. 36/26; Trejster 1991, p. 98, 101, cat. I nr. 1, fig. 5; Bârcă 2000c, p. 297.

¹¹⁸¹ Trejster 1991, p. 101 cat. I nr. 2; Bârcă 2000c, p. 297.

¹¹⁸² Trejster 1991, p. 101 cat. I nr. 16; Bârcă 2000c, p. 297.

¹¹⁸³ Sorokina, Trejster 1983, p. 148.

¹¹⁸⁴ Daremberg, *Saglio* IV/2, p. 1429.

¹¹⁸⁵ Guida, 1963, coloana 14, fig. 11.

¹¹⁸⁶ Reich 1953, p. 50, fig. 11 *apud* Sorokina, Trejster 1983, p. 148.

¹¹⁸⁷ Daremberg, *Saglio* IV/2, p. 1429.

Exemplarele mai mici ale acestui tip de oglindă puteau fi folosite în cutiile de machiaj¹¹⁸⁸. Adesea însă, oglinzile dreptunghiulare, erau puse într-o ramă de lemn a căror parte dorsală era acoperită cu ghips așa cum este cazul oglinzilor din T 3 M 3 de la Mihajlovka, T 224 M 2 de la Krasnopolka¹¹⁸⁹ sau M 44 din necropola de la Panticapaeum¹¹⁹⁰. Ramă din lemn au avut și unele oglinzi descoperite pe teritoriul Imperiului Roman, fie ele dreptunghiulare sau circulare¹¹⁹¹, cât și unele dintre cele circulare sarmatice așa cum este cazul oglinzilor din T 3 M 10 de la Sărăteni (Fig. 114/2, 185/5), T 4 M 2 de la Kuzmin (Fig. 69/1) sau din mormântul de la Vesnjanoe¹¹⁹². Partea exterioară a ramei putea fi decorată cu motive geometrice și florale așa cum este în cazul oglinzii de la Mihajlovka (Fig. 77), sau divinități și, ocazional, inscripții așa cum avem pe ramele altor tipuri de oglinzi¹¹⁹³.

Oglinzile dreptunghiulare din mormintele sarmatice de la Berežnovka, Krasnopolka și Petrik se datează în a doua jumătate a secolului I - începutul secolului II p. Chr.¹¹⁹⁴.

În ceea ce privește oglinzile dreptunghiulare din spațiul analizat acestea se încadrează cam în aceeași perioadă cronologică cu celelalte piese de acest tip descoperite atât în Imperiul Roman cât și *Barbaricum*. Astfel, oglinda din T 22 M 1 de la Brăviceni se datează pe baza întregului inventar în a doua jumătate a secolului I p. Chr., iar cea din bogatul mormânt de la Mihajlovka în a doua jumătate a secolului I - începutul secolului II p. Chr. În a doua jumătate a secolului I se datează și oglinda din mormântul de la Gordeevka. În ceea ce privește oglinda de la Giurcani aceasta a fost datată inițial în secolele II-III p. Chr.¹¹⁹⁵, iar recent la sfârșitul secolului I - începutul/prima jumătate a secolului II p. Chr.¹¹⁹⁶. De altfel, într-un studiu recent dedicat sarmaților, M. Babeș amintind oglinda din M 3 de la Giurcani, sugerează o datare a mormântului pe baza acesteia în secolul I p. Chr.¹¹⁹⁷.

Datorită dimensiunilor sale (22,5 x 19,8 cm), și în urma analizei descoperirilor de oglinzi de mari dimensiuni, piesa din T 3 M 3 de la Mihajlovka, este considerată ca fiind un produs a unui atelier bosporan¹¹⁹⁸. Uitându-ne la spațiul în care se concentrează în mediul sarmatic descoperirile de oglinzi dreptunghiulare, se poate constata că, exceptând exemplarul de la Berežnovka, celelalte sunt din regiunea dintre Carpați și Nipru. Această situație, cât și numărul mare a oglinzilor dreptunghiulare din lumea romană, ne face să credem că exemplarele din mormintele sarmatice din spațiul sus menționat sunt artefacte produse în atelierele Imperiului Roman. Această afirmație contravine, într-un fel, cu opinia exprimată de M. Ju. Trejster potrivit căreia Regatul Bosporan a constituit sursa de unde au ajuns acestea la sarmați. De altfel, este de mirare că în mediul sarmatic de la est, nord-est și nord de Regatul Bosporan astfel de oglinzi au fost descoperite doar o singură dată. Pe de altă parte prezența acestora în regiunea de vest a lumii sarmatice pune sub îndoielă proveniența lor bosporană și indică originea lor romană.

În ceea ce privește pătrunderea produselor romane în mediul sarmatic, au fost avansate mai multe ipoteze: 1. În urma legăturilor comerciale, inclusiv comerțul cu orașele de pe litoralul pontic, schimbul dintre triburi și comerțul de la granița provinciilor romane. 2. Sub formă de daruri primite de la regii bosporani și administrația romană. 3. Sub forma de plată în urma unor servicii efectuate pentru administrația romană și regii bosporani. 4. În urma incursiunilor în teritoriul roman¹¹⁹⁹. M. Ju. Trejster consideră că oglinzile romane au ajuns în mormintele sarmatice în urma legăturilor comerciale prin intermediul Bosporului, fapt ce nu exclude în opinia aceluiași autor posibilitatea primirii unor astfel de

¹¹⁸⁸ Lloyd-Morgan 1981, p. 145.

¹¹⁸⁹ Sorokina, Trejster 1983, p. 148-149.

¹¹⁹⁰ Sorokina, Trejster 1983, p. 148-150.

¹¹⁹¹ Lloyd-Morgan 1977, p. 233; Lloyd-Morgan 1981a, p. 3; Bujukliev 1986, p. 37.

¹¹⁹² Simonenko 1997, p. 397, fig. 3/5-6.

¹¹⁹³ Lloyd-Morgan, 1981 p. 152.

¹¹⁹⁴ Sorokina, Dzigovskij, Trejster 1986, p. 124-134; Skripkin 1990, p. 149; Trejster 1991, p. 98, fig. 5. Mormântul de la Krasnopolka avea printre inventar o caserolă de tipul Eggers 140, iar cea de la Petrik o pateră de tipul Eggers 155 (Cf. Simonenko 1981, p. 63).

¹¹⁹⁵ Rotaru, Apostol 1989, p. 58.

¹¹⁹⁶ Bârcă 2000a, p. 142.

¹¹⁹⁷ Babeș 1999, p. 230, nota 44.

¹¹⁹⁸ Sorokina, Dzigovskij, Trejster 1986, p. 128, 129; Trejster 1991, p. 93-94.

¹¹⁹⁹ Raev 1986, p. 69.

obiecte ca și daruri pentru aristocrația sarmată¹²⁰⁰. Totuși, ni se pare exagerat rolul de intermediar jucat de Regatul Bosporan în relația dintre Imperiul Roman și sarmați și considerăm că oglinzile dreptunghiulare, ca și celelalte artefacte romane din mormintele sarmatice, au ajuns la aceștia, în principal, prin achiziționarea de la negustorii romani ce își ofereau mărfurile în câteva din centrele locale care erau situate în prima “zonă de contact”, din preajma *limes*-ului, de unde ajungeau, prin alte mijloace, în zone situate la distanțe apreciabile de granița romană¹²⁰¹. Cel mai obișnuit mecanism, în opinia lui E. Krekovič, prin care acestea ajungeau în zone îndepărtate a fost schimbul de daruri dintre comunități¹²⁰². În sfârșit, ar mai trebui spus că unele produse, în special cele scumpe, puteau fi aduse și la comanda unor aristocrați sarmați în aceeași zonă, fie erau primite de la romani atunci când aveau loc negocieri cu autoritățile barbare¹²⁰³. O altă cale prin care o parte a produselor romane ajungeau la sarmați era cea prin intermediul orașelor grecești Olbia, Tyras, dar și a Regatului Bosporan așa cum, probabil, s-a întâmplat și în cazul oglinzii dreptunghiulare din mormântul sarmatic de la Berežnovka, dacă aceasta nu este un produs bosporan. De altfel, faptul că șase din cele șapte oglinzi dreptunghiulare au fost găsite în mormintele sarmatice din spațiul dintre Carpați și Nipru este o dovadă în plus a celor menționate mai sus. Este cert însă că, prezența oglinzilor dreptunghiulare în mediul sarmatic din acest spațiu, amintește aici și răspândirea a altor categorii de artefacte cum ar fi vasele de bronz, sticlă sau fibule, dar și alte categorii de produse romane. Această situație se explică în primul rând prin existența în acest teritoriu a unui centru de putere sarmatic care juca un rol important în regiune, iar în al doilea rând prin faptul că zona menționată se afla în vecinătatea teritoriilor romane.

Tabelul nr. 12. **Descoperirile de oglinzi**

Nr.	Localitatea	Tip I	Tip II	Tip III	Tip IV	Tip V	Tip VI	Tip VII
1.	Anenii Noi		•					
2.	Bădragii Vechi T 20 M 1		•					
3.	Bădragii Vechi T 25 M 2		•					
4.	Bădragii Vechi T 25 M 3		•					
5.	Bădragii Vechi T 32 M 2		•					
6.	Bezeni			•				
7.	Burjakovka M 4		•					
8.	Bursuceni M 6		•					
9.	Brăviceni T 22 M 1							•
10.	Codrul Nou T 1 M 1		•					
11.	Costești T 7 M 1		•					
12.	Cuconeștii Vechi T 3 M 1		•					
13.	Drăgușeni-Ostrov M 5		•					
14.	Dubăsarii Vechi T 1 M 25		•					
15.	Dumeni T 14 M 3				•			
16.	Duruitoarea Nouă T 6 M 3		•					
17.	Giurcani T 1 M 8		•					
18.	Gordeevka							•
19.	Gradiște T 1 M 9	•						
20.	Gradiște T 1 M 21		•					
21.	Hancăuți T 1 M 11		•					
22.	Hancăuți T 2 M 1		•					
23.	Holmskoe M 22		•					
24.	Kiselev mormânt distrus						•	
25.	Kuzmin T 4 M 2		•					
26.	Lenkovcy T 1 M 2		•					

¹²⁰⁰ Trejster 1991, p. 99-100.

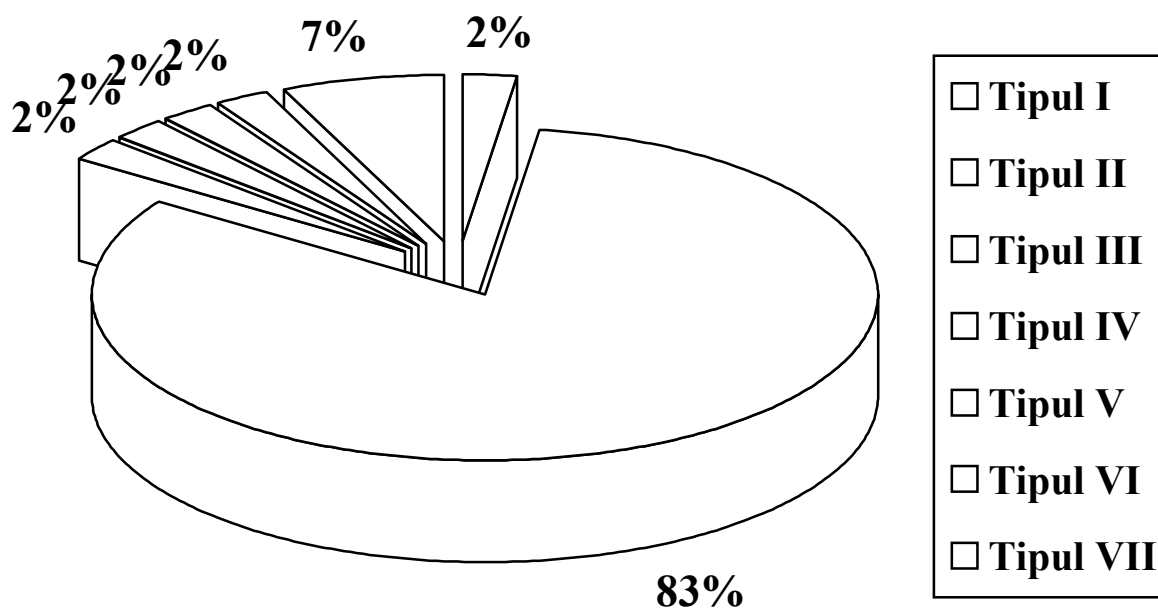
¹²⁰¹ Krekovič 1997, p. 235-236. Pentru problema comerțului dintre romani și barbari vezi Opreanu 1998, p. 125-136 cu toată bibliografia.

¹²⁰² Krekovič 1997, p. 235-236.

¹²⁰³ Cf. Krekovič 1997, p. 235-236.

27.	Majaki T 5 M 3		•					
28.	Mihajlovka T 3 M 3							•
29.	Nadlimanskoe		•					
30.	Ostrivec-Vertebi M 9		•					
31.	Palanca T 2 M 3		•					
32.	Pisarevka T 8 M 2		•					
33.	Podoima T 1 M 5		•					
34.	Porogi T 2 M 2		•					
35.	Sărăteni T 3 M 10		•					
36.	Severinovca T 1 M 1		•					
37.	Ștefănești		•					
38.	Taraclia I T 1 M 1		• 2 ex.					
39.	Taraclia II T 17 T 11		•					
40.	Tătărauca Nouă					•		
41.	Tețcani T 1 M 8		•					
42.	Vărațic T 1 M 4		•					
43.	Vlăsinești M 1-8		•					
44.	Zirnești T 1 M 5		•					
	TOTAL	1	37	1	1	1	1	3

Descoperirile de oglinzi (în procente)

VI. 4. 2. Câteva considerații privind oglinzile din mormintele sarmatice din spațiul de la est de Carpați

Oglinzile din mormintele sarmatice din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului din perioada analizată, prezentate în acest subcapitol, reprezintă o varietate tipologică nu prea mare și aparțin tipurilor ce au fost utilizate într-o anumită perioadă de timp pe întreg spațiul locuit de către sarmați.

Numărul oglinzilor descoperite în mormintele sarmatice analizate se ridică la 45. Ele sunt de șapte tipuri diferite și au o încadrare cronologică mai mult sau mai puțin largă. Dintre acestea cele mai numeroase sunt oglinzile cu discul rotund și plat (tipul II), reprezentate prin 37 de exemplare ce provin în

totalitate din morminte. Acestea sunt urmate, în ordine numerică, de trei oglinzi dreptunghiulare (tipul VII). Tipurile I, III-VI sunt reprezentate doar de câte un exemplar (Cf. Tab. 12, Fig. 232).

Analiza oglinzilor ne-a permis să constatăm că cele de tipul II sunt cele mai numeroase în mormintele sarmatice din perioada analizată la fel ca și în restul lumii sarmatice din perioada secolelor I a. Chr. – I p. Chr. Mai mult decât atât acestea alături de cele aparținând tipului III, sunt continuatoarele tradiției culturii sauromatice. Pe de altă parte, oglinzile de tipul I sunt caracteristice perioadei sarmatice timpurii, dar se întâlnesc uneori și în secolul I p. Chr. Oglinzile tipului IV au avut cea mai mare răspândire în lumea sarmatică în secolul I p. Chr., iar cele de tipul V sunt caracteristice pentru secolul I – începutul secolului II p. Chr. În ceea ce privește oglinzile tipului VII acestea sunt și ele caracteristice aceluiași intervalul cronologic ca și oglinzile tipului V. Dintre cele șapte tipuri de oglinzi, cele de tipul II au cea mai mare durată de existență, ele întâlnindu-se la sauomați în secolele VI-V a. Chr., iar apoi pe parcursul secolelor IV a. Chr. – I p. Chr. pe întreg spațiul locuit de sarmați.

La fel ca și mormintele sarmatice din spațiul de la est de Don și cel nord-pontic oglinzile de tipul II sunt cele mai numeroase în intervalul cronologic analizat. În altă ordine de idei, se poate remarca faptul că varietatea tipologică a oglinzilor din mormintele sarmatice din spațiul analizat, la fel ca și în cel nord-pontic, este mult mai mică decât în regiunea de la est de Don. Această situație este, totuși, una normală în condițiile în care acest teritoriu este leagănul culturii sarmatice, iar numărul vestigiilor este mult mai mare pentru perioada secolelor I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr.

În legătură cu piesele în discuție se mai poate evidenția că nouă din ele sunt fragmentare, 34 sunt întregi, iar două au fost descoperite sparte, dar întregibile.

În unele cazuri oglinzile au fost descoperite împreună cu piese de podoabă și vestimentație, vase ceramice de import, vase de bronz etc. care au confirmat datările existente și au introdus unele precizări privind limitele cronologice ale acestora.

Deși oglinda reprezintă cel mai cunoscut obiect din serviciul de toaletă, aceasta era totuși o piesă destul de scumpă în antichitate. Astfel, înlocuirea unei oglinzi sparte din întâmplare era greu de realizat, mai ales atunci când aceasta era un import.

La ora actuală este greu de spus dacă oglinzile din mediul sarmatic au fost confecționate de aceștia¹²⁰⁴ sau au constituit artefacte importate din alte medii culturale.

Existența, deși foarte rar, în unele morminte a două tipuri de oglinzi diferite, poate indica faptul că unele dintre acestea au fost produse, probabil, de sarmați, iar altele constituiau importuri¹²⁰⁵. Totodată, nu este exclus ca prezența în același mormânt a două piese de aceeași factură să se lege și de intenția defuncților de a o transmite cuiva “din lumea de dincolo”. De altfel, astfel de cazuri de “transmitere” a obiectelor ce au aparținut defunctului sunt semnalate și în etnografie¹²⁰⁶. În sfârșit, ar trebui spus că, dacă oglinzile erau obiecte destul de scumpe pe care nu și le permitea oricine și dacă exista obligativitatea de a depune în mormânt toate bunurile ce au aparținut defunctului în viață, atunci, acest fapt este și o dovadă, în plus, a diferențierilor sociale din lumea sarmată. Ca urmare a acestei situații, dar luând în calcul și faptul că oglinzile se întâlnesc doar în unele morminte sarmatice, uneori doar fragmente ale acestora, putem presupune că și pentru sarmați oglinda era un obiect scump și prețios pe care nu și-l permitea oricine¹²⁰⁷.

Pe lângă oglinzile întregi și fragmentare, în mormintele sarmatice din întreg spațiul locuit de aceștia se întâlnesc și oglinzi întregi, dar care au urme de spargere intenționată pe partea reflectantă¹²⁰⁸. Cercetătorii leagă acest fenomen de obiceiul distrugerii intenționate a oglinzii după moartea proprietarului ce avea ca scop eliberarea sufletului defunctului¹²⁰⁹. Totuși, trebuie precizat, că, numărul

¹²⁰⁴ La ora actuală nu există dovezi a producerii de către sarmați a acestei categorii de artefacte. Totuși nu se poate exclude existența unor meșteri sarmați care au învățat tehnica de producere a oglinzilor de la meșterii din Asia Centrală, Caucaz sau orașele grecești și Regatul Bosporan. Nu poate fi omisă nici posibilitatea prezenței unor meșteri străini, în mediul sarmatic, care produceau anumite categorii de piese la comandă.

¹²⁰⁵ Kuznecova 1988, p. 57.

¹²⁰⁶ D’jakonova 1975, p. 44, 45; Kuznecova 1988, p. 54.

¹²⁰⁷ Cf. Kuznecova 1988, p. 52-61.

¹²⁰⁸ Kuznecova 1988, p. 57-58.

¹²⁰⁹ Hazanov 1964, p. 91, 94.

oglinzilor sparte intenționat este extrem de redus, în plus provin și din morminte din perioade diferite ale existenței culturii sarmatice. Mai mult decât atât, acestea au fost distruse în moduri diferite ceea ce impune o abordare diferențiată a cauzelor care au dus la spargerea lor¹²¹⁰. În urma unei analize atente a condițiilor și stării oglinzilor în momentul descoperirii, T. M. Kuznecova a remarcat că cea mai mare parte a oglinzilor sunt descoperite întregi, iar cele care sunt sparte fie provin din morminte distruse sau jefuite, fie fac parte din morminte unde oglinzile au fost depuse întregi (descoperite *in situ*), dar care s-au deteriorat datorită coroziunii și a presiunii pământului¹²¹¹, așa cum probabil s-a întâmplat și în cazul oglinzii dreptunghiulare din M 3 de la Giurcani (Fig. 146/11). Un ultim argument în favoarea celor menționate mai sus este prezența în același mormânt a oglinzilor întregi alături de cele sparte, cât și existența a două forme întregi așa cum este în cazul de la Taraclia I (T 1 M 1).

T. M. Kuznecova a presupus că spargerea intenționată a oglinzii nu era legată de cultul morților, ci a fost rezultatul influenței magice asupra omului viu prin obiectul ce înlocuia persoana și care conținea atât oglindirea proprietarului, cât și, probabil, reprezenta “un spațiu al sufletului” celui din urmă¹²¹². Fără a intra în amănunte, trebuie precizat că, doar oglinzile distruse intenționat, prin lovituri în partea reflectantă, pot fi explicate ca acțiuni magice îndreptate împotriva omului viu¹²¹³. La acestea pot fi adăugate și oglinzile sparte și împrăștiate prin morminte¹²¹⁴. Însă nu tot timpul deteriorarea părții reflectante a oglinzii era legată de magie, în acest sens dovadă fiind exemplarele ce au fost găurite pentru a fi atârinate. În ceea ce privește prezența unor oglinzi fragmentare în mormintele sarmatice, aceasta credem că trebuie explicată odată ca un simbol al oglinzii, iar în al doilea rând ca o dovadă a valorii acesteia chiar dacă era fragmentară.

Cert este că, deși în legătură cu existența sau inexistența oglinzilor în mormintele sarmatice s-au emis mai multe ipoteze, este cert că oglinda nu a constituit o piesă obligatorie în ritualul funerar al sarmaților. Mai mult decât atât, este dificil de a explica prezența lor în morminte atâta timp cât noi nu știm principiile după care era ales inventarul funerar. Ceea ce știm cu siguranță, pe baza descoperirilor arheologice, este că oglinzile sunt prezente în aproximativ 20-30% din mormintele sarmatice, cu precădere în cele de femei. Acest lucru se datorează în primul rând faptului că acestea erau niște obiecte destul de scumpe pe care nu și le putea permite oricine. Ținând cont de rolul oglinzii și importanța acesteia pentru persoana ce o deținea¹²¹⁵, dar și de situația din întreaga lume sarmatică, credem că în mare parte ele ajungeau în mormintele primilor proprietari, mai ales atunci când acestea aveau și o semnificație aparte pentru posesor.

În urma analizei oglinzilor romane de la nord de granițele Imperiului Roman, G. Lloyd-Morgan remarca faptul că în această regiune oglinzile ajungeau în mormintele primelor săi proprietari și nu erau transmise urmașilor¹²¹⁶. Același lucru se poate constata și în Bospor, acolo unde oglinzile au fost descoperite, cu precădere, în mormintele care se datează în perioada de producție a acestora¹²¹⁷. O situație similară se poate constata, pentru toate tipurile de oglinzi, și, în mediul sarmatic¹²¹⁸.

VI. 4. 3. Cutiuțe pentru farduri

În mormintele sarmatice analizate această categorie de piese de toaletă este reprezentată de cutiuța din lemn din T 3 M 3 de la Mihajlovka. Aceasta este împărțită în șase compartimente în care se afla cretă,

¹²¹⁰ Cf. Kuznecova 1988, p. 57-58.

¹²¹¹ Kuznecova 1988, p. 54-56, tab. 5; O situație similară avem și în mormintele sarmatice din spațiul de la est de Carpați și cel nord-pontic.

¹²¹² Cf. Kuznecova 1988, p. 58-59.

¹²¹³ Tokarev 1964, p. 80-95.

¹²¹⁴ Cf. Kuznecova 1988, p. 56, 59, tab. 6.

¹²¹⁵ Vezi în acest sens Kuznecova 1988, p. 52-61 cu toată bibliografia.

¹²¹⁶ Lloyd-Morgan 1980, p. 98, 103, 104.

¹²¹⁷ Sorokina, Trejster 1983, p. 144-148; Trejster 1991, p. 90-103.

¹²¹⁸ Cf. Hazanov 1963, p. 58-71; Smirnov 1964, p. 152-160, fig. 72; Abramova 1971, p. 121-132; Vinogradov, Petrenko 1976, p. 44-49; Arheologija SSSR 1989, p. 167, 187-188, 200; Grosu 1990; Skripkin 1990, p. 142-156; Simonenko 1993, p. 28, 85-86, 103; Kostenko 1993; Dzigovs'kij 1993, p. 57-59.

ocru de culoare galbenă, roz-deschisă, roșie, portocalie și purpurie. Dimensiunile cutiei sunt de 10 x 18 cm, iar dimensiunea compartimentelor de 5 x 6 cm.

Din păcate o piesă similară cutiuței de la Mihajlovka nu cunoaștem printre descoperirile sarmatice. Probabil, cea mai mare parte a femeilor sarmate utilizau, pentru păstrarea fardurilor și a altor substanțe din cadrul toaletei feminine, săculețe de piele sau pâslă, resturile cărora sunt întâlnite adesea în morminte¹²¹⁹. În anumite cazuri fardurile erau păstrate, alături de alte ustensile cosmetice, în gentuțe destul de mari, precum cea de la Sokolova Mogila, care avea dimensiunile de 20 x 25 cm și care era din pâslă de culoarea zmeurii, împodobită cu mărgelile mărunte. Gura gentuței era legată cu un șiret din piele ce avea la capete două mărgelile cu “ochi”¹²²⁰.

VI. 4. 4. Pixide

Aceste piese de toaletă de formă cilindrică, prevăzute cu capac, serveau, la fel ca și piesele menționate anterior, la păstrarea vopselelor de fardat și a unor substanțe aromatice. Resturile acestora din urmă sunt frecvent întâlnite în interiorul acestora. Ele erau realizate din os, lemn și mai rar din metal. În mormintele sarmatice din teritoriul est-carpatic această categorie de obiecte este reprezentată de trei exemplare. Astfel, din T 20 M 1 de la Bădragii Vechi provin trei fragmente de la o pixidă din os, ornamentată pe fund cu două cercuri concentrice incizate, iar pe partea superioară și inferioară a corpului cu linii orizontale realizate similar (Fig. 7/3-5). La aceasta se adaugă cea din T 27 M 1 de la Bădragii Vechi care are, în interiorul părții superioare, o bordură ce formează o mică treaptă pentru așezarea capacului. Partea inferioară este ornamentată cu două linii orizontale, iar fundul cu patru cercuri concentrice, grupate câte două, obținute prin incizie. Acesta din urmă nu era din aceeași bucată de os ci era montat. De la capac s-a păstrat un fragment nu prea mare, care este ornamentat cu două linii orizontale (Fig. 17/5). Cea de-a treia pixidă, păstrată și ea fragmentar, provine din T 9 M 13 de la Dumeni (Fig. 51/1). Aceasta este ornamentată cu linii orizontale, duble, realizate prin incizie, iar fragmentele păstrate indică faptul că a avut, ca și restul pixidelor, o formă cilindrică.

Astfel de piese sunt frecvent întâlnite în mormintele sarmatice din întreg teritoriul locuit de aceștia începând cu secolul I p. Chr.¹²²¹, dar și în necropolele antice și orașele grecești nord-pontice¹²²².

Pixida din T 27 M 1 de la Bădragii Vechi este identică cu cea din T 45 de la Ust'-Kamenka care se datează în secolul I p. Chr.¹²²³, dar și cu cea din T 18 de la Tiflisskaja (necropola “Zolotoe kladbišče”)¹²²⁴. Trebuie menționat că cea mai mare parte a pixidelor din os și lemn din lumea sarmatică provin din morminte de secol I p. Chr. În secolul I p. Chr. se datează și pixida din argint din bogatul mormânt sarmatic de la Kosika¹²²⁵.

VI. 5. VASE DIN METAL

La fel ca și în restul teritoriului locuit de sarmați de-a lungul timpului și în cel dintre Carpați și teritoriul din imediata vecinătate a malului stâng al Nistrului o categorie aparte o constituie, în perioada analizată, vasele din metal.

Prezența acestora în cadrul inventarelor funerare ale mormintelor sau tezaurelor este substanțial mai redusă față de alte categorii de materiale. Cu toate acestea, vasele din metal, fie ele din bronz sau

¹²¹⁹ Arheologija SSSR 1989, p. 188.

¹²²⁰ Kovpanenko 1986, p. 24-25.

¹²²¹ Cf. Vjaz'mitina 1954, p. 240, pl. V/10; Meljukova 1962, p. 205; Arheologija USSR 1986, p. 212-213; Arheologija SSSR 1989, p. 188, pl. 80/14, 21; Simonenko 1981, p. 63, fig. 4/9-10; Kovpanenko 1986, p. 78-80, fig. 82-83; Bespalyj 1992, p. 177, fig. 1/6; Kostenko 1983, fig. 12/39; Kostenko 1993, p. 49, 109, fig. 16/32; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 115, 127, 132, 300, 322, pl. 12/115, 13/127, 132, 32/300, 34/322.

¹²²² Kovpanenko 1986, p. 80 cu bibliografie.

¹²²³ Kostenko 1993, p. 48-50, fig. 16/32.

¹²²⁴ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 300, p. 32/300.

¹²²⁵ Trejster 1994, p. 179, fig. 4.

argint, prezintă un interes deosebit și constituie o categorie de artefacte cu o valoare mai mare decât alte produse cum ar fi ceramica, amforele, piesele de podoabă și vestimentație sau vasele de sticlă. Mai mult decât atât, vasele din metal, la fel ca și alte categorii de materiale, oferă de multe ori o datare mai exactă complexelor în care au fost găsite și pot chiar oferi elemente de datare și pentru alte categorii de materiale atunci când ele sunt descoperite în complexe închise, precum mormintele, tezaurele sau depozitele. Astfel, la ora actuală vase din metal provin din tezaurele din perioada sarmatică timpurie de la Bădragii Noi, Bubueci, Velikoploskoe și Veseloja Dolina, la care se adaugă cele din mormintele de la Bădragii Vechi (T 27 M 1), Cazaclia (T 10 M 1), Cobusca Veche, Cuconeștii Vechi (T 3 M 1), Porogi (T 2 M 1) sau Mocra (T 2 M 2), care sunt din perioada sarmatică mijlocie (Cf. Fig. 233).

Nici numărul tipurilor de vase de argint și bronz nu este prea mare. În linii mari, se poate vorbi de două tipuri de vase de argint și nouă de bronz. Dintre acestea din urmă trei (cazanele) sunt artefacte caracteristice sarmaților, iar celelalte sunt de proveniență romană.

Analiza vaselor de argint și din bronz prezintă un deosebit interes, odată pentru faptul că sunt produse de meșterii greci și romani (cu excepția cazanelor), iar în al doilea rând pentru că acestea constituie produse supuse modei și gustului unei epoci, fapt ce și determină o datare mai restrânsă a acestora. Același lucru se poate spune și despre cazanele de bronz de la Bubueci, Velikoploskoe, Piatra Șoimului sau Mocra (T 2 M 2).

Nu în ultimul rând ținem să menționăm că utilizarea unor vase din metal, fie ele produse grecești sau romane, după încetarea producției acestora, mai ales în lumea barbară, ne oferă informații și asupra valorii lor și faptului că nu oricine își permitea să-și achiziționeze de la negustorii greci, romani astfel de produse.

VI. 5. 1. Vase de argint

Între descoperirile din mediul sarmatic analizat sunt două cupe din argint. Prima provine din tezaurul de la Velikoploskoe (Fig. 137/7), iar cea de-a doua din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 102/1, 190/1).

Cupa semisferică de la Velikoploskoe este din argint masiv și are marginea ușor invazată. Pe partea exterioară, sub buză, aceasta este decorată cu două linii paralele formate din mici cerculețe realizate cu un obiect cu vârful ascuțit, iar spațiul dintre ele este decorat cu un ornament ce are aspectul unei "impleturi" realizate prin ciocănire. Toată suprafața exterioară a cupei este împărțită în figuri geometrice ale căror linii sunt formate din puncte realizate de asemenea cu ajutorul unui obiect cu vârful ascuțit (Fig. 137/7).

Cupa de la Velikoploskoe a fost datată de către autorii ce au publicat întreaga descoperire, pe baza analogiilor ca formă și ornament ce există printre cupele ceramice "megariene", la sfârșitul III a. Chr.¹²²⁶. Această încadrare cronologică a cercetătorilor G. A. Dzis-Rajko și E. F. Suničuk se bazează pe presupunerea că prototipurile metalice le preced pe cele reproduse în ceramica¹²²⁷. S. V. Polin a remarcat, însă, că perioada de producere a cupelor ceramice, în marea majoritate a centrelor, a avut loc în secolele II-I a. Chr., iar exemplarele din nordul Mării Negre se datează în a doua jumătate a secolului II – secolul I a. Chr.¹²²⁸. Același autor consideră că anume în această perioadă au ajuns în nordul Mării Negre atât cupele "megariene" ceramice, cât și cele metalice¹²²⁹. Tot el a datat complexului de la Velikoploskoe pe baza cazanului de bronz și a cupei în limitele secolelor II-I a. Chr., cu accentul pe cel din urmă¹²³⁰.

Pentru cupa de la Velikoploskoe o analogie exactă nu cunoaștem, însă o cupă ce are o formă similară, datată în secolul I a. Chr., există în tezaurul nr. 3 de la Muzeul J. Paul Getty din Malibu¹²³¹. Nu sunt cu mult deosebite, ca formă, nici cupele semisferice din Peninsula Iberică¹²³², dar nici cea din bogatul tezaur dacic de la Lupu¹²³³. În ceea ce privește decorul de pe suprafața exterioară analogii exacte pe cupe

¹²²⁶ Dzis-Rajko, Suničuk 1984, 157, 158; Simonenko 1982, p. 242 datează complexul în secolul III a. Chr.

¹²²⁷ Dzis-Rajko, Suničuk 1984, 157.

¹²²⁸ Polin 1992, p. 55.

¹²²⁹ Polin 1992, p. 55.

¹²³⁰ Polin 1992, p. 55.

¹²³¹ Pfrommer 1993, p. 57, cat. 77, p. 231, nr. 77.

¹²³² Raddatz 1969, pl. LXVI.

¹²³³ Glodariu, Moga 1994, p. 36, fig. 4.

din argint noi nu cunoaștem, însă, un decor similar doar aceleia de sub buză apare pe un bol de argint din secolul II a. Chr. păstrat în Muzeul de Artă din Toledo¹²³⁴.

Ținând seama de datarea tuturor pieselor de la Velikoploskoe, dar în mod special a cazanului de bronz, ce aparține tipului care se datează în secolul I a. Chr. – I p. Chr.¹²³⁵, cât și a psaliilor cruciforme, considerăm că piesele din cadrul acestui tezaur i-au aparținut unui războinic sarmat ce a trăit, cel mai probabil, la sfârșitul secolului II - prima jumătate a secolului I a. Chr. În ceea ce privește cupa, aceasta, chiar dacă a fost produsă sau achiziționată cândva în secolul II a. Chr., nu exclude o utilizare îndelungată în timp, mai ales că este un produs de lux.

În ceea ce privește cupa cu toartă zoomorfă din mormântul de la Porogi, aceasta face parte din grupa de vase din metale prețioase descoperite de-a lungul timpului în mormintele sarmatice aparținând unor aristocrați. O astfel de cupă din aur cu toartă zoomorfă provine din tumulul de la Hohlač (Fig. 190/2), iar alta, din același metal, din tumulul de la Migulinsk (Fig. 190/4)¹²³⁶. Un vas similar, însă din argint, a fost descoperit în ascunzătoarea nr. 2 din tumulul 28 din cimitirul VII de la Vysočino (Fig. 190/3)¹²³⁷. O cupă din argint prevăzută cu două toarte provine de la Kosika (Fig. 191/3)¹²³⁸. La acestea mai pot fi adăugate alte două cupe semisferice din argint, cu toarte zoomorfe, din mormântul tumular nr. 3 al necropolei de la Berdija (Fig. 191/1-2)¹²³⁹.

Aceste vase au o serie de trăsături comune: unicitatea formei (corpul sferoidal sau în formă de pară), buza verticală sau ușor evazată, fundul rotund sau ușor aplatizat, toarta zoomorfă redând un animal, fixată pe partea superioară a umărului, dimensiunile similare și realizarea lor din metale prețioase. O excepție reprezintă doar cupele de la Berdija care au o formă semisferică. Vasul de la Kosika are redat în partea superioară o scenă în care un călăreț cu lancea vânează un mistreț. În partea inferioară este reprezentată lupta dintre un catafractar și un călăreț ușor înarmat, iar cea de-a doua scenă, a cărei parte centrală nu s-a păstrat, redă un arcaș călare ce întinde coarda arcului (Cf. Fig. 191/3, 201)¹²⁴⁰. Cupa de la Migulinsk are partea superioară a corpului decorată cu motive geometrice policrome, iar sub buză are o inscripție grecească (Fig. 190/4).

Toartele zoomorfe ale acestor cupe redau diferite animale: cai (Porogi), cerbi (Hohlač), feline de pradă - probabil, pantere (Migulinsk, Vysočino), mistreți (Kosika) și grifoni (Berdija). Față de cupele de la Porogi, Kosika și Berdija cele de la Hohlač, Migulinsk și Vysočino au toartele realizate în stilul policrom. Astfel, pe cupele de la Hohlač și Vysočino lăcașurile în care au fost montate pietre sunt amplasate pe umerii și crupa animalelor, iar pe cea de la Migulinsk pe tot corpul. Din punctul de vedere al formei se poate remarca că cupele de la Hohlač, Migulinsk și Vysočino sunt aproape identice, pe când cea de la Porogi este apropiată de exemplarul de la Kosika. La acestea din urmă, fiind de adăugat și exemplarele de la Berdija, lipsește și policromia. Toate aceste vase sunt sincrone și aparțin secolului I p. Chr.¹²⁴¹, lucru confirmat și de restul pieselor cu care au fost descoperite împreună.

Pe baza numelui "Tarsulas", de proveniență tracică, de pe cupa din aur de la Migulinsk și asemănarea descoperirilor de la Hohlač și Migulinsk, M. I. Rostovcev a ajuns la concluzia că vasul de la Migulinsk a fost produs la Panticapaeum de către meșterii eleni sau traci ce locuiau în capitala Regatului Bosporan¹²⁴². N. I. Veselovskij considera și el orașul Panticapaeum că fiind centrul de realizare a produselor stilului animalier policrom căroră le aparține și cupa de la Migulinsk¹²⁴³. Pe de altă parte, A. P. Mancevič crede că vasul de la Migulinsk a fost produs undeva în nordul peninsulei Balcanice¹²⁴⁴, iar M. Ju.

¹²³⁴ Pfrommer 1993, p. 33-34, fig. 30.

¹²³⁵ Cf. Bokovenko 1977, p. 232, 233, tipul II; Kosjanenko, Flerov 1978, p. 197-199, 203, tipul IV.

¹²³⁶ Rostovcev 1925, p. 584-585; Rostowzew 1931, p. 580; Mancevic 1976, p. 187-189, fig. 22; Simonenko, Lobaj 1991, p. 58, fig. 30/2, 4; Maximenko 1998, p. 113-114, fig. 50/1, 4.

¹²³⁷ Bespalyj 1986, p. 78, pl. 69/1; Simonenko, Lobaj 1991, p. 58, fig. 30/3.

¹²³⁸ Trejster 1994, p. 176-177, fig. 1.

¹²³⁹ Mordvinceva, Sergackov 1995, p. 114-124, fig. 5/1-2.

¹²⁴⁰ Cf. Trejster 1994, p. 179-182, fig. 7-11.

¹²⁴¹ Bespalyj 1986, p. 77-78; Simonenko, Lobaj 1991, p. 58; Vinogradov 1994, p. 156-159; Trejster 1994, p. 197 sqq.; Mordvinceva, Sergackov 1995, p. 114-124.

¹²⁴² Rostovcev 1925, p. 584-585; Rostowzew 1931, p. 580.

¹²⁴³ Cf. Mancevič 1976, p. 188.

¹²⁴⁴ Mancevič 1976, p. 187-189.

Trejster consideră că acesta a fost realizat de un meșter trac la comanda unuia dintre aristocrații sarmatii când, aceștia se aflau în Tracia¹²⁴⁵, lucru greu de admis în condițiile în care nu avem dovezi ale prezenței sarmatice efective în Tracia în secolul I p. Chr. Asemănarea cupelor de la Hohlač și Vysočino cu cea de la Migulinsk și prezența în primele două complexe a artefactelor grecești l-au făcut pe A. V. Simonenko să afirme că aceste vase au fost produse în orașele pontice¹²⁴⁶. La rândul său E. I. Bepalyj este de părere că aceste cupe au fost realizate de către meșterii din Asia Anterioară la comanda aristocraților nomazi¹²⁴⁷. În ceea ce privește cupa de la Kosika, se consideră că aceasta, ca și întregul set de vase, a fost produsă în capitala Armeniei din timpul lui Artavasdes (a devenit rege al Armeniei în perioada lui Caligula (37-41 p. Chr.))¹²⁴⁸. În ceea ce privește cupa din T 2 M 1 de la Porog, care se datează ca și întregul mormânt cândva în doua jumătate-ultimul sfert al secolului I p. Chr., se consideră că aceasta a fost produsă undeva în Asia Centrală¹²⁴⁹.

În sfârșit trebuie menționat că aceste vase au avut, cel mai probabil, un caracter de cult¹²⁵⁰, dar reprezintă și un indicator al statutului social al defuncțiilor.

VI. 5. 2. Vase de bronz

Această categorie de vase este reprezentată de patru cazane (Bubueci (Fig. 37/5, 188/3), Velikoploskoe (Fig. 137/8, 188/4), Mocra T 2 M 2 (Fig. 81/1) și așezarea geto-dacică de la Piatra Șoimului (Fig. 211)), două situle din bronz (Bădragii Noi (Fig. 4/4, 188/2), Veseloja Dolina (Fig. 140/4, 188/1)), trei caserole (Bădragii Vechi T 27 M 1 (Fig. 18/2, 189/1), Cobusca Veche (Fig. 45), Cuconestii Vechi T 3 M 1 (Fig. 48/4, 189/3)), două castroane (Cazaclia T 10 M 1 (Fig. 43/1, 198/2), Mocra T 2 M 2 (Fig. 81/3)) și o cană (Mocra T 2 M 2 (Fig. 81/2)).

VI. 5. 2. 1. Cazane

În spațiul și perioada analizată, după formă corpului și caracteristicile constructive cazanele sunt de trei tipuri.

Tipul I. Cazanele acestui tip au corpul semisferic alungit, toarte verticale, arcuite, decorate cu trei butoni, buza bine pronunțată, iar piciorul în formă de pâlnie. Uneori marginea piciorului este îngroșată, iar la unele exemplare piciorul este decorat cu un brâu în relief. Unele exemplare au buza ușor invazată, iar altele ușor evazată. Singurul cazan de acest tip provine din tezaurul de la Bubueci (Fig. 37/5, 188/3). Acesta, păstrat fragmentar, are corpul semisferic alungit și mai păstrează o toartă arcuită decorată cu trei butoni. În fotografia din publicația din 1910¹²⁵¹ cazanul avea ambele toarte și mai păstra o mică parte din piciorul în formă de pâlnie.

Trebuie menționat că la acesta s-au făcut referiri de fiecare dată când se lua în discuție complexul de la Bubueci. Cu toate acestea, în afară de lucrarea lui E. A. Šimanskij din 1910, unde este redat cazanul, imaginea lui mai apare doar în destul de recenta lucrare a lui E. S. Nefedova¹²⁵². La ora actuală, însă, cea mai mare parte a cercetătorilor consideră, pe bună dreptate, cazanul ca fiind sarmatic¹²⁵³. După forma corpului și a toartelor, cazanul de la Bubueci este foarte apropiat tipului III/2 în clasificarea tipologică a

¹²⁴⁵ Trejster 1994, p. 202.

¹²⁴⁶ Simonenko, Lobaj 1991, p. 58.

¹²⁴⁷ Bepalyj 1989, p. 120 sqq.

¹²⁴⁸ Cf. în acest sens Vinogradov 1994, p. 156 sqq.; Trejster 1994, p. 203.

¹²⁴⁹ Simonenko, Lobaj 1991, p. 58.

¹²⁵⁰ Cupe din lemn cu toarte zoomorfe redând mistreți, elani și feline de pradă au fost descoperite în mormântul din T 1 din necropola 25 de la Valovj I (Trejster 1994, p. 177). Fragmentele unui vas din lemn cu toartă zoomorfe provin și din T 5 M 2 de la Bădragii Noi. E. I. Bepalyj consideră că vasele cu toarte zoomorfe au constituit un atribut indispensabil în cadrul inventarelor funerare din mormintele bogate. Tot el consideră că acestea au servit pentru meșterii din Asia Anterioară ca modele la realizarea cupelor din argint și aur, precum cele de la Hohlač, Migulinsk sau Vysočino (Bepalyj 1989, p. 120 sqq.).

¹²⁵¹ Šimanskij 1910, *apud* Nefedova 1993, p. 15.

¹²⁵² Nefedova 1993, p. 17, fig. 1-2.

¹²⁵³ Polin 1992, p. 52; Nefedova 1993, p. 17-18; Ščukin 1994, p. 98; Shchukin 1995, p. 211; Simonenko 2000, p. 161; Mordvinceva 2001a, p. 110. În lucrarea din 1986 A. V. Simonenko considera cazanele de la Bubueci și Velikoploskoe ca fiind scitice (Simonenko 1986, p. 67).

lui V. M. Kosjanenko și V. S. Flerov, care se datează, în opinia acestora, în secolele IV-III a. Chr.¹²⁵⁴. Pe de altă parte câteva astfel de cazane sunt încadrate de N. A. Bokovenko tipului II din clasificarea sa, care se datează în secolele I a. Chr. – I p. Chr.¹²⁵⁵. Cu toate acestea, trebuie menționat că ele diferă de marea majoritate a cazanelor tipului dat. Nu este exclus ca aceste câteva cazane apropiate celui de la Bubueci, incluse în tipul II de către N. A. Bokovenko, să reprezinte un tip intermediar între cazanele mai timpurii și cele ale tipului amintit. Astfel, luând în considerare că: a) datarea cazanelor, ca și a altor artefacte din perioada sarmatică timpurie, s-a bazat preponderent pe încadrarea cronologică a culturii sarmatice timpurii în intervalul secolelor IV-II a. Chr.; b) în mormintele sarmatice din secolul I a. Chr. din bazinul Kuban se întâlnesc cazane apropiate celui de la Bubueci¹²⁵⁶; c) valoarea și perioada de utilizare a unora dintre acestea, credem că datarea cazanelor acestui tip nu poate fi limitată la secolele IV-III a. Chr. ci este una mai largă. Acest lucru este confirmat, de altfel, chiar de cazanul de la Bubueci care se datează, în opinia noastră, pe baza bogatului inventar printre care se află șase falere, două aplici frontale, un coif attic cu creastă și două obrăzare de cal în prima jumătate a secolului I a. Chr.¹²⁵⁷.

Tipul II. Cazanele tipului dat au corpul ovoidal sau semisferic, buza mai mult sau mai puțin invazată, iar umerii ușor evidențiați. Corpul acestora este prins, de regulă, prin sudare, dar și cu ajutorul niturilor, de un picior de formă tronconică sau de forma unei pâlnii. Recipientele acestui tip au prevăzute câte două toarte, arcuite, amplasate vertical și decorate cu câte trei butoni. În unele cazuri toartele se prelungesc prin brâuri în relief pe corpul vasului. La acestea se mai adaugă alte două tortițe, de mici dimensiuni, amplasate simetric, ce au forma unor urechiușe care leagă buza de corp. Cea mai mare parte a cazanelor acestui tip sunt decorate pe corp cu un brâu în relief ce imită șnurul. Nu în ultimul rând trebuie menționat că recipientele acestui tip sunt de regulă, față de celelalte tipuri de cazane sarmatice, de mari dimensiuni și au înălțimea ce variază între 35 și 63 cm¹²⁵⁸. Cazanele date aparțin tipului IV în clasificarea lui V. M. Kosjanenko și V. S. Flerov¹²⁵⁹ și tipului II în cea a lui N. A. Bokovenko¹²⁶⁰.

În spațiul și perioada de care ne ocupăm astfel de cazane provin din tezaurul de la Velikoploskoe (Fig. 137/8, 188/4) și așezarea geto-dacică de la Piatra Șoimului (Fig. 211)¹²⁶¹. Exemplarul de la Velikoploskoe are toartele, arcuite, amplasate vertical, rupte din vechime și nu are toarte în formă de urechiușe¹²⁶². Același cazan nu este decorat pe corp cu brâu în relief ce imită șnurul. Sunt însă și cazuri când corpul unor astfel de cazane este decorat cu două brâuri¹²⁶³ sau lipsesc, la fel ca pe cel la Velikoploskoe¹²⁶⁴.

Din punct de vedere cronologic ele se datează în secolele I a. Chr. – I p. Chr.¹²⁶⁵ (cu precădere în cel din urmă) și au fost descoperite preponderent în mormintele sarmatice din stepile din bazinul Kuban, Donul de Jos și mai rar în zona Volgăi¹²⁶⁶. Sunt cunoscute astfel de cazane și în câteva morminte de secolul I p. Chr. din nordul Mării Negre¹²⁶⁷. Recipientele acestui tip sunt bine cunoscute în mormintele

¹²⁵⁴ Kosjanenko, Flerov 1978, p. 196, 202, fig. 3/4.

¹²⁵⁵ Bokovenko 1977, p. 232-233, fig. 4/18-19, 23.

¹²⁵⁶ Cf. în acest sens Marčenko 1984, p. 52; Marčenko 1996, p. 35, nota 1, fig. 100/11, 101/5; Ditler 1972, p. 67; Kozenkova 1980, p. 78; Guščina, Zaseckaja 1989, p. 99.

¹²⁵⁷ Bârcă 2002, p. 104-105.

¹²⁵⁸ Bokovenko 1977, p. 232.

¹²⁵⁹ Kosjanenko, Flerov 1978, p. 197-199, 203.

¹²⁶⁰ Bokovenko 1977, p. 232-233, fig. 3/II.

¹²⁶¹ Vulpe 1941, p. 50, fig. 42-43; Bichir 1976, p. 207, fig. 1; Bichir 1977, p. 170, fig. 4/1a-1b; Bichir 1993, p. 139, fig. 3; Bârcă 2002, p. 115.

¹²⁶² Pentru cazuri similare Cf. Bokovenko 1977, p. 232.

¹²⁶³ Kostenko 1978, p. 79-80, pl. 2/2; Smirnov 1984, p. 110, fig. 51/1.

¹²⁶⁴ Cf. pentru cazuri similare la Bokovenko 1977, p. 232.

¹²⁶⁵ Kapošina 1965, p. 50-51; Bokovenko 1977, p. 233; Kosjanenko, Flerov 1978, p. 203.

¹²⁶⁶ Cf. Kapošina 1965, p. 49-51, fig. 17/1; Skriplin 1970, p. 206, 207; Bokovenko 1977, p. 232-233, fig. fig. 3/II; 4 cu toată bibliografia și descoperirile cunoscute la acea dată; Kosjanenko, Flerov 1978, p. 197-199, 202-203 cu toată bibliografia. Pentru descoperiri de cazane în complexe sarmatice de secol I a. Chr. din bazinul Kuban vezi Marčenko 1984, p. 52; Marčenko 1996, p. 35, nota 1, fig. 100/11, 101/5; Ditler 1972, p. 67; Kozenkova 1980, p. 78; Guščina, Zaseckaja 1989, p. 99.

¹²⁶⁷ Simonenko 1999a, p. 168, fig. 28/5.

tumulare aparținând unor aristocrați sarmați de la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr. din regiunea Donului de Jos¹²⁶⁸.

Cazanul din așezarea geto-dacică de la Piatra Șoimului, care corespunde întru totul tipului dat, se datează în secolul I p. Chr.¹²⁶⁹, iar cel de la Velikoploskoe în prima jumătate a secolului I a. Chr.¹²⁷⁰.

Tipul III. Cazanele acestui tip au corpul semisferic sau ușor ovoidal, buza evazată, bine evidențiată și tăiată oblic ori decorată cu un brâu în formă de șnur. Umerii recipientelor acestui tip sunt ușor evidențiați. Corpul lor este prins, de regulă, prin sudare, dar și cu ajutorul niturilor, de un picior înalt, asemănător cu cel al cupelor cu picior. Cazanele acestui tip sunt prevăzute cu câte două toarte zoomorfe, amplasate simetric, prinse pe buză sau de buză și partea superioară a umărului, reprezentând țapi, cerbi, elani, câini etc. Uneori unele dintre cazane au două tortițe, de mici dimensiuni, amplasate simetric, ce au forma unor urechișe ce leagă buza de corp. Cea mai mare parte a cazanelor acestui tip sunt decorate pe corp cu un brâu în relief ce imită șnurul. Unele exemplare sunt prevăzute cu câte un tub de scurgere. Sunt de dimensiuni mai mici față de cele ale tipului anterior, înălțimea lor variind între 21 și 32 cm¹²⁷¹.

În spațiul și perioada de care ne ocupăm un astfel de cazan provine din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 81/1). Acesta însă se deosebește de exemplarele “canonice”: are corpul în formă de lea, suprafața striată cu linii verticale, piciorul în formă de pâlnie ornamentat cu striuri orizontale, iar înălțimea de doar 19 cm.

În clasificarea tipologică a lui N. A. Bokovenko cazanele date aparțin tipului I¹²⁷² și reprezintă, alături de alte categorii de piese, una din inovațiile culturii sarmatice mijlocii, adusă, după cum se crede, de către alani¹²⁷³. În acest sens trebuie menționat că în cazurile în care acestea au fost descoperite în morminte, ultimele aveau un pronunțat caracter estic.

Se considera că aceste cazane se datează în limitele secolelor I a. Chr. – I p. Chr.¹²⁷⁴. Această datare a fost stabilită, însă, pe baza încadrării cronologice a culturii sarmatice mijlocii acceptată în acea perioadă. Alături de alte categorii de piese, recipientele acestui tip, descoperite în spațiul nord și nord-vest pontic¹²⁷⁵, constituie o dovadă în plus a faptului că perioada sarmatică mijlocie a început nu mai timpuriu de secolul I p. Chr.

Cazane de acest fel au fost descoperite în mormintele sarmatice din stepele din bazinul Kuban, Donul de Jos și zona Volgăi¹²⁷⁶. Sunt cunoscute astfel de vase și în câteva morminte din secolul I – începutul secolului II p. Chr. din nordul Mării Negre¹²⁷⁷, dar și în cele aparținând unor aristocrați sarmați de la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr. din regiunea Donului de Jos¹²⁷⁸.

În ceea ce privește cazanul din mormântul aristocratic de la Mocra, acesta se datează pe baza bogatului inventar la începutul secolului II p. Chr.

¹²⁶⁸ Raev 1986, p. 44-48, pl. 33, 38, 40; Maximenko 1998, p. 110, fig. 5, 49/1-4, 6. Vezi și la Mordvinceva, Sergackov 1995, p. 114-124, fig. 3/2.

¹²⁶⁹ Bârcă 2002, p. 115. Gh. Bichir datează cazanul în secolul I a. Chr. și consideră că acesta a putut ajunge aici atât pe calea schimbului intertribal, cât și ca pradă de război luată de către geto-daci în timpul expedițiilor din vremea lui Burebista (Bichir 1976, p. 207; Bichir 1993, p. 139 cu toată bibliografia).

¹²⁷⁰ Cf. Bârcă 2002, p. 104-105. Inițial cazanul de la Velikoploskoe a fost datat, ca și întregul complex, la sfârșitul secolului III a. Chr. (Dzis-Rajko, Suničuk 1984, p. 158) sau chiar pe toată durata acestuia (Simonenko 1982, p. 242). În urma unei analize atente a întregului inventar S. V. Polin a datat complexul în limitele secolelor II-I a. Chr., cu accentul pe secolul I a. Chr. (Polin 1992, p. 54-55).

¹²⁷¹ Bokovenko 1977, p. 232, fig. 3/I.

¹²⁷² Bokovenko 1977, p. 232-233, fig. 3/II.

¹²⁷³ Skripkin 1990, p. 214; 1992, p. 19.

¹²⁷⁴ Kapošina 1965, p. 50-51; Bokovenko 1977, p. 233; Kosjanenko, Flerov 1978, p. 203.

¹²⁷⁵ Arheologija URSS 1971, p. 201, fig. 57; Muhopad 1986, p. 136-142; Grosu 1990, p. 61; Simonenko 1981, p. 63-64, fig. 3/6; Simonenko 1993, p. 62, 84, fig. 19/2v; Romanjuk, Simonenko 2001, p. 21, fig. 4.

¹²⁷⁶ Cf. Skripkin 1970, p. 207, fig. 2, 3; Bokovenko 1977, p. 232, fig. 3/I; 4 cu toată bibliografia și descoperirile cunoscute la acea dată; Mordvinceva, Sergackov 1995, p. 114-124, fig. 3/1; Maximenko 1998, p. 111-112, fig. 7/2, 49/7-9, 11.

¹²⁷⁷ Šramko 1962, p. 241, fig. 89/14; Arheologija URSS 1971, p. 201, fig. 57; Muhopad 1986, p. 136-142; Grosu 1990, p. 61; Simonenko 1981, p. 63-64, fig. 3/6; Simonenko 1993, p. 62, 84, fig. 19/2v; Simonenko 1999a, p. 165-167, fig. 28/1-4, 7.

¹²⁷⁸ Raev 1986, p. 47-48, 51-52, pl. 39, 42/1; Bepalyj 1986, p. 77-78, pl. 70/1; Ilyukov 1986, 79-80, pl. 71/1; Maximenko 1998, fig. 7.

Cert este că pe teritoriul Sarmăției nu există nici un mormânt sau complex cu cazan de tipul III care să se dateze cu certitudine în secolul I a. Chr. Astfel, datarea acestora trebuie plasată în secolul I – începutul/primul sfert al secolului II p. Chr.

Vasele analizate sunt descoperite, de regulă, în complexe funerare care au aparținut aristocrației, acestea reprezentau o anumită valoare în societate, fiind obiecte pretențioase și de lux, prin valoarea lor, nu la îndemâna oricui¹²⁷⁹. Dovadă în acest sens sunt și urmele de reparații de pe unele cazane¹²⁸⁰, inclusiv pe cel de la Bubueci și Velikoploskoe. Foarte probabil că în unele cazuri posesorii cazanelor încercau să le păstreze pe acestea în uz cât mai mult timp, situație determinată, probabil, de cauze materiale și spirituale¹²⁸¹. Mai mult decât atât, ele erau prețuite și ca produse pentru realizarea cărora se necesita un mare volum de muncă.

În ceea ce privește scopul în care erau utilizate cazanele sarmatice, trebuie spus că, acestea, la fel ca și cele scitice, erau folosite pentru fierberea cărnii animalelor sacrificate¹²⁸², prepararea unor mâncăruri, cât și prepararea și turnarea unor băuturi¹²⁸³.

În final, ar trebui remarcat că deși la ora actuală pentru cazanele tipurilor menționate s-a reușit să se stabilească o încadrare cronologică mai exactă, totuși problema datării acestora nu poate fi considerată pe deplin rezolvată. Această situație se datorează faptului că ele erau realizate dintr-un material ce permitea o existență mai îndelungată, uneori mai multe decenii. Astfel că în cazul cazanelor problema perioadei exacte de producție, cât și a celei de utilizare, rămân necunoscute. Această chestiune va putea fi rezolvată doar în urma unei cercetări minuțioase a unei grupe mari de cazane de același tip, provenite din morminte, tezaure sau depozite bine databile.

Este dificil la ora actuală să vorbim cu certitudine și despre centrele de producere a cazanelor de diferite tipuri, cât și despre aria lor exactă de răspândire, deoarece pentru aceasta este nevoie de o evidență a tuturor descoperirilor, cât și de dovezi clare că au fost produse în anumite centre sau zone. Ceea ce se poate afirma este că pentru confecționarea lor era nevoie de condiții optime, nu întotdeauna accesibile nomazilor, cât și o mare măiestrie din partea meșterului¹²⁸⁴. În cazul cazanelor aparținând celor trei tipuri se poate spune, pe baza numărului de descoperiri, că un posibil centru de producție s-a aflat în regiunea Kuban și Donul de Jos.

VI. 5. 2. 2. Situle

Această categorie de vase este reprezentată, după cum am menționat, de situlele de la Bădragii Noi (Fig. 4/4, 188/2) și Veseloja Dolina (Fig. 140/4, 188/1). Acestea sunt fără atașe din bronz sau fier, au buza evazată, gâtul de formă tronconică, umerii arcuți și bine evidențiați, iar fundul plat. Situla de la Bădragii Noi mai păstra toarta din fier, prinsă de un cerc din același metal, realizat din două bucăți semicirculare, ce era fixat în jurul gâtului vasului, iar cea de la Veseloja Dolina mai avea doar părți din cercul din fier ce era fixat în jurul gâtului.

Din punctul de vedere al formei, situlele oarecum asemănătoare, cu toarte cu atașe din bronz, în formă de delfini sau frunze cordiforme (Eggers 18-19), dar și cu atașe din fier (Eggers 20), apar frecvent în mediul germanic din epoca Latène târzie atât la vest, cât și la est de Oder¹²⁸⁵. După H. Willers toate

¹²⁷⁹ Cf. pentru condițiile de descoperire a cazanelor la Kapošina 1965; Kropotkin 1970, p. 95 nr. 822; Skripkin 1970; Bokovenko 1977, Kosjanenko, Flerov 1978; Muhopad 1986; Raev 1986, p. 33, 38, 39, 44-48, 51-53; Bespalj 1986, p. 77-78; Ilyukov 1986, p. 79-80; Simonenko 1993, p. 62; Ščerbakova, Kašuba 1993.

¹²⁸⁰ Cf. în acest sens Maximov 1966, p. 51-56; Skripkin 1970, p. 207; Bokovenko 1977, p. 234; Kosjanenko, Flerov 1978; Maximenko 1983, p. 87-90.

¹²⁸¹ Vezi în acest sens la Skripkin 1970, p. 207; Bokovenko 1977, p. 234.

¹²⁸² Bokovenko 1977, p. 234.

¹²⁸³ Vezi pentru astfel de cazane ce au în partea superioară a corpului un orificiu pentru turnare la Raev 1986, pl. 39, 70/1; Simonenko 1993, p. 62, 84, fig. 19/2v.

¹²⁸⁴ Pentru modul de realizare al cazanelor sarmatice vezi la Maximov 1966, p. 58-61; Pazuhin 1970, p. 282-284.

¹²⁸⁵ Willers 1907, p. 22, pl. 1-2; Kostrzewski 1919, p. 208 sqq.; Eggers 1951, p. 160-161, pl. 4/18-20, harta 13-15; Wielowiejski 1985, p. 157 sqq.; Dąbrowska 1988a, p. 71.

aceste situle au fost confecționate în Campania (Capua), între anii 125-25 a. Chr. și au ajuns spre nord peste Aquileia¹²⁸⁶. La rândul său H. J. Eggers data tipul 18 în etapele A și B 1, iar tipurile 19-20 în etapa A¹²⁸⁷. R. Hachmann data situlele de tipul Eggers 18-20, sub semnul întrebării, în faza sa mijlocie (cca. 60-30 a. Chr.), însă menționează că tipurile Eggers 18 și 19 durează până în faza târzie (cca. 30 a. Chr. – 0), în comparație cu tipul Eggers 21 care este mai timpuriu¹²⁸⁸. Pe de altă parte, J. Werner a exprimat părerea că situlele de tipul Eggers 19 ar putea fi mai vechi decât cele de tipul 18. În opinia sa, punctul de greutate a producției se plasează abia în epoca lui Augustus, iar finalul, cel mai probabil, trebuie plasat în perioada domniei lui Tiberius.¹²⁸⁹ C. Redlich consideră că producerea tipurilor Eggers 18 și 19 a început și s-a sfârșit în epoca lui Augustus în timp ce situlele de tipul 20-22 puteau fi confecționate chiar mai târziu¹²⁹⁰. În perioada de la mijlocul secolului I a. Chr. și până la sfârșitul domniei lui Augustus datează situlele de tipul Eggers 18 V. Sakar¹²⁹¹. În sfârșit, W. Wegewitz datează situlele de tipul 19 la mijlocul secolului I a. Chr.¹²⁹², iar J. Kunow adoptă aceeași poziție ca și J. Werner¹²⁹³. În urma unei analize atente a situlelor de tipul Eggers 18-20, J. Wielowiejski a afirmat că varietatea formei și tehnicii de confecționare permit presupunerea că diferite tipuri trebuie să fi fost produse în diferite centre, cu diferite grade de specializare¹²⁹⁴. Mai mult decât atât, J. Wielowiejski consideră că unele dintre ele au putut fi lucrate în aceeași perioadă, situație ce explică dificultatea presupunerii duratei lor de circulație¹²⁹⁵. În sfârșit, pe baza analizei răspândirii situlelor de tipul Eggers 18-20 J. Wielowiejski ajunge la concluzia că situlele de tipul 19 sunt mai vechi decât cele aparținând tipurilor 18 și 20¹²⁹⁶. În ceea ce privește situlele și locul lor de producție, W. Wegewitz exprimă părerea că situlele cu atașe în formă de delfini și frunze cordiforme, la fel ca și cele cu ornament bogat (mult mai rare), trebuie să fi fost produse în atelierele din Capua¹²⁹⁷.

Revenind la situlele de la Bădragii Noi (Fig. 4/4, 188/2) și Veseloja Dolina (Fig. 140/4, 188/1)¹²⁹⁸, trebuie menționat că forma acestora se deosebește, totuși, de cea a situlelor de tipul Eggers 18-20 sau 21-22 prin faptul că au umerii mult mai arcuiți, iar corpul mai bombat. Mai mult decât atât, acestea, după cum am precizat mai sus, nu au atașe și nici orificii sau alte urme care să sugereze că acestea au existat, ci au un sistem de prindere a toartei total diferit. Situle cu forme și proporții asemănătoare (buza evazată, umerii arcuiți și bine evidențiați, corpul bombat, iar diametrul maxim situat în partea superioară), ce nu au atașe din bronz sau fier, dar nici orificii sau alte urme care să sugereze că acestea ar fi făcut parte din construcția lor, sunt cunoscute la Bădeni¹²⁹⁹ și Sipoteni¹³⁰⁰. La acestea se mai adaugă situlele de la Novočerkassk¹³⁰¹, Mar'evka¹³⁰², mormântul sarmatic de la Severnyj (T 1 M 9)¹³⁰³, mormântul de incinerare nr. 1 de la Zubowice (Polonia)¹³⁰⁴, cât și mai multe exemplarele descoperite pe teritoriul Italiei, Spaniei, Franței și Iugoslaviei¹³⁰⁵. Aceste situle, la fel ca și cele de la Bădragii Noi și Veseloja Dolina, păstrau sistemul de prindere a toartelor din fier, care constă dintr-un cerc de fier format din două semicercuri, prinse între capete cu nituri și care serveau ca atașe pentru toarte. Astfel, ținând seama de

¹²⁸⁶ Willers 1907, p. 22 sqq.

¹²⁸⁷ Eggers 1951, p. 160-161.

¹²⁸⁸ Hachmann 1960, p. 238 sq.

¹²⁸⁹ Werner 1954, p. 57.

¹²⁹⁰ Cf. Wielowiejski 1985, p. 163, nota 135.

¹²⁹¹ Cf. Wielowiejski 1985, p. 163.

¹²⁹² Wegewitz 1982, p. 44, 47.

¹²⁹³ Cf. Wielowiejski 1985, p. 163.

¹²⁹⁴ Wielowiejski 1985, p. 163.

¹²⁹⁵ Wielowiejski 1985, p. 163.

¹²⁹⁶ Wielowiejski 1985, p. 164.

¹²⁹⁷ Wegewitz 1982, p. 47.

¹²⁹⁸ Raev 1994, p. 350 sq., consideră situlele similare celor de la Bădragii Vechi și Veseloja Dolina ca fiind de tipul Eggers 21-22.

¹²⁹⁹ Sanie 1973, p. 427, pl. 11/3; Sanie 1981, p. 60, pl. 56/3; Babeș 1993, p. 87-88, 182, pl. 44/16.

¹³⁰⁰ Sergeev 1956, p. 135 sq.; Fedorov 1960, p. 25-26, 44, fig. 3/32, 34; Babeș 1993, p. 87-88, pl. 51/1-2.

¹³⁰¹ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 131; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 489; Trejster 1992, fig. 3; Raev 1994, p. 350, fig. 6.

¹³⁰² Simonenko 1986, p. 64, fig. 1/2; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 484, fig. 24.

¹³⁰³ Skriplin 1984, p. 223, fig. 3/III; Marčenko 1996, p. 38.

¹³⁰⁴ Wielowiejski 1985, p. 159, fig. 2; Dąbrowska 1988a, p. 71, fig. 12/1.

¹³⁰⁵ Wielowiejski 1985, p. 157; Bolla, Boube, Guillaument 1991, p. 12-13.

toate acestea, credem că situlele de la Bădrăgii Noi și Veseloja Dolina sunt de același tip cu cele menționate mai sus. În plus, trebuie precizat faptul că, deși aceste situle sunt oarecum asemănătoare ca formă cu cele de tipul Eggers 18-20, ele diferă în primul rând prin sistemul complicat de prindere al toartelor, dar și prin anumite aspecte ale formei¹³⁰⁶. Astfel, încadrarea sau atribuirea acestor situle tipurilor Eggers 18-20 sau 21-23, cât și utilizarea lor ca analogii, ni se pare nu tocmai corectă. De altfel, această opinie a fost exprimată de J. Wielowiejski¹³⁰⁷, iar mai târziu și de alți autori¹³⁰⁸. În ceea ce privește încadrarea cronologică, trebuie spus că există o serie de dificultăți. Astfel, cea mai veche situlă de acest tip provine din M 8 de la Montefortino datat în intervalul cuprins între prima treime a secolului III a. Chr. și sfârșitul secolului III – începutul secolului II a. Chr.¹³⁰⁹. Ceva mai târziu se datează situla din castrul roman folosit la asedierea Numantie din anul 153 a. Chr.¹³¹⁰, ca și cea de la Villanueva de Córdoba, în care se afla un tezaur monetar format din denari romani republicani emiși între 145/138 și 104 a. Chr.¹³¹¹. K. Raddatz include acest tezaur în grupa de tezaure formate între anii 105 și 90/80 a. Chr.¹³¹². În prima jumătate a secolului I a. Chr. se datează situlele din cele cinci puțuri funerare de la Vieille-Toulouse¹³¹³. În faza A 2 (Latène D 1), se datează situla din M 1 de la Zubowice, care avea în inventar și o fibulă de tipul Kostrzewski K¹³¹⁴ și care este identică cu cea din tezaurul de la Bădrăgii Noi. Legat de cele două situle de la Sipoteni, trebuie spus că acestea au fost descoperite în asociere cu o fibulă din argint de tipul Kostrzewski B¹³¹⁵. Acestea din urmă, alături de exemplarul de la Bădeni, sunt datate de către M. Babeș în prima jumătate a secolului I a. Chr.¹³¹⁶. În secolul II a. Chr. este datată de către I. I. Marčenko situla din mormântul sarmatic de la Severnyj¹³¹⁷. În epoca târzie a fierului (preromană), se datează și o serie de fragmentele de astfel de situle descoperite într-o serie de oppida celtice din Europa Centrală¹³¹⁸.

Ținând seama de toate cele menționate mai sus, dar și de datarea celorlalte piese cu care au fost descoperite împreună, considerăm că situlele de la Bădrăgii Noi și Veseloja Dolina se datează în prima jumătate a secolului I a. Chr.¹³¹⁹.

În ceea ce privește centrul de producție a acestor situle, s-a formulat pe baza celui mai vechi exemplar ce provine din M 8 de la Montefortino, ipoteza originii central italice a acestora¹³²⁰, de unde s-au difuzat spre vest, est și nord¹³²¹. Legat de pătrunderea vaselor de bronz de secol II-I a. Chr. la sarmații din regiunea Kuban, B. A. Raev crede că acestea au ajuns aici din Asia Mică, unde la rândul lor au fost aduse din nordul Italiei, prin trecătoarea Darial (Munții Caucazului Central) și prin defileurile Caucazului de Vest¹³²². Același autor¹³²³ consideră că toate vasele din bronz de epocă Latène târzie din mediul sarmatic au ajuns la

¹³⁰⁶ Recent A. V. Simonenko a atribuit situlele de la Mar'evka, Novočerkassk, Bădrăgii Noi, Sipoteni și Veseloja Dolina tipurilor Eggers 21-23 (Simonenko 1999a, p. 101), iar V. E. Eremenko le consideră apropiate de tipul Eggers 20 (Eremenko 1997, p. 177).

¹³⁰⁷ Wielowiejski 1985, p. 157 le definește ca situle "Profilierte Eimer mit eisemem Reifen".

¹³⁰⁸ Bolla, Boube, Guillaumet 1991, p. 12-13 le definește ca "Situle con cerchiatura in ferro".

¹³⁰⁹ Bolla, Boube, Guillaumet 1991, p. 12.

¹³¹⁰ Wielowiejski 1985, p. 157, nota 99; Bolla, Boube, Guillaumet 1991, p. 12.

¹³¹¹ Cf. Raddatz 1969, p. 268, fig. 28; Wielowiejski 1985, p. 157; Bolla, Boube, Guillaumet 1991, p. 12.

¹³¹² Raddatz 1969, p. 53.

¹³¹³ Cf. Bolla, Boube, Guillaumet 1991, p. 12-13 și nota 16.

¹³¹⁴ Cf. Wielowiejski 1985, p. 143, 253 și nota 60. Vezi fibula la Dąbrowska 1988a, fig. 12/1n.

¹³¹⁵ Sergeev 1956, p. 135 sq.; Fedorov 1960, p. 26, fig. 6; Babeș 1993, p. 92.

¹³¹⁶ Babeș 1993, p. 88, nota 200.

¹³¹⁷ Marčenko 1996, p. 38. Ținând cont de faptul că I. I. Marčenko datează o serie de morminte și artefacte mult mai timpurii credem că datarea mormântului de la Severnyj trebuie plasată mai degrabă la sfârșitul secolului II a. Chr. – începutul secolului I a. Chr.

¹³¹⁸ Wielowiejski 1985, p. 157 și nota 101.

¹³¹⁹ M. Babeș datează și el situla de la Bădrăgii Noi în prima jumătate a secolului I a. Chr. (Babeș 1993, p. 88, nota 200).

¹³²⁰ Bolla, Boube, Guillaumet 1991, p. 12.

¹³²¹ Pe baza asemănării formei situlelor de acest tip din spațiul dintre Carpați și Nistru, M. Babeș consideră că acestea sunt contemporane cu cele cu atașe din bronz în formă de delfini și frunze cordiforme (Eggers 18-19) (Babeș 1993, p. 88).

¹³²² Raev 1994, p. 353.

¹³²³ Raev 1994, p. 353.

sarmați în perioada în care aceștia erau mercenari în armata lui Mithridates VI Eupator¹³²⁴ și au participat la campaniile militare ale acestuia¹³²⁵ împotriva provinciilor romane din Asia și Galatia¹³²⁶.

VI. 5. 2. 3. Caserole

Din perioada și spațiul care ne interesează au fost descoperite în mormintele sarmatice trei caserole de bronz. Acestea aparțin diferitelor tipuri și provin din mormântul distrus de la Cobusca Veche (Fig. 45), T 27 M 1 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 18/2, 189/1) și T 3 M 1 de la Cuconeștii Vechi (Fig. 48/4, 189/3)¹³²⁷.

Caserole de tipul Eggers 140

Acest tip este reprezentat de o singură piesă, care provine din mormântul distrus de la Cobusca Veche. Aceasta este de formă tronconică și are marginea ușor evazată, fundul îngroșat, iar mânerul terminat cu un disc cu perforație rotundă centrală. În interior, fundul este ornamentat cu cercuri concentrice, mărginite de câte un registru de mici linii drepte dispuse radial (Fig. 45). H. I. Eggers a datat acest tip de caserole în fazele B 1 și B 2, cu ponderea cea mai mare în prima din ele¹³²⁸.

Astfel de caserole au fost descoperite pe teritoriul actual al Marii Britanii¹³²⁹, Danemarcei¹³³⁰, Norvegiei¹³³¹, Suediei¹³³², Germaniei¹³³³, Franței¹³³⁴, Poloniei¹³³⁵, Cehiei¹³³⁶, Slovaciei¹³³⁷, Ungariei¹³³⁸, României¹³³⁹, Bulgariei¹³⁴⁰. Nu lipsesc astfel de piese nici din morminte sarmatice de pe teritoriul Ucrainei și Rusiei, unde acestea se datează cu precădere în secolul I – începutul secolului II p. Chr.¹³⁴¹.

Din punct de vedere cronologic, cel mai timpuriu exemplar cunoscut este cel din mormântul de la Hoby (Danemarca), datat în anii 20-35 p. Chr.¹³⁴² sau faza B 1a¹³⁴³ și Nymburk (Cehia), care se datează în aceeași perioadă¹³⁴⁴. Ambele piese, pe lângă faptul că au fost descoperite în complexe închise, poartă și ștampila meșterului *Trebellius Romanus*, care a manufacturat în Campania aproximativ în deceniile 2-4 ale secolului I p. Chr.¹³⁴⁵. Tot din faza B 1a este caserola de la Karlsruhe, având aplicată pe mâner ștampila meșterului *Trebellius Crescens*, care a lucrat și el în Campania în deceniile 3-4 ale secolului I p. Chr.¹³⁴⁶. În faza B 1a se datează mânerul cu ștampila meșterului *T. Robilius Situs* de la *Brigetio* (Ungaria), iar din complexe închise din această fază provin caserolele de la *Leg Piekarski*¹³⁴⁷, Vichy (Franța), Slovacia, cât și cele cu ștampila meșterului de la Magdalensberg, Pompei¹³⁴⁸ și Čatalka¹³⁴⁹.

¹³²⁴ Cf. Appian *Mithridates*, 19.

¹³²⁵ Potrivit lui Appian (*Mithridates*, 15, 53), din armata monarhului Pontului făceau parte sciți, tauri, bastarnii, traci, sarmați și alte neamuri din zona dunăreană și zona nord-pontică. Tot Appian notează pentru o perioadă ceva mai târzie (înainte de anul 74 a. Chr. când începe al treilea război mithridatic) că în alianța regelui Pontului au mai fost coopțați sarmații regali și iazigii (*Mithridates*, 69, 293).

¹³²⁶ Cf. Appian, *Mithridates*, 18-21, 112.

¹³²⁷ Cf. Bărcă 2001, p. 336-342.

¹³²⁸ Cf. Eggers 1951, p. 172, pl. 12/140.

¹³²⁹ Eggers 1968, cat. Nr. 9d, 13, 17a, 18a, 40, 53, 65b 73I, 76d-e, pl. 8/d, 9, 21/a, 22/d-e, 23, 26/a, 29/a, 30/a-b.

¹³³⁰ Lund Hansen 1987, p. 46, harta 55.

¹³³¹ Lund Hansen 1987, p. 46, harta 55.

¹³³² Lund Hansen 1987, p. 46, harta 55.

¹³³³ Eggers 1951, p. 172, harta 41.

¹³³⁴ Tassinari 1975, p. 27 cat. 6, pl. II/6; Baratte, Bonnamour, Guillaumet, Tassinari 1984, p. 72-73, cat. 94-95, pl. XXXIV.

¹³³⁵ Majewski 1960, p. 130 nr. 17, pl. 36/c-d; Wielowiejski 1985, p. 259 nr. 32, p. 290 nr. 216, pl. 15/2.

¹³³⁶ Hečková 1982, p. 10; Petrovsky 1993, p. 52, pl. 29/T.08.09; Karasová 1998, p. 33-35, harta XIII.

¹³³⁷ Kraskovská 1978, p. 9, 14, fig. 2/2; 6/2.

¹³³⁸ Radnóti 1938, p. 50 sqq.; Petrovsky 1993, p. 52, pl. 24/R.04.04.

¹³³⁹ Glodariu 1974, p. 237, pl. XXXII/B 15/a; Sanie 1981, p. 177, pl. 48/7a-b.

¹³⁴⁰ Raev 1977a, p. 636 nr. 16, pl. 38/2; Bujukliev 1986, p. 35, 66 nr. 28, pl. 3/28-28a.

¹³⁴¹ Kropotkin 1970, p. 90 nr. 773, p. 93 nr. 802, fig. 60/8-9, p. 95 nr. 82, fig. 62/8, p. 130 nr. p. 95 nr. 823, p. 130 nr. 1278; Medvedev, Yefimov 1986, p. 84, pl. 76/1.

¹³⁴² Petrovsky 1993, p. 52, 309, pl. 28.

¹³⁴³ Lund Hansen 1987, p. 46, 403.

¹³⁴⁴ Karasová 1998, p. 35; Petrovsky 1993, p. 52, 310, pl. 29/T.08.09.

¹³⁴⁵ Petrovsky 1993, tab. III-IV.

¹³⁴⁶ Cf. Petrovsky 1993, p. 307, tab. III-IV, pl. 28/T.06.07.

¹³⁴⁷ Wielowiejski 1985, p. 259 nr. 32, p. 290 nr. 216, pl. 15/2.

¹³⁴⁸ Petrovsky 1993, p. 53 cu toată bibliografia.

J. Wielowiejski a datat exemplarele din Europa de Est în fazele B 1 și B 2¹³⁵⁰. Același autor, în urma examinării tuturor vaselor de bronz de pe teritoriul Poloniei, a datat acest tip de caserole, pe baza complexelor în care au fost descoperite, în faza B 1c¹³⁵¹.

U. Lund Hansen în urma analizei descoperirilor de astfel de caserole, de pe un teritoriu întins, ajunge la concluzia că aproape toate exemplarele din acest tip domină în fazele B 1a și B 1b și doar rar se întâlnesc în faza B 2. Altfel spus, perioada de maximă utilizare a acestora a fost secolul I p. Chr. și numai puține din ele ar putea fi încadrate în secolul următor.

În urma studierii tuturor caserolelor ce poartă ștampila meșterului, cât și a contextelor în care au fost descoperite, R. Petrovsky a ajuns la concluzia că începutul producției acestui tip de caserolă trebuie plasat cândva în anii 5/10 p. Chr., iar încetarea producției, cândva în jurul anilor 30/35 p. Chr., nu mai târziu de sfârșitul domniei lui Tiberius¹³⁵². Cu toate acestea, o parte însemnată a caserolelor de acest tip au fost descoperite pe întreaga durată a secolului I p. Chr. și începutul celui următor, așa cum este în cazul mormintelor sarmatice de la Trojany și Tretjaki, care se datează la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr.¹³⁵³. Caserola de la Tretjaki este decorată cu ornament floral, la fel ca și caserolele de tipul Eggers 137 și a fost produsă cel mai probabil în prima jumătate a fazei B 1a. O caserolă de același tip a fost găsită, alături de un bogat inventar, în mormântul tumular sarmatic Central'nyj, de lângă Rostov pe Don, care se datează la sfârșitul secolului II – începutul secolului III p. Chr.¹³⁵⁴. În secolul III p. Chr. se datează și caserola descoperită într-un mormânt aparținând culturii Pjanoborsk¹³⁵⁵, ceea ce confirmă odată în plus că în afara Imperiului Roman, în puține cazuri, acestea au rămas în uz o perioadă mai îndelungată de timp.

În ceea ce privește caserola din mormântul de la Cobusca Veche, ea a fost datată în faza B 1b¹³⁵⁶ sau în a doua jumătate a secolului I p. Chr.¹³⁵⁷.

Referitor la locul de producere a acestora, s-a stabilit că ele au fost realizate în atelierele din sudul Italiei (Campania sau Latium), unul din centrele sigure fiind Capua¹³⁵⁸.

Caserole de tipul Eggers 142

Acest tip de caserolă este reprezentat în mormintele sarmatice, din perioada și spațiul de care ne ocupăm, de un singur exemplar ce provine din T 27 M 1 de la Bădragii Vechi (Fig. 18/2, 189/1). Aceste caserole sunt urmașele directe ale tipului Eggers 140, au aceeași formă și se deosebesc de acestea prin puține elemente. Ele sunt întotdeauna vase înalte, cu pereții ușor convecși și sunt ornamentate cu striuri circulare, adânci. Mânerul este profilat, ornamentat cu caneluri adânci simple sau dublate, care se prelungesc de-a lungul marginii sale. Este turnat împreună cu vasul și doar arareori lucrat separat și apoi fixat de margine¹³⁵⁹. Exemplarul nostru este de formă tronconică, are marginea ușor evazată, mânerul terminat cu un disc ce perforație centrală de formă rotundă. În interior, pe fund, cât și pe discul de la capătul mânerului aceasta este ornamentată cu cercuri concentrice. Pe partea exterioară a toartei caserolei se păstrează o ștampilă cu literele **LAN II/I** *L(ucius) An(sius) (?)* (Fig. 18/2, 189/1).

Pe parcursul timpului caserole de acest tip s-au găsit în Britania¹³⁶⁰, Danemarca, Norvegia, Suedia¹³⁶¹, Olanda¹³⁶², Germania¹³⁶³, Franța¹³⁶⁴, Polonia¹³⁶⁵, Cehia¹³⁶⁶, Slovacia¹³⁶⁷, Ungaria¹³⁶⁸, România¹³⁶⁹, Serbia¹³⁷⁰, cât și pe teritoriul Ucrainei și Rusiei¹³⁷¹.

¹³⁴⁹ Raev 1977a, p. 636 nr. 16, pl. 38/2; Bujukliev 1986, p. 35, 66, nr. 28, pl. 3/28-28a.

¹³⁵⁰ *Apud* Lund Hansen 1987, p. 46.

¹³⁵¹ Wielowiejski 1985, p. 209-212, 289-239, nr. 209-212.

¹³⁵² Petrovsky 1993, p. 52-54.

¹³⁵³ Cf. Kropotkin 1970, p. 95 nr. 822, fig. 62/8; Medvedev, Yefimov 1986, p. 84, pl. 76/1; Grosu 1990, p. 61.

¹³⁵⁴ Volkov, Guguev 1986, p. 73, fig. 54/2.

¹³⁵⁵ Kropotkin 1970, p. 94, nr. 809, fig. 61/1-2.

¹³⁵⁶ Grosu 1990, p. 47-48.

¹³⁵⁷ Bichir 1993, p. 161 nota 131.

¹³⁵⁸ Lund Hansen 1987, p. 46; Petrovsky 1993, p. 54.

¹³⁵⁹ Cf. Petrovsky 1993, p. 69.

¹³⁶⁰ Eggers 1968, cat. nr. 17, 21, 22, 54, 72, 79, 83, fig. 9, 27, 28, 29/b, 62, 63, 65.

¹³⁶¹ Lund Hansen 1987, p. 48-49, harta 55.

¹³⁶² Boesterd 1956, p. 7-8, cat. nr. 14-19, pl. I/15, 15a, 19, 19a, pl. II/22.

¹³⁶³ Eggers 1951, p. 172-173.

¹³⁶⁴ Tassinari 1975, p. 27 cat. 4; Baratte, Bonnamour, Guillaumet, Tassinari 1984, p. 74-75, cat. 97-99, pl. XXXV.

Cele mai timpurii exemplare, bine datate, ale acestui tip provin din M 22 de la Sládkovičovo I (Slovacia) care se datează în faza B 1b¹³⁷², Magdalensberg, care se datează la sfârșitul primei jumătăți a secolului I p. Chr., la fel de veche fiind caserola descoperită în mormântul de la Binntal¹³⁷³. Mai multe exemplare fragmentare, unele purtând ștampila meșterului *P. Cipius Polybius*, provin din castre din perioada lui Claudius¹³⁷⁴.

În perioada de început a fazei Eggers B 2 este datată caserola din mormântul de la Goslawice (Polonia), iar caserolele din mormintele de la Zohor (Slovacia) au fost produse la mijlocul secolului I p. Chr., iar în morminte au ajuns cândva la sfârșitul fazei B 1b începutul fazei B 2a¹³⁷⁵. La începutul fazei B 2a probabil că se datează mormântul de la Vysoká pri Morave, unde au fost descoperite trei caserole, printre care una de tipul Eggers 142, toate purtând ștampila meșterului *P. Cipius Polybius*¹³⁷⁶.

Descoperirile din Scandinavia au fost datate toate în faza B 2 (70-150 p. Chr.), excepție făcând caserola din mormântul de la Vemmerlöfstorp încadrat în faza B 1b¹³⁷⁷. În a doua jumătate a secolului I p. Chr. sunt datate și cele din mormintele de pe teritoriul Ucrainei și Rusiei¹³⁷⁸. J. Wielowiejski, în lucrarea sa din anul 1970 datează caserolele acestui tip din estul Europei în faza B 2¹³⁷⁹.

În urma analizei tuturor caserolelor ce poartă ștampila meșterului, cât și a contextelor în care au fost descoperite, R. Petrovsky a ajuns la concluzia că începutul producției acestui tip de caserolă trebuie plasat cândva în anii 35-40 p. Chr., iar sfârșitul în anii 90 ai secolului I p. Chr.¹³⁸⁰.

Ca și caserolele tipului precedent, cele de tipul Eggers 142 au fost utilizate, în unele cazuri, o perioadă mai îndelungată de timp, fiind întâlnite și în secolul II p. Chr.

În ceea ce privește caserola din mormântul de la Bădrağı Vechi, produsă în Capua de unul din meșterii familiei *Ansi*, aceasta se datează, pe baza întregului inventar, la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr. (faza B 2a).

Referitor la locul de producere a acestor caserole s-a stabilit, pe baza marelui număr de vase ce au pe mâner aplicată ștampila meșterului, că ele au fost realizate, cu precădere, în atelierele *Ansi*-lor și *Cipii*-lor din Capua¹³⁸¹, dar au fost produse ocazional și de industria gallică¹³⁸².

Caserole de tipul Eggers 144

Caserolele acestui tip sunt încadrate în tipologia lui H. I. Eggers la tipul 144¹³⁸³, dar mai sunt cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de caserole de tip "Gödåker". H. I. Eggers a încadrat cronologic acest tip în fazele B 1 și B 2, cu preponderență în cea din urmă¹³⁸⁴. În mormintele sarmatice

¹³⁶⁵ Wielowiejski 1985, p. 209, 290, cat. nr. 217; Petrovsky 1993, p. 70.

¹³⁶⁶ Karasová 1998, p. 35-36, harta XIV.

¹³⁶⁷ Kraskovská 1978, p. 11, 13-14, fig. 4/1; 5/2; 6/1 autoarea le încadrează în tipul Eggers 140; Cf. Petrovsky 1993, p. 70.

¹³⁶⁸ Radnóti 1938, p. 51-56, pl. 17/4-6, 21, 25, 21/1, 6-8, 23/1; Petrovsky 1993, pl. 7/A.16.12, A.16.13, A.16.14, A.15.15, pl. 22/I.04.02, O.02.07.

¹³⁶⁹ Glodariu 1974, p. 238, nr. 18, pl. XXXII/B 18/b.

¹³⁷⁰ Radnóti 1938, p. 52, pl. 17/11, 22/1, 1a-b.

¹³⁷¹ Kropotkin 1970, p. 88 nr. 753, fig. 58/8, p. 91 nr. 777, fig. 61/5-6, p. 93 nr. 800, fig. 64/4, 65A/1-2, p. 97 nr. 840, fig. 56/4, 58/3, 62/9.

¹³⁷² Petrovsky 1993, p. 69.

¹³⁷³ Petrovsky 1993, p. 70.

¹³⁷⁴ Petrovsky 1993, p. 70.

¹³⁷⁵ Kraskovská 1978, p. 12-13 nr. 17 le atribuie greșit tipului Eggers 140; Petrovsky 1993, p. 70 cu toată bibliografia și opiniile privind datarea atât a pieselor cât și a mormintelor.

¹³⁷⁶ Kraskovská 1978, p. 11-12 nr. 15 atribuie caserola tipului Eggers 140 și datează mormântul în prima jumătate a secolului II p. Chr.; Petrovsky 1993, p. 70.

¹³⁷⁷ Lund Hansen 1987, (n. 9), p. 48-49, 402-405, 407-408, 431, 448-450.

¹³⁷⁸ Kropotkin 1970, (n. 18), p. 25, p. 88 nr. 753, fig. 58/8, p. 91 nr. 777, fig. 61/5-6, p. 93 nr. 800, fig. 64/4, 65A/1-2, p. 97 nr. 840, fig. 56/4, 58/3, 62/9.

¹³⁷⁹ Lund Hansen 1987, p. 49.

¹³⁸⁰ Petrovsky 1993, p. 71.

¹³⁸¹ Lund Hansen 1987, p. 48-49; Petrovsky 1993, p. 69-71.

¹³⁸² Petrovsky 1993, p. 69, 71.

¹³⁸³ Cf. Eggers 1951, p. 172-173, pl. 12/144.

¹³⁸⁴ Eggers 1951, p. 172-173, pl. 12/144.

din spațiul de la est de Carpați tipul 144 este reprezentat de un singur exemplar, care provine din T 3 M 1 de la Cuconeștii Vechi (Fig. 48/4, 189/3). Aceasta are corpul bitronconic, umerii puternic rotunjiți, marginea ușor evazată, iar mânerul terminat cu un disc cu perforație rotundă în centru. Sub marginea vasului se găsește o bandă ornamentată cu linii verticale și puncte adâncite. Discul de la capătul mânerului este decorat la fel ca și partea interioară a fundului, cu cercuri concentrice.

Acest tip este rar întâlnit în estul Europei, dar e bine reprezentat în Europa de Vest. Astfel, caserole de acest tip au fost descoperite pe teritoriul Britaniei¹³⁸⁵, Danemarcei, Norvegiei, Suediei¹³⁸⁶, Germaniei¹³⁸⁷, Olandei¹³⁸⁸, Franței¹³⁸⁹, Poloniei¹³⁹⁰, Slovaciei¹³⁹¹, Ungariei¹³⁹², României¹³⁹³, cât și pe teritoriul Ucrainei și Rusiei¹³⁹⁴.

Legat de caserolele de tip "Gödåker" s-a mai remarcat că acestea nu au fost găsite la Pompei și în general nu prea au fost descoperite în Italia, iar în Germania tipul s-a impus destul de greu¹³⁹⁵.

În ceea ce privește perioada în care au fost lucrate, B. A. Raev crede că începutul producției acestora trebuie plasat la mijlocul secolului I p. Chr., iar încetarea producerii lor cândva la sfârșitul secolului I p. Chr.¹³⁹⁶. U. Lund Hansen consideră că ele au început să fie produse, în număr limitat, în Campania, de pe la mijlocul secolului I p. Chr., după care a urmat o producție pe scară largă în atelierele din Gallia¹³⁹⁷.

Analiza tuturor descoperirilor de caserole i-au permis lui R. Petrovszky să le împartă, după formă și ornament, în trei grupe distincte. El constată că vasele din **grupa a** sunt neornamentate și puține la număr, fiind descoperite în Suedia, Danemarca, Britania, Franța, la care se mai adaugă câte un exemplar la *Intercisa* (Ungaria), Parutino (Ucraina) și Osiek (Polonia)¹³⁹⁸. Caserolele din **grupa b**, descoperite în număr mult mai mare, sunt decorate pe umăr cu o bandă ornamentată cu motive în formă de palisadă, iar cele din **grupa c** au piciorul mai alungit, iar umărul este decorat cu o bandă ornamentată cu motive vegetale stilizate¹³⁹⁹.

În urma analizei tuturor descoperirilor de caserole, dar și a complexelor în care acestea au fost găsite, R. Petrovszky ajunge la concluzia că vasele din **grupele a-b** au început să fie produse în anii 55/60 p. Chr., iar cele din **grupa c** în anii 60/70 p. Chr.¹⁴⁰⁰. Același autor a reușit să stabilească încetarea producției acestor caserole la scurt timp după începutul secolului II p. Chr. (**grupele a-b** anii 90/120 p. Chr., iar **grupa c** anii 100/120 p. Chr.)¹⁴⁰¹. Cu toate acestea, avem cazuri în care astfel de caserole au fost utilizate mult după încetarea producerii, fiind descoperite chiar și în secolul III p. Chr.¹⁴⁰².

Caserola din mormântul sarmatic de la Cuconeștii Vechi (Fig. 48/4, 189/3) aparține **grupeii b** și se datează pe baza întregului inventar, dar în special a oglinzii cu discul rotund și plat (tipul II), în ultimul sfert al secolului I p. Chr. (începutul fazei B 2a).

În mediul sarmatic din estul Europei mai sunt cunoscute încă două exemplare, unul din mormântul de la Ulmeni (România)¹⁴⁰³ și altul din mormântul tumular nr. 1 de la Kobjakovo, aflat puțin mai la est de Rostov pe Don (Rusia)¹⁴⁰⁴.

¹³⁸⁵ Eggers 1968, cat. nr. 19, 45, 66, 75, 77, 87, fig. 15, 16/d, 26/b, 62, 65.

¹³⁸⁶ Lund Hansen 1987, p. 46-47, harta 55.

¹³⁸⁷ Eggers 1951, p. 172-173, harta 41.

¹³⁸⁸ Boesterd 1956, cat. nr. 25-29, pl. II/27-29.

¹³⁸⁹ Tassinari 1975, p. 29 cat. 13--18, pl. III-V; Baratte, Bonnamour, Guillaumet, Tassinari 1984, p. 75-76, cat. 100-101, pl. XXXV; Petrovszky 1993, p. 214, 218, 255, 257-258, 269, 271, 279, 322.

¹³⁹⁰ Wielowiejski 1985, p. 291 nr. 219, pl. 16.

¹³⁹¹ Kraskovská 1978, p. 13, fig. 5/1.

¹³⁹² Radnóti 1938, p. 59-60, pl. XXIV/3.

¹³⁹³ Morintz, Ionescu 1968, p. 109, fig. 13; Bichir 1977, p. 177, pl. 12/1, 25/2; Sanie 1981, p. 177, pl. 49/5a-b.

¹³⁹⁴ Kropotkin 1970, p. 94 nr. 810, fig. 61/3-4, p. 97 nr. 842, fig. 62/5, 7; Guguev 1986, p. 71, pl. 45/2.

¹³⁹⁵ Cf. Lund Hansen 1987, p. 47; Petrovszky 1993, p. 84.

¹³⁹⁶ Raev 1986, p. 29-31.

¹³⁹⁷ Lund Hansen 1987, p. 46-47.

¹³⁹⁸ Petrovszky 1993, p. 79-80.

¹³⁹⁹ Petrovszky 1993, p. 80-83.

¹⁴⁰⁰ Petrovszky 1993, p. 82.

¹⁴⁰¹ Petrovszky 1993, p. 82.

¹⁴⁰² Cf. Sanie 1981, p. 177; Petrovszky 1993, p. 80, 82.

¹⁴⁰³ Morintz, Ionescu 1968, p. 109, fig. 13; Bichir 1977, p. 177, 192, pl. 25/2.

¹⁴⁰⁴ Guguev 1986, p. 71, pl. 45/2.

În ceea ce privește locul de fabricare a acestora, majoritatea specialiștilor sunt de acord că centrul principal de producție s-a aflat în sudul Galliei¹⁴⁰⁵.

Din punct de vedere funcțional, caserolele analizate mai sus erau folosite ca vase pentru amestecat în cadrul serviciului pentru băuturi, dar și pentru servit și măsurat.

VI. 5. 2. 4. Castroane

Această grupă de recipiente este reprezentată de două exemplare, ambele descoperite în morminte tumulare, unul la Cazaclia (T 10 M 1) (Fig. 43/1, 189/2)¹⁴⁰⁶, iar altul la Mocra (T 2 M 2) (Fig. 81/3). Ele au corpul de formă semisferică, buza ușor evazată, iar fundul concav. Sub marginea vasului de la Cazaclia, se află în exterior o inscripție realizată prin punctare cu dornul care îl menționează pe *T(itus) Salv(ius) Caec(?)*, probabil, proprietarul roman de la care a fost cumpărat sau luat prin jefuire. Pe fundul aceluiași castron se află un semn în formă de trei petale, realizat prin batere. Același castron are sub buză trei orificii amplasate simetric. Față de vasul de la Cazaclia, exemplarul de la Mocra este ornamentat sub buză cu două linii orizontale incizate, pe corp are sudate trei toarte, în formă de frunză, iar pe fund este ornamentat cu patru cercuri concentrice incizate.

Aceste castroane aparțin tipului Eggers 70 (tipul Řepov), datat în faza B 2¹⁴⁰⁷. Inițial castronul de la Cazaclia a fost atribuit de către autorii ce au publicat mormântul, tipului Eggers 99-100¹⁴⁰⁸, însă ulterior și-au schimbat opinia¹⁴⁰⁹. Tipului Eggers 100 i-a fost atribuit eronat de către A. V. Simonenko și castronul de la Mocra¹⁴¹⁰.

Astfel de castroane au fost descoperite pe actualul teritoriu al Olandei¹⁴¹¹, Norvegiei și Danemarcei¹⁴¹², Marii Britanii¹⁴¹³ și Cehiei¹⁴¹⁴. Un vas identic provine și din mormântul de înmormântare de la Vysoká pri Morave (Slovacia), datat la începutul fazei B 2a¹⁴¹⁵.

Castronul din T 10 M 1 de la Cazaclia se datează alături de restul inventarului din mormânt în a doua jumătate a secolului I p. Chr. Autorii ce au publicat mormântul l-au datat în faza B 1b (40-70 p. Chr.)¹⁴¹⁶. În ceea ce privește exemplarul din T 2 M 2 de la Mocra, acesta se datează la începutul secolului II p. Chr.

Din punct de vedere funcțional, s-a stabilit că aceste castroane erau folosite pentru spălat mâinile, dovadă în acest sens fiind asocierea în descoperiri cu cești și căni. Totuși, în lumea barbară aceste vase probabil că au fost folosite mai degrabă pentru pregătirea băuturii¹⁴¹⁷.

VI. 5. 2. 5. Căni

Această categorie de vase este reprezentată de exemplarul din T 2 M 2 de la Mocra (Fig. 81/2), descoperit împreună cu castronul și cazanul menționate anterior. Cu toate acestea, trebuie menționat că în spațiul analizat o astfel de cană mai provine și din T 4 M 4 de la Olănești care, însă, se datează ceva mai târziu decât limita cronologică superioară a perioadei supuse analizei noastre.

Prin analogie cu cănila pe care Eggers le încadrează în tipul 128, considerate de el ca fiind produse de factură gallo-romană¹⁴¹⁸, A. I. Meljukova aprecia cana de la Olănești ca fiind realizată “în una din

¹⁴⁰⁵ Radnóti 1938, p. 50; Kropotkin 1970, p. 25; Raev 1986, p. 30 cu toate opiniile și bibliografia; Lund Hansen 1987, p. 47; Petrovsky 1993, p. 82.

¹⁴⁰⁶ Cf. Bărcă 2001, p. 342-343.

¹⁴⁰⁷ Eggers 1951, p. 166, pl. 8/70.

¹⁴⁰⁸ Grosu 1990, p. 48; Grosu 1995, p. 181; Agul'nikov, Bubulici 1999, p. 15.

¹⁴⁰⁹ Agulnicov, Bubulici 1999a, p. 292.

¹⁴¹⁰ Simonenko 1999a, p. 161.

¹⁴¹¹ Boesterd 1956, p. 60-61, pl. VIII/201, 204 atribue greșit piesa nr. 201 tipului Eggers 72.

¹⁴¹² Lund Hansen 1987, p. 90, harta 47.

¹⁴¹³ Eggers 1968, cat. nr. 65, pl. 24e.

¹⁴¹⁴ Karasová 1998, p. 23, harta IX.

¹⁴¹⁵ Kraskovská 1978, p. 11 datează mormântul în prima jumătate a secolului II p. Chr.; Cf. Petrovsky 1993, p. 70 datează mormântul la începutul fazei B 2a.

¹⁴¹⁶ Grosu 1990, p. 48; Agul'nikov, Bubulici 1999, p. 15.

¹⁴¹⁷ Petrovsky 1993, p. 117.

provinciile dunărene ale Imperiului Roman, probabil în Pannonia”, și o datează în secolele II-III p. Chr.¹⁴¹⁹. La rândul său, V. V. Kropotkin a atribuit această cană, alături de altele descoperite în nordul Mării Negre, unui atelier gallo-roman, care le-a produs în secolele II-IV p. Chr.¹⁴²⁰, iar B. A. Raev a datat-o la mijlocul-a doua jumătate a secolului II p. Chr.¹⁴²¹.

În urma analizei tuturor cânilor de bronz, B. A. Raev le-a clasificat în două tipuri distincte. Primul, produs în atelierele gallo-romane, ar cuprinde exemplarele incluse de Eggers în tipul 128, prevăzute cu toarte de bronz și purtând urme de folosire a strungului. Al doilea tip se remarcă prin deosebiri substanțiale, cum ar fi umărul aproape orizontal, corpul mai bombat, gâtul mai larg, uneori prevăzute cu toarte din fier, la realizarea cărora nu s-a utilizat strungul¹⁴²². Acest tip la rândul său a fost împărțit din punct de vedere tipologic și cronologic în două grupe. Primul grup, mai timpuriu, cunoscut sub numele de grupul “Wehringen” este puțin răspândit, fiind cunoscute puține exemplare, pe când cel de-al doilea grup, denumit “Straldzha” se întindea pe o arie mai mare și într-un număr sporit de exemplare¹⁴²³.

Cele două grupe de câni ale acestui tip au și o datare diferită. Astfel, în timp ce exemplarele aparținând grupului I se datează de la sfârșitul secolului I a. Chr. până la sfârșitul secolului I p. Chr., cele atribuite grupului II apar începând din al treilea sfert al secolului I p. Chr. și vor continua să fie utilizate timp de câteva secole, unele exemplare fiind întâlnite chiar și în secolele IV-V p. Chr.¹⁴²⁴.

Cănila din grupa a II-a (Straldzha) a tipului II reprezintă o categorie frecvent descoperită în Pannonia, Tracia, Moesia Inferior, nordul și nord-estul Mării Negre¹⁴²⁵, pentru ultima o mare parte dintre acestea fiind din morminte sarmatice. Deși mult mai rar, se întâlnesc astfel de vase și în Germania și Italia¹⁴²⁶. O cană aparținând acestei grupe provine de la Valea Largă (România)¹⁴²⁷. Acestui grup îi aparține și cana de la Mocra, care face parte din inventarul unui mormânt aristocratic de la începutul secolului II p. Chr. Nu în ultimul rând trebuie menționat faptul că vasele acestui tip din mediul sarmatic aparțin unor morminte care se datează în cea mai mare parte a lor nu mai târziu de mijlocul secolului II p. Chr.

În urma analizei tuturor descoperirilor B. A. Raev consideră că meșteșugarii cânilor din grupa a II-a (Straldzha) au avut ca model cănila din grupa întâi (Wehringen). De asemenea, pornind de la faptul că cele mai vechi exemplare ale grupeii a II-a au fost descoperite în Tracia, postulează că aceasta ar fi zona în care au funcționat atelierele unde apoi au ajuns în provinciile Imperiului Roman și în nordul Mării Negre¹⁴²⁸.

VI. 5. 3. Câteva considerații privind vasele romane din bronz

La fel ca și în alte teritorii din vecinătatea lumii romane și în spațiul dintre Carpați și cel imediat din stânga Nistrului, în mediul sarmatic din perioada de care ne ocupăm numărul vaselor de bronz este mai mic decât al altor categorii de artefacte romane. Această situație este una normală în condițiile în care valoarea unui produs din bronz este mai mare în comparație cu alte artefacte.

¹⁴¹⁸ Eggers 1951, p. 171, pl. 11/128.

¹⁴¹⁹ Meljukova 1962, p. 200-201.

¹⁴²⁰ Kropotkin 1970, p. 24.

¹⁴²¹ Raev 1977, p. 155-162, pl. 11/19.

¹⁴²² Raev 1986, p. 36-39.

¹⁴²³ Raev 1986, p. 36-39.

¹⁴²⁴ Raev 1986, p. 36-39 cu toată bibliografia.

¹⁴²⁵ Cf. Radnóti 1938, p. 151 sqq., pl. LI/1-2; Kropotkin 1970, p. 24, cat. nr. 789, 795, 797, 824, 826, 829, 831, 833, 834, 835, 851, fig. 57/5-6, 67/7, 9, 69, harta 14; Raev 1977a, p. 616-617, p. 635-642 nr. 3, 4, 19, 23, 35, 52, 71, 81, 101, 104, pl. 11/2, 14/2, 17/3, 5, 20/3, 23/7, 27/2, 29/5-6, 30/5, 32/6, 38/4; Raev 1986, p. 36-39, pl. 29-31; Volkov, Guguev 1986, p. 73, pl. 54/1; Orlov, Skoryj 1989, p. 65-66, fig. 1/4; Maximenko 1998, p. 116, fig. 54/2.

¹⁴²⁶ Raev 1986, p. 37.

¹⁴²⁷ Cf. Florea 1990-1993, p. 173-180, fig. 1/1. Cana de la Valea Largă a fost descoperită împreună cu o oglindă din bronz cu discul rotund și plat, păstrată fragmentar, fapt ce permite datarea câinii cândva la sfârșitul secolului I p. Chr. – începutul secolului II p. Chr., foarte probabil înainte de războaiele daco-romane.

¹⁴²⁸ Raev 1986, p. 37-38.

În cazul pușinelor vase de bronz se mai poate constata pentru această perioadă prezența a doar trei categorii de vase. Probabil că prețuirea anumitor forme se leagă de funcționalitatea vaselor, modul de viață și preferințele aristocrației. În ceea ce privește prețul, credem că acesta nu a constituit un impediment pentru aristocrația sarmată. De altfel, doar așa se poate explica lipsa unor categorii de vase de bronz din bogatele morminte sarmatice de pe întregul spațiu locuit de aceștia în primele secole după Christos.

Mai trebuie menționat că toate vasele analizate provin, ca și în cazul descoperirilor din restul spațiului locuit de sarmați, din morminte aparținând aristocrației. În final ar mai trebui spus că în mediul sarmatic aceste vase au ajuns, în principal, fie prin achiziționarea de la negustorii romani ce își ofereau mărfurile în câteva din centrele locale care erau situate în prima “zonă de contact”, din preajma *limes*-ului (de unde ajungeau prin alte mijloace la aristocrația sarmată) fie erau aduse de negustorii romani la comanda unor aristocrați sarmați în aceeași zonă, ori ca daruri primite de la romani atunci când aveau loc negocieri cu autoritățile barbare¹⁴²⁹. Totuși, nu este exclus ca unele artefacte romane să fi ajuns la sarmații din zona de la vest de Nipru prin intermediul orașelor grecești Olbia și Tyras sau în urma incursiunilor de jaf efectuate de către aceștia în provincia Moesia.

VI. 6. RECIPIENTE DIN STICLĂ

Vasele din sticlă sunt cunoscute și produse încă din vechime, dar au cunoscut o largă utilizare în întreaga lume antică doar după inventarea suflatului ei, în a doua jumătate a secolului I a. Chr.¹⁴³⁰. Cu toate acestea până pe la mijlocul secolului I p. Chr. vasele de sticlă au fost obținute și prin vechiul procedeu al presării¹⁴³¹. Introducerea noului procedeu în confecționarea vaselor și obiectelor din sticlă a dus la realizarea pe scară largă a acestora, dar și la scăderea prețurilor lor¹⁴³². Odată cu primele secole p. Chr. numărul și varietatea vaselor din sticlă crește considerabil și în lumea sarmatică unde acestea sunt, cu precădere, importuri din lumea romană.

Deși reprezentate doar prin câteva exemplare întregi sau fragmentare vasele din sticlă sunt prezente și în cadrul mobilierului funerar al câtorva din mormintele sarmatice din teritoriul și perioada analizată. Acestea sunt reprezentate de un *kanthatos* fragmentar, o cană, două cupe cu picior și două *unguentaria*.

VI. 6. 1. *Kantharoi*

Această categorie este reprezentată de un exemplar fragmentar, descoperit în T 9 M 1 de la Beloles'e, realizat din sticlă transparentă și incoloră (Fig. 28/4, 192/1). De la acesta s-a mai păstrat doar partea superioară. Grosimea pereților variază de la 1 la 5 mm, diametrul gurii este de 13 cm, iar înălțimea păstrată este de 5,2 cm. Acesta are buza dreaptă, ușor îngroșată și puțin evazată și mai păstrează doar una din toarte. Sub buză, vasul este decorat cu linii aplicate sub formă de brâuri. Pe partea exterioară vasul mai este decorat cu ornamente în tehnica barbotinei. *Kantharos*-ul a fost realizat prin tehnica suflării lente într-o formă ceramică, iar toartele și decorul lipite prin turnare ulterior¹⁴³³.

Kantharoi din sticlă se întâlnesc destul de rar în mediul sarmatic. Exemplarele descoperite în mormintele din secolele II a. Chr. – prima jumătate a secolului I p. Chr. din regiunea Kuban și nordul Caucazului¹⁴³⁴ sunt considerate ca fiind produse de proveniență siriană sau feniciană¹⁴³⁵.

Exemplarul de la Beloles'e se deosebește, însă, de cele mai timpurii menționate mai sus, atât prin tehnica de realizare cât și prin prezența decorului. În urma analizei sticlei din care este realizat *kantharos*-ul

¹⁴²⁹ Cf. Krekovič 1997, p. 235-236. Vezi și la Raev 1986, p. 69; Opreanu 1998, p. 125-136.

¹⁴³⁰ Cf. Glodariu 1974, p. 78-79 cu toată bibliografia; Sorokina 1988, p. 1.

¹⁴³¹ Isings 1957, p. 14.

¹⁴³² Glodariu 1974, p. 79.

¹⁴³³ Dzigovskij, Ostroverhov 2000a, p. 148.

¹⁴³⁴ Kropotkin 1970, nr. 861, 866, 868, 878, 880, 882, 883, 892, 909; Marčenko 1988, p. 4; Marčenko 1996, p. 44-47, fig. 21; Ščapova 1983, p. 106, 109, fig. 26/16.

¹⁴³⁵ Ščapova 1983, p. 109.

s-a constatat că acesta este un produs roman¹⁴³⁶. Din păcate o analogie exactă pentru piesa în discuție noi nu cunoaștem. Cu toate acestea trebuie menționat că pe baza bogatului inventar cu care a fost descoperit, *kantharos*-ul de la Beloles'e se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

VI. 6. 2. Cani

Vasele de acest tip sunt reprezentate de exemplarul din T 3 M 3 de la Mihajlovka. Cana este din sticlă de culoare violetă-închisă și are corpul piriform, buza evazată și ușor îngroșată, gâtul înalt și îngust, iar fundul concav. Toarta este prinsă cu capătul de sus aproape perpendicular de gâtul vasului, sub buză, iar capătul de jos cade puțin oblic pe umăr. Înălțimea cunii este de 26,5 cm, diametrul gurii de 4,5 cm, diametrul gâtului de 3,5 cm, diametrul corpului de 12,5 cm, iar cel al fundului de 7,5 cm (Fig. 75/10, 192/3).

Trebuie menționat că vase similare celui de la Mihajlovka nu prea sunt cunoscute în spațiul nord-pontic, iar analogii exacte într-un tot nu am găsit. Această cană este însă foarte apropiată de cele de tipul Isings 52c, datat în secolul I p. Chr.¹⁴³⁷. La fel sunt datate cunile apropiate ca formă, de la Kep și Olbia, de către N. P. Sorokina¹⁴³⁸. Aceiași autoare consideră că centrele în care au fost produse acestea s-au aflat în nordul Italiei.

În urma analizei sticlei cunii și a celei din montura lanțului-colier, din cadrul aceleiași mormânt, s-a constatat că acestea au componența chimică de bază și adausurile din ea identice¹⁴³⁹. Acest fapt indică, în opinia lui L. V. Subbotin, A. N. Dzigovskij și A. S. Ostroverhov, că, atât sticla cunii cât și cea din montura lanțului-colier a fost realizată dintr-o materie primă cu același loc de proveniență¹⁴⁴⁰. Potrivit acestora, cana de la la Mihajlovka a fost produsă în Aquileia, unde se concentrau cele mai mari ateliere de fabricare a sticlei¹⁴⁴¹.

În ceea ce privește cana de la Mihajlovka aceasta se datează, în opinia noastră, ca și întregul mormânt în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.

VI. 6. 3. Cupe cu picior

Cupele cu picior sunt reprezentate în mormintele analizate de două exemplare, descoperite în stare fragmentară, care provine din T 3 M 3 de la Mihajlovka. Primul exemplar n-a mai putut fi restaurat. Exemplarul restaurat are corpul semisferic și piciorușul scurt. Buza este dreaptă, ușor ascuțită și placată cu foiță din aur. Ea este din sticlă transparentă de culoare gălbuie. Înălțimea cupei este de 5,5 cm, diametrul gurii de 7 cm, iar diametrul piciorului de 0,8 cm (Fig. 75/13, 192/2).

Pe baza acestei cupe V. I. Grosu a datat mormântul de la Mihajlovka în secolul IV p. Chr., considerându-l ca fiind și unul din cele mai târzii morminte sarmatice din interfluviul pruto-nistean¹⁴⁴². În secolul IV p. Chr. sunt datate cupe asemănătoare și în tipologia lui Isings (tipul 111)¹⁴⁴³. Acestea însă se deosebesc de exemplarul nostru prin forme mult mai zvelte, corpul mai puțin semisferic, pereții mai dreupți, buza evidențiată, iar piciorul nu este plin ca la exemplarul de la Mihajlovka.

A. N. Dzigovskij și A. S. Ostroverhov afirmă că astfel de cupe cu picior au început să fie produse prin metoda suflării nu mai târziu de începutul secolului I p. Chr.¹⁴⁴⁴. În sfârșit în legătură cu această cupă, mai trebuie menționat că ea provine dintr-un mormânt cu un inventar foarte bogat, împreună cu alte obiecte (inel, cercei, pandantive, oglindă dreptunghiulară, aplici vestimentare din aur etc.) ce indică o datare în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.

¹⁴³⁶ Dzigovskij, Ostroverhov 2000a, p. 150.

¹⁴³⁷ Isings 1957, p. 71.

¹⁴³⁸ Sorokina 1977, fig. 2/3, *apud* Dzigovskij 1993, p. 44; Dzigovskij 2000, p. 58; Dzigovskij, Ostroverhov 2000a, p. 151.

¹⁴³⁹ Subbotin, Dzigovskij, Ostroverhov 1998, p. 126, tab. 1 nr. 55-56.

¹⁴⁴⁰ Subbotin, Dzigovskij, Ostroverhov 1998, p. 126.

¹⁴⁴¹ Subbotin, Dzigovskij, Ostroverhov 1998, p. 126; Dzigovskij, Ostroverhov 2000a, p. 151.

¹⁴⁴² Grosu 1990, p. 92.

¹⁴⁴³ Isings 1957, p. 139.

¹⁴⁴⁴ Dzigovskij, Ostroverhov 2000a, p. 130.

VI. 6. 4. *Unguentaria*

Această categorie de vase de sticlă destinate păstrării unguentelor și parfumurilor este reprezentată în mormintele sarmatice din perioada analizată de două exemplare. Primul provine din T 5 M 2 de la Bădrăgii Noi (Fig. 3/3, 192/4), iar cel de-al doilea din T 2 M 4 de la Tochile-Răducani (Fig. 129/3, 192/5). *Unguentarium*-ul de la Bădrăgii Noi este din sticlă transparentă, a avut gâtul cilindric și îngust, rupt încă din vechime, iar corpul aproximativ sferic. Înălțimea păstrată a acestuia este de 4,8 cm, diametrul gâtului de 1 cm, diametrul maxim al corpului de 3,5 cm, iar cel al fundului de 1,5 cm. Din cauza lipsei gâtului atribuirea acestui *unguentarium* unui tip anume este dificilă. Cu toate acestea piesa se poate data, pe baza fibulei puternic profilate din mormânt, în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr.

Exemplarul de la Tochile-Răducani are buza îngroșată, gâtul cilindric, corpul tronconic, iar fundul plat. Corpul constituie mai puțin de jumătate din înălțimea totală a recipientului. Înălțimea *unguentarium*-ului este de 12 cm, diametrul gurii de 3 cm, diametrul gâtului de 2 cm, diametrul corpului de 5,5 cm, iar cel al fundului de 4 cm (Fig. 129/3, 192/5). Acesta aparține tipului Isings 28b, întâlnit cel mai adesea în mormintele și complexe de secol I p. Chr., dar continuând să apară și în secolul II p. Chr.¹⁴⁴⁵.

Pe lângă vasele de mai sus în câteva morminte (T 9 M 1 de la Beloles'e, T 2 M 2 de la Mocra și T 5 M 2 de la Obileni (Fig. 85/3-5)) au fost descoperite mai multe fragmente de vase din sticlă pentru care nu a putut fi stabilită forma și tipul cărora le-au aparținut.

VI. 7. VASE DE LEMN

Alături de vasele metalice și cele ceramice modelate cu mâna sau la roată, sarmații au utilizat și vasele de lemn. Chiar dacă în mormintele din teritoriul locuit de sarmați, ele nu se întâlnesc foarte des, credem că au fost folosite frecvent, mai ales că nu sunt perisabile ca și vasele ceramice. Când sunt descoperite, vasele de lemn sunt, de regulă, în stare foarte fragmentară, ceea ce nu permite, de obicei, stabilirea exactă a formei lor. De multe ori de la acestea se mai păstrau doar resturi de putregai. Uneori, dovada a faptului că în morminte au existat vase de lemn, sunt prezente anumite accesorii metalice (șarmulițe răsucite sau simple, scoabe, cuie, nituri etc.)¹⁴⁴⁶. Unele dintre acestea au fost părți componente ale vaselor, iar altele au fost utilizate la repararea lor.

Pe baza vaselor de lemn descoperite în întreaga lume sarmatică, se poate spune că cel mai adesea acestea sunt reprezentate de pahare și cupe semisferice, care, uneori, au marginea întărită cu tablă din argint, bronz și mai rar aur¹⁴⁴⁷. Unele dintre aceste vase sunt prevăzute cu toarte zoomorfe precum cele din T 4 M 4 de la Olănești¹⁴⁴⁸ sau din T 20 M 1 de la Novoalexandrovka¹⁴⁴⁹. În urma analizei exemplarelor de la Olănești s-a constatat că toarte zoomorfe ale acestora erau realizate din bucăți separate de lemn și apoi montate pe corpul vaselor¹⁴⁵⁰. Pe lângă piesele amintite se mai întâlnesc și platouri, boluri, cupe de diferite forme, pahare fără picior și farfurii mai adânci¹⁴⁵¹.

Deși reprezentate prin câteva exemplare fragmentare, vasele de lemn nu lipsesc nici din mormintele sarmatice din teritoriul est-carpatic. Astfel, un vas de lemn (castron ?), fragmentar, de la care

¹⁴⁴⁵ Isings 1957, p. 42-43.

¹⁴⁴⁶ Kovpanenko 1986, p. 66; Arheologija SSSR 1989, p. 195; Kostenko 1993, 11/6; Bepalyj 1986, p. 76, pl. 61/2-4; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 201, 242; Maximenko 1983, p. 85-87; Maximenko 1998, p. 116.

¹⁴⁴⁷ Arheologija SSSR 1989, p. 195, pl. 78/53-56; Kostenko 1993, fig. 7/2, 11/5, 12/12; Bepalyj 1986, p. 76, pl. 61/2-4; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 201, 242; Maximenko 1998, p. 116; Guščina, Zaseckaja 1994, p. 33, cat. nr. 384.

¹⁴⁴⁸ Meljukova 1962, p. 204, fig. 6/5-7; Grosu 1990, fig. 25/3, 8-9.

¹⁴⁴⁹ Bepalyj 1986, p. 76, pl. 61/2-4.

¹⁴⁵⁰ Meljukova 1962, p. 204.

¹⁴⁵¹ Cf. Kovpanenko 1986, p. 66, fig. 69; Arheologija SSSR 1989, p. 195, pl. 78/53-56; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 201, 242, fig. 8/34; Maximenko 1998, p. 116; Guščina, Zaseckaja 1994, p. 33; Simonenko 1999b, p. 111, fig. 1/4-5.

se mai păstrau părți de la pereți și o toartă zoomorfă provine din T 5 M 2 Bădragii Noi (Fig. 3/4). Toarta, de formă semicirculară în secțiune, era prinsă orizontal de peretele vasului. După fragmentele păstrate, vasul era compus din mai multe părți care erau prinse cu ajutorul sârmelor răsucite din bronz (Fig. 3/5-6). Fragmente de la patru vase de lemn provin din T 3 M 3 de la Mihajlovka. Dintre acestea se evidențiază cele de la un vas ce avea buza dreaptă și cele de la unul de formă semisferică cu buza evidențiată și fundul ușor îngroșat. Din T 2 M 2 de la Mocra provin fragmente de la un butoi de lemn a cărui diametru a fost de 56 cm, iar lățimea scândurilor de la fund de 8-10 cm. Tot din același mormânt provin mai multe fragmente de la un vas din lemn ce se aflau în interiorul butoiului. Acesta a fost probabil o cupă și avea diametrul de 16 cm, iar grosimea păstrată a pereților de 2 cm. La acestea se mai adaugă un vas din lemn, în stare fragmentară, aflat lângă butoi, ce avea diametrul de 35 cm, iar grosimea pereților de 2 cm. De la un butoi din lemn provin și cele două armături din bronz de formă circulară ce au diametrele de 24-28 cm și respectiv 25-29 cm, iar lățimea de 6 cm (Fig. 80/8). La acestea se mai adaugă toarta din bronz, în forma literei Ω , de la butoiul din lemn, ornamentată pe mijloc cu trei brăuri în relief, iar pe capetele mânerelor sunt fixate reprezentări figurate și două cleme de prindere pe partea lemnoasă (Fig. 80/7). Tot de la butoiul din lemn sunt și cele trei ținte din bronz, cu cap semisferic, realizate prin turnare, ce erau înfipte în fundul butoiului servind ca piciorușe (Fig. 80/6).

Deși nu s-au păstrat fragmente ale părților din lemn, o dovadă a faptului că în cadrul mobilierului funerar din T 2 M 1 de la Bădragii Noi și T 32 M 2 de la Bădragii Vechi au fost și vase de lemn, sunt sârmulițele răsucite din aramă și bronz ce au servit la fixarea și întărirea părților fisurate ale vaselor¹⁴⁵².

VI. 8. ARMAMENTUL

Modul nomad de viață al sarmaților și permanenta expansiune spre noi teritorii, locuite de alte populații, nu au exclus conflictele militare soluționate pe calea armelor. Prin aceeași modalitate au fost soluționate adesea și conflictele dintre diferitele grupări sau triburi sarmatice, dar și cele cu unele populații vecine, precum sciții, meoții, purtătorii culturii Zarubineck, bosporanii, grecii, pentru a nu insista asupra periodicelor ciocniri cu romanii începând încă din secolul I a. Chr.

Toate acestea au contribuit și impus dezvoltarea armamentului ofensiv și defensiv al sarmaților, cât și a tehnicii de luptă a acestora, despre care cunoștințele noastre sunt, grație mențiunilor din izvoarele literare și a descoperirilor arheologice, destul de numeroase.

Faptul că în ultimele secole a. Chr. – primele secole p. Chr. sarmații devin principala forță în stepele Europei de Est este o și dovadă a înaltului nivel de dezvoltare a artei lor militare. Într-o măsură mai mare sau mai mică la aceasta a contribuit și armamentul folosit de ei, destul de eficient pentru acea perioadă¹⁴⁵³.

VI. 8. 1. Armamentul ofensiv

În mormintele sarmatice din spațiul dintre Carpați și cel imediat din stânga Nistrului armele ofensive sunt mult mai numeroase și variate decât cele defensive, dar păstrate tot numai prin părțile metalice. Ele sunt reprezentate de spade și pumnale, vârfuri de săgeți din bronz și fier, vârfuri de lănci și arcuri.

¹⁴⁵² Cupa semisferică din lemn din T 34 M 1 de la Ust' Kamenka (Ucraina) păstra trei astfel de sârme răsucite pe corpul cupei (Kostenko 1993, p. 33, fig. 11/5-6).

¹⁴⁵³ În virtutea vechii periodizări a culturii sarmatice (vezi capitolul III) în istoria artei militare la sarmați au fost distinse două mari perioade. Prima cuprinde secolele VI-II a. Chr., iar a doua intervalul cronologic dintre secolul I a. Chr. – sfârșitul secolului IV p. Chr. Intervalul cronologic cuprins între secolele I a. Chr. – I p. Chr. este considerat ca fiind o perioadă de trecere, când arta militară și armamentul suferă transformări cardinale (Hazanov 1970, p. 53; Hazanov 1971, p. 64).

VI. 8. 1. 1. Spade și pumnale

Această categorie de armament ofensiv este reprezentată în mormintele sarmatice din teritoriul est-carpatic de trei tipuri de spade și pumnale din fier ce provin din 21 de morminte și o descoperire izolată (Fig. 235).

Înainte de a trece la analiza acestei categorii de armament ținem să remarcăm, că, în general, în arheologia sauromato-sarmată s-au folosit denumirile de spade lungi, spade scurte sau pumnale. Astfel, dacă spadele lungi se deosebesc de cele scurte prin lungimea lor, problema existentă este cea legată de diferențierea dintre spadele scurte și pumnale. Pentru cultura sauromatică¹⁴⁵⁴ și cea sarmatică timpurie¹⁴⁵⁵ aceste denumiri erau folosite cu sens egal. În lucrarea dedicată artei militare la sarmați, A. M. Hazanov a stabilit pentru spadele și pumnalele cu mânerul simplu următoarele dimensiuni: spadele lungi – peste 70 cm, spadele scurte – de la 50 la 70 cm, iar pumnalele – mai puțin de 50 cm¹⁴⁵⁶. La rândul său, A. V. Simonenko, în urma analizei spadelor și pumnalelor cu mânerul terminat în inel din nordul Mării Negre, a ajuns la concluzia că pumnalele au o lungime a lamei de până la 30-31 cm, iar cea a spadelor este de la 33 cm în sus¹⁴⁵⁷. Tot el, atunci când vorbește de spadele și pumnalele cu mânerul simplu, precizează că pumnalele de acest tip au de regulă lungimea de 30-40 cm, spadele scurte de 50-70 cm, iar cele lungi peste 70 cm¹⁴⁵⁸. Recent, o analiză a dimensiunilor acestei categorii de armament pentru Sarmatia Asiatică a făcut-o A. S. Skripkin¹⁴⁵⁹ care, pe baza dimensiunilor, le-a împărțit, ținând cont doar criteriul lungimii acestora, în spade scurte și lungi¹⁴⁶⁰.

În ceea ce ne privește credem, așa cum am mai afirmat¹⁴⁶¹, că împărțirea în pumnale, spade scurte și lungi este cea mai corectă, fapt dovedit de existența în întreaga lume sarmatică a exemplarelor ce au dimensiuni cuprinse între 20 și 40 cm¹⁴⁶².

Tipul I. Spade și pumnale cu mânerul terminat în inel

Acest tip de spade și pumnale folosite de sarmați a fost dominant în perioada sarmatică mijlocie, iar descoperirile de astfel de arme predomină pe întreg teritoriul locuit de sarmați pe parcursul câtorva secole. Dintre toate tipurile de spade și pumnale, cele cu mânerul terminat în inel sunt cele mai uniforme, atât după formă și tehnica de confecționare, cât și după dimensiunile lor. Astfel, uniformitatea acestora nu permite crearea unei tipologii.

Caracteristicile spadelor și pumnalelor în discuție sunt cam aceleași, dar există și unele mici deosebiri de aspect. În spațiul locuit de sarmați marea majoritate a acestor spade și pumnale au fost descoperite în mormintele sarmatice bărbătești, dar sunt și cazuri când ele au fost descoperite în morminte de femei¹⁴⁶³.

După caracteristicile tipologice și morfologice de bază, spadelor și pumnalelor cu mânerul terminat în inel le sunt apropiate cele cu mânerul terminat în semilună¹⁴⁶⁴.

În mediul sarmatic din spațiul est carpatic, din perioada analizată, astfel de spade și pumnale provin din 11 morminte (Cf. Fig. 235, Tab. 13).

¹⁴⁵⁴ Smirnov 1961, p. 9, 26.

¹⁴⁵⁵ Moškova 1963, p. 34.

¹⁴⁵⁶ Hazanov 1971, p. 15.

¹⁴⁵⁷ Simonenko 1984, p. 137.

¹⁴⁵⁸ Simonenko 1984, p. 142-143.

¹⁴⁵⁹ Skripkin 1990, p. 60-61.

¹⁴⁶⁰ Pentru armamentul scitic A. I. Meljukova a stabilit lungimea pumnalelor ca fiind cuprinsă între 17 și 40 cm, iar cea a spadelor de 50-70 cm, însă precizează că sunt și exemplare ce au dimensiuni cuprinse între 70 și 80 cm (Meljukova 1964, p. 46).

¹⁴⁶¹ Bârcă 1999, p. 99 sqq.; Bârcă 2001a, p. 135 sqq.

¹⁴⁶² Cf. în acest sens Moškova 1963, pl. 18/27, 19/5-6, 11, 13, 24; Hazanov 1971, p. 5-27; Simonenko 1984, p. 129-147; Skripkin 1990, p. 60-61.

¹⁴⁶³ Hazanov 1967, p. 169; Hazanov 1971, p. 5, nota 2.

¹⁴⁶⁴ Cf. în acest Bârcă 2001a, p. 136-139 cu toată bibliografia.

Tabelul nr. 13. Descoperirile de spade și pumnale cu mânerul terminat în inel

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Figura	Locul descoperirii
1.	Bădragii Vechi	25	9	15/6-8	Lângă osul fragmentar al șoldului
2.	Bârlad	-	3	-	Neprecizat
3.	Beljaevka	1	4a	-	Lângă coapsa piciorului drept
4.	Beșalma	1	8	26/2, 193/6	Lângă osul tibial drept
5.	Brăviceni	4	1	31/1, 193/5	Lângă coapsa piciorului drept
6.	Cazaclia	10	1	42/1, 193/2	Lângă șoldul drept
7.	Dumeni	9	13	51/11, 193/3	De-a lungul șoldului drept
8.	Glubokoe	2	3	-	Lângă șoldul drept
9.	Ostrivec-Vertebi	-	2	89/5, 193/1	De-a lungul șoldului drept
10.	Plavni	23	1	94/3, 193/4	Lângă mâna dreaptă
11.	Porogi	2	1	103	Lângă șoldul drept

Probabil că de la o spadă de acest tip provin și cele două fragmente din T 2 M 1 de la Corpaci care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

Trebuie să precizez că spada de la Beșalma (Fig. 26/2, 193/6) a cărui capăt al mânerului nu a putut fi stabilit a fost inclusă în acest tip. Acest lucru se datorează în primul rând caracteristicilor acesteia, cum ar fi existența gârzii drepte, forma și dimensiunile lamei și lățimea mânerului.

Spadele și pumnalele acestui tip din întreaga lume sarmatică, de regulă, au lama cu tășuri paralele, care se îngustează vizibil, începând cu al treilea sfert al lungimii acesteia sau doar spre vârful. Sunt și exemplare ale căror tășuri încep să se îngusteze imediat de după gardă, astfel lama având o formă de triunghi prelung¹⁴⁶⁵.

În secțiune lama lor este lenticulară și mai rar romboidală, iar grosimea variază între 0,4-0,5 cm și 0,7-1 cm. Deși mai rar decât pe spadele cu mânerul terminat în semilună, unele exemplare de spade și pumnale cu inel la capătul mânerului au pe lamă câte un șanțuleț prelung, iar altele au pe mijlocul lamei, de sus până jos, câte o muchie¹⁴⁶⁶. A. M. Hazanov a remarcat că spadele și pumnalele cu lama de formă romboidală în secțiune și cu muchie prelungă sunt mult mai puține ca în perioada anterioară și considera că acest fapt trebuie privit ca o particularitate arhaică¹⁴⁶⁷.

În ceea ce privește lățimea lamei în zona gârzii, aceasta variază de la caz la caz, diferențele fiind nu prea mari, variind între 4-5 cm, mai rar între 3,5-4 cm¹⁴⁶⁸. Foarte rar se întâlnesc spade a căror lamă are lățimea de 6 cm sau chiar mai mult¹⁴⁶⁹, dar și exemplare a căror lamă are în zona gârzii o lățime ce nu depășește 2,5-3,5 cm¹⁴⁷⁰.

Legat de mânerul spadelor și pumnalelor menționate trebuie spus că acestea se împart în două tipuri: a) late și care se îngustează puțin spre inel având o lățime de 3 cm; b) înguste care au aceeași lățime de 2-2,5 cm pe toată lungimea lor¹⁴⁷¹, deși sunt exemplare ce au lățimea mânerelor mai mică de 2 cm sau mai mare de 3 cm¹⁴⁷². În secțiune mânerurile sunt ovale, lenticulare, dreptunghiulare și mai rar rotunde și romboidale¹⁴⁷³, ultimele fiind caracteristice în special spadelor și pumnalelor cu mânerul terminat în semilună. Mânerurile erau acoperite cu plăsele din lemn și înfășurate cu piele cum este în cazul spadei din T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 103). Alteori, mânerul era înfășurat doar în piele. În sfârșit, în unele cazuri plăselele puteau fi confecționate din os. La ora actuală, însă, se cunoaște doar un singur exemplar de spadă

¹⁴⁶⁵ Cf. Hazanov 1971, p. 5-6, pl. II/1, 4-5, IV/1-2, 6, 8-9, V/1, 3-4, 6; Simonenko 1984, p. 135-137, fig. 6-7; Skripkin 1990, p. 121, fig. 20/17-22, 21/1-13, 15, 17.

¹⁴⁶⁶ Hazanov 1971, p. 6, nota 5; Skripkin 1990, p. 121.

¹⁴⁶⁷ Hazanov 1971, p. 6.

¹⁴⁶⁸ Hazanov 1971, p. 5; Simonenko 1984, p. 138.

¹⁴⁶⁹ Hazanov 1971, p. 5, nota 3, pl. II/6, III/5; Simonenko 1984, p. 138.

¹⁴⁷⁰ Hazanov 1971, p. 6, pl. III/1, 4.

¹⁴⁷¹ Simonenko 1984, p. 139.

¹⁴⁷² Cf. Hazanov 1971, pl. II/1, III/3, V/2; Skripkin 1990, fig. 21/1, 8-9.

¹⁴⁷³ Hazanov 1971, p. 6, pl. II/4, III/1, 3, 5, IV/5, V/2; Simonenko 1984, fig. 6-7; Skripkin 1990, fig. 21; Kostenko 1993, fig. 9/4, 15/7, 22/7, 22; Bărcă 1999, p. 101, fig. 1-4.

de acest tip al cărui mâner avea plăsele din os și care provine de la Novofilippovka¹⁴⁷⁴. Pumnalul din T 10 M 1 de la Cazaclia (Fig. 42/1, 193/2) avea garnituri de lemn aplicate cu foiță din aur.

De obicei, mânerul spadelor și pumnalelor sunt mai înguste de 1,5-2,5 ori decât lama lor. Există, însă, și exemplare al căror mâner este doar cu puțin mai îngust decât lama¹⁴⁷⁵. Lungimea mânerului cu tot cu inel variază între 10 și 14 cm, dar avem cazuri când este mai mică¹⁴⁷⁶. Inelul de la capătul mânerului al acestui tip de spadă și pumnal are în secțiune o formă rotundă, uneori ovală, fiind din fier și adosat prin sudare¹⁴⁷⁷. În unele cazuri inelul era realizat din aceeași bucată de metal ca și mânerul¹⁴⁷⁸. Diametrul inelelor de la capătul mânerului este de obicei de 4-5 cm, sunt însă cazuri în care acesta este mai mic de 4 cm¹⁴⁷⁹.

Garda acestor spade și pumnale, de regulă dreaptă, este confecționată din două fâșii de fier ce se sudau la capete. Uneori, însă, era folosită doar o fâșie mai mare, care era îndoită în jurul lamei fiind sudată la capete¹⁴⁸⁰. Garda spadei din M 2 de la Ostrevec (Fig. 89/5, 193/1) la fel ca și a celeia din T 32 M 1 de la Ust'-Kamenka (Fig. 194/5)¹⁴⁸¹ nu este dreaptă ci are o formă curbată. Lungimea gârzii spadelor acestui tip variază, de obicei, între 4,5-7 cm, depășind cu 1-2 cm lățimea lamei spadei în partea ei superioară¹⁴⁸², dar sunt și exemplare a căror gardă este de 8 cm în unele cazuri chiar depășind această lungime, așa cum este la cele două spade din M 1 și M 2 de la Bădragii Noi (Fig. 194/7-8)¹⁴⁸³. Cu toate acestea trebuie menționat că în lumea sarmatică se cunosc și spade și pumnale cu inel la capătul mânerului ce nu au gardă metalică¹⁴⁸⁴. Se întâlnesc astfel de spade și pumnale și în mormintele din secolele II a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. din teritoriile nord-caucaziene¹⁴⁸⁵.

Spadele și pumnalele menționate, la fel ca și cele cu mânerul terminat în semilună, erau purtate în teacă din lemn. Urmele din lemn ale acestora au fost observate într-o mare parte a mormintelor unde au fost descoperite astfel de arme. O dovadă în plus sunt și urmele de lemn de pe lamele spadelor descoperite în tot spațiul locuit de sarmați¹⁴⁸⁶, dar aș aminti aici exemplarele din mormintele sarmatice din spațiul est-carpatic de la Olănești (T 4 M 4)¹⁴⁸⁷, Palanka (T 1 M 15)¹⁴⁸⁸, Cuconești Vechi II (T 21 M 1)¹⁴⁸⁹, Beljaevka (T 1 M 44)¹⁴⁹⁰, Bădragii Noi (M 2, 3, 5)¹⁴⁹¹, sau pe cele de la Balta Albă, Căzănești, Largu, Lișcoteanca "Movila olarului" M 3, M 17, Lișcoteanca "Moș Filon" M 1, M 7 și Smeieni M 3¹⁴⁹². Pentru intervalul cronologic analizat urmele tecii din lemn s-au păstrat în cazul spadei de Porogi. De obicei, tecile erau vopsite în culoare roșie așa cum este în cazul celei din T 1 M 1 de la Novofilippovka (nordul Mării Negre), care era ornamentată la vârf și cu o plăcuță din bronz ce urma forma tecii¹⁴⁹³. Uneori tecile din lemn erau îmbrăcate în piele, care, la rândul lor, erau vopsite în roșu așa cum este în cazul spadei de la Porogi sau a celor de la Lișcoteanca "Movila olarului" (M 3), Lișcoteanca "Moș Filon" (M 1, M 7)¹⁴⁹⁴. Mai mult decât atât, trebuie

¹⁴⁷⁴ Simonenko 1984, p. 139, fig. 8/4.

¹⁴⁷⁵ Hazanov 1971, p. 6, pl. III/1.

¹⁴⁷⁶ Cf. Hazanov 1967, p. 170; Hazanov 1971, p. 6, pl. II, III, IV, V; Simonenko 1984; vezi și la ex. de la Ust'-Kamenka la Kostenko 1993, p. 30, fig. 9/4, p. 46, fig. 15/7, p. 67, fig. 22/7, p. 73, fig. 22/22 sau a celor din Tauria la Simonenko 1993, p. 47, fig. 9/4B, p. 53, fig. 16/1B, p. 62, fig. 12/2.

¹⁴⁷⁷ Hazanov 1971, p. 6; Šramko, Solncev, Stepankaja, Fomin 1974, p. 185, 186-190; Skripkin 1990, p. 121.

¹⁴⁷⁸ Šramko, Solncev, Stepankaja, Fomin 1974, p. 188-190, fig. 5; Skripkin 1990, p. 121.

¹⁴⁷⁹ Hazanov 1971, p. 6, pl. III/4; Simonenko 1984, p. 140.

¹⁴⁸⁰ Šramko, Solncev, Stepankaja, Fomin 1974, p. 187-189, fig. 5.

¹⁴⁸¹ Kostenko 1993, p. 30, fig. 9/4; vezi și la Bărcă 1999, p. 101-102, fig. 4/1.

¹⁴⁸² Vezi și la Hazanov 1971; Simonenko 1984, 1993; Kostenko 1993.

¹⁴⁸³ Kurčatov, Simonenko, Čirkov 1995, p. 113, fig. 3/3, p. 115, fig. 5/1; Bărcă 1999, p. 102, fig. 1/1-2.

¹⁴⁸⁴ Cf. Skripkin 1990, p. 125; Marčenko 1996, p. 55.

¹⁴⁸⁵ Abramova 1969, p. 8; Abramova 1972, p. 20; Abramova 1993, p. 70-71, 146, fig. 24/15-19, 57/14-20.

¹⁴⁸⁶ Hazanov 1971, p. 12-13; Simonenko 1984, p. 140-141; Bezuglov 1988, p. 103, fig. 2/3; Arheologija SSSR 1989, p. 183.

¹⁴⁸⁷ Meljukova 1962, p. 205-206.

¹⁴⁸⁸ Kurčatov, 1990, p. 14, fig. 8/3.

¹⁴⁸⁹ Dergacev 1982, p. 110, fig. 38/1.

¹⁴⁹⁰ Alexeeva 1971, p. 34-35.

¹⁴⁹¹ Kurčatov, Simonenko, Čirkov 1995, p. 113, 114, 117, fig. 3/3, 5/1, 9/5.

¹⁴⁹² Dragomir 1959, p. 480, fig. 6/1-2; Simache, Teodorescu 1962, p. 280; Mușățeanu, Lungu 1977, p. 247, fig. 1/2; 2/2; Constantinescu 1978, p. 22-25, fig. 2/2; Harțuche 1980, p. 206-215, fig. 20.

¹⁴⁹³ Vjaz'mitina și colab. 1960, p. 40.

¹⁴⁹⁴ Hațuche 1980, p. 206, 208, 210-215.

precizat că sunt și cazuri în care atât mânerul cât și tecile erau decorate cu plăcuțe¹⁴⁹⁵. Teaca și mânerul din lemn al spadei de la Porogi erau decorate cu plăcuțe și figurine din aur, ultimele reprezentând lei, realizați prin ștanțare. În partea inferioară a tecii era fixată o plăcuță cu un semn de tip tamga din schema regelui Inismeos (Fig. 103). Analogii identice pentru decorul tecii și mânerului spadei de la Porogi nu cunoaștem în restul lumii sarmatice. Cu toate acestea trebuie menționat că în perioada sarmatică mijlocie aspectul armamentului de paradă se schimbă. Mânerul și tecile acestora sunt placate cu aur și ornamentate cu reprezentări în stil animalier. Astfel de spade și pumnale au fost descoperite în necropola de la Tillya-tepe¹⁴⁹⁶ și bogatul mormânt sarmatic de la Daçi¹⁴⁹⁷. În sfârșit, trebuie spus că nu este exclus ca uneori să se fi folosit și teci confecționate exclusiv din piele (netăbăcită n.n.), dar și din acelea care parțial, sau în totalitate, erau confecționate din fier¹⁴⁹⁸.

În marea majoritate a cazurilor, spadele și pumnalele analizate sunt găsite în morminte, în dreapta defunctului, lângă șold. Nu constituie o excepție în acest sens nici situația din mormintele din spațiul și perioada analizată (Cf. Tab. 13). Cu toate acestea trebuie spus că sunt și cazuri în care acestea au fost găsite și în partea stângă¹⁴⁹⁹. Pe baza celor menționate putem concluziona că ele erau purtate cu precădere în partea dreaptă¹⁵⁰⁰.

Cea mai mare parte a cercetătorilor care s-au ocupat de originea acestor spade și pumnale consideră că acest tip s-a format pe baze locale, iar ca prototipuri au servit spadele scito-sauromate cu terminațiile zoomorfe și în formă de „antena”. Ipoteza a fost lansată pentru prima dată de W. Ginters în 1928¹⁵⁰¹. Mai târziu ea a fost susținută și dezvoltată de către K. F. Smirnov, care a și remarcat o serie de astfel de spade și pumnale în mormintele sarmatice timpurii din zona Volgăi¹⁵⁰². La rândul său, A. M. Hazanov, care a cercetat în profunzime armamentul sarmatic, a ajuns la concluzia că formarea acestui tip de spade s-a încheiat la sfârșitul secolului III a. Chr., iar rolul hotărâtor în acest proces l-au avut regiunile din preajma fluviului Volga¹⁵⁰³. Mai mult decât atât, el a exprimat și opinia conform căreia formarea spadelor și pumnalelor cu mânerul terminat în inel a avut loc în paralel cu cele ce au terminația mânerului în formă de semilună¹⁵⁰⁴. Această opinie se bazează pe 13 descoperiri de spade și pumnale cu mânerul terminat în semilună împreună cu cele cu mânerul terminat în inel¹⁵⁰⁵. Trebuie precizat, însă, că A. M. Hazanov nu arată care au fost cauzele care au determinat ca spadele și pumnalele cu mânerul terminat în semilună să se răspândească în perioada sarmatică timpurie, iar cele cu inel în cea mijlocie. Același autor nu excludea ca la apariția spadelor și pumnalelor cu mânerul terminat în inel un anumit rol să fi jucat unii factori externi¹⁵⁰⁶.

În linii generale, schema genezei spadelor și pumnalelor cu mânerul terminat în inel, expusă mai sus, este confirmată și de noile descoperiri. În acest sens sunt interesante o serie de spade ce au terminația în formă de inel din Bașkiria, dar care au trăsături ce le apropie de cele cu terminația în formă de semilună¹⁵⁰⁷. Autorii ce au publicat aceste spade le datează în secolul III a. Chr., însă tot ei menționează pentru aceeași regiune descoperiri care se datează în secolul II a. Chr.

Așadar, după cum bine a remarcat A. S. Skripkin, astăzi bazinului inferior al Volgăi i se poate adăuga ca spațiu de origine a spadelor și pumnalelor cu mânerul terminat în inel și regiunea din sudul Munților Urali¹⁵⁰⁸.

¹⁴⁹⁵ Cf. Hazanov 1971, p. 12-13; Simonenko 1984, p. 140-141.

¹⁴⁹⁶ Sarianidi 1987, p. 79-80, fig. 6-7.

¹⁴⁹⁷ Bespalyj 1992, p. 185-186, fig. 11-12.

¹⁴⁹⁸ Cf. Hazanov 1971, p. 12-13.

¹⁴⁹⁹ Cf. Hazanov 1971, p. 13; Simonenko 1984, p. 141; Kostenko 1993, p. 73, fig. 22/12-13; Bârcă 1999, p. 103.

¹⁵⁰⁰ Cf. pentru modul de purtare a acestui tip de spade și pumnale la Hazanov 1967, p. 171-172; Hazanov 1971, p. 12-14, pl. XXXIV/1; Simonenko, Lobaj 1991, fig. 26, 28; Agulnicov, Bubulici 1999, fig. 10; Simonenko 2001, fig. 22.

¹⁵⁰¹ Ginters 1928, p. 56.

¹⁵⁰² Smirnov 1954, p. 201, 202; Smirnov 1959, p. 320, 321.

¹⁵⁰³ Hazanov 1971, p. 7-8.

¹⁵⁰⁴ Hazanov 1971, p. 7-8.

¹⁵⁰⁵ Hazanov 1971, p. 7-9.

¹⁵⁰⁶ Hazanov 1967, p. 169-180; Hazanov 1971, p. 8-9.

¹⁵⁰⁷ Gorbunov, Ismagilov 1976, p. 244, 245.

¹⁵⁰⁸ Skripkin 1990, p. 123.

Apariția timpurie a acestora este confirmată la ora actuală nu numai de caracteristicile morfologice ci și de descoperirea acestora împreună cu cele cu mânerul terminat în semilună, caracteristice perioadei sarmatice timpurii¹⁵⁰⁹. În acest sens pledează și prezența lor în unele morminte bine databile alături de alte categorii de material arheologic¹⁵¹⁰.

Cert este că existența spadelor și pumnalelor cu terminația mânerului în inel, încă din perioada sarmatică timpurie, este un fapt dovedit. Însă în această perioadă ele au fost utilizate sporadic fapt ce este argumentat de numărul mic de exemplare descoperite.

Toți autorii, care, într-o măsură mai mare sau mai mică, s-au ocupat de armamentul sarmatic, sunt de acord că din secolul I a. Chr., sau mai bine zis de la hotarul secolelor I a. Chr. – I p. Chr., spadele și pumnalele cu mânerul terminat în inel devin tipul dominant în lumea sarmatică¹⁵¹¹.

Astfel, din acel moment acest tip de spade și pumnale va domina lumea sarmatică până în secolul II p. Chr., întâlnindu-se însă și în prima jumătate a secolului III p. Chr.¹⁵¹².

Spadele și pumnalele cu mânerul terminat în inel au cunoscut o largă răspândire în Bospor așa cum rezultă din reprezentările de pe reliefurile de la Panticapaeum¹⁵¹³. Însă exemplarele care provin din săpăturile arheologice sunt foarte puține¹⁵¹⁴. Așa cum rezultă de pe reprezentările stelelor funerare, cât și din descoperirile arheologice, spadele și pumnalele acestui tip au fost răspândite în Bospor cu precădere în secolele I-II p. Chr., iar începând cu sfârșitul secolului II ele nu au mai fost utilizate¹⁵¹⁵. Câteva exemplare de astfel de spade și pumnale au fost descoperite în Crimeea¹⁵¹⁶, în unele orașe grecești, cât și în mediul culturii Przeworsk¹⁵¹⁷. Nu lipsesc astfel de spade nici în teritoriile din nordul Caucazului¹⁵¹⁸.

Astfel, putem observa că spadele și pumnalele cu mânerul terminat în inel au fost folosite de sarmați începând cu secolul II a. Chr. și până în secolul III p. Chr. Odată cu sfârșitul secolului II p. Chr. ele se întâlnesc tot mai rar, dispariția lor fiind cauzată de folosirea tot mai intensă a spadelor și pumnalelor cu mâner simplu. Cert este că, spadele și pumnalele tipului dat, alături de alte artefacte, sunt piese ce individualizează cultura sarmatică mijlocie deși au apărut încă din perioada sarmatică timpurie.

Tipul II. Spade și pumnale cu mâner simplu

Spadele și pumnalele cu mâner simplu sunt un alt tip utilizat o perioadă destul de îndelungată de către sarmați. Acestea sunt considerate de către specialiștii în domeniu ca fiind caracteristice, cu precădere, perioadei sarmatice târzii. Cu toate acestea, cercetările din ultimii ani au arătat că, deși ele sunt dominante

¹⁵⁰⁹ Cf. Šilov 1959, p. 460-462; Hazanov 1971, p. 8-9; Skriplin 1980, p. 273-275, fig. 1; Skriplin 1990, p. 117-120, 123-124, fig. 41B; Polin 1992, p. 78-79. Pentru spadele acestui tip din nordul Mării Negre vezi Bârcă 2001a, p. 136-139.

¹⁵¹⁰ Dvorničenko, Fedorov-Davydov 1981, p. 100-105, fig. 1/8; Maximenko 1983, p. 106, fig. 64/9, 13; Simonenko 1984, p. 141; Simonenko 2001, p. 219-225, 236-237; Arheologija USSR 1986, p. 203; Skriplin 1990, p. 123-124, fig. 41A. Demonstrând extinderea perioadei sarmatice timpurii S. V. Polin a dat aceste descoperiri la sfârșitul secolului II - secolul I a. Chr. (Polin 1992, p. 78), deși datarea trebuie coborâtă, în unele cazuri, cel puțin, până spre mijlocul secolului II a. Chr. În mormintele sarmatice timpurii din spațiul nord-pontic astfel de spade au fost descoperite în T 3 M 8 de la Akkermen I care se datează pe baza *kantbaros*-ului la sfârșitul secolului II – secolul I a. Chr. și T 1 M 1 de la Privol'noe se datează pe baza fibulei de schemă Latène mijlocie de tipul Kostrzewski B, cândva în a doua jumătate a secolului II - prima jumătate a sec. I a. Chr. (Cf. Bârcă 2001a, p. 141-142, fig. 1/7).

¹⁵¹¹ Hazanov 1971, p. 11; Limbers, Marčenko 1989a, p. 81; Guščina, Zaseckaja 1989, p. 100, pl. V/41; Skriplin 1990, p. 120-125; Abramova 1993, p. 70; Marčenko 1996, p. 54-55; Maximenko 1983, p. 106; Maximenko 1998, p. 134, fig. 72-73; Bârcă 1999, p. 103; Simonenko 1999a, p. 135; Simonenko 2001, p. 219-225.

¹⁵¹² Cf. pentru descoperirile de astfel de spade și pumnale pe parcursul acestei perioade în întreaga lume sarmatică la Hazanov 1971, p. 9-12, 93; Simonenko 1984, p. 141-142; Simonenko 1993; Arheologija USSR 1986, p. 203-204; Arheologia SSSR 1989, p. 183; Bezuglov 1988, p. 103, fig. 2/3; Guguev, Bezuglov 1990, p. 171, fig. 2/11; Skriplin 1990, p. 120-125; Grosu 1990; Kostenko 1993, p. 30, 46, 67, 73; Marčenko 1996, p. 54-55; Bârcă 1999, p. 103-107.

¹⁵¹³ Kieseritzky, Watzinger 1909, N 599-600, 619, 627, 650, 657 sqq.; Gajdukevič 1949, p. 64; Gajdukevič 1971, fig. 114-115; Čjuistova 1960, p. 60, fig. 2/3; Desjatčikov 1972, p. 71, fig. 1, 2, 3; Bârcă, 1998, fig. 5.

¹⁵¹⁴ Cf. Sokol'skij 1954, p. 149-152, fig. 5/1-2; Malyšev, Rozanova, Terehova 1997, p. 211, fig. 1/10, 2/12-14.

¹⁵¹⁵ Cf. Sokol'skij 1954, p. 147-152; Hazanov 1971, p. 11.

¹⁵¹⁶ Cf. Pogrebova 1961, p. 116, fig. 30/1; Guščina 1967, p. 47, fig. 3/6; Daševskaja 1991, p. 35, pl. 61/2, 4-5.

¹⁵¹⁷ Sokol'skij 1954, pl. IV/3, 5, V/4, fig. 5/1, 2; Arheologija USSR 1975, p. 36, fig. 4/10; Hazanov 1971, p. 11; Simonenko 1984, p. 142, fig. 1.

¹⁵¹⁸ Abramova 1969, p. 8; Abramova 1983, p. 37, fig. 1/22; Abramova 1993, p. 70-71, fig. 24/15-18.

în secolele II-IV p. Chr., acestea apar mult mai devreme¹⁵¹⁹. Mai mult decât atât, ele au constituit un element important al culturii materiale sarmate din perioada târzie, dar și unul de datare.

În mormintele sarmatice din regiunea dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului astfel de spade sunt reprezentate de nouă exemplare (Cf. Fig. 235, Tab. 14).

Tablelul nr. 14. Descoperirile de spade și pumnale cu mânerul simplu

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Descoperire izolată	Figura	Locul descoperiri
1.	Anenii Noi	-	Mormânt		1/5, 195/6	Necunoscut
2.	Bădragii Noi	2	1		2/5, 195/7	Lângă piciorul drept
3.	Bădragii Vechi	29	12		21/3, 195/4	Lângă piciorul drept
4.	Beloles'e	3	9		26/6, 195/1	De-a lungul piciorului drept
5.	Bursuceni			•	195/3	-
6.	Giurcani	1	5		55/2	Paralel cu femurul drept
7.	Olănești	13	3		88/8, 195/2	Lângă șoldul drept
8.	Șerbaca	2	5		116/10	Lângă șoldul drept
9.	Vaslui	-	1		134/9, 195/5	Lângă femurul drept

În lucrarea dedicată artei militare la sarmați A. M. Hazanov a împărțit aceste spade și pumnale în cinci tipuri¹⁵²⁰. Tipului I îi sunt atribuite spadele și pumnale cu gardă metalică dreaptă, tipului II cele cu baza lamei triunghiulară, tipului III pe cele ce au baza lamei ce formează un unghi drept cu mânerul, tipului IV exemplarele ce au mânerul sudat de lamă, iar tipului V spadele scurte și pumnale ce au tăieturi laterale la baza lamei.

Pentru spațiul nord-pontic o analiză a spadelor și pumnalelor cu mâner simplu a fost făcută acum două decenii de către A. V. Simonenko, care le-a încadrat într-un singur tip. În cadrul acestuia autorul a distins două variante ce se deosebesc prin existența sau inexistența gărzii metalice¹⁵²¹.

La rândul său A. S. Skripkin, în urma analizei acestor spade din Sarmația Asiatică, a împărțit spadele cu mâner simplu în trei tipuri distincte¹⁵²². În primul tip autorul încadrează spadele care au gardă metalică dreaptă, în tipul II pe cele ce au garda de formă romboidală, iar tipului III exemplarele ce nu au gardă.

În trei tipuri distincte au fost împărțite spadele și pumnalele din mormintele sarmatice din regiunea Kuban de către I. I. Marčenko. Tipului I autorul a atribuit spadele și pumnalele ce au garda metalică dreaptă, celui de-al doilea exemplarele fără gardă, iar celui de-al treilea cele ce au baza lamei în unghi drept cu mânerul și nu au gardă¹⁵²³.

Ca și celelalte tipuri de spade și pumnale utilizate de sarmați de-a lungul secolelor și cele cu mâner simplu au fost descoperite cu precădere în mormintele sarmatice bărbătești, dar sunt și câteva cazuri când acestea au fost descoperite în morminte de femei¹⁵²⁴.

Spadele acestui tip au ca principală caracteristică lungimea cuprinsă între 75-80-100 cm, dar se întâlnesc însă și numeroase exemplare care depășesc această lungime¹⁵²⁵. Deși preponderent spadele acestui tip sunt de dimensiuni mari, se întâlnesc și exemplare ce au o lungime de 50-70 cm. Lungimea

¹⁵¹⁹ Hazanov 1971, p. 15-27; Simonenko 1984, p. 142-145; Simonenko 1993, p. 25; Simonenko 2001, p. 225-229; Skripkin 1990, p. 126-133; Bărcă 2001a, p. 142-145.

¹⁵²⁰ Hazanov 1971, p. 17.

¹⁵²¹ Simonenko 1984, p. 143.

¹⁵²² Skripkin 1990, p. 62, 126-133.

¹⁵²³ Marčenko 1996, p. 56-57.

¹⁵²⁴ Hazanov 1971, p. 15.

¹⁵²⁵ Hazanov 1971, p. 15; Patokova, Dzigovskij, Zin'kovskij 1982, p. 132, fig. 1/2; Simonenko 1984, p. 142 sqq.; Simonenko 1999a, p. 133; Simonenko 2001, p. 225-229, fig. 20; Bezuglov 1988, p. 104-105, fig. 2/1; Guguev, Bezuglov 1990, fig. 2/1; Skripkin 1990, p. 126-133, fig. 21/21, 28, 22/1, 3, 6-7; Medvedev 1990, p. 35, 41, 109, 127, 133, 134, 137, 139, fig. 8/7, 12/1, 33/1, 40/10, 42/1, 7, 44/1, 45/9; Kostenko 1993, p. 37, 43, fig. 12/5, 14/9.

spadei din T 2 M 1 de la Bădrăgii Noi este de 86 cm, a celei din T 29 M 12 de la Bădrăgii Vechi de 77,5 cm, iar cea din T 3 M 9 de la Beloles'e doar de 58 cm. O confirmare a faptului că spadele lungi au fost utilizate frecvent de către sarmați sunt și informațiile din izvoarele literare. În acest sens este relevantă relatarea lui Tacitus care atunci când descrie invadarea Moesiei din iarna anului 69 p. Chr. de către sarmații roxolani menționează săbiile lor foarte lungi, pe care le mânuiesc cu ambele mâini¹⁵²⁶.

Toate aceste spade și pumnale cu mâner simplu, cu sau fără gardă metalică, au două tășuri. Lamele acestora pornesc paralel de la bază și se îngustează vizibil, la marea majoritate, în ultima treime. Uneori îngustarea lamei are loc chiar în apropierea vârfului, dar sunt și exemplare care au lama în formă de triunghi prelung. În secțiune, lama lor este, de regulă, lenticulară, dar se întâlnesc și exemplare care au forma lamei, în secțiune, romboidală.

Lățimea lamei spadelor la bază variază între 4 și 6 cm¹⁵²⁷, mai rar întâlnindu-se exemplare a căror lățime este de 7 cm¹⁵²⁸ sau chiar 8 cm, cum este în cazul spadei din T 1 M 22 de la Ust'-Kamenka¹⁵²⁹.

În ceea ce privește lățimea lamei pumnalelor, aceasta este în medie de 3-4,5 cm, iar exemplarele cu lama îngustă sau mai lată se întâlnesc destul de rar¹⁵³⁰.

Mânerele acestor spade și pumnale erau confecționate din aceeași bucată de metal ca și lama și erau în secțiune plate, dreptunghiulare, pătrate sau rotunde (Cf. Fig. 195/7, 196/3, 6-7)¹⁵³¹. Lungimea medie a limbii mânerelor spadelor variază între 10-15 cm, iar lățimea lor este de 2-3 cm¹⁵³², dar sunt și exemplare ce au dimensiuni mai mici¹⁵³³, așa cum este și în cazul spadei din T 29 M 12 de la Bădrăgii Vechi (Fig. 21/3, 195/4), sau mai mari¹⁵³⁴. În ceea ce privește mânerul pumnalelor, ele sunt de dimensiuni mai mici și au în lungime între 6-10 cm, iar lățimea în jur de 2 cm¹⁵³⁵. Partea metalică a mânerului era acoperită cu plăsele care erau de regulă din lemn sau os¹⁵³⁶. Acestea erau prinse, în unele cazuri, cu nituri în partea superioară sau de mijloc a mânerului spadei sau pumnalului. De altfel, pe partea metalică a multor exemplare se păstrează găurile prin care trecea nitul (Cf. Fig. 196/4, 7, 11, 13)¹⁵³⁷. Probabil că osul a fost întrebuințat mai rar ca plăsele pentru mânerul spadelor și pumnalelor, în schimb sunt frecvente cazurile când pe mânerul acestora se mai păstrau urmele plăselelor din lemn¹⁵³⁸. Un asemenea caz este și pumnalul din M 1 de la Vaslui (Fig. 195/5).

În Bospor spadele și pumnale cu mâner simplu aveau prins la capătul mânerului niște terminații de diferite forme din topaz, calcedon, chihlimbar, sticlă, alabastru, bronz, os, lut ars sau lemn¹⁵³⁹. Deși în mormintele sarmatice cu spade și pumnale de acest tip astfel de terminații se întâlnesc ceva mai rar, ele sunt totuși prezente¹⁵⁴⁰. O parte dintre aceste terminații erau de formă discoidală și erau prinse cu ajutorul

¹⁵²⁶ Tacitus, *Istori*, I, 79, 3.

¹⁵²⁷ Cf. Hazanov 1971, p. 15; Simonenko 1984, p. 142-143; Skripkin 1990, fig. 21/21, 24, 26, 28, 22/1-9, 11-15; Kostenko 1993, p. 36-37, 42-43, fig. 12/5, 14/10; Bichir 1977, pl. 15/4-5; Bichir 1993, p. 149, fig. 8/1; Maximenko 1998, p. 134-135, fig. 74-75.

¹⁵²⁸ Hazanov 1971, p. 15, pl. XI/6.

¹⁵²⁹ Simonenko 1984, p. 143, fig. 9/2; Simonenko 2001, p. 225, fig. 20/4.

¹⁵³⁰ Hazanov 1971, p. 16, pl. X/2; Simonenko 1984, p. 143-144, fig. 9/3, 10. Vezi pentru lățimea lamei pumnalelor din teritoriul locuit de sarmați la Simonenko 2001, fig. 21; Skripkin 1990, fig. 22/2, 5, 8-9; Maximenko 1998, p. 134-135, fig. 73/14, 74/2, 5, 11.

¹⁵³¹ Hazanov 1971, p. 16, pl. X-XI; Raev 1979, p. 260-261, fig. 1/1; Skripkin 1990, fig. 22/6, 13; Simonenko 1984, p. 142 sqq.; Simonenko 1993, p. 25, 40, fig. 11/1B; Simonenko 2001, p. 225-229, fig. 20-21; Kostenko 1993, fig. 12/5, 14/10; Maximenko 1998, fig. 74/1, 75/4.

¹⁵³² Hazanov 1971, p. 16, pl. IX/4, X/6; Simonenko 1984, p. 144; Simonenko 2001, p. 225-229; Kostenko 1993, p. 37, 43, fig. 12/5, 14/10.

¹⁵³³ Cf. Medvedev 1990, p. 41, fig. 12/1; Simonenko 2001, p. 225, 228, fig. 20/4.

¹⁵³⁴ Kostenko 1993, p. 37, fig. 12/5; Medvedev 1990, p. 35, fig. 8/7; Simonenko 1997, p. 397, fig. 4/1; Simonenko 2001, p. 229, fig. 20/1.

¹⁵³⁵ Hazanov 1971, p. 16; Simonenko 1984, p. 144.

¹⁵³⁶ Cf. Hazanov 1971, p. 16; Simonenko 1984, p. 144.

¹⁵³⁷ Cf. Hazanov 1971, pl. X/1, 5, XI/3, XIII/2; Bezuglov 1988, fig. 2/1; Arheologija SSSR 1989, p. 196, fig. 81/59; Guguev, Bezuglov 1990, fig. 2/1; Skripkin 1990, fig. 21/21, 22/2; Simonenko 2001, fig. 21/2.

¹⁵³⁸ Hazanov 1971, p. 16; Simonenko 1984, p. 144; Simonenko 1993, p. 40.

¹⁵³⁹ Sokol'skij 1954, p. 154.

¹⁵⁴⁰ Cf. pentru astfel de descoperiri în lumea sarmatică la Hazanov 1971, p. 16, tabelul 4, coloana 7, pl. XIV/4-5, 7; Raev 1979, p. 260-261; Patokova, Dzigovskij, Zin'kovskij 1982, p. 132, fig. 1/3; Simonenko 1984, p. 144; Bezuglov 1988, p.

unui nit ce era fixat între plăselele din lemn sau os¹⁵⁴¹. Nu putem exclude, de altfel, nici faptul ca plăselele din lemn să fi fost făcute în așa fel încât, după prinderea lor pe limba metalică, la capătul mânerului, să formeze un buton sau un capăt mai bombat.

În ceea ce privește garda metalică a acestor spade și pumnale trebuie spus că aceasta este prezentă la un număr nu prea mare. Astfel, pe baza existenței sau inexistenței gărzii metalice considerăm că spadele și pumnalele cu mâner simplu trebuie împărțite în două variante. Primei îi aparțin piesele ce au gardă metalică, iar celei de-a doua exemplarele fără gardă metalică. N. I. Sokol'skij considera că o mare parte din spade și pumnale aveau gardă din lemn¹⁵⁴², iar A. M. Hazanov credea că acest lucru este puțin probabil, el bazându-se în afirmațiile sale pe faptul că urmele acestora nu au fost descoperite în nici un mormânt¹⁵⁴³. Același autor nu exclude, însă, ca plăselele din lemn să fi avut forma unui mosor, care compensa lipsa gărzii¹⁵⁴⁴. Credem că observația este valabilă doar pentru os, dar nu și pentru lemn care putrezește, iar urmele lui după atâția ani sunt greu de surprins în condițiile în care dimensiunile gărzii nu erau prea mari.

În legătură cu gărzile din fier, trebuie spus că acestea nu au dimensiuni mari, lungimea lor fiind cu 2-4 cm mai mare decât lățimea lamei spadei. În ceea ce privește spadele și pumnalele acestui tip din spațiul est-carpatic trebuie consemnat că nici un exemplar dintre acestea nu are gardă metalică (Cf. Fig. 195).

Ca și spadele și pumnalele cu mânerul terminat în inel, cele de tipul în discuție erau purtate în tecii din lemn. Urmele tecilor din lemn vopsite în roșu, iar uneori îmbrăcate în piele de aceeași culoare, au fost găsite în mai multe morminte¹⁵⁴⁵. Faptul că aveau teacă din lemn s-a constatat pe mai multe spade și pumnale¹⁵⁴⁶, inclusiv pe cele din mormintele sarmatice de pe teritoriul României¹⁵⁴⁷. Urmele tecii din lemn se mai păstrau pe pumnalul din M 1 de la Vaslui (Fig. 195/5)¹⁵⁴⁸.

În ceea ce privește originea și apariția spadelor și pumnalelor cu mâner simplu și gardă metalică există diferite păreri în rândul specialiștilor. M. G. Moškova și, ulterior, A. M. Hazanov în urma analizei acestor spade și pumnale au susținut că ele își au originea în spadele sauromaților¹⁵⁴⁹. La rândul său A. S. Skripkin consideră că aceste spade au apărut la sarmați nu ca rezultat al dezvoltării autonome a formelor locale, ci au fost preluate gata formate din zona Kuban și Bospor¹⁵⁵⁰. Același autor nu exclude influența asupra acestui proces a armamentului celtic (în special al spadelor celtice)¹⁵⁵¹.

Cea mai timpurie spadă cu mâner simplu și gardă metalică dreaptă provine dintr-un bogat mormânt sarmatic descoperit la Vertjačego, care se datează în secolele IV-III a. Chr.¹⁵⁵². În mormintele sarmatice timpurii din spațiul de la est de Don sunt cunoscute cinci cazuri când în același mormânt au fost descoperite spade cu mâner simplu și gardă dreaptă împreună cu spade scurte sau pumnale cu mânerul terminat în semilună¹⁵⁵³. În același spațiu sunt și trei cazuri în care spade de tipul în discuție au fost descoperite împreună cu spade scurte cu terminația mânerului în inel. Acestea provin din mormintele din T 1 și 2 de la Kalmykovo¹⁵⁵⁴ și T 16 de la Kos-Oba¹⁵⁵⁵. I. V. Sinicyn data mormintele de la Kalmykovo în perioada sarmatică mijlocie, pe care el o încadra în limitele secolelor I a. Chr. – II p. Chr.¹⁵⁵⁶, iar K. F.

104, fig. 2/4; Arheologija SSSR 1989, 196, pl. 81/58, 62; Grosu 1990, p. 49, 89; Skripkin 1990, p. 127, fig. 22/1; Medvedev 1990, p. 35, 75, fig. 8/7a, 29/1a; Guguev, Bezuglov 1990, p. 164, fig. 2/2; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 247, 477, pl. 26/247, 51/477; Maximenko 1998, p. 135, fig. 74/12-14, 76/5-12, 14.

¹⁵⁴¹ Cf. Hazanov 1971, p. 16, pl. XIV/4; Simonenko 1984, p. 144; Arheologija SSSR 1989, p. 196, pl. 81/58, 62; Skripkin 1990, p. 126, fig. 22/1.

¹⁵⁴² Sokol'skoj 1954, p. 155.

¹⁵⁴³ Hazanov 1971, p. 16.

¹⁵⁴⁴ Hazanov 1971, p. 16.

¹⁵⁴⁵ Hazanov 1971, p. 24-27; Simonenko 1984, p. 144.

¹⁵⁴⁶ Hazanov 1971, p. 24-27; Šilov 1975, p. 139-140; Simonenko 1984, p. 144; Simonenko 1993, p. 40; Mordvinceva 1994, p. 99.

¹⁵⁴⁷ Bichir 1972, p. 155.

¹⁵⁴⁸ Cf. pentru modul de purtare a acestui tip de spade și pumnale la Hazanov 1971, p. 24-27, pl. XXXIV/2.

¹⁵⁴⁹ Moškova 1963, p. 34; Hazanov 1971, p. 18.

¹⁵⁵⁰ Skripkin 1982, p. 45-46.

¹⁵⁵¹ Skripkin 1982, p. 45-46.

¹⁵⁵² Skripkin 1990, p. 128.

¹⁵⁵³ Skripkin 1990, p. 128, fig. 21/21-28.

¹⁵⁵⁴ Sinicyn 1959, p. 148-149.

¹⁵⁵⁵ Skripkin 1990, p. 128.

¹⁵⁵⁶ Sinicyn 1959, p. 199-202.

Smirnov în secolele II-I a. Chr.¹⁵⁵⁷. La rândul său M. G. Moškova a datat aceste morminte nu mai târziu de secolul II a. Chr.¹⁵⁵⁸. Astfel de spade și pumnale sunt cunoscute și în morminte sarmatice de secol I a. Chr. din regiunea Kuban¹⁵⁵⁹.

Cert este că spadele și pumnalele cu gardă metalică au existat în lumea sarmatică începând cu secolul al IV a. Chr. și, cu mici modificări morfologice, până în primele secole p. Chr.¹⁵⁶⁰.

În ceea ce privește spadele și pumnalele de același tip, dar fără gardă, precum cele din mormintele și perioada analizată (Fig. 195), acestea, deși sunt considerate ca fiind caracteristice pentru perioada sarmatică târzie, au apărut, la fel ca și cele cu gardă metalică, mult mai devreme.

În perioada sarmatică timpurie se datează spada din T 4 M 9 de la Starica¹⁵⁶¹, cât și cea din T 40 M 10 de la Arpačin¹⁵⁶² care a fost descoperită împreună cu o fibulă de tip Neapolis (Crimeea)¹⁵⁶³. Pe baza acesteia din urmă B. A. Raev a datat întregul complex în prima jumătate a secolului I a. Chr.¹⁵⁶⁴. Câteva astfel de spade provin din morminte sarmatice timpurii din teritoriul din stânga Donului de Jos (interfluviul Sal-Manyč)¹⁵⁶⁵. O spadă fără gardă metalică provine din T 16 M 1 de la Brilovka (nordul Mării Negre)¹⁵⁶⁶. Aceasta se datează pe baza fibulei de schemă Latène mijlociu, tipul Kostrzewski B, ce făcea parte din inventarul mormântului, cândva, în a doua jumătate a secolului II – prima jumătate a secolului I a. Chr.¹⁵⁶⁷.

Spade și pumnale de acest tip, cu și fără gardă, au fost descoperite în număr mare în Bospor¹⁵⁶⁸, unde acestea se datează cu precădere în secolele I-II p. Chr.¹⁵⁶⁹. A. M. Hazanov susținea preluarea de către bosporani a acestor spade de la sarmați prin intermediul zonei Kuban¹⁵⁷⁰. Nu lipsesc ele nici de pe teritoriul Crimeei¹⁵⁷¹ unde pătrund atât prin intermediul orașului Panticapaeum, cât și a sarmaților. Cel mai timpuriu exemplar provine din mormântul XXXII din mausoleul din Neapolis care se datează în secolul I p. Chr.¹⁵⁷². Câteva spade de acest tip sunt cunoscute și în teritoriul de la nord de Munții Caucaz¹⁵⁷³.

Cert este că spadele și pumnalele cu mâner simplu, cu și fără gardă metalică, sunt cunoscute și folosite de sarmați încă din perioada sarmatică timpurie și sunt utilizate pe scară largă începând cu secolul II p. Chr.¹⁵⁷⁴.

Tipul III. Pumnale curbe

Pentru lumea sarmatică acest tip de pumnale nu este caracteristic. În mormintele sarmatice din perioada și teritoriul de care ne ocupăm singurul pumnal de acest tip provine din M 6 de la Kiselev. Acesta este din fier, cu profilul lamei triunghiular, tăișul pe partea concavă și prevăzut cu limbă la mâner (Fig. 67/4). Pe baza faptului că în lumea sarmatică avem doar cuțite curbe de dimensiuni mici, iar pentru lumea geto-dacică pumnalele curbe prezintă o caracteristică comună¹⁵⁷⁵, nu este exclus ca exemplarul de la

¹⁵⁵⁷ Smirnov 1972, p. 79.

¹⁵⁵⁸ Moškova 1963, p. 16-21.

¹⁵⁵⁹ Marčenko 1996, p. 56, tipul I.

¹⁵⁶⁰ În regiunea Kuban spadele și pumnalele cu mâner simplu și gardă dreaptă sunt caracteristice perioadei secolelor I a. Chr. – I p. Chr. (Marčenko 1996, p. 56).

¹⁵⁶¹ Šilov 1975, p. 116; Skripkin 1990, p. 132, fig. 22/12.

¹⁵⁶² Raev 1979, p. 260-262.

¹⁵⁶³ Vezi pentru aceste fibule subcapitolul unde sunt analizate aceste artefacte.

¹⁵⁶⁴ Raev 1979, p. 260-262.

¹⁵⁶⁵ Il'jakov, Vlaskin 1992, p. 204.

¹⁵⁶⁶ Simonenko 1993, p. 15, 25, fig. 4/2B; Simonenko 1994a, p. 114, fig. 14/2; Simonenko 2001, p. 237.

¹⁵⁶⁷ A. V. Simonenko datează mormântul fie în sec. II a. Chr. (Simonenko 1994a, p. 114) fie în a doua jumătate a sec. II a. Chr. (Simonenko 2001, p. 237).

¹⁵⁶⁸ Sokol'skij 1954.

¹⁵⁶⁹ Sokol'skij 1954, p. 155.

¹⁵⁷⁰ Hazanov 1971, p. 21.

¹⁵⁷¹ Guščina 1967, p. 40 sqq., fig. 4/1; Symonovič 1983, p. 84, pl. XIV/6; Daševskaja 1991, p. 35, pl. 61/9-17.

¹⁵⁷² Pogrebova 1961, p. 116.

¹⁵⁷³ Abramova 1993, p. 71, fig. 24/20-21.

¹⁵⁷⁴ Cf. Hazanov 1971; Skripkin 1990, p. 132-133; Marčenko 1996, p. 56-58, tipurile II-III; Simonenko 1999a, p. 79-80, 133-134, 229-230, fig. 19/1; 45; Bârcă 2001, p. 145.

¹⁵⁷⁵ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 139, fig. 72/6-9.

Kiselev sa fie un import din acest mediu cultural. În același timp nu excludem ipoteza ca acesta piesă să fie un cuțit de dimensiuni mai mari.

VI. 8. 1. 2. Lănci

Lancea reprezintă o altă armă folosită de sarmați în decursul secolelor. Aceasta a fost una dintre armele de bază ale sarmaților fiind utilizată atât de cavaleria grea și cea ușor înarmată, cât și de pedestrași.

Cu toate acestea în mormintele, depozitele sau tezaurele sarmatice vârful de lance se întâlnesc destul de rar pe tot teritoriul locuit de aceștia de-a lungul mai multor secole¹⁵⁷⁶. A. M. Hazanov, care a adunat în lucrarea sa toate vârful de lance din lumea sarmatică, cunoscute la acea dată, s-a oprit la cifra 39¹⁵⁷⁷. Deși de atunci, până la ora actuală, au trecut mulți ani și s-au efectuat numeroase cercetări arheologice sistematice pe întregul teroriu locuit de sarmați numărul vârfulor de lance nu s-a mărit în mod substanțial¹⁵⁷⁸. Nu reprezintă o excepție în acest sens nici spațiul est-carpatic unde lăncile sunt practic inexistente în mediul sarmatic. În ceea ce privește descoperirile din perioada de care ne ocupăm trebuie spus că la ora actuală sunt documentate doar două descoperiri de vârful de lance (Cf. Fig. 236, Tab. 15)¹⁵⁷⁹.

Tabelul nr. 15. Descoperirile de vârful de lănci

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Tezaur	Depozit	Nr. de exemplare	Figura
1.	Velikoploskoe			●		3	137/1-2
2.	Veseloja Dolina			●		1	140/3

Deși vârful de lance din spațiul și perioada de care ne ocupăm provin din două descoperiri ele sunt de câteva tipuri¹⁵⁸⁰.

Tipul I. Vârful de lance ale acestui tip au lama lungă și masivă în formă de frunză, iar tubul de înmănușare scurt. Toate vârful de lănci ale acestui tip sunt de dimensiuni mari. În spațiul de care ne ocupăm un astfel de vârf de lance provine din tezaurul de la Veseloja Dolina (Fig. 140/3). În clasificare tipologică a lui A. M. Hazanov aceste vârful aparțin tipului I¹⁵⁸¹. În cadrul acestui tip au fost evidențiate exemplarele a cărui tub de înmănușare au dimensiuni mai mari. Potrivit aceluiași autor vârful de lance ale acestui tip sunt de proveniență caucaziană¹⁵⁸². Toate vârful de lance ale acestui tip se datează în

¹⁵⁷⁶ Cf. Moškova 1963, p. 35; Vinogradov 1963; Hazanov 1971, p. 44-50; Maximenko 1983, p. 106-107; Maximenko 1998, p. 135-136; Grosu 1990; Simonenko 1993, p. 25, 81; Simonenko 2001, p. 206-211; Medvedev 1990; Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 202; Kostenko 1993; Abramova 1993; Guščina, Zaseckaja 1994.

¹⁵⁷⁷ Hazanov 1971, p. 44.

¹⁵⁷⁸ Cf. Maximenko 1983, p. 106-107; Maximenko 1998; Smirnov 1984; Arheologija SSSR 1989, p. 172-173, 184, 197; Grosu 1990; Medvedev 1990; Skripkin 1990; Il'jukov, Vlaskin 1992; Simonenko 1993; Simonenko 2001, p. 206-211; Kostenko 1993; Abramova 1993; Guščina, Zaseckaja 1994; Marčenko 1996.

¹⁵⁷⁹ În lucrarea lui A. M. Hazanov vârful de lănci sarmatice au fost clasificate în patru tipuri: 1. Vârful de lance ce au lama lungă și masivă în formă de frunză, mai lată sau mai îngustă, iar tubul de înmănușare scurt. În cadrul acestui tip au fost evidențiate exemplarele a cărui tub de înmănușare au o lungime medie. 2. Vârful de lance ce au lama scurtă, dar masivă, care au forma unei frunze. Tubul de înmănușare a acestora este lung și are marginea îngroșată sau prevăzută cu o verigă. În secțiune lama acestora este lenticulară. 3. Vârful de lance ce au lama îngustă și plată. Ea reprezintă de la o treime la două treimi din lungimea totală, iar tubul de înmănușare este de dimensiuni medii. 4. Vârful de lance de tip "caucazian" ce au lama îngustă ce trece brusc în tub de înmănușare. Marginea inferioară a lamei acestora se termină în unghi obtuz sau drept. În secțiune lama lor este lenticulară (Hazanov 1971, p. 46-49).

¹⁵⁸⁰ În recenta tipologie a vârfulor de lance din mediul sarmatic și scitic târziu A. V. Simonenko a încadrat descoperirea de la Velikoploskoe printre vestigiile scitice (Simonenko 2001, p. 206-215).

¹⁵⁸¹ Hazanov 1971, p. 46-47.

¹⁵⁸² Hazanov 1971, p. 47.

limitele ultimelor secole a. Chr. – primele secole p. Chr. fapt ce nu prea permite utilizarea lor ca material de datare.

Tipul II. Vârfuri de lance de mari dimensiuni ce au lama de formă piriformă, alungită și o lungime de până la două treimi din lungimea totală. Lățimea maximă a lamei este situată în partea de jos, în zona de trecere spre tubul de înmănușare. În secțiune lama este lenticulară. Tubul de înmănușare a acestora reprezintă o treime din lungimea totală, uneori chiar ceva mai mult, iar gura este marcată printr-o nervură proeminentă. În mediul sarmatic din spațiul est-carpatic un astfel de vârf de lance provine din tezaurul de la Velikoploskoe (Fig. 137/1). Acesta are prevăzut în tubul de înmănușare un orificiu prin care era bătut cuiul de prindere a cozii din lemn. Un vârf de lance, similar celui menționat, provine din depozitul sarmatic de la Snigirevka¹⁵⁸³ care se datează în secolele II-I a. Chr. Exemplarele de la Velikoploskoe și Snigirevka au fost date inițial în secolul III a. Chr.¹⁵⁸⁴ sau la sfârșitul acestuia¹⁵⁸⁵, iar mai nou în secolele II-I a. Chr.¹⁵⁸⁶. Trebuie remarcat faptul că astfel de vârfuri de lance se datează în regiunea Kuban¹⁵⁸⁷ și teritoriul din nordul Caucazului¹⁵⁸⁸ în secolele III-I a. Chr. La rândul său, S. V. Polin¹⁵⁸⁹ a constatat că există analogii foarte apropiate ale acestor vârfuri de lănci și în mediul scitic târziu din secolele II a. Chr. – I p. Chr.¹⁵⁹⁰. Același autor a datat descoperirile de la Velikoploskoe și Snigirevka în secolele II-I a. Chr., cu accentul pe cel din urmă¹⁵⁹¹. Vârful de lance aparținând acestui tip de la Velikoploskoe, la fel ca și celelalte două din cadrul acestui tezaur, se datează, pe baza restului de inventar, în prima jumătate a secolului I a. Chr.

Tipul III. Vârfuri de lance de mari dimensiuni ce au lama de formă piriformă ce reprezintă mai mult de o treime din lungimea totală a vârfului. Lățimea maximă a lamei este situată în partea inferioară, în zona de trecere spre tubul de înmănușare. În secțiune lama lor este lenticulară. Tubul de înmănușare a acestor vârfuri de lance ajunge până la două treimi din lungimea totală, iar gura de înmănușare este marcată, deseori, printr-o nervură proeminentă. În mediul sarmatic din teritoriu și perioada supusă analizei un astfel de vârf de lance provine din tezaurul de la Velikoploskoe (Fig. 137/2). Acesta are în tubul de înmănușare un orificiu prin care era bătut cuiul de prindere a cozii din lemn.

Tipul IV. Vârfuri de lance scurtă ce au lama aplatizată de formă triunghiulară, iar partea inferioară sub forma a două aripioare tăiate în unghi ascuțit. În secțiune acestea sunt de formă romboidală. Tubul lor de înmănușare are forma unei tije rotunde în secțiune. Singurul exemplar a acestui tip de lance din mediul sarmatic timpuriu din nordul Mării Negre provine de la Velikoploskoe (Fig. 137/3). În ceea ce privește acest vârf de lance acesta își are cea mai apropiată analogie în M 28 din necropola meoto-sarmată de la Ust²-Labinsk¹⁵⁹².

VI. 8. 1. 3. Sulițe

Alături de lănci, călăreții sarmați ușor înarmați și pedestrașii au utilizat și sulițe a căror vârfuri metalice sunt mai mici decât al lăncilor.

Față de vârfurile de lance cele de sulițe practic nu se întâlnesc în mormintele, depozitele sau tezaurile sarmatice pe tot teritoriul locuit de sarmați de-a lungul mai multor secole.

În spațiul analizat vârful unei sulițe provine din T 25 M 1 de la Bădragii Vechi (Fig. 9/2) și T 2 M 1 de la Porogi (Fig. 105/7). Exemplarul de la Bădragii Vechi, păstrat fragmentar, are lama în formă de frunză, rupt din vechime la fel ca și tubul de înmănușare. Lungimea acestuia a fost de cca. 9,5 cm, iar

¹⁵⁸³ Simonenko 1982, p. 240, 243, fig. 2/3; Simonenko 2001, p. 211 consideră complexul ca fiind scitic târziu; Polin 1992, p. 57.

¹⁵⁸⁴ Simonenko 1982, p. 240, 243.

¹⁵⁸⁵ Dzis-Rajko, Suničuk 1984, p. 154, 158.

¹⁵⁸⁶ Simonenko 2001, p. 214.

¹⁵⁸⁷ Anfimov 1951, p. 182-183.

¹⁵⁸⁸ Abramova 1993, p. 73-74, fig. 24/34.

¹⁵⁸⁹ Polin 1992, p. 54, 128.

¹⁵⁹⁰ Symonovič 1983, p. 103, fig. 19/178-183, pl. XIV-XV. Vezi pentru descoperirile din mediul scitic târziu la Simonenko 2001, p. 214-215.

¹⁵⁹¹ Polin 1992, p. 53-54, 57, 128.

¹⁵⁹² Anfimov 1951, p. 182, fig. 12/4.

lățimea lamei de 2,6 cm. O analogie pentru acest vârf de suliță în lumea sarmatică noi nu cunoaștem. În ceea ce privește vârful de suliță de la Porogi acesta este de mici dimensiuni, are vârful în formă de frunză, rupt din vechime, iar tubul de înmănușare mai păstra în interior un belciug din bronz. Lungimea aproximativă a acestuia a fost de cca. 12-13 cm (Fig. 105/7). O analogie exactă întru totul noi nu cunoaștem, însă piese foarte apropiate celei de la Porogi, așa cum a remarcat A. V. Simonenko¹⁵⁹³, sunt vârfurile din mormântul sarmatic al T 10 de la Tifliskaja¹⁵⁹⁴ și cele din complexul de la Hévizgyörk¹⁵⁹⁵. Exemplarul din tumulul de la Tifliskaja se datează pe baza restului de inventar, cel mai probabil, în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr., iar cele de la Hévizgyörk în a doua jumătate a secolului II p. Chr.

Dacă pornim de la situația că armamentul descoperit în morminte reprezintă realitatea atunci, trebuie să recunoaștem că pe parcursul secolelor lăncile și sulițele au fost utilizate de sarmați foarte puțin. Pe de altă parte, dacă ne gândim însă la faptul că lancea a fost arma ofensivă de bază a catafractarilor sarmați¹⁵⁹⁶, atunci constatăm că lucrurile stau altfel. Deși unii autori au găsit foarte ușor o explicație pentru această situație¹⁵⁹⁷, aceasta este mult mai complexă, iar o dovadă în acest sens sunt informațiile din izvoarele scrise antice. Astfel, Strabon, descriind armamentul roxolanilor din timpul războiului acestora cu Diophantes, generalul lui Mithridates VI Eupator, amintește lancea, alături de arc și spade, printre armele ofensive ale acestora¹⁵⁹⁸. Relatarea lui Strabon este foarte importantă pentru că ea face referire la armamentul ofensiv și defensiv al cavaleriei ușoare sarmate înainte de apariția contingentelor de catafractari. Despre suliță, ca armă cu care luptă sarmații iazigi ne relatează poetul Ovidiu¹⁵⁹⁹. Tot el ne relatează despre lăncile sarmatice aruncate cu mâna¹⁶⁰⁰. Printre cei care amintesc lăncile ca armă folosită de sarmați sunt și o serie de autori din secolul I p. Chr., printre aceștia numărându-se Silius Italicus¹⁶⁰¹, Statius¹⁶⁰² și Valerius Flaccus¹⁶⁰³. Tacitus, descriind bătălia dintre regele iberilor, Pharasmanes, și a aliaților săi sarmați cu armata lui Orodes, fiul regelui part Artabanus III, din anul 35 p. Chr., relatează că sarmații au renunțat la arc, care bătea doar la mică distanță și au pornit la atac cu săbiile și lăncile¹⁶⁰⁴. Același autor amintește lăncile lungi mânuite de sarmații roxolani atunci când descrie invazia acestora din iarna anului 69 p. Chr. în provincia Moesia¹⁶⁰⁵. Printre autorii mai târzii care amintesc această armă se numără Arrian¹⁶⁰⁶, Ammianus Marcellinus, care scrie despre lăncile lungi ale sarmaților¹⁶⁰⁷, Pausanias¹⁶⁰⁸ și Claudius Claudianus care amintește lăncile ca arme folosite de sarmați¹⁶⁰⁹. Demn de remarcat este și faptul că cea mai mare parte a relatărilor despre lăncile sarmaților le avem pentru perioada secolelor I a. Chr. – I p. Chr.

Cert este că, la fel ca și alte populații, sarmații au folosit ca arme ofensive lancea și sulița, care au avut un rol important la ei, fiind folosită atât de pedestrași cât și de cavaleria ușoară. Lăncile lungi au constituit arma de bază a contingentelor de catafractari, care apar în secolul I a. Chr.

¹⁵⁹³ Simonenko 2001, p. 211.

¹⁵⁹⁴ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 244, pl. 25/244, 1.

¹⁵⁹⁵ Simonenko 2001, p. 211, fig. 9/2-3.

¹⁵⁹⁶ Hazanov 1968, p. 180-191; Hazanov 1971, p. 73; Dixon, Southern 1992, p. 49; Bărcă 1994, p. 66; Bărcă 1998, p. 46.

¹⁵⁹⁷ Vezi de exemplu la Smirnov 1959, p. 321.

¹⁵⁹⁸ Strabon VII, 3, 17.

¹⁵⁹⁹ Ovidiu, *Ibis*, *apud* Izvoare I, p. 341.

¹⁶⁰⁰ Ovidiu, *Ponticele*, I, 3, 60.

¹⁶⁰¹ Silius Italicus, *Punica*, *apud* Latyșev 1949a, p. 319.

¹⁶⁰² Statius, *Achilleis*, *apud* Latyșev 1949a, p. 337.

¹⁶⁰³ Valerius Flaccus, *Argonautica*, *apud* Latyșev 1949a, p. 349.

¹⁶⁰⁴ Tacitus, *Anale*, VI, 35.

¹⁶⁰⁵ Tacitus, *Istorie*, I, 79, 3.

¹⁶⁰⁶ Cf. Bosworth 1977, p. 234-235.

¹⁶⁰⁷ Ammianus Marcellinus, XVII, 12, 2, XIX, 11, 10-11.

¹⁶⁰⁸ Pausanias I, 21, 8.

¹⁶⁰⁹ Claudius Claudianus, *De consulatu Stilichonis*, *apud* Latyșev 1949c, p. 257.

VI. 8. 1. 4. Arcul. Considerații privind utilizarea arcului în lumea sarmatică

Alături de cavaleria grea, ce a constituit forța de șoc a sarmaților, cea mai mare parte a armatei sarmate o formau călăreții ușor înarmați la care se adaugă contingentele de ostași pedestri și ei ușor înarmați. Armamentul acestora, alături de spadele lungi și scurte, cât și de lăncile scurte de până la 2,5 m, a fost și arcul cu săgeți.

Deși, despre primele arcuri la sarmați nu știm mare lucru din descoperirile arheologice, există totuși pe câteva plăcuțe reprezentări a unor mici arcuri reflexe în formă literei “M” din perioada sauromatică¹⁶¹⁰. Reprezentarea unui arc în formă de “M” avem și pe aripioara unui vârf de săgeată din bronz ce provine dintr-un mormânt din secolele VI-V a. Chr.¹⁶¹¹. Arcurile folosite de către sarmați în perioada timpurie (sec. IV-I a. Chr.) nu se deosebeau substanțial de cele scitice. Aceste arcuri erau de dimensiuni nu prea mari, oscilând între 75-100 cm¹⁶¹².

Aceste arcuri au fost folosite de sarmați și în perioada timpurie, dovadă în acest sens fiind reprezentarea de pe plăcuța pe care este ilustrat un arc în *gorytus* ce provine din T 6 M 8 de la Verhne-Pogromnoe, la care se adaugă descoperirea din T 19 M 2 de la Usatova reprezentată prin partea de la mijlocul arcului compusă din trei bucăți de lemn acoperite în părțile ce nu se îndoiau cu plăcuțe din lemn¹⁶¹³.

Despre arcurile de tip “scitic” trebuie spus că acestea spre deosebire de arcul simplu cu o singură curbă, care a dominat o perioadă îndelungată de timp, era unul reflex, dublu și cu capetele curbate spre direcția de tragere, acestea din urmă fiind buclate. Acest arc era unul complex, iar pentru confecționarea lui era nevoie de cunoștințe speciale. Fiind de dimensiuni nu prea mari acest arc compozit de tip “scitic” avea din punct de vedere militar un randament net superior față de arcul simplu, dar și o forță de penetrare mai mare. Datorită forței, eficacității, puterii de penetrare a țintei, dar și a razei de acțiune, acest tip de arc s-a răspândit și la alte popoare¹⁶¹⁴. Relevantă în acest sens este relatarea istoricului Herodot care, vorbind despre regele mezilor Cyaxares, menționează că acesta a trimis băieți tineri la sciți pentru a fi învățați să tragă cu arcul¹⁶¹⁵.

În ceea ce-i privește pe sarmați, trebuie spus că aceștia vor folosi arcurile reflexe de tip “scitic” până în secolul III p. Chr.

Pe Columna lui Traian arcurile sarmaților roxolani după forma și dimensiunile lor, sunt de tip “scitic”¹⁶¹⁶ (Fig. 203). Cu arcuri de acest tip sunt echipați și sarmații reprezentați pe vasele din bogatul mormânt din secolul I p. Chr. de la Kosika¹⁶¹⁷ (Cf. Fig. 201). În ceea ce privește acest tip de arc reflex, dublu curbat de tip “scitic”, trebuie menționat că acesta a avut o largă răspândire în lumea iraniană și departe de hotarele acesteia¹⁶¹⁸. Arcurile reflexe de tip “scitic” au fost preluate și de către greci, dovadă în acest sens fiind reprezentările acestora de pe monedele orașelor nord și vest-pontice dar și a Regatului Bosporan. Această armă a mai fost folosită de către traci, geto-daci și macedonieni¹⁶¹⁹.

Ammianus Marcellinus, referindu-se la arcul de tip “scitic”, menționează că: **“în timp ce arcurile tuturor neamurilor se curbează ca niște verigi flexibile, cele scitice sau partice sunt la**

¹⁶¹⁰ Gracov 1929, p. 176-177, fig. 11; Devlet 1966, p. 70, fig. 21-22; Zbrueva 1952, p. 52, pl. IX/7.

¹⁶¹¹ Smirnov 1961, p. 32, fig. 21B/23.

¹⁶¹² Cf. Smirnov 1961, p. 32; Meljukova 1964, p. 14-15; Hazanov 1971, p. 28; Coulston 1985, p. 241.

¹⁶¹³ Sinicyn 1947, p. 16, 64, fig. 39; Hazanov 1971, p. 28.

¹⁶¹⁴ Cf. Litvinskij 1966, p. 51-58; Litvinskij 1986; Yadin 1972, p. 89-92, *apud* Chiriac 1996, p. 154 sqq.

¹⁶¹⁵ Herodot I, 73.

¹⁶¹⁶ Cf. Cichorius 1896, pl. XIX; XXIV; XXVIII.

¹⁶¹⁷ Trejster 1994, p. 184-185, 197 sq., fig. 4; 7-10; Vinogradov 1994, p. 156-159.

¹⁶¹⁸ Litvinskij 1966, p. 51-58; Litvinskij 1986; Hazanov 1966, p. 29-44; Hazanov 1971, p. 29-30; Yadin 1972, p. 89-92; Davies 1977, p. 269-270.

¹⁶¹⁹ Cichorius 1896, pl. XXIV, Minns 1913, fig. 93, pl. XVIII/5, fig. 90, pl. XVIII/6; Rostovcev 1913-1914, pl. I; III; Zograf 1951, pl. XXXII/14-18, 20-21; XXXIII/18-19, 21; XL/30; XLI/3-6, 8, 22; XLII/13, 19, 26; Preda 1968, fig. 26; Berciu 1969, p. 45, fig. 13; Anohin 1986, p. 140-143, nr. 110, 133, 145-147, 170; Gajdukevič 1971, pl. I/21; II/25, 30, 35, 38; III/52; Covacev 1975, p. 400, fig. 1; vezi și la Davies 1977, p. 269-270; Fol, Marazov 1978, p. 21, 104-105; Thrakische 1989, p. 181, 185, catalog nr. 155, 157; Coulston 1985, p. 241; pentru reprezentările de pe frescele și reliefulurile funerare din Crimeea vezi Kieseritzky, Watzinger 1909.

mijloc drept, cu extremitățile mai largi și mai deschise, amândouă părțile însă curbându-se ca o lună în descreștere¹⁶²⁰. Aceste arcuri erau confecționate prin asamblarea și lipirea părților lemnoase de diferite esențe (se prefera lemnul din corn), după care se fixau plăcuțele din lemn cu creștăturile orientate către direcția de tragere. La confecționarea lor era folosit un clei preparat special pentru lipirea părților lemnoase, în plus fiind utilizate tendoane. Față de arcul compozit de dimensiuni mai mari, ce avea în construcția sa întăritoare din os, cel de tip “scitic” avea, în locul plăcuțelor din os, unele din lemn, care erau în număr de șapte¹⁶²¹. Mânerul acestui tip de arc era drept, ori un pic curbat, iar capetele arcului buclate. Aceste părți ale arcului trebuiau să nu se îndoie, în schimb umerii trebuiau să fie foarte elastici¹⁶²². Pentru fixarea coardei, arcul era îndoit prin apăsarea mâinii pe capătul de sus, în timp ce era sprijinit cu piciorul pentru a asigura stabilitatea mișcării. Cu cealaltă mână, ochiul coardei era petrecut prin creștătura plăcuțelor din lemn de la partea superioară a arcului. O reprezentare a modului de fixare a corzii avem pe un vas descoperit în tumulul scitic de la Kul’ Oba (Kerč, Crimeea)¹⁶²³. Astfel, la întinderea corzii toată puterea cădea pe umerii arcului. Datorită acestei acțiuni de fixare a corzii arcul era uneori asimetric, astfel, unul dintre umerii arcului era mai mare ca deschidere, iar capătul și plăcuțele de care se fixa coarda prin întinderea acesteia erau mai scurte¹⁶²⁴. În legătură cu arcurile reflexe și dublu curbate de tip “scitic” cu extremitățile buclate mai trebuie menționat că efortul făcut pentru întinderea corzii de către arcaș, cât și impulsul dat săgeții era mult mai mare decât la arcurile simple. Astfel, crearea arcului reflex de tip “scitic”, folosit și de sarmați a constituit un pas important în evoluția tehnicii militare, ce a precedat apariția arcurilor compozite masive cu întăritoare de os.

Începând însă de la sfârșitul secolului I a. Chr. - secolul I p. Chr., arcurile de tip “scitic” au fost folosite de către sarmați alături de cele cu întăritoare din os cunoscute sub denumirea de arc de tip “hunic”¹⁶²⁵.

După cum se știe în Asia Centrală a apărut de timpuriu armamentul defensiv. Astfel, dezvoltarea rapidă a armelor de apărare în această regiune începând cu a doua jumătate a mileniului I a. Chr., a dus la căutarea de noi soluții pentru creșterea eficacității armamentului ofensiv și în special a arcului. Aceste căutări au fost efectuate atât în direcția îmbunătățirii formei și a folosirii de noi materiale cum ar fi cornul și osul, cât și în direcția măririi dimensiunilor arcului. Ultima soluție nu putea fi nicidecum cea mai bună datorită faptului că scădea elasticitatea arcului și ducea la o rapidă deformare a formei acestuia și a micșorării reflexului. Evident, soluția a fost găsită, aceasta constând în folosirea la construcția arcului a garniturilor (plăcuțelor) de os atât la capetele arcului cât și la mâner și prin atașarea capetelor rășfrânte, ca niște “coarne”, spre direcția de tragere. În aceste condiții umerii se compuneau din două curburi puternic pronunțate, dar foarte elastice, având la mijloc între ele mânerul armei. Ar mai fi de precizat, că, folosirea acestor garnituri din os în schimbul acelor din lemn ar fi fost sortită eșecului dacă nu ar fi fost mărite dimensiunile arcului. Păstrarea vechilor dimensiuni ducea automat la o rigiditate accentuată a ramei lemnoase impunându-se în final sporirea dimensiunilor sale la o lungime ce varia între 120-160cm¹⁶²⁶. În fine trebuie precizat că acest proces a avut loc cândva în secolul II - începutul secolului I a. Chr.

¹⁶²⁰ Ammianus Marcellinus XXII, 8, 37.

¹⁶²¹ Eckhardt 1991, p. 143-144; Kenk 1984, p. 84-85, *apud* Chiriac 1996, p. 154.

¹⁶²² Pentru reprezentările arcului de tip “scitic” vezi în *L’art Scythe* 1986, fig. 166, 168, 170, 173, 184-187, 199; Schiltz 1994, fig. 125-128, 130.

¹⁶²³ *L’art Scythe* 1986, fig. 184; *Arheologija SSSR* 1989, p. 336, pl. 31, fig. 31; Schiltz 1994, fig. 125; în același mod era fixată coarda la arcurile compozite cu întăritoare din os, vezi în acest sens Junkelmann 1992, fig.137.

¹⁶²⁴ Werner 1956, p. 47.

¹⁶²⁵ Termenul de arc de tip “hunic” a fost introdus de către Alföldi și Werner în urma studierii întăritoarelor din epoca migrațiilor din siturile Europei Centrale (Alföldi 1932, p. 18 sqq.; Werner 1956, p. 47sqq.). Cercetătorii au remarcat, pe bună dreptate, că nu este corect să legăm apariția concomitentă a noului tip de arc pe un teritoriu imens al Eurasiei doar de huni, mai mult decât atât în momentul apariției acestuia (sf. sec. II - sec. I a. Chr.) hunii încă nu locuiau mai la vest de Bajkal (Litvinskij 1966, p. 58-69; Litvinskij 1986, p. 71-82; Rausing 1967; Hazanov 1971, p. 32). G. Rausing denumeste arcul de tip “hunic” Qum-Darya după situl de pe acest râu (Rausing 1967, p. 68-69, fig. 57). Tipul de fapt nu este hunic ci chinezesc. Cimitirul unde a fost descoperit este asociat cu postul de graniță chinez Lou-Lan (sec. I a. Chr. - III p. Chr.) (Coulston 1985, p. 242), arcul măsoară 140-150 cm și este asemănător cu cele de pe Columna lui Traian.

¹⁶²⁶ Werner 1956, p. 47; Hazanov 1971, p. 31; Kenk 1984, p. 85; vezi și la Coulston 1985.

Aceste arcuri, ca și cele de tip “scitic”, aveau baza din lemn, formată din câteva bucăți, uneori de diferite esențe, preferându-se arțarul, cornul, dudul. La această ramă din lemn se prindeau plăcuțele de corn, ligamente, tendoane și întăritoare din os. Osul și cornul de cerb erau utilizate la extremitățile arcului, primul material mai fiind utilizat și la construcția mânerului¹⁶²⁷. De obicei arcurile compozite folosite de sarmați aveau în construcția lor șapte piese din os, câte două la fiecare capăt al arcului și trei la mânerul acestuia¹⁶²⁸. Întăritoarele din os de la capetele arcului aveau dimensiuni diferite, astfel perechea din partea superioară avea mărime ceva mai mari decât a celor din partea inferioară. În schimb, întăritoarele din os de la mâner erau plasate câte una pe ambele părți, iar a treia pe partea interioară a mânerului arcului¹⁶²⁹. Folosirea osului și a cornului făcea ca mânerul și extremitățile arcului să rămână nemșcate în timpul întinderii corzii, dar umerii erau însă foarte elastici¹⁶³⁰. Cert este faptul că principalele elemente caracteristice erau întăritoarele din os și dimensiunea arcurilor care varia între 120-160 cm. Tipul de arc menționat avea o greutate minimală, era foarte elastic și în același timp foarte puternic, diferitele părți ale lui îndeplinind evident și diferite funcții. Toate acestea au dus la mărirea razei de acțiune cât și a forței de penetrare.

În ceea ce privește raza de acțiune a arcurilor compozite cu întăritoare de os, aceasta este mult discutată neexistând un consens. Teoreticianul militar roman Vegetius vorbește de 600 de picioare, adică 274 m¹⁶³¹. Tratatul islamic vorbește de o distanță de 60 de arcuri, adică 69 m, pentru o țință¹⁶³². A. D. Bivar dă ca distanță maximă 229 m și 91 m efectiv pentru o lovitură mortală¹⁶³³, iar R. G. Collingwood și I. A. Richmond optează și ei pentru distanța de bătaie de 229 m, dar consideră că până la distanța de 137 m săgeata putea ucide¹⁶³⁴. Totodată este evident că pentru utilizarea unui astfel de arc era nevoie de cunoștințe și mult antrenament pentru a putea fi mânuit. La fel de sigur este și faptul că un arcaș pedestru putea trimite săgeata cu o mai mare exactitate spre țintă, însă nu trebuie să uităm că, sarmații, parții, sassanizi sau hunii erau niște reductibili arcași călări, care de mici erau antrenați să tragă cu arcul de pe cal și despre care se poate spune cu adevărat că erau “născuți în șă”. De altfel, observatorii antici și moderni menționau că tehnica folosirii arcului se acumulează de la o vârstă fragedă¹⁶³⁵. Astfel, acest fapt ne face să credem că nici la mânuirea acestor arcuri compozite de dimensiuni mari de pe cal aceștia nu întâmpinau probleme. Mai mult decât atât, pentru tragerea cu arcul este importantă natura țintei, mărimea, vulnerabilitatea, gradul ei de mișcare, cât și precizia și lungimea bății arcului. Cel mai important lucru este însă precizia arcașului în diferitele condiții de pe câmpul de luptă. J. C. Coulston remarca, pe bună dreptate, că bazele folosirii arcului pot fi repede învățate, iar un nivel mediu poate fi obținut prin antrenamente zilnice, însă un nivel superior de precizie, mai ales călare, cere mulți ani de experiență și exercițiu¹⁶³⁶.

În ceea ce privește răspândirea rapidă a arcului compozit cu întăritoare de os pe un spațiu foarte întins, aceasta poate fi explicată, după cum am precizat mai sus, prin apariția echipamentului militar mult mai performant și în special a armurilor grele, împotriva cărora vechile arcuri își pierdeau eficacitatea¹⁶³⁷. Totodată nu este exclus ca dezvoltarea și răspândirea rapidă a cavaleriei greu înarmate în primele secole p. Chr. (catafractarii și mai târziu clibanarii), la unele popoare, să fi fost un răspuns direct în arta folosirii arcului¹⁶³⁸.

¹⁶²⁷ Pentru construcția arcurilor compozite vezi Litvinskij 1966, p. 51-69; Litvinskij 1986; Hazanov 1966, p. 29-44; Hazanov 1971, p. 30-32; Coulston 1985, p. 245-259; Hudjakov 1986.

¹⁶²⁸ Alföldi 1932, p. 18-20, fig. 2; Rausing 1967, p. 68-69, 143; Maenchen-Helfen 1973, p. 222; Hazanov 1966; Hazanov 1971, p. 30; Coulston 1985, p. 243, 251.

¹⁶²⁹ Hazanov 1971, p. 30; Coulston 1985, p. 243, 251.

¹⁶³⁰ Pentru o explicație mai detaliată Cf. Coulston 1985, p. 245 sqq., cu toată bibliografia.

¹⁶³¹ Vegetius II, 23.

¹⁶³² Paterson 1966, p. 83-84, 86; Coulston 1985, p. 290.

¹⁶³³ Bivar 1972, p. 283.

¹⁶³⁴ Collingwood, Richmond 1969, p. 306.

¹⁶³⁵ Pentru ahemenizi și persani Cf. Herodot I, 136; parți Cassius Dio XL, 15; sassanizi Ammianus Marcellinus XXV, 1, 13; Latham, Paterson 1970, p. XXV, 78.

¹⁶³⁶ Coulston 1985, p. 288-289.

¹⁶³⁷ Hazanov 1966, p. 41.

¹⁶³⁸ Coulston 1985, p. 292.

Față de arcurile de tip "scitic" confecționate din lemn din câteva esențe și a căror urme în morminte nu pot fi surprinse, arcurile compozite cu întăritoare din os sunt descoperite în morminte și nu numai (în cazul romanilor), grație părților din os. Astfel, descoperiri de întăritoare din os de la arcuri au fost făcute pe un teritoriu întins din Coreea și China până în Europa de Est și Centrală.

Cele mai vechi resturi de arc compozit cu plăcuțe-armături din os provin din Trans-Bajkalia și Mongolia¹⁶³⁹. Arcuri de acest tip au fost descoperite în China și Coreea¹⁶⁴⁰. Într-un număr foarte mare au fost descoperite piese de la arcurile compozite în Asia Centrală¹⁶⁴¹. Un număr impresionant de descoperiri avem din zona vestică a Tuvej, de la Kudirge și Kokel¹⁶⁴². Aceste descoperiri sunt atribuite de către specialiști, în parte, culturii timpurii Taștyk (sec. I a. Chr. - I p. Chr.) și celei huno-sarmatice Šurmak¹⁶⁴³. Tot în Asia Centrală descoperiri de aceeași natură avem în regiunea Fergana (Tadjichistan), în vecinătatea râului Syr-Daria¹⁶⁴⁴.

Mai la sud de zonele sus amintite, piesele din os pentru arcuri sunt prezente într-un număr apreciabil în Horezm, Bactria și Pamirul de Vest¹⁶⁴⁵. Printre populațiile care au folosit de timpuriu arcul compozit cu întăritoare din os se numără parții, sassanizii, arabii și sirienii. Aceștia, de altfel, sunt din zone în care se dezvoltase de-a lungul timpului tehnica tragerii cu arcul, de aici fiind de fapt, recrutați și cei mai buni arcași ai Imperiului Roman, grație experienței pe care o aveau, cât și folosirii arcului compozit¹⁶⁴⁶. Spre vest, arcurile cu întăritoare din os se întâlnesc în Europa Centrală și de Vest ele fiind întâlnite atât în castrele romane, cât și în mormintele din epoca migrațiilor¹⁶⁴⁷. Deși autorii moderni evită să-i menționeze pe bosporani printre cei ce au folosit acest tip de arc, considerând tacit că aceștia au folosit doar arcul de tip "scitic"¹⁶⁴⁸, acest lucru este infirmat de reprezentările de pe stelele funerare din secolul I p. Chr. din Bospo¹⁶⁴⁹ (Fig. 200). Ca o dovadă în plus că bosporanii foloseau și puternicul arc compozit cu întăritoare din os poate fi adusă participarea arcașilor bosporani în lupta lui Arrian împotriva alanilor¹⁶⁵⁰, care dispuneau de o cavalerie grea, iar pentru penetrarea armurii acestora era nevoie de un arc puternic. În plus, din cauza poziției geografice, dar și a bunei cunoașteri a armamentului, tehnicii și tacticii de luptă a alanilor, bosporanii erau obișnuiți să lupte cu aceștia.

În ceea ce-i privește pe sarmați credem că aceștia au împrumutat acest tip de arc de la huni, cel mai probabil prin intermediul purtătorilor culturii Šurmac încă de la sfârșitul secolului I a. Chr. - începutul secolului I p. Chr.¹⁶⁵¹ și nu a fost o creație a lor, ei fiind doar printre aceia care l-au preluat, folosit și răspândit pe un spațiu întins. Faptul că plăcuțele din os, atât de la extremități cât și de la mâner, își găsesc analogii cu precădere în mediul hunic confirmă odată în plus afirmația noastră.

În mediul sarmatic nu au fost descoperite arcuri compozite întregi. De altfel, nici în alte regiuni unde acest arc a fost utilizat nu au fost prea descoperite arcuri întregi. Singurele exemplare păstrate, relativ întregi, provin din Egipt, Yrzi (la 40 km de Dura-Europos) și Qum-Darya¹⁶⁵². În rest, în tot spațiul unde

¹⁶³⁹ Rudenko 1962, p. 25; Sosnovskij 1946, p. 62; Davydova 1956, p. 291, fig. 21, 10-14; Werner 1956, p. 47 și harta nr. 4; Hazanov 1971, p. 31.

¹⁶⁴⁰ Werner 1956, p. 47; Litvinskij 1966, p. 63; Hazanov 1971, p. 31.

¹⁶⁴¹ Vezi la Hazanov 1971, p. 31 cu toate descoperirile și bibliografia de la acea dată; Litvinskij 1966, p. 51-69; Litvinskij 1986, p. 76-82.

¹⁶⁴² Kenk 1982; 1984.

¹⁶⁴³ Kenk 1984, p. 85-86.

¹⁶⁴⁴ Litvinskij 1986, p. 71-82, fig. 41-49.

¹⁶⁴⁵ Litvinskij 1966, p. 59 sqq.; Tolstov 1948, p. 220 sqq.; Tolstov 1954, p. 258-261, fig. 16 nr. 10.

¹⁶⁴⁶ Cf. Coulston 1985, p. 246; Junkelmann 1992, p. 163; Ruscu, Ruscu 1996, p. 209-228.

¹⁶⁴⁷ Pentru descoperirile din mediul roman, cât și despre prezența acestui arc în armata romană vezi la Rausing 1967; Davies 1977, p. 257-270; Coulston 1985, p. 220-366 cu toată bibliografia problemei; Zanier 1988; Junkelmann 1992.

¹⁶⁴⁸ Cf. Hazanov 1971, p. 30-35; Coulston, 1985, p. 241; Junkelmann 1992, p. 162.

¹⁶⁴⁹ Kieseritzky, Watzinger 1909, nr. 650, pl. XLIV; Gajdukevič 1971, fig. 115; Desjatčikov 1972, p. 71, fig. 1, 2, 3; vezi și la Bârcă 1998, p. 49-50, nota 62, fig. 5.

¹⁶⁵⁰ Ruscu, Ruscu 1996, p. 205-233.

¹⁶⁵¹ Vezi diferitele opinii privind adaptarea arcului cu garnituri (plăcuțe) din os Sinicyn 1950, p. 108; Šilov 1959, p. 496; Litvinskij 1966, p. 51-59; Hazanov 1971, p. 28-29, 92, 119, anexa nr. 5; Simonenko, Lobaj 1991, p. 43; Coulston 1985, p. 241 susține că înainte de invazia hunică plăcile din os lipsesc din mormintele sarmatice.

¹⁶⁵² Cf. Rausing 1967, p. 68-69, fig. 57; Coulston 1985, p. 222, 239-242.

au fost folosite în antichitate arcurile compozite cu plăcuțe din os s-au descoperit doar părțile din os și corn. În mediul sarmatic aproape toate garniturile din os au fost descoperite cu precădere în mormintele sarmatice târzii (sec. II-IV p. Chr.) și așa aminti aici pe cele de la Susly T 51 (Fig.198/1), Sajhin T 5, Tri Brata T 26, Abganery T 3, Har'kovka, Šipova și Pokrovsk¹⁶⁵³ (Fig. 198/4), la acestea mai pot fi adăugate cele din T 7 M 1, T 11 M 2 și T 36 M 1 de la Kalinovka¹⁶⁵⁴ (Fig. 198/2, 3), T 2 de la Nižnij Baskunčak¹⁶⁵⁵ (Fig. 198/6) sau T 29 de la Ust'-Labinsk (Fig. 198/5)¹⁶⁵⁶. În urma cercetărilor arheologice mai recente, garnituri din os, de la arcuri compozite, au fost descoperite în T 16 M 8 din necropola sarmatică Central'nyj VI¹⁶⁵⁷ (Fig. 199/6-9) și T 5 și M 111 din necropola de la Kobjakovo¹⁶⁵⁸ (Fig. 199/1-5), care sunt din morminte care se datează în doua jumătate a secolului II - începutul secolului III p. Chr.

În spațiul analizat trei garnituri din os de la extremități (Fig. 104/1-3) și două din partea centrală (Fig. 104/4-5) a arcului provin din bogatul mormânt de la Porogi. La acestea se adaugă cele din T 2 M 1 de la Ciobruți (R. Moldova), localitate situată în zona vadului de trecere peste Nistru¹⁶⁵⁹.

Trebuie remarcat că arcurile compozite de la Ust'-Labinsk și Porogi sunt cele mai timpurii pentru Europa de Est, cât și pentru cele din lumea sarmatică. Astfel, exemplarul de la Porogi se datează pe baza bogatului inventar din mormânt cândva în a doua jumătate/ultimul sfert al secolului I p. Chr. În secolul I p. Chr. se datează și mormântul din T 29 de la Ust' Labinsk. În schimb garniturile din os de Ciobruți se datează, ca și întregul mormânt, cel mai probabil, în secolul II p. Chr.¹⁶⁶⁰. Concentrate mai la est de Don și Volga, celelalte descoperiri de garnituri din os de la arcuri, după cum am văzut, se datează cu precădere începând cu secolul II p. Chr., deși logic cele mai timpurii descoperiri ar trebui să la avem anume în est, mai aproape de Asia Centrală și teritoriul locuit de huni. Faptul că în mormintele sarmatice nu se întâlnesc frecvent părțile din os de la arcurile compozite, pe de o parte, și numărul mare de vârfuri de săgeți de dimensiuni ce nu depășesc 5 cm, pe de altă parte, ne permite să afirmăm că sarmații au folosit, cel puțin până în secolul III p. Chr. două tipuri de arc, atât cel de tip "scitic", cât și cel compozit cu plăcuțe din os. De altfel, trebuie precizat că în acele morminte sarmatice unde au fost descoperite părțile din os a arcurilor compozite și unde s-au păstrat vârfurile de săgeți (Susly, Ust'-Labinsk, Kobjakovo, Kalinovka, Central'nyj VI, Porogi etc.), acestea aveau dimensiuni ce depășeau în lungime 5 cm, aceasta oscilând între 5 și 10 cm¹⁶⁶¹. Însă, trebuie precizat, că, alături de vârfuri de dimensiuni mai mari de fiecare dată se găsesc și vârfuri de dimensiuni mai mici, fapt ce confirmă că acestea din urmă erau folosite și la tragerea cu acest tip de arc. Astfel, atunci când în morminte descoperim doar vârfuri de săgeți ce nu depășesc în lungime 5 cm nu putem afirma cu certitudine că arcul folosit de defunct a fost unul reflex de tip "scitic". Mai mult decât atât în unele cazuri, cum este de exemplu în cel de la Porogi, vârfurile de săgeți sunt de diferite tipuri și dimensiuni (Fig. 105/1-6; 197/1-4, 6-7), fiecare tip fiind folosit împotriva unei anumite ținte. În legătură cu vârfurile din mormântul de la Porogi trebuie spus că acestea au în mare parte un caracter estic bine pronunțat¹⁶⁶².

Raritatea descoperirilor de arcuri atât în mormintele scitice, cât și în cele sarmatice, vine în contradicție cu informațiile izvoarelor antice care subliniază popularitatea arcului atât la unii, cât și la alții. E. V. Černenko, explicând lipsa arcurilor în mormintele scitice, a atras atenția că arcul figurează ca un obiect sacru în legenda genealogică și pe această bază a considerat că acesta era transmis de la o generație la alta¹⁶⁶³. În acest sens A. V. Simonenko nu exclude o potrivire a ritualurilor militare a scitilor și

¹⁶⁵³ Hazanov 1971, p. 28, pl. XVII/4-5, 7.

¹⁶⁵⁴ Šilov 1959, p. 343, fig. 61/3, 6, p. 359, fig. 61/1-2, p. 399, fig. 61/7-8, p. 490.

¹⁶⁵⁵ Smirnov 1959, p. 143, fig. 13; Hazanov 1971, p. 28, pl. XVII/8.

¹⁶⁵⁶ Hazanov, 1971, p. 28, 119, pl. XVII/5; Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 345, 346, pl. 37/345-346.

¹⁶⁵⁷ Bezuglov 1988, p. 105, 110, fig. 2/8-13.

¹⁶⁵⁸ Guguev, Bezuglov 1990, p. 167, 171, fig. 2/9-10, 14.

¹⁶⁵⁹ Agul'nikov 1997, p. 279, fig. 1/2-6.

¹⁶⁶⁰ Agul'nikov 1997, p. 281-282 datează mormântul la sfârșitul secolului I – începutul secolului II p. Chr. Această datare am adoptat-o inițial și noi (Bârcă 2000, p. 412).

¹⁶⁶¹ Cf. Hazanov 1971, p. 37-41; Arheologija SSSR 1989, p. 185, 197; pentru descoperiri mai recente vezi Bezuglov 1988, fig. 2/15; Guguev, Bezuglov 1990, fig. 2/15; Simonenko, Lobaj 1991, p. 14, fig. 7/2-7.

¹⁶⁶² Simonenko, Lobaj 1991, p. 45-46.

¹⁶⁶³ Černenko 1981, p. 17.

sarmaților în acest sens¹⁶⁶⁴. Pot exista însă și alte consecințe ideologice din cauza cărora arcul nu era pus în mormânt pe care noi nu avem de unde să le cunoaștem. Mai mult decât atât, trebuie să nu uităm că arcurile de tip “scitic” erau confecționate exclusiv din lemn, fapt ce nu permite, chiar dacă acestea au fost puse în morminte, să se păstreze până în zilele noastre. Dovadă în acest sens sunt numeroasele morminte unde au fost descoperite vârfuri de săgeți, în unele chiar în număr foarte mare, dar unde nu au fost descoperite arcuri sau părți componente ale acestora. Astfel, este cert că pe baza rarității descoperirilor de arcuri (părți ale acestora) nu putem să afirmăm sau să credem că acestea nu au jucat un rol important în lumea sarmatică.

În legătură cu arcul cu întăritoare din os mai trebuie spus că acesta, când nu era folosit, trebuia păstrat dezacordat pentru a se menține elasticitatea tendonului. Dezacordarea proteja atât cleiul și diferitele componente din care era construit arcul, cât și coarda, mai ales pe cea din piele ori intestin¹⁶⁶⁵. Totodată, atât arcul de tip “scitic”, cât și cel compozit cu întăritoare din os era ținut într-o tolbă specială, care avea o importanță vitală. Este foarte posibil ca sarmații, la fel ca și sciții, să fi folosit *gorytus*-ul care este o combinație dintre tolbă pentru arc și cea pentru săgeți și care era legată cu o centură de șoldul stâng ori drept. *Gorytus*-ul s-a dezvoltat la sciți în legătură cu *sythicus arcus* care era de dimensiuni mici și care a fost folosit de călăreți sciți¹⁶⁶⁶. Judecând după frescele din Crimeea, dar și după numeroasele reliefuri funerare, este posibil că sarmații utilizau și ei *gorytus*-ul¹⁶⁶⁷. *Gorytus*-ul a mai fost folosit de către *sagittarii* bosporani și de *dedicii* sarmați din trupele romane, dar și de arcașii traci¹⁶⁶⁸. Odată cu folosirea arcului compozit cu garnituri din os, probabil, sarmații, la fel ca și alte populații, au folosit un tip de tolbă pentru arc diferit de *gorytus*. Aceasta consta dintr-o “teacă” pentru arc, mult mai mare ca dimensiuni, care încorporează și tolba, sau era o “teacă” atașată lateral unei tolbe, în spatele șei, în poziție verticală¹⁶⁶⁹. De altfel, reprezentarea unor astfel de tolbe avem pe reliefurile funerare din Crimeea¹⁶⁷⁰ (Fig. 200). Cert este că majoritatea arcașilor călăreți din secolele I-III p. Chr. aveau o combinație de tolbă și husă suspendată din partea dreaptă din spatele șei pentru arcul lung compozit¹⁶⁷¹.

În ceea ce privește categoriile de ostași ce au folosit arcurile trebuie spus că acestea erau utilizate cu precădere de cavaleria ușoară care avea o mare importanță la sarmați și juca un rol principal în luptă. O altă categorie de luptători din armata sarmată care a utilizat masiv arcul compozit de tip “scitic”, cât și cel masiv cu întăritoare din os a fost pedestrima¹⁶⁷². În sfârșit, trebuie precizat că folosirea ambelor tipuri de arcuri de către sarmați începând de la sfârșitul secolului I a. Chr. - începutul secolului I p. Chr. dovedește atât popularitatea acestei arme la aceștia, cât și disponibilitatea acestora de a avea arme cât mai performante care să fie în pas cu evoluțiile din domeniul tehnicii militare.

În final ar mai fi de spus că buna cunoaștere a acestei categorii de armament, cât și a tehnicii și tacticii de luptă a sarmaților, permite o mai bună înțelegere a strategiei militare folosită de către Imperiul Roman la Dunărea de Jos în perioada secolelor I-III p. Chr.¹⁶⁷³. În situația de față este elocventă amplasarea trupelor romane de arcași în provincia Dacia (Fig. 205), care trebuiau să contracareze alături de celelalte categorii de trupele din Dacia și Moesia Inferior eventualele atacuri ale sarmaților ce aveau o armată formată din pedestrima, cavalerie grea și ușoară.

¹⁶⁶⁴ Simonenko, Lobaj 1991, p. 45.

¹⁶⁶⁵ Coulston 1985, p. 270.

¹⁶⁶⁶ Cf. Minns 1913, p. 66-68, 93-94, fig. 49, 53, 75.

¹⁶⁶⁷ Pentru reprezentările din Crimeea vezi Kieseritzky, Watzinger 1909, nr. 559, 575, 587, 591, 593-594, 597, 599-600, 604, 606, 609, 618-619, 622, 624-625, 630, 633-635, 639-640, 642, 647, 650, 655, 657, 662, 664, 666, 669-671, 675, 680-681, 683, 686, 693, 703, 718; Minns 1913, fig. 213-216, 223; Rostovcev 1913-1914, pl. LI/6; LXXXIV/1-2; XCIII/1-2; 1922, pl. XXX/2; XXVIII/1.

¹⁶⁶⁸ Cf. Coulston 1985, p. 271-272.

¹⁶⁶⁹ Cf. pentru tipurile de tolbe pentru arcurile cu garnituri din os Coulston 1985, p. 272-274.

¹⁶⁷⁰ Kieseritzky, Watzinger 1909, nr. 650; Gajdukevič 1971, fig. 115; Desjatčikov 1972, p. 71, fig. 1, 2, 3; Bârcă 1998, p. 49-50, fig. 5.

¹⁶⁷¹ Coulston 1985, p. 275.

¹⁶⁷² Cf. Bârcă 1994, p. 66.

¹⁶⁷³ Vezi în acest sens Luttwak 1976; Bogdan-Cătănciu 1981; Bogdan-Cătănciu 1997; Gudea 1977; 1997; Ruscu, Ruscu 1996; Ruscu, 1999; Goldsworthy, 1996.

VI. 8. 1. 5. Vârfuri de săgeți și tolbe

La sarmați la fel ca și în restul lumii antice săgețile sunt cunoscute în funcție de vârfurile metalice sau din os cu care erau prevăzute. Acestea au atras de-a lungul timpului, nu odată, atenția specialiștilor care s-au ocupat de studiul culturii sarmatice. P. D. Rau, utiliza vârfurile de săgeți la stabilirea cronologiei vestigiilor sauromato-sarmate¹⁶⁷⁴, iar K. F. Smirnov arăta că există posibilitatea ca vârfurile de săgeți să fie utilizate ca izvor istoric pentru rezolvarea unor probleme de datare, evidențierea unor variante locale a culturii sarmatice, cât și pentru reconstituiri etnice¹⁶⁷⁵.

Un aport fundamental în elaborarea tipologică-cronologică a vârfurilor de săgeți sauromato-sarmate au adus K. F. Smirnov¹⁶⁷⁶, M. G. Moškova¹⁶⁷⁷, A. M. Hazanov¹⁶⁷⁸, A. M. Ždanovskij¹⁶⁷⁹, A. S. Skriplin¹⁶⁸⁰, I. I. Marčenko¹⁶⁸¹, iar recent A. V. Simonenko¹⁶⁸².

Clasificările tipologice elaborate de autorii menționați au fost stabilite cu scopul de a preciza perioada în care au fost răspândite anumite tipuri, cât și pentru identificarea caracteristicilor de dezvoltare a acestui tip de armament la sarmați. La ora actuală este cert că vârfurile de săgeți sauromatice au stat la baza dezvoltării săgeților sarmatice. În acest sens o dovadă este utilizarea în perioada sarmatică timpurie a tipurilor de vârfuri de săgeți care s-au format în cultura sauromatică. Cu toate acestea trebuie precizat că vârfurile din bronz se dezvoltă pe o linie descendentă, iar cele din fier pe una ascendentă.

În opinia lui K. F. Smirnov perioada de înlocuire definitivă a vârfurilor de săgeți din bronz cu cele din fier a avut loc în secolul II a. Chr. Tot el considera că sub influența vârfurilor de săgeți din bronz apar cele cu trei aripioare și manșon din fier¹⁶⁸³. Mai mult decât atât, același autor a remarcat că producerea masivă a acestora poate fi urmărită în mediul meoților din zona Kuban și a Donului de Jos, cât și la populația de pe cursul mijlociu a aceluiași râu. Vecinătatea sarmaților cu regiunile mai sus amintite a contribuit, în opinia lui K. F. Smirnov, la răspândirea unor astfel de vârfuri de săgeți în secolele III-II a. Chr. și la ei¹⁶⁸⁴.

O analiză generală a evoluției vârfurilor de săgeți din perioada sarmatică timpurie avem în lucrările lui M. G. Moškova, care a remarcat că pe parcursul acestei perioade printre vârfurile de săgeți din bronz și fier nu au apărut tipuri noi, toate fiind rezultatul dezvoltării tipurilor sauromatice timpurii¹⁶⁸⁵. Aceeași autoare evidențiază că, față de perioada sauromatică, în tolbele sarmaților din perioada Prohorovka încep să predomină vârfurile de săgeți din fier, care le înlocuiesc, spre sfârșitul acestei perioade, pe cele din bronz¹⁶⁸⁶. În ceea ce privește vârfurile de săgeți cu trei aripioare și peduncul¹⁶⁸⁷, autoarea mai sus menționată a stabilit că acestea se impun în lumea sarmatică începând cu secolul II a. Chr.¹⁶⁸⁸, devenind tipul dominant, în tot spațiul locuit de aceștia, de la sfârșitul secolului II – secolul I a. Chr.¹⁶⁸⁹.

A. M. Hazanov, analizând vârfurile de săgeți cu peduncul din fier, a ajuns la concluzia că pentru evoluția lor este caracteristică aceeași tendință ca și în cazul vârfurilor din bronz exprimată în trecerea de la

¹⁶⁷⁴ Rau 1929.

¹⁶⁷⁵ Smirnov 1961, p. 36.

¹⁶⁷⁶ Smirnov 1961, p. 31-70.

¹⁶⁷⁷ Moškova 1962, p. 77-82; Moškova 1963, p. 30-33, pl. 14-17.

¹⁶⁷⁸ Hazanov 1971, p. 35-42, pl. XIX.

¹⁶⁷⁹ Ždanovskij 1988, p. 54-68.

¹⁶⁸⁰ Skriplin 1990, p. 67-74, fig. 23-24.

¹⁶⁸¹ Marčenko 1996, p. 59-67, fig. 13-16.

¹⁶⁸² Simonenko 2001, p. 193-197.

¹⁶⁸³ Smirnov 1961, p. 70.

¹⁶⁸⁴ Smirnov 1961, p. 70.

¹⁶⁸⁵ Moškova 1962, p. 80-81; Moškova 1963, p. 31.

¹⁶⁸⁶ Cf. Moškova 1962; Moškova 1963, p. 31-33.

¹⁶⁸⁷ Lui M. G. Moškova îi aparține și prima tipologie a vârfurilor cu peduncul din fier pe care, pe baza părții superioare, le-a împărțit în trei grupe: vârfuri plate, piramidale și cu trei aripioare. În cadrul grupelor, după o serie de trăsături morfologice, aceiași autoare a identificat opt tipuri (Moškova 1963, p. 31-33).

¹⁶⁸⁸ Moškova 1963, p. 31.

¹⁶⁸⁹ Moškova 1962, p. 82.

partea superioară a vârfului de formă boltită la cea triunghiulară¹⁶⁹⁰. Același autor sublinia că vârfurile de săgeți cu trei aripioare și peduncul apar la hotarul dintre secolele IV-III a. Chr., iar în secolele III-II a. Chr. ele sunt larg răspândite și reprezentate de trei tipuri¹⁶⁹¹. Tot el afirma că din secolul II a. Chr. vârfurile cu trei aripioare și peduncul s-au impus în fața celor cu mașon din bronz și fier¹⁶⁹².

O situație apropiată avem în mediul sarmatic din zona Donului de Jos unde în secolele V-II a. Chr. domină vârfurile de săgeți din fier cu trei aripioare și mașon¹⁶⁹³. În aceeași regiune în secolul III a. Chr. își fac apariția vârfurile piramidale cu peduncul lung, iar din secolul II a. Chr. încep să se răspândească vârfurile din fier cu trei aripioare și peduncul scurt, care din secolul I a. Chr. devin tipul dominant¹⁶⁹⁴.

În perioada sarmatică mijlocie vârfurile de săgeți cu trei aripioare și peduncul din fier sunt tipul de bază¹⁶⁹⁵. Tot acum își fac apariția și vârfurile de săgeți de dimensiuni mari care sunt puse de A. M. Hazanov pe seama răspândirii noului tip de arc¹⁶⁹⁶.

În urma unei analize a vârfulor de săgeți din Sarmația Asiatică s-a constatat că cele din fier cu trei aripioare și mașon au o utilizare ce nu depășește limitele perioadei sarmatice timpurii¹⁶⁹⁷. Cu toate acestea în mediul sarmaților din regiunea Kuban acestea se mai întâlnesc și în secolul I p. Chr.¹⁶⁹⁸.

Cert este că la o privire atentă asupra vârfulor de săgeți se poate constata că în perioada secolelor III-I a. Chr. sarmații au utilizat un număr mare de tipuri¹⁶⁹⁹. Această situație este explicată prin faptul că în perioada menționată a avut loc procesul de formare a unei serii întregi de tipuri ce le-au înlocuit pe cele din bronz¹⁷⁰⁰. Odată cu secolul I – începutul secolului II p. Chr. numărul tipurilor de săgeți scade considerabil fapt ce se leagă de terminarea acestui proces care a avut loc, probabil, încă în secolul I a. Chr.¹⁷⁰¹.

Astfel, în perioada sarmatică timpurie pe teritoriul locuit de sarmați se întâlnesc vârfuli de săgeți cu trei aripioare din bronz și fier cu mașon, piramidale din bronz, paralelipipedice din fier cu mașon sau peduncul, cât și cele din fier cu trei aripioare și peduncul. Așadar, încă de pe acum vârfurile de săgeți din fier cu trei aripioare și peduncul încep să se impună la sarmați, iar din secolul I a. Chr. vor fi tipul dominant în lumea sarmatică, de acum încolo, câteva secole, fiind preponderente în tolbele ostașilor sarmați¹⁷⁰². Trebuie spus că tipul amintit va fi folosit pe un spațiu întins, acest lucru datorându-se faptului că este de origine central-asiatică¹⁷⁰³. De exemplu, angajarea arcașilor din Orient, relativ devreme în armata romană, a dus la folosirea pe scară largă a acestui tip de către toți arcașii romani indiferent de origine¹⁷⁰⁴. În mormintele orașelor bosporane vârfurile cu trei aripioare cu peduncul apar și ele în secolele I a. Chr. - I p. Chr.¹⁷⁰⁵, fiind preluate probabil de la sarmați.

În legătură cu vârfurile de săgeți mai trebuie spus că acestea sunt descoperite destul de des în mormintele sarmatice pe întreg teritoriul locuit de ei. În perioada sarmatică timpurie numărul vârfulor de săgeți din morminte este foarte mare în unele cazuri ajungând la 300 de exemplare. În perioada sarmatică mijlocie numărul mare al vârfulor de săgeți descoperite în morminte persistă, cifra acestora ajungând uneori până la 100 de bucăți, existând și cazuri în care această cifră este depășită. Însă, în majoritatea cazurilor, numărul lor este de la 10-20 la 50-60 de bucăți. Nu același lucru se poate spune și despre

¹⁶⁹⁰ Hazanov 1971, p. 36.

¹⁶⁹¹ Hazanov 1971, p. 37, tipurile 4-6.

¹⁶⁹² Hazanov 1971, p. 36.

¹⁶⁹³ Maximenko 1983, p. 103.

¹⁶⁹⁴ Maximenko 1983, p. 103-104.

¹⁶⁹⁵ Hazanov 1971, p. 37-38.

¹⁶⁹⁶ Hazanov 1971, p. 38.

¹⁶⁹⁷ Skripkin 1990, p. 139.

¹⁶⁹⁸ Marčenko 1984, p. 67.

¹⁶⁹⁹ Cf. Moškova 1962, p. 77-82; Moškova 1963, p. 30-33; Hazanov 1971, p. 35-37; Maximenko 1983, p. 103-104; Skripkin 1990, p. 67-74.

¹⁷⁰⁰ Skripkin 1990, p. 141.

¹⁷⁰¹ Skripkin 1990, p. 141-142.

¹⁷⁰² Hazanov 1971, p. 36; Arheologija SSSR 1989, p. 184.

¹⁷⁰³ Vezi Smirnov 1961, p. 61 sqq., p. 142, fig. 40; Moškova 1963, p. 32-33; Hazanov 1971, p. 38-39; Coulston 1985, p. 264 cu toată bibliografia.

¹⁷⁰⁴ Cf. Erdmann 1976, p. 5-10; Coulston 1985, p. 264; vezi și la Zanier 1988.

¹⁷⁰⁵ Marčenko 1956, p. 121, fig. 4/19a, 19b; Šelov 1961, p. 70-71.

perioada sarmatică târzie când numărul vârfurilor de săgeți din morminte sarmatice scade substanțial, de obicei ele nedepășind zece exemplare¹⁷⁰⁶.

Demn de remarcat este și faptul că vârfurile de săgeți se întâlnesc și în mormintele de femei, uneori chiar tolbe întregi, în unele cazuri alături și de alte arme ofensive¹⁷⁰⁷.

În ceea ce privește dimensiunile vârfurilor de săgeți trebuie precizat că acestea sunt constante. Astfel, dacă vârfurile mici au, de regulă, dimensiunile cuprinse între 2,5-3,5 cm (fără peduncul sau manșon 1,5-2 cm) cele de dimensiuni medii au dimensiunile ce variază între 4-5,5 cm (2-3 cm fără peduncul sau manșon)¹⁷⁰⁸. De obicei, dacă pedunculul sau manșonul este întreg, se poate constata că el are aceeași lungime ca și capul propriu-zis, uneori însă fiind mai mic sau mai mare. Odată cu secolul I p. Chr. în unele morminte se întâlnesc și vârfuri ce aveau dimensiuni ce depășeau în lungime 5 cm, aceasta oscilând între 5 și 10 cm. Alături de vârfurile de săgeți din bronz și fier, sarmații, la fel ca și sciții, hunii și germanii, au folosit vârfurile de săgeți din os¹⁷⁰⁹ care produceau răni foarte murdare (infecțioase)¹⁷¹⁰.

Pentru regiunea dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, în perioada secolului I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr., numărul vârfurilor de săgeți descoperite este destul de mic (Fig. 236). Astfel, din totalul descoperirilor sarmatice cunoscute până astăzi vârfuri de săgeți s-au găsit doar în 11 dintre ele (Cf. Tab. 16).

Tabelul nr. 16. Descoperirile de vârfuri de săgeți

Nr.	Localitatea	Tumulul	Mormântul	Tezaur	Depozit	Nr. de exemplare	Figura
1.	Beljaevka	1	4a			neprecizat	-
2.	Beloles'e	3	9			10	26/3, 197/11
3.	Brăviceni				●	1	29a/11
4.	Cazaclia	10	1			Cca. 12-15	42/9-10, 197/8-9
5.	Dumeni	9	13			21	51/4, 197/5
6.	Glubokoe	2	3			neprecizat	58/2
7.	Kiselev	-	6			1	-
8.	Olănești	13	3			11	88/7, 197/12
9.	Porogi	2	1			32	105/1-6, 197/1-4, 6-7
10.	Semenovka	11	1			1	115/3, 197/10
11.	Velikoploskoe			●		9	137/4

Deși numărul vârfurilor de săgeți este foarte mic, acestea sunt reprezentate în descoperirile sarmatice analizate de șase tipuri ce fac parte din două grupe:

1. Vârfuri de săgeți din fier cu manșon (tipul I).

2. Vârfuri de săgeți din fier cu peduncul (tipul II-VI).

Tipul I. Vârfuri de săgeți cu trei aripioare și manșon (tip Moškova VI; Skripkin 2)

Vârfurile de săgeți ale acestui tip sunt din fier și au trei aripioare și manșon. Partea superioară a acestora este de dimensiuni medii și mari, având aripioarele tăiate în unghi drept, iar manșonul de dimensiuni mari. În mediul sarmatic din spațiul est-carpatic astfel de piese au fost descoperite în depozitul de la Brăviceni (Fig. 147/11) și tezaurul de la Velikoploskoe (Fig. 137/4). Vârfurile de săgeți de acest tip

¹⁷⁰⁶ Smirnov 1961, p. 31; Hazanov 1971, p. 42-43, 69; Arheologija SSSR 1989, p. 185, 197; Grosu 1990; Skripkin 1990, p. 64; Kostenko 1993.

¹⁷⁰⁷ Vezi la Hazanov 1971, p. 43, 67, 85.

¹⁷⁰⁸ Cf. Hazanov 1971, p. 37-38; Arheologija SSSR 1989, p. 185, pl. 81/10-12a, 13-17b, 18, 20; Skripkin 1990, p. 67-74, fig. 23-24; Marčenko 1996, p. 59-67; Maximenko 1998, p. 133, fig. 68-70; Simonenko 2001, p. 193-197, fig. 2-3; pentru vârfurile de 3-3,5 cm vezi descoperirile recente de la Ust'-Kamenka la Kostenko 1993, fig. 6/8-9; 9/7; 12/7-10; 14/14; 15/19; 21/27; 22/6; 28/6, 8; 29/23.

¹⁷⁰⁹ Pausanias I, 21, 8; Ammianus Marcellinus XXXI, 2, 9; Minns 1913, p. 68; Rudenko 1970, p. 143; Hazanov 1971, p. 41-42, fig. XXII/14-18; Skripkin 1990, p. 73-74, fig. 24/57-66.

¹⁷¹⁰ Pausanias I, 21, 8; Ammianus Marcellinus XXXI, 2, 9.

își găsesc multiple analogii în mormintele sarmatice timpurii din spațiul de la est de Don unde sunt o prezență frecventă în secolele III-I a. Chr.¹⁷¹¹. Astfel de vârfuri de săgeți se întâlnesc și în secolul I p. Chr. în mediul scitic târziu¹⁷¹², teritoriul de la nord de Munții Caucaz¹⁷¹³, cât și la sarmații din regiunea Kuban¹⁷¹⁴ și a Donului de Jos¹⁷¹⁵. În spațiul nord-pontic din perioada sarmatică timpurie astfel de vârfuri de săgeți provin din T 31 M 1 de la Vinogradnoe¹⁷¹⁶, T 10 M 2 de la Alexandrovsk¹⁷¹⁷, Novye Sanžary¹⁷¹⁸, Uškalka¹⁷¹⁹. Altfel spus, vârfurile de săgeți cu trei aripioare și manșon din fier constituie un indiciu tipologico-cronologic pentru perioada sarmatică timpurie, chiar dacă în unele zone au mai fost utilizate și în secolul I p. Chr.¹⁷²⁰.

Tipul II. Vârfuri de săgeți cu trei aripioare și peduncul

Toate vârfurile de săgeți aparținând acestui tip sunt realizate din fier și prevăzute cu trei aripioare și peduncul. Deși în lumea sarmatică acestea au mai multe variante sau tipuri, după aprecierea unor autori¹⁷²¹, în spațiul și perioada analizată se disting doar trei variante.

Varianta 1. Vârfuri de săgeți cu trei aripioare tăiate în unghi drept spre peduncul (tip Hazanov 4; Skripinkin 10)

Vârfurile de săgeți aparținând acestei variante au fost descoperite în T 1 M 4a de la Beljaevka, T 10 M 1 de la Cazacia (12-15 ex.) (Fig. 42/9-10, 197/8-9), T 9 M 13 de la Dumeni (21 ex.) (Fig. 51/4, 197/5), T 13 M 3 de la Olănești (10 ex.) (Fig. 88/7, 197/12), T 2 M 1 de la Porogi (5 ex.) (Fig. 105/4, 197/4) și T 11 M 1 de la Semenovka (1 ex.) (Fig. 115/3, 197/10). Exemplarele de la Porogi au dimensiunile mai mari ca a celor din restul mormintelor. Astfel lungimea capului acestora este de 4-5 cm, lățimea la bază de 1,5-1,7 cm, iar lungimea pedunculului de până la 3 cm. Această situație este determinată, în cazul vârfurilor de la Porogi, de tipul de arc cu care ele au fost descoperite. Vârfurile de săgeți aparținând acestei variante sunt predominante pe tot teritoriul locuit de sarmați de-a lungul secolelor.

Varianta 2. Vârfuri de săgeți cu trei aripioare tăiate în unghi ascuțit spre peduncul (tip Hazanov 5; Skripinkin 12)

Acestei variante îi aparțin nouă vârfuri de săgeți din fier întregi și patru fragmentare din T 2 M 1 de la Porogi. Lungimea capului acestora este de 3,5-4 cm, lățimea la bază de 1,5-1,8 cm, iar lungimea pedunculului între 3-5,5 cm (Fig. 105/5). Vârfurile cu aripioarele tăiate în unghi ascuțit spre peduncul sunt caracteristice pentru armamentul din Asia Centrală, unde acestea apar în secolele III-II a. Chr. și sunt larg răspândite până în secolul III p. Chr.¹⁷²². Deși în lumea sarmatică aceste vârfuri se întâlnesc încă din perioada timpurie ele sunt rar întâlnite pe tot teritoriul locuit de aceștia de-a lungul secolelor¹⁷²³. În ceea ce privește exemplarele masive, similare celor de la Porogi, acestea apar printre armele nomazilor din Asia Centrală încă de la hotarul dintre secolele I a. Chr. – I p. Chr., fiind cunoscute într-o serie de necropole de acolo¹⁷²⁴.

¹⁷¹¹ Skripinkin 1990, p. 139-140. În urma unei analize a vârfurilor de săgeți din Sarmația Asiatică A. S. Skripinkin a constatat că cele din fier cu trei aripioare și manșon au o utilizare ce nu depășește limitele perioadei sarmatice timpurii.

¹⁷¹² Simonenko 1986a, p. 80; Simonenko 2001, fig. 3/1-6.

¹⁷¹³ Abramova 1972, p. 23; Abramova 1993, p. 74-75, 148; Kerefov 1985, p. 196. În nordul Caucazului vârfurile de săgeți din fier cu trei aripioare și manșon încep să fie utilizate pe scară largă încă din secolele VI-V a. Chr., iar în zonele centrale ale Ciscaucaziei ele au fost utilizate până în secolul I p. Chr. De altfel, în ultimele secole a. Chr. în această regiune vârfurile de săgeți din fier cu manșon sunt dominante (Cf. Abramova 1993, p. 75).

¹⁷¹⁴ Ždanovskij 1988, p. 66-67, fig. 5; Marčenko 1984, p. 67; Marčenko 1996, p. 59-60, fig. 13-14.

¹⁷¹⁵ Bepalyj 1992, p. 177, fig. 1/10; Glebov 2001a, p. 24 sqq., fig. 1/7-11.

¹⁷¹⁶ Simonenko 1991, p. 24, fig. 2/1; Simonenko 1994, p. 38, fig. 3/8, Simonenko 1994a, p. 111, fig. 6/1; Simonenko 2001, p. 193, fig. 2/1.

¹⁷¹⁷ Smirnov 1984, p. 89, fig. 41/5; Polin 1992, p. 124-125, fig. 17/13.

¹⁷¹⁸ Kulatova, Suprunenko 1999, p. 151-152, fig. 1/9.

¹⁷¹⁹ Smirnov 1971, p. 195, fig. 3; Smirnov 1984, p. 60, 100, fig. 24/3; Polin, Simonenko 1990, p. 82-83; Polin 1992, p. 130-132; Simonenko 1993, p. 9.

¹⁷²⁰ Toate descoperirile sarmatice timpurii din nordul Mării Negre care au în inventar astfel de vârfuri se datează în limitele secolelor II-I a. Chr. O excepție o constituie cele două vârfuri din mormântul de la Uškalka care este mai timpurie.

¹⁷²¹ Cf. Hazanov 1971, p. 37-38, pl. XIX; Skripinkin 1990, p. 72-73.

¹⁷²² Litvinskij 1965, p. 78, 81, fig. 6.

¹⁷²³ Cf. Hazanov 1971, p. 38, pl. XIX/25-26; Skripinkin 1990, p. 73, fig. 24/33-47.

¹⁷²⁴ Litvinskij 1965, p. 79.

Varianta 3. Vârfuri de săgeți cu trei aripioare tăiate teșit spre peduncul (tip Hazanov 6; Skripkin 13)

Vârfurile de săgeți aparținând acestei variante se deosebesc de cele aparținând primei variante doar prin faptul că aripioarele sunt tăiate teșit spre peduncul. În mormintele sarmatice din spațiul est-carpatic acestea sunt reprezentate de cele zece exemplare din T 3 M 9 de la Beloles'e (Fig. 26/3). În lumea sarmatică aceste vârfuri se întâlnesc încă din perioada timpurie și vor fi utilizate până în secolul III p. Chr.¹⁷²⁵.

În legătură cu vârfurile de săgeți cu trei aripioare și peduncul M. G. Moškova a stabilit că ele au cunoscut o largă răspândire la sarmați începând cu secolul II a. Chr., devenind tipul dominant, în tot spațiul locuit de aceștia, de la sfârșitul secolului II – secolul I a. Chr.¹⁷²⁶. La rândul său, în urma unei analize atente, A. M. Hazanov a ajuns la concluzia că acestea și-au făcut apariția în lumea sarmatică la hotarul dintre secolele IV-III a. Chr., iar în secolele III-II a. Chr. ele sunt reprezentate de trei tipuri¹⁷²⁷. Din secolul II a. Chr. vârfurile de săgeți cu trei aripioare și peduncul se răspândesc în stânga Donului de Jos unde din secolul I a. Chr. devin tipul dominant¹⁷²⁸. În mediul sarmatic timpuriu din spațiul nord-pontic vârfurile de săgeți aparținând acestui tip provin din T 31 M 1 de la Vinogradnoe care se datează în secolul I a. Ch¹⁷²⁹.

Legat de aceste vârfuri de săgeți mai trebuie menționat că acestea își au originea în Asia Centrală și au fost folosite de-a lungul timpului pe un spațiu întins (China, Persia Ahemenidă, Parția, Siria, Imperiul Roman)¹⁷³⁰. Sarmații au jucat, probabil, un rol important în răspândirea lor în Europa de Est. Apariția acestora în complexe funerare din nordul Mării Negre, Caucaz și regiunea Kuban este legată fie de pătrunderea directă a sarmaților, fie de influența acestora¹⁷³¹.

Tipul III. Vârfuri de săgeți cu trei aripioare tăiate teșit și mufă rotundă de sprijin la trecerea spre peduncul (tip Simonenko 4)

Vârfurile de săgeți ale acestui tip sunt mai masive, grele și de regulă de dimensiuni mari. Cu toate acestea în cadrul lor există și exemplare mai puțin masive. Cel mai adesea acestea au aripioarele tăiate drept. Pedunculul acestora este, de regulă, de lungime scurtă și medie, dar se întâlnesc și exemplare cu dimensiuni mari. În teritoriul analizat singurele vârfuri de săgeți de acest tip provin din T 2 M 1 de la Porogi (2 ex.) (Fig. 105/3, 197/3). Exemplarele de la Porogi au lungimea capului de 2,5 cm, lățimea la bază de 1,5 cm, lungimea mufei de sprijin de 1 cm, iar lungimea pedunculului de cca. 4 cm. Nu sunt des întâlnite aceste vârfuri nici în restul lumii sarmatice. În spațiul nord-pontic un astfel de vârf de săgeată provine de la Steblev¹⁷³², iar în regiunea din stânga Donului de Jos din mormintele din perioada sarmatică mijlocie de la Otradnyj (T 8 M 1), Krepinsk I (T 29 M 1), Krivolimansk I (T 16 M 8), Novyj (T 96 M 2), Šaumjana (T 1 M 1 și T 4 M 2) și Valovyj¹⁷³³. Se întâlnesc astfel de vârfuri și în mormintele grupei zubovsko-vozdvižensk și "Zolotoe kladbišče" din bazinul Kuban¹⁷³⁴. Astfel de vârfuri de săgeți sunt prezente în unele necropole din Asia Centrală de la hotarul secolelor I a. Chr.-I p. Chr. - primele secole p. Chr.¹⁷³⁵. În ceea ce privește originea lor se consideră că aceasta este în regiunea Asiei Centrale¹⁷³⁶.

¹⁷²⁵ Cf. Hazanov 1971, p. 38, pl. XIX/18-19, 27-28; Skripkin 1990, p. 73, fig. 24/48-53.

¹⁷²⁶ Moškova 1962, p. 82

¹⁷²⁷ Hazanov 1971, p. 37.

¹⁷²⁸ Maximenko 1983, p. 103-104.

¹⁷²⁹ Simonenko 1991, p. 24, fig. 2/1; Simonenko 1994, p. 38-39, fig. 3/8; Simonenko 1994a, p. 111, fig. 6/1.

¹⁷³⁰ Vezi Smirnov 1961, p. 61 sqq., p. 142, fig. 40; Moškova 1963, p. 32-33; Hazanov 1971, p. 38-39; Coulston 1985, p. 264 cu toată bibliografia.

¹⁷³¹ Hazanov 1971, p. 38-39.

¹⁷³² Simonenko, Lobaj 1991, p. 45.

¹⁷³³ Il'jukov, Vlaskin 1992, p. 114, 152, 204, fig. 29/4, 38/35-36; Glebov 2001a, p. 23, fig. 1/3-6, 12.

¹⁷³⁴ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 15, 16, pl. 1/15-16; Glebov 2001a, p. 23.

¹⁷³⁵ Litvinskij 1965, p. 82, fig. 7/11-12.

¹⁷³⁶ Simonenko, Lobaj 1991, p. 45; Glebov 2001a, p. 24; Simonenko 2001, p. 196.

Tipul IV. Vârfuri de săgeți compuse dintr-un cap cu patru aripioare în partea superioară și trei aripioare dezvoltate și orientate spre vârf în partea inferioară (tip Simonenko 5)

Singurul exemplar al acestui tip provine din T 2 M 1 de la Porogi. Lungimea capului este de 4,7 cm, lățimea părții mediane a acestuia de 2,5 cm, iar lungimea pedunculului de 4 cm (Fig. 105/6). Total necunoscute în lumea sarmatică aceste vârfuri de săgeți sunt considerate caracteristice pentru armamentul hunilor¹⁷³⁷. Aceste vârfuri de săgeți apar printre vestigiile hunice din Mongolia și regiunea Bajkal încă de la finele secolului II – secolul I a. Chr. devenind pentru mai multe secole unul din tipurile principale ale vârfurilor de săgeți hunice. A. V. Simonenko remarca că până în secolul IV p. Chr. aceste vârfuri de săgeți practic nu sunt cunoscute la vest de Cazahstan, iar în Europa apar doar odată cu invaziile hunilor¹⁷³⁸. În ceea ce privește exemplarul de la Porogi acesta este apropiat de unele exemplare din Tuva și regiunea Bajkal, deosebindu-se de acestea doar prin dimensiunile mai mici¹⁷³⁹. După cum se poate remarca aceste vârfuri de săgeți sunt în perioada analizată caracteristice hunilor și nu se întâlnesc altundeva decât în stepele din sudul Siberiei și Mongolia.

Tipul V. Vârfuri de săgeți cu două aripioare tăiate în unghi drept spre peduncul (tip Simonenko 6)

Acest tip este reprezentat de un singur exemplar ce provine din T 2 M 1 de la Porogi. Lungimea capului acestuia este de 3 cm, iar lățimea la bază de 1,8 cm (Fig. 105/1). Din păcate o analogie identică pentru acest vârf noi nu am găsit. A. V. Simonenko nu exclude posibilitatea ca acesta să reprezinte o replică a vârfurilor de săgeți din os¹⁷⁴⁰.

Tipul VI. Vârfuri de săgeți cu patru muchii și capul de formă piramidală (tip Simonenko 7)

Vârfurile de săgeți aparținând acestui tip sunt reprezentate de zece exemplare ce provin din T 2 M 1 de la Porogi. Acestea au lungimea capului de 2,5-3 cm, lățimea la bază de 0,5-0,9 cm, iar lungimea pedunculului de 3 cm (Fig. 105/2). Ca și vârfurile aparținând tipurilor precedente și acesta nu sunt caracteristice lumii sarmatice. Astfel de vârfuri de săgeți nu sunt foarte des întâlnite în primele secole p. Chr. La huni și în Asia Centrală predomină vârfurile în trei muchii¹⁷⁴¹. B. A. Litvinskij și I. P. Zaseckaja consideră că vârfurile de săgeți cu trei și patru muchii sunt tradiționale pentru Asia Centrală. Vârfuri de săgeți cu trei și patru muchii au fost utilizate în primele secole p. Chr. și de către arcașii romani¹⁷⁴². Se întâlnesc vârfuri cu patru muchii și în mediul geto-dacic¹⁷⁴³.

Apariția și folosirea arcurilor compozite cu întăritoare din os în perioada sarmatică mijlocie a dus la mărirea lungimii săgeții și implicit a folosirii vârfurilor de dimensiuni mult mai mari. Astfel, vârfurile cu trei aripioare încep și ele să aibă dimensiuni mai mari, fiind adaptate noilor cerințe tehnice (vezi discuția de mai sus). În plus, acum la sarmați apar și unele tipuri noi de vârfuri de săgeți, cum este în cazul de la Porogi, care nu au mai fost întâlnite până acum la sarmați. Trebuie menționat că săgețile variază ca dimensiuni, greutate, formă și tip de vârf și sunt în legătură cu înălțimea arcașului, scopul arcului și vulnerabilitatea țintei. Cel mai adesea sunt descoperite vârfurile săgeții, mai rar cozile cu capetele crestate, însă avem cazuri în care acestea sunt și ele descoperite¹⁷⁴⁴.

La confecționarea cozii săgeților se folosea lemnul de mesteacăn, arțar, plop, tamarisc, dar era utilizată și trestia. Strabon, vorbind despre săgețile sciților, afirmă că acestea erau confecționate din lemn de brad¹⁷⁴⁵. Foarte probabil că și sarmații și-au confecționat cozile săgeților din lemn de brad. De la

¹⁷³⁷ Zaseckaja 1983, p. 82.

¹⁷³⁸ Simonenko, Lobaj 1991, p. 45.

¹⁷³⁹ Hudjakov 1986, p. 32, fig. 5/14, 16, 26.

¹⁷⁴⁰ Simonenko, Lobaj 1991, p. 46.

¹⁷⁴¹ Litvinskij 1965; Zaseckaja 1983.

¹⁷⁴² Cf. Coulston 1985, p. 265. Pentru descoperiri de vârfuri cu patru muchii din Dacia romană vezi Gudea 1989, p. 545-546, pl. CXXXI/4-6.

¹⁷⁴³ Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 136, fig. 68/7-11.

¹⁷⁴⁴ Cf. Hazanov 1971, p. 42; Coulston 1985, p. 264-270.

¹⁷⁴⁵ Strabon XI, 7, 4.

Pausanias aflăm că sarmații folosesc lemnul de corn atât la confecționarea arcurilor cât și a săgeților¹⁷⁴⁶. Pliniu cel Bătrân menționează folosirea trestiei pentru săgeți atât de către sarmați cât și de celelalte popoare din răsărit, el chiar afirmând că jumătate din omenire își duce existența sub oblăduirea trestiei¹⁷⁴⁷. Folosirea trestiei de către sciți este menționată și de către Lucan¹⁷⁴⁸. Capetele cozii, atât în partea vârfului, cât și în partea unde erau puse penele, erau legate cu tendoane și îmbibate cu ulei¹⁷⁴⁹. Capetele cozilor de săgeți erau vopsite în partea de jos în roșu iar pe restul suprafeței cu linii roșii, verzi, albastre și albe¹⁷⁵⁰. La Dura-Europos s-au descoperit fragmente de trestie și de tamarisc de la săgeți, din același material au fost descoperite cozi de săgeți și în cimitirul de la Qum-Darya¹⁷⁵¹.

Cea mai eficientă săgeată în război este cea grea, care absoarbe tot impulsul dat de coardă. Dacă vârful era corespunzător, săgeata avea o mare putere de impact și penetrare¹⁷⁵². De exemplu, cele mai eficiente vârfuri de săgeți împotriva țințelor echipate în armură sunt cele cu capete triunghiulare și pătrate în secțiune, acestea având o putere de penetrare a tuturor armurilor¹⁷⁵³. Pliniu cel Bătrân remarca dificultatea extragerii săgeților barbare ghimpate. Săgețile de acest tip, trase de călăreții parți asupra legionarilor lui Crassus, sunt descrise de Plutarh ca având o mare putere de penetrare a armurilor fixând brațele de scut și picioarele de pământ¹⁷⁵⁴.

În ceea ce privește lungimea săgeților aceasta era de 60 cm lungime și 4-5 mm grosime pentru arcurile de tip "scitic" și de 75-80 cm lungime și 5-6 mm grosime pentru arcurile compozite cu întăritoare din os¹⁷⁵⁵.

De regulă, vârfurile de săgeți se descoperă compact într-un singur loc fapt ce dovedește că s-au aflat într-o tolbă. Faptul că o mare parte dintre sarmați erau arcași o confirmă relatările lui Ovidiu, care vorbește de tolbele pline cu săgeți ale sarmaților¹⁷⁵⁶. Tot Ovidiu este cel care menționează folosirea de către sarmați a vârfurilor de săgeți unse cu venin de șarpe¹⁷⁵⁷. Astfel de vârfuri de săgeți unse cu venin au fost folosite și de alte populații printre care se numără atât sciții cât și parții¹⁷⁵⁸.

În ceea ce privește tolbele în care erau purtate săgețile, trebuie spus că urmele acestora au fost surprinse uneori în mormintele sarmatice sub forma unor rămășițe de piele, lemn sau coajă de mesteacăn. Carcasele din coajă de mesteacăn sau lemn erau acoperite adeseori cu piele. De obicei, după cum s-a remarcat din descoperiri, tolbele erau vopsite în culoare roșie, unele chiar fiind ornamentate cu diferite plăcuțe din bronz¹⁷⁵⁹. Forma tolbelor era una cilindrică, mai îngustă un pic în partea de jos, iar fundul era confecționat din lemn sau coajă de mesteacăn. Acesta era ori drept ori rotunjit. O tolbă relativ bine păstrată a fost descoperită în T 31 M 1 de la Vinogradnoe¹⁷⁶⁰. Aceasta era din piele și avea o formă cilindrică cu dimensiunile de 50 x 10 cm. Partea superioară a acestei tolbe era ornamentată cu plăcuțe dreptunghiulare din bronz¹⁷⁶¹. În aceiași regiune au mai fost descoperite resturi de tolbe în T 1 M 5 de la Novolugansk¹⁷⁶², T 2 M 1 (grupa estică de tumuli) și T 2 M 1 (grupa vestică de tumuli) de la Novofilippovka și Aktovo¹⁷⁶³. În spațiul analizat resturi ale tolbelor din piele au fost descoperite în T 10 M 1 de la Cazaclia și T 2 M 1 de la Porogi. Pe baza resturilor de tolbe din mormintele necropolei de la

¹⁷⁴⁶ Pausanias I, 21, 8.

¹⁷⁴⁷ Pliniu cel Bătrân XVI, (65) 159-160.

¹⁷⁴⁸ Lucan IX, 827.

¹⁷⁴⁹ Cf. Hazanov 1971, p. 42; Coulston 1985, p. 264-270; Arheologija SSSR 1989, p. 185.

¹⁷⁵⁰ Hazanov 1971, p. 42.

¹⁷⁵¹ Coulston 1985, p. 266-268, fig. 45-46.

¹⁷⁵² Coulston 1985, p. 268.

¹⁷⁵³ Latham, Paterson 1970, p. 25-26; Coulston 1985, p. 268.

¹⁷⁵⁴ Plutarh, Crassus, 24-25.

¹⁷⁵⁵ Arheologija SSSR 1989, p. 185.

¹⁷⁵⁶ Ovidiu, *Tristele*, V, 7, 15.

¹⁷⁵⁷ Ovidiu, *Tristele*, V, 7, 16.

¹⁷⁵⁸ Teofrast, *Istoria plantelor*, IX, 15, 2, *apud* Izvoare I, p. 128; Strabon XI, 2, 19; Pliniu cel Bătrân XI, (115) 279; Claudius Aelianus, *De natura animalium*, IX, 15, *apud* Izvoare I, p. 645.

¹⁷⁵⁹ Hazanov 1971, p. 43; Simonenko, Lobaj 1991, p. 46-47; Simonenko 2001, p. 199-201; vezi și Coulston 1985, p. 271-275.

¹⁷⁶⁰ Simonenko 1991, p. 24, fig. 2/1a; Simonenko 1994a, p. 111, fig. 6/1; Simonenko 2001, p. 199-200, fig. 5/2.

¹⁷⁶¹ Simonenko, Lobaj 1991, p. 46.

¹⁷⁶² Șapovalov 1973, p. 86; Simonenko 2001, p. 199-200.

¹⁷⁶³ Simonenko 2001, p. 199-201.

Susly, P. S. Rykov a stabilit că lungimea acestora era de 75-80 cm¹⁷⁶⁴. Tolbe asemănătoare au fost folosite de către parți și sassanizi așa după cum se vede pe un număr mare de reprezentări cum ar fi cele da la Dura-Europos, Firuzabad sau de pe farfuriile de argint sassanide¹⁷⁶⁵. Ar mai trebui spus că tolbele pentru săgeți aveau și capace din piele, acestea având rolul de a proteja săgețile atunci când ploua. Rămășițele unui asemenea capac au fost descoperite în T 17 din necropola sarmatică de la Susly¹⁷⁶⁶. În mormintele sarmatice din perioada mijlocie, tolbele, în majoritatea cazurilor, au fost descoperite în partea stângă, lângă picior. Uneori sunt și cazuri când acestea au fost descoperite în partea dreaptă a defunctului, numărul acestor cazuri crescând odată cu secolul I p. Chr. În această parte, potrivit reprezentărilor, sunt purtate tolbele cu săgeți de către parți, sassanizi și romani¹⁷⁶⁷.

VI. 8. 1. 6. Apărători de mână

Apărătorile de mână sunt reprezentate în spațiul de care ne ocupăm de un singur exemplar din aur ce provine din T 2 M 1 de la Porogi. De formă dreptunghiulară, ea a fost descoperită pe partea interioară a încheieturii mâinii drepte. Apărătoarea era prinsă pe o bucată din piele care acoperea încheietura mâinii. Lungimea ei este de 10,8 cm, iar lățimea de 4,8 cm (Fig. 102/3). În lucrarea monografică dedicată mormintelor de la Porogi, A. V. Simonenko a arătat ca aceasta nu este altceva decât o piesă ce servea la apărarea încheieturii mâinii de loviturile corzii arcului. Astfel de piese sunt cunoscute la sauromați¹⁷⁶⁸, dar și la alte populații din antichitate și evul mediu¹⁷⁶⁹. Apărătorile de mână împotriva corzii arcului, sub denumirea de *Gasatagna*, sunt menționate și în cel de-al 14 vers din Rigveda¹⁷⁷⁰.

În urma unei analize minuțioase s-a remarcat că tot apărătoare de mână este și piesa din bronz din mormântul sarmatic timpuriu de la Verhne-Pogromnoe precum și cea din os din mormântul sarmatic de la Al't-Vejmar¹⁷⁷¹.

VI. 8. 2. Armamentul defensiv și echipamentul militar

Alături de armamentul ofensiv sarmați au folosit de-a lungul secolelor, chiar dacă, probabil, într-o măsură ceva mai redusă, armamentul defensiv și echipamentul militar. Utilizarea acestuia este confirmată pentru întreaga lume sarmatică de către descoperirile arheologice, informațiile din izvoarele literare și reprezentările de pe diferite obiecte și monumente.

Față de restul teritoriului locuit de sarmați, în spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, armamentul defensiv și echipamentul militar este rar întâlnit. În perioada supusă analizei noastre acesta este reprezentat de trei coifuri și un scut fragmentar.

VI. 8. 2. 1. Coifuri

Coifurile descoperite în mediul sarmatic din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, la fel ca și în restul teritoriului locuit de aceștia în decursul secolelor, sunt reprezentate de trei exemplare. Această situație nu este specifică doar spațiului locuit de sarmați ci și celorlalte teritorii locuite de alte populații barbare în a doua jumătate a mileniului I a. Chr. – primele secole p. Chr. Numărul coifurilor este redus în comparație cu celelalte categorii de arme și în lumea greacă și romană.

Numărul destul de mic al acestora, în întreaga lume sarmatică de-a lungul timpului, se explică, în primul rând, prin dificultățile de confecționare în comparație cu realizarea altor categorii de arme. După

¹⁷⁶⁴ Hazanov 1971, p. 42.

¹⁷⁶⁵ Hazanov 1971, p. 43, pl. XVI/1-5; H von Gall 1990, fig. 3; Junkelmann 1992, fig. 112; pentru cele din lumea romană Cf. Coulston, 1985, p. 270-275; Schippmann 1993, pl. 50, 54-56, 59.

¹⁷⁶⁶ Hazanov 1971, p. 43.

¹⁷⁶⁷ Vezi la Hazanov 1971, pl. XVI/1-5; Coulston 1985, p. 270-275, fig. 29-30, 41; H. von Gall 1990, fig. 3; Junkelmann 1992.

¹⁷⁶⁸ Smirnov 1961, p. 36, fig. 9/3-4; Simonenko, Lobaj 1991, p. 47, fig. 25/4.

¹⁷⁶⁹ Cf. Simonenko, Lobaj 1991, p. 47; Simonenko 2001, p. 201.

¹⁷⁷⁰ Cf. Simonenko, Lobaj 1991, p. 47; Simonenko 2001, p. 201.

¹⁷⁷¹ Simonenko, Lobaj 1991, p. 47, fig. 25/3, 7.

cum este știut la realizarea coifurilor, la fel ca și a unor piese de podoabă, vase din argint și bronz sau falere, erau necesare cunoștințe și îndemânare din partea meșterilor. Existența acestora la meșterii sarmați este, însă, îndoielnică în condițiile în care ei nu erau în stare să producă mici piese pentru realizarea cărora era nevoie de mai puține cunoștințe, îndemânare și iscusință.

În al doilea rând, coifurile metalice au constituit, foarte probabil, simboluri de distincție socială, fiind purtate în general de aristocrați și elita războinică. De altfel, nu este întâmplător faptul că cea mai mare parte a coifurilor din mediul sarmatic au fost descoperite în morminte sau complexe (tezaure) ce au aparținut unor aristocrați sau războinici. Oricum este cert că nu toți luptătorii sarmați purtau coifuri, situație întâlnită și la alte populații precum, scii, geto-dacii, germanii etc. De exemplu, Tacitus, referindu-se la germani, afirmă că **“puțini au platoșe; doi trei abia dacă au coif de metal sau piele”**¹⁷⁷². În ceea ce îi privește pe sarmați este relevantă în acest sens relatarea lui Strabon care menționează, atunci când descrie armamentul roxolanilor din timpul războiului acestora cu Diophantes, că aceștia se folosesc de coifuri din piele făcute din piele de bou netăbăcită¹⁷⁷³.

Numărul mic de coifuri metalice descoperite în lumea sarmatică poate fi explicat, într-o anumită măsură, prin valoarea pe care o aveau acestea, dar și prin faptul că ele, probabil, uneori erau transmise următoarei generații.

Cert este că cea mai mare parte a coifurilor descoperite în mediul sarmatic din ultimele secole a. Chr. – primele secole p. Chr. sunt în mod evident de import¹⁷⁷⁴.

La ora actuală în teritoriu și perioada analizată avem trei coifuri (Belen'koe, Bubueci, Veseloja Dolina) ele fiind și singurele exemplare pe toată durata existenței culturii sarmatice din acest spațiu. Dintre acestea, coifurile de la Bubueci (Fig. 37/8) și Veseloja Dolina (Fig. 140/1, 146/3) sunt componente ale unor tezaure, iar cel de la Belen'koe (Fig. 146/2) este o descoperire izolată.

Coiful din bronz de la Bubueci are calota semisferică, cu creastă și este prevăzut cu cozoroc și apărătoare de ceafă. Pe partea frontală a calotei trec două nervuri ce despart cozorocul de restul calotei și care se termină pe părțile laterale în volute. Dimensiunile sunt de 27 x 23 cm (Fig. 37/8).

Astfel de coifuri, precum cel de la Bubueci, aparțin unui tip bine cunoscut care inițial au fost denumite “tracice”¹⁷⁷⁵. Această denumire a fost preluată și utilizată după mai mulți ani și de E. V. Černenko¹⁷⁷⁶. Ceva mai târziu, M. V. Gorelik a arătat că este greșit să se utilizeze această denumire deoarece aceste coifuri nu au fost produse în Tracia și nici nu sunt de proveniență tracică¹⁷⁷⁷. El a propus ca acestea să fie denumite coifuri “sud grecești”¹⁷⁷⁸. La rândul său, P. Dintsis, în lucrarea sa dedicată coifurilor elenistice, le denumește “pseudoattischen Helmen”¹⁷⁷⁹, iar G. Waurick “attische Typ mit Stirnschirm”¹⁷⁸⁰. Cert este că cele trei denumiri utilizate în literatura de specialitate pentru aceste coifuri reflectă corect regiunea unde au apărut aceste coifuri.

Fără a intra în prea multe detalii¹⁷⁸¹ trebuie spus că se consideră că aceste coifuri au apărut la sfârșitul secolului IV a. Chr.¹⁷⁸² și că s-au utilizat între sfârșitul secolului IV a. Chr. și prima jumătate a secolului II a. Chr.¹⁷⁸³. Coifuri de acest tip sunt reprezentate pe sarcofagul lui Alexandru Macedon, pe

¹⁷⁷² Tacitus, *Germania*, VI, 1.

¹⁷⁷³ Strabon VII, 3, 17.

¹⁷⁷⁴ Cf. Smirnov 1961, p. 76, fig. 42/4a-b; Hazanov 1971, p. 62; Maximenko 1983, p. 109; Smirnov 1984, p. 69-71; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 117-135, 217-222 cu toată bibliografia; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 465-496; Simonenko 1994, p. 39; Simonenko 1998a, p. 164-167; Simonenko 1999, p. 7; Simonenko 2001, p. 248-267; Marčenko 1996, p. 67-72.

¹⁷⁷⁵ Schröder 1912, p. 317-344; Rabinovič 1941, p. 149.

¹⁷⁷⁶ Černenko 1968, p. 86-89.

¹⁷⁷⁷ Gorelik 1983, p. 14-28.

¹⁷⁷⁸ Gorelik 1983, p. 25.

¹⁷⁷⁹ Dintsis 1986, p. 113, *apud* Waurick 1988, p. 170, nota 97.

¹⁷⁸⁰ Waurick 1988, p. 169.

¹⁷⁸¹ Cf. pentru descoperirile de astfel de coifuri și a caracteristicilor acestora Waurick 1988, p. 169-174, fig. 47-59; Simonenko 1998a, p. 164; Simonenko 1999a, p. 82-85; Simonenko 2001, 249-252, fig. 30.

¹⁷⁸² Dintsis 1986, p. 9, pl. 34, *apud* Simonenko 2001, p. 251; Waurick 1988, p. 173.

¹⁷⁸³ Waurick 1988, p. 173.

monedele lui Seleukos II (246-226 a. Chr.), pe o friză a altarului mare de la Pergam (după anul 180 a. Chr.), cât și pe friza monumentului lui Aemilius Paullus de la Delphi (168 a. Chr.)¹⁷⁸⁴.

Cu toate acestea ținem să precizăm că încadrarea cronologică a acestor coifuri nu poate să stabilească datarea tezaurului de la Bubueci deoarece sunt suficiente cazuri, atât în lumea sarmatică, cât și în alte medii culturale, când coifuri mai vechi au fost descoperite împreună cu piese mult mai târzii, fixându-se astfel o diferență cronologică între data la care au fost produse și cea de folosire a lor¹⁷⁸⁵.

G. Waurick a împărțit coifurile acestui tip în două grupe. Exemplarul de la Bubueci face parte din cea de-a doua, alături de coifurile de la Kamenka-Dneprovskaja, Găvani și Vladikavkaz care reprezintă, în opinia autorului, o variantă a acestora¹⁷⁸⁶. În urma analizei coifurilor acestui tip din nordul Mării Negre, A. V. Simonenko a distins existența a două variante¹⁷⁸⁷. Primei îi sunt atribuite exemplarele din regiunea Krasnodar și Bubueci, iar celei de-a doua coifurile din necropolele de la Grușevka, Kamenka-Dneprovskaja și Vladikavkaz. Legat de apartenența acestora, același autor consideră că exemplarele de la Bubueci și Grușevka fac parte din grupa de complexe sarmatice din secolele II-I a. Chr. ce se întâlnesc pe întinsul spațiu cuprins între Prut și regiunea premontană a Caucazului¹⁷⁸⁸. În ceea ce privește coifurile de la Vladikavkaz și regiunea Krasnodar apartenența sarmatică a acestora este indicată, după cum bine a remarcat A. V. Simonenko¹⁷⁸⁹, de locul unde au fost descoperite. Nu în ultimul rând trebuie menționat că, deși coifurile menționate mai sus sunt produse mai timpurii, ele au ajuns la sarmați ceva mai târziu, fiind utilizate o perioadă mai îndelungată, ajungând în pământ nu mai devreme de sfârșitul secolului II – începutul secolului I a. Chr.¹⁷⁹⁰.

În ceea ce privește coifurile de la Belen'koe (Fig. 146/2) și Veseloja Dolina (Fig. 140/1, 146/3) acestea aparțin unei bine cunoscute grupe pe care R. H. Robinson a subîmpărțit-o în câteva tipuri¹⁷⁹¹. După clasificarea acestuia coifurile noastre aparțin tipului Montefortino A și B¹⁷⁹², fiind asemănătoare atât cu cele de tipul A, care se datează în secolele IV-III a. Chr., cât și cu cele de tipul B, care se datează la sfârșitul secolului III – secolul II a. Chr. În clasificarea tipologică a lui M. Prinč aceste coifuri se încadrează tipului B3¹⁷⁹³, iar în cea a lui F. Coarelli tipului C-D¹⁷⁹⁴. În cea mai recentă tipologie, ce îi aparține lui U. Schaaff, aceste coifuri sunt definite ca fiind conice cu "Scheitelknauf"¹⁷⁹⁵.

Coifurile de tipul Montefortino A și B se deosebesc între ele nu după formă și proporții, ci după ornamentul din partea inferioară și de pe terminația conică sau tronconică din partea superioară. Astfel, dacă pe coifurile de tipul Montefortino A ornamentația este foarte bogată, pe cele de tipul B aceasta este mult mai simplistă, iar pe cele de tipul C, D, E, F lipsește în totalitate. Tipurile mai târzii se deosebesc de cele mai timpurii și prin anumite aspecte ale formei¹⁷⁹⁶. Mai mult decât atât, coifurile de tipul Montefortino A se încadrează din punct de vedere cronologic în secolele IV-III a. Chr., cele de tip B la sfârșitul secolului III – secolul II a. Chr., iar cele de tip C în secolele I a. Chr. – I p. Chr.¹⁷⁹⁷.

Coifurilor etrusco-italice din estul Europei le-au fost dedicate de-a lungul timpului mai multe lucrări¹⁷⁹⁸, iar la ora actuală în spațiul cuprins între Prut și stânga fluviului Volga se cunosc 17 asemenea

¹⁷⁸⁴ Waurick 1988, p. 172-173, fig. 55-58.

¹⁷⁸⁵ Cf. în acest sens Trejster 1987, p. 3-5; Raev, Simonenko, Treister 1991; Simonenko 1993, p. 89-90; Simonenko 1998a, p. 164-165; Simonenko 2001, p. 252 sqq.

¹⁷⁸⁶ Waurick 1988, p. 170.

¹⁷⁸⁷ Simonenko 1998a, p. 164; Simonenko 2001, p. 251.

¹⁷⁸⁸ Simonenko 1998a, p. 164; Simonenko 2001, p. 251-252.

¹⁷⁸⁹ Simonenko 1998a, p. 164; Simonenko 2001, p. 252.

¹⁷⁹⁰ Simonenko 1998a, p. 164; Simonenko 2001, p. 252.

¹⁷⁹¹ Robinson 1975, p. 11-41.

¹⁷⁹² Robinson 1975, p. 11 sqq.

¹⁷⁹³ Prinč 1975, p. 363-365.

¹⁷⁹⁴ Coarelli 1976, p. 166-168.

¹⁷⁹⁵ Schaaff 1988a, p. 318 sqq.

¹⁷⁹⁶ Raev 1988, p. 38.

¹⁷⁹⁷ Robinson 1975, p. 3-41.

¹⁷⁹⁸ Šilov 1978, p. 111-117; Simonenko 1986, p. 63-68; Simonenko 1987a, p. 104-113; Simonenko 1998a, p. 164-167; Simonenko 2001, p. 252-259; Raev 1986a, p. 85-86; Raev 1988, p. 36-39; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 117-135, 217-222; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 465-496; Brujako, Rosohackij 1994, p. 78-81.

coifuri¹⁷⁹⁹. B. A. Raev¹⁸⁰⁰ și M. Ju. Trejster¹⁸⁰¹ consideră că cele mai timpurii exemplare dintre acestea sunt de tipul Montefortino A din tipologia lui Robinson și C în cea a lui Coarelli, iar A. V. Simonenko apreciază că acestea sunt mai apropiate de tipul Montefortino B¹⁸⁰².

În urma unei analize a coifurilor de tipul Montefortino A-B din nordul Mării Negre acestea au fost împărțite după caracteristicile ornamentului în două grupe¹⁸⁰³. În ciuda acestei clasificări s-a remarcat că exemplarul de la Belen'koe aparține, alături de exemplarele nord-pontice de la Mar'evka (Fig. 146/1), Novočerkassk, Novoprohorovka și cel din regiunea Kuban de la Sergievskaja, variantei A sau A-B în clasificarea lui H. R. Robinson. Coiful de la Veseloja Dolina împreună cu cele nord-pontice de la Melitopol' (Fig. 146/4) și Privol'e (Fig. 146/5), aparțin variantei B¹⁸⁰⁴. Exemplarul de la Belen'koe la fel ca și cele de la Novoprohorovka, Novočerkassk și Sergievskaja au analogii în toată Europa de Vest¹⁸⁰⁵.

În ceea ce privește locul de manufacturare a coifurilor de tipul Montefortino A-B astăzi marea majoritate a cercetătorilor sunt de acord că acestea au început să fie produse în Etruria, după modele celtice, începând cu secolul IV a. Chr.¹⁸⁰⁶. Mai mult decât atât, forma standard a acestor coifuri, cât și existența inscripțiilor etrusce pe unele din ele, la care se adaugă și reprezentările de pe frescele camerelor funerare etrusce¹⁸⁰⁷, confirmă localizarea atelierelor de producere a coifurilor Montefortino A-B în Etruria.

Aceste coifuri au fost răspândite din Spania până în zona Volgăi de-a lungul unei perioade îndelungate. În opinia lui H. R. Robinson ele erau purtate încă în secolul I a. Chr., însă, doar ca piese de paradă¹⁸⁰⁸. Ulterior, coifurile Montefortino A-B au servit ca prototipuri pentru coifurile legionarilor din perioada imperială timpurie (Montefortino D, E, F)¹⁸⁰⁹.

Pe lângă coifurile de tip Montefortino A-B, printre cele 17 coifuri etrusco-italice din spațiul nord-pontic sunt și două coifuri de tip Montefortino C, care provin de la Mariental¹⁸¹⁰ și Kislovodsk¹⁸¹¹. La acestea se mai adaugă coiful de la Sereginskaja comparat cu cele de tipul Buggenum¹⁸¹² și în special cu

¹⁷⁹⁹ Simonenko 1998a, p. 165; Simonenko 2001, p. 252 sqq.

¹⁸⁰⁰ Raev 1986, p. 85.

¹⁸⁰¹ Trejster 1987, p. 4.

¹⁸⁰² Simonenko 1998a, p. 165; Simonenko 1999a, p. 86-87; Simonenko 2001, p. 254.

¹⁸⁰³ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 118 sqq.; Raev, Simonenko, Trejster 1991, p. 466 sqq. În prima grupă au fost incluse coifurile decorate cu frize formate din triunghiuri ce au conuri în vârf și câmpurile hașurate, brâuri cu ornament în brăduț, incizii oblice pe margine și linii verticale întrerupte. Pentru acestea mai sunt caracteristice terminațiile, din partea superioară, de formă bitronconică ce sunt decorate cu două rânduri de arcade duble. Ca și caracteristici individuale ale lor sunt reprezentările stilizate ale ochilor și nasului în partea din față (Mar'evka), sau unele deosebiri a ornamentului (triunghiuri fără conuri în vârf sau câmp hașurat cu ornament în brăduț). În această grupă au fost incluse coifurile de la Mar'evka, Melitopol', Novočerkassk și Sergievskaja. Despre aceste coifuri se admite că au fost produse, cel mai probabil, în a doua jumătate a secolului IV – începutul secolului III a. Chr. Mai mult decât atât, coifurile de la Mar'evka și Novočerkassk sunt considerate ca fiind cele mai timpurii, iar cel de la Melitopol' (Fig. 146/4) ca cel mai târziu. Acesta din urmă, datorită schematismului și simplității decorului, este considerat, de altfel, că reprezintă trecerea la grupa următoare de coifuri. În cea de-a doua grupă au fost incluse coifurile de la Antipovka, Čegem, Novoprohorovka la care se mai adaugă cel de la Belen'koe. Acestea au ca ornament caracteristic, valuri curgătoare, brâuri cu decor în brăduț, cerculețe, incizii oblice și mai rar motive fitomorfe (frunze, palmete stilizate), sau zoomorfe (capete de șarpe redată schematizat), așa cum este în cazul celui de la Antipovka. Pe baza ornamentelor de pe astfel de coifuri, din afara spațiului nord-pontic, piesele acestei grupe din estul Europei au fost datate, cu probabilitate, în secolul II

¹⁸⁰⁴ Simonenko 2001, p. 254.

¹⁸⁰⁵ Schaaff 1988a, p. 318 sqq., fig. 3.

¹⁸⁰⁶ Schaaff 1974, p. 190; Robinson 1975, p. 13; Raev 1986a, p. 86; Raev 1988, p. 38.

¹⁸⁰⁷ Cf. Raev 1986a, p. 86; Raev 1988, p. 38.

¹⁸⁰⁸ Robinson 1975, p. 13.

¹⁸⁰⁹ Raev 1986a, p. 86.

¹⁸¹⁰ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 128; Raev, Simonenko, Trejster 1991, p. 483; Simonenko 2001, p. 257, fig. 35/2. Coiful a fost descoperit împreună cu o spadă cu mânerul terminat în inel.

¹⁸¹¹ Simonenko 2001, p. 257, fig. 33/2. Împreună cu acest coif au mai fost descoperite două vase ceramice, un vârf de lance, zăbale și psalii cruciforme.

¹⁸¹² Simonenko 2001, p. 257.

exemplarul descoperit în Turcia¹⁸¹³. El mai este considerat ca fiind similar cu piesa de la Neuss¹⁸¹⁴, care reprezintă o formă de tranziție de la tipul Buggenum la tipul Hagenau¹⁸¹⁵.

Acestor coifuri li se adaugă exemplarul din mormânt sarmatic de la Bojko-Ponur¹⁸¹⁶ și cel din T 2 de la Kurganinsk¹⁸¹⁷. După forma calotei și cozorocului coiful din fier de la Bojko-Ponur poate fi comparat cu cele vest-celtice de tip Port¹⁸¹⁸, iar după forma calotei și apărătorii de ceafă cu așa numitele coifuri est-celtice¹⁸¹⁹. Cu acestea din urmă, coiful în discuție se aseamănă și prin elementele figurative de pe obrăzare și apărătoarea de ceafă¹⁸²⁰. Din punct de vedere al formei, cea mai apropiată analogie pentru coiful de la Bojko-Ponur, este exemplarul din T 2 de la Cugir, care se datează în secolul I a. Chr.¹⁸²¹, iar ca decor cele din Slovenia. În ceea ce privește coiful de la Bojko-Ponur acesta se datează în secolul I a. Chr.¹⁸²².

Coiful de bronz de la Kurganinsk este considerat ca fiind o variantă locală a coifurilor celtice de tip Tassin¹⁸²³ a căror principale descoperiri provin din necropola celtică de la Giubiasco (nordul Italiei)¹⁸²⁴. Mormântul de la Kurganinsk este datat fie în a doua jumătate a secolului II a. Chr.¹⁸²⁵, fie în a doua jumătate a secolului I a. Chr.¹⁸²⁶.

O mare parte dintre coifurile etrusco-italice și celtice descoperite în spațiul cuprins între Prut și Volga provin din cadrul unor morminte și tezaure sarmatice bine databile¹⁸²⁷. Atunci când aceste coifuri provin din astfel de descoperiri ele se găsesc împreună cu arme (Bojko-Ponur¹⁸²⁸, Čegem¹⁸²⁹, Mariental¹⁸³⁰, Mar'evka¹⁸³¹, Kislovodsk¹⁸³², Sereginskaja¹⁸³³, Veselyj¹⁸³⁴, Veseloja Dolina), zăbale și psalii (Antipovka¹⁸³⁵, Bojko-Ponur¹⁸³⁶, Mar'evka¹⁸³⁷, Kislovodsk¹⁸³⁸, Veseloja Dolina), obiecte de podoabă (Bojko-Ponur¹⁸³⁹, Čegem¹⁸⁴⁰), falere (Antipovka¹⁸⁴¹, Rogovskaja¹⁸⁴², Sergievskaja¹⁸⁴³, Veseloja Dolina¹⁸⁴⁴), situle din bronz (Mar'evka¹⁸⁴⁵, Novočerkassk (?), Veseloja Dolina).

¹⁸¹³ Waurick 1990, p. 26, fig. 18/19, *apud* Simonenko 2001, p. 257.

¹⁸¹⁴ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 468.

¹⁸¹⁵ Waurick 1988a, p. 328-329, fig. 1/1. Pentru coiful de la Neuss vezi și la Klumbach 1974, 11, pl. 11. Credem că acest coif a ajuns, cel mai probabil, în mediul sarmatic cândva în a doua jumătate a secolului I a. Chr.

¹⁸¹⁶ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 121, 126-127, fig. 41/1; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 468, 476-479, fig. 10-15; Marčenko 1996, p. 67-68, fig. 105/2; Simonenko 2001, p. 259.

¹⁸¹⁷ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 121, 127-128, fig. 36/2; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 468, 480-482, fig. 16; Simonenko 1998a, p. 165-166; Simonenko 2001, p. 259, fig. 35/4.

¹⁸¹⁸ Cf. Robinson 1975, p. 53; Schaaff 1988, p. 307, fig. 1, 25, 26-28.

¹⁸¹⁹ Schaaff 1988, p. 304 sqq., fig. 1, 24, 20-22.

¹⁸²⁰ Schaaff 1988, p. 304 sqq., fig. 20-23. Coiful de la Bojko-Ponur este decorat cu fețe umane și capete de tauri în relief executate într-o manieră caracteristic celtică.

¹⁸²¹ Crișan 1980, p. 80 sqq.; Crișan 1993, p. 123; Bârcă 1997b, p. 187; Bârcă 1997c, p. 88, fig. 4/2.

¹⁸²² Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 126-127 (sfr. sec. II – prima jumătate a sec. I a. Chr.); Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 468, 478, (sec. I a. Chr.); Marčenko 1996, p. 68 (mijlocul sec. II a. Chr.); Simonenko 1998a, p. 165 (sfr. sec. II – sec. I a. Chr.); Simonenko 2001, p. 259 (sec. II-I a. Chr.).

¹⁸²³ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 121; Simonenko 1998a, p. 165-166; Simonenko 2001, p. 259.

¹⁸²⁴ Egg 1988, p. 273-275.

¹⁸²⁵ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 128; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 468.

¹⁸²⁶ Simonenko 1998a, p. 166; Simonenko 2001, p. 259.

¹⁸²⁷ Cf. Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 125-132; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 472-496 cu toată bibliografia; Marčenko 1996 p. 67 sqq.; Simonenko 1999a, p. 73-76, fig. 7; Simonenko 2001, p. 254-259.

¹⁸²⁸ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 478, fig. 11/2a-b; Marčenko 1996, fig. 105/1.

¹⁸²⁹ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 480, fig. 15/6.

¹⁸³⁰ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 483, fig. 19/2.

¹⁸³¹ Simonenko 1986, p. 63-67; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 128-129; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 483, fig. 21.

¹⁸³² Simonenko 2001, p. 257.

¹⁸³³ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 492.

¹⁸³⁴ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 494, fig. 31/5.

¹⁸³⁵ Guščina 1961, p. 241-246; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 472-476, fig. 7-8.

¹⁸³⁶ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 478, fig. 11/1; Marčenko 1996, fig. 105/3.

¹⁸³⁷ Simonenko 1986, p. 63-67; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 128-129; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 484, fig. 22.

¹⁸³⁸ Simonenko 2001, p. 257.

¹⁸³⁹ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 478, fig. 12-13; Marčenko 1996, fig. 104.

¹⁸⁴⁰ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 480, fig. 15/2-4, 8.

¹⁸⁴¹ Guščina 1961, p. 241-246; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 472-474, fig. 4-5.

Coifurile de la Belen'koe și Veseloja Dolina fac parte din aceeași grupă de descoperiri de coifuri etrusco-italice și celtice din regiunea nord și nord-est pontică. Coiful de la Belen'koe se datează, la sfârșitul secolului II (?) – prima jumătate a secolului I a. Chr., iar cel de la Veseloja Dolina în prima jumătate a secolului I a. Chr.

Cert este că și exemplarele de la Belen'koe și Veseloja Dolina, alături de celelalte de tipul Montefortino A-B din spațiul nordic și nord-estic al Mării Negre, pot fi considerate ca fiind produse ale atelierelor etrusco-italice din secolele IV-II a. Chr. Mai mult decât atât, se poate constata că, piesele cu care a fost descoperit coiful de la Veseloja Dolina, la fel ca și în alte cazuri din lumea sarmatică, fixează o diferență cronologică între data la care a fost produs și momentul utilizării lui în mediul sarmatic. Se poate spune, așadar, că aceste coifuri au fost în uz o perioadă îndelungată de timp și și-au schimbat, nu odată, proprietarul¹⁸⁴⁶.

Vizavi de coifurile etrusco-italice din regiunea nord-pontică, diverși autori și-au expus punctul lor de vedere în legătură cu perioada de producția a acestora și cea de pătrundere în stepele nord-pontice. B. A. Raev pune apariția coifurilor de tip Montefortino A-B în această regiune pe seama războaielor mithridatice de la sfârșitul secolului II – prima jumătate a secolului I a. Chr.¹⁸⁴⁷. La rândul său, A. V. Simonenko a opinat inițial că exemplarele care se datează mai timpuriu de secolul I a. Chr. au ajuns în nordul Mării Negre ca rezultat al contactelor cu celții și nu cu romanii. Același autor considera aceste coifuri ca fiind produse etrusco-italice din secolul III a. Chr.¹⁸⁴⁸, iar distribuirea lor în estul Europei o pune pe seama expansiunii celtice din secolul III a. Chr. Tot el susținea că aceste coifuri au ajuns la sarmați și sciții târziu fie în urma contactelor directe cu celți, fie ca urmare a ciocnirilor militare în urma incursiunilor efectuate de celți în zona Niprului¹⁸⁴⁹. M. Ju. Trejster consideră coifurile din secolele IV-III a. Chr. ca fiind etrusco-italice și pune apariția acestora în regiune pe seama confruntărilor militare dintre sciți și sarmați cu Mithridates VI Eupator sau ca rezultat al participării sarmaților alături de regele Pontului în campaniile militare din Asia¹⁸⁵⁰. Tot el nu exclude pătrunderea acestor coifuri în stepele nord-pontice din regiunea Balcanilor și Carpaților¹⁸⁵¹. Într-o lucrare recentă, dedicată sarmaților din regiunea Kuban, se consideră că toate coifurile de tip Montefortino A-B au ajuns la sarmați în urma participării lor, de partea lui Pharnaces I¹⁸⁵², în războiul purtat de acesta cu statele din Asia Mică în anii 183-179 a. Chr.¹⁸⁵³, iar cele de tip Montefortino C în urma participării la războaiele mithridatice¹⁸⁵⁴.

Cert este că, pe baza descoperirii unor coifuri împreună cu piese bine databile, putem afirma că acestea (Montefortino A, B, C), au ajuns, cel mai probabil, în stepele nord-pontice fie ca pradă de război în urma participării sarmaților la campaniile militare ale lui Mithridates VI Eupator¹⁸⁵⁵ împotriva

¹⁸⁴² Simonenko 2001, p. 256-257.

¹⁸⁴³ Smirnov 1984, p. 71; Anfimov 1987, p. 204; Raev, Simonenko, Trejster 1991, p. 492, fig. 30/4; Marčenko 1996, p. 79, fig. 114/2-3.

¹⁸⁴⁴ Simonenko 1999a, fig. 6/3-4; Mordvinceva 2001a, fig. 3/1-2.

¹⁸⁴⁵ Simonenko 1986, p. 63-67, fig. 1/2; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 128-129; Raev, Simonenko, Trejster 1991, p. 484, fig. 24.

¹⁸⁴⁶ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 125; Simonenko 2001, p. 257.

¹⁸⁴⁷ Raev 1986a, p. 85-86; Raev 1988, p. 39.

¹⁸⁴⁸ Simonenko 1987a, p. 108.

¹⁸⁴⁹ Simonenko 1987a, p. 108.

¹⁸⁵⁰ Trejster 1987, p. 4-5; Trejster 1992, p. 41, 44-46; Trejster 1993, p. 791-793. Vezi același punct de vedere la Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 124.

¹⁸⁵¹ Trejster 1987, p. 4-5; Trejster 1992, p. 41, 44-46; Trejster 1993, p. 791-793.

¹⁸⁵² Suveran al Regatului Pontului între anii 185-170 a. Chr., care a extins hotarele statului său în dauna regatelor elenistice vecine – Bithinia, Pergam și Cappadocia.

¹⁸⁵³ Marčenko 1996, p. 71.

¹⁸⁵⁴ Marčenko 1996, p. 71-72.

¹⁸⁵⁵ Potrivit lui Appian (*Mithridates*, 15, 53), din armata monarhului Pontului făceau parte sciți, tauri, bastarnii, traci, sarmați și alte neamuri din zona dunăreană și zona nord-pontică. Tot Appian notează pentru o perioadă ceva mai târzie (înainte de anul 74 a. Chr. când începe al treilea război mithridatic), că în alianța regelui Pontului au fost cooptați sarmați regali și iazigii (*Mithridates*, 69, 293).

provinciilor romane din Asia și Galatia¹⁸⁵⁶, fie prin achiziționarea lor de către sarmați direct de la celți atunci când aceștia s-au aflat în regiune¹⁸⁵⁷. În acest sens ni se pare relevantă relatarea lui Appian care amintește existența în cadrul armatei lui Mithridates Eupator, dislocate în anul 63 a. Chr. în Bospor, a unui detașament de galați ce îl aveau în frunte pe Bitoites¹⁸⁵⁸. Foarte probabil, după cum bine s-a remarcat¹⁸⁵⁹, pe această cale a ajuns în zona nord-pontică și spada din perioada Latène mijlociu din mausoleul de la Neapolis, care a fost descoperită împreună cu o oglindă etruscă din secolul II a. Chr.¹⁸⁶⁰.

Adevărul este că, cea mai mare parte a coifurilor etrusco-italice și celtice descoperite în spațiul cuprins între Caucaz și gurile Dunării, provin din cadrul unor complexe mult mai târzii decât perioada de producție a lor. Ca dovadă că lucrurile au stat așa și în alte spații poate fi dat mormântul celtic descoperit în Asia Mică, ce avea ca inventar un coif de tipul Montefortino A, o spadă din perioada Latène mijlociu, lance, fibule de schemă Latène mijlociu și o tetradrahmă din argint din anii 70-63 a. Chr. a regelui Ariobarzan I al Cappadociei¹⁸⁶¹.

VI. 8. 2. 2. Scuturi

Una din armele defensive utilizate frecvent de popoarele lumii antice a fost scutul purtat în luptă, de regulă, pe mâna stângă. Acesta era menit să apere corpul de loviturile diferitelor arme ofensive, cum ar fi lancea, sulita, săgeata și, nu în ultimul rând, spada și pumnalul. Nu au constituit o excepție în acest sens nici sarmații, chiar dacă în mormintele acestora ele nu se prea întâlnesc pe parcursul timpului.

Foarte probabil că una din formele principale ale scutului folosit de sarmați să fi fost cea rotundă. Pe lângă acesta sarmații au folosit, mai mult ca sigur, și scutul oval, care proteja o parte mult mai mare a corpului.

Deși scuturile utilizate de sarmați nu au prea ajuns până la noi, foarte probabil, că acestea erau, ca și la alte popoare, confecționate în întregime din lemn peste care era întinsă o piele groasă¹⁸⁶². De exemplu, în mediul scitic din secolele IV-III a. Chr. sunt cunoscute două scuturi din lemn¹⁸⁶³.

Sarmații au folosit și scuturi împletite din nuiele sau din coajă de copac așa cum s-au utilizat pe un imens teritoriu al Eurasiei¹⁸⁶⁴. În acest sens relevantă este relatarea lui Strabon care menționează utilizarea scuturilor împletite din nuiele¹⁸⁶⁵.

Alături de scuturile menționate mai sus sarmații au folosit, la fel ca și sciiții¹⁸⁶⁶, scuturi placate cu metal. O dovadă în acest sens este scutul fragmentar din tezaurul de la Velikoploskoe (Fig. 137/5). Din acesta se păstrează fragmente de bronz de mari dimensiuni, puternic deformate și corodate, ce acopereau partea exterioară a scutului, care a avut dimensiunile de 60 x 42 cm, iar înălțimea de 9 cm (Fig. 137/5). Pe partea interioară a marginii s-a păstrat, parțial, o fâșie lată de 1 cm care prindea pielea și căptușeala cu ajutorul unor nituri cu o lungime de 0,25 cm. În schimb, pe partea exterioară a marginii scutului niturile au forma unor proeminențe rotunde, ușor bombate, ce se află la o distanță de 1,3–1,5 cm una de alta. Un scut foarte asemănător cu cel de la Velikoploskoe a fost descoperit în anul 1843 de către G. Așik într-un

¹⁸⁵⁶ Appian, *Mithridates*, 18-21, 112. Vezi în acest sens la Raev 1986a, p. 86; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 124; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 469-470; Trejster 1992, p. 41; Treister 1993, p. 791-793.

¹⁸⁵⁷ În ceea ce privește opinia că o parte a acestor coifuri au ajuns la sarmați ca urmare a ciocnirilor cu trupele lui Mithridates VI Eupator atunci când acestea se aflau în nordul Mării Negre (Cf. Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 124; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 470; Trejster 1992, p. 41), credem că aceasta este valabilă doar dacă acei sarmați erau alții decât aliații lui Mithridates VI Eupator.

¹⁸⁵⁸ Appian, *Mithridates*, 111.

¹⁸⁵⁹ Treister 1993, p. 792-793; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 124; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 470.

¹⁸⁶⁰ Pogrebova 1961, p. 114, fig. 11/4, 6; Treister 1993, p. 792-793, fig. 4; Simonenko 2001, p. 241.

¹⁸⁶¹ Trejster 1987, p. 4; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 124.

¹⁸⁶² O confirmare în acest sens o avem la Claudius Aelianus care în lucrarea sa **Despre animale** vorbește despre un animal a cărui piele era folosită de către sciiții pentru acoperirea părții exterioare a scutului (Claudius Aelianus, *De natura animalium*, apud Latyșev 1948a, p. 223).

¹⁸⁶³ Černenko 1968, p. 100.

¹⁸⁶⁴ Cf. Černenko 1968, p. 100.

¹⁸⁶⁵ Strabon VII, 3, 17.

¹⁸⁶⁶ Černenko 1968, p. 101-111.

tumul din secolele IV-III a. Chr. de lângă Kerč¹⁸⁶⁷, iar altele cu o construcție asemănătoare provin din mediul scitic¹⁸⁶⁸.

În ceea ce privește scuturile cu *umbo* metalic, la ora actuală, ele nu sunt documentate în mediul sarmatic din perioada și teritoriul analizat.

Singurele *umbo*-uri descoperite, până în prezent, în mormintele sarmatice cercetate pe întinsul spațiu nord-pontic provin din bogatul mormânt tumular de la Sadovyj¹⁸⁶⁹, mormântul tumular nr. 28 de la Vysočino¹⁸⁷⁰, T 17 M 1 de la Kurči¹⁸⁷¹ și Ozernoe III¹⁸⁷². Primele două *umbo*-uri provin din morminte care se datează, pe baza bogatelor inventare¹⁸⁷³, cândva în a doua jumătate a secolului I p. Chr.¹⁸⁷⁴, iar cele de la Kurči și Ozernoe sunt din a doua jumătate a secolului III p. Chr. (Kurči) și prima jumătate a secolului IV p. Chr. (Ozernoe)¹⁸⁷⁵. În toate aceste patru cazuri scuturile au constituit importuri în mediul sarmatic.

Autorii antici nu au o părere unitară cu privire la folosirea scutului de către sarmați. Tacitus, vorbind de roxolani, menționează că ei nu obișnuiesc să se apere cu scutul¹⁸⁷⁶. Această afirmație a lui Tacitus este infirmată de Strabon care menționează că roxolanii poartă scuturi împletite din nuiele¹⁸⁷⁷. Cassius Dio, atunci când descrie lupta dintre romani și iazigi pe gheața Dunării, arată că romanii prindeau frâiele, scutul sau lancea iazigilor și îi trăgeau jos de pe cal¹⁸⁷⁸. Și în lucrarea mai târzie a lui Ammianus Marcellinus este pomenit scutul ca armă defensivă la sarmați¹⁸⁷⁹. Trebuie menționat că relatarea lui Tacitus este destul de vagă în ceea ce privește utilizarea scutului. La prezentarea etnică el consideră ca element distinctiv faptul că sarmații luptă fără scut. Descrierea sa corespunde, într-un fel, reprezentărilor de pe Columna lui Traian și cea a lui Marcus Aurelius unde sarmații apar reprezentați fără scuturi. Dar Tacitus, când descrie incursiunile roxolanilor în Moesia din anul 69 p. Chr., se referă la catafractarii sarmați-roxolani care nu foloseau scuturi. Mai mult decât atât, nu trebuie omis și faptul că grosul contingentelor militare sarmate era format din cavaleria ușoară și pedestre care a utilizat într-o măsură mai mare sau mai mică scutul.

Nu se pot trage concluzii privind utilizarea scuturilor de către sarmați nici pe baza reprezentărilor de pe Columna lui Traian unde sarmații redați sunt în totalitate catafractari.

Cert este că, deși sursele arheologice, literare și iconografice nu sunt prea numeroase, credem, totuși, pe baza puținelor informații existente, că sarmații, deși într-o măsură mai mică decât alte populații, au utilizat de-a lungul timpului scutul.

VI. 8. 2. 3. Armuri

Una din armele de apărare individuală folosită de sarmați pe parcursul secolelor a fost armura.

Armurile din perioada sauromatică și sarmatică timpurie nu prea sunt cunoscute. Cei mai vechi solzi din fier ce provin de la o armură sauromatică, care se datează pe baza vârfurilor de săgeți din bronz în secolul V a. Chr., provin de la Kavylovka, în apropiere de Atkarska¹⁸⁸⁰. Tot în secolul V a. Chr. se datează zece solzi din bronz descoperiți de P. S. Rykov la Tonkošurovka¹⁸⁸¹. În perioada sauromatică se datează și armura din T 1 M 1 din necropola de la Nikol'skoe. Trebuie remarcat faptul că solzii din acest

¹⁸⁶⁷ Cf. Černenko 1968, p. 101-102.

¹⁸⁶⁸ Černenko 1968, p. 102-103.

¹⁸⁶⁹ Raev 1986, p. 44-46, pl. 1/2; Ščukin 1987, p. 49 sqq.; Ščukin 1993, p. 323, fig. 1/1; Simonenko 2001, p. 284-285, fig. 44/2.

¹⁸⁷⁰ Raev 1986, 77-78, pl. 65/1; Ščukin 1987, p. 49 sqq.; Ščukin 1993, p. 323, fig. 1/2; Simonenko 2001, p. 284-285, fig. 44/3

¹⁸⁷¹ Simonenko 1999a, p. 232-233, fig. 46/5; Simonenko 2001, p. 285, fig. 44/1.

¹⁸⁷² Simonenko 1999a, p. 232-233, fig. 46/6; Simonenko 2001, p. 285, fig. 44/4.

¹⁸⁷³ Vezi pentru întregul inventar din aceste morminte la Raev 1986, p. 44-46, pl. 1-8, 32-35, p. 77-78, pl. 64-70.

¹⁸⁷⁴ Ščukin 1987, p. 51; Ščukin 1993, p. 323; Simonenko 2001, p. 285.

¹⁸⁷⁵ Simonenko 1999a, p. 232-233; Ščukin 2001, p. 285.

¹⁸⁷⁶ Tacitus, *Istori*, I, 79, 4.

¹⁸⁷⁷ Strabon VII, 3, 17.

¹⁸⁷⁸ Cassius Dio LXXII, 7.

¹⁸⁷⁹ Ammianus Marcellinus XVII, 12, 10.

¹⁸⁸⁰ Smirnov 1961, p. 75, fig. 42/3; Hazanov 1971, p. 52, pl. XXVIII/1; Bărcă 1997, p. 921, fig. 1/1.

¹⁸⁸¹ Hazanov 1971, p. 52, pl. XXVIII/2; vezi și la Bărcă 1997, p. 921, fig. 1/2.

mormânt sunt de două feluri: mici, de dimensiunile de 2 x 1,7 cm, având o formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și de dimensiuni mari, de 4,5 x 1,5 cm¹⁸⁸². Din perioada sarmatică timpurie provin fragmentele unei armuri din fier care au fost descoperite într-un mormânt de secol IV a. Chr. de către V. P. Șilov¹⁸⁸³. Solzi din bronz, de formă dreptunghiulară, au fost descoperiți în umplutura mormântului jefuit de la Usatovo¹⁸⁸⁴. În schimb, în T 7 M 6 de la Verhne-Pogromnoe au fost descoperite fragmentele unei armuri care se datează, ca și întregul mormânt, în secolele III-II a. Chr.¹⁸⁸⁵.

În perioada sarmatică timpurie se datează și cuirasa din fier din T 1 de la Prohorovka¹⁸⁸⁶, care este formată din două părți (piept și spate), ce ajungeau până la brâu. Pe baza bogatului inventar mormântul a fost datat de unii autori în secolele IV-III a. Chr.¹⁸⁸⁷, de alții doar în secolul III a. Chr.¹⁸⁸⁸, iar de unii în secolele III-II a. Chr. sau chiar doar în secolul II a. Chr.¹⁸⁸⁹.

Armuri din solzi sunt prezente și în mormintele sarmatice timpurii din regiunea Kuban, ele fiind descoperite la Kostromskaja, Ul'skij aul și tumulii de la Semibratino¹⁸⁹⁰.

Tot din perioada sarmatică timpurie datează solzi de armură descoperiți în T 33 de la Kazanskaja, T 18 de la Voronežskaja, T 1 de la Kostromskaja etc.¹⁸⁹¹. Solzii de la Voronežskaja și Kostromskaja sunt de tipul cu nervură mediană și patru găuri de prindere în partea superioară. Din morminte, din perioada sarmatică timpurie, sunt și solzii de armură de la Bykovo, Krivaja Luka și Kalinovka¹⁸⁹².

În mediul sarmatic timpuriu din nordul Mării Negre singurele fragmente de la o armură provin din mormântul distrus de la Bulahovka¹⁸⁹³, care se datează pe baza bogatului inventar (cupe din argint, falere, cazan din bronz), în prima jumătate a secolului I a. Chr. și în mantaua tumulului "Tokmakmogila" de lângă Melitopol¹⁸⁹⁴. Solzii armurii de la Bulahovka sunt realizați din fier și sunt de două mărimi. Primii au marginea superioară dreaptă, iar cea inferioară rotunjită, iar ceilalți sunt de dimensiuni mari și au forma unor plăcuțe. Solzii din bronz de la Melitopol' au fost descoperiți împreună cu mai multe zale din bronz și un coif de tipul Montefortino B.

Cert este că aceste descoperiri, deși puține la număr, ne dau o imagine despre armura timpurie a sarmaților. Ca și armurile sciților și meoților ele erau alcătuite dintr-un număr mare de solzi ce erau prinși de căptușeala din piele sau stofă. Ei erau dispuși în rânduri orizontale, acoperindu-se parțial unul pe altul.

Solzii acestor armuri erau de formă dreptunghiulară și aveau, de regulă, partea inferioară ușor rotunjită. Dimensiunile lor variau de la 2-2,2 x 1,5 cm până la 6 x 5 cm, ceea ce corespunde, după cum bine a remarcat A. M. Hazanov¹⁸⁹⁵, cu dimensiunile armurilor din solzi scitice¹⁸⁹⁶. În partea superioară aceștia au câteva orificii pentru a fi prinse de căptușeală. În ceea ce privește numărul orificiilor trebuie spus că acesta variază la fel ca și poziția lor.

Între ei solzii, erau prinși doar pe orizontală ceea ce făcea ca armura să fie mult mai elastică și mobilă. În locurile în care, însă, era necesară o prindere mai rigidă era nevoie de orificii suplimentare¹⁸⁹⁷.

În ceea ce privește construcția armurilor sarmatice timpurii aceasta nu este cunoscută, însă, foarte probabil, că nu era cu mult diferită decât a celor scitice¹⁸⁹⁸.

¹⁸⁸² Hazanov 1971, p. 52.

¹⁸⁸³ Hazanov 1971, p. 52, pl. XXVIII/3, 12; Bârcă 1997, p. 921, fig. 1/3.

¹⁸⁸⁴ Hazanov 1971, p. 52.

¹⁸⁸⁵ Hazanov 1971, p. 52, pl. XXVIII/4-5; Bârcă 1997, p. 921, fig. 1/4-5; Simonenko 2001, p. 269, fig. 40/2, 4.

¹⁸⁸⁶ Rostovcev 1918, p. 12-14, 79, fig. 15-16; Hazanov 1971, p. 52; Polin 1992, p. 75-76; Mordvinceva 1996a, p. 155-159; Simonenko 2001, p. 279.

¹⁸⁸⁷ Moškova 1963, p. 8.

¹⁸⁸⁸ Mordvinceva 1996a, p. 158.

¹⁸⁸⁹ Rostovcev 1918, p. 79; Polin 1992, p. 75-76.

¹⁸⁹⁰ Hazanov 1971, p. 59, pl. XXX/7.

¹⁸⁹¹ Hazanov 1971, p. 59, pl. XXX/1, 6, 7; Bârcă 1997, p. 923, 2/1.

¹⁸⁹² Hazanov 1971, pl. XXX/12; Simonenko 2001, p. 268-271, fig. 40/1, 3, 5-7.

¹⁸⁹³ Kostenko 1978, p. 79; Smirnov 1984, p. 110; Simonenko 2001, p. 268-271.

¹⁸⁹⁴ Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 129-130; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 488.

¹⁸⁹⁵ Hazanov 1971, p. 52.

¹⁸⁹⁶ Cf. Meljukova 1964, p. 71; Černenko 1968, p. 15-56.

¹⁸⁹⁷ Hazanov 1971, p. 52.

¹⁸⁹⁸ Černenko 1968, p. 7-56.

Pe lângă acest tip de armură de la sfârșitul perioadei sarmatice timpurii, sarmații încep să utilizeze și armurile combinate din solzi și zale¹⁸⁹⁹.

Descoperiri de armuri combinate din solzi și zale avem în mai multe morminte tumulare sarmatice de la Kazanskaja, Tbilisskaja, Ust'-Labinsk, Ladožskaja, Nekrasovskaja, Vozdviženskaja, Zubova și Lysaja Gora, dar și în multe altele¹⁹⁰⁰.

Foarte probabil, plăcuțele și zalele din bronz descoperite și în mantaua tumulului "Tokmakmogila" de lângă Melitopol' provin de la o astfel de armură. Solzii și zalele de la Melitopol' au fost descoperiți împreună cu un coif din același metal de tipul Montefortino B¹⁹⁰¹.

Fragmente de cămași de zale apar în bazinul Kuban, din secolul I a. Chr., dar fragmente de împletitură din zale avem descoperite în mormintele sarmatice mai timpurii¹⁹⁰². La rândul său, A. M. Hazanov menționează existența unor fragmente de armuri din zale, în bazinul Kuban, mai timpuriu de secolul I a. Chr. Tot el precizează că există descoperiri în morminte mai timpurii însă menționează și că nu există o dovadă că materialul din aceste morminte nu a fost amestecat cu cel din altele mai târziu¹⁹⁰³.

În ceea ce privește armurile din solzi metalici folosite de sarmați, referiri avem în Istoriile lui Tacitus, care atunci când descrie incursiunea sarmaților-roxolani în Moesia din iarna anului 69 p. Chr., menționează armura făcută din lamele de fier¹⁹⁰⁴. În armuri metalice din solzi sunt echipați și catafractarii sarmați-roxolani de pe Columna lui Traian (Fig. 203)¹⁹⁰⁵.

Numărul mic al descoperirilor de armuri metalice în mediul sarmatic, cât și relatarea lui Tacitus care menționează că acestea erau purtate de șefii și toți nobilii lor¹⁹⁰⁶, ne face să credem că o mare parte dintre sarmați s-au folosit de armuri confecționate din materiale ieftine, cum ar fi osul și pielea. Acest fapt este relatat de izvoarele antice. Astfel, Strabon menționează că sarmații roxolani folosesc coifuri și platoșe, confecționate din piele de bou netăbăcită¹⁹⁰⁷. Pausanias menționează armura sarmaților ca fiind făcută din plăcuțe, tăiate din copitele cailor, care sunt așezate în forma solzilor de șarpe¹⁹⁰⁸. Pe de altă parte, Tacitus relatează că armurile roxolanilor sunt confecționate și din lamele din curele (piele) foarte tare¹⁹⁰⁹. Ammianus Marcellinus, la rândul său, amintește de platoșele sarmaților făcute din pânză de in, în care sunt fixate, ca niște pene de pasăre, lame subțiri și lustruite, confecționate din coarne de vită¹⁹¹⁰. Astfel de armuri din solzi de os, identici cu cei metalici, au fost folosite și de către sciți¹⁹¹¹. Armuri din solzi de os sunt cunoscute încă din mileniul II a. Chr. și sunt utilizate până în Evul mediu târziu¹⁹¹².

Trebuie remarcat și faptul că platoșe din piele au folosit și alte popoare, printre acestea numărându-se parții¹⁹¹³ și romanii¹⁹¹⁴. Aceste platoșe din piele erau foarte eficiente când se lupta cu o cavalerie ușoară. Totodată, ele erau accesibile tuturor ostașilor de rând. Platoșe din piele aveau și sciții,

¹⁸⁹⁹ Hazanov 1971, p. 60; Simonenko 2001, p. 271-276.

¹⁹⁰⁰ Hazanov 1971, p. 60-61; Simonenko 2001, p. 271-276. N. I. Veselovskij a lansat, în legătură cu aceste armuri, ipoteza potrivit căreia solzii apărau părțile cele mai expuse ale corpului. Această idee a fost preluată și dezvoltată, ulterior, de către A. M. Hazanov, care susține că aceste armuri erau compuse din două părți separate, cămașa din zale și platoșa din solzi. Ultima, în opinia aceluiași autor, se îmbrăca peste prima și apăra doar pieptul și umerii (Hazanov 1971, p. 60, pl. XXXIV/3). Același autor nu exclude ca solzii și zalele să fie combinate astfel încât să formeze o singură armură așa încât o parte a acesteia să fie din zale, iar cealaltă din solzi (Hazanov 1971, p. 60, pl. XXXIV/4).

¹⁹⁰¹ Raev 1986a, p. 85-86; Raev 1988, p. 38-39; Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 129-130; Raev, Simonenko, Trejster 1991, p. 488.

¹⁹⁰² Hazanov 1971, p. 60, nota 16, pl. XXX/9-10.

¹⁹⁰³ Hazanov 1971, p. 60.

¹⁹⁰⁴ Tacitus, *Istori*, I, 79, 3.

¹⁹⁰⁵ Cichorius 1896, pl. XXIII, XXVIII, XXIX.

¹⁹⁰⁶ Tacitus, *Istori*, I, 79, 3.

¹⁹⁰⁷ Strabon VII, 3, 17.

¹⁹⁰⁸ Pausanias I, 21, 8.

¹⁹⁰⁹ Tacitus, *Istori*, I, 79, 3.

¹⁹¹⁰ Ammianus Marcellinus XVII, 12, 1-2.

¹⁹¹¹ Meljukova 1964, 72; Černenko 1965, p. 84; Černenko 1968, p. 23, fig. 8/18-19.

¹⁹¹² Cf. Hazanov 1971, p. 58 cu toată bibliografia.

¹⁹¹³ Plutarh, *Crassus*, 25, 7.

¹⁹¹⁴ Robinson 1975, p. 162.

care întăreau părțile mai expuse ale corpului cu plăcuțe metalice. O astfel de platoșă a fost descoperită în mausoleul de la Neapolis¹⁹¹⁵. Cronologic (hotarul dintre secolele II-I a. Chr.), această armură corespunde cu cele sarmatice descrise de Strabon. Platoșele din piele au fost utilizate potrivit relatării lui Moise din Horezm și de către alanii medievali¹⁹¹⁶.

Pe lângă acestea sarmații au putut utiliza și platoșe confecționate din solzi de piele, care îi imitau pe cei metalici. Astfel de solzi au fost descoperiți la Dura Europos, dar sunt cunoscuți și în China și alte regiuni din Asia Centrală¹⁹¹⁷.

VI. 9. PIESE DE HARNAȘAMENT

Pe lângă multiplele materiale arheologice descoperite piesele de harnașament reprezintă o altă categorie de artefacte arheologice întâlnite în cadrul vestigiilor analizate. Deși provin din tezaure, depozite, morminte, descoperiri izolate numărul acestora este extrem de mic în comparație cu alte zone locuite de sarmați în aceeași perioadă. Cu toate acestea avem de-a face cu un material destul de variat de astfel de artefacte reprezentate de psalii, zăbale, falere, aplici frontale sau aplici simple. Proveniența unora dintre acestea din contexte arheologice clare și în asociere cu diferite categorii de obiecte, bine databile, permite o încadrare cronologică mai exactă a lor. În unele cazuri, determinarea pieselor de harnașament a fost realizată prin analogii cu artefacte similare din restul spațiului locuit de sarmați dar și din alte spații învecinate. Obiectele acestei categorii de piese, cu un rol strict funcțional, în cadrul harnașamentului au fost realizate în special din fier, iar cele din bronz sau argint au, în afară de atributele funcționale specifice, și un rol ornamental. În sfârșit, trebuie precizat că, exceptând piesele din T 10 M 1 de la Cazaclia și mormântul distrus de la Hrușca, care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr. și aparțin perioadei sarmatice mijlocii, celelalte provin din patru tezaure (Bădragii Noi, Tvardița, Velikoploskoe, Veseloja Dolina), un depozit (Brăviceni) și o descoperire izolată (Taraclia). Acestea din urmă aparțin perioadei sarmatice timpurii și se datează în intervalul cuprins între sfârșitul secolului II – mijlocul secolului I a. Chr., ori doar prima jumătate a secolului I a. Chr.

VI. 9. 1. Zăbale

Zăbalele descoperite în mediul sarmatic din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului nu sunt foarte numeroase și variate ca tipuri și provin de la Bădragii Noi, Brăviceni (Fig. 147/16), Velikoploskoe (Fig. 138/1-3, 209/7-8) și Veseloja Dolina (Fig. 139/2, 209/5). Acestea, fără excepție, sunt zăbale ce au fost utilizate la călărie și nu la tracțiune. Ele au muștiucul din două bare de fier, cu capetele îndoite rotund, prinse între ele și care intrau în gura calului. Unele dintre ele aveau la capete câte o verigă de care erau prinse curelele, iar altele nu aveau aceste verigi. Marea majoritate a acestor zăbale erau prevăzute cu psalii din fier. Pe baza particularităților zăbalelor sus menționate acestea au fost împărțite în două tipuri, chiar dacă deosebirile dintre ele constau doar în lipsa verigilor de la capete. Totodată, în funcție de forma barei în profil zăbalele au fost încadrate în cele patru variante stabilite de W. M. Werner¹⁹¹⁸ pentru zăbalele cu verigi la capete.

Tipul I. Zăbale din două bare de fier cu capetele îndoite rotund și fără verigi la capete

Piesele acestui tip, ce au muștiucul din două bare netede, sunt reprezentate de două zăbale ce provin de la Bădragii Noi, două de la Brăviceni (Fig. 147/16) și două întregi și alte trei fragmentare de la Velikoploskoe (Fig. 138/3). Zăbalele acestui tip de la Bădragii Noi și Brăviceni au fost descoperite împreună cu psalii arcuite în forma literei C, la fel ca și cele de la Velikoploskoe. La acestea se mai adaugă trei zăbale întregi și două fragmentare ce au muștiucul din două bare torsionate de la Velikoploskoe (Fig.

¹⁹¹⁵ Pogrebova 1961, p. 120; Černenko 1964, p. 148, fig. 4; Černenko 1968, p. 13-19.

¹⁹¹⁶ Simonenko 2001, p. 280.

¹⁹¹⁷ Cf. Hazanov 1971, p. 58 cu toată bibliografia; Simonenko 2001, p. 280.

¹⁹¹⁸ Werner 1988, p. 61-73, A. Zăbale cu muștiucul din bare netede; B. Zăbale cu muștiucul din bare cu nodozități; C. Zăbale cu muștiucul din bare profilate; D. Zăbale cu muștiucul din bare torsionate.

138/1, 209/3), care sunt din bare torsionate. Acestea aveau fixate pe ele psalii cruciforme. Acestui tip de zăbale îi aparțin și cele două exemplare întregi și alte opt fragmentare de la Velikoploskoe care sunt din bare pătrate și rotunde în secțiune. De la acestea, probabil, provin o parte din cele două psalii întregi și patru fragmentare în forma literei C (Fig. 138/4).

Zăbalele din fier ce au muștiucul din două bare cu capetele îndoite rotund, dispuse în același sens la o bară și invers la alta, prinse între ele și fără inele la capete, au apărut în Caucaz încă de la hotarul dintre secolele VII-VI a. Chr.¹⁹¹⁹, însă au început să fie utilizate pe scară largă în Europa de Est doar peste un secol¹⁹²⁰. În perioada de început a utilizării acestora predomină zăbalele a căror bare sunt rotunde în secțiune, dar se întâlnesc și exemplare ce sunt dreptunghiulare sau pătrate în secțiune¹⁹²¹.

Zăbalele fără inele la capete, identice cu cele de la de la Bădragii Noi, Brăviceni și Velikoploskoe, avem în mediul sarmatic timpuriu din nordul Mării Negre în depozitul de la Novovasil'evka¹⁹²² și în mormântul distrus de la Kvašino¹⁹²³, care se datează în secolele II-I a. Chr. La acestea mai pot fi adăugate cele din tezaurul de la Mar'evka¹⁹²⁴, care se datează, cel mai probabil, cândva la sfârșitul secolului II a. Chr. – începutul/prima jumătate a sec. I a. Chr. Sunt prezente astfel de zăbale fără inele la capete și în tezaurul sarmatic de la Antipovka¹⁹²⁵ în care acestea se aflau împreună cu psalii în forma literei C și de tip tracogetic (Werner tipul VIII)¹⁹²⁶, dar și în mormântul sarmatic din secolul I a. Chr. de la Bojko-Ponur unde ele erau cu psalii cruciforme¹⁹²⁷. Tot cu psalii cruciforme sunt și zăbalele acestui tip din mormintele necropolei meoto-sarmate de la Ust'-Labinsk¹⁹²⁸, dar cele din mormintele sarmatice din nord-estul Caucazului¹⁹²⁹. Zăbale ale acestui tip se întâlnesc și în mormintele din perioada sarmatică timpurie din stânga Donului¹⁹³⁰. În primele secole p. Chr. astfel de zăbale în asociere cu diferite tipuri de psalii se întâlnesc în continuare în mediul sarmatic¹⁹³¹.

Tipul II. Zăbale din două bare de fier cu capetele îndoite rotund și verigi mari sau mici la capete (tip Glodariu, Iaroslavschi II; Werner XIV; Babeș II)¹⁹³²

Zăbalele acestui tip, aparținând variantei C în clasificare lui W. E. Werner, sunt reprezentate prin exemplarele de la Veseloja Dolina (Fig. 139/2, 209/6), și o zăbală întregă și patru fragmentare de la Velikoploskoe (Fig. 139/2, 209/8). Acestui tip, probabil, îi aparține și zăbala din care s-a păstrat un mic fragment din T 10 M 1 de la Cazacia. Zăbalele de la Veseloja Dolina au fost descoperite împreună cu psalii arcuite în forma literei C (Fig. 139/2a-b, 3-5, 209/1-3, 6), iar cele de la Velikoploskoe cu psalii cruciforme (Fig. 138/2, 209/8). Tot de la Velikoploskoe provin cele două verigi cu diametrul de 7,5 cm (Fig. 138/5), care sunt de la capetele uneia dintre zăbale fragmentare.

În legătură cu zăbalele din două bare cu capetele rotunde dar cu inele la capete trebuie spus că acestea vor fi utilizate intens pe un spațiu întins începând din epoca Latène¹⁹³³.

¹⁹¹⁹ Iessen 1953, p. 81, 106, fig. 20 (jos); Iessen 1954, p. 115, fig. 3 (sus).

¹⁹²⁰ Iessen 1953, p. 106; Smirnov 1961, p. 82.

¹⁹²¹ Jacenko 1962, p. 43-44. O astfel de zăbală care se datează în secolele IV-III a. Chr. avem și într-un mormânt sarmatic timpuriu de la est de Don (Cf. Moškova 1963, p. 37, pl. 21/6).

¹⁹²² Simonenko 1982, p. 239-240, fig. 2/2; Polin, Simonenko 1990, p. 86; Polin 1992, p. 57.

¹⁹²³ Smirnov 1984, p. 91-93; Polin 1992, p. 128, 129, fig. 19/5; Polin, Simonenko 1990, p. 86-87; Simonenko 1994a, p. 107-108, fig. 4.

¹⁹²⁴ Cf. Kuharenko 1959, p. 38; Sulimirski 1970, p. 128-129; Šilov 1975, p. 150; Smirnov 1984, p. 69, fig. 26 (sec. II-I a. Chr., sarmatic); Simonenko 1986, p. 63-68 (sec. II a. Chr., scitic); Polin 1992, p. 60-62, 145, fig. 12/2-4 (sec. II-I a. Chr. consideră că apartenența etnică este nesigură); Treister 1991, p. 77, pl. XXI; Treister 1993, p. 796-798, fig. 8-11; Trejster 1992, p. 44-46, fig. 10 (sfr. sec. II – prima jumătate a sec. I a. Chr., celtic); Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 483-488, fig. 20-24, pl. 32.

¹⁹²⁵ Guščina 1961, p. 241-246, fig. 3; Simonenko 1982, p. 240, 242, 243; Smirnov 1984, p. 69; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 472-476, fig. 7; Polin 1992, p. 60.

¹⁹²⁶ Werner 1988, p. 48-51.

¹⁹²⁷ Raev, Simonenko, Treister p.478, 1991, fig. 11/1; Marčenko 1996, fig. 105/3.

¹⁹²⁸ Anfimov 1951, p. 184, fig. 12/11-12.

¹⁹²⁹ Vinogradov 1963, fig. 15/2, 20/2, 24/2.

¹⁹³⁰ Medvedev 1990, p. 17, fig. 6/13-17; Il'jukov, Vlaskin 1992, fig. 20/1, 24/3, 25/7, 29/16.

¹⁹³¹ Medvedev 1990, fig.12/4, 18/2, 22/9, 33/6; Kostenko 1993, fig. 22/20; Guščina Zaseckaja 1994, pl. 7/44, 14/136, 40/368, 43/385; Maximenko 1998, p. 136, fig. 78/3-4.

¹⁹³² Cf. Glodariu, Iaroslavschi 1979, p. 125; Werner 1988, p. 61-73; Babeș 1993, p. 119.

¹⁹³³ Zirra 1974, p. 143 sqq., fig. 5; Werner 1988, p. 61-73; Babeș 1993, p.119-120.

Pe baza descoperirilor din anumite complexe, bine databile, W. M. Werner a constatat că zăbalele aparținând variantei A, a tipului analizat, sunt caracteristice în special Latèn-ului B2–C, iar majoritatea acelor aparținând variantei C se datează cu precădere în Latène C¹⁹³⁴. În ceea ce privește zăbalele variantei D ele sunt date în special în Latène C, dar nu este exclusă nici datarea în Latène D¹⁹³⁵.

Zăbale de acest tip, identice cu cele de la Velikoploskoe și Veseloja Dolina, sunt cunoscute și în mediul sarmatic timpuriu din spațiul nord-pontic în tezaurele de la Antipovka¹⁹³⁶ și Klimenkovka¹⁹³⁷, cât și în mormântul distrus de la Kvašino¹⁹³⁸. Astfel de zăbale au fost descoperite și într-un mormânt din secolul II a. Chr. din mausoleul de la Neapolis (Crimea)¹⁹³⁹. Zăbale cu verigi laterale sunt cunoscute în mormintele din secolele II-I a. Chr. și I p. Chr. din zona Kuban¹⁹⁴⁰. Nu rareori, dar la fel ca și în cazul zăbalelor cu verigi la capete de la Velikoploskoe și Veseloja Dolina, ele erau prevăzute și cu psalii cruciforme¹⁹⁴¹ sau în forma literei C¹⁹⁴². O asociere dintre zăbale cu verigi la capete și psalii în forma literei C avem și în depozitul de la Trușești¹⁹⁴³.

În legătură cu verigile de mari dimensiuni de la Velikoploskoe trebuie spus că acestea provin de la niște zăbale ce nu aveau psalii la fel ca și în cazul de la Antipovka¹⁹⁴⁴, Trușești¹⁹⁴⁵, Lozna¹⁹⁴⁶, necropola meoto-sarmată de la Ust'-Labinsk¹⁹⁴⁷, necropola de la Neapolis¹⁹⁴⁸, sau cele din perioada Latène de pe teritoriul Europei unde acestea sunt foarte numeroase¹⁹⁴⁹. Sunt întâlnite frecvent zăbale cu verigi de dimensiuni mai mari sau ceva mai mici la capete și în mormintele sarmatice din primele secole p. Chr. din întreg arealul locuit de aceștia¹⁹⁵⁰.

În ce privește funcția zăbalelor din fier analizate mai sus, la fel ca și a celor din tot spațiul locuit de sarmați, credem că acestea au fost folosite în primul rând pentru caii de călărit și nu pentru aceia de tracțiune, care nu aveau neapărată nevoie de zăbale metalice. De altfel, forma muștiucurilor în secțiune, dimensiunile zăbalelor, cât și faptul că sarmații au fost o populație de călăreți nomazi pentru care calul a constituit animalul principal, susțin pe deplin, afirmația noastră¹⁹⁵¹. Mai mult decât atât, pe baza dimensiunilor zăbalelor, se mai poate constata și faptul că talia cailor pentru care erau utilizate aceste zăbale era mare, ceea ce confirmă o dată în plus cele afirmate.

VI. 9. 2. Psalii

Alături de zăbale, psaliile reprezintă o altă categorie de piese din structura harnașamentului cailor. Acestea sunt prezente în descoperirile analizate, de regulă, împreună cu zăbale din două bare din fier având capetele îndoite rotund cu și fără verigi laterale la capete.

¹⁹³⁴ Werner 1988, p. 72.

¹⁹³⁵ Werner 1988, p. 72, nota 58.

¹⁹³⁶ Pe baza analizei fiecărui piese în parte complexul a fost datat în secolul II – începutul secolului I a. Chr. (Guščina 1961, p. 246), sau la sfârșitul secolului II – începutul secolului I a. Chr. (Smirnov 1984, p. 69; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 469, 472-476), fie doar în secolul I a. Chr. (Polin 1992, p. 60).

¹⁹³⁷ Jacenko 1962, p. 42-44, fig. 15/1-2; Simonenko 1982, p. 240, 243; Smirnov 1984, p. 80-84, fig. 36/1-3; Polin 1992, p. 60, fig. 11/24-25.

¹⁹³⁸ Smirnov 1984, p. 91-93, fig. 23; Polin 1992, p. 128, 129, fig. 19/3-4; Polin, Simonenko 1990, p. 86; Simonenko 1994a, p. 107-108, fig. 4.

¹⁹³⁹ Šul'c 1953, p. 31, pl. XII.

¹⁹⁴⁰ Anfimov 1952, p. 80, fig. 21/10-11, 13.

¹⁹⁴¹ Anfimov 1952, fig. 21/10; Smirnov 1984, p. 91-93, fig. 23; Polin 1992, p. 128, 129, fig. 19/3-7; Polin, Simonenko 1990, p. 86; Simonenko 1994a, p. 107-108, fig. 4.

¹⁹⁴² Jacenko 1962, p. 42 sqq., fig. 15; Guščina 1961; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 472-476, fig. 7-8.

¹⁹⁴³ Babeș 1993, p. 119-120; Petrescu-Dîmboviță 1998, p. 35-43.

¹⁹⁴⁴ Guščina 1961, fig. 3/1; Raev, Simonenko, Treister 1991, fig. 7.

¹⁹⁴⁵ Babeș 1993, p. 119, fig. 42/2; Petrescu-Dîmboviță 1998, p. 37-38, fig. 1/11.

¹⁹⁴⁶ Babeș 1993, fig. 43/11.

¹⁹⁴⁷ Anfimov 1951, p. 198, fig. 17/13.

¹⁹⁴⁸ Daševskaja 1991, p. 40, pl. 17-18.

¹⁹⁴⁹ Zirra 1974, p. 143 sqq., fig. 5; Zirra 1981, p. 135 sqq., fig. 11-12; Werner 1988, p. 61-73; Babeș 1993, p. 119-120.

¹⁹⁵⁰ Orlov, Skoryj 1989, fig. 1/7; Medvedev 1990, fig. 13/13, 21/2, 31/17, 34/16, 35/11, 42/4, 46/9; Kostenko 1993, fig. 13/8; Maximenko 1998, p. 137, fig. 78/3.

¹⁹⁵¹ Cf. pentru cultul calului la sarmați la Kostenko 1980, p. 83 sqq.

Psaliiile zăbalelor utilizate de sarmații din regiunea dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului, la harnașamentul cailor sunt de două tipuri și provin din cinci descoperiri. În ceea ce privește psalia de la Cazaclia, descoperită în stare fragmentară, este greu de stabilit tipul căruia îi aparține.

Tipul I. Psalii arcuite în forma literei C (tip Werner V/A; Babeș I/3)

Psaliiile arcuite în forma literei C, realizate dintr-o bară de metal, au brațele terminate, de regulă, cu câte o proeminență sferică, bitronconică sau aproximativ conică, uneori decorate cu dungi scurte, dispuse oblic, au partea centrală lătită și bilobată, prevăzută cu două orificii. Acestea sunt mai mult sau mai puțin arcuite și au brațele mai scurte sau mai lungi, rotunde sau pătrate în secțiune.

În mediul sarmatic din spațiul supus analizei astfel de psalii provin de la Bădragii Noi (Fig. 4/2), Brăviceni (Fig. 147/10), Veseloja Dolina (Fig. 139/2a-b, 3-5, 209/1-3, 6), Velikoploskoe (Fig. 138/3-4) și Cazaclia (Fig. 42/7). Dintre acestea se remarcă una din psaliiile de la Veseloja Dolina ce are extremitățile aplatizate ce redau stilizat chipul unor animale. Astfel de psalii, cu excepția aceloră din mediul sarmatic timpuriu nord-pontic de la Novovasil'evka¹⁹⁵² și Kvašino¹⁹⁵³, noi nu cunoaștem în lumea sarmatică dar nici în alte medii culturale. Totuși, faptul că ele au fost descoperite împreună cu aplici frontale și psalii cruciforme permite, în opinia noastră, utilizarea lor ca element de datare. În sfârșit, trebuie menționat că psaliiile acestui tip au fost descoperite împreună cu zăbale aparținând celor două tipuri analizate mai sus.

Psaliiile arcuite în forma literei C apar în mormintele sarmatice încă din secolul IV a. Chr.¹⁹⁵⁴, dar vor fi cel mai răspândite în secolele IV-III a. Chr.¹⁹⁵⁵, în special, în lumea scitică nord-pontică¹⁹⁵⁶. Cu toate acestea astfel de psalii, în număr nu foarte mare, se întâlnesc și la Dunărea de Jos¹⁹⁵⁷. Deși au avut o largă răspândire în secolele IV-III a. Chr. astfel de psalii se întâlnesc în nordul Mării Negre până în secolul I a. Chr. Astfel, mărturie în acest sens sunt descoperirile de psalii de acest tip în cavoul nr. 1 de la Vasjurino (peninsula Taman), care se datează în primul sfert al secolului II a. Chr.¹⁹⁵⁸, cele din M 2 din mausoleul de la Neapolis care se datează la sfârșitul secolului II a. Chr.¹⁹⁵⁹ sau din necropola meoto-sarmată de la Ust'-Labinsk¹⁹⁶⁰. La acestea mai pot fi adăugate cele din tezaurul de la Antipovka¹⁹⁶¹ și Mar'evka¹⁹⁶² sau depozitul de la Trușești¹⁹⁶³. O dovadă a utilizării acestora în secolele II-I a. Chr. sunt și psaliiile din tezaurul de la Klimenkovka¹⁹⁶⁴, depozitul de la Novovasil'evka¹⁹⁶⁵, mormântul distrus de la Kvašino¹⁹⁶⁶ sau cel de la Levaja Rossos' care se datează la sfârșitul secolului II a. Chr. – secolul I a. Chr.¹⁹⁶⁷.

În sfârșit, ar mai trebui menționat că psaliiile acestui tip de la Velikoploskoe se aflau împreună și cu psalii cruciforme, care, după cum vom vedea, în rândurile ce urmează, au o datare mai strânsă.

¹⁹⁵² Simonenko 1982, p. 239-240, fig. 2/2; Simonenko 1999a, p. 87, fig. 4/5; Polin, Simonenko 1990, p. 86, fig. 2/7-8; Polin 1992, p. 57.

¹⁹⁵³ Smirnov 1984, p. 91-93, fig. 23; Polin 1992, p. 128, 129, fig. 19/6; Polin, Simonenko 1990, p. 86-87, fig. 2/6; Simonenko 1994a, p. 107-108, fig. 4.

¹⁹⁵⁴ Smirnov 1961, p. 85, 86, fig. 48/3; Moškova 1963, p. 37, pl. 21/4.

¹⁹⁵⁵ Smirnov 1984, p. 93. A. I. Meljukova datează aceste psalii în lumea scitică în special în secolul IV a. Chr. (Meljukova 1981, p. 60). Vezi și la Werner 1988, p. 40-42.

¹⁹⁵⁶ Smirnov 1984, p. 93; Meljukova 1981, p. 60; Zirra 1981, p. 122; Werner 1988, p. 40-42.

¹⁹⁵⁷ Cf. Zirra 1981, p. 122, fig. 1, 3/2, 4-6; Alexandrescu 1983, fig. 7/2; Werner 1988, p. 40-42, tip V/B; Babeș 1993, p. 119; Petrescu-Dîmboviță 1998, p. 36, fig. 1/1-5.

¹⁹⁵⁸ Smirnov 1984, p. 93.

¹⁹⁵⁹ Šul'c 1953, p. 33, 77, pl. XII/6; Pogrebova 1961, p. 103, 127-128, fig. 10/1, 11/1; Daševskaja 1991, p. 40, pl. 74/15.

¹⁹⁶⁰ Anfimov 1951, p. 184, fig. 12/8.

¹⁹⁶¹ Guščina 1961, p. 246, fig. 3/5; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 476, fig. 8/1-4.

¹⁹⁶² Simonenko 1986, p. 64, 66, fig. 1/4; Raev, Simonenko, Treister 1991, fig. 22/1-3.

¹⁹⁶³ Babeș 1993, p. 119-120, pl. 42/8-12; Petrescu-Dîmboviță 1998, p. 36 sqq., fig. 1/1-5.

¹⁹⁶⁴ Jacenko 1962, p. 42-50, fig. 15/4-6; Simonenko 1982, p. 240, 243; Smirnov 1984, p. 80-84, fig. 36/5-6; Polin 1992, p. 60, fig. 11/27-28.

¹⁹⁶⁵ Simonenko 1982, p. 239-240, fig. 2/2; Simonenko 1999a, p. 73-76, 87, fig. 4/5; Polin, Simonenko 1990, p. 86, fig. 2/7-8; Polin 1992, p. 57.

¹⁹⁶⁶ Smirnov 1984, p. 91-93, fig. 23; Polin 1992, p. 128, 129, fig. 19/6; Polin, Simonenko 1990, p. 86-87, fig. 2/6; Simonenko 1994a, p. 107-108, fig. 4; Simonenko 1999a, p. 73-76, 87, fig. 4/6.

¹⁹⁶⁷ Medvedev 1990, p. 17, 23, fig. 6/18-19.

Tipul II. *Psalii cruciforme*

La fel ca și psaliile tipului anterior și cele cruciforme sunt realizate din fier. Ele au forma unei cruci, iar în partea centrală sunt lățite și au un orificiu prin care se fixau pe zăbală. Psaliile date au brațele mai scurte sau mai lungi, iar terminațiile rotunjite, ușor ascuțite, tăiate drept sau puțin îngroșate. Unele exemplare au pe brațe spini îndreptați spre botul calului.

În mediul sarmatic din teritoriul și perioada analizată astfel de psalii provin din tezaurul de la Velikoploskoe (Fig. 138/1-2, 209/7-8) și cel de la Veseloja Dolina. Acestea au fost descoperite împreună cu zăbale din două bare de fier ce au capetele îndoite rotund cu și fără verigi laterale. Mai mult decât atât în componența tezaurului erau și zăbale cu psalii în forma literei C.

K. F. Smirnov a datat psaliile cruciforme în secolele III-I a. Chr. și a limitat spațiul lor de răspândire la Caucazul de Nord și regiunea Kuban¹⁹⁶⁸. Aceste constatări au fost confirmate de-a lungul timpului de descoperirile de astfel de psalii în necropolele plane din regiunea Kuban cât și din mormintele sarmatice din același spațiu¹⁹⁶⁹. Se întâlnesc astfel de psalii și în teritoriile din nordul Caucazului unde se datează în secolele III-I a. Chr.¹⁹⁷⁰. Un număr mare de astfel de psalii avem în mormintele din secolele II-I a. Chr. din necropola de la Nižne-Džulatsk¹⁹⁷¹. Pe lângă acest spațiu astfel de psalii au fost descoperite și în mormintele sarmatice din Osetia¹⁹⁷² și Baškiriya¹⁹⁷³. Sunt cunoscute și în M 28 din necropola de la Ust'-Labinsk care se datează în secolul II a. Chr.¹⁹⁷⁴, cât și în câteva dintre morminte necropolei de la Hlinaia (stânga Nistrului)¹⁹⁷⁵, care este în curs de cercetare.

Cert este că psaliile cruciforme sunt răspândite aproape exclusiv în regiunea Kuban, unde au fost utilizate în special de către sarmați¹⁹⁷⁶ și meoți¹⁹⁷⁷. Numeroasele psalii cruciforme din necropola meotă de lângă satul Lenin se datează nu mai târziu de mijlocul secolului II a. Chr.¹⁹⁷⁸, însă acestea se întâlnesc în spațiul Caucazului de Nord și regiunea Kuban și în secolul I a. Chr.¹⁹⁷⁹. O dovadă în acest sens sunt psaliile din mormântul sarmatic din secolul I a. Chr. de la Bojko-Ponur¹⁹⁸⁰. Zăbale cu psalii cruciforme provin și din descoperirea de la Kislovodsk ce mai conținea vase ceramice, un vârf de lance și un coif de tip Montefortino C¹⁹⁸¹. Psalii ale acestui tip sunt și în complexele sarmatice timpurii din nordul Mării Negre, precum cele de la Kvašino¹⁹⁸² sau Novovasil'evka¹⁹⁸³, care se datează în secolele II-I a. Chr.

În final putem afirma, cu certitudine, pe baza concentrării descoperirilor de astfel de psalii în regiunea Kuban, că acestea trebuie considerate, cel mai probabil, ca fiind produse ale meșterilor meoți. Prezența acestor psalii în zone îndepărtate de regiunea Kuban, lipsa totală a lor în mediul sarmatic din zona Volgăi și Donului, indică prezența unor grupuri de sarmați din regiunea Kuban în zona nord și nord-vest pontică. În acest sens credem că o dovadă este și componența complexelor din care fac parte psaliile cruciforme, cât și asemănarea inventarelor acestora cu cele sarmatice din bazinul Kuban.

¹⁹⁶⁸ Smirnov 1953, p. 37-40, fig. 13.

¹⁹⁶⁹ Guščina 1983, fig. 2/6; Ždanovskij 1985, p. 9; Ždanovskij 1985a, fig. 40/10-12; Kaminskij 1986, p. 26; Marčenko 1996, p. 72-75.

¹⁹⁷⁰ Vinogradov 1963, fig. 15/2, 20/2, 24/2; Kantemirov 1981, p. 64-69; Abramova 1983, p. 37, fig. 1/17; Abramova 1993, p. 78, fig. 25/8-9, 11-12.

¹⁹⁷¹ Abramova 1983, p. 37, fig. 1/17.

¹⁹⁷² Kantemirov 1981, p. 67, fig. 3; Džis-Rajko, Suničuk 1984, p. 149.

¹⁹⁷³ Sadykova 1962, p. 257, 265, fig. 3/3; Smirnov 1984, p. 93.

¹⁹⁷⁴ Anfimov 1951, p. 184, fig. 12/12; Anfimov 1952, p. 82, fig. 21/10.

¹⁹⁷⁵ Jarovoj, Četverikov 2000, p. 15.

¹⁹⁷⁶ Cf. Marčenko 1996, p. 72-75.

¹⁹⁷⁷ Limbers 1988, p. 35; Marčenko 1996, p. 73-74.

¹⁹⁷⁸ Limbers 1988, p. 53.

¹⁹⁷⁹ Ždanovskij 1985a, p. 117, fig. 40/1-12, 141; Abramova 1993, p. 78.

¹⁹⁸⁰ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 476-478, fig. 10-14. Recent acest complex a fost datat eronat de către I. I. Marčenko, pe baza coifului, la mijlocul secolului II a. Chr. (Marčenko 1996, p. 67-68, 71).

¹⁹⁸¹ Simonenko 2001, p. 257, fig. 33/2. Pentru componența inventarului descoperirii am primit informații de la A. V. Simonenko, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

¹⁹⁸² Smirnov 1984, p. 91-93, fig. 23; Polin 1992, p. 128, fig. 19/3-4; Polin, Simonenko 1990, p. 86-87; Simonenko 1994a, p. 107-108, fig. 4/4-5; Simonenko 1999a, p. 87.

¹⁹⁸³ Simonenko 1982, p. 240; Simonenko 1999a, p. 87; Polin, Simonenko 1990, p. 86-87, Polin 1992, p. 57.

VI. 9. 3. Falere

Falerele sunt piese de podoabă din argint, rareori din aur și mult mai rar din bronz, circulare în plan și plate, concave sau conice în profil și cu dimensiuni variate. Ele au fost obținute, în cea mai mare parte a lor, prin ștanțare, ciocănire și finisate cu dălțița și punctatorul (gravare). Acestea erau atașate cu ajutorul unor nituri, fie prin urechiușe din argint, bronz sau fier. Decorul de pe falere este reprezentat de motive geometrice, fitomorfe, zoomorfe și antropomorfe. Pe unele dintre acestea sunt redați zei sau scene mitologice. În sfârșit, trebuie menționat că, pe lângă rolul funcțional de bază pe care îl aveau, falerele reprezintă un interes deosebit ca obiecte de artă.

Nomazii din stepele Eurasiei au utilizat falerele preponderent ca aplici de harnașament (Cf. Fig. 202, 204), deși în lumea elenistică și romană acestea au fost folosite cu precădere în ansambluri vestimentare, dar și în alte scopuri¹⁹⁸⁴.

Din a doua jumătate a secolului XIX și până în prezent, în stepele Europei de Est și a Siberiei de Vest, locuite de sarmați, au fost descoperite întâmplător sau în urma cercetărilor arheologice o serie întreagă de complexe, cu precădere, din ultimele secole a. Chr. și mai rar din primele secole p. Chr., ce aveau în componența lor falere bogat ornamentate. Acestea provin de la Bădragii Noi¹⁹⁸⁵, Bubueci¹⁹⁸⁶, Cazaclia¹⁹⁸⁷, Hrușca¹⁹⁸⁸, Tvardița¹⁹⁸⁹, Veseloja Dolina¹⁹⁹⁰, Velikoploskoe¹⁹⁹¹, (interfluviul Prut-Bug), Balakleja¹⁹⁹², Bulahovka¹⁹⁹³, Jančokrak¹⁹⁹⁴, Starobel'sk¹⁹⁹⁵, Taganrog¹⁹⁹⁶, Sadovyj¹⁹⁹⁷, Kobjakovo¹⁹⁹⁸, Zaporoz'e¹⁹⁹⁹ (interfluviul Nipru-Don), Fedulov²⁰⁰⁰, Dači²⁰⁰¹ (Donul de Jos), Antipovka²⁰⁰², Klimenkovka²⁰⁰³, Davydov²⁰⁰⁴ (Donul de Mijloc), Ahtanizovskaja²⁰⁰⁵, Korenovsk²⁰⁰⁶, Novodžerelievskaja²⁰⁰⁷, Rogovskaja²⁰⁰⁸, Sergievskaja²⁰⁰⁹, Seversk²⁰¹⁰, Uspensk²⁰¹¹, Vașjurina Gora²⁰¹²,

¹⁹⁸⁴ Cf. Ščukin 2001, p. 137-138.

¹⁹⁸⁵ Jarovoj, Čirkov 1988, p. 21-22; Simonenko 1999a, p. 94, fig. 6/2; Mordvinceva 2001a, fig. 3/3; Bârcă 2002, p. 104, fig. 8/5.

¹⁹⁸⁶ Polin 1992, p. 50-53, 65-66, fig. 9; Nefedova 1993, p. 15-20; Ščukin 1994, p. 98, fig. 33; Shchukin 1995, p. 211-213, fig. 6; Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 351-362; Mordvinceva 2001a, p. 108-114; Bârcă 2002, p. 104, fig. 7/1-2.

¹⁹⁸⁷ Agulnicov, Bubulici 1999, p. 288, fig. 3/1-2; Agul'nikov, Bubulici 1999, p. 12, fig. 3/5-6.

¹⁹⁸⁸ Grosu 1986, p. 258-261, fig. 1; Grosu 1990, p. 53, fig. 16D/1; Grosu 1995, p. 151, fig. 14/24; Mordvinceva 2001, p. 81, pl. 45/83.

¹⁹⁸⁹ Ščukin 1994, fig. 51; Mordvinceva 2001, p. 80-81, pl. 43; Bârcă 2002, p. 104, fig. 5-6.

¹⁹⁹⁰ Simonenko 1999a, p. 94, fig. 6/3-4, 10; Mordvinceva 2001a, p. 112, fig. 3/1-2; Bârcă 2002, p. 104, fig. 9-10.

¹⁹⁹¹ Dzis-Rajko, Suničuk 1984, p. 148-161; Polin 1992, p. 53-55, fig. 10/8; Grosu 1995, p. 167, fig. 23/11.

¹⁹⁹² Fettich 1953, p. 132-133, fig. 3; Šramko 1962, p. 238-239, fig. 88; Smirnov 1984, p. 84, fig. 38; Polin 1992, p. 128-129; Simonenko 1994a, p. 108, fig. 5; Mordvinceva 2001, p. 78-79, pl. 32-34.

¹⁹⁹³ Kostenko 1978, p. 78-85, pl. 1; Smirnov 1984, p. 108-110, fig. 52; Simonenko 1994a, p. 109, fig. 7; Mordvinceva 2001, p. 78, pl. 31.

¹⁹⁹⁴ Spicyn 1909, p. 28, fig. 80-81; Guščina 1969, p. 41-53; Smirnov 1984, p. 104, fig. 48; Simonenko 1994a, p. 112, fig. 10; Mordvinceva 1997, p. 106-115; Mordvinceva 2001, p. 79-80, pl. 37-41.

¹⁹⁹⁵ Spicyn 1909, p. 27-28, fig. 58-61; Smirnov 1984, p. 86, fig. 39/1-3, 6; Simonenko 1994a, p. 106, fig. 3/1-3, 6; Mordvinceva 2001, p. 77-78, pl. 26-30.

¹⁹⁹⁶ Spicyn 1909, p. 27, fig. 51-55, 57; Trever 1940, p. 34, 38; Smirnov 1984, p. 74-75, fig. 29; Mordvinceva 2001, p. 77, pl. 22-25.

¹⁹⁹⁷ Raev 1986, p. 46, pl. 34; Mordvinceva 2001, p. 84-85, pl. 51/102-103.

¹⁹⁹⁸ Prohorova, Guguev 1992, p. 154, fig. 12/7-8, 14-15; Mordvinceva 2001, p. 82, pl. 48/88-90.

¹⁹⁹⁹ Mancevič 1976, p. 178, fig. 5; Mordvinceva 2001, p. 84, pl. 51/100-101.

²⁰⁰⁰ Spicyn 1909, p. 23-24, fig. 43m 45, 47-49; Berhin 1962, p. 37-39; Zaseckaja 1965, p. 28-36; Mordvinceva 2001, p. 71, pl. 1-3.

²⁰⁰¹ Bespalyj 1992, p. 180-185, fig. 5-8; Mordvinceva 2001, p. 87, pl. 56-57.

²⁰⁰² Guščina 1961, p. 241-246; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 472-476, fig. 4-5; Mordvinceva 2001, p. 74, pl. 10.

²⁰⁰³ Jacenko 1962, p. 42-50; Smirnov 1984, p. 80-84, fig. 35; Mordvinceva 2001, p. 74, pl. 11.

²⁰⁰⁴ Mordvinceva 2001, p. 81, pl. 44/81-82.

²⁰⁰⁵ Spicyn 1909, p. 19-23, fig. 15-16, 21-23, 25, 31; Mordvinceva 2001, p. 72-73, pl. 6-8.

²⁰⁰⁶ Anfimov 1987, p. 198-199; Marčenko 1996, p. 80-81; Mordvinceva 2001, p. 79, pl. 35-36.

²⁰⁰⁷ Anfimov 1986, p. 186-187, fig. 2; Anfimov 1987, p. 202; Marčenko 1987, p. 49-50; Marčenko 1996, p. 78; Mordvinceva 2001, p. 80, pl. 41/77, 42.

²⁰⁰⁸ Simonenko 2001, p. 256-257.

²⁰⁰⁹ Anfimov 1987, p. 204; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 492, fig. 30/4; Marčenko 1996, p. 79, fig. 114/2-3; Mordvinceva 2001, p. 80, pl. 41/76.

²⁰¹⁰ Spicyn 1909, p. 24-26, fig. 41; Smirnov 1953, p. 32-37, pl. VIII; Mordvinceva 2001, p. 76-77, pl. 21.

²⁰¹¹ Spicyn 1909, p. 53, fig. 77-78; Mordvinceva 2001, p. 71-72, pl. 4.

²⁰¹² Rostovcev 1913-1914, p. 42, 55, pl. 18/24; Mordvinceva 2001, p. 73, pl. 9/20-25.

Verhrij²⁰¹³, Voronežskaja²⁰¹⁴, Zubovsk²⁰¹⁵, Ladožskaja²⁰¹⁶ (regiunea Kuban), Žutovo²⁰¹⁷, Krivaja Luka²⁰¹⁸, Kosika²⁰¹⁹, Baranovka²⁰²⁰ (interfluviul Don-Volga), Goni²⁰²¹ (Caucaz), Novouzensk²⁰²², Volodarka²⁰²³, Prohorovka²⁰²⁴ (interfluviul Volga-Ural), la care se mai adaugă cele de la Sidorovka²⁰²⁵, Ișim²⁰²⁶ și din colecția siberiană a lui Petru I²⁰²⁷ (Siberia de Vest). La aceste descoperiri mai pot fi adăugate cele din lumea geto-dacică și tracică din Europa de Sud-Est, care provin de la Surcea²⁰²⁸, Lupu²⁰²⁹ (la vest de Carpații răsăriteni), București-Herestrău²⁰³⁰ (la sud de Carpații meridionali), Jakimovo²⁰³¹, Galiče²⁰³², Stara Zagora²⁰³³ (la sud de Dunăre).

Aceste falere au fost publicate, de-a lungul anilor, de cercetători precum A. A. Spicyn, M. I. Rostovcev, K. V. Trever, I. I. Guščina, I. V. Jacenko, V. I. Kostenko, M. B. Ščukin, V. V. Dvorničenko, G. A. Fedorov-Davydov, N. I. Anfimov, K. F. Smirnov, I. I. Marčenko, A. P. Mancevič, I. P. Zaseckaja, E. I. Bespalyj, M. B. Ščukin, V. I. Mordvinceva (pentru spațiul cuprins între Siberia de Vest și Prut), sau D. Popescu, K. Horedt, I. Glodariu, A. Milčev. N. Fettich, R. Hachmann, S. von Schnurbein (pentru regiunea de la vest de Prut și cea de la sud de Dunăre).

La o primă analiză se poate spune că pentru ultimele secole a. Chr. – primele secole p. Chr. avem de-a face cu o concentrare a falerelor în spațiul cuprins între Volga și Dunăre. Dintre acestea cele descoperite în imensul spațiu dintre Prut și Siberia de Vest au aparținut sarmaților²⁰³⁴.

O parte din falere provin din morminte bine databile, iar altele, în special din ultimele secole a. Chr., din descoperiri care au primit în literatura de specialitate denumirea de tezaure. În legătură cu acestea din urmă opiniile cercetătorilor sunt împărțite. Astfel, K. F. Smirnov înclină să creadă că descoperirile date, din ultimele secole a. Chr., reprezintă resturile unor morminte distruse ce au aparținut unor călăreți²⁰³⁵. La rândul său, V. I. Mordvinceva consideră că acestea, după condițiile de descoperire, au legătură cu ritualul funerar al mormintelor²⁰³⁶. Totuși multe dintre falere provin din complexe care nu au nici un indiciu că ar fi fost morminte. Mai mult decât atât, condițiile asemănătoare de descoperire, cât și asemănarea componenței acestor descoperiri cu falere în care se întâlnesc, uneori, împreună anumite categorii de piese (coifuri, cupe din argint, aplici frontale, aplici, cazane, situle etc.)²⁰³⁷, ne face să afirmăm că aceste ansambluri de bunuri sunt tezaure care au aparținut nobilimii militare²⁰³⁸. Faptul că sunt descoperiri de falere și în morminte nu contrazice această afirmație.

²⁰¹³ Marčenko 1996, p. 78-79, fig. 58/4; Mordvinceva 2001, p. 72, pl. 5.

²⁰¹⁴ Anfimov 1952, 82, fig. 22; Anfimov 1987, p. 208; Mordvinceva 2001, p. 81, pl. 46.

²⁰¹⁵ Guščina, Zaseckaja 1989, p. 115, pl. 11/119, 121; Mordvinceva 2001, p. 82, pl. 48/86-87.

²⁰¹⁶ Guščina, Zaseckaja 1994, cat. nr. 179, pl. 19/179, Mordvinceva 2001, p. 82, pl. 50/91.

²⁰¹⁷ Šilov 1975, p. 150-151; Zaseckaja 1980, p. 47 sqq., fig. 1/4, 3; Mordvinceva 1994, p. 96-100; Mordvinceva 2001, p. 76, pl. 20.

²⁰¹⁸ Dvorničenko, Fedorov-Davydov 1981, p. 100-105; Mordvinceva 2001, p. 76, pl. 19.

²⁰¹⁹ Dvorničenko, Fedorov-Davydov 1993, p. 141-179, fig. 13; Mordvinceva 2001, p. 85, pl. 53/106-107.

²⁰²⁰ Mordvinceva 2001, p. 84, p. 50/98.

²⁰²¹ Mordvinceva 2001, p. 86, pl. 55/110-111.

²⁰²² Spicyn 1909, p. 29, fig. 79; Trever 1940, p. 48-50, pl. 3-5; Mordvinceva 2001, p. 75, pl. 14.

²⁰²³ Mordvinceva 1996b, p. 148-156; Mordvinceva 2001, p. 75, pl. 16-17.

²⁰²⁴ Mordvinceva 1996a, p. 155-159.

²⁰²⁵ Mordvinceva 2001, p. 75, pl. 15.

²⁰²⁶ Mordvinceva, Zdanovič, Tairov 1997, p. 176-180; Mordvinceva 2001, p. 75-76, pl. 18.

²⁰²⁷ Spicyn 1909, p. 29, fig. 70-71, 74-76; Trever 1940, p. 45-48, 50-51, pl. 1-2, 6; Mordvinceva 2001, p. 74, 85-86, pl. 12-13, 54/108.

²⁰²⁸ Fettich 1953, p. 128-131, fig. 1-2, pl. XVI/1-2, XVII; Crișan 2000, p. 74, pl. 124 cu toată bibliografia.

²⁰²⁹ Glodariu, Moga 1994, p. 33-48; Glodariu, Moga 1997, p. 585-596; Rustoiu 1997, p. 84-85, fig. 74.

²⁰³⁰ Popescu 1948, p. 35-69; Fettich 1953, p. 144 sqq. Vezi pentru fibulele-falere la Schnurbein 1986, p. 420-429, fig. 13; Hachmann 1991, p. 710-715; Rustoiu 1995, p. 113-114, fig. 1/1-2; Rustoiu 1997, p. 45-46, fig. 45/1-2.

²⁰³¹ Milčev 1973, p. 1-14.

²⁰³² Fettich 1953, p. 128-144, fig. 5-12.

²⁰³³ Schnurbein 1986, p. 409-420, fig. 7-8; Hachmann 1991, p. 682-715.

²⁰³⁴ Cf. în acest sens Smirnov 1984, p. 72-123; Mordvinceva 1996; Mordvinceva 2001 cu toată bibliografia.

²⁰³⁵ Cf. Smirnov 1984, p. 72-123.

²⁰³⁶ Mordvinceva 2001b, p. 161.

²⁰³⁷ Vezi în acest sens capitolul V.

²⁰³⁸ Aceste tezaure nu constituie o simplă ascundere, ci o conservare a atributelor funcției sociale a posesorului lor, iar îngroparea lor avea, foarte probabil, o semnificație similară depunerii de piese din morminte. Mai mult decât atât, nu este

Prima repertoriere a falerelor din ultimele secole a. Chr. a fost efectuată de A. A. Spicyn²⁰³⁹, iar primul care a remarcat unicitatea stilului și originile lui estice a fost M. I. Rostovcev²⁰⁴⁰. Tot el a legat răspândirea falerelor în stepele din sudul Rusiei de apariția în Europa de Est a sarmaților²⁰⁴¹. În sfârșit, același autor considera aceste piese ca aparținând stilului “greco-iraniano-indian”²⁰⁴². Punctul de vedere privind originea estică a falerelor a fost preluat și dezvoltat ulterior de K. V. Trever, care le-a atribuit pe acestea artei Regatului Greco-Bactrian și a introdus termenul de stil “greco-bactrian”²⁰⁴³. Cercetările ulterioare au arătat, însă, că unele dintre falerele pentru care K. V. Trever a stabilit proveniența greco-bactriană au fost realizate în nord-vestul Mării Negre²⁰⁴⁴ și Bospor²⁰⁴⁵. Cu toate acestea concluziile acestor autori au rămas fără ecou în literatura de specialitate din Rusia și Ucraina. Astfel, termenul de stil “greco-bactrian”, a cărui utilizare în unele cazuri era justificată, a început să fie folosit și pentru o serie întreagă de falere ce nu au nici o legătură cu Regatul Greco-Bactrian. Acest lucru se referă în special, după cum bine a remarcat V. I. Mordvinceva, la falerele cu motive fitomorfe și geometrice de la Balakleja, Bulahovka, Jančokrak, Starobel’sk, Taganrog, Tvardița, Korenovsk, Žutovo sau Sergievskaja²⁰⁴⁶ etc. care, după modul de realizare și caracterul stilului, au fost produse în centrele din nordul Mării Negre (Olbia sau Bospor), așa cum a propus K. F. Smirnov²⁰⁴⁷ și recent V. I. Mordvinceva²⁰⁴⁸.

O analiză a falerelor de epocă elenistică conține și cartea lui K. F. Smirnov în care acestea au fost analizate, în special, din punct de vedere cronologic și etnocultural²⁰⁴⁹. La fel ca și M. I. Rostovcev, K. F. Smirnov lega descoperirile de falere din stepele Europei de Est de sarmați²⁰⁵⁰. În plus, același autor a încercat să arate, pe baza descoperirilor de falere, mișcarea treptată a sarmaților spre vest. Problemele legate de atribuirea cronologică și cultural-istorică a falerelor de epocă elenistică sunt atinse și într-o serie de lucrări ale lui M. B. Ščukin²⁰⁵¹, iar prima încercare de elaborare a unei tipologii a falerelor de epocă elenistică și romană imperială timpurie îi aparține lui M. Pfrommer²⁰⁵². Din păcate însă, în lucrarea acestui autor nu a fost efectuată o analiză exhaustivă a tuturor izvoarelor.

În ceea ce privește falerele din primele secole p. Chr. trebuie spus că interesul pentru acestea a apărut odată cu cercetarea tumulului de la Sadovyj²⁰⁵³. Începând cu anii ’70 ai secolului XX studierea falerelor din perioada sarmatică mijlocie s-a făcut în paralel cu cea a pieselor stilului animalier. O etapă a acestui proces o reprezintă o serie de studii din volumul dedicat stilului animalier scito-siberian²⁰⁵⁴. K. F. Smirnov a presupus proveniența bosporană a falerelor realizate în stilul animalier²⁰⁵⁵, iar A. P. Mancevič a plasat centrul de producție a falerelor similare celor din tumulul de la Zaporoz’je undeva în Balcani²⁰⁵⁶. La rândul său, L. S. Klejn a pus apariția falerelor realizate în noul stil animalier, din zona Donului de Jos, pe seama aorșilor. În afirmațiile sale el se baza pe datarea tumulilor regali din regiunea Donului la hotarul dintre secolul I a. Chr. – I p. Chr., dar menționează că descoperirile din a doua jumătate a secolului I p.

exclus ca îngroparea lor să fie legată de vreo divinitate războinică. Recent, M. B. Ščukin, într-un studiu dedicat falerelor, consideră că acestea au făcut parte din componența unor complexe sarmatice cu caracter sacru (Ščukin 2001, p. 138).

²⁰³⁹ Spicyn 1909, p. 18-53.

²⁰⁴⁰ Rostovcev 1993, p. 39-56.

²⁰⁴¹ Rostovzeff 1922, p. 136, 232; Rostovcev 1925, p. 551-587; Rostovcev 1993, p. 44.

²⁰⁴² Rostovcev 1993, p. 44.

²⁰⁴³ Trever 1940, p. 52-57, 60-61.

²⁰⁴⁴ Cf. Fettich 1953, p. 127-128, 169-171, 177.

²⁰⁴⁵ Cf. Berhin 1962, p. 37-39; Zaseckaja 1965, p. 28-36.

²⁰⁴⁶ Cf. Mordvinceva 2001; Mordvinceva 2001b, p. 161-166.

²⁰⁴⁷ Smirnov 1984, p. 113.

²⁰⁴⁸ Mordvinceva 1996, p. 14; Mordvinceva 2001, p. 37, 64; Mordvinceva 2001b, p. 164 (pe baza decorului autoarea nu exclude ca falerele de la Starobel’sk și Tvardița să fi fost produse în unul din centrele din Asia Mică). Pentru unele aspecte din arta tracă de pe falerele din nordul Mării Negre din sec. II-I a. Chr. vezi Mordvinceva, Perevodčikova 2001, p. 185-187.

²⁰⁴⁹ Smirnov 1984.

²⁰⁵⁰ Smirnov 1984, p. 74-75, 112-113, 121-122.

²⁰⁵¹ Ščukin 1994, p. 138, 145-146; Ščukin 2001, p. 137-161.

²⁰⁵² Pfrommer 1993, p. 5-13, 155-164.

²⁰⁵³ Vezi Mordvinceva 2001, p. 84-85 cu toată bibliografia.

²⁰⁵⁴ Smirnov 1976, p. 74-89; Mancevič 1976, p. 164-193; Klejn 1976, p. 228-234.

²⁰⁵⁵ Smirnov 1976, p. 83, 88.

²⁰⁵⁶ Mancevič 1976, p. 178-182.

Chr. aparțin alanilor²⁰⁵⁷. Pe de altă parte B. A. Raev ajunge la concluzia că falerele din mormintele de la Žutovo, Tiflisskaja, Ust'-Labinsk, Sadovyj, Zaporož'e, Kirsanovsk III au fost realizate în orașele și așezările din nordul Caucazului și nord-estul Mării Negre, și atribuie complexe sus menționate aristocrației alane²⁰⁵⁸. La aceeași opinie a ajuns în urma analizei stilistice și I. P. Zaseckaja²⁰⁵⁹. Apartenența alanică a mormintelor cu falere realizate în stilul animalier a fost susținută și de A. S. Skripkin²⁰⁶⁰.

Cercetările ulterioare ale falerelor din primele două secole p. Chr. au fost efectuate, în special, în lucrările în care se publicau noile descoperiri de astfel de piese²⁰⁶¹.

Cea mai completă lucrare referitoare la falere sarmatice din secolele III a. Chr. – II p. Chr. îi aparține cercetătoarei V. I. Mordvinceva²⁰⁶² care a reușit în urma unei analize minuțioase a tuturor aspectelor legate de acestea să identifice șase grupe stilistice²⁰⁶³. Mai mult decât atât, autoarea a stabilit centrele în care au fost produse falerele celor șase grupe pe care le-a împărțit după criteriul funcționalității în trei clase. În interiorul claselor acestea au fost subîmpărțite pe baza sistemului de prindere pe curele în tipuri.

În mediul sarmatic analizat la ora actuală avem șapte descoperiri cu astfel de piese (Tab. 17, Fig. 239).

Tabelul nr. 17. Descoperirile de falere

Nr.	Localitatea	Material				Nr. de piese	Proveniența descoperirilor		Tipul de reprezentare				Figura
		Au	Ag	Ac	Fe		Tezaur	Mormânt	Geometric	Fitomorf	Antropomorf	Zoomorf	
1.	Bădragii Noi		•			1	•		•				4/5, 208/11
2.	Bubueci			•		6	•		•		•		37/1-2, 208/7, 9
3.	Cazaclia				•	2		•	•				42/18-19
4.	Hrușca		•			1		•					65/24, 210/3
5.	Tvardița		•			2	•		•	•		•	132-133
6.	Velikoploskoe			•		1	•				•		137/6
7.	Veseloja Dolina		•	•		2	•		•				139/11-12, 208/8, 10

Falerele de la Tvardița (Fig. 132-133) aparțin celei de-a patra grupe stilistice din clasificarea cercetătoarei V. I. Mordvinceva (stilul “grafic” din regiunea Mării Negre), a cărei trăsături esențiale sunt graficitatea, aspectul reprezentărilor și stilul original al decorului. Piesele acestei grupe se caracterizează printr-un bogat decor format din motive geometrice și fitomorfe, dar pe care se întâlnesc, mult mai rar, și figuri antropomorfe și zoomorfe aparținând repertoriului barbar²⁰⁶⁴. Toate falerele acestei grupe sunt realizate din tablă subțire din argint și sunt aurite. Marea majoritate a lor au fost produse în atelierele orașelor grecești din nordul Mării Negre și se datează la sfârșitul secolului II – secolul I a. Chr., unele

²⁰⁵⁷ Klejn 1976, p. 233.

²⁰⁵⁸ Raev 1979a, p. 210-211; Raev 1986, p. 63.

²⁰⁵⁹ Zaseckaja 1980, p. 54.

²⁰⁶⁰ Skripkin 1989, p. 179.

²⁰⁶¹ Grosu 1986, p. 258-261; Guguev 1992, p. 116-129; Guguev, Bezuglov 1990, p. 164-175; Bepalyj 1992, p. 175-191; Prohorova, Guguev 1992, p. 142-161; Dvorničenko, Fedorov-Davydov 1993, p. 141-179.

²⁰⁶² Mordvinceva 2001.

²⁰⁶³ Primele patru grupe stilistice aparțin secolelor III-I a. Chr., iar celelalte două secolelor I-II p. Chr.

²⁰⁶⁴ Mordvinceva 1996, p. 12-14; Mordvinceva 2001, p. 37, 64-65; Mordvinceva 2001b, p. 164.

exemplare întâlnindu-se chiar și în secolul I p. Chr.²⁰⁶⁵. Falerele de la Tvardița, alături de cele de la Starobel'sk, sunt datate de către V. I. Mordvinceva în prima jumătate a secolului II a. Chr. Această încadrare cronologică nu ține cont însă de datarea celorlalte piese cu care acestea au fost descoperite împreună.

În ceea ce privește falerele de la Bădragii Noi (Fig. 4/5, 208/8, 10) și Veseloja Dolina (Fig. 139/11-12, 208/11), acestea sunt circulare în plan și curbilinii în profil, ornamentate cu motive geometrice, iar în partea centrală decorate cu o rozetă ce sugerează o roată în mișcare sau discul solar cu raze curbe încadrat de un cerc. Acest decor este întâlnit pe o falera, care inițial a fost o farfurie ahemenidă, din tumulul sarmatic nr. 1 de la Prohorovka²⁰⁶⁶, care este datat în secolul III a. Chr. Un astfel de decor avem pe falerele din T 2 de la Vasjurina Gora datat în a doua jumătate a secolului III – începutul secolului II a. Ch.²⁰⁶⁷. Existența alături de aceste falere și a uneia decorată cu bogate motive geometrice și fitomorfe²⁰⁶⁸ ne face să credem că datarea acestor falere de la Vasjurina Gora, cât și a întregului mormânt, trebuie plasată mai degrabă în secolul II a. Chr. și începutul celui următor. Decorul care sugerează o roată în mișcare sau discul solar cu raze curbe este prezent și pe două din falerele din tezaurul sarmatic de la Klimenkovka care se datează în secolul II a. Chr.²⁰⁶⁹. Patru falere din aur cu un astfel de decor provin din tezaurul de la Goni (Georgia), care se datează în secolele I-II p. Chr.²⁰⁷⁰. În sfârșit, trebuie menționat că, falere cu un astfel de decor sunt și pe unul din caii călăreților reprezentați pe relieful de epocă elenistică târzie din palatul de la Halčajan²⁰⁷¹ (Fig. 202). Nu în ultimul rând, trebuie amintit că motivul ce sugerează o roată în mișcare sau discul solar cu raze curbe este considerat în arta Parției ca o influență ahemenidă certă²⁰⁷².

Pe lângă falere din argint prezentate mai sus se mai adaugă o falera din bronz de la Velikoploskoe (Fig. 137/6) și șase din același metal de la Bubueci (Fig. 37/1-2, 208/7, 9). Falera de la Velikoploskoe are reprezentat în partea centrală o mască umană (bărbat) în relief (Fig. 137/6). Aceasta a fost realizată prin ștanțare și ciocănire și este de formă rotundă în plan, iar în profil curbilinie. Pe partea exterioară a acesteia se mai păstrau două nituri de bronz ce prindeau urechiușa din fier de la care s-au păstrat doar mici urme. Autorii ce au publicat tezaurul de la Velikoploskoe compară această falera cu cele de proveniență bosporană de la Soloha²⁰⁷³. Însă această comparație este una formală după cum bine a remarcat S. V. Polin²⁰⁷⁴. Cele mai apropiate analogii pentru falera de la Velikoploskoe sunt cele patru falere de bronz, de mici dimensiuni, de la Bubueci (Fig. 37/1, 208/7), care la fel au reprezentat în partea centrală o mască umană în relief. Acestea din urmă a au fost realizate prin ciocănire din partea interioară (Fig. 37/3-4), iar din punct de vedere stilistic sunt unitare²⁰⁷⁵. De altfel, măștile umane de pe aceste falere sunt identice cu cele de pe obrăzare și au analogii în culturile Europei Centrale și de Nord din secolele II-I a. Chr.²⁰⁷⁶.

Un interes deosebit ridică celelalte două falere din bronz de la Bubueci (Fig. 37/2, 208/9), care sunt decorate cu motive geometrice în relief. E. V. Cernenko le considera pe acestea fragmente de cuirasă²⁰⁷⁷, iar V. I. Mordvinceva crede că ele sunt plăcuțe care decorau capul calului²⁰⁷⁸. În pofida acestor opinii credem că piesele în discuție sunt falere ce erau prinse de harnașamentul calului. În sprijinul acestei afirmații pot fi aduse urmele de la nituri și orificiile de pe suprafața acestora. S. V. Polin²⁰⁷⁹ compară eronat aceste falere cu cele de la Ahtanizovskaja, Taganrog și Starobel'sk, iar T. Arnăut și R. Ursu

²⁰⁶⁵ Mordvinceva 1996, p. 14; Mordvinceva 2001, p. 37, 64; Mordvinceva 2001b, p. 164.

²⁰⁶⁶ Mordvinceva 1996a, p. 155 sqq., fig. 1.

²⁰⁶⁷ Rostovcev 1913-1914, p. 42, 55, pl. XVIII/1-2, XXIV; Mordvinceva 2001, p. 73, pl. 9/20-21.

²⁰⁶⁸ Vezi falera la Mordvinceva 2001, p. 22, pl. 9/22.

²⁰⁶⁹ Jacenko 1962, p. 46, fig. 16/5-6; Smirnov 1984, p. 80-81, fig. 35/7-8; Mordvinceva 2001, p. 74, pl. 11/28.

²⁰⁷⁰ Mordvinceva 2001, p. 86, pl. 55/111.

²⁰⁷¹ Pugačenkova 1979, p. 90, fig. 103, 112.

²⁰⁷² Cf. Ščukin 2001, p. 142.

²⁰⁷³ Džis-Rajko, Suničuk 1984, p. 152-153.

²⁰⁷⁴ Polin 1992, p. 54.

²⁰⁷⁵ Mordvinceva 2001a, p. 109.

²⁰⁷⁶ Cf. în acest sens Polin 1992, p. 51; Mordvinceva 2001, p. 112-113 cu toată bibliografia.

²⁰⁷⁷ Černenko 1965, p. 101; Černenko 1968, p. 50.

²⁰⁷⁸ Mordvinceva 2001, p. 112.

²⁰⁷⁹ Polin 1992, p. 52.

Naniu²⁰⁸⁰ cu cele de la Fedulovsk. Trebuie menționat că falerele aduse ca analogii pentru exemplarele de la Bubueci sunt total diferite atât ca mod de realizare, cât și ca decor²⁰⁸¹. S. V. Polin a observat în decorul falerelor de la Bubueci motive ornamentale ce se întâlnesc pe oglinzile chinezești din perioada Han²⁰⁸², care au fost utilizate de sarmații în secolele I-II p. Chr. În cazul analizat credem că asemănarea decorului este întâmplătoare deoarece descoperirile arheologice ne dovedesc că în secolele II-I a. Chr. sarmații nu cunoșteau aceste oglinzi. Mai mult decât atât ultimele cercetări au arătat că oglinzile chinezești din mormintele sarmatice din secolele I-II p. Chr. aparțin tipului produs în prima jumătate a secolului I p. Chr.²⁰⁸³. Deși în secolele II-I a. Chr. în lumea sarmatică falerele sunt piese frecvent întâlnite²⁰⁸⁴, iar răspândirea lor în stepele eurasiene este pusă pe seama lor, noi nu cunoaștem analogii exacte sau apropiate pentru acestea. Singurul complex, unde una din falere are elemente de decor asemănătoare celor de pe falerele de la Bubueci, este în tezaurul de la Veseloja Dolina (Fig. 208/10) care se datează pe baza situlei nu mai timpuriu de secolul I a. Chr.

Legat de cele două falere din fier, de formă discoidală, placate pe partea exterioară cu foiță din aur, ce provin din T 10 M 1 de la Cazacia (Fig. 42/18-19), trebuie menționat că analogii directe pentru acestea nu am identificat. În ceea ce privește falera de la Hrușca (Fig. 65/24), prevăzută la un capăt cu două verigi, iar la celălalt cu una (nu s-a mai păstrat), decorată cu un semn de tip tamga din schema regelui sarmat Farzoios, gravat în interiorul unui cerc incizat, ținem să menționăm că aceasta are analogii apropiate în T 1 M 1 de la Daçi, care se datează în ultimul sfert al secolului I p. Chr.²⁰⁸⁵. O analogie apropiată este și piesa din mormântul de la Vesjanoe, care se datează în a doua jumătate a secolului I p. Chr.²⁰⁸⁶, dar și cea din mormântul de la Kozyrka datat la finele secolului I - începutul secolului II p. Chr.²⁰⁸⁷.

VI. 9. 4. Aplici frontale

Alături de zăbale și psalii aplicile frontale reprezintă o altă categorie de piese din structura harnașamentului cailor. Acestea, nu foarte numeroase pentru spațiul de care ne ocupăm, provin dintr-o descoperire izolată, trei tezaure și un depozit (Cf. Fig. 238). Acestea din urmă aveau în componența lor și alte categorii de piese de harnașament (falere, zăbale, psalii), dar și piese de armament sau vase din bronz.

Pentru ultimele secole a. Chr. aplici frontale au fost descoperite pe întregul spațiu cuprins între Caucaz și gurile Dunării ceea ce a stârnit în ultimele două decenii un interes pentru această categorie de piese de harnașament²⁰⁸⁸. Pe baza formei corpului acestor piese de harnașament, descoperite în mediul sarmatic, A. V. Simonenko le-a împărțit în trei mari tipuri²⁰⁸⁹. Primului tip îi aparțin aplicile din bară de bronz, de formă rotundă în secțiune, ce au un capăt îndoit în formă de verigă cu buton sferic sau conic în vârf, iar cel de-al doilea capăt terminat într-un buton aplatizat. În partea unde capătul începe să se îndoaie în verigă, bara este aplatizată și perforată. Celui de-al doilea tip îi aparțin aplicile ce sunt realizate din argint sau bronz ce au un capăt lat și aplatizat, de formă aproximativ triunghiulară, ce se lățește în partea inferioară ca și lama unui topor, iar celălalt se termină într-un cârlig cu capătul terminat într-un buton. În locul unde partea aplatizată trece în cârlig, aplicile sunt lățite și prevăzute cu un orificiu. În sfârșit, trebuie menționat că există și exemplare care au cârligul, butonul sau partea lată și aplatizată decorată cu motive geometrice. Celui de-al treilea tip îi aparțin aplicile ce au un capăt sub forma unei lacrimi, iar celălalt terminat într-un cârlig cu buton în capăt.

²⁰⁸⁰ Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 354.

²⁰⁸¹ Cf. în acest sens Mordvinceva 2001.

²⁰⁸² Polin 1992, p. 52.

²⁰⁸³ Prohorova 1992, p. 90.

²⁰⁸⁴ Cf. în acest sens Mordvinceva 2001.

²⁰⁸⁵ Bespalyj 1992, p. 181-182, fig. 7; Mordvinceva 2001, p. 86, pl. 57/113.

²⁰⁸⁶ Simonenko 1997, p. 392, 402-403, fig. 5.

²⁰⁸⁷ Simonenko 1999b, p. 109-110, fig. 4/4.

²⁰⁸⁸ Cf. în acest sens Simonenko 1982; Simonenko 1999a, p. 88-92, fig. 5, 7 cu toate descoperirile și bibliografia problemei; Polin 1992, p. 50-66.

²⁰⁸⁹ Simonenko 1999a, p. 89-90, fig. 5.

În mediul sarmatic analizat aplicile frontale provin din șase descoperiri și aparțin primelor două tipuri (Tab. 18).

Tabelul nr. 18. Descoperirile de aplici frontale

Nr.	Localitatea	Metal			Figura
		Argint	Bronz	Fier	
1.	Bădragii Noi	1 ex.			4/3, 207/1
2.	Brăviceni		1 ex.		147/13
3.	Bubueci		2 ex.		37/6-7, 207/2-3
4.	Taraclia		1 ex.		207/4
5.	Velikoploskoe	1 ex.	2 ex.		138/11, 15, 207/5-6
6.	Veseloja Dolina			1 ex.	139/9

Singurile exemplare de aplici frontale ce aparțin primului tip provin din depozitul de la Brăviceni (Fig. 147/13) și tezaurul de la Veseloja Dolina (Fig. 139/9). Pentru acestea avem analogii în teritoriul dintre Caucaz și Nistru în cadrul descoperirilor de la Mar'evka (zona Bugului de Jos)²⁰⁹⁰, Gejmanovskij Poselok²⁰⁹¹ și Pročnookopskaja (regiunea Kuban)²⁰⁹².

Piese de la Bubueci, Taraclia și Velikoploskoe aparțin celui de-al doilea tip în tipologia lui A. V. Simonenko.

Deși aplicile acestui tip sunt cele mai numeroase ele se deosebesc uneori prin materialul din care au fost executate, caracterul ornamentului, dimensiuni și unele detalii de ordin secundar. Același lucru se poate remarca și în cazul exemplarelor din spațiul analizat. Exemplarele de la Bubueci și Taraclia au partea lată și aplatizată în formă de topor cu o mică bordură pe margine. Cârlițul exemplarelor de la Bubueci este îndoit în formă de verigă, iar la exemplarul de la Taraclia el este turnat împreună cu capătul lat. Aplicile menționate sunt aproape identice cu cele de la Semenovka²⁰⁹³, Snigirevka²⁰⁹⁴ și Novovasil'evka²⁰⁹⁵. Cele din urmă au însă cârlițul îndoit în forma literei S. Butonul de la capătul cârlițului aplicelor de la Snigirevka și Semenovka este sferic, iar la exemplarul de la Novovasil'evka este cilindric și ornamentat cu incizii. În ceea ce privește aplica frontală din bronz de la Velikoploskoe (Fig. 138/11, 207/5), aceasta se deosebește de cele de la Snigirevka și Novovasil'evka prin marginea văluroasă din partea sa inferioară și cârlițul îndoit în formă de verigă. Mult mai deosebite sunt însă aplicile frontale din argint care au forme mai complexe și sunt decorate. Astfel, exemplarul de la Velikoploskoe este ornamentat cu incizii oblice pe margini, în centru cu o linie în relief, iar în partea inferioară cu două cercuri ovale și două rotunde, în relief, marcate de puncte realizate prin batere din partea exterioară. La acestea se mai adaugă un ornament, dispus pe ambele părți ale liniei, tot în relief, format din trei și respectiv două cercuri ce au un punct în mijloc și care sunt unite de niște linii formate din incizii oblice (Fig. 138/15, 207/6). O aplică frontală din

²⁰⁹⁰ Simonenko 1986, p. 64, fig. 1/5; Polin 1992, p. 60-62, fig. 12/2.

²⁰⁹¹ Polin 1992, p. 62-63, fig. 13/4.

²⁰⁹² Polin 1992, p. 63, fig. 11/23.

²⁰⁹³ Simonenko 1999a, p. 240, fig. 1/1; Simonenko 1999a, p. 89, fig. 5/12; Džis-Rajko, Sunićuc 1984, fig. 3/20; Polin 1992, p. 55-57, fig. 11/19; Arnăut, Ursu Naniu 2000, fig. 3/1.

²⁰⁹⁴ Simonenko 1982, p. 240, 243, fig. 1/3-4, 2/3; Simonenko 1999a, fig. 5/14-15; Polin 1992, p. 57, fig. 12/8-9.

²⁰⁹⁵ Simonenko 1982, p. 239-240, fig. 1/2, 2/2; Simonenko 1999a, p. 89, fig. 5/11; Polin, Simonenko 1990, p. 86; Polin 1992, p. 57, fig. 12/5.

argint decorată cu trei linii formate din cerculețe provine din tezaurul sarmatic de la Klimenkovka²⁰⁹⁶, care are marginea inferioară terminată în trei proeminente, iar pe marginile laterale și în partea centrală este decorată cu trei linii formate din cerculețe. O aplică frontală din argint decorată cu motive geometrice provine din tezaurul sarmatic de la Antipovka²⁰⁹⁷, care se datează, cel mai probabil, la sfârșitul secolului II – începutul/prima jumătate a secolului I a. Chr. În aceeași perioadă se datează și tezaurul de la Ahtanizovskaja care are în componența bogatului său inventar și o aplică frontală din argint păstrată fragmentar²⁰⁹⁸. În ceea ce privește aplica frontală de la Bădragii Noi (Fig. 4/3, 207/1) aceasta reprezintă, în opinia lui A. V. Simonenko, o variantă a tipului II²⁰⁹⁹.

Fără a intra în prea multe detalii trebuie să menționăm că într-un studiu dedicat analizei aplicelor frontale cu cârlig din stepele nord-pontice A. V. Simonenko le consideră pe acestea ca avându-și originea în cele scitice din secolele IV-III a. Chr.²¹⁰⁰. Același autor, pe baza formei în care erau turnate astfel de aplici frontale cu cârlig, descoperită în anul 1959 la Neapolis, considera că acestea au fost produse și utilizate preponderent în mediul scitic târziu²¹⁰¹. Tot el considera că exemplarele din complexele nescitice constituie importuri²¹⁰². Cu toate acestea, unele complexe estice (Antipovka, Klimenkovka, Ahtanizovskaja), care aveau în componența sa aplici frontale, A. V. Simonenko le atribuia sarmaților. Datarea complexelor cu aplici frontale în secolele III-II a. Chr. și atribuirea lor, aproape exclusivă, sciților, au adus critici din partea lui S. V. Polin, care consideră că acestea se datează în limitele secolelor II-I a. Chr. (dă preferință ultimului secol), iar atribuirea etnică poate fi diferită de la caz la caz²¹⁰³. Analiza descoperirilor de aplici frontale din nordul Mării Negre l-au făcut recent pe A. V. Simonenko să revină asupra opiniei sale inițiale și să recunoască că o mare parte dintre acestea sunt sarmatice²¹⁰⁴.

Întrucât aria de răspândire a aplicilor frontale este foarte mare²¹⁰⁵ nu putem fi de acord cu afirmația că acestea au fost produse și utilizate în cea mai mare parte doar în mediul scitic târziu și că au constituit importuri în zona Donului, Caucazului de Nord și spațiului nord-vest pontic. Chiar și realizarea lor la Neapolis nu ne permite să vorbim de o producere exclusiv scitică a acestora în condițiile în care în mormintele de la Neapolis aplicile frontale lipsesc, deși alte categorii de piese de harnașament sunt frecvent descoperite. Foarte probabil că Neapolis a fost unul dintre centrele unde acestea au fost produse, dar nu și cel mai important²¹⁰⁶. De altfel, S. V. Polin menționa că spațiul extrem de mare în care au fost descoperite aceste aplici nu exclude producerea lor și în alte centre²¹⁰⁷. În acest sens este cert faptul că majoritatea aplicelor frontale de tipul celor de la Klimenkovka, Novovasil'evka sau Snigirevka etc. provin din spațiul ne locuit de către sciți în secolele II-I a. Chr. Mai mult decât atât, piesele de la Bădragii Noi, Bubueci, Velikoploskoe, Antipovka sau Ahtanizovskaja fac parte din inventarul unor tezaur sarmatice care se datează la sfârșitul secolului II a. Chr. - prima jumătate a secolului I a. Chr. sau doar prima jumătate a secolului I a. Chr.

În ceea ce privește aplicile frontale din complexele de la Klimenkovka, Novovasil'evka și Snigirevka acestea se datează, pe baza materialului cu care au fost descoperite împreună, în intervalul secolelor II-I a. Chr.

Cert este că, în fiecare caz în parte apartenența etnică a complexelor cu aplici frontale cu cârlig la capăt poate fi diferită. Cu toate acestea se poate constata că mare parte dintre aceste aplici frontale nu fac parte din inventarul unor morminte. Mai multe decât atât, se poate remarca că acestea au fost descoperite

²⁰⁹⁶ Jacenko 1962, p. 48, fig. 15/8; Simonenko 1982, p. 240, 241, 243, fig. 1/13, 3/14; Simonenko 1999a, fig. 5/17; Smirnov 1984, fig. 35/7; Polin 1992, p. 60, fig. 11/31.

²⁰⁹⁷ Guščina 1961, p. 246, fig. 2/3; Simonenko 1982, fig. 1/ 12; Polin 1992, p. 60, fig. 12/11; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 472-476, fig. 6.

²⁰⁹⁸ Spicyn 1909, p. 22, fig. 30; Simonenko 1982, p. 240, 243, fig. 1/11; Polin 1992, p. 60, fig. 12/10.

²⁰⁹⁹ Simonenko 1999a, p. 90.

²¹⁰⁰ Simonenko 1982, p. 243-244.

²¹⁰¹ Simonenko 1982, p. 244.

²¹⁰² Simonenko 1982, p. 244.

²¹⁰³ Polin 1992, p. 65.

²¹⁰⁴ Cf. Simonenko 1993, p. 89-90; Simonenko 1999, p. 8; Simonenko 1999a, p. 88-92; Simonenko 2000, p. 160-162.

²¹⁰⁵ Cf. Simonenko 1982, fig. 4; Polin 1992, p. 50-66, fig. 16.

²¹⁰⁶ Polin 1992, p. 65.

²¹⁰⁷ Polin 1992, p. 65.

împreună cu piese de armament ofensiv (Bubueci, Novovasil'evka, Snigirevka, Semenovka, Velikoploskoe), sau defensiv (Ahtanizovskaja, Antipovka, Bubueci, Velikoploskoe), dar aproape în toate complexele există și alte categorii de piese de harnașament (zăbale, psalii, aplici și uneori falere) care au analogii în zona Donului, regiunea Kuban și Caucaz.

VI. 9. 5. Aplici

Printre piesele de harnașament din mediul sarmatic analizat se numără și câteva aplici din argint sau bronz (Cf. Fig. 238). Acestea au fost realizate, de regulă, prin ștanțare și erau prinse pe curele cu ajutorul unor nituri sau urechiușe. Ele provin din complexe din perioada sarmatică timpurie a cărui inventar este format, în general, din piese de harnașament (falere, zăbale, psalii, aplici frontale), dar și din alte categorii de obiecte (arme, piese de podoabă și vestimentație, vase de bronz sau argint).

Astfel, din tezaurului de la Bădragii Noi provin șase aplici din argint de formă rotundă în plan și curbilinie în profil, nedecorate, realizate prin ștanțare. Acestea au pe partea interioară câte o urechiușă din fier, de formă semicirculară, prinsă cu două nituri din argint. Diametrul acestora este de 3,4 cm (Fig. 4/6-11, 208/4-6). Acestora li se adaugă altele cinci, din bronz, de formă rotundă în plan și plate în profil, din tezaurul de la Veseloja Dolina (Fig. 139/1, 208/1-3). Acestea sunt prevăzute pe partea interioară, la fel ca și cele de la Bădragii Noi, cu câte o urechiușă din fier prinsă cu două nituri. Pe baza particularităților lor, cele mai apropiate analogii provin din depozitul de la Trușești²¹⁰⁸ a cărui componență indică o apartenență mai degrabă sarmatică decât bastarnică²¹⁰⁹. Un număr impresionant de aplici de harnașament din argint, unele aurite și decorate cu motive geometrice, ușor deosebite de cele de la Bădragii Noi și Veseloja Dolina, provin din tezaurul sarmatic de la Starobel'sk²¹¹⁰. O aplică rotundă din argint aurit, ornamentată cu motive geometrice și fitomorfe, provine din mormântul sarmatic distrus de la Balakleja²¹¹¹, iar alta din bronz, neornamentată, cu orificiul în partea centrală din T 4 M 2 de la Vol'no-Ulanovka²¹¹². Ca și aplicile supuse analizei noastre aceasta sunt prevăzute cu orificii de prindere prin care treceau niturile ce le fixau de curele sau prindeau urechiușele de pe partea interioară.

O altă categorie de aplici de harnașament, a căror funcționalitate în cadrul harnașamentului este greu de stabilit, este prezentă în câteva descoperiri sarmatice din această perioadă. Acestea sunt din argint, au o formă circulară în plan și în formă de *umbo* în profil, iar în partea centrală au câte un orificiu. Unele exemplare descoperite în lumea sarmatică sunt lise, iar altele au suprafața exterioară decorată cu motive geometrice și fitomorfe²¹¹³ exact ca și pe falere. Aplicile de acest tip din spațiul est-carpatic provin din depozitul de la Brăviceni (Fig. 147/14-15), tezaurul de la Velikoploskoe (Fig. 138/10, 209/4) și Veseloja Dolina (Fig. 139/10, 209/5). Două astfel de aplici din bronz, acoperite cu foiță din aur, sunt în bogatul tezaur sarmatic din stânga Donului, de la Fedulov²¹¹⁴, care este datat la sfârșitul secolului III a. Chr. – secolul II a. Chr. La acestea se mai adaugă cele din argint aurit din nordul Mării Negre din mormântul de la Balakleja²¹¹⁵, tezaurul de la Jančokrak²¹¹⁶, Klimentovka²¹¹⁷ și de la Mar'evka²¹¹⁸.

În sfârșit, trebuie menționat că din tezaurul de la Velikoploskoe provin aplici din bronz și argint de formă rotundă în plan și conică în profil ce au două extremități sub forma unor fâșii înguste care sunt petrecute una pe lângă alta cu ajutorul cărora acestea erau prinse pe curele (Fig. 138/12-14). Astfel de aplici provin și din depozitul sarmatic de la Snigirevka²¹¹⁹ care se datează în secolele II-I a. Chr.

²¹⁰⁸ Babeș 1993, p. 120, pl. 42/13-17 le consideră falere; Petrescu-Dîmboviță 1998, p. 40, fig. 1/12-16.

²¹⁰⁹ Babeș 1993, p. 217; Petrescu-Dîmboviță 1998, p. 41.

²¹¹⁰ Spicyn 1909, p. 27-28, fig. 58, 63, 67-68; Smirnov 1984, p. 86, fig. 39/5, 8-9.

²¹¹¹ Smirnov 1984, p. 84, fig. 38/5; Simonenko 1994a, p. 108, fig. 5/5.

²¹¹² Polin 1992, p. 135, 145, fig. 21/4.

²¹¹³ Balakleja, Jančokrak, Klimentovka.

²¹¹⁴ Zaseckaja 1965, fig. 7/4-5.

²¹¹⁵ Mordvinceva 2001, p. 79 pl. 34/66 o consideră faleră.

²¹¹⁶ Spicyn 1909, p. 28; Guščina 1969, p. 41-53, fig. 2; Smirnov 1984, p. 104, fig. 48; Mordvinceva 1997, p. 106, fig. 1/2; Mordvinceva 2001, p. 79, pl. 38/71 o consideră faleră.

²¹¹⁷ Jacenko 1962, p. 46, fig. 15/7; Simonenko 1982, p. 240; Smirnov 1984, fig. 36/4; Polin 1992, p. 60, fig. 11/26.

²¹¹⁸ Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 483-488, fig. 23/d.

²¹¹⁹ Simonenko 1982, p. 240; Polin 1992, p. 57.

VI. 9. 6. Obrăzare

Această categorie de piese este reprezentată de două exemplare care provin din tezaurul de la Bubueci (Fig. 37/3-4). Ele sunt din foaie de bronz cu o grosime de 0,01 cm și au fost realizate prin ciocănire din partea interioară. Decorul de pe ele este împărțit în trei registre de niște brăuri duble în relief ce sunt striate. Marginile obrăzarelor sunt ornamentate cu brăuri lise sau parțial striate. Registrul central și cel superior al primului obrăzar este împărțit în două registre de două și respectiv trei linii verticale în relief ce sunt striate. În partea dreaptă a registrului superior și cel central al primului obrăzar este reprezentată câte o ciută ce are capul întors înapoi, corpul lung și neproportional, iar picioarele reprezentate în profil. În partea stângă a registrului central sunt reprezentate trei măști umane. Printre alte motive de pe obrăzar se mai remarcă brăuri duble sau triple în formă de semicerc, o serie de brăuri drepte sau văluroase în relief (netede sau striate) și proeminențe circulare în relief (Fig. 37/3). Cel de-al doilea obrăzar are reprezentat în registrul superior un cerb cu capul întors înapoi ce este urmat de un animal cu talie mică ce are coada lungă (câine?). Partea dreaptă a registrului central este împărțită în patru carouri de brăuri duble ce sunt striate. Carourile din partea dreaptă au în partea centrală câte o steluță cu șapte și respectiv opt colțuri, iar în cele din partea stângă câte cinci proeminențe circulare în relief. În partea stângă a registrului central sunt reprezentate două măști umane. Printre alte motive, pe obrăzar se mai remarcă brăuri duble sau triple, în formă de semicerc, o serie de brăuri drepte sau văluroase în relief (netede sau striate), precum și proeminențe circulare în relief (Fig. 37/4).

Aproape toți autorii care s-au ocupat de descoperirea de la Bubueci au remarcat stilul deosebit al reprezentărilor de pe aceste obrăzare, dar și lipsa analogiilor atât pentru forma lor, cât și pentru reprezentările de pe ele. Unii autori au găsit analogii pentru decorul acestora în lumea celtică²¹²⁰, iar alții, pe lângă cele celtice, văd în ele trăsături stilistice nord-germanice²¹²¹ și dacice²¹²². B. Z. Rabinovič remarca faptul că maniera de reprezentare a animalelor și figurilor umane de pe aceste plăcuțe diferă foarte mult de maniera scitică²¹²³. La rândul său, S. V. Polin consideră că reprezentările de pe acestea amintesc de arta geto-tracică din secolele V-IV a. Chr., iar tehnica de realizare este caracteristică lumii epocii Latène, unde piese realizate în această manieră sunt cunoscute în secolele II-I a. Chr.²¹²⁴. Elementele decorative de pe aceste piese sunt considerate ca fiind caracteristice artei getice și sud-tracice de către T. Arnăut și R. Ursu Naniu²¹²⁵. Pe de altă parte, într-un studiu dedicat acestora M. I. Mordvinceva ajunge la concluzia că stilul lor artistic are analogii în toreutica celto-tracică²¹²⁶.

Legat de funcționalitatea acestor piese trebuie spus că până de curând în literatura de specialitate nu a existat o ipoteză bine argumentată²¹²⁷. Rezolvarea acesteia este posibilă astăzi, însă, datorită descoperirii din mormântul tumular de la Čisten'koe (Crimeea) care avea în componența mobilierului funerar, pe lângă tot felul de piese, două plăcuțe fragmentare din bronz de formă neregulată²¹²⁸ aproape identice cu cele de la Bubueci. Acestea se aflau în dreapta craniului calului, iar pe craniu se afla o aplică frontală din bronz. Din prima piesă s-au mai păstrat trei sferturi, iar din cea de-a doua o treime. Judecând după reconstituirea lui Ju. P. Zajcev ele formau o pereche și erau prinse pe părțile laterale ale capului calului²¹²⁹ fapt ce ne permite să le considerăm obrăzare. Nu în ultimul rând, trebuie menționat că din punct de vedere al tehnicii de realizare și a trăsăturilor stilistice piesele de la Čisten'koe sunt identice cu cele de la Bubueci.

²¹²⁰ Tallgren 1926, p. 156, 157; Rikman 1969, p. 33, 38.

²¹²¹ Zirra 1979, p. 191, *apud* Mordvinceva 2001a, p. 109; Ščukin 1994, p. 98; Shchukin 1995, p. 211-212; Eremenko 1997, p. 47-48.

²¹²² Nefedova 1994, p. 29.

²¹²³ Rabinovič 1941, p. 157.

²¹²⁴ Polin 1992, p. 51.

²¹²⁵ Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 353.

²¹²⁶ Mordvinceva 2001a, p. 112-113.

²¹²⁷ Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 355-356 le consideră plăcuțe de *gorytus*.

²¹²⁸ Koltuhov, Toščev, 1998, p. 42, 45, 174, fig. 22.

²¹²⁹ Zajcev 1999, p. 141, fig. 7.

În ceea ce privește încadrarea cronologică a obrăzarelor de la Čisten'koe trebuie spus că acestea se datează ca și întregul mormânt, pe baza unei străchini și a unui recipient pentru păstrat parfumuri și unguente, în al treilea sfert al secolului II a. Chr.²¹³⁰ sau a doua jumătate a aceluiași secol²¹³¹.

Faptul că obrăzarele de la Bubueci sunt unilaterale ne face să subscriem afirmației lui V. I. Mordvinceva potrivit căreia acestea provin de la două garnituri de harnașament pentru cap²¹³², fapt confirmat, de altfel, și de existența celor două aplici frontale.

În aceeași tehnică cu obrăzare sunt realizate și cele patru falere din bronz de mici dimensiuni (Fig. 37/1, 208/7)²¹³³, care din punct de vedere stilistic sunt unitare cu obrăzarele²¹³⁴. De altfel măștile umane de pe acestea sunt identice cu cele de pe obrăzare și au analogii în culturile Europei Centrale și de Nord din secolele II-I a. Chr.²¹³⁵. O falere din bronz de mici dimensiuni cu mască umană avem și în tezaurul din prima jumătate a secolului I a. Chr. de la Velikoploskoe (Fig. 137/6).

VI. 9. 7. Câteva considerații privind piesele de harnașament

Aproape toate piesele de harnașament prezentate în acest subcapitol, sunt din perioada sarmatică timpurie și ilustrează, pentru această perioadă și spațiu, o varietate tipologică nu prea mare. Cu toate acestea, obiectele din această categorie nu sunt, cu anumite excepții, foarte numeroase nici în restul teritoriului locuit de sarmați în perioada dintre secolul II a. Chr. – începutul secolului II p. Chr.

O parte din piesele de harnașament din cadrul descoperirilor sarmatice din teritoriul dintre Carpați și cel imediat din stânga Nistrului au o încadrare cronologică destul de largă și sunt puține la număr. Printre acestea se numără atât zăbalele, cât și psaliile ambelor tipuri.

O datare ceva mai restrânsă au cele opt aplici frontale, ce provin din cinci complexe, cât și falerele din argint și bronz prezente în șapte din cele nouă descoperiri sarmatice în care sunt piese de harnașament. Doar în două cazuri falerele fac parte din cadrul unor morminte din perioada sarmatică mijlocie (Cazaclia, Hrușca) restul fiind din cadrul tezaurilor din perioada sarmatică timpurie.

Tabelul nr. 19. Asocierea pieselor de harnașament între ele și alte categorii de artefacte din cadrul descoperirilor timpurii

Localitatea	Armament	Falere	Zăbale	Psalii	Aplici frontale	Aplici	Piese de podoabă și vestimentație	Vase de bronz	Vase de argint
Bădragii Noi									
Brăviceni									
Bubueci									
Taraclia									
Tvardița									
Velikoploskoe									
Veseloja Dolina									

Din punct de vedere al materialului de confecționare, se constată faptul că acestea sunt, în funcție de rolul pe care îl aveau în cadrul harnașamentului, din fier, bronz sau argint. De exemplu toate zăbalele și psaliile sunt din fier și au aparținut unor cai de călărit, iar aplicile frontale sunt din argint și bronz. Din argint sunt și aplicile ce ornamentau hamurile cailor de care erau fixate fie cu nituri, fie prin urechiușe. În legătură cu acestea din urmă se mai poate remarca că acestea nu sunt decorate precum cele din cadrul descoperirilor sarmatice nord-pontice de la Balakleja, Bulahovka, Jančokrak, Klimenkovka sau Starobel'sk.

²¹³⁰ Koltuhov, Toščev 1998, p. 174.

²¹³¹ Zajcev 1999, p. 144.

²¹³² Mordvinceva 2001a, p. 112.

²¹³³ Mordvinceva 2001a, p. 109 le consideră plăcuțe; Polin 1992, 51 falere, iar Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 352, 354 aplici vestimentare.

²¹³⁴ Mordvinceva 2001a, p. 109.

²¹³⁵ Cf. în acest sens Polin 1992, p. 51; Mordvinceva 2001, p. 112-113 cu toată bibliografia.

În ceea ce privește falerele ele sunt din argint și bronz. O excepție o constituie falerele de la Cazaclia care sunt din fier dar care sunt placate cu foiță din aur. Falerele de la Bubueci și Velikoploskoe sunt din bronz, iar cele de la Bădragii Noi și Tvardița sunt din foaie de argint. În tezaurul de la Veseloja Dolina una din falere este din bronz, iar cealaltă din argint. Acestea au fost realizate prin ștanțare, ciocănire și (gravare)²¹³⁶. Piese de la Tvardița și Bădragii Noi sunt aurite, ca și cea mai mare parte a falerelor din mediul sarmatic din ultimele secole a. Chr. Ca și în restul lumii sarmatice falerele din descoperirile analizate sunt decorate cu motive geometrice, fitomorfe, zoomorfe și antropomorfe. Piese de bronz de la Bubueci și Velikoploskoe au decorul în relief, iar falera de la Hrușca este lisă.

Ca și restul falerelor din lumea sarmatică și cele analizate au fost fixate pe curele cu ajutorul unor nituri, prin urechiușe sau prin intermediul a trei verigi ca în cazul de la Hrușca.

Toate falerele sunt piese circulare în plan, însă, în profil, deși există o mare diversitate, ele pot fi încadrate în trei categorii: a) falere aproape plate; b) falere concave/skyphate, cu profilul curbiliniu; c) falere conice, tip *umbo*.

În ansamblu se poate remarca că în cadrul celor nouă descoperiri cele mai numeroase piese de harnașament sunt falerele urmate de psalii, aplici frontale, zăbale și aplici. În două cazuri piesele de harnașament provin din morminte (Cazaclia, Hrușca), în cinci din tezaure (Bădragii Noi, Bubueci, Velikoploskoe, Veseloja Dolina), iar într-un singur caz din cadrul unui depozit (Brăviceni). Aplica frontală de la Taraclia a fost descoperită în mantaua unui tumul.

În ceea ce privește asocierea în inventarele complexelor timpurii a pieselor de harnașament cu alte categorii de artefacte se remarcă prezența armamentului, a vaselor de bronz (cazane, situle) și argint (cupe semisferice), cât și piese de podoabă și vestimentație (Cf. Tab. 19). În legătură cu asocierea pieselor de harnașament din mormintele de la Cazaclia și Hrușca, care se datează în secolul I p. Chr., se remarcă prezența în cadrul lor a pieselor de podoabă și vestimentație (Cazaclia, Hrușca), a armamentului (Cazaclia) și a vaselor de bronz (Cazaclia).

Cert este că toate descoperirile cu piese de harnașament, unele cu o valoare foarte mare (falerele), din complexele din perioada sarmatică timpurie, cât și asocierea în inventare între ele dar și cu arme, piese de podoabă și vestimentație, vase de bronz și argint ne fac să afirmăm că acestea au aparținut unor călăreți sarmați, care, cel mai probabil, reprezentau segmentul populației bogate. Mai mult decât atât, existența unui număr mare de descoperiri cu astfel de piese în mediul sarmatic timpuriu de la est de Don și regiunea Kuban, cât și faptul că topografia acestora corespunde cu cea a coifurilor și a altor categorii de piese din spațiul de la est și vest de Don, uneori acestea fiind descoperite împreună²¹³⁷, ne sugerează că o mare parte dintre aceste descoperiri se datează în epoca lui Mithridates VI Eupator. De altfel și descoperirile de astfel de piese din stânga Donului de Jos și regiunea Kuban sunt atribuite sarmaților ce au participat la războaiele mithridatice²¹³⁸.

În ceea ce privește mormintele de la Cazaclia și Hrușca, care aveau în componența lor piese de harnașament, acestea pot fi atribuite, pe baza inventarului, cel mai probabil, unor nobili călăreți alani, care au ajuns aici în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

²¹³⁶ Pentru modul de realizare a falerelor analizate vezi capitolul VI. 9. 3 și X.

²¹³⁷ Vezi în acest sens capitolul V.

²¹³⁸ Cf. Raev, Simonenko, Trejster 1990, p. 124; Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 469 sqq.

VII. SARMAȚII LA HOTARELE LUMII ANTICE ÎN SECOLUL I A. CHR. – ÎNCEPUTUL SECOLULUI II P. CHR. SCHIȚĂ ISTORICĂ

După cum este bine cunoscut sarmații au reprezentat una din principalele forțe politice și militare din stepele nord-pontice și cele de la est de Don de-a lungul mai multor secole. Ei au jucat un rol important și în istoria spațiului de la est de Carpați din primele secole p. Chr. Începând cu secolul I p. Chr. sarmații au constituit alături de geto-daci, cu care au coabitat pe teritoriile est-carpătice și s-au influențat reciproc, principala forță politico-militară din regiune și o barieră în fața expansiunii romane. Prezența sarmaților în spațiul est-carpatic s-a răsfrânt și asupra situației politice și economice a orașelor grecești, dar și a așezărilor rurale din preajma acestora.

În abordarea istoriei sarmaților din intervalul cronologic cuprins între secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. nu ne vom limita doar la teritoriul analizat ci vom trata istoria sarmaților din întregul spațiu nord-pontic. Vom analiza unele aspecte legate de evenimentele din perioada anterioară secolului I a. Chr., care lămuresc anumite aspecte ale istoriei sarmaților timpurii. În primul rând este vorba despre ocuparea de către sarmați a spațiului nord-pontic, iar în al doilea rând despre cea a pătrunderii și așezării sarmaților la vest de Nipru.

Se consideră că unul din cele mai timpurii izvoare scrise ce dovedește locuirea sarmaților în spațiul nord-pontic de la vest de Don este legenda despre regina sarmată Amaga. La noi au ajuns infomațiile legate de aceasta prin opera lui Polyainos. Din relatarea acestuia aflăm că regina Amaga îl desconsidera pe soțul ei bețiv și, singură, își punea garnizoanele în "țara" sa, respingea incursiunile dușmanilor asupra "țării" sale și îi ajuta pe vecinii săi. Ajutând Chersonesul, Amaga a întreprins o incursiune împotriva sciților în Crimeea, care hărțuiau orașul care se afla la o distanță de 1200 de stadii de palatul regelui scit. Regina a intrat cu detașamentul său în palatul regelui scit, omorându-l atât pe acesta, cât și pe cei care se aflau cu el, iar puterea regală a lăsat-o fiului regelui ucis, ordonându-i acestuia să conducă echitabil²¹³⁹.

Se presupune că deși informația expusă în această operă este legendară, contextul ei corespunde situației de început a dominației politico-militare a sarmaților în nordul Mării Negre. Evenimente legate de activitatea reginei Amaga au fost datate la sfârșitul secolului III a. Chr.²¹⁴⁰, mijlocul - a doua jumătate a secolului III a. Chr.²¹⁴¹, sfârșitul secolului III a. Chr. - începutul secolului II a. Chr.²¹⁴², secolul II a. Chr., până la mijlocul acestuia²¹⁴³, sau în perioada anilor 165-140 a. Chr.²¹⁴⁴. O părere diferită are S. V. Polin, care în urma analizei întregii situații, dar și a părerilor exprimate față de acest episod, a ajuns la concluzia că legenda despre regina Amaga nu poate fi datată mai devreme de secolul I a. Chr.²¹⁴⁵. Recunoscând autoritatea incontestabilă a lui M. I. Rostovcev în ceea ce privește antichitatea s-a remarcat atribuirea ipotetică a autorului, cât și faptul că legenda despre regina Amaga este doar o legendă și de aceea nu poate fi un izvor istoric²¹⁴⁶. În sfârșit, trebuie menționat că în stabilirea datei și provenienței acesteia, M. I. Rostovcev s-a bazat pe datarea sa în ceea ce privește așezarea sarmaților în regiunea de la vest de Don²¹⁴⁷. În opinia mea data exactă a evenimentelor din această legendă nu poate fi stabilită.

O dovadă importantă a existenței Sarmației Europene în primul sfert al secolului II a. Chr. este considerată o relatare din opera lui Polybios în care se vorbește de încheierea unui tratat de pace, ce a avut

²¹³⁹ Polyainos, *Stratagemata* VIII, 56, *apud* Latyșev 1893, p. 368.

²¹⁴⁰ Rostovcev 1915, p. 58-77.

²¹⁴¹ Mačinskij 1971, p. 46. Zona unde se aflau sarmații reginei Amaga este plasată între Nipru și Perekop, pe litoralul Pontului Euxin, la aproximativ 75 km de lacul Sivaș.

²¹⁴² Smirnov 1984, p. 72, 120.

²¹⁴³ Grakov 1954, p. 28.

²¹⁴⁴ Harmatta 1959, p. 8-11.

²¹⁴⁵ Polin 1992, p. 90-91, 92.

²¹⁴⁶ Polin, Simonenko 1997, p. 91.

²¹⁴⁷ Polin 1992, p. 90. M. I. Rostovcev consideră că sarmații s-au așezat în stepele de la vest de Don încă din a doua jumătate a secolului III a. Chr.

loc în anul 179 a. Chr.²¹⁴⁸, între Pharnaces I²¹⁴⁹ și Mithridates satrapul Armeniei, pe de o parte, și Eumenes, regele Pergamului, Ariarathes, regele Cappadociei și Prussias, regele Bithyniei pe de altă parte²¹⁵⁰. În textul tratatului au mai fost incluși, dintre conducătorii din Asia, Artaxes, regele Armeniei, și Acușilah (titlul nu este cunoscut n. n.)²¹⁵¹, iar dintre cei europeni Gatal, rege al sarmaților, la care se adăugau o serie de orașe grecești, cum ar fi Heracleia, Mesambria, Chersonesul și Cyzicul²¹⁵².

Din păcate, în relatarea lui Polybios nu ni se spune dacă Gatal a participat direct la operațiunile militare și nici de partea cui s-a aflat regele sarmat²¹⁵³.

Cert este că în tratatul din 179 a. Chr. regele sarmaților europeni, Gatal, figurează ca având un statut de egalitate cu ceilalți conducători.

Localizarea sarmaților lui Gatal în spațiul nord-pontic de la vest de Don se bazează pe titlul acestuia de rege al sarmaților europeni. Această localizare se sprijină pe faptul că pentru autorii antici râul Tanais reprezenta granița dintre Europa și Asia²¹⁵⁴. Cu toate acestea ținem să precizăm că, deși se consideră că Polybios s-a folosit de această împărțire²¹⁵⁵, separarea pe meridională a Europei și Asiei a apărut destul de târziu, până la aceasta fiind folosită cea latitudinară, pe linia Phasis-Caspia-Aral-Sîrdaria, ce-și are originea la geografii ionieni timpurii²¹⁵⁶ și care a fost folosită în perioada greacă clasică, elenistică și parțial romană²¹⁵⁷. Mai mult decât atât, în ultimul timp, în urma unei analize atente a datelor arheologice existente în spațiul de la vest de Don și regiunea Kuban, pentru perioada activității regelui Gatal, dar și a situației triburilor sarmatice în secolul III a. Chr. – începutul secolului II a. Chr., s-a ajuns la concluzia că posesiunile acestuia se aflau în cel din urmă teritoriu²¹⁵⁸. Ținându-se seama de situația arheologică și împărțirea pe latitudine, cât și de critica adusă de către Strabon²¹⁵⁹ lui Polybios pentru că sugerează că râul Tanais curge dinspre est²¹⁶⁰, dar și de cazurile în care autori mai târziu folosesc împărțirea Europei și Asiei potrivit geografilor ionieni, se consideră că Polybios a folosit împărțirea pe latitudine a celor două continente²¹⁶¹, chiar dacă a urcat ușor spre nord această graniță. Recent, în urma unei analize atente, S. V. Polin a demonstrat că Polybios considera Tanais-ul nu Donul, ci râul Kuban²¹⁶², ce își are izvorul în Caucaz și se varsă în Marea Azov²¹⁶³.

²¹⁴⁸ Războiul a avut loc între anii 183-179 a. Chr., iar cauzele și desfășurarea acestuia nu sunt cunoscute. Vezi pentru acest război bibliografia la Ruscu 2002, p. 93, nota 1.

²¹⁴⁹ Rege al Pontului ce a dus în tot timpul vieții sale o politică antiromană, continuată apoi de nepotul său Mithridates VI Eupator. Pe perioada domniei a tins să-și extindă puterea asupra întregului litoral al Mării Negre și a dus o politică activă de încheiere de tratate și alianțe.

²¹⁵⁰ Pergamul, Bithinia și Cappadocia erau aliați ai Romei.

²¹⁵¹ În opinia lui A. I. Nemirovskij, Acușilah a fost rege al Colchidei (*apud* Marčenko 1996, p. 154).

²¹⁵² Polybios XXV, 2, 12, *apud* Latyșev 1893, p. 444; Latyșev 1947b, p. 302.

²¹⁵³ A. I. Nemirovskij considera că regele Gatal a fost un garant al păcii între orașele-state din Asia Mică și, la fel ca și Chersonesul, nu a participat în confruntările militare (*apud* Marčenko 1996, p. 124), iar S. Ju. Saprykin consideră că orașul Chersonesus și regele Gatal au fost incluși în tratat, probabil, la propunerea Romei (Saprykin 1986, p. 194-196). K. M. Kolobova considera ca și dovedită prezența sarmaților în nordul Pontului Euxin, fapt ce a făcut-o să-l considere pe Gatal aliat al Chersonesului și să-i așeze pe sarmații acestuia la nord de Chersonesus, la intrarea în Peninsula Crimeea (Kolobova 1949, p. 27-35; aceeași opinie, Saprykin 1979, p. 55-59.). S. Ju. Saprykin crede că regele Gatal a participat la tratatul de pace dintre Regatul Pontului și statele din Asia Mică pentru a întări alianța juridică și politică a sarmaților cu Chersonesul în scopul prevenirii unor noi incursiuni asupra teritoriului acestuia (Saprykin 1986, p. 194-196). În urma unei analize atente a relatării lui Polybios I. I. Marčenko a ajuns la concluzia că regele Gatal a fost aliatul uneia dintre părți și a luat parte la confruntările militare din Asia Mică (Marčenko 1996, p. 124-126). S. V. Polin crede că regele Gatal a fost aliatul lui Pharnaces I (Polin 1989a, p. 122-123; Polin 1992, p. 93-94). Pentru participarea orașelor grecești la acest conflict vezi Ruscu 2002, p. 93-99 cu toată bibliografia.

²¹⁵⁴ Kolobova 1949, p. 27-35.

²¹⁵⁵ Polin 1992, p. 93 cu toată bibliografia.

²¹⁵⁶ Kuklina 1985, p. 143-161.

²¹⁵⁷ Polin 1992, p. 94.

²¹⁵⁸ Polin 1989a, p. 122-123; Polin 1992, p. 94; Limbers, Marčenko 1989, p. 123-125; Marčenko 1996, 125-126.

²¹⁵⁹ Strabon II, 4, 5-6. Critica lui Strabon ne dă posibilitatea să înțelegem că Tanais-ul lui Polybios își are izvorul în Caucaz, se îndreaptă spre vest și se varsă în lacul Maeotis.

²¹⁶⁰ Polybios X, 48, 1.

²¹⁶¹ Kuklina 1985, p. 151; Polin 1989a, p. 122-123; Polin 1992, p. 93-94; Marčenko 1996, p. 125.

²¹⁶² Nu rareori în antichitate râul Kuban este identificat cu Tanais-ul (Galkin, Korovin 1980, p. 106-109).

²¹⁶³ Polin 1992, p. 93.

Judecând după textul tratatului, redat de Polybios, se consideră că acesta a fost copiat după original care, după cum susțin cercetătorii, s-a aflat în senatul roman în virtutea faptului că Roma a fost garantul acestuia²¹⁶⁴. În acest caz, după cum remarca S. V. Polin, în tratat este reflectată titulatura locală, bazată pe normele geografice locale, existente în Asia Mică²¹⁶⁵.

Cert este că, independent de ce imagine avea Polybios asupra graniței dintre Europa și Asia²¹⁶⁶, în textul tratatului Europa este delimitată de Asia potrivit tradiției geografilor ionieni, adică pe latitudine. Astfel, titlul de rege al sarmaților europeni a lui Gatal nu înseamnă nicidecum că teritoriul stăpânit de acesta se afla doar în regiunea nord-pontică de la vest de Don. Credem că teritoriul pe care îl controla acest rege se afla, în cea mai mare parte a sa, așa cum s-a demonstrat²¹⁶⁷, în regiunea Kuban. Cu toate acestea nu este exclus, deși în spațiul de la vest de Don monumentele sarmatice încep să apară abia odată cu începutul secolului II a. Chr., ca teritoriul controlat de Gatal să se fi extins și în dreapta acestui râu.

O dovadă importantă a pătrunderii sarmaților în stepile de la vest de Don încă de timpuriu avem la Diodor din Sicilia²¹⁶⁸ care ne relatează că sauromații, mulți ani mai târziu după ce au fost aduși din Media și așezați la est de Tanais au devastat o parte însemnată a Sciției și i-au nimicit pe cei învinși, transformând cea mai mare parte a țării în pustiu²¹⁶⁹.

Cercetătorii moderni apreciază diferit gradul de veridicitate istorică a acestui pasaj. Cea mai negativă apreciere aparține lui S. V. Polin și A. V. Simonenko, care au făcut mari eforturi pentru a demonstra caracterul legendar și mitologic al acestuia și că în acesta trebuie văzut un episod din istoria Sciției arhaice²¹⁷⁰.

Argumentele expuse de autorii mai sus menționați, se rezumă la câteva teze: a) Diodor nu a datat evenimentul din pasajul care ne interesează, b) în opera acestuia este vorba de sauromați și nu de sarmați, c) tot contextul fragmentului se referă la evenimentele din epoca arhaică scitică (secolele VII-VI a. Chr.), d) Diodor nu sugerează în nici un fel că după devastarea și pustiirea unei părți considerabile a Sciției aceasta să-și fi încetat existența.

Chiar dacă evenimentele descrise în această carte se referă la istoria timpurie a Sciției se poate remarca că din textul lui Diodor nu rezultă că acest eveniment îl atribuie Sciției arhaice. Faptul că acesta precizează că pustiirea unei părți a Sciției a avut loc mulți ani după ce sauromații au fost aduși din Media are forma unei informații inserate, procedeu tipic pentru literatura istorică grecească și caracteristic pentru opera lui Diodor. De altfel, în pasajul în discuție, ce se referă la istoria Sciției, se evidențiază prin cuvintele **“mulți ani mai târziu”**. După această paranteză Diodor revine la evenimentele din istoria Sciției timpurii, ce au avut loc cu mult timp înaintea acelor din pasajul menționat. Dacă lucrurile nu ar sta așa, atunci orice cititor imparțial al operei lui Diodor ar rămâne nedumerit cum a putut să-și continue existența Sciția dacă cea mai mare parte a populației ei a fost ucisă sau cum într-o țară pustiită și distrusă odată s-a instaurat un interregnum²¹⁷¹. Chiar și datele arheologice nu contrazic afirmațiile lui Diodor ci, mai degrabă, le confirmă, în condițiile în care acesta scrie nu despre cucerirea și ocuparea Sciției de către sauromați, ci doar despre devastarea și pustiirea unei părți a ei, ceea ce sunt două lucruri total diferite²¹⁷².

²¹⁶⁴ Liberov 1965, p. 161; Lamouri 1979, p. 53; Saprykin 1986, p. 188-190.

²¹⁶⁵ Polin 1992, p. 93.

²¹⁶⁶ Polybios III, 37, 4.

²¹⁶⁷ Polin 1989a, p. 122-123; Polin 1992, p. 93-94; Polin, Simonenko 1997, p. 91-92; Limbers, Marčenko 1989, p. 123-125; Marčenko 1996, p. 124-126. Acest punct de vedere este susținut și de A. V. Simonenko (Simonenko 1994, p. 33).

²¹⁶⁸ Este bine cunoscut faptul că Diodor a fost un bun compilator, care a avut la dispoziția sa surse demne de încredere, deși le-a verificat deseori superficial, informațiile sale merită a fi luate în considerație grație faptului că multe dintre surse utilizate de el s-au pierdut. Mai mult decât atât, el a introdus în lucrarea sa pasaje din lucrările predecesorilor săi într-o ordine cronologică exactă. Față de Herodot și alți istorici, Diodor din Sicilia nu făcea comentarii și aprecieri, deci nu introducea cunoștințe din perioada sa într-un izvor mai timpuriu. Pentru noi este important că el cunoștea foarte bine istoria regiunii și, în mod special, pe cea a Bosporului de la sfârșitul secolului IV a. Chr.

²¹⁶⁹ Diodor din Sicilia II, 43, 7, *apud* Lathysev 1893, p. 458-459; Lathysev 1947c, p. 251.

²¹⁷⁰ Polin 1992, p. 97; Polin, Simonenko 1997, p. 93; Simonenko 1993, p. 104; Simonenko 1994, p. 33-34; Simonenko 1994a, p. 102-103; Simonenko 1999, p. 23.

²¹⁷¹ Diodor din Sicilia II, 44, 1, *apud* Lathysev 1947c, p. 251.

²¹⁷² Atunci când se discută problema expansiunii sarmaților spre vest trebuie făcută diferența între pătrunderile și incursiunile efectuate într-un teritoriu învecinat și ocuparea efectivă a acestuia.

În sfârșit, ținem să precizăm, în pofida opiniei lui S. V. Polin și A. V. Simonenko, că lui Diodor îi era cunoscut și etnonimul de sarmați²¹⁷³, iar în vremea lui, dar și mai târziu, folosirea denumirilor de sauromați și sarmați se refereau la aceeași populație²¹⁷⁴.

Oarecum surprinzător este și reproșul lui S. V. Polin că Diodor nu menționează nimic despre evenimentele din secolele III-II a. Chr.²¹⁷⁵, când a luat sfârșit Sciția, iar pe arena istoriei au apărut sarmații și Sarmatia. Este bine cunoscut, de altfel, că pentru epoca elenistică cărțile lucrării sale s-au păstrat fragmentar, ceea ce ne face să credem că el a știut foarte bine când au avut loc evenimentele în discuție.

Toate acestea ne întăresc convingerea că pasajul II, 43, 7 din opera lui Diodor este foarte important pentru istoria sarmaților timpurii și poate fi folosit ca un izvor ce confirmă incursiunile sarmaților asupra Sciției din secolul III a. Chr.

O altă dovadă a incursiunilor sarmaților în stepele de la vest de Don, în secolul III a. Chr., este, în opinia celei mai mari părți a cercetătorilor, decretul olbian în cinstea lui Protogenes²¹⁷⁶. Interpretarea acestui decret a iscat, pe parcursul anilor, discuții foarte aprinse, mădul discordiei având un dublu aspect: data plasării acestor populații și etnicul lor real. De-a lungul timpului cercetătorii au datat diferit decretul²¹⁷⁷.

În rândurile care urmează ne vom opri asupra informației din acest decret, care este foarte importantă pentru stabilirea situației din regiunea nord-vest pontică la sfârșitul secolului III a. Chr. Din prima parte a decretului aflăm că triburile sailor, în frunte cu regele Saitapharnes, au venit în apropierea Olbiei și au cerut un tribut pentru care a contribuit din plin Protogenes. După o anumită perioadă, Saitapharnes, în fruntea unui număr mare de sai, a cerut din nou tribut, însă olbienii se aflau într-o situație financiară dificilă, iar neplata tributului putea să aibă urmări grave pentru oraș. Astfel, și de data aceasta,

²¹⁷³ Diodor din Sicilia IV, 45, 4, *apud* Latyšev 1947c, p. 255.

²¹⁷⁴ Vezi în acest sens Strabon, Ovidiu, Pomponius Mela, Lucan, Pliniu cel Bătrân, Valerius Flaccus, Marțial, Dionisiu Periegetul, Appian sau Ammianul Marcellinus, care folosesc în operele sale denumirea de sauromați alături de cea de sarmați. De altfel, credem că M. I. Rostovcev avea dreptate când afirma că utilizarea, pe alocuri, de către unii autorii greci și romani a denumirii de sauromați în loc de sarmați este rezultatul asemănării numelui acestora, ceea ce i-a și derutat, dar și a păstrării numelui lor în tradiția istorică (Rostovtzeff 1922, p. 113. Pentru o analiză a informațiilor autorilor antici, greci și romani, despre sauromați și sarmați vezi Rostovcev 1925, p. 10, 11, 22, 23, 25, 26, 39, 43-44, 46, 50, 54-55, 57, 60-61, 79-80, 91, 94, 99, 103, 106-115, 128, 131, 137-138). Foarte probabil că M. I. Rostovcev avea dreptate și când afirma că sauromații nu au nimic în comun cu sarmații și că sauromații, probabil, au fost cuceriți de către sarmați, iar apoi au dispărut de pe arena istoriei (Rostovtzeff 1922, p. 113).

²¹⁷⁵ Polin 1992, p. 97.

²¹⁷⁶ IOSPE I², 32, p. 43-56.

²¹⁷⁷ V. V. Latyšev a datat, inițial, inscripția între anii '70-'40 ai secolului III a. Chr. (Latyšev 1887, p. 86) pentru ca mai târziu, pe baza prosopografiei, să considere că Protogenes a trăit în a doua jumătate a secolului III a. Chr. - primul sfert al secolului II a. Chr., iar inscripția a fost redactată nu mai târziu de anul 213 a. Chr. (Latyšev 1890, p. 68-71; Latyšev 1909, p. 55-59). C. Patsch considera că decretul se datează cândva în jurul anului 230 a. Chr. (Patsch 1932, p. 5 sqq.), iar M. I. Rostovcev, în recenzia la cartea acestuia, pleda pentru o dată anterioară anului 260 a. Chr. (Rostovcev 1934, p. 2-3; vezi și Rostovtzeff 1922, p. 70, 87). În prima jumătate a secolului III a. Chr. data decretul și D. M. Pippidi (Pippidi 1967, p. 39). V. F. Gaidukevič opta pentru a doua jumătate a secolului III a. Chr. - începutul secolului II a. Chr., dar considera ca, cel mai probabil, anul 230 a. Chr. (Gaidukevič 1949, p. 535). T. N. Knipovič (Knipovič 1966, p. 142-149) și P. J. Karyškovs'kyj (Karyškovs'kyj 1968, p. 104, 105), independent unul de celălalt, au datat decretul la sfârșitul secolului III - primul deceniu al secolului II a. Chr. Această datare este acceptată de D. A. Mačinskij (Mačinskij 1973, p. 52-53), K. F. Smirnov (Smirnov 1984, p. 67) și A. V. Simonenko (Simonenko 1994, p. 33; Simonenko 1994b, p. 138; Simonenko 1998, p. 155; Simonenko, Lobaj 1991, p. 76-77). K. K. Marčenko pledează pentru prima jumătate a secolului III a. Chr., spre mijlocul acestuia (Marčenko 1985, p. 247 sqq.), iar V. M. Otreško și V. V. Ruban datează decretul în a doua jumătate a secolului III a. Chr. (Otreško 1982, p. 40; Ruban 1985, p. 38). Cea mai târzie datare îi aparține lui V. P. Jajlenko, care plasează inscripția în limitele anilor 180-170 a. Chr., iar activitatea lui Protogenes între sfârșitul secolului III și anul 170 a. Chr. (Jajlenko 1985, p. 169). Această datare a inscripției este susținută și de S. V. Polin (Polin 1992, p. 27, 88-89). În anii 30-20 ai secolului III a. Chr., dar nu mai târziu de anul 213 a. Chr., datează decretul în cinstea lui Protogenes Ju. G. Vinogradov (Vinogradov 1989, p. 181-183), iar în ultimul sfert al aceluiași secol A. S. Rusjaeva (Rusjaeva 1993, p. 15). Un punct de vedere total diferit are M. B. Ščukin, care pledează pentru o datare în intervalul dintre anii '70-'20 ai secolului III a. Chr., cu precizarea că evenimentul a avut loc, cel mai probabil, în jurul datei mai recente, iar textul inscripției a fost scris în preajma datei mai timpurii (Ščukin 1989b, p. 125-126; Ščukin 1994, p. 101). Această opinie este susținută și de M. Tcaciuc (Tcaciuc 1992, p. 147) și I. Brujako (Brujako 1997, p. 71). O analiză a acestei inscripții a fost efectuată recent de către V. Cojocar care consideră că deocamdată decretul poate fi datat între mijlocul secolului III a. Chr. și anii 214-212 a. Chr. (Cojocar 2004, p. 400).

Protogenes a salvat orașul de la urmările grave ce puteau surveni în urma neplății tributului. La o nouă cerere de plată a tributului, Protogenes nu numai că a contribuit cu suma necesară, dar a luat parte și la solia trimisă de olbieni la Saitapharnes. Deși Protogenes și olbienii s-au străduit și au plătit tributul cerut, acesta i s-a părut lui Saitapharnes nesatisfăcător, el înfuriindu-se și pornind o campanie împotriva orașului. Rezultatele acestei campanii nu ne sunt cunoscute, însă, ținând seama de situația financiară grea a orașului, acesta nu a scăpat ieftin²¹⁷⁸.

Situația descrisă în prima parte a decretului se agravează după un timp nu prea îndelungat, când se răspândește zvonul potrivit căruia galații și scirii au alcătuit o alianță, adunând forțe armate mari, și se pregătesc în iarna următoare să pornească spre Olbia²¹⁷⁹. De această agresiune s-au speriat sciții, thisamații și saudarații, ce locuiau în vecinătatea Olbiei, și care sub presiunea atacului ce urma să aibă loc căutau un loc fortificat unde să se ascundă. Ca și de multe alte ori și de data aceasta Protogenes a fost cel care a finanțat repararea zidurilor cetății, cât și ridicarea unor noi turnuri²¹⁸⁰. Judecând după contextul în care este amintită campania militară ce trebuia să aibă loc, galații, ca dușmani, erau cunoscuți populației din regiune, iar alianța cu scirii nu prevestea nimic bun. Mai mult decât atât, potrivit decretului, se pare că, de această dată, amenințarea nu a fost pusă în practică, dovadă fiind lipsa din inscripție a informației privitoare la atacul scirilor și galaților asupra orașului.

În sari unii cercetători contemporani îi văd pe sciți, iar în Saitapharnes pe regele lor²¹⁸¹. V. V. Latyșev nu era convins dacă aceștia trebuie considerați ca fiind sciți sau sarmați²¹⁸². Ulterior, F. Braun a susținut ipoteza apartenenței sailor și a lui Saitapharnes la sarmați, bazându-se pe o amplă analiză lingvistică a acestor nume. El presupunea că saii sunt "sarmații regali" amintiți de Strabon (VII, 3, 17)²¹⁸³. Acest punct de vedere a fost împărtășit, ulterior, și de alți cercetători²¹⁸⁴. În sari vedea pe "sarmații regali", amintiți de Strabon și Appian, și K. F. Smirnov²¹⁸⁵. Aceeași părere o au și alți cercetători ce se bazează pe o amplă analiză lingvistică²¹⁸⁶. În sfârșit, trebuie menționat că A. V. Simonenko și B. I. Lobaj consideră că "sarmații regali", la fel ca și "sciții regali", sunt fie o grupare dominantă de nomazi, fie un clan aristocratic sau trib ce îi consideră pe toți ceilalți sclavi. Mai mult decât atât, în opinia aceluiași autori, sciții sau sarmații "regali" sunt nu atât o prezență etnică, cât una politică și socială²¹⁸⁷.

În ceea ce privește saudarații și thisamații, opiniile cercetătorilor sunt diferite. Unii susțin că aceștia ar fi fost sarmați²¹⁸⁸, ba, chiar mai mult, că ar fi fost și aliați cu saii²¹⁸⁹. V. V. Latyșev admitea că în saudarații și thisamații îi putem recunoaște pe sauromații (sarmații) care au reușit, pe la mijlocul secolului III a. Chr., să treacă Tanais-ul și să se așeze printre sciți în stepele de la vest de Hypanis (Bug)²¹⁹⁰.

O ipoteză interesantă a lansat V. M. Otreško, care a remarcat că, dacă saudarații și thisamații ar fi fost sarmați, ei nu s-ar fi speriat de o eventuală ciocnire cu galații și scirii²¹⁹¹. Mai mult decât atât, dacă ne uităm atent asupra textului decretului olbian, remarcăm, ca și A. V. Simonenko²¹⁹², că saii lui Saitapharnes nu sunt legați în textul inscripției de thisamați sau saudarați, care sunt menționați în partea a doua a acesteia. În sfârșit, în inscripție nu se face nici o aluzie că saii, thisamații și saudarații ar fi fost aliați, așa cum îi plăcea să creadă lui K. F. Smirnov²¹⁹³. Dacă analizăm și contextul în care sunt amintite operațiunile

²¹⁷⁸ IOSPE I, 32A, 11, 34, 44-45, 84-92.

²¹⁷⁹ IOSPE I, 32B, 5-8.

²¹⁸⁰ IOSPE I, 32B, r. 29-64.

²¹⁸¹ Grakov 1947, p. 16, 26; Grakov 1971, p. 31; Kallistov, 1952, p. 99; Polin 1992, p. 88-89.

²¹⁸² Latyșev 1887, p. 17.

²¹⁸³ Braun 1899, p. 90-92.

²¹⁸⁴ Sljusarenko 1925, p. 274; Harmatta 1970, p. 11.

²¹⁸⁵ Smirnov 1984, p. 68.

²¹⁸⁶ Abaev 1958, p. 421-422; Litvinskij 1962, p. 26; Desjatčikov 1977, p. 47; Mačinskij 1971, p. 47; Karyškovs'kyj 1973, p. 88-93; Vinogradov 1989, p. 181.

²¹⁸⁷ Simonenko, Lobaj 1991, p. 77.

²¹⁸⁸ Ukert 1846, p. 426 *apud* Smirnov 1984, p. 68; Brun 1879, p. 244; Sljusarenko 1925, p. 274.

²¹⁸⁹ Smirnov 1984, p. 68-69.

²¹⁹⁰ Latyșev 1887, p. 89.

²¹⁹¹ Otreško 1982, p. 44.

²¹⁹² Simonenko, Lobaj 1991, p. 78.

²¹⁹³ Smirnov 1984, p. 68.

sailor, vedem, în rândurile inscripției, că acestea ne sunt prezentate de sine stătător și reprezentau pentru Olbia o problemă la fel de mare ca și amenințarea ulterioară a galaților și scirilor din partea a doua a decretului²¹⁹⁴.

Dacă lucrurile au stat așa, atunci putem spune că operațiunile sailor și pericolul pentru Olbia din partea galaților și scirilor au avut loc în perioade de timp diferite (la interval de câțiva ani), acestea neavând nimic în comun între ele.

În ceea ce privește thisamații și saudarații ținem să înclinăm spre opinia potrivit căreia aceștia erau mai degrabă populații sedentare a căror potențial militar nu le permitea să se apere de un dușman puternic²¹⁹⁵. Mai mult decât atât, aceștia erau, mai mult ca sigur, bine cunoscuți autorilor textului decretului²¹⁹⁶. Probabil că pe seama lor trebuie puse așezările vecinilor Olbiei sau puținele monumente scitice târzii din această perioadă²¹⁹⁷.

Cert este că, din textul decretului rezultă clar că sciții, saudarații și thisamații erau populații mai mult sedentare, forța lor militară nepermițându-le să facă față unui dușman mai puternic. De altfel, nu este exclus ca acestora să le aparțină așezările din vecinătatea Olbiei, dar și puținele monumente scitice târzii din această perioadă.

În ceea ce privește triburile sailor și zona în care aceștia locuiau, opiniile sunt diferite. Astfel, unii susțin că ei ar fi locuit la est de Olbia, adică la vest de Don²¹⁹⁸. Alții, în schimb, consideră că saii lui Saitapharnes erau sarmați, ei în nici un caz nu locuiau la vest de Nipru, dar nici măcar la vest de Don, afirmația acestora bazându-se pe izvoarele arheologice care nu dovedesc o prezență efectivă a sarmaților la vest de acest râu înainte de secolul II a. Chr.²¹⁹⁹.

Recent, pe baza analizei datelor referitoare la parcurgerea unei distanțe de către diferite rase de cai într-o zi, A. V. Simonenko a ajuns la concluzia că saii lui Saitapharnes erau sarmați ce locuiau în stepele din stânga Donului de Jos și regiunea Kuban, de unde își efectuau incursiunile asupra Olbiei²²⁰⁰. Astfel, dacă saii au fost sarmați, mai plauzibilă pare opinia conform căreia aceștia locuiau la est de Don și nu la vest unde izvoarele arheologice atestă o prezență sarmatică doar din secolul II a. Chr.

În opinia lui S. V. Polin²²⁰¹ prezența sarmaților în regiunea nord-pontică de la vest de Don spre mijlocul secolului II a. Chr. este dovedită de inscripțiile cu eliberări de sclavi de la Delphi, unde sunt menționați sclavii sarmați²²⁰². Cu toate acestea, așa cum s-a remarcat, din acest izvor nu rezultă nici proveniența acestor sarmați din spațiul nord-pontic de la vest de Don și nici că apariția acestor sclavi în Ellada corespunde în timp cu cea a sarmaților în nordul Mării Negre²²⁰³.

Prima atestare certă a prezenței efective a sarmaților în regiunea nord-pontică trebuie considerată informația din decretul în cinstea lui Diophantes de la Chersonesus²²⁰⁴. Din rândurile inscripției, ce se referă la evenimentele din timpul războiului dintre Chersonesus și sciți, ce a avut loc la sfârșitul secolului II a. Chr. (între anii 112-110 a. Chr.?), aflăm că în timpul confruntărilor reuxinalii²²⁰⁵ s-au luptat, alături de sciții lui Palacos, cu generalii lui Mirthridates VI Eupator. Trebuie precizat că în decret sunt menționate trei campanii ale lui Diophantes împotriva sciților din Crimeea, doar în cea de-a treia, ce a avut loc iarna, sciții i-au chemat în ajutor pe reuxinalii (roxolani n. n.). Evenimentele din decretul lui Diophantes sunt completate în **Geografia** lui Strabon, care ne relatează că **“roxolanii s-au luptat și cu generalii lui**

²¹⁹⁴ IOSPE I², 32B, 25-21, 29-64.

²¹⁹⁵ Simonenko, Lobaj 1991, p. 78.

²¹⁹⁶ Simonenko, Lobaj 1991, p. 78.

²¹⁹⁷ Simonenko, Lobaj 1991, p. 78. S. V. Polin consideră că saudarații și fisamații trebuie legați de sciții târzii din această perioadă (Polin 1992, p. 89).

²¹⁹⁸ Mačinskij 1971, p. 47; Smirnov 1984, p. 68.

²¹⁹⁹ Polin 1984, p. 24-34; Polin, Simonenko 1990, p. 76-95; Simonenko 1991, p. 17-28; Simonenko 1994, p. 32-48; Simonenko, Lobaj 1991, p. 78.

²²⁰⁰ Simonenko, Lobaj 1991, p. 78-79; Simonenko 1994, p. 33; Simonenko 1998, p. 156; Polin, Simonenko 1997, p. 92.

²²⁰¹ Polin 1989, p. 11; Polin 1992, p. 94.

²²⁰² Cf. Grakov 1939, p. 302-305, nr. 93-98.

²²⁰³ Simonenko 1994, p. 33; Polin, Simonenko 1997, p. 93.

²²⁰⁴ IOSPE I², 352. O analiză complexă a acestei inscripții a fost efectuată recent de către V. Cojocaru (Cojocaru 2004, p. 403-411).

²²⁰⁵ Este vorba de o denaturare a numelui de roxolani de către meșterul sau autorul decretului, fapt confirmat de pasajul din opera lui Strabon (VII, 3, 17).

Mithridates Eupator, având în frunte pe Tasios; ei venită să-l sprijine în luptă pe Palacos fiul lui Skiluras și păreau că sunt războinici, dar în fața falangei compacte și bine înarmate, întregul efectiv barbar este slab²²⁰⁶. Demn de remarcat este că, în rânduri anterioare acestui pasaj, Strabon delimitează teritoriile locuite de roxolani, spunând că **“cei așezați mai spre miazănoapte se numesc roxolani și populează câmpiile dintre Tanais și Boristhenes**²²⁰⁷. Cert este că în urma acestor confruntări sciții au fost înfrânți de către armata generalului Diophantes, deși au fost sprijiniți în luptă de roxolani²²⁰⁸. Cu toate acestea, importanța decretului de la Chersonesus și a pasajului din opera lui Strabon au o contribuție majoră, fiindcă în ele sunt menționați pentru prima dată roxolanii.

Potrivit opiniei lui D. A. Mačinskij roxolanii nu sunt sarmați²²⁰⁹. În afirmațiile sale autorul se bazează pe câteva pasaje din opera lui Strabon în care aceștia nu sunt enumerați printre sarmați²²¹⁰. Astfel, la fel ca într-o altă lucrare a sa²²¹¹ el se folosește în afirmații exclusiv de sursele literare antice.

Unul din argumentele cele mai importante ale ipotezei invocate de D. A. Mačinskij se sprijină pe pasajul din opera lui Strabon în care se spune că: **“Cei mai depărtați locuitori din sus de Boristhenes sunt roxolanii din populațiile scitice cunoscute... ceva mai sudici decât ei sunt sauromații și sciții situați din sus de lacul Meotic, până la sciții răsăriteni**²²¹². Autorul menționat vedea în acest pasaj o contrapunere a roxolanilor uneia din grupele de sarmați - sauromați.

Reluându-se analiza acestui text, s-a observat că Strabon folosește în acest pasaj denumirea de sciți ca o definiție a nomazilor iranieni din stepele nord-pontice²²¹³, fapt, de altfel, subliniat de D. A. Mačinskij. Pentru soluționarea acestei contradicții, el presupune că Strabon a vrut să indice proveniența estică a roxolanilor ori existența relațiilor amicale cu sciții²²¹⁴.

Nu este exclus ca datorită tradiției că acest teritoriu a fost locuit și dominat câteva secole bune de sciți, să-l fi determinat pe Strabon să-i plaseze pe roxolani printre aceștia, arătând, astfel, că și ei erau o populație nomadă. În sfârșit, încadrarea roxolanilor în rândul sciților se poate datora, într-o oarecare măsură, și folosirii și combinării de către autor a informațiilor din diferite izvoare din perioade distincte. Nu în ultimul rând, trebuie amintit că în vremea lui Strabon mai sus de lacul Maeotis nu locuiau sciți alături de sauromați, ultimii nefiind ei înșiși acolo²²¹⁵. Foarte probabil, după cum s-a menționat²²¹⁶, termenul de “sciți” la Strabon, printre care el îi plasează pe roxolani, este unul folosit de autor pentru nomazii iranieni. De altfel, potrivit datelor arheologice și izvoarelor scrise, în această perioadă pe teritoriul menționat locuiau numai sarmați.

Un alt pasaj pe care se bazează D. A. Mačinskij în argumentarea opiniei sale este cel din cartea a VII-a a lui Strabon, în care se spune, atunci când sunt descrise ținuturile dintre Dunărea de Jos și Nipru, că: **“În inima ținutului se află bastarnii, care se învecinează cu tyrageții și cu germanii, și ei sunt întrucâtva de neam germanic și sunt împărțiți în mai multe triburi. Unii dintre ei se numesc atmoni, alții sidoni; cei care ocupă insula Peuce din Istru peucini, iar cei așezați mai spre miazănoapte se numesc roxolani; ultimii populează câmpiile dintre Tanais și Boristhenes**²²¹⁷. Pe baza acestui pasaj D. A. Mačinskij a concluzionat că această informație dovedește existența unei uniuni între unii și alții, deși includerea de către Strabon a nomazilor roxolani în rândul bastarnilor îl miră și pe el²²¹⁸. Ținând cont de faptul că bastarnii nu au fost niciodată incluși de către autorii antici printre

²²⁰⁶ Strabon VII, 3, 17.

²²⁰⁷ Strabon VII, 3, 17.

²²⁰⁸ Probabil că D. A. Mačinskij are dreptate când consideră că Diophantes a pricinuit roxolanilor o înfrângere zdrobitoare, fapt care explică lipsa mențiunilor despre ei în izvoarele scrise antice până în al treilea sfert al secolului I p. Chr., când sunt fixați la Dunărea de Jos (Mačinskij 1974, p. 127).

²²⁰⁹ Mačinskij 1974, p. 122-132.

²²¹⁰ Mačinskij 1974, p. 126

²²¹¹ Mačinskij 1971, p. 30-54.

²²¹² Strabon II, 5, 7.

²²¹³ Simonenko 1991, p. 19; Simonenko 1993, p. 109.

²²¹⁴ Mačinskij 1974, p. 126.

²²¹⁵ Sciții în perioada lui Strabon locuiau în Crimeea și în așezările din zona Niprului de Jos.

²²¹⁶ Simonenko 1991, p. 19; Simonenko 1993, p. 109.

²²¹⁷ Strabon VII, 3, 17.

²²¹⁸ Mačinskij 1974, p.126.

populațiile iraniene, iar roxolanii, după același Strabon, sunt “sciți”²²¹⁹, nu avem nici un temei să dăm crezare acestei relatări²²²⁰. Nu este exclus ca această confuzie să se fi produs în urma nenumăratelor recopieri ale textului, efectuate pe parcursul timpului. Mai mult decât atât, aici poate fi vorba, după cum a remarcat A. V. Simonenko, de o greșeală de explicație a lui Strabon, care a vrut să spună că triburile așezate mai spre miazănoapte sunt o altă populație și se numesc roxolani²²²¹. În ceea ce privește decretul în cinstea lui Diophantes și relatările lui Pliniu cel Bătrân²²²², unde roxolanii iarăși nu sunt numiți sarmați, credem că acestea dovedesc buna informare și cunoaștere a evenimentelor și a participanților de către autori.

Oprindu-ne asupra izvoarelor scrise antice nu putem să nu amintim aici relatarea foarte clară a lui Tacitus, care afirmă: “...**roxolanii un neam sarmatic invadară plini de speranțe Moesia...**”²²²³. D. A. Mačinskij explică aceasta prin faptul că pentru Tacitus era caracteristică înțelegerea extinsă a termenului de sarmați, iar criteriul de atribuire era modul nomad de viață²²²⁴. Cu toate acestea, este greu de înțeles, după cum s-a mai remarcat²²²⁵, de ce în cazul de față trebuie să avem mai puțină încredere în informația istoricului roman Tacitus, care descrie evenimentele din perioada în care a trăit, și a căror exactitate s-a confirmat de nenumărate ori, decât în cea a geografului Strabon, în lucrarea căruia sunt destule încurcături și inexactități. De altfel, suntem de părerea că istorici precum Tacitus erau edificați în legătură cu cine erau sarmați și cine nu, iar precizarea din acest pasaj reprezintă o dovadă în plus a apartenenței roxolanilor la lumea sarmatică.

O dovadă în plus că roxolanii sunt sarmați și nu altceva, după cum crede D. A. Mačinskij, o avem într-un pasaj din opera lui Strabon, în care aceștia sunt legați de noii veniți, sarmații nomazi, “**care își poartă casa în căruțe**”²²²⁶.

În sfârșit, o mărturie ce infirmă opinia potrivit căreia roxolanii nu sunt sarmați avem în opera lui Flavius Josephus care, atunci când descrie incursiunile roxolanilor din iarna anilor 69-70 p. Chr. asupra provinciei Moesia, folosește denumirea de sarmați pentru aceștia²²²⁷.

D. A. Mačinskij vedea în roxolani o populație nouă pentru teritoriile nord-pontice, ce se deosebea de sarmați, dar care era înrudită cu alanii, iar prin aceștia, implicit, cu mediul din Asia Centrală și lumea masagetă²²²⁸. În sarmați, același autor, îi vede pe iazigi și aorși²²²⁹. Fără a intra în detaliile acestei probleme ținem să menționăm că, într-adevăr, D. A. Mačinskij are parțial dreptate când afirmă că roxolanii au fost o apariție nouă în stepele nord-pontice, din moment ce au fost printre primele triburi sarmatice ce au apărut pe teritoriul fostei Sciții, însă nicidecum din cauză că se deosebeau de alți sarmați care locuiau aici încă înainte de venirea lor. Această ultimă afirmație a lui D. A. Mačinskij se bazează pe opinia sa potrivit căreia sarmații au cucerit și ocupat Sciția încă de la sfârșitul secolului IV a. Chr.²²³⁰, fapt infirmat de materialul arheologic.

Recent, în urma unei analize în care sunt luate în considerație toate elementele legate de ritul și ritualul funerar, informațiile izvoarelor antice, cât și situația din teritoriile de la est de Don și regiunea Kuban în aceeași perioadă²²³¹, A. V. Simonenko a ajuns la concluzia că mormintele sarmatice timpurii din

²²¹⁹ Strabon II, 5, 7.

²²²⁰ O confirmare în acest sens credem că este un alt pasaj din cartea a doua a lui Strabon (II, 5, 30) unde pe teritoriul de până la Tanais și lacul Maeotis sunt localizați sauromații. În opinia noastră acest pasaj indică apartenența roxolanilor la lumea iraniană în general și cea sarmatică în special.

²²²¹ Cf. Simonenko 1993, p. 109.

²²²² Pliniu cel Bătrân IV, 80, *apud* Izvoare I, p. 403.

²²²³ Tacitus, *Istorie* I, 79, 1.

²²²⁴ Mačinskij 1974, p. 127.

²²²⁵ Simonenko 1993, p. 109.

²²²⁶ Strabon VII, 2, 4.

²²²⁷ Josephus Flavius, *Războiul iudaic*, VII, 4, 3.

²²²⁸ Mačinskij 1974, p. 125-126.

²²²⁹ Mačinskij 1974, p. 125-126.

²²³⁰ Mačinskij 1971, p. 46-54.

²²³¹ În secolele III-I a. Chr. în aceste teritorii predomină orientarea defuncțiilor spre sud, sud-vest și sud-est (Cf. Moškova 1963, p. 21-22; Šilov 1975, p. 114, 133; Maximenko 1983, p. 58-59; Skripkin 1990, p. 184.).

spațiul nord-pontic care au defuncții orientați cu capul spre nord trebuie atribuite roxolanilor²²³². În acest caz teritoriul locuit de roxolani în secolele II-I a. Chr. corespunde, în linii mari, cu așezarea acestora în spațiul dintre Nipru și Don de către Strabon (VII, 3, 17). Veridicitatea acestei identificări este confirmată, în opinia noastră, și de mormintele cu defuncții orientați spre nord din secolele I-II p. Chr. din regiunea nord și nord-vest pontică²²³³, unde autorii antici îi menționează pe roxolani (Tacitus, Flavius Josephus etc.).

Strabon menționează pentru perioada sarmatică timpurie și alte grupări de sarmați ce locuiau în nordul Mării Negre. Astfel, cele mai elocvente informații despre așezarea triburilor sarmatice le avem în pasajul VII, 3, 17. De aici aflăm că: **“întreaga regiune ce se întinde mai sus de porțiunea dintre Boristhenes și Istru cuprinde mai întâi stepa geților, apoi tyrageții, după care urmează sarmații iazigi și cei care se numesc regali și urgii care sunt în cea mai mare parte nomazi și numai puțini dintre ei se ocupau cu agricultura”**²²³⁴.

Considerând că Strabon descrie situația etnică și politică de la sfârșitul secolului II – secolul I a. Chr.²²³⁵, cercetătorii văd în acest pasaj o dovadă a locuirii sarmaților, încă din acea perioadă, la vest de Nipru²²³⁶, deși pe acest teritoriu sunt doar câteva morminte datate în acest interval cronologic. De altfel, este foarte greu să datăm fiecare pasaj din opera lui Strabon, care se referă la sarmați, dacă el nu are o legătură cu anumite evenimente așa cum este în cazul războiului dintre Chersonesus și sciți sau a războaielor dintre Mithridates VI Eupator și Roma. Pe baza hărții lui Marcus Vipsanius Agrippa (63 - 12 a. Chr.), care reflectă situația de la mijlocul secolului I a. Chr.²²³⁷, unde granița vestică a spațiului locuit de sarmați este fixată pe Nipru, întinderii regatului și puterii dacilor sub Burebista, precum și datelor arheologice, considerăm că așezarea iazigilor de către Strabon reflectă o situație, probabil, nu mai timpurie de ultimul sfert al secolului I a. Chr.

Descriind ținuturile de la est de Tanais, Strabon ne relatează în mai multe pasaje ale lucrării despre sarmații aorși și siraci. Astfel, aflăm că aceștia populează ținuturile dintre lacul Maeotis și Marea Caspică și că cei mai nordici sunt aorșii, pe când siracii se întind până în Caucaz²²³⁸. Din același pasaj al **Geografiei** aflăm că: **“Pe vremea când Pharnaces stăpânea Bosporul, Abeacos, regele siracilor, recruta la oaste 20.000 de călăreți, iar Spadines, regele aorșilor, chiar 200.000 mii, în același timp aorșii de pe masiv recrutau chiar și mai mult”**. Acești aorși dominau cea mai mare parte a țărmului populat de caspieni și importau **“...pe cămile marfă indiană și babiloniană procurată de la armeni și de la mezi, (iar) datorită acestei bogății ei purtau podoabe de aur”**²²³⁹. Astfel, în urma prezentării relatărilor de mai sus, vedem că la Strabon, sarmații aorși (de sus și de jos), sunt așezați pe teritoriul dintre Tanais (Don) și nordul Mării Caspice, iar la sud de ei sarmații siraci. În aceeași lucrare, în spațiul dintre Tyras (Nistru) și Boristhenes (Nipru), îi așează pe sarmații iazigi și regali, pe când pe cei roxolani îi plasează la vest de Boristhenes (Cf. Fig. 241).

²²³² Simonenko 1991, p. 17-28. Sigura grupă de morminte, din secolele III-I a. Chr., care poate fi comparată cu cea din spațiul nord-pontic se află în stânga Donului de Jos (Glebov 1989, p. 155-156). Aici orientarea defuncțiilor cu capul spre nord, nord-vest sau nord-est este o trăsătură stabilă ce caracterizează această grupă pe fondul dominanței orientării sudice a defuncțiilor în tot spațiul de la est de Don. Aceste două grupe mai sunt apropiate și prin unele trăsături ale ritualului funerar, cum ar fi amplasarea ofrandei animaliere în zona capului sau poziția mobilierului funerar în mormânt.

²²³³ Mormintele ce au defuncții orientați spre nord sunt preponderente în special în spațiul de la vest de Nipru. Cf. Grosu 1990, p. 33; Grosu 1995, p. 150; Simonenko, Lobaj 1991, p. 38; Simonenko 1993, p. 79, 100; Simonenko 1999, p. 9, 12; Dzygovs'kyj 1993, p. 17-18. În spațiul de la vest de Nistru și în secolul III p. Chr. mormintele sarmatice sunt orientate preponderent spre nord.

²²³⁴ Strabon VII, 3, 17.

²²³⁵ Mačinskij 1974, p. 122-124; vezi și la Molev 1986, p. 54. Făcând o paranteză ținem să menționăm că M. I. Rostovcev era convins că harta etnică a lui Strabon reprezenta realitatea din perioada elenistică, dar oscila în a atribui așezarea populațiilor amintite de Strabon la sfârșitul secolului II a. Chr., ori în perioada lui Demetrios din Callatis, până la urmă optând pentru secolul II a. Chr. (Rostovcev 1918a, p. 128). P. O. Karyškovskij, folosind datarea legendei despre regina Amaga după M. I. Rostovcev (Rostovcev 1915, p. 58-77) și localizarea sarmaților lui Gatal în zona Niprului de Jos, a propus ca pasajul VII, 3, 17 să fie datat în ultimele decenii ale secolului III a. Chr. (Karyškovskij 1972, p. 31-34; Karyškovskij, Kleiman 1985, p. 66 sqq.).

²²³⁶ Smirnov 1984, p. 68.

²²³⁷ Cf. Podosinov 1988, p. 39-42.

²²³⁸ Strabon XI, 2, 1; XI, 5, 7-8.

²²³⁹ Strabon XI, 5, 8.

În afară de Strabon, sarmații iazigi și cei regali sunt menționați în nordul Mării Negre de către Appian în a sa **Istorie romană**. Aceasta, atunci când se referă la al treilea război a lui Mithridates VI Eupator cu romanii din anii 74 - 63 a. Chr.²²⁴⁰ relatează că: **“Trecând în Europa, îi veni ră într-ajutor, dintre sauromați²²⁴¹, cei regali, iazigii, coralii și neamurile trace care locuiesc lângă Istru sau în preajma munților Rodope și Haemus; în afară de ei și bastarnii, cei mai puternici dintre toți aceștia”²²⁴²**. Din păcate, Appian nu-i localizează exact pe acești sarmați regali și iazigi. Pe baza acestor considerente relatarea lui este o mărturie a faptului că în prima jumătate a secolului I a. Chr. printre sarmații din regiunea nord-pontică se aflau sarmații regali și iazigii.

În urma unei analize atente s-a ajuns la concluzia că mormintele sarmatice timpurii din spațiul nord-pontic orientate spre sud trebuie atribuite iazigilor²²⁴³. O dovadă în sprijinul acestei opinii este și faptul că în cele mai timpurii morminte sarmatice din spațiul analizat (Bejaevka (T 1 M 15), Burjakovka, Dubăsarii Vechi (T 1 M 9), Holmskoe (M 4), Mocra (T 1 M 4), Nicolscoe, Novocotovsc, Ostrivec etc.) defuncții sunt orientați cu capul spre sud²²⁴⁴. Un alt argument se bazează pe observațiile făcute asupra mormintelor sarmatice din Câmpia Pannonică, unde autorii antici îi localizează pe iazigi, unde orientarea în sectorul sudic domină pe parcursul celor aproape patru secole. Pe de altă parte, în nord-vestul Mării Negre, începând cu mijlocul secolului I p. Chr., orientarea în sectorul sudic aproape dispare, iar cea nordică prevalează, ceea ce coincide, la rândul său, cu apariția informațiilor despre roxolani ca locuitori ai regiunii nord-vest pontice²²⁴⁵.

Analizând evenimentele istoriei sarmaților din secolul I a. Chr. nu putem trece cu vederea războaiele lui Mithridates VI Eupator cu romanii. Din opera lui Appian aflăm că la începutul primului război cu Roma (89-84 a. Chr.), după ce Mithridates l-a învins la granița Regatului Pontic cu Bithinia pe Nicomedes IV²²⁴⁶, un detașament de avangardă de-a lui Mithridates, format din 100 de călăreți sauromați, a învins un detașament de-a lui Nicomedes format din 800 de călăreți²²⁴⁷. Această relatare, deși nu menționează de unde sunt acești sauromați²²⁴⁸, reprezintă o dovadă a rolului jucat de nomazi în armata regelui Pontului. Potrivit aceluiași Appian, din armata monarhului Pontului făceau parte sciții²²⁴⁹, taurii, bastarnii, tracii, sarmații și alte neamuri din zona dunăreană și din zona nord-pontică²²⁵⁰. Faptul că Mithridates s-a pregătit intens de confruntarea cu romanii o dovedesc cuvintele lui Sulla, adresate lui Mithridates: **“...i-ai făcut să fie aliați cu tine pe traci, pe sciți și pe sauromați”²²⁵¹**. Este adevărat că Sulla a avut aici în vedere, mai mult ca sigur, aorșii din zona Donului sau siracii din regiunea Kuban²²⁵² care au participat în aceste războaie. Participarea sarmaților nord-pontici în al treilea război mithridatic este menționată de același Appian, care ne relatează că atunci când a trecut în Europa lui Mithridates **“...îi veni ră într-ajutor, dintre sauromați, cei regali, iazigii, coralii și neamurile trace care locuiesc lângă Istru...”²²⁵³**. Încheierea unor alianțe cu triburile sarmatice înaintea celui de-al treilea război mithridatic este fixată într-un alt pasaj al operei lui Appian, din care aflăm că atunci când a ajuns în regiunea lacului Maeotis, asupra căruia sunt mulți dinaști, Mithridates a făcut cu aceștia schimburi de daruri și a încheiat cu ei alianțe, punând tot acum la cale invadarea Italiei prin Thracia și Macedonia. Pentru întărirea acestei alianțe el și-a dat ficele sale în căsătorie celor mai puternici dintre aceștia²²⁵⁴.

²²⁴⁰ Vezi Plutarh, *Pompei*, 41; Pliniu cel Bătrân VII, 26(27), 98.

²²⁴¹ *Apud* Izvoare I p. 573 apare tradus sarmați.

²²⁴² Appian, *Mithridates*, 69, 293, *apud* Izvoare I, p. 573.

²²⁴³ Simonenko 1993, p. 111; Simonenko 1994, p. 37-38.

²²⁴⁴ Cf. în acest sens capitolul IV. O parte a acestor morminte sunt atribuite iazigilor și de către unii cercetători (Cf. Șcuikin 1989, p. 71; Grosu 1990, p. 98; Levinschi, Agulnicov 1996-1997, p. 91).

²²⁴⁵ După cum am mai menționat, în perioada sarmatică mijlocie orientarea în sectorul nordic predomină în nordul Mării Negre.

²²⁴⁶ Rege al Bithiniei între anii 94-74 a. Chr.

²²⁴⁷ Appian, *Mithridates*, 19.

²²⁴⁸ De fapt este vorba de sarmați.

²²⁴⁹ Este cel mai probabil vorba de sciții târzii din Crimeea.

²²⁵⁰ Appian, *Mithridates*, 15, 53, *apud* Izvoare I, p. 571. Vezi în acest și Pompeius Trogus, XXXVIII, 3, 6, *apud* Izvoare I, p. 359.

²²⁵¹ Appian, *Mithridates*, 57, 234, *apud* Izvoare I, p. 571. În traducerea românească apare sarmați.

²²⁵² Marčenko 1996, p. 127 consideră că sauromații, la care face referire Sulla, sunt siraci.

²²⁵³ Appian, *Mithridates*, 69, 293, *apud* Izvoare I, p. 573.

²²⁵⁴ Appian, *Mithridates*, 102.

Participarea sarmaților la războaiele mithridatice este confirmată arheologic de către o serie de tezaure și depozite ce au aparținut unor călăreți, descoperite pe întregul spațiu cuprins între Prut și regiunea premontană a Caucazului. Acestei grupe de descoperiri îi sunt caracteristice și anumite categorii de piese: falere, zăbale, psalii, aplici frontale, anumite categorii de vase din bronz și argint, cât și coifuri²²⁵⁵. Răspândirea acestor descoperiri până la Prut conturează teritoriul până unde au ajuns acești mercenari sarmați. Dacă luăm în considerație faptul că Mithridates VI Eupator avea printre aliați, pe bastarni, traci, sciți la care se adaugă orașele grecești de pe litoralul nord și vest pontic²²⁵⁶, este firesc ca în acest spațiu să avem vestigii care au aparținut călăreților sarmați²²⁵⁷ din armata lui Mithridates, care pregătea o incursiune asupra Romei prin nordul Mării Negre, Thracia și Macedonia. Alături de aceste grupuri de mercenari sarmați în spațiul nord-vest pontic au pătruns, foarte probabil, și mici comunități de sarmați. O dovadă în acest sens sunt mormântul de la Nicolscoe și cel de la Bezeni, care se datează, cel mai probabil, în prima jumătate a secolului I a. Chr.

Un izvor care menționează pe sarmați în legătură cu evenimentele din secolul I a. Chr. este **Istoria romană** a lui Dio Cassius. Din paginile acesteia aflăm că în anul 16 a. Chr. consulul L. Tarius Rufus a respins și alungat în stânga Dunării pe sarmații care trecuseră acest fluviu și atacaseră posesiunile romane²²⁵⁸. Această relatare fixează, în primul rând, una din primele ciocniri dintre sarmați și romani, iar, în al doilea rând, îi menționează pe sarmați în ultimii ani a. Chr. departe spre vest.

Deși destul de vag și fără nici o referire la vreun eveniment important, sarmații sunt menționați și de către Augustus în scurtul rezumat al faptelor sale mai de seamă. Astfel din unul din pasaje aflăm că: **“Prietenia noastră au cerut-o prin solii bastarnii, sciții și regii sarmaților de dincolo și de dincoace de fluviul Tanais...”**²²⁵⁹.

Cert este că informațiile despre sarmați din izvoarele antice de la sfârșitul secolului I a. Chr. fixează o creștere a presiunii sarmaților asupra granițelor estice ale Imperiului, dar și mișcarea foarte rapidă spre vest a acestora.

Pe baza izvoarelor scrise și cele arheologice se poate vorbi cu certitudine despre locuirea sarmaților pe teritoriul nord-pontic (interfluviul Don-Nipru) doar din secolul II a. Chr. Sprijinindu-ne pe izvoarele literare și epigrafice antice putem afirma cu încredere că aceste triburi sarmatice au fost, cu precădere, cele ale roxolanilor și iazigilor, care au reușit, într-un timp foarte scurt, să ocupe tot teritoriul cuprins până la Nipru. Așezarea acestor triburi sarmatice în spațiul sus amintit a făcut ca în cultura acestora să apară unele trăsături locale, ce o deosebeau de cea a sarmaților din est. Cu toate acestea, topografia și caracterul mormintelor constituie dovezi că această populație a fost, mult mai probabil, cel mai vestic component al masivului etnic sarmatic, decât o entitate separată, chiar dacă cultura materială a fost ușor influențată de alte comunități.

Dacă acceptăm identificarea cu roxolanii a mormintelor orientate spre nord iar cu iazigii pe cele orientate spre sud, trebuie spus că, la ora actuală, pe baza numărului descoperirilor, este greu de făcut o delimitare geografică a teritoriilor ocupate de aceștia în spațiul nord-pontic de la vest de Don. Cu toate acestea este cert că, în ultimele două secole a. Chr., stepele nord-pontice au fost ocupate și locuite, cu precădere de sarmații iazigi și roxolani (Cf. Fig. 240-241).

În secolul I a. Chr. sarmații erau vecinii apropiați al sciților târzii din zona Niprului de Jos cu care au avut atât relații pașnice cât și dușmănoase²²⁶⁰. În același secol, sarmații întreprindeau incursiuni asupra

²²⁵⁵ Vezi în acest sens capitolul V, dar și celelalte, unde sunt analizate aceste categorii de artefacte. Piese similare celor din tezaure și depozite au fost descoperite și în morminte ce au o apartenență sarmatică certă și se datează în prima jumătate a secolului I a. Chr.

²²⁵⁶ Cf. în acest sens Ruscu 2002, p. 100-127.

²²⁵⁷ Prezența acestor categorii de piese în unele morminte sarmatice din aceeași perioadă în regiunea de la est de Don și bazinul Kuban, cât și existența unor categorii de piese (psalii cruciforme, cazane, fragmente de lanțuri), caracteristice regiunilor date, ne indică teritoriul de unde sunt o parte dintre acei sarmați ce au lăsat aceste tezaure, depozite sau morminte.

²²⁵⁸ Cassius Dio LIV, 20, 3.

²²⁵⁹ *Res Gestae...*, V, 31, 51-53, *apud* Izvoare I, p. 269.

²²⁶⁰ Cf. Abramova 1962, p. 274-283; Polin 1992, p. 107-108 cu toată bibliografia.

fortificațiilor culturii Zarubineck de pe Niprul Mijlociu (Cf. Fig. 240). O confirmare, în acest sens, este reconstruirea și întărirea sistemelor defensive la o serie de fortificații²²⁶¹, dar și descoperirile de vârfuri de săgeți sarmatice în partea exterioară a valurilor unor fortificații aparținând purtătorilor acestei culturi²²⁶². Odată așezați în spațiul nord-pontic sarmații stabilesc relații cu orașele grecești din zonă și vor intra în contact cu geto-dacii ce locuiau în teritoriul de la est de Carpați, dar a căror vestigii se întâlnesc și în așezările de la est de Nistru²²⁶³.

Una din problemele cheie ale chestiunii sarmatice rămâne cea referitoare la perioada așezării sarmaților în dreapta Niprului. Marea majoritate a cercetătorilor atribuie acest eveniment perioadei de la hotarul dintre secolele I a. Chr. – I p. Chr., ori în secolul I p. Chr.²²⁶⁴. Este adevărat că cea mai mare parte a mormintelor din regiunea de la vest de Nipru se datează nu mai timpuriu de începutul secolului I p. Chr., dar este greșit să considerăm așezarea sarmaților la vest de acest fluviu, după cum s-a mai remarcat²²⁶⁵, ca un eveniment concomitent. Numărul mare de morminte din secolul I p. Chr. indică o locuire permanentă a sarmaților pe acest teritoriu, însă trebuie admis și că începutul așezării efective a acestora la vest de Nipru trebuie plasată într-o perioadă mai timpurie²²⁶⁶.

Încercând să lămurească problema pătrunderii sarmaților la vest de Nipru, A. V. Simonenko a delimitat două etape ale acestui proces: primei etape îi sunt caracteristice incursiunile episodice în dreapta Niprului pe parcursul secolelor II-I a. Chr., iar celei de-a doua, care începe la sfârșitul secolului I a. Chr., așezarea masivă a sarmaților la vest de acest fluviu²²⁶⁷.

Astfel, se poate conchide, cu certitudine, că în secolul I a. Chr. sarmații ocupau în totalitate stepele dintre Don și Nipru, de unde pătrundeau în teritoriul de la vest de Nipru ajungând, în urma incursiunilor și cu ocazia unor evenimente în care au fost implicați, până la Prut și Dunărea de Jos (Cf. Fig. 240). Destrămarea regatului lui Burebista, după moartea acestuia (44 a. Chr.), și înfrângerea suferită de către geto-daci și bastarni în fața romanilor în anul 28 a. Chr.²²⁶⁸ au contribuit la ocuparea mult mai ușoară a acestei regiuni de către sarmați. O dovadă în acest sens sunt și mormintele sarmatice, deși încă puține, din această perioadă și spațiu.

Cert este că perioada sarmatică timpurie din nordul Mării Negre (sec. II-I a. Chr.) a pus bazele formării Sarmatei Europene, care a avut loc în câteva etape, fiind un proces îndelungat și multilateral²²⁶⁹.

În secolul I și prima jumătate a secolului II p. Chr. – perioada de înflorire a culturii sarmatice – pe întinsul teritoriu locuit de sarmați a avut loc, după cum o dovedesc descoperirile arheologice, o creștere demografică substanțială, dar și o dezvoltare economică și socială a triburilor sarmatice. Perioadei menționate îi aparțin nu numai numeroasele morminte ale sarmaților de rând, dar și majoritatea mormintelor aristocratice efectuate după un anumit ritual. Acestea au un foarte bogat și divers mobilier funerar, care reflectă o puternică diferențiere socială în cadrul societății sarmatice.

Așezarea sarmaților în spațiul nord-vest pontic corespunde cu extinderea granițelor romane până la Dunărea de Jos. Această vecinătate a “asigurat” lumii romane existența la granițele sale a unui vecin și dușman redutabil, care și-a făcut simțită prezența din plin pe tot parcursul secolului I p. Chr. și începutul celui următor.

În teritoriul analizat la fel ca și în cea mai mare parte a spațiului nord-pontic mormintele din secolul I p. Chr. aproape că nu se deosebesc de cele din perioada anterioară. În cadrul ritului funerar continuă să predomine înmormântările în gropi dreptunghiulare și orientarea în sectorul nordic, iar un

²²⁶¹ Cf. Maximov 1975, p. 192; Maximov 1982, p. 27-28, 41-43.

²²⁶² Simonenko, Lobaj 1991, p. 82; Simonenko 1998, p. 159.

²²⁶³ Pentru relațiile dintre geto-daci vezi Bârcă 2002, p. 103-150.

²²⁶⁴ Arheologija URSS 1971, p. 124.

²²⁶⁵ Simonenko, Lobaj 1991, p. 82.

²²⁶⁶ Simoneko, Lobaj 1991, p. 82.

²²⁶⁷ Simoneko, Lobaj 1991, p. 82.

²²⁶⁸ Titus Livius, *Periochae*, CXXXIV; Florus, *Bellum Moesicum*, II, 26, 13-15, *apud* Izvoare I, p. 525; Cassius Dio II, 23, 2; II, 24, 1-4.

²²⁶⁹ Simonenko, Lobaj 1991, p. 83.

procent mai mic îl reprezintă cele orientate spre sud. Începând însă cu mijlocul secolului I p. Chr., când în spațiul nord și nord-vest pontic își fac apariția noi valuri de sarmați, apar noi elemente în ritul și ritualul funerar²²⁷⁰, caracteristice unor grupuri de sarmați veniți de la est de Don. Răspândirea vestigiilor aparținând sarmaților în spațiul de la vest Nipru, inclusiv teritoriul de care ne ocupăm, indică atât direcția de mișcare, cât și stabilirea lor în această arie.

Realitățile arheologice databile în secolul I – începutul secolului II p. Chr. sunt confirmate și de către sursele literare și epigrafice. Astfel, Cassius Dio relatează că, în perioada revoltei din Pannonia și Dalmația, A. Caecina Severus²²⁷¹, comandantul armatei romane din Moesia, care lupta în anul 6 p. Chr. împotriva ilirilor și pannonilor, “s-a reîntors în Moesia, unde năvăliseră dacii și sarmații”²²⁷². La rândul său, Florus, referindu-se la evenimentele din primii ani ai secolului I p. Chr.²²⁷³, ne relatează că a avut loc o campanie militară romană condusă de Cn. Cornelius Lentulus²²⁷⁴ împotriva sarmaților la Dunăre²²⁷⁵. Pericolul permanent din partea sarmaților la începutul secolului I p. Chr. este relatat de Ovidiu care, fiind exilat la Tomis (anii 8-18 p. Chr.), îi menționează pe sarmați ca pe o prezență stabilă la Dunărea de Jos încă din primul deceniu al secolului I p. Chr.²²⁷⁶.

Datorită repetatelor atacuri efectuate la începutul secolului I p. Chr. în stânga Dunării de către geți și sarmați, L. Pomponius Flaccus (viitor legat al Moesiei din anul 18 sau 19 p. Chr.²²⁷⁷), a exercitat o comandă la Dunărea de Jos, iar grație măsurilor luate, cumplita râpă a Dunării a devenit sigură²²⁷⁸. În anul 15 p. Chr., când este menționat primul guvernator consular, în persoana lui C. Poppaeus Sabinus (*prorogator Popaeo Sabino provincia Moesia additis Achaia et Macedonia*)²²⁷⁹, a avut loc, probabil, organizarea provinciei Moesia²²⁸⁰. Ea era administrată, la început, împreună cu celelalte două provincii, de același guvernator²²⁸¹. Abia în timpul domniei împăratului Claudius cele trei provincii vor fi despărțite din punct de vedere administrativ²²⁸². Cu toate acestea incursiunile sarmaților în posesiunile romane, fără a avea aceeași intensitate, au continuat. O relatare importantă în acest sens avem în cartea dedicată împăratului Tiberius din lucrarea **Viețile Cezarilor** a lui Suetonius. Astfel, dintr-un pasaj aflăm că atunci când a abandonat problemele statului²²⁸³, Moesia a fost devastată de către daci și sarmați²²⁸⁴.

Cam în aceeași perioadă sarmații din celălalt capăt al teritoriului locuit de ei au fost implicați în lupta pentru tronul armean. Profitând de moartea regelui Armeniei, Artaxias, în anul 35 p. Chr., regele

²²⁷⁰ Cf. în acest sens capitolul IV.

²²⁷¹ Primul *legatus Augusti pro praetore* al Moesiei cunoscut (Cassius Dio LV, 29, 3).

²²⁷² Cassius Dio LV, 30, 4.

²²⁷³ Nu se știe exact anul când a avut loc evenimentul.

²²⁷⁴ Cnaeus Cornelius Lentulus general roman, consul în anul 14 a. Chr., a condus celebra campanie împotriva dacilor (Cf. Tacitus, *Anale*, IV, 44; *Res Gestae*..., V, 30, 47-49, *apud* Izvoare I, p. 269; Florus, *Bellum Dacicum*, II, 28, 19, *apud* Izvoare I, p. 527).

²²⁷⁵ Florus, *Bellum Sarmaticum*, II, 29, 20, *apud* Izvoare I, p. 527.

²²⁷⁶ Cf. Ovidiu, *Tristele*, I, 5, 62, I, 8, 40, II, 198, III, 3, 6, III, 3, 63, III, 10, 5, III, 10, 34, IV, 1, 94, IV, 8, 15-16, IV, 10, 109-110, V, 1, 13, V, 7, 13, V, 7, 56, V, 12, 58; *Ponticele*, I, 2, 45, I, 2, 58, I, 2, 77, I, 2, 112, I, 3, 59-60, I, 5, 49-50, II, 7, 72; *Ibis*, 637. Etnonimul sarmatic este menționat de către Ovidiu de 31 de ori.

²²⁷⁷ Tacitus, *Anale*, II, 66, 1-2.

²²⁷⁸ Ovidiu, *Ponticele*, IV, 9, 75-80.

²²⁷⁹ Tacitus, *Anale*, I, 80, 1; Stein 1940, p. 18.

²²⁸⁰ Asupra datei de întemeiere a acestei provincii au fost emise mai multe ipoteze, care situează acest moment între anii 13-11 a. Chr. și 15 p. Chr. (Cf. Syme 1971, p. 50-51). Este neîndoiebnic faptul, confirmat de sursele literare, că organizarea limitată a teritoriului viitoarei provincii Moesia a premers pe cea administrativă (Benea 1983, p. 18). Instalarea temporară a unor unități militare romane în vestul Moesiei s-a petrecut încă din anii 16-11 a. Chr. (Syme 1971, p. 46), iar în anii 6-9 p. Chr. este menționat A. Caecina Severus în calitate de *legatus Augusti pro praetore exercitus* din Moesia (Cassius Dio LV, 30, 4). Tot în această perioadă s-a creat un comandament militar având ca nucleu teritoriul dintre văile Timocului și Moravei, condus de un *praefectus civitatium Moesiae et Treballae* (CIL, V, 1838). După unii autori afirmația lui Appian că moesii n-au fost supuși la tribut înainte de domnia lui Tiberius (Appian, *Iliria*, 30, 86, *apud* Izvoare I, p. 569) indică că abia acum provincia Moesia ar fi fost constituită din punct de vedere juridic.

²²⁸¹ Tacitus, *Anale*, VI, 39, 3 menționează că C. Poppaeus Sabinus a guvernat timp de 24 de ani cele mai mari provincii, iar Cassius Dio (LVIII, 25, 4) notează că a guvernat cele două Moesii și Macedonia pe toată durata domniei lui Tiberius.

²²⁸² Benea 1983, p. 21. Apărarea Moesiei a fost încredințată în această perioadă legiunilor a *IV Scythica* și a *V Macedonia* (Patsch 1932, p. 144).

²²⁸³ În anul 26 p. Chr. împăratul a plecat la Capri.

²²⁸⁴ Suetonius, *Tiberius*, 41.

part Artabanus III (12-38 p. Chr.) l-a impus pe tronul armean pe fiul său Arsaces²²⁸⁵. Pe de altă parte un grup de parți complotiști au trimis o solie la Tiberius căruia îi cereau impunerea pe tronul armean pe Phraates²²⁸⁶, fiul fostului rege part Phraates IV²²⁸⁷. În drum spre Armenia acesta a fost răpus de o boală și a murit. Tiberius n-a renunțat la planurile sale și hotărăște să îl impună în fruntea Armeniei pe hiberianul Mithridates, fratele regelui Hiberiei, Pharasmanes²²⁸⁸. Pentru a asigura succesul acestor acțiuni îl pune în fruntea tuturor acțiunilor pe legatul Siriei, Lucius Vitellius²²⁸⁹. Alianța dintre cei doi frați, Mithridates și Pharasmanes, a funcționat perfect, cei doi angajând niște corupători, pe care i-au plătit cu mult aur, iar aceștia l-au ucis pe Arsaces²²⁹⁰. La rândul său, Artabanus, aflând vestea îl trimite pe fiul său Orodes să-l războvească, îi dă trupe de ale parților și trimite oameni care să înroleze pe bani trupe auxiliare. De cealaltă parte, frații hiberieni s-au aliat cu albanii și i-au chemat de partea lor pe sarmați²²⁹¹. Parții invită și ei pe sarmați să lupte de partea lor. Căpeteniile acestora, **„după ce au primit daruri și de la unii și de la alții, s-au dat după obiceiul neamului lor și cu unii și cu ceilalți”**²²⁹². Hiberienii, stăpâni pe pozițiile lor, îi trec în grabă prin trecătoarea Darial (Tacitus spune că prin pasul Caspic)²²⁹³ pe sarmații aliați cu ei. În schimb sarmaților, care veneau în ajutorul parților, le-au fost închise toate celelalte treceri, singura care mai rămăsese, între mare și poalele Munților Albani era inaccesibilă vara²²⁹⁴.

În cazul de față este foarte interesant de știut însă cine erau acei sarmați care au luat parte în acest conflict de ambele părți. V. B. Vinogradov consideră că hiberienii și albanii au fost susținuți de siraci, iar parții de aorși²²⁹⁵. Aceiași opinie are și A. V. Simonenko²²⁹⁶. Ju. G. Vinogradov considera că sarmații ce au luptat în acest conflict au fost sarmații aorșii, care locuiau în zona Donului de Jos și la est de lacul Maeotis²²⁹⁷. Acest ultim punct de vedere este respins de către A. S. Skripkin²²⁹⁸ pe baza relatărilor lui Strabon²²⁹⁹ la care sarmații aorși (de sus și de jos), sunt așezați pe teritoriul dintre Tanais și nordul Mării Caspice, iar la sud de ei sarmații siraci. Ultimii, în opinia autorului menționat²³⁰⁰, locuitori a teritoriilor de la nord de pasul Darial, au fost aliații hiberienilor și nu aorșii, care pentru a ajunge la această trecătoare trebuiau să traverseze teritoriile locuite de siraci. Există însă și o serie de specialiști care consideră că aliații lui Pharasmanes au fost alani²³⁰¹. Această opinie se bazează cu precădere pe pasajul din manuscrisele grecești

²²⁸⁵ Impunerea în fruntea Armeniei a fiului regelui part a dus la ocuparea acesteia de către parți, fapt menționat și de către Suetonius (Suetonius, *Tiberius*, 41).

²²⁸⁶ A fost trimis la Roma alături de ceilalți frați ai săi în anul 10 a. Chr. Fratele său Vonones I a fost rege al Parției (7-12 p. Chr.). Detronat de Artabanus III a fugit în Armenia unde se proclamă rege al acestui stat clientelar Romei, dar nu obține recunoașterea puterii suzerane și, sub presiunea lui Artabanus III, este constrâns să abdice și să se retragă în Imperiul Roman.

²²⁸⁷ A domnit în anii 37-30, 29-28, 26-2 a. Chr.

²²⁸⁸ Tacitus, *Anale*, VI, 31; Cassius Dio LVIII, 26, 1.

²²⁸⁹ Tacitus, *Anale*, VI, 28. Lucius Vitellius este tatăl viitorului împărat din anul 69 p. Chr. Aulus Vitellius.

²²⁹⁰ Tacitus, *Anale*, VI, 33, 1.

²²⁹¹ Tacitus, *Anale*, VI, 33, 2.

²²⁹² Tacitus, *Anale*, VI, 33, 2-3.

²²⁹³ Tacitus, *Anale*, VI, 33, 3. S-a remarcat că în lucrările autori antici se utilizează adeseori din greșeală termenul de *Caspia via*, *claustra Caspiarum*, *Caspiae portae* nu pentru trecătoarea Derbend ci Darial, care leagă Hiberia de Caucazul de Nord. Denumirea exactă a acestei trecători a fost *Caucasiae portae* și Dar-i-Alanan (“porțile alaniilor” = Darial) fapt precizat și de Pliniu cel Bătrân VI, 40. Vezi în acest sens și la Vinogradov 1994, p. 159, nota 51 cu bibliografie. În acest sens este relevantă și relatarea lui Seneca din lucrarea sa **Tieste** în care menționează printre marii regi pe cei care deschid munții caspici vitejilor sarmați (*qui Caspia fortibus recludunt iuga Sarmatis*) (Seneca, *Thyestes*, 374 sq.). După cum a remarcat foarte bine Ju. G. Vinogradov (Vinogradov 1994, p. 159, nota 51), Seneca, care cunoștea foarte bine realitățile epocii, a înlocuit mult mai corectă din punct de vedere istoric *Caspia via* cu *Caspia iuga*.

²²⁹⁴ Aici este vorba de trecătoarea Derbend dintre marea Caspică și munți, dar de care sarmații aliați cu parții nu s-au putut folosi fiindcă vânturile puternice de vară ce bat dinspre nord inundă locurile joase, făcând trecătoarea impracticabilă. Doar în timpul iernii când vânturile bat dinspre sud împingând apa către mare, creând o porțiune mică de uscat de-a lungul malului, trecătoarea este practicabilă (Tacitus, *Anale*, VI, 33, 3).

²²⁹⁵ Vinogradov 1963, p. 149; Vinogradov 1965, p. 118-119.

²²⁹⁶ Simonenko, Lobaj 1991, p. 84.

²²⁹⁷ Vinogradov 1994, p. 160.

²²⁹⁸ Skripkin 1996, p. 166-167.

²²⁹⁹ Strabon XI, 2, 1; XI, 5, 7-8.

²³⁰⁰ Skripkin 1996, p. 167.

²³⁰¹ Kulakovskij 1899, p. 11; Rostovtzeff 1936, p. 95; Rostovcev 1993b, p. 92; Bosworth 1977, p. 221; Halfmann 1986, p. 43; Perevalov 2000, p. 203-210; Glebov 2001, p. 196-197.

ale Antichităților Iudaice a lui Flavius Josephus în care atunci când se fac referiri la conflictul dintre hiberieni și parți pentru tronul Armeniei alanii sunt menționați ca fiind cei care au fost lăsați să treacă prin trecătoarea Darial²³⁰².

Cert este că, în urma acestui conflict în care un rol important au jucat și sarmații, în fruntea Armeniei a ajuns hiberianul Mithridates. Domnia acestuia a fost însă de scurtă durată, el fiind chemat la Roma de către Caligula și pus în lanțuri²³⁰³. Revenirea acestuia pe tronul Armeniei se va produce la începutul domniei lui Claudius, care a anulat toate hotărârile nesocotite ale predecesorului său²³⁰⁴.

În perioada domniei împăratului Claudius poziția romanilor la sudul Dunării se întărește substanțial odată cu transformarea Thraciei în provincie romană, anul organizării acestei noi provincii (46 p. Chr.), fiind transmis de Eusebius²³⁰⁵.

În aceste împrejurări, izbucnește un nou conflict, de data aceasta pentru tronul Bosporului, între frații Mithridates III și Cotys, care au implicat în acest conflict mai multe triburi din zonă, dar și trupe romane²³⁰⁶.

Aționând inițial ca prieten al poporului roman, Mithridates III a trecut la o politică mai activă, care viza o confruntare cu Roma. Pentru a-și ascunde intențiile sale de organizare a unui război contra romanilor, el îl trimite la Roma pe Cotys, care în loc să-l liniștească pe împăratul Claudius, dă în vileag planurile fratelui său vitreg. În această situație Claudius îl declară pe Cotys rege al Bosporului, iar acesta cu sprijinul armatelor romane, conduse de Didius Gallus și Iulius Aquila, intră în Panticapaeum²³⁰⁷. După o perioadă de timp, Didius Gallus și elita armatei a plecat, iar regatul a fost lăsat lui Cotys căruia i-au rămas pentru sprijin câteva cohorte sub comanda lui Iulius Aquila. În acest timp, Mithridates III fugise la sarmații siraci, care erau conduși de regele Zorsines, de la care a obținut sprijin în lupta sa contra lui Cotys. Acesta din urmă și romanii angajează de partea lor pe sarmații aorși care îl aveau în fruntea lor pe Eunones. În urma înțelegerii s-a convenit ca aorșii să ducă luptele de cavalerie, iar romanii să-și asume asedierea orașelor. Primul "oraș" căzut în fața trupelor romano-bosporano-aorse a fost Soza, cetate a Dandariceii, părăsită de Mithridates, apoi au pornit împotriva siracilor și trecând râul Pauda s-au îndreptat spre "orașul" Uspes, care se afla la trei zile distanță de Tanais. În urma asedierii, Uspa va cădea, iar populația acesteia va fi masacrată. Văzând că a pierdut, Mithridates pentru nu a ajunge în mâinile fratelui vitreg s-a predat lui Eunones, care după îndelungate tratative cu romanii l-a predat procuratorului Pontului, Iulius Cilo, care l-a dus la Roma. Cert este că, la 10 ani distanță de la confruntările pentru tronul Armeniei, sarmații au fost implicați în luptele pentru tronul Regatului Bosporan.

În literatura de specialitate din ultimii 20 de ani există opinia potrivit căreia evenimentele din Bospor și conflictul dintre aorși și siraci, probabil, a dus la destabilizarea lumii sarmatice, eveniment ce a avut drept consecință mișcarea unor grupuri de sarmați spre vest²³⁰⁸. În opinia noastră nu trebuie acordat

²³⁰² Vezi toate discuțiile și opiniile, dar și demonstrația că alanii au fost aliații lui Pharasmanes la Perevalov 1998, p. 96-97; Perevalov 2000, p. 204-205.

²³⁰³ Cf. Tacitus, *Anale*, XI, 8, 1; Cassius Dio LX, 8, 1.

²³⁰⁴ Cf. Suetonius, *Claudius*, 11. Tacitus amintește pe scurt acest lucru când vorbește despre evenimentele din anul 47 p. Chr. (Tacitus, *Anale*, XI, 8, 1), iar Cassius Dio (LX, 8, 1) consideră această măsură ca fiind printre primele hotărâri ale lui Claudius.

²³⁰⁵ Eusebius, *Chronicon*, 180, 12-13. Pe baza acestui pasaj se considera posibilă înglobarea teritoriului cuprins între Dunăre și Marea Neagră provinciei Moesia. În realitate, așa cum s-a demonstrat deja (Suceveanu 1971, p. 105-122; Suceveanu 1979, p. 47-59), există prea puține elemente concrete care să probeze modificări substanțiale ale statutului acestui teritoriu în anul 46 p. Chr. (Suceveanu 1971, p. 115; Suceveanu 1991, p. 271-274). Din datele care ne stau la dispoziție rezultă că structurile administrative romane s-au impus, pe teritoriul Dobrogei, pe parcursul mai multor etape, ceva mai târziu (Suceveanu 1992, p. 64). Organizarea propriu-zisă a acestui teritoriu (*redactio in formam provinciae*), cel mai probabil, s-a petrecut în perioada lui Vespasian (Cf. Suceveanu 1971, p. 115 sqq.; Suceveanu 1977, p. 21 sqq.; Suceveanu 1992, p. 64; Suceveanu, Barnea 1991, p. 26).

²³⁰⁶ Tacitus, *Anale*, XII, 15-21.

²³⁰⁷ Desfășurarea confruntărilor acestui război este relatată pe larg de către Tacitus (Tacitus, *Anale*, XII, 15-21). Evenimentele acestui conflict au fost analizate de numeroase ori în literatura de specialitate, vezi în acest sens Gajdukevič 1971, p. 341-343; Saprykin 2002, p. 246-257.

²³⁰⁸ Ščukin 1982, p. 35-37; Ščukin 1989, p. 78 sqq.; Ščukin 1989a, p. 43-44; Vinogradov 1994, p. 164. D. A. Mačinskij 1974, p. 129 sqq. consideră că aorșii au pătruns în spațiul nord-pontic treptat, începând cu sfârșitul secolului I a. Chr., iar M. B. Ščukin plasează mișcarea lor spre vest la mijlocul - a doua jumătate a secolului I p. Chr. Ambii autori consideră ca una din cauzele acestei mișcări a fost presiunea alaniilor din est.

conflictului romano-bosporan, în care au fost implicați și sarmații siraci și aorși, un caracter global. Acest eveniment a fost unul local în istoria Bosporului, el atingând regiunea Kuban și teritoriul din estul Mării Azov. Conflictul în care siracii și aorșii au luptat unii împotriva altora a fost doar un episod în lanțul evenimentelor. În realitate mișcarea unor grupuri de sarmați spre vest a avut mai multe cauze, una dintre ele (poate cea mai importantă) a fost presiunea alanilor din est. Cert este că, după încheierea acestui conflict în spațiul de la vest de Nipru și-au făcut apariția aorșii.

Așezarea aorșilor în această regiune la mijlocul sec. I p. Chr. nu a fost singulară. Tot cândva acum în spațiul nord-pontic s-a deplasat o hoardă de nomazi din est, cărora le aparțin necropolele cu morminte ce au defuncții depuși pe diagonală la care se adaugă mormintele cu piese de proveniență estică²³⁰⁹. D. A. Mačinskij susținea că mormintele cu defuncții depuși pe diagonală sunt reflectarea arheologică a mișcării aorșilor spre vest, iar A. S. Skripkin le consideră pe baza unor argumente arheologice solide, pe bună dreptate, ca fiind alanice²³¹⁰. Dacă lucrurile stau așa atunci aceste date arheologice confirmă relatările lui Seneca și Pliniu cel Bătrân în ceea ce privește prezența alanilor în nordul Mării Negre. **Totodată ele permit să se vorbească și de două valuri de mișcare a aorșilor și alanilor spre vest, unul simultan, când sau mutat independent unii de alții și aorșii și alanii și altul în care avem de-a face cu o hoardă alano-aorsă²³¹¹. Nu se exclude ca în componența sau chiar în fruntea acestei hoarde să fi fost regii Farzoios și Inismeos²³¹², pentru care Olbia a bătut monedă din aur și argint cu numele lor pe ele în anii 60 - sfârșitul anilor 70 p. Chr. pentru Farzoios, și sfârșitul anilor 70 – începutul anilor 80 p. Chr. pentru Inismeos²³¹³, considerați de cercetători ca fiind aorși²³¹⁴ ori siraci²³¹⁵. S. A. Jacenko susține că în cadrul acestui grup de nomazi o parte erau alani care s-a unit cu aristocrația aorsă, ajungând astfel pentru o perioadă scurtă de timp în nordul Mării Negre²³¹⁶. La rândul său, M. B. Ščukin este de părerea că la ora actuală este greu de atribuit apartenența la un anume trib sarmatic a celor doi regi afirmând că aceștia puteau fi atât alani cât și aorși ori siraci²³¹⁷. În sfârșit, A. S. Skripkin consideră că apartenența regilor Farzoios și Inismeos²³¹⁸ aorșilor este discutabilă fiind posibile și alte variante²³¹⁹. Cert este că, piesele de proveniență estică dintr-o serie de morminte din spațiul nord și nord-vest pontic (Kovalevka (Sokolova Mogila), Trojany, Kozyrka, Vesnjanoe, Kamova Mogila, Cvetny, Hrușca, Mocra, Mihajlovka, sau cele de la Porogi etc.)²³²⁰, precum și**

²³⁰⁹ Vezi în acest sens Skripkin 1990, p. 206-209; Skripkin 1996, p. 162 sqq.; Simonenko, Lobaj 1991, p. 74-75.

²³¹⁰ Cf. Skripkin 1990, p. 184-185, 218-219; Skripkin 1992, p. 27-28; Skripkin 1996, p. 165-166. Acest punct de vedere este împărțit, atunci când vorbește de mormintele de acest tip din nordul Mării Negre, de A. V. Simonenko (Simonenko 1999a, p. 128).

²³¹¹ Simonenko 1999a, p. 316.

²³¹² Simonenko, Lobaj 1991, p. 74-75; Simonenko 1992, p. 158 sqq.; Simonenko 1999a, p. 316. Inițial acești doi regi erau considerați ca fiind sciți (Această opinie își are originea la A. S. Uvarov și B. V. Kene (*apud* Karyškovskij 1982, p. 76), iar apoi a fost dezvoltată de către M. I. Rostovcev, care susținea că Olbia se supunea sciților târzii (Rostovcev 1918a, p. 155-160). În a doua jumătate a sec. XX opinia că Farzoios și Inismeos erau regi sciți a fost împărțită de către A. N. Zograf (Zograf 1951, p. 138), N. P. Rozanova (Rozanova 1956, p. 206-207), D. S. Raevskij (Raevskij 1973, p. 117-119) și T. N. Vysotskaja (Vysotskaja 1979, p. 197). În urma unei analize minuțioase P. J. Karyškovskij ajunge la concluzia că Farzoios și Inismeos au fost regi sarmați (Karyškovskij 1962, p. 102-121). Acest punct de vedere a fost susținut ulterior de către D. B. Šelov (Šelov 1975, p. 127) și M. B. Ščukin (Ščukin 1982, p. 35), iar astăzi este acceptat de cea mai mare parte a cercetătorilor. În urma analizei monedelor aparținând lui Farzoios și Inismeos, precum și a ariei lor de răspândire (Cf. Karyškovskij 1982, p. 66-82; Karyškovskij 1982a, p. 6-28), s-a ajuns la concluzia că aceștia au fost conducătorii unui grup sarmatic din spațiul nord-vest pontic (Karyškovskij 1988, p. 108-115) sau că granițele regatului acestora cuprindea teritoriul dintre Nipru și Nistru (Vinogradov 1994, p. 168, nota 98).

²³¹³ Karyškovskij 1982, p. 66-82; Karyškovskij 1982a, p. 6-28; Karyškovskij 1988, p. 108-115, 119. Vezi și Anohin 1989, p. 58-70.

²³¹⁴ Simonenko, Lobaj 1991, p. 74, 75; Simonenko 1992, p. 158 sqq.; Krapivina 1993, p. 146-147; Vinogradov 1994, p. 167-169; Zubar' 1994a, p. 218-222.

²³¹⁵ Rusjaeva 1989, p. 192-193; Rusjaeva 1995, p. 24-36.

²³¹⁶ Jacenko 1993a, p. 86. Într-o lucrare recentă S. A. Jacenko consideră ca Farzoios a fost rege aors (Jacenko 2001, p. 48-49).

²³¹⁷ Ščukin 1992, p. 120-121; Ščukin 1995, p. 177. Acest punct de vedere a fost exprimat și de noi (Bărcă 1997a, p. 974) iar recent lui i s-a alăturat și A. V. Simonenko (Simonenko 1999a, p. 316).

²³¹⁸ Despre acesta se presupune că ar fi urmașul lui lui Frazoios (Karyškovskij 1982a, p. 6-28; Anohin 1989, p. 70; Simonenko, Lobaj 1991, p. 69, 75, 86 nu exclud ca Inismeos să fi fost chiar fiul lui Farzoios); Vinogradov 1994, p. 168).

²³¹⁹ Skripkin 1990, p. 208; Skripkin 1996, p. 168. Demonstrația acestui autor înclină spre ideea apartenenței alanice a regilor Farzoios și Inismeos (Cf. Skripkin 1996, p. 160-168).

²³²⁰ Vezi pentru descoperirile de piese de proveniență chinezească și central-asiatică din mediul sarmatic nord pontic la A. V. Simonenko (Simonenko 2003, p. 45-65).

anumite elemente inovatoare, cât și semnele de tip tamga, inclusiv cele din schema lui Farzoios și Inismeos, au fost aduse, vehiculate sau sunt de proveniență alanică²³²¹.

Așadar, atât realitățile arheologice cât izvoarele literare și cele epigrafice, asupra cărora ne vom opri în paginile următoare, confirmă pentru mijlocul – a doua treime a secolului I p. Chr. o nouă așezare a triburilor sarmatice. După cum vom vedea din izvoarele scrise, inclusiv alanii - cauza principală a acestui proces - au atins gurile Dunării în al treilea sfert al secolului I p. Chr.

Astfel, Pomponius Mela, care a trăit în prima jumătate a secolului I p. Chr. și a alcătuit o **Descriere a Pământului** pe ținuturi, relatează că sarmații stăpânesc ambele maluri ale Tanais-ului și a zonelor din apropiere²³²². Într-un alt pasaj a lucrării sale Mela menționează că lângă râul Buches, care se varsă în lacul Maeotis, locuiesc sauromații ce se numesc hamaxobieni²³²³ - “cei care își duc viața în care”. Același autor ne relatează că: **“Sarmația este mai lată în interior decât spre mare... și se întinde în jos până la fluviul Istru. Populația sarmatică este foarte apropiată de neamul parților în ceea ce privește îmbrăcămintea și armele; însă după cum și clima lor este mai aspră, tot așa le este și firea. Ei nu locuiesc în orașe și nici nu au locuințe statornice. Când îi atrag într-un loc pășunile, când urmăresc un dușman sau când fug de el, târăsc cu ei toate lucrurile lor astfel locuiesc întotdeauna în tabere”**²³²⁴. În urma unei analize minuțioase hamaxobii au fost identificați cu aorșii²³²⁵, punct de vedere acceptat și de alți specialiști²³²⁶.

Mișcarea triburilor sarmatice poate fi sesizată cel mai bine în **Istoria Naturală** a lui Pliniu cel Bătrân (23 - 79 p. Chr.). În cartea a patra a lucrării sale Pliniu ne relatează: **“De acolo înainte, în general, sunt în adevăr triburi de sciți, totuși regiunile apropiate de țărm au fost ocupate de diferite populații când de geți, numiți de romani daci, când de sarmați, numiți de greci sauromați, și dintre ei de hamaxobi sau de aorși, când de sciți degenerați și născuți din sclavi sau de troglodii, apoi de alani și de roxolani, iar în părțile de mai sus, între Dunăre și Pădurea Hercinică, până la lagărele de iarnă de la Carnuntum din Pannonia și la hotarele de acolo cu germanii; câmpiile și șesurile sunt stăpânite de sarmații iazigi, iar munții și pădurile de daci împinși de primii până la râul Pathissus”**²³²⁷.

La același autor, în nordul Mării Negre sunt menționați și sarmații siraci. Aceștia, potrivit lui Pliniu, locuiesc toată fâșia numită “Drumul lui Ahile”²³²⁸, adică teritoriul din stânga Niprului de Jos. Acest trib sarmatic potrivit izvoarelor antice²³²⁹ locuia în stepele regiunii Kuban și nordul Caucazului, unde vestigiile lor sunt bine cunoscute datorită cercetărilor arheologice efectuate de-a lungul timpului²³³⁰. Monumentele arheologice aparținând siracilor sunt destul de expresive, iar ca trăsătură esențială orientarea defuncțiilor pe latitudine (preponderent spre vest). Mormintele cu defuncții orientați spre vest sau est sunt rarissime în spațiul nord și nord-vest pontic în toate etapele culturii sarmatice²³³¹. Mai mult decât atât ele nu lasă nici impresia unora tipice siracilor. Elemente aparținând sarmaților din regiunea Kuban sunt prezente în unele tezaure din spațiul dintre Don și Prut²³³². Acestea au fost îngropate, cel mai probabil, de mercenarii siraci din armata lui Mithridates Eupator, care s-au aflat o perioadă de timp, în prima jumătate a secolului I a. Chr., în nordul Mării Negre. În ceea ce privește siracii nord-pontici menționați de Pliniu ținem să precizăm că la ora actuală nu cunoaștem morminte pe care să le putem atribui cu certitudine

²³²¹ Pentru toate elementele inovatoare de proveniență central-asiatică din mediul sarmatic vezi la S. A. Jacenko (Jacenko 1993, p. 60-72).

²³²² Pomponius Mela, *De Chorographia*, I, 115-116, *apud* Latyșev 1904, p. 119. Vezi și la Rostovcev 1925, p. 98, 99.

²³²³ Pomponius Mela, *De Chorographia*, II, 2, *apud* Latyșev 1904, p. 119 sqq. Vezi și la Mačinskij 1974, p. 131.

²³²⁴ Pomponius Mela, *De Chorographia*, III, 4, 33-34, *apud* Izvoare I, p. 391-393.

²³²⁵ Mačinskij 1974, p. 131.

²³²⁶ Cf. Simonenko, Lobaj 1991, p. 132.

²³²⁷ Pliniu cel Bătrân IV, 80, *apud* Izvoare I, p. 403.

²³²⁸ Pliniu cel Bătrân IV, 83.

²³²⁹ Cf. Strabon XI, 5, 7; Pomponius Mela, *De Chorographia*, I, 114, *apud* Latyșev 1904, p. 119.

²³³⁰ Cf. Ždanovskij, Marčenko 1988, p. 42-56; Arheologija SSSR 1989, p. 249-251; Marčenko 1996.

²³³¹ Vezi în acest sens capitolul IV.

²³³² Cf. în acest sens capitolul V.

acestora. Acest fapt indică fie că relatarea lui Pliniu cel Bătrân este eronată, fie că odată așezați în nordul Mării Negre acești siraci și-au pierdut trăsăturile specifice lor²³³³.

Tot Pliniu cel Bătrân, când vorbește în cartea a șasea a operei sale de albani, îi menționează pe aorși în zona Mării Caspice²³³⁴, îi aceeași zonă unde îi menționase și Strabon²³³⁵. În ceea ce privește informațiile din această carte, se consideră pe bună dreptate²³³⁶, că în ea este reflectată o realitate istorică care duce la concluzia că o parte a aorșilor au rămas pe locurile vechi de locuire unde sunt localizați mai târziu de către Ptolemeu²³³⁷, care a folosit, probabil, intens opera lui Pliniu cel Bătrân²³³⁸. Potrivit lui Ptolemeu (83-161 p. Chr.) Sarmatia Europeană este locuită de roxolani, hamaxobii, aorși și alani²³³⁹. În altă parte a lucrării sale, același autor îi menționează pe aorși și alanoorși în legătură cu Scitia, care se afla după muntele Imaem²³⁴⁰, adică în zona Vogăi de Jos și vestul Mării Caspice²³⁴¹.

Din punct de vedere arheologic, vestigiile aparținând aorșilor sunt legate de cultura sarmatică timpurie. Izvoarele scrise îi fixează însă pe aceștia, după cum am văzut, inclusiv în perioada sarmatică mijlocie. Acest fapt indică că o parte a mormintelor trebuie să aparțină aorșilor, dar care anume dintre acestea nu este clar nici la ora actuală. Foarte probabil că, vestigiile aparținând aorșilor din secolul I p. Chr. nu au particularități stabile și definitorii pentru ei. Nu este exclus ca una dintre cauzele acestei situații să fie apariția alanilor și coexistența și contactele cu aceștia, care au putut începe, probabil, chiar înaintea așezării acestora în teritoriile locuite de aorși²³⁴². În sfârșit este posibil, așa cum s-a mai remarcat²³⁴³, ca aorșii să fi preluat foarte repede unele obiceiuri și gusturi caracteristice alanilor, fapt care ar explica imposibilitatea

²³³³ A. S. Rusjaeva consideră că Farzoios și Inismeos au fost regi ai sarmaților siraci (Rusjaeva 1989, p. 192-193; Rusjaeva 1995, p. 24-36). Pe baza datelor onomastice, autoarea susține că Farzoios a fost fiul regelui sirac Zorsines care la sprijinit pe Mithridates III în lupta sa contra lui Cotys în timpul conflictului romano-bosporan din anii 45-49 p. Chr. Foarte probabil că datele onomastice lasă această impresie, însă nu trebuie uitat că toți sarmații vorbeau limbi înrudite, adică, aveau nume de proveniență și rezonanță iraniană. Paradoxal este că A. S. Rusjaeva exclude, atunci când analizează această problemă, informațiile arheologice, care nu sunt nici într-un caz favorabile ipotezei sale. De altfel, lipsa aproape totală a mormintelor cu trăsături certe aparținând siracilor nu numai din teritoriul din preajma Olbiei ci și din întregul spațiu de la vest de Don infirmă această ipoteză. A. S. Rusjaeva mai consideră ca dovadă a apartenenței lui Farzoios și Inismeos la siraci semnele de tip tamga, omițând faptul că tocmai acestea infirmă această ipoteză. Trebuie menționat că semnele de tip tamga din schema lui Farzoios și Inismeos nu sunt cunoscute, cu două excepții (Jacenko 2001, p. 48), în mediul siracilor și sunt răspândite pe lângă spațiul nord-pontic în stepele de la est de Don și Volga, teritorii locuite de aorși și alani (Simonenko, Lobaj 1991, p. 71, fig. 36; Simonenko 1992, p. 158). Mai mult decât atât, semnele de tip tamga de acest tip au apărut la sarmați în timpul prezenței strămoșilor lor în Asia Centrală (Jacenko 1992, p. 196-197) sau au ajuns în la ei din mediul cultural al saciilor (*sacae*) din Asia Centrală (Jacenko 2001, p. 49), iar răspândirea acestora este legată cu precădere de alani și aorși (Simonenko 1999a, p. 312). De altfel, semnele de tip tamga reprezintă una din inovațiile estice ce au apărut în cultura sarmatică în secolul I p. Chr. (Cf. Jacenko 1993, p. 63). Numărul mare a acestor semne de pe leiuri de marmură, cât și obiectele de factură sarmatică și complexe funerare cu semne de tip tamga de pe teritoriul Olbiei (Bachmann 1994, p. 112; Jacenko 2001, p. 66-67; Simonenko 1999b, p. 106-118; Simonenko 2004, p. 199-227.) sunt o dovadă a prezenței sarmaților pe teritoriul acestui oraș, considerați ca fiind aorși și alani (Simonenko 1999a, p. 312).

²³³⁴ Pliniu cel Bătrân VI, 48.

²³³⁵ Strabon XI, 5, 8.

²³³⁶ Vinogradov 1994, p. 165; Bârcă 1997a, p. 960.

²³³⁷ Ptolemeu VI, 14, 9-10, 13.

²³³⁸ Vinogradov 1994, p. 165. În urma analizei informațiilor privitoare la așezarea sarmaților din opera lui Pliniu, Ju. G. Vinogradov consideră, pe bună dreptate, că aceasta reflectă situația reală din acea perioadă. Același autor consideră că Pliniu și-a luat informațiile de la Mithridates III, fost rege al Bosporului (a locuit la Roma între 49-68 p. Chr.) de partea căruia în războiul romano-bosporan au luptat sarmații siraci, care au fost înfrânți de aorși și romani. Alte surse au fost, foarte probabil, guvernatorii Moesiei Flavius Sabinus și Tiberius Plautius Silvanus, a căror legiuni s-au luptat cu triburile sarmatice (Vinogradov 1994, p. 165).

²³³⁹ Ptolemeu III, 5, 7-10, *apud* Izvoare I, p. 539-541. Alanii sunt menționați ca locuitori al teritoriului nord-pontic în prima jumătate a secolului II p. Chr. și de către Dionisiu Periegetul, care atunci când descrie Istrul, relatează că: **“În partea sa dinspre miazănoapte, se întind numeroase triburi, până la intrarea lacului Maeotic; germani, sarmați, celți și bastarni, țara imensă a dacilor, alanii cei viteji, taurii care locuiesc pe fâșia (numită): “Alergarea lui Ahile”, o regiune lungă și îngustă până la gura lacului Maeotic însuși”** (Dionisiu Periegetul, *Descrierea Pământului*, 302-307, *apud* Izvoare I, p. 529).

²³⁴⁰ Ptolemeu VI, 14, 9-10, 13.

²³⁴¹ Vinogradov 1994, p. 165.

²³⁴² A. S. Skriplin nu exclude că o parte a aorșilor să se fi așezat în spațiul de la vest de Don înainte de conflictul romano-bosporan din anii 45-49 p. Chr. (Skriplin 1990, p. 216).

²³⁴³ Raev 1985, p. 131.

identificării acestora arheologic. Probabil, în perioada de început a prezenței alanilor în stepele locuite de aorși a apărut și denumirea de alanorși²³⁴⁴, care este fixată mai târziu în opera lui Ptolemeu. Cert este că, orice explicație am încerca să găsim pentru această problemă, identificarea vestigiilor, prin excelență, aorse de secol I p. Chr. este dificilă.

Dovadă a unei mișcări globale (*mutatis mutandis*) a sarmaților spre vest este și așezarea sarmaților iazigi în Câmpia Pannonică. Potrivit lui Tacitus, în anul 50 p. Chr. iazigii l-au sprijinit cu cavaleria lor pe Vannius în lupta acestuia cu suebii²³⁴⁵. În altă lucrare a aceluiaș autor se relatează că Germania este separată de gali, reți și panoni prin fluviile Rin și Dunăre, de sarmați și de daci prin teama pe care o au aceștia unii față de alții²³⁴⁶ și că sarmații își petrec viața în care și pe cai.

În legătură cu modul și perioada în care au ajuns în teritoriul dintre Dunăre și Tisa, opiniile sunt împărțite. Astfel, A. Mócsy sugera o legătură între acțiunile lui Cn. Cornelius Lentulus și aducerea iazigilor²³⁴⁷, J. J. Wilkes aprecia că iazigii au ajuns în Câmpia Pannonică, fie spre sfârșitul domniei lui Augustus, fie prin anii 17-20 p. Chr.²³⁴⁸. C. Daicoviciu consideră că iazigii au venit aici în jurul anului 20 p. Chr. chemați din motive politice de romani²³⁴⁹, iar Gh. Bichir²³⁵⁰ și I. H. Crișan²³⁵¹ sunt de părerea că iazigii pătrund în număr mare în câmpia dintre Dunăre și Tisa în timpul lui Tiberius (cca. 20 p. Chr.). Un punct de vedere diametral opus a fost exprimat de către D. Benea care este de părerea că iazigii au ajuns în Câmpia Pannonică în urma unei pătrunderi lente, fără amestec roman, în prima jumătate a secolului I p. Chr.²³⁵². În urma unei analize a vestigiilor iazige timpurii s-a ajuns la concluzia că acestea nu sunt mai vechi de a doua jumătate a secolului I p. Chr.²³⁵³. Această situație indică faptul că sarmații iazigi și-au făcut apariția în acest spațiu, cel mai probabil, cu puțin timp înainte de anul 50 p. Chr.

Cert este că, la o simplă comparație dintre așezarea triburilor sarmatice din Geografia lui Strabon cu cea din lucrarea lui Pliniu cel Bătrân se poate remarca faptul că în perioada când a fost scrisă Istoria Naturală situația etno-politică din nordul Mării Negre se schimbese substanțial. Astfel, dacă la Strabon iazigii sunt așezați undeva între Nistru și Nipru, roxolanii între Nipru și Don, iar aorșii și siracii între Don, Marea Azov și Marea Caspică (Cf. Fig. 241), atunci la Pliniu cel Bătrân aorșii se află undeva în nord-vestul Mării Negre alături de o parte dintre roxolani. Aceștia sunt urmați de alani siraci și roxolani. Iazigii, în schimb, sunt menționați ca populând Câmpia Pannonică (Cf. Fig. 243-245) unde sunt atestați și de către Tacitus. O parte a aorșilor au rămas și în teritoriile vechi de locuire, unde mai târziu îi fixează, după cum am arătat, Ptolemeu. Ei sunt parțial independenți, parțial amestecați cu alanii sub denumirea de alanorși. În vechile arii de locuire au rămas și o bună parte a siracilor (Cf. Fig. 245-246). O dovadă în acest sens sunt atât descoperirile arheologice²³⁵⁴, cât și cele câteva mențiuni ale siracilor în izvoare epigrafice din secolele I-II p. Chr.²³⁵⁵.

Alături de aorși și siraci, Pliniu cel Bătrân îi menționează printre noii veniți în nordul Mării Negre pe alani, care după cum am arătat au constituit cauza principală a mișcării sarmaților spre vest.

Pentru prima dată alanii sunt menționați în nordul Mării Negre de către Seneca (4-65 p. Chr.). Acesta în lucrarea sa **Tieste** face o relatare scurtă, dar interesantă, pasajul lui despre alani relatându-ne

²³⁴⁴ Etonimul alanorși reprezintă în opinia lui A. S. Skripkin interdependența din perioada de început a venirii alanilor (Skripkin 1990, p. 216) sau contopirea unei părți a aorșilor cu noii veniți alani în opinia lui K. F. Smirnov (Smirnov 1954, p. 204), așa cum s-a întâmplat și în cazul altor populații (Skripkin 1990, p. 217).

²³⁴⁵ Tacitus, *Anale* XII, 29-30.

²³⁴⁶ Tacitus, *Germania*, 1, 1.

²³⁴⁷ Mócsy 1974, p. 37. Într-o lucrare mai veche același autor susținea că iazigii au apărut în Câmpia Pannonică la sfârșitul deceniului al doilea al secolului I p. Chr.

²³⁴⁸ Wilkes 1983, p. 259.

²³⁴⁹ Daicoviciu 1960, p. 264. Acest punct de vedere este susținut și de S. Dumitrașcu (Dumitrașcu 1993, p. 72-76). C. Opreanu înclină și el spre ideea că iazigii au fost aduși între Dunăre și Tisa cu sprijinul romanilor în jurul anului 20 p. Chr. (Opreanu 1994, p. 194; Opreanu 1998, p. 31).

²³⁵⁰ Bichir 1976, p. 209.

²³⁵¹ Crișan 1977, p. 279.

²³⁵² Benea 1996, p. 115.

²³⁵³ Ščukin 1989, p. 76-77.

²³⁵⁴ Cf. Ždanovskij, Marčenko 1988, p. 42-56; Arheologija SSSR 1989, p. 249-251; Marčenko 1996.

²³⁵⁵ KBN, nr. 142, 1237.

următoarele: “Istrul care dă puțință de fugă sălbaticilor alani”²³⁵⁶. Stilul poetic al acestei relatări lasă loc pentru mai multe interpretări ale pasajului dat. Prima dintre acestea este că acești alani fie că locuiau undeva la nord de gurile Dunării de unde efectuau incursiuni peste Dunăre, fie că aceste raiduri erau efectuate din teritoriile estice mai îndepărtate. V. V. Latyșev, considera că alanii lui Seneca sunt locuitori ai stepelor din jurul Mării Caspice și a celor din nordul Caucazului de unde efectuau incursiuni la hotarele dunărene ale Imperiului Roman²³⁵⁷. A. V. Simonenko consideră la rândul lui că pe baza acestei relatări nu se poate vorbi de o prezență efectivă a alaniilor în nord-vestul Mării Negre²³⁵⁸. Același autor crede că folosirea etnonimului de alani de către Seneca, Lucan și Valerius Flaccus a fost făcută în scopul creării unei imagini simbol asupra dușmanului barbar²³⁵⁹. Pe baza aceluiași pasaj unii cercetători consideră că se poate vorbi de o prezență efectivă a unui grup de alani în nord-vestul Mării Negre în a doua jumătate a secolului I p. Chr., care au rămas aici în urma incursiunilor de la Dunărea de Jos²³⁶⁰. Mai mult decât atât se crede că alanii rămași fie s-au amestecat cu aristocrația aorsă²³⁶¹, fie au rămas aici ca un grup separat²³⁶². Deși este cert că pentru această perioadă marea majoritate a alaniilor locuiau cu precădere în stepele de la est de Don este evident că în urma procesului de mișcare a sarmaților spre vest un grup de alani a pătruns și în nordul și nord-vestul Mării Negre. Probabil că primii alani care au ajuns în teritoriul nord și nord-vest pontic au reprezentat un grup foarte puternic din punct de vedere militar²³⁶³. Dovadă a prezenței alaniilor în spațiul amintit este atât relatarea lui Pliniu cel Bătrân²³⁶⁴, care îi menționează pe alani imediat după aorsii din spațiul nord-vest pontic, cât și faptul că Seneca, care a fost profesorul și un foarte apropiat al împăratului Nero, cunoștea foarte bine situația reală din acea perioadă. Un argument în acest sens îl constituie și mormintele cu trăsături estice, care își fac apariția în acest teritoriu începând cu mijlocul secolului I p. Chr. și se deosebesc radical de restul mormintelor sarmatice din nordul și nord-vestul Mării Negre. O trăsătură caracteristică a acestora este mobilierul funerar foarte bogat care are în componența sa piese de factură estică (podoabe realizate în stil animalier ce au paralele în arta bactriană, arme de paradă, oglinzi, inclusiv chinezești, vase din metale prețioase, cazane din bronz cu toarte zoomorfe etc.). Printre elementele caracteristice alaniilor sunt considerate înmormântările principale din tumuli, gropile dreptunghiulare de mari dimensiuni cu defuncții depuși de-a lungul pereților sau gropile pătrate cu defuncții depuși pe diagonală. Au putut aparține alaniilor și mormintele cu nișă, dar și o parte a mormintelor cu gropi dreptunghiulare obișnuite, care au avut o largă răspândire pe toată durata istoriei sarmaților²³⁶⁵. Nu în ultimul rând trebuie menționat că inclusiv semnele de tip tamga au fost vehiculate cu precădere de către alani. Ei au fost și cei care au contribuit cel mai mult la răspândirea lor în stepele Europei de Est.

Printre mormintele aparținând aristocrației alanice timpurii din spațiul nord-vest pontic se numără cele de la Kovalevka (Sokolova Mogila)²³⁶⁶, Trojany²³⁶⁷, Kozyrka²³⁶⁸, Vesnjanoe²³⁶⁹, Hrușca, Mocra (T 2 M 2), Mihajlovka (T 3 M 3), dar și cele de la Porogi.

Alanii sunt menționați pentru această perioadă și de Lucan (39-65 p. Chr.), nepotul lui Seneca și persoană cu mare trecere la curtea împăratului Nero. În unul din pasajele operei sale *Pharsalia* îi

²³⁵⁶ Seneca, *Thyestes*, 629-630, *apud* Izvoare I, p. 371.

²³⁵⁷ Latyșev 1949, p. 266.

²³⁵⁸ Simonenko, Lobaj 1991, p. 72-73; Simonenko 1992, p. 160.

²³⁵⁹ Simonenko, Lobaj 1991, p. 73.

²³⁶⁰ Skripkin 1986, p. 91; Skripkin 1996, p. 160-168; Jacenko 1993a, p. 83, 85-86.

²³⁶¹ Jacenko 1993a, p. 86.

²³⁶² Skripkin 1996, p. 160-168.

²³⁶³ Nu este exclus ca acest grup de alani să-și fi impus într-un timp foarte scurt dominația politică și asupra altor sarmați din regiune.

²³⁶⁴ Pliniu cel Bătrân IV, 80.

²³⁶⁵ Cf. în acest sens Raev 1989, p. 116-117; Skripkin 1990, p. 207-209, 217-218.

²³⁶⁶ Kovpanenko 1986, p. 66-72, 127, fig. 70-73.

²³⁶⁷ Grosu 1990, p. 61.

²³⁶⁸ Simonenko 1999b, p. 106-118.

²³⁶⁹ Simonenko 1997, p. 389-407.

menționează pe veșnic războinici alani la porțile Caspice²³⁷⁰. Într-o altă lucrare a sa Lucan ne relatează că alanii sunt un popor războinic care mult timp s-a opus romanilor și că trăiesc dincolo de Dunăre²³⁷¹.

Fără a avea vreo legătură cu spațiul nord și nord-vest pontic, alanii sunt menționați în această perioadă și de Flavius Josephus, care afirmă că: "...triburile alanelor sunt o parte a sciților ce locuiesc în jurul Tanais-ului și lacului Meotic"²³⁷². Această menționare este făcută de Flavius Josephus atunci când descrie evenimentele legate de invazia acestora în Media și Armenia. Pe baza acestui pasaj unii autori consideră că alanii trebuie localizați doar la est de Tanais²³⁷³, deși se spune clar că locuiesc în jurul Tanais-ului și lacului Maeotis, adică și la vest.

O relatare foarte succintă cu referire la alani avem în epopeea **Argonauticele** a lui Valerius Flaccus (45 - 95 p. Chr.). Acesta atunci când vorbește de familia regală a colchilor relatează că Anasius (rege alan și heniot), care devenise de mai demult dușman (al colchilor) pentru că Medeea a fost promisă în căsătorie tiranului alban i-a trimis pe alanii înfocați și pe ferocii henioți, după care a venit și el²³⁷⁴. În urma acestei incursiuni alanii au devastat cu sprijinul muntenilor henioți întreaga Colchidă și orașele grecești de pe coastă. Fără a preciza locul unde se află, alanii sunt menționați în a doua jumătate a secolului I p. Chr. și de către Marțial²³⁷⁵.

Probabil, despre alani și nu despre albanii este vorba și în Istoriile lui Tacitus din care aflăm că Nero a recrutat și trimis numeroase unități din Germania, Britania și Illyricum spre Porțile Caspice pentru războiul împotriva albanilor, dar le-a întors din drum pentru a înăbuși răscoala lui Vindex²³⁷⁶. În legătură cu expediția cu care amenința Nero, Pliniu cel Bătrân explică faptul că aceasta a fost pregătită nu spre Porțile Caspice ci spre Porțile Caucaziene (*Caucasiae portae*) cele care duc prin Hiberia la sarmați²³⁷⁷, unde după cum se știe nu locuiau albanii ci alanii²³⁷⁸.

O relatare importantă referitoare la alanii din secolul I p. Chr. avem în cartea dedicată domniei împăratului Domițian din lucrarea **Viețile Cezarilor** a lui Suetonius. Acesta ne relatează atunci când se referă la invazia alanică a Mediei și Armeniei în anul 75 p. Chr.²³⁷⁹ că: "...Vologesus²³⁸⁰, regele parților, a cerut ajutor împotriva alanelor și a rugat să-i fie trimis în calitate de comandant unul din fiii lui Vespasianus, Domitianus a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a fi trimis el însuși"²³⁸¹.

D. A. Mačinskij care s-a ocupat în mod special de analiza izvoarelor literare a ajuns la concluzia că alanii și-au făcut apariția în stepele nord-pontice în perioada dintre anii 50-65 p. Chr., venind din stepele de dincolo de Marea Caspică. Tot el a remarcat faptul că o mare parte a autorilor antici îi separă pe alani de restul sarmaților²³⁸². În urma unei analize minuțioase A. S. Skripkin²³⁸³ consideră că apariția în stepele Europei de Est a bogatelor morminte sarmatice cu gropi dreptunghiulare de mari dimensiuni și cu un bogat mobilier funerar format din piese estice sunt în strânsă legătură cu schimbările care au început să aibă loc la începutul secolului I p. Chr. Aceste noi elemente din cadrul ritului funerar și culturii materiale servesc, în opinia autorului, la distingerea culturii sarmatice mijlocii, care a fost la bază una alanică. Decalajul în timp dintre începutul culturii sarmatice mijlocii (începutul sec. I p. Chr.) și primele mențiuni despre alani (începutul celei de-a doua jumătăți a sec. I p. Chr.) este explicat prin faptul că de la apariția alanelor în stepele Europei de Est și până la menționarea lor în paginile lucrărilor autorilor antici a trecut, așa cum de obicei se

²³⁷⁰ Lucan, *Pharsalia*, VIII, 215-225, *apud* Latyșev 1949a, p. 324-325. Vezi analiza asupra veridicității și importanței acestui pasaj la Vinogradov 1963, p. 163.

²³⁷¹ Lucan, *Scholia Varia*, VIII, 223, *apud* Latyșev 1949a, p. 334.

²³⁷² Josephus Flavius VII, 7, 4, *apud* Latyșev 1947c, p. 277.

²³⁷³ Simonenko, Lobaj 1991, p. 73; Simonenko 1992, p. 161.

²³⁷⁴ Valerius Flaccus VI, 40-47, *apud* Latyșev 1949a, p. 344. Vezi analiza asupra veridicității acestui pasaj la Vinogradov 1963, p. 163.

²³⁷⁵ Marțial, *Epigrame*, VII, 30, 2, 6, *apud* Latyșev 1949a, p. 352-355.

²³⁷⁶ Tacitus, *Istori*, I, 6, 2. Vezi analiza acestei probleme la Lysenko 2002, p. 95 sqq.

²³⁷⁷ Pliniu cel Bătrân VI, 40.

²³⁷⁸ Vezi o analiza în acest sens la Vinogradov 1963, p. 163-164.

²³⁷⁹ Cf. în acest sens Cassius Dio LXVI, 15.

²³⁸⁰ A fost rege a Parției între anii 51-78 p. Chr.

²³⁸¹ Suetonius, *Domitianus*, 2, 2. Vezi și la Ambrosius, *De excido urbis Hierosolymitanae...* V, 1, *apud* Latyșev 1949c, p. 234. Despre alani și politica estică a lui Vespasian vezi la Halfmann 1986, p. 39-50.

²³⁸² Mačinskij 1974, p. 127, 132.

²³⁸³ Skripkin 1990, p. 214.

întâmpla, o perioadă de timp, dar și prin faptul că fixarea exactă a anilor când alanii și-au făcut apariția în spațiul de la vest de Volga nu poate fi stabilită²³⁸⁴. O certitudine este însă că centrul politic al noii uniuni de triburi sarmatice în frunte cu alanii a devenit pentru mai mult timp regiunea Donului de Jos unde se și concentrează partea cea mai semnificativă a bogatelor morminte aristocratice²³⁸⁵. Un grup de alani însă, după cum rezultă din relatările autorilor antici și realitățile arheologice, a pătruns și în spațiul nord și nord-vest pontic unde a rămas alături de celelalte triburi sarmatice²³⁸⁶. O altă realitate este că venirea alanilor în stepele Europei de Est a dus la supunerea treptată a celorlalte triburi sarmatice fapt confirmat de relatarea foarte clară a lui Ammianus Marcellinus care ne relatează despre alani că **„...încetul cu încetul, ca perșii, ei și-au impus numele și asupra populațiilor din jur pe care le-au biruit”**²³⁸⁷.

În final, fără a face o expunere și analiză a problemei originii alanilor, care necesită o lucrare separată, ținem doar să menționăm că aceasta s-a aflat și se află în atenția specialiștilor de câteva decenii²³⁸⁸. Pe lângă faptul că această problemă este cea mai spinoasă și complexă, când este vorba de istoria nomazilor timpurii, nu există în rândul cercetătorilor nici un punct de vedere comun²³⁸⁹, fapt ce îngreunează și mai mult realizarea unei sinteze. În sfârșit trebuie spus că doar la o succintă parcurgere a lucrărilor dedicate analizei originii alanilor devine evident că soluționarea este una de viitor. În acest sens un rol important îl vor avea cercetările arheologice din teritoriile care sunt considerate ca fiind locul de origine al alanilor. Cert este că, în stadiul actual al cunoștințelor putem doar afirma că mormintele cu evidente trăsături estice, din spațiul nord și nord-vest pontic, din intervalul cronologic cuprins între mijlocul secolului I p. Chr. – începutul secolului II p. Chr., sunt în cea mai mare parte a lor, cel mai probabil, alanice. Mai mult decât atât, este evident că piesele de origine chinezească și central-asiatică și-au făcut apariția la sarmați, inclusiv la sarmații din spațiul nord și nord-vest pontic odată cu venirea alanilor care utilizau aceste artefacte cu mult înainte de a ajunge în aceste teritorii.

O altă grupă de izvoare, dar tot din categoria celor scrise, sunt cele epigrafice. Câteva la număr (pentru problematica în cauză), dar în care sunt pomenite triburile sarmaților, ele îmbogățesc substanțial imaginea asupra procesului expansiunii sarmaților spre vest.

Una din sursele, care face referire la sarmații din spațiul nord-vest pontic este placa de marmură fixată pe mausoleul familiei Plautinilor de la Ponte Lucano, de lângă Tîbur²³⁹⁰. Această fastuoasă inscripție a fost redactată între anii 74-79 p. Chr. și face o trecere în revistă a activității lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus în calitate sa de legat al provinciei Moesia între anii 57/60 - 67 p. Chr.²³⁹¹.

Una din primele acțiuni ale lui Tiberius Plautius Silvanus ar fi cea referitoare la mutarea în dreapta Dunării a 100.000 de transdanubieni (r. 9-13). Vasile Pârvan afirma despre aceștia: **“Sunt toți nomazi, căci îi vedem duși nu în calitate de oaste biruită, ci de popor în stare de migrație, fiecare trib cu toți ai lui, copiii și femeile și cu șefii respectivi. Tot el afirmă că “ei sunt o populație amestecată bastarno-sarmato-getică din nordul gurilor Dunării”**²³⁹². C. Patsch vedea și el în transdanubieni pe roxolani, bastarni și daci ce erau presați dinspre răsărit de sarmați²³⁹³. M. B. Șcukin este de părerea că

²³⁸⁴ Skripkin 1990, p. 214-215.

²³⁸⁵ Cf. Skripkin 1990, p. 215. Pentru aceste morminte vezi Raev 1986; Bepalyj 1992, p. 175-191; Prohorova, Guguev 1992, p. 142-161; Mordvinceva, Sergackov 1995, p. 114-124.

²³⁸⁶ A. V. Simonenko considera că nu se poate vorbi despre alani în nordul Mării Negre în a doua jumătate a secolului I p. Chr. și că nomazii care au venit din est la mijlocul secolului I p. Chr. și s-au așezat în spațiul nord-vest pontic au fost aorșii (Simonenko, Lobaj 1991, p. 74; Simonenko 1987b, p. 56; Simonenko 1992, p. 161-162).

²³⁸⁷ Ammianus Marcellinus XXXI, 2, 13.

²³⁸⁸ Cf. Skripkin 2001a, p. 15-40 cu toată bibliografia.

²³⁸⁹ Vezi toate opiniile și bibliografia la Skripkin 1990, p. 198-222; Skripkin 2001a, p. 15-40; Kuznecov 1992; Jacenko 1993, p. 60-72; Jacenko 1993a, 83-88; Gabuev 1999; Simonenko 2003, p. 55-57; Gabuev 2000, p. 50-62.

²³⁹⁰ CIL XIV, 3608.

²³⁹¹ Pârvan 1926, p. 103; Stein 1940, p. 28-31; Condurachi 1958, p. 119-130; Pippidi 1967a, p. 287-301; Suceveanu 1971, p. 112-120; Suceveanu 1977, p. 20-22; Vogel-Weidemann 1982, p. 407; Canole, Milns 1983, p. 186; Gostar, Lica 1984, p. 44-49; Karyškovskij, Kleiman 1985, p. 91; Zubar 1988, p. 20; Zubar 1994, p. 26-27; Leschhorn 1993, p. 76.

²³⁹² Pârvan 1926, p. 104, nota 1.

²³⁹³ Patsch 1932, p. 165. Aceiași opinie au Daicoviciu 1960 p. 290-291; Vulpe 1968, p. 56-57; Bogdan-Cătănciu 1997, p. 28-29.

transdanubienii erau cei ce căutau refugiu din cauza presiunii sarmaților din est²³⁹⁴. La rândul său, D. M. Pippidi considera că este vorba de crearea unui spațiu de siguranță prin strămutarea populației din câmpia munteană²³⁹⁵, afirmație cu care nu putem fi de acord în condițiile în care la hotarul dintre secolele I a. Chr. - I p. Chr. se constată arheologic încetarea locuirii în aproape toate așezările getice din această zonă. P. Canole și R. D. Milns afirmă că cei 100.000 de transdanubieni sunt dintre toate populațiile care puteau plăti pentru a se așeza în Imperiul Roman²³⁹⁶. Se mai consideră că strămutarea transdanubienilor nu este legată de spațiul dintre Nipru și Dunăre, ci de activitatea lui Aelianus în provincia Moesia²³⁹⁷. Cert este că, scopul acestei acțiuni era în principal de natură economico-fiscală, așa cum rezultă din rândul 11 al inscripției tiburtine, în care se menționează că ei au fost primiți în Imperiu “ca tributari”: *ad praestanda tributa*. Rezultatele acestei acțiuni sunt relatate în rândurile 25-26 din care aflăm ca Aelianus a fost cel dintâi care, prin trimiteri masive de grâu din această provincie, a ușurat aprovizionarea populației din Roma: “*primus ex ea provincia magno tritici annonam p(opuli) R(omani) adlevavit*”²³⁹⁸.

O altă realizare semnificativă a fost reprimarea intențiilor agresive ale sarmaților (*motus orientem Sarmatarum*, (r. 13)), în împrejurări asupra cărora nu ni se dau multe amănunte, precizându-se doar că operațiunea plină de succes ar fi fost săvârșită când o parte din armata Moesiei a fost trimisă pentru a susține expediția din Armenia: (...) “*quamuis parte(m) magna(m) exercitus ad misisset*”²³⁹⁹. În urma analizei acestor rânduri s-a ajuns la concluzia că expediția împotriva călăreților stepei trebuie să fi avut loc în vara toamna anului 62 p. Chr.²⁴⁰⁰, când din armata Moesiei de trei legiuni, o legiune, a V-a Macedonica, se găsea de mai multe luni în Orient, cu misiunea de a întări forțele angajate în conflictul cu parții²⁴⁰¹. Toate aceste măsuri au contribuit la creșterea prestigiului Romei. Rezultat imediat al acțiunii este redat în următoarele rânduri ale inscripției tiburtine, de unde aflăm că T. Plautius Silvanus “**a adus regi, până atunci necunoscuți ori dușmani poporului roman, pe malul Dunării pe care-l păzea (in ripam quam tuebatur), spre a-i pune să se închine steagurilor romane; a trimis înapoi regilor bastarnilor și roxolanilor pe fiii lor prinși ori luați înapoi de la dușmanii lor, iar regelui dacilor pe frații; de la unii dintre ei a luat în schimb ostatici**”²⁴⁰². Această acțiune este distinctă ca timp de transplantarea celor 100.000 de transdanubieni în provincie. Totodată, localizarea acestor acțiuni de politică externă sunt distincte și se efectuează în zone diferite, primul în provincie, al doilea în *ripa*, organisme deosebite din momentul ce despre primul ni se spune că îl conducea în mod legal (*praefiuit*) în timp ce asupra celei de-al doilea nu se exercita decât o acțiune de protecție (*quam tuebatur*) în *Ripa Thraciae* adică zona de la est de Dimum, care nu era integrată în provincia Moesia, dar care se afla sub control roman²⁴⁰³.

V. Pârvan observa că teatrul operațiunilor e în Basarabia și cel mult în Moldova de miazăzi și că întreaga orientare a activității lui Aelianus a fost îndreptată spre nord-est²⁴⁰⁴. Tot el observa că de lupte propriu-zise e foarte puțin vorba și că mai degrabă a fost o demonstrație de forță pe malul stâng al Dunării de Jos²⁴⁰⁵. Într-o altă manieră prezintă lucrurile C. Patsch, care credea că roxolanii, bastarnii și dacii au fost atacați de sarmații din est luându-le ostatici și obligându-i pe aceștia să li se asocieze²⁴⁰⁶. Același autor era de părerea că Aelianus ar fi înfrânt pe năvălitori, redând libertatea prizonierilor la care se

²³⁹⁴ Zawadski 1975, p. 62; Șćukin 1989, p.79; Șćukin 1989a, p. 44.

²³⁹⁵ Pippidi 1967a, p. 305 sqq. Aceiași opinie are și Bogdan-Cătănicu 1997, p. 28. Em. Condurachi susținea că transdanubienii erau geți și că Aelianus a procedat la fel ca și Aelius Catus la o evacuare parțială a teritoriului get (Condurachi 1958, p. 125).

²³⁹⁶ Canole, Milns 1983, p. 186.

²³⁹⁷ Simonenko, Lobaj 1991, p. 87.

²³⁹⁸ Cf. Pippidi 1967a, p. 309.

²³⁹⁹ CIL XIV, r. 14-15; Pârvan 1926, p. 103; Pippidi 1967a, p. 311.

²⁴⁰⁰ Cf. Pippidi 1967a, p. 311; Suceveanu 1977, p. 21; Șćukin 1989, p. 80; Vinogradov 1994, p. 166. O părere diferită privitoare la acțiunile contra sarmaților au N. Gostar și V. Lica, care consideră că acestea au avut loc în anul 66 sau 67 p. Chr. (Gostar, Lica 1984, p. 49-50).

²⁴⁰¹ Cf. Pippidi 1967a, p. 311 cu toată bibliografia.

²⁴⁰² Pârvan 1926, p. 103; vezi și la Pippidi 1967a, p. 312; Gostar 1979, p. 129-136.

²⁴⁰³ Suceveanu 1971, p. 112-113.

²⁴⁰⁴ Pârvan 1926, p. 103.

²⁴⁰⁵ Pârvan 1926, p. 103.

²⁴⁰⁶ Patsch 1932, p. 165.

face aluzie în inscripție, răsturnând astfel sistemul de alianță²⁴⁰⁷. De asemenea, D. M. Pippidi considera că *motum orientem Sarmatarum compressit* se referă la înăbușirea de către romani a unei amenințări care punea în primejdie hotarele provinciei Moesia²⁴⁰⁸. Același autor spunea că **“nimic nu dovedește că atacul sarmaților din est ar fi vizat în primul rând pe bastarni și pe daci”**, și credea că prin *Sarmatae* avem a înțelege roxolani²⁴⁰⁹.

Privită în contextul politicii romane din această perioadă, ne simțim obligați să atragem atenția asupra unor detalii care au o importanță majoră în sensul acestei discuții. Ținem să precizăm că întreaga acțiune a lui Aelianus a fost îndreptată împotriva acelor sarmați care nici într-un caz nu erau aceeași cu roxolani²⁴¹⁰. Credem că folosirea denumirii de sarmați vrea să evidențieze faptul că este vorba de alte neamuri sarmatice decât roxolani. Unii cercetători văd în sarmații ce aveau intenții agresive pe iazigi în alianță cu aorșii, ori pe aorși singuri²⁴¹¹, iar alții pe urgi sau pe iazigi, care au efectuat un raid din regiunea Ciscarpatică²⁴¹². Există și opinia că aceștia au putut fi siraci²⁴¹³, dar și alani²⁴¹⁴. În urma analizei inscripției tiburtine M. B. Șćukin a ajuns la concluzia că sarmații ce aveau intenții agresive erau supușii lui Farzoios, iar prin revolta, mișcarea acestora trebuie să înțelegem însăși înființarea acetui „regat” cu o vădită tentă antiromană²⁴¹⁵. Același autor consideră că au existat două coaliții: romanii susținuți de bastarni, daci și roxolani, iar războiul a fost dus împotriva sarmaților și a sciților²⁴¹⁶. Autorul nu precizează mai exact apartenența etnică a sarmaților lui Farzoios afirmând că aceștia puteau fi atât alani cât și aorși ori siraci²⁴¹⁷. Cert este că, în inscripție se spune clar că Aelianus **“a adus regi, până atunci necunoscuți nouă ori dușmani poporului roman, pe malul Dunării”**²⁴¹⁸. Or, din câte știm, din informațiile autorilor antici, dar și din descoperirile arheologice, roxolani nu puteau fi acei necunoscuți din simplul motiv că aceștia locuiau încă din prima jumătate a secolului I p. Chr. în apropierea "hotarelor" romane. Mai mult decât atât, faptul că regelui roxolanilor i-au fost înapoiți fiii denotă că aceștia aveau o relație specială cu romanii și că nu puteau fi acei sarmați care s-au ridicat împotriva romanilor. Erau bine cunoscuți de către romani, fie ca aliați fie ca dușmani, și sarmații aorșii și siraci. Ținând cont de mișcarea triburilor sarmatice spre vest, relatările autorilor și realitățile arheologice credem că regii necunoscuți și sarmații a căror intenție agresivă a fost reprimată sunt, cel mai probabil, alani.

În ceea ce privește mijloacele pe care le-a folosit Aelianus pentru a-și atinge țelul, în opinia lui D. M. Pippidi, ele au fost de ordin militar, fără să excludă, însă, negocierile diplomatice, în urma cărora regii barbari să lege cu romanii relații de bună vecinătate²⁴¹⁹. Se mai consideră că acțiunile de politică externă ale legatului Moesiei au fost rezolvate prin mijloace diplomatice²⁴²⁰. Închinarea regilor în fața steagurilor romane este interpretată ca un semn al loialității unor clienți vechi sau noi; de unde se deduc clauzele unui tratat anterior, pe care l-au avut aceștia cu romanii, în virtutea căruia au fost ajutați să-și recapete frații și fiii de la dușmanii lor²⁴²¹, probabil, acei inamici necunoscuți nouă, care au fost aduși pe malul Dunării²⁴²².

²⁴⁰⁷ Patsch 1932, p. 165.

²⁴⁰⁸ Pippidi 1967a, p. 313.

²⁴⁰⁹ Pippidi 1967a, p. 313.

²⁴¹⁰ Opinia că sarmații nu erau aceeași cu roxolani este susținută și de către Conole, Milns 1983, p. 187; Bărcă 1997a, p. 963.

²⁴¹¹ Conole, Milns 1983, p. 187.

²⁴¹² Vinogradov 1994, p. 168.

²⁴¹³ Rusjaeva 1989, p. 192; Rusjaeva 1995, p. 24-36; Vinogradov 1994, p. 168.

²⁴¹⁴ Patsch 1940, p. 165; Jacenko 1993a, p. 83; Skripkin 1996, p. 168; Bărcă 2002, p. 108; Bărcă 2002a, p. 62; Lysenko 2002, p. 111-112.

²⁴¹⁵ Șćukin 1989a, p. 45.

²⁴¹⁶ Șćukin 1989, p. 80; Șćukin 1989a, p. 45.

²⁴¹⁷ Șćukin 1992, p. 120-121; Șćukin 1995, p. 177. Acest punct de vedere a fost exprimat și de noi (Bărcă 1997a, p. 974) iar recent lui i s-a alăturat și A. V. Simonenko (Simonenko 1999a, p. 316).

²⁴¹⁸ Pârvan 1926, p. 103.

²⁴¹⁹ Pippidi 1967a, p. 313-314.

²⁴²⁰ Bogdan-Cătănicu 1997, p. 28.

²⁴²¹ Bogdan-Cătănicu 1997, p. 28.

²⁴²² Petolescu 1995, p. 24; Bărcă 1997a, p. 693. Întoarcerea acestor fiii și frați se datorează faptului că aceștia erau, cel mai probabil, incluși în sistemul de *amicitia* sau *societates*. Formula întâlnită și folosită era cea de *amicus et socius populi Romani*, de altfel exprimată în diferite variante, dar având același sens (Cf. Braund 1984, p. 45; Opreanu 1994, p. 202-203). J. Klose, într-o lucrare consacrată relațiilor dintre romani și popoarele barbare de la Rin la Dunărea Mijlocie, a elaborat o schemă

În ceea ce privește regii necunoscuți este posibil ca Aelianus să le fi impus acestora pe lângă restituirea prizonierilor, interzicerea apropierei de granițele romane și plata despăgubirilor. Informații despre aceste condiții în textul inscripției nu avem. Apar însă ostaticii al căror rol era printre altele și acela de a garanta plata despăgubirilor, dar și un instrument major că barbarii au înțeles acordurile încheiate²⁴²³. Oricum ar sta lucrurile, luarea de ostatici din familiile regilor sau șefilor de triburi este una din clauzele cele mai des atestate și impuse de romani barbarilor²⁴²⁴. Aceștia erau oferii în principal cu scopul de a garanta fidelitatea lor față de Imperiu, dar și de a respecta condițiile impuse. Probabil, în cazul de față ostaticii primiți de romani proveneau de la acei inamici necunoscuți, care au fost aduși pe malul Dunării să se închine steagurilor romane.

Toate aceste evenimente s-au petrecut în apropierea granițelor provinciei, în zona cursului de jos al Dunării, fapt ce rezultă și din rândurile 21-22 al inscripției tiburtine, căci așa se poate înțelege afirmația: *“per quem pacem provinciae et confirmavit et protulit”* ceea ce V. Pârvan traduce: **“astfel a statornicit el pacea provinciei și a lărgit hotarele ei”**²⁴²⁵. Despre o extindere a hotarelor provinciei nu poate fi vorba. Se consideră că aceasta înseamnă o extindere a păcii²⁴²⁶, sau o pacificare vremelnică a ținuturilor învecinate²⁴²⁷. Credem că putem înțelege în expresia de mai sus oglindirea politicii romane de extindere a hotarelor invizibile ale Imperiului²⁴²⁸, aceasta fiind în fond concluzia și explicarea scopului acțiunilor menționate în rândurile inscripției²⁴²⁹.

Guvernatorul Moesiei a acționat și în sprijinul orașului Chersonesus, care era asediat de sciți, obligând pe regele sciților să ridice asediul cetății (rândurile 24-25)²⁴³⁰.

Cert este că informațiile din această inscripție confirmă încă odată în plus pătrunderea de noi triburi sarmatice în nord-vestul Mării Negre, moment ce este sesizabil, după cum am văzut, și în izvoarele literare.

Un alt izvor epigrafic important pentru istoria sarmaților din spațiul nord-vest pontic, care confirmă unele informații din elogiul de la Tibur, este fragmentul de inscripție descoperit în 1984 la Mangup (Crimeea)²⁴³¹. În urma analizei textului inscripției Ju. G. Vinogradov a ajuns la concluzia că aceasta provine de la Olbia²⁴³². Din primele rânduri ale inscripției întregite de autorul mai sus amintit, aflăm că un cetățean al Olbiei - numele lui nu este cunoscut inscripția fiind fragmentară - în perioada când **“o mare parte a grâului a fost distrus din cauza secetei”** trecând prin țara dușmanilor, a obținut hrană, salvând astfel poporul de la foame. Interesantă pentru noi este următoarea informație din inscripție. Din ea aflăm că el a efectuat o misiune diplomatică la guvernatorii Moesiei (Sabinus) și Aelianus, **“bărbați mari și demni de cea mai înaltă prețuire pentru mărinimia lor”** și că o parte din cerințele lui au fost îndeplinite²⁴³³, obținând încă odată pâine pentru oraș.

ce stabilește patru categorii de relații cu Imperiul Roman (Klose 1934, p. 147): 1. State clientelare, care nu plătesc tribut Romei sau plătesc o sumă mică în schimbul unor subsidii avantajoase oferind Romei trupe pe durata existenței tratatului. 2. Unele state clientelare care obțineau sume de bani de la romani, iar în schimb ofereau ajutor militar în caz de război. 3. State ce primeau stipendii de la romani în schimbul cărora se obligau să asigure securitatea frontierei romane. 4. State care primesc stipendii, dar se obligau să nu întreprindă incursiuni în teritoriul roman. Același autor aprecia că prima categorie predomină în zona Rinului de la începutul secolului I p. Chr. și până la jumătatea lui, în schimb a doua și a treia se întâlnesc în special pe parcursul secolelor I-II p. Chr., în timp ce a patra se întâlnește cu precădere în secolul III p. Chr., alături de care se întâlnesc a doua și a treia categorie (Klose 1934, p. 147). Pentru instrumentarul diplomației imperiale față de barbari vezi la Opreanu 1998, p. 20-26.

²⁴²³ Lica 1996, p. 127 cu bibliografie.

²⁴²⁴ Vezi la Lica 1989, p. 40 sqq.; Lica 1996, p. 127-128.

²⁴²⁵ Pârvan 1926, p. 103.

²⁴²⁶ Stein 1940, p. 30; Vinogradov 1994, p. 166.

²⁴²⁷ Pippidi 1967a, p. 319.

²⁴²⁸ Cf. Klose 1934, p. 124; Daicoviciu 1960, p. 292; Suceveanu 1971, p. 113; Bogdan-Cătănicu 1997, p. 28.

²⁴²⁹ Vezi pentru ceea ce înseamnă frontieră romană la Opreanu 1998, p. 14-20 cu toată bibliografia.

²⁴³⁰ Cf. în legătură cu opiniile legate de această acțiune a lui Aelianus la Karyškovskij, Klejman 1985, 91; Zubar 1988, p. 19-27; Zubar, Kostromičeva 1990, p. 83-86; Zubar 1994, p. 26-29.

²⁴³¹ Sidorenko 1988, p. 86-87; Vinogradov 1990, p. 32, nota 3; 1994, p. 166-169, notele 91, 93, 95.

²⁴³² Vinogradov 1994, p. 166-167, notele 89, 90.

²⁴³³ Vinogradov 1994, p. 167, notele 91, 92.

Este foarte importantă următoarea clauză din inscripție din care aflăm că în acel moment, când se afla în Moesia în misiune diplomatică, a început mișcarea sarmaților și războiul. El l-a anunțat pe guvernator că știa de situația grea și a încheiat cu Roma o alianță²⁴³⁴.

Din următoarele rânduri ale inscripției care s-au păstrat aflăm că același personaj a efectuat o misiune diplomatică la Umabios și la marii regi din Aorsia²⁴³⁵. Trebuie menționat că după Umabios urma numele altui rege sau regi dar din cauza faptului că inscripția este fragmentară acesta nu ne este cunoscut. Cu toate acestea, o serie de cercetători (cei care îi consideră aorși)²⁴³⁶ nu exclud ca alături numele Umabios printre numele marilor regi din Aorsia să fi fost cele a lui Farzoios și Inismeos²⁴³⁷. În urma analizei acestor rânduri s-a ajuns, pe bună dreptate, la concluzia că evenimentele tulburătoare și războiul sunt aceleași cu reprimarea intențiilor agresive ale sarmaților din anul 62 p. Chr. despre care se relatează în elogiul tiburtin²⁴³⁸. Mai mult decât atât, amintirea țării aorșilor²⁴³⁹, care pentru prima dată apare în lingvistica grecilor sub termenul geografic Aorsia, cât și numele de Umabios, dar și expresia marii regi ai Aorsiei, dovedește încă odată în plus că în această perioadă avem de-a face cu o mișcare a triburilor sarmatice spre vest ce a dus la o destabilizare a situației în zona nord-vest pontică.

Astfel, avem două izvoare epigrafice, unul latinesc și altul grecesc, care conțin informații ce se referă parțial la aceleași evenimente ce au avut loc în nord-vestul și nordul Mării Negre, ambele, confirmând, relatările izvoarelor literare care au surprins mișcarea sarmaților spre vest punând în pericol posesiunile romane.

În ceea ce privește regii Farzoios și Inismeos²⁴⁴⁰, opiniile sunt împărțite, după cum am menționat, atunci când este vorba de apartenența lor la o anumită grupare sarmatică. Există diverse opinii și în ceea ce privește relațiile dintre sarmații lui Farzoios și Inismeos cu Olbia, care a bătut pentru ei monedă din aur și argint²⁴⁴¹, dar și cu Imperiul Roman. M. B. Șcukin susține că acești regi și-au instituit autoritatea asupra acestui oraș²⁴⁴², iar baterea monedelor din aur o consideră un act politic antiroman²⁴⁴³. Luând în considerație existența pe monede a monogramelor arhonților și a numelui orașului, ceea ce constituie o dovadă a păstrării structurilor de conducere a Olbiei²⁴⁴⁴, A. V. Simonenko vede în relațiile dintre sarmații

²⁴³⁴ Vinogradov 1994, p. 167, nota 93.

²⁴³⁵ Vinogradov 1994, p. 167-168 și nota 96.

²⁴³⁶ Simonenko, Lobaj 1991, p. 74, 75; Simonenko 1992, p. 158 sqq.; Vinogradov 1994, p. 167-169; Zubar' 1994a, p. 218-222.

²⁴³⁷ Vinogradov 1994, p. 168-169; Simonenko 1999a, p. 304, 317.

²⁴³⁸ Vinogradov 1994, p. 167 și nota 94.

²⁴³⁹ Se consideră că țara aorșilor se afla în apropiere de Dunăre și provincia Moesia cât și de Olbia și nu în ținuturile mult prea îndepărtate de la est de Don (Vinogradov 1994, p. 167; Simonenko 1999a, p. 304), unde sunt atestați aorșii până la mijlocul secolului I p. Chr. Deși nu respingem acest punct de vedere, ținem să menționăm că în inscripție nu avem nici un indiciu despre locul de baștină a lui Umabios și a poziționării geografice a teritoriului Aorsiei.

²⁴⁴⁰ Simonenko, Lobaj 1991, p. 74-75; Simonenko 1992, p. 158 sqq.; Simonenko 1999a, p. 316. Inițial acești doi regi erau considerați ca fiind sciți (Această opinie își are originea la A. S. Uvarov și B. V. Kene (*apud* Karyškovskij 1982, p. 76), iar apoi a fost dezvoltată de către M. I. Rostovcev, care susținea că Olbia se supunea sciților târziu (Rostovcev 1918a, p. 155-160). În a doua jumătate a sec. XX opinia că Farzoios și Inismeos erau regi sciți a fost împărțită de către A. N. Zograf (Zograf 1951, p. 138), N. P. Rozanova (Rozanova 1956, p. 206-207), D. S. Raevskij (Raevskij 1973, p. 117-119) și T. N. Vysotskaja (Vysotskaja 1979, p. 197). În urma unei analize minuțioase P. J. Karyškovskij ajunge la concluzia că Farzoios și Inismeos au fost regi sarmați (Karyškovskij 1962, p. 102-121). Acest punct de vedere a fost susținut ulterior de către D. B. Šelov (Šelov 1975, p. 127) și M. B. Šcukin (Šcukin 1982, p. 35), iar astăzi este acceptat de cea mai mare parte a cercetătorilor. În urma analizei monedelor aparținând lui Farzoios și Inismeos, precum și a ariei lor de răspândire (Cf. Karyškovskij 1982, p. 66-82; Karyškovskij 1982a, p. 6-28), s-a ajuns la concluzia că aceștia au fost conducătorii unui grup sarmatic din spațiul nord-vest pontic (Karyškovskij 1988, p. 108-115) și că granițele acestui regat erau cuprinse între Nipru și Nistru (Vinogradov 1994, p. 168, nota 98).

²⁴⁴¹ Karyškovskij 1982, p. 66-82; Karyškovskij 1982a, p. 6-28; Karyškovskij 1988, p. 108-115, 119. Vezi și Anohin 1989, p. 58-70. Pe aversul monedelor din aur apare chipul lui Farzoios și inscripția **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΑΡΖΟΙΟΥ**, iar pe revers vulturul cu un semn de tip tamga în ghiare și literele **ΟΛ**, la care se adaugă monograma arhonților. Monedele de argint bătute pentru Inismeos au pe avers reprezentat chipul regelui, semnul de tip tamga și inscripția **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΝΕΝΣΙΜΕΩΣ** sau **ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΙΝΙΜΕΩΣ**, iar pe revers capul lui Apollo sau a zeiței orașului, arc, delfin, monograma arhonților și inscripția circulară **ΟΑΒΙΟΠΟΛΕΙΤΕΩΝ** (Cf. Karyškovskij 1982, p. 66-82; Karyškovskij 1982a, p. 6-28; Anohin 1989, p. 64-70).

²⁴⁴² Šcukin 1982, p. 36, 37; Šcukin 1989a, p. 44-45; Šcukin 1994, p. 212-218; Vezi referințele bibliografice în care se susține că Olbia a fost cucerită și supusă cu forța de către regele Farzoios la Karyškovskij 1982a, p. 23 nota 29.

²⁴⁴³ Šcukin 1989, p. 80.

²⁴⁴⁴ Cf. Karyškovskij 1982, p. 74.

lui Farzoios și Olbia o uniune cu o prioritate de formă a sarmaților²⁴⁴⁵. Același autor²⁴⁴⁶, alături de alți cercetători²⁴⁴⁷, susține că politica dusă de Farzoios și Olbia era una antiromană. Această stare a lucrurilor nu permite, așa cum s-a mai menționat²⁴⁴⁸, să se vorbească de o supunere efectivă a orașului lui Farzoios. Este cert, de altfel, că, relația dintre Olbia și Farzoios a fost una mai complexă. Un punct de vedere este că acești regi au exercitat un protectorat asupra Olbiei²⁴⁴⁹, asigurându-i astfel securitatea, la fel ca și regii sciți cu câteva secole în urmă²⁴⁵⁰. Nu în ultimul rând trebuie menționată opinia că sarmații lui Farzoios erau mai degrabă vasali ai Romei²⁴⁵¹, iar alianța de protecție dintre Olbia și conducătorii Aorsiei a fost încheiată cu participarea administrației Moesiei²⁴⁵². V. V. Krapivina afirmă că Olbia și sarmații lui Farzoios au fost aliați ai Romei, dar ca părți separate care nu au fost legate între ele cu nici un fel de relații²⁴⁵³. Aceiași autor este de părere că baterea monedei de aur pentru Farzoios este doar o utilizare de către el a monetăriei acestui oraș, iar acțiunea a fost permisă de Roma pentru meritele lui Farzoios față de aceasta²⁴⁵⁴.

Fără a ne repeta asupra problemei emisiunilor monetare din aur²⁴⁵⁵ ținem să menționăm că opinia potrivit căreia baterea monedelor de aur de către Olbia pentru regele Farzoios a fost un semn de nesupunere și sfidare a Romei nu poate fi susținută, mai ales că aceasta nu interzicea baterea monedei de aur și argint celor din afara Imperiului. Mai mult decât atât, nu avem date sigure că Farzoios ar fi rege al aorșilor aduși, în opinia unora, de către romani în nord-vestul Mării Negre. Nu există dovezi certe nici că Farzoios ar fi fost vasal al Romei. De asemenea, nu se poate susține nici punctul de vedere că romanii i-ar fi dat dreptul lui Farzoios să bată monedă de aur ca urmare a sprijinului acordat Romei. Cert este doar că Farzoios a fost rege al sarmaților din nord-vestul Mării Negre, care se aflau în imediata vecinătate a Olbiei.

Ținând cont de situația grea care se crease în această zonă, datorită pătrunderii noilor triburi sarmatice, necunoscute, dar și violente, evenimentele puteau evolua și altfel. Olbia, înconjurată de barbari, atacată sistematic, aflându-se în fața unui pericol mai mare, a apelat la regele Farzoios (care se afla în fruntea unei puternice uniuni din zonă), să asigure protecție și sprijin pentru apărarea orașului. În schimbul acestui serviciu orașul a bătut monedă de aur, care a servit la plata regelui și a armatei lui. Nu este exclus faptul că acestor sarmați să li se fi asigurat și niște facilități economice în relația cu Olbia. Trebuie precizat și faptul că această monedă nu este în nici un caz o recunoaștere a autorității oficiale a lui Farzoios²⁴⁵⁶.

²⁴⁴⁵ Simonenko, Lobaj 1991, p. 86. În urma analizei tuturor informațiilor existente V. V. Krapivina a constatat că nu există dovezi ale ocupării forțate a Olbiei și supunerii directe a orașului regilor sarmați Farzoios și Inismeos (Krapivina 1993, p. 145-146).

²⁴⁴⁶ Simonenko, Lobaj 1991, p. 86.

²⁴⁴⁷ Cf. Karyškovskij 1982, p. 73-75; Karyškovskij 1982a, p. 23-24; Ščukin 1982, p. 36-37; Ščukin 1989, p. 80; Ščukin 1989a, p. 44-45; Simonenko, Lobaj 1991, p. 86.

²⁴⁴⁸ Karyškovskij 1982, p. 75-76; Karyškovskij 1982a, p. 23; Anohin 1989, p. 66; Simonenko, Lobaj 1991, p. 86.

²⁴⁴⁹ Vinogradov 1994, p. 168; Bârcă 1997a, p. 972-973. V. M. Zubar' consideră că este prematur să se vorbească pentru această perioadă de un protectorat sarmatic asupra Olbiei (Zubar' 1994a, p. 219). Același autor susține că sarmații conduși de Farzoios erau vasali ai Romei, iar încheierea alianței de apărare dintre aceștia și Olbia a fost impusă de romani (Zubar' 1994a, p. 219).

²⁴⁵⁰ Vinogradov 1994, p. 168. Pentru protectoratul sciților asupra orașelor grecești vezi la Vinogradov 1994, p. 231-250.

²⁴⁵¹ Vinogradov 1994, p. 168.

²⁴⁵² Zubar' 1994a, p. 220.

²⁴⁵³ Krapivina 1993, p. 146.

²⁴⁵⁴ Krapivina 1993, p. 146. Se consideră că meritele pentru care Farzoios a primit dreptul de a bate monedă din aur constau în participarea sarmaților conduși de acest rege de partea romanilor în conflictul romano-bosporan din anii 45-49 p. Chr. (Krapivina 1993, p. 147), deși se știe că aorșii care au participat la acest conflict de partea Romei erau conduși de regale Eunones (Cf. Tacitus, *Anale*, XII, 15-21). V. V. Krapivina nu exclude posibilitatea ca aorșii să fi fost aduși de romani mai aproape de granița dunăreană cu scopul de a o întări. Tot ea este de părere că apărarea Olbiei a fost încredințată aorșilor lui Farzoios de către romani (Krapivina 1993, p. 147).

²⁴⁵⁵ Cf. în acest sens Bârcă 1997, p. 970-972.

²⁴⁵⁶ În ceea ce privește apariția chipului lui Farzoios pe monedele unde acesta este intitulat basileos, nu este exclus ca acest fapt să aparțină stilului de obținere a unor favoruri caracteristice orașelor grecești. Nu se poate exclude nici posibilitatea ca aceasta să fi fost o condiție a lui Farzoios. Cert este că în acest caz monedele au servit ca mijloc de plată pentru protecția orașului și indică o situație politică de moment. Moneda dată constituie un mijloc de propagandă și a fost folosită în scopuri economice.

În sfârșit, credem că, regele Farzoios nu controla toate triburile sarmatice din spațiul dintre Nipru și gurile Dunării.

Remarcabila guvernare a lui Tiberius Plautius Silvanus Aelianus nu a reușit să elimine pericolul sarmatic de la Dunărea de Jos. Mai mult decât atât, angajarea trupelor romane în conflictul cu parții, până la sfârșitul anilor '60 ai secolului I p. Chr. a slăbit controlul granițelor dunărene. Astfel, în iarna anilor 67/68 p. Chr. sarmații roxolani trec Dunărea și măcelăresc două cohorte romane²⁴⁵⁷. În iarna următoare, profitând de războiul civil de la Roma, după moartea lui Nero, catafractarii roxolani, în număr de 9000, jefuiesc Moesia, "...**dar din cauza sălbăticiiei și a succesului, ei erau preocupați mai mult de pradă decât de luptă**". Întâmplarea a făcut ca tocmai atunci să vină din Orient legiunea III Gallica, care alături de trupele Moesiei, la conducerea cărora se afla M. Aponius Saturninus, să contribuie la înfrângerea năvălitorilor²⁴⁵⁸. În toamna anului 69 p. Chr., după multe decenii, au rupt tăcerea și dacii, care profitând de situația din Imperiu au invadat Moesia, luând cu asalt taberele de iarnă ale cohortelor și cavaleriei auxiliare făcându-se stăpâni pe ambele maluri ale Dunării²⁴⁵⁹. De asemenea, în iarna anilor 69-70 p. Chr., a avut loc un nou atac sarmatic asupra Moesiei, fiind ucis însuși guvernatorul provinciei, Fonteius Agrippa. În locul acestuia este trimis Rubrius Gallus, care a reușit cu mari eforturi să pună capăt războiului și să restabilească ordinea²⁴⁶⁰.

În aceeași perioadă sarmații iazigii, care se aflau în Câmpia Pannonică, își ofereau serviciile romanilor²⁴⁶¹.

După încheierea războiului civil de la Roma, prin victoria lui Vespasian, dar și a ieșirii în evidență a dificultăților organizării apărării de la Dunărea de Jos, s-a trecut la reorganizarea sistemului de apărare a frontierei dunărene. Aceste măsuri vor face ca Moesia să aibă o armată alcătuită din patru legiuni²⁴⁶². Tot în timpul Flaviilor va fi organizată flota dunăreană *Classis Flavia Moesica* și se vor aduce primele unități militare auxiliare în Dobrogea²⁴⁶³. În această perioadă au fost reglementate, foarte probabil, și relațiile politico-diplomatice dintre romani și barbarii de la Dunărea de Jos, printre care și sarmații. Măsurile luate au fost urmate de o perioadă de liniște la hotarul dunărean al Imperiului. Această perioadă a durat până în anul 85 p. Chr., când dacii au atacat provincia Moesia și au dat o grea lovitură romanilor. Gravitatea situației este subliniată de Tacitus, care afirmă că au fost puse în cumpănă taberele legiunilor și chiar însuși stăpânirea provinciilor²⁴⁶⁴.

În aceste conflicte dintre romani și daci sarmații nu au participat. Nu avem atestări ale conflictelor dintre sarmații din nordul și nord-vestul Mării Negre nici în anii următori. Foarte probabil că sarmații din acest spațiu aveau încheiate "tratate" cu Imperiul de la care primeau subsidii. Doar sarmații iazigi, care locuiau în Câmpia Pannonică, au intrat în conflict cu romanii în anul 89 p. Chr., când au venit în sprijinul suebilor, devastând Pannonia²⁴⁶⁵. Câțiva ani mai târziu, și anume în anul 92 p. Chr., a avut loc un atac al iazigilor împotriva Moesiei Superior soldat cu masacrarea legiunii a XXI *Rapax*. Datorită intervenției rapide a lui Domițian situația s-a ameliorat, iar iazigii au fost înfrânți²⁴⁶⁶.

Cam în aceiași perioadă sarmații din nord-vestul Pontului Euxin deranjau locuitorii orașelor grecești din regiune. Una din dovezile în acest sens avem în opera lui Dion Chrysostomos, care a vizitat Olbia în anul 95 p. Chr.²⁴⁶⁷. De la el aflăm că orașul era supus permanent atacurilor triburilor barbare și că în împrejurimile lui se aflau sarmați și sciți. Vorbind de Kallistratos, locuitor al Olbiei, Dion ne relatează că acesta era priceput în cele ale războiului era viteaz și că a ucis mulți sarmați, pe unii luându-i prizonieri.

²⁴⁵⁷ Tacitus, *Istorii* I, 79.

²⁴⁵⁸ Tacitus, *Istorii* I, 79.

²⁴⁵⁹ Tacitus, *Istorii* III, 46, 2.

²⁴⁶⁰ Josephus Flavius, *Războiul iudaic*, VII, 4, 3.

²⁴⁶¹ Tacitus, *Istorii* III, 5, 1.

²⁴⁶² Cf. Aricescu 1977, p. 32-45.

²⁴⁶³ Suceveanu 1977, p. 22-23; Strobel 1989, p. 11 sqq.

²⁴⁶⁴ Tacitus, *Agricola*, 41.

²⁴⁶⁵ Cassius Dio LXVII, 5, 2.

²⁴⁶⁶ Suetonius, *Domitianus*, 6, 1.

²⁴⁶⁷ Vinogradov 1989, p. 264.

Tot el ne relatează că atunci când s-au strâns să-i asculte discursul olbiopoliții erau aproape toți înarmați²⁴⁶⁸. Deși periodic existau situații tensionate olbienii au încercat să creeze niște relații de pace cu sarmații, dar nu numai. O dovadă în acest sens sunt informațiile din izvoarele epigrafice, chiar dacă din secolul II p. Chr., din care aflăm că olbiopoliții au trimis nu odată solii la sciți și sarmați, foarte probabil, pentru a preîntâmpina atacurile din partea acestora asupra orașului²⁴⁶⁹.

După zece ani de la evenimentele din anul 92 p. Chr. în care au fost implicați iazigii, sarmații roxolani, locuitori ai stepelor nord și nord-vest pontice, au luat parte în primul război daco-roman ca aliați ai celor dintâi. O dovadă în acest sens sunt mai multe scene de pe Columna lui Traian (Fig. 203)²⁴⁷⁰ pe care sunt reprezentați călăreții sarmați roxolani (scenele XXXI-XXXIII) și inscripția de la Adamclisi (*Tropaeum Traiani*) unde sunt menționați sarmații [*devicto exerc]itu D[acorum et Sarmata]rum...*²⁴⁷¹. Atacul dacilor și roxolanilor a avut loc în iarna anului 101-102 p. Chr. și a constat într-un atac al garnizoanelor romane din castrele Moesiei Inferior. Invazia coaliției antiromane sfârșește dezastruos, aceștia fiind învinși de forțele romane conduse de Traian însuși²⁴⁷². În urma invaziei și luptelor din Moesia a fost luat prizonier Callidromus. Dintr-o scrisoare a lui Pliniu cel Tânăr către împăratul Traian²⁴⁷³, aflăm că acesta a fost sclavul lui Laberius Maximus, guvernatorului Moesiei Inferior din anii 101-102 p. Chr. Callidromus a fost luat prizonier de către Susagus și dus la Decebal, care l-a trimis mai apoi în dar lui Pacorus, regele parților. Solii ce l-au dus în dar pe Callidromus regelui part au străbătut lungul drum, cel mai probabil, pe la nordul Mării Negre, prin teritoriile locuite de sarmații roxolani, aorși, siraci și alani care mai mult ca sigur erau favorabili lui Decebal. În ceea ce-l privește pe Susagus acesta a fost, cel mai probabil, o căpetenie sarmată²⁴⁷⁴, a cărui nume era bine cunoscut împăratului pentru ca Pliniu să-i mai menționeze rangul.

Față de sarmații roxolani, care au fost aliații dacilor, sarmații iazigi au adoptat o poziție neutră. În acest sens sunt relevante informațiile transmise de Cassius Dio²⁴⁷⁵, care ne lasă să înțelegem că iazigii fuseseră neutri în timpul primului război, neutralitate ce i-a favorizat pe romani²⁴⁷⁶. O confirmare în acest sens este și faptul că, după încheierea păcii din 102 p. Chr., Decebal i-a atacat pe iazigi ocupând un teritoriu ce le aparținea, dar pe care Traian, la sfârșitul celui de-al doilea război, nu l-a restituit, deși iazigii îl solicitaseră²⁴⁷⁷.

În confruntările din cel de-al doilea război daco-roman, sarmații roxolani nu participă. Nu este exclus ca acest fapt să se datoreze plății stipendiilor către aceștia de către romani în preajma celui de-al doilea război daco-roman²⁴⁷⁸. Această politică a diplomației romane a avut ca scop asigurarea neutralității, dar și pentru a-i determina pe aceștia să nu întreprindă incursiuni în Imperiu.

La scurt timp de la moartea lui Traian a avut loc o răscoală a roxolanilor. Astfel dintr-un pasaj al **Istoriei Augusta**, dedicat domniei împăratului Hadrian aflăm că acesta auzind de răscoala sarmaților și roxolanilor, a trimis înainte armatele, iar el s-a dus în Moesia, iar cu regele roxolanilor, care se plângea de micșorarea stipendiilor, după ce a cunoscut cum stau lucrurile a stabilit legături pașnice²⁴⁷⁹. Din acest pasaj nu rezultă clar dacă roxolanii au atacat sau nu Moesia Inferior²⁴⁸⁰. Faptul că roxolanii s-au plâns de reducerea stipendiilor ar putea însemna în realitate, după cum bine s-a remarcat²⁴⁸¹, doar teama că noul împărat nu va continua politica lui Traian față de aceștia. Pus în fața acestei situații Hadrian a venit în

²⁴⁶⁸ Dionis Chrysostomi, XXXVI.

²⁴⁶⁹ Latyšev 1887, p. 190; IOSPE I², nr. 39, 51, 54.

²⁴⁷⁰ Cf. Cichorius 1896, pl. XXII-XXIII, XXVIII, XXIX.

²⁴⁷¹ Cf. Petolescu 1991, p. 54, nota 265; Petolescu 1995a, p. 224.

²⁴⁷² Cf. Petolescu 1991, p. 64-66; Petolescu 1995a, p. 223-226.

²⁴⁷³ Pliniu cel Tânăr, *Ad Traianum epistolae*, 74, 1 *apud* Izvoare I, p. 479; Pentru o analiza completă a textului acestei scrisori vezi la Tudor 1956, p. 19-30.

²⁴⁷⁴ Cf. Tudor 1956, p. 21 sqq.

²⁴⁷⁵ Cassius Dio LXVIII, 10, 3.

²⁴⁷⁶ Mócsy 1974, p. 94 consideră că iazigii au fost aliații Romei.

²⁴⁷⁷ Cf. în acest sens Opreanu 1998, p. 47-48.

²⁴⁷⁸ Opreanu 1994, p. 207.

²⁴⁷⁹ Istoria Augusta, *Hadrianus*, 6, 6-8.

²⁴⁸⁰ Analizând izvoarele literare C. C. Petolescu respinge existența unui atac armat al roxolanilor (Petolescu 1993, p. 161-162).

²⁴⁸¹ Opreanu 1998, p. 52.

Moesia Inferior unde a negociat, se pare, cu roxolanii noile condiții ale relațiilor cu aceștia²⁴⁸². Cert este că, Hadrian a reușit în urma negocierilor să-l transforme pe regele roxolanilor în *rex amicus populi Romani*²⁴⁸³. Probabil, P. Aelius Rasparaganus *rex Roxolanorum*²⁴⁸⁴ a fost personajul cu care împăratul Hadrian a negociat relația de *amicitia*²⁴⁸⁵. Acest lucru rezultă limpede din inscripțiile de la Pola care îl atestă pe P. Aelius Rasparaganus *rex Roxolanorum*²⁴⁸⁶ și pe fiul său P. Aelius Peregrinus care își ridică, fiind încă în viață pentru sine și pentru *Attiae Procilliae* fiica lui *Quintus*, pentru libertele și urmașii lor monumente funerare²⁴⁸⁷. După cum bine s-a remarcat, cetățenia romană acordată de către împăratul Hadrian regelui roxolanilor și fiului acestuia reprezintă una din cele mai mari recompense pe care le putea obține un *rex amicus* pentru serviciile făcute Imperiului Roman²⁴⁸⁸. Nu se știe exact cât a durat acest “tratat” dintre roxolani și Imperiul Roman, dar se poate spune că evenimentele au avut loc, probabil, în primăvara anului 118 p. Chr.²⁴⁸⁹. În ceea ce privește prezența regelui și fiului său în Imperiu aceasta indică, cum bine s-a remarcat, că aceștia au fost la un moment dat alungați din “țara” lor de o grupare rivală antiromană²⁴⁹⁰. Oricum, este cert că sarmații au constituit și pe întreg parcurs secolului II p. Chr., ca și în secolul precedent, un pericol major pentru Imperiul Roman. O dovadă în acest sens este și prezența sarmaților printre neamurile barbare care au conspirat și atacat Imperiul pe vremea lui Marcus Aurelius²⁴⁹¹.

²⁴⁸² Principală pârghie a acestor negocieri a constituit-o în opinia lui C. Opreanu tot stipendiile (Opreanu 1994, p. 207).

²⁴⁸³ Opreanu 1994, p. 207; Opreanu 1998, p. 53.

²⁴⁸⁴ CIL V, 32.

²⁴⁸⁵ Russu 1973, p. 47, nota 41; Vaday 1977, p. 27-31; Opreanu 1994, p. 207; Opreanu 1998, p. 53; Opreanu 1998a, p. 62.

²⁴⁸⁶ CIL V, 32.

²⁴⁸⁷ CIL V, 33.

²⁴⁸⁸ Braund 1984, p. 39; Opreanu 1998, p. 53; Opreanu 1998a, p. 62.

²⁴⁸⁹ Opreanu 1998, p. 52. Dan Ruscu consideră că sosirea împăratului Hadrian la Dunărea de Jos trebuie plasată la sfârșitul anului 117 p. Chr. (Ruscu 2003, p. 90).

²⁴⁹⁰ Wilkes 1983, nota 108; Opreanu 1994, p. 207.

²⁴⁹¹ *Istoria Augusta, Marcus Aurelius*, 22, 1.

VIII. CONSIDERAȚII FINALE

Analiza și interpretarea tuturor izvoarelor legate de alogenii sarmați din teritoriul și perioada investigată ne-au permis efectuarea unor precizări asupra problemicii așezării acestora în spațiul est-carpatic, a celei legate de stabilirea caracterului pătrunderii lor în această regiune, precum și dinamica relațiilor cu lumea înconjurătoare, cu precădere geto-dacică și romană. Mai mult decât atât, sistematizarea și analiza detaliată a tuturor categoriilor de material arheologic ne-au permis să alcătuim o imagine completă asupra culturii materiale a sarmaților din estul Daciei în secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr.

Astfel, analiza complexă a izvoarelor arheologice, literare și epigrafice, a vestigiilor sarmatice studiate ne permite elaborarea unor concluzii.

Stabilirea efectivă a sarmaților în spațiul nord-pontic a avut loc începând cu secolul II a. Chr. În secolul I a. Chr. aceștia stăpâneau deja tot teritoriul cuprins între Don și Nipru, de unde pătrundeau adesea în spațiul de la vest de Nipru ajungând, în urma incursiunilor și cu ocazia unor evenimente în care au fost implicați, până pe teritoriul de la vest de Nistru.

Odată cu secolul I p. Chr., cu precădere de la mijlocul lui, sarmații încep să se așeze masiv în spațiul est-carpatic locuit în parte de geto-daci. Acest fapt este confirmat și de descoperirile arheologice și relatările autorilor antici. Creșterea substanțială a prezenței sarmaților în teritoriul și perioada menționată este în strânsă legătură cu mișcarea triburilor sarmatice spre vest din prima jumătate a secolului I p. Chr. Sporirea considerabilă a prezenței acestora în spațiul nord-vest pontic corespunde cu extinderea granițelor romane până la Dunărea de Jos. Această vecinătate a “asigurat” lumii romane existența la hotarele sale, alături de geto-daci, a încă unui vecin și dușman redutabil, care și-a făcut simțită prezența din plin pe tot parcursul secolului I p. Chr. și începutul celui următor.

Cele mai timpurii vestigii sarmatice din spațiul analizat (Bădragii Noi, Bezeni, Holmskoe, Nicolscoe, Velikoploskoe, Taraclia, Tvardița, Veseloja Dolina) aparțin perioadei sarmatice timpurii a cărei limită cronologică superioară se plasează la finele secolului I a. Chr. Cea mai mare parte a mormintelor aparțin perioadei sarmatice mijlocii (sec. I – mijlocul sec. II p. Chr.) - perioada de înflorire a culturii sarmatice – pe întreg teritoriul locuit de aceștia.

În secolul I – începutul secolului II p. Chr. în teritoriul cercetat, la fel ca și pe întregul teritoriu nord-pontic, principalii locuitori au fost sarmați roxolani, cărora li s-au alăturat din a doua jumătate a secolului I p. Chr. aorșii și un grup de alani. Această realitate arheologică este confirmată și de izvoarele literare.

Mormintele analizate se întind pe un spațiu cuprins între teritoriul din imediata vecinătate din stânga Nistrului și Munții Carpați. Majoritatea acestora sunt înmormântări în tumuli de epoci mai vechi. De regulă, tumulii sunt din epoca bronzului, însă sunt și cazuri când aceștia provin din perioada eneolitică sau scitică. Înmormântările sunt amplasate în centrul movilei și în apropierea centrului acesteia, precum și în sectoarele nordice și sudice ale tumulului. Acest lucru se explică, cel mai probabil, prin tendința de a îngropa defunctul în cel mai important și prestigios loc al tumulului. Această afirmație este confirmată de amplasarea în aceste puncte a bogatelor morminte aparținând aristocrației sarmate de la Porogi.

Pe lângă mormintele din tumulii de epoci mai vechi, apar și morminte plane descoperite izolat sau care făceau parte din cadrul unor necropole. Acestea li se mai adaugă și câteva morminte principale pentru care au fost ridicați tumuli.

Pe baza formei gropilor sunt cunoscute mai multe tipuri de construcții funerare. Cele mai numeroase morminte au groapa funerară de formă dreptunghiulară. Acestea cu o lățime mai mare sau mai mică reprezintă forma caracteristică a gropilor mormintelor sarmatice de pe întreg spațiul locuit de aceștia, pe durata mai multor secole. Ca și în restul lumii sarmatice în spațiul analizat sunt și morminte cu gropi dreptunghiulare cu trepte laterale, ovale sau trapezoidale, dar acestea sunt mult mai rare. Doar

într-un singur caz apare un mormânt cu nișă, în timp ce în alte două cazuri se constată înmormântări în catacombă. Acestea din urmă nu au fost dominante cantitativ în lumea sarmatică în nici una din perioadele de dezvoltare ale culturii acestora (o excepție o constituie sfârșitul perioadei sarmatice târzii).

În ceea ce privește amenajarea mormintelor aceasta nu se deosebește de cea a mormintelor din restul teritoriului locuit de sarmați. Printre materialele utilizate, cel mai frecvent se numără lemnul, coaja de copac, stuful, iarba și vreascurile. În unele morminte, sub craniul defuncțiilor au fost surprinse urmele unor perne vegetale. În câteva cazuri la amenajarea mormintelor a fost utilizată și piatra. La fel ca și în restul teritoriului locuit de sarmați și în cel est-carpatic s-a putut constata că mormintele cu o amenajare mai complexă (sicrie, sicrie-coveți, sarcofage etc.) sunt specifice păturii bogate a societății sarmatice, lucru confirmat, în multe cazuri, de bogatul mobilier funerar.

Orientarea predominantă a defuncțiilor în morminte este cea cu capul spre nord urmată de cea cu capul spre sud. Orientarea defuncțiilor spre nord este o caracteristică a mormintelor sarmatice din această zonă geografică. În legătură cu orientarea defuncțiilor cu capul spre sud, aceasta se întâlnește la cele două morminte de secol I a. Chr. și la unele prima jumătate a secolului I p. Chr. Nu este caracteristică sarmaților din regiunea și perioada analizată orientarea defuncțiilor cu capul spre est sau vest. Poziția cea mai răspândită a defuncțiilor în morminte este cea culcată pe spate cu mâinile și picioarele întinse. În ansamblu poziția defuncțiilor în mormintele cercetate de noi nu diferă de cea a celor din restul spațiului locuit de sarmați de-a lungul timpului.

Pe baza elementelor legate de ritul și ritualul funerar al mormintelor, informațiile izvoarelor antice, cât și situația din teritoriul nord-pontic, se poate spune că majoritatea mormintelor studiate ce au defuncții orientați cu capul spre nord trebuie atribuite roxolanilor, iar cele spre sud iazigilor.

Într-o serie de morminte au fost descoperite și materiale minerale de culoare albă (cretă, lut alb) și de culoare roșie de diferite nuanțe (ocru, realgar), care aveau un caracter de cult și constituie o mărturie a simbolului sacru al culorilor mai sus amintite. În câteva cazuri au fost descoperite și urme consistente ale banchetelor funerare. Acest obicei este, de altfel, o trăsătură inovatoare a culturii sarmatice mijlocii. Doar în opt dintre morminte au fost descoperite resturile ofrandei animale, reprezentate de oase de animale cornute de talie mică.

Mobilierul funerar al mormintelor include ansamblul bunurilor ce s-au depus în amenajarea funerară: inventar de corp, arme, piese de podoabă și vestimentație, vase ceramice modelate cu mâna sau la roată, obiecte de uz casnic și gospodăresc, piese de harnașament, ofrande, însoțitori etc., care în mare parte sunt obișnuite pentru mormintele sarmatice. În unele cazuri, mobilierul funerar din cadrul mormintelor analizate reflectă diferențierile sociale existente în societatea sarmată, faptul că sunt războinici, cât și cel că erau, în principal, crescători de vite.

Depozitul (Brăviceni) și cele cinci tezaure (Bădragii Noi, Bubueci, Tvardița, Velikoploskoe, Veseloja Dolina) reprezintă un interes deosebit. Primul conține piese de bronz și fier, iar tezaurele, în cea mai mare parte a lor, au piese realizate din argint și bronz. Unele au, însă, în componența lor și piese din fier. Inventarul acestora constă din piese de harnașament (falere, zăbale, psalii, aplici frontale, aplici). În trei cazuri sunt și arme, în patru vase de bronz, în timp ce în patru cazuri apar vase de argint. Două dintre tezaure aveau în componența lor și coifuri. Unele categorii de piese din aceste complexe nu sunt foarte numeroase nici în restul spațiului locuit de sarmați. Acestea au aparținut unor călăreți sarmați, care, cel mai probabil, reprezentau segmentul populației înstărite a sarmaților. Astfel de tezaure și depozite se întâlnesc pe întreg teritoriul cuprins între Prut și regiunea premontană a Caucazului. Mai mult decât atât există piese similare celor din tezaure și depozite care provin din morminte sau descoperiri izolate ce au o apartenență sarmatică certă. Pentru toată această grupă de descoperiri din spațiul dintre Prut și Caucaz sunt caracteristice anumite categorii de piese precum falerele, zăbalele, psaliile, aplicile frontale și coifuri. Unele dintre aceste au în componența lor și anumite categorii de vase din bronz sau argint, aplici etc. Aceste tezaure și depozite au aparținut, în cea mai mare parte, unor călăreți sarmați mercenari în armata lui Mithridates Eupator, care s-au aflat o perioadă scurtă de timp, în prima jumătate a secolului I a. Chr., în nordul și nord-vestul Mării Negre.

Cercetările arheologice ale vestigiilor sarmatice din teritoriul și intervalul cronologic analizat au scos la lumină un bogat și diversificat material arheologic. Acesta constă din vase ceramice modelate cu mâna sau la roată, vase din bronz și argint, piese de podoabă și vestimentație, obiecte de toaletă, arme

cât și piese de harnașament. Toate aceste categorii de artefacte definesc, în cea mai mare parte, ocupațiile și meșteșugurile practicate de aceștia, gradul de dezvoltare economică la care se aflau și relațiile comerciale pe care le aveau cu alte populații atât din ținuturile mai îndepărtate cât și cu cele din imediata vecinătate. Unele categorii de materiale reflectă și preferințele pentru ținuta vestimentară și podoabe atât a populației de rând, cât și a aristocrației.

Din punct de vedere al tehnicii de confecționare, vasele ceramice sunt modelate cu mâna și la roată, iar din punct de vedere al funcționalității și formei sunt de mai multe categorii: 1. vase pentru prepararea și păstrarea hranei; 2. vase pentru consumarea hranei; 3. vase pentru păstrarea și turnarea lichidelor; 4. vase pentru băut; 5. recipiente pentru păstrarea unguentelor și parfumurilor; 6. vase utilizate ritual, 7. amfore.

Chiar dacă erau nomazi, nevoile casnice și gospodărești au impus sarmaților achiziționarea sau confecționarea unei game, mai mult sau mai puțin variate, de vase ceramice. Această situație este caracteristică și pentru mediul sarmatic din teritoriul est-carpatic unde vasele ceramice au fost descoperite în două treimi din morminte. Din totalul vaselor ceramice din morminte, cea mai numeroasă grupă este cea reprezentată de vasele modelate la roată. În cadrul acestora cele mai numeroase sunt căniile urmate de cănițe, cupe, ulcioare, boluri, amfore, străchini și farfurii. Cea mai mare parte a cupelor și bolurilor, cât și farfuria și una dintre străchini, sunt vase *terra sigillata*, care constituie vase de lux care pot fi situate pe același nivel valoric cu alte categorii de artefacte. Toate vasele modelate la roată sunt importuri din alte medii culturale, cu precădere din cel grecesc și roman.

În ceea ce privește vasele modelate cu mâna, cele mai numeroase sunt vâscioarele pentru băut urmate de afumători, căni, vase pentru prepararea și păstrarea hranei, boluri, vase cu gura îngustă și corpul globular, vasele cu gura îngustă, cupe și vase rituale cu trei piciorușe. Din totalul mormintelor în care au fost descoperite vase ceramice doar în 16 cazuri se aflau vasele modelate cu mâna împreună cu vase modelate la roată.

Cert este că, în mediul sarmatic cercetat avem o varietate mare a formelor. Cel mai bine sunt reprezentate vasele pentru păstrarea și turnarea lichidelor (căni, ulcioare), urmate de cele pentru băut (cănițe, vâscioare, cupe, boluri). În ceea ce privește recipientele pentru prepararea și păstrarea hranei, acestea sunt reprezentate de puține exemplare, la fel ca și cele pentru consumarea hranei. Varietatea mare a formelor se datorează însă nu atât creșterii numărului formelor proprii, cât sporirii importurilor din mediile culturale vecine cu care sarmații au intrat în contact și au stabilit, adeseori, relații economice.

Piese de podoabă și vestimentație ilustrează pentru această perioadă și spațiu o varietate tipologică mare. Unele dintre aceste piese nu au cunoscut o răspândire generală în lumea sarmatică, iar cea mai mare parte a lor au constituit importuri din alte medii culturale, cu precădere cele vecine.

O serie de piese de podoabă și vestimentație au o încadrare cronologică largă (colanele din bară trosionată cu sistem de închidere (tipul I), brățările cu noduri (tipul I), brățările cu capetele libere (tipul II), cele cu capetele îngroșate (tipul IV) sau petrecute (tipul V), brățările spiralice (tipul VI), inelele de picior, cerceii cu sistem de închidere alcătuit dintr-un cârlig și o buclă (tipul Ia), cei cu o extremitate ascuțită iar cealaltă lățită și ușor aplatizată (tipul II), cei cu un capăt ascuțit iar celălalt îngroșat (tipul IIIa) la care se adaugă astragalele, cochiliile, clopoțeii și o mare parte a mărgelilor). Totodată apar și piese care se datează într-un interval de timp scurt (aplicile vestimentare, colierele formate din două lanțuri, mai multe capsule ovale și un pandantiv în formă de “fluture” (tipul I), cerceii cu buclă de prindere prelungită și răsucită formând spirale înlănțuite (tipul Ib), cerceii ornamentați cu grupe de granule sudate (tipul IIIb), cerceii circulari ce au suprafața ornamentată cu cerculețe plate (tipul IV) și cei de formă triunghiulară cu caboșoane împodobite cu sticlă (tipul V). O încadrare cronologică îngustă au și alte categorii de podoabe precum fibulele, pandantivele din bară profilată (tipul III), scarabeii și piesele cu reprezentarea sculpturală a unui leu sau broscuțe, cerceii cu cap zoomorf (tipul I). Cele mai numeroase piese de podoabă sunt mărgelile, care sunt prezente în peste jumătate din mormintele analizate. Acestea sunt urmate de fibule utilizate și ele intens de către sarmații din spațiul dintre Carpați și teritoriul imediat din stânga Nistrului. Ele sunt reprezentate de 35 de exemplare, de 16 tipuri, ce provin din 34 de morminte. Din totalul fibulelor cele mai numeroase sunt cele puternic profilate de tip răsăritean (tipul XII), reprezentate de 12 exemplare, urmate de cele puternic profilate încadrate tipului XI în clasificarea noastră. De câte două exemplare sunt reprezentate fibulele “soldățești” (tipul V) și

cele cu resort bilateral scurt și arcul aplatizat (tipul X). Doar într-un singur exemplar sunt reprezentate fibulele celorlalte tipuri (I-IV, VI-IX, XIII-XVI).

În legătură cu unele tipuri de fibule se poate spune că numărul lor în mormintele analizate este mai mare decât în cele din spațiul nord-pontic sau de la est de Don, unde, pentru această perioadă, numărul lor este mult mai mic. Situația dată se explică prin faptul că teritoriul analizat este mai apropiat de spațiile culturale unde aceste artefacte erau produse și utilizate pe o scară mai largă, iar în al doilea rând prin contactele ample dintre sarmații din teritoriul analizat și mediile culturale vecine. În cadrul inventarelor a trei dintre morminte (Nicolsoe, Bezeni, Holmskoe) se aflau fibule ce au rămas în uz din perioada anterioară (Latène C), deși nu mai erau la modă. Legat de fibule, se mai poate menționa că în mormintele sarmatice din teritoriul de care ne ocupăm predomină fibulele puternic profilate, pe când în cel nord-pontic și de la est de Don sunt majoritare fibulele cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat pe arc de diferite variante. Această topografie reflectă, cum nu se poate mai bine, diferența în direcția relațiilor culturale a sarmaților din vestul Sarmăției Europene și cei din estul acesteia, dar și a celor din Sarmăția Asiatică.

În ansamblu, în ceea ce privește piesele de podoabă și vestimentație, se poate remarca o predilecție pentru fibule și mărgelile, urmate de cercei, pandantive, în timp ce colanele și colierele sunt utilizate în această perioadă într-o mică măsură. Din punct de vedere tipologic, la nivelul pieselor de podoabă și vestimentație, se poate constata, cu excepția colanelor, colierelor, inelelor, inelelor de picior, inelelor de tâmplă și cataramelor, o varietate destul de mare. Mai mult decât atât, putem afirma cu certitudine, că, marea majoritate a artefactelor în discuție au constituit importuri din spațiile culturale vecine.

Toate aceste artefacte evidențiază existența unor aspecte ale vieții sarmaților din acest spațiu în această perioadă și creează o imagine, deși vagă, privind gusturile și preferințele acestora (cel puțin a unei părți a lor), în materie de vestimentație. De aceea, studierea obiectelor de podoabă și vestimentație completează cu succes datele privitoare la evoluția modei și gusturilor populației sarmate în secolele I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr.

Obiectele de toaletă sunt reprezentate de mai multe oglinzi, câteva pixide și o cutiuță pentru farduri. Oglinzile aparțin tipurilor ce au fost utilizate într-o anumită perioadă de timp pe întreg spațiul locuit de către sarmați. Acestea au fost descoperite în 45 de morminte și sunt de șapte tipuri diferite. Dintre acestea cele mai numeroase sunt oglinzile cu discul rotund și plat (tipul II), reprezentate prin 37 de exemplare ce provin în totalitate din morminte. Acestea sunt urmate, în ordine numerică, de trei oglinzi dreptunghiulare (tipul VII), iar restul tipurilor sunt reprezentate doar de câte un exemplar.

La fel ca și mormintele sarmatice din spațiul de la est de Don și cel nord-pontic oglinzile cu discul rotund și plat sunt cele mai numeroase în intervalul cronologic analizat. În altă ordine de idei, se poate spune că varietatea tipologică a oglinzilor din mormintele sarmatice din spațiul analizat, la fel ca și în cel nord-pontic, este mult mai mică decât în regiunea de la est de Don. Situația este, totuși, una normală în condițiile în care acest teritoriu este leagănul culturii sarmatice, iar numărul vestigiilor este mult mai mare pentru perioada secolelor I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. În legătură cu acestea este greu de spus dacă ele au fost confecționate de sarmați sau au constituit artefacte importate din alte medii culturale. Este cert însă că la fel ca și în restul lumii sarmatice și în teritoriul din perioada studiată oglinzile sunt prezente cu precădere în mormintele de femei.

O categorie aparte între descoperirile sarmatice o constituie vasele din argint și bronz. Primele sunt reprezentate de o cupă semisferică din tezaurul de la Velikoploskoe și o cupă cu toartă zoomorfă din mormântul aristocratic de la Porogi. Aceasta din urmă face parte din grupa de vase din metale prețioase descoperite de-a lungul timpului în mormintele sarmatice aparținând unor aristocrați sarmați din secolul I p. Chr. Ca și în cazul altor categorii de artefacte ambele cupe sunt importuri. Vasele de bronz sunt reprezentate de trei cazane sarmatice, fiecare aparținând unui tip separat, utilizate pentru fierberea cărnii animalelor sacrificate, prepararea unor mâncăruri și băuturi. Acestea li se mai adaugă situlele din tezaurul de la Bădragii Noi și Veseloja Dolina, care sunt de origine central italică și au analogii similare pe o arie extinsă, care cuprinde practic tot teritoriul Europei. Importuri sunt și cele trei caserolele, două castroane și o cană. Acestea provin din morminte aparținând aristocrației și au ajuns în

mediul sarmatic, în principal, fie prin achiziționarea de la negustorii romani ce își ofereau mărfurile în câteva din centrele locale care erau situate în prima “zonă de contact”, din preajma *limes*-ului (de unde ajungeau prin alte mijloace la aristocrația sarmată) fie erau aduse de negustorii romani la comanda unor aristocrați sarmați în aceeași zonă, ori ca daruri primite de la romani atunci când aveau loc negocieri cu autoritățile barbare. Unele artefacte romane însă, au ajuns la sarmați și prin intermediul orașelor grecești Olbia și Tyras sau în urma incursiunilor de jaf efectuate de către aceștia în provincia Moesia. Importuri din mediul roman sunt și cele câteva vase din sticlă.

Un loc aparte în complexele funerare sarmatice îl are armamentul care se întâlnește destul de frecvent, în special cel ofensiv. Acesta este reprezentat de spade și pumnale cu mânerul terminat în inel și cu mâner simplu la care se adaugă și un pumnal curb. Acestora li se adaugă vârfuri de săgeți din fier, de șase tipuri și câteva vârfuri de lănci și sulite. Din inventarul mobilierului funerar al mormântului de la Porogi face parte și un arc compozit cu întăritoare din os, dar și o apărătoare a încheieturii mâinii împotriva loviturilor corzii arcului. În ceea ce privește armamentul defensiv, acesta este reprezentat de două coifuri de import de tipul Montefortino A-B (Belen'koe, Veseloja Dolina) și unul attic cu creastă (Bubueci). Aceste coifuri deși sunt produse mai timpurii, la fel ca și celelalte similare din mediul sarmatic din nordul și nord-estul Mării Negre au ajuns, cel mai probabil, la sarmați din spațiul amintit fie ca pradă de război, în urma participării sarmaților la campaniile militare ale lui Mithridates Eupator împotriva provinciilor romane din Asia și Galatia, fie prin achiziționarea lor de către sarmați direct de la celți, când aceștia s-au aflat în regiune. De altfel, cea mai mare parte a coifurilor etrusco-italice și celtice descoperite în spațiul cuprins între Caucaz și gurile Dunării provin din cadrul unor descoperiri mult mai târzii decât perioada lor de producție, fixându-se astfel o diferență cronologică între data la care au fost produse și cea de folosire a lor. Se poate spune, așadar, că aceste coifuri au fost în uz o perioadă îndelungată de timp, schimbându-și, nu o dată, proprietarul.

Nici piesele de harnașament nu sunt numeroase. Ele sunt reprezentate de zăbale din două bare de fier cu capetele îndoite circular cu și fără verigi la capete - psalii arcuite în forma literei C și cruciforme, falere, aplici frontale, aplici simple sau obrăzare.

Cu excepția pieselor de la Cazaclia și Hrușca restul pieselor de harnașament, din cadrul descoperirilor analizate sunt din complexe timpurii și ilustrează, pentru această perioadă și spațiu, o varietate tipologică medie.

Zăbalele din fier au fost folosite în primul rând pentru caii de călărit și nu pentru cei de tracțiune pentru care nu erau neapărat necesare zăbale metalice. De altfel, forma muștiucurilor în secțiune, dimensiunile zăbalelor, cât și faptul că sarmații au fost o populație de călăreți nomazi pentru care calul a fost animalul principal de utilizare susțin, pe deplin, această afirmație. Mai mult decât atât, pe baza dimensiunilor zăbalelor se mai poate spune că talia cailor era mare.

De un interes special sunt psaliile cruciforme (Velikoploskoe, Veseloja Dolina), care sunt răspândite aproape exclusiv în regiunea Kuban din ultimele secole a. Chr., unde au fost utilizate în special de către sarmați și meoți. Prezența acestor psalii în zone îndepărtate de regiunea Kuban indică prezența unor grupuri de sarmați din regiunea Kuban atât în zona nord-pontică cât și în teritoriul analizat. În acest sens credem că edificatoare este și componența complexelor din care fac parte psaliile cruciforme, cât și asemănarea inventarelor acestora cu cele sarmatice din bazinul Kuban.

În ceea ce privește falerele, acestea au fost utilizate de către sarmați ca aplici de harnașament, deși în lumea elenistică și romană au fost utilizate cu precădere în ansambluri vestimentare.

În ansamblu se poate spune că în cadrul celor nouă descoperiri cele mai numeroase piese de harnașament sunt falerele urmate de psalii, aplici frontale, zăbale și aplici. În două cazuri piesele de harnașament provin din morminte (Cazaclia, Hrușca), în cinci din tezaure (Bădragii Noi, Bubueci, Velikoploskoe, Veseloja Dolina), iar într-un singur caz din cadrul unui depozit (Brăviceni).

În ceea ce privește asocierea în inventarele complexelor timpurii a pieselor de harnașament se remarcă prezența armamentului, a vaselor de bronz (cazane, situle) și argint (cupe semisferice), cât și piese de podoabă și vestimentație. În ceea ce privește asocierea pieselor de harnașament din mormintele de la Cazaclia și Hrușca se remarcă prezența în cadrul acestora a pieselor de podoabă și vestimentație (Cazaclia, Hrușca), a armamentului (Cazaclia) și a vaselor de bronz (Cazaclia).

Toate piese de harnașament, unele cu o valoare foarte mare (falerele), din complexe timpurii, cât și asocierea în inventare între ele dar și cu arme, piese de podoabă și vestimentație, vase de bronz și argint ne face să afirmăm că acestea au aparținut unor călăreți sarmați, care, probabil, reprezentau segmentul populației bogate. Existența unui număr mare de descoperiri cu astfel de piese în mediul sarmatic timpuriu de la est de Don și regiunea Kuban, cât și faptul că topografia acestora corespunde cu cea a coifurilor și a altor categorii de piese din spațiul de la est și vest de Don, uneori acestea fiind descoperite împreună, sugerează că aceste descoperiri se datează în epoca lui Mithridates VI Eupator. Mormintele de la Cazaclia și Hrușca, care aveau în componența lor piese de harnașament, pot fi atribuite, pe baza inventarului, probabil, unor nobili călăreți alani, care au ajuns aici în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

La fel ca și în restul spațiului locuit de sarmați de-a lungul timpului și cei din teritoriul est-carpatic aveau ca principala ocupație creșterea extensivă a animalelor și duceau o viață nomadă²⁴⁹². Judecând după resturile osteologice se poate spune că ei creșteau în special oi și cai. Această situație se explică prin faptul că aceste animale suportau mult mai bine mutarea frecventă dintr-un loc în altul fără să piardă din greutate și vitalitate. Mai mult decât atât, caii sunt capabili să-și obțină hrana (nutreț) de sub zăpadă prin scormonirea și ruperea cu copitele. Componența turmelor corespunde, de altfel, cu modul destul de mobil al tipului de viață nomad, când toată populația se deplasa împreună cu turma, oprindu-se doar pentru a ierna²⁴⁹³.

De altfel, modul de viață nomad al sarmaților este menționat de unii autori antici ca: Strabon²⁴⁹⁴, Pomponius Mela²⁴⁹⁵, Tacitus²⁴⁹⁶ și Ammianus Marcellinus²⁴⁹⁷. În același timp, calul apare și ca instrument și simbol al acestei mobilități neîncetate²⁴⁹⁸.

În ceea ce privește sedentarizarea sarmaților trebuie spus că despre acest fenomen nu se poate vorbi pentru perioada analizată, atât pentru spațiul nord-pontic de la vest de Don, cât și pentru cel de la est de acest fluviu²⁴⁹⁹. Cu toate acestea, nu este exclus ca un număr mic dintre ei să se fi ocupat cu

²⁴⁹² Nomazii sunt caracterizați prin trăsături care sunt diametral opuse celor care-l marchează pe omul civilizat. Obiceiurile lor sunt barbare, nu au cete, mai rău, nu au *polis*, nu au case stabile (*oikoi*), care erau chiar baza societății civilizate (conform viziunii grecești a lumii). Foarte logic, atunci, sunt de asemenea descriși ca fără de stat, fără conducători constituți propriu-zis, fără un sistem de justiție sau un cod de legi (Shaw 1982-1983, p. 24).

²⁴⁹³ Urmele iernării sarmaților în anumite locuri au fost surprinse arheologic în bazinul râului Severskiy Doneț, interfluviul Orel-Samara și valea râului Molochnaja (Arheologija USSR 1986, p. 216).

²⁴⁹⁴ "...își au locuințele în care..." (Strabon VII, 2, 4); "...duc traiul în care" (VII, 3, 2); "Corturile nomazilor, făcute din pâslă, sunt bine fixate pe carele unde ei își petrec viața. În jurul corturilor se află turmele, al căror lapte ei îl folosesc drept hrană, făcând din acesta și brânză, iar carnea animalelor o mănâncă. Ei le urmează la pășune, schimbând mereu locurile, după cum au iarbă. În timpul iernii stau prin mlaștinile de lângă Lacul Meotic, iar vara în câmpii (VII, 3, 17).

²⁴⁹⁵ "Ei nu locuiesc în orașe și nici nu au locuințe statomice. Când îi atrag într-un loc pășunile, când urmăresc un dușman sau când fug de el, târâsc cu ei toate lucrurile lor astfel locuiesc întotdeauna în tabere" (Pomponius Mela, *De chorographia*, III, 4, 34, *apud* Izvoare I, p. 393).

²⁴⁹⁶ Tacitus, *Germania*, 46, 2.

²⁴⁹⁷ Ammianus Marcellinus scrie despre alani, costoboci și nenumăratele neamuri scitice (De fapt este vorba despre o confuzie a sarmaților cu sciții cum adesea este întâlnită la autorii antici (Cf. în acest sens Dauge 1981, p. 133, nota 19)), care se întind pe teritorii nefârșite, că doar o mică parte dintre ei cultivă ogoarele și că toți ceilalți cutreieră prin vastele pustietăți, necunoscând nici plugul, nici semănatul și trăind primitiv ca fiarele. Tot el ne spune că: "își pun în căruțele acoperite cu scoarță de copac familia, puțină mobilă și câteva lucruri rudimentare pe care le au ei și, când găsesc de cuviință, pleacă în altă parte cu căruțele" (Ammianus Marcellinus, XXII, 8, 42).

²⁴⁹⁸ Dauge 1981, p. 621-622.

²⁴⁹⁹ În primele secole p. Chr., unii sarmați au trecut la modul sedentar de viață, practicând agricultura. Acest proces, ce a început încă în perioada sarmatică timpurie, a avut loc în zona Donului de Jos și regiunea Kuban fapt confirmat de datele arheologice (Arheologija USSR 1986, p. 216; Arheologija SSSR 1989, p. 206-207; Marčenko 1996, p. 132 sqq.). Procesul de sedentarizare al sarmaților siraci și aorși este menționat de Strabon care ne spune că o parte dintre ei sunt nomazi, iar alții locuiesc în corturi și cultivă pământul (Strabon XI, 2, 1). Nu se exclude ca necropolele sarmatice plane din secolele II-III p. Chr. din interfluviul Prut-Nistru, cât și de pe teritoriul României să constituie un indiciu al sedentarizării sarmaților din această regiune. Cu toate acestea nu trebuie uitat că procesul de sedentarizare nu este reflectat de necropolele plane (acestea sunt cunoscute și la huni), ci de așezări. Acestea din urmă nu sunt cunoscute, la

agricultura. De altfel, Strabon atunci când enumără triburile ce locuiesc la est de Istru ne spune că doar puțini dintre ei se îndeletnicesc cu agricultura²⁵⁰⁰.

Pe lângă ocupația de bază, la sarmații din regiunea studiată un loc bine stabilit, la fel ca și în întreaga lume sarmatică, l-au ocupat meșteșugurile tradiționale pentru societatea crescătorilor de nomazi: confecționarea armelor, prelucrarea pieilor etc. Descoperirea fusaiolilor în mormintele de femei constituie o dovadă a torsului și țesutului în mediul casnic. Fără îndoială, femeile sarmate împâsleau fetru (pâslă), brodau, împleteau, confecționau îmbrăcăminte și prelucrau pielea și alte produse rezultate din creșterea animalelor, deși resturi ale acestora nu s-au păstrat. Printre ocupațiile sarmaților mai pot fi adăugate cele precum prelucrarea osului sau a lemnului. Un meșteșug practicat a fost modelarea cu mâna a vaselor ceramice, care, judecând după calitatea sa, au fost produse în mediu casnic²⁵⁰¹. Tocmai de aceea ceramica modelată cu mâna poartă pecetea locală nu numai în limitele marilor regiuni, dar și în cele mai mici, iar uneori chiar și în aceiași necropolă²⁵⁰². Mai mult decât atât, ținând cont de modul de viață nomad este greu de presupus existența unui meșteșug dezvoltat al olăritului. Printre meșteșugurile practicate s-a numărat și cel al confecționării vaselor din lemn sau piele a căror resturi, de regulă, nu s-au păstrat în morminte. Cât privește vânătoarea, această ocupație este menționată la sarmați de către Strabon²⁵⁰³. În linii mari se poate spune, pe baza datelor arheologice, dar și a modului de viață, că în societatea sarmatică meșteșugurile au avut un caracter auxiliar, iar nivelul de dezvoltare al acestora era determinat de necesitățile tradiționale ale modului de viață nomad.

Imaginea generală a vieții economice a sarmaților trebuie completată și cu latura ei comercială, bine individualizată, atât pentru perioada și spațiul analizat, cât și pentru întreaga lume sarmatică, prin materialele descoperite în morminte, tezaur sau depozite. Ținem să menționăm că aceste materiale sunt edificatoare atât pentru poziția economică și socială a celor care le utilizau, cât și pentru o mai bună încadrare cronologică.

Pe baza mobilierului funerar din morminte, dar și a inventarelor tezaurilor și depozitelor din teritoriul de la est de Munții Carpați, și din întreg spațiul locuit de sarmați de-a lungul secolelor, putem spune că activitățile comerciale au ocupat un loc important în viața lor economică. Acestea au adus, pe lângă produsele ca atare, influențe civilizatorii și i-a antrenat pe sarmați în circuitul de valori materiale și spirituale ale vremii.

La fel ca și alte populații barbare și la sarmați relațiile comerciale cu lumea înconjurătoare au ocupat un loc important. Odată așezați în spațiul nord și nord-vest pontic, sarmații vor intra în contact cu orașele grecești, cu care au avut și cele mai active relații comerciale. Aceștia furnizau sarmaților cereale, vinuri, uleiuri, miere, vase ceramice modelate la roată, piese de îmbrăcăminte, obiecte de podoabă și de lux, obiecte de toaletă etc. Produsele sarmatice destinate exportului în centrele antice constau în general din animale și produse de origine animală sau sclavi. De altfel, Strabon când vorbește despre orașul Tanais care servea ca piață comună pentru nomazii din Asia și Europa cât și a comercianților din Bospor ne spune că primii (sarmații) aduceau sclavi, piei și, în general, tot ce pot oferi nomazii, iar ceilalți (grecii) îmbrăcăminte, vin și alte mărfuri proprii unei vieți civilizate²⁵⁰⁴. Orașele grecești și Regatul Bosporan au constituit și principalul intermediar în comerțul sarmaților cu centrele din Asia Mică de unde sarmații primeau o serie de produse. Prin intermediul Regatului Bosporan, via Asia Mică, au ajuns la sarmații timpurii și o serie de produse italice. Cu toate acestea orașele grecești nu au fost singurele în geografia relațiilor comerciale ale sarmaților. Mobilitatea sarmaților a permis stabilirea unor relații comerciale și cu celelalte populații din nord-estul, nordul și nord-vestul Mării Negre (meoții, sciții târzii, purtătorii culturii Zarubineck etc.), de la care au importat diferite categorii de

ora actuală, la sarmații de pe teritoriul Ucrainei, dar nici pe cel al R. Moldova și României. Pe de altă parte, la sarmații iazigii ce au locuit în Câmpia Pannonică, despre sedentarizarea cărora sunt relatări la autorii antici, sunt cunoscute numeroase așezări.

²⁵⁰⁰ Strabon VII, 3, 17.

²⁵⁰¹ Această situație este valabilă pentru perioada sarmatică timpurie și pentru celelalte zone locuite de sarmați.

²⁵⁰² Arheologija SSSR 1989, p. 205.

²⁵⁰³ "Ei vânează cerbi și mistreți în mlaștini, iar – în câmpii – măgari sălbatici și gazele" (Strabon VII, 4, 8).

²⁵⁰⁴ Strabon XI, 2, 3. La rândul său, Polybios ne spune că în privința celor necesare vieții ținuturile pontice dau vite și sclavi în număr foarte mare și de o calitate excelentă (Polybios IV, 38, 4).

artefacte. Vecinătatea cu Imperiul Roman a dus la stabilirea unor relații economice cu lumea romană de unde sarmații achiziționau o serie de produse și unde își vindeau produsele lor.

Începând cu secolul I a. Chr., sarmații (iazigi, roxolani, aorși) au intrat în contact direct și au avut relații politice, economice și militare și cu geto-dacii. În aproape toate așezările geto-dacice din estul Daciei au fost descoperite, pe parcursul anilor, vase ceramice sarmatice, cât și alte produse de factură sarmatică. Prin intermediul sarmaților au ajuns, probabil, la geto-daci și o serie întreagă de alte obiecte. Un exemplu în acest sens este oglinda discoidală cu marginea îngroșată și mâner în formă de cui din așezarea de la Poiana, precum și cazanul din așezarea geto-dacică de la Piatra Șoimului etc. Odată cu secolul I a. Chr., când noi grupuri de sarmați pătrund și se așează în regiunea nord-vest pontică, în spațiul locuit de geto-daci au apărut și piese ceramice sau de os pe care s-au aplicat semne de tip tamga. Unele dintre acestea sunt identice sau foarte apropiate de cele din schema regelui sarmat Farzoios sau Inismeos. Din mediul geto-dacic au ajuns la sarmați pandantivele din bară profilată precum și fibule puternic profilate de tip răsăritean (tipul XII), care au fost produse în atelierele ce au funcționat în așezările geto-dace de la Brad și Poiana. Din mediul geto-dacic est-carpatic sunt importuri în mediul sarmatic și cercei cu ornamente spiralice, dar și unele vase ceramice modelate la roată.

Una dintre cauzele ce a stat la baza relațiilor economice dintre geto-daci și sarmați a fost și sarea a cărei zăcăminte sunt extrem de numeroase în Dacia. Ținând cont de faptul că sarmații erau un popor nomad ce aveau ca principală îndeletnicire creșterea animalelor, pentru care sarea este extrem de necesară, dar și importanța pe care o avea aceasta la conservarea cărnii și prelucrarea pieilor de animale, credem că acest aliment a constituit un produs care a contribuit, poate, cel mai mult la stabilirea unor relații economice între geto-daci și sarmați.

Așezarea sarmaților în spațiul locuit de geto-daci s-a făcut cu asentimentul populației locale, cu care noii veniți au coabitat pe aceste teritorii și s-au influențat reciproc. Relațiile între geto-daci și sarmați, care au fost atât de natură economică, cât și politico-militară, au dus la constituirea unor alianțe între aceștia, consemnate atât de izvoarele scrise, cât și de Columna lui Traian și Trofeul de la Adamclisi.

Modul de viață nomad determina și componența mâncării și obiectelor casnice. Deși la dispoziția arheologilor sunt puține resturi materiale ale “meniului” sarmatic (cu excepția oaselor ce se găsesc în morminte), pe toată durata existenței acestora, nu este o greșeală să considerăm că în alimentația lor un rol important l-a avut carnea. Cel mai frecvent în alimentația sarmaților a fost folosită carnea de oaie²⁵⁰⁵, dar a fost consumată și cea de cal. Populare în rândul nomazilor au fost produsele lactate (laptele, cumisul²⁵⁰⁶, brânza), iar sarmații, foarte probabil, nu au făcut excepție²⁵⁰⁷. Relațiile comerciale și tributul le asigura sarmaților necesarul de grâu, legume, ulei, vin etc.

Ținând seama de întreaga situație din regiunea nord-pontică, dar și de toate informațiile existente la momentul de față, se poate vorbi, cu certitudine, despre locuirea sarmaților pe teritoriul nord-pontic doar din secolul II a. Chr. Bazându-ne pe izvoarele literare și epigrafice antice putem afirma cu încredere că aceștia au fost roxolanii și iazigi, care au reușit într-un timp foarte scurt să ocupe tot teritoriul cuprins până la Nipru. Așezarea acestor triburi sarmatice în spațiul mai sus amintit a făcut ca civilizația acestora să aibă unele trăsături locale ce o deosebeau de cea a sarmaților din est. Cu toate acestea, topografia și caracterul mormintelor constituie o dovadă că această populație a fost mai curând cel mai vestic component al masivului etnic sarmatic, decât o entitate separată, chiar dacă cultura lor materială a suferit unele influențe.

În secolul I a. Chr. sarmații erau vecinii apropiați ai sciților târzii din zona Niprului de Jos, care, pe la mijlocul - a doua jumătate a secolului II a. Chr., probabil, din cauza pericolului sarmatic, și-au

²⁵⁰⁵ Claudius Aelianus, *Varia historia*, III, 39, *apud* Izvoare I, p. 653.

²⁵⁰⁶ Lapte de iapă fermentat.

²⁵⁰⁷ Laptele și brânza folosite drept hrană de sarmați sunt menționate de Strabon (VII, 3, 17). Același autor ne relatează că Ephoros spune că felul de viață al celorlalți sciți se deosebește de al sarmaților, unii fiind chiar antropofagi, iar ceilalți se abțin și de la animale (Strabon VII, 3, 9).

fortificat așezările. Către sfârșitul secolului I a. Chr. sarmații se așează în Crimeea, iar în secolul I a. Chr. sarmații, întreprind incursiuni asupra fortificațiilor culturii Zarubineck de pe Niprul Mijlociu.

Odată cu așezarea în spațiul nord-pontic, sarmații stabilesc relații și cu orașele grecești nord-pontice. Totodată, ajunși în regiunea nord și nord-vest pontică, sarmații vor intra în contact cu geto-dacii ce locuiau în teritoriul de la est de Carpați, dar a căror vestigii se întâlnesc și în așezările de la est de Nistru unde avem o prezență geto-dacică atestată arheologic dintr-o perioadă mai timpurie.

În secolul I a. Chr. sarmații ocupau în totalitate stepele dintre Don și Nipru de unde pătrundeau adesea, uneori cu ocazia unor evenimente, în spațiul de la vest de Nipru și Bug ajungând și în teritoriul de la vest de Nistru. O confirmare în aceste sens sunt și descoperirile (tezaure, depozite) de la Bădragii Noi, Bubueci, Belen'koe, Tvardița, Velikoploskoe sau Veseloja Dolina, care sunt similare cu cele din mediul sarmatic nord-pontic și din regiunea Kuban. Coroborarea tuturor informațiilor existente ne permit să afirmăm că aceste descoperiri au aparținut, în cea mai mare parte a lor, unor mercenari sarmați din armata lui Mithridates VI Eupator, care s-au aflat o perioadă de timp, în prima jumătate a secolului I a. Chr., în nordul și nord-vestul Mării Negre. Alături de aceste grupuri de mercenari sarmați în teritoriul analizat au pătruns, foarte probabil, și mici comunități de sarmați. O dovadă în acest sens sunt mormintele de la Nicolscoe și Bezeni, care se datează, cel mai probabil, în prima jumătate a secolului I a. Chr.

Curând după destrămarea regatului lui Burebista și înfrângerea suferită de către geto-daci și bastarni în fața romanilor în anul 28 a. Chr., sarmații au început să se așeze în regiunea nord-vest pontică. O dovadă în acest sens sunt și mormintele sarmatice, deși încă puține, din această perioadă și spațiu. Tot de acum, sarmații în alianță cu geto-dacii efectuau incursiuni la sud de Dunăre, deranjând tot mai mult puterea crescândă a Romei în regiune.

Cert este că ocuparea întregului spațiu nord și nord-vest pontic de către sarmați a pus bazele formării Sarmației Europene, care a avut loc în câteva etape și reprezintă, în sine, nu o acțiune rapidă, ci un proces îndelungat și complex.

În secolul I și prima jumătate a secolului II p. Chr. – perioada de înflorire a culturii sarmatice – pe întinsul teritoriu locuit de sarmați, inclusiv cel de la vest de Nistru, a avut loc, după cum o dovedesc descoperirile arheologice, o creștere demografică substanțială. Perioadei menționate îi aparțin nu numai numeroasele morminte ale sarmaților de rând, dar și majoritatea mormintelor aristocratice efectuate după un anume ritual. Acestea au un foarte bogat și divers mobilier funerar, care reflectă o puternică diferențiere socială în cadrul societății sarmatice.

Așezarea sarmaților în spațiul nord-vest pontic corespunde cu extinderea granițelor romane până la Dunărea de Jos. Această vecinătate a “asigurat” lumii romane existența la granițele sale a unui vecin și dușman redutabil, care și-a făcut simțită prezența din plin pe tot parcursul secolului I p. Chr. și începutul celui următor.

Începând cu mijlocul secolului I p. Chr., în spațiul nord și nord-vest pontic își fac apariția noi valuri de sarmați, apar noi elemente în ritul și ritualul funerar, caracteristice unor grupuri noi venite de la est de Don. Aceste realități arheologice sunt confirmate și de către sursele literare și epigrafice, care menționează pericolul permanent din partea sarmaților. Alături de geto-daci sau singuri ei sunt implicați într-o serie de evenimente politico-militare pe tot parcursul secolului I p. Chr. Izvoarele scrise antice (Seneca, Lucan, Pliniu cel Bătrân, Flavius Josephus, Tacitus, inscripția de la Tibur și cea de la Mangup). scot în evidență faptul că în prima jumătate a secolului I p. Chr. a avut loc o mișcare a triburilor sarmatice spre vest. Astfel, pe baza izvoarelor arheologice și cele scrise se poate constata că în a doua jumătate a secolului – începutul secolului II p. Chr., la est de teritoriile locuite de geto-daci se aflau sarmații roxolani și aorși la care se adaugă un grup foarte puternic din punct de vedere militar de alani.

La începutul secolului II p. Chr., sarmații roxolani au luat parte în primul război daco-roman ca aliați ai celor dintâi. O dovadă în acest sens sunt mai multe scene de pe Columna lui Traian și inscripția de la Adamclisi (*Tropaeum Traiani*) unde sunt menționați sarmații. În confruntările din cel de-al doilea război daco-roman, sarmații roxolani nu participă. Acest fapt se datorează, foarte probabil, plății stipendiilor către aceștia de către romani în preajma celui de-al doilea război daco-roman. La scurt timp

după moartea lui Traian a avut loc o răscoală a sarmaților cu care împăratul Hadrian a negociind noile condiții ale relațiilor cu aceștia.

Cert este că, pe parcursul secolului I – începutul secolului II p. Chr. sarmații au constituit un pericol major pentru Imperiul Roman, această stare a lucrurilor menținându-se și pe tot parcursul secolului II p. Chr. O confirmare în acest sens este și prezența sarmaților printre neamurile barbare care au conspirat și atacat Imperiul pe vremea lui Marcus Aurelius.

IX. REPERTORIUL DESCOPERIRILOR

1. ANENII NOI, centru raional, R. Moldova

Mormânt distrus (Fig. 1)

În timpul lucrărilor efectuate pentru construirea unei benzinării din marginea de nord a orașelului Anenii Noi a fost distrus un tumul nu prea mare. Din mormintele distruse a acestui tumul s-au păstrat câteva obiecte ce au aparținut unui mormânt sarmatic.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Pandantiv din bronz, de formă aproximativ triunghiulară, păstrat fragmentar, confecționat dintr-o bucată de sârmă ornamentată cu trei rânduri de noduri (Fig. 1/2).
2. 13 mărgelile din carneol de formă neregulată (Fig. 1/4c)
3. Mărgea din faianță egipteană de culoare albastră-deschisă ornamentată cu "coaste" verticale (Fig. 1/4b).
4. Mărgea din sticlă ornamentată cu două șiruri de "ochi" (Fig. 1/4a).
5. Mărgea din sticlă de formă cilindrică ornamentată cu "coaste" verticale (Fig. 1/4d).
6. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat, păstrată fragmentar, ce are marginea ușor îngroșată. Diametrul - 7 cm (Fig. 1/1).
7. Fusaiolă de formă bitronconică (Fig. 1/3).
8. Spadă din fier cu mâner simplu și fără gardă metalică păstrată fragmentar (Fig. 1/5).

Datare: a doua jumătate a sec. I - începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1983, p. 42, 47, fig. III/6-7, 9, 12, 14 (sec. II p. Chr.); mențiune Grosu 1995, p. 154 (sfr. sec. I – sec. III p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 77-78 (prima jumătate a sec. II p. Chr.).

2. BĂDRAGII NOI, raionul Edineț, R. Moldova

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 1 (Fig. 2)

În mormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la adâncimea de 0,8 m de la suprafața acestuia.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NNE-SSV și avea lungimea de 2,65-2,80 m, lățimea de 1,20-1,25 m, iar adâncimea de 0,20 m. În umplutura gropii, ce consta dintr-un cernoziom, au fost descoperite mai multe fragmente de scânduri de lemn de la acoperământul gropii mormântului.

Defunctul (adult), era întins pe spate cu capul spre NNE, iar fața avea privirea în sus. Craniul era ușor înclinat spre umărul drept, mâinile puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 2/1).

Sub schelet a fost surprins un strat de putregai de culoare galbenă ce provenea de la acoperământul fundului gropii.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Brățară inelară din bronz ce a fost găsită lângă oasele radiusului pe spadă. Ea este realizată dintr-o bară de metal și are capetele libere și distanțate una de alta. Diametrul - 6,5 x 7 cm (Fig. 2/4).
2. Spadă din fier ce a fost găsită lângă mâna și piciorul drept. Aceasta are mânerul simplu, iar pe lamă mai păstra urmele tecii din lemn. Lungimea totală - 86 cm, lungimea mânerului - 15 cm, lățimea lamei - 4,5 cm, grosimea lamei - 1,5 cm (Fig. 2/5).
3. Sârmă din aramă ce a fost îndoită și răsucită ca un șnur și a cărui capete sunt rupte (Fig. 2/3).

B. Ofrandă

4. Cană modelată la roată ce se afla lângă tâmpla dreaptă a defunctului. Aceasta are buza evazată și bine pronunțată, gâtul cilindric și larg, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta este prinsă sub

buză și la baza umărului. Ea este din pastă fină de culoare roșie-deschisă și are suprafața acoperită cu un strat de firnis roșu. Gâtul este ornamentat cu trei caneluri orizontale, iar umerii cu două. Înălțimea - 17,6 cm, diametrul gurii - 9,2 cm, diametrul gâtului - 7,4 cm, diametrul maxim al corpului - 12 cm, diametrul fundului - 6,8 cm (Fig. 2/2).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov 1987, p. 6-7, fig. 5; mențiune Grosu 1995, p. 160 (sec. I-II p. Chr.).

3. BĂDRAGII NOI

Tumulul nr. 5 Mormântul nr. 2 (Fig. 3)

Înmormântare efectuată într-un tumul de epoca bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la o distanță de 3 m de centrul acestuia și la adâncimea de 1,20 m de la suprafața lui.

Groapa mormântului de formă trapezoidală, neregulată, având colțurile rotunjite avea lungimea de 2 m, lățimea de 0,70 x 0,90 m, iar adâncimea de 0,20 m (Fig. 3/1). De-a lungul gropii, în umplutură, au fost descoperite fragmente de lemn de la acoperământul acesteia.

Scheletul, aparținând unui adult, deteriorat, era întins pe spate cu capul spre NE. Craniul era înclinat spre stânga și avea fața îndreptată spre SE. Măinile nu s-au păstrat (Fig. 3/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă realizată dintr-o singură bucată de bronz ce se afla la o distanță de 5 cm de partea inferioară a maxilarului defunctului. Aceasta este puternic profilată, având resortul bilateral format din 6 spire, iar coardă exterioară înaltă și susținută de un cârlig. Arcul este lățit în partea dinspre resort și este ornamentat cu un nod. Piciorul lung prezintă la un capăt un buton, iar portagrafa este plină. Lungimea - 6,4 cm (Fig. 3/2).

2. *Unguentarium* din sticlă transparentă descoperit în regiunea ceafei defunctului. Acesta are gâtul cilindric și îngust rupt încă din vechime, iar corpul aproximativ sferic. Înălțimea păstrată - 4,8 cm, diametrul gâtului - 1 cm, diametrul maxim al corpului - 3,5 cm, diametrul fundului - 1,5 cm (Fig. 3/3).

3. Două sârme din bronz răsucite ce au fost descoperite în regiunea picioarelor defunctului alături de fragmentele vasului de lemn. Acestea sunt realizate din sârmă rotundă în secțiune ce a fost îndoită și apoi răsucită (Fig. 3/5-6).

B. Ofrandă

4. Vas de lemn (castron ?), fragmentar, ce se afla în regiunea picioarelor defunctului. De la acesta s-au păstrat mai multe părți de la pereți și o toartă zoomorfă. Toarta, de formă semicirculară în secțiune, era prinsă de peretele vasului orizontal. După fragmentele păstrate vasul era compus din mai multe părți, care erau prinse, cel mai probabil, cu ajutorul unor scoabe de bronz. Diametrul vasului - 3,5 x 2,5 cm, grosimea pereților - 1 cm (Fig. 3/4).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov 1987, p. 28-29, fig. 16/3-7; mențiune Grosu 1995, p. 160 (sec. II p. Chr.).

4. BĂDRAGII NOI

Tezaur (Fig. 4)

În anul 1988 în mantaua tumulului nr. 16, în sectorul său estic, la 5 m de centrul acestuia și la adâncimea de 0,4 m de la suprafața mantalei, a fost descoperit un tezaur format dintr-o situlă în care se aflau mai multe piese de harnașament din argint și fier.

Inventar

1. Faleră din argint aurit, de formă circulară realizată prin ciocănire. Decorul constă din reprezentarea unei "stele" cu șase colțuri ce are în mijloc o rozetă ce sugerează o roată în mișcare sau

discul solar cu raze curbate. Razele stelei sunt decorate la capete cu câte un cerculeț bombat în profil. Pe partea interioară falera mai păstrează urmele a două urechiușe din fier, care erau prinse de aceasta cu două nituri de argint. Diametrul - 9 cm (Fig. 4/5).

2. Șase aplici din argint de formă rotundă în plan și curbilinie în profil, nedecorate, realizate prin ștanțare. Acestea au pe partea interioară câte o urechiușă din fier, de formă semicirculară, prinsă cu două nituri din argint. Diametrul - 3,4 cm (Fig. 4/6-11).

3. Aplică frontală din argint ce are un capăt lat și aplatizat, de formă aproximativ triunghiulară alungită, ce se lățește în partea inferioară și a cărei margine este dreaptă. Partea superioară a acesteia se termină într-un cârlig îndoit în forma de verigă ce are capătul terminat într-un buton tronconic. În locul unde partea aplatizată trece în cârlig aplica este lățită și prevăzută cu un orificiu. Lungimea - 15 cm (Fig. 4/3).

4. Plăcuță din bronz de formă triunghiulară realizată prin turnare. Pe partea exterioară aceasta este ornamentată cu o serie de orificii ce formează niște triunghiuri cu laturi egale. Pe partea interioară se mai păstrau două urechiușe de prindere. Dimensiunile - 3,5 x 4,3 x 1,3 cm (Fig. 4/1).

5. Două zăbale din fier cu muștiucul din două bare, circulare în secțiune, ce au capetele îndoite rotund, dispuse în același sens la o bară și invers la alta, prinse între ele. Lungimea zăbalelor - 19,6 cm.

6. Psalie din fier în forma literei C, cu brațele scurte terminate cu câte o proeminență sferică. Aceasta are partea centrală lățită și bilobată, prevăzută cu două orificii. În secțiune brațele sunt de formă rotundă. Lungimea - 9,6 cm.

7. Psalie fragmentară din fier în forma literei C, cu un braț rupt, iar al doilea terminat într-o proeminență sferică. Aceasta are partea centrală lățită și bilobată, prevăzută cu două orificii. În secțiune brațul este de formă rotundă (Fig. 4/2).

8. Situlă de bronz cu buza evazată, corpul arcuit, umerii proeminenți, iar fundul accentuat. În locul unde se îmbină pereții cu fundul se mai văd urme de reparații, dar s-au păstrat și fragmente de la un petic din bronz, care era prins pe partea exterioară a corpului cu ajutorul a șase nituri. Alături de situlă se afla toarta puternic corodată și cercul din fier, realizat din două bucăți semicirculare, de care se prinde toarta pe corpul situlei. Înălțimea - 20,2 cm, diametrul gurii - 16,2 cm, diametrul gâtului - 14 cm, diametrul fundului - 13,7 cm (Fig. 4/4).

Datare: prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov 1988, p. 21-22 (sec. III-II a. Chr., scitic târziu); Simonenko 1999a, p. 90, 94, 101, fig. 5/20, 6/2, 9, 46/4 (sarmatic); Mordvinceva 2001a, p. 112, fig. 3/3 (sec. I a. Chr.); Bârcă 2002, p. 104, 105, fig. 8; Bârcă 2004, p. 35 sqq, fig. 13 (prima jumătate a sec. I a. Chr., sarmatic).

5. BĂDRAGII VECHI, raionul Edineț, R. Moldova

Tumulul nr. 7 Mormântul nr. 1 (Fig. 5/1-5)

Înmormântare efectuată într-un tumul din epoca bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul se afla în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 3,60 m sud-sud-est de centrul acestuia și la adâncimea de 0,80 m de la suprafața lui.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Scheletul, aparținând unui adult, păstrat foarte bine, era întins pe spate cu capul spre NNV, iar fața îndreptată în sus. Măinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 5/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel din bronz realizat dintr-un singur fir de metal ce se afla lângă tâmpla dreaptă a defunctului. Bucla de prindere a cercelului este prelungită, iar sârma de bronz este răsucită sub forma unor spirale înălțuite. Capătul liber este îndoit sub forma unui cârlig, iar corpul cercelului este simplu (Fig. 5/2).

2. Zece mărgele descoperite în zona gâtului. Dintre acestea opt sunt din carneol (Fig. 5/3a), una din sticlă albă (Fig. 5/3b), iar alta de formă bitronconică alungită, de dimensiuni mai mari, din agat (Fig. 5/3c).

3. 60 mărgele mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz ce au fost descoperite în zona inferioară a oaselor tibiale (Fig. 5/4).

B. Ofrandă

4. Cană modelată la roată ce se afla lângă umărul stâng al defunctului. Aceasta este de formă bitronconică și are buza verticală tăiată drept, cu un mic prag în partea interioară, gâtul scurt și larg, umerii bine evidențiați, situați în partea inferioară a corpului, iar fundul inelar. Toarta, ruptă din vechime, lega gâtul cu umărul acesteia. Cana este modelată din pastă fină de culoare cenușie și este ornamentată, în porțiunea dintre buză și umeri, cu linii verticale obținute prin lustruire. Înălțimea - 12 cm, diametrul gurii - 6 cm, diametrul gâtului - 4,6 cm, diametrul maxim al corpului - 9,5 cm, diametrul fundului - 5 cm (Fig. 5/5).

Dată: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov 1987, p. 43-44, fig. 23/1-5; mențiune Grosu 1995, p. 160 (sec. I-II p. Chr.).

6. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 7 Mormântul nr. 2 (Fig. 5/6-9)

Înmormântare efectuată într-un tumul de epoca bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit la 0,3 m de centrul tumulului la adâncimea de 0,4 m de la suprafața acestuia.

Groapa mormântului este de tipul cu trepte dreptunghiulare de-a lungul laturilor lungi. Lungimea gropii în zona acestora era de 2,60 m, lățimea de 1,40 m, iar adâncimea de 0,65 m. Groapa propriu zisă în care a fost pus defunctul era de formă trapezoidală având colțurile rotunjite. Lungimea acesteia era de 1,80 m, lățimea de 0,55-0,65 m, iar adâncimea de la marginea treptelor de 0,25 m. Groapa era orientată pe axa NNV-SSE (Fig. 5/6). Umplutura gropii era compusă din cernoziom amestecat cu pământ argilo-nisipos. În umplutura treptelor, cât și a gropii, pe alocuri, s-au întâlnit mici fragmente de lemn ce proveneau de la acoperământul mormântului (Fig. 5/6).

Mormântul a fost distrus în întregime încă din vechime. De la scheletul defunctului s-au păstrat doar câteva oase, fragmentare, de la picioare, ce au fost găsite în partea centrală și sudică a gropii, cât și osul cefei craniului găsit în partea nordică a acesteia (Fig. /6).

Pe fundul gropii mormântului au fost surprinse urmele unui strat de putregai de la acoperământul fundului gropii, cât și bucăți de cărbune de lemn.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Aplică din aur în formă de rozetă cu șase petale, realizată din foiță de aur prin metoda ștanțării. Aceasta are centrul proeminent și este prevăzută cu două orificii amplasate simetric la capătul a două dintre petale. Diametrul - 1,4 cm (Fig. 5/7).

2. Mărgică din gagat ce se afla lângă aplica din aur (Fig. 5/8).

3. Cuțit din fier descoperit în partea nordică a gropii. Acesta are vârful rupt, mânerul în formă de limbă, iar lama triunghiulară în secțiune. Lungimea păstrată - 8,5 cm, lățimea - 2,8 cm, grosimea - 0,7 cm (Fig. 5/9).

Dată: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov 1987, p. 44-45, fig. 23/6-7, 9-10; mențiune Grosu 1995, p. 160 (a doua jumătate a sec. I – sec. II p. Chr.).

7. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 7 Mormântul nr. 4 (Fig. 6)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la o distanță de 7,70 m de centrul acestuia și adâncimea de 1,30 m de la suprafața lui.

Groapa mormântului, de formă trapezoidală având colțurile puternic rotunjite, avea lungimea de 1,45 m, lățimea de 0,65-0,70 m, iar adâncimea, surprinsă, de 0,20 m. Aceasta era orientată pe axa

NE-SV. În umplutură au fost descoperite fragmente de lemn de la acoperământul gropii mormântului (Fig. 6/1).

Scheletul, aparținând unei adolescente, era întins pe spate cu capul spre NE. Craniul era ușor înclinat spre umărul drept, iar fața avea privirea în sus. De la mâini s-a păstrat doar osul umărului drept fapt ce indică că acestea erau întinse de-a lungul corpului. Restul scheletului era în cea mai mare parte distrus de rozătoare (Fig. 6/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Doi cercei de bronz descoperiți lângă tâmplele defunctei. Aceștia au o formă rotundă, neregulată și sunt realizați dintr-un fir de bronz, având un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat apoi de corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig. Unul dintre cercei la capătul ce se termină în buclă este ornamentat cu un nod. Diametrul - 2 cm și 1,9 x 1,5 cm (Fig. 6/2-3).

2. Două pandantive căldărușă din fier descoperite în zona bazinului și osului umărului drept. În interiorul exemplarului cel mic s-a păstrat o materie (substanță) albă, iar cel de-al doilea mai păstra urme de la stofa îmbrăcăminte defunctei. Partea exterioară a pandantivelor a fost acoperită cu foiță de bronz. Diametrul - 1,5 și 2 cm, înălțimea - 1,5 și 2 cm (Fig. 6/6-7).

3. 88 mărgelă descoperite în zona gâtului și parțial la picioarele defunctei. Dintre acestea 58, mărunte și de formă cilindrică, sunt din agat (Fig. 6/9a), 11 de formă rotundă din carneol (Fig. 6/9b), iar zece din sticlă de aceeași formă (Fig. 6/9c). La acestea se mai adaugă trei mărgelă din agat ce au o formă alungită (Fig. 6/9d), două din sticlă, având aplicat pe ele un ornament vegetal (Fig. 6/9e), două din faianță egipteană ornamentate cu "coaste" verticale (Fig. 6/9f), cât și o mărgelă din calcedonie ce are o formă alungită și alta din piatră albă netransparentă cu 14 muchii (Fig. 6/9g).

4. 14 mărgelă mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz ce au fost descoperite pe oasele picioarelor defunctei (Fig. 6/4).

5. Fusaiolă, asimetrică, de formă bitronconică ce se afla lângă osul șoldului stâng. Aceasta este de culoare cenușie-deschisă și are suprafața netezită și ușor lustruită. Înălțimea 3 cm, diametrul - 3 cm (Fig. 6/5).

B. Ofrandă

6. Vas ceramic, fragmentar, modelat cu mâna, a cărui suprafață este de culoare cenușie. Diametrul fundului - 6,5 cm, înălțimea păstrată - 5,5 cm (Fig. 6/8).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov 1987, p. 46- 47, fig. 24/1-7; mențiune Grosu 1995, p. 160 (sec. I-II p. Chr.).

8. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 20 Mormântul nr. 1 (Fig. 7)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul estic al tumulului la o distanță de 1,70 m de centrul acestuia și la o adâncime de 0,70 m de la suprafața lui.

Groapa mormântului, de formă trapezoidală, avea colțurile rotunjite. Lungimea gropii era de 1,60 m, lățimea de 0,55-0,70 m, iar adâncimea de 0,35 m (Fig. 7/1). Mormântul a fost jefuit încă din vechime, iar scheletul, aparținând unui copil, era, practic, în totalitate distrus. De la schelet s-au mai păstrat doar câteva oase ce au fost descoperite pe fundul gropii și în umplutura acesteia (Fig. 7/1).

Pe fundul gropii au fost surprinse urmele unui strat de putregai de culoare maronie-închisă.

Ținând cont de poziția oaselor fragmentare, ce provin de la craniu, descoperite în partea nordică a gropii, se poate conchide că defunctul era orientat cu capul spre NNV (Fig. 7/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgelă fragmentară din sticlă, descoperită în partea nordică a gropii.

2. Oglină din bronz (metal alb) ce a fost descoperită la 0,15 m mai sus de fundul gropii, lângă peretele vestic al acesteia. Ea are discul rotund și plat, ce a avut o ieșitură de formă semiovală ruptă,

probabil din vechime. Partea exterioară a oglinzii este bine lustruită, iar cea interioară ușor curbată. Diametrul - 2 cm, grosimea - 0,1 cm (Fig. 7/2).

3. Trei fragmente de la o pixidă din os ornamentată pe fund cu două cercuri concentrice incizate, iar pe partea superioară și inferioară a corpului cu linii orizontale realizate similar (Fig. 7/3-5). Judecând după fragmentele păstrate, aceasta avea o formă cilindrică a cărui suprafață exterioară era bine lustruită.

4. Piesă din fier puternic corodată.

B. Ofrandă

5. Cupă ceramică modelată la roată ce se afla în colțul nord-vestic al gropii la 0,3 m de peretele nordic. Aceasta este de formă tronconică și are buza verticală, iar fundul inelar. Buza este ornamentată cu o linie incizată, iar în locul unde aceasta se unește cu restul corpului cu o nervură în relief bine pronunțată, care, la rândul ei, este decorată cu o linie incizată. Cupa este din pastă de culoare roșie-cărămizie și are suprafața acoperită cu un strat de firnis de bună calitate. Înălțimea - 5 cm, diametrul gurii - 10,3 cm, diametrul din zona nervurii - 11 cm (Fig. 7/6).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Čirkov 1988, p. 25-26, fig. 20/1-2, 4-7.

9. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 23 Mormântul nr. 10 (Fig. 8)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la 6 m sud și 0,3 m est de centrul acestuia și la adâncimea de 1,2 m de la punctul zero.

Groapa mormântului de formă dreptunghiulară, având colțurile rotunjite, era orientată pe axa NV-SE și avea lungimea de 2,4 m, lățimea de 1,05 m, iar adâncimea surprinsă de 0,27 m (Fig. 8/1). Umplutura gropii consta dintr-un cernoziom de culoare brun-cenușie.

Scheletul, aparținând unui adolescent, era întins pe spate cu capul spre NV și avea fața cu privirea îndreptată în sus. Oasele ambelor mâini lipseau, iar picioarele erau flexate din genunchi (Fig. 8/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Pandantiv din bronz ce a fost găsit lângă osul drept al bazinului. Acesta este de formă rotundă și are suprafața exterioară ornamentată cu trei rânduri de "ochi". El are un orificiu de formă rotundă barat de două tortițe. Diametrul pandantivului - 1,5 cm, diametrul orificiului - 0,6 cm (Fig. 8/2).

2. Cinci astragale dintre care patru se aflau în stânga craniului, iar unul pe locul mandibulei. Dintre acestea patru erau fără orificii (Fig. 8/5-8), iar unul cu orificiu pe mijloc (Fig. 8/4).

3. Afumătoare (?) modelată cu mâna ce se afla la 0,1 m de tâmpla stângă. Aceasta este de formă tronconică și are buza dreaptă și tăiată orizontal, iar fundul plat. Este modelată din pastă grosieră, arsă neuniform, având suprafața exterioară și interioară de culoare cafenie-deschisă. Înălțimea - 5,1 cm, diametrul gurii - 9,2 cm, diametrul fundului - 4,2 cm (Fig. 8/3).

B. Ofrandă

4. Cană modelată la roată ce se afla în colțul sud-vestic al gropii. Aceasta este de formă bitronconică cu buza evazată, gâtul larg, corpul bombat bine evidențiat, iar fundul inelar. Toarta în formă de betea cu o canelură longitudinală pe partea exterioară leagă buza cu umărul căzii. Cana este modelată din pastă fină de culoare cenușie arsă uniform. Ea este ornamentată pe gât cu patru linii verticale realizate prin lustruire. Înălțimea - 18,6 cm, diametrul gurii - 10,6 cm, diametrul maxim al corpului - 16,6 cm, diametrul fundului - 6,6 cm (Fig. 8/9).

5. Mici fragmente de la un vas modelat cu mâna ce se găseau la 0,15 m de partea stângă a craniului.

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Čirkov 1989, p. 10-11, fig. 6/1-2, 4-6.

10. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 25 Mormântul nr. 1 (Fig. 9/1-3)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la 18,8 m sud și 5,7 m vest de centrul acestuia și la adâncimea de 3,3 m de la punctul zero.

Groapa mormântului de formă dreptunghiulară, având colțurile rotunjite și orientată pe axa NE-SV, avea lungimea de 2,15 m, iar lățimea de 0,75 m (Fig. 9/1). În umplutura gropii, compusă dintr-un cernoziom compact, au fost descoperite mai multe fragmente de lemn putrezit, care, probabil, proveneau de la acoperământul gropii mormântului.

Scheletul, aparținând unui adult, era întins pe spate cu capul spre NE și avea fața îndreptată în sus. Ambele mâini erau puse pe lângă corp, mâna stângă fiind ușor îndoită din cot, iar picioarele întinse drept și ușor îndreptate spre stânga (Fig. 9/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Vârf de suliță din fier, păstrat fragmentar, care a fost descoperit în zona craniului. Acesta este de formă lanceolată și prevăzut cu manșon. Lungimea păstrată - 5 cm, lățimea - 2,6 cm (Fig. 9/2).

2. Mai multe fragmente de la câteva piese din fier a căror funcționalitate nu a putut fi stabilită din cauză că erau puternic corodate.

B. Ofrandă

3. Vas ceramic modelat cu mâna ce a fost descoperit lângă talpa piciorului drept. Vasul, păstrat întreg, are buza puțin evazată, gâtul înalt, corpul bombat, iar fundul plat. Lărgirea maximă vasul o are în partea de mijloc. Înălțimea - 17,2 cm, diametrul maxim - 12 cm, diametrul gurii - 6,8 cm, diametrul fundului - 6 cm (Fig. 9/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Ćirkov 1989, p. 16-17, fig. 10/1-3.

11. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 25 Mormântul nr. 2 (Fig. 10-11)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic la o distanță de 12,4 m sud și 12,3 m est de centrul acestuia, la adâncimea de 2,1 m de la punctul convențional zero. Din păcate contururile gropii nu au putut fi surprinse din cauza faptului că înmormântarea era efectuată în stratul de cernoziom al mantalei tumulului.

Scheletul, unei femei, era întins pe spate cu capul spre NV și avea fața îndreptată cu privirea în sus. Mâinile erau așezate de-a lungul corpului cu palmele puse pe coapse, iar picioarele întinse drept (Fig. 10/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Doi cercei descoperiți lângă tâmpla dreaptă și cea stângă. Aceștia sunt realizați dintr-un fir de argint, având un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat pe corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig (Fig. 11/1-2). Diametrul - 2,6 cm (Fig. 11/1) și 2 cm (Fig. 11/2).

2. Inel din bronz, păstrat fragmentar, ce se afla pe falanga mijlocie a mâinii drepte a defunței. El are veriga de formă circulară cu profilul drept, iar în șatonul de formă rotundă montată o piatră din calcedonie. Diametrul - 2,1 cm (Fig. 11/4).

3. Inel din bronz ce se afla pe falanga mijlocie a mâinii stângi. El are veriga de formă circulară cu profilul drept, iar în șatonul de formă rotundă montată o piatră din calcedonie. Diametrul - 1,7 cm (Fig. 11/3).

4. 27 mărgele din carneol ce se aflau pe craniul defunței. Diametrul variază între 0,6 - 0,9 cm (Fig. 11/5).

5. 17 mărgelile de carneol descoperite în zona gâtului defunctei. Diametrul variază între 0,5 - 1 cm (Fig. 11/7).

6. 11 mărgelile ce se aflau în jurul oaselor gâtului (Fig. 11/8). Dintre acestea patru erau din carneol, cinci din sticlă, dintre care două de culoare verde, altele două de culoare verzui-albăstrui și una de culoare neagră. Ultimele două piese din șirag sunt reprezentate de o mărgică din cristal (Fig. 11/8a) și un scarabeu din faianță egipteană de culoare verde (Fig. 11/8b).

7. 17 mărgelile ce au fost descoperite în jurul oaselor gâtului (Fig. 11/6). Nouă dintre acestea erau din carneol, cinci din sticlă de culoare verde și trei din sticlă albastră. Una dintre mărgelile are o formă alungită (Fig. 11/6a).

8. 36 mărgelile din sticlă descoperite pe cutia toracică (Fig. 11/9).

9. Patru mărgelile descoperite la încheietura mâinii stângi (Fig. 10/6). Trei dintre acestea erau din carneol (Fig. 10/6b), iar una era din sticlă albastră ornamentată cu "ochi" formați din cercuri concentrice (Fig. 10/6a).

10. Oglindă din bronz (metal alb), ce se afla la o distanță de 0,25 m de oasele tibiale stângi. Aceasta are discul rotund și plat, partea exterioară bine lustruită, iar cea interioară ușor curbată. Diametrul - 3,9 cm, grosimea - 0,15 cm (Fig. 10/7).

11. Piesă din bronz în formă de verigă (Fig. 10/3a).

12. Piesă de bronz ce are forma unui tubuleț (Fig. 10/3b).

13. Piesă din bronz ce are forma unei mărgelile (Fig. 10/3c).

14. Plăcuță de bronz, de formă neregulată, ce a fost descoperită în zona gâtului (Fig. 10/4). Suprafața acesteia este ornamentată cu niște semne incizate aplicate simetric.

15. Piesă fragmentară din fier (cuțit ?), ce a fost descoperit lângă oasele tibiale ale piciorului drept. Lungimea - 4,5 cm, lățimea - 2,2 cm, grosimea - 0,4 cm (Fig. 10/5).

16. O bucată de produs brut de culoare neagră, care a fost găsit lângă gamba piciorului drept (Fig. 10/8).

B. Ofrandă

17. Cană modelată cu mâna, păstrată fragmentar, ce se afla lângă genunchiul piciorului stâng. Ea are buza rotunjită și ușor evazată, gâtul înalt, ce se îngustează în partea inferioară, corpul bitronconic cu umerii bine rotunjiți, iar fundul plat. Toarta, de formă aproximativ dreptunghiulară în secțiune, este prinsă de gât și la baza umărului. Cana este modelată din pastă grosieră de culoare cafenie și este decorată pe gât cu linii verticale obținute prin lustruire. Înălțimea - 19 cm, diametrul gurii - 8,6 cm (Fig. 10/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Čirkov 1989, p. 17-21, fig. 11-12.

12. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 25 Mormântul nr. 3 (Fig. 12)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la o distanță de 12,4 m sud și 13 m vest de centrul acestuia la adâncimea de 1,7 m de la punctul zero. Mormântul a fost surprins în stratul de cernoziom al mantalei tumulului fapt ce nu a permis fixarea conturului gropii.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre ENE și avea fața îndreptată cu privire spre NV. Craniul era înclinat spre umărul drept, mâinile erau puse de-a lungul corpului, iar picioarele întinse drept (Fig. 12/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 15 mărgelile ce se aflau în partea superioară a cutiei toracice. Dintre acestea cinci sunt din carneol, patru din chihlimbar, trei din agat ce au suprafața striată, două din calcedonie și una din sticlă (Fig. 12/20).

2. 26 mărgelile din sticlă de formă cilindrică ce au interiorul placat cu un strat subțire din aur (Fig. 12/21).

3. 19 mărgelile din sticlă ce se aflau la încheietura mâinii stângi. Dintre acestea 18 sunt de formă rotundă și au suprafața exterioară de culoare verde, iar una este de formă cilindrică, care au interiorul placat cu un strat subțire din aur (Fig. 12/7).

4. Șase mărgelile de sticlă cu suprafața exterioară de culoare verde ce au fost descoperite la încheietura mâinii drepte a defunctului (Fig. 12/22).

5. Mai multe mărgelile din sticlă transparentă ce au fost descoperite pe oasele tibiale ale piciorului drept (Fig. 12/9-14). Dintre acestea se remarcă cele îngemănate (Fig. 12/9) și tubulare (Fig. 12/11).

6. Mai multe mărgelile din sticlă cu partea exterioară de culoare verde și din sticlă îngemănate ce au fost găsite pe oasele tibiale ale piciorului stâng (Fig. 12/15-19).

7. Patru aplici din bronz de formă circulară prevăzute cu orificii de prindere amplasate simetric. Aplicile sunt realizate din plăcuțe de bronz prin metoda ștanțării. Diametrul - 1,1 - 1,3 cm, înălțimea - 0,5 cm (Fig. 12/3-6).

8. Oglindă din argint cu discul rotund și plat ce a fost descoperită lângă genunchiul piciorului drept. Aceasta are prevăzut un orificiu prin care se trecea ața pentru a putea fi atârnată. Diametrul - 4,1 cm, grosimea - 0,15 cm (Fig. 12/2).

9. Fusaioală fragmentară din lut de formă bitronconică ce a fost găsită lângă genunchiul piciorului drept (Fig. 12/22).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Čirkov 1989, p. 21-23, fig. 13; 14.

13. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 25 Mormântul nr. 4 (Fig. 13)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la 13,5 m sud și 10,5 m est de centrul acestuia la adâncimea de 3,3 m de la punctul convențional zero.

Groapa mormântului de formă aproximativ dreptunghiulară, având colțurile rotunjite și orientată pe axa NV-SE, avea lungimea de 2,05 m, lățimea maximă de 0,8 m, iar adâncimea de 0,3 m (Fig. 13/1).

Umplutura gropii consta dintr-un pământ argilo-nisipos amestecat cu cernoziom printre care s-au descoperit și fragmente de lemn putrezit.

Scheletul, unui adolescent, în parte distrus, era întins pe spate cu capul spre NV, iar fața îndreptată cu privirea spre S. De la oasele brațelor s-a păstrat doar osul de la umărul drept. Piciorul drept era ușor îndoit din genunchi, iar cel stâng era întins drept (Fig. 13/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Colan confecționat dintr-o bară de bronz torsionată ce se afla în stânga craniului. Unul din capetele colanului se termină în cârlig de prindere, iar cel de-al doilea este îndoit în formă de "ochi". Diametrul - 13,5 cm, grosimea barei - 0,4 cm, grosimea capetelor - 0,2 cm (Fig. 13/3).

2. 24 astragale ce au fost descoperite de-a lungul peretelui estic al gropii, lângă craniu și oasele bazinului, cât și grupate câte cinci lângă peretele vestic al gropii (Fig. 13/4). Acestea se împart în patru grupe: a) astragale cu marginea stângă tăiată și șlefuită (Fig. 13/4a); b) astragale cu marginea dreaptă tăiată și șlefuită (Fig. 13/4b); c) astragale fără urme de prelucrare, dar cu unu sau două orificii (Fig. 13/4c); d) astragale fără urme de prelucrare (Fig. 13/4d).

B. Ofrandă

3. Ulcior modelat la roată ce a fost descoperit în dreapta craniului. Acesta are buza subțiată și verticală, gâtul înalt și îngust, corpul masiv cu umeri bine pronunțați, iar fundul inelar. Toartă, în formă de betea, unește partea superioară a gâtului cu umărul vasului. Locul unde se interferează corpul cu gâtul este marcat printr-o nervură în relief, iar cel unde este lipită toarta de gât printr-o linie incizată. Ulciorul este din pastă fină de culoare roșie-cărmăzică și are partea superioară acoperită cu firnis roșu.

Înălțimea - 19 cm, diametrul gurii - 6,6 cm, diametrul maxim al corpului - 17,6 cm, diametrul fundului - 8 cm (Fig. 13/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Čirkov 1989, p. 23-25, fig. 15-16.

14. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 25 Mormântul nr. 5 (Fig. 14)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la o distanță de 10,9 m sud și 0,9 m vest de centrul acestuia la adâncimea de 1 m de la punctul zero.

Groapa mormântului de formă trapezoidală, ușor alungită, având colțurile rotunjite și orientată pe axa N-S, avea lungimea de 2,2 m, iar lățimea de 0,5 x 0,7 m (Fig. 14/1).

Defunctul (adult), era întins pe spate cu capul spre N și fața cu privirea în sus. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept, apropiindu-se doar în zona gambelor (Fig. 14/1).

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Cană modelată la roată ce a fost găsit pe talpa piciorului stâng. Aceasta are buza ușor evazată, gâtul înalt și cilindric, corpul bitronconic cu umeri bine pronunțați, iar fundul plat. Toarta de formă romboidală în secțiune are un brâu în relief pe partea exterioară. Aceasta unește partea de mijloc a gâtului cu umărul vasului. Cana este din pastă semifină de culoare roșie. Înălțimea - 20,8 cm, diametrul gurii - 8,2 cm, diametrul maxim al corpului - 16,8 cm, diametrul fundului - 8,6 cm (Fig. 14/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Čirkov 1989, p. 25-26, fig. 10/4-5.

15. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 25 Mormântul nr. 9 (Fig. 15)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 4,3 m sud și 2,5 m est de centrul acestuia, la adâncimea de 0,25 m de la suprafața movilei. Mormântul a fost distrus în urma lucrărilor agricole, astfel, conturul gropii nu a putut fi surprins.

De la scheletul defunctului s-au păstrat mai multe oase împrăștiate pe tot fundul gropii (Fig. 15/1). După cele câteva oase păstrate *in situ* probabil că înmormântarea a fost orientată pe axa NNV–SSE.

Pe oasele păstrate, cât și sub acestea, au fost surprinse urme de lemn putrezit de culoare brună.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgea din sticlă ce a fost descoperită lângă oasele fragmentare ale bazinului. Aceasta are forma unui butoiăș și a fost realizată din sticlă policromă. Suprafața ei este ornamentată cu niște striuri sub forma unor fâșii de culoare albă, roșie, albastră, verde și cafenie. Lungimea - 1,2 cm, diametrul - 1,2 cm (Fig. 15/2).

2. Verigă din bronz, pentru atârnarea spadei, ce a fost găsită lângă osul coapsei. Ea este realizată din sârmă de bronz de formă dreptunghiulară în secțiune. Diametrul - 1,5 cm (Fig. 15/3).

3. Spadă din fier, fragmentară, ce se afla lângă osul fragmentar al soldului. Aceasta are mânerul terminat în inel a cărui diametru este de 4 cm. Mânerul este de formă dreptunghiulară în secțiune și are lățimea de 2 cm, iar grosimea de 0,7 cm. Fragmentele lamei au o lățime de 4,9 cm și sunt de formă lenticulară în secțiune. Grosimea lamei este de 0,6 cm (Fig. 15/6-8).

4. Fragmentul unei piese din fier descoperit printre fragmentele spadei ce are forma unui nit, rotund în secțiune. Lungimea - 3 cm, diametrul - 0,7 cm (Fig. 15/4).

B. Ofrandă

5. Partea inferioară a unui vas ceramic modelat cu mâna din care s-au descoperit mai multe fragmente pe tot fundul gropii. Vasul a fost modelat din pastă grosieră și a fost ars oxidant (Fig. 15/5).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Čirkov 1989, p. 28-29, fig. 17/2-5; 18/1-4.

16. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 25 Mormântul nr. 10 (Fig. 16)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 12,6 m sud și 3 m est de centrul acestuia, la adâncimea de 2,4 m de la punctul convențional zero.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NNV și avea fața îndreptată spre SV. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel din bronz descoperit lângă tâmpla stângă. Acesta este realizat dintr-un fir de bronz, având un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat pe corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig. Diametrul - 3 cm (Fig. 16/2).

2. 22 mărgelile descoperite în jurul gâtului ce sunt din materiale și forme diferite. Dintre acestea 15 din carneol sunt de formă rotundă (Fig. 16/5a), patru din agat au forma unui butoiăș (Fig. 16/5b), iar trei din cristal de munte au forma unui trunchi de con (Fig. 16/5c).

3. Mărgelile mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz mai palidă, de formă cilindrică, ce au fost găsite în zona oaselor tibiale ale picioarelor. Diametrul variază între 0,3 - 0,5 cm, grosimea - 0,2 cm (Fig. 16/4).

4. Fusaiolă bitronconică din pastă semifină de culoare maronie-închisă ce se afla lângă osul umărului drept. Înălțimea - 4,2 cm, diametrul maxim - 3,9 cm (Fig. 16/3).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Čirkov 1989, p. 30-31, fig. 19/2-3, 6-7.

17. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 27 Mormântul nr. 1 (Fig. 17-19)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la o distanță de 3,8 m sud și 1,7 m vest de centrul acestuia la adâncimea de 0,4 m de la suprafața tumulului. Contururile gropii nu au fost surprinse.

Defunctul, un adult, era întins pe spate cu capul spre NE. Mâna dreaptă era pusă de-a lungul corpului, stânga îndoită din cot, iar picioarele întinse drept (Fig. 17/1). Pe schelet, cât și sub acesta, au fost descoperite fragmente de lemn putrezit. Tot sub schelet a mai fost descoperit un strat de putregai ce provenea de la așternutul de pe fundul gropii.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel, fragmentar, descoperit în zona abdominală. Acesta este realizat dintr-un fir de argint, având ambele capete rupte, dar pe care este înfășurat un alt fir din același metal. Diametrul - 2,5 cm (Fig. 19/2).

2. Fibulă de bronz, puternic profilată, ce a fost descoperită în zona bazinului defunctului. Fibula are resortul bilateral format din 12 spire și coarda trecută pe sub arc. Arcul este ornamentat cu un două noduri: unul se află spre capul arcului, iar celălalt desparte arcul de picior. Piciorul prezintă la capăt un mic buton, iar portagrafa este trapezoidală. Fibula este executată din două bucăți de metal. Lungimea - 4,5 cm (Fig. 17/6).

3. 15 mărgelile din chihlimbar ars, de diferite forme, ce au fost găsite în zona umărului și feței defunctului (Fig. 17/4).

4. Opt mărgelile găsite în zona încheieturilor ambelor mâini. Dintre acestea patru sunt din agat zebraț (Fig. 17/3a), una din carneol, iar alta din sticlă albastră semitransparentă (Fig. 17/3b-c). Celelalte două mărgelile din sticlă albastră și chihlimbar ars nu s-au mai păstrat.

5. Mai multe mărgelile mărunte de sticlă ce se aflau în zona oaselor tibiale de la ambele picioare. Dintre acestea unele erau din faianță egipteană de culoare turcoaz, iar altele din sticlă de culoare cafenie-deschisă (Fig. 19/5-6).

6. Caserolă de bronz descoperită lângă talpa piciorului stâng. Aceasta este de formă tronconică și are marginea ușor evazată, iar mânerul terminat într-un disc cu perforație centrală de formă rotundă. În interior pe fund, cât și pe discul de la capătul mânerului, caserola este ornamentată cu cercuri concentrice. Ea are pe partea exterioară a toartei o ștampilă cu literele **LAN II/I**. Diametrul gurii - 19 cm, diametrul fundului - 10,8 cm, înălțimea - 11,2 cm, lungimea mânerului - 15,6 cm (Fig. 18/2).

7. Toartă unui vas din bronz ce se afla lângă discul din bronz de pe partea stângă a pieptului. Capetele acesteia sunt în formă de cârlig de care sunt prinse niște șaibe cu nituri cu ajutorul cărora aceasta era prinsă de restul vasului (Fig. 19/4).

8. Două discuri de bronz cu mici borduri pe margine ce au fost găsite pe partea dreaptă și stângă a pieptului (Fig. 19/7-8). În partea exterioară acestea au un ornament concentric în relief. Pe partea interioară a celui de-al doilea disc (Fig. 19/8), s-au păstrat urme de sudură de la o tortiță din bronz. Diametrul - 9,4 și 9,5 cm, grosimea - 0,1 cm, înălțimea bordurilor - 0,6 cm (Fig. 19/7-8).

9. Două plăcuțe din bronz ce au fost descoperite în zona abdominală a defunctului, dar a căror funcționalitate nu a putut fi stabilită (Fig. 19/3).

10. Cuțit din fier ce se afla în zona oaselor tibiale drepte. Acesta are lama curbată, iar tăișul pe partea concavă. Lungimea - 11 cm (Fig. 19/1).

11. Pixidă din os de formă cilindrică ce a fost găsită lângă talpa piciorului drept. Aceasta are în interiorul părții superioare o bordură ce formează o mică treaptă pentru așezarea capacului. Partea inferioară este ornamentată cu două linii orizontale, iar fundul cu patru cercuri concentrice, grupate câte două, obținute prin incizie. Acesta din urmă nu era din aceeași bucată de os ci era montat. De la capac s-a păstrat un fragment nu prea mare, care este ornamentat cu două linii orizontale. Înălțimea - 6,2 cm, diametrul - 3,3 și 4 cm, diametrul fundului - 3,8 cm, diametrul capacului - 4,1 cm (Fig. 17/5).

12. Piesă fragmentară din os descoperită lângă radiusul drept. Aceasta este de formă cilindrică și are suprafața sub formă de filet. Lungimea - 2 cm, diametrul - 0,7 cm (Fig. 17/2).

13. Fusiolă din lut, de formă bitronconică, ce a fost găsită lângă talpa piciorului drept. Înălțimea - 2,7 cm, diametrul maxim - 3,2 cm (Fig. 17/7).

14. Afumătoare modelată cu mâna ce se afla între tălpile picioarelor defunctului. Aceasta are corpul cilindric, ce se îngustează ușor spre fund, buza puternic evazată și rotunjită, iar fundul inelar. Partea interioară a buzei este ornamentată prin incizare și împunsături. În schimb porțiunea de mijloc a afumătorii este decorată cu două brăie în relief. În spațiul dintre acestea se află un brâu văluros flancat, în partea de sus și de jos, de niște cerculețe mici realizate cu un obiect cu vârful ascuțit. Afumătoarea este din pastă semifină de culoare cafenie-deschisă și are suprafața exterioară lustruită. Înălțimea - 12,3 cm, diametrul gurii - 15 cm, diametrul fundului - 10 cm (Fig. 18/4).

B. Ofrandă

15. Cană modelată la roată ce se afla lângă umărul drept al defunctului. Aceasta este de formă bitronconică, are buza verticală și îngroșată, gâtul scurt și larg, umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta, ruptă din vechime, unea partea inferioară a gâtului cu umărul acesteia. Cana este modelată din pastă fină de culoare cenușie și are buza și gâtul decorate cu linii orizontale lustruite. Spațiul dintre gâtul și umărul cunii mai sunt ornamentate cu linii paralele în zigzag, obținute prin lustruire. Înălțimea - 17 cm, diametrul gurii - 8,5 cm, diametrul fundului - 6,6 cm (Fig. 18/3).

16. Cupă modelată la roată de formă tronconică ce se afla întoarsă cu fundul în sus lângă talpa piciorului drept. Buza, verticală și ornamentată cu două linii orizontale incizate, este despărțită de restul corpului de o muchie (nervură), în relief. Fundul cupei este inelar. Aceasta este din pastă fină de culoare

roșie-cărămizie și are suprafața acoperită cu firnis de culoare roșie-cărămizie. Înălțimea - 6 cm, diametrul gurii - 10,5 cm, diametrul fundului - 4,2 cm (Fig. 18/1).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov, Bubulici 1990, p. 8-13, fig. VII-IX.

18. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 27 Mormântul nr. 4 (Fig. 20)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Din păcate mormântul a fost distrus de un șanț modern, iar din schelet s-au păstrat doar oase fragmentare ce au fost găsite la diferite adâncimi ale șanțului.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două fragmente de la un cuțit din fier ce au fost găsite la 0,5 m nord de la centrul tumulului și la 0,3 m de fundul șanțului. Lungimea lamei - 13,2 cm (Fig. 20/2).

B. Ofrandă

2. Cană modelată cu mâna ce a fost descoperită la 0,5 m nord de la centrul tumulului și la 0,3 m de fundul șanțului. Cana are buza evazată, gâtul în formă de pâlnie umerii înalți și bombați, iar fundul plat. Toarta, în formă de betea, unește partea de mijloc a gâtului cu umărul cunii. Gâtul cunii este despărțit de restul corpului de o linie orizontală de la care pornesc în jos pe umeri șase grupuri a câte trei linii incizate în formă de seceră. Înălțimea - 23,5 cm, diametrul gurii - 10,8 cm, diametrul fundului - 10 cm (Fig. 20/1).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov, Bubulici 1990, p. 15-16, fig. X/3-4.

19. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 29 Mormântul nr. 12 (Fig. 21)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 12,5 m sud și la 0,7 m est de centrul acestuia la adâncimea de 1,8 m de la punctul convențional zero.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, avea lungimea de 2,35 m, lățimea de 0,8 m și adâncimea de 0,4 m (Fig. 21/1). Umplutura acesteia consta dintr-un pământ argilo-nisipos cu bucăți de lemn în partea inferioară a sa.

Înmormântarea a fost efectuată într-un "sicriu" din lemn de la care s-au păstrat cel mai bine scândurile verticale ale acestuia. Acestea aveau o înălțime de 5 cm și grosimea de 3 cm. Scândurile formau un dreptunghi cu o lățime de 0,5 m și o lungime păstrată de 1,65 m. Începând de la nivelul tălpilor scândurile din lemn nu s-au mai păstrat. Atât sub schelet, cât și deasupra acestuia au fost descoperite mai multe fragmente de lemn ce proveneau atât de la fundul sicriului, cât și de la acoperământul acestuia (Fig. 21/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N și fața îndreptată spre V. Măinile erau puse de-a lungul corpului, iar picioarele întinse drept (Fig. 21/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două fragmente de la o fibulă din bronz ce se aflau lângă încheietura umărului stâng (Fig. 21/5).

2. Amuletă din cretă, de formă rotundă, prevăzută cu un orificiu, ce a fost descoperită în regiunea cefei craniului. Diametrul acesteia este de 3 cm, iar cel al orificiului de 0,8 cm (Fig. 21/4).

4. Spadă din fier cu mâner simplu și fără gardă metalică ce se găsea lângă piciorul drept al defunctului. Lungimea lamei - 70,5 cm, lungimea mânerului - 7 cm (Fig. 21/3).

B. Ofrandă

5. Cană modelată la roată ce se afla la picioarele defunctului. Ea este de formă bitronconică, are buza puternic evazată și bine pronunțată, gâtul înalt și larg, fundul inelar, iar toarta cu două caneluri este supraînălțată. Aceasta din urmă unește buza cunii cu umărul acesteia care este ornamentat cu un brâu ușor în relief decorat cu trei linii orizontale obținute prin incizie. Partea superioară a acesteia este ornamentată cu linii verticale obținute prin lustruire. Cana este modelată din pastă fină și este arsă inoxidant. Înălțimea - 20,5 cm, diametrul gurii - 10 cm, diametrul fundului - 6,5 cm (Fig. 21/2).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov, Bubulici 1990, p. 39-40, fig. XXIII/2-4, 7, 9.

20. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 29 Mormântul nr. 13 (Fig. 22)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 13,5 m sud și la 9,5 m est de centrul acestuia la adâncimea de 2,7 m de la punctul zero.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară alungită cu colțurile rotunjite, avea o lungime de 2 m, lățime de 0,65 m și adâncime de 0,2 m, fiind orientată pe axa NNV–SSE (Fig. 22/1). Umplutura gropii consta dintr-un pământ argilo-nisipos amestecat cu cernoziom, printre care s-au găsit și fragmente de lemn. Sub craniul defunctului a fost surprins un strat consistent de putregai vegetal.

Scheletul unui adult era întins pe spate cu capul spre NNV, iar fața avea privirea îndreptată în sus. Măinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele erau întinse drept (Fig. 22/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Doi cercei din bronz descoperiți lângă tâmpla dreaptă și stângă a defunctului. Aceștia sunt realizați dintr-un singur fir de metal. Bucla de prindere este prelungită, iar sârma de bronz este răsucită sub forma unor spirale înălțuite. Capătul liber este îndoit în formă de cârlig. Corpul cerceilor este simplu (Fig. 22/3-4).

2. Mărgele mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz mai palidă, care se aflau pe oasele tibiale.

B. Ofrandă

3. Văscior modelat cu mâna ce se afla în stânga craniului. Acesta are buza ușor evazată, gâtul slab evidențiat, corpul zvelt cu pereții doar ușor arcuiți, iar fundul plat. Vasul este modelat din pastă grosieră și este ars inoxidant. Înălțimea - 6,5 cm, diametrul gurii - 4,5 cm, diametrul fundului - 3 cm (Fig. 22/2).

4. Cană modelată la roată ce se afla lângă talpa piciorului stâng. Aceasta are buza bine pronunțată, corpul bitronconic, iar fundul inelar. Toarta este prinsă de gâtul și umărul cunii. Cana este modelată din pastă fină și este arsă inoxidant. Partea superioară este lustruită vertical, iar partea dintre umăr și gât orizontal. O treime din coasta cunii este ornamentată cu puncte incizate. Înălțimea - 15 cm, diametrul gurii - 8,8 cm, diametrul fundului - 6 cm (Fig. 22/5).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov, Bubulici 1990, p. 40-42, fig. XXIII/1, 5-6, 8.

21. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 32 Mormântul nr. 2 (Fig. 23)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând perioadei eneolitice. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 6,8 m sud și la 13 m est de centrul acestuia la adâncimea de 1,8 m de la punctul convențional zero.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, avea lungimea de 2,35 m, lățimea de 0,8 m, adâncimea de 0,9 m și era orientată pe axa NV–SE. La adâncimea de 0,7 m pereții

gropii se îngustau până la lățimea de 0,4 m formând o adâncitură unde au fost așezați defuncții (Fig. 23/1). Umplutura gropii consta dintr-un pământ argilo-nisipos amestecat cu lut și cernoziom.

Defunctul (femeie ?), era întins pe spate cu capul spre NV, iar fața cu privirea în sus. Craniul era înclinat spre umărul drept, mâinile erau așezate pe lângă corp, iar palmele puse pe coapse. Picioarele întinse drept se apropiau în zona genunchilor (Fig. 23/1). Lângă genunchiul piciorului drept se aflau scheletele a doi copii orientați cu capul spre NV (Fig. 23/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Trei mărgelile dintre care două din agat (Fig. 23/6a-b) și una din carneol (Fig. 23/6c) descoperite pe omoplatul drept al defunctului.

2. 32 mărgelile din carneol ce se aflau la încheietura mâinii drepte (Fig. 23/7).

3. 43 mărgelile din carneol descoperite la încheietura mâinii stângi (Fig. 23/8).

4. Mai multe mărgelile mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz mai deschisă ce au fost găsite în zona mijlocie a oaselor tibiale (Fig. 23/9).

5. Oglindă din bronz (metal alb), cu discul rotund și plat ce se afla la talpa piciorului drept. Diametrul - 3 cm, grosimea - 0,05 cm (Fig. 23/2).

6. Două sârme din bronz răsucite ce au fost descoperite la o distanță de 10 cm de tălpile defunctului. Lungimea - 3,2 cm (Fig. 23/3).

7. Fusaiolă din lut, de formă tronconică, ce a fost descoperită lângă talpa piciorului drept. Înălțimea - 2,8 cm, diametrul maxim - 4 cm (Fig. 23/4).

B. Ofrandă

8. Căniță modelată la roată ce a fost găsită lângă talpa piciorului drept. Aceasta are buza ușor evazată și rotunjită pe margine, gâtul scurt, corpul foarte bombat, iar fundul inelar. Toarta este supraînălțată și unește buza de umărul. Pe coasta din stânga toartei cănița avea un deversor cu orificiu pentru scurgere rupt din vechime. Ea este din pastă semifină de culoare cenușie și mai păstrează pe gât și umăr urme de lustruire. Cănița este arsă uniform. Înălțimea - 9 cm, diametrul gurii - 5,1 cm, diametrul maxim al corpului - 9,5 cm, diametrul fundului - 4,8 cm. Diametrul orificiului de scurgere din peretele vasului - 0,4 cm (Fig. 23/5).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov, Bubuluci 1990, p. 60-63, fig. XXXIII/1-4, 6-10.

22. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 32 Mormântul nr. 3 (Fig. 24/1-3)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând perioadei eneolitice. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la 9,7 m sud și la 3,4 m est de centrul acestuia la adâncimea de 1,3 m de la punctul convențional zero.

Contururile gropii mormântului nu au fost surprinse.

Scheletul era întins pe spate cu capul spre NNV, iar fața avea privirea spre SSV. Craniul era înclinat spre umărul drept. Mâna dreaptă era ușor îndoită din cot și așezată de-a lungul corpului, iar cea stângă era pusă pe oasele bazinului. Picioarele erau întinse drept (Fig. 24/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cute din piatră descoperită între umărul drept și craniu. Lungimea - 9,5 cm, lățimea - 2 cm (Fig. 24/2).

B. Ofrandă

2. Cană modelată la roată ce se afla lângă oasele tibiale ale defunctului în zona tălpilor. Aceasta este de formă bitronconică, are buza dreaptă ușor îndoită și rotunjită, gâtul scurt și larg, umerii bine pronunțați, iar fundul inelar. Toarta, ruptă din vechime, lega gâtul cu umărul vasului. Cana este din pastă fină de culoare cenușie și a fost arsă uniform. Partea superioară a canii mai păstrează urme de lustruire verticală, iar umărul urme de lustruire orizontală. Înălțimea - 16,3 cm, diametrul maxim - 12 cm, diametrul gurii - 7,8 cm, diametrul fundului - 5,5 cm (Fig. 24/3).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov, Bubuluci 1990, p. 63-64, fig. XXXIV/1-2, 4.

23. BĂDRAGII VECHI

Tumulul nr. 32 Mormântul nr. 4 (Fig. 24/4-7)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând perioadei eneolitice. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 13 m sud și la 3,7 m est de centrul movilei la adâncimea de 1,8 m de la punctul zero.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, avea lungimea de 1,5 m, lățimea de 0,6 m, iar adâncimea de 0,2 m.

Defunctul (copil), era întins pe spate cu capul spre NNV.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgea din sticlă, de formă rotundă, descoperită la 15 cm de craniu. Aceasta este ornamentată cu motive vegetale reprezentate de frunze de culoare galbenă (Fig. 24/6).

2. Mărgea din sticlă de culoare verzuie ce se afla în zona cutiei toracice. Aceasta este de formă tronconică și este decorată cu striuri în spirală obținute prin răsucirea firului de sticlă (Fig. 24/5).

B. Ofrandă

3. Cană modelată cu mâna, fragmentară, ce a fost găsită lângă oasele tibiale ale defunctului. Aceasta are buza evazată, gâtul puțin înalt, iar umerii bine pronunțați ce pornesc imediat de sub gât. Toarta, păstrată fragmentar, unea gâtul cu umărul vasului. Cana este din pastă grosieră de culoare portocaliu-cenușie și a fost arsă neuniform. Înălțimea aproximativă - cca. 16 cm, diametrul gurii - 8,2 cm, diametrul maxim - 12 cm (Fig. 24/7).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Ćirkov, Bubuluci 1990, p. 64-65, fig. XXXIV/3-5, 7.

24. BĂRLAD, jud. Vaslui, România

În partea de sud a orașului, în lunca râului Bârlad, în apropierea depozitului de lemne, cu prilejul nivelării terenului a fost distrus un tumul ce conținea mai multe morminte de inhumatie. Dintre acestea trei au fost atribuite, după inventar, populației sarmatice.

Potrivit informațiilor obținute de la muncitorii ce au executat lucrările, s-ar părea că cele trei morminte sarmatice erau orientate aproximativ pe direcția nord-sud și au avut gropi săpate în mantaua movilei.

Mormântul nr. 1 (Fig. 145/3)

Înmormântare efectuată între-un tumul de epocă mai veche despre care nu avem prea multe informații.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Vas ceramic modelat cu mâna din pastă grosieră de culoare cenușie. Acesta are buza evazată, umerii ușor pronunțați, iar fundul plat (Fig. 145/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Palade 1978-1979, p. 252, fig. 5 (începutul sec. III p. Chr.); Bichir 1993, p. 160, fig. 10/3 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

25. BĂRLAD

Mormântul nr. 2 (Fig. 145/4)

Înmormântare efectuată într-un tumul de epocă mai veche despre care nu ni se dau alte informații.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Caniță modelată la roată din pastă de culoare cenușie. Ea este de formă bitronconică și are buza bine profilată cu un mic prag în partea interioară, umerii bine evidențiați cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a vasului, iar fundul inelar. Partea superioară a acesteia este împărțită în două registre aproximativ egale pe care s-a executat un decor format din benzi verticale lustruite pe un fond mat (Fig. 145/4).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Palade 1978-1979, p. 252, fig. 5 (începutul sec. III p. Chr.); Bichir 1993, p. 160, fig. 10/4 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

26. BÂRLAD

Mormântul nr. 3

Înmormântare efectuată într-un tumul de epocă mai veche despre care nu ni se dau alte informații.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Pumnal din fier cu inel la capătul mânerului, care din cauza că era foarte oxidat s-a distrus.

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Palade 1978-1979, p. 252 (începutul sec. III p. Chr.); Bichir 1993, p. 160 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

27. BELEN'KOE, raionul Belgorod-Dnestrovsk, regiunea Odessa, Ucraina

Descoperire izolată (Fig. 146/2)

Coif din bronz de formă semisferică ce se termină în partea superioară cu un vârf în formă aproximativ tronconică ornamentat cu arcade duble. În partea inferioară, pe părțile laterale, coiful are câte două orificii de prindere a obrăzarelor ce nu s-au păstrat. Marginea inferioară a coifului este îngroșată sub forma unui brâu decorat cu linii oblice. În partea inferioară acesta este ornamentat cu o serie de motive incizate cum ar fi cel în formă de brăduț, linii verticale și orizontale, cât și puncte realizate prin ciocănire. Apărătoarea cefei este decorată cu valuri curgătoare punctate. Partea frontală a coifului este decorată cu motive geometrice și fitomorfe. Înălțimea coifului - 22 cm, iar diametrul în partea inferioară - 23-24 cm (Fig. 146/2).

Datare: sfr. sec. II (?) – prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Brujako, Rosohackij 1994, p. 78-81 (al doilea sau al treilea sfert a sec. III a. Chr.); Raev, Simonenko, Treister 1991, p. 495, fig. 32; Simonenko 1998a, p. 165; Simonenko 1999a, p. 85 sqq.; Simonenko 2001, p. 252 sqq., fig. 31/2.

28. BELJAEVKA, centru raional, regiunea Odessa, Ucraina

Tumulul nr. 1 Mormântul 4a (Fig. 25/1, 3, 6-7)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). La adâncimea de 1,1 m a fost descoperită o covată din lemn cu capac ce avea lungimea de 1,8 m, lățimea de 0,34 m, iar înălțimea de 0,17 m. Pereții acesteia erau subțiri și ușor invazați.

Defunctul (adolescent), era așezat în covată întins pe spate cu capul spre N. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 25/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Brățară inelară din fier, păstrată fragmentar, ce a fost găsită lângă încheietura mâinii stângi. Aceasta este dintr-o bară rotundă în secțiune.

2. Mai multe mărgelile din chihlimbar, sticlă de culoare albă, albastră și aurie de diferite forme și dimensiuni. Ele au fost descoperite pe întreaga suprafață a scheletului, cât și pe capacul coveții (Fig. 25/3, 6).

3. 77 astragale ce se aflau în colțul sud-vestic al coveții.
4. Cataramă din fier, de formă inelară, cu limbă, ce a fost descoperită pe oasele bazinului.
5. Spadă din fier cu mânerul terminat în inel și gardă dreaptă ce a fost descoperită lângă coapsa piciorului drept. Pe suprafața acesteia se mai păstrau urmele tecii din lemn. Lungimea - cca. 40 cm.
6. Mai multe vârfuri de săgeți din fier cu trei aripioare tăiate în unghie drept spre peduncul ce au fost găsite în zona picioarelor.

B. Ofrandă

7. Cană modelată la roată ce se afla lângă craniu. Aceasta are buza evazată, corpul puternic bombat în partea de jos, iar fundul inelar. Toarta leagă buza cu partea superioară a umărului. Cana este din pastă fină de culoare cenușie și a fost arsă uniform. Înălțimea - 15 cm, diametrul gurii - 8 cm, diametrul fundului - 6 cm (Fig. 25/7).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Alexeeva 1971, p. 34-35, 41, fig. 2; 4 (primele sec. p. Chr.); Grosu 1990, p. 55; Grosu 1995, p. 155 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Dzigovskij 1982; Dzigovskij 1997, p. 274, 277 (sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 75, 201 (sec. I p. Chr.).

29. BELJAEVKA

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 15 (Fig. 25/4-5)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 1,60 m de la suprafața tumulului. Din schelet s-a păstrat doar partea inferioară, cât și oasele de la mâna dreaptă.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre S, mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 5 măргеle din sticlă opacă, formate din două părți, ce au fost descoperite lângă încheietura mâinii drepte (Fig. 25/5).

2. Mărgea din sticlă, de mari dimensiuni, ornamentată cu "coaste" verticale, ce se afla pe osul bazinului (Fig. 25/4).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Alexeeva 1971, p. 36, 41, fig. 2/4-5 (primele sec. p. Chr.); Grosu 1990, p. 38; Grosu 1995, p. 155 (sec. I a. Chr. – sec. I p. Chr.).

30. BELJAEVKA

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 18 (Fig. 25/2)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 1,8 m de la suprafața acestuia.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SV și avea fața cu privirea în sus. Mâinile erau așezate de-a lungul corpului, iar picioarele întinse drept (Fig. 25/2).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Doi cercei din sârmă de bronz acoperiți cu foiță de aur ce se găseau lângă craniu.

2. Cuțit din fier ce se afla lângă cotul mâinii drepte.

3. Așchie din cremene ce se afla pe pieptul defunctului.

B. Ofrandă

4. Mai multe oase de animale ce se găseau lângă umărul drept.

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Alexeeva 1971, p. 38, 41, fig. 4 (primele sec. p. Chr.); Grosu 1990, p. 38; Grosu 1995, p. 155 (sec. I a. Chr. – sec. I p. Chr.).

31. BELOLES'E, raionul Tatarbunar, regiunea Odessa,, Ucraina

Tumulul nr. 3 Mormântul nr. 9 (Fig. 26/3-6)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în partea centrală a tumulului la adâncimea de 0,7 m de la suprafața acestuia.

Groapa, distrusă parțial, avea o formă dreptunghiulară și era orientată pe axa SSV–NNE. Lungimea acesteia era de 2 m, lățimea de 0,95 m, iar adâncimea de 0,9 m. De-a lungul pereților, în partea dinspre fund, s-au păstrat resturile de la sicriul de lemn ce avea o lățime de 0,75 m. Scândurile sicriului aveau grosimea de 5 cm, iar lățimea de 15 cm. Fundul, și el din scânduri de lemn, dar ceva mai subțiri ca și grosime, era presărat cu cretă și cărbune de lemn. După peretele sudic al sicriului, vizavi de oasele piciorului stâng, au fost descoperite resturile unei bârne de lemn cu diametrul de 20 cm.

Pe baza oasele păstrate *in situ*, se poate spune că defunctul a fost întins pe spate cu capul spre NNE.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cataramă de bronz, de formă inelară cu limbă. Diametrul - 2,5 cm (Fig. 26/4).
2. Zece vârfuri de săgeți din fier cu trei aripioare tăiate în unghi drept spre peduncul puse într-o grămadă în colțul sicriului, vizavi de bârna din lemn. Lungimea - 3 cm (Fig. 26/3).
3. Spadă din fier cu mâner simplu și fără gardă metalică ce se găsea de-a lungul piciorului drept. Lungimea totală - 58 cm, lățimea lamei - 4 cm (Fig. 26/6).
4. Buton din os ce era aplicat pe capătul mânerului spadei și care a fost descoperit lângă genunchiul piciorului stâng. Diametrul - 4 cm, înălțimea - 1,2 cm (Fig. 26/5).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Subbotin, Dzigovskij 1990a, p. 14-15, fig. 12/1-4; Subbotin, Dzigovskij, Ostroverhov 1998, p. 70-71, 82, fig. 25/7-11 (prima jumătate a sec. III p. Chr.); Grosu 1990, p. 60; Grosu 1995, p. 157 (a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 75 (sec. I p. Chr.).

32. BELOLES'E

Tumulul nr. 9 Mormântul nr. 1 (Fig. 27-28)

Înmormântare principală într-un tumul ce se afla la 1,8 km nord-est de satul Beloles'e. Înălțimea tumulului era de 1,4 m, iar diametrul de 40 m.

Mormântul, singurul din acest tumul, a fost descoperit în zona centrală a acestuia la adâncimea de 1,4 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară în plan, avea dimensiunile de 4,2 x 3,3 m și era orientată pe axa SSE–NNV. La adâncimea de 1,4 m de la suprafața gropii, de-a lungul laturilor lungi, era câte o treaptă ce avea o lățime de 1 m. Dimensiunile gropii aflate mai jos de aceste trepte, erau de 4,2 x 1,3 m, iar adâncimea de 1,4 m (Fig. 27/1-2). Pe fundul acesteia era împrăștiat un strat de cărbune de lemn.

Mormântul, jefuit încă din vechime, avea scheletul distrus, iar oase ale acestuia au fost descoperite la diferite nivele în umplutura gropii. Judecând după locul de descoperire a oaselor de la craniu, se poate presupune că defunctul era orientat cu capul spre N (Fig. 27/1-2).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două brațări din bronz ornamentate cu mici nodozități pe suprafață. Diametrul interior al acestora este 6,5 cm și respectiv 7 x 6 cm (Fig. 28/5-6).
2. Aplică din foiță de aur realizată prin ștanțare, ce are forma unei rozete cu șase petale. Aceasta are partea centrală formată dintr-un cerc proeminent a cărui margini sunt ornamentate la fel ca și a

petalelor cu linii transversale. Este prevăzută două orificii de prindere amplasate simetric la capătul a două dintre petale. Diametrul - 1,9 cm (Fig. 27/3).

3. Cinci aplici din de aur realizate prin ștanțare, care au forma unei petale prevăzute cu două orificii de prindere. Ele au partea centrală bombată, iar marginile reliefate și ornamentate cu linii transversale. Dimensiunile - 1,1 x 0,7 cm (Fig. 27/8-10).

4. Șase aplici din aur realizate prin ștanțare, care au forma unui cap de berbec stilizat, iar marginile ornamentate cu linii transversale. Ele sunt prevăzute cu două orificii de prindere. Dimensiunile - 1,1 x 1 cm (Fig. 27/4-7).

5. 23 de aplici din aur de formă circulară realizate prin ștanțare prevăzute cu două orificii de prindere. Ele au partea centrală bombată și sunt ornamente pe margini cu linii transversale. Diametrul - 0,6 cm (Fig. 27/11-13).

6. Două aplici tubulare din foiță de aur. Lungimea - 1,2 și 1,3 cm, diametrul - 0,2 cm (Fig. 27/14-15).

7. 146 mărgelile dintre care patru din carneol, două din calcedonie și 140 din sticlă. Din cele 140 mărgelile din sticlă nouă sunt fragmentare, una este din sticlă roșie opacă, cinci din sticlă albă opacă, 42 de formă cilindrică sunt din sticlă opacă de culoare turcoaz, 36 din sticlă roșie-portocalie, 34 din sticlă de culoare brun-roșcată, două din sticlă verde transparentă, nouă din sticlă albastră transparentă, una din sticlă albastră de tipul cu 14 muchii și o mărgea de culoare semitransparentă de culoare albastrui-verzuie.

8. Cataramă din fier, de formă inelară, cu limbă. Diametrul - 3 cm (Fig. 28/9).

9. Două verigi din bronz. Diametrul interior - 2,5 cm (Fig. 28/7-8).

10. Mosorel din aur (Fig. 28/16).

11. Lama unui cuțit din fier.

12. Partea superioară a unui *kantharos* de sticlă ce a fost găsit în umplutura părții superioare a gropii. Acesta are buza dreaptă ușor îngroșată și puțin evazată și mai păstrează doar una din toarte. Sub buză vasul este decorat cu linii aplicate sub formă de brâuri. Grosimea pereților variază de la 1 la 5 mm, diametrul gurii este de 13 cm, iar înălțimea păstrată este de 5,2 cm (Fig. 28/4).

13. Fragmente de vase din sticlă ce au fost descoperite pe treapta estică a gropii.

14. Afumătoare modelată cu mâna ce a fost găsită în colțul sudic al treptei estice a gropii. Aceasta are patru muchii și picior, iar suprafața exterioară ornamentată cu rânduri verticale de împunsături circulare. Interiorul afumătorii prezenta puternice urme de arsură. Înălțime - 12 cm dimensiunile gurii - 19 x 18 cm, dimensiunile piciorului - 9 x 9 cm (Fig. 28/1).

15. Afumătoare în formă de ceașcă ce se afla alături de cea precedentă. Aceasta are fundul plat, iar pereții evazați și perforați. Înălțimea - 4,5 cm, diametrul gurii - 7 cm, diametrul fundului - 4,5 cm (Fig. 28/2).

16. Afumătoare, fragmentară, de formă pătrată, ce are fundul plat, iar pereții corpului perforați (Fig. 28/3).

17. Placă din calcar cu dimensiunile de 35 x 15 x 2 cm ce se găsea în colțul sudic al treptei estice.

B. Ofrandă

18. Câteva fragmente de toarte de vase modelate la roată, de culoare roșie- cărămizie, ce se aflau în umplutura din partea superioară a gropii.

19. Câteva fragmente de toarte de la vase modelate la roată.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Subbotin, Dzigovskij 1990a, p. 16-18, fig. 13-14; Grosu 1990, p. 43; Grosu 1995, p. 157 (sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 71-72, 201, fig. 41 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Subbotin, Dzigovskij, Ostroverhov 1998, p. 101-104, fig. 38-39 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

33. BEȘALMA, raionul Comrat, unitatea teritorială autonomă Găgăuzia, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 8 (Fig. 26/1-2)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând unei epoci mai vechi. Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 1,2 m de la suprafața tumulului.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, avea lungimea de 2,3 m, iar lățimea de 0,8 m.

Scheletul unui adult era pus într-o covată de lemn ce avea grosimea pereților de 8 cm, iar fundul acoperit cu stuf.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Pumnal din fier cu mâner simplu și gardă dreaptă. Acesta a fost descoperit lângă osul tibial drept al defunctului și avea mânerul pus în palma mâinii drepte. Pumnalul era puternic corodat și era prins de picior cu un lănișor format din verigi a căror diametru este de 1 cm (Fig. 26/2).

B. Ofrandă

2. Cană modelată la roată ce se afla în partea dreaptă a craniului. Aceasta este de formă bitronconică teșită și are buza verticală, gâtul scurt, umerii bine pronunțați, iar fundul plat ușor curbat spre interior. Toarta, de mici dimensiuni, este amplasată pe partea superioară a corpului. Gâtul căzii este ornamentat cu un brâu slab evidențiat. Cana este din pastă semifină de culoare neagră și are suprafața exterioară lustruită. Înălțimea - 15 cm, diametrul gâtului - 7,6 cm, diametrul maxim al corpului - 17,5 cm, diametrul fundului - 8 cm (Fig. 26/1).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1983, p. 39, 47, fig. II/1, III/11; Grosu 1990, p. 61-62 (sec. I-II p. Chr.); Grosu 1995, p. 155 (sec. I-II d. Ch).

34. BEZENI, raionul Florești, R. Moldova

Mormânt distrus (Fig. 29)

În anul 1960 în timpul extracției de lut a fost descoperit un mormânt de inhumație ce avea defunctul întins pe spate cu capul orientat spre N. În urma cercetării acestuia de către A. A. Nudel'man au fost descoperite și recuperate o serie de piese ce au făcut parte din mobilierul funerar al acestuia.

Mobilierul funerar

1. Fibulă din bronz realizată dintr-o singură bucată de metal. Resortul fragmentar al acesteia este bilateral și mai păstrează încă trei spire. Arcul puternic curbat este în formă de timpan, iar piciorul este păstrat fragmentar. Acul lipsește (Fig. 29/2).

2. Oglindă discoidală de bronz cu bordură oblică pe margine. Aceasta are în partea inferioară două orificii în care era prins mânerul. Diametrul - 14 cm (Fig. 29/1).

3. Două cercei din bronz ce au un capăt lățit și ușor aplatizat, iar al doilea ascuțit (Fig. 29/11-12).

4. Plăcuță din bronz de formă rotundă și bombată în partea centrală (fig. 29/10).

5. Mai multe mărgelile din sticlă monocoloră (Fig. 29/3-5, 7, 9).

6. Două mărgelile sticlă albă ornamentate cu "ochi" de culoare albă și albastră (Fig. 29/6, 8).

7. Fusaiolă de formă tronconică.

8. Afumătoare modelată cu mâna cu pereții perforați.

Datare: sec. I a. Chr. (probabil doar prima jumătate).

Bibliografie: Rikman 1966, p. 71-72, fig. 2; Rikman 1975, p. 16, fig. 4 (hotarul dintre sec. I a. Chr. – I p. Chr.); Grosu 1982, p.8-9; Grosu 1990, p. 38, fig. 7A (hotarul dintre sec. I a. Chr. – I p. Chr.); Grosu 1995, p. 152 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); Șćukin 1989, p. 71 (hotarul dintre sec. I a. Chr. – I p. Chr.); Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

35. BRĂVICENI, raionul Orhei, R. Moldova

Depozit (Fig. 147)

În urma cercetărilor arheologice din anul 1956 în raza satului Brăviceni au fost descoperite mai multe piese de harnașament depozitate împreună.

Inventar

1. Aplică frontală din bară de bronz, de formă rotundă în secțiune, ce are un capăt îndoit în formă de verigă cu buton sferic în vârf, iar cel de-al doilea capăt terminat într-un buton aplatizat. În partea unde capătul începe să se îndoie în verigă, bara este aplatizată și perforată (Fig. 147/13).

2. Două zăbale din fier ce au muștiucul din două bare cu capetele îndoite rotund, dispuse în același sens la o bară și invers la alta, prinse între ele (Fig. 147/16).

3. Psalie fragmentară din fier din care s-a păstrat doar partea centrală, care este lățită și bilobată și prevăzută cu două orificii (Fig. 147/10).

4. Opt verigi din argint de mici dimensiuni (Fig. 147/2-9).

5. Două aplici din argint, circulare în plan și în formă de *umbo* în profil, cu orificiu în partea centrală (Fig. 147/14-15).

6. Verigă din bronz de la cingătoare ce are limba în formă de cap de cal (Fig. 147/1).

7. Vârf de săgeată din fier cu trei aripioare și manșon (Fig. 147/11).

Datare: sfr. sec. II (?) – prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Fedorov 1960, p. 9, fig. 1; Polin 1992, p. 64, fig. 13/8-22 (sec. II-I a. Ch); Babeș 1993, p. 219, pl. 51/22-23.

36. BRĂVICENI

Tumulul nr. 4 Mormântul nr. 1 (Fig. 30-31)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și orientată pe axa NE-SV, avea lungimea de 2,12 m, lățimea peretelui sudic de 1 m, a celui nordic de 0,9 m, iar adâncimea de 1,50 m (Fig. 30/1). Umplutura gropii consta dintr-un pământ de culoare brună ce avea printre el lemn putrezit ce provenea, cel mai probabil, de la scândurile ce acopereau groapa.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Măinile erau puse de-a lungul corpului, picioarele erau întinse drept, iar poziția oaselor din partea superioară era deranjată (Fig. 30/1).

Pe fundul gropii au fost surprinse urmele unui strat de putregai ce provenea de la acoperământul fundului gropii.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Brățară din bronz, păstrată fragmentar, ce a fost descoperită în dreapta bazinului. Aceasta este realizată dintr-o bucată de sârmă de bronz și are capetele petrecute și înfășurate. Diametrul - 6 cm (Fig. 30/2).

2. Mărgea din agat negru, în formă de butoiăș, ce a fost găsită printre oasele amestecate ale cutiei toracice și ale coloanei vertebrale. Diametrul - 1,1 cm, înălțimea - 0,9 cm (Fig. 30/3).

3. Pandantiv ce se afla printre oasele amestecate ale cutiei toracice și ale coloanei vertebrale, alături de mărgea. Acesta are cadrul și urechiușa din aur, iar în montură carneol de culoare roșie. Diametrul - 1,2 cm, lățimea cadrului - 0,2 cm, înălțimea împreună cu piatra de carneol - 0,5 cm, diametrul urechiușei - 0,3 cm, iar lățimea - 0,2 cm (Fig. 30/4).

4. Două catarame din bronz ce se aflau lângă pumnal. Acestea sunt de formă inelară, cu limbă. Diametrul - 1,3 și 1,4 cm (Fig. 31/2, 5).

5. Două verigi din bronz ce au capetele libere. Diametrul - 1 și 1,3 cm (Fig. 31/3-4).

6. Pumnal fragmentar din fier ce a fost găsit lângă coapsa piciorului drept. Aceasta este cu inel la capătul mânerului și mai păstrează pe lamă urmele tecii din lemn. Inelul de la capătul mânerului a fost descoperit în dreapta brâului defunctului. Lungimea - cca. 31 cm, lățimea lamei - 2,5 cm, grosimea lamei - 1-1,5 cm (Fig. 31/1).

7. Cute ce se găsea lângă cotul mâinii stângi. Aceasta are suprafață bine șlefuită și este prevăzută în partea superioară cu un orificiu ce are diametrul de 0,6 cm. Lungimea - 11 cm, lățimea la capete - 1,4 cm, lățimea în partea centrală - 1,8 cm, grosimea - 0,6 cm (Fig. 31/6).

B. Ofrandă

8. Cană modelată la roată ce se afla în stânga craniului. Aceasta are buza puțin evazată, gâtul înalt de formă cilindrică, corpul sferic, iar fundul inelar. Toarta unește partea superioară a gâtului cu umărul căni. Cana este modelată din pastă fină de culoare brun-cenușie și are suprafața exterioară lustruită. Înălțimea - 14,7 cm, diametrul maxim - 13 cm, diametrul fundului - 5,8 cm (Fig. 31/7).

Dată: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Larina, Manzura 1987, p. 31-33, fig. 49-51.

37. BRĂVICENI

Tumulul nr. 4 Mormântul nr. 6 (Fig. 32-33)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epoci bronzului.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară, a cărei parte vestică a fost distrusă de buldozer, avea colțurile rotunjite și era orientată pe axa N-S. Pereții gropii se îngustează puțin spre fundul plat al acesteia. Lungimea gropii era de 2,17 m, lățimea de 0,9-1 m, iar adâncimea de 1,06 m (Fig. 32).

Scheletul, aparținând unei femei, era întins pe spate cu capul spre N. Mâna stângă era întinsă de-a lungul corpului, iar cea dreaptă, de la care s-au mai păstrat doar oasele de la încheietură și cele ale palmei, a fost distrusă de buldozer. Partea superioară a corpului a fost deranjată, craniul fiind răsturnat, iar oasele cutiei toracice mișcate de la locul lor (Fig. 32).

Sub schelet a fost surprins un strat de putregai vegetal ce provenea de la acoperământul fundului gropii.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgea din chihlimbar de formă oval-alungită ce a fost descoperită în umplutura de după craniu (Fig. 33/1).

2. 25 mărgelă descoperite pe cutia toracică, în zona gâtului, între coastele pieptului, pe și sub omoplați, lângă oasele coloanei vertebrale, cât și după craniu. Dintre acestea 12 sunt din chihlimbar (Fig. 33/5a), șapte din sticlă neagră (Fig. 33/5b), una din sticlă de culoare cenușie (Fig. 33/5c), una îngemănată din sticlă neagră (Fig. 33/5f), trei din sticlă de culoare albă (Fig. 33/5d) și una din coral (Fig. 33/5e).

3. Mărgea din coral descoperită lângă șira spinării în zona brâului (Fig. 33/2).

4. 15 mărgelă din sticlă de formă bitronconică descoperite la încheietura mâinii stângi. Dintre acestea cinci sunt de culoare albastră-închisă, iar zece de culoare verde (Fig. 33/3).

5. Nouă mărgelă au fost găsite la încheietura mâinii drepte. Șase dintre acestea au o formă bitronconică și sunt din sticlă de culoare verde. Celelalte trei sunt reprezentate de o mărgea din sticlă de culoare albastră-închisă (Fig. 33/4a), una din coral de formă cilindrică (Fig. 33/4b), iar alta din chihlimbar de formă ovală alungită (Fig. 33/4c).

6. 44 mărgelă mărunte din sticlă de culoare verde și albă ce se găseau în zona gleznei piciorului drept.

7. 28 mărgelă mărunte din sticlă de culoare cafenie ce au fost descoperite între gleznelor picioarelor.

B. Ofrandă

8. Văscior modelat cu mâna ce se afla mai jos de tălpile defunctului. Acesta are buza evazată, gâtul înalt ușor conic, corpul sferoidal mic și îndesat, iar fundul plat. Vasul este modelat din pastă semigrosieră de culoare cenușiu-maronie și are suprafață exterioară lustruită. Înălțimea - 7 cm, diametrul gurii - 5,3 cm, diametrul maxim al corpului - 7,2 cm, diametrul fundului - 3,3 cm (Fig. 33/6).

9. Caniță modelată la roată ce se găsea mai jos de tălpile defunctului. Aceasta are buza evazată, gâtul înalt și larg, corpul globular cu umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta leagă partea superioară a gâtului cu umărul căniței. Înălțimea - 10,9 cm, diametrul gurii - 6,2 cm, diametrul maxim al corpului - 9,3 cm, diametrul fundului - 5,3 cm (Fig. 33/7).

Date: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Larina, Manzura 1987, p. 37-39, fig. 59-60.

38. BRĂVICENI

Tumulul nr. 22 Mormântul nr. 1 (Fig. 34-36)

Înmormântare principală într-un tumul nu prea mare a cărui înălțime păstrată era de 0,5 m. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la adâncimea de 0,8 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu o treaptă în partea ei estică, era orientată pe axa N-S. Lungimea gropii era de 2,5 m, lățimea de 1,87 m, iar adâncimea până la treaptă de 0,7 m (Fig. 34). Umplutura gropii consta dintr-un pământ amestecat cu adaus de argilă-nisipoasă.

Scheletul, aparținând unei femei, era întins pe spate într-o covată din lemn ce era adâncită în groapă cu 0,22 m. Defuncta era orientată cu capul spre N și avea mâinile așezate de-a lungul corpului, iar picioarele întinse drept (Fig. 34).

Sub craniu a fost surprins un strat consistent de putregai vegetal ce avea forma unei perine.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel din argint ce se afla sub oglindă. Acesta este confecționat dintr-un fir de sârmă, rotundă în secțiune, a cărui diametru este de 1,5-2 mm. Pe partea exterioară, în zona de jos a cercelului, sunt sudate, față în față, câte patru granule (trei la bază și una în centru) ce dau forma unui ciorchine. Între acestea sunt sudate una peste alta alte două granule din argint. Dimensiunile - 2,1 x 1,8 cm (Fig. 35/4).

2. Cercel confecționat dintr-un singur fir de metal, de formă rotundă în secțiune, a cărui diametru este de 1-2 mm. Acesta este de formă ovală și are un capăt ascuțit, iar celălalt îngroșat. Diametrul - 2,2 x 1,8 cm (Fig. 35/5).

3. 23 mărgelile descoperite în zona craniului și oaselor gâtului. Dintre acestea 21 sunt din cristal de munte (Fig. 35/1a), iar două din sticlă albastră acoperită cu o patină galbenă (Fig. 35/1b).

4. Nouă mărgelile din chihlimbar descoperite în zona cutiei toracice (Fig. 36/1).

5. 35 mărgelile ce se aflau împrăștiat de-a lungul scheletului. Dintre acestea 29 sunt din sticlă albastră (Fig. 36/4a), una din sticlă de aceeași culoare, dar care are suprafața ornamentată cu incizii în formă de spirală (Fig. 36/4b), una din chihlimbar (Fig. 36/4c) și una, fragmentară, din sticlă albastră (Fig. 36/2).

6. 42 mărgelile mărunte ce se aflau în partea inferioară a gambei stângi. Dintre acestea trei sunt din sticlă albastră și au o formă rotundă (Fig. 36/5a), 17 sunt din sticlă de culoare violet-deschisă cu patină aurie și au o formă rotundă în plan, iar 22 sunt din sticlă de culoare verde-deschisă și au aceeași formă cu precedentele (Fig. 36/5).

7. 48 mărgelile ce se găseau lângă gamba piciorului drept. Dintre acestea 21 sunt din sticlă de culoare violet-deschisă și au suprafața acoperită cu patină aurie, iar 27 din sticlă de culoare verde-deschisă (Fig. 36/3).

8. Oglindă dreptunghiulară din bronz (metal alb) ce a fost descoperită în stânga craniului. Lungimea - 5,3 cm, lățimea - 4,6 cm (Fig. 35/6).

9. Fusaiolă, de formă aproximativ bitronconică, de culoare neagră-maronie ce se afla în stânga scheletului, vizavi de osul cotului. Înălțimea - 2 cm, diametrul bazei - 3 cm, diametrul din partea centrală - 2 cm (Fig. 35/2).

B. Ofrandă

10. Cană modelată la roată ce se afla la vest de craniu. Aceasta are buza evazată, gâtul cilindric, corpul aproximativ bitronconic cu umerii bine pronunțați, iar fundul inelar. Toarta în formă de betea

leagă partea superioară a gâtului cu umărul căinii. Cana este de culoare roșie și a fost modelată din pastă fină. Pe perețele de sub toartă s-au mai păstrat urme slabe de firnis negru. Înălțimea - 16,2 cm, diametrul gurii - 7,8 cm, diametrul maxim al corpului - 12,1 cm, diametrul fundului - 6,8 cm (Fig. 35/3).

Datere: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Larina, Haheu, Todorova 1988, p. 55-58, fig. 94-97; Bârcă 2000c, p. 302 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

39. BUBUECI, raionul Anenii Noi, R. Moldova

Tezaur (Fig. 37)

În Muzeul de Istorie din Moscova se află o serie de piese de harnașament și echipament descoperite în satul Bubueci care de-a lungul anilor au atras atenția specialiștilor. În fișa muzeului complexul este descris ca fiind o descoperire întâmplătoare ce a ajuns la muzeul sus menționat ca dar din partea guvernatorului Basarabiei.

Inventar

1. Coif din bronz cu calotă semisferică cu cozoroc și apărătoare de ceafă ce are o nervură care merge pe toată partea frontală și se termină în volute (Fig. 37/8).

2. Cazan de bronz, păstrat fragmentar, ce are corpul semisferic alungit. Acesta mai păstrează o toartă arcuită decorată cu trei butoni. În fotografia publicată în 1910 cazanul avea ambele toarte și mai păstra o mică parte din piciorul în formă de pâlnie. Marginea acestuia este bine evidențiată și are o lățime de 1,4 cm. În partea inferioară cazanul are un orificiu rotund a cărui diametru este de 1 cm. În câteva locuri acesta mai păstrează urme de reparații. Înălțimea părții păstrate - 32 cm, diametrul maxim - 34 cm. (Fig. 37/5). (Potrivit informațiilor primite de la A. V. Simonenko cazanul are înălțimea de 35 cm, iar diametrul maxim de 33 cm).

3. Aplică frontală din bronz ce are un capăt lat și aplatizat, de formă aproximativ triunghiulară, ce se lățește în partea inferioară și a cărui margine este curbată. Partea superioară a acesteia este îndoită sub forma unei verigi ce are capătul terminat într-un buton. În locul unde partea aplatizată este îndoită în verigă aplica este lățită și prevăzută cu un orificiu (Fig. 37/6).

4. Aplică frontală din bronz ce are un capăt lat și aplatizat, de formă aproximativ triunghiulară, ce se lățește puțin în partea inferioară și a cărui margine este aproape dreaptă. Partea superioară a acesteia este îndoită sub forma unei verigi ce are capătul terminat într-un buton. În locul unde partea aplatizată trece în verigă aplica este lățită și prevăzută cu un orificiu (Fig. 37/7).

5. Obrăzar din foaie de bronz, cu o grosime de 0,01 cm, realizat prin ciocănire din partea interioară. Decorul de pe obrăzar este împărțit în trei registre de niște brâuri duble în relief ce sunt striate. Marginea acestuia, cu excepția părții centrale din stânga, este ornamentată cu două brâuri lise care doar într-o mică porțiune sunt striate. Registrul central și cel superior sunt la rândul lor împărțite în două de două și respectiv trei linii verticale în relief ce sunt striate. În partea dreaptă a registrului superior și cel central sunt reprezentate câte o ciută ce are capul întors înapoi, corpul lung și neproportional, iar picioarele reprezentate în profil. În partea stângă a registrului central sunt reprezentate trei măști umane. Printre alte motive de pe obrăzar se mai remarcă brâuri duble sau triple în formă de semicerc, cât și o serie de brâuri drepte sau văluroase în relief (netede sau striate), cât și proeminențe circulare în relief. Lungimea - 28 cm, lățimea - 11,2 cm, înălțimea - 0,7 cm (Fig. 37/3).

6. Obrăzar din foaie de bronz, cu o grosime de 0,01 cm, realizat prin ciocănire din partea interioară. Decorul de pe obrăzar este împărțit în trei registre de niște brâuri duble în relief ce sunt striate. Marginea dreaptă a obrăzarului este decorată cu trei brâuri în relief dintre care cel din mijloc este striat, iar cea din partea superioară, inferioară și parțial cea stângă sunt decorate cu câte două brâuri în relief ce sunt parțial striate. În registrul superior este reprezentat un cerb cu capul întors înapoi, ce este urmat de un animal cu talie mică ce are coada lungă (câine?). Partea dreaptă a registrului central este împărțită în patru carouri de brâuri duble ce sunt striate. Carourile din partea dreaptă au în partea centrală câte o steluță cu șapte și respectiv opt colțuri, iar în cele din partea stângă câte cinci proeminențe circulare în relief. În partea stângă a registrului central sunt reprezentate două măști

umane. Printre alte motive de pe obrăzar se mai remarcă brâuri duble sau triple în formă de semicerc, cât și o serie de brâuri drepte sau văluroase în relief (netede sau striate), cât și proeminențe circulare în relief. Lungimea - 27,8 cm, lățimea - 12,9 cm, înălțimea - 0,7 cm (Fig. 37/4).

7. Două falere din bronz realizate prin ciocănire din partea interioară, decorate cu motive geometrice în relief. În partea centrală acestea au o convexitate ce are o înălțime de 1,6 cm în jurul căreia sunt dispuse trei registre circulare despărțite de brâuri înguste în relief. Pe suprafața ambelor falere se mai păstrau urmele niturilor cu ajutorul cărora acestea erau prinse de curele. Diametrul - 16,6 cm (Fig. 37/2).

8. Patru falere din bronz realizate prin ciocănire din partea interioară care au reprezentat în partea centrală câte o mască umană în relief, iar pe margine au două brâuri striate în relief. Diametrul - 5,5 cm, înălțimea în partea centrală - 0,6 cm (Fig. 37/1).

9. Verigi din bronz.

10. Cuțit din fier.

11. Fragmente ceramice.

Datare: prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Tallgren 1926, p. 156-158, fig. 92, 112/4 (scitic); Černenko 1968, p. 50, 88-89, fig. 47 (sec. IV-III a. Chr., scitic); Rikman 1969, p. 33; Simonenko 1982, p. 237, 242-244, fig. 1/5-6 (sec. III a. Chr., scitic); Simonenko 1998a, p. 164; Simonenko 1999a, p. 73-76, 88-94; Simonenko 2000, p. 161 (sarmatic); Polin 1992, p. 50-53, 65-66, fig. 9 (sec. II-I a. Chr. și chiar sec. I p. Chr., geto-dacic); Nefedova 1993, p. 15-20 (sarmatic); Ščukin 1994, p. 98, fig. 33; Shchukin 1995, p. 211-213, fig. 6 (ezită să-l încadreze cronologic și să-l atribuie etnic); Arnăut, Ursu Naniu 2000, p. 351-362 (sfr. sec. III a. Chr., scitic); Mordvinceva 2001a, p. 108-114 (sec. II-I a. Chr.); Bârcă 2002, p. 104, 105, fig. 7 (prima jumătate a sec. I a. Chr., sarmatic); Bârcă 2004, p. 35 sqq., fig. 14 (prima jumătate a sec. I a. Chr., sarmatic).

40. BURJAKOVKA, raionul Zalesčick, regiunea Ternopol', Ucraina

Mormântul nr. 1 (Fig. 38)

Înmormântare efectuată într-o groapă de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Aceasta era orientată pe axa SV-NE și avea dimensiunile de 1,8 x 0,75 m. Adâncimea la care se afla scheletul era de 1,2 m de la nivelul actual de călcare.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SV și avea craniul ușor înclinat spre stânga. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 38/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 34 mărgele din sticlă descoperite în jurul oaselor tibiale. Dintre acestea 28 sunt din sticlă de culoare albastră, două de culoare verde-deschisă, iar patru din sticlă incoloră (Fig. 38/2).

2. Pandantiv din bronz ce se afla nu departe de craniu.

3. Oglindă din bronz, cu discul rotund și plat, descoperită în bol. Aceasta mai păstra pe partea interioară urmele de la rama de lemn. Diametrul - 5 cm (Fig. 38/4).

4. Fusaiolă de formă bitronconică de culoare gălbui-cenușie ce se afla în stânga craniului alături de vas, bol și afumătoare (Fig. 38/5).

5. Afumătoare modelată cu mâna ce se găsea în stânga craniului. Aceasta are buza rotunjită, pereții verticali și perforați, iar fundul plat. Afumătora este din pastă grosieră de culoare gălbui-cenușie și a fost arsă neuniform. În interior aceasta mai păstra puternice urme de arsură. Înălțimea - 3,6 cm, diametrul gurii - 6 cm (Fig. 38/6).

B. Ofrandă

6. Vas modelat cu mâna ce se afla în stânga craniului. Acesta are buza scurtă și evazată, umerii ușor bombăți, corpul zvelt, iar fundul plat. Vasul este de culoare gălbui-cenușie și a fost lucrat din pastă semifină. Înălțimea - 9 cm, diametrul gurii - 4,8 cm, diametrul fundului - 3,8 cm (Fig. 38/3).

7. Bol ceramic, modelat cu mâna, de formă tronconică, ce se afla în stânga craniului. Acesta are buza ușor invazată, iar fundul inelar. El este din pastă grosieră de culoare brun-deschisă și are suprafața exterioară lustruită. Înălțimea - 5,9 cm, diametrul gurii - 9 cm, diametrul fundului - 3,5 cm (Fig. 38/7).

8. Strachină modelată la roată descoperită în spatele craniului. Aceasta are buza evazată și bine pronunțată, iar fundul inelar. Ea este din pastă fină de culoare cenușie și a fost arsă uniform. Înălțimea - 4,7 cm, diametrul gurii - 18,7 cm, diametrul fundului - 5,5 cm (Fig. 38/8).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Maleev, Pioro 1973, p. 73-76 (începutul sec. III p. Chr.); Smiško 1976, p. 39 (sec. II a. Chr.); mențiune Grosu 1990, p. 110, tab. 1; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.).

41. BURSUCENI, raionul Sîngerei, R. Moldova

Mormântul nr. 5 (Fig. 39)

În anul 1978, în timpul investigațiilor arheologice din raza satului Bursuceni, G. Postică a descoperit și cercetat două morminte sarmatice.

Mormântul nr. 5 avea groapa de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și era orientată pe axa S-N. Lungimea gropii era de 1,96 m, iar adâncimea de 0,74 m (Fig. 39/1).

Partea superioară a scheletului era în totalitate distrusă, iar *in situ* se mai aflau doar oasele picioarelor. După poziția acestora, cât și a fragmentului de craniu din partea nordică a gropii, se poate afirma că defunctul era întins pe spate cu capul spre N (Fig. 39/1).

Pe fundul gropii a fost surprins un strat de putregai vegetal ce provenea de la acoperământul fundului gropii.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 30 mărgelă mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz-deschisă descoperite între picioare și sub osul tibial stâng (Fig. 39/3a).

3. Zece mărgelă, îngemănate, din sticlă de culoare cafenie ce se aflau sub osul tibial al piciorului stâng (Fig. 39/3b).

4. Opt mărgelă ce au fost descoperite lângă groapa mormântului. Dintre acestea șapte sunt din agat și au o formă cilindrică (Fig. 39/2a), iar una este din chihlimbar și are o formă ovală (Fig. 39/2b).

B. Ofrandă

5. Vas fragmentar (cană ?), modelat la roată, de culoare cenușie, ce a fost descoperit lângă craniu.

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Postică 1978, p. 79-80, fig. 34; Grosu 1983, p. 45, fig. III/16, 18; Grosu 1990, p. 113; Grosu 1995, p. 153 (sec. I-II d. Ch).

42. BURSUCENI

Mormântul nr. 6 (Fig. 40)

Mormântul a fost descoperit la o distanță de 3,50 m nord-vest de mormântul nr. 5.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și orientată pe axa SV-NE, avea lungimea de 1,80 m, iar lățimea de 0,7 m. Pe fundul gropii a fost surprins un strat de lemn putrezit ce provenea, probabil, de la scândurile sicriului (Fig. 41/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Craniul era în parte distrus, iar oasele mâinii stângi, cât și o parte dintre cele ale cutiei toracice, lipsesc. Mâna dreaptă era așezată pe lângă corp, iar picioarele erau întinse drept apropiindu-se doar la călcâie (Fig. 40/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cinci mărgelile din sticlă de culoare albă, de tipul cu șase muchii, ce se aflau la încheietura mâinii stângi (Fig. 40/3a).

2. Trei mărgelile din sticlă de culoare albă, de același tip cu precedentele, la care se adaugă încă una din sticlă de formă rotundă ce se găseau la încheietura mâinii drepte (Fig. 40/3b).

2. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat ce a fost descoperită pe osul umărului mâinii drepte. Diametrul - 9,4 cm (Fig. 40/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Postică 1978, p. 80-81, fig. 35; Grosu 1983, p. 45-46, fig. III/13, 15; Grosu 1990, p. 49; Grosu 1995, p. 153 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); mențione Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

43. BURSUCENI

Descoperire izolată (Fig. 195/3)

În apropierea celor două morminte sarmatice, într-o îngrămadire de pământ, a fost descoperit un pumnal din fier cu mâner simplu și fără gardă metalică. Lungimea totală - 36 cm, lungimea lamei - 29 cm, lungimea mânerului - 7 cm, lățimea lamei - 5,4 cm (Fig. 195/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1983, p. 46, fig. III/8 (sec. I-II d. Ch).

44. BUTEȘTI, raionul Glodeni, R. Moldova

Mormânt distrus (Fig. 171/3)

În anul 1980, în urma lucrărilor din cariera de piatră a satului Butești, au fost distruse câteva morminte. Tractoristul, care a lucrat la lărgirea carierei, spunea că în pământul aruncat erau multe oseminte omenești, fragmente ceramice și alte obiecte. Câteva dintre piesele recuperate au fost predate lui E. V. Jarovoj, printre acestea numărându-se:

1. Mărgea din sticlă opacă de formă bitronconică.

2. Două mărgelile din sticlă transparentă de formă rotundă.

3. Două mărgelile din sticlă opacă de culoare brun-cenușie ce au aceeași formă cu cele precedente.

2. Fibulă din bronz puternic profilată cu resortul bilateral format din opt spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri; unul se află spre capul arcului, iar celălalt desparte arcul de picior. Acesta este puțin aplatizat în partea exterioară și ornamentat cu puncte incizate. La capăt, piciorul este ornamentat cu un buton de formă conică. Portagrafa este trapezoidală și îndoită pe o porțiune mică. Fibula este executată dintr-o singură bucată de bronz. Lungimea - 6,3 cm (Fig. 171/3).

Din păcate noi nu putem ști dacă aceste piese fac parte din același mormânt s-au din mai multe, dar putem spune cu certitudine că cel puțin fibula și trei dintre mărgelile provin din morminte ce pot fi datate la sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1983, p. 37-38, fig. II/8-9; Grosu 1990, p. 63, fig. 20V (a doua jumătate a sec. I – sec. II p. Chr.).

45. CAZACLIA, raionul Ceadir-Lunga, unitatea teritorială autonomă Găgăuzia, R. Moldova

Tumulul nr. 10 Mormântul nr. 1 (Fig. 41-43)

În anii 1984-1985, în necropola de la Cazaclia, au fost cercetați 29 tumuli aparținând diferitor epoci, dintre care zece erau sarmatici.

Tumulul nr. 10 avea înălțimea de 0,7 m, diametrul de 32 m. În tumul a fost descoperit un singur mormânt principal, aparținând culturii sarmatice, și un șanț cu diametrul de 26 m, lățimea de 0,6 m și adâncimea de 0,5 m ce ținea de înmormântare.

Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 0,8 m. Construcția funerară, de tip catacombă, era orientată pe axa ENE–VSV și era formată dintr-o intrare și camera funerară propriu zisă. Intrarea, amplasată în partea nord-estică a complexului funerar, avea dimensiunile de 1,4 x 0,75 m. De la groapa de intrare, spre camera funerară, duceau două trepte de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 1,3 x 0,6 m și 1,5 x 0,44 m, iar înălțimea de 0,32 și 0,5 m. Camera funerară era de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și avea dimensiunile de 2,6 x 2,1 m. Adâncimea la care se afla camera funerară față de nivelul intrării era de 1,2 m. Pereții camerei erau tencuiți cu lut de culoare albă (Fig. 41).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Craniul era înclinat spre stânga, mâinile întinse de-a lungul corpului, piciorul stâng era întins drept, iar cel drept ușor îndoit din genunchi. Sub defunct au fost găsite resturile de la patru scânduri de lemn ce proveneau fie de la sicriu, fie de la un planșeu. Lungimea scândurilor era de 1,9 m, iar lățimea de 0,15 m (Fig. 41). Sub craniul defunctului se afla un strat de putregai vegetal de culoare maronie-închisă cu o grosime de 4 cm. Fundul gropii camerei funerară era acoperit de un strat de putregai de culoare neagră-maronie cu pigmenți de cretă.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Zece mărgele mărunte din sticlă de culoare albă ce au fost găsite în zona picioarelor (Fig. 42/17).

2. Verigă din fier ce are capetele ascuțite și forma literei Ω descoperită la 0,5 m nord-est de defunct (Fig. 42/3).

3. Cataramă fragmentară din fier de formă circulară cu limbă ce a fost găsită sub castron (Fig. 42/4).

4. Cataramă fragmentară din fier de formă pătrată prevăzută cu limbă ce a fost găsită sub castron (Fig. 42/5).

5. Trei capete de curele de harnașament ce au fost găsite împreună cu celelate piese de harnașament. Acestea sunt din fier și au suprafața ornamentată cu foiță din aur și argint. În partea superioară acestea au câte un orificiu dreptunghiular în care sunt fixate cele două plăcuțe prin intermediul cărora acestea erau prinse de capătul curelelor. Lungimea – 7,8, 8,8 și 9,2 cm, lățimea – 1,9 cm (Fig. 42/2).

6. Două piese din fier de formă circulară, dintre care una avea un orificiu (Fig. 42/8).

7. Fragmentele unui brâu din piele încrustat cu scoabe, nituri și plăcuțe din bronz și argint ce a fost descoperit pe oasele coapselor, în partea inferioară a coloanei vertebrale (Fig. 42/13-16).

8. Trei plăcuțe dreptunghiulare din bronz placate cu aur descoperite în porțiunea de la brâu până la pumnal. Acestea placau cureaua de care era prinsă teaca pumnalului. Dimensiunile - 2 x 1 cm și (Fig. 42/11-12).

9. Pumnal din fier cu mânerul terminat în inel și gardă dreaptă ce a fost descoperit lângă șoldul drept. Pe mâner s-au păstrat urmele plăselelor din lemn acoperite cu foiță din aur. Lungimea lamei - 24 cm, lățimea la bază - 4,5 cm, lățimea lamei la mijloc - 3,5 cm, lățimea lamei la vârf - 2 cm. Lungimea gărzii - 6 cm, lățimea - 1 cm. Lungimea mânerului, între gardă și inel, - 6,8 cm, lățimea - 1,5 cm. Diametrul inelului - 3,5 cm (Fig. 42/1).

10. Pumnal din fier cu două tășuri și mâner în formă de limbă ce se afla lângă palma mâinii stângi. Lungimea - 10 cm, lățimea - 2-0,7 cm (Fig. 42/6).

11. Vârfuri de săgeți din fier (cca. 12-15 ex.) cu trei aripioare tăiate în unghi drept spre peduncul ce se găseau în tolba din piele. Dimensiunile – 2-4 cm (Fig. 42/9-10).

12. Resturile unei tolbe din piele, a cărei formă nu a putut fi reconstituită, ce se afla la 0,3-0,4 cm de oasele tibiale ale piciorului stâng.

13. Două falere din fier de formă discoidală ce au fost descoperite sub castronul din bronz. Acestea se aflau le rândul lor într-un săculeț sau cutie din piele, urmele căreia s-au păstrat pe partea exterioară și interioară a acestora. Pe partea exterioară acestea sunt placate cu foiță din aur. Ornamentul din centrul pieselor constă dintr-un cerc în care sunt patru volute ce formează în mijloc o figură de

formă rombică în centrul căreia este o aplicație de formă rotundă. Pe margini falerele sunt ornamentate cu trei cercuri concentrice – primul și al treilea simple, iar al doilea în formă de șnur răsucit. Dintre acestea două sunt linii simple, iar una în formă de șnur. Diametrul - 12,8 și 13,2 cm. (Fig. 42/18-19).

14. Psalie fragmentară din fier ce a fost găsită lângă catarama (Fig. 42/7).

15. Zăbală fragmentară din fier din care se mai păstra capătul îndoit a uneia dintre bare și veriga păstrată și ea fragmentar de la capătul acesteia.

16. Castron din bronz întors cu fundul în sus descoperit la 0,4 m stânga de defunct. Acesta este de formă emisferică, buza evidențiată, fundul ușor concav, iar sub buza trei orificii de prindere amplasate simetric. Pe peretele vasului este o inscripție realizată prin punctare ce îl menționează pe *T(itus) Salu(inus) Caec(?)*. Pe fundul vasului se află un semn în formă de trei petale realizat prin batere. Înălțimea - 10,5 cm, diametrul gurii - 28 cm, diametrul fundului - 13 cm (Fig. 43/1).

17. Amforă ce se afla la o distanță de 0,19 m de schelet. Aceasta are buza profilată, gâtul înalt și îngust ce se lărgeste spre marginea inferioară și are o trecere lină spre umeri, iar corpul conic și striat. Piciorul este scurt și cu inel de susținere. Toartele, profilate, sunt prinse de gât în apropierea buzei și la baza umărului. Amfora este din pastă semifină de culoare gălbui-deschisă. Pe partea superioară a gâtului erau inscripționate cu vopsea roșie literele "NA". Înălțimea - 77,5 cm, diametrul gurii - 7 cm, diametrul gâtului - 4,5 cm, diametrul maxim al corpului - 18 cm (Fig. 43/2).

Dată: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Agul'nikov 1985, p. 12-13, fig. 13-14; Agul'nikov, Bubulici 1999, p. 10-15, fig. 1-3 (anii 40-70 p. Chr.); Agulnicov, Bubulici 1999a, p. 287-307 (anii 60-70 p. Chr.); Grosu 1990, p. 48, fig. 15A; Grosu 1995, p. 156, fig. 7A/6; 8A/4 (anii 40-70 p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Bârcă 2001, p. 342-343, 351 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

46. CÂNDEȘTI, com. Dumbrăveni, jud. Vrancea, România

Mormântul nr. 71 (Fig. 44)

Mormântul a fost descoperit în anul 1971 în sectorul de nord-est al necropolei aparținând epocii bronzului.

Groapa mormântului, de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, a fost săpată în pământul de umplutură în zona de est a unui complex funerar din epoca bronzului (cultura Monteoru) (Fig. 44/21).

Defunctul, un copil de circa zece ani, era înhumat în poziție întinsă pe spate cu capul spre N, mâinile întinse pe lângă corp, picioarele drepte, iar craniul ușor înclinat spre dreapta (Fig. 44/21). Sub craniul defunctului se afla o piatră de râu.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de argint puternic profilată descoperită lângă clavicula dreaptă. Aceasta are resortul bilateral format dintr-un număr de 13 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul se află spre capătul arcului, iar al doilea desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton conic, iar portagrafa este trapezoidală. Lungimea - 3 cm (Fig. 44/1).

2. Fibulă de bronz puternic profilată descoperită lângă șoldul drept al defunctului. Aceasta are resortul bilateral format dintr-un număr de 14 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul se află spre capătul arcului, iar al doilea desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton conic, iar portagrafa este trapezoidală. Lungimea - 2,5 cm (Fig. 44/2).

3. Fibulă de bronz puternic profilată ce se afla lângă umărul stâng. Aceasta are resortul bilateral format dintr-un număr de 12 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul se află spre capătul arcului, iar al doilea desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton conic, iar portagrafa este trapezoidală. Lungimea - 2,1 cm (Fig. 44/3).

4. Mărgea confecționată din fir de argint torsionat, lucrată în tehnica filigranului, având forma a două perle îngemănate (butoiaș), care se afla lângă mâna dreaptă (Fig. 44/12).

5. Opt pandantive din bronz ce se găseau la cotul mâinii stângi. Acestea au fost realizate prin turnare din bare de bronz ornamentate cu profilaturi transversale. La unul din capete pandantivele au câte un orificiu de prindere în care sunt agățate verigi cu capete petrecute și înfășurate. Dimensiuni cuprinse între 2,1 și 3 cm (Fig. 44/4-11).

6. Șapte mărgelile descoperite în zona gâtului. Dintre acestea una este din chihlimbar (Fig. 44/14), trei din cristal de stâncă de culoare maronie cu vrâste albe în formă de butoiăș (Fig. 44/15-17), una din sticlă de culoare violet-închisă și formă conică alungită (Fig. 44/18), una dintr-o rocă friabilă cu luciu la suprafață, culoare gălbuie și formă tubulară (Fig. 44/19), iar ultima din coral (Fig. 44/20).

7. Scarabeu din faianță egipteană descoperit în zona gâtului alături de celelalte mărgelile (Fig. 44/13).

B. Ofrandă

8. Cană fragmentară modelată la roată descoperită în stânga craniului în colțul estic al gropii. Aceasta este din pastă fină de culoare cenușie și arsă uniform. Decorul constă în linii verticale paralele alternând cu suprafețe mate și dispuse pe gâtul și umărul vasului ce pornesc de sub bază și continuă până la baza toartei.

9. Cupă modelată la roată, ce se afla lângă încheietura mâinii drepte. Aceasta are corpul tronconic, buza verticală și ușor strânsă spre interior cu un ornament aplicat sub buză, reprezentând două S-uri culcate, dispuse simetric între două cercuri concentrice incizate. Fundul cupei, inelar, este marcat de o incizie. Cupa este modelat dintr-o pastă fină de culoare gălbui-cărămizie, iar firnisul cărămiziu cu reflexe metalice. Înălțimea - 5,5 cm, diametrul gurii - 11,1 cm (Fig. 44/22).

10. Os de animal ce se afla sub piatra de sub craniul defunctului.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Bobi 1987, p. 333-341, fig. 1-4; Bichir 1993, p. 143-145, fig. 6 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Babeș 1999, p. 230, fig. 7 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

47. COBUSCA VECHE, raionul Anenii Noi, R. Moldova

Mormânt distrus (Fig. 45)

Pe traseul de construcție al șoselei ce leagă Chișinăul de Tiraspol, lângă satul Cobusca Veche, dintr-un tumul distrus au fost recuperate mai multe fragmente ceramice și o caserolă din bronz de tipul Eggers 140. Aceasta are formă tronconică, marginea ușor evazată, fundul îngroșat, iar mânerul terminat cu un disc cu perforație rotundă centrală. În interior, fundul este ornamentat cu cercuri concentrice mărginite de câte un registru din mici linii drepte dispuse radial (Fig. 45).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1983, p. 46-47, fig. II/18-19; Grosu 1990, p. 47-48, fig. 15G; Grosu 1995, p. 154, fig. 8A/2 (anii 40-70 p. Chr.); mențione Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Bârcă 2001, p. 336-338, 349-350, fig. 2/2 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

48. CODRUL NOU, raionul Telenești, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 1 (Fig. 46)

Tumulul în care a fost descoperit mormântul se afla la o distanță de 300 m nord de marginea nordică a satului Codrul Nou, pe una din terasele râului Răut. În urma cercetărilor în tumul au fost descoperite zece morminte ce aparțin diferitor epoci istorice.

Mormântul sarmatic a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la o distanță de 4 m sud și la 7,10 m vest de centrul acestuia, la adâncimea de 0,8 m de la suprafața lui. Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Scheletul, aparținând unei femei, era întins pe spate cu capul spre ENE. Mâinile, un pic îndoite din coate, erau îndepărtate puțin de corp, iar picioarele erau flexate din genunchi și îndreptate în direcții diferite (Fig. 46/1). Sub schelet a fost surprins un strat de putregai vegetal de culoare maronie-închisă, care în zona craniului se îngroașă cu 0,5 cm.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din bronz puternic profilată, păstrată fragmentar. Aceasta are resortul bilateral, păstrat fragmentar, arcul este ornamentat cu două noduri; unul se află spre capul arcului, iar al doilea desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat la capăt cu un buton, iar portagrafa este plină și are o formă aproximativ dreptunghiulară. Lungimea - 2,5 cm (Fig. 46/6).

2. 56 mărgelile găsite în zona gâtului defunctei. Dintre acestea 37 de formă rotundă sunt din carneol (Fig. 46/9a), două de formă aproximativ bitronconică (Fig. 46/9b) și una în formă de pătrat (Fig. 46/9c) sunt din cristal de munte, iar încă una de formă cilindrică alungită este din coral (Fig. 46/9d). Restul mărgelilor acestui șirag au o formă rotundă, cilindrică-alungită, de butoiaș și lenticulară și sunt din sticlă de culoare închisă (Fig. 46/9).

3. 56 mărgelile mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz-deschisă descoperite în zona picioarelor defunctei (Fig. 46/7).

4. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat, cu o mică ruptură din vechime, ce se afla lângă tâmpla stângă. Diametrul - 7 cm, grosimea - 0,2 cm (Fig. 46/3).

5. Două verigi din argint ce se găseau lângă tâmpile defunctei. Acestea sunt circulare în secțiune, iar capetele sunt petrecute unul pe lângă altul. Diametrul - 2 și 2,5 cm (Fig. 46/4-5).

6. Mai multe fragmente de metal de culoare violetă descoperite în partea superioară a cutiei toracice. Fragmentele puternic deteriorate nu au permis stabilirea formei piesei.

7. Fusaiolă semisferică cu orificiu vertical descoperită lângă umărul stâng. Înălțimea - 2,5 cm, diametrul - 3 cm (Fig. 46/8).

B. Ofrandă

8. Cană modelată la roată descoperită lângă tâmpla dreaptă a defunctei. Aceasta are buza rotunjită și ușor evazată, gâtul înalt, ce se îngustează în partea inferioară, corpul bombat, bine evidențiat, iar fundul plat. Toarta leagă partea de sub buză cu cea din partea superioară a corpului. Înălțimea - 13,5 cm, diametrul gurii - 7 cm, diametrul gâtului - 6 cm, diametrul maxim al corpului - 11 cm, diametrul fundului - 5 cm (Fig. 46/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj 1984, p. 2-3, fig. 3; Grosu 1990, p. 53-54, fig. 13A; Grosu 1995, p.153 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Babeș 1999, p. 232 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

49. CORPACI, raionul Edineț, R. Moldova

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 1 (Fig. 144/2-3)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la adâncimea de 5,2 de la suprafața acestuia.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, orientată pe axa N-S, avea lungimea de 2 m, lățimea de 0,8 m, iar adâncimea de 1,3 m.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N, iar fața avea privirea în sus. Mâinile erau puse de-a lungul corpului, piciorul stâng era întins drept, iar cel drept ușor îndoit din genunchi (Fig. 144/2).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două fragmente de la un pumnal din fier a căror lungime este de 4,5 și 7 cm.

B. Ofrandă

2. Ulcior modelat la roată ce se afla lângă talpa piciorului drept. Acesta are buza reliefată și invazată, gâtul îngust și nu prea înalt, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta leagă partea superioară a gâtului cu umărul acestuia. Acesta este din pastă fină de culoare gălbui-roșiatică și are suprafața acoperită cu firnis roșu. Înălțimea - 19,5 cm, diametrul gurii - 5,5 cm, diametrul maxim al corpului - 15 cm, diametrul fundului - 7,5 cm (Fig. 144/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj 1984a, p. 38-39, 72, fig. 3/1-2, 12/1 (sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 46; Grosu 1995, p. 151 (sec. I p. Chr.).

50. COSTEȘTI, raionul Rîșcani, R. Moldova

Tumulul nr. 7 Mormântul nr. 1 (Fig. 47)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 2 m de centrul acestuia și la adâncimea de 1,3 m de la suprafața lui.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, avea lungimea de 1,7 m, iar lățimea de 0,45 m (Fig. 47/1).

Scheletul unei femei era întins pe spate cu capul spre NE. Craniul era ușor înclinat spre umărul drept, mâna stângă era pusă pe lângă corp, iar cea dreaptă lipsea. Picioarele erau întinse drept (Fig. 47/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de bronz ce se afla lângă cotul mâinii stângi. Aceasta este cu balama și are suprafața poleită cu argint. Arcul este ornamentat cu două grupe a câte trei proeminențe (ornamentate prin incizie). Extremitatea piciorului este, de asemenea, decorată cu proeminențe asemănătoare celor de pe arc. Portagrafa este perforată și are formă trapezoidală (Fig. 47/5).

2. 23 mărgelile descoperite lângă palma mâinii drepte. Dintre acestea, una din mineral negru este de formă cilindrică (Fig. 47/4) și 22 sunt din sticlă de culoare verzui-albăstrui, de mici dimensiuni (Fig. 47/2).

3. Oglindă din bronz (metal alb), cu discul rotund și plat ce a fost descoperită între gleznelor picioarelor. Aceasta are marginea subțiată, partea exterioară bine lustruită, iar cea din interior ușor curbată. Diametrul - 7 cm, grosimea - 0,2 cm. (Fig. 47/6).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1975, p. 16-17, fig. 10; Dergacev 1982, p. 20, fig. 5/1-8 (sec. I p. Chr.); Grosu 1982, p.12-13, fig. 2/25-26; Grosu 1990, p. 49, fig. 16A; Grosu 1995, p. 152, fig. 9B/1, 12/11 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

51. COSTEȘTII NOI, raionul Rîșcani, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 2

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit la 7,5 m de centrul tumulului la adâncimea de 1,7-1,9 m de la suprafața acestuia.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și orientată pe axa V-E, avea lungimea de 1,9 m, iar lățimea de 1,2 m.

Scheletul, aparținând unui adult, era distrus în cea mai mare parte, iar oasele păstrate erau deplasate sub peretele estic al gropii.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două mărgelile mărunte și una de formă cilindrică din sticlă.
2. Mici fragmente de la o piesă din fier descoperite în partea vestică a gropii.
3. Cute din calcar ce se afla în colțul sud-estic al gropii. Lungimea - 8 cm, lățimea - 5 cm, grosimea - 3,5 cm.

B. Ofrandă

4. Bol ceramic modelat la roată descoperit printre oasele amestecate ale scheletului. Acesta este de formă semisferică și are buza profilată, iar fundul inelar. Bolul este din pastă fină de culoare gălbui-

cărămizie și are suprafața acoperită cu firnis roșu. Înălțimea - 5,7 cm, diametrul gurii - 12,8 cm, diametrul fundului - 4,6 cm.

5. Buza unei căni modelate la roată, de culoare roșie-cărămizie, ce are suprafața acoperită cu firnis de culoare roșie, descoperită printre oasele amestecate ale scheletului.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1975, p. 19, fig. 3/5; Grosu 1982, p. 10, fig. 2/36; Grosu 1990, p. 41-42 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162-163 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

52. CUCONEȘTII VECHI, raionul Edineț, R. Moldova

Tumulul nr. 3 Mormântul nr. 1 (Fig. 48)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit la 3 m sud-sud-vest de centrul tumulului la adâncimea de 1 m.

Contururile și forma gropii mormântului nu au fost surprinse.

Scheletul unei femei de 20-30 de ani era întins pe spate cu capul spre N. Deși lipsesc părțile inferioare ale mâinilor se poate spune, după poziția părților superioare, că acestea erau întinse pe lângă corp. Picioarele defunctei erau întinse drept (Fig. 48/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Șase mărgelice ce se aflau sub caserolă alături de oasele tibiale ale piciorului stâng.
2. 46 mărgelice descoperite în zona gâtului. Dintre acestea 11 sunt din chihlimbar, două din sticlă albastră cu glazură albă, trei din sticlă de formă hexagonală în secțiune, cinci din gagat, două din mineral de culoare roșie-deschisă, cinci din sticlă transparentă, patru în formă de pandantiv, șase de formă cilindrică din mineral (?) ornamentat cu linii orizontale paralele și opt sferice din mineral (?) de culoare vișinie (Fig. 48/5).

3. Oglină din bronz (metal alb), cu discul rotund și plat, ruptă din vechime, ce se afla în dreapta craniului, pe osul umărului. Diametrul - 11 cm, grosimea - 0,2 cm (Fig. 48/3).

4. Caserolă din bronz ce se afla, cu gura în jos, pe osul tibial al piciorului stâng. Ea are corpul bitronconic, umerii puternic rotunjiți, marginea ușor evazată și mânerul terminat cu un disc, având o perforație rotundă în centru. Sub marginea vasului se găsește o bandă ornamentată cu linii verticale și puncte adâncite. Discul de la capătul mânerului este ornamentat la fel ca și fundul din interior al caserolei cu cercuri concentrice. Înălțimea - 11 cm, diametrul gurii - 19 cm, diametrul fundului - 10,4 cm, lungimea mânerului - 16,5 cm, diametrul discului de la capătul mânerului - 5,5 cm (Fig. 48/4).

5. Vâșciior fragmentar din alabastru ce se afla în dreapta tălpii piciorului drept (Fig. 48/6).

B. Ofrandă

6. Cană modelată la roată ce se afla, alături de caserolă, pe oasele tălpilei. Aceasta are buza ușor evazată, gâtul înalt, corpul bombat cu umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toartă leagă partea de mijloc a gâtului cu umărul căinii. Cana modelată din pastă fină este de culoare cenușie și are suprafața exterioară lustruită. Înălțimea - 12,2 cm, diametrul gurii - 7 cm, diametrul maxim al corpului - 12,8 cm, diametrul fundului - 5,7 cm (Fig. 48/2).

Datare: ultimul sfert al sec. I p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1975, p. 24-25, fig. 15; 1982, p. 27-28, fig. 7; Grosu 1982, p. 10-11, fig. 2/9-12; Grosu 1990, p. 51, fig. 19V; Grosu 1995, p. 152, fig. 8A/3 (sfr. sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Bârcă 2001, p. 350 (ultimul sfert al sec. I p. Chr.).

53. DRĂGUȘENI-“OSTROV”, jud. Botoșani, România

Mormântul nr. 4

În anul 1978, în urma excavării de pământ pentru chirpici, pe albia veche a pârâului Podriga a fost descoperit mormântul sarmatic nr. 4. Acesta, din păcate, a fost distrus în totalitate de către lama tractorului. Oasele culese au fost adunate și puse grămadă împreună cu fragmentele ceramice provenite

dintr-o cană. Cercetându-se pământul răscolit și împins grămadă, s-au mai găsit o parte din oasele scheletului și mici fragmente de la unele piese ale inventarului.

Mobilierul funerar recuperat

1. Câte
va mici fragmente dintr-un cuțit sau pumnal din fier.
2. Cană modelată la roată ce se afla la picioarele defunctului. Aceasta este de formă bitronconică, are buza evazată și rotunjită, iar fundul inelar. Pe umăr, deasupra diametrului maxim, se observă un ușor prag. Toarta leagă partea de sub buză cu umărul acesteia. Cana este de culoare cenușie-închisă și este ornamentată pe gât cu benzi late, verticale, realizate prin lustruire. Înălțimea - 16,5 cm, diametrul gurii - 9 cm, diametrul maxim - 15 cm, diametrul fundului - 8,2 cm.
3. Două cioburi dintr-un vas modelat la roată și resturi dintr-o căniță mai mică.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Crișmaru 1981, p. 84-85, 88-89; fig. 1/1 (sec. III p. Chr.).

54. DRĂGUȘENI-“OSTROV”

Mormântul nr. 5

Mormântul nr. 5, aflat în apropierea celui precedent, a fost descoperit de către locuitorul Vasile Tărnăuceanu în anul 1979 în timp ce își scotea pământ pentru chirpici.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NNV. Craniul avea fața spre stânga, mâinile puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. Oasele mari, în majoritate păstrate și la locul lor, afară de cele ale antebrăului drept – cubitus și radius – deranjate de rozătoare. Partea scheletului dezvelit, ce nu a fost afectată de lucrările descoperitorului, măsura până la genunchi 1,18 m.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Brățară descoperită la mâna dreaptă a defunctei. Aceasta este realizată din sârmă de bronz, având capetele petrecute și înfășurate. Diametrul interior - 6,7 cm.
2. 37 mărgelă întregi și mai multe fragmente ce se aflau în jurul gâtului și pe lângă brățară. Acestea sunt din sticlă, de culoare verzuie-irizată, cu reflexe albastre sau fumuriu-negricios. Cele mai multe sunt, însă, dintr-o pastă albă, calcaroasă, sfărâmicioasă. Unele dintre acestea sunt poleite cu o culoare argintie. Ca forme predomină cele ovoidale, apoi sferoidale, discoidale și tubulare nefațetate.
3. Oglindă din bronz (metal alb), cu discul rotund și plat păstrată fragmentar. Pe margine aceasta are un orificiu. Diametrul aproximativ - cca. 6,7 cm.
4. Fusaiolă de formă tronconică descoperită lângă cană. Aceasta este din pastă de culoare cenușie-închisă, cu fața inferioară în linie de profil oblic și concavă în jurul orificiului.

B. Ofrandă

5. Cană modelată la roată ce se afla lângă genunchiul drept al inhumatului. Aceasta este de formă bitronconică și are buza evazată și rotunjită, corpul mai bombat în partea inferioară, iar fundul inelar. Toarta lată, prinsă sub buză și umăr, este prevăzută cu o nervură mediană care separă două caneluri marginale, iar pe partea inferioară are două șanțuri longitudinale. Cana este modelată din pastă fină de culoare cenușie și este ornamentată cu benzi late, obținute prin lustruire, trasate vertical pe gât, de sub buză până pe umăr unde se termină pe o altă bandă orizontală. Înălțimea - 15 cm, diametrul gurii - 10 cm, diametrul maxim - 14 cm, diametrul fundului - 7,5 cm.

În apropierea mormântului menționat mai sus s-au mai găsit încă două cănițe izolate, scoase la suprafață cu prilejul lucrărilor de nivelare a unor vechi gropi din care s-a scos nisip. Ambele cănițe sunt de formă bitronconică accentuată și sunt modelate la roată din pastă fină de culoare cenușie. Acestea păstrează pe gât un decor lustruit în benzi verticale și sunt identice cu cănițele din mormintele din a doua jumătate a sec. I p. Chr. de la Vlăsinești.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Crișmaru 1981, p. 83-90, fig. 1/2-9 (sec. III p. Chr.); mențiune Bârcă 2000a, p. 142.

55. DUBĂSARII VECHI, raionul Criuleni, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 9 (Fig. 49)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit deasupra gropii mormântului nr. 8, în sectorul nord-estic al tumulului, la adâncimea de 1,07 m.

Defunctul era întins pe burtă cu fața în jos și orientat cu capul spre SE. Craniul era fragmentar, mâna stângă era întinsă de-a lungul corpului, iar cea dreaptă îndoită din cot avea palma sub oasele bazinului. Oasele picioarelor erau în poziție încrucișată. Scheletul era flancat, atât din partea dreaptă, cât și din partea stângă cu un "zid" din pietre, iar deasupra era acoperit, parțial, cu pietre (Fig. 49/1). Lângă schelet au fost descoperite mai multe fragmente de cărbune de lemn ars.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două brățări din bronz ce se aflau la încheieturile ambelor mâini. Acestea sunt realizate dintr-o bucată de metal și au capetele petrecute unul pe lângă celălalt. Capetele brățărilor reprezintă un cap de șarpe puternic stilizat. Diametrul - 5,8 cm, grosimea - 0,4 cm (Fig. 49/2-3).

2. Fibulă de bronz descoperită lângă vasul ceramic. Aceasta este confecționată dintr-o singură bucată de sârmă și are resortul bilateral din patru spire și coardă interioară. Arcul este simplu și circular în secțiune, iar portagrafa este plină și de formă trapezoidală. Lungimea - 5,2 cm (Fig. 49/6).

3. 45 mărgelă din sticlă descoperite în zona gâtului și picioarelor (Fig. 49/8).

4. Trei mărgelă din lut descoperite în zona gâtului (Fig. 49/8a).

5. Două fusaiole de formă bitronconică (Fig. 49/4-5).

6. Urmele unei piese din fier ce se aflau în zona oaselor bazinului.

B. Ofrandă

7. Căniță modelată la roată fără toartă ce se afla în zona mâinii drepte, sub schelet. Aceasta are buza bine evidențiată și evazată, iar trecerea de la buză la gât este bruscă. Umerii sunt slab evidențiați, iar fundul plat cu o adâncitură în mijloc. Înălțimea - 9 cm, diametrul gurii - 7,5 cm, diametrul în zona umerilor - 7,4 cm, diametrul fundului - 3,8 cm (Fig. 49/7).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Borziac, Levițkii 1983, p. 9-10, fig. 27/3-7, 9-10; Grosu 1990, p. 42, fig. 7V; Grosu 1995, p. 153 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

56. DUBĂSARII VECHI

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 25 (Fig. 50)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la nivelul scheletului.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Fundul gropii nu era drept, ci un pic în pantă, astfel, craniul se afla la un nivel mai înalt decât oasele bazinului, iar acestea la un nivel mai ridicat decât față de oasele picioarelor. Craniul era parțial distrus, mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 50/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 14 mărgelă descoperite ceva mai sus de încheietura mâinii drepte. Dintre acestea opt de formă rotundă sunt din chihlimbar de culoare galbenă-închisă, iar altele șase sunt din sticlă.

2. 14 mărgelă din sticlă au fost găsite la încheietura mâinii stângi.

3. Șase mărgelile din sticlă de aceeași formă și culoare ca și precedentele, se aflau în stânga craniului (Fig. 50/2).
4. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat ce a fost descoperită în stânga genunchiului stâng. Aceasta are partea exterioară ușor convexă și bine lustruită, iar cea interioară puțin concavă. Diametrul - 6,1 cm, grosimea - 0,1 cm (Fig. 50/3).
5. Două fusaiole din lut descoperite lângă genunchiul stâng. Dintre acestea una este de formă bitronconică, iar a doua conică.

B. Ofrandă

6. Strachină modelată la roată ce se afla în stânga tălpii piciorului stâng. Aceasta este de formă tronconică, buza tăiată drept, peretele ușor înclinat spre exterior, iar fundul inelar. Strachina este modelată din pastă fină de culoare cenușie și a fost arsă uniform. Sub buză se observă urmele de spargere din vechime, dar și urmele de reparații prezentate prin orificii situate pe ambele părți ale rupturii. Diametrul gurii - 22 cm, diametrul fubdului - 6,6 cm, înălțimea - 5,4 cm (Fig. 50/4).

7. Mai multe oase de oaie se aflau în interiorul străchini.

Datare: mijlocul/a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Borzic, Levițkii 1983, p. 16, fig. 27/1-2, 11-12; Grosu 1990, p. 42, fig. 7 V; Grosu 1995, p. 153 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

57. DUMENI, raionul Rîșcani, Edineț, R. Moldova

Tumulul nr. 9 Mormântul nr. 13 (Fig. 51)

Înmormântare efectuată într-un tumul de epoca bronzului.

Contururile gropii au fost surprinse doar la nivelul scheletului.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Măinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din bronz puternic profilată descoperită în partea stângă a pieptului. Aceasta este confecționată dintr-o singură bucată, are resortul bilateral format dintr-un număr de 8 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul se află spre capul arcului, iar al doilea desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat la capăt cu un buton conic, iar portagrafa este trapezoidală și plină. Lungimea aproximativă - 2,6-2,7 cm (Fig. 51/2).

2. Mărgea din chihlimbar de formă discoidală descoperită lângă șoldul piciorului drept (Fig. 51/3).

3. Patru plăcuțe din aur ce se aflau lângă încheietura mâinii stângi (Fig. 51/5-8).

4. Pixidă din os, păstrată fragmentar, ce se afla lângă umărul drept al defunctului. Aceasta este ornamentată cu linii orizontale, duble, realizate prin incizie. După fragmentele păstrate se pare că aceasta avea o formă cilindrică (Fig. 51/1).

5. Cuțit din fier, păstrat în stare fragmentară, ce a fost găsit de-a lungul șoldului drept alături de spadă (Fig. 51/10).

6. Foiță din aur descoperită în partea stângă a genunchiului stâng ce servea, probabil, la ornamentarea tolbei pentru săgeți (Fig. 51/9).

7. Spadă din fier cu inel la capătul mânerului și gardă metalică dreaptă ce se afla de-a lungul șoldului drept. Lungimea lamei - 46 cm, lungimea mânerului cu tot cu inel - 12,5 cm, lățimea lamei - 4,4 cm, lungimea gârzii - 6 cm, lățimea gârzii - 1,4 cm (Fig. 51/11).

8. 21 vârfuri de săgeți din fier cu trei aripioare tăiate în unghi drept spre peduncul. Dintre acestea două au fost găsite în partea stângă a genunchiului stâng, iar 19 mai jos de talpa piciorului stâng (Fig. 51/4).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1988, p. 84-85, 88, fig. 3/6-13, 15; Grosu 1990, p. 58, fig. 18B; Grosu 1995, p. 152, fig. 9A/5-6 (a doua jumătate a sec. I - prima jumătate a sec. II p. Chr.); mențiune Bichir

1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Babeș 1999, p. 232 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Sîrbu, Bârcă 1999, p. 92 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

58. DUMENI

Tumulul nr. 14 Mormântul nr. 3 (Fig. 52)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la adâncimea de 1,35 m de la suprafața acestuia.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drepte.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mârgea din sticlă ce a fost găsită în stânga craniului (Fig. 52/1a).
2. 40 mărgele mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz descoperite în partea dreaptă a cutiei toracice (Fig. 52/1b).
3. Oglindă discoidală din bronz cu marginea îngroșată și proeminență în partea centrală ce se găsea în zona brâului. Diametrul - cca. 10 cm (Fig. 52/2).
4. Cremene ce se afla alături de osul șoldului.

B. Ofrandă

5. Cană modelată cu mâna descoperită lângă talpa piciorului drept. Aceasta are forma unui borcan, buza evazată, gâtul larg, corpul ovoidal bombat, iar fundul plat și ușor curbat în interior. Toarta, zoomorfă, reprezentând un mistreț, este amplasată pe partea superioară a umărului câinii. Înălțimea - 14,2 cm, diametrul gurii - 8 cm, diametrul maxim al corpului - 12 cm, diametrul fundului - 5,4 cm (Fig. 52/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1988, p. 85-86, 88, fig. 4/1-2, 5 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Grosu 1990, p. 62, fig. 12B; Grosu 1995, p. 152, fig. 9B/6 (sec. I-II p. Chr.).

59. DUMENI

Tumulul nr. 16 Mormântul nr. 13 (Fig. 53/2)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Măinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Cană modelată la roată ce se afla ceva mai sus de craniu. Aceasta, de formă bitronconică, are buza dreaptă și evidențiată, cu un mic prag în partea interioară, umerii bine pronunțați, fundul inelar, iar toarta leagă gâtul cu umărul câinii. Cana este din pastă fină, de culoare cenușie, arsă uniform. Pe gât și umăr aceasta este ornamentată cu câte o canelură orizontală. Spațiile dintre acestea, cât și cel dintre canelura de pe gât și gura câinii, sunt decorate cu linii verticale lustruite ce alternează cu suprafețe mate. Înălțime - 13,4 cm, diametrul gurii - 6 cm, diametrul maxim al corpului - 9,8 cm, diametrul fundului - 4,3 cm (Fig. 53/2).

Datare: a doua jumătate/sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1988, p. 86-87, 88, fig. 4/4; Grosu 1990, p. 112, tab. 1; Grosu 1995, p. 152 (sfr. sec. I– sec. II p. Chr.).

60. DUMENI

Tumulul nr. 22 Mormântul nr. 3 (Fig. 53/1)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Cană modelată la roată ce se afla în stânga craniului. Aceasta este de formă bitronconică și are buza ușor evazată și rotunjită, umerii bine pronunțați, iar fundul inelar. Toarta leagă gâtul cu umărul căinii. Cana este modelată din pastă fină de culoare cenușie și este arsă uniform. Înălțimea - 11,7 cm, diametrul gurii - 6 cm, diametrul maxim - 10 cm, diametrul fundului - 5 cm (Fig. 53/1).

Datare: a doua jumătate/sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1988, p. 87-88, fig. 4/3; Grosu 1990, p. 112, tab. 1; Grosu 1995, p. 152 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

61. DURUITOAREA NOUĂ, raoinul Rîșcani, R. Moldova

Tumulul nr. 6 Mormântul nr. 3 (Fig. 54)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând perioadei eneolitice. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu trepte de-a lungul laturilor lungi, avea colțurile rotunjite și era orientată pe axa N-S (Fig. 54/1).

Scheletul, aparținând unui copil de 6-7 ani, era distrus în totalitate, oasele acestuia fiind împrăștiate prin toată groapa. Probabil defunctul era întins pe spate cu capul spre N.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă fragmentară din bronz confecționată dintr-o singură bucată ce a fost găsită lângă oasele cutiei toracice. Din aceasta se mai păstrează resortul bilateral format dintr-un număr de 12 spire, coarda exterioară susținută de un cârlig și o mică parte din arc. Piciorul și portagrafa lipsesc (Fig. 54/8)

2. 20 mărgelă de formă neregulată din chihlimbar ars (Fig. 54/6), descoperite în aglomerația de oase ce provin de la scheletul defunctului.

3. Patru mărgelă îngemănate din sticlă de culoare siefie (Fig. 54/9).

4. 40 mărgelă mărunte din faianță egipteană culoare turcoaz-deschisă (Fig. 54/5).

5. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat ce se afla lângă genunchiul piciorului drept. Ea are partea exterioară bine lustruită, iar cea interioară puțin concavă. Diametrul - 4 cm, grosimea - 1-1,5 mm (Fig. 54/2).

6. Ac de bronz ce a fost descoperit lângă genunchiul piciorului stâng. Acesta are un capăt ascuțit, iar celălalt îndoit în formă de cârlig. Lungimea - 2,1 cm (Fig. 54/3).

7. Cinci fragmente de la piese din fier, puternic corodate, descoperite în zona oaselor picioarelor (Fig. 54/4, 7).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Markevič 1984, p. 10-11, pl. VIII; Grosu 1990, p. 56; Grosu 1995, p. 152 (sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

62. GIURCANI, jud. Vaslui, România

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 5 (Fig. 55)

La circa 1500 m sud de satul Giurcani, în punctul "Argeaua", între apa Elanului și drumul județean Murgeni-Găgești, pe o distanță de 450 m, erau trei tumuli, dintre care doi au fost cercetați de C. Buzdugan. Tumulul nr. 1 era cel mai mic din grupul celor trei și avea o formă ovală, cu diametrul maxim de 15,50 m, iar înălțimea de 0,50 m de la nivelul actual al solului. Tumulul a fost ridicat în epoca bronzului.

Mormântul nr. 5 a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la adâncimea de 0,80 m de la suprafața acestuia. Din păcate forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NS, mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. Craniul era îndreptat cu privirea spre E (Fig. 55/1). Lângă craniu, în partea de nord, în regiunea de legătură a toracelui cu oasele bazinului, s-au găsit pete de culoare galbenă care par a indica resturi de țesătură.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Pumnal din fier ce se afla lângă femurul drept paralel cu acesta. Acesta are mânerul simplu în formă de bară cilindrică rupt din vechime. Lama are două tășuri și nervură mediană pronunțată, iar vârful este ușor arcuit (Fig. 55/2). În crusta groasă de oxizi a lamei se mai păstrează încă fibre lemnoase, provenite de la teaca în care era introdus pumnalul.

2. Cochilii de melci ce se aflau în interiorul vasului.

B. Ofrandă

3. Vas ceramic fragmentar ce se afla în stânga craniului așezat, vertical. Acesta are forma unui clopot, buza ușor invazată, gura largă, iar fundul plat. Vasul a fost modelat cu mâna din pastă grosieră și este de culoare gălbui-cenușie (Fig. 55/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Buzdugan 1981, p. 9, 13, fig. 3/3, 4/2-3 (sec. I-II p. Chr.); Bichir 1993, p. 152, fig. 11/1, 3 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

63. GIURCANI

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 8 (Fig. 56/1-2; 57)

În mormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul se afla în sectorul sud-vestic al tumulului la adâncimea de 0,80 m de la suprafața acestuia.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept și apropiate din genunchi (Fig. 56/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Brățară din bronz cu capetele ușor lățite și libere ce se afla la mâna dreaptă, în zona de articulație a antebrațului cu oasele mâinii (Fig. 57/26).

2. Inel din bronz ce se găsea între falange. Acesta are veriga de formă circulară cu profilul drept, iar în șatonul de formă rotundă montată sticlă în montură (Fig. 57/23).

3. Pandantiv de bronz în formă de toporaș cu gaură cu gaură de prindere ce se afla printre mărgelile (Fig. 57/22).

4. Mai multe mărgelile tubulare îngemănate (Fig. 57/13-14), ori simple (Fig. 57/15-17), descoperite între oasele toracelui. Acestea sunt lucrate din sticlă amestecată cu coral și poleite cu foiță subțire de aur care a căzut în majoritatea cazurilor.

5. 3 mărgelile din sticlă de formă tronconică ce se aflau între oasele toracelui. Acestea sunt realizate dintr-un fir de sticlă prin răsucire, astfel, formându-se niște striuri în spirală (Fig. 57/3-5).

6. 5 mărgelile din faianță egipteană de formă globulară, prevăzute cu "coaste" verticale, ce au fost descoperite între oasele toracelui (Fig. 57/1-2, 6-8).

7. Mărgelile emisferice din sticlă violacee (Fig. 57/18).

8. Mărgea policoloră (*millefiori*), de formă cilindrică (Fig. 57/9).

9. Trei vertebre de pește, folosite ca piese pentru colier (Fig. 57/10-12).

10. Două piese din faianță egipteană de culoare turcoaz, cu reprezentarea sculpturală a unui leu într-o atitudine pasivă (în poziție culcat, cu capul între labele din față și coada adusă pe lângă piciorul posterior drept) pe un suport dreptunghiular (Fig. 57/20-21).

11. Numeroase mărgelile mici și fragile descoperite în zona extremităților inferioare ale oaselor gambei. Acestea, recuperate doar parțial, proveneau de la ornamente vestimentare.

12. Doi clopoței din bronz descoperiți printre mărgelile și pandantiv. Aceștia sunt de formă semisferică au câte o gaură prin care trecea un fir pentru susținerea barei pendulatorului din interior (Fig. 57/24-25).

13. Oglindă de bronz cu discul rotund și plat ce se afla lângă calcanul drept (Fig. 57/19).

B. Ofrandă

14. Vas ceramic modelat cu mâna ce se afla la nord-vest de craniu. Acesta are buza ușor evazată, gâtul înalt și foarte strâmt, iar corpul globular. Vasul este din pastă semigrosieră de culoare cenușie (Fig. 56/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Buzdugan 1981, p. 13-15, fig. 3/9, 4/4, 5 (sec. I-II p. Chr.); Bichir 1993, p. 152-156, 166, tab. II, fig. 11/2, 12/1-26 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

64. GIURCANI

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 1 (Fig. 56/3-7)

Tumulul nr. 2 se afla între tumulul nr. 1, cercetat în anul 1979, și tumulul nr. 3. Tumulul avea formă rotundă, diametrul de 28 m, iar înălțimea de la suprafața actuală a solului de 0,80 m.

În mantaua tumulului, la adâncimi cuprinse între 0,30-0,85 m, au fost descoperite trei morminte sarmatice de inhumatie, două în jumătatea de sud și unul în cea de nord.

Mormântul nr. 1 a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la adâncimea de 0,85 m. Mormântul se prezenta într-o stare de conservare relativ bună.

Defunctul era întins pe spate, cu capul spre N. Mâinile erau aduse pe lângă corp, piciorul stâng era întins drept, iar cel drept îndoit din genunchi indică o malformație, având femurul și oasele gambei de o grosime exagerată și foarte spongioase (Fig. 56/3).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două mărgelile din sticlă de formă cilindrică descoperite în zona sternului (Fig. 56/4-5).

2. Fusaiolă din lut de formă tronconică găsită lângă genunchiul stâng (Fig. 56/7).

B. Ofrandă

3. Cană modelată cu mâna, așezată în poziție oblică cu gura spre sud-vest, descoperită în regiunea oaselor picioarelor (Fig. 56/6). Aceasta are buza ușor evazată, gâtul înalt și larg, corpul bitronconic, iar fundul este drept și puțin curbat spre interior. Toarta, ruptă din vechime, era prinsă cu un capăt de gâtul vasului și cu celălalt de umăr. Cana este din pastă fină, de culoare gălbui-cenușie, are zona de interferență a gâtului cu umărul marcată printr-o linie incizată superficial, perceptibilă doar pe unele porțiuni (Fig. 56/6).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Buzdugan 1982, p. 29-30, pl. II/2, III/1-4 (sec. I-II p. Chr.); Bichir 1993, p. 156, 166, fig. 11/4-7 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

65. GIURCANI

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 2

Înmormântare efectuată într-un tumul sarmatic.

Mormântul a fost descoperit în sectorul sudic al tumulului la adâncimea de 0,60 m.

Scheletul unui adult era așezat în poziție chircită, pe partea dreaptă, cu capul spre NNE. Lângă cutia toracică a defunctului, în partea de vest, se aflau mai multe fragmente ceramice foarte friabile și resturi de ofrandă, marcate de oase în stare de descompunere.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Buzdugan 1982, p. 30, pl. II/1 (epoca de tranziție de la neolitic la epoca bronzului); Bichir 1993, p. 156, 166 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

66. GIURCANI

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 3

Înmormântare efectuată într-un tumul sarmatic.

Mormântul a fost descoperit în sectorul nord-vestic al tumulului la adâncimea de 0,30 m de la nivelul actual de călcare, dar a fost distrus în mare parte de lucrările agricole.

Din schelet se mai păstrau doar resturile oaselor gambei și al femurului stâng, după care s-a putut deduce că defunctul fusese așezat pe spate, în poziție întinsă, orientat VSV – ENE.

Mormântul nu avea mobilier funerar.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Buzdugan 1982, p. 30 (sec. I-II p. Chr.); Bichir 1993, p. 156, 166 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

67. GLUBOKOE, raionul Tatarbuniar, regiunea Odessa, Ucraina

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 3 (Fig. 58)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja).

Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 1 m de la suprafața tumulului.

Forma gropii nu este precizată.

Defunctul era pus într-un “sicriu” din lemn orientat pe axa N-S. Lungimea “sicriului” era de 2,05 m, iar lățimea de 0,5 m.

Scheletul era întins pe spate cu capul spre S. Craniul avea îndreptată privirea spre V, mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 58/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din bronz descoperită în partea dreaptă a toracelui. Aceasta este realizată dintr-o singură bucată de metal și are resortul bilateral format din patru spire și coardă interioară. Arcul este curbat, iar piciorul alungit este întors pe dedesubt și prins de acesta prin înfășurare, formând cinci spire (Fig. 58/6).

2. Mai multe mărgelile din sticlă ce se aflau sub maxilar în partea stângă a acestuia.

3. Două mărgelile (Fig. 58/3, 3a).

4. Cataramă inelară cu limbă realizată din fier ce se găsea în stânga oaselor bazinului (Fig. 58/4).

5. Cerculeț din os descoperit mai jos de brâu.

6. Verigă din bronz ce se găsea în partea dreaptă a toracelui (Fig. 58/5).

7. Spadă din fier cu inel la capătul mânerului ce se afla lângă șoldul drept. Două dintre falangele mâinii drepte se aflau puse pe mânerul spadei.

8. Mai multe vârfuri de săgeți din fier cu trei aripioare ce se aflau lângă gamba piciorului stâng (Fig. 58/2).

B. Ofrandă

9. Strachină modelată la roată descoperită în dreapta craniului. Aceasta are buza evazată și puțin rotunjită, umărul bine evidențiat, iar fundul inelar. Este modelată din pastă fină și are suprafața acoperită cu firnis roșu.

10. Cană modelată la roată ce se găsea lângă talpa piciorului drept. Aceasta are buza ușor evazată, gâtul înalt și larg, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt de umăr. Cana este din pastă fină de culoare roșie.

Datare: mijlocul/a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Šmaglij, Černjakov 1970, p. 47-48, 114-115, fig. 33/1, 65/11-14, 23-24 (perioada sarmatică târzie); Grosu 1990, p. 44-45; Grosu 1995, p. 158 (sec. I p. Chr.); mențiune Dzygovs'kyj 1993, p. 72-73, 201 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

68. GORDEEVKA, raionul Jampol, regiunea Vinica, Ucraina

Mormânt (Fig. 59/1-2, 4)

Mormânt sarmatic despre care nu avem prea multe informații, dar care avea defunctul depus în poziție chirchită, iar în componența mobilierului funerar câteva piese bine databile.

1. Fibulă puternic profilată din bronz ce se afla în partea stângă a cutiei toracice. Aceasta are resortul bilateral format din mai multe spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este lățit în partea dinspre resort și ornamentat cu un nod. Piciorul are la capăt un buton, iar portagrafa este plină. Lungimea - 3,1 cm (Fig. 59/1).

2. Oglinda dreptunghiulară din bronz păstrată fragmentar a cărui dimensiuni au fost de 17,2 x 15,4 cm (Fig. 59/2).

3. Ulcior modelat la roată ce are buza verticală bine pronunțată, gâtul înalt și îngust, corp globular, fundul inelar, iar toarta prinsă cu un capăt pe gât și cu celălalt pe umăr. Ulciorul este din pastă fină de culoare gălbui-roșiatică (Fig. 59/4).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Simonenko 1999a, p. 120, 152, 146, 182, 317, fig. 21/12, 24/9, 32/13 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

69. GRADIȘTE, raionul Cimișlia, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 9 (Fig. 60/1-4)

În anul 1946 T. G. Oboldueva a cercetat un tumul de epoca bronzului, care conținea două morminte sarmatice (M 9 și M 21).

Mormântul nr. 9 a fost descoperit în sectorul sudic al tumulului la adâncimea de 2,1-2,2 m de la suprafața acestuia.

Scheletul, aparținând, probabil, unei femei era depus în poziție chirchită, culcat pe stânga, cu capul spre N. Mâinile erau întinse pe lângă corp (Fig. 60/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mai multe mărgelile din sticlă ce au fost găsite pe glezna piciorului drept.
2. Oglindă din bronz ce are discul rotund și plat, iar marginea îngroșată și rotunjită, ce se găsea în partea centrală a cutiei toracice. Diametrul - 6,3 cm (Fig. 60/2).
3. Sârmă subțire din bronz îndoită la un capăt ce se afla lângă mărgelă.
4. Fusaiolă de formă bitronconică ce a fost găsită lângă gamba piciorului stâng (Fig. 60/3).

B. Ofrandă

5. Văscior ceramic, fragmentar, modelat cu mâna, ce se afla în partea dreaptă a craniului. Acesta are forma unui borcan, buza evazată, gâtul scurt, corpul bitronconic și zvelt, umerii evidențiați, iar fundul plat. Înălțimea - 13 cm, diametrul gurii - 7 cm (Fig. 60/4).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Oboldueva 1955, p. 35, 46, fig. 4/2, 6/3, 7/4-6 (epoca bronzului); Grosu 1990, p. 45, fig. 8V/1-3, 6 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1995, p. 154 (sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

70. GRADIȘTE

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 21 (Fig. 60/5-7)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit în sectorul sudic al tumulului la adâncimea de 2,8-3 m de la suprafața acestuia.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. Palma mâinii drepte era pusă pe bazin.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 11 mărgelile din carneol și nouă din agat se aflau în jurul gâtului (Fig. 60/6).
2. Mai multe mărgelile mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz ce se aflau în stânga gâtului.
3. Două mărgelile de formă cubică, neregulată, din carneol și agat, la care se mai adaugă una din carneol de formă circulară și alta din sticlă de culoare sidemie de formă paralelipipedică descoperite lângă încheietura mâinii stângi.
4. Mărgea din carneol ce a fost descoperită în stânga genunchiului.
5. Cinci mărgelile ce se aflau la glezna piciorului drept. Dintre acestea trei sunt din carneol de formă neregulată, una din sticlă transparentă, iar alta din sticlă de culoare sidemie.
6. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat, ruptă în mai multe bucăți, ce se afla în partea stângă a pieptului.

B. Ofrandă

7. Cană modelată la roată de formă bitronconică ce se găsea la picioarele defunctului. Aceasta are buza verticală, tăiată drept, cu un mic prag în partea interioară, gâtul scurt și larg, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta, de mici dimensiuni, este prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt de umăr. Cana este din pastă fină de culoare cenușiu-gălbuie și a fost arsă uniform. Gâtul și umărul sunt lustruite. Înălțimea - 15 cm, diametrul gurii - 8,5 cm, diametrul fundului - 5 cm (Fig. 60/5).

8. Cană modelată la roată ce se afla lângă glezna piciorului stâng. Aceasta este de formă bitronconică, are buza reliefată și evazată, gâtul înalt, umerii bine pronunțați, iar fundul inelar. Toarta leagă buza canii cu umărul acesteia. Cana este din pastă fină de culoare roșie-gălbuie și mai păstrează pe alocuri urme ale angobei de culoare roșie-cărmăzică. Înălțimea - 12,8 cm, diametrul gurii - 6,3 cm (Fig. 60/7).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Oboldueva 1955, p. 38, 48, fig. 8 (începutul erei creștine); Chetraru, Rikman 1960, p. 10 (primele sec. p. Chr.); Grosu 1990, p. 45, fig. 8V/4-6; Grosu 1995, p. 154 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

71. HANCĂUȚI, raionul Edineț, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 11 (Fig. 61)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit la 2 m vest de mormântul nr. 6 și 10 la adâncimea de 3,6 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu trepte de-a lungul laturilor lungi, era orientată pe axa N-S. Lungimea gropii era de 2,4 m, iar lățimea de 0,9 m (Fig. 61/1).

Scheletul unei femei era întins pe spate cu capul spre NV. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drepte (Fig. 61/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Doi cercei ce se aflau lângă tâmpelile defunctei. Aceștia sunt realizați dintr-un fir de argint, având un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat apoi de corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig. Diametrul - 2 cm (Fig. 61/3-4).
2. Mai multe mărgelile din chihlimbar, coral și agat descoperite în jurul gâtului (Fig. 61/5).
3. Mărgea descoperită lângă cotul mâinii drepte.
4. Trei mărgelile descoperite lângă mâna stângă.
5. Mai multe mărgelile mărunte din faianță egipteană descoperite la glezne (Fig. 61/2).
6. Oglindă din bronz (metal alb), cu discul rotund și plat ce se afla pe partea stângă a oaselor bazinului. Aceasta are marginile subțiate și mai păstrează pe partea din spate urmele ramei de lemn. Diametrul - 6,3 cm (Fig. 61/6).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1982, p. 46-48, fig. 12/1-5; Grosu 1982, p. 11; Grosu 1990, p. 47, fig. 9B; Grosu 1995, p. 151 (sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

72. HANCAUȚI

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 1 (Fig. 62)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit la 7 m sud-vest de centrul acestuia la adâncimea de 2,15 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară, era orientată pe axa NE-SV și avea lungimea de 1,9 m, iar lățimea de 0,5-0,7 m (Fig. 62/1).

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre NE. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 62/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Doi cercei ce se aflau lângă oasele umerilor. Aceștia sunt realizați dintr-un fir de bronz, având un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat apoi de corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig. Diametrul - 1,8 cm (Fig. 62/6-7).

2. 36 mărgelă din carneol de formă rotundă ce au fost găsite în jurul gâtului (Fig. 62/2).

3. Oglindă din bronz (metal alb), cu discul rotund și plat ce se afla lângă umărul drept. Diametrul - 6,7 cm (Fig. 62/4).

4. Cuțit din fier, păstrat fragmentar, ce se afla lângă ulcior.

5. Fusaiolă bitronconică descoperită lângă umărul stâng (Fig. 62/3).

B. Ofrandă

6. Cupă modelată la roată descoperită în dreapta craniului. Aceasta este din pastă fină, culoare gălbui-cărămizie, firnis cărămiziu cu reflexe metalice, corp tronconic, buza verticală și ușor strânsă spre interior cu ornament aplicat pe buză – două S-uri culcate dispuse simetric între două cercuri concentrice incizate. Înălțimea - 6,1 cm, diametrul gurii - 10,2 cm, diametrul fundului - 6,5 cm (Fig. 62/5).

7. Ulcior modelat la roată ce se găsea în spatele craniului. Acesta are buza evidențiată și invazată, gâtul înalt și îngust, corp globular, fundul inelar, iar toarta prinsă cu un capăt pe gât și cu celălalt pe umăr. Ulciorul este din pastă fină de culoare gălbui-roșiatică. Înălțimea - 16,5 cm, diametrul gurii - 6,5 cm, diametrul maxim al corpului - 12,8 cm, diametrul fundului - 6,8 cm (Fig. 62/8).

Dată: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1982, p. 48-49, fig. 12/7-13; Grosu 1982, p. 11; Grosu 1990, p. 47, fig. 9A; Grosu 1995, p. 151 (sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

73. HOLMSKOE, raionul Arcyz, regiunea Odessa, Ucraina

Mormântul nr. 4 (Fig. 63)

În marginea satului Holmskoe a fost cercetată o necropolă sarmatică formată din 24 de morminte plane. Dintre acestea mormintele nr. 4 și 22 sunt cele mai timpurii. Autorii care au cercetat mormintele consideră că deasupra mormântului nr. 4, ce se afla la marginea estică a necropolei, a fost o movilă nu prea mare, care a fost distrusă în urma lucrărilor agricole.

Groapa mormântului, cu trepte de-a lungul laturilor lungi, era de formă dreptunghiulară și avea colțurile rotunjite. Adâncimea până la trepte era de 1,90 m, lungimea de 2,20 m, iar lățimea de 1,10 m. Lățimea treptelor era de 0,25 m și 0,10-0,12 m, iar adâncimea totală a gropii de 3,8 m. Partea inferioară a gropii era de formă dreptunghiulară și avea dimensiunile de 2,70 x 1 m. În zona picioarelor groapa avea 0,90 m (Fig. 63/1). Fundul gropii era presărat cu cretă, iar deasupra acestuia se afla un acoperământ din stof. În umplutura părții inferioare a gropii s-a găsit o cantitate importantă de bucăți de lemn, care proveneau de la scândurile ce acopereau partea inferioară a gropii.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SV. Mâna stângă era întinsă pe lângă corp, iar cea dreaptă era îndoită din cot și avea palma pusă pe bazin. Picioarele erau întinse drept. Fața defunctului era vopsită în zona ochilor cu vopsea roșie. În partea dreaptă a craniului se afla o bucată de ocră roșu.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 30 aplici din aur de formă circulară ce se aflau la încheieturile mâinilor. Ele au partea centrală proeminentă și bordură orizontală cu două sau trei orificii de prindere. Diametrul - 1 cm (Fig. 63/4-5).

2. Fibulă din argint descoperită lângă clavicula dreaptă. Aceasta mai păstrează pe ea resturi de la stofa hainei. Fibula este realizată dintr-un singur fir de metal, are resortul bilateral format dintr-un număr de șase spire și coardă exterioară. Arcul este lung și îndoit în unghi drept în apropierea resortului. Piciorul este întors pe deasupra arcului, fiind prins de acesta din urmă printr-un manșon realizat prin lățirea extremității piciorului. Parte din picior și portagrafa nu s-au păstrat (Fig. 63/2).

3. Două brățări din argint ce se aflau la încheieturile mâinilor. Acestea sunt în două rotații și au capete libere și decorate. Decorul constă în reprezentarea capului de șarpe stilizat. (Fig. 63/7-8).

4. Două inele de picior din argint ce se aflau pe oasele picioarelor în zona gleznelor. Acestea sunt într-o rotație și jumătate și au capetele petrecute unul pe lângă celălalt (Fig. 63/21-22).

5. Trei pandantive căldărușă din fier descoperite pe fundul gropii. Ele sunt realizate din tablă de fier, au o formă cilindrică, iar fundul plat. Tortițele de prindere ale acestora nu s-au păstrat. Înălțimea - 1,2, 1,5 și 2 cm, diametrul - 1,5 cm (Fig. 63/6).

6. 24 mărgelă descoperite în jurul gâtului. Dintre acestea una este din sticlă opacă de culoare albastră, ornamentată cu două grupuri a câte patru "ochi" de culoare albastră, înconjurați fiecare cu câte un cerc de culoare alb-gălbui (Fig. 63/18), cinci din sticlă opacă de culoare neagră ornamentate cu linii albe, transversale, în formă de spirală (Fig. 63/17), șapte din sticlă de culori diferite (Fig. 63/11-12, 14-15), șapte din sticlă albastră de formă neregulată (Fig. 63/9-10) și patru din sticlă opacă ornamentată cu "ochi". Dintre acestea din urmă una este albastră cu "ochi" alb-albăstrui, iar celelalte cu "ochi" în trei straturi înconjurați de două cercuri concentrice dintre care unul alb, iar al doilea are culoarea mărgelii (Fig. 63/13).

7. 50 mărgelă mărunte din sticlă transparentă și carneol ce se aflau la încheieturile ambelor mâini (Fig. 63/20).

8. Ac din bronz descoperit în dreapta craniului ce are un capăt ascuțit iar celălalt prevăzut cu orificiu.

9. Cuțit din fier ce mai păstra urmele mânerului de lemn ce se găsea în spatele craniului alături de cană și ofrandă animalieră. Lungimea - 16,5 cm (Fig. 63/3).

B. Ofrandă

1. Cană modelată la roată ce se afla în spatele craniului. Aceasta are corpul bitronconic, buza evazată, gâtul înalt și larg, umerii bine pronunțați, iar fundul inelar. Toarta este prinsă cu un capăt de buza, iar cu celălalt de umăr. Cana este din pastă fină, de culoare gălbui-roșiatică și are zona de interferență a gâtului cu umărul marcată de două linii concentrice adâncite. Înălțimea - 19,5 cm, diametrul gurii - 10,5 cm, diametrul fundului - 8,4 cm (Fig. 63/19).

2. Mai multe oase de animale care se aflau alături de cană și cuțit, în spatele craniului.

Datare: a doua jumătate/sfr. sec. I a. Chr.

Bibliografie: Gudkova, Fokeev 1984, p. 8-10, 21, 23-24, fig. 2 (mijlocul-a doua jumătate a sec. I a. Chr.); Grosu 1990, p. 40-41; Grosu 1995, p. 157-158 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); Bichir 1993, p. 161 (mijlocul sec. I a. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 70-71, 201 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.).

74. HOLMSKOE

Mormântul nr. 22 (Fig. 64)

Mormântul plan era înconjurat de un șanț dreptunghiular ce se întindea de la nord-est la sud-vest și avea dimensiunile de 6,5 x 5,4 m. Lățimea șanțului în secțiune era de 0,3 m, iar adâncimea de 0,6 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară, avea lungimea de 1,85 m, lățimea la un capăt de 0,90 m, iar la celălalt de 0,80 m. Adâncimea gropii era de 1,50 m. În regiunea picioarelor, pe toată lățimea gropii, a fost săpată o nișă cu o adâncime de 0,30 m și înălțimea de 0,50 m (Fig. 64/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NV. Măinile erau așezate pe lângă corp, piciorul stâng era întins drept, iar cel drept îndoit din genunchi. Craniul era îndreptat cu privirea spre V (Fig. 64/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mai multe aplici din aur în formă de petală care au fost găsite la încheieturile mâinilor și în umplutura gropii. Ele au partea centrală ușor bombată, iar marginea ornamentată cu granule în tehnica *au repoussé*. Aplicile sunt prevăzute cu câte două orificii de prindere amplasate simetric (Fig. 64/16).

2. Mai multe aplici din aur de formă circulară ce au fost găsite la încheieturile mâinilor și în umplutura gropii. Ele au au partea centrală ușor proeminentă, iar marginea ornamentată cu granule în tehnica *au repoussé*. Aplicile sunt prevăzute cu câte două orificii de prindere (Fig. 64/15).

3. Doi cercei din argint ce au fost descoperiți în partea dreaptă și stângă a craniului, în zona tâmplor. Aceștia sunt realizați dintr-o singură bucă de argint, având un capăt ascuțit, iar celălalt lățit și ușor aplatizat. Diametrul aproximativ - 1,5 cm (Fig. 64/13-14).

4. Mai multe mărgelile descoperite în zona gâtului. Dintre acestea patru din carneol de tipul cu mai multe muchii (Fig. 64/4), două din cristal de aceeași formă, cinci din chihlimbar de formă rotundă neregulată (Fig. 64/7), nouă din coral (Fig. 64/8) și trei cubice din pirită (Fig. 64/6). La acestea se mai adaugă mai multe mărgelile din sticlă dintre care patru tubulare îngemănate (Fig. 64/5), șase văluroase cu traseul metalic (Fig. 64/12), câteva în formă de butoiaș (Fig. 64/9), iar altele de formă aproximativ pătrată (Fig. 64/10).

5. Mai multe mărgelile mărunte din sticlă de diferite culori descoperite în zona picioarelor (Fig. 64/4a).

6. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat ce se afla lângă genunchiul stâng al defunctului. Diametrul - 7 cm, grosimea - 4 mm (Fig. 64/17).

7. Scoabă din bronz ce se afla lângă cotul stâng. Dimensiunile - 1,5 x 0,7 cm (Fig. 64/2).

B. Ofrandă

8. Cană modelată la roată ce se afla în stânga craniului. Aceasta are buza evazată, gâtul înalt și larg, umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Zona de interferență a gâtului cu umărul este marcată de o mică treaptă. Toarta este prinsă cu un capăt în sub buză, iar cu celălalt de umăr. Cana este din pastă fină de culoare cenușie și are partea superioară lustruită cu linii verticale paralele ce alternează cu suprafețe mate, iar cea inferioară cu linii orizontale. Înălțimea - 13,3 cm, diametrul gurii - 9,2 cm, diametrul fundului - 5,8 cm (Fig. 64/18).

9. Căniță modelată la roată ce se afla lângă gamba piciorului stâng. Aceasta are corpul bombat, buza scurtă și evazată, iar fundul nu s-a păstrat. Tortița, ruptă din vechime, era prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt pe partea superioară a umărului. Cănița este din pastă fină de culoare roșie. Înălțimea - 8 cm, diametrul gurii - 6 cm (Fig. 64/3).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Gudkova, Fokeev 1984, p. 17-18, 25, 26, 28, 29, 30, 31, fig. 8/1-17 (a doua jumătate/sfr. sec. II – prima jumătate a sec. III p. Chr.); Grosu 1990, p. 41 (hotarul dintre sec. I a. Chr. – I p. Chr.); Grosu 1995, p. 158 (sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 86 (a doua jumătate/sfr. sec. II – prima jumătate a sec. III p. Chr.); Bichir 1993, p. 163 (sfr. sec. I p. Chr.).

75. HRUȘCA, raionul Camenca, unitatea teritorială din stânga Nistrului, R. Moldova

Mormânt distrus (Fig. 65)

Pe o terasă înaltă de pe malul stâng al Nistrului, la nord-vest de satul Hrușca, a fost descoperit un mormânt sarmatic. Potrivit relatărilor celor care au descoperit mormântul, scheletul era întins pe spate cu capul spre N, mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă puternic profilată din bronz cu resortul bilateral format din 8 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este lătit în partea dinspre resort și ornamentat cu un mic nod în formă de verigă. Piciorul are la capăt un buton aproximativ conic. Portagrafa este plină și dreptunghiulară, iar acul este rupt din vechime. Lungimea - 3 cm, înălțimea arcului - 1 cm, lungimea spirelor - 1,4 cm (Fig. 65/23).

2. 13 aplici din foiță de aur realizate prin metoda ștanțării ce au forma unui cap de țap de munte stilizat, prevăzute cu câte șase orificii (Fig. 65/1-6, 14-20).

3. Șapte aplici din foiță de aur în formă de romb realizate prin ștanțare ce au suprafața ornamentată cu două romburii mai mici, unul în interiorul celuilalt, și hașuri orizontale realizate prin ștanțare (Fig. 65/7-13).

4. Pandantiv de formă cilindrică confecționat din foiță de aur și prevăzut cu două urechiușe de prindere amplasate câte una la fiecare capăt. Corpul este decorat cu trei celule de forma unor inimioare stilizate, realizate dintr-un fir de aur, umplute cu sticlă. Lungimea - 2,8 cm, diametrul - 1,2 cm (Fig. 65/21).

5. Mărgea din carneol de culoare vișinie de formă rotundă. Aceasta este bine șlefuită și are lungimea - 1,5 cm, iar diametrul - 1,7 cm (Fig. 65/22).

6. Faleră (?) din argint de formă circulară, bombată în secțiune. Aceasta are suprafața lisă și prevăzută la un capăt cu două verigi din același metal, iar la celălalt cu una din care se mai păstrează urmele unde a fost prinsă aceasta. În partea interioară, chiar în mijloc, este gravat un semn de tip tamga din schema regelui sarmat Farzoios în interiorul unui cerc incizat. Diametrul - 16,5 cm, înălțimea - 4 cm (Fig. 65/24).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1986, p. 258-261, fig. 1; Grosu 1990, p. 53, fig. 16D; Grosu 1995, p. 151, fig. 14 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Babeș 1999, p. 232, fig. 8 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

76-79. KISELEV, raionul Kicman, regiunea Cernăuți, Ucraina

Patru morminte distruse (Fig. 66/2-5, 67/1)

În anul 1962 pe teritoriul satului Kiselev în punctul Orenda, în timpul lucrărilor agricole au fost descoperite mai multe morminte sarmatice plane dintre care patru au fost distruse. Din inventarul acestora ni s-a păstrat:

1. Afumătoare fragmentară modelată cu mâna ce are forma unui văscior cu buza evazată, corpul sferoidal, iar fundul. Aceasta este ornamentată pe corp cu patru brâuri verticale în relief dispuse simetric și incizii circulare pe tot corpul (Fig. 66/4).

2. Cană fragmentară modelată cu mâna (Fig. 66/2).

3. Fundul unui vas ceramic modelat cu mâna (Fig. 66/5).

4. Căniță modelată la roată din pastă fină de culoare roșie-gălbuie. Aceasta are corpul bombat, iar fundul plat. Buza ruptă esate ruptă din vechime, iar tortița este prinsă pe corp (Fig. 66/3).

5. Oglindă fragmentară din bronz (Fig. 67/1).

Datare: sec. I - începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Vinokur, Vakulenko 1967, p. 126-131, fig. 41/2-5, 42/1 (sec. I-II p. Chr.); Smiško 1976, p. 47 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 67-68; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I – sec. II p. Chr.).

80. KISELEV

Mormântul nr. 5 (Fig. 66/1)

Mormânt sarmatic plan deranjat de lucrările agricole. Acesta a fost descoperit la adâncimea de 1,5 m de la nivelul actual de călcare.

Groapa mormântului era de formă dreptunghiulară și avea colțurile rotunjite.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SV. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Cană modelată la roată ce are buza ușor evazată, gâtul înalt, corpul bitronconic cu umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta, ruptă din vechime, era prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt de umăr. Cana este din pastă fină de culoare cenușie și este arsă uniform (Fig. 66/1).

Datare: sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Vinokur, Vakulenko 1967, p. 126, fig. 41/1 (sec. I-II p. Chr.); Smiško 1976, p. 47 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 67-68; 1995, p. 151 (sfr. sec. I – sec. II p. Chr.).

81. KISELEV

Mormântul nr. 6 (Fig. 67/4)

Înmormântare plană efectuată într-o groapă dreptunghiulară ce avea colțurile rotunjite și a cărei adâncime era de 0,35-0,40 m de la nivelul antic de călcare.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre S. Măinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Pumnal curb din fier ce are tăișul pe partea concavă ce se găsea lângă mâna dreaptă. Lungimea – cca. 22,5 cm (Fig. 67/4).

2. Vârf de săgeată din fier puternic corodat și deformat ce a fost descoperit în osul bazinului.

Datare: sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Vinokur, Vakulenko 1967, p. 126, fig. 42/2 (sec. I-II p. Chr.); Smiško 1976, p. 47 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 67-68; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I – sec. II p. Chr.).

82. KISELEV

Mormântul nr. 7

Înmormântare plană ce a fost efectuată într-o groapă dreptunghiulară ce avea colțurile rotunjite. Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 1,25 m.

Defunctul (bărbat), era întins pe spate cu capul spre SE. Măinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cuțit din fier de mici dimensiuni ce se afla lângă încheietura mâinii drepte.

Datare: sec. I - începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Vinokur, Vakulenko 1967, p. 126 (sec. I-II p. Chr.); Smiško 1976, p. 47 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 67-68; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I – sec. II p. Chr.).

83. KISELEV

Mormântul nr. 8

Înmormântare plană efectuată într-o groapă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite ce avea dimensiunile de 0,8 x 1,9 m.

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre SE. Măinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Cană modelată cu mâna ce se afla în partea stângă a craniului.

Datare: sec. I - începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Vinokur, Vakulenko 1967, p. 126, 128-129, fig. 44b (sec. I-II p. Chr.); Smiško 1976, p. 47 (sec. I - începutul sec. II p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 67-68; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I - sec. II p. Chr.).

84. KISELEV

Mormântul nr. 9 (Fig. 67/2-3, 5)

Mormânt sarmatic plan descoperit la adâncimea de 1,3 m de la nivelul actual de călcare.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară având colțurile rotunjite, avea dimensiunile de 1,3 x 2,5 m.

Defuncții (un bărbat și o femeie), se aflau pe fundul gropii la adâncimea de 1,53 m de la nivelul actual de călcare. Ei erau întinși pe spate cu capul spre SE. Mâinile erau flexate din coate, iar picioarele întinse drept. Scheletul bărbatului avea palma mâinii stângi pe bazin, iar palma mâinii drepte sub bazin. Defuncta avea palma mâinii drepte pusă pe coapsă.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgea din sticlă, de formă ovală, descoperită în dreapta craniului în apropierea căinii (Fig. 67/5).

2. Două cuțite din fier ce au aflu lângă piciorul drept al femeii. Lungimea - cca. 9,8 și 10,1 cm (Fig. 67/2-3).

B. Ofrandă

3. Cană modelată cu mâna ce se afla în dreapta craniului femeii.

4. Mai multe oase de animale ce se aflau alături de cele două cuțite.

Datare: sec. I - începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Vinokur, Vakulenko 1967, p. 128, 129, fig. 42/3-5, 44a (sec. I-II p. Chr.); Smiško 1976, p. 47 (sec. I - începutul sec. II p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 67-68; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I - sec. II p. Chr.).

85. KISELEV

Mormântul nr. 10

Mormânt plan descoperit la adâncimea de 1,25 m de la nivelul actual de călcare.

Groapa mormântului era de formă dreptunghiulară și avea colțurile rotunjite.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SE. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. O piesă din fier puternic corodată descoperită în jurul gâtului.

2. Fragmentele unei cataramă din fier ce se afla în zona bazinului.

3. Verigă fragmentară din bronz descoperită lângă încheietura mâinii drepte.

Datare: sec. I - începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Vinokur, Vakulenko 1967, p. 128, 129 (sec. I-II p. Chr.); Smiško 1976, p. 47 (sec. I - începutul sec. II p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 67-68; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I - sec. II p. Chr.).

86. KUZMIN, raionul Camenca, unitatea teritorială din stânga Nistrului, R. Moldova

Tumulul nr. 4 Mormântul nr. 2 (Fig. 68-69)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit în sectorul vestic al tumulului la adâncimea de 2,4 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite era orientată pe axa N-S și avea dimensiunile de 2,25 x 1,17 – 1 x 0,17 m (Fig. 68).

Înmormântarea a fost efectuată într-o covată de lemn de formă semicirculară în secțiune ce avea dimensiunile de 1,8 x 0,6 x 0,15 m.

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre N, mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 68).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Doi cercei de bronz descoperiți în zona tâmpelor defunctei. Aceștia au o formă rotundă, neregulată și sunt realizați dintr-un fir de bronz având un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat apoi de corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig. Diametrul cerceilor - 2 cm , diametrul firului de bronz - 0,2 cm (Fig. 69/2-3).

2. 23 mărgelă din carneol ce se aflau sub maxilar (Fig. 69/6).

3. 16 mărgelă din carneol, de mărimi și forme diferite, ce se afla la încheietura mâinii drepte (Fig. 69/4).

4. 16 mărgelă din carneol, de forme și mărimi diferite, ce se aflau la încheietura mâinii stângi (Fig. 69/5).

5. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat ce se afla pe cutia toracică a defunctei. Aceasta era fixată într-o ramă de lemn de formă rotundă păstrată foarte bine. Diametrul oglinzii - 6 cm (Fig. 69/1).

6. Verigă spiralică simplă realizată din sârmă de bronz (Fig. 69/7).

7. Fusaiolă de formă tronconică de culoare cenușie ce se găsea la talpa piciorului stâng. Înălțimea - 2,5 cm, diametrul bazei - 4,1 cm, diametrul orificiului - 0,6 cm.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Haheu 1989, p. 36-37, fig. 60-61; Bubulici, Haheu 2002, p. 139-140, fig. 15-16 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

87. LENKOVICY, raionul Kel'meneck, regiunea Cernăuți, Ucraina

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 2 (Fig. 70)

În anul 1951 expediția arheologică a Institutului de Istorie și Cultură Materială a cercetat un tumul scitic situat pe malul drept al Nistrului. Toate mormintele sarmatice din acest tumul au același rit funerar și același inventar ceea ce ne determină să le considerăm pe toate contemporane.

Mormântul nr. 2 a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului.

Groapa mormântului, orientată pe axa NV-SE, era de formă dreptunghiulară și avea colțurile rotunjite. Lungimea gropii ca și alte detalii legate de aceasta lipsesc.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NV. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 68 mărgelă din chihlimbar și sticlă de culoare verde și portocalie de diferite forme și mărimi (Fig. 70/3-9, 14-17).

2. Mai multe mărgelă mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz (Fig. 70/10)

3. Mai multe mărgelă din sticlă (Fig. 70/11, 13).

4. Mărgea îngemănată din sticlă (Fig. 70/12).

5. Două pandantive căldărușă din fier (Fig. 70/2).

6. Oglindă fragmentară din bronz cu discul rotund și plat a cărui diametru este de circa 4,1 cm (Fig. 70/18).

7. Două verigi din bronz.

8. Fusaiolă bitronconică (Fig. 70/1).

B. Ofrandă

9. Cană modelată la roată de formă bitronconică ce are buza bine rotunjită și ușor evazată, gâtul scurt și larg, corpul ovoidal, iar fundul plat. Toarta este prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt de partea superioară a corpului. Cana este din pastă fină de culoare cenușie (Fig. 70/20).

10. Vâscior ceramic, modelat cu mâna, ce are aspectul unui borcan. Acesta are buza evazată, gâtul scurt, corpul de formă bitronconică cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a corpului, umerii bine pronunțați, iar fundul plat (Fig. 70/19).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Meljukova 1953, p. 65, 66 (sec. II-III p. Chr.); Fedorov 1960, p. 31-32 (sec. II – începutul sec. III p. Chr.); Ščukin 1971, p. 9 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 54, fig. 12A/1-18; Grosu 1995, p. 151 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

88. LENKOVCY

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 6

Înmormântare efectuată într-un tumul scitic.

Forma gropii mormântului, la fel ca și poziția defunctului, nu a putut fi stabilită din cauza distrugerii acestora.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mai multe mărgelile din sticlă.

2. Mai multe mărgelile mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz.

B. Ofrandă

1. Cană modelată la roată de formă bitronconică cu buza bine pronunțată, gâtul larg, corpul ușor bombat, iar fundul plat. Toarta este prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt de partea superioară a umărului. Aceasta este din pastă fină de culoare cenușie și este identică cu cea din mormântul nr. 2.

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Meljukova 1953, p. 65, 66 (sec. II-III p. Chr.); Fedorov 1960, p. 31-32 (sec. II – începutul sec. III p. Chr.); Ščukin 1971, p. 9 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 54; Grosu 1995, p. 151 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

89. LENKOVCY

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 7

Înmormântare efectuată într-un tumul scitic.

Forma gropii mormântului, la fel ca și poziția defunctului, nu a putut fi stabilită din cauza distrugerii acestora.

Mormântul nu avea mobilier funerar.

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Meljukova 1953, p. 65, 66 (sec. II-III p. Chr.); Fedorov 1960, p. 31-32 (sec. II – începutul sec. III p. Chr.); Ščukin 1971, p. 9 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 54; Grosu 1995, p. 151 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

90. LENKOVCY

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 9 (Fig. 71/1-12)

Înmormântare efectuată într-un tumul scitic.

Forma gropii mormântului, la fel ca și poziția defunctului, nu a putut fi stabilită din cauza distrugerii acestora.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Un cercel fragmentar din bronz (Fig. 71/11).
2. Două mărgelile din sticlă de formă tronconică decorate cu striuri în spirală (Fig. 71/1).
3. Mai multe mărgelile mărunte din sticlă (Fig. 71/5).
4. Două mărgelile îngemănate din sticlă (Fig. 71/6-7).
5. Mărgelile din carneol în formă de butoiuș (Fig. 71/2-4, 8-9).
6. Mărgea-pendantiv din bronz (Fig. 71/10).

B. Ofrandă

7. Cană de formă bitronconică ce are buza pronunțată și ușor evazată, umerii bine evidențiați, iar fundul plat. Toarta este prinsă la un capăt sub buza vasului și cu celălalt de umăr. Cana este modelată la roată din pastă fină de culoare cenușie (Fig. 71/12).

8. Vas ceramic de formă bitronconică cu buza evazată, gura largă, gâtul înalt în formă de pâlnie, corpul bombat, iar fundul plat. Vasul este modelat din argilă grosieră și este ars neuniform.

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Meljukova 1953, p. 65, 66 (sec. II-III p. Chr.); Fedorov 1960, p. 31-32 (sec. II – începutul sec. III p. Chr.); Ščukin 1971, p. 9 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 54, fig. 12A/19-30 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Grosu 1995, p. 151 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

91. LENKOVCY

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 10

Înmormântare efectuată într-un tumul scitic.

Forma gropii mormântului, la fel ca și poziția defunctului, nu a putut fi stabilită din cauza distrugerii acestora.

Mormântul nu avea mobilier funerar.

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Meljukova 1953, p. 65, 66 (sec. II-III p. Chr.); Fedorov 1960, p. 31-32 (sec. II – începutul sec. III p. Chr.); Ščukin 1971, p. 9 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 54; Grosu 1995, p. 151 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

92. LENKOVCY

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 12 (Fig. 71/13-15)

Înmormântare efectuată într-un tumul scitic.

Groapa mormântului de formă ovală era orientată pe axa N-S, iar defunctul era deșus în aceasta în poziție chircită.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgelile mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz.
2. Câteva mărgelile din chihlimbar.

B. Ofrandă

3. Văscior ceramic modelat cu mâna ce are buza evazată, gâtul îngust și înalt, corpul bitronconic cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a acestuia, iar fundul plat. Este modelat din argilă grosieră și este ars neuniform (Fig. 71/13).

4. Bol de formă tronconică cu buza invazată, fundul plat și bine pronunțat. El este modelat din pastă grosieră și ars neuniform (Fig. 71/15).

5. Văscior cu pereții aproape verticali, iar fundul plat. Acesta este modelat cu mâna din argilă semigrosieră și ars inoxidant neuniform (Fig. 71/14).

Datate: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Meljukova 1953, p. 65, 66 (sec. II-III p. Chr.); Fedorov 1960, p. 31-32 (sec. II – începutul sec. III p. Chr.); Ščukin 1971, p. 9 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 54-55, fig. 12A/31-33 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

93. LENKOVCI

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 15

Înmormântare efectuată într-un tumul scitic. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NV. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Vas ceramic de formă bitronconică cu buza evazată, gura largă, gâtul înalt în formă de pâlnie, corpul bombat, iar fundul plat. Vasul este modelat din argilă grosieră este ars neuniform și este identic cu cel din mormântul nr. 9 și 12.

Datate: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Meljukova 1953, p. 65, 66 (sec. II-III p. Chr.); Fedorov 1960, p. 31-32 (sec. II – începutul sec. III p. Chr.); Ščukin 1971, p. 9 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (probabil prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 55; Grosu 1995, p. 151 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

94. MAJAKI, raionul Beljaevsk, regiunea Odessa, Ucraina

Tumulul nr. 5 Mormântul nr. 3 (Fig. 72)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit la 3,8 m nord de centrul tumulului.

Groapa mormântului de formă dreptunghiulară avea colțurile rotunjite și era orientată de la NE la SV. Lungimea gropii era de 1,8 m, lățimea de 0,65 m, iar adâncimea de 1,75 m.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SV. Palma mâinii drepte se afla sub bazin, iar cea stângă pe acesta. Picioarele erau întinse drept (Fig. 72/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgele din sticlă de culoare albastră descoperite în timpul curățării scheletului.
2. Oglindă fragmentară din bronz ce se afla pe oasele cutiei toracice (Fig. 72/4).
3. Fusaiolă de formă bitronconică descoperită în timpul curățării scheletului (Fig. 72/3).
4. Cuțit din fier ce se afla alături de vasul ceramic în spatele craniului. Acesta, păstrat fragmentar, are spatele curbat, mânerul în formă de limbă, iar tăișul pe partea concavă (Fig. 72/5).

B. Ofrandă

5. Văscior ceramic modelat cu mâna din pastă grosieră descoperit în spatele craniului. Acesta este de formă bitronconică și are buza invazată, iar fundul plat (Fig. 72/2).

6. Mai multe oase de animale care se aflau în spatele craniului, lângă vasul ceramic și cuțit.

Datate: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Patokova, Dzigovskij, Zin'kovskij 1982, p. 134, fig. 2/1-5 (sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 46; Grosu 1995, p. 155 (sec. I p. Chr.); Dzigovskij 1997, p. 274-275 (sec. I p. Ch.).

95. MĂRCULEȘTI, raionul Florești, R. Moldova

Tumulul nr. 3 Mormântul nr. 4 (Fig. 73)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul vestic al tumulului la adâncimea de 1,6 m de la nivelul actual de călcare. Forma groapii mormântului nu a fost surprinsă.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N și avea fața cu privirea în sus. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept și puțin deviate spre vest. Talpa piciorului drept lipsește (Fig. 73/1). Sub schelet a fost surprins un strat compact de putregai de culoare brun-maronie ce provine de la acoperământul fundului gropii.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de bronz descoperită lângă clavicula stângă. Aceasta este realizată dintr-o singură bucată de metal, are resortul bilateral format din patru spire și coardă exterioară. Arcul este aplatizat sub forma unei plăci aproximativ ovale. Piciorul alungit este întors pe dedesubt și prins de partea îngustă a arcului prin înfășurare, formând mai multe spire. Lungimea - 3,6 cm, înălțimea arcului - 1 cm, lățimea arcului - 0,8 cm (Fig. 73/2).

2. Verigă de bronz ce are capetele libere și care se afla mai jos de genunchiul piciorului drept (Fig. 73/5).

3. Verigă de bronz, având capetele apropiate ce se afla mai sus de talpa stângă (Fig. 73/4).

4. Verigă de bronz ce are capetele petrecute și care a fost găsită mai sus de talpa stângă (Fig. 73/3).

Dată: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Tentiuc, Levinschi, Bejlekci 1986, p. 10-11, fig. 12/1-5; Bejlekci 1992, p. 75, 86, fig. 2/5-9 (sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); Grosu 1995, p. 161 (sec. I p. Chr.).

96. MĂRCULEȘTI

Tumulul nr. 3 Mormântul nr. 13 (Fig. 73)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la adâncimea de 2,44 m de la punctul convențional zero.

Groapa mormântului, a cărei formă nu a fost surprinsă, era orientată pe axa SSE-NNV. În groapă s-au păstrat mai multe scânduri fragmentare din lemn ce acopereau mormântul. Dintre acestea una avea lungimea de 2,15 m, lățimea de 15 cm, iar grosimea de 4 cm (Fig. 73/6). Groapa propriu zisă a avut, probabil, lungimea de 1,9 m, iar lățimea de 0,9 m. Fundul gropii era acoperit cu un strat de putregai vegetal de culoare cafenie.

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre N. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. Palma mâinii stângi, cât și partea inferioară a piciorului stâng lipsesc. Craniul era sfărâmat în mai multe bucăți și era vopsit cu o culoare roșie-închisă (Fig. 73/6).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din bronz, confecționată dintr-o singură bucată de metal, ce se afla pe partea dreaptă a cutiei toracice. Aceasta are resortul bilateral format dintr-un număr de 12 spire și coardă exterioară. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul se află spre capul arcului fiind doar sugerat, iar celălalt desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton, iar portagrafa este trapezoidală și plină. Lungimea - 2,1 cm, înălțimea arcului - 1 cm (Fig. 73/8).

2. Două mărgelile descoperite pe partea dreaptă a pieptului. Ele sunt din sticlă de culoare verde și albă și au o formă pătrată cu 12 muchii (Fig. 73/11-12).

3. Tubuleț din bronz descoperit la încheietura mâinii drepte (Fig. 73/9).

4. Verigă din bronz descoperită lângă umărul drept. Aceasta este confecționată dintr-o bucată de sârmă cu o grosime de 0,3 cm și are partea exterioară ornamentată cu un șir continuu de 12 noduri. Diametrul - 3 cm (Fig. 73/7).

B. Ofrandă

5. Două fragmente ceramice de la o cană modelată la roată din pastă fină de culoare cenușie-închisă ce se aflau lângă umărul stâng al defunctului. Acestea au suprafață lustruită, iar un fragment mai păstrează și un ornament orizontal format din două linii incizate (Fig. 73/10).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Tentiuc, Levinschi, Bejlekçi 1986, p. 18-20, fig. 26/1-6; Bejlekçi 1992, p. 81-82, 86, fig. 4/2-7 (a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II p. Chr.); Grosu 1995, p. 161 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

97. MIHAJLOVKA, raionul Sărata, regiunea Odessa, Ucraina

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 2 (Fig. 74)

Tumulul în care a fost descoperit mormântul se afla la 1,5 km de marginea sudică a satului. Acesta avea înălțimea de 0,4 m, iar diametrul de 20 m. În tumul au fost descoperite două morminte, unul sarmatic și altul medieval.

Mormântul este principal în tumul și a fost descoperit în centrul acestuia la adâncimea de 0,4 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu trepte de-a lungul laturilor lungi, era orientată pe axa SSE–NNV. Dimensiunile părții superioare a gropii erau de 3,7 x 1,3 m, iar a celei inferioare de 2,9 x 0,55 m. Adâncimea totală a gropii era de 2,1 m, iar cea de până la trepte de 1,2 m. Atât pe treapta estică, cât și pe cea vestică s-au păstrat fragmente de la scândurile din lemn ce acopereau mormântul. Fragmentele de scânduri păstrate au o lățime de 20 cm, iar grosimea de 3 cm (Fig. 74/1). Pe suprafața acestora s-a surprins un strat de putregai vegetal de culoare albă cu o grosime de 1,5 cm. Un astfel de strat de putregai a fost surprins și pe fundul gropii.

Scheletul defunctului era distrus în totalitate, însă părți ale acestuia se aflau atât pe fundul gropii, cât și în umplutura acesteia.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 42 mărgele întregi și 19 fragmentare din sticlă de culoare albastră, verde, albă, galbenă și roșie (Fig. 74/6-9).

2. Două fragmente de foiță din aur cu dimensiunile de 1,1 x 0,8 cm.

3. Afumătoare de formă tronconică modelată cu mâna din pastă grosieră ce a fost găsită în umplutura gropii. Aceasta are înălțimea de 9 cm, diametrul gurii de 19,5 cm, iar cel al fundului de 5 cm.

B. Ofrandă

4. Vas ceramic modelat cu mâna descoperit pe fundul gropii în colțul sud-estic al acesteia. Acesta are buza evazată și ornamentată cu alveole, gâtul scurt, umerii înalți bine evidențiați, iar fundul plat. Pereții părții inferioare a vasului se îngustează mult spre fundul vasului. Înălțimea - 38 cm, diametrul gurii - 23 cm, diametrul maxim al corpului - 29 cm, diametrul fundului - 11,7 cm (Fig. 74/4).

5. Castron modelat cu mâna ce se afla în umplutura gropii. Acesta are buza invazată, umerii bombați, iar fundul plat. Înălțimea - 8,7 cm, diametrul gurii - 14 cm, diametrul maxim al corpului - 17 cm, diametrul fundului - 13,5 cm (Fig. 74/5).

3. Peretele unui vas modelat cu mâna de culoare cenușie ce are suprafața lustruită.

4. Toarta unui vas modelat cu mâna de culoare cenușie.

5. Capac de formă conică cu toartă de prindere în formă de buton ce se găsea pe fundul gropii în colțul sud-estic al acesteia. Înălțimea - 10 cm, diametrul bazei - 20 cm (Fig. 74/3).

6. Fragmentele unui vas (câniță ?) modelat la roată cu pereții subțiri din pastă fină de culoare roșie.

7. Gâtul unei amfore cu părți din toarte (Fig. 74/2).

8. Toartă puternic profilată de la o amforă.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Subbotin, Dzigovskij 1990a, p. 18-19, fig. 15/1-9; Grosu 1990, p. 46; Grosu 1995, p. 156 (sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

98. MIHAJLOVKA

Tumulul nr. 3 Mormântul nr. 3 (Fig. 75-77)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 2,25 m de la suprafața mantalei tumulului.

Înmormântarea a fost efectuată într-o covată de lemn orientată pe axa SSE–NNV. Lungimea acesteia era de 2,32 m, lățimea în partea nordică de 0,76 m și 0,68 în partea sudică, iar adâncimea de 0,4 m. Grosimea pereților pe laturile lungi era de 5 cm, iar pe cele scurte de 13 cm. Covata a fost acoperită cu scânduri din lemn a căror grosime era de 4 cm (Fig. 75/1). Pe fundul acesteia se afla o cantitate semnificativă de cărbune de lemn. În umplutura din jurul mormântului au fost descoperite mai multe amfore romane fragmentare din pastă de culoare galbenă-deschisă ce au buza profilată, gâtul lung și îngust ce se lărgeste spre marginea inferioară.

Defuncta, o tânără de 18-22 de ani, era întinsă pe spate cu capul spre NNE. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 75/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două brățări de aur ce se aflau la încheieturile mâinilor. Acestea sunt din bară de aur hexagonală în secțiune, iar capetele libere și distanțate unul de altul. Diametrul - 6,5 cm (Fig. 75/15-16).

2. Colier din aur ce a fost descoperit în jurul gâtului defunctei. Acesta este format din două lanțuri din zale împletite. Zalele, realizate din aur, sunt strânse una de alta, fapt ce îi conferă aspectul unei împletituri. Între cele două lanțuri sunt intercalate cinci capsule ovale în plan ce sunt prinse între ele și de lanțuri prin intermediul știfturilor. Capsulele au în montură pietre semiprețioase și sticlă de diferite culori, iar marginile ornamentate cu granule. De capsula a doua și a patra este prins câte un lanțșor din aur de care este prins un pandantiv în formă de “fluture”. Acesta este împodobit cu cinci caboșoane, cu marginile ornamentate cu granule. Caboșoanele sunt împodobite cu pietre de diferite culori (Fig. 76).

3. Cercel din aur descoperit lângă tâmpla dreaptă. Acesta este confecționat dintr-o bucată de sârmă din aur de formă pătrată în secțiune cu un capăt ascuțit. Pe trei din cele patru laturi acesta are sudate cerculețe plate. Diametrul - 2,8 cm (Fig. 75/6).

4. Mai multe pandantive căldărușă din aur ce au fost găsite în jurul gâtului. Acestea au pe suprafața lor încrustate pietricele de culoare verde (Fig. 75/5).

5. 18 aplici din aur ce au forma unei rozete cu patru petale cu capetele ascuțite așezate în forma literei X. Petalele au câte o celulă umplută cu email de culoare albastră sau turcoaz. Pe partea interioară, la baza petalelor, sunt sudate patru urechișe de prindere (Fig. 75/2).

6. Opt aplici din aur ce au forma unei cruci. Acestea cu marginile rotunjite și conturate de o bordură în relief, iar în partea centrală au câte două cercuri în relief (Fig. 75/3).

7. 30 de aplici din aur de formă triunghiulară realizate prin ștanțare. Ele au suprafața ornamentată cu granule în tehnica *au repoussé* și sunt prevăzute cu trei orificii de prindere (Fig. 75/4).

8. 137 mărgelile mărunte din sticlă descoperite în partea inferioară a picioarelor, la încheieturile mâinilor, zona gâtului și cutiei toracice (Fig. 75/9).

9. Inel din bronz găsit pe unul din degetele mâinii drepte a defunctei. Acesta este confecționat din tablă de bronz și are veriga cu profil drept ce se lărgeste spre partea superioară, iar umerii convecși. În șatonul de formă ovală este montată faianță cu reprezentarea unui strugure în negativ (Fig. 75/12).

10. Fragmente de brocart (țesătură), din ață de aur.

11. Oglindă dreptunghiulară din bronz ce se afla în stânga craniului. Aceasta se afla într-o cutie din lemn acoperită cu un strat de ghips ornamentat cu motive fitomorfe și geometrice. Lungimea - 22,5, lățimea - 19,8 cm, grosimea - 0,4 cm (Fig. 75/11; 77).

12. 18 cuie și fragmente de la piese din bronz.

13. Vârful ascuțit al unei piese din fier.

14. Tijă din plumb cu căciuliță vopsită cu ocră roșu (Fig. 75/17).

15. Două plăcuțe din aur cu miezul din bronz ce au capetele perforate (Fig. 75/7-8).

16. Două fragmente de la o piesă din fier a cărei funcționalitate nu a putut fi stabilită.

17. Cutiuță de lemn descoperită în dreapta craniului. Aceasta este împărțită în șase compartimente în care se afla cretă, ocră de culoare galbenă, roz-deschisă, roșie, portocalie și purpurie. Dimensiunile cutiuței - 10 x 18 cm, dimensiunea compartimentelor - 5 x 6 cm. Grosimea pereților - 0,5 cm.

18. Două cupe din sticlă transparentă păstrate în stare fragmentară ce au fost descoperite în spatele craniului și colțul nord-estic al covatei. Exemplarul, restaurat, are corpul de formă semisferică și este prevăzut cu picioruș scurt. Buza este dreaptă, ușor ascuțită și placată cu foiță din aur. Sticla este transparentă de culoare gălbuie. Înălțimea - 5,5 cm, diametrul gurii - 7 cm, diametrul piciorului - 0,8 cm (Fig. 75/13).

19. Cană din sticlă ce se afla în spatele craniului, lângă cutiuța de lemn. Acesta are corpul piriform, buza evazată și ușor îngroșată, gâtul înalt și îngust, iar fundul concav. Toarta este prinsă cu capătul de sus aproape perpendicular de gâtul vasului, sub buză, iar capătul de jos cade puțin oblic pe umăr. Înălțimea canii - 26,5 cm, diametrul gurii - 4,5 cm, diametrul gâtului - 3,5 cm, diametrul corpului - 12,5 cm, diametrul fundului - 7,5 cm (Fig. 75/10).

20. Afumătoare modelată cu mâna de mici dimensiuni. Ea are forma unui bol, buza ușor rotunjită, pereții verticali, iar fundul plat. Pereții sunt perforați pe laturi în patru locuri. Înălțimea - 3,7 cm, diametrul gurii - 4,6 cm, diametrul fundului - 4,2 cm (Fig. 75/14).

B. Ofrandă

21. Fragmentele a patru vase de lemn ce se aflau în spatele craniului. Dintre acestea se evidențiază fragmentele vasului ce avea buza dreaptă și cele de la unul de formă semisferică cu buza evidențiată și fundul ușor îngroșat.

22. Strachină fragmentară modelată cu mâna ce are buza rotunjită și ornamentată cu alveole de formă rotundă.

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Subbotin, Dzigovskij 1990a, p. 19-21, fig. 15/10-16, 16/1-9; Grosu 1990, p. 92; Grosu 1995, p. 156 (sec. IV p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 74-75, 201, fig. 33, 36/4-5, 37/2, 6, 8, 38, 43/1-6 (sec. I p. Chr.); Babeș 1999, p. 232, fig. 9/2 (sec. I p. Chr.); Bârcă 2000c, p. 302, fig. 3/3, 4 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

99. MOCRA, raionul Rîbnița, unitatea teritorială din stânga Nistrului, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 4 (Fig. 78/1-2)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului ce se afla la 1,3 km nord-vest de satul Mokra. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului.

Forma groapii mormântului nu a fost surprinsă.

Scheletul a fost depus întins pe spate cu capul spre SE. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. S-au păstrat oasele craniului, mâinii și piciorului stâng. Oasele erau vopsite în culoare maronie-roșiatică. Defunctul a fost înfășurat, probabil, în coajă de copac de la care s-au păstrat resturi de culoare maronie-roșiatică atât sub schelet cât și deasupra lui (Fig. 78/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgea din sticlă de formă ovală mult alungită care se afla pe partea dreaptă a pieptului. Aceasta are suprafața ornamentată cu "ochi" circulari de culoare cefenie-verzuie cu diametrul de 0,4-0,5 cm. Lungimea mărgelei - 2,7 cm, diametrul maxim - 0,95 cm (Fig. 78/2).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Ščerbakova, Kašuba 1990, p. 3, 6-7, pl. IV/5, VIII/2; Kašuba, Kurčatov, Ščerbakova 2001-2002, p. 192, 225-226, fig. 4/4, 7 (sec. I a. Chr. – hotarul dintre sec. I a. Chr. – I p. Chr.).

100. MOCRA

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 10 (Fig. 78/3-12)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului ce se afla la 1,3 km sud-vest de satul Mokra. Mormântul a fost descoperit în zona centrală a tumulului.

Groapa mormântului de formă dreptunghiulară avea dimensiunile de 1,2 x 1,8 m și era orientată pe axa N-S.

Fundul gropii era presărat cu praf de cretă.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 78/3).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Inel de tâmplă din sârmă de aur descoperit în dreapta craniului. Acesta este ornamentat pe partea exterioară cu două grupuri a câte patru granule sudate (trei la bază și una în centru) ce dau forma unui ciorchine. Diametrul - 1,7 cm, diametrul în secțiune - 0,2 cm (Fig. 78/4).

2. Brățara din bronz ce se afla pe mâna dreaptă a defunctului. Aceasta este realizată dintr-o singură bucată de metal și are capetele petrecute, care reprezintă capete de șarpe realizate foarte realist. Diametrul brățării - 5,8 cm, diametrul în secțiune al sârmei - 0,2 cm (Fig. 78/5).

3. 13 scarabei din faianță egipteană de culoare verzui-albăstruie și galbenă ce se aflau la încheietura mâinii stângi (Fig. 78/10).

4. Două mărgelă din sidif de formă rotundă descoperite lângă scarabei (Fig. 78/8-9).

5. Două mărgelă din sticlă policromă cu mijlocul de culoare galbenă de la care pornesc petale de culoare albastră. Acestea au fost descoperite la încheietura mâinii stângi alături de scarabei (Fig. 78/6-7).

6. Afumătoare modelată cu mâna ce se găsea lângă mâna dreaptă. Aceasta are forma unui butoiș, buza invazată, fundul plat, iar pereții perforați în șase locuri. Înălțimea - 3,3 cm, diametrul gurii - 4 cm, diametrul fundului - 4,8 cm (Fig. 78/11).

B. Ofrandă

7. Cană modelată la roată ce se afla în dreapta craniului. Aceasta are buza evazată, gâtul înalt și cilindric, corpul sferoidal, iar fundul inelar. Toarta este prinsă cu un capăt de mijlocul gâtului, iar cu celălalt de umăr. Ea este din pastă fină de culoare cenușie și are suprafața lustruită. În partea superioară a corpului cana este ornamentată cu linii verticale drepte și văluroase realizate prin lustruire, iar pe gât cu un brâu concentric în relief. Înălțimea - 16 cm, diametrul gurii - 9,4 cm, diametrul maxim al corpului - 14 cm, diametrul fundului - 9 cm (Fig. 78/12).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Ščerbakova, Kašuba 1990, p. 13-15, V/2, X; Ščerbakova, Kašuba 1993 (sec. I p. Chr.); Kašuba, Kurčatov, Ščerbakova 2001-2002, p. 196, 226-227, fig. 6 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

101. MOCRA

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 2 (Fig. 79-81)

Înmormântare sarmatică principală efectuată într-un tumul ce se afla la o distanță de 3 km sud-est de satul Mokra. Movila avea înălțimea de 3 m, iar diametrul de 50 m. În urma observațiilor de pe teren s-a constatat că înainte de ridicarea tumulului au avut loc acte rituale pregătitoare. În jurul camerei funerare de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de 3,4 x 3,2 în partea superioară și 2,35 x 3,26 în partea inferioară a fost ridicat un val din lut, care trecea lin într-o platformă din lut bine bătătorită a

căruia diametru era de 33,5 m. Pe această platformă s-a efectuat un ospăț funerar urmele cărora s-au păstrat prin grămezile de amfore sparte intenționat. Camera funerara era orientată pe axa N-S și avea adâncimea de 2,12-2,2 m. Aceasta a fost acoperită cu două rânduri de bârne de lemn.

Pe fundul gropii funerare la 1,2 m de peretele nordic, 0,35 m de la cel sudic, 0,75 m de cel vestic și 0,9 m de cel estic era așezată o covată făcută dintr-un trunchi de copac prevăzută cu capac în care se aflau resturile defunctului. Aceasta avea lungimea de 1,7 m, lățimea de 0,7-0,72 m, iar înălțimea păstrată de 0,15 m. Pereții acesteia erau subțiri și ușor invazați, iar grosimea lor cuprinsă între 5 și 8 cm. Grosimea părții păstrate a capacului era de 3-5 cm (Fig. 79/1).

Scheletul a fost distrus și scos în totalitate din mormânt în timpul jefuirii. În covata au fost găsite doar câteva falange de degete și coaste rupte. Probabil defunctul a fost depus în covată întins pe spate cu capul spre N.

Deși mormântul a fost jefuit încă din antichitate, pe fundul camerei funerare și în covată s-au păstrat numeroase și diverse obiecte din cadrul mobilierului funerar.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 108 aplici din aur de formă circulară în plan și semisferică în profil ce se aflau în covată. Acestea sunt realizate prin ștanțare și au câte o urechiușă de prindere pe partea interioară. Două dintre aplici sunt prevăzute cu câte două orificii amplasate simetric. Diametrul – 0,4 cm, înălțimea – 0,2 cm (Fig. 79/10).

2. 150 aplici din aur în formă de lacrimă ce au fost găsite în covată. Acestea sunt realizate prin ștanțare și au la ambele capete câte un orificiu. Lungimea – 0,8 cm (Fig. 79/11).

3. Șase aplici din aur de formă circulară în plan ce se aflau în covată. Ele sunt realizate prin ștanțare și au partea centrală bombată, iar marginile proeminente și ornamente cu linii transversale. Aplicile sunt prevăzute cu câte două orificii de prindere amplasate simetric. Diametrele – 0,5 și 0,7 cm (Fig. 79/12).

4. Clopoțel din aur ce se găseau în covată. Este prins de o plăcuță discoidală din aur cu ajutorul unui lănișor din două verigi. Dimensiunile clopoțelului 0,9 x 1 cm, diametrul discului – 0,8 cm, lungimea lănișorului – 0,6 cm (Fig. 79/9).

5. Două aplici din aur de formă dreptunghiulară ce se găseau în covată. Acestea sunt realizate prin ștanțare și au reprezentat pe ele figura unui cal stilizat șezând. În cele patru colțuri acestea au câte un orificiu de prindere. Dimensiunile - 1 x 1,5 cm (Fig. 79/7-8).

6. Două inele din aur ce se aflau în covată. Aceștia sunt confecționați dintr-o fâșie de tablă. Șatonul acestora este în formă de amforă în a cărei corp este montată o piatră de turcoaz. Diametrul – 1,6 cm (Fig. 79/13-14).

7. Inel spiralic din aur ce a fost găsit în covată. El este realizat dintr-o singură bucată de aur, triunghiulară în secțiune, cu capetele lățite și împodobite cu cinci caboșoane rotunde și două în formă de frunză de salcie. Caboșoanele rotunde sunt împodobite cu granat, iar cele în formă de frunză cu pastă albastruie. Diametrul – 1,8 cm (Fig. 79/15).

8. Fragmente de foiță din aur descoperite în umplutura gropii funerare.

9. Trei mărgelile de formă bitronconică alungită ce se aflau în covată. Ele sunt din sticlă policromă de culoare verde și au suprafața cu mozaic de decoruri conținând dungi roșii și albe și înserări în formă de picătură. Lungimea – 3,5-4,5 cm, diametrul – 1,5-1,9 cm (Fig. 80/4).

10. 33 de mărgelile din chihlimbar de diferite forme ce se găseau în covată (Fig. 80/3).

11. Zece mărgelile din gagat, de formă cilindrică, ce au fost descoperite în covată. Lungimea – 0,3-0,5 cm, diametrul – 0,2-0,4 cm (Fig. 80/1).

12. 18 mărgelile din coral, de formă cilindrică, ce au fost găsite în umplutura gropii funerare. Lungimea – 0,6-0,7 cm, diametrul – 0,3-0,4 cm (Fig. 80/2).

13. Mai multe mărgelile mărunte de formă cilindrică din sticlă de culoare albă, galbenă, roșie, turcoaz și albastră-deschisă.

14. Mărgea din rocă cretoasă de formă rotundă ce se afla în covată (Fig. 80/5).

15. Amuletă din cremene de culoare cenușie-închisă de formă neregulată ce se afla în covată. Aceasta este prevăzută cu un orificiu și are dimensiunile de 3,7 x 5 x 3,5 cm, iar grosimea în secțiune de 1-1,2 cm.

16. Plăcuță dreptunghiulară din os de elefant cu reprezentarea sculptată în relief a lui Eros-Cupidon ce se afla, ca și cele ce vor fi prezentate în mai jos, în covată. Dimensiunile – 3,8 x 4 x 8 cm, grosimea – 0,2-0,4 cm.

17. Plăcuță din os de elefant cu reprezentarea sculptată în relief a lui Eros. Dimensiunile - 4 x 1,5 x 3,2 cm, grosimea – 0,2-0,6 cm.

18. Plăcuță dreptunghiulară din os de elefant cu reprezentarea sculptată în relief a lui Eros. Dimensiunile – 2,6 x 4,5 x 5,5 cm, grosimea – 0,3-0,6 cm.

19. Plăcuță fragmentară din os de elefant cu reprezentarea sculptată în relief a lui Eros. Dimensiunile - 2 x 4,2 x 5 cm, grosimea – 0,2-0,5 cm.

20. Plăcuță dreptunghiulară din os de elefant cu reprezentarea sculptată în relief a unui palmier și a unei palme în care este strânsă coada din lemn a unei lănci. Dimensiunile - 2 x 5 cm, grosimea – 0,2-0,5 cm.

21. Plăcuță fragmentară din os de elefant cu reprezentarea sculptată în relief a unei palme în care este strânsă coada din lemn a unei lănci. Dimensiunile – 0,8 x 5 cm, grosimea – 0,1-0,3 cm.

22. Plăcuță fragmentară din os de elefant cu reprezentarea sculptată în relief a unei lănci. Dimensiunile – 0,7 x 3,5 cm, grosimea – 0,1-0,4 cm.

23. Plăcuță fragmentară din os de elefant cu reprezentarea sculptată în relief a unei lănci cu vârful în jos și talpa unui picior. Dimensiunile – 1,2 x 1,5 cm, grosimea – 0,1-0,2 cm.

24. Plăcuță din os de elefant de formă dreptunghiulară alungită ce are un capăt rupt iar celălalt tăiat teșit. Suprafața acesteia este șlefuită și decorată cu două linii paralele incizate. Dimensiunile – 1,7 x 11 cm, grosimea – 0,2 cm.

25. Plăcuță din os de elefant de formă dreptunghiulară alungită ce are un capăt rupt iar celălalt tăiat teșit. Suprafața acesteia este șlefuită și decorată cu două linii paralele incizate. Dimensiunile – 1,2 x 5,5 cm, grosimea – 0,1 cm.

26. Trei piciorușe din os de elefant de formă cilindrică ce au fost găsite în covată. Suprafața acestora este șlefuită și decorată pe centru cu câte o linie îngustă incizată. Diametrul unui picioruș este de 2,1 cm, iar al celorlalte două de 1,7 cm. Înălțimea – 1,2 cm, diametrul orificiului primului picioruș - 1,5 cm, iar a celorlalte două - 1-1,2 cm.

27. Cazan de bronz, de mici dimensiuni, ce se afla în colțul sud-estic al camerei funerare la est de cana din bronz. Acesta are corpul în formă de lalea, piciorul în formă de pâlnie, iar mânere reprezentând doi țapi stilizați. Corpul cazanului este ornamentat cu striuri verticale, buza și partea de mijloc cu câte un brâu ce imită șnurul, iar piciorul cu striuri orizontale. Înălțimea – 19 cm, diametrul gurii – 12,5 cm, diametrul la baza piciorului – 10 cm (Fig. 81/1).

28. Opaiț din bronz ce se afla lângă peretele estic al camerei funerare. Acesta are rezervorul circular, baza dreaptă, pereții verticali, ciocul semicircular, toarta circulară în formă de panglică, apărătoare de flacără în formă de frunză și fără disc (partea superioară). Diametrul corpului – 10 cm, diametrul ciocului – 3,5 cm, diametrul toartei – 2,5 cm, înălțimea corpului – 2,5 cm, dimensiunile apărătorii de flacără – 0,2 x 5,5 x 6,5 cm (Fig. 79/5).

29. Castron de bronz de formă emisferică ce se găsea în colțul sud-estic al camerei funerare lângă colțul sud-estic al covetei. Acesta este de formă emisferică, buza evidențiată și ușor evazată, iar fundul ușor concav. Sub buză este ornamentat cu două linii orizontale incizate. Pe corp castronul are sudate trei toarte, în formă de frunză, iar pe fund este ornamentat cu patru cercuri concentrice incizate. Diametrul – 29,5 cm, înălțimea – 8 cm (Fig. 81/3).

30. Trei fragmente de toarte din bronz în formă de frunză ce au fost sudate pe corpul castronului. Dimensiunile – 5 x 3,5 x 0,2 cm (Fig. 80/9).

31. Cană de bronz ce se afla în colțul sud-estic al gropii funerare între castronul din bronz și bolul ceramic modelat la roată. Aceasta este de formă bitronconică și are umerii foarte ridicați, gâtul

îngust și înalt, iar fundul plat. Toarta din fier este prinsă la un capăt de buză, iar la celălalt de corp. Pentru o fixare mai bună aceasta este prinsă cu ajutorul unei bande din fier de gătul căni. Corpul este lucrat, prin batere, din tablă subțire de bronz, iar gura trilobată este prevăzută cu un capac din tablă subțire din același metal. Înălțimea – 29 cm, înălțimea corpului – 16 cm, diametrul – 21 cm (Fig. 81/2).

32. Fragmentele de la un vas de sticlă ce se aflau în umplutura gropii funerare.

33. Două armături din bronz de formă circulară ce provin de la butoiul din lemn. Diametrele armăturilor – 24-28 cm și 25-29 cm, lățimea – 6 cm (Fig. 80/8).

34. Toartă din bronz, în forma literei Ω, de la butoiul din lemn. Aceasta este ornamentată pe mijloc cu trei brâuri în relief, iar pe capetele mânerelor sunt fixate reprezentări figurate și două cleme de prindere pe partea lemnoasă. Lungimea – 13 cm (Fig. 80/7).

35. Plăcuță din bronz pe care s-a păstrat prinsă o plăcuță dreptunghiulară cu nit vertical. Dimensiunile 4,5 x 11 cm.

36. Trei ținte din bronz, cu cap semisferic, realizate prin turnare, ce erau înfipte în fundul vasului de lemn servind ca piciorușe. Lungimea – 3,9, dimensiunile capului – 1,7 x 1 cm (Fig. 80/6).

37. Piesă din bronz din două plăcuțe subțiri prinse pe margini cu două nituri. Lungimea plăcuțelor - 3 cm, lățimea - 0,6 cm, înălțimea niturilor – 0,6 cm.

38. Două piese realizate din sârmă subțire de bronz care au forma unei rame dreptunghiulare a căror capete sunt libere.

39. Cui din fier, circular în secțiune, iar capul semisferic. Lungimea – 2 cm.

40. Piesă fragmentară din fier realizată dintr-o bară a cărei funcționalitate nu poate fi stabilită.

41. Patru piese fragmentare realizate din bară de fier pătrată în secțiune și îndoită în unghi drept. Dimensiunile – 2,3 x 3 cm, 2 x 2 cm, 2,5 x 2 cm, 1,8 x 1,5 cm.

42. Vas ritual modelat cu mâna ce se afla în colțul sud-estic al gropii funerare la este de cazanul de bronz. Acesta are corpul cilindric, buza tăiată drept și este prevăzut cu trei piciorușe. În proporție de două treimi vasul era umplut cu cenușă și cărbune de lemn ars. Înălțimea – 14 cm, diametrul gurii – 14,8 cm (Fig. 79/2).

43. Afumătoare de mici dimensiuni modelată cu mâna ce se afla în interiorul vasului ritual. Aceasta are forma unui trunchi de piramidă, iar pereții perforați. Pereții interiori prezintă urme de ardere. Înălțimea – 4,5-5,5 cm. Dimensiunile părții superioare – 5 x 5,5 x 6,5 x 6,5 cm (Fig. 79/4).

44. Afumătoare de mici dimensiuni modelată cu mâna ce se afla ca și precedenta în interiorul vasului ritual cu trei picioare. Aceasta are forma unui bol, iar pereții perforați. În interior pereții prezintă urme de ardere. Înălțimea – 4,5-6 cm, diametrul gurii – 7,6 cm (Fig. 79/3).

B. Ofrandă

45. Bol modelat la roată ce se găsea în colțul sud-estic al gropii funerare lângă castronul din bronz. Aceasta are pereți drepți, marginea rotunjită cu mulară pe partea de jos, iar fundul inelar. Acesta este din pastă fină de culoare gălbui-roșiatică și mai păstrează pe alocuri urmele firnisului de culoare roșie. Diametrul gurii - 22,5 cm, diametrul fundului - 9 cm, înălțimea – 9 cm (Fig. 79/6).

46. Fragmente de la un butoi de lemn ce se afla în colțul nord-estic al camerei funerare. Diametrul butoiului - 56 cm, lățimea scândurilor de la fund – 8-10 cm

47. Fragmentele de la un vas din lemn a cărui resturi au fost surprinse în interiorul butoiului. Acesta avea diametrul nu prea mare și probabil a fost o cupă. Diametrul – 16 cm, grosimea păstrată a pereților – 2 cm.

48. Vas din lemn în stare fragmentară aflat lângă cel în formă de butoi. Diametrul – 35 cm, grosimea pereților – 2 cm.

Datare: începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Șerbakova, Kašuba 1990, p. 26-43, pl. XIII-XXV; Șerbakova, Kašuba 1993 (sfr. sec. II p. Chr. – începutul sec. III p. Chr.); Kašuba, Kurčatov, Ščerbakova 2001-2002, p. 200-213, 226-242, fig. 8-9, 11-17 (primul sfert al sec. II p. Chr.).

102. NADLIMANSKOE, raionul Ovidiopol', regiunea Odessa, Ucraina

Mormânt plan (Fig. 82)

În aşezarea de secol VI-V a. Chr. de la Nadlimanskoe, într-un mic cenuşar ce conţinea fragmente ceramice modelate cu mâna şi la roată, cât şi fragmente de amfore greceşti, a fost descoperit un mormânt sarmatic.

Groapa mormântului era de formă dreptunghiulară şi avea colţurile rotunjite. Aceasta era orientată de la NV la SE şi a tăiat tot stratul cenuşarului plus stratul de cernoziom de sub acesta. Fundul gropii se afla în steril la adâncimea de 0,86-0,9 m. Lungimea gropii era de 2 m, iar lăţimea de 0,6 m (Fig. 82/1). Umplutura gropii consta din pământul scos la săparea acesteia. În umplutură la adâncimea de 0,5 m de la nivelul actual de călcare au fost surprinse resturile unui acoperământ de lemn. Pe fundul gropii şi de-a lungul pereţilor au fost surprinse urmele unui sicriu din scânduri de lemn.

Scheletul, aparţinând unei adolescente, înclinat pe umărul drept, era întins pe spate cu capul spre NV. Mâna stângă era întinsă de-a lungul corpului, iar cea dreaptă era îndoită din cot. Palmele ambelor mâini erau puse pe bazin, iar picioarele erau întinse drept şi apropiate în zona genunchilor (Fig. 82/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Pandantiv din gagat de formă relativ bitronconică, rotund în secţiune, ce se afla pe pieptul defunctei. La capătul superior acesta are un orificiu de prindere. Partea superioară este circulară în secţiune şi tăiată drept, iar cea inferioară are forma unui con hexagonal. Suprafaşa este uşor şlefuită (Fig. 82/2).

2. Oglindă de bronz cu discul rotund şi plat ce se afla lângă talpa piciorului drept. Diametrul - 4,5 cm (Fig. 82/5).

3. Sulă din os rotundă în secţiune ce a fost descoperită sub craniu. Diametrul în secţiune - 0,2 cm (Fig. 82/3).

B. Ofrandă

4. Cană modelată la roată din pastă fină de culoare cenuşie ce se afla lângă în stânga craniului. Aceasta are buza evazată, gâtul înalt şi larg, corpul bitronconic foarte lat, iar fundul inelar. Toarta masivă este prinsă la un capăt de mijlocul gâtului, iar la celălalt de umăr. Pe mijlocul gâtului şi în zona dintre gât şi corp cana este ornamentată cu două brăie în relief dispuse orizontal. Cana este din pastă fină şi are suprafaşa acoperită cu angobă cenuşie-închisă uşor lustruită. Înălţimea - 14,5 cm, diametrul gurii - 8 cm, diametrul corpului - 15 cm (Fig. 82/4).

Dată: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Meljukova 1984, p. 188-191, fig. 1 (sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 76-77; Dzygovs'kyj 1997, p. 276 (prima jumătate a sec. II p. Chr.); Grosu 1990, p. 115; Grosu 1995, p. 155 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

103. NICOLSCOE, raionul Slobozia, unitatea teritorială din stânga Nistrului, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 7 (Fig. 83)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparţinând epocii eneolitice. Mormântul a fost descoperit la distanţa de 4,5 m nord-est de centrul tumulului, în stratul de cernoziom al mantalei la adâncimea de 0,7 m. Forma gropii nu a putut fi delimitată.

Defunctul (copil de 4-6 ani), era întins pe spate cu capul spre S. Oasele mâinilor şi a cavităţii toracice au fost deranjate de rozătoare, iar picioarele erau întinse drept. Sub schelet s-au păstrat resturi de putregai vegetal de culoare maronie-închisă (Fig. 83/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de bronz de schemă Latène mijlociu ce se afla în regiunea gâtului. Aceasta este lucrată dintr-o singură bucată de sârmă circulară în secţiune. Ea are resortul bilateral format dintr-un număr de

6 spire și coardă exterioară. Piciorul este întors pe deasupra arcului și răsucit în formă de spirală înălțuită, iar capătul înfășurat pe arc. Lungimea - 5,8 cm (Fig. 83/2).

B. Ofrandă

2. Văscior ceramic modelat cu mâna din argilă grosieră ce se afla în dreapta craniului. El are corpul bombat, gâtul îngust, buza evazată, iar fundul plat. Înălțimea - 11 cm, diametrul gurii - 5 cm, diametrul maxim al corpului - 8,5 cm, diametrul fundului - 5,5 cm (Fig. 83/3).

Dată: prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Levinschi, Agulnicov 1996-1997, p. 87, 89, 91, fig. 1/1-3 (mijlocul - a doua jumătate a sec. II a. Chr.); Grosu 1995, p.161, 167, fig. 3/3-4 (sfr. sec. III – prima jumătate a sec. II a. Chr.); Agul'nikov, Sava 2004, p. 7, 11-12, 225-226, fig. 4/4, 6, 10.

104. NOVOCOTOVCK, raionul Slobozia, unitatea teritorială din stânga Nistrului, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 3 (Fig. 84)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii eneolitice. Mormântul a fost descoperit la distanța de 0,6 m nord-est de centrul acestuia în stratul de cernoziom și la adâncimea de 0,4 m. Forma gropii n-a putut fi delimitată.

Defunctul (bărbat de 35-40 ani), era întins pe spate cu capul spre SSV. Mâna dreaptă era întinsă pe lângă corp, iar stânga era îndoită din cot și avea palma pusă pe bazin. Picioarele erau întinse drept (Fig. 84/1). Deasupra scheletului au fost surprinse resturi de putregai de culoare maronie-închisă ce provenea de la acoperământ. Resturi de putregai de aceeași culoare au fost surprinse atât sub schelet cât și în jurul lui. Sub craniu se afla un strat mai consistent de putregai de culoare cenușie-închisă ce forma o "perină" pusă sub cap.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din fier ce se afla pe cutia toracică a defunctului. Aceasta are resortul bilateral din patru spire și coardă interioară. Arcul este simplu și circular în secțiune, iar portagrafa este plină, având formă triunghiulară alungită. Lungimea - 9,6 cm, lungimea spiralei - 2,2 cm (Fig. 84/2).

2. Cuțit de fier ce se afla în dreapta craniului, printre oasele picioarelor și craniului de la o ovi-caprină. Acesta are lamă dreaptă și este prevăzut cu limbă pentru mânerul de lemn. Lungimea - 11,5 cm, lățimea lamei - 1,8 cm (Fig. 84/3).

B. Ofrandă

3. Cană modelată la roată ce se afla în stânga craniului. Aceasta este de formă bitronconică și are gâtul larg și scurt, buza evazată, iar fundul inelar. Toarta este prinsă cu un capăt de buza vasului, iar celălalt de umăr. Ea este modelată din pastă fină de culoare cenușie și are suprafața lustruită. Cana poate fi considerată rebut, deoarece pe suprafața ei sunt multe umflături de la ardere excesivă, pe alocuri fiind chiar zgurificată. Vasul este ușor deformat și are înălțimea - 16 cm, diametrul gurii - 9,8 cm, diametrul maxim al corpului - 15,5 cm, diametrul fundului - 6,8 cm (Fig. 84/4).

Dată: sfr. sec. I a. Chr. - prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Levinschi, Agulnicov 1996-1997, p. 87, 89, 90, fig. 1/4-7 (sfr. sec. I a. Chr.); Agul'nikov, Sava 2004, p. 174-177, 226, fig. 87/4-7.

105. OBILENI, raionul Hîncești, R. Moldova

Tumulul nr. 5 Mormântul nr. 2 (Fig. 85-86)

Înmormântare principală efectuată într-un tumul situat la 0,5 km nord de satul Obileni.

Mormântul se afla în centrul tumulului.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară, având colțurile rotunjite, era orientată pe axa N-S cu o mică deviere. Pereții gropii erau aproape verticali, iar fundul gropii puțin înclinat spre sud. Umplutura gropii consta dintr-un sol amestecat și compact în partea de sus și mătăros în partea de jos.

În partea de nord, în umplutură, s-au întâlnit oase umane izolate și fragmente de amfore. Lungimea gropii era de 3,92 m, lățimea de 1,65-1,9 m, iar adâncimea de 1,52-1,57 m (Fig. 85/1).

Mormântul a fost înconjurat cu un șanț circular întrerupt în partea de NNE. Diametrul șanțului era de 14 m, adâncimea de aproximativ 1 m, iar lățimea de 0,3-0,37 m. În partea centrală a trecerii spre mormânt, între capetele șanțului, au fost descoperite 263 fragmente de amfore (pereți, buze, toarte), (Fig. 85/2, 8).

Din păcate mormântul era distrus, iar resturile arheologice erau grupate cu precădere în partea de nord a gropii, al cărui fund era acoperit cu fragmente de cărbuni de lemn.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 15 fragmente de diferite dimensiuni ce provin de la câteva vase de sticlă opacă (Fig. 85/3-5).
2. Mai multe fragmente, de diferite dimensiuni, de la un obiect din fier puternic corodat. Pe două dintre ele s-au păstrat nituri de bronz. O parte dintre acestea sunt acoperite cu foiță din aur, ornamentată cu șiruri de împunsături. Fragmentele enumerate provin, probabil, de la o spadă de fier și de la o teacă (Fig. 86/3-5, 7).
3. Mai multe fragmente de la obiecte din fier ce se aflau în partea de sud a gropii.
4. Cataramă dreptunghiulară din fier, puternic corodată, de mari dimensiuni prevăzută cu limbă. Lungimea limbii - 4,6 cm (Fig. 86/6).
5. Limbă din fier ce provine, probabil, de la o cataramă similară cu cea precedentă.
6. Verigă din bronz cu diametrul de 3,2 cm trecută printr-un laț executat dintr-o bară de bronz cu secțiune pătrată, ale cărei capete sunt trasate în formă circulară, în centrul ambelor gășindu-se câte un spin prin intermediul căruia laturile se întăreau pe un obiect de lemn (Fig. 86/8).
7. Verigă din bronz cu diametrul de 4,2 cm (Fig. 86/1).
8. Trei plăcuțe circulare din bronz de diferite dimensiuni (Fig. 85/ 6).
9. Doi saltaleoni din foiță de bronz (Fig. 85/7).

B. Ofrandă

10. Cupă modelată la roată de formă tronconică ce are buza dreaptă trasă spre interior, iar fundul plat. Aceasta este din pastă fină de culoare roșiatică și are suprafața acoperită cu firnis roșu. Înălțimea - 6,1 cm, diametrul gurii - 12,4 cm, diametrul fundului - 4,8 cm (Fig. 86/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Levițki, Manzura, Demcenko 1996, p. 55-56, 90, fig. 45/4; 46-48 (sec. I-II p. Chr.); Grosu 1995, p. 161 (sec. I p. Chr.).

106. OLĂNEȘTI, raionul Ștefan Vodă, R. Moldova

Tumulul nr. 13 Mormântul nr. 3 (Fig. 87-88)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la adâncimea de 1,4 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară, avea colțurile rotunjite și era orientată pe direcția NE – SV. Lungimea acesteia era de 2,85 m, iar lățimea de 0,95-1,05 m. Groapa a fost prevăzută cu trepte, care însă au fost surprinse doar în profilul nr. 1 (Fig. 87/1). Judecând după profil lățimea acestora era de 0,20-0,30 m. În partea nordică, pe treaptă, au fost surprinse fragmente de la bârnele din lemn ce acopereau groapa. În umplutura gropii au fost descoperite patru fragmente de bârne din lemn ce aveau o lungime de 0,3 m și diametrul de 0,1-0,2 m.

Defunctul (adult), era întins pe spate cu capul spre NE și fața în sus. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 87/1).

Pe schelet, în special în zona picioarelor, se întâlneau mici fragmente de piele de culoare roșie, probabil, de la încălțăminte defunctului.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din bronz în formă de disc ce a fost găsită pe clavicula stângă a defunctului. Aceasta are marginea ornamentată cu festoane semicirculare perforate, iar în partea centrală cu patru orificii în formă de semilună dispuse simetric. În mijloc aceasta este ornamentată cu două cercuri concentrice incizate. Pe partea interioară aceasta are un sistem de închidere prin balama. Aceasta este formată din două plăcuțe distanțate și găurite în care este introdusă axa în jurul căreia pivotează acul, păstrat fragmentar. Diametrul - 3,5 cm, grosimea - 0,2 cm (Fig. 87/4).

2. Pumnal din fier cu mâner simplu ce se afla lângă șoldul drept. Pe suprafața lamei se mai păstrau urmele tecii din lemn, iar pe mâner urme de la partea lemnoasă a acestuia. Lungimea totală - 37,5 cm, lungimea lamei - 28 cm, lungimea mânerului - 9,5 cm. (Fig. 87/8).

3. Cuțit din fier, rupt din vechime, ce se afla deasupra pumnalului. Lungimea păstrată - 13 cm, lățimea - 2,5 cm, grosimea - 1 cm (Fig. 88/1).

4. Cataramă inelară cu limbă realizată din bronz ce se afla pe partea stângă a pieptului. Diametrul - 1,5 cm (Fig. 88/3).

5. Cataramă inelară cu limbă realizată din bronz ce se găsea în zona brâului. Diametrul - 3 cm (Fig. 88/4).

6. Două verigi din bronz ce au fost descoperite lângă umărul drept. Diametrul - 2,8-2,9 cm (Fig. 88/2, 5).

7. Vârf de săgeată din fier cu trei aripioare tăiate în unghi drept spre peduncul ce se afla lângă încheietura mâinii drepte.

8. Zece vârfuri de săgeți din fier cu trei aripioare tăiate în unghi drept spre peduncul ce erau așezate într-o grămadă compactă (Fig. 88/7).

9. Cute de formă dreptunghiulară alungită ce a fost găsită în zona brâului, alături de cataramă. Aceasta are colțurile rotunjite și este prevăzută cu un orificiu pentru atârănare. Lungimea - 8,3 cm, lățimea - 1-1,5 cm, grosimea - 0,5-0,7 cm (Fig. 88/6).

B. Ofrandă

10. Cană modelată la roată ce a fost găsită lângă piciorul stâng. Aceasta are buza evazată, gâtul larg de formă cilindrică, corpul globular cu umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta unește partea superioară a gâtului cu umărul căinii. Gâtul este ornamentat sub buză cu șase caneluri orizontale, iar pe umăr cu altele patru. Deasupra acestora din urmă este un ornament de linii lustruite ce formează niște triunghiuri. Cana este modelată din pastă fină de culoare cafenie-descisă și are partea exterioară bine lustruită. Înălțimea - 29 cm, diametrul gurii - 12,5 cm, diametrul gâtului - 8,9-9,5 cm, diametrul maxim al corpului - 22,5 cm, diametrul fundului - 9,6 cm (Fig. 87/2).

11. Vas modelat cu mâna ce se afla între peretele sud-estic al gropii și picioarele defunctului. Acesta are buza evazată, gâtul scurt, corpul destul de zvelt, umerii bine evidențiați, iar fundul plat și ușor curbat spre interiorul vasului. Vasul este modelat din pastă grosieră și are suprafața poroasă. Înălțimea - 14 cm, diametrul gurii - 11 cm, diametrul maxim al corpului - 12,5 cm, diametrul fundului - 6,5 cm (Fig. 87/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj 1978, p. 27-30, fig. 55-59; Jarovoj 1990, p. 195-198, 225-226, fig. 88-89 (începutul sec. II p. Chr.); Grosu 1990, p. 71, fig. 19A; Grosu 1995, p. 155, fig. 6/9, 12/18 (sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

107. OSTRIVEC-VERTEBI, raionul Gvozdeck, regiunea Ivano-Frankovsk, Ucraina

În urma cercetărilor arheologice sistematice efectuate în anii 1958-1959 în așezarea și necropola culturii Noua (epoca bronzului), din apropierea satului Ostrivec, au fost descoperite mai multe morminte sarmatice plane. O primă grupă de morminte aparținând acestora au fost descoperite în locul numit Vertebi, iar altele în cel cu numele de Olečina.

Mormintele sarmatice de la Ostrivec-Vertebi se aflau pe marginea dreaptă a unui platou la doar doi metri nord de necropola din epoca bronzului.

Mormântul nr. 1 (Fig. 89/1)

Mormântul a fost descoperit la adâncime de 0,25 m de la nivelul de călcare.

Forma gropii mormântului nu a fost surprinsă.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SE. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. Craniul și bazinul defunctului erau deteriorate, iar oasele palmelor și tălpilor nu s-au păstrat.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fragmentele unui cuțit din fier ce se aflau lângă clavicula dreaptă.
2. Fragmentele unei piese din fier ce se aflau printre fragmentele vasului ceramic.

B. Ofrandă

3. Văscior ceramic modelat cu mâna, păstrat fragmentar, ce se afla în partea dreaptă a craniului. Acesta are buza evazată și tăiată drept, gâtul scurt și larg, corpul bombat și îndesat cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a acestuia, iar fundul plat. El este din pastă grosieră de culoare cenușie-închisă și are suprafața zgrunțuroasă. Marginea buzei este decorată cu alveole oblice. Înălțimea - 11,3 cm, diametrul gurii - 7,7 cm, diametrul fundului - 6 cm (Fig. 89/1).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 55, 62, 69, pl. I/3 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/8; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

108. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 2 (Fig. 89/2,4-5)

Mormântul plan ce a fost descoperit la 2 m sud-est de mormântul nr. 1 la adâncimea de 0,4 m de la nivelul de călcare.

Forma gropii mormântului nu a fost surprinsă.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SE. Mâinile îndoite din coate erau puse pe bazin, iar picioarele întinse drept. Craniul era deteriorat, iar oasele palmelor și tălpilor lipseau.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din bronz ce se afla mai sus de partea stângă a brâului. Aceasta este realizată dintr-o singură bucată de metal, având resortul bilateral format din 4 spire și coardă interioară. Arcul este foarte tare curbat și ornamentat cu un nod amplasat în locul unde se desparte de picior. Portagrafa este triunghiulară și ajurată. Lungimea - 5,8 cm (Fig. 89/4).

2. Mărgea din marnă de culoare albă ce se afla pe clavicula stângă (Fig. 89/2).

3. Mărgea din chihlimbar ce se găsea mai jos de clavicula stângă.

4. Mărgea din sticlă de culoare albastră, opacă, ce a fost descoperită în partea dreaptă a brâului.

5. Spadă din fier ce se afla de-a lungul șoldului drept. Ea are garda ușor curbată, iar inelul de la capătul mânerului rupt. Lama se îngustează imediat de după gardă și este lenticulară în secțiune. Pe mânerul spadei se mai păstrau urmele părții lemnoase a mânerului, iar pe lamă urmele tecii din lemn. Lungimea - 43,3 cm, lățimea maximă a lamei - 4,7 cm (Fig. 89/5).

6. Cuțit din fier, păstrat fragmentar, ce se afla în partea stângă a șoldului. Lungimea păstrată - 10 cm.

B. Ofrandă

7. Vas ceramic modelat cu mâna, păstrat fragmentar, ce se afla în stânga craniului. Acesta este de mici dimensiuni și are buza ușor evazată, corpul ușor arcuit, iar fundul plat. Vasul este din pastă grosieră de culoare cenușie-închisă și are suprafața zgrunțuroasă. Marginea buzei este decorată cu alveole oblice.

8. Corn de mistreț.

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 55, 64, 68, 69, fig. 1, pl. II/2, 7-8 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, fig. 7G/14, 16, 24, 33, p. 39; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir, 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

109. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 3 (Fig. 89/6-7)

Mormânt plan ce se afla la 5,5 m nord de mormântul nr. 1 la adâncimea de 0,3 m de la nivelul de călcare.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Scheletul, în stare foarte deteriorată, era întins pe spate cu capul spre E. Craniul era spart, coastele parțial rupte, iar oasele brațelor, păstrate fragmentar, erau întinse pe lângă corp. În ceea ce privește picioarele, acestea, după fragmentele nederanjate, se pare că erau ușor flexate din genunchi și lăsate pe partea dreaptă.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Șapte mărgelile ce se aflau în jurul oaselor gâtului. Dintre aceste patru de culoare neagră sunt de formă bitronconică, una, de aceeași formă, este din masă sticloasă de culoare albastră, iar două din sticlă neagră strălucitoare.

2. 23 mărgelile mărunte din sticlă incoloră ce se afla lângă talpa piciorului drept (Fig. 89/7).

3. Trei mărgelile îngemănate din sticlă incoloră, având interiorul placat cu un strat subțire din aur ce se aflau lângă talpa piciorului drept (Fig. 89/7).

B. Ofrandă

4. Văscior ceramic modelat cu mâna ce se afla la 0,2 m în stânga craniului. Acesta are buza evazată, gâtul scurt și evidențiat, corpul bitronconic și zvelt, umerii ușor evidențiați pe linia diametrului maxim, situat în partea de mijloc a acestuia, iar fundul plat. Vasul este din pastă grosieră de culoare cenușie-închisă și are suprafața zgrunțuroasă. Înălțimea - 11,5 cm, diametrul gurii - 7 cm, diametrul fundului - 5,4 cm (Fig. 89/6).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 55-56, 62, 66, 69, pl. I/2, III/2 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/6, 26; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

110. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 4 (Fig. 89/8)

Mormânt plan ce a fost descoperit la 1,8 m sud de mormântul nr. 3 la adâncimea de 0,5 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară având colțurile rotunjite, avea dimensiunile de 2 x 0,8 m.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre E. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgea din coral (?) de formă rotundă ce se găsea lângă umărul stâng, mai jos de vasul ceramic.

B. Ofrandă

2. Văscior modelat cu mâna ce se afla mai sus de umărul stâng. Acesta are buza ușor evazată și rotunjită, gâtul înalt, corpul bitronconic puternic arcuit pe linia diametrului maxim, situat în partea de mijloc a corpului, iar fundul plat. Înălțimea - 8 cm, diametrul gurii - 4,8 cm, diametrul fundului - 4 cm (Fig. 89/8).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 56, 63, 69, pl. I/8 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/10; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

111. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 5 (Fig. 89/9-12)

Mormânt plan ce a fost descoperit la 3 m nord-vest de mormântul nr. 3 la adâncimea de 0,4 m de la nivelul de călcare.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre SE. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele erau întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 42 mărgelă din chihlimbar de formă rotundă, aplatizată ce se aflau în jurul gâtului (Fig. 89/12).

2. 16 mărgelă ce se aflau mai sus de încheietura mâinii stângi. Dintre aceste trei sunt din pastă albastră, zece rotunde și plate din pastă de culoare albastră și trei îngemănate din sticlă, care sunt placate în interior cu aur (Fig. 89/11a-b, d).

3. 30 mărgelă mărunte din sticlă incoloră ce se găseau mai jos de genunchi (Fig. 89/11c).

4. Mărgea topită din sticlă verde și albastră-închisă ce a fost descoperită mai jos de partea dreaptă a cutiei toracice. Aceasta este decorată cu o linie văluroasă de culoare albă și două drepte de culoare galbenă (Fig. 89/10).

5. Pandantiv căldărușă din fier ce se afla printre mărgelă, mai sus de încheietura mâinii stângi.

6. Verigă din bronz ce se afla în zona gâtului (Fig. 89/9).

B. Ofrandă

7. Vas ceramic, modelat cu mâna, descoperit în stare fragmentară. Judecând după fragmentele păstrate acesta avea buza dreaptă și ușor îngroșată, gâtul cilindric, umerii ușor arcuiți, iar fundul plat. Vasul este din pastă grosieră de culoare maronie cu suprafața zgrunțuroasă ce mai păstrează pe alocuri urme de netezire. Înălțimea aproximativă - 12,5 cm, diametrul gurii - 10,5 cm, diametrul fundului - 10,5 cm.

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 56, 66, 69, pl. II/4, 13, III/1, 3 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/22, 25, 27; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

112. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 6 (Fig. 89/13-14)

Mormânt plan ce a fost descoperit la 2,3 m sud-vest de mormântul nr. 2, la adâncimea de 0,4 m de la nivelul de călcare.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară și adâncă de 0,2 m, era orientată pe axa NE-SV și avea dimensiunile de 1,5 x 0,65 m.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre S. De la craniul scheletului s-a păstrat doar maxilarul inferior. Mâna dreaptă era îndepărtată de corp, iar cea stângă era așezată de-a lungul acestuia. Picioarele erau întinse drept și nu mai păstrau oasele tălpilor.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 18 mărgele din sticlă incoloră decorate cu “coaste” verticale ce se aflau în jurul gâtului (Fig. 89/13).

2. O mărgea mare și una mică din sticlă ce se aflau în jurul gâtului.

3. Mărgea de mici dimensiuni din coral ce a fost găsită împreună cu celelalte mărgeli.

4. Fusaiolă de formă aproximativ tronconică de culoare gălbui-cenușie ce se găsea sub cotul mâinii drepte (Fig. 89/14).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 56, 66, 69, fig. 2, pl. II/1, III/5 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/13, 22; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

113. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 7

Mormânt plan distrus ce a fost descoperit la 11,5 m nord-vest de mormântul anterior la adâncimea de 0,3 m.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Scheletul era distrus, iar oasele se aflau concentrate pe o suprafață de 1 x 04 m. În mijlocul acesteia se afla o parte a calotei craniene și maxilarul inferior, iar prin părți oase de la mâini și picioare.

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 57 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

114. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 8 (Fig. 90/1)

Mormânt plan ce se afla la 2 m est de mormântul nr. 3, la adâncimea de 0,4 m de la nivelul de călcare.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre E. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele erau întinse drept. Craniul era deteriorat, iar coastele și oasele tălpilor lipseau.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgea din sticlă de formă conică.

B. Ofrandă

2. Văscior ceramic modelat cu mâna ce are buza ușor evazată, gâtul ușor evidențiat, corpul bitronconic și zvelt, umerii ușor pronunțați pe linia diametrului maxim, situat în partea de mijloc, iar fundul plat. Vasul este din pastă grosieră de culoare gălbui-cenușie și are suprafața zgrunțuroasă. Înălțimea - 12 cm, diametrul gurii - 6 cm, diametrul fundului - 6,6 cm (Fig. 90/1).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 57, 69, pl. I/1 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/1; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

115. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 9 (Fig. 90/2-6)

Mormânt plan distrus a cărui resturi au fost descoperite la 0,65 m nord de mormântul anterior, la adâncimea de 0,2 m Oasele scheletului au fost scoase la suprafață de plugul unui tractor.

Mobilierul funerar

1. Șase mărgelile din chihlimbar.
2. Zece mărgelile din sticlă dintre care patru sunt din sticlă incoloră, patru din sticlă de culoare gălbui-maronie, iar două din sticlă roz-gălbui (Fig. 90/6).
3. Mărgea de formă dreptunghiulară din sticlă de culoare gălbui (Fig. 90/4).
4. Mărgea din sticlă de culoare albastră-închisă ornamentată cu linii încrucișate din aur ce au fost obținute prin încrustare (Fig. 90/2).
5. Mărgea din sticlă de culoare albastră-închisă ornamentată cu "coaste" verticale (Fig. 90/3).
6. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat. Diametrul - 4 cm (Fig. 90/5).

Dată: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 57, 65, 67, 69, pl. II/5, 9, 11-12, III/4 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/17, 10-21, 31; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

116. OSTRIVEC-VERTEBI

Mormântul nr. 10 (Fig. 90/7-10)

Mormânt plan ce a fost descoperit la 1,5 m sud de mormântul nr. 8, la adâncimea de 0,6 m.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre E. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele ușor îndoite din genunchi.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. O mărgea din chihlimbar și una din sticlă de culoare roșie-deschisă, ornamentată cu două rânduri de cerculețe din aur încrustate, ce se aflau lângă încheietura mâinii drepte (Fig. 90/8).
2. 12 mărgelile mărunte din sticlă de culoare verde și albastră ce se aflau în jurul gleznei piciorului drept.
3. 12 mărgelile mărunte din sticlă de culoare verde și albastră ce se aflau în jurul gleznei piciorului stâng.

B. Ofrandă

4. Cană modelată cu mâna ce se afla în stânga craniului. Aceasta are gura largă, buza evazată, gâtul larg, corpul bitronconic cu pereții arcuți pe linia diametrului maxim, situat în partea de mijloc a acestuia, iar fundul plat. Toarta este prinsă la un capăt de buză, iar la celălalt de umăr. Cana este din pastă fină de culoare gălbui-cenușie și are suprafața lustruită. Înălțimea - 12 cm, diametrul gurii - 6,1 cm, diametrul fundului - 5,5 cm (Fig. 90/10).

5. Cupă modelată cu mâna din pastă semifină de culoare gălbui-cenușie ce se găsea în stânga craniului mai jos de cană. Aceasta are buza rotunjită și ușor invazată, pereții puternic răsfârți, iar fundul prevăzut cu picior de sprijin. Înălțimea - 6,3 cm, diametrul gurii de 11 cm, diametrul piciorului - 4,3 cm (Fig. 90/9).

6. Bol modelat cu mâna ce se afla pus în interiorul celui precedent. Acesta este de formă tronconică cu buza ușor invazată, iar fundul inelar. Bolul este din pastă semigrosieră de culoare cenușie și are suprafața zgrunțuroasă. Înălțimea - 4,7 cm, diametrul gurii - 6,6 cm, diametrul fundului - 3,5 cm (Fig. 90/7).

Dată: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 57-58, 63, 64, 67, 69, fig. 3, pl. I/5, 11-12, II/10 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/2, 4, 12, 18; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

117. OSTRIVEC-OLEČINA, raionul Gvozdeck, regiunea Ivano-Frankovsk, Ucraina

În anul 1959, în urma cercetărilor arheologice a așezării epocii bronzului târziu din locul numit Olečina, situat la 400 m sud de locul Vertebi, au fost descoperite patru morminte sarmatice.

Mormântul nr. 1 (Fig. 90/12)

Mormânt plan ce a fost descoperit la adâncimea de 0,5 m în partea sudică a cenușarului ce se află în marginea estică a așezării.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre S. Măinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. Coastele și oasele palmelor și tălpilor lipseau.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Văscior ceramic modelat cu mâna ce are buza evazată, gâtul scurt ușor evidențiat, corpul ușor bombat cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a acestuia, iar fundul plat. Vasul este din pastă grosieră de culoare cenușie-închisă și are suprafața zgrunțuroasă. Buza este decorată cu alveole oblice, iar peretele vasului cu trei alveole rotunde. Înălțimea - 11 cm, diametrul gurii - 8 cm (Fig. 90/12).

2. Trei fragmente de oase de animale ce se aflau lângă picioare.

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 58-59, 62, 69, pl. I/6 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/3; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

118. OSTRIVEC-OLEČINA

Mormântul nr. 2 (Fig. 90/15-16)

Mormânt plan ce a fost descoperit în secțiunea efectuată pentru a cerceta cenușarul. Acesta se afla la 10 m nord-vest de mormântul nr. 1, la adâncimea de 0,25 m de la nivelul de călcare.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SE. Oasele mâinilor și tălpilor, cât și cea mai mare parte a coastelor lipseau.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Inel de tâmplă din argint ce se afla lângă craniu. Acesta este confecționat dintr-un fir de sârmă, rotundă în secțiune. Pe partea exterioară, în zona de jos a cercelului, sunt sudate două grupe a câte patru granule (trei la bază și una în centru) ce dau forma unui ciorchine. Diametrul - 1,6 - 1,8 cm (Fig. 90/15).

B. Ofrandă

2. Căniță modelată la roată ce se afla în spatele craniului. Aceasta are buza ușor evazată și pronunțată, gâtul înalt și cilindric, corpul aproximativ bitronconic, umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt de partea superioară a gâtului, iar la celălalt de umăr. Cănița este din pastă fină de culoare roșiatică și mai păstra pe partea exterioară urme de angobă de culoare roșie. Înălțimea - 11,5 cm, diametrul gurii - 4,7 cm, diametrul fundului - 5,6 cm (Fig. 90/16).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 59-61, 65, 69, fig. 4, pl. I/4, II/3 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Ščukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/5, 24; Grosu 1995, p. 151; mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

119. OSTRIVEC-OLEČINA

Mormântul nr. 3 (Fig. 90/14)

Mormânt plan ce a fost descoperit în secțiunea efectuată pentru a cerceta cenușarul. Acesta se afla la 8 m nord de mormântul nr. 2, la adâncimea de 0,55 m de la nivelul de călcare.

Forma gropii mormântului nu a putut fi stabilită.

Din schelet s-au păstrat *in situ* cutia craniană, un os de la una din mâini, cât și câteva fragmente de la coaste. Judecând după poziția acestora, defunctul a fost întins pe spate cu capul spre SE.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Căniță modelat la roată ce se afla lângă cutia craniană. Aceasta este de formă bitronconică și are buza ușor evazată, gâtul evidențiat, umerii bine pronunțați, iar fundul inelar. Înălțimea - 9,6 cm, diametrul gurii - 4,2 cm, diametrul fundului - 3,5 cm (Fig. 90/14).

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 61, 64, 69, pl. I/9 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39, fig. 7G/9; Grosu 1995, p. 151 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir, 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

120. OSTRIVEC-OLECINA

Mormântul nr. 4

Mormânt plan, distrus în cea mai mare parte, ce a fost descoperit la adâncimea de 0,9 m în aceeași secțiune ca și mormintele nr. 2 și 3.

Dintre oasele scheletului s-au păstrat *in situ* craniul, oasele bazinului și cele din partea superioară a picioarelor. Judecând după poziția acestora se poate spune că defunctul era întins pe spate cu capul spre SE.

Datare: prima jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Smiško 1962, p. 61 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Šćukin 1989a, p. 38 (prima jumătate a sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 39; Grosu 1995, p. 151; Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.).

121. PALANCA, raionul Drochia, R. Moldova

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 3 (Fig. 91)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului. Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la o distanță de 57,3 m sud și 30,8 m vest de centrul movilei în apropiere de mormântul nr. 2.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară, avea colțurile rotunjite și era orientată pe axa NNV–SSE. Lungimea gropii era de 1,95 m, lățimea de 0,55 m, iar adâncimea de 1,23 m (Fig. 91/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NNV. Mâinile erau întinse pe lângă corp, palmele lipsesc, iar picioarele întinse drept (Fig. 91/1).

Sub oasele tibiale a fost surprins un strat de putregai vegetal, de culoare cafenie-închisă, printre care se aflau mici fragmente de cărbune de lemn.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel de bronz descoperit lângă tâmpla stângă. Acesta este realizat dintr-un fir de sârmă și are un capăt îndoit sub forma unei bucle, înfășurat de corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig. Diametrul - 2,6 cm (Fig. 91/2).

2. 27 mărgelă din chihlimbar și sticlă ce au fost descoperite în jurul gâtului. Dintre acestea șapte sunt din chihlimbar de formă dreptunghiulară și de lacrimă (Fig. 91/3a-b), cinci din chihlimbar de formă aproximativ cilindrică (Fig. 91/3c), iar 12 sunt din sticlă opacă de culoare albă de formă rotundă (Fig. 91/3d), iar trei din sticlă albă opacă în formă de prismă (Fig. 91/3e).

3. Cinci mărgelă ce se aflau la încheietura mâinii drepte. Dintre acestea una de formă rotundă este din sticlă opacă de culoare neagră ornamentată cu trei "ochi" din sticlă albă (Fig. 91/4a), două rotunde din sticlă opacă de culoare galbenă (Fig. 91/4b), una rotundă cu marginile tăiate drept din sticlă galbenă (Fig. 91/4c) și una în formă de butoiăș din sticlă opacă de culoare violet-deschisă (Fig. 91/4d).

4. Cinci mărgelile ce se aflau la încheietura mâinii stângi. Dintre acestea una era din sticlă opacă de culoare galbenă de formă alungită, pătrată în secțiune (Fig. 91/5a), una rotundă din sticlă opacă de culoare violet-deschisă (Fig. 91/5b), una îngemănată din sticlă opacă de culoare galbenă transparentă (Fig. 91/5c) și încă două de formă rotundă, dintre care una din sticlă opacă de culoare cafenie (Fig. 91/5d), iar cea de-a doua din sticlă transparentă de culoare galbenă (Fig. 91/5e).

5. 81 mărgelile mărunte din sticlă ce se aflau în jurul gleznelor. Dintre acestea 43 sunt din faianță egipteană de culoare albastră-deschisă (Fig. 91/6a), 26 îngemănate din sticlă opacă de culoare cenușie (Fig. 91/6b) și 12 de formă rotundă din sticlă opacă de culoare cenușie (Fig. 91/6c).

6. Oglindă din bronz, cu discul rotund și plat ce are o mică ieșitură laterală, ce se găsea în partea inferioară a piciorului stâng. Acesta are partea exterioară lustruită, iar cea interioară zgrunțuroasă. Diametrul - 5,6 cm, grosimea - 0,2 cm, lățimea ieșiturii - 2 cm, iar înălțimea - 0,5 cm (Fig. 91/9).

7. Fusaiolă fragmentară ce se afla lângă talpa piciorului stâng. Aceasta este de formă bitronconică și a fost modelată din pastă fină de culoare cenușie (Fig. 91/7).

B. Ofrandă

8. Cană modelată la roată, păstrată fragmentar, ce se afla mai jos de tălpile picioarelor. Aceasta are buza puternic evazată și rotunjită, gâtul larg și înalt, umerii bine pronunțați, iar partea inferioară ruptă din vechime. Toarta care lega umărul cu buza este ruptă din vechime. Cana este din pastă fină de culoare cenușie-închisă și este arsă uniform. Gâtul este ornamentat cu linii verticale realizate prin lustruire, iar umerii cu un ornament în formă de carouri obținut prin același procedeu. Înălțimea păstrată - 13,5 cm, diametrul gurii - 9,5 cm (Fig. 91/8).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Kurčatov 1990, p. 34-36, fig. 18.

122. PISAREVKA, raionul Jampol, regiunea Vinica, Ucraina

Tumulul nr. 8 Mormântul nr. 2 (Fig. 92)

Înmormântare efectuată într-un tumul de epocă mai veche despre care nu avem prea multe informații, dar care avea în componența mobilierului funerar câteva piese bine databile.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de bronz puternic profilată descoperită lângă soldul drept al defunctului. Aceasta are resortul bilateral format dintr-un număr de 12 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul se află spre capătul arcului, iar al doilea desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton conic, iar portagrafa este trapezoidală. Lungimea - 2,8 cm (Fig. 92/1).

2. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat ce are marginile subțiate. Diametrul – cca. 6,3-6,4 cm (Fig. 92/2).

3. Afumătoare modelată cu mâna ce are forma unei cupe cu picior (Fig. 92/7).

B. Ofrandă

4. Căniță modelată la roată ce are corpul bitronconic, în partea inferioară ușor mai bombat, buza evazată, umerii evidențiați, iar fundul inelar. Zona de interferență a gâtului cu umărul este marcată de o mică treaptă. Toarta este prinsă cu un capăt în partea superioară a gâtului, iar cu celălalt de umăr. Ea este din pastă fină de culoare cenușie și este arsă uniform. Înălțimea – cca. 11 cm, diametrul gurii – cca. 6 cm, diametrul fundului – cca. 4 cm (Fig. 92/8).

5. Bol modelat la roată ce are buza invazată, iar fundul inelar. Acesta este din pastă fină de culoare roșie și are suprafața acoperită cu firnis roșu-cărămiziu cu reflexe metalice (Fig. 92/6). Pe corp este aplicată ștampila *planta pedis* (Fig. 92/3).

6. Cupă modelată la roată de formă semisferică ce are gura largă, buza ușor invazată, iar fundul plat. Aceasta este din pastă fină de culoare roșie și are suprafața acoperită cu firnis de culoare roșie-cărămiziu cu reflexe metalice (Fig. 92/5). Pe corp aceasta are aplicat o ștampilă în formă de rozetă (Fig. 92/4).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Simonenko 1999a, p. 146, 149, 179, 186, 187, 317, fig. 11/22, 21/16, 24/3, 30/5, 33/23, 34/7-9 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

123. PLAVNI, raionul Reni, regiunea Odessa, Ucraina

Tumulul nr. 11 Mormântul nr. 2 (Fig. 93)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând unei epoci mai vechi. Tumulul se afla în punctul Căuș de lângă satul Plavni.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară, având colțurile rotunjite avea lungimea de 2,40 m, lățimea de 0,95 m, iar adâncimea de 1,50 m (Fig. 93/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N, iar privirea în sus. Mâna dreaptă era întinsă pe lângă corp, iar cea stângă îndoită din cot avea palma pusă pe abdomen. Picioarele erau întinse drept (Fig. 93/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două cataramे din fier se aflau în zona gleznelor picioarelor. Acestea sunt de formă inelară cu limbă simplă și prevăzute cu câte o garnitură de fixare din fier de formă dreptunghiulară (Fig. 93/3).

B. Ofrandă

2. Ulcior modelat la roată ce are buza evidențiată și evazată, gâtul îngust și nu foarte înalt, corpul sferic, iar fundul inelar. Toarta este prinsă sub buză și de partea superioară a umărului. Ulciorul este din pastă fină de culoare roșie și are suprafața exterioară acoperită cu angobă de culoare deschisă. Porțiunea dintre gât și corp marcată printr-o nervură în relief. Înălțimea - 22,5 cm, diametrul gurii - 5,4 cm, diametrul fundului - 8 cm (Fig. 93/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Gudkova, Fokeev 1984, p. 57, fig. 17/12, 15-16; Grosu 1990, p. 59; Grosu 1995, p. 159 (sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 73 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

124. PLAVNI

Tumulul nr. 23 Mormântul nr. 1 (Fig. 94)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând unei epoci mai vechi.

Groapa mormântului, de formă ovală, avea lungimea de 2 m, iar lățimea de 0,9 m (Fig. 94/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N pe un acoperământ din lemn. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 94/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din bronz ce se afla lângă craniul defunctului. Aceasta este confecționată dintr-o singură bucată de metal, are resortul bilateral format dintr-un număr de 12 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul spre resort, iar al doilea desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton, iar portagrafa este aproape dreptunghiulară și plină (Fig. 94/5).

2. Spadă din fier (s-a păstrat doar partea superioară), ce se afla lângă mâna dreaptă. Aceasta are mânerul terminat în inel, iar garda dreaptă. Mânerul spadei are lățimea lângă gardă mai lată decât lângă inel (Fig. 94/3).

3. Cuțit din fier ce se găsea lângă glezna piciorului drept. Acesta are mânerul simplu ce a fost placat cu lemn. Lungimea 8 cm (Fig. 94/2).

B. Ofrandă

4. Cană modelată la roată descoperită la picioarele defunctului. Ea este de formă bitronconică și are gura trilobată, gâtul larg și scurt, corpul bombat, iar fundul drept și ușor adâncit în interior. Toarta este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt de umăr. Înălțimea - 13,3 cm (Fig. 94/4).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Gudkova, Fokeev 1984, p. 57, fig. 16/1-5 (a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II p. Chr.); Grosu 1990, p. 59; Grosu 1995 p. 159 (a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 74 (a doua jumătate – sfr. sec. I p. Chr.).

125. PODOIMA, unitatea teritorială din stânga Nistrului, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 5 (Fig. 95-96)

Înmormântare principală ce se afla în sectorul estic al tumulului la adâncimea de 1,03 m de la suprafața acestuia.

Forma gropii mormântului nu a fost surprinsă.

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre NNE. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 95/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel din bronz ce se afla pe oasele tâmplei stângi. Acesta este realizat dintr-un fir de sârmă a cărui diametru este de 0,2 cm. El are un capăt îndoit sub forma unei bucle și apoi înfășurat pe corpul piesei, care se prelungește printr-un “ochi” executat prin 2,5 rotații, iar celălalt capăt rupt. Diametrul - 2,6 cm (Fig. 96/1).

2. Două mărgelile din carneol ce au fost găsite la 10 cm vest de craniu. Acestea au o formă ovală, aplatazată, iar orificiul transversal și îngust. Lungimea - 1,1 cm, lățimea - 0,8 cm (Fig. 96/6).

3. Șirag format din șapte mărgelile se au fost găsite în zona vertebrelor gâtului sub maxilarul inferior. Dintre aceste cinci sunt din sticlă de formă cilindrică (Fig. 96/4), una din carneol în formă de butoiăș prelung (Fig. 96/4b) și încă una din sticlă opacă de formă rotundă (Fig. 96/4c).

4. 30 mărgelile din carneol ce se aflau în stânga maxilarului inferior. Acestea au forma unui butoiăș prelung sau ovală și au orificiu transversal (Fig. 96/5).

5. 12 mărgelile din sticlă ce se aflau la încheietura mâinii stângi. Acestea sunt de culoare albastră-deschisă și au o formă cilindrică (Fig. 96/8).

6. Patru mărgelile din sticlă ce se aflau la încheietura mâinii drepte. Ele sunt de culoare albastră și au o formă cilindrică (Fig. 96/9).

7. Nouă mărgelile mărunte din sticlă ce se aflau la tălpile picioarelor.

8. Două mărgelile din carneol ce se aflau lângă umărul drept.

9. Cochilie de *Cypraea Tigris* ce se afla lângă umărul drept.

10. Două cochilii ce au fost descoperite sub maxilarul inferior (Fig. 96/2-3).

11. Oglindă de bronz cu discul rotund și plat ce se afla lângă talpa piciorului drept. Diametrul - 7 cm, grosimea - 0,2 cm (Fig. 95/2).

12. Fusaiolă tronconică ce a fost găsită lângă talpa piciorului stâng. Aceasta este din argilă semifină de culoare cenușie și are suprafața bine netezită. Înălțimea - 3 cm, diametrul bazei - 4,3 cm, diametrul orificiului - 0,5 cm (Fig. 95/3).

B. Ofrandă

13. Cană modelată cu mâna ce se afla la tălpile picioarelor. Ea are buza evazată, gâtul larg și scurt, corpul bitronconic puternic arcuit pe linia diametrului maxim situat în partea de mijloc a corpului, iar fundul plat. Toarta este prinsă la un capăt de partea superioară a umărului, iar la celălalt sub buză. Aceasta este din pastă semigrosieră de culoare portocalie și are suprafața netezită. Înălțimea - 16,5 cm, diametrul gurii - 6 cm, diametrul fundului - 6,7 cm (Fig. 95/4).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Haheu 1989, p. 4-6, fig. 8-10; Bubulici, Haheu 2002, p. 114, 117, 146, fig. 3 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

126. POROGI, raionul Jampol, regiunea Vinica, Ucraina

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 1 (Fig. 97-107)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit la 5 m vest de punctul de reper. Construcția funerară de tip catacombă era orientată pe axa N-S și era formată dintr-o intrare și camera funerară propriu-zisă. Intrarea, amplasată în partea sudică a complexului funerar, avea dimensiunile de 3,5 x 2,1 m. Adâncimea gropii de intrare de la punctul de reper era de 1,45 m lângă peretele sudic și de 2,09 m lângă cel nordic. În peretele nordic al gropii de intrare este săpat un *dromos* de formă dreptunghiulară în plan a cărui lungime este de 1,2 m, iar lățime de 1,94 m. Capătul nordic al *dromos*-ului trece în camera funerară a cărei intrare era blocată de un perete din șist nefinisat, dar clădite cu regularitate. Camera funerară, de formă dreptunghiulară în plan, era orientată pe axa N-S și avea lungimea de 2,8 m, lățimea de 3 m, iar fundul situat la adâncimea de 2,25 m de la punctul de reper. Colțurile camerei sunt rotunjiți, pereții laterali ușor înclinați, iar cei transversali drepiți (Fig. 97).

Lângă peretele vestic al camerei funerară se afla sarcofagul din scânduri de lemn în care se afla defunctul. Sarcofagul, de formă dreptunghiulară, avea pereții verticali, iar capacul plan. Lungimea sarcofagului era de 1,9 m, lățimea de 0,75 m, iar înălțimea de 0,5 m (Fig. 97-98).

Defunctul (bărbat), era întins pe spate cu capul spre N. Craniul era distrus de capacul sarcofagului ce a căzut în interior. Măinile erau ușor îndoite din coate și puse pe lângă corp, iar picioarele ușor flexate din genunchi (Fig. 97-98).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din argint ce se afla în partea superioară a cutiei toracice lângă clavicula stângă. Aceasta are resortul bilateral format dintr-un număr de 18 spire și coardă exterioară înfășurată de capătul arcului. Arcul puternic curbat (boltit), trapezoidal în plan, are suprafața fațetată. Picioarul este îngust și ornamentat în locul unde trece în arc cu două proeminente în relief, iar la extremitatea piciorului cu un mic buton în relief. Portagrafa este plină de formă dreptunghiulară (în formă de teacă). Lungimea - 2,6 cm, lățimea arcului - 0,75 cm (Fig. 106/1).

2. Fibulă de bronz puternic profilată descoperită în partea superioară a cutiei toracice lângă clavicula stângă. Aceasta are resortul bilateral format dintr-un număr de 12 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul se află spre capătul arcului, iar al doilea, în formă de verigă, desparte arcul de picior. Picioarul este ornamentat cu un buton sferic. Portagrafa este plină de formă aproximativ trapezoidală. Lungimea - 2,5 cm (Fig. 106/2).

3. Colan din aur ce se afla lângă umărul stâng. Acesta este realizat din două sârme răsucite și are extremitățile terminate sub forma unor capete de cai. Diametrul colanului - 20 cm, diametrul sârmelor în secțiune - 2,85 cm, lungimea capetelor de cai - 5,2 cm (Fig. 100).

4. Brățară din aur ce se afla pe încheietura mâinii stângi. Aceasta este realizată din bară rotundă în secțiune și a cărui capete sunt îngroșate și lipite unul de celălalt. Dimensiunile - 8,76 x 7,5 cm, diametrul în secțiune - 0,62 cm, diametrul în secțiune al capetelor - 1,14 cm (Fig. 106 /7).

5. Arc compozit cu întăritoare din os ce se găsea de-a lungul piciorului stâng. Acesta a avut lungimea de cca. 120 cm și mai păstra doar părțile din os (trei întăritoare de la capetele arcului și două de la mijlocul acestuia) (Fig. 104).

6. Tolbă din piele pentru săgeți, păstrată fragmentar, ce se afla între arc și peretele sud-estic al sarcofagului în care se aflau mai multe tipuri de vârfuri de săgeți.

7. Cinci vârfuri de săgeți din fier cu trei aripioare și peduncul scurt ce au capul triunghiular, iar aripioarele tăiate sub unghi drept. Lungimea capului - 4-5 cm, lățimea la bază - 1,5-1,7 cm, lungimea pedunculului - până la 3 cm (Fig. 105/4).

8. Nouă vârfuri de săgeți din fier întregi și patru fragmentare cu trei aripioare și peduncul lung ce au capul triunghiular, iar aripioarele tăiate sub unghi ascuțit. Lungimea capului - 3,5-4 cm, lățimea la bază - 1,5-1,8 cm, lungimea pedunculului - între 3-5,5 cm (Fig. 105/5).

9. Două vârfuri de săgeți din fier cu trei aripioare tăiate teșit și mufă rotundă de sprijin la trecerea spre peduncul. Lungimea capului - 2,5 cm, lățimea la bază - 1,5 cm, lungimea mufei de sprijin - 1 cm, lungimea pedunculului - 4 cm (Fig. 105/3).

10. Vârf de săgeată compus dintr-un cap cu patru aripioare în partea superioară și trei aripioare dezvoltate și orientate spre vârf în partea inferioară și peduncul lung. Lungimea capului - 4,7 cm, Lățimea părții mediane a capului - 2,5 cm, lungimea pedunculului - 4 cm (Fig. 105/6).

11. Zece vârfuri de săgeți din fier cu capul piramidal în patru muchii și peduncul. Lungimea capului - 2,5-3 cm, lățimea la bază - 0,5-0,9 cm, lungimea pedunculului - 3 cm (Fig. 105/2).

12. Vârf de săgeată din fier cu două aripioare tăiate sub unghi drept spre peduncul. Lungimea capului - 3 cm, lățimea la bază - 1,8 cm (Fig. 105/1).

13. Vârf de sulită din fier ce se afla alături de tolba cu săgeți. Acesta este de mici dimensiuni, are vârful în formă de frunză, rupt din vechime, iar tubul de înmănușare mai păstra în interior un belciug din bronz. Lungimea păstrată a lamei - 4 cm, lățimea în partea inferioară - 2 cm, lungimea tubului de înmănușare - 3,8 cm (Fig. 105/7).

14. Cuțit din fier ce se găsea lângă șoldul stâng. Acesta are mânerul simplu de formă pătrată în secțiune a cărui capăt este îngroșat și rotunjit. Lama dreaptă și de formă triunghiulară în secțiune are vârful rupt. Pe aceasta se mai păstrau rămășițe de la teaca din lemn ce era acoperită cu piele de culoare roșie. Fragmente din piele se mai păstrau și pe capătul mânerului. Lungimea păstrată a lamei - 19 cm, lățimea la bază - 2,7 cm, lungimea mânerului - 10 cm, diametrul mânerului la bază - 1,2 cm, diametrul mânerului la capăt - 1,7 cm (Fig. 105/8).

15. Spadă din fier cu mânerul terminat în inel și gardă dreaptă ce a fost descoperit lângă șoldul drept. Pe mâner s-au păstrat urmele plăselelor din lemn acoperite cu piele de culoare roșie. Spada se afla în teaca de lemn ce era acoperită cu piele de culoare roșie. Atât mânerul cât și teaca sunt decorate cu plăcuțe și aplici din aur realizate prin ștanțare și ciocănire ornamentate cu motive geometrice și zoomorfe. Lama, lenticulară în secțiune, are tășurile paralele ce se îngustează vizibil începând cu al treilea sfert al lungimii. Lungimea - 31,5 cm, lățimea la bază - 4,6 cm. Garda este făcută dintr-o fâșie din fier cu o lățime de 1 cm ce a fost înfășurată în jurul bazei lamei și sudată la un capăt. În ambele capete de pe partea din față garda este decorată cu câte două aplici semisferice din aur. Lungimea gârzii - 6 cm, lățimea - 1 cm. Mânerul este de formă ovală în secțiune și are lungimea - 8 cm, lățimea la bază - 3,14 cm, lățimea la capăt - 2,74 cm, grosimea - 1,8 cm. Diametrul inelului de la capătul mânerului - 5 cm (Fig. 103).

16. Două cataramă din argint de formă inelară prevăzute cu limbă (nu s-au păstrat) ce se aflau pe oasele tălpilor. Diametrul - 1,84 cm și 1,6 cm (Fig. 106/6).

17. Două cataramă din argint de formă inelară prevăzute cu limbă ce se aflau în colțul sud-vestic al sarcofagului. Diametrul - 2,04 cm și 1,93 cm (Fig. 106/4).

18. Două încheietori din argint în forma cifrei "8" realizate din sârmă rotundă în secțiune ce se aflau în colțul sud-vestic al sarcofagului. Lungimea - 2,45 cm și 2,42 cm (Fig. 106/5).

19. Fragmente de piele de la haina și pantalonii defunctului ce au fost descoperite pe toată suprafața sarcofagului și sub schelet.

20. Mai multe aplici tubulare din foiță de aur ce au fost găsite pe fragmentele de la mânecile din piele ale hainei, cât și în zona cutiei toracice. Ele au suprafața ornamentată cu caneluri transversale. Lungime - 0,8-1,2 cm, diametrul - 0,2 cm. (Fig. 106/3).

21. Două cataramă-încheietori ce se aflau pe oasele bazinului. Acestea provin de la o centură din piele din care s-au păstrat doar mici fragmente. Cataramăle sunt de formă aproximativ rotundă, ușor ascuțită în partea centrală. Ele au miezul format dintr-un disc din fier care este acoperit cu foiță groasă din aur. Pe partea centrală acestea au reprezentat în relief doi grifoni așezați în cerc ce se sfâșie unul pe celălalt. Diametrul primei cataramă - 5,57 cm, înălțimea reliefului - 1,09 cm. Dimensiunile celei de-a doua cataramă - 6,11 x 5,72, înălțimea reliefului - 1,15 cm (Fig. 107/1-2).

22. Patru perechi de plăcuțe de formă dreptunghiulară ce se aflau în zona brâului. Plăcuța interioară este din argint, iar ce exterioară din aur. Cele două părți componente sunt prinse între ele cu patru nituri din argint amplasate în colțuri. Pe partea exterioară, de-a lungul laturilor lungi, aceste au sudate niște brăie în relief ce au aspectul unui șir de granule. În centru fiecărei aplici se află câte un semn de tip tamga format din două volute și un cerc ce a fost realizat în același fel ca și brăiele.

Lungimea semnului - 1,5 cm, lățimea volutelor - 0,73 cm. Dimensiunile aplicilor - 3,55 x 1,33 cm (Fig. 101/14-17).

23. Cataramă ajurată din aur ce se afla pe șoldul piciorului stâng. Aceasta a fost realizată prin turnare și are baza formată dintr-o ramă ovoidală cu un capăt tăiat drept, iar celălalt rotunjit. Părțile laterale ale plăcuței sunt ornamentate cu 22 de celule romboidale și unul triunghiular despărțite de niște linii ce imită incizii oblice. Celulele sunt umplute cu pastă de culoare cenușiu-albăstruie. Lățimea bazei - 2,17 cm, lungimea - 4,14 cm, grosimea (înălțimea) - 0,48 cm. Spațiul interior al cataramei este format dintr-un decor în relief ce constă din reprezentarea capului unui bărbat mongoloid, protoma unei pantere, iar de-a lungul laturilor lungi doi grifoni răsuciți în forma literei S ținuți de încheieturile picioarelor din spate de personajul masculin. Dimensiunile decorului în relief - 2,78 x 2,16 cm, înălțimea reliefului - 0,95 cm (Fig. 107/4).

24. Cataramă ajurată din aur ce se afla în partea inferioară a bazinului. Aceasta a fost realizată prin turnare și are baza formată dintr-o ramă ce are forma unei pare. Părțile laterale ale plăcuței sunt ornamentate cu 20 de celule romboidale și două triunghiulare, despărțite de niște linii ce imită incizii oblice. Celulele sunt umplute cu pastă de culoare cenușiu-albăstruie. Lățimea bazei cataramei - 2,15 cm, lungimea - 3,72 cm, grosimea (înălțimea) - 0,55 cm. Pe partea interioară a ramei sunt sudate patru urechiușe din aur. Spațiul interior al cataramei este format dintr-un decor în relief ce constă din reprezentarea torsului unui bărbat mongoloid cu capul ridicat, iar fața cu privirea în sus, protoma unei pantere cu capul înclinat înainte, iar de-a lungul laturilor lungi doi grifoni răsuciți în forma literei S ținuți de încheieturile picioarelor din spate de personajul masculin. Dimensiunile decorului în relief - 2,97 x 2,58 cm, înălțimea - cca. 0,8 cm (Fig. 107/3).

25. Două aplici din aur ce au forma unor flori de lotus (?). Ele sunt ornamentate pe marginea exterioară cu granule, iar suprafața cu două rânduri de celule, în formă de lacrimă, umplute cu pastă de culoare cenușiu-albăstruie. Acestea au sudată pe partea interioară câte o urechiușă verticală din sârmă de aur. Lungimea aplicilor - 1,71 și 1,88 cm, lățimea - 1,13, înălțimea - 0,6 cm (Fig. 101/10-11).

26. Capăt de curea din aur de formă dreptunghiulară, având unul din capete rotunjit. Pe partea interioară acesta are un cadru dreptunghiular pentru curea, iar pe cea exterioară celule, cu pereți despărțitori din aur, umplute cu pastă de culoare cenușiu-verzuie și albă. Ornamentul este în formă de brăduț. Capătul de curea a fost realizat din două plăcuțe sudate între ele. Lungimea - 3,3 cm, lățimea - 1,14 cm, grosimea - 0,27 cm, lățimea orificiului - 0,2 cm (Fig. 101/12).

27. Capăt de curea din aur de formă dreptunghiulară, având unul din capete rotunjit. Pe partea interioară acesta are un cadru dreptunghiular pentru curea, iar pe cea exterioară celule, cu pereți despărțitori din sârmă de aur, umplute cu pastă de culoare cenușiu-albăstruie. Pe partea interioară aceasta are un semn de tip tamga realizat din sârmă subțire de aur. Semnul este format din două volute și un cerc. Lungimea - 3,04 cm, lățimea - 1 cm, grosimea - 0,2 cm, lățimea orificiului - 0,34 cm, lungimea semnului de tip tamga - 1,55 cm (Fig. 101/13).

28. Două cataramă din aur de formă inelară prevăzute cu limbă ce sunt de la curelele cu care spada era prinsă de centură. Diametrul - 1,21 cm și 1,19 cm (Fig. 101/4-5).

29. Două încheietori din aur în forma cifrei "8" realizate din sârmă rotundă în secțiune ce se aflau în zona bazinului. Lungimea - 1,98 cm și 1,92 cm (Fig. 101/2-3).

30. Capăt de curea din bronz placat cu aur. Pe partea exterioară acesta este ornamentat cu două rânduri de celule verticale în formă de inimă, umplute cu pastă cenușiu-gălbui, iar pe margini cu un brâu în relief în formă de șnur. Lungimea - 3,46 cm, lățimea în partea inferioară - 1,3 cm, lățimea din zona ramei - 0,94 cm (Fig. 101/7).

31. Capăt de curea din bronz placat cu aur. Pe partea exterioară acesta este ornamentat cu două rânduri verticale de celule în formă de inimă, umplute cu pastă cenușiu-gălbui, iar pe margini cu un brâu în relief în formă de șnur. Lungimea - 3,07 cm, lățimea în partea inferioară - 1 cm, lățimea în zona ramei - 0,82 cm (Fig. 101/9).

32. Garnitură de curea din aur de formă dreptunghiulară ce are un capăt închis, iar celălalt deschis. Pe margini aceasta este decorată cu două linii paralele în relief din sârmă de aur sudată. În partea centrală a părții exterioare garnitura este ornamentată cu un cerc și patru inimioare, ce formează

niște celule, umplute cu pastă de culoare albastrui-cenușie. Atât cercul, cât și inimioarele au fost realizate din sârmă din aur. Dimensiunile - 2,2 x 2,02 cm, grosimea - 0,3 cm (Fig. 101/6).

33. Garnitură de curea din aur de formă dreptunghiulară ce are un capăt închis, iar celălalt deschis. Pe margini aceasta este decorată cu o linie în relief din sârmă de aur. În partea centrală a părții exterioare garnitura este ornamentată cu un cerc și patru inimioare, ce formează niște celule, umplute cu pastă de culoare albastrui-cenușie. Atât cercul, cât și inimioarele au fost realizate din sârmă din aur. Dimensiunile - 1,13 x 1,0 cm, grosimea - 0,27 cm (Fig. 101/8).

34. Verigă din aur cu clemă mobilă pe aceasta. Diametrul - 1,52 cm, grosimea - 0,26 cm. Lungimea clemei - 1,44 cm, lățimea pe verigă - 0,38 cm, lățimea la capăt - 0,62 cm.

35. Plăcuță din aur de formă dreptunghiulară decorată cu motive geometrice ce se afla pe partea interioară a încheieturii mâinii drepte. Aceasta servea pentru apărarea încheieturii mâinii de lovitură corzii arcului. Lungimea - 10,8 cm, lățimea - 4,8 cm (Fig. 102/3).

36. Cupă din argint ce se afla lângă cotul mâinii stângi. Acesta are buza ascuțită și ușor evazată, gâtul scurt și larg, corpul aproximativ bitronconic, iar fundul rotunjit. Toarta, reprezentând un cal, a fost realizată prin turnare și apoi sudată în partea superioară a corpului. Pe fundul vasului, cât și pe șoldul stâng și umărul drept al calului sunt incizate semne de tip tamga formate dintr-un cerc de care se leagă prin intermediul a două haste scurte două volute. Înălțimea vasului - 10 cm, diametrul guri - 7,8 cm, diametrul maxim - 11 cm. Lungimea toartei - 3 cm, înălțimea până la coamă - 3 cm (Fig. 102/1-2).

B. Ofrandă

37. Două amfore ce se aflau în colțul sud-estic al camerei funerare. Aceasta au buza rotunjită și ușor evazată, marcată de o linie, gâtul îngust și striat ce se lărgeste spre marginea inferioară și are o trecere lină spre umerii amforei, iar corpul piriform. Picioarul este scurt și cu inel de susținere. Toartele, profilate, sunt prinse de gât, în apropierea buzei, și la baza umărului. Amforele sunt din pastă semifină de culoare gălbui-deschisă. Înălțimea 59 și 61 cm, diametrul gurii - 9 și 8 cm, diametrul corpului - 24 cm, diametrul fundului - 8 și 9 cm (Fig. 99).

Datare: a doua jumătate/ultimul sfert al sec. I p. Chr.

Bibliografie: Simonenko, Lobaj 1991 (ultimul sfert al sec. I p. Chr.).

127. POROGI

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 2 (Fig. 108-111)

Înmormântare efectuată într-un tumul de epoca bronzului.

Mormântul se afla în sectorul sud-vestic al tumulului la 2,1 m de sud-vest de mormântul nr. 1.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NE-SV. Aceasta a fost acoperită transversal cu scânduri de lemn a căror fragmente au fost descoperite în umplutura gropii și pe marginea acesteia. Probabil groapa a avut trepte de-a lungul laturilor lungi pe care se aflau capetele scândurilor. Lungimea gropii era de 2,65 m, iar lățimea de 1,3 m.

Scheletul unei femei era întins pe spate cu capul spre NE. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 108/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă puternic profilată din bronz ce se afla în partea stângă a cutiei toracice. Aceasta are resortul bilateral format din 12 spire și coardă exterioară (ruptă din vechime), susținută de un cârlig. Arcul este lătit în partea dinspre resort și ornamentat cu un nod. Picioarul are la capăt un buton, iar portagrafa este plină. Lungimea - 3,1 cm (Fig. 108/2).

2. Inel din argint ce se afla pe degetul index al mâinii drepte. Acesta are veriga de formă circulară cu profilul drept, umerii concavi și lățiți, iar în șatonul de formă rotundă montată sticlă albastră de formă semisferică. Pe părțile laterale mai sunt două celule mici de formă rotundă (Fig. 108/3).

3. Inel din argint ce se afla pe degetul arătător al mâinii stângi. El are veriga de formă circulară cu profilul drept, iar în șatonul de formă rotundă montat granat cu reprezentarea capului unui bărbat cu barbă (Fig. 108/4).

4. Doi cercei din aur ce se aflau în zona tâmpelilor. Baza cerceilor este formată dintr-o placă triunghiulară, împodobită cu patru cabașoane mari (unul în formă de lacrimă, iar trei de formă ovală) cu marginile ornamentate cu granule. La acestea se mai adaugă altele patru de formă rotundă și de mici dimensiuni ce flanchează cabașonul central. În cabașoanele rotunde se află încastrată sticlă de culoare albastrui-cenușie, iar în cele mari sticlă de culoare albastră (în cele de sus și de jos) și albă (din mijloc). Baza triunghiulară a cerceiilor este decorată cu două rânduri de sârme împletite. Pe revers, au fixate de baza triunghiulară șase verigi de care atârnă lănișoare cu câte o semisferă din aur umplută cu pastă albastrui-cenușie. Pe vârful triunghiului este fixată prin sudare câte o verigă, în care se află o altă verigă mobilă din sârmă de aur Lungimea bazei triunghiulare – 3,5 cm, diametrul bazei acesteia – 2,7 cm, dimensiunile cabașoanelor – 1,3 x 0,9 cm (cel de sus), 1,1 x 0,9 cm (central), 1,2 x 1 cm (cei de jos), lungimea lănișoarelor – 1,9 cm (Fig. 109/1-2).

5. Colier format din 13 plăcuțe din aur și 24 aplici tubulare din același metal ce se succed (ultimele așezate în două rânduri). Plăcuțele sunt realizate din două părți sudate între ele. Partea interioară a acestora este plată, iar cea exterioară realizată prin ștanțare. Ele au forma literei H și sunt ornamentate cu linii transversale în relief. În partea centrală ele au câte două celule umplute cu pastă de culoare albastră, a căror margini sunt ornamentate cu granule. Dimensiunile plăcuțelor - 1,0 x 0,7 cm. În partea inferioară a acestora sunt sudate câte două urechiușe în care sunt prinse pandantive/aplici semisferice din aur. Plăcuța centrală a colierului are prinsă cu ajutorul a două verigi un pandantiv din aur cu o rozetă centrală cu marginile ornamentate cu granule de la care pornesc trei petale cu celule în care este încastrată sticlă de culoare albastră. Marginea celor trei petale este ornamentată cu granule. Lungimea pandantivului - 2,8 cm. Aplicile tubulare, ce unesc plăcuțele, au suprafața ornamentată cu caneluri transversale, iar lungimea cuprinsă între 1,1 și 1,4 cm (Fig. 109/3).

6. 16 aplici din aur ce au forma unor rozete cu șase petale ce se aflau pe pieptul defunctei. Acestea sunt realizate prin ștanțare și au centrul bombat și înconjurat cu un cerc format din granule realizate în tehnica *au repoussé*. Ele sunt prevăzute cu câte două orificii amplasate simetric la capătul a două dintre petale. Diametrul - 1,5 cm (Fig. 109/4-4b).

7. Două aplici din aur în formă de cruce realizate prin ștanțare ce se aflau pe pieptul defunctei. Acestea au centrul proeminent, iar marginile ornamentate cu linii transversale. La fiecare capăt acestea sunt prevăzute cu câte un orificiu de prindere. Dimensiunile - 1,7 cm (Fig. 109/4a).

8. 50 aplici din aur de formă semisferică prevăzute cu două orificii de prindere pe margine, care se aflau în jurul brațelor ambelor mâini. Diametrul - 0,43 cm, înălțimea - 0,15 cm (Fig. 109/5-5a).

9. 60 aplici din aur în formă de lacrimă, prevăzute cu câte două orificii, ce se găseau în jurul brațelor ambelor mâini. Lungimea - 1,12 cm, lățimea maximă - 0,41 cm, înălțimea - 0,2 cm (Fig. 109/6-6a).

10. Oglindă fragmentară din argint cu discul rotund și plat ce se afla lângă umărul stâng. Diametrul - cca. 6,5 cm (Fig. 108/5).

11. Afumătoare modelată cu mâna ce a fost descoperită lângă talpa piciorului drept. Ea are buza orizontală mult evazată, pereții drepți și ornamentați cu un brâu orizontal în relief și picior de formă tronconică. Aceasta este din pastă cenușie, iar suprafața ușor lustruită. Buza este decorată cu două linii paralele în zigzag, realizate prin incizie, asociate în spațiile libere cu puncte incizate. Înălțimea - 10,5 cm, diametrul gurii - 13 cm, diametrul fundului - 13 cm (Fig. 111/2).

12. Afumătoare modelată cu mâna de mici dimensiuni ce a fost descoperită lângă talpa piciorului drept. Aceasta are buza ușor invazată, pereții ușor arcuiți, fundul plat, iar pereții perforați în mai multe locuri. Înălțimea - 5 cm, diametrul gurii - 4 cm, diametrul fundului - 4 cm (Fig. 111/1).

B. Ofrandă

13. Ulcior modelat la roată ce se găsea în stânga craniului. Acesta are buza dreaptă și profilată prin două linii paralele, gâtul îngust și nu prea înalt, corpul globular, fundul inelar, iar toarta prinsă cu un capăt pe gât și cu celălalt pe umăr. Ulciorul este din pastă fină de culoare galbenă-deschisă, iar partea superioară acoperită cu firnis de culoare portocalie. Înălțimea - 28 cm, diametrul gurii - 5,2 cm, diametrul fundului - 11,5 cm (Fig. 110).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Simonenko, Lobaj 1991 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

128. SELIȘTE, raionul Orhei, R. Moldova

Mormântul nr. 39 (Fig. 112)

Mormânt sarmatic, parțial distrus, descoperit în malul abrupt al unui râuleț.

Groapa mormântului, de formă ovală alungită, având lungimea de 2,20 m, iar lățimea de 0,60-0,80 m, era orientată pe axa SSV–NNE. În umplutura gropii s-a găsit o cantitate importantă de bucăți de lemn putrezit, care proveneau de la scândurile ce acopereau groapa.

Defunctul, din a cărui schelet s-a păstrat doar partea dreaptă, era întins pe spate cu capul spre NNE. Măinile erau întinse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Brățară de formă inelară, circulară în secțiune, realizată dintr-o bară de bronz ce se afla pe mâna dreaptă. Aceasta are capetele libere și distanțate una de alta (Fig. 112/20).

2. Brățară de formă inelară, realizată dintr-o bară de bronz descoperită în pământul de umplură a gropii. Aceasta are capetele libere în formă de conuri ce sunt distanțate una de alta (Fig. 112/21).

3. Mai multe mărgelă mărune din sticlă (Fig. 112/16-19) la care se adaugă cele din sticlă de formă cilindrică (Fig. 112/10-11), circulară și bitronconică (Fig. 112/8, 12-13) plus alte câteva îngemănate (Fig. 112/9, 14-15). Acestea sunt de culoare albastră, verde, roșie sau albă. Unele dintre mărgelă sunt chiar ornamentate.

4. Mărgelă în formă de butoiăș ornamentate cu “ochi” de culoare albastră într-un cerc de culoare albă (Fig. 112/2).

5. Mărgelă în formă de butoiăș ornamentate cu “ochi” mici de culoare albi-albaștri (Fig. 112/3).

6. Mărgelă în formă de butoiăș din faianță egipteană de culoare turcoaz ornamentată cu “coaste” verticale (Fig. 112/1).

7. Scarabeu din faianță egipteană (Fig. 112/6).

8. Piesă din faianță egipteană de culoare turcoaz cu reprezentarea sculpturală a unui leu într-o atitudine pasivă (în poziție culcat, cu capul între labele din față și coada adusă pe lângă piciorul posterior drept) pe un suport dreptunghiular cu orificiu de prindere (Fig. 112/7).

9. Fusaiolă de formă bitronconică (Fig. 112/5).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Rafalovič, Lăpușnean 1974, p. 122-126, fig. 5/6; 6; (sec. II-III p. Chr.; Grosu 1982, p. 13-14; Grosu 1990, p. 51-52, fig. 10/1-5, 12, 16-17; (sec. I p. Chr.).

129. SELIȘTE

Mormântul nr. 65 (Fig. 113)

Mormânt sarmatic descoperit în sectorul sudic al unui promontoriu.

Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 0,40 m de la suprafața actuală de călcare. Acesta avea groapa de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, lungimea de 1,64 m, lățimea de 0,64 m, iar adâncimea de 0,40 m.

Judecând după poziția oaselor scheletului, defunctul era întins pe spate cu capul spre N, mâinile puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 113/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă fragmentară din fier descoperită în zona pieptului. Din aceasta se mai păstrează o parte din arc și piciorul. Arcul este lamelar, iar portagrafa dreptunghiulară. Extremitatea piciorului este ridicată în sus și răsucită în formă de buclă (Fig. 113/6).

2. Patru mărgele descoperite în zona bazinului. Două dintre acestea sunt din sticlă de culoare roșie și au forma unui cilindru cu șase muchii (Fig. 113/4), una este de formă alungită și este din sticlă de culoare verde (Fig. 113/2), iar alta din sticlă de culoare galbenă (Fig. 113/3).

3. Fusaiolă din lut de formă bitronconică ce se afla în zona bazinului (Fig. 113/5).

B. Ofrandă

4. Vas ceramic modelat cu mâna descoperit în colțul nordic al gropii. Acesta are forma unui borcan, buza ușor evazată, corpul zvelt, umerii ușor evidențiați, iar fundul plat. Vasul este modelat din pastă grosieră ce are în componența sa cioburi pisate și resturi organice. Partea exterioară este ușor netezită, iar culoarea este cenușiu-gălbuie (Fig. 113/7).

Datare: a doua jumătate/sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Rafalovič, Lăpușnean 1974a, p. 119-120, fig. 6/3; 7/3, 6-7, 9 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Grosu 1982, p. 13-14; Grosu 1990, p. 51-52, fig. 10/18-19, 24-25, 37; (sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

130. SĂRĂTENI, raionul Leova, R. Moldova

Tumulul nr. 3 Mormântul nr. 10 (Fig. 114)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja).

Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic la o distanță de 18,5 m de centrul tumulului, la o adâncime de 5,07 m de la suprafața lui. Mormântul era în mare parte distrus.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară alungită, cu colțurile mult rotunjite, era orientată pe axa N-S, cu o mică deviere. Lungimea gropii era de aproximativ 1,8 m, iar lățimea de 0,71 m (Fig. 114/1).

Oasele de la schelet păstrate *in situ* indică faptul că defunctul a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu craniul orientat spre N (Fig. 114/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. 101 mărgelile mărunte din sticlă de culoare albă, galbenă și verde ce se aflau lângă tibiile defunctului (Fig. 114/3a).

2. Cinci mărgele îngemănate ce se aflau lângă celelalte menționate mai sus. Acestea sunt din sticlă de culoare cafenie. Lungimea - 1 cm (Fig. 114/3b).

3. Oglinda de bronz cu discul rotund și plat ce se găsea lângă picioarele defunctului. Aceasta se afla într-o ramă din lemn păstrată în stare bună. Diametrul - 6,1 cm, grosimea - 0,2 cm (Fig. 114/2).

4. Fusaiolă din lut ce se afla lângă oglindă.

B. Ofrandă

5. Căniță modelată la roată ce se afla lângă genunchiul piciorului drept. Aceasta este de formă bitronconică și are buza profilată și evazată, gâtul scurt, corpul bombat cu umerii bine reliefați, iar fundul plat. Cănița este prevăzută cu o toartă înaltă ce unește partea superioară a gâtului cu umărul acesteia. Ea este din pastă fină de culoare cenușie și are suprafața exterioară netezită. Pe gât aceasta este ornamentată cu linii verticale realizate prin lustruire. Înălțimea - 8 cm, diametrul buzei - 5,6 cm, diametrul maxim - 9 cm, diametrul fundului - 4,8 cm (Fig. 114/6).

6. Căniță fragmentară modelată la roată ce se găsea la picioarele defunctului. Aceasta este de formă bitronconică, are buza și toarta ruptă din vechime, gâtul înalt și larg, umerii bine reliefați, iar fundul plat. Cănița este din pastă fină de culoare cenușie și are suprafața exterioară bine netezită, iar pe gât urme de lustruire. Înălțimea păstrată - 7 cm, diametrul maxim - 7,3 cm, diametrul fundului - 4,3 cm (Fig. 114/5).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Levițki, Manzura, Demčenko 1996, p. 41, 90, fig. 26 (sec. I-II p. Chr.); Grosu 1995, p. 161 (sec. I p. Chr.).

131. SEMENOVKA, raionul Belgorod-Dnestrovsk, regiunea Odessa, Ucraina

Tumulul nr. 11 Mormântul nr. 1 (Fig. 115/1, 3-4)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 0,7 m de la suprafața tumulului. Din păcate forma gropii nu a fost surprinsă.

Scheletul s-a păstrat parțial, însă, după părțile descoperite în poziție anatomică se poate spune că defunctul era întins pe spate cu capul spre NNE. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele, probabil, întinse drept. De-a lungul laturilor lungi ale gropii se aflau urmele unor scânduri de lemn la fel și sub schelet (Fig. 115/1). Judecând după poziția acestora în groapă se poate spune că înmormântarea a fost efectuată într-un "sicriu" de lemn.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă din bronz ce are resortul bilateral format dintr-un număr de 8 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul sugerat se afla spre resort, iar celălalt desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton, iar portagrafa este trapezoidală și plină. Lungimea fibulei - 2,3 cm, lungimea spirelor - 1,5 cm (Fig. 115/4).

2. Vârf de săgeată de bronz cu trei aripioare tăiate în unghi drept spre peduncul. Lungimea păstrată - 2 cm (Fig. 115/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Dzigovskij 1981, p. 117, 124, fig. 1/ 2; 2/5-6 (prima jumătate a sec. II p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 73-74, fig. 42/2 (a doua jumătate/sfr. sec. I p. Chr.); Grosu 1990, p. 59; Grosu 1995, p. 155 (a doua jumătate a sec I p. Chr. – prima jumătate a sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

132. SEMENOVKA

Tumulul nr. 14 Mormântul nr. 20 (Fig. 115/3, 5-6)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit în sectorul nord-estic al tumulului, la adâncimea de 4 m. Forma gropii nu a putut fi stabilită.

Judecând după părțile păstrate ale scheletului se poate spune că defunctul a fost întins pe spate cu capul spre NV, iar picioarele erau îndoite din genunchi și culcate pe partea stângă (Fig. 115/2).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Scarabeu din faianță egipteană de culoare albăstrui-gălbuie. Pe partea interioară are un semn ce imită un șarpe (Fig. 115/5).

2. Mărgea din sticlă de culoare albăstrui-gălbuie. Aceasta este de formă globulară cu orificiu larg și are suprafața ornamentată cu caneluri verticale (Fig. 115/6).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Dzigovskij 1981, p. 117-119, fig. 1/3; 2/3-4; Grosu 1990, p. 59; Grosu 1995, p. 155 (a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

133. SEVERINOVCA, raionul Camenca, unitatea teritorială din stânga Nistrului, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 1 (Fig. 59/3)

Mormânt sarmatic despre care nu ni se dau alte informații, dar care pe baza inventarului este încadrat printre vestigiile sarmatice din a doua jumătate a sec. I p. Chr. Singurele piese din cadrul mobilierului funerar de care avem cunoștință sunt o oglindă și două afumători.

1. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat pusă într-o ramă din ghips.

2. Afumătoare modelată cu mâna de formă cilindrică cu pereți curbați spre interior, iar fundul plat. Buza este tăiată drept, iar partea centrală a corpului este decorată cu trei brâuri în relief. Afumătura este din pastă cenușie și are suprafața ușor lustruită. Buza este decorată cu două linii paralele în zigzag, asociată în spațiile libere cu puncte incizate (Fig. 59/3).

3. Afumătoare modelată cu mâna de mici dimensiuni cu pereți perforați despre care nu avem alte informații.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1990, p. 110, tab. 1; Grosu 1995, p. 151 (sec. I p. Chr.); Simonenko 1999a, p. 175, 317, fig. 11/20, 30/3 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

134. SLOBODA-PODLESOVSKAJA, raionul Jampol, regiunea Vinica,, Ucraina

Mormânt sarmatic despre care nu ni se dau alte informații, dar care pe baza inventarului este încadrat printre vestigiile sarmatice din a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Simonenko 1999a, p. 317, fig. 11/19 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

135. ȘCERBACA, raionul Rîșcani, R. Moldova

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 1 (Fig. 116/1-6)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la o distanță de 5 m de centrul acestuia și la adâncimea de 1,2 m de la suprafața lui. Forma gropii nu a putut fi surprinsă.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel realizat dintr-un fir de argint ce se afla sub partea dreaptă a părții inferioare a maxilarului. El are un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat apoi de corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig (Fig. 116/3).

2. Fibulă din bronz ce a fost descoperită lângă clavicula stângă. Ea are resortul bilateral scurt și coardă exterioară de mici dimensiuni. Arcul este aplatizat, având o formă dreptunghiulară și ornamentat cu cerculețe incizate. Portagrafa este ruptă din vechime (Fig. 116/2).

3. Verigă din bronz, păstrată fragmentar, ce se afla mai sus de oasele bazinului. Diametrul - 0,7 cm (Fig. 116/5).

4. Fusaiolă tronconică conică din os ce se afla mai sus de oasele bazinului, alături de verigă. Înălțimea - 0,9 cm, diametrul bazei - 1,9 cm (Fig. 116/4).

B. Ofrandă

5. Strachină modelată la roată ce se afla pe oasele tălpii piciorului stâng. Aceasta este de formă tronconică și are buza tăiată drept, peretele ușor înclinat spre interior, iar fundul inelar. Partea mijlocie a corpului este marcată printr-o mulură exterioară pronunțată. Marginea buzei este ornamentată cu incizii oblice, iar fundul din interiorul acesteia cu două cercuri concentrice incizate. Strachina este din pastă fină, culoare roșie, firnis cărămiziu cu reflexe metalice. Înălțimea - 3,7 cm, diametrul gurii - 16,2 cm, diametrul maxim al corpului - 17 cm, diametrul fundului - 11 cm (Fig. 116/1).

6. Cană, de mari dimensiuni, modelată la roată se găsea lângă talpa piciorului drept. Aceasta are buza și partea superioară ruptă din vechime, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta, ruptă din vechime, lega umărul cu gâtul câinii. Cana este din pastă fină de culoare cenușie și este arsă uniform. Pe partea superioară a umerilor aceasta este ornamentată cu două caneluri concentrice. Înălțimea părții păstrate - 14 cm, diametrul maxim - 14 cm, diametrul fundului inelar - 5,3 cm (Fig. 116/6).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1988, p. 79-81, fig. 2/1-6; Grosu 1990, p. 57, fig. 18V; Grosu 1995, p.152, fig. 12/6 (sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

136. ȘCERBACA

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 5 (Fig. 116/7-10)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit în sectorul sudic al tumulului la o distanță de 5 m de centrul acestuia la adâncimea de 1,1 m de la suprafața lui.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Brățară din bronz ce se afla între coapse. Ea este confecționată dintr-o bucată de bară masivă de bronz ovală în secțiune. Aceasta are capetele libere și îngroșate fiind distanțate una de alta (Fig. 116/8).

2. Mărgea de formă globulară ce a fost descoperită lângă genunchiul drept. Ea este din faianță egipteană de culoare turcoaz și are suprafața ornamentată cu caneluri verticale. Lungimea - 1 cm, diametrul - 1,4 cm (Fig. 116/9).

3. Pumnal fragmentar din fier ce se găsea lângă șoldul drept. Acesta are două tăișuri, iar mânerul simplu în formă de limbă (Fig. 116/10).

B. Ofrandă

4. Cană modelată la roată ce se afla mai jos de talpa piciorului stâng. Aceasta are buza evazată, gâtul înalt și cilindric, corpul masiv și umerii înalți, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt de umăr. Vasul este din pastă fină, culoare cenușie și ornamentat în partea inferioară a gâtului cu un brâu în relief. Înălțimea păstrată - 20 cm, diametrul maxim al corpului - 16,4 cm, diametrul fundului - 7,8 cm (Fig. 116/7).

Datare: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1988, p. 82, 88, fig. 2/7-10; Grosu 1990, p. 65, fig. 20D/1-4 (a doua jumătate a sec. I – sec. II p. Chr.).

137. ȘCERBACA

Tumulul nr. 3 Mormântul nr. 3 (Fig. 117)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit la o distanță de 5 m de centrul tumulului la adâncimea de 1,6 m de la suprafața lui.

Defunctul, un copil de 3-4 ani, era întins pe spate cu capul spre N. Mâinile erau așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de bronz ce se afla lângă umărul stâng. Ea are resortul bilateral format dintr-un număr de 8 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri: unul se află spre capul arcului, iar celălalt desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton conic, iar portagrafa este trapezoidală și plină. Lungimea - 2,5 cm (Fig. 117/2).

2. Mai multe astragale ce se găseau în stânga craniului, lângă cană (Fig. 117/1).

B. Ofrandă

1. Cană modelată la roată ce a fost găsită în stânga craniului. Aceasta are buza profilată, gâtul înalt de formă cilindrică, corpul bitronconic cu umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt de mijlocul gâtului, iar la celălalt de umăr. Cana este din pastă fină de culoare cenușie și este arsă uniform. Înălțimea - 12,2 cm, diametrul gurii - 5 cm, diametrul maxim - 9,8 cm, diametrul fundului - 4,6 cm (Fig. 117/3).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1988, p. 82-83, 88, fig. 2/11, 14-15; Grosu 1990, p. 60, fig. 15V/1-3 (a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II p. Chr.).

138. ȘTEFĂNEȘTI, jud. Botoșani, România

Mormânt (Fig. 118)

În curtea locuitorului Gh. Vasiliu, cu ocazia săpături unui beci, în anul 1957, la adâncimea de 1,60 m s-a descoperit un mormânt sarmatic.

Defunctul era așezat în poziție chirchită, culcat pe dreapta cu brațele aduse pe abdomen și orientat cu capul spre V.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mai multe mărgelile diferite ca formă și pastă (Fig. 118/2-4, 7-8, 11), dintre care se remarcă trei de formă globulară din faianță egipteană, cu orificiu larg, iar suprafața ornamentată cu caneluri verticale (Fig. 118/2-4).

2. Doi scarabei din faianță egipteană (Fig. 118/5)

3. Piesa din faianță egipteană cu reprezentarea sculpturală a unei broscuțe pe un suport dreptunghiular prevăzut cu orificiu de prindere (Fig. 118/6).

4. Patru cochilii de *Cypraea Tigris* cu câte un orificiu de prindere la unul din capete (Fig. 118/14-17).

5. Oglindă din metal alb cu discul rotund și plat (Fig. 118/9).

6. Clopoșel din bronz de formă semisferică prevăzut deasupra cu o gaură prin care se trecea un fir pentru susținerea barei pendulorii din interior, dar care lipsește (Fig. 118/13).

7. Fusaiolă bitronconică (Fig. 118/1).

B. Ofrandă

8. Cană cu buza pronunțată și dreaptă, cu un mic prag în partea interioară, gâtul înalt, corpul bitronconic, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt de umăr. Cana, modelată la roată, este din pastă fină de culoare cenușie și arsă uniform (Fig. 118/12).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Zaharia, Petrescu-Dîmbovița, Zaharia 1970, p. 281, pl. CXLVIII/7-29 (sec. II-IV p. Chr.); Zaharia, Zaharia 1974, p. 136 (sec. I-II p. Chr.); Bichir 1977, p. 188-189, fig. 16/1-17 (sfr. sec. I p. Chr.); Bichir 1993, p. 146-147, 166, tab. II, fig. 7 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

139. TARACLIA, centru raional, R. Moldova

Descoperire izolată (Fig. 207/4)

În urma cercetărilor arheologice efectuate în 1983 asupra mai multor tumuli din raza localității Taraclia în mantaua tumulului 12 a fost descoperită o aplică frontală din bronz. Aceasta este realizată prin turnare și are un capăt lat și aplatizat, de formă aproximativ triunghiulară, ce se lățește în partea inferioară, și a cărei margine este rotunjită. Partea superioară a aplicii se termină într-o verigă ce are o proeminență a cărei capăt se termină într-un buton sferic. În locul unde partea aplatizată trece în verigă aplica este lățită și prevăzută cu un orificiu. Lungimea - 16 cm, lățimea - 5,4 cm (Fig. 207/4).

Datare: sfr. sec. II (?) – prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Grosu, Agul'nikov, Haheu 1983; Simonenko 1999a, p. 89, fig. 5/8.

140. TARACLIA I, centru raional, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 1 (Fig. 119)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând perioadei cucuteniene târzii.

Mormântul a fost descoperit la 15 m de centrul tumulului și la adâncimea de 2,05 m de la suprafața acestuia.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară având colțurile rotunjite, era orientată pe axa SV-NE. Lungimea gropii era de 1,8 m, lățimea de 0,8 m, iar adâncimea de 0,25 m (Fig. 119/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Mâna dreaptă, așezată pe lângă corp, avea palma pusă pe coapsă, iar mâna stângă mai păstra doar osul umărului. Picioarele erau întinse drept (Fig. 119/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mărgea din sticlă ce se afla lângă craniu. Aceasta este realizată dintr-un fir de sticlă prin răsucire, astfel, formându-se niște striuri în spirală (Fig. 119/6).

2. Mai multe mărgelile ce au fost găsite pe pieptul defunctului. Dintre acestea două de formă globulară sunt din faianță egipteană și ornamentate cu “coaste” verticale (Fig. 119/13a), trei din sticlă de formă tronconică (Fig. 119/13b-c) dintre care una este realizată dintr-un fir de sticlă prin răsucire, astfel, formându-se niște striuri în spirală (Fig. 119/13c). La acestea se mai adaugă o mărgea ornamentată cu “ochi” și 18 sunt din carneol (Fig. 119/13d).

3. 47 mărgelile din carneol (Fig. 119/12a), două din sticlă în formă de tub (Fig. 119/12b) și două de formă sferică (Fig. 119/12c) ce se aflau în jurul gâtului.

4. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat ce se afla în partea stângă a cutiei toracice. Aceasta are marginile subțiate și este prevăzută cu un orificiu de prindere. Diametrul - 4 cm, grosimea - 0,15 cm (Fig. 119/10).

5. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat ce se găsea lângă cotul mâinii stângi. Ea are marginile ușor îngroșate și tăiate teșit. Diametrul - 3 cm, grosimea - 0,15 cm (Fig. 119/11).

6. Clopoțel din bronz de formă tronconică cu urechiușă de prindere. Înălțimea - 4,5 cm, diametrul maxim - 3,5 cm (Fig. 119/9).

7. Trei clopoței din bronz păstrați fragmentar ce au fost descoperiți lângă craniu. Aceștia sunt de formă semisferică și au deasupra câte o gaură prin care se trecea un fir pentru susținerea barei pendulatorii din interior, dar care lipsește (Fig. 119/2, 5).

8. Fusaiolă de formă aproximativ tronconică ce se afla în dreapta șoldului drept. Înălțimea - 2 cm, diametrul maxim - 3,2 cm (Fig. 119/3).

9. Piciorușul unei amfore, cu urme de prelucrare pe el, ce a fost găsit lângă cotul stâng (Fig. 119/4).

10. Fragmentele unei piese din fier ce se găseau între osul umărului drept și oasele pieptului (Fig. 119/7-8).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1979, p. 2-3, fig. 3/1-13; Grosu 1990, p. 57-58; Grosu 1995, p. 157 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Ch.); Dzygovs'kyj 1993, p. 78 (prima jumătate a sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

141. TARACLA I

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 3 (Fig. 120)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând perioadei cucuteniene târzii.

Mormântul a fost descoperit la 13,5 m de centrul tumulului, la adâncimea de 2 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NE-SV. Lungimea gropii era de 2 m, lățimea de 0,4 și 0,85 m, iar adâncimea de 0,3 m (Fig. 120/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Brațele erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 120/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Verigă de bronz, cu diametrul de 1,6 cm ce se afla lângă tâmpla dreaptă (Fig. 120/3).

2. Zece mărgelile îngemănate din sticlă ce se aflau în jurul oaselor gâtului (Fig. 120/4a).

3. Două mărgelile din carneol ce se găseau în jurul oaselor gâtului (Fig. 120/4b).

4. 15 mărgelile din sticlă de formă rotundă descoperite la încheietura mâinii drepte (Fig. 120/2a).

5. 20 mărgelile, ceva mai mărunte, găsite lângă cotul mâinii drepte (Fig. 120/2b).

6. 35 mărgelile mărunte din sticlă și de formă cilindrică ce se aflau lângă cotul mâinii drepte.

7. Pandantiv din aur ce se afla în jurul oaselor gâtului. Acesta este format dintr-un cadru în formă de liră și prevăzut cu o urechiușă de prindere atașată prin sudare. În montură acesta a avut fixată o piatră care, însă, nu s-a păstrat. Înălțimea - 1,2 cm (Fig. 120/5).

B. Ofrandă

8. Ulcior modelat la roată ce se afla la picioare. Acesta are buza puternic evazată în formă de pâlnie, gâtul scurt și îngust, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt sub buză, iar la celălalt pe umăr. Acesta este din pastă fină de culoare roșie și are suprafața acoperită cu firnis roșu. Înălțimea - 11,6 cm, diametrul gurii - 6 cm, diametrul maxim al corpului - 9,2 cm, diametrul fundului - 5,4 cm (Fig. 120/6).

Datare: sec. I p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1979, p. 4, fig. 3/14-19; Grosu 1990, p. 58; Grosu 1995, p. 157 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr. sau începutul sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 71 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

142. TARACLIA I

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 24 (Fig. 121)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând perioadei cucuteniene târzii.

Mormântul a fost descoperit la 14 m sud-sud-vest de centrul tumulului la adâncimea de 2 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa NE-SV. Lungimea gropii era de 2 m, iar lățimea de 0,7 și 0,5 m (Fig. 121/1).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Brațele erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 121/1). Sub schelet a fost surprins un strat de lemn putrezit.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Cană modelată la roată descoperită în stânga craniului. Aceasta este de formă bitronconică, are buza evazată, gâtul scurt și larg, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt deasupra umărului. Acesta din pastă fină de culoare cenușie. Înălțimea - 14,5 cm, diametrul gurii - 6,4 cm, diametrul maxim al corpului - 11 cm (Fig. 121/2).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1979, p. 10-11, fig. 3/23-24; Grosu 1990, p. 57-58; 1995, p. 157 (sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

143. TARACLIA I

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 27 (Fig.)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând perioadei cucuteniene târzii.

Mormântul a fost descoperit la 14 m sud de centrul tumulului la adâncimea de 2,5 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa N-S. Lungimea gropii era de 2 m, iar lățimea de 0,8 și 0,7 m (Fig. 122/1).

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre N. Măinile stângă era întinsă pe lângă corp, iar cea dreaptă pusă pe oasele tibiale. Picioarele erau ușor îndoite din genunchi (Fig. 122/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel din bronz ce se afla lângă tâmpla dreaptă. El este realizat dintr-un fir de bronz având un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat apoi de corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig. Diametrul - 3 cm (Fig. 122/2).

2. Zece mărgelile mărunte din faianță egipteană ce se găseau în zona genunchilor (Fig. 122/5-6).

3. Două mărgelile din carneol ce se aflau în zona gâtului (Fig. 122/3-4).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Dergacev 1979, p. 12-13, fig. 3/25-27; Grosu 1990, p. 57-58; Grosu 1995, p. 157 (sec. I-II p. Chr.).

144. TARACLIA II, centru raional, R. Moldova

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 9 (Fig. 123)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja).

Mormântul a fost descoperit la adâncimea de 1,2 m.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N. Fața avea privirea în sus, craniul era ușor înclinat spre umărul stâng, mâinile erau îndoite din coate cu palmele puse pe umeri, iar picioarele întinse drept (Fig. 123/1). Sub schelet au fost surprinse urmele unui strat de putregai de culoare cafeniu-închis.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cochilie de *Cypraea Tigris* ce se găsea în zona oaselor tibiale a piciorului stâng. Dimensiunile - 2 x 1 cm, (Fig. 123/3).

B. Ofrandă

2. Cupă modelată la roată ce se afla între craniu și clavicula stângă. Aceasta are corpul tronconic, buza verticală, ușor profilată și strânsă spre interior, iar fundul plat. Cupa este dintr-o pastă fină de culoare roșie. Înălțimea - 6,2 cm, diametrul gurii - 10 cm, diametrul fundului - 4,5 cm (Fig. 123/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Agul'nikov 1980, p. 14, fig. 33; Grosu 1990, p. 48-49, fig. 15B; Grosu 1995, p. 157 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 73 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

145. TARACLIA II

Tumulul nr. 4 Mormântul nr. 6 (Fig. 124)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja).

Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului, la distanța de 8 m de centru, la adâncimea de 0,95 m.

Groapa mormântului, de formă trapezoidală orientată pe axa V-E, avea pe centru o treaptă, care la adâncimea de 1,02 m avea dimensiunile de 1,70 x 0,90 m. Scheletul era așezat într-o adâncitură de formă ovală ce avea dimensiunile de 1,70 x 0,70 m (Fig. 124/35).

Defunctul era întins pe spate cu capul spre E. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 124/35).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mai multe mărgelile ce se aflau în zona cutiei toracice. Dintre acestea se remarcă cele opt de formă globulară din faianță egipteană de culoare albastră-deschisă, cu orificiu larg, iar suprafața ornamentată cu "coaste" verticale (Fig. 124/1-5, 8-10) și una din sticlă de culoare verde ornamentată cu șase "ochi" lipiți (Fig. 124/7).

2. Doi scarabei din faianță egipteană ce se aflau în zona cutiei toracice alături de mărgelile. Primul este de culoare albastră-deschisă (Fig. 124/16), iar al doilea de culoare cenușie cu un semn pe partea interioară (Fig. 124/17).

3. Pandantiv ceramic ce a fost găsit pe cutia toracică. Acesta are o formă cilindrică marcată pe mijloc de o linie verticală adâncită prin care se sugerează doi cilindri alăturați. Marginea inferioară cât și cea superioară este profilată. În partea superioară acesta are o urechiușă de prindere. Înălțimea - 2,3 cm, lățimea - 0,9 cm (Fig. 124/33).

4. Verigă din bronz, păstrată fragmentar, ce se afla lângă cotul mâinii stângi. Aceasta are suprafața ornamentată cu nodozități grupate câte trei și amplasate la distanțe egale între grupuri. Diametrul în secțiune - 0,4 cm (Fig. 124/31).

5. Cercel din bronz ce se afla sub craniu. El este realizat dintr-un fir de bronz, având un capăt îndoit sub forma unei bucle și înfășurat apoi de corpul piesei, iar celălalt capăt îndoit în formă de cârlig. Dimensiunile - 1,5 x 1,9 cm (Fig. 124/32).

6. Clopoțel din bronz de formă semisferică ce se găsea lângă cotul stâng. El este prevăzut deasupra cu o gaură prin care se trecea un fir pentru susținerea barei pendulorii din interior, dar care lipsește. Înălțimea - 1,1 cm, diametrul maxim - 1,9 cm (Fig. 124/18).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Savva 1982, p. 15-16, pl. V; Grosu 1990, p. 52-53, fig. 11A; Grosu 1995, p. 157 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 78 (prima jumătate a sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

146. TARACLIA II

Tumulul nr. 17 Mormântul nr. 11 (Fig. 125)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja).

Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului la adâncimea de 1,4 m.

Groapa mormântului, de formă ovală, orientată pe axa SV-NE, avea lungimea de 2,2 m, lățimea de 1 m, iar adâncimea de 1,77 m.

Scheletul, aparținând unei femei în vârstă de 20-35 ani, era întins pe spate cu capul spre NE. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mai multe mărgelile mărunte din faianță egipteană și două din sticlă descoperite în zona genunchiului drept și a încheieturilor ambelor mâini (Fig. 125/1).

2. Mai multe mărgelile din sticlă având interiorul placat cu un strat subțire din aur, care se găseau lângă craniu și în regiunea pieptului (Fig. 125/2).

3. Oglindă din bronz (metal alb) cu discul rotund și plat ce a fost descoperită mai jos de tălpile picioarelor. Diametrul - 6,1 cm (Fig. 125/3).

4. Fusaiolă bitronconică ce se afla în zona genunchiului drept (Fig. 125/4).

B. Ofrandă

5. Cana modelată cu mâna, păstrată fragmentar, ce se afla la vest de oasele tibiale drepte. Aceasta este de formă bitronconică bombată are buza evazată, gâtul scurt, corpul bombat, iar fundul plat. Toarta, de mici dimensiuni, este prinsă la un capăt de gât, iar la celălalt pe umăr. Înălțimea păstrată - 15 cm, diametrul gurii - 9 cm, diametrul maxim al corpului - 15 cm (Fig. 125/5).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Savva, Agul'nikov, Manzura 1984, p. 39, fig. 63, 65/1-3, 5-7; Grosu 1990, p. 53, fig. 14B/9-14; Grosu 1995, p. 157 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 78 (prima jumătate a sec. II p. Ch).

147. TARACLIA II

Tumulul nr. 17 Mormântul nr. 14 (Fig. 126)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja). Mormântul a fost descoperit în sectorul central al tumulului la adâncimea de 0,6 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară (?), avea peretele sudic teșit de la nord la sud.

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre N. Măinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. Oasele tibiale ale piciorului stâng lipseau (Fig. 126/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Pandantiv din aur descoperit pe oasele gâtului. Aceasta are forma unei flori de crin a căror petale au în montură sticlă, iar pe margini sudate granule (Fig. 126/3).

2. 35 mărgelile descoperite în jurul gâtului și pe partea superioară a cutiei toracice. Ele sunt din carneol de culoare cafenie-închisă și chalcedon semitransparent și au forme și mărimi diferite (Fig. 126/4).

3. Mai multe mărgelile mărunte din sticlă albă descoperite în zona tălpilor. Acestea sunt din sticlă de culoare albă și sunt de formă dreptunghiulară (Fig. 126/2).

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Savva, Agul'nikov, Manzura 1984, p. 40-41 fig. 68; Grosu 1990, p. 63, fig. 14B/6-8; Grosu 1995, p. 157 (sec. I-II p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 78 (prima jumătate a sec. II p. Chr.).

148. TĂLMAZA, raionul Ștefan Vodă, R. Moldova

Mormânt distrus (Fig. 144/1)

În urma lucrărilor agricole efectuate în anul 1972, la o distanță de 1,5-2 km de satul Tălmaza, a fost descoperit un mormânt sarmatic ce se afla la adâncimea de 0,80-0,90 m.

Scheletul și aproape tot mobilierul funerar erau distruse, păstrându-se doar un bol.

A. Inventar

1. Bol de formă semisferică ce are gura largă, buza rotunjită și foarte ușor invazată, iar fundul inelar. Bolul este modelat la roată din pastă fină de culoare roșie și are suprafața acoperită cu firnis de culoare roșie-cărămizie cu reflexe metalice (Fig. 144/1).

Datare: sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1974, p. 78-79; Grosu 1990, p. 47; Grosu 1995, p. 154 (sec. I p. Chr.).

149. TĂLMAZA

Mormânt distrus

În anul 1991, în urma lucrărilor de ameliorație de lângă satul Tălmaza, a fost descoperit un mormânt sarmatic distrus în totalitate. Mobilier funerar a fost recuperat de către muncitori.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de tip "Aucissa".
2. Două pandantive din bară de bronz.
3. Trei șiraguri de mărgelile.
4. Patru verigi printre care una cu noduri.
5. Clopoțel din bronz de formă aproximativ semisferică.
6. Fusaiole bitronconice.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu, Agulnikov 1997, p. 108 (sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Informații V. Grosu.

150. TĂTĂRĂUCA NOUĂ, raionul Soroca, R. Moldova

Mormântul nr. 1 (Fig. 127)

Mormânt plan ce a fost descoperit în așezarea fortificată de la Tătărăuca Nouă V - "Piscul Gol" la adâncimea de 0,94 m de la nivelul actual de călcare.

Forma gropii mormântului nu a fost sesizată.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele ușor flexate din genunchi (Fig. 127/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Trei mărgelile din sticlă ce se aflau în partea dreaptă a cutiei toracice (Fig. 127/2-4).

2. Două mărgelile fragmentare din sticlă albă ce se găseau în partea dreaptă a cutiei toracice (Fig. 127/5).

3. Oglindă discoidală din bronz ce se afla pe antebrațul mâinii drepte. Aceasta are marginea îngroșată și o proeminență conică în partea centrală, mânerul de formă dreptunghiulară, perforat. Diametrul - 7 cm, lungimea mânerului - 2,1 cm (Fig. 127/6).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Sava și colab. 1995, p. 296, fig. 8, 9/21-25, 13.

151. TEȚCANI, raionul Briceni, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 8 (Fig. 128)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Groapa mormântului, de formă ovală alungită, era orientată pe axa NNE-SSV și avea lungimea de 2,25 m, lățimea de 0,8-0,65 m, iar adâncimea de la suprafața tumulului de 2,2 m.

Defunctul (femeie) era întins pe spate cu capul spre N, cu o mică deviere spre E, avea mâinile așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept (Fig. 128).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Cercel din bronz ce se afla lângă umărul drept (Fig. 128/7).
2. Opt mărgelile din sticlă de culoare albă ce se aflau la încheietura mâinii stângi. Acestea au o formă alungită și sunt hexagonale în secțiune (Fig. 128/6).
3. Zece mărgelile din sticlă de culoare maronie-închisă ce se aflau în partea superioară a șoldului stâng. Dintre acestea cinci sunt îngemănate (Fig. 128/3).
4. 31 mărgelile mărunte din sticlă ce se aflau în partea inferioară a piciorului drept (Fig. 128/4).
5. 53 mărgelile mărunte din faianță egipteană ce se aflau în partea inferioară a piciorului stâng (Fig. 128/5).
6. Oglindă din metal alb cu discul rotund și plat păstrată fragmentar. Aceasta se afla la vest de umărul drept, lângă peretele gropii. Diametrul - 5,4 cm (Fig. 128/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Informații amabile V. Bubulici.

152. TOCHILE-RĂDUCANI, raionul Leova, R. Moldova

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 4 (Fig. 129)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit în partea centrală a tumulului, la adâncimea de 1,50 m de la suprafața sa.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară având colțurile rotunjite, era orientată pe axa NE-SV și avea lungimea de 2,20 m, lățimea de 1,90 m, iar adâncimea 1,10 m. Mormântul a fost distrus în totalitate.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. *Unguentarium* din sticlă ce a fost găsit în sectorul sud-vestic al movilei, la o distanță de 3-5 m de peretele sud-vestic. Acesta are buza îngroșată, gâtul cilindric, corpul tronconic, iar fundul plat. Corpul reprezintă mai puțin de jumătate din înălțimea totală a recipientului. Înălțimea - 12 cm, diametrul gurii - 3 cm, diametrul gâtului - 2 cm, diametrul corpului - 5,5 cm, diametrul fundului - 4 cm (Fig. 129/3).

2. Figurină din bronz, realizată prin turnare, reprezentând, cel mai probabil, un cerb sălbatic. Aceasta are sudată pe spate o verigă pentru a putea fi atârnată. Înălțimea - 6-9,5 cm, lungimea - cca. 9,5 cm, diametrul verigei - 2,5 cm (Fig. 129/1).

B. Ofrandă

3. Cupă modelată la roată ce se afla în sectorul sud-vestic al movilei, la o distanță de 3-5 m de peretele sud-vestic. Aceasta este de formă tronconică și are buza scurtă și ușor invazată, iar fundul plat bine evidențiat. Cupa este din pastă fină de culoare roșiatică și are suprafața minuțios netezită, iar partea superioară acoperită cu firnis roșu. Aceasta este realizat cu o serie de defecte cum ar fi cele de la buză sau crăpătura de pe fund. Înălțimea - 5 cm, diametrul gurii - 11 cm, diametrul fundului - 5 cm (Fig. 129/2).

4. Câteva fragmente de la vase modelate cu mâna și la roată.

5. Mai multe oase de animale ce au fost găsite în umplutura gropii mormântului.

Datare: sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Jarovoj, Kurčatov 1985, p. 36-38, fig. 14-15; Grosu 1990, p. 56-57, fig. 16G; Grosu 1995, p. 154, fig. 8B/6, 11/8 (sfr. sec. I – începutul sec. II p. Chr.).

153. TURLAKI, raionul Belgorod-Dnestrovsk, regiunea Odessa, Ucraina

În anul 1984 expediția arheologică a Institutului de Arheologie al Academiei de Științe din Ucraina, sub conducerea lui I. T. Černjakov, a cercetat necropola tumulară sarmatică, de pe platoul limanului nistrean, ce se află la 2-2,5 km sud-sud-est de șoseaua Belgorod-Dnestrovsk – Monași - Izmail, pe pământurile colhozului Mičurin.

Au fost cercetați opt tumuli sarmatici (7, 8, 10, 12-14, 16-17), ce conțineau câte o înmormântare.

Gropile mormintelor, aflate sub tumuli de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și trepte de-a lungul laturilor lungi, erau orientate de la S la N. Dimensiunea medie a gropilor era de 3 x 2 m, iar adâncimea de 2,5 m. Treptele se aflau, aproximativ, la adâncimea de 1,6 m. Pe fundul gropilor tuturor mormintelor, cât și pe treptele acestora, au fost surprinse urmele unui strat de cretă, iar pe trepte și în umplutura gropilor fragmente de lemn de la scândurile ce acopereau mormintele. Trebuie precizat că toate mormintele, din cei opt tumuli, au fost jefuite încă din vechime. În mantaua tumulilor nr. 7, 8, 10, 12 au fost descoperite fragmente de amfore, din pastă gălbui-deschisă, de tipul cu gâtul îngust și înalt. În mormintele din tumulii 12-14 nu a fost descoperită nici o piesă din cadrul mobilierului funerar, iar în restul mormintelor cu excepția celui din tumulul nr. 7 inventarul mai păstra doar fragmente nesemnificative de la vase modelate cu mâna și la roată, cât și de la piese din fier și vase de sticlă.

Tumulul nr. 7 Mormântul nr. 1 (Fig. 130)

Mormântul din tumulul 7 este singurul ce permite o încadrare cronologică exactă.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Aplici din aur prevăzute cu două orificii de prindere amplasate simetric. Ele au partea centrală bombată și sunt ornamente pe marginile ușor pronunțate cu linii transversale. (Fig. 130/5).

2. Aplici din aur de formă triunghiulară realizate prin ștanțare. Acestea au suprafața ornamentată cu granule în tehnica *au repoussé* și sunt prevăzute cu trei orificii de prindere (Fig. 130/6).

3. Aplici din aur realizate prin ștanțare de forma unei păsări în zbor și prevăzute cu patru orificii de prindere (Fig. 130/7).

4. Fibulă de bronz păstrată în stare fragmentară ce are resortul bilateral format dintr-un număr mare de spire. Arcul este foarte fragmentar, iar portagrafa nu s-a păstrat (Fig. 130/4).

5. Afumătoare modelată cu mâna, de mici dimensiuni, ce are forma unui trunchi de piramidă. Pereții sunt ușor înclinați spre exterior, buza rotunjită, pereții perforați, iar fundul plat (Fig. 130/8).

6. Afumătoare modelată cu mâna în patru laturi, pereții concavi, buza dreaptă și rotunjită, iar piciorul gol pe dinăuntru. Partea centrală este ornamentată cu un brâu în relief ce marchează trecerea dintre picior și corp. Corpul și piciorul sunt ornamentate cu câte un brâu în relief în formă de zigzag (Fig. 130/9).

7. Farfurie modelată la roată ce are buza evazată orizontal, iar fundul inelar. Aceasta este din pastă fină, de culoare roșie și are suprafață exterioară acoperită cu firnis roșu-cărămiziu cu reflexe metalice (Fig. 130/10).

8. Fragmentul unui bol ceramic din pastă fină de culoare roșie ce este decorat în tehnica barbotinei, ce are aplicat un decor reprezentând o frunză lanceolată (Fig. 130/2).

9. Toarta unui vas decorat în tehnica barbotieni (Fig. 130/3).

10. Mai multe fragmentare de la amfore din pastă gălbui-deschisă.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Grosu 1990, p. 39-40; Grosu 1995, p. 155, fig. 29 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 69-70, fig. 39 (sfr. sec. I a. Chr. – începutul sec. I p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 162 (prima jumătate a sec. I p. Chr.). Informații privitoare la fibulă de la A. V. Simonenko.

154. TUTOVA, jud. Vaslui, România

Mormântul nr. 1 (Fig. 131)

În primăvara anului 1988, cu prilejul nivelării unor grinduri din lunca inundabilă a râului Bârlad, a fost descoperit, la circa 2 km nord-est de Gara Tutova, mormântul sarmatic nr. 1.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, avea lungimea de 1,95 m, iar lățimea de 0,75 m.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre SV. Mâinile erau puse pe lângă corp, iar picioarele întinse drept. Lungimea scheletului era de 1,60 m. Din cauza acțiunii acizilor humici, oasele s-au descompus aproape complet și după contactul cu aerul se sfărâmau așa încât, nu s-a putut recupera nimic din schelet.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de bronz puternic profilată găsită pe piept, la baza sternului. Aceasta are resortul bilateral format dintr-un număr de 14 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, bine conturate, unul se află spre capul arcului, iar celălalt desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton bine pronunțat, iar portagrafa trapezoidală (Fig. 131/4).

2. Inel din tablă de bronz ce se afla printre falangele mâinii stângi. Veriga acestuia are profilul oblic, iar umerii convecși. Șatonul oval este amplasat perpendicular pe verigă și are montat în el sticlă de culoare albastră-închisă, care depășește linia superioară a acestuia (Fig. 131/3).

3. Brățara confecționată din bară de fier ce a fost găsită pe humerusul drept. Aceasta are capetele petrecute și înfășurate, formând un număr de patru spire (Fig. 131/16).

4. Mai multe mărgelile, de forme și mărimi diferite se găseau în partea superioară a sternului. Dintre acestea câteva sunt din faianță egipteană de formă globulară ornamentate cu linii verticale incizate (Fig. 131/5-7), iar câteva din sticlă de formă globulară (Fig. 131/11-12) și cilindrică (Fig. 131/8-10).

5. Verigă spiralică simplă realizată din sârmă de argint ce a fost găsită în dreptul gâtului (Fig. 131/1).

6. Verigă de bronz cu capetele petrecute și înfășurate ce se găsea în dreptul gâtului (Fig. 131/2).

7. Buton din bronz de formă circulară în plan și în formă de *umbo* în profil ce a fost găsit în zona bazinului (Fig. 131/14).

8. Cuțit din fier ce a fost descoperit lângă femurul drept. Acesta, păstrat fragmentar, are limba mânerului și vârful rupt din vechime (Fig. 131/13).

9. Un braț de la o foarfecă mică de bronz ce se afla lângă femurul drept (Fig. 131/15).

10. Bulgăr de ocru roșu ce a fost descoperit în partea dreaptă a craniului

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Bichir 1993, p. 140-143, fig. 4-5 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

155. TUTOVA

Mormântul nr. 2 (Fig. 145/2)

În apropierea mormântului nr. 1 la o distanță de circa 3 m spre nord, a mai fost descoperit un mormânt distrus în totalitate.

La suprafața terenului nivelat erau împrăștiate mici fragmente de oase umane, printre care s-a găsit și un fragment de la buza unui vas sarmatic, ce purta urme de ardere secundară pe ambele fețe (Fig. 145/2).

Ținând cont de aspectul fragmentului de vas, cât și de faptul ca mormântul dat se afla în apropierea primului credem ca acesta au fost contemporane.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Bichir 1993, p. 143, fig. 10/1 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

156. TVARDIȚA, raionul Taraclia, R. Moldova

Tezaur (Fig. 132-133)

În anul 1988 la Institutul de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe din Moldova au fost aduse două falere din argint descoperite în împrejurimea satului Tvardița.

Deplasarea arheologilor la fața locului a dus la constatarea că falerele provin dintr-o groapă dreptunghiulară ce se afla la o distanță de aproximativ 40 m de un tumul. În urma cercetării arheologice a gropii au mai fost descoperite o serie de piese ce făceau parte din componența tezaurului. Din păcate piesele se află și astăzi în satul Tvardița, iar raportul privind cercetările arheologice cu descrierea completă a pieselor lipsește din arhiva Institutului de Arheologie din Chișinău.

Inventar

1. Falereă din argint aurit, de formă circulară în plan și conică (tip *umbo*) în profil, ce a fost obținută prin ștanțare și ciocănire. Decorul, completat prin gravare, este reprezentat de bogate motive geometrice și fitomorfe. Pe marginea acesteia sunt amplasate simetric patru orificii ce mai păstrau niturile de argint în ele. Cu ajutorul acestora falera era prinsă de două fâșii din fier, care formau o cruce, dar care nu s-au păstrat. Diametrul - 15,9 cm, înălțimea - 7,5 cm (Fig. 132).

2. Falereă din argint aurit de formă circulară în plan și conică (tip *umbo*) în profil, ce a fost obținută prin ștanțare și ciocănire. Decorul, completat prin gravare este reprezentat de bogate motive geometrice, fitomorfe și zoomorfe (cerbi, pantere, grifoni). Pe marginea acesteia sunt amplasate simetric patru orificii ce mai păstrau niturile de argint în ele. Cu ajutorul acestora falera era prinsă de două fâșii din fier, care formau o cruce, dar care nu s-au păstrat. Diametrul - 15,9 cm, înălțimea - 7,8 cm (Fig. 133).

3. Fibulă din bronz.

4. Lingură din bronz.

5. Bol ceramic modelat la roată de formă semisferică. Acesta are gura largă, buza ușor invazată, iar fundul inelar. Bolul este din pastă fină, culoare roșie și firnis de aceeași culoare, fiind ornamentat cu motive fitomorfe.

6. Mai multe fragmente ceramice modelate cu mâna.

7. Două amfore din Cos.

Datare: prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Informații amabile S. Agul'nikov; pentru falere Cf. Ščukin 1994, fig. 51a-b; Mordvinceva 1996, p. 13-14; Mordvinceva 2001, p. 37, 64, 80-81, pl. 43/79-80 (prima jumătate a sec. II a. Ch); Bârcă 2002, p. 104, 105, fig. 5-6; Bârcă 2004, p. 35 sqq., fig. 15-16 (prima jumătate a sec. I a. Chr.).

157. VASLUI, România

Mormântul nr. 1 (Fig. 134)

Cercetările arheologice efectuate la Vaslui, în punctul "Curțile Domnești", în anul 1958 au scos la iveală două morminte sarmatice.

Mormântul nr. 1 a fost descoperit la adâncimea de 0,80 m de la nivelul actual de călcare fiind deranjat parțial de taluzarea malului abrupt al carierei de nisip în timpul exploatării acesteia, neputându-se preciza dacă mormântul a avut movilă și nici nivelul de la care s-a săpat groapa mormântului.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și orientată pe axa N-S, avea lungimea de 2 m, iar lățimea de 0,70 m. În colțul nord-estic al acesteia se afla un mic prag, înalt cu aproximativ 0,40 m față de fundul gropii (Fig. 134/1). Gura gropii, după remarcile cercetătorilor ce au descoperit mormântul, era puțin mai largă decât fundul acesteia.

Defunctul (bărbat 40-50 ani) era întins pe spate cu capul spre N. Măinile erau puse de-a lungul corpului, iar picioarele întinse drept. Femurul drept a fost frânt din cauza deplasării solului. Probabil, din aceeași cauză, lipsesc cubitusul, radiusul și laba mâinii stângi (Fig. 134/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Mârgea din sticlă de culoare neagră, mult aplatizată și perforată, ce se afla între femur și pumnal (Fig. 134/7).

2. O veriga întregă și 21 fragmentare descoperite între femur și pumnal. Ele sunt realizate din sârmă de bronz (Fig. 134/3-6).

3. Pumnalul din fier cu mâner simplu și fără gardă metalică ce se afla pe partea dreaptă a oaselor bazinului și lângă femurul drept. Din acesta nu s-au păstrat vârful și partea superioară a mânerului. Pe mâner și pe lama pumnalului se mai păstrau urmele plăcilor din lemn de la teacă (Fig. 134/9).

4. Afumătoare modelată cu mâna, în formă de pahar, ce a fost descoperită în partea stângă a capului, pe pragul cruțat. Aceasta are buza orizontală mult evazată, pereții ușor înclinați, fundul plat tras în afară, iar corpul decorat cu două brăie orizontale în relief. Ea este din pastă neagră și are la suprafață un lustru galben-cenușiu. Buza este decorată cu o linie incizată în zigzag, asociată în spațiile libere cu puncte (Fig. 134/8).

5. Afumătoare, modelată cu mâna, descoperită în interiorul primeia. Aceasta reprezintă un vas mic de formă tronconică, gura largă, pereții înclinați spre exterior, iar fundul plat. Ea este din pastă grosieră de culoare galben-cafenie la exterior și cu urme de fum în interior (Fig. 134/2).

B. Ofrandă

6. Cană modelată la roată ce se afla lângă laba piciorului drept. Aceasta are buza ușor rotunjită și evazată, gâtul cilindric, corpul bombat, cu o ușoară turtire la mijloc, iar fundul inelar. Toarta vasului, cu două șanțuri, pornește de sub buză și se sprijină pe umărul vasului. Vasul este din pastă fină, ars uniform, având în frântură o culoare brun-roșcată. La exterior cana este decorată cu un ornament lustruit de linii în zigzag, între două dungi: una în relief, cealaltă incizată (Fig. 134/10).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Andronic, Neamțu, Banu 1962, p. 93-94, fig. 7-8; Andronic 1963, p. 349-351, fig. 2-4 (sec. II-III p. Chr.); Andronic 1979, p. 168-169 (începutul sec. II p. Chr.); Bichir 1971, p. 143; Bichir 1972, p. 166, pl. VIII; Bichir 1977, p. 189-190 (începutul sec. II p. Chr.); Bichir 1993, p. 148-149, 166, tab. II (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

158. VASLUI

Mormântul nr. 5 (Fig. 145/1)

Mormântul nr. 5 a fost descoperit în apropierea mormântului nr. 1. Acesta a fost complet deranjat de un șanț militar din timpul celui de-al doilea război mondial. Din oasele scheletului s-au păstrat doar câteva fragmente de la calota craniană.

Mobilierul funerar

B. Ofrandă

1. Văscior ceramic, modelat cu mâna, de formă bitronconică, asimetrică. Buza vasului este dreaptă, gâtul scurt și larg, corpul bombat, iar fundul plat. Acesta este modelat dintr-o pastă grosieră, are suprafața zgrunțuroasă, iar culoarea roșie-cărmizie (Fig. 145/1).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Andronic, Neamțu, Banu 1962, p. 94; Andronic 1979, p. 168-169, fig. 1; Bichir 1993, p. 150, fig. 10/2, p. 166, tab. II (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

159. VĂRATIC, raionul Rîșcani, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 4 (Fig. 135)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului despre care nu avem mai multe informații.

A. Inventar

1. Mărgelile mărunte din faianță egipteană de culoare turcoaz-deschisă (Fig. 135/1).
2. Oglinda de bronz cu discul rotund și plat. Diametrul - 6 cm (Fig. 135/4).
3. Fusaiolă bitronconică (Fig. 135/2).

B. Ofrandă

4. Cană modelată la roată, de formă bitronconică, ce are buza verticală bine pronunțată și cu un mic prag în partea interioară, gâtul larg, umerii bine evidențiați, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt de gâtul vasului și cu celălalt de umăr. Cana este din pastă fină, culoare cenușie și este arsă uniform (Fig. 135/6).

5. Văscior modelat cu mâna ce are buza evazată și ornamentată cu creștături incizate, corpul ușor bombat, iar fundul plat. Vasul este din pastă grosieră de culoare cafeniu-gălbuie și este ars neuniform (Fig. 135/5).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Markevič 1982, p. 59-61; Grosu 1990, p. 43, fig. 8A/1-8; Grosu 1995, p. 152 (sec. I p. Chr.); mențione Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

160. VĂRATIC

Tumulul nr. 2 Mormântul nr. 6 (Fig. 136)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului.

Mormântul a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului la adâncimea de 1,9 m.

Groapa mormântului, de formă ovală, avea lungimea de 2,1 m, iar lățimea de 1 m. Fundul gropii era drept, iar pereții verticali. În partea vestică fundul gropii era mai înalt cu 0,1 m decât în partea estică. Pe fundul gropii, în colțul vestic al acesteia, se aflau îngrămădite oasele de la scheletele celor doi defuncți.

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Două mărgelile din sticlă incoloră de formă rotundă (Fig. 136/18-19).
2. Opt mărgelile din sticlă de culoare albastru-închis ornamentate cu "ochi" de culoare albă ce au o formă cilindrică (Fig. 136/7-14).
3. Două mărgelile din sticlă de culoare verde de formă cilindrică (Fig. 136/15-16).
4. Șase mărgelile mărunte din sticlă de culoare albă.
5. Șase scarabei din faianță egipteană de culoare albă cu semne pe partea inferioară (Fig. 136/1-6).
6. Verigă de bronz confecționată din tablă subțire cu capetele petrecute. Diametrul - 1,7 cm (Fig. 136/17).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Markevič 1984, p. 22-23, pl. XI/3, 5-6, 8-9; Grosu 1990, p. 43, fig. 9V/1-19; 1995, p. 152 (sec. I p. Chr.).

161. VELIKOPLOSKOE, raionul Velikomihajlovsk, regiunea Odessa, Ucraina

Tezaur (Fig. 154)

În anul 1964, pe teritoriul satului Velikoploskoe, au fost descoperite, în urma lucrărilor agricole, mai multe piese ce se aflau depuse într-un cazan de bronz.

Inventar

1. Patru "pandantive" de formă cilindrică ce au fost realizate din tablă de bronz. Lungimea - 2,4 cm, diametrul - 1 cm (Fig. 138/6-7).
2. Aplică tubulară din bronz. Lungimea - 6 cm (Fig. 138/8)
3. Trei aplici din argint, rotunde în plan și conice în profil, care au două extremități sub forma unor fășii care sunt petrecute una pe lângă alta prin partea interioară a acestora. Diametrul - 2 cm, înălțimea - 1,3 cm (Fig. 138/14).
4. Trei aplici din bronz, circulare în plan și conice în profil, care au două extremități sub forma unor fășii ce sunt prinse una de alta de un nit din fier (Fig. 138/12).
5. Trei aplici de bronz, de formă rotundă, care mai păstrează pe partea interioară urmele unor urechiușe din fier cu ajutorul cărora erau prinse de curele. Diametrul este cuprins între 2,8 și 3,1 cm (Fig. 138/13).
6. Două aplici de argint, circulare în plan și în formă de *umbo* în profil, care au un orificiu în partea centrală. Diametrul - 2,5 cm, înălțimea - 1,2 cm (Fig. 138/10).
7. Faleră din bronz ce are reprezentat în partea centrală o mască umană în relief. Aceasta a fost realizată prin ștanțare și ciocănire din partea interioară. Este de formă rotundă în plan și curbilinie în profil. Pe partea exterioară se mai păstrează două nituri de bronz care prindeau urechiușa din fier de la care s-au păstrat doar mici urme. Diametrul - 4,2 cm (Fig. 137/6).
8. 130 verigi din bronz ce au capetele libere. Dimensiunile variază între 0,3 și 0,6 cm.
9. Tub din fier realizat prin înfășurarea unei plăcuțe. Lungimea - 8,5 cm, diametrul - 1,2 cm (Fig. 138/9).
10. Câteva fragmente de foiță din aur. Dimensiunile - 4 x 3,6, 2,9 x 2,8 și 2,9 x 3,5 cm.
11. Două cuie din fier. Lungimea - 7 cm.
12. Cupă semisferică din argint (*mastoi*) cu buza ușor invazată. Pe partea exterioară, sub buză, aceasta este decorată cu două linii paralele formate din mici cerculețe realizate cu un obiect cu vârful ascuțit. Spațiul dintre acestea este decorat cu un ornamentat ce are aspectul unei "împletituri" realizate prin ciocănire. Toată suprafața exterioară a cupei este împărțită în figuri geometrice a căror linii ce le formează sunt din puncte realizate cu ajutorul unui obiect cu vârful ascuțit. Diametrul - 14 cm, înălțimea - 7 cm (Fig. 137/7).
13. Cazan din bronz care are corpul de formă ovoidală, ce se îngustează ușor spre gură. Buza ușor îngroșată și evazată are lățimea de 1,2 cm, iar corpul este prins, prin sudare, pe un picior de formă aproximativ tronconică. Pe marginea superioară cazanul a avut prinse două toarte, arcuite și amplasate vertical, care, însă, nu s-au păstrat. În câteva locuri, pe corp, acesta are urme de reparații care au fost realizate prin sudarea unor plăcuțe de bronz. Înălțimea - 41 cm, diametrul gurii - 33 cm, diametrul maxim - 37,6 cm, înălțimea piciorului 11 cm, diametrul maxim al piciorului - 11 cm. Grosimea pereților - 0,3 cm (Fig. 137/8).
14. Vârf de lance din fier a cărui lamă reprezintă două treimi din lungimea totală. Vârful acesteia este rupt și ușor îndoit. Tubul de înmănușare are diametrul de 2 cm și este prevăzut cu un orificiu prin care se trecea cuiul ce fixa coada de lemn. Lungimea - 42,5 cm, lățimea maximă a lamei - 4,5 cm (Fig. 137/1).
15. Vârf de lance din fier ce are lama sub forma unui triunghi prelung, iar tubul de înmănușare reprezintă aproximativ două treimi din lungimea totală. Acesta din urmă are diametrul de 2 cm și este prevăzut cu un orificiu prin care se trecea cuiul ce fixa coada de lemn. Lungimea lamei - 16 cm, lățimea maximă - 3,5 cm. Lungimea totală a vârfului - 39,5 cm (Fig. 137/2).
16. Vârf de lance din fier din care s-au păstrat doar 10 cm din lamă.
17. Nouă vârfuri de săgeți din fier cu trei aripioare și manșon. Lungimea - cca. 3,5 cm (Fig. 137/4).
18. Fragmente de tablă din bronz de mari dimensiuni care provin de la placajul unui scut de formă ovală. Dimensiunile - 60 x 42 cm, înălțimea - 9 cm (Fig. 137/5).
19. Trei zăbale întregi și două fragmentare ce au muștiucul din două bare torsionate, iar capetele îndoite rotund, dispuse în același sens la o bară și invers la alta, prinse între ele. Înaintea

capetelor îndoite rotund acestea au câte o psalie cruciformă a căror lungime este de 10 cm. Fiecare dintre brațele psaliilor are la capete câte doi spini îndreptați spre botul calului (Fig. 138/1).

20. O zăbală întregă și patru fragmentare ce au muștiucul din două bare de fier, pătrate în secțiune, iar capetele îndoite rotund, dispuse în același sens la o bară și invers la alta, prinse între ele. Una dintre zăbale mai păstră o verigă laterală, iar altele fragmentare se aflau lângă zăbale. Înaintea capetelor îndoite rotund acestea au câte o psalie cruciformă. Patru dintre acestea au pe fiecare dintre brațe câte trei spini îndreptați spre botul calului (Fig. 138/2).

21. Două zăbale întregi și trei fragmentare ce au muștiucul din două bare din fier, pătrate sau rotunde în secțiune, iar capetele îndoite rotund, dispuse în același sens la o bară și invers la alta, prinse între ele. În capetele îndoite rotund se mai păstrău, în unele din ele, psalii din fier în forma literei C cu brațele scurte, iar partea centrală lățită și bilobată, prevăzută cu două orificii (Fig. 138/3).

22. Două zăbale întregi și opt fragmentare, similare cu cele de mai sus, ce nu mai păstrău în ele psalii.

23. Două psalii întregi și patru fragmentare în forma literei C, cu brațele lungi terminate cu proeminențe rotunde. Partea centrală a acestora este lățită și bilobată, prevăzută cu două orificii. Lungimea - 14-16 cm (Fig. 138/4).

24. Două verigi din fier. Diametrul - 7,5 cm, diametrul în secțiune - 1 cm (Fig. 138/5).

25. Aplică frontală din argint ce are un capăt lat și aplatizat, ornamentat cu incizii oblice pe margini, ce se lățește ușor în partea inferioară și a cărei margine inferioară este ruptă. Partea superioară a acesteia se termină într-un cârlig deformat ce are capătul terminat într-un buton bitronconic ornamentat cu mici linii incizate. În locul unde partea aplatizată trece în cârlig, aplica este lățită și prevăzută cu un orificiu. Capătul lat și aplatizat al aplicii este decorat pe centru cu o linie în relief, iar în partea inferioară cu două cercuri ovale și două rotunde, în relief, marcate de puncte realizate prin batere din partea exterioară. La acestea se mai adaugă un ornament, dispus pe ambele părți ale liniei în relief, format din trei și respectiv două cercuri ce au un punct în mijloc și care sunt unite de niște linii formate din incizii oblice. Lungimea păstrată - 11,3 cm, lățimea maximă - 3,3 cm (Fig. 138/15).

26. Aplică frontală din bronz ce are un capăt lat și aplatizat ce se lățește în partea inferioară și a cărei margine este văluroasă. Marginile laterale ale acesteia au bordură, iar pe mijloc o linie în relief. Partea superioară a aplicii se termină într-un cârlig de formă rotundă ce are capătul terminat într-un buton tronconic. În locul unde capătul lat și aplatizat trece în cârlig aplica este lățită și prevăzută cu un orificiu. Lungimea - 12,5 cm, lățimea maximă - 4 cm (Fig. 138/11).

27. Aplică frontală din bronz de la care se mai păstră doar cârligul în formă literei S, terminat într-un buton conic.

28. Lanț format din verigi de bronz.

Datare: prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Dzis-Rajko, Suničuk 1984, p. 148-161 (sfr. sec. III a. Chr., scitic); Simonenko 1982, p. 237, 242, fig. 1/9-10 (sec. III a. Chr., scitic); 1999a, p. 73-76, fig. 1/2 (sarmatic); Polin 1992, p. 53-55, fig. 10 (sec. II-I a. Chr., cu accentul pe sec. I a. Chr.); Grosu 1995, p. 167, fig. 23, 24 (sec. III-II a. Chr., sarmatic); Bârcă 2002, p. 104, 105, fig. 3-4; Bârcă 2004, p. 35 sqq., fig. 11-12 (prima jumătate a sec. I a. Chr., sarmatic).

162. VESELOJA DOLINA, raionul Tarutino, regiunea Odessa, Ucraina

Tezaur (Fig. 139-140)

Inventar

1. Coif de bronz de formă semisferică ce se termină în partea superioară într-un vârf neornamentat de formă aproximativ tronconică. Marginea inferioară a coifului este întoarsă, puțin îngroșată, și, decorată cu linii oblice realizate prin incizie. Tot în partea inferioară coiful este ornamentat cu rânduri de linii orizontale ce are spațiul dintre ele decorat cu un ornament în brăduț. Apărătoarea de ceafă nu este prea lată și este nedecorată. Pe ambele părți laterale se află câte două orificii prin care, cu

ajutorul niturilor se prindeau obrăzarele, care însă nu s-au păstrat. Înălțimea coifului – 18,5 cm; diametrul în partea inferioară - 24 - 20 cm; lățimea apărătorii cefei – 1,8 cm (Fig. 140/1).

2. Vârf de lance din fier ce are lama lungă și masivă în formă de frunză ce reprezintă trei sferturi din lungimea totală, iar tubul de înmănușare scurt. Lungimea păstrată – 17 cm (Fig. 140/3).

3. Faleră din bronz de formă circulară, realizată prin ciocănire, a cărei parte centrală este în relief. Decorul constă din reprezentarea unei “stele” cu cinci colțuri ce are în mijloc o rozetă care sugerează o roată în mișcare sau discul solar cu raze curbate încadrat într-un cerc. În spațiul dintre colțurile stelei falera mai este ornamentată cu mici proeminențe circulare. Diametrul – 8,5 cm (Fig. 139/11).

4. Faleră fragmentară din argint realizată prin ciocănire. Aceasta are partea centrală în relief decorată cu o rozetă ce sugerează o roată în mișcare sau discul solar cu raze curbe ce este încadrată într-un cerc. Restul suprafeței falerei este împărțit în două registre circulare despărțite de brăuri înguste în relief. În primul registru decorul constă din proeminențe circulare și linii drepte și semicirculare, iar cel de-al doilea doar din linii ușor și ele în relief. Diametrul cca. – 9 cm (Fig. 139/12).

3. Cinci aplici din bronz de formă rotundă realizate prin ștanțare. Acestea au pe partea interioară câte o urechiușă prinsă cu două nituri. Diametrul – 2,8-3 cm (Fig. 139/1).

4. Aplică din bronz, circulară în plan și în formă de *umbo* în profil, cu orificiu în partea centrală. Diametrul – 2,2 cm (Fig. 139/10).

5. Plăcuță din fier placată cu foiță din aur de formă dreptunghiulară. Aceasta este decorată pe foița din aur cu motive zoomorfe (câine (lup?), vulturi, pești). Dimensiunea – 16 - 7,5 cm (Fig. 140/2).

6. Două mărgele din bronz. Diametrul – 2 cm, înălțimea – 1,2 cm (Fig. 139/6-7).

7. Verigă din fier circulară în secțiune. Diametrul – 4,7 cm.

8. Șase zăbale din fier cu muștiucul din două bare ce au capetele îndoite rotund, dispuse în același sens la o bară și invers la alta, prinse între ele. Una dintre zăbale mai păstra în unul din capete o verigă laterală (Fig. 139/2).

9. Mai multe psalii din fier în forma literei C, cu brațele de dimensiuni scurte și medii terminate cu câte o proeminență sferică sau conică ce sunt decorate cu dungi scurte, dispuse oblic. Acestea au partea centrală lătită și bilobată, prevăzută cu două orificii (Fig. 139/2a-b, 3, 5).

10. Psalie fragmentară din fier în forma literei C cu brațele aplatizate la capete ce redau stilizat chipul unor animale. În partea centrală acesta este lătită și bilobată, prevăzută cu două orificii, iar brațele plate în secțiune (Fig. 139/4).

11. Psalie cruciformă din fier cu spini la capătul fiecărui braț ce se afla fixată pe una dintre zăbale.

12. Aplică frontală din fier păstrată fragmentar ce are un capăt ascuțit, iar celălalt în formă de verigă. Lungimea păstrată – 5,5 cm (Fig. 139/9).

13. Piesă din fier în formă de manșon care se termină la un capăt într-o proeminență sferică. Lungimea păstrată – 17 cm.

14. Plăcuță din bronz de mici dimensiuni de formă aproximativ triunghiulară prevăzută cu mici orificii în colțuri. Lungimea – 4 cm (Fig. 139/8).

14. Cuțit fragmentar din fier ce are spatele ușor curbat, iar tăișul pe partea concavă. Lungimea păstrată – 9,7 cm.

16. Situlă din bronz cu buza evazată, umerii înalți și bine evidențiați, iar fundul plat. De la aceasta s-au mai păstrat părți din cercul din fier ce era fixat în jurul gâtului și de care era prinsă toarta din fier. Înălțimea - 28 cm, diametrul gurii - 22,5 cm, diametrul corpului - 27 cm, diametrul fundului - 16,5 cm (Fig. 140/4).

Datare: prima jumătate a sec. I a. Chr.

Bibliografie: Simonenko 1999a, p. 85-86, 88, 94, fig. 4/8, 6/3-4, 10 (sarmatic); Mordvinceva 2001a, p. 112, fig. 3/1-2; Bârcă 2002, p. 104, 105, fig. 9-10; Bârcă 2004, p. 35 sqq., fig. 17-18 (prima jumătate a sec. I a. Chr., sarmatic); Informații amabile și ilustrație pusă la dispoziție de către A. V. Simonenko.

163. VIȘNEVOE, raionul Tatarbuniar, regiunea Odessa, Ucraina

Tumulul nr. 18 Mormântul nr. 3 (Fig. 141)

Înmormântare efectuată într-un tumul aparținând epocii bronzului (cultura Jamnaja)
Mormântul a fost descoperit în partea sud-vestică a tumulului, la adâncimea de 0,4 m.

Groapa mormântului, de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și trepte țesite de-a lungul laturilor lungi, era orientată pe axa N-S și avea dimensiunile de 2,05 x 1,2 m (Fig. 141/1). În umplutura gropii s-au descoperit mai multe fragmente de scânduri de lemn de la acoperământul gropii, care s-a aflat la nivelul superior al treptelor. Fundul gropii era presărat cu cretă, iar apoi acoperit cu un strat de pământ de culoare cenușie-închisă cu o grosime de 8 cm peste care se afla un strat de acoperământ vegetal.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre N, iar mâinile întinse pe lângă corp (Fig. 141/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Doi cercei realizați dintr-o singură bucată de argint ce au fost descoperiți lângă tâmple. Aceștia au un capăt ascuțit, iar celălalt capăt ușor îngroșat (Fig. 141/4-5).

2. Veriga cu noduri din bronz ce se afla lângă genunchiul drept. Aceasta are suprafața ornamentată cu șiruri triple continue de noduri. Diametrul aproximativ - 4 cm (Fig. 141/12).

3. Mărgea din sticlă galbenă ce se găsea în regiunea lombară. Aceasta este ornamentată cu un brâu mozaic format din trei linii negre despărțite de porțiuni de sticlă albastră. Pe fiecare porțiune este reprezentată câte o lebădă. Contururile lebedelor sunt de culoare albă și neagră, ochiul este de culoare neagră, iar ciocul și labele roșii (Fig. 141/2).

4. Mărgea din sticlă albă, de formă globulară, ce se găsea în regiunea lombară. Ea are suprafața decorată cu ochi formați din cercuri concentrice. Cercurile exterioare ale "ochilor" sunt de culoare roșie și sunt urmate de câte unul de culoare galbenă și neagră și în final de încă unul de culoare galbenă (Fig. 141/3).

5. 29 mărgelă din sticlă de culoare verzui-gălbui, de formă cilindrică, ce se aflau lângă cotul mâinii stângi (Fig. 141/8-11).

6. Cinci mărgelă din sticlă galbenă și neagră ce au fost descoperite lângă cotul mâinii stângi. Acestea sunt ornamentate cu dungi albe și au o formă apropiată de cea a astragalelor (Fig. 141/6-7).

B. Ofrandă

7. Cană modelată la roată ce se găsea în dreapta craniului. Aceasta are buza evazată cu cioc, gâtul cilindric, corpul puternic bombat, fundul ușor curbat spre interior, iar toarta amplasată pe umărul câinii. Cana este din pastă fină de culoare cenușie și este ornamentat pe gât și pe umăr cu câte trei linii incizate (Fig. 141/13).

Dată: a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.

Bibliografie: Dvorjaninov, Dzigovskij, Subbotin 1985, p. 170-171, fig. 11/8-20 (sec. II p. Chr.); Grosu 1990, p. 43-44; Grosu 1995, p. 157 (sec. I p. Chr.); Dzygovs'kyj 1993, p. 77, fig. 42/3 (prima jumătate a sec. II p. Chr.).

164-171. VLĂSINEȘTI, jud. Botoșani, România

Mormintele nr. 1-8 (Fig. 142)

În anul 1961, în locul cunoscut sub numele "La Odae", în timpul extracției de pământ în scopul înălțării unui dig pentru zăgăzuirea apei, au fost descoperite, într-un sol galben albicios cu un însemnat procent de nisip, opt morminte sarmatice de inhumație ce se aflau la adâncimi ce variau între 1-1,5 m.

Defuncții, în toate cele opt morminte, erau culcați pe spate cu capul spre N (cu unele mici devieri), mâinile așezate pe lângă corp, iar picioarele întinse drept.

Gh. Bichir, văzând situația de la fața locului, nu exclude ca cele opt morminte de la Vlăsinești, descoperite într-un spațiu mai mic de 20 m², să fi fost într-un tumul nivelat în parte de muncile agricole

și apoi distrus cu prilejul extragerii pământului pentru construirea digului "Iazului Nou". Din informațiile culese la fața locului de Gh. Bichir, reiese că nu toate cele opt schelete au fost orientate N-S, cum menționa Gr. Foiț, care, de fapt n-a participat la dezvelirea nici unui mormânt.

Orientarea scheletelor dată de Gh. Bichir este următoarea: 3 morminte aveau orientate scheletele N-S, două NE-SV, altele două NV-SE, iar unul SV-NE.

Mobilierul funerar

1. Opt mărgelile mărunte din sticlă.
2. Oglindă fragmentară din bronz cu discul rotund și plat.
3. Fragmente de obiecte metalice nedeterminate.
4. Vas modelat cu mâna ce are buza evazată, gâtul scurt, corpul globular, iar fundul rotunjit. Vasul este din pastă grosieră de culoare cenușie și este ars neuniform. Diametrul maxim al corpului - 9 cm, diametrul gurii - 5 cm (Fig. 142/1).

5. Vâscior modelat cu mâna ce are buza ușor evazată și rotunjită, gâtul înalt, corpul bitronconic cu diametrul maxim situat în partea de mijloc a corpului, iar fundul plat. Înălțimea - 8,1 cm, diametrul gurii - 5 cm, diametrul maxim al corpului - 8 cm (Fig. 142/2).

6. Cană modelată la roată ce are buza ușor evazată și îngroșată, gâtul cilindric, corpul bitronconic, ușor bombat, iar fundul inelar. Toarta este prinsă la un capăt de gâtul vasului și cu celălalt de umăr. Cana este din pastă fină de culoare cenușie arsă uniform. Ea prezintă pe gât ca decor o canelură în relief, paralelă cu buza la nivelul la care este prinsă partea superioară a toartei, iar la nivelul inferior un motiv paralel cu primul, format dintr-o șanțuire puțin adâncită. La 1 cm și chiar mai puțin deasupra șanțuirii orizontale adâncite pe corpul vasului se observă un decor lustruit în formă de val cu bucle neregulate, uneori rotunjite și altele în unghi cu diferite deschideri. Înălțimea - 12,3 cm, diametrul gurii - 5,2 cm, diametrul maxim - 9,5 cm (Fig. 142/3).

7. Cană modelată la roată ce are buza evazată și bine pronunțată, gâtul larg și înalt, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta, ușor supraînălțată, prezintă o șanțuire pe mijloc și leagă partea de sub buză cu umărul câinii. Cana este din pastă fină, culoare cenușie și este arsă uniform. Decorul, lustruit, este reprezentat de linii verticale paralele ce pornesc de sub buză și se opresc în dreptul ornamentului adâncit de pe umăr. Înălțimea - 15,4 cm, diametrul gurii - 13,2 cm, diametrul maxim - 13,2 cm (Fig. 142/4).

8. Cană modelată la roată ce are buza evazată și bine pronunțată, gâtul larg și înalt, corpul bombat, iar fundul inelar. Toarta prezintă o șanțuire pe mijloc și leagă partea de sub buză cu umărul câinii. Cana este din pastă fină, culoare cenușie și este arsă uniform. Decorul, lustruit, este reprezentat de linii verticale paralele ce pornesc de sub buză și se opresc pe umăr. Totodată, pe gât se pot distinge și câteva linii orizontale, egal distanțate între ele, dintre care trei se observă mai bine. Înălțimea - 17,5 cm, diametrul gurii - 11 cm, diametrul maxim - 14 cm (Fig. 142/5).

9. Două căni modelate la roată păstrate fragmentar.

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Foiț 1970, p. 667-673, fig. 1/1-7 (a doua jumătate a sec. III p. Chr.); Bichir 1972, p. 137-176; Bichir 1977, p. 190, fig. 16/22-26 (începutul sec. II p. Chr.); Bichir 1993, p. 149-150, fig. 9, p. 166, tab. II (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

172. ZÎRNEȘTI, raionul Cahul, R. Moldova

Tumulul nr. 1 Mormântul nr. 5 (Fig. 143)

În urma cercetărilor unui tumul din epoca bronzului, situat în dreapta șoselei ce leagă Cahulul de Gotești, au fost cercetate cinci morminte sarmatice dintre care doar mormântul nr. 5 avea în componența sa piese ce permit datarea lui exactă.

Defunctul era întins pe spate cu capul spre NE. Brațele erau puse pe lângă corp, iar picioarele îndoite ușor din genunchi (Fig. 143/1).

Mobilierul funerar

A. Inventar

1. Fibulă de bronz cu resortul bilateral format dintr-un număr de 12 spire și coardă exterioară susținută de un cârlig. Arcul este ornamentat cu două noduri, unul sugerat se află spre resort, iar celălalt desparte arcul de picior. Piciorul este ornamentat cu un buton, iar portagrafa este trapezoidală. Acul este rupt. Lungimea - 2,7 cm (Fig. 143/3).

2. Mai multe mărgelile din sticlă (Fig. 143/4-9).

3. Pandantiv căldărușă din fier (Fig. 143/10).

4. Oglindă din bronz cu discul rotund și plat, păstrată fragmentar (Fig. 143/11).

B. Ofrandă

5. Vâscior ceramic modelat cu mâna ce are forma unui clopot gura largă, buza rotunjită, umerii ușor pronunțați, iar fundul plat (Fig. 143/2).

Datare: a doua jumătate a sec. I p. Chr.

Bibliografie: Chetraru, Rikman 1960, p. 12, fig. 3/6-8 (primele sec. p. Chr.); Rikman 1966, p. 77, fig. 7/3 (sec. II-III); Rikman 1975, p. 27, fig. 12; Grosu 1982, p. 14-15 (a doua jumătate a sec. I – începutul sec. II p. Chr.); Grosu 1990, p. 58-59; Grosu 1995, p. 156 (a doua jumătate a sec. I – prima jumătate a sec. II p. Chr.); mențiune Bichir 1993, p. 163, nota 131 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.); mențiune Babeș 1999, p. 232 (a doua jumătate a sec. I p. Chr.).

HISTORY AND CIVILISATION. THE SARMATIANS IN THE EAST CARPATHIANS REGION (1ST CENTURY BC - BEGINNING OF THE 2ND CENTURY AD)

ABSTRACT

I. INTRODUCTION

The present study, with no exhaustive claims, intends to provide a detailed analysis of the east Carpathian Sarmatians material and spiritual values and the way they succeeded within the investigated chronological frame to benefit from contacts with the Geto-Dacians, the north-western Pontic cities and the Roman Empire. All together, we examine both the innovative stimuli the latter exerted, the peculiarities of the Sarmatian culture in the area and its contribution to the Sarmatian culture overall development.

I. 1. The paper aim and chronological limits

The main purpose of the present study, based on records of Sarmatian discoveries (burials, hoards, deposits, isolated finds) is to observe the dwelling evolution in the east Carpathian area during the examined period. Secondly, we tried to formulate a typological and chronological analysis of the archaeological material uncovered within the burials, hoards, isolated finds or deposits which belonged to the analysed period and to pinpoint primary chronological elements (artifacts with precise dating). Thirdly, our goal was to permanently make reference to the circumstances in the rest of the regions the Sarmatians inhabited so as to correlate the gain results with the chronology of the Sarmatian environment overall. Lastly, we proposed to elaborate a complex analysis of the archaeological and literary sources and to use concluding results in the reconstruction of the ethnical and political processes of the Sarmatian culture in the region between the Carpathians and the territory on the immediate left of the Dniester river (Transnistria) during the 1st century BC and the beginning of the 2nd century AD.

I. 2. Sources

The basic sources are of archaeological, literary and epigraphical origin, partly published and partly novel. When investigating the Sarmatian culture during the 1st century BC - beginning of the 2nd century AD, our research considered **163** burials, **5** hoards, **3** isolated finds and **1** deposit, dated within the analysed chronological frame.

I. 3. Geographical limits

The investigated territory ranges from the Carpathian Mountains in the west, the Upper Dniester in the north-east, the area in the immediate left of the Dniester (Transnistria) in the east and the Danube mouths and the Black Sea coast in the south. The area which partly corresponds to the north-west of the circumpontic region is known in the specialty literature as the east-Carpathian region. Within the present investigation, the already mentioned area was referred to as the east Carpathian region/area/territory as well as the region/area/territory between the Carpathians and the Dniester basin or immediate left of the Nister river (Transnistria).

I. 4. Chronological limits

The present paper is chronologically delimited by the 1st century BC and the beginning of the 2nd century AD. We chose this particular time frame firstly because the Sarmatians enter the analysed area during the 1st century BC, when the earliest Sarmatian vestiges are dated; secondly, the Sarmatians are historically very active and their communities experience a remarkable period of prosperity in the entire inhabited area; thirdly, the upper limit was set for the beginning of the 2nd century AD since the events during the reigns of Trajan and Hadrian involved Sarmatian

communities (the Dacian wars, wherein the Sarmatians participated, Dacia turning into a Roman province, the establishment of the equilibrium between the Roman empire and the Sarmatians during Hadrian's reign).

Within this chronological time frame, the Sarmatians entered and then settled the area between the Dniester basin and the Carpathians while their culture developed certain particular traits.

I. 5. Method and a few technical specifications

The study is based on recording, as much as possible, the Sarmatian discoveries in the region between the eastern Carpathians and the Dniester basin. We listed a few discoveries (Brăviveni (deposit), Belen'koe (isolated discovery), Bubueci, Bădragii Noi, Velikoploskoe (hoards), which were considered thus far non-Sarmatian, but whose elements indicate they do belong to the mentioned cultural environment. On the other hand, we included a series of burials, which were chronologically misdated, outside the upper chronological limit. Furthermore, we succeeded to specify the dating for a significant number of burials. In other words, we tried to draw a discoveries index which would include all Sarmatian finds (burials, hoards, deposits, isolated discoveries), dated with certainty in the investigated chronological frame.

The index is alphabetically ordered with each discovery numbered, even when within the same settlement range several burials were uncovered. The index, completed by illustrations, was conceived so as to clearly identify all vestiges.

All inquiries rising from the study of the Sarmatian culture in the area between the Carpathians and the Dniester basin during the 1st century BC and the beginning of the 2nd century AD were discussed in separate chapters.

A chapter was dedicated to the Sarmatians history, wherein we intended to corroborate archaeological, literary and epigraphical data so as to provide an overall image on the situation in the region and particularly the Sarmatians history during the 1st century BC and the beginning of the 2nd century AD.

II. HISTORY OF RESEARCH

The Sarmatian vestiges in the area between the Carpathians and the Dniester basin were under the investigation of several scholars for several decades. Important data upon Sarmatian vestiges between the Dniester basin and Pruth river resulted from the over the years research by G. B. Fedorov, E. A. Rikman, M. Ju. Smiško, V. L. Lăpuşnean, I. A. Rafalovič, V. I. Markevič, V. A. Dergacev, E. V. Jarovoj, V. I. Grosu, S. M. Agul'nikov, E. N. Savva, I. V. Manzura, S. I. Kurčatov, A. Ju. Čirkov, V. Haheu, V. Bubulici, T. I. Demčenko, O. V. Larina, O. Levițkii, A. I. Meljukova, I. S. Vinokur, L. V. Vakulenko, I. T. Černjakov, L. V. Subbotin, M. M. Fokeev, A. V. Gudkova, B. I. Lobaj, A. N. Dzigovskij as well as other scholars from the Republic of Moldova and Ukraine. Sarmatian vestiges from the territory east of Pruth and the lower Danube did not undergo as such intense investigations as the ones in the territory west of the river. Amongst scholars who examined, more or less, both the Sarmatian culture and aspects related to their history and civilisation count Gh. Bichir, Gh. Diaconu, I. T. Dragomir, M. Petrescu-Dîmboviță, I. Nestor, N. Zaharia și Em. Zaharia, I. Ioniță, N. Harțuche, Gr. Foit, C. Buzdugan, V. Palade, V. Chirică, A. Crișmaru, Al. Andronic, V. Bobi, C. Beldiman, M. Babeș as well as other scholars.

By the end of the 20'ies, the Moldavian archaeologist N. N. Moroșan conducted the first researches with archaeological intent when he investigated as well two burials that would be attributed to the Sarmatians with certainty. In 1946, Moldavian researchers in collaboration with co-worker fellows from Kiev studied two Sarmatian burials in a bronze era tumulus located in the Gradiște village range. In 1951, A. I. Meljukova examined seven Sarmatian burials in the territory between the upper Prut and the upper Dniester, in the Lenkovcy village range (Cernăuți region).

Only from 1953, the Sarmatian vestiges in the area between the Pruth and the Dniester basin were systematically researched, when, under G. B. Fedorov supervision, the Bocani necropolis was investigated.

During 1958-1959, in the region between the river Pruth and the upper Dniester, in the Ostrivec village range (Ivano-Frankovsk region), M. Ju. Smiško researched two flat Sarmatian necropolises, which he dated in the first half of the 1st century AD. In 1962, in the territory of the Kiselev village (Cernăuți region), I. S. Vinokur and L. V. Vakulenko examined a Sarmatian necropolis which they dated in the 1st - 2nd centuries AD.

During the 50'ies and the 70'ies, the process of the Sarmatian vestiges gathering continued, due especially to isolated or chance finds occasioned by the research of other historical periods'.

During the same period still, in the area between the Danube mouths and the lower Dniester basin were discovered and researched a series of Sarmatian burials alike the ones from Borisovka, Glubokoe, Nerușaj, Ogorodnoe, Beljaevka or Nadlimanskoe III and other much more other.

Up to the 70'ies and similarly with the rest of the regions, for the area west of Pruth the process of Sarmatian vestiges' gathering was mainly due to isolated discoveries occasioned by the research of other historical periods or due to systematic research.

Beginning with mid 70'ies the research of the Sarmatian vestiges in the area between the mid Pruth and mid Dniester especially (the republic of Moldova), took proportions. The large number of Sarmatian discoveries led to an interest increase in their study. A large number of burials, the majority still novel, were researched within the mentioned area by the end of the 80'ies – beginning of the 90'ies by the scholars of the Institute of Archaeology of AȘ from the Republic of Moldova (S. Agulnicov, V. Bubulici, A. Ju. Čirkov, V. Dergacev, E. V. Jarovoj, S. I. Kurčatov, O. Levičkii, E. Savva etc.). The ample research of the Sarmatian vestiges in the area between the mouths of the Danube and the Dniester basin is owed to G. F. Čebotarenko, A. N. Dzigovskij, A. V. Gudkova, M. M. Fokeev, E. F. Patokova, K. V. Zin'kovskij efforts.

The research of the Sarmatian vestiges west of Pruth was not yet conducted on a large scale. Nevertheless, during the last decades the process of new Sarmatian vestiges gathering continued and originated mainly in isolated finds, field research of other historical periods and following rescue excavations performed on various occasions.

V. I. Grosu composed and the published in 1990 the first monograph on the Sarmatians in the area between the Pruth and Dniester. It was followed by another synthesis published in 1993 by A. N. Dzigovskij. Both authors used, basically, same discoveries: A. N. Dzigovskij used certain materials from the area between the Dniester and the lower Bug, but his index did not list vestiges from the forest steppe in Pruth and Dniester (the Republic of Moldova), as well as several Sarmatian burials in the Danube mouths area.

A. V. Simonenko and B. I. Lobaj investigated the Sarmatians from the northwest of the Black Sea during the 1st century AD starting from the Porogi burials. Their study largely examines aspects related to the history and culture of the Sarmatians, as well as the function they played in history during the mentioned time frame.

Several studies gathered and analysed Sarmatian vestiges in the region west of Pruth. The credit belongs to Gh. Bichir, even though the studies were of no large amplitude. C. Beldiman, R. Harhoiu contributions must be added and M. Babeș, V. Sîrbu and V. Bârcă contributions for the entire east Carpathian area as well.

Beside general research of the Sarmatian vestiges in the region, a series of studies are dedicated to aspects of their history and culture. Amongst, count the studies of M. B. Ščukin, who observed the sudden increase of the number of Sarmatian vestiges after the mid 1st century in the area west of Dnieper. He linked the fact to eastwards arrival of a new wave of Sarmatians (the Aorsians and Hamaxobes mentioned by Pliny the Elder). Interesting enough is the observation the author made regarding the Aorsians arrival in the northwest of the Black Sea and the Iazyges arrival in the Pannonian field, who left, M. B. Ščukin considered, under the pressure of the first. We must also mention studies published during the last decades within the pages of the **Vestnik**

Drevnej Istorii magazine, dedicated to the major issues of the Sarmatians history in the 1st century AD. A series of studies examining certain aspects of the ethnical and political history of the Sarmatians must be added. Amongst, are to be noticed those belonging to V. G. Vinogradov, V. M. Zubar', A. V. Simonenko, M. Ju. Trejster, M. B. Ščukin, V. Bârcă etc.

The research of certain categories of artifacts belonging to the analysed Sarmatian environment is practically limited to a few categories of weaponry, toiletries, bronze ware and pottery.

III. A FEW REMARKS ON THE SARMATIAN CHRONOLOGY AND PERIOD DIVISION

Amongst the scholars who contributed in the elaboration of the Sarmatian culture chronology count M. I. Rostovcev, P. S. Rykov, P. Rau, B. N. Grakov, M. G. Moškova, K. F. Smirnov etc. The studies exhibit common characteristics since they were based mainly on materials coming from the area east of Volga and the Kuban region without analysing Sarmatian vestiges from the north Pontic steppes, therefore, until recently, the chronology for the entire Sarmatian culture was adapted to them. B. N. Grakov's differentiated the bljumenfel'dsk or Sauromatian culture (6th - 4th centuries BC), the prohorovka or Sauromatian-Sarmatian (4th - 2nd centuries BC), the suslovsk or Sarmatian (1st century BC – 1st century AD) and the šipovsk or Alan culture (2nd - 4th centuries AD). These periods division was used until recently by most of the scholars investigating the Sarmatian civilisation.

Repeated inconsistencies between the archaeological data and the information provided by literary sources demanded scholars to reconsider the Sarmatian chronology and period division bases. Thus, by the end of the 80'ies, independently from each other, S. V. Polin and A. S. Skripkin reached the conclusion that upper chronological limit for the early Sarmatian culture had to be extended to the end of the 1st century BC. The adjustment made was based on the funerary ritual and items which signalled out the early Sarmatian culture, which, as observed, were massively used along the entire 1st century BC. Similar conclusions reached during the last 10-15 years other researchers.

The mid Sarmatian culture was placed at the beginning of the 1st century AD while its end by mid 2nd century AD based on the clarification on both the basic peculiarities of the funerary ritual and the archaeological material and their correlation with historical events. However, beginning with the second half of the 2nd century AD sudden changes within the funerary ritual and material culture delimit the beginning of the late Sarmatian culture.

Accordingly, upon chronological specifications we assert that the early Sarmatian period, whose inferior limit is still unclear, endured until the end of the 1st century BC. The chronological limits of the mid Sarmatian culture are comprised between the 1st century AD and the first half of the 2nd century AD, while the late Sarmatians culture unfolds in between the 2nd half of the 2nd century and the 4th century AD.

In 1982, V. I. Grosu framed the Sarmatin vestiges in the area between Pruth and Dniester in three groups: the boundary between the 1st century BC and the 1st century AD, the 1st and 2nd centuries AD and the 2nd and 3rd centuries AD. Later on, the scholar divides burials in the area between the Pruth and Dniester in 5 chronological groups: 1. the boundary between the 1st century BC and the 1st century AD - the 1st half of the 1st century AD; 2. 1st century AD.; 3. 2nd half of the 1st century and the 2nd century AD; 4. end of the 2nd century - 3rd century AD; 5. 2nd half of the 3rd century - 4th century AD. Unfortunately, alike the 1982 chronology, V. I. Grosu practically based his divisions upon chronology only, without taking into consideration the characteristics of the funerary rite and material culture. V. I. Grosu period division is not reliable, since is chronologically erroneous, a fact which A. V. Simonenko drew attention to.

In 1984, A. V. Gudkova and M. M. Fokeev proposed a period division for the Sarmatian vestiges in the Bugeac steppes. Beside the early grave from the 1st century BC from Holmskoe, the authors signalled a group of burials dated in the 2nd half of the 1st century – the 1st half of

the 2nd century AD and another from the 2nd half of the 2nd century and 1st half of the 3rd century AD. The period division was completed further on, when a group of late Sarmatian vestiges were identified.

A. N. Dzigovskii proposed a new period division for the Sarmatian culture when analysing the Sarmatians in the area south of the Pruth and the Dniester basin. Accordingly, the first group comprises vestiges from the end of the 1st century BC – 1st century AD, the second is delimited between the 1st half of the 2nd century AD, the third encompasses the 2nd half of the 2nd century – 1st half of the 3rd century AD, while the fourth is specific to the 2nd half of the 3rd century – 1st half of the 4th century AD.

The most recent period division of the Sarmatian culture in the area between the Don and Pruth rivers was proposed, following the analysis of all vestiges, by A. V. Simonenko. Appropriately, the early Sarmatian culture dates during the 2nd - 1st centuries BC, the mid during the 1st century – mid 2nd centuries AD and the late during the 2nd half of the 2nd century and the 4th century AD. The latter was divided in two phases: 1. 2nd half of the 2nd century – 1st half of the 3rd century AD; 2. 2nd half of the 3rd century – 4th century AD.

IV. BURIALS. FUNERARY RITES AND RITUALS

IV. 1. Burial location and disposition

The Sarmatian burials range on the area between the territory on immediate left of the Dniester river and the Carpathian mountains (Fig. 220). Of the 163 total burials with certain date within the analysed chronological limits, 32 come from between the upper Pruth and the upper Dniester basin, 23 from the territory west of Pruth, 19 from the territory left of Dniester and 89 from the area between Pruth and Dniester rivers. Out of the 163 analysed graves, 94 are burials in tumuli of previous periods (Fig. 222). Usually, the tumuli belong to Bronze Age, yet certain belong to Eneolithic (Bădrăgiu Vechi T 32 B 2, B 3, B 4; Duruitoarea Nouă T 6 B 3; Nicolscoe T 1 B 7; Novocotovsc T 1 B 3) or Scythian (Lenkovcy T 1 B 2, B, 6, B 7, B 9, B 10, B 12, B 15). Additionally, 10 burials of which at least a part were burials in tumuli of previous periods were identified. The Sarmatian burials using already existing tumuli are located both in the hillock centre as well as in the northern and southern tumuli sectors.

49 flat burials were also identified beside burials in pre-existing tumuli. Amongst them the burials from Burjakovka, Bursuceni, Căndești, Drăgușeni-Ostrov, Nadlimanskoe, Ștefănești, Tutova or Vaslui were isolately found. The burials from Holmskoe and Seliște are part of necropolises, while those at Kiselev, Ostrivec and Vlăsinești constituted themselves small necropolis. 9 main burials for which tumuli were erected (Beloles'e T 9 B 1; Brăviceni T 22 B 1; Cazacția T 10 B 1; Giurcani T 2 B 1; Mihajlovka T 2 B 2; Mocră T 2 B 2; Obileni T 5 B 2; Podoima T 1 B 5; Turlaki T 7 B 1) and other two secondary burials in Sarmatian tumuli (Giurcani T 2 B 2 and T 2 B 3) must be added.

IV. 2. Burial types

Similarly to the entire territory the Sarmatians inhabited during the last centuries BC and the first centuries AD, the region between the Carpathians and the left of the Dniester between the 1st century BC and the beginning of the 2nd century AD several funerary constructions types are known based on the pit shape: 1. oval (Fig. 148/2); 2. Rectangular (Fig. 148/4-7); 3. Rectangular with lateral steps (Fig. 149); 4. Rectangular with niche (Fig. 148/3); 5. Trapezoidal (Fig. 148/1); 6. In catacomb (Fig. 150).

Of the total burials, the large majority have a rectangularly shaped funerary pit (48), followed by the rectangular with lateral steps (9), oval (6), trapezoidal (5), in catacomb (2) and rectangular with niche (1). In 92 cases the burial pit lines could not be determined (see Fig. 223). Probably, most part had a rectangularly shaped pit considering the overall situation in the analysed

area and their preponderance within the Sarmatian north Pontic area during the early and mid periods.

IV. 3. Burial arrangement

The Sarmatians used to arrange their burials the wood, especially to cover the grave, to close the graves' entrance, the niche or the catacomb entrance, to cover the pit bottoms, to arrange the entrance in the niche or catacomb burials or the niches themselves. Finally, the coffins, chest coffins and the sarcophagi were wooden made and certain graves walls were timber planked. Often, tree bark, reed, sedge or other vegetal material was deployed to arrange the graves. Repeatedly, the pit bottom was covered with grass, reed, tree bark and brushwood. The brushwood, grass, the reed and the stones were made use for covering the grave as well. Same materials, which would include also stone plinths closed catacombs and niches entrances. At times, in several Sarmatian graves traces of vegetal small pillows were identified under the skull.

Within the analysed burials, elements of the internal arrangement were found in 44 instances (see Tab. 1).

Most probably, since the large majority of the Sarmatian burials under discussion were located very close to the surface of the tumuli mantle, the wooden covers were not preserved. Additionally, several discoveries with rotten wood or vegetal materials traces lets us assert that in one way or another a large part of the burials were arranged on the inside with various vegetal materials (tree bark, grass, reed, brushwood etc). It is certain that the grave arrangement was made in most cases with the material available in the area or handy. Furthermore, we believe that a typology, and consequently an ethical and historical differentiation based on the wooden or stone arrangements is useless, since other elements of the funerary rite and burial inventory do not establish it. We can definitely state that the burials with a complex arrangement (coffins, chest coffins, sarcophagi etc.) are specific to the wealthy society, which was indeed confirmed, in most cases, by the rich burial inventory.

IV. 4. Orientation and position of the bodies

Out of the 163 Sarmatian burials uncovered in the area between the Carpathians and the left bank of the Dniester river, 96 of the bodies were oriented to the N, NV and NE (60%), 25 to the S, SV and SE (15%), 5 to the E (3%) and 2 to the V (1%), while in 35 cases the orientation is uncertain (21%) (See Fig. 224). Noticeably, the orientation of the bodies to the north is predominant, which is a characteristic of the Sarmatian burials in this specific geographical region. The graves oriented to the south, including the ones from Nicolscoe T 1 B 7, Holmskoe B 4 belong to the early Sarmatian period, similarly to the destroyed burial from Bezeni and the earliest burials in the analysed area. The remainder of the graves date, in the vast majority, during the 1st half of the 1st century AD (Blelajevka T 1 B 15, 18; Burjakovka B 1; Dubăsarii Vechi T 1 B 9; Majaki T 5 B 3; Novocotovsc T 1 B 3 or Ostrivec-Vertebi (B 1, 2, 5, 6) and Ostrivec-Olečina (B 1, 2, 3, 4)), while burials from the 2nd half of the same century were identified in few numbers (Glubokoe T 2 B 3; Tutova B 1 or one of the burials from Vlăsinești).

The eastwards orientation (Ostrivec-Vertebi B 3, 4, 8, 10; Taraclia II T 4 B 6) or to the west (Giurcani T 2 B 3; Ștefănești) is not specific to the Sarmatians in the analysed area and period. On the other hand, the eastern orientation and especially the westwards orientation are customary for the Syracian Sarmatians from the Kuban region. During the mid Sarmatian period the eastwards or westwards orientation of the bodies is still not frequently encountered in the area the Sarmatians inhabited. The Kuban region is rather the exception, since the western and eastern orientation is dominant during the 1st and 2nd centuries AD.

The bodies are predominantly deposited in an extended position on the back. Nevertheless, there are cases when the bodies had the hands and legs differently positioned (see Tab. 2).

Except for the B 9 from Kiselev and T 2 B 2 from Văratîc, each a double burial (both a man and a woman) and the burial from T 32 B 2 at Bădragii Vechi, actually a triple burial (a woman and two children), the rest of the burials contain one body only.

It is certain that overall, within the analysed area and period the position of the bodies in the graves does not differ from the rest of the area the Sarmatians inhabited.

IV. 5. Elements of funerary ritual

White coloured minerals (chalk, white clay, white sand, plaster, shells), red mineral of various shades (ochre, realgar) and rarely yellow (sulphur) held a very important place within the funerary ritual of the Sauromatians and Sarmatians. The presence of mineral materials within the Sarmatian graves along the time, with a predominantly cult purpose, constitutes a proof for the sacred symbolism the above mentioned colours had. The custom of spreading the pit bottom or the coffin with powder chalk is most often encountered within the graves. Chalks in small bits, as well as its substitutes – white clay, plaster and shells similar in structure with the chalk are also found. There were encountered instances when the tumuli erected by the Sarmatians had the entire surface beneath spread with white coloured sterile.

Small piles of charcoal and ashes nearby the bodies were identified in certain Sauromatian and Sarmatian burials. Usually, the small piles were found in the legs area and seldom near the head. There are cases when the pit filling contains large quantities of charcoal beside burned earth. They reached inside the grave from the fires lit up near or not far from the recently dug pit border. That explains why, occasionally, under the mantle of the Sarmatian tumuli stains of burned earth together with charcoal and ashes can be observed. The cases when the fire was lit over the grave or when the roof and the bodies were burned are rare.

Noticeably, elements of the funerary ritual as the already mentioned within the Sarmatian burials in the area between the Carpathians and the territory in the immediate left of the Dniester river during the 1st century BC - beginning of the 2nd century AD were found only in 13 out of 163 burials (see Tab. 3). This circumstance is rather due to the poor preservation state of the vast majority of the graves than the lack of such elements of funerary ritual.

IV. 6. Animal offerings

Within the analysed Sarmatian burials animal offerings are present in only 8 cases out of 163 burials (Fig. 225). Similarly with the entire Sarmatian world, they consist of bones of small sized horned cattle.

Out of the 8 burials with animal offerings in 3 instances they were beside knives and in 1 case they were deposited in a tureen (see Tab. 4). It is certain that during the following period the custom of animal offerings is rarely found in the east Carpathian area.

IV. 7. Burial inventory: composition and position within the grave

The funerary inventory found within the 163 Sarmatian burials comprises the assemblage of items deposited within the funerary arrangement: body items, jewellery pieces and apparel accessories, toiletries, bronze ware, silver and glass, weaponry, offerings etc., which are customary for the Sarmatian burials.

Hand made pottery was uncovered in 51 (41%) of the 107 burials with pottery inventory, while wheel made pottery was identified in 72 (59%) cases. Items found within the destroyed graves from Kiselev and Vlăsinești (B 1-8) must be added. However, we are not convinced about the latter burial of origin, thus they were excluded of our investigation. In only 16 cases hand made pottery was uncovered beside wheel made pottery (see Tab. 6). Best represented are liquids storage and decant ware (jars, pitchers), followed by drinking ware (small jars, small vessels, cups, bowls). The cooking and food storage ware was found in small numbers, similarly to the eating ware.

Complete or fragmentary amphorae were identified in only 5 cases amongst objects pertaining to the funerary inventory (see Tab. 6, Fig. 226).

Household items (loom weights, whetstones, pins and knives) were rarely identified within the funerary inventory of certain burials.

Jewellery and apparel accessories are better represented. However, we must mention that they were largely imported from neighbouring cultural areas. Amongst adornment and apparel accessories, most numerous are the beads, followed by brooches, earrings, pendants, bracelets and apparel appliques, and then by other categories of jewellery and apparel accessories (see Fig. 227-231b). The vast majority are imports from neighbouring cultural areas.

A peculiarity of the women burials inventory is represented by the mirrors, which were found with 44 graves (see Fig. 232).

Within the funerary inventory of 4 burials there were uncovered bronze ware (see Fig. 233). Except for the bronze cauldron in T 2 B 2 from Mocra and the silver cup in T 2 B 1 from Porogi, all metal vessels are of Roman origin.

Six burial inventories comprised glass recipients as well (see Fig. 234).

Weaponry is also found beside these categories of artifacts. The weapons are part of the male funerary inventory and consist of swords, daggers and arrow heads (see Fig. 235-236).

The harness pieces were found only in T 10 B 1 from Cazaclia (fragmentary hackamore, 2 phalerae) and the destroyed grave from Hrușca (phalera).

V. A FEW REMARKS ON HOARDS AND DEPOSITS

Amongst the analysed Sarmatian vestiges count a deposit (Brăviceni) and 5 hoards (Bădragii Noi, Bubueci, Tvardița, Velikoploskoe and Veseloja Dolina) (see Fig. 220-221).

The hoards from Bubueci and Velikoploskoe had their pieces deposited inside of bronze cauldrons, while those at Bădragii Noi and Veseloja Dolina (except for the helmet) inside situla. The deposit comprises bronze and iron pieces, while the majority of hoards consist of silver and bronze items. Some comprise iron items as well.

The deposit inventory as well as the 5 hoards inventories contain harness pieces (phalera, bridles, hackamores, frontal appliques, appliques). The Bubueci hoard also comprised two horse bronze cheek covers with geometrical, zoomorphic and anthropomorphic motifs. The Brăviceni deposit and the Velikoploskoe, Veseloja Dolina hoards comprised offensive weaponry (spears and arrow heads), while the Bubueci and Veseloja Dolina hoards contained even defensive weaponry (helmets). Four of the hoards comprise bronze vessels (cauldrons, situla), one has silver vessels (cups), and two contain jewellery and apparel accessories as well (see Tab. 5). The Velikoploskoe hoard contains a fragmentary necklace, made of bronze links. This ritual is known only for the Meotian and Sarmatian environments in the north of Caucasus.

The items within the already mentioned deposits and hoards do not illustrate a great typological variety for this period and area. Nonetheless, it can be noticed that certain categories of artifacts are not numerous either in the rest of the area the Sarmatians inhabited during the early period, when the deposit and the 5 hoards belong to. Furthermore, likewise the territories outside the analysed area, a part come still from hoards and deposits.

The fact that these hoards and deposits are composed of harness pieces, some of great value (phalera) and their association in inventories with weaponry, appliques, bronze and silver ware, compels us to believe that they belonged to Sarmatian riders, who, most probably (at least in the hoards case) represented the aristocracy.

Such hoards and deposits are found on the entire area between the Pruth and the Caucasus foothill region. Moreover, in the territory between the Don and Dniester rivers, as well as outside the region, pieces similar to those in hoards and deposits were found in burials or isolated discoveries of unambiguous Sarmatian origin. Certain categories of artefacts are specific for the entire group of discoveries in the area between Pruth and the Caucasus foothill region (phalera, bridles, hackamores, frontal appliques, helmets, certain categories of bronze or silver ware, appliques etc).

We believe that the hoards and deposits in the above mentioned area were not just hidden, as they preserved the social position of the bearer. In addition, the deposits and hoards were buried alike artifacts were deposited within the grave. Finally, we cannot exclude the supposition that their interment was related to a war divinity.

Altogether, when corroborating each categories' dating, the expansion of certain import pieces within the Sarmatian environment as well as the data from ancient sources, permits us to suppose they belonged, in large part, to Sarmatian mercenaries in Mithridates Eupator's army, stationed in the north and north-west of the Black Sea for a short while during the 1st half of the 1st century BC.

VI. MATERIAL CULTURE

VI. 1. POTTERY

From the manufacturing technique point of view the pottery within the Sarmatian burials in the investigated territory and period can be divided in two large groups: **1.** Hand made pottery. **2.** Wheel made pottery.

Considering the Sarmatians' nomad way of the life, a highly developed craft in pottery making is less probable to be found with the Sarmatians. Most probably the Sarmatians customarily produced handmade pottery, usually common vessels and a few jar types. The majority of wheel made pottery within the analysed burials are products of Roman and Greek centres. A few vessels coming from various manufacturing centres alike those in the Kuban region, the lower Don or the Getae-Dacian environment must be added. Thus, the Sarmatian pottery the analysed territory represents a mixture of several production centres traditions in pottery making within a complex interdependence system.

Functionally, the hand made and wheel made pottery can be divided in several categories: **1.** Cooking and food storage ware. **2.** Eating ware. **3.** Liquids storage and decant ware. **4.** Drinking ware. **5.** Ware used for ritual purposes.

VI. 1. 1. SARMATIAN HAND MADE POTTERY

VI. 1. 1. 1. Cooking and food storage ware

The ware in this category consists of 6 types. Type I is illustrated by items in T 13 B 3 from Olănești (Fig. 87/3, 151/1) and B 1 from Bârlad (Fig. 145/3, 151/2). A similar vessel was found in the Getae-Dacian settlement from Răcățâu (Fig. 151/3, 213/1) and at Orlovka (Fig. 151/4, 213/3). Type II is illustrated by the vessel found in the Getae-Dacian fortress from Barboși (Fig. 151/5, 213/2), type III by the item from T 2 B 2 from Mihajlovka (Fig. 74/4, 152/5), and the 4th type by the recipient from the Getae-Dacian settlement from Răcățâu (Fig. 152/6, 213/4), imported from the Sarmatian environment. Type V is represented by the vessel in B 65 from Seliște (Fig. 113/7), while type VI by the vessel in T 1 B 5 from Giurcani (Fig. 55/3, 152/7).

VI. 1. 1. 2. Eating ware

The recipients of this type are represented by a single item coming from T 2 B 2 unearthed at Mihajlovka (Fig. 74/5).

VI. 1. 1. 3. Liquids storage and decant ware

VI. 1. 1. 3. 1. Narrow mouth ware

The recipients of the type are represented by a single item coming from T 25 B 1 at Bădragii Vechi (Fig. 9/3, 152/4).

VI. 1. 1. 3. 2. Narrow mouth and round body ware

Within the Sarmatian burials in the analysed area and period such ware comes from T 1 B 8 at Giurcani (Fig. 56/2, 153/4) and Vlăsinești (Fig. 142/1, 153/2). The one from Ostrivec-Olečina discovered outside the 4 burials of the analysed chronological frame can be added (Fig. 90/11, 153/3), **VI. 1. 1. 3. 3. Jars**

The hand made jars were divided in 7 types. Type I is illustrated by the jar in T 25 B 2 from Bădragii Vechi (Fig. 10/2, 154/1), type II by the exemplar in T 17 B 11 from Taraclia II (Fig. 125/5, 154/2), type III by the jars in T 1 B 5 from Podoima (Fig. 95/4) and B 10 from Ostrivec-Vertebi (Fig. 90/10, 154/4), type IV by the jar in T 32 B 4 from Bădragii Vechi (Fig. 24/7, 154/3), and type V by the exemplar in T 2 B 1 from Giurcani (Fig. 56/6, 154/5). Type VI is represented by the jar in T 14 B 3 from Dumeni (Fig. 52/3, 154/6), while type VII by the exemplar in T 27 B 4 from Bădragii Vechi (Fig. 20/1, 154/7).

VI. 1. 1. 4. Drinking ware

VI. 1. 1. 4. 1. Small vessels

This category of drinking ware is represented by nine types. Type I is illustrated by the exemplars from Vlăsinești (Fig. 142/2, 151/6), B 4 from Ostrivec-Vertebi (Fig. 89/8, 151/7), T 1 B 12 from Lenkovcy (Fig. 71/13) and Ostrivec-Olečina (Fig. 90/13, 151/8), type II from the one in T 7 B 1 from Nicolscoe (Fig. 83/3, 151/9), type III by the exemplar in T 1 b 2 from Lenkovcy (Fig. 70/19, 151/10), type IV by those in T 1 B 9 from Gradiște (Fig. 60/4, 151/11), B 3 from Ostrivec-Vertebi (Fig. 89/6, 151/12), B 8 from Ostrivec-Vertebi (Fig. 90/1, 152/1) and B 1 from Burjakovka (Fig. 38/3), while type V by the exemplar in T 29 B 13 from Bădragii Vechi (Fig. 22/2, 151/13). Type VI is illustrated by the exemplars in B 1 from Ostrivec-Vertebi (Fig. 89/1, 152/2), B 1 from Ostrivec-Olečina (Fig. 90/12, 152/3) and T 1 B 4 from Văratice (Fig. 135/5), type VII by the one in T 4 B 6 from Brăviceni (Fig. 33/6, 153/5), type VIII by the one in T 1 B 5 from Zărnești (Fig. 143/2, 152/8), while type IX by the vessel in T 1 B 12 from Lenkovcy (Fig. 71/14, 153/13).

VI. 1. 1. 4. 2. Bowls

Two types of bowls were identified. Type I is illustrated by the exemplars in B 10 from Ostrivec-Vertebi (Fig. 90/7, 153/9) and T 1 B 12 from Lenkovcy (Fig. 71/15, 153/10), and type II by the exemplar in B 1 from Burjakovka (Fig. 38/7, 153/11).

VI. 1. 1. 4. 3. Cups

The single recipient belonging to this category is represented by the exemplar in B 10 from Ostrivec-Vertebi (Fig. 90/9, 153/12).

VI. 1. 1. 5. Ware of uncertain functionality

The category is represented by a small vessel coming from T 5 B 3 from Majaki (Fig. 72/2, 153/1) and a vessel in B 5 from Vaslui (Fig. 145/1, 153/7).

VI. 1. 1. 6. Ware used for ritual purposes

VI. 1. 1. 6. 1. Censers

They are cult vessels standing for a special group amongst the pottery the Sarmatians used along the time.

The majority of the analysed censers come, alike the rest of the Sarmatian world, from within female burials, indicative for the fact that women conducted, probably, the cult practices.

Within the analysed Sarmatian burials censers of 13 types were uncovered. Type I is represented by the censer in T 27 B 1 from Bădragii Vechi (Fig. 18/4, 164/2), type II by the exemplar in T 2 B 2 from Porogi (Fig. 111/2, 164/1), type III by the item in B 1 from Vaslui (Fig. 134/8, 165/1), while type IV by the one in T 1 B 1 from Severinovca (Fig. 59/3). Type V is illustrated by the exemplar in T 7 B 1 from Turlaki (Fig. 130/9, 166/3). A type variant can be considered the censer in T 9 B 1 from Beloles'e, exhibiting the outer surface ornamented with vertical rows of circular incisions (Fig. 28/1, 166/2). Type VI is represented by the exemplars in T 7 B 1 from Turlaki (Fig. 130/8, 166/1), T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/4) and T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 28/3), and the ones of type VIII by the items in T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/14, 167/2), B 1 from Burjakovka (Fig. 38/6) and T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 28/2, 167/1). Type VIII is illustrated by the exemplar in T 1 B 10 from Mocra (Fig. 78/11), type IX by the one in T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/3), type X by the exemplars in B 1 from Vaslui (Fig. 134/2, 167/3) and T 23 B 10 from Bădragii Vechi (Fig. 8/3), while

type XI by the one in T 2 B 2 from Porogi (Fig. 111/1, 167/4). Type XII is represented by the exemplar from Kiselev, (Fig. 66/4), and type XIII by the one in Pisarevka (Fig. 92/7)

We must mention that discoveries within the same burial of two censers laid one in the other constitute a chronological and cultural indication for the mid Sarmatian period. Within graves from the analysed period such circumstances are encountered in T 2 B 2 from Porogi, B 1 from Vaslui, T 7 B 1 from Turlaki, T 1 B 1 from Severinovca or T 2 B 2 from Mocra, where the two censers were deposited in a three legged ritual vessel (Fig. 79/2). This innovative custom was brought, most probably, by mid/ second half of the 1st century AD by the new Sarmatian tribes coming from east – the Aorsians or Alans. In fact, it is not fortuitous that discoveries in the analysed area, similarly to those in the north- Pontic region come from burials with clear eastern traits.

VI. 1. 1. 6. 2. Three legged ritual ware

Recipients of this category are represented by a single exemplar in T 2 M 2 from Mocra (Fig. 79/2).

VI. 1. 2. WHEEL MADE POTTERY

Functionally, there were uncovered eating ware (tureens, dishes, bowls), for liquids storage and decant (pitchers, jars) and for drinking (small jars, bowls, cups). Some of the drinking bowls and cups were used as eating ware, while some of the jars were used for drinking. The amphorae, although destined for liquids storage must be added. They will be discussed as a distinct category furtherin.

VI. 1. 2. 1. Eating ware

VI. 1. 2. 1. 1. Tureens

Recipients in this category are represented by three tureens. Type I is illustrated by the *terra sigillata* exemplar, of Robinson G 19 type in T 2 B 1 from Șcerbaca (Fig. 116/1, 161/1), type II by the tureen in T 1 B 25 from Dubăsarii Vechi (Fig. 50/4, 161/2), identical in shape with the *terra sigillata* Conspectus 1 shape and type III by the exemplar in B 1 from Burjakovka (Fig. 38/8, 161/3).

VI. 1. 2. 1. 2. Dishes

The only dish within the analysed graves comes from T 7 B 1 at Turlaki (Fig. 130/10, 161/4). This is part of the *terra sigillata* category, Dragendorff 36 = Conspectus 39 shape.

VI. 1. 2. 1. 3. Bowls

These vessels are represented by three types. Type I is represented by the exemplar in T 8 B 2 from Pisarevka (Fig. 92/6), which displays the *planta pedis* stamp on its body (Fig. 92/3). It is considered that the bowls of the type are part of the *terra sigillata orientales C* (= Eastern sigillata C) type, with the manufacturing centre at Çandarli. Type II is illustrated by the bowl in T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/6), while type III by the fragmentary bowl ornamented in the barbotine technique in T 7 B 1 from Turlaki (Fig. 130/2, 162/8).

VI. 1. 2. 2. Liquids storage and decant ware

VI. 1. 2. 2. 1. Pitchers

Pitchers are represented by six types. Type I is illustrated by the exemplars in T 2 B 1 from Hancăuți (Fig. 62/8, 155/1) and the grave from Gordeevka (Fig. 59/4), type II by the one in T 2 B 1 from Corpaci (Fig. 144/3, 155/2), type III by the pitcher in T 11 B 2 from Plavni (Fig. 93/2, 155/3), type IV by the exemplar in T 25 B 4 from Bădragii Vechi (Fig. 13/2, 155/4), type V by the pitcher in T 2 B 2 from Porogi (Fig. 110, 155/5), while type VI by the one in T 1 B 3 from Taraclia I (Fig. 120/6, 158/1).

VI. 1. 2. 2. Jars

Compared to the other vessel types, the jars are the most numerous recipient category found within burials.

The hand made jars can be divided in 26 types. Type I is represented by the exemplars in T 29 B 12 from Bădragii Vechi (Fig. 21/2, 156/1) and T 2 B 1 from Palanca (Fig. 91/8, 156/2), type II by the ones in the Vlăsinești burials (Fig. 142/4-5, 156/3-4), type III by the exemplar in T 1 B 2 from Lenkovcy (Fig. 70/20, 156/5), type IV by the one in T 1 B 1 from Codrul Nou (Fig. 46/2, 156/6), type V by the one in T 29 B 13 from Bădragii Vechi (Fig. 22/5, 156/7), type VI by the one in B 4 from Holmskoe (Fig. 63/19, 156/9), and type VII by the exemplars in T 27 B 1 from Bădragii Vechi (Fig. 18/3, 157/1) and T 32 B 3 from Bădragii Vechi (Fig. 24/3, 157/2). Jars of the type VIII are illustrated by the exemplars in T 7 B 1 from Bădragii Vechi (Fig. 5/5, 157/3), T 1 B 4 from Vărătic (Fig. 135/6, 157/7) and T 16 B 13 from Dumeni (Fig. 53/2). Variant 1 of this type is represented by the jar in T 21 B 1 from Gradiște (Fig. 60/5, 159/2), and variant 2 by the exemplars in T 22 B 3 from Dumeni (Fig. 53/1), T 23 B 10 from Bădragii Vechi (Fig. 8/9) and B 4 and B 5 from Drăgușeni-Ostrov. Type IX is illustrated by the jar in T 1 B 9 from Lenkovcy (Fig. 71/12, 157/8), type X by the one in T 3 B 3 from Șcerbaca (Fig. 117/3, 157/4), type XI by the ones in the Ștefănești burial (Fig. 118/12, 157/5) and Vlăsinești burial (Fig. 142/3), type XII by the jar in T 4 B 1 from Brăviceni (Fig. 31/7, 157/6), type XIII by the one in T 2 B 5 from Șcerbaca (Fig. 116/7, 158/2), type XIV by the exemplar in T 13 B 3 from Olănești (Fig. 87/2, 158/3), type XV by the one in B 2 from Ostrivec-Olečina (Fig. 90/16, 158/4), type XVI by the jar in T 25 B 5 from Bădragii Vechi (Fig. 14/2, 158/5), and type XVII is illustrated by the exemplars in T 2 B 1 from Bădragii Noi (Fig. 2/2, 158/6) and B 1 from Vaslui (Fig. 134/10, 158/8). Variant 1 a of the latter is represented by the jar in T 3 B 1 from Cuconeștii Vechi (Fig. 48/2, 158/7). Type XVIII is illustrated by the jar in T 22 B 1 from Brăviceni (Fig. 35/3, 158/9), type XIX by the exemplar in T 21 B 1 from Gradiște (Fig. 60/7, 159/1), type XX by the ones in the Nadlimanskoe burials (Fig. 82/4, 159/3) and T 1 B 10 from Mocra (Fig. 78/12), type XXI by the jar in T 1 B 3 from Novocotovsc (Fig. 84/4, 159/4), type XXII by the one in T 23 B 1 from Plavni (Fig. 94/4, 159/5), type XXIII by the exemplar in T 1 B 8 from Beșalma (Fig. 26/1, 159/6), type XXIV by the one in T 18 B 3 from Vișnevoe (Fig. 141/13, 159/7), type XXV by the one in T 1 B 24 from Taraclia I (Fig. 121/2, 159/9), while type XXVI by the jar in B 22 from Holmskoe (Fig. 64/18, 160/2).

VI. 1. 2. 3. Drinking ware

VI. 1. 2. 3. 1. Small jars

Type I is represented by the exemplars in B 22 from Holmskoe (Fig. 64/3, 160/4), type II by the one in T 1 B 9 from Dubăsarii Vechi (Fig. 49/7, 160/5), type III by the small jar found in B 3 from Ostrivec-Olečina (Fig. 90/14, 160/6), type IV by the ones in T 4 B 6 from Brăviceni (Fig. 33/7, 156/8) and T 3 B 10 from Sărăteni (Fig. 114/5), type V by the exemplar in B 2 from Bârlad (Fig. 145/4, 160/3), type VI by the one in T 32 B 2 from Bădragii Vechi (Fig. 23/5, 159/8), type VII is illustrated by the small jar in T 3 B 10 from Sărăteni (Fig. 114/6, 160/1), while type VIII by the one in T 8 B 2 from Pisarevka (Fig. 92/8).

VI. 1. 2. 3. 2. Bowls

This category of drinking vessels is represented by the bowl found within the destroyed grave from Talmază (Fig. 144/1, 161/5) and the one in T 1 B 2 from Costeștii Noi. They are "Pergamum" products (*terra sigillata orientales A*) and were discovered mainly in the eastern parts of the Roman Empire where were dated mainly in the 1st century BC – beginning of the 2nd century AD.

VI. 1. 2. 3. 3. Cups

Type I is illustrated by the exemplars in T 2 B 1 from Hancăuți (Fig. 62/5, 162/1), B 71 from Căndești (Fig. 44/22, 162/2) and T 20 B 1 from Bădragii Vechi (Fig. 7/6, 162/3), type II by the cup in T 2 B 9 from Taraclia II (Fig. 123/2, 162/5), type III by the cup in T 27 B 1 from

Bădragii Vechi (Fig. 18/1, 162/4), type IV by the one in T 2 B 4 from Tochile-Răducani (Fig. 129/2, 162/6), type V by the one in T 5 B 2 from Obileni (Fig. 86/2, 162/7), while type VI by the exemplar in T 8 B 2 from Pisarevka (Fig. 92/5).

VI. 1. 3. Amphorae

Similarly to the rest of the territory the Sarmatians inhabited, burials belonging to the 1st century BC – beginning of the 2nd century AD within the analysed territory do not comprise numerous amphorae. The category is represented by only a few complete and fragmentary exemplars (Tvardița, Cazaclia T 10 B 1; Porogi T 2 B 1; Mihajlovka T 2 B 2; Turlaki T 7 B 1).

VI. 1. 4. A few considerations regarding the pottery

Of the total pottery within the burials, the most numerous group is represented by the wheel made pottery, uncovered in 72 (59%) of the 107 graves (see Tab. 6, Fig. 226). Of the total wheel made pottery, most numerous are the jars found in 46 (54%) burials, followed by 9 small jars (11%), 8 cups (9%), 7 pitchers (8%), 5 bowls (6%), 5 amphorae (6%), 4 tureens (5%) and 1 dish (1%). Two bowls were used as drinking ware, while the rest were used as eating ware. A jar and a small cup come from the 4 destroyed burials from Kiselev and a few from within the burials at Vlăsinești (M 1-8). We must observe that most part of the cups and bowls, the dish and one of the tureens belong to the *terra sigillata* pottery, which is a luxury category of similar value with other categories of artifacts. Complete or fragmentary amphorae coming from 5 burials and one hoard (see Fig. 226) must also be mentioned.

The entire wheel made pottery is imported from other cultural environments, mainly from the Greek and Roman worlds.

The hand made pottery was uncovered in 51 (41%) of the 107 discoveries. Most numerous are the small drinking ware found in 15 burials, followed by censers (12), jars (10), cooking and food storage ware (9), bowls (3), narrow mouth and globular body ware (1), narrow mouth ware (1), cups (1) and three legged ritual ware (1). A small vessel with narrow mouth and globular body comes from one of the graves from Vlăsinești, while the other, an isolated find, from Ostrivec-Olečina (Fig. 90/11, 153/3) found beside a small vessel (Fig. 90/13, 151/8). Of the total burials with pottery only in 16 cases hand made pottery was found beside wheel made pottery (see Tab. 6).

Overall, best represented are the liquids' storage and decant ware (small jars, pitchers), followed by drinking ware (small jars, small vessels, cups, bowls). The recipients for cooking and food storage are represented by few exemplars, similarly to the eating ware. It can be also observed that alike other territories the Sarmatians inhabited, within east Carpathian area for the analysed period wheel made pottery are found in larger numbers than the hand made pottery. Finally, we specify, that a larger variety of pottery shapes was identified, which is not necessarily due to the increase of their specific shapes number, but to the increase of imports from the neighbouring cultural areas with whom the Sarmatian established contacts and often commercial relations.

VI. 2. NOUSEHOLD OBJECTS

VI. 2. 1. Loom weights

Such items were discovered within 29 burials. Loom weights are mostly bi-conical shaped (more or less regular) (Fig. 1/3, 16/3, 17/7, 35/2, 38/5, 49/4-5, 60/3, 70/1, 72/3, 112/5, 113/5, 118/1, 125/4, 135/2) but the truncated cone shape is also present (Fig. 23/4, 56/7, 95/3, 116/4, 119/3) or semi spherical (Fig. 46/8).

VI. 2. 2. Whetstones

Such items were uncovered in T 32 B 3 from Bădragii Vechi (Fig. 24/2), T 4 B 1 from Brăviceni (Fig. 31/6), T 1 B 2 from Costeștii Noi and T 13 B 3 from Olănești (Fig. 88/6).

VI. 2. 3. Knives

Amongst the analysed vestiges 18 knives come from burials and two from hoards (Tab. 7). In B 9 from Kiselev there were uncovered two knives. All knives, completely preserved, exhibit a straight or curved blade, triangular in section and are provided with a short tongue to fix the wooden or bone handle. Certain items exhibit the rivet orifice, occasionally preserving the rivet which ensured the handle fixing.

VI. 2. 4. Pins and awls

Amongst household objects within the analysed Sarmatian graves count two bronze pins coming from T 6 B 3 from Duruitoarea Nouă (Fig. 54/3) and B 4 from Holmskoe and a bone awl within the burial from Nadlimanskoe (Fig. 82/3).

VI. 2. 5. Lamps

The only exemplar of the type comes from T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/5). Upon shape and manufacturing style the lamp is most probably a Roman product coming from a Roman workshop, yet no analogies could be identified.

VI. 3. JEWELRY AND APPAREL ACCESSORIES

VI. 3. 1. Collars

This category is represented by two types (see Fig. 228). Type I is represented by the collar made of wound wire and fastening system within T 25 B 4 from Bădragii Vechi (Fig. 13/3), while type II by the golden collar made of two twisted wire with animal heads found within T 2 B 1 from Porogi (Fig. 100).

VI. 3. 2. Necklaces

Within the burials in the analysed area and period we identified two types, each being represented by only one item (see Fig. 228). Type I is represented by the necklace made of two chains, several oval capsules and a “butterfly” shaped pendant coming from T 3 B 3 at Mihajlovka (Fig. 76), while type II is represented by the one formed of golden plates and appliques within T 2 B 2 from Porogi (Fig. 109/3).

VI. 3. 3. Bracelets

Compared with other categories of jewellery like the beads, earrings or brooches only a few bracelets were uncovered. The 18 bracelets come from 13 burials (see Fig. 228). Type I is represented by the bracelets with bronze knobs within T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 28/5-6, 173/1-2), type II by the bracelets with free loose ends (T 2 B 1 from Bădragii Noi (Fig. 2/4, 175/2), T 1 B 8 from Giurcani (Fig. 57/26, 175/1), B 39 from Seliște (Fig. 112/20) and T 1 B 4a from Beljaevka), or having overlapping ends (T 1 B 9 from Dubăsarii Vechi (Fig. 49/2-3, 174/1-2) and T 1 B 10 from Mocra (Fig. 78/5)), type III made from massive wire and hexagonal in section within T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/15-16, 173/3-4), type IV of massive wire with thickened ends within T 2 B 1 from Porogi (Fig. 106/7, 176/3) and T 2 B 5 from Șcerbaca (Fig. 116/8), type V by the bracelets with slipped and wrapped ends in T 4 B 1 from Brăviceni (Fig. 30/2, 176/2) and B 5 from Drăgușeni-Ostrov, while type VI by the silver spiral bracelets with ends decorated with a stylised snake head within B 4 from Holmskoe (Fig. 63/7-8, 174/3-4).

VI. 3. 4. Foot rings

They are of two types and come from two graves (see Fig. 228). Type I is illustrated by the ring with the slipped and warped ends within B 1 from Tutova (Fig. 131/16, 176/1), and type II by the spiral rings within B 4 from Holmskoe (Fig. 63/21-22, 174/5).

VI. 3. 5. Earrings

Such jewellery was uncovered in 23 burials, represented by 5 types (see Fig. 229). Type I is represented by the earrings with the fastening system made of a hook and a loop. Variant **a** has an end bent under the shape of a loop wound onto the body (T 7 B 4 from Bădragii Vechi (Fig. 6/2-

3), T 25 B 2 from Bădrăgii Vechi (Fig. 11/1-2, 178/18-19), T 25 B 10 from Bădrăgii Vechi (Fig. 16/2), T 27 B 1 from Bădrăgii Vechi (Fig. 19/2), T 1 B 11 and T 2 B 1 from Hancăuți (Fig. 61/3-4, 62/6-7, 178/21), T 4 B 2 from Kuzmin (Fig. 69/2-3), T 2 B 3 from Palanca (Fig. 91/2, 178/22), T 1 B 5 from Podoima (Fig. 96/1), T 2 B 1 from Șcerbaca (Fig. 116/3, 178/14), T 1 B 27 from Taraclia I (Fig. 122/2), T 4 B 6 from Taraclia II (Fig. 124/32, 178/15)), while variant **b** exhibits an extended fastening loop wound to form linked spirals (T 7 B 1 from Bădrăgii Vechi (Fig. 5/2, 178/3) and T 29 B 13 from Bădrăgii Vechi (Fig. 22/3-4, 178/1-2)). Type II is illustrated by ring shaped earrings with a sharpened end while the other is widened and slightly flattened (B 22 from Holmskoe (Fig. 64/13-14, 178/8-9), the destroyed grave at Bezeni (Fig. 29/11-12, 178/10-11)), type III by the ring shaped earrings with sharpened end with the other thickened. Variant **a** is represented by the earrings in T 22 B 1 from Brăviceni (Fig. 35/5, 178/6) and T 18 B 3 from Vișnevoe (Fig. 141/4-5, 178/12-13), and variant **b** by the ones in T 22 B 1 from Brăviceni (Fig. 35/4, 178/5), with identical shape yet ornamented with 2-4 groups by soldered granule (three at the base and one in the centre) which form a cluster shape. Type IV is illustrated by the circular earring with ornamented surface and flat circles in T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/6, 178/7), while type V by the triangular shaped earrings with cabochon embellished with variously coloured glass within T 2 B 2 from Porogi (Fig. 109/1-2).

VI. 3. 6. Temple rings

This category of jewellery is recorded by a golden exemplar coming from T 1 B 10 from Mocra (Fig. 78/4) and the silver item from within B 2 from Ostrivec-Olečina (Fig. 90/15).

VI. 3. 7. Rings

Type I is represented by rings vertically extended with the bezel incorporated in the loop, while the stone surpasses the upper line (*tip Guiraud 1c*). Such rings come from T 25 B 2 from Bădrăgii Vechi (Fig. 11/3-4, 177/6-7) and T 1 B 8 from Giurcani (Fig. 57/23, 177/2). Type II is illustrated by rings horizontally extended with the bezel incorporated in the loop (*type Guiraud 2*), coming from T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/12, 177/1) and T 2 B 2 from Porogi (Fig. 108/4, 177/4). Type III is represented by the ring horizontally extended with the loop widened in the upper part, while the bezel incorporated in the loop is slightly heightened within T 2 B 2 from Porogi (Fig. 108/3, 177/3), type IV by the ring horizontally extended with a strongly widened loop, the bezel located onto the upper loop line within B 1 from Tutova (Fig. 131/3, 177/5), type V by the ring with the amphora shaped bezel within T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/13-14, 177/11-12), while type VI by the spiral ring with widened ends and embellished with circular cabochon shaped as a petal within T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/15, 177/10).

VI. 3. 8. Links

They are represented by simple links (type I) with two variants. To variant **a** belong the ones found within T 2 B 3 from Glubokoe (Fig. 58/5, 181/12), T 3 B 4 from Mărculești (Fig. 73/3-5, 181/1-3), T 4 B 1 from Brăviceni (Fig. 31/3-4, 181/4-5), T 1 B 1 from Codrul Nou (Fig. 46/4-5, 181/6-7), B 1 from Vaslui (Fig. 134/3-6, 181/8-9), T 5 B 2 from Obileni (Fig. 86/1) and T 2 B 6 from Văratice (Fig. 136/17), while those belonging to variant **b** within T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 28/7-8, 181/10-11), T 25 B 9 from Bădrăgii Vechi (Fig. 15/3), B 10 from Kiselev, B 5 from Ostrivec-Verteba (Fig. 89/9), T 13 B 3 from Olănești (Fig. 88/2, 5), T 1 B 3 from Taraclia I (Fig. 120/3). Type II is represented by the notch shaped links within T 3 B 13 from Mărculești (Fig. 73/7, 181/13), T 18 B 3 de la Vișnevoe (Fig. 141/12, 181/14), the destroyed grave from Tălmaza and T 4 B 6 from Taraclia II (Fig. 124/31), type III by the link with slipped and wrapped ends within B 1 from Tutova (Fig. 131/2, 177/9), while type IV by the spiral link within B 1 from Tutova (Fig. 131/1, 177/8).

VI. 3. 9. Buckles and buckle joints

Type I is illustrated by the buckles with tongue from T 3 B 9 from Beloles'e (Fig. 26/4, 180/1), T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 28/9, 180/12), T 4 B 1 from Brăviceni (Fig. 31/2, 5, 180/9-10), T 10 B 1 from Cazaclia (Fig. 42/4), T 2 B 3 from Glubokoe (Fig. 58/4, 180/2), T 13 B 3 from Olănești (Fig. 88/3-4, 180/7), T 11 B 2 from Plavni (Fig. 93/3, 180/8), T 2 B 1 from Porogi (Fig. 101/4-5, 106/4, 6, 180/3-4), T 5 B 2 from Obileni (Fig. 86/6, 180/14) and T 10 B 1 from Cazaclia (Fig. 42/5, 180/13), type II by the buckles with relief figures within T 2 B 1 from Porogi (Fig. 107), while type III by the buckle joints "8" number shaped made of gold and silver within T 2 B 1 from Porogi (Fig. 101/2-3, 106/5, 180/5-6).

VI. 3. 10. Belt trimmings and belt trimming sets

This category of items is documented by 4 belt trimmings and 2 belt trimming sets coming from T 2 B 1 from Porogi (Fig. 101/7-9, 12-13).

VI. 3. 11. Appliques (see Fig. 231)

Type I is represented by circular appliques, in 7 variants coming from within B 4 at Holmskoe (Fig. 63/4-5, 179/29-30), T 9 B123 1 from Beloles'e (23 ex.) (Fig. 27/11-13, 179/14-16), T 7 B 1 from Turlaki (Fig. 130/5, 179/19), B 22 from Holmskoe (Fig. 64/15, 179/17), T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/12), T 25 B 3 from Bădragii Vechi (Fig. 12/3-6, 179/40-43), T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/10) and T 2 B 2 from Porogi (Fig. 109/5-5a, 179/38), type II by the triangular ones within T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/4, 179/3) and T 7 B 1 from Turlaki (Fig. 130/6, 179/20), type III by rhomb shaped appliques within the grave from Hrușca (Fig. 65/7-13, 179/25-26), and type IV by the petal shaped exemplars within T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 27/8-10, 179/10-11) (variant 1) and B 22 from Holmskoe (Fig. 64/16, 179/18) (variant 2). Type V is represented by the tear shaped appliques within T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/11) and T 2 B 2 from Porogi (Fig. 109/6-6a, 179/39), type VI by the cross shaped exemplars within T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/3, 179/2) (variant 1) and T 2 B 2 from Porogi (Fig. 109/4a, 179/33-34) (variant 2), type VII by the rosette shaped items within T 7 B 2 from Bădragii Vechi (Fig. 5/7, 179/4-5) and 16 within T 2 B 2 from Porogi (Fig. 109/4-4b, 179/31-32) (variant 1), T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 27/3, 179/6) (variant 2) and T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/2, 179/1) (variant 3), while type VIII by the zoomorphic appliques within T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 27/4-7, 179/8-9) (variant 1), the destroyed grave from Hrușca (Fig. 65/1-6, 14-20, 179/27-28) (variant 2) and T 7 B 1 from Turlaki (Fig. 130/7, 179/21) (variant 3). Type IX is illustrated by the tubular appliques within T 2 B 1 from Porogi (Fig. 106/3, 179/35-36) and T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 27/14-15), type X by the lotus shaped exemplars (?) within T 2 B 1 from Porogi (Fig. 101/10-11), while type XI is represented by rectangular appliques within T 2 B 1 from Porogi (Fig. 101/14-17).

VI. 3. 12. Brooches (Fig. 227)

Type I is represented by the thread-like brooches of mid Latène type with the foot wound in spirals. The only brooch of the type comes from T 1 B 7 at Nicolscoe (Fig. 83/2, 172/5). Considering all aspects related to spiral ornament, the period when the Sarmatians enter and settle the area west of Bug and last not least, the fact that certain brooch types reach the Sarmatian environment and not only, at a later date being in use for a longer period of time than the interval they were fashionable, we believe that the brooch from Nicolscoe dates in the 1st half of the 1st century BC, when earliest Sarmatian vestiges are found in the analysed territory.

Type II is illustrated by the brooch with the tympanum shaped bow and spires by the end of the foot found within the destroyed grave from Bezeni (Fig. 29/2, 172/4), identical with the exemplars from Panticapaeum. Upon their shape they represent rather an evolved form amongst the exemplars characteristic to this brooch type. The brooch from Bezeni, uncovered beside a mirror with vertical or oblique rim and attached handle dates in the 1st century BC, probably only the 1st half, being thus in use for a longer time span than when fashionable.

Type III is represented by the thread-like brooch of mid Latène type (*type Kostrzewski B*) within B 4 from Holmskoe (Fig. 63/2, 172/10). A rather large number of such brooches come from the early Sarmatian burials within the north- Pontic area. Brooches of the type reached the cultural environment from the north of the Black Sea with a slight delay and remained in use sometimes for a longer period than the time span they were fashionable. As proof stands the silver brooch within B 4 from Holmskoe, dated in the second half/end of the 1st century BC.

Type IV is illustrated by the brooch with the strongly profiled bow and inner chord (*type Glüsing A 2a; Völling A 2aI*) within M 2 from Ostrivec-Vertebi (Fig. 89/4, 172/6). The exemplars of the type were used during a rather short time span being discovered in complexes between the end of the 1st century BC and the 1st quarter of the 1st century AD, yet few exemplars would remain in use after. The brooch from the Sarmatian burial from Ostrivec-Vertebi is probably an import from the Przeworsk environment.

Type V is represented by the thread-like brooches with short bilateral spring and inner chord (“soldierly” brooches) within T 1 B 9 from Dubăsarii Vechi (Fig. 49/6, 172/8) and T 1 B 3 from Novocotovsc (Fig. 84/2, 172/9). They appeared sometime during the 2nd half of the 1st century BC a fact confirmed both by discoveries in the cultural environment of Zarubineck, Przeworsk, Oksyw, as well as those in the Geto-Dacian environment. Both the brooch from T 1 B 9 from Dubăsarii Vechi (Fig. 49/6, 172/8) and the one in T 1 B 3 from Novocotovsc (Fig. 84/2, 172/9) belong to burials with the bodies oriented to the south. Within the analysed territory the southern orientation characterises the earliest burials, dated in mid 1st century AD.

The VI type is illustrated by the Aucissa brooch within the destroyed burial from Tălmaza.

Aucissa brooches appeared by the end of the 1st century BC (20-10 BC) and were intensely used during the 1st half of the 1st century AD, certain exemplars still being in use during the second half of the same century. Brooches of the type within the Sarmatian environment north of the Black Sea come from burials with eastern traits, belonging to a new wave of Sarmatians moving westwards beginning with mid 1st century AD. We believe the brooch from Tălmaza dates most probably from the 2nd half of the 1st century AD.

Type VII is represented by the hinge brooch with the bow ornamented with transversal outlining (*type Ettliger 32; Riha 5.6*) within T 7 B 1 from Costești (Fig. 47/5, 172/7). This is the only item of the type within the Sarmatian environment and represents an import from the Roman world. Brooches of the type are posterior to Aucissa brooches. They appeared during Tiberius's reign and were intensely used mostly during the 2nd half of the 1st century AD.

Type VIII is illustrated by the brooch with returned foot and wound onto the bow within T 2 B 3 from Glubokoe (Fig. 58/6, 172/1). A. K. Ambroz's classification places the exemplar from Glubokoe in the first variant of series I of the brooches with the foot returned foot and wound onto the bow (group 15). They date in the 1st century AD (largely used in its first half) and is characterised by the same thickness of the bow and foot.

The IX type is represented by the brooch with flattened bow, with returned foot and wound onto the bow within T 3 B 4 from Mărculești (Fig. 73/2, 172/3). Chronologically, the brooches of the type date during the 1st century AD, and the exemplars with ornamented bow with vertical outlining and in relief are found during the 2nd century AD as well.

Type X is illustrated by the brooches with short bilateral spring and flattened bow within T 2 B 1 from Șcerbaca (Fig. 116/2, 172/2) and B 65 from Seliște (Fig. 113/6). Chronologically, the brooches of the type are intensely used during the 1st century AD, but are partially found at the beginning of the 2nd century AD.

Type XI is represented by the strongly profiled brooches (*type Almgren 69; Bojović, 9/3; type Rustoiu 19c*) within T 5 B 2 from Bădragii Noi (Fig. 3/2, 171/4), Gordeevka (Fig. 59/1), Hrușca (Fig. 65/23, 170/13), T 2 B 2 from Porogi (Fig. 108/2, 170/14). Chronologically, brooches of the type date from the 1st century AD being intensely used in its second half. Seldom, they are found at the beginning of the 2nd century AD as well. As proof stand the brooch discoveries within Trajanic levels in Roman Dacia. The existence of a workshop at Poiana and the extremely

large number of brooches belonging to this type within the eastern Getae-Dacian environment lets us ascertain that brooches from Gordeevka, Hrușca and Porogi are most probably imports from the mentioned environment.

Type XII is illustrated by strongly profiled brooches of eastern type (*type Rustoiu 20a and 20b*) within B 71 from Căndești (Fig. 44/1-3, 170/2-4), T 1 B 1 from Codrul Nou (Fig. 46/6, 170/12), T 9 B 13 from Dumeni (Fig. 51/2, 170/9), T 6 B 3 from Duruitoarea Nouă (Fig. 54/8), T 3 B 13 from Mărculești (Fig. 73/8, 170/7), T 8 B 2 from Pisarevka (Fig. 92/1), T 23 B 1 from Plavni (Fig. 94/5, 170/6), T 2 B 1 from Porogi (Fig. 106/2, 170/5), T 11 B 1 from Semenovka (Fig. 115/4, 170/11), T 3 B 3 from Șcerbaca (Fig. 117/2, 170/8), B 1 from Tutova (Fig. 131/4, 170/1) and T 1 B 5 from Zîrnești (Fig. 143/3, 170/10).

Chronologically, the brooches of the type appeared most probably by the mid/second half of the 1st century AD. The upper chronological limit was established based on the fact that strongly profiled Carp Pontic brooches from the 1st half of the 2nd century AD are identical with the discussed type. A simple comparison between the discussed brooch type and Carp brooches indicates differentiations as they are in fact two distinct types.

Altogether we believe that brooches of the analysed type were in use only until the beginning of the 2nd century AD. The lack of such brooches in the Sarmatian burials of the 1st half of the 2nd century AD within the area east of the Carpathians confirms our hypothesis. Brooches of the type originate from the Getae-Dacian environment east of the Carpathians wherefrom they reached the Sarmatian world.

Type XIII is represented by the strongly profiled brooch (*type Bojović 11/2*) within the destroyed grave from Butești (Fig. 171/3). The item from Butești is an import from the Roman environment, where they were predominantly used and date from the end of the 1st century - beginning of the 2nd century AD.

Type XIV is represented by the strongly profiled brooch with inner chord within T 27 B 1 from Bădragii Vechi (Fig. 17/6, 171/2), which dates based on the entire inventory amongst which a type Eggers 142 casserole, by the end of the 1st – beginning of the 2nd century AD.

Type XV is illustrated by the brooch with the strongly curved and faceted bow within T 2 B 1 from Porogi (Fig. 106/1, 171/1). There is no analogy the exemplar at Porogi, yet was dated, based on the rich grave inventory amongst which a strongly profiled brooch of eastern type was identified (Fig. 170/5), during the 2nd half / last quarter of the 1st century AD.

Type XVI is represented by the non enamelled brooch shaped as a disc (*type Feugère 24c; Riha 7.6*) within T 13 B 3 from Olănești (Fig. 87/4, 171/5). Brooches of the type appear in the Roman world sometime during the 1st quarter of the 1st century AD and are intensively used in the second and third quarter of the 1st century AD, certain exemplars being in use later on. Brooches of the type from the north of the Black Sea are dated in the second half of the 1st century – beginning of the 2nd century AD.

VI. 3. 13. Pendants (see 231a)

Type I. *Bucket pendants*

Bucket pendants are made of iron, bronze or golden sheet, are cylinder shaped, flat bottom and are provided with a small handle.

Iron made bucket pendants come from T 7 B 4 from Bădragii Vechi (Fig. 6/6-7), B 4 from Holmskoe (Fig. 63/6, 182/4-6), T 1 B 2 from Lenkovcy (Fig. 70/2), B 5 from Ostrivec-Vertebi and T 1 B 5 from Zîrnești (Fig. 143/10). Several golden pendants with green small pebbles inlay come within T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/5, 182/7).

Bucket pendants were worn in neck or wrist chains beside other pendants, beads or amulets.

Type II. *Axe shaped pendants*

Pendants of the type used as amulets were iron, bronze, silver, gold made, but also glass, amber, lignite, agate, bone and even clay.

Within the analysed graves such pendants are represented by a single bronze exemplar coming from T 1 B 8 from Giurcani (Fig. 57/22, 182/10), which was found amongst beads.

Type III. *Pendants made of outlined wire*

Pendants made of outlined wire are recorded by eight items within B 71 from Căndești (Fig. 44/4-11, 182/12-19).

Chronologically, the items under discussion appear in the 2nd half or the end of the 1st century BC and would be intensively used during the 1st century AD.

Type IV. *Cylinder shaped pendants with fastening ear*

The only pendant of the type comes from the burial at Hrușca (Fig. 65/21, 182/2). It is a golden pendant and is provided with two earlets located by the ends. The body is decorated with three cells shaped as small stylised hearts made of a golden string filled with glass fabric.

Type V. *Lyre shaped pendants*

The type is recorded by the exemplar within T 1 B 3 from Taraclia I (Fig. 120/5, 182/9), which is dated during the 1st century AD. The pendant is made of a golden lyre shaped frame shaped and exhibits a fastening earlet attached by soldering. Inside the frame there was a stone fixed, which did not preserve though.

Type VI. *Pendants with circular frame and stone inlay*

Pendants of the type are represented by a single exemplar coming from within T 4 B 1 from Brăviceni (Fig. 30/4, 182/1).

Type VII. *Lily shaped pendants*

Within the type a single golden item is recorded and comes from within T 17 B 14 from Taraclia II (Fig. 126/3).

Type VIII. *Spherical pendants ornamented with "eyes"*

Pendants of the type are represented, alike the previous ones, by a single exemplar found within T 23 B 10 from Bădragii Vechi (Fig. 8/2).

Type IX. *Bitruncate cone shaped pendants with polygonal head*

A single gagate exemplar is recorded. It was uncovered within the burial from Nadlimanskoe (Fig. 82/2, 182/8).

Such gagate pendants were found in a series of burials, dated during the 1st century AD and the beginning of the 2nd century AD in the north of the Black Sea.

Type X. *Pendants shaped like side by side cylinders*

Within the analysed Sarmatian burials only one ceramic exemplar is recorder coming from T 4 B 6 from Taraclia II (Fig. 124/33, 182/11). Chronologically, the pendants of the type date between the end of the 1st century BC and the 3rd century AD, being predominant during the 1st and 2nd centuries AD.

Beside the above mentioned pendants types a series of other items were discovered as sea shells, astragals and small bells with similar function.

Sea shells

They were used as pendants in neck chains beside other pendants, beads or amulets.

Within the Sarmatian burials of the analysed area and period such items were found within T 1 B 5 from Giurcani, T 1 B 5 from Podoima (Fig. 96/2-3), Ștefănești (Fig. 118/14-17, 183/6-7) and T 2 B 9 from Taraclia II (Fig. 123/3, 183/8).

Astragals

Astragals are amulets usually made of sheep bones and are found with certain Sarmatian burials on the entire territory they inhabited, as well as various cultural environments on a large

area. Within the Sarmatian burials in the territory and period under discussion there were uncovered astragals within T 23 B 10 from Bădragii Vechi (Fig. 8/4), T 25 B 4 from Bădragii Vechi (Fig. 13/4a-d, 183/9-13), T 1 B 4a from Beljaevka and T 3 B 3 from Șcerbaca (Fig. 117/1).

Small bells

Small bells come from T 2 B 2 from Mocra (Fig. 79/9), Ștefănești (Fig. 118/13, 183/5), T 1 B 1 from Taraclia I (Fig. 119/2, 5, 9, 183/3), T 4 B 6 from Taraclia II (Fig. 124/18), Tălmaza and T 1 B 8 from Giurcani (Fig. 57/24-25, 183/1-2). Except for the bell in the Mocra burial, which is made of gold, the rest are bronze made. The bell from Ștefănești (1 item) and those in T 1 B 1 from Taraclia I (4 ex.), T 4 M 6 de la Taraclia II (1 ex.), Tălmaza (1 ex.) and T 1 B 8 from Giurcani (2 ex.) were uncovered beside beads, amulets and pendants which indicate they were part of neck chains.

Type I – semi spherical shaped bells with an orifice for the string holding the inner swinging wire (Fig. 57/24-25, 119/2, 5, 124/18, 183/1-2, 5).

Type II – truncated cone shaped bells with a fastening earlet soldered onto the body (Fig. 119/9, 183/3).

Both the bells of the first and the second type were largely spread within various cultural environments during the first centuries AD.

VI. 3. 16. Beads

Beads within the analysed Sarmatian burials are typologically identical or similar with the beads in the north Pontic region. The circumstances are due to the fact that beginning with the 2nd century AD the Sarmatians started to have tighter trade and political relations with both the Greek cities in the north of the Black Sea and the regions that were previously exposed to Greek cultural influences.

Within the analysed burials the number of beads discoveries is large and of a large variety and the existent types are well known (see Tab. 10, Fig. 231b).

Beside numerous and diverse beads within a series of burials, there were also uncovered also beetles made of Egyptian tile worn in neck chains beside beads, amulets or pendants and bracelets (T 25 B 2 from Bădragii Vechi (Fig. 11/8b), B 71 from Căndești (Fig. 44/13), B 39 from Seliște (Fig. 112/6), T 14 B 20 from Semenovka (Fig. 115/5, 184/4), the Ștefănești burial (Fig. 118/5, 184/3), T 4 B 6 from Taraclia II (Fig. 124/16-17, 184/1-2), T 2 B 6 from Vărativ (Fig. 136/1-6, 184/5-10) and T 1 B 10 from Mocra (Fig. 78/10).

VI. 3. 15. A few remarks on the evolution of jewellery and apparel accessories

The jewellery and apparel accessories within the analysed burials illustrate for the period and area under discussion a large typological variety. Certain items were not spread on a general basis within the Sarmatian world, and the great part were imports from other cultural environments, mostly the neighbouring ones.

A series of jewellery and apparel accessories were identified upon the territory and period under discussion with large chronological frame. A part of them date yet in rather short time spans. Most of the jewellery items are beads and they were uncovered in more than half of the analysed graves (see Fig. 231b). They are followed by brooches, which the Sarmatians in the area between the Carpathians and the territory left of the Dniester river Nister intensively used.

A relatively well represented jewellery category comprises the earrings, which are of 5 types and come from 20 burials (see Fig. 229) and also pendants of several types (see 231a). Within the inventory of 13 analysed burials bracelets were unearthed (see Fig. 228) and in 11 apparel appliques (see Fig. 231).

All these artifacts underline certain aspects of the Sarmatian way of life in the studied area and period, while producing an representation, although vague, on their apparel tastes and preferences (at least for a part of them). That is why the study of the jewellery and apparel accessories successfully completes the data upon the fashion and choices evolution for the

Sarmatian population during the 1st century BC – beginning of the 2nd century AD. At the same time the above discussed artifacts also provide best dating clues for certain archaeological complexes. In addition, they occasionally allow a precise chronological framing for other categories of archaeological materials.

VI. 4. TOILETRIES

VI. 4. 1. Mirrors

Within the early Sarmatian environment in the area west of the Don river there were uncovered 45 mirrors (Fig. 232), which can be divided in six different types. In only one case (T 1 B 1 from Taraclia I) the same burial comprised two mirrors.

Type I. *Disc mirrors with thickened rim and no attached handle (type Moškova 2.1; Hazanov V; Skripkin 4.0; Marčenko VI)*

Within the analysed graves the mirrors of the type are represented by a single exemplar coming from T 1 B 9 from Gradiște (Fig. 60/2, 187/4).

The mirrors of the type are characteristic to the early Sarmatian period, but are rarely found during the 1st century AD.

Type II. *Mirrors with round and flat disc (type Hazanov VI; Skripkin 1.0; Marčenko V)*

Such mirrors were identified in 36 burials (Tab. 11).

The mirrors of the mentioned type are found with the Sauromatians during the 6th- 5th centuries BC, and then with the early Sarmatians on the entire area they inhabited. Frequently, they are found in the Sarmatian environment during the 1st century BC and the 1st century AD, with preponderance in the latter. Once with the end of the 1st century AD they cease to dominate within the Sarmatian environment and beginning with the 2nd century AD only singular items are found.

Type III. *Disc mirrors with vertical or oblique frame on the rim and attached handle (type Hazanov VII; Skripkin 3.1; Marčenko II.2)*

The pieces of the type are represented by a single exemplar found within the destroyed grave from Bezeni (Fig. 29/1, 185/5).

Within the Sarmatian world such mirrors date mostly during the 4th- 2nd centuries BC and represent, beside other mirror types, a direct continuance of the Sauromatian cultural traditions.

The mirror from Bezeni (Fig. 29/1, 185/5) dates in the 1st century BC, probably the 1st half only. This chronological frame is supported by earliest Sarmatian vestiges within the analysed territory. Considering the dating of the mirrors of the type we can state that the item from Bezeni was in use for a longer time span.

Type IV. *Disc mirrors with thickened rim and knob in the central disc part (type Hazanov VIII; Skripkin 6.7; Marčenko VIII.1)*

The only mirror belonging to this type comes from T 14 B 3 from Dumeni (Fig. 52/2, 186/6).

Mirrors with thickened rim and knob in the central disc part were best spread within the Sarmatian world during the 1st century AD, a fact which confirms several researchers' theories upon their usage especially by the end of the 1st century BC and the beginning of the 1st century AD. Within the north Pontic region, the mirrors of the type are considered to be the result of the eastern impulses (the Alans) beginning with the mid 1st century AD.

Type V. *Disc mirrors with thickened rim, clipped lateral handle and cone knob in the disc centre (type Hazanov IX; Skripkin 6.10; Marčenko IX.1)*

These are represented by a single exemplar coming from B 1 from Tătărauca Nouă (Fig. 127/6, 186/5).

The mirrors of the type are of north Caucasian origin and date mostly during the 1st century – beginning of the 2nd century AD.

Type VI. *Mirrors with round and flat disc and lateral handle (Marčenko IX.3)*

Within the analysed Sarmatian environment the only exemplar of the type, in a fragmentary state of preservation, with no clipped lateral handle comes from the destroyed grave at Kiselev (Fig. 67/1). The pieces of the type emerged within the Sarmatian world by the end of the 1st century BC and the beginning of the 1st century AD.

Type VII. *Rectangular mirrors*

Mirrors of the type were uncovered within T 22 B 1 from Brăviceni (Fig. 35/6, 187/6), T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 187/7) and the burial from Gordeevka (Fig. 59/2).

Although on the entire territory the Sarmatians inhabited mirrors are frequently uncovered within graves, the rectangular type was found in small numbers. This characterises the discoveries in the area between the Carpathians and the territory left of the Dniester River as well. Yet, amongst the 7 types, 4 come from the analysed area (Fig. 232).

The mirrors of the type within the Roman environment were mainly found in complexes of the 1st century AD, yet certain pieces were probably in use for longer time spans.

In Bosphorus they come from burials dated during the 1st century – beginning of the 1st century AD, while in the Sarmatian environment they belong to burials dated in 2nd half of the 1st century and the beginning of the 2nd century AD.

The rectangular mirrors in the analysed area roughly belong to the same chronological frame similarly to the items of the type found both in the Roman Empire and *Barbaricum*.

VI. 4. 2. A few remarks on mirrors within the Sarmatian burials in the east Carpathians

The number of mirrors found within the analysed Sarmatian burials raises to 45. Amongst, most numerous are the mirrors with round and flat disc (type II) represented by 37 exemplars coming from burials only. They are followed, numerically, by three rectangular mirrors (type VII). Types I and III-VI are represented by only one exemplar (see Tab. 12, Fig. 232).

Consequent to the mirrors analysis we concluded that type II is most numerous within both Sarmatian graves of the analysed period and the rest of the Sarmatian world during the 1st century BC - 1st century AD. The mirror types follow the Sauromatians cultural traditions. Mirrors of type I are characteristic to the early Sarmatian period, yet are occasionally found in the 1st century AD too. Mirrors of type IV were the most spread within the Sarmatian world during the 1st century AD, while those of type V are characteristic to the 1st century – beginning of the 2nd century AD. Mirrors of type VII are characteristic to the same chronological interval as the type V mirrors. Amongst the 7 types, type II have the longest time span, being found with the Sauromatians during the 6th - 5th centuries BC and then during the 4th century BC and 1st century AD on the entire territory the Sarmatians inhabited.

Type II mirrors are most numerous during the analysed chronological frame with Sarmatian burials in the area east of Don and the north Pontic region. The typological variety of the mirrors within Sarmatian burials in the analysed area, comparable with the north Pontic area, is much smaller than the region east of Don. The circumstances are, though, normal considering that the discussed territory is the cradle of the Sarmatian culture and the number of the vestiges is larger in the 1st century BC and the beginning of the 2nd century AD.

VI. 4. 3. Make up containers

This category of toiletries is represented by the wooden box in T 3 B 3 from Mihajlovka.

VI. 4. 4. Pyxides

Pyxides are represented by fragmentary exemplars within T 20 B 1 from Bădragii Vechi (Fig. 7/3-5), T 27 B 1 from Bădragii Vechi (Fig. 17/5) and T 9 B 13 from Dumeni (Fig. 51/1).

VI. 5. METAL WARE (see Fig. 233).

VI. 5. 1. Silver ware

Amongst discoveries within the analysed Sarmatian environment count two silver cups. The first belongs to Velikoploskoe hoard (Fig. 137/7), while the second comes from T 2 B 1 from Porogi (Fig. 102/1, 190/1).

There is no exact analogy for the cup found at Velikoploskoe, yet a very similar cup dated during the 1st century BC was found in the hoard no. 3 with the Museum J. Paul Getty from Malibu. The semi spherical cups unearthed in the Iberian Peninsula and also the cup within the rich Dacian hoard from Lupu do not differ much in shape. For the decoration on the exterior surface there are no exact analogies with other silver cups, yet a similar under the rim decoration appears on a silver bowl of the 2nd century BC with the Art Museum from Toledo.

We assumed, based on all pieces from Velikoploskoe, especially the bronze cauldron dating, that the cup, although manufactured or acquisitioned sometime during the 2nd century BC, was buried beside other pieces in the hoard inventory during the 1st half of the 1st century BC.

The cup with zoomorphic handle within the burial from Porogi is part of the precious metal ware group found along the time within Sarmatian burials belonging to the aristocracy, alike the ones from Hohlač (Fig. 190/2), Migulinsk (Fig. 190/4), Vysočino (Fig. 190/3), Kosika (Fig. 191/3) and Berdija (Fig. 191/1-2).

These vessels had most probably, a cult character, but are as well indicative for the social status of the deceased.

VI. 5. 2. Bronze ware

VI. 5. 2. 1. Cauldrons

Type I. The only cauldron of the type comes from the hoard at Bubueci (Fig. 37/5, 188/3).

It is quite similar to type III/2 from the V. M. Kosjanenko and V. S. Flerov typology, which they dated during the 4th - 3rd centuries BC. N. A. Bokovenko framed a few similar cauldrons within type II, which he dated during the 1st century BC the first century AD. Other few cauldrons similar to the one found at Bubueci, which N. A. Bokovenko entered in type II might represent an intermediary type between earlier cauldrons and the mentioned type. The Bubueci cauldron is dated, in our opinion, based on the rich inventory during the 1st half of the 1st century BC.

Type II. Such cauldrons come from the Velikoploskoe hoard (Fig. 137/8, 188/4) and the Getae-Dacian settlement from Piatra Șoimului (Fig. 211). They belong to type IV within V. M. Kosjanenko and V. S. Flerov's classifications and to type II within N. A. Bokovenko's classification.

Chronologically, they date during the 1st century BC - 1st century AD (mostly during the latter) and were found preponderantly within Sarmatian burials in the Kuban basin steppes, the lower Don and rarely in the Volga area. Such cauldrons are known in a few burials of 1st century AD from the north of the Black Sea. Recipients of the type are well known in the tumuli burials belonging to same Sarmatian aristocrats from the end of the 1st – beginning of the 2nd century AD in the lower Don area.

Type III. The only exemplar comes from T 2 B 2 from Mocra (Fig. 81/1).

Within N. A. Bokovenko's classification the mentioned cauldrons belong to type I and represent, beside other categories of items, innovations of the mid Sarmatian culture brought, as believed, by the Alans. We must observe that cauldrons of the type uncovered within burials exhibited a pronounced eastern character.

Cauldrons of the type were uncovered within Sarmatian burials in the Kuban basin steppes, lower Don and Volga area. Such vessels are known in a few graves of the 1st century – beginning of the 2nd century AD from the north of the Black Sea, but also in burials belonging to Sarmatian

aristocrats by the end of the 1st century – beginning of the 2nd century AD uncovered in the lower Don region.

They must be dated during the 1st – beginning/ first quarter of the 2nd century AD.

VI. 5. 2. 2. Situlae

This category is represented by the situlae from Bădragii Noi (Fig. 4/4, 188/2) and Veseloja Dolina (Fig. 140/4, 188/1). Situlae with similar shape and proportions and neither bronze or iron attachments, nor orifices or traces to suggest they pertained to the vessel are known from Bădeni and Sipoteni. The situlae from Novočerkassk, Mar'evka, the Sarmatian burial from Severnyj (T 1 B 9), the cinerary burial no. 1 from Zubowice (Poland), as well as several pieces uncovered in Italy, Spain, France and former Yugoslavia must be added. Such situlae, similar to those from Bădragii Noi and Veseloja Dolina, preserved the iron handled fastening system, consisting of an iron circle formed of two semi circles, fastened in between the ends with rivets and which served as attachments for the handles. The oldest situlae of the type comes from B 8 from Montefortino dated during the 1st third of the 3rd century BC and the end of the 3rd – beginning of the 2nd century AD. The situlae found within the Roman fort deployed to siege Numantia in 153 BC and the one from Villanueva de Córdoba containing a coins hoard made of Republican Roman dinars issued between 145/138 and 104 BC date in the following period. K. Raddatz includes the hoard in the hoard group accumulated between 105 and 90/80 BC. The situlae within the 5 funerary shafts from Vieille-Toulouse date from the 1st half of the 1st century BC. The situla within B 1 from Zubowice, which comprised a type Kostrzewski K brooch identical with the one from the Bădragii Noi hoard dates in A 2 phase (Latène D 1). The situla from Sipoteni were uncovered beside a silver brooch of Kostrzewski B type. I. I. Marčenko dated during the 2nd century BC the situla in the Sarmatian burial from Severnyj. A series of situla fragments uncovered in several Celtic oppida from Central Europe are dated during the late Iron Age (pre Roman).

VI. 5. 2. 3. Casseroles

Eggers 140 type Casserole

This type is represented by a singular item, coming from the destroyed burial at Cobusca Veche (Fig. 45).

Consequent this casserole type analysis it was concluded that they began to be manufactured sometime in 5/10 AD and ceased to be produced during 30/35 AD, no later than the end of Tiberius's reign. Nevertheless, a significant part of the casseroles of the type were found along the 1st century AD and even at the beginning of the following century.

The casserole from the Cobusca Veche burial was dated in B 1b phase or the 2nd half of the 1st century AD.

Eggers 142 type Casseroles

This type of casserole is represented by a single exemplar coming from T 27 B 1 from Bădragii Vechi (Fig. 18/2, 189/1). The handle exterior surface displays the stamp **LAN II/I** *L(ucius) An(sius) (?)* (Fig. 18/2, 189/1).

Following the analysis of all casseroles stamped by this particular craftsman as well as the discovery contexts it was concluded that they started to be manufactured during 35-40 AD and ceased to be issued in the 90ies of the 1st century AD.

Similarly with the previous casserole type, Eggers 142 types were used, in certain cases, for longer time spans being found during the 2nd century AD as well.

The casserole within the burial from Bădragii Vechi manufactured in Capua by one of the *Ansii* crafters family members is dated based on the entire inventory by the end of the 1st – beginning of the 2nd century AD (B 2a phase).

Eggers 144 type Casserole

This type of casserole is represented by a single exemplar coming from T 3 B 1 from Cuconești Vechi (Fig. 48/4, 189/3).

R. Petrovsky divided casserole discoveries upon shape and ornament in three distinct groups. Vessels of **groups a-b** started to be manufactured in 55/60 AD, while those in **group c** in 60/70 AD. Same author succeeded to establish that they stopped to be manufactured shortly after the beginning of the 2nd century AD (**groups a-b** in 90/120 AD, while **group c** in 100/120 AD). Even so, there are cases when such casseroles were in use for a long time after they were no longer manufactured, being found in the 3rd century AD.

The casserole from the Sarmatian burial at Cuconestii Vechi (Fig. 48/4, 189/3) belongs to **group b** and is dated based on the entire inventory, especially on the round and flat disc (type II), during the last quarter of the 1st century AD (beginning of B 2a phase).

VI. 5. 2. 4. Basins

This group of recipients is represented by two exemplars, both uncovered in tumuli burials, one at Cazaclia (T 10 B 1) (Fig. 43/1, 189/2) and the other at Mocra (T 2 B 2) (Fig. 81/3). Under the rim, the vessel from Cazaclia exhibits an outer inscription reading *T(itus) Salv(ius) Caec(?)*, probably the Roman owner from whom it was purchased or stolen.

These basins belong to type Eggers 70 (type Řepov) dated in B 2 phase. The basin within T 10 B 1 from Cazaclia dates beside the rest of the burial inventory in the second half of the 1st century AD. The item within T 2 B 2 from Mocra is dated by the beginning of the 2nd century AD.

VI. 5. 2. 5. Jars

This vessels category is represented by the item within T 2 B 2 from Mocra (Fig. 81/2).

The Mocra jar belongs to the second group (Straldzha) within type II in B. A. Raev's classification. They appear beginning with the third quarter of the 1st century AD and will be in use for several centuries to come. The vessels of the type uncovered within the Sarmatian environment come from burials dated mostly no later than the mid 2nd century AD.

B. A. Raev suggests they were manufactured in Thracia, where from reached the provinces of the Roman Empire and in the north of the Black Sea.

VI. 5. 3. A few remarks on Roman bronze ware

All discussed bronze ware come, similarly to the discoveries in the rest of the territory the Sarmatians inhabited, from within aristocrats burials. They reached the Sarmatian environment either by purchase from Roman traders offering their merchandise in a few local centres located in the "first contact zone" bordering the *limes* (where from they reached by other means the Sarmatian aristocracy) or were brought along by Roman traders when certain Sarmatian aristocrats such ordered or as gifts received from the Romans when negotiating with barbarian authorities. Nevertheless, we cannot exclude the fact that Roman artefacts reached the Sarmatians west of the Dnieper through the Greek cities from Olbia and Tyras or following the pillages undertaken in Moesia.

VI. 6. GLASS WARE

VI. 6. 1. *Kantharoi*

This category is represented by a fragmentary piece found within T 9 B 1 from Beloles'e (Fig. 28/4, 192/1).

The glass analysis the *kantharos* from Beloles'e was made of indicated its Roman origins. Unfortunately, there no exact analogies for the piece under discussion. Still, we must mention that based on the rich inventory beside it was discovered, the *kantharos* from Beloles'e is dated during the 2nd half of the 1st century AD.

VI. 6. 2. Jars

Vessels of the type are represented by the exemplar at T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/10, 192/3).

We must mention that similar vessels with the one from Mihajlovka aren't very well known within the north Pontic region, while exact analogies are missing. The jar is yet analogous to type Isings 52c, dated in the 1st century AD. N. P. Sorokina examined the jars from Kep and Olbia, similar in shape. The scholar considers that manufacturing centres were located in the north of Italy.

The jar from Mihajlovka dates, in our opinion, alike the entire grave in the second half of the 1st century – beginning of the 2nd century AD.

VI. 6. 3. Footed cups

Footed cups are represented by two exemplars found in a fragmentary state within T 3 B 3 from Mihajlovka (Fig. 75/13, 192/2).

A. N. Dzigovskij and A. S. Ostroverhov state that such footed cups started to be manufactured in the blowing technique no later than the beginning of the 1st century AD. We must add this cup comes from a burial with a rich inventory, beside other objects (rings, earring, pendants, rectangular mirror, golden appliques etc.) indicating a date between the second half of the 1st – beginning of the 2nd century AD.

VI. 6. 4. Unguentaria

This category of vessels is represented by two exemplars. The first comes from T 5 B 2 from Bădragii Noi (Fig. 3/3, 192/4), while the second from T 2 B 4 from Tochile-Răducani (Fig. 129/3, 192/5). Because of the missing neck, the item in Bădragii Noi could barely be framed within a certain type. Yet, the item can be dated based on the strongly profiled brooch found within the grave, during the 2nd half of the 1st century - beginning of the 2nd century AD.

The item from Tochile-Răducani belongs to type Isings 28b, found most often with burials and complexes of the 1st century, but still found in the 2nd century AD.

VI. 7. WOODEN WARE

Although represented by only a few fragmentary items, wooden ware is not missing from Sarmatian burials in the east Carpathian territory. Thus a wooden vessel (basin ?) in a fragmentary state, of which wall parts and a zoomorphic handle were still preserved comes from T 5 B 2 Bădragii Noi (Fig. 3/4). Fragments of four wooden vessels come from within T 3 B 3 from Mihajlovka. Amongst, are distinguished the fragments from a vessel with right rim and the ones from a semi spherical shaped vessel with outlined rim and slightly thickened bottom. Within T 2 B 2 from Mocra come a few fragments of a wooden barrel. Additional fragments of a wooden vessel were identified inside the barrel.

VI. 8. WEAPONRY

VI. 8. 1. Charging weaponry

This category of weaponry is the most numerous being represented by swords and daggers, bronze and iron arrow heads, spear heads and bows.

VI. 8. 1. 1. Swords and daggers

They are represented by three types of iron swords and daggers coming from 21 burials and an isolated discovery (Fig. 235).

Type I. Swords and daggers with ring ended handle

This type of swords and daggers was specific to the mid Sarmatian period and discoveries of the type dominate on the entire territory they inhabited for several centuries.

Within the east Carpathian Sarmatian environment of the analysed period they were uncovered in 11 burials (see Fig. 235, Tab. 13).

All scholars discussing more or less the Sarmatian weaponry agree that from the 1st century AD, or better yet, from the 1st century BC - 1st century AD swords and daggers with ring

ended handle become the prevailing type within the Sarmatian world. They would be the specific weaponry until the 2nd century AD, being found in the 3rd century AD too.

Type II. Swords and daggers with simple handle

They are considered to be characteristic to the late Sarmatian period. However, latest research indicated that although they dominate during the 2nd- 4th century AD, they emerge much earlier.

Within Sarmatian burials in the Carpathian region and the territory left of the Dniester river such swords are represented by nine exemplars (see Fig. 235, Tab. 14).

The swords and daggers with simple handle can be divided in two variants upon the presence or absence of the metal hilt guard. The first comprises items with metal hilt guard, while the second comprises two exemplars with missing metal hilt guard.

Swords and daggers with metal hilt guard emerged within the Sarmatian world beginning with the 4th century BC and endured with few morphological changes until the first centuries AD.

The swords and daggers with missing metal hilt guard (Fig. 195), considered to be characteristic to the late Sarmatian period emerged, alike the above mentioned, much earlier.

It is certain that swords and daggers with simple handle, with or without metal hilt guard are known and used by the Sarmatians beginning with the early Sarmatian period and are still in use on a large scale beginning with the 2nd century AD as well.

Type III. Curved daggers

The type is not characteristic to the Sarmatian world. The only dagger of the type within the Sarmatian burials in the analysed territory and period comes from B 6 from Kiselev (Fig. 67/4).

VI. 8. 1. 2. Lances

They were one of the basic Sarmatian weaponry items, being used by both the heavy and the light clad cavalry and the pedestrians.

Still, within Sarmatian burials, deposits or hoards lance heads are rarely found on the entire territory they inhabited along several centuries. The east Carpathian region makes no exception since lances are practically non-existent within the Sarmatian environment. The discoveries of the discussed period presently record only two lance heads (see Fig. 236, Tab. 15).

Although lance heads within the territory and period under discussion come from only two discoveries, they are of 4 types.

VI. 8. 1. 3. Spears

Beside lances, both the light clad Sarmatian riders and the pedestrians used spears with small sized metal heads.

Within the analysed area, spear heads come from T 25 B 1 from Bădrăgii Vechi (Fig. 9/2) and T 2 B 1 from Porogi (Fig. 105/7).

If we consider that the weaponry present within the burials mirrors the reality of those times we must admit that the Sarmatians made less use of lances and spears. On the other hand, facts might be different since the lance was the basic charging weapon of the Sarmatian kataphraktarii and ancient authors (Strabo, Ovidius, Silius Italicus, Stadius, Valerius Flaccus, Tacitus, Arrianus, Pausanias, Ammianus Marcellinius and Claudius Claudianus) record its use by the Sarmatians.

Certainly, both the Sarmatian pedestrians and light clad cavalry used the lance and spear as charging weapons, alike other peoples. Long spears constituted the basic weaponry for the kataphraktarii troops, who appear by the 1st century BC.

VI. 8. 1. 4. The bow. Remarks on the bow usage within the Sarmatian environment

Within the analysed period the Sarmatians preponderantly used bows not substantially different from the Scythian bows. Due to its force and efficiency, the power of target penetration

and the action range this bow type spread to other peoples, with more or less connections with the Scythians.

Such bows were used by the Sarmatians in the early period as well. Scythian bows, different from the simple bows with a single curve preponderantly found for a long period of time, were compound reflex bows, with loop shaped ends curved towards the aiming direction.

The Sarmatians will use reflex bows of “Scythian” type until the 3rd century AD.

Trajan's column exhibits the bows of the Sarmatian Roxolanes, which upon shape and dimensions are of “Scythian” type (Fig. 203). The Sarmatians exhibited onto the vessels within the rich burial of the 1st century AD from Kosika (see Fig. 201) are equipped with similar bows.

The Sarmatians started to use beginning with the end of the 1st century BC - the 1st century AD both the “Scythian” bow types and reinforced bows known “Hun” type bows.

We believe that the Sarmatians borrowed this bow type from the Huns, most probably through the bearers of the Šurmac culture beginning with the end of the 1st century BC and the beginning of the 1st century AD. They were amongst those peoples who overtook, used and spread the Hun bows on a vast territory.

Within the analysed area, three sets of the bow bone extremities (Fig. 104/1-3) and two sets from the central bow part (Fig. 104/4-5) were uncovered from the rich burial from Porogi. The ones from T 2 B 1 from Ciobruți (the Republic of Moldova), a settlement located in the crossing area over the Dniester, can be added.

We must observe that the compound bows from Porogi and T 29 from Ust' Labinsk are the earliest for both the Eastern Europe and the Sarmatian world. Thus, the item from Porogi dates based on the rich burial inventory sometime during the second half / last quarter of the 1st century AD. During the 1st century AD is also dated the burial from T 29 from Ust' Labinsk. The bone sets from Ciobruți are dated, as well as the entire burial, in the 2nd century AD.

The better understanding of this weaponry category and the Sarmatian war technique and tactics shapes a better appraisal of the Roman military strategy at Lower Danube during the 1st - 3rd centuries AD. Therefore, the location of the Roman troops of archers in Dacia (Fig. 205) is indicative since they had to repel, with the help of other categories of troops from Dacia and Moesia Inferior, probable Sarmatian attacks.

VI. 8. 1. 5. Arrow heads and quivers

A few arrow heads were identified (Fig. 236). Of the total discussed Sarmatian discoveries arrow heads were found in only 11 cases (see Tab. 16).

Although a few, arrow heads can be divided in 6 types belonging to two groups: **1.** iron arrow heads with hose (type I); **2.** iron arrow heads with peduncle (type II-VI).

Type I. Arrow heads with three wings and hose (type Moškova VI; Skripkin 2) – the deposit from Brăviceni (Fig. 147/11) and the hoard from Velikoploskoe (Fig. 137/4).

Type II. Arrow heads with three wings and peduncle

Variant 1. Arrow heads with three wings cut in straight angle towards the peduncle (type Hazanov 4; Skripkin 10) - T 1 B 4a from Beljaevka, T 10 B 1 from Cazaclia (12-15 pieces) (Fig. 42/9-10, 197/8-9), T 9 B 13 from Dumeni (21 pieces) (Fig. 51/4, 197/5), T 13 B 3 from Olănești (10 pieces) (Fig. 88/7, 197/12), T 2 B 1 from Porogi (5 ex.) (Fig. 105/4, 197/4) and T 11 B 1 from Semenovka (1 piece) (Fig. 115/3, 197/10).

Variant 2. Arrow heads with three wings cut in sharp angle towards the peduncle (type Hazanov 5; Skripkin 12) - T 2 B 1 from Porogi (Fig. 105/5).

Variant 3. Arrow heads with three wings diagonally cut in towards the peduncle (type Hazanov 6; Skripkin 13) - T 3 B 9 from Beloles'e (Fig. 26/3).

Type III. Arrow heads with three wings cut diagonally and round supporting muff towards the peduncle (type Simonenko 4) - T 2 B 1 de la Porogi (2 pieces) (Fig. 105/3, 197/3). They are considered to originate in Central Asia.

Type IV. Arrow heads with head with 4 wings in the upper part and three outgrown wings oriented to the head in the inferior part (type Simonenko 5) - T 2 B 1 from Porogi. Such arrow heads, unknown in the Sarmatian world, are characteristic to the Huns and are not found elsewhere than the steppes south of Siberia and Mongolia.

Type V. Arrow heads with two wings cut in straight angle towards the peduncle (type Simonenko 6) - T 2 B 1 from Porogi. (Fig. 105/1).

Type VI. Arrow heads with four edges and pyramidal shaped head (type Simonenko 7) - T 2 B 1 from Porogi (Fig. 105/2). It is considered that arrow heads with three and four edges are specific to Central Asia. The Roman archers used them as well during the first centuries AD.

Large part of the Sarmatians were archers, which is confirmed in Ovidius's accounts, mentioning the full arrow quivers the Sarmatians had. He also mentions that they used arrow heads smeared with snake venom. We must also point out that the Sarmatians used bone arrow heads producing infectious wounds alike the Scythians, Huns and Germans.

Quiver traces were identified within several Sarmatian graves under the form of leather, wood or birch bark remains. The birch bark or wood carcasses were often covered with leather. Within the analysed area, leather made quiver remains were found in T 10 B 1 from Cazacchia and T 2 B 1 from Porogi.

VI. 8. 1. 6. Hand plates

Hand plates are represented within the area under discussion by a single golden exemplar coming from T 2 B 1 from Porogi (Fig. 102/3).

VI. 8. 2. Defensive weaponry and military equipment

VI. 8. 2. 1. Helmets

Three helmet discoveries were identified (Belen'koe, Bubueci, Veseloja Dolina), the only exemplars found during the entire existence of the Sarmatian culture in the area. Amongst, the helmets from Bubueci (Fig. 37/8) and Veseloja Dolina (Fig. 140/1, 146/3) are hoard components, while the one from Belen'koe (Fig. 146/2) comes from an isolated discovery.

The bronze helmet from Bubueci (Fig. 37/8) belongs to a well known type of helmets called "southern Greek", "pseudoattischen Helmen" or "attische Typ mit Stirnschirm".

It is believed that such helmets emerged by the end of the 4th century BC and were in use between the end of the 4th century BC and the first half of the 2nd century AD.

However, we must emphasize that the helmets chronological frame cannot pinpoint the Bubueci hoard date, since in many instances within both the Sarmatian world and other cultural environments earlier helmets were found beside later pieces belonging to different chronological frames represented by their manufacturing period and the usage period. Furthermore, the piece from Bubueci is part of the group of Sarmatian burials of the 2nd - 1st centuries BC which are found on the entire area between the Pruth and the foothill region of the Caucasus.

The helmets from Belen'koe and Veseloja Dolina belong to a very well known group which R. H. Robinson subdivided in several types. Consequently, the discussed helmets belong to the Montefortino A and B types, being similar to both those in type A dated in the 4th - 3rd century BC and type B helmets dated by the end of the 3rd century - 2nd century BC.

The exemplar from Belen'koe belongs, alongside the north Pontic pieces from Mar'evka (Fig. 146/1), Novočerkassk, Novoprohorovka and the one from the Kuban region at Sergievskaja to variant A or A-B within H. R. Robinson classification. The helmet from Veseloja Dolina together with the north Pontic exemplars from Melitopol' (Fig. 146/4) and Privol'e (Fig. 146/5) belong to variant B.

The helmets from Belen'koe and Veseloja Dolina are part of the same group of discoveries of Etruscan, Italian and Celtic helmets in the north and north east of the Black Sea. The helmet

from Belen'koe dates by the end of the 2nd (?) – 1st half of the 1st century BC, while the one from Veseloja Dolina dates in the 1st half of the 1st century BC.

It is certain that the pieces from Belen'koe and Veseloja Dolina beside the ones of Montefortino A-B type within the north and north east of the Black Sea might be manufactured in Etruscan and Italian workshops during the 4th - 2nd centuries BC. Furthermore, the pieces the helmet from Veseloja Dolina was uncovered beside account for a chronological difference between the manufacturing date and usage period within the Sarmatin environment. Consequently we can ascertain that these helmets were in use for a longer time span and changed the bearer for several times.

Based on helmets discoveries together with well dated items, we can state that helmets of Montefortino A, B, C type reached, most probably, the north Pontic steppes either as war spoils consequent the Sarmatians' participation in the military campaigns of Mithridates VI Eupator against the Roman provinces from Asia and Galatia, or by their purchase directly from the Celts when the latter passed through the region. Relevantly, Appianus records a Galatians party under the command of Bitoitēs within the army of Mithridates Eupator dispatched in Bosphorus in 63 BC.

Most part of the Etruscan – Italian and Celtic helmets found in the area between Caucasus and the Danube mouths come from later complexes than their manufacturing period.

VI. 8. 2. 2. Shields

One of the main shield types the Sarmatians used was the round type. They obviously used as well the oval shield protecting a larger part of the body.

Sarmatian shields did not preserve, yet they were most probably entirely wooden made, while strong leather was covering the wooden structure.

The Sarmatians used as well wattle shields and tree bark shields similar to the ones used on the entire territory of Eurasia. Strabo records the use of wattle shields.

Beside the above mentioned shields the Sarmatians also used, alike the Scythians, metal planked shields. The fragmentary shield in the hoards from Velikoploskoe (Fig. 137/5) stands proof.

The shields with metal *umbo* were not identified thus far within the Sarmatian environment of the analysed area and period. The *umbos* uncovered within Sarmatian burials in the vast territory north of the Black Sea come from the rich tumuli burial from Sadovyj, the tumuli burial no. 28 from Vysočino, T 17 B 1 from Kurči and Ozernoe III. In all four cases, the shields were imported in the Sarmatian environment.

Nevertheless, although archaeological, literary and epigraphical sources are scarce we can definitely state that the Sarmatians used the shield, though less than other peoples and the few existing data stand proof.

VI. 8. 2. 3. Armours

The analysed Sarmatian environment does not comprise armour discoveries even though they represented one of the individual defensive weapons the Sarmatian used along the centuries.

In the early period, the Sarmatian armours were made, alike the Scythian and Meotian exemplars of a large number of scales sewn onto the leather or fabric lining. Scales were horizontally disposed and were partially overlapping.

Beside this armour type characteristic to the end of the Sarmatian early period, the Sarmatians begin to use armour of scales and links combined.

Fragments of links made shirts were identified in the Kuban basin dated in the 1st century BC, while fragments of woven links have been uncovered within earlier Sarmatian burials. We must mention there is no proof that the material found within such burials was not mixed with later items.

The armours with metal scales are referred to in Tacitus's histories. The Sarmatian-Roxolanes kataphraktarii pictured onto Trajan's column are also equipped with metal scales armours (Fig. 203).

The few discoveries of metal armours within the Sarmatian environment together with Tacitus's accounts mentioning they were worn by the leaders and the aristocracy lets us believe that a large part of the Sarmatians used armours made of cheap materials, alike the bone and leather, imitating metal armours. The fact is accounted for by ancient sources (Strabo, Pausanias, Tacitus, Ammianus Marcellinus).

VI. 9. HARNESS ITEMS

VI. 9. 1. Bits

Type I. Bits made of *two iron rods, round bent ends and no links*

The pieces of the type exhibiting the mouthpiece made of two flat rods are represented by two bits coming from Bădragii Noi, two from Brăviceni (Fig. 147/16) and two complete and other three fragmentary bits from Velikoploskoe (Fig. 138/3).

The bits of the type emerged in Caucasus by the end of the 7th - beginning of the 6th centuries BC, but started to be largely used in Eastern Europe only after a century. In the beginning, bits with round rods in section dominate, but bits rectangular or square in section are also found.

Bits with no rings by the extremities are found in the early Sarmatian environment from the north of the Black Sea and the Sarmatian burials from the north-east of Caucasus. The bits of the type are found as well within the early Sarmatian burials from the left bank of the Don river. During the first centuries AD such bits associated with various hackamores types are further found in the Sarmatian environment.

Type II. Bits made of *two iron rods with round bent extremities and large or small links by the ends (type Glodariu, Iaroslavschi II; Werner XIV; Babeş II)*

Bits of the type, belonging to variant C in W. E. Werner's classification are represented by the exemplars from Veseloja Dolina (Fig. 139/2, 209/6), and a complete bit and four fragmentary from Velikoploskoe (Fig. 139/2, 209/8). The bit found within T 10 B 1 from Cazaclia, of which a small fragment was preserved, probably belongs to the type.

They would be intensively used on a vast area beginning with the Latène age.

Such bits, identical with the ones from Velikoploskoe and Veseloja Dolina are known as well in the early Sarmatian environment from the north Pontic area, but also in the burials from the 2nd -1st centuries BC and the 1st century AD in the Kuban area. Frequently, bits of the type are found within Sarmatian burials from the first centuries AD on the entire territory they inhabited.

VI. 9. 2. Hackamores

Type I. *Arched hackamores in the C letter shape (type Werner V/A; Babeş I/3)*

Such hackamores come from Bădragii Noi (Fig. 4/2), Brăviceni (Fig. 147/10), Veseloja Dolina (Fig. 139/2a-b, 3-5, 209/1-3, 6), Velikoploskoe (Fig. 138/3-4) and Cazaclia (Fig. 42/7). Amongst the hackamores from Veseloja Dolina, one item with flat extremities rending stylised animal heads is noticeable.

Arched hackamores in the C letter shape appear in the Sarmatian graves from early 4th century BC, but will be most spread during the 4th - 3rd centuries BC especially in the north of the Black Sea area. All the same a few such hackamores were identified in Lower Danube region as well. Although they had a large spreading area during the 4th - 3rd centuries BC they are found in the north of the Black Sea until the 1st century BC.

Type II. *Cross shaped hackamores*

Such hackamores come from the Velikoploskoe hoard (Fig. 138/1-2, 209/7-8) and the Veseloja Dolina hoard.

The cross shaped hackamores are spread almost exclusively in the Kuban region, where they were used especially by the Sarmatians and Meotians. Their presence in areas farther than the

Kuban region and their lack from the Volga and Don areas indicate the presence of Sarmatian groups from the Kuban region in the north and north west Pontic area. Additional proof is given by the complex elements the cross shaped hackamores are part of, as well as the resemblance of their inventories with the Sarmatian complexes from the Kuban basin.

VI. 9. 3. Phalera

The nomads from Eurasian steppes used the phalera mainly as harness appliques (see Fig. 202, 204) although within the Hellenistic and Roman worlds they were mainly used as apparel accessories.

Within the analysed Sarmatian environment there are seven discoveries comprising such items (Tab. 17, Fig. 239).

The phalera from Tvardița (Fig. 132-133) belongs to the 4th stylistic group within V. I. Mordvinceva typology (the “graphic” style from the Black sea region), whose essential characteristics are the graphic, the aspect of the representations and the original style of the decorations. The pieces of the group are characterised by a rich decoration formed of geometrical and vegetal motifs and rarely anthropomorphic and zoomorphic motifs specific to the barbarian repertory. The vast majority were made in the Greek workshops from the north of the Black Sea and are dated by the end of the 2nd century – beginning of the 1st century BC, some exemplars being found in the 1st century AD as well.

The phalera from Bădragii Noi (Fig. 4/5, 208/8, 10) and Veseloja Dolina (Fig. 139/11-12, 208/11) are circular in surface and curved in profile, ornamented with geometrical motifs and a rosette in the central part suggesting a wheel in motion or the solar disc with curved rays framed by a circle. Similar decoration is displayed on the phalera from T 2 at Vasjurina Gora which dates from the 2nd century BC and the beginning of the following. The decoration suggesting a wheel in motion or the solar disc with curved rays is present as well on two phalera from the Sarmatian hoard from Klimenkovka dated in the 2nd century BC. Four golden phalera with similar decoration come from the Goni hoard (Georgia), which is dated during the 1st - 2nd century AD. Finally, we must mention that phalera decorated as such are found on one of the horses of the horsemen represented on the late Hellenistic period relief from the Halčajan palace (Fig. 202).

Beside the above discussed silver phalera, a bronze phalera from Velikoploskoe (Fig. 137/6) and six bronze exemplars from Bubueci (Fig. 37/1-2, 208/7, 9) must be added. The human masks depicted onto the phalera are identical with those onto the above-mentioned cheek covers and have analogies in the cultures from central and northern Europe during the 2nd - 1st century BC.

The above mentioned phalera are completed by two iron phalera coming from T 10 B 1 from Cazaclia (Fig. 42/18-19) and a silver phalera from Hrușca (Fig. 65/24) adorned with a tamga sign (the Sarmatian king Farzoios symbols). The latter has close analogies in the T 1 B 1 from Dači, dated in the last quarter of the 1st century AD. A close analogy is the item from the Vesnjanoe burial, dated in the 2nd half of the 1st century AD, but also the one in the Kozyrka burial dated by the end of the 1st - beginning of the 2nd century AD.

VI. 9. 4. Frontal appliques

Such items, fewer in the area under discussion come from an isolated discovery, three hoards and one deposit (see Fig. 238).

During the last centuries BC, frontal appliques were identified on the entire area between Caucasus and the Danube mouths. Consequently, during the last decades researchers approached this harness category with much interest.

Within the Sarmatian environment the frontal appliques come from 6 discoveries and belong to the first two types in A. V. Simonenko's classification (see Tab. 18; Fig. 238).

The only exemplars of frontal appliques belonging to the first type come from the Brăviceni deposit (Fig. 147/13) and the Veseloja Dolina deposit (Fig. 139/9). The items from Bubueci (Fig. 37/6-7, 207/2-3), Taraclia (Fig. 207/4) and Velikoploskoe (Fig. 138/11, 15, 207/5-6) belong to the second type within the same classification.

The frontal applique from Bădragii Noi (Fig. 4/3, 207/1) is, upon A. V. Simonenko's opinion, a variant of type II.

The spreading area of the frontal appliques is vast, therefore we do not support the theory which explains they were manufactured and used in large proportions only within the late Scythian environment, being imported in the Don, North Caucasus and the north western Pontic regions. The fact they were manufactured at Neapolis does not necessary imply they were exclusively manufactured by the Scythians, since the burials from Neapolis do not comprise frontal appliques, although other categories of harness pieces are frequently uncovered. Most probable, Neapolis was one of the manufacturing centres, yet not the most important. In fact, the vast area they were discovered within does not exclude the existence of other production centres. It is certain that the majority of frontal appliques of Klimenkovka, Novovasil'evka or Snigirevka etc. types come from the area the Scythians did not inhabit during the 2nd - 1st centuries BC. Furthermore, the pieces from Bădragii Noi, Bubueci, Velikoploskoe, Antipovka or Ahtanizovskaja are part of the inventory of certain Sarmatian hoards dated by the end of the 2nd- 1st half of the 1st century BC or only the 1st half of the 1st century BC.

VI. 9. 5. Appliques

Amongst the harness pieces within the analysed Sarmatian environment count a few silver and bronze appliques (see Fig. 238).

Within the Bădragii Noi hoard come 6 silver appliques round shaped in surface and curved in profile, unadorned and stamping made (Fig. 4/6-11, 208/4-6). Other five bronze made appliques, round in surface and flat in profile come from the Veseloja Dolina hoard (Fig. 139/1, 208/1-3). They are provided on the inside with an iron earlet fastened with two rivets.

Another category of harness appliques are the silver exemplars, circular in surface and *umbo* shaped in profile exhibiting an orifice in the central part. Such pieces come from the Brăviceni deposit (Fig. 147/14-15), the hoards from Velikoploskoe (Fig. 138/10, 209/4) and Veseloja Dolina (Fig. 139/10, 209/5).

The Velikoploskoe hoard comprises bronze and silver appliques of round shape in surface and cone shaped in profile, with two extremities under the shape of narrow overlapping strips fastened onto the belts (Fig. 138/12-14).

VI. 9. 6. Cheek covers

This category of pieces is represented by two exemplars coming from the Bubueci hoard (Fig. 37/3-4). Several researchers found decoration analogies within the Celtic world, while other researches identified northern German, Getic and southern Thracian or Celtic- Thracian stylistic traits.

Almost identical analogies for the items from Bubueci are found in the tumuli burials from Čisten'koe (Crimeea), dated in the 3rd quarter of the 2nd century BC or the 2nd half of the same century.

The fact that the Bubueci cheek covers are unilateral lets us conclude they come from two harness sets, a fact confirmed by the presence of two frontal appliques.

In the same manufacturing technique are produced the four bronze phalera of small dimensions (Fig. 37/1, 208/7), which stylistically are similar with the cheek covers. In fact, the human masks they depict are identical with the masks onto the cheek covers and bear analogies within the Central and Northern European cultures during the 2nd and 1st centuries BC.

VI. 9. 7. A few remarks on harness pieces

Almost all discussed harness pieces belong to the early Sarmatian period and do not present a large typological variety for the analysed period and area. With few exceptions, the items in this category are few as well on the rest of the territory the Sarmatians inhabited during the 2nd century BC – beginning of the 2nd century AD.

Overall, within the nine harness pieces discoveries most numerous are the phalera followed by hqckqmores, frontal appliques, bits and appliques. In two cases the harness pieces come from burials (Cazaclia, Hruşca), in five from hoards (Bădragii Noi, Bubueci, Velikoploskoe, Veseloja Dolina) and in only case from a deposit (Brăviceni). The frontal applique from Taraclia was found within the tumulus mantle.

Harness pieces are associated within early complexes inventories with other categories of artifacts like weaponry, bronze ware (cauldrons, situlae) and silver ware (semi spherical cups) as well as jewellery and apparel accessories (see Tab. 19). Harness pieces within the burials from Cazaclia and Hruşca dated in the 1st century AD are found beside jewellery and apparel accessories (Cazaclia, Hruşca), weaponry (Cazaclia) and bronze ware (Cazaclia).

It is certain that all harness pieces discoveries, some of great value (phalera) within the early Sarmatian complexes, as well as their association within inventories with weapons, jewellery and apparel accessories, bronze and silver ware lets us conclude they belonged to Sarmatian riders, which, most probably, represented the rich population segment. Furthermore, the large number of such discoveries within the early Sarmatian environment east of Don and the Kuban region, as well as the fact that the topography corresponds to the helmets' and other categories topography within the area east and west of Don, sometimes uncovered together, suggests they largely date from Mithridates VI Eupator's period.

The burials from Cazaclia and Hruşca containing harness pieces can be attributed, based on their inventory to Alan aristocrat riders, who reached the area during the 2nd half of the 1st century AD.

VII. THE SARMATIANS IN THE ANCIENT WORLD DURING THE 1ST CENTURY BC – BEGINNING OF THE 2ND CENTURY AD. HISTORICAL OVERVIEW

When discussing the Sarmatian history between the 1st century BC and the beginning of the 2nd century AD we took in consideration the Sarmatian history in the entire north Pontic area. We analysed features related to events before the 1st century BC, which clarify certain aspects of the early Sarmatian history. Firstly, we made reference to the Sarmatian occupation of the north Pontic area and secondly to their entering and settling west of Dnieper.

One of the earliest written sources accounting for the Sarmatian settlement in the north Pontic area west of Don is the legend of the Sarmatian queen Amaga which Polyainos recorded. The events Polyainos informs were dated either in the 2nd century BC, or until mid century, during 165-140 BC, the end of the 3rd century BC - beginning of the 2nd century BC or even sooner than the 1st century BC. We must admit that the exact date of the events unfold within the legend cannot be established with certainty.

Important proof for the existence of the European Sarmatia in the 1st quarter of the 2nd century BC is found with Polybios, which reports the closing of a peace treaty in 179 BC between Pharnaces I and Mithridates, the Armenian satrap on one hand and Eumenes, king of Pergamum, Ariarathes, king of Cappadocia and Prussias, king of Bithynia on the other. Within the treaty text were also included leaders from Asia, Artaxes, king of Armenia and Acuşilah (unknown title n. n.), and the European leaders Gatal, king of the Sarmatians and also a series of Greek cities like Heracleia, Mesambria, Chersonesus and Cyzicus.

Several scholars located Gatal's Sarmatians in the north Pontic area west of Don based on the title of king of European Sarmatians. This location is based on the fact that certain ancient authors consider Tanais river as the border between Europa and Asia. Nevertheless, we must specify that although Polybios is considered to have used this division, the meridional division of Europe and Asia was made use rather late and the latitudinal division, on the Phasis-Caspia-Aral-Sirdaria line, which originates from early Ionian geographers was used during the classic Greek, Hellenistic and partial Roman epochs. Furthermore, recent and careful analysis of the existent archaeological data in the area west of Don and the Kuban region for both king Gatal's reign and the Sarmatian tribes

during the 3rd - beginning of the 2nd century BC concluded that Gatal's possessions were located in the latter region (S. V. Polin, I. I. Marčenko).

It is certain though that regardless what Polybios considered to be the border between Europe and Asia, within the treaty text Europe is delimited from Asia upon the Ionian geographers tradition, that is latitudinally. Thus, Gatal's title of king of the European Sarmatians does not restrict the territories he possessed to only the north Pontic area west of Don. We believe that the area the king controlled was located in its most part, as demonstrated, in the Kuban region. Nevertheless, we cannot exclude the fact that, although Sarmatian burials appear in the area west of Don only beginning with the 2nd century BC, the territories Gatal controlled might have extended to the right bank of the river.

Important evidence for the Sarmatians early entering the steppes west of Don is given by Diodorus Siculus who reports that the Sarmatians, long after they were brought from Media, destroyed a significant part of Scythia, transforming it into a desert and ruined the vanquished.

Although the events are described within the book referring to the early history of Scythia, the text does not necessarily attribute them to the archaic Scythia. The mention which states that the pillaging of a part of Scythia took place many years after the Sauromatians were brought from Media is an inserted data, a specific procedure in the Greek historical literature and characteristic to Diodorus. In fact, the paragraph under discussion is highlighted by the words “**many years after**”. After this parenthesis Diodorus returns to the events from the early history of Scythia occurring long time before the mentioned paragraph. If otherwise, any impartial reader of Diodorus would remain dazzled on how Scythia continued to exist if large part of its population had been killed, or how in a once deserted and destroyed country an inter reign was established. Even the archaeological data does not contradict Diodorus's reports, rather confirming them provided he didn't describe the conquest and occupation of Scythia by the Sauromatians, rather then pillaging and destruction of only a part, which are two different things.

Many scholars agree that Olbia's decree to honour Protogenes, dated from the '30-'20ies of the 3rd century BC, but no later than 213 BC constituted further evidence for the Sarmatian raids in the steppes west of Don, during the 3rd century BC. The first informs that Saii tribes, under the command of Saitapharnes, approached Olbia and demanded tribute.

The majority of researchers believe Saii to be the “Royal Sarmatians”, which both Strabo and Appianus mentioned. A. V. Simonenko and B. I. Lobaj consider that the “Royal Sarmatians” alike the “royal Scythians” are either a dominant group of nomads, or a aristocratic clan or tribe who considered slaves everybody else. Furthermore, they consider the “royal” Sarmatians or Scythians to represent not only an ethnical group, but a political and social structure.

Regarding the Saii tribes and the area they inhabited the opinions differ much. Thus, several scholars assert they inhabited east of Olbia that is west of Don. Others, on the contrary, considered that if the Saii of Saitapharnes were Sarmatians, they would have never inhabited west of Dnieper, or west of Don, since the archaeological data does not support the effective Sarmatian presence west of the river before the 2nd century BC.

Recently, A. V. Simonenko, based on the speed analysis various horse breeds need to cover a day's distance, reached the conclusion that the Saii of Saitapharnes were the Sarmatians inhabiting the left bank of the Lower Don and the Kuban region, wherefrom they effected raids over Olbia. Thus, if the Saii were Sarmatians, the theory they inhabited east of Don territories appears more plausible.

To conclude, we can ascertain that Olbia's decree contains one of the earliest data to mention the Sarmatians west of Borysthenes (Dnieper), yet we cannot ascertain that they inhabited the area since the archaeological data confirm effective Sarmatian presence west of Don only in the 2nd century BC.

The first certain proof for the effective Sarmatian presence in the north Pontic area must be considered the information within Chersones decree to honour Diophantes. The inscription, which refers to the events during the war between Chersonesus and the Scythians which took place by the end of the 2nd century BC (in between 112-110 BC?) informs that during the

confrontations the Reuxinalii fought beside the Scythians of Palacos against Mithridates Eupator's generals. We must specify that the decree mentions three campaigns Diophantes undertook against the Scythians from Crimea, but only in the third, which took place in winter the Scythians asked help from the Reuxinalii (the Roxolanes n. n.). The events in Diophantes decree are completed by Strabo who accounts that the Roxolanes fought against Mithridates Eupator's generals as well, under the command of Tasios; they came to aid Palacos, son of Skiluras in the fight and seemed to be warlike. It is worth noticing that few rows up, Strabo delimits the territories inhabited by the Roxolanes, stating they inhabit the plains between Tanais and Borysthenes rivers.

Rather recently, following an analysis which takes into consideration all elements related to the funerary rites and rituals, the data from ancient sources as well as the circumstances in the territories east of Don and the Kuban region during the same period, it was concluded that burials from the north Pontic area north oriented must be attributed to the Roxolanes. The theory is confirmed in our opinion, by the burials oriented to the north as well from the 1st – 2nd century AD from the north Pontic region, where ancient authors mention the Roxolanes (Tacitus, Flavius Josephus etc.).

Therefore, we can state that the Sarmatian burials from the 2nd - 1st centuries BC from the area west of Don, most probably can be identified with the Roxolanes. In this case, the territories the Roxolanes inhabited during the 2nd - 1st centuries BC correspond overall with the area Strabo located them, between Dnieper and Don (VII, 3, 17).

Strabo mentions for the early Sarmatian period other Sarmatian groups (the Sarmatian Iazyges and the ones called the royal Sarmatians) who inhabited the north of the Black Sea. The most eloquent data about the settlement of the Sarmatian tribes in the north Pontic area west of Don is comprised in paragraph VII, 3, 17.

Considering that Strabo describes the ethnical and political circumstances by the end of the 2nd century BC - 1st century BC, the scholars identified in this paragraph evidence for the Sarmatian settlement, as early as those times, west of Dnieper, although within this territory Sarmatian burials of the period are scarce. In fact, it is very difficult to date each paragraph referring to the Sarmatians from within Strabo's work if no relation with certain events, as for instance the war between Chersonesus and the Scythians or the wars between Mithridates Eupator and Rome, is established. Taking into consideration the map of Marcus Vipsanius Agrippa (63 - 12 BC) accounting for the circumstances of mid 1st century BC, wherein the border of the area inhabited by the Sarmatians is located on Dnieper, as well as the growing power of the Dacians under Burebista, but also the archaeological data we consider that Strabo's mention of the Iazyges settlement is indicative for circumstances no early than the 1st quarter of the 1st century BC (see Fig. 241).

Beside Strabo, the Iazyges and Royal Sarmatians are mentioned in the north of the Black Sea by Appian who, when referring to the 3rd war between Mithridates VI Eupator and Rome, reports that when he crossed to Europe he was helped by the Sauromatians, the Royal, Iazyges. Unfortunately, Appian does not locate exactly the Royal and Iazyges Sarmatians, that is why his account stands proof for the fact that during the 1st half of the 1st century AD amongst the Sarmatians the Royal and Iazyges inhabited the north Pontic area.

Following a careful analysis it was concluded that early Sarmatian burials the north Pontic area of southern orientation must be attributed to the Iazyges. Additional proof stands the fact that within earliest Sarmatian burials in the analysed area (Bejaevka (T 1 B 15), Burjakovka, Dubăsarii Vechi (T 1 B 9), Holmskoe (B 4), Mocra (T 1 B 4), Nicolsoe, Novocotovsc, Ostrivec etc.) the bodies are oriented south. Further evidence is given by the Sarmatian burials from the Pannonian plain, where the ancient authors locate the Iazyges, southern oriented and dominating for almost four centuries. On the other hand, in the north-west of the Black Sea, beginning with the mid 1st century AD, the southern orientation almost disappears, while the northern prevails, which coincides with the emergence of data locating the Roxolanes in the north-west Pontic area.

Appianus informs as well that the first war with Rome (89-84 BC), after Mithridates defeated Nicomedes IV by the border of the Pontus kingdom with Bithinia, a vanguard troop of Mithridates, composed of 100 Sauromatian riders, defeated Nicomedes party composed of 800 riders. Appianus also states that the Pontus king army comprised Scythians, Taures, Bastarnes, Thracians, Sarmatians and other peoples from the Danube and north Pontic area. The north Pontic Sarmatians involvement in the 3rd Mithradatic war is also attested by Appianus who informs that when he crossed in Europe, Mithridates was helped from amongst the Sauromatians by the Royal, Iazyges.

The Sarmatians involvement in the Mithridatic wars is archaeologically confirmed by a series of hoards and deposits which belonged to riders, uncovered on the entire territory between the Pruth and the foothill region of Caucasus. As such, certain categories of artifacts are characteristic: phalera, bits, hackamores, frontal appliques and certain categories of silver and bronze ware and helmets as well. The discoveries stretch up to the Pruth delimits the territory these Sarmatian mercenaries reached. If we take in consideration the fact that Mithridates VI Eupator had amongst allies the Bastarnes, the Scythians to which are added the Greek cities on the northern and western shore of the Black Sea, it is normal that this area would comprise vestiges that belonged to the Sarmatian riders in Mithridates's army, who intended to raid Rome through the north of the Black Sea, Thracia and Macedonia. Small Sarmatian communities penetrated very probable beside these groups of mercenaries in the north west Pontic area. Evidence is offered by the burial from Nicolscoe and the one from Bezeni, which date, most probably, in the 1st half of the 1st century BC.

Data mentioning the Sarmatians in relation with the events from the 1st century BC are found with Dio Cassius, who accounts that in 16 BC the consul L. Tarius Rufus rejected and drove away to the left of the Danube the Sarmatians who crossed this river and attacked Roman possessions. This account establishes firstly one of the first clashes between the Sarmatians and the Romans and secondly mentions the Sarmatians during the last years BC far in the west.

Certainly, the data upon the Sarmatians within ancient sources from the 1st century BC establish the increase of the Sarmatian pressure on the eastern borders of the Empire, and also their rapid westwards movement.

Based on written and archaeological data we can ascertain that the Sarmatians inhabited the north Pontic area (between the Don and Dnieper rivers) only during the 2nd century BC. Based on ancient written and epigraphical sources we can ascertain that these Sarmatian tribes were, mainly, those of the Roxolanes and Iazyges, who succeeded in a short time to occupy the entire territory up to the Dnieper river. The settlement of the Sarmatian tribes in the above mentioned area determined certain cultural local traits, differentiating it from the one of the eastern Sarmatians. Nevertheless, the topography and character of the burials are certain evidence for this population being, most probably, the westernmost component of the massive ethnical Sarmatian group, rather than a separate entity, even though the material culture was slightly influenced by other communities.

If we accept the identification with the Roxolanes of the burials oriented to the north and with the Iazyges of burials oriented to the south, we must state that thus far, based only on the number of discoveries a geographical delimitation of the territories they occupied in the north Pontic area west of Don is rather hard to make. Nevertheless, it is certain that during the last two centuries BC the north Pontic steppes were occupied and inhabited mostly by the Sarmatian Iazyges and Roxolanes (see Fig. 240-241).

During the 1st century BC the Sarmatians were the closest neighbours of the late Scythians in the lower Dnieper area which whom they had both peaceful and enemy relationships. At the same time, the Sarmatians launched raids over the fortifications of the Zarubineck culture on mid Dnieper (see Fig. 240). Once they settled in the north Pontic area, the Sarmatians established contacts with the Greek cities in the area and would enter in contact with the Geto- Dacians inhabiting the territory east of the Carpathians, whose vestiges are found in the settlements east of the Dniester.

The Sarmatians penetration west of Dnieper took place in two phases. The first is characterised by incidental raids to the right of the Dnieper during the 2nd - 1st centuries BC, while

the second, which begins by the end of the 1st century BC is characterised by the massive settlement of the Sarmatians west of the river.

Thus, we can conclude with certainty that during the 1st century BC the Sarmatians occupied the steppes between the Don and Dnieper rivers, where from they entered the area west of Dnieper reaching, following the raids and on the occasion other events they were involved in, Pruth and the Lower Danube (see Fig. 240). The disintegration of Burebista's kingdom after his death (44 BC), and the defeat the Geto-Dacians and Bastarnes suffered when facing the Romans in 28 BC contributed to the Sarmatians settlement of the region. The Sarmatian burials, although scarce, stand additional proof.

It is certain that the early Sarmatian period from the north of the Black Sea (the 2nd - 1st centuries BC) represented the groundwork for the formation of the European Sarmatia, which took place in a few phases, since it was a long and multilateral process.

During the 1st century and the first half of the 2nd century AD - the flourishing period for the Sarmatian culture— a substantial demographical increase and also an economic and social growth can be observed on the entire territory the Sarmatians inhabited, as shown by archaeological discoveries.

The Sarmatian settlement in the north-western Pontic area corresponds to the Roman extension up to the Lower Danube. This neighbourhood “ensured” the Roman world with the presence at its borders of a considerable neighbour and enemy, who made his presence fully felt during the entire 1st century AD and the beginning of the following century.

Within the analysed territory, alike the large part of the north Pontic area, the burials of the the 1st century AD almost cannot be differentiated from the previous epoch. Beginning with mid 1st century AD within the north and north-western Pontic areas appear new waves of Sarmatians coming from east of Don. The spreading of the Sarmatian vestiges in the area west of Dnieper, including the territory under discussion, is indicative for both the movement direction as well as their establishment in this area.

The archaeological realities from the 1st - beginning of the 2nd century AD are confirmed by literary and epigraphical sources. Cassius Dio accounts that A. Caecina Severus, the commander of the Roman army from Moesia, who fights in 6 AD against the Illyrians and Pannonians, returned in Moesia, invaded by the Dacians and the Sarmatians. Florus, when referring to the events of the first century AD, informs that a Roman military campaign under the command of Cn. Cornelius Lentulus was launched against the Sarmatians on the Danube. The permanent danger the Sarmatian represented at the beginning of the 1st century AD is reported by Ovidius who mentions the Sarmatians as a stable presence at Lower Danube as early as the 1st decade of the 1st century AD.

Suetonius mentions within a paragraph that when Tiberius abandoned state issues, Moesia was devastated by the Dacians and the Sarmatians.

During almost the same period, the Sarmatians (Syracians and Aorsians) from the other side of the territory they inhabited were involved in the fight for the Armenian crown.

During Claudius's reign another conflict starts, this time for the Bosphorus crown, between the brothers Mithridates III and Cotys, who got involved in conflict several tribes in the area, including the Sarmatian Syrarians and Aorsians, but also Roman troops. Mithridates III was supported by the Sarmatian Syrarians led by king Zorsines, while the Romans and Cotys were supported by the Sarmatian Aorsians led by Eunones.

The literature of speciality of the latest 20 years opinionated that the events from Bosphorus and the conflict between the Aorsians and Syrarians probably led to the the destabilisation of the Sarmatian world, event which led to the westward movement of certain Sarmatian groups. In our opinion, the conflict between the Romans and Bosphorus, which involved the Sarmatian Syrarians and Aorsians must be afforded a global character. The event was local in the history of Bosphorus, reaching the Kuban region and the territory east of the Azov Sea. The conflict in which the Syrarians and Aorsians fought against each other was only a chapter in the chain of events. In reality, the Sarmatian groups westward movement is due to several causes, the most important amongst being, in our opinion, the Alan pressure from the east. In fact, both archaeological realities as well as the

literary and epigraphical sources confirm for the mid - 2nd third of the 1st century AD a new settlement of the Sarmatian tribes. The Alans included – main cause of the process - reached the Danube mouths in the third quarter of the 1st century AD.

The movement of the Sarmatian tribes can be noticed best within the Natural History of Pliny the Elder which mentions in the north Pontic area the Sarmatian Roxolanes, Aorsians, Alans (IV, 80) and Syracians (IV, 83).

The Syracians, ancient sources state, inhabited the steppes in the Kuban region and the north of Caucasus, where their vestiges are well known upon extensive archaeological excavations made along the time. The archaeological monuments belonging to the Syracians are expressive, and the main characteristic is the bodies' orientation on latitude (preponderantly westwards). The burials with the bodies oriented to the west or east are rare in the north and north-west of the Black Sea practically during all phases of the Sarmatian culture. Furthermore, they don't seem to be typical for the Syracians either. Elements belonging to the Sarmatians in the Kuban region are present within certain hoards from the area between Don and Pruth. They were buried, most probably, by the Syracian mercenaries in Mithridates Eupator's army, who were detached for a long period of time, in the 1st half of the 1st century BC in the north of the Black Sea. For the Syracians in the north Pontic area Pliny mentioned we must specify that no burials that could be attributed to them with certainty were identified. The fact indicates either that Pliny the Elder's report is erroneous, or that once they settled in the north of the Black Sea the Syracians lost their specific characteristics.

Pliny the Elder also mentions the Aorsians in the Caspian Sea area (VI, 48), within the same area Strabo and then later Ptolemy (VI, 14, 9-10, 13) located them. Ptolemy states that the European Sarmatia is inhabited by the Roxolanes, Hamaxobes, Aorsians and Alans.

Evidence for the global movement (*mutatis mutandis*) of the Sarmatians towards west is the Sarmatian Iazyges settlement in the Pannonic plain where they appeared, most probably, before 50 AD.

When comparing the Sarmatian tribes' location within Strabo's Geography with the one Pliny the Elder reported we can notice that when the Natural History was written the ethnical and political situation in the north of the Black Sea had substantially changed. Thus, if Strabo locates the Iazyges somewhere in between the Dniester and Dnieper, the Roxolanes in between Dnieper and Don and the Aorsians and Syracians in between the Don river, The Azov and Caspian Sea (see Fig. 241), Pliny the Elder locates the Aorsians somewhere in the north-west of the Black Sea close to a part of the Roxolanes. They are followed by the Syracian Alans and the Roxolanes. In exchange, the Iazyges are mentioned as populating the Pannonian plain (see Fig. 243-245) where Tacitus also attests them. A part of the Aorsians remained in the original territories they inhabited, where later on are mentioned as shown, by Ptolemy. They are partially independent, partially mixed with the Alans under the name of Alanaorsians. In original settlement areas remained a good part of the Syracians (see Fig. 245-246). The archaeological discoveries and the few mentions about the Syracians in epigraphical sources from the 1st - 2nd centuries AD stand proof.

Beside the Aorsians and Syracians, Pliny the Elder mentions amongst the new comers in the north of the Black Sea the Alans, who as shown, constituted the main reason the Sarmatians moved westwards.

Seneca in **Tieste** mentions for the first time the Alans in the north of the Black Sea. The paragraph reports the following: “**The Ister which enables the savage Alans to escape**”. Based on this paragraph we consider that a group of Alans were effectively present in the north-west of the Black Sea during the second half of the 1st century AD and stayed following the raids at the Lower Danube. Although in this period the large majority of the Alans inhabited mainly the steppes east of Don, it becomes apparent that subsequently the westwards movements of the Sarmatians a group of Alans entered the north and north west of the Black Sea. Probably, the first Alans who reached the north and north west Pontic territory represented a very strong group militarily. Proof for the Alan presence in the above mentioned area is both the account of Pliny the Elder (IV, 80), who mentions the Alans immediately after the Aorsians and the fact that Seneca, who was the teacher and a very close

friend of the emperor Nero, knew very well the real circumstances of the period. Additional proof is the burials with eastern characteristics, who emerge in this territory beginning with the 1st century AD and are radically different from the rest of Sarmatian burials in the north and north west of the Black Sea. A specific trait is the very rich burial inventory which comprises pieces of eastern origin (jewellery manufactured in the animal style with parallels in the Bactrian art, parade weaponry, mirrors, including Chinese mirrors, precious metals ware, bronze cauldrons with zoomorphic handles etc.). Amongst elements characteristic to the Alans are considered the main burials in tumuli, the large rectangular pits with the bodies deposited along the walls or the square pits with the bodies deposited on diagonal. The burials with niche did not belong to the Alans and also a part of the burials with regular rectangular pits, which were largely spread during the entire Sarmatian history. Last but not least we must mention that even the tamga signs were utilised by the Alans. They were the ones who contributed, probably, the most to their spreading in Eastern Europe.

The Alans are mentioned for this period by Lucanus who reports that the Alans are a warlike people who resisted the Romans for a long period of time and who lived beyond the Danube.

A very succinct report mentioning the Alans is found with Valerius Flaccus. Without references to their location, the Alans are mentioned in the second half of the 1st century AD by Martial as well.

Amongst burials belonging to the early Alan aristocracy from the north-west Pontic region, count the ones from Sokolova Mogila, Trojany, Kozyrka, Vesnjanoe, Hruşca, Mocra (T 2 B 2), Mihajlovka (T 3 B 3) and also the ones from Porogi.

Probably, the Alans and not the Albanians are referred to in Tacitus's history, from where we find out that Nero recruited and sent numerous troops from Germania, Britania and Illyricum to the Caspian Gates in the war against the Albanians, but returned them to suppress Vindex's rebellion. Pliny the Elder explains regarding the expedition Nero threatened with, that it was prepared not for the Caspian Gates, but for the Caucasus Gates (*Caucasiae portae*) which lead through Hiberia to the Sarmatians, where as we know, lived the Alans not the Albanians.

Important information regarding the Alans from the 1st century AD are found in Suetonius's work which mentions the Alan invasion of Media and Armenia in 75 AD.

It is certain that the Alans appeared in the north Pontic region during 50-65 AD, coming from the steppes beyond the Caspian Sea. It is certain that the political centre of the Sarmatian tribes new union led by the Alans, became the Lower Danube for a long time, since the most significant part of the rich aristocratic burials concentrate here. A group of Alans though, as results from the ancient authors accounts and the archaeological realities entered in the north and north-west Pontic area where it stayed beside other Sarmatian tribes. Another certainty is that the Alans coming in the Eastern Europe steppes led to the gradual submission of other Sarmatian tribes, a fact confirmed by the transparent account of Ammianus Marcellinus.

One of the sources, which makes reference to the Sarmatians in the north west Pontic territory is the marble plate affixed on the Plautini family mausoleum from Ponte Lucano, near Tibur. This majestic inscription makes a review of Tiberius Plautius Silvanus Aelianus's activity in his function as legatus of the Moesia province in 57/60 - 67 AD.

One of the first actions undertaken by Tiberius Plautius Silvanus was to displace on the right of the Danube of 100.000 peoples. Another significant achievement was to represses the Sarmatian aggressive intentions (*motus orientem Sarmatarum*). The immediate result of the action is rendered in the following few lines of the Tibur inscription, wherfrom we find out that T. Plautius Silvanus “**brought kings, until then unknown or enemies of the Roman people, on the Danube river shore which he guarded (*in ripam quam tuebatur*), to subdue them; then he sent back the Bastarn and Rozolan kings their imprisoned sons or taken back from their enemies and the Dacian king his brothers; from some of them he took prisoners instead**”.

From the Roman policy of the period point of view, we feel obliged to draw attention to certain details with major importance within the present discussion. We feel we have to specify that the entire action of Aelianus was meant for those Sarmatians who were not at all the same with the

Roxolanes. We believe that the use of the Sarmatian names intended to underline the fact it refers to other Sarmatian peoples than the Roxolanes. In fact, the inscription clearly states that Aelianus “**brought kings, unknown so far to us or enemies of the Roman people, on the shore of the Danube river**”. Yet, as known from ancient sources and archaeological discoveries, the Roxolanes could not have been those unknown enemies for the simple fact they inhabited from as early as the 1st half of the 1st century AD in the neighbourhood of the Roman "borders". Furthermore, the fact that the Roxolanes's king was returned his sons shows they had a special relation with the Romans and that they could not be those Sarmatian who rose against the Romans. Both the Syracians and the Aorsians were well known to the Romans, either as allies or as enemies. Considering the Sarmatian tribes westward movements, the ancient authors' reports and the archaeological realities we believe that the unknown kings and the Sarmatian whose aggressive intentions were repressed were, most probably, the Alans.

All these events unfold close to the province borders, in the Lower Danube area, therefore the statement: “*per quem pacem provinciae et confirmavit et protulit*” is understandable. The phrase mirrors the Roman policy of extension of its invisible borders, this being the conclusion and explanation of the action statements mentioned within the inscription lines.

It is certain that the information the inscription offered confirms once more the penetration of new Sarmatian tribes northwest of the Black Sea, a moment which is noticeable, as shown, in literary sources as well.

Another epigraphical source for the Sarmatian history in the north west Pontic area which confirms certain data from the Tibur eulogy is the inscription fragment found in 1984 at Mangup (Crimeea). Following the analysis of the inscription text it was concluded that it comes from Olbia. The first rows of the inscription completed by the above mentioned author indicate that an Olbian citizen - his name is unknown, the inscription being fragmentary - when “**a large part of the grain was destroyed because of the drought**” crossing the country of the enemies, obtained food, thus saving the people from famine. The following data within the inscription becomes interesting. We find out that he carried out a diplomatic mission to Moesian governors (Sabinus) and Aelianus, “**great and dignified men of highest appreciation for their generosity**” and other requests of his requests were fulfilled, obtaining once more bread for the city.

When in Moesia with a diplomatic mission, the Sarmatians movement and war started. He announced the governor that he knew about the difficult situation and closed an alliance with Rome.

From the following rows of the preserved inscription we find out that the same person carried out a diplomatic mission in Umabios and the great kings from Aorsia. Following the analysis of these rows, it was rightfully reached the conclusion that the troubling events and war are the same with the repression of the Sarmatians aggressive intentions in 62 AD of which the Tibur eulogy makes reference. Furthermore, the mentioning of the country of the Aorsians, which appears for the first time in the Greek linguistic under the geographical name of Aorsia, as well as the name of Umabios, and the expression the great kings of Aorsia, prove once more that in this period we deal with the Sarmatian tribes westward movement, which led to the destabilisation in the north-west Pontic area.

The remarkable governorship of Tiberius Plautius Silvanus Aelianus could not eliminate the Sarmatian danger from the Lower Danube. Thus, in the winter of 67/68 AD, the Sarmatian Roxolanes crossed the Danube and slaughtered two Roman cohorts. The following winter, taking advantage of the civil war in Rome after Nero's death, 9000 Roxolan kataphraktarii plunder Moesia. In the winter of 69-70 AD, a new Sarmatian attack over Moesia took place, being killed the governor of the province himself, Fonteius Agrippa. In his place Rubrius Gallus is sent, who succeeded with great efforts to end the war and establish order.

After the end of the civil war in Rome by Vespasianus's victory, and the obvious difficulties in the organisation of defence at Lower Danube, the reorganisation of the defence system of the Danubian border was initiated. In this period were regulated most probably, the political and diplomatical relations between the Romans and the barbarians at the Lower Danube, amongst which the Sarmatians as well. The measures taken were followed by peace at the Danube border of the

Empire. This period endured until 85 AD, when the Dacians attacked the province of Moesia and induced heavy losses. The gravity of the situation is underlined by Tacitus, who states that the legionary camps and even the province's rule were threatened.

The Sarmatians in the north and north – west Pontic area did not take part in the conflicts between the Romans and Dacians. There is no evidence for the conflicts between the Sarmatians within this territory not even for the following years. Very probably, the Sarmatians in this area had closed “treaties” with the Empire, from which they received subsidies. Only the Sarmatian Iazyges, who inhabited the Pannonian plain, entered in conflict with the Romans in 89 AD and 92 AD.

In the same period, the Sarmatians in the north-west of the Black Sea disturbed the inhabitants of the Greek cities in the area. Dion Chrysostomos, who visited Olbia in 95 AD informs on the circumstances.

After 10 years from the events in 92 AD which involved the Iazyges, the Sarmatians Roxolanes, inhabitants of the north and northwest Pontic area took part in the first war between the Romans and Dacians as allies of the first. Several scenes on Trajan's Column (Fig. 203) depicting Sarmatian Roxolan riders (scenes XXXI-XXXIII) and the inscription from Adamclisi (*Tropaenum Traiani*) where the Sarmatians are mentioned [*devicto exercitu D[acorum et Sarmatarum]...stand proof*]. The Dacians and Roxolanes attacks took place in the winter of 101-102 AD and consisted in an attack of the Roman garrison in the Inferior Moesia forts. The invasion of the anti Roman coalition ends in a disaster, the latter being defeated by the Roman forces led by Trajan himself.

The Sarmatian Iazyges adopted a neutral position towards the Sarmatian Roxolans, who were allies of the Dacians. Important data on the matter is found with Cassius Dio who lets us believe that the Iazyges had been neutral during the first war, which was in the Romans' favour.

During the confrontations of the second war between the Romans and the Dacians, the Sarmatian Roxolanes do not participate. The fact might be due to the stipendia the Romans paid around the second war between the Romans and Dacians. This Roman policy aimed at ensuring the neutrality so they would not undertake raids within the Empire.

Shortly after Trajan's death a rebellion of the Roxolanes took place. Thus, from a paragraph in **Istoria Augusta**, dedicated to the reign of Hadrianus we find out that when he heard about the Sarmatians and Roxolanes rebellion he sent ahead the armies, but went in Moesia, and established peaceful relations with the Roxolanes king, who complained about the stipendia decrease. Hadrianus negotiated probably with the Roxolanes the new conditions of relations. It is certain that Hadrianus succeeded following the negotiations to transform the Roxolanes king in *rex amicus populi Romani*. Probably, P. Aelius Rasparaganus *rex Roxolanorum* was the person with whom Hadrianus negotiated *amicitia*. The fact clearly results from the Pola inscriptions attesting P. Aelius Rasparaganus *rex Roxolanorum* and his son P. Aelius Peregrinus who raises, being still alive for himself and for Attiae Procilliae, daughter of Quintus, for freedom and their heirs funerary monuments. The Roman citizenship afforded by emperor Hadrianus to the Roxolanes king and his son represents one of the greatest rewards which a *rex amicus* could gain for the services brought to Rome. For how long this “treaty” between the Roxolanes and the Roman Empire endured we do not know, but we can assert that the events took place, probably, during the spring of 118 AD. Regarding the presence of the king and his son in the Empire, it indicates, as well observed that they were at some point exiled from their “country” by the rival party against the Roman. Anyway, it is certain that the Sarmatians constituted during the entire 2nd century AD, as well as the previous one, a major danger for the Roman Empire. The Sarmatians presence amongst the barbarian peoples who conspired against and attacked the Roman Empire during Marcus Aurelius's reign stands proof.

VIII. FINAL CONCLUSIONS

The effective establishment of the Sarmatians in the north Pontic area took place beginning with the 2nd century BC. During the 1st century BC they already inhabited the entire territory between the Don and Dnieper rivers, wherefrom they often entered the area west of Dnieper and even west of Dniester consequent the raids and other events they were involved in.

Once with the 1st century AD, mainly from mid century, the Sarmatians started to massively settle the east Carpathian area inhabited mostly by the Getae- Dacians. The fact is confirmed by both archaeological discoveries and ancient authors' reports. The substantial increase of the Sarmatian presence in the mentioned territory and period is closely related to the Sarmatian tribes westward movements around the first half of the 1st century AD. The considerable increase of their presence in the north west Pontic region corresponds with the extension of the Roman borders up to the Lower Danube. Thus, both neighbour and enemy, the Sarmatians made their presence fully felt during the entire 1st century AD and the beginning of the following.

Earliest Sarmatian vestiges in the analysed area (Bădrăgii Noi, Bezeni, Holmskoe, Nicolscoe, Velikoploskoe, Taraclia, Tvardița, Veseloja Dolina) belong to the early Sarmatian period whose upper chronological limit is located by the end of the 1st century BC. The largest part of the burials belongs to the mid Sarmatian period (1st - mid 2nd centuries AD) – the flourishing period for the Sarmatian culture– on the entire territory they inhabited.

During the 1st - beginning of the 2nd century AD in the researched region, alike the entire north Pontic territory, the main inhabitants were the Sarmatian Roxolanes, who were joined from the second half of the 1st century AD by the Aorsians and a group of Alans. Ancient literary sources back up this archaeological reality.

The analysed burials spread on a territory comprised between the immediate left of the Dniester and the Carpathian mountains. The large majority are burials in tumuli of previous periods. Beside them, flat burials within isolated discoveries or inside necropolises also emerge. A few main burials for which tumuli were erected are added.

Inside the burials, the bodies are predominantly north oriented, yet the southern orientation is also specific. The bodies' orientation to the north is the main characteristic of the Sarmatian burials in this geographical area.

The archaeological material within the investigated Sarmatian vestiges consists of hand or wheel made pottery, bronze and silver ware, jewellery and apparel accessories, toiletries, weaponry and harness items. All these categories of artifacts define the occupations and crafts the Sarmatians practised, the degree of economical development and the trade relations established with other populations both in farther regions as well the close neighbourhood. Certain categories of artifacts reflect the preferences for apparel and jewellery of both the commoners as well as the aristocracy.

Alike the rest of the territory the Sarmatians inhabited along the time, the communities in the east Carpathian territory extensively bred animals and led a nomad life. Judging from the bone remains we can state they raised sheep and horses especially.

Several ancient authors like Strabo, Pomponius Mela, Tacitus and Ammianus Marcellinus give details about the nomad life style of the Sarmatians. Furthermore, the horse represents both the means and symbol of the ceaseless mobility.

The sedentarisation of the Sarmatians in both the north Pontic area west of Don and east of the river cannot be certified for the analysed period. Nevertheless, small communities might have practised agriculture. In fact Strabo, when enumerating the tribes inhabiting east of Ister reports that only few practice the agriculture.

The Sarmatians in the investigated area, alike in the rest of the territories, practised crafts traditional for a society of nomad herders: weaponry manufacturing, leather processing etc. The discovery of loom weights within women burials constitute proof for the spinning and weaving crafts within the household environment. Undoubtedly, the Sarmatian women overspread felt, embroidered, knitted, made clothing and processed leather and other animal by-products, although their remains were not preserved. Amongst the Sarmatian occupations we can add the bone and wood processing and the hand modelling of pottery, which, considering its quality, was in house made. Therefore, the hand made pottery bears local traits over vast or limited areas and occasionally within a single necropolis. Since the Sarmatians led a nomad life, the potters' crafts was not highly developed. Practised crafts would also include the wooden or leather vessels manufacturing, yet such remains

would not endure within burials. Strabo mentioned the hunting as well. Overall, we can assume based on archaeological data and way of life, that within the Sarmatian society the crafts had an auxiliary character and their development level was determined by the traditional necessities of the nomad way of life.

The Sarmatians economic life must be completed with the trade aspect, well individualised for both the analysed period and area, as well as the entire Sarmatian world through materials uncovered within the burials, hoards or deposits. They are edifying for both the economic and social position of the bearers and the better chronological framing.

Based on the funerary inventory within the graves, but also the hoards and deposits inventories, in the territory east of the Carpathian mountains as well as the entire area the Sarmatians inhabited along the centuries, we can state that trade relations occupied an important place in the economic life. Trade contacts brought, beside the products themselves, civilising influences and involved the Sarmatians in the circuit of material and spiritual values of the time.

Same as other barbarian populations the Sarmatians trade relations with the surrounding world occupied an important place. Once they settled in the north and north western Pontic area, the Sarmatians would enter in contact with the Greek cities, with which they had most active trade relations. They would supply the Sarmatians with grain, wine, oils, honey, wheel made pottery, apparel items, jewellery and luxury items etc. The Sarmatian products destined to the export in the ancient centres consisted generally of animal by-products or slaves. In fact, Strabo when informing on the city of Tanais, which served as common marketplace for both the nomads in Asia and Europe as well as the tradesmen from Bosphorus, reports that the first (the Sarmatians) brought slaves, leather and generally, all that nomads can offer, while the others (the Greeks) clothing, wine and other goods specific to a civilised way of life. The Greek cities and the Bosphorus kingdom constituted the main intermediary of the Sarmatians' trade with the centres in Asia Minor, wherefrom they received a series of goods. Through the Bosphorus kingdom via Asia Minor a series of Italian goods reached the early Sarmatians. Nevertheless, the Greek cities were not the only ones in the Sarmatians geography of trade relations. The Sarmatians mobility allowed the establishment of trade relations with the rest of the populations in the north-east, north and north west of the Black Sea (the Meotians, the late Scythians, the bearers of the Zarubineck culture etc.), from whom they imported various categories of artifacts. The Roman empire's neighbourhood led to the establishment of trade relations with the Roman world wherefrom they purchased a series of products and where they sold their own goods.

Beginning with the 1st century BC the Sarmatians (Iazyges, Roxolanes, Aorsians) entered in direct contact and had political, economic and military relations with the Geto- Dacians as well. Within almost all Geto- Dacian settlements from east of Dacia, were uncovered along the years Sarmatian pottery, as well as other products of Sarmatian origin. Through the Sarmatians, possibly, a series of other objects reached the Geto- Dacians. As such, the disc mirror with thickened rim and pin shaped handle from the Poiana settlement, as well as the cauldron from the Geto- Dacian settlement from Pietra Șoimului are indicative. Once with the 1st century BC, when new groups of Sarmatians enter and settle the north west Pontic region, in the territories the Geto- Dacians inhabited emerged ceramic or bone items onto which the tamga sign was imprinted. Certain items are identical or very similar with the ones used by the Sarmatian king Farzoios or Inismeos. From the Geto- Dacian environment, pendants made of outlined rod and strongly profiled brooches of eastern type (type XII) manufactured in the workshops functioning in the Geto- Dacian settlements from Brad and Poiana reached the Sarmatians. The Sarmatians imported from the Geto- Dacian environment east of the Carpathians, earrings with spiral ornaments and wheel made pottery.

The economic relations between the Geto- Dacians and the Sarmatians were also based on the salt trade, since Dacia comprised extremely numerous salt ores. We assume that salt constituted a product which contributed probably, the most to the establishment of economic relations between the Geto- Dacians and the Sarmatians, given that the Sarmatians were nomad herders and salt was essential for the animals breeding, meat preservation and leather processing.

The Sarmatians settlement in the area the Geto- Dacians inhabited was made with the local population's approval, with whom the newcomers cohabited and influenced reciprocally. The relations between the Geto- Dacians and the Sarmatians, which were of both economic, political and military nature led to the establishment of alliances, reported in both written sources as well as Trajan's Column and the Adamclisi Tropeum Traiani.

Considering the overall situation in the north Pontic region and all available data we can ascertain the Sarmatians settlement in the north Pontic territory only in the 2nd century BC. During the 1st century BC the Sarmatians inhabited the steppes between the Don and Dnieper rivers wherefrom they often entered in the area west of Dnieper and Bug, reaching the territory west of Dniester as well. The discoveries (hoards, deposits) from Bădragii Noi, Bubueci, Belen'koe, Tvardița, Velikoploskoe or Veseloja Dolina stand proof.

Soon after Burebista's kingdom dissolution and the Geto- Dacian and Bastarnes defeat in 28 BC, the Sarmatians started to settle in the north west Pontic area. The Sarmatian burials, although a few, from this period and area are indicative. Within the period the Sarmatians in alliance with the Geto- Dacians carried raids to the south of the Danube, increasingly disturbing the power of Rome in the region.

It is certain that the Sarmatians settlement of the entire north and north west Pontic area established the groundwork for the formation of the European Sarmatia, which took place in several phases and represented a rather complex and lengthy process.

The Sarmatians settling in the north west Pontic area corresponds with the extension of the Roman borders up to the Lower Danube. This neighbourhood "ensured" the Roman world the existence at its borders of a significant neighbour and enemy who made its presence fully felt along the entire 1st century AD and the beginning of the following.

Beginning with the mid 1st century AD, in the area north and north west of the Black Sea appear new Sarmatian waves and the funerary rite and ritual change becoming characteristic to the new groups coming from east of Don. These archaeological realities are confirmed by literary and epigraphical sources, which mention the permanent danger the Sarmatians represented. Beside the Geto- Dacians or by themselves, they get involved in a series of political and military events during the entire 1st century AD. Written ancient sources (Seneca, Lucanus, Pliny the Elder, Flavius Josephus, Tacitus, the Tibur and Mangup inscriptions) underline that during the first half of the 1st century AD the Sarmatian tribes moved westwards. Thus, based on archaeological and written sources we can observe that in the second half – beginning of the 2nd century AD the Sarmatian Roxolanes and Aorsians, to which a very strong military group of Alans is added, were located east of the territories the Geto- Dacians inhabited.

By the beginning of the 2nd century AD, the Sarmatin Roxolanes took part in the first war between the Dacians and the Romans as allies of the first. The Sarmatian Roxolanes do not engage in the second war between the Dacians and the Romans. The fact is due, very probable, to the Romans stipendia payments around the second war. Shortly after Trajan's death the Sarmatian rebelled and emperor Hadrianus negotiated the new terms of their relations.

It is certain that during the 1st century - beginning of the 2nd century AD the Sarmatians constituted a major danger for the Roman Empire, this state of facts being preserved along the entire 2nd century AD. The Sarmatian presence amongst the barbarian tribes who conspired and attacked the Roman Empire during Marcus Aurelius's reign stands proof.

Translated by Gabriela Safta

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ActaAntArch	= Acta Antiqua et Archaeologica. Acta Universitatis de Attila József Nominatae, Szeged
ActaArchHung	= Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ArchHung	= Archaeologia Hungarica. Dissertationes Archaeologicae Musei Nationalis Hungarici a Consilio Archaeologorum Academiae Scientiarum Hungaricae redactae, Budapest
ActaMN	= Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP	= Acta Musei Porolissensis, Zalău.
AIM	= Arheologičeskie issledovanija v Moldavii, Kišinev
Analele Banatului	= Analele Banatului, Muzeul Banatului, Timișoara
AncSoc	= Ancient Society, Katholieke Universiteit te Leuven, Leuven
Antaeus	= Antaeus, Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Antiquity	= Antiquity, Oxford
ANRV	= Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung. Herausgegeben von Hildegard Temporini und Wolfgang Haase, Berlin-New York
AP URSR	= Arheologični pam'jatki URSR, Kiev
Apulum	= Apulum. Buletinul Muzeului Unirii Alba Iulia, Alba Iulia
Arheologičeskij Sbornik	= Arheologičeskij Sbornik. Izdatel'stvo Gosudarstvenogo Ermitaža, Leningrad
Arheologija (Kiev)	= Arheologija, Kiev, Institut Arheologii, Kiev
Arheologija (Sofia)	= Arheologija, Sofija, Organ na Arheologičeskija Institut i Muzej pri B'lgarskata Akademija na naukite
ArhMold	= Arheologia Moldovei, Iași
ArchPolona	= Archaeologia Polona, Warszawa
ArchPolski	= Archeologia Polski, Warszawa
ASGE	= Arheologičeskij sbornik Gosudarstvennogo Ermitaja, Leningrad
AN	= Aquileia Nostra. Bollettino dell' Associazione nazionale per Aquileia, Milano
Athenaeum	= Athenaeum. Studi Periodici di Letteratura e Storia dell'Antiquità, Pavia
AUB	= Analele Universității din București, seria Istorie, București
Balcanica	= Balcanica. Annuaire de L'Institut des etudes Balkaniques, Belgrad
Britania	= A Journal of Romano-British and Kindred Studies. Society for the Promotoin of Roman Studies, London
BAR	= British Archaeological Reports, Oxford
BAR Int. Ser.	= British Archaeological Reports, International Series Oxford
BerRGK	= Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des

BVB	Deutschen Archäologischen Institutes, Frankfurt am Main.
Carpica	= Bayerische Vorgeschichts-Blätter, München
CCA	= Carpica, Muzeul de Istorie "Ilian Antonescu", Bacău
Cercetări arheologice	= Cronica cercetărilor arheologice
	= Cercetări arheologice, Muzeul Național de Istorie al României, București
Cercetări istorice	= Cercetări istorice, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași
CIL	= Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
Dacia	= Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București, I-XII (1924-1928); Nouvelle Série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
DissPann	= Dissertationes Pannonicae. Ex Instituto Numismatico et Archaeologico Universitatis de Petro Pázmány nominatae Budapestensis provenientes, Budapest.
Donskie drevnosti	= Donskie drevnosti. Azovskij Kraevedčeskij muzej, Azov
Eurasia Antiqua	= Eurasia Antiqua. Deutsche Archäologisches Institut, Berlin
EphemNap	= Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
ESA	= Eurasia Septentrionalis antiqua, Helsinki
FolArch	= Folia Archaeologica, Budapest
Gallia	= Gallia. Fouilles et recherches archéologiques en France Métropolitaine, Paris
Germania	= Germania. Anzeiger der Römische-Germanischen Kommission, Frankfurt am Main
Gnomon	= Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte Klassische Altertumswissenschaft, Berlin
GZM N. S.	= Glasnik Zemaljskog museja u Saraevu, Nova Serija, Sarajevo
Hierasus	= Hierasus, Muzeul județean Botoșani, Botoșani
HA	= Helvetia Archaeologica. Archäologie in der Schweiz, Basel
Historia	= Historia. Zeitschrift für alte Geschichte, Leipzig
IAE al AȘ	= Institutul de Arheologie al Academiei de Științe din Republica Moldova
IAI	= Izvestija na Arheologičeskija Institut, Sofija
IAK	= Izvestija archeologičeskij Kommissij, Kiev
IEJ	= Israel Exploration Journal, Ierusalim
IMF	= Izvestija Moldavskogo filiala Akademii Nauk SSSR, Kișinev
IOSPE	= Inscriptiones antiquae orae Septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae
IROMK	= Izvestija Rostovskogo oblastnogo muzeja kraevedenija, Rostov na Donu
Istros	= Istros. Buletinul Muzeului Brăilei. Brăila
JahrbRGZM	= Jahrbuh des Römisch Germanischen Zentralmuseums zu Mainz, Mainz
JDAI	= Jahrbuch des (Kaiserlich) Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin
KBN	= Korpus Bosporskij nadpisej, Moskva-Leningrad
KESAM	= Kočenviki evraziskij stepi i antičnyj mir, Novočercassk
Klio	= Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Leipzig
Kölner Jahrbuh	= Kölner Jahrbuh, Köln
KSARP	= Kölner Studien zur Archäologie der Römischen Provinzen. Buch am Erlbach.

KSIA	= Kratkie Soobščeniija Instituta Arheologii, Moskva
KSIIMK	= Kratkie Soobščeniija Instituta istorii material'noj kul'tury AN SSSR, Moskva-Leningrad
KSOGAM	= Kratkie soobščeniija Odesskogo Gosudarstvennogo Arheologičeskogo Muzeja, Odessa
MAE al AȘ	= Muzeul de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe din Republica Moldova.
MAO	= Muzeul de Arheologie din Odessa.
MAP	= Materjaly po arheologij Rossij, Sankt-Petersburg
MASP	= Materialy po arheologii Severnogo Pričernomor'ja, Odessa.
MAVA	= Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie, München
MCA	= Materiale și cercetări arheologice. Culegere de rapoarte la sesiunile anuale de rapoarte de săpături
MDAPV	= Materjali i doslidžennja z arheologii Prikarpattja i Volyni, Kiev
MemAntiq	= Memoria Antiquitatis, Muzeul de Istorie Piatra Niamț, Piatra Niamț
MFMEÉ	= A Móra Ferek Muzeum Ekvönyve. Szeged
MGU	= Moskovskij Gosudarstvennyj Universitet
MIA	= Materialy i issledovanja po arheologii, Moskva
MittArchInst	= Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest
Mousaios	= Mousaios. Studii și cercetări de istorie locală, Buzău
MNIA	= Muzeul Național de Istorie al Moldovei, Iași
Muzeul Național	= Muzeul Național de Istorie, București
NAV	= Nižnevolžskij arheologičeskij vestnok, Volgograd
Pontica	= Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Constanța
PamArch	= Památky Archeologické, Ročník Československá Akademie Věd, Praha
PAV	= Petersburgskij arheologičeskij Vestnik, Sankt Petersburg
Peuce	= Peuce. Studii și comunicări de istorie, etnografie și muzeografie, Muzeul Deltei Dunării din Tulcea, Tulcea
PFB	= Prähistorische Bronzefunde. Institut für Vorgeschichte der Universität, Frankfurt am Main
PZ	= Praehistorische Zeitschrift, Berlin
RA	= Rossijskaja Arheologija, Moskva
RE	= Realencyklopadie der Klassischen Altertumswissenschaft, Stuttgart
Revista Bistriței	= Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița
Revista muzeelor și monumentelor	= Revista muzeelor și monumentelor, București.
RPAN	= Revista de preistorie și antichități naționale, București
SaalbJahrb	= Saalburg Jahrbuch, Bad Homburg.
SA	= Sovetskaja Arheologija, Moskva
SAA	= Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
SAI	= Svod Arheologičeskikh Istočnikov, Moskva
Sargetia	= Sargetia. Acta Musei Devensis, Deva
SE	= Sovetskaja Etnografija, Moskva.
SGE	= Soobščeniija Gosudarstvennogo Ermitaja, Leningrad.

SCIV(A)	= Studii și Cercetări de Istorie veche și Arheologie, București.
SlovArch	= Slovenská Archeologia, Bratislava
Specimina Nova	= Specimina Nova. A Pécsi Janus Pannonius Tudoányegyetem Történettudományi Tanszékeinek évkönyre, Pécs
Starinar	= Starinar. Organ Srpskog Arheološkog Drustva, Beograd
StCl	= Studii Clasice, București
Stratum	= Stratum, Kișinev
StudArch	= Studia Archaeologica. A Móra Ferek Muzeum Evkönyve. Szeged
Studii și articole de istorie	= Studii și articole de istorie, București
SympThrac	= Symposia Thracologica, Institutul Român de Tracologie, București
TGE	= Trudy Gosudarstvenogo Ermitaža, Leningrad
Thraco-Dacica	= Thraco-Dacica, Institutul Român de Tracologie, București
TOIPK	= Trudy ot dela istorii pervobytnoj kul'tury, Leningrad
Tr. GIM	= Trudy Gosudarstvenogo istoričeskogo muzeja, Moskva
Tyragetia	= Tyragetia. Muzeul Național de Istorie al Moldovei, Chișinău
VDI	= Vestnik Drevnei Istorii, Moskva
Vrancea	= Vrancea. Studii și comunicări, Focșani
VSSA	= Voprosy skifo-sarmatskoj arheologii, Moskva
ZfA	= Zeitschrift für Archäologie, Berlin
ZOOID	= Zapiski Odesskogo obščestva istorij i drevnostej, Odessa

BIBLIOGRAFIE

- Abaev 1958 = V. I. Abaev, *Istoriko-etimologičeskij slovar' osetinskogo jazyka*, I, Moskva-Leningrad, 1958,
- Abaev 1962 = V. I. Abaev, *Kul't semi bogov u skifov*, in *Drevnii mir*, Moskva, 1962.
- Abramova 1959 = M. P. Abramova, *Sarmatskaja kul'tura I v. do n. e. – II v. n. e. (po materialam Nižnego Povolž'ja. Suslovskij etap)*, in SA, 1, 1959, p. 52-71.
- Abramova 1961 = M. P. Abramova, *Sarmatskie pogrebenija Dona i Ukrainy II v. do n. e. – II v. n. e.*, in SA, 1, 1961, p. 91-110.
- Abramova 1962 = M. P. Abramova, *Vzaimootnošenija sarmatov s naseleniem pozdneskifskih gorodišč Nižnego Dnepra*, in MIA, 115, 1962, p. 274-283.
- Abramova 1969 = M. P. Abramova, *Meči i kinžaly central'nyh rajonov Severnogo Kavkaza v sarmatskoe vremeja*, in *Drevnosti Vostočnoj Evropy* (=MIA, 169), Moskva, 1969, p. 3-11.
- Abramova 1971 = M. P. Abramova, *Zerkala gornyh rajonov Severnogo Kavkaza v pervye veka našej ery*, in *Istorija i kul'tura Vostočnoj Evropy po arheologičeskim dannym*, Moskva, 1971, p. 121-132.
- Abramova 1972 = M. P. Abramova, *Nižnedžulatskij mogil'nik*, Načik, 1972.
- Abramova 1978 = M. P. Abramova, *K voprosu ob alanskoj kul'ture Severnogo Kavkaza*, in SA, 1, 1978, p. 72-82.
- Abramova 1982 = M. P. Abramova, *Katakombnye i skleповые сооруже́ния juga Vostočnoj Evropy (Seredina I tysjačeljetija do n. e. – pervye veka n. e.)*, in *Arheologičeskie issledovanija na juge Vostočnoj Evropy*, (= Tr. GIM, 54, II), 1982, p. 9-19, 76-83.
- Abramova 1983 = M. P. Abramova, *O hronologii rannej grupy pogrebenij Nižne – Džulatskogo mogil'nika*, KSIA, 176, 1983, p. 34-39.
- Abramova 1986 = M. P. Abramova, *Nekotorye osobnosti pogrebenij III-I vv. do n. e. predgornoj zony Central'nogo Predkavkaz'ja*, in *Novoe v arheologii Severnogo Kavkaza*, Moskva, 1986, p. 177-190.
- Abramova 1987 = M. P. Abramova, *Podkumskij mogil'nik*, Moskva, 1987.
- Abramova 1992 = M. P. Abramova, *Nekotorye osobnosti vzaimootnošenij iranojazyčnyh kočevnikov i osedlyh plemen Predkavkaz'ja*, in RA, 2, 1992, p. 20-31.
- Abramova 1993 = M. P. Abramova, *Central'noe Predkavkaz'e v sarmatskoe vremeja (III v. do n. e. - IV v. n. e.)*, Moskva, 1993.
- Agbunov 1989 = M. V. Agbunov, *Putešestvie v zagadočnuju Skifiju*, Moskva, 1989.
- Agul'nikov 1980 = S. M. Agul'nikov, *Otčet o polevyh rabotah kurgannogo otreada Budžakskoj novostroečnoj expedicii u pgt Taraclia v 1980 g. (mss.)*, in *Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova*.
- Agul'nikov 1985 = S. M. Agul'nikov, *Otčet o raskopkah kurganov u s. Kazaklia v 1985 godu (mss.)*, in *Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova*.
- Agul'nikov 1989 = S. M. Agul'nikov, *Otčet o polevyh issledovanijah Suvorovskoj novostroečnoj arheologičeskoi expedicii v 1989 g. (mss.)*, in *Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova*.
- Agul'nikov 1990 = S. M. Agul'nikov, *Otčet o polevyh issledovanijah Kagul'skoj novostroečnoj expedicii v 1990 godu (mss.)*, in *Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova*.
- Agul'nikov 1997 = S. M. Agul'nikov, *Sarmatskie kurganye mogil'niki v Nižnem Podnestrov'e*, in *Nikonij i antičnyj mir Severnogo Pričernomor'ja*, Odessa, 1997, p. 278-282.

- Agul'nikov, Bubulici 1999 = S. M Agul'nikov, V. G. Bubulici, *Sarmatskij kurgan I v. n. e. u s. Kazaklia*, în Problemy skifo-sarmatskoj arheologii Severnogo Pričernomor'ja. K 100-letiju B. N. Grakova, Zaporž'e, 1999, p. 10-15.
- Agul'nikov, Sava 2004 = S. M Agul'nikov, E. Sava, *Issledovanija kurganov na levoberež'e Dnestra*, Chișinău, 2004.
- Agulnicov, Bubulici 1999 = S. M Agulnicov, V. G. Bubulici, *Tumulul sarmatic din sec. I p. Chr. de lângă satul Cazaclia*, în Thraco-Dacica, XX, 1-2, 1999, p. 287-307.
- Alexandrescu 1983 = A. D. Alexandrescu, *Tombes de chevaux et pièces du harnais dans la nécropole gète de Zimnicea*, în Dacia N. S., XXVII, 1983, p. 67-78.
- Alexandrescu 1966 = P. Alexandrescu, *Necropola tumulară. Săpături 1955-1961*, în Histria II, București, 1966, p. 133-294.
- Alexeev 1987 = A. Ju. Alexeev, *Hronologija Skifii vtoroj poloviny IV v. do n. e.*, în ASGE, 28, 1987, p. 38-51.
- Alexeev 1992 = A. Ju. Alexeev, *Skifskaja bronika. Skify v VII-IV v. do n. e. Istoriko arheologičeskij očerk*, Sankt-Peterburg, 1992.
- Alexeeva 1971 = I. L. Alexeeva, *Raskopki Beljaevskogo kurgana v 1966 godu*, în MASP, 7, 1971, p. 32-39.
- Alexeeva 1975 = E. M. Alexeeva, *Antičnye busy Severnogo Pričernomor'ja*, Arheologija SSSR, SAI, G 1-12, Moskva, 1975.
- Alexeeva 1978 = E. M. Alexeeva, *Antičnye busy Severnogo Pričernomor'ja*, Arheologija SSSR, SAI, G 1-12, Moskva, 1978.
- Alexeeva 1982 = E. M. Alexeeva, *Antičnye busy Severnogo Pričernomor'ja*, Arheologija SSSR, SAI, G 1-12, Moskva, 1982.
- Alexeeva 1971 = I. L. Alexeeva, *Raskopki Beljaevskogo kurgana v 1966 godu*, în MASP, 7, 1971, p. 32-41.
- Alföldi 1932 = A. Alföldi, *Funde aus der Hunnerzeit und ihre ethnische Sonderung*, în AH, 9, 1932.
- Alicu, Cociș 1987 = D. Alicu, S. Cociș, *Oglinzi romane de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în Apulum, XXIV, 1987, p. 145-149.
- Alicu, Cociș 1988 = D. Alicu, S. Cociș, *Podoabe romane de la Ulpia Traiana*, în Apulum, XXV, 1988, p. 225-246.
- Almgren 1923 = O. Almgren, *Studien über nord-europäische Fibelformen*, Leipzig, 1923.
- Ambroz 1966 = A. M. Ambroz, *Fibuly Juga Evropejskoj časti SSSR*, Arheologija SSSR, SAI, D1-30, Moskva, 1966.
- Ambroz 1969 = A. M. Ambroz, *Fibuly iz raskopok Tanaisa*, în Antičnye drevnosti Podon'ja i Priazov'ja (= MIA, 154), Moskva, 1969, p. 248-272.
- Ammianus Marcellinus = Ammianus Marcellinus, *Istoria romană*, București, 1982.
- Andrițoiu, Rustoiu 1997 = I. Andrițoiu, A. Rustoiu, *Sighișoara-Wietenberg. Descoperirile preistorice și așezarea dacică*, București, 1997.
- Andronic 1963 = Al. Andronic, *Un mormânt descoperit la Vaslui*, în SCIV, 2, XIV, 1963, p. 347-360.
- Andronic 1979 = Al. Andronic, *În legătură cu datarea descoperirilor sarmatice de la Vaslui*, în Carpica, IX, 1979, p. 165-169.
- Anfimov 1951 = N. V. Anfimov, *Meoto-sarmatskij mogil'nik u stanicy Ust'-Labinskoj*, în MIA, 23, 1951, p. 155-207.
- Anfimov 1952 = N. V. Anfimov, *Novye materialy po meoto-sarmatskoj kul'ture Prikuban'ja*, în KSIIMK, XLVI, 1952, p. 72-85.
- Anfimov 1986 = N. V. Anfimov, *Kurgannyj kompleks sarmatskogo vremeni iz bassejna r. Kirpili*, în Novoe v arheologii Severnogo Kavkaza, Moskva, 1986, p. 183-190.

- Anfimov 1987 = N. V. Anfimov, *Drevnee zoloto Kubani*, Krasnodar, 1987.
- Anohin 1986 = V. A. Anohin, *Monetnoe delo Bospora*, Kiev, 1986.
- Anohin 1989 = V. A. Anohin, *Monety antičnyh gorodov Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1989.
- Appian = Appian z Aleksandrij, *Historia Rzymska*, I, Wraclava, 1957.
- Arheologija SSSR 1989 = Arheologija SSSR. *Stepi evropejskoj časti SSSR v skjfo-sarmatskoje vremja*, Moskva, 1989.
- Arheologija URSS 1971 = Arheologija Ukrainskoj RSR, II, Kiev, 1971.
- Arheologija URSS 1975 = Arheologija Ukrainskoj SSR, III, Kiev, 1975.
- Arheologija USSR 1986 = Arheologija Ukrainskoj SSR, II, Kiev, 1986.
- Aricescu 1977 = A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977.
- Arnăut 2003 = T. Arnăut, *Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la răsărit de Carpați*, Chișinău, 2003.
- Arnăut, Ursu Naniu 2000 = T. Arnăut, R. Ursu Naniu, *Considérations sur découverte faite aux alentours du village Bubueci (République de Moldova)*, în SAA, VII, 2000, p. 351-362.
- Arsen'eva 1970 = T. M. Arsen'eva, *Mogil'nik u d. Novo-Otradnoe*, în MIA, 155, 1970, p. 82-149.
- Arsen'eva 1977 = T. M. Arsen'eva, *Nekropol' Tanaisa*, Moskva, 1977.
- Arsen'eva 1985 = T. M. Arsen'eva, *Dve grupy krasnolakovykh sosudov iz Tanaisa*, KSIA, 1982, 182, p. 77-84.
- Arsen'eva, Šelov 1972 = T. M. Arsen'eva, D. B. Šelov, *Issledovanija Tanaisa v 1966-1969 gg.*, în KSIA, 130, 1972, p. 89-96.
- Artemenko, Levčenko 1983 = I. I. Artemenko, B. M. Levčenko, *Sarmatskoe pogrebenie u s. Baštečki Čerkasskoj oblasti*, în SA, 2, 1983, p. 144-151.
- Babenčikov 1957 = V. P. Babenčikov, *Nekropol' Neapolja Skijskogo*, în Istorija i arheologija drevnego Kryma, Kiev, 1957, p. 94-141.
- Babeș 1969 = M. Babeș, *Noi date privind arheologia și istoria bastarnilor (O "fibulă pomeraniană" descoperită în România)*, în SCIV, 20, 1969, 2, p. 195-218.
- Babeș 1975 = M. Babeș, *Problèmes de la chronologie de la culture géto-dace à la lumière des fouilles de Cărlomănești*, în Dacia N.S., XIX, 1975, p. 125-139.
- Babeș 1985 = M. Babeș, *Date arheologice și istorice privind partea de nord-est a Daciei în ultimele secole înaintea erei noastre*, în SCIVA, 36, 1985, 3, p. 183-214.
- Babeș 1993 = M. Babeș, *Die Poienesti-Lukasevka Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum Östlich der Karpaten in den Jahrhunderten vor Christi Geburt*, Bonn, 1993.
- Babeș 1994 = M. Babeș, *Die Beziehungen der Geto-Daker zu dem Römischen Reich vor Trajans Eroberung*, în ArhMold, XVII, 1994, p. 49-56.
- Babeș 1999 = M. Babeș, *Ein tamga-zeichen aus der Dakischen siedlung von Ocnița (Buridava)*, în Transilvanica, Archäologische Untersuchungen zur Ältern Geschichte der Südöstlichen Mitteleuropa. (Hrsg. N. Boroffka, T. Soroceanu). Studia honoraria – Band 7, 1999, p. 223-239.
- Bachmann 1994 = W. Bachmann, *Die Skythische-Sarmatische Harfe aus Olbia. Vorbericht zur Rekonstruktion eines unveröffentlichten, im Kriege verschollenen Musikinstruments*, în Sons originel. Préhistoire de la musique (Hrsg. M. Otte), Liege, 1994, p. 111-116.
- Bajusz, Isac 2001 = I. Bajusz, A. Isac, *Podoabele din amfiteatrul de la Porolissum*, în Studia Archaeologica et Historica Nicolae Gudea dicata. Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani (Hrsg. C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu), Zalău, 2001, p. 397-430.

- Baratte, Bonnamour, = Fr. Baratte, L. Bonnamour, J.-P. Guillaumet, S. Tassinari, *Vases antiques de métal au Musée de Chalon-sur Saône*, Dijon, 1984.
- Guillaumet, Tassinari 1984
- Barkóczi 1988 = L. Barkóczi, *Pannonische Glasfunde in Ungarn*, Budapest, 1988.
- Barudkina 2001 = L. Barudkina, *Sarmatskaja tamga iz Klin-Jarskogo mogil'nika v Pjatigor'e i ee analogii na predmetah ukrasjenij I v. do n. e. – I v. n. e.*, în Bosporskij fenomen: Kolonizacija regiona. Formirovanie polisov. Obrazovanie gosudarstva, Sankt-Peterburg, 2001, p. 187-190.
- Bažan, Gej 1992 = I. A. Bažan, O. A. Gej, *K voprosu o datirovke "Prikamskij" ažurnyh šlemov*, în Problemy hronologii epohi Latena i rimskogo vremeni, Sankt-Peterburg, 1992, p. 115-122.
- Bârcă 1994 = V. Bârcă, *Considerații privind armamentul, tipul de trupe și tactica militară la sarmați*, în ActaMN, 31, 1994, p. 55-68.
- Bârcă 1997 = V. Bârcă, *Die Sarmatische Verteidigungsrüstung und Bewaffnung (Echipamentul și armamentul defensiv sarmatic)*, în Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens (= ActaMP, XXI), (Hrsg. N. Gudea), Zalău, 1997, p. 909-934.
- Bârcă 1997a = V. Bârcă, *Considerations Concerning the Political History of Sarmatians in the North-West of Black Sea in the First century A.D. (Considerații privind istoria politică a sarmaților din nord-vestul Mării Negre în secolul I d. Ch.)*, în Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens (= ActaMP, XXI), (Hrsg. N. Gudea), Zalău, 1997, p. 935-979.
- Bârcă 1997b = V. Bârcă, *Die defensive Aufrüstung und Bewaffnung der Geto-Daker und die dako-römische Krieger*, în Contribuții la cunoașterea armatei romane din provinciile dacice (= ActaMN, 34/1), (Hrsg. N. Gudea), Cluj-Napoca, 1997, p. 181-191.
- Bârcă 1997c = V. Bârcă, *Echipamentul și armamentul defensiv al geto-dacilor în preajma războaielor daco-romane*, în Istros, VIII, 1997, p. 83-96.
- Bârcă 1998 = V. Bârcă, *Die Schwere Reiterei bei den Bosporanen*, în ActaMN, 35/1, 1998, p. 43-59.
- Bârcă 1999 = V. Bârcă, *Sarmatic swords and daggers with ring-shape handle in the Northern and North-Western of the Black Sea*, în Istros, IX, 1999, p. 99-120.
- Bârcă 1999a = V. Bârcă, *Considérations concernant les monnaies du Ier siècle av. j. Chr. à Tyras*, în Thraco-Dacica, XX, 1-2, 1999, p. 369-282.
- Bârcă 2000 = V. Bârcă, *Die Bögen und die Pfeile der Sarmaten (Arcul și săgețile la sarmați)*, în Analele Banatului, VII-VIII, (1999-2000), 2000, p. 407-449.
- Bârcă 2000a = V. Bârcă, *Oglinda dreptunghiulară din mormântul sarmatic de la Giurcani și problema datării acestuia*, în EphemNap, IX-X, (1999-2000), 2000, p. 131-149.
- Bârcă 2000b = V. Bârcă, *Orașul Tyras și Imperiul Roman în sec. I d. Ch. (Considerații istorice și numismatice)*, în Studii de istorie a Transilvaniei (= Revista Bistriței, XIV), (coord. V. Orga, I. Costea), IV, 2000, p. 277-294.
- Bârcă 2000c = V. Bârcă, *Oglinzile dreptunghiulare din mormintele sarmatice din spațiul carpato-nistrean*, în Istros, X, 2000, p. 295-312.
- Bârcă 2001 = V. Bârcă, *Vasele romane de bronz din mormintele sarmatice din spațiul pruto-nistrean*, în Studii de Istorie Antică, (coord. G. Florea, G. Gheorghiu, E. Iaroslavski), Cluj-Napoca, 2001, p. 335-361.
- Bârcă 2001a = V. Bârcă, *Spade și pumnale în mormintele sarmatice timpurii din nordul Mării Negre (sec. II-I a. Ch.)*, în Studia Archaeologica et Historica

- Nicolao Gudea dicata. Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani (Hrsg. C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu), Zalău, 2001, p. 135-153.
- Bârcă 2002 = V. Bârcă, *Das Eindringen der Sarmaten an der unteren und mittleren Donau und ihre Beziehungen zu den Geto-Daker (1. Jh. v. Chr. – 1. Jh. n. Chr.)*, în *Interregionale und Kulturelle Beziehungen im Karpatenraum (2. Jahrtausend v. Chr. - 1. Jahrtausend n. Chr.)*, (Hrsg. A. Rustoiu, A. Ursuțiu), Cluj-Napoca, 2002, p. 103-150.
- Bârcă 2002a = V. Bârcă, *Pătrunderea sarmaților la Dunărea de Jos și de Mijloc și relațiile cu geto-dacii (sec. I a. Chr. – sec. I p. Chr.)*, în *EphemNap*, XII, 2002, p. 45-97.
- Bârcă 2002b = V. Bârcă, *Einige Betrachtungen Betreffend das Fundkomplex von Bubueci (Fundumstände, Forschungsgeschichte, Datierung und ethnische Zuschreibung)*, în *Thraco-Dacica*, XXII, 1-2, 2002, p. 215-230.
- Bârcă, Sîrbu 2000 = V. Bârcă, V. Sîrbu, *Daces et romains au nord de l'embouchure du Danube (Ier-IIIe siècles après J-C). Nouvelles données archéologiques*, în *ActaMN*, 37/1, 2000, p. 69-97.
- Beckmann 1969 = C. Beckmann, *Metallfingerringe der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, în *SaalbJahrb*, XXVI, 1969, p. 5-106.
- Beckmann 1981 = C. Beckmann, *Arm-und Halsringe aus den Kastellen Feldberg, Saalburg und Zugmantel*, în *SaalbJahrb*, XXXVII, 1981, p. 10-22.
- Bejlekči 1990 = V. S. Bejlekči, *Raskopki kurgana 3 u s. Kopčak*, în *AIM* v 1985 g. Kišinev, 1990, p. 34-49.
- Bejlekči 1992 = V. S. Bejlekči, *Raskopki kurgana 3 u s. Mărculești*, în *AIM* v 1986 g., Kišinev, 1992, p. 72-87.
- Bejlekči, Agul'nikov Čirkov 1985 = V. S. Bejlekči, S. M. Agul'nikov, A. Ju. Čirkov, *Otčet o rabote Budžakskoj expedicii v 1985 godu* (mss.), în *Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova*.
- Beldiman 1989 = C. Beldiman, *Plăcuțe de cuirasă (lorica squamata) din Dacia preromană*, în *Carpica*, XX, 1989, p. 125-136.
- Beldiman 1990 = C. Beldiman, *Semme de tip tamga din Dacia preromană*, în *Thraco-Dacica*, XI, 1990, p. 139-151.
- Beldiman, Szöncs 1992 = C. Beldiman, J. Szöncs, *Contactele daco-sarmate reflectate într-un complex arheologic de la Sînsimion, jud. Harghita*, în *Istros*, VI, 1992, p. 259-266.
- Benea 1983 = D. Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei. Legiunea a VII-a Claudia și legiunea a III-a Flavia*, Cluj-Napoca, 1983.
- Benea 1996 = D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timișoara, 1996.
- Berhin 1962 = I. Berhin, *O meste proizvodstva serebrjanyh falarov iz "Fedulovskogo klada"*, în *SGE*, XXII, 1962, p. 37-39.
- Bespalyj 1986 = E. I. Bespalyj, *The barrows imports excavated by the expedition of the Așov Regional Museum in 1979-1984*, în B. A. Raev, *Roman Imports in the Lower Don Basin*, BAR, Int. Ser., 278, Oxford, 1986, p. 75-78.
- Bespalyj 1989 = E. I. Bespalyj, *Derevjannaja posuda v kurganah I-III vv. n. e. na Nižnem Donu*, în *Skifija i Bospor. Arheologičeskie materialy k konferencii pamjati akademika M. I. Rostovceva*, Novočerkassk, 1989, p. 120-122.
- Bespalyj 1992 = E. I. Bespalyj, *Kurgan sarmatskogo vremeni u g. Așova*, în *SA*, 1, 1992, p. 175-191.
- Berciu 1969 = D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969.
- Berciu 1981 = D. Berciu, *Buridava dacică*, București, 1981.
- Berlizov 1993 = N. E. Berlizov, *O bronologii i tolkovanii podkurgannyh katakomb*

- sarmatskogo vremeni v stepnom Prikuban'e i Stavropol'e*, în Skifija i Bospor. Arheologičeskie materialy k konferencii pamjati akademika M. I. Rostovceva, Novočerkassk, 1993, p. 126-132.
- Bezuglov 1988 = S. I. Bezuglov, *Pozdnesarmatskoe pogrebenie znatnogo voina v stepnom Podon'e*, în SA, 4, 1988, p. 103-115.
- Bezuglov 1990 = S. I. Bezuglov, *Alany-tanaity: ekskurs Ammiana Marcellina i arheologičeskie reali*, în Istoriko-arheologičeskie issledovanija v g. Azove i na Nižnem Donu v 1989 g., 9, Azov, 1990, p. 80-87.
- Bezuglov 1995 = S. I. Bezuglov, *Késö római kori katakombás temetkezések az Alsó-Don-vidék sztyeppéin*, în StudArch, I, 1995, p. 325-343.
- Bezuglov, Zaharov 1988 = S. I. Bezuglov, A. V. Zaharov, *Mogil'nik Žuravka i final pozdnesarmatskoj epohi v pravoberežnom Podon'e*, în IROMK, 5, 1988, p. 5-28.
- Bezuglov, Kopylov 1989 = S. I. Bezuglov, V. P. Kopylov, *Katakombnye pogrebenija III-IV vv. n. e. na Nižnem Donu*, în SA, 3, 1989, p. 171-184.
- Bichir 1961 = Gh. Bichir, *Unele observații cu privire la necropolele de tip Poienești din Moldova și relațiile acestor necropole cu lumea sarmată*, în SCIV, 2, XII, 1961, p. 253-271.
- Bichir 1971 = Gh. Bichir, *Sarmații și pătrunderea lor la Dunărea de jos*, în Peuce, II, 1971, p. 135-145.
- Bichir 1971a = Gh. Bichir, *Les sarmates sur le territoire de la Roumanie*, în Actes du VIII-e congres international des sciences préhistoriques et protohistoriques, I, Beograd, 1976, p. 275-286.
- Bichir 1972 = Gh. Bichir, *Sarmații la Dunărea de Jos în lumina ultimelor cercetări*, în Pontica, V, 1972, p. 137-176.
- Bichir 1973 = Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973.
- Bichir 1976 = Gh. Bichir, *Relațiile dintre sarmați și geto-daci până la sfârșitul secolului I e. n.*, în SCIVA, 27, 1976, 2, p. 203-214.
- Bichir 1977 = Gh. Bichir, *Les Sarmates au Bas-Danube*, în Dacia, N. S., XXI, 1977, p. 167-198.
- Bichir 1984 = Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984.
- Bichir 1985 = Gh. Bichir, *Sarmații și relațiile lor cu geto-dacii (II)*, în Revista de Istorie, 38, 1985, 12, p. 1164-1177.
- Bichir 1993 = Gh. Bichir, *Date noi cu privire la pătrunderea sarmaților în teritoriul geto-dacic (I)*, în SCIVA, 44, 1993, 2, p. 135-169.
- Bichir 1996 = Gh. Bichir, *Date noi cu privire la pătrunderea sarmaților în teritoriul geto-dacic (II)*, în SCIVA, 47, 1996, 3, p. 297-312.
- Biruni 1963 = Al Biruni, *Sbornik svedenij o poznanii dragocenostej*, Taškent, 1963.
- Bivar 1972 = A. D. H. Bivar, *Cavalery Tactics and Equipment on the Euphrates*, în Dumbarton Oaks Papers, 26, 1972, p. 273-291.
- Bižić 1951 = R. Bižić, *Tipovi praistorijskih fibula u Bosni i Hercegovini*, în GZS, N. S., VI, 1951.
- Bjelajac 1990 = L. Bjelajac, *Terra sigillata u gornjoj Meziiji*, Beograd, 1990.
- Bjelajac 1996 = L. Bjelajac, *Amfore gornjo Mezijskog Podunavlja*, Beograd, 1996.
- Blavatskaja 1959 = T. V. Blavatskaja, *Očerki političeskoj istorij Bospora v V-IV vv. do n. e.*, Moskva, 1959.
- Blavatskij 1941 = V. D. Blavatskij, *Raskopki nekropolja Tiritaki v 1933 godu*, în MIA, 4, 1941, p. 61-74.
- Blavatskij 1954 = V. D. Blavatskij, *Očerki voennogo dela v antičnyh gosudarstvah Severnogo Pričernomor'ja*, Moskva, 1954.
- Blavatskij 1964 = V. D. Blavatskij, *Pantikapej. Očerki istorii stolicy Bospora*, Moskva, 1964.

- Bobi 1987 = V. Bobi, *Mormântul 71 descoperit în necropola de la Cîndești – Vrancea*, în Vrancea, V-VII (1982-1984), 1987, p. 333-341.
- Bobrinskij 1894 = A. A. Bobrinskij, *Kurgany i slučajnye arheologičeskie naboriki bliz mestačka Smely*, II, Sankt-Petersburg, 1894.
- Boesterd 1956 = M. H. P. den Boesterd, *The Bronze Vessels in the Rijksmuseum G. M. Kam at Nijmegen*, Nijmegen, 1956.
- Bogdan-Cătănciu 1981 = I. Bogdan-Cătănciu, *Evolution of the System of Defence Works in Roman Dacia*, în BAR, Int. Ser., 116, 1981.
- Bogdan-Cătănciu 1997 = I. Bogdan-Cătănciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman sec. I-III d. Chr.*, Alexandria, 1997.
- Bogdanova 1963 = N. O. Bogdanova, *Mogyl'nyk I st. do n. e. – III st. n. e. bilja s. Zavitne Babčisarajs'kogo rajonu*, în Arheologija (Kiev), XV, 1963, p. 95-109.
- Bogdanova, Guščina, Loboda 1976 = N. A. Bogdanova, I. I. Guščina, I. I. Loboda, *Mogil'nik Skalistoe III v Jugo-Zapodnom Krymu (I-III vv. n. e.)*, în SA, 4, 1976, p. 121-152.
- Bojović 1983 = D. Bojović, *Rimske fibule Singidunuma*, Beograd, 1983.
- Bokovenko 1977 = N. A. Bokovenko, *Tipologija bronzovih kotlov sarmatskogo vremena v Vostočnoj Evropi*, în SA, 4, 1977, p. 228-235.
- Bolla, Boube, Guillaumet 1991 = M. Bolla, C. Boube, J-P. Guillaumet, *Les situles*, în La vaisselle tardo-républicaine en bronze, éd. M. Feugère et C. Rolley, Dijon, 1991, p. 7-22.
- Bónis 1981 = E. B. Bónis, *Das kaiserzeitliche "Wagengrab" 1 von Káloz*, în FolArch, XXXII, 1981, p. 95-144.
- Borziac, Levițkii 1983 = I. A. Borziac, O. G. Levițkii, *Otčet ob issledovanijah Dnestrovskoj novostročnoj expedicii otdela etnografii i iskusstvovedenija AN MSSR v 1983 godu* (mss.), în Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova.
- Borziac, Manzura, Levițkii 1983 = I. A. Borziac, I. V. Manzura, O. G. Levițkii, *Korževskie kurgany*, în AIM V 1979-1980 gg., Kișinev, 1983, p. 3-27.
- Bosworth 1977 = A. B. Bosworth, *Arrian and the Alani*, în Harvard Studies in Classical Philology, 81, 1977, p. 217-255.
- Bounegru 1988-1989 = O. Bounegru, *Contribuții privind răspândirea și cronologia ceramicii decorate în tehnica barbotinei din Dobrogea romană*, în Pontica, XXI-XXII, 1988-1989, p. 99-111.
- Böhme 1972 = A. Böhme, *Die Fibelen der Kastelle Saalburg und Zugmantel*, (= Saalbjahrb, XXIX), 1972.
- Brašinskij 1985 = I. B. Brašinskij, *Černomorskaja trgovlja v epohu ellinizma*, în Pričernomor'e v epohu ellinizma, Tbilisi, 1985.
- Brašinskij, Marčenko 1978 = I. B. Brašinskij, K. K. Marčenko, *Stroitel'nye komplekxy Elizavetovskogo gorodišča na Donu*, în SA, 2, 1978, p. 204-221.
- Braun 1899 = F. Braun, *Razyskanija v oblasti goto-slavjanskijh otnošenij*, în Sbornik otdelenija ruskogo jazyka i slovestnosti imperatorskoj akademii nauk, XLIV, 12, Sankt-Petersburg, 1899.
- Braund 1984 = D. Braund, *Rome and the Friendly King. The Character of the Client Kingship*, London – Canberra, 1984.
- Braund 1994 = D. Braund, *"Preparirujja sarmatov": problemy istočnikovedčeskoj i arheologičeskoj metodologii*, în VDI, 4, 1994, p. 168-173.
- Brudiu 1979 = M. Brudiu, *Deux tombes tumulaires de la zone de Galați*, în Dacia, N.S., XXIII, 1979, p. 323-331.
- Brujako, Rosohackij 1994 = I. V. Brujako, A. A. Rosohackij, *Kel'to-italijskij šlem iz kolekcii Belgorod-Dnestrovsckogo muzeja*, în PAV, 7, 1994, p. 78-81.
- Brukner 1981 = O. Brukner, *Rimska keramika u Jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Beograd, 1981.

- Bubulici, Haheu 2002 = V. G. Bubulici, V. P. Haheu, *Issledovanie kurganov v Kamenskom rajone na levoberež'e Srednego Dnestra*, în Severnoe Pričernomor'e ot eneolita k antičnosti, Tiraspol', 2002, p. 112-148.
- Bujskih 1991 = S. B. Bujskih, *Fortifikacija Ol'vijskogo gosudarstva (perve veka našej ery)*, Kiev, 1991.
- Bujukliev 1986 = Hr. Bujukliev, *Trakiskijat mogilen necropol pri Čatalka, Starozagorski okr'g*, în Razkopki i proucvanija, XVI, Sofia, 1986.
- Bujukliev 1995 = Hr. Bujukliev, *K voprosu frakijsko-sarmatskih otnošenijah v I načale II veka n. e.*, în RA, 1, 1995, p. 37-46.
- Burakov 1976 = A. V. Burakov, *Kozyrskoe gorodišče i rubeža pervyh stoletij našej ery*, Kiev, 1976.
- Buzdugan 1981 = C. Buzdugan, *Cercetările arheologice de la Giurcani (jud. Vaslui)*, în *Cercetări Arheologice*, IV, 1981, p. 7-19.
- Buzdugan 1982 = C. Buzdugan, *Săpăturile arheologice din anul 1980 de la Giurcani, jud. Vaslui*, în *Cercetări Arheologice*, V, 1982, p. 29-35.
- Bylkova 1993 = V. P. Bylkova, *Kompleks sarmatskogo vremeni iz s. Soloncy Hersonskoj obl.*, în SA, 1, 1993, p. 164-168.
- Cassius Dio = Cassius Dio, *Istoria romană*, I-III, București, 1973-1985.
- Castella, Meylan-Krause 1994 = D. Castella, M. F. Meylan-Krause, *La céramique gallo-romaine d'Avenches et de sa région. Esquisse d'une typologie*, în Bulletin de l'Association Pro Aventico, 36, 1994, p. 5-126.
- Căpitanu 1976 = V. Căpitanu, *Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în așezarea geto-dacică de la Răcățâu (jud. Bacău)*, în Carpica, VIII, 1976, p. 49-121.
- Căpitanu 1986 = V. Căpitanu, *Raport privind cercetările de la Răcățâu, jud. Bacău*, în MCA, XVI, București, 1986, p. 109-120.
- Căpitanu 1986-1987 = V. Căpitanu, *Ceramica geto-dacică descoperită în dăva de la Răcățâu, comuna Horgești, jud. Bacău*, în Carpica, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 103-213.
- Căpitanu 1989 = V. Căpitanu, *Obiecte de podoabă și piese vestimentare descoperite în dăva de la Răcățâu, jud. Bacău*, în Carpica, XX, 1989, p. 97-124.
- Chetraru, Rikman 1960 = N. A. Chetraru, E. A. Rikman, *Novye dannye o pamjatnikah pervyh vekov našej ery na teritorii Moldavii*, în Izvestija Moldavskogo filiala AN SSSR, 4(70), 1960, p. 3-21.
- Chiriac 1996 = C. Chiriac, *Despre prezența arcului reflex la Tropaeum Traiani în perioada proto-bizantină*, în ArhMold, XIX, 1996, p. 149-168.
- Chirica 1979 = V. Chirica, *Morminte sarmatice descoperite la Mitoc (jud. Botoșani)*, în SCIVA, 30, 1979, 4, p. 631-636.
- Cichorius 1896 = C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, Berlin, 1896.
- Coarelli 1976 = F. Coarelli, *Un elmo con iscrizione latina arcaica al Museo di Cremona*, în L'Italie préromaine et la Rome républicaine. Mélanges offerts à Jacques Heurgon, I, Roma, 1976.
- Cociș 1994 = S. Cociș, *Podoabe din Dacia romană*, în Marisia, XXIII-XXIV, 1994, p. 51-57.
- Cociș 1998 = S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1998.
- Cociș 2004 = S. Cociș, *Fibulele din Dacia romană / The Brooches from Roman Dacia*, Cluj-Napoca, 2004.
- Cojocaru 2004 = V. Cojocaru, *Populația zonei nordice și nord-vestice a Pontului Euxin în secolele VI I a. Chr. pe baza izvoarelor epigrafice*, Iași, 2004.
- Collingwood, Richmond 1969 = R. G. Collingwood, I. A. Richmond, *The Archeology of Roman Britan*, London, 1969.

- Condurachi 1958 = Em. Condurachi, *Tib. Plantius Aelianus și strămutarea transdanubienilor în Moesia*, în SCIV, IX, 1958, 1, p. 119-130.
- Conole, Milns 1983 = P. C. Conole, R. D. Milns, *Neronian Frontier Policy in the Balkans: The Career of Ti. Plantius Silvanus*, în *Historia*, XXXII, 1983, p. 183-200.
- Conovici 1985 = N. Conovici, *Așezări fortificate și centre tribale geto-dacice din Muntenia (sec. IV î. e. n. – I e. n.)*, în *Istros*, IV, 1985, p. 71-87.
- Conovici 1992 = N. Conovici, *Noi date arheologice privind începuturile culturii Poienești-Lukaševka și prezența bastarnilor în Dobrogea*, în SCIVA, 43, 1992, 1, p. 3-13.
- Conspectus 1990 = E. Ettliger et alii, *Conspectus formarum terrae sigillatae Italico modo confectae*, Bonn, 1990.
- Constantinescu 1978 = M. Constantinescu, *Un mormânt din perioada migrațiilor, descoperit la Balta Albă, județul Buzău*, în *Mousaios*, II, 1978, p. 22-25.
- Coulston 1985 = C. Coulston, *Roman Archery Equipment*, în *The Production and the Distribution of Roman Military Equipment*, edited by M.C. Bishop, BAR, Int. Ser., 275, Oxford, 1985, p. 220-366.
- Covacev 1975 = Z. Covacev, *Contribuții privind cultul lui Hercule în Scythia Minor, în Pontica*, VIII, 1975, p. 399-428.
- Crișan 1977 = I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1977.
- Crișan 1978 = I. H. Crișan, *Ziridava*, Arad, 1978.
- Crișan 1980 = I. H. Crișan, *Necropola dacică de la Cugir*, *Apulum*, XVIII, 1980, p. 81-87.
- Crișan 1993 = I. H. Crișan, *Civilizația geto-dacilor*, I-II, București, 1993.
- Crișan 2000 = V. Crișan, *Dacii din estul Transilvaniei*, Sfântu Gheorghe, 2000.
- Crișan 2000a = V. Crișan, *Aspecte privind relațiile dacilor din estul Transilvaniei cu ținuturile extracarpatice (sec. II a. Chr. – I p. Chr.)*, în *Istros*, X, 2000, p. 239-249.
- Crîșmaru 1981 = A. Crîșmaru, *Descoperiri sarmatice pe Valea Podrigiei județul Botoșani*, în *Hierasus*, I, 1981, p. 83-90.
- Čurk 1987 = I. M. Čurk, *Rimska Iončena posoda na Slovenskem*, Ljubliana, 1987.
- Černenko 1964 = E. V. Černenko, *Škirjani pancyri skifs'kogo času*, în *Arheologija (Kiev)*, XVII, 1964, p. 144-152.
- Černenko 1965 = E. V. Černenko, *Pancyry skifs'kogo času*, în *Arheologija (Kiev)*, XVIII, 1965, p. 77-104.
- Černenko 1968 = E. V. Černenko, *Skifskij dospheh*, Kiev, 1968.
- Černenko 1980 = E. V. Černenko, *Drevnejšie skifskie paradnye meči*, în *Skifija i Kavkaz*, Kiev, 1980, p. 7-30.
- Černenko 1981 = E. V. Černenko, *Skifskie lučniki*, Kiev, 1981.
- Čirkov 1989 = A. Ju. Čirkov, *Otčet o poleryh issledovanijah Edineckogo otreada Prutskoj arheologičeskoj novostročnoj expedicii v 1989 godu* (mss.), în Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova.
- Čjuistova 1960 = L. I. Čjuistova, *Nadgrobija rubeža n. e. iz Kerč'i*, în *KSIA*, 10, 1960.
- Daicovicu 1960 = C. Daicovicu, în *Istoria României*, București, 1960.
- Daremborg, Saglio IV/2 = *Dictionnaire des antiquité grecques et romaines*, IV/2 (red. Gh. Daremborg, E. Saglio).
- Daševskaja 1971 = O. D. Daševskaja, *Skify na severo-zapodnom poberež'e Kryma v svete novyh otkrytij*, în *MIA*, 177, 1971, p. 151-155.
- Daševskaja 1991 = O. D. Daševskaja, *Pozdnie skify v Krymu*, *Arheologija SSSR*, SAI, D1-7, Moskva, 1991.
- Daševskaja, Mihlin 1983 = O. D. Daševskaja, B. Ju. Mihlin, *Četyre kompleksa s fibulami iz Beljausskogo mogil'nika*, în *SA*, 3, 1983, p. 129-147.

- Dauge 1981 = Y. A. Dauge, *Le Barbare. Recherches sur la conception romaine de la barbarie et la civilisation*, Latomus, 176, Bruxelles, 1981.
- Davies 1977 = S. L. Davies, *Roman Arrowheads from Dinorben and the Sagittarii of the Roman Army*, in *Britannia*, VIII, 1977, p. 257-270.
- Davydova 1956 = A. V. Davydova, *Ivolginskoe gorodišče (K voprosu o gungskih poselenijah v Zabajkal'e)*, in SA, XXV, 1956.
- Davydova 1968 = A. V. Davydova, *The Ivolga Gorodischche (A Monument of the Hiung-Nu Culture in the Trans-Baikal Region)*, in *ActaArchHung*, XX, 1968, p. 209-245.
- Dąbrowska 1988 = T. Dąbrowska, *Wczesne fazy kultury przeworskiej*, Warszawa, 1988.
- Dąbrowska 1988a = T. Dąbrowska, *Bemerkungen zur Entstehung der Przeworsk-Kultur*, in PZ, 63, 1988, 1, p. 53-80.
- Demčenko 1987 = T. I. Demčenko, *Otčet o polevyh issledovanijah Edineckoj arheologičeskoj ekspedicii v 1987 godu u s. Burlanešty Edineckogo rajona MSSR (mss.)*, in Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Dergacev 1975 = V. A. Dergacev, *Otčet ob arheologičeskikh issledovanijah priprutskoj ekspedicii v 1975 godu (mss.)*, in Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Dergacev 1979 = V. Dergacev, *Otčet ob arheologičeskikh issledovanijah Jalpugskoj novostroečnoj ekspedicii u pgt. Taraclia Cadyrlungskogo rajona v 1979 godu (mss.)*, in Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Dergacev 1982 = V. A. Dergacev, *Materialy raskopok arheologičeskoj ekspedicii na Srednem Prute (1975-1976)*, Kišinev, 1982.
- Desjatčikov 1972 = Ju. M. Desjatčikov, *Katafraktarii na nadgrobii Afenija*, in SA, 4, 1972, p. 68-77.
- Desjatčikov 1974 = Ju. M. Desjatčikov, *Process sarmatizacii Bospora*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Moskva, 1974.
- Desjatčikov 1977 = Ju. M. Desjatčikov, *Arifarn, cari sirakov*, in *Istorija i kul'tura antičnogo mira*, Moskva, 1977, p. 45-48.
- Devlet 1966 = M. A. Devlet, *Bronzovye bljaški v forme složnogo luka iz Hakassii*, in KSIIMK, 107, 1966, p. 70-74.
- Dimitrova-Milčeva 2000 = Al. Dimitrova-Milčeva, *Terra sigillata und Dünnwandige keramik aus Moesia Inferior (Nordbulgarien)*, Sofia, 2000.
- Dintsis 1986 = P. Dintsis, *Hellenistische Helme*, Roma, 1986.
- Ditler 1972 = P. A. Ditler, *Komplex iz kurgana bliz aula Končubkobl'*, in *Materialy po arheologii Adygei*, III, Majkop, 1972, p. 60-68.
- Dixon, Southern 1992 = K. Dixon, P. Southern, *The Roman Cavalry*, London, 1992.
- D'jakonova 1975 = V. P. D'jakonova, *Pogrebal'nyj obrjad tuvincev kak istoriko-etnografičeskij istočnik*, Leningrad, 1975.
- Domžal'skij 1998 = K. Domžal'skij, *Iz istorii issledovanija krasnolakovoj keramiki vostočnogo proizvodstva*, in *Ellinističeskaja i rimskaja keramika v Severnom Pričernomor'e (= Tr. GIM, 102)*, 1998, p. 17-30.
- Dörner 1971 = E. Dörner, *Dacii și sarmații din secolele II-III e. n. în vestul României*, in *Apulum*, IX, 1971, p. 681-692.
- Dračuk 1975 = V. S. Dračuk, *Sistemy znakov Severnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1975.
- Dragomir 1959 = A. T. Dragomir, *Săpăturile întreprinse la Largu*, in MCA, V, 1959, p. 475-484.
- Dumitrașcu 1993 = S. Dumitrașcu, *Dacia apuseană (teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane)*, Oradea, 1993.
- Duncan 1964 = G. C. Duncan, *A Roman Pottery near Sutri*, in *Papers of the British School at Rome*, 32 (19), 1964, p. 38-88.

- Dvorjaninov, Dzigovskij, Subbotin 1985 = S. A. Dvorjaninov, A. N. Dzigovskij, L. V. Subbotin, *Raskopki kurgannoj grupy u s. Višnevoe*, in *Novye materialy po arheologii Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1985, p. 132-173.
- Dvorničenko, Fedorov-Davydov 1981 = V. V. Dvorničenko, G. A. Fedorov-Davydov, *Serebrjanye falary iz sarmatskogo pogrebenija mogil'nika Krivaja Luka IX v Astrahanskoj oblasti*, in *KSIA*, 168, 1981, p. 100-105.
- Dvorničenko, Fedorov-Davydov 1993 = V. V. Dvorničenko, G. A. Fedorov-Davydov, *Sarmatskie pogrebenija skeptuba I v. n. e. u s. Kosika Astrahanskoj obl.*, in *VDI*, 3, 1993, p. 141-179.
- Dzigovskij 1981 = A. N. Dzigovskij, *Sarmatskie pamjatniki II-III vv. v nizov'jab Dnestra*, in *Drevnosti Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1981, p. 116-125.
- Dzigovskij 1982 = A. N. Dzigovskij, *Sarmatskie pamjatniki stepej Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, in *Arheologičeskie pamjatniki stepej Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1982, p. 83-92.
- Dzigovskij 1987 = A. N. Dzigovskij, *Poždnesarmatskie plemena Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja (po materialam mogil'nikov)*, Disertacija na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Kiev, 1987.
- Dzigovskij 1987a = A. N. Dzigovskij, *Periodizacija sarmatskih pamjatnikov Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, in *Aktuak'nye problemy istoriko-arheologičeskikh issledovanij. Tezisy dokladov VI Respublikanskoj konferencii molodyh arheologov*, Kiev, 1987, p. 45-47.
- Dzigovskij 1997 = A. N. Dzigovskij, *Hronologija sarmatskih drevnosti levoberež'ja Dnestra*, in *Nikonij i antičnyj mir Severnogo Pričernomor'ja*, Odessa, 1997, p. 274-278.
- Dzigovskij, Ostroverhov 2000 = A. N. Dzigovskij, A. S. Ostroverhov, *Persten'-pečati iz sarmatskogo pogrebenija u s. Mihajlovka*, in *Pam'jatki arheologii Pivnično-Zahidnogo Pričernomor'ja*, Odesa, 2000, p. 120-130.
- Dzigovskij, Ostroverhov 2000a = A. N. Dzigovskij, A. S. Ostroverhov, *Stekljannaja posuda kak istoričeskoe javlenie v pamjatnokab skifo-sarmatskog vremeni Ukrainy, Moldovy i Rossijskogo Podon'ja (VI v. do n. e. – IV v. n. e.)*, Odessa, 2000.
- Dzygovs'kyj 1980 = O. M. Dzygovs'kyj, *Sarmats'ki pobovannja poblizu girla Dunaju*, in *Arheologija (Kiev)*, 34, 1980, p. 86-92.
- Dzygovs'kyj 1993 = O. M. Dzygovs'kyj, *Sarmaty na zahodi stepovogo Pryčernomor'ja naprykinci I st. do n. e.- pers'ij polovyni IV st. n. e.*, Kyiv, 1993.
- Dzygovs'kyj 2000 = O. M. Dzygovs'kyj, *Kul'tura sarmativ Pivnično-Zahidnogo Pričernomor'ja*, Odesa, 2000.
- Dzis-Rajko, Suničuk 1984 = G. A. Dzis-Rajko, E. F. Suničuk, *Komplex predmetov skijskogo vremeni iz s. Velikoploskoe*, in *Rannij železnyj vek Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1984, p. 148-161.
- Eckhardt 1991 = H. Eckhardt, *Der schwierrende Tod-die Bogenwaffe der Steppe. Archäologie der Ukraine, Archäologisches Landesmuseum, Schleswig*, 1991.
- Egg 1988 = M. Egg, *Oberitalische Kegelhelme und Tessiner Helme Lokale Erzeugnisse der Eisenzeit*, in *Antike Helme. Monographien RGZM*, 14, Mainz, 1988, p. 271-275.
- Eggers 1951 = H. I. Eggers, *Der römische Import im Freien Germanien*, Hamburg, 1951.
- Eggers 1968 = H. I. Eggers, *Römische Bronzegefäße in Britannien*, in *JahrbRGZM*, 13, 1966, Mainz, 1968, p. 67-164.

- Erdmann 1976 = E. Erdmann, *Dreiflügelige Pfeilspitzen aus Eisen von der Saalburg*, in Saalbjahrb, XXXIII, 1976, p. 5-10.
- Eremenko 1997 = V. E. Eremenko, "Kel'tskaja vial'" i žarubineckaja kul'tura. Opyt rekonstrukcii etnopolitičeskib processov III-I vv. do n. e. v Central'noj i Vostočnoj Evrope, Sankt-Peterburg, 1997.
- Eremenko, Ščukin 1992 = V. E. Eremenko, M. B. Ščukin, *Kimvry, tevtony, kel'toskify i nekotorye voprosy bronologii rubeža srednego i pozdnego Latena*, in Problemy hronologii epohi Latena i rimskogo vremeni, Sankt-Peterburg, 1992, p. 80-115.
- Ergün 1999 = Nazire Ergün, *Der Ring als Statussymbol*, in Kölner Jahrbuh, 32, 1999, p. 713-725.
- Ettlinger 1973 = E. Ettlinger, *Die römischen Fibeln in der Schweiz*, Bern, 1973.
- Fabricius 1951 = I. V. Fabricius, *Arheologičeskaja karta Pričernomor'ja Ukraïnskoj SSSR*, I, Kiev, 1951.
- Farkas 1998 = C. Farkas, *Korai szarmata temetõ aranyleletes sírjai Füzesabony határaból (Újabb adatok a szarmata kori viselet problémaköréhez)*, in Jazigok, roxolánok, alánok. Szarmaták az Alföldön, Gyulai katalógusok 6 (ed. Peter Havassy), Gyula, 1998, p. 67-81.
- Farmakovskij 1911 = B. V. Farmakovskij, *Zolotyje obivki nalučij goritov iz Čertomyk'skogo kurgana I kurgana bliž s. Il'incy*, in Zbornik v čest' A. A. Bobrinskij, Sankt-Petersburg, 1911, p. 45-111.
- Fedorov 1956 = G. B. Fedorov, *K voprosu o sarmatskoj kul'ture v Moldavii*, in Izvestija Moldavskogo filiala AN SSSR, 4(31), 1956, p. 49-63.
- Fedorov 1960 = G. B. Fedorov, *Naselenie Prutsko-Dnestrovskogo meždureč'ja v I tysjačelätii n. e.*, (= MIA, 89), 1960.
- Fedorov 1969 = G. B. Fedorov, *Pozdnesarmatskij mogil'nik u s. Kriničnoe*, in Drevnosti Vostočnoj Evropy, (= MIA, 169), 1969, p. 248-253.
- Fettich 1953 = N. Fettich, *Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen*, in ActaArchHung, III, 1953, p. 127-178.
- Feugère 1985 = M. Feugère, *Les fibules en Gaule Méridionale de la conquête à la fin du Ve siècle après J.-C.*, Revue Archéologique de Narbonnaise, Supplément 12, Paris, 1985.
- Feugère 1993 = M. Feugère, *Les armes des Romaines de la République à l'Antiquité tardive*, Paris, 1993.
- Filip 1956 = J. Filip, *Keltové ve střední Evropě*, Prag, 1956.
- Florea 1990-1993 = G. Florea, *Două piese de import în zona așezărilor dacice din Munții Orăștiei*, in Apulum, XXVII-XXX, 1990-1993, p. 173-180.
- Foit 1970 = Gr. Foit, *Mormintele sarmatice de la Vlăsinești (jud. Botoșani)*, in SCIVA, 21, 1970, 4, p. 667-673.
- Fokeev 1985 = M. M. Fokeev, *O pojavlenii katakomb na mogil'nikah III-IV vv. v Severo-Zapodnom Pričernomor'e*, in Etnokul'turnye i etnosocial'nye procesy v konce I tys. do n. e. – pervoj polovine I tys. n. e. na jugo-zapade USSR I sopredel'nyh regionov. Tezisy dokladov i soobščeniij sovместnoj školy-seminara, Užgorod, 1985, p. 61-63.
- Fokeev 1986 = M. M. Fokeev, *Tipy sarmatskib mogil'nikov v Budžak'skoj stepi*, in Issledovanija po arheologii Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja, Kiev, 1986, p. 157-161.
- Fokeev 1987 = M. M. Fokeev, *Pamjatniki pervyh vekov našej ery v Budžak'skoj stepi*, in Dnestrovsko-Dunajskoe meždureč'e v I – načale II tys. n. e., Kiev, 1987, p. 16-25.
- Fokeev 1991 = M. M. Fokeev, *Pozdnejšie mogil'niki sarmatskogo vremeni v stepi*

- meždu Dnestrom i Dunaem*, in *Drevnosti Jugo-Zapada SSSR*, Kišinev, 1991, p. 56-64.
- Fol, Mazarov 1978 = Al. Fol, I. Marazov, *Goldene fährte Thrakien*, Innsbruck, 1978.
- Furmans'ka 1953 = A. I. Furmans'ka, *Fibuly z razkopok Ol'vii*, in *Arheologija* (Kiev), VIII, 1953, p. 76-94.
- Furmans'ka 1958 = A. I. Furmans'ka, *Livarni formy z razkopok Ol'vii*, in *AP URSSR*, VII, 1958, p. 40-60.
- Gabuev 1999 = T. A. Gabuev, *Rannjaja istorija alan (po dannym pis'mennyh istočnikov)*, Vladikavkaz, 1999.
- Gabuev 2000 = T. A. Gabuev, *Proischoždenie alan po dannym pis'mennyh istočnikov*, in *VDI*, 3, 2000, p. 50-62.
- Gaglojti 1966 = Ju. S. Gaglojti, *Alamy i voprosy etnogeneza osetin*, Tbilisi, 1966.
- Gajdukevič 1949 = V. F. Gajdukevič, *Bosporskoe carstvo*, Moskva-Leningrad, 1949.
- Gajdukevič 1955 = V. F. Gajdukevič, *Istorija antičnyh gorodov Severnogo Pričernomor'ja*, in *Antičnye goroda Severnogo Pričernomor'ja*, Moskva-Leningrad, 1955, p. 23-147.
- Gajdukevič 1971 = V. F. Gajdukevič, *Das Bosporanische Reich*, Amsterdam, 1971.
- Galanina 1973 = L. K. Galanina, *Vpusknoe pogrebenie I v. n. e. Kurdžipskogo kurgana*, in *SA*, 2, 1973, p. 45-59.
- Galkin, Korovin 1980 = G. A. Galkin, V. I. Korovin, *Opyt issledovanija nazvanij r. Kuban'*, in *Onomastika Kavkaza*, Ordžonikidze, 1980, p. 106-109.
- Gall 1990 = H. von Gall, *Das Reiterkampfbild in der iranischen und iranisch beeinflussten Kunst partischer und sasanidischer Zeit*, (=Teheraner Forschungen, VI), Berlin, 1990.
- Gall 1997 = H. von Gall, *Scena poedinka vsadnikov na serebrjanoj vase iz Kosiki (Istoki i vosprijatie odnogo iranskogo motiva v Južnoj Rossii)*, in *VDI*, 2, 1997, p. 174-197.
- Gavriljuk 1989 = N. A. Gavriljuk, *Domašnee proizvodstvo i byt stepnyh skifov*, Kiev, 1989.
- Gej 1986 = O. A. Gej, *Pogrebenie sarmatskogo vremeni u hut. Malai*, in *KSIA*, 186, 1986, p. 73-76.
- Gej, Bažan 1990 = O. A. Gej, I. A. Bažan, *K voprosu o vremeni voznikovenija pozdneskijskoj kul'tury po materialam mogil'nika u s. Krasnyj Majak*, in *Problemy skifo-sarmatskoj arheologii*, Moskva, 1990, p. 134-139.
- Gerasimov 1946 = T. Gerasimov, *Razkopki na mogili pri s. Sv. Kirilovo*, in *IAI*, 15, 1946.
- Ginters 1928 = W. Ginters, *Das Schwert der Scythen und Sarmaten in Südrussland*, Berlin, 1928.
- Glebov 1989 = V. P. Glebov, *Sarmatskie pogrebenija s severnoj orientirovkoj III-I vv. do n. e. na Nižnem Donu*, in *Problemy ohrany i ispol'zovanija pamjatnikov arheologii v Donbase*, Doneck, 1989, p. 155-156.
- Glebov 2001 = V. P. Glebov, *Sarmaty i Bospor na rubeže er*, in *Bosporskij fenomen: Kolonizacija regiona. Formirovanie polisov. Obrazovanie gosudarstva*, Sankt-Peterburg, 2001, p. 194-201.
- Glebov 2001a = V. P. Glebov, *O novyh tipah nakonečnikov strel srednesarmatskoj kul'tury Nižnego Podon'ja*, in *Tret'ja Kubanskaja konferencija. Tezisy dokladov meždunarodnoj arheologičeskoj konferencii*, Krasnodar-Anapa, 2001, p. 21-27.
- Glodariu 1974 = I. Glodariu, *Relațiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974.
- Glodariu 1975 = I. Glodariu, *Vase de argint în tezaurule dacice*, in *Sargetia*, XI-XII, (1974-1975), 1975, p. 19-34.

- Glodariu 1984 = I. Glodariu, "Brățările" cu nodozițai Latène tîrzi în Dacia, în ActaMN, XXI, 1984, p. 63-80.
- Glodariu, Iaroslavschi 1979 = I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizația fierului la daci (sec. II î. e. n. – I e. n.)*, Cluj-Napoca, 1979.
- Glodariu, Moga 1994 = I. Glodariu, V. Moga, *Tezaurul dacic de la Lupu*, în EphemNap, IV, 1994, p. 33-48.
- Glodariu, Moga 1997 = I. Glodariu, V. Moga, *Der dakische Schatzfund von Lupu (Rumänien)*, în Germania, 75, 1997, 2, p. 585-596.
- Godlowski 1977 = K. Godlowski, *Archeologia pierwonta i wczesnośredniowieczna IV. Teil. Okres Lateński w Europie*, Krakau, 1977.
- Goldsworthy 1996 = H. W. Goldsworthy, *The Roman Army at War (100 BC-AD 200)*, Oxford, 1996.
- Gorbunov, Ismagilov 1976 = V. S. Gorbunov, R. B. Ismagilov, *Novye nabadki mečej i kinžalov savromato-sarmatskogo vremeni v Baškirii*, în SA, 3, 1976, p. 229-247.
- Gorelik 1983 = M. V. Gorelik, *Pro "frakij's'ki" šolomy*, în Arheologija (Kiev), 44, 1983, p. 14-28.
- Gorodcov 1905 = V. A. Gorodcov, *Rezultaty arheologičeskikh issledovanij v Izjumskom uezde Har'kovskoj gubernij*, în Trudy XIII arheologičeskogo s'ezda, I, Moskva, 1905.
- Gorodcov 1907 = V. A. Gorodcov, *Rezultaty arheologičeskikh issledovanij v Bahmutskosm uezde Eaterinoslavskoj gubernij v 1903*, în Trudy XIII arheologičeskogo s'ezda, Moskva, 1907.
- Gorodcov 1910 = V. A. Gorodcov, *Bytovaja arheologija*, Moskva, 1910.
- Gostar 1979 = N. Gostar, *Dacorum fraturm in iscriptia lui Tib. Plautius Silvanus Aelianus (CIL XIV, 4126 = I.L.S. 986 = Inscr. Italiae, IV, 12, 125)*, în Pontica, XII, 1979, p. 129-137.
- Gostar, Lica 1984 = N. Gostar, V. Lica, *Societatea geto-dacică de la Burebista la Decebal*, Iași, 1984.
- Grakov 1929 = B. N. Grakov, *Deux tombeaux de l'époque scythique aux environs de la ville d'Orenbourg*, în ESA, IV, 1929.
- Grakov 1939 = B. N. Grakov, *Materialy po istorii Skifii v greceskikh nadpisjah Balkanskogo poluostrova i Maloj Aziji*, în VDI, 3, 1939, p. 231-312.
- Grakov 1947 = B. M. Grakov, *Skifj*, Kiev, 1947.
- Grakov 1947a = B. N. Grakov, *ГΥΝΑΙΚΟΚΡΑΤΟΙΜΕΝΟΙ (Perežitki matriarbata u sarmatov)*, în VDI, 3, 1947, p. 100-121.
- Grakov 1954 = B. N. Grakov, *Kamenskoe gorodišče na Dnepre*, MIA, 36, 1954.
- Grakov 1971 = B. N. Grakov, *Skifj*, Moskva, 1971.
- Grosu 1974 = V. I. Grosu, *Krasnolakovaja čaša iz sarmatskogo pogrebenija u s. Talmaza*, în AIM v 1973 g., Kišinev, 1974, p. 78-79.
- Grosu 1979 = V. I. Grosu, *Sarmatskij kurgan u s. Korpač*, în SA, 2, 1979, p. 250-255.
- Grosu 1982 = V. I. Grosu, *Periodizacija pamjatnikov sarmatskoj kul'tury Dnestrovsko-Prut'skogo meždureč'ja*, în AIM v 1977-1978 gg., Kišinev, 1982, p. 4-27.
- Grosu 1983 = V. I. Grosu, *Novye sarmatskie pamjatniki na teritorii Moldavii*, în AIM v 1979-1980 gg., Kišinev, 1983, p. 28-52.
- Grosu 1985 = V. I. Grosu, *Sarmatskij mogil'nik u sela Brynzeny*, în AIM v 1981 g., Kišinev, 1985, p. 129-142.
- Grosu 1986 = V. I. Grosu, *Sarmatskoe pogrebenie v Podnestrov'e*, în SA, 1, 1986, p. 258-261.
- Grosu 1988 = V. I. Grosu, *Sarmatskie pamjatniki Srednego Poprut'ja*, în AIM v 1983 g., Kišinev, 1988, p. 79-91.

- Grosu 1990 = V. I. Grosu, *Hronologija pamjatnikov sarmatskoj kul'tury Dnestrovskeo-Prut'skogo meždureč'ja*, Kišinev, 1990.
- Grosu 1995 = V. Grosu, *Sarmatii în spațiul geto-dacic răsăritean*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 133-186.
- Grosu 1995a = V. Grosu, *Ornamentica ceramicăii sarmatice*, în *MemAntiq*, XX, 1995, p. 111-122.
- Grosu, Agul'nikov, Haheu 1983 = V. I. Grosu, S. M. Agul'nikov, V. P. Haheu, *Otčet o polevyh issledovanijah kurganov v pgf. Taraclia v 1983 godu*, (mss.), în *Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova*.
- Grosu, Savva 1987 = V. I. Grosu, E. N. Savva, *Arheologičeskie issledovanija u s. Čoropkany*, în *Izvestija AN MSSR, Serija obščestvennyh nauk*, 2, 1987, p. 71-74.
- Grosu, Demčenko 1990 = V. I. Grosu, T. I. Demčenko, *Sarmatskie kurgany u sel Kyrnaceny i Opač*, în *AIM v 1985 g.*, Kišinev, 1990, p. 132-140.
- Grosu, Agulnikov 1997 = V. Grosu, S. Agulnikov, *Tălmața, r. Ștefan Vodă, R. Moldova*, în *CCA 1983-1992, București*, 1997, p. 107-108.
- Gruševskij 1991 = M. Gruševskij, *Istorija Ukrainy-Rusi*, I, Kiev, 1991.
- Gudea 1977 = N. Gudea, *Der Limes Dakiens und die Verteidigung der obermoesischen Donaulinie von Trajan bis Aurelian*, în *ANRW*, 6, II, 1977, p. 849-887.
- Gudea 1989 = N. Gudea, *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, (= *ActaMP*, XIII), Zalău, 1989.
- Gudea 1997 = N. Gudea, *Der Dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte*, în *JahrbRGZM*, 44, 1997, p. 1-113.
- Gudkova, Fokeev 1982 = A. V. Gudkova, M. M. Fokeev, *Poselenie i mogil'nik rimskogo vremeni Mologa II*, în *Pmjatniki rimskogo i srednevekovogo vremeni v Severo-Zapodnom Pričernomor'e*, Kiev, 1982, p. 55-113.
- Gudkova, Fokeev 1984 = A. V. Gudkova, M. M. Fokeev, *Zemledeľcy i kočevniki v nizov'jah Dunaja I-IV vv. n. e.*, Kiev, 1984.
- Gugl 1995 = Chr. Gugl, *Die römischen Fibeln aus Virunum*, Klagenfurt, 1995.
- Guguev 1986 = V. K. Guguev, *The Burials in the Kobjakovo barrow-cemetery*, în B. A. Raev, *Roman Imports in the Lower Don Basin*, BAR, Int. Ser., 278, Oxford, 1986, p. 71-72.
- Guguev 1992 = V. K. Guguev, *Kobjakovskij kurgan (K voprosu o vostočnyh vlijanijah na kul'turu sarmatov I v. n. e. – načala II v. n. e.)*, în *VDI*, 4, 1992, p. 116-129.
- Guguev, Bezuglov 1990 = V. K. Guguev, S. I. Bezuglov, *Vsadničeskoe pogrebenie peryh vekov našej ery iz kurgannogo nekropolja Kobjakovo gorodišča na Donu*, în *SA*, 2, 1990, p. 164-175.
- Guida 1963 = P. Guida, *Una tomba nuova scoperta nella necropolidi Levanti*, în *AN*, 34, 1963.
- Guiraud 1989 = H. Guiraud, *Bagues et anneaux à l'époque romaine en Gaule*, în *Gallia*, 46, 1989, p. 173-211.
- Guščina 1961 = I. I. Guščina, *Slučajnaja nabadka v Voronežskoj oblasti*, în *SA*, 2, 1961, p. 241-246.
- Guščina 1967 = I. I. Guščina, *O sarmatah v Jugo-Zapodnom Krymu (Po materialam nekotoryh mogil'nikov I-IV vv.)*, în *SA*, 1, 1967, p. 40-51.
- Guščina 1969 = I. I. Guščina, *Jančokrakskij klad*, în *Drevnosti Vostočnoj Evropy* (= *MIA*, 169), Moskva, 1969, p. 43-51.
- Guščina 1973 = I. I. Guščina, *O rezul'tatah issledovanija novogo mogil'nika I-II vv. n. e. v Jugo-Zapodnom Krymu*, în *KSIA*, 133, 1973, p. 80-85.
- Guščina 1974 = I. I. Guščina, *Naselenie sarmatskogo vremeni v doline r. Bel'bek v Krymu*, în *Arheologičeskie issledovanija na juge Vostočnoj Evropy*, I, Moskva,

- 1974, p. 32-64.
- Guščina 1982 = I. I. Guščina, *O lokal'nyh osobennostjakh kul'tury naselenija Bel'bekskoj doliny Kryma v pervye veka našej ery*, in Arheologičeskie issledovanija na juge Vostočnoj Evropy, (= Tr. GIM, 54, II), 1982, p. 20-30.
- Guščina 1983 = I. I. Guščina, *K voprosu o datirovke i etničeskoj prinadležnosti nekotoryh vpusknyh zaboronenij v kurganah Prikuban'ja, issledovanyh N. I. Veselovskim v 1900 godu*, in Istorija i kul'tura sarmatov, Saratov, 1983, p. 92-98.
- Guščina, Zaseckaja 1989 = I. I. Guščina, I. P. Zaseckaja, *Pogrebenija zubovsko-vozdviženskoj grupy iz raskopok N. I. Veselovskogo v Prikuban'e (I v. do n. e. - II v. n. e.)*, in Arheologičeskie issledovanija na juge Vostočnoj Evropy (= Tr. GIM, 70), 1989, p. 71-141.
- Guščina, Zaseckaja 1994 = I. I. Guščina, I. P. Zaseckaja, *"Zolotoe kladbišče" Rimskoj epohi v Prikuban'e*, Sankt-Peterburg, 1994.
- Gutnov 2001 = F. H. Gutnov, *Rannie alamy Kubani*, in in Tret'ja Kubanskaja konferencija. Tezisy dokladov meždunarodnoj arheologičeskoj konferencii, Krasnodar-Anapa, 2001, p. 35-37.
- Hachmann 1960 = R. Hachmann, *Die Chronologie der jüngereren vorrömischen Eisenzeit Studien zum Stand der Forschung im nördlichen Mitteleuropa und Skandinavien*, in BerRGK, 41, 1960, p. 1-276.
- Hachmann 1991 = R. Hachmann, *Gundestrup-Studien. Untersuchungen zu spätkeltischen Grundlagen der frühgermanischen Kunst*, in BerRGK, 71, (1990), 2, 1991, p. 565-903.
- Haheu 1989 = V. P. Haheu, *Otčet o raskopkah Kamenskoj novostroečnoj arheologičeskoj expedicii v 1989 g.* (mss.), in Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Halfmann 1986 = H. Halfmann, *Die Alanen und die Römische ostpolitik unter Vespasian*, Epigrafica Anatolica, 8, 1985, p. 39-50.
- Harhoiu 1993 = R. Harhoiu, *"Tezaurul" de la Buzău – 1941*, in SCIVA, 44, 1993, 1, p. 41-51.
- Harmatta 1959 = J. Harmatta, *Studies on the History of the Sarmatians*, Budapest, 1959.
- Harmatta 1970 = J. Harmatta, *Studies in History and language of the Sarmatians*, (= ActaAntArch, XIII), 1970.
- Hartuče 1980 = N. Hartuče, *Descoperiri sarmatice din zona Brăilei*, in Istros, I, 1980, p. 191-251.
- Hartuče, Anastasiu 1976 = N. Hartuče, F. Anastasiu, *Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*, Brăila, 1976.
- Hartuče, Anastasiu, Sîrbu 1983 = N. Hartuče, F. Anastasiu, V. Sîrbu, *Săpăturile de salvare de la Grădiștea, județul Brăila*, in Istros, II-III, 1981-1983, Brăila, 1983, p. 49-65.
- Havassy 1998 = P. Havassy, *Katalógus*, in Jazigok, roxolánok, alánok. Szarmaták az Alföldön, Gyulai katalógusok 6 (ed. Peter Havassy), Gyula, 1998, p. 145-174.
- Hayes 1972 = J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London, 1972.
- Hayes 1985 = J. W. Hayes, *Sigillate Orientali*, in Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale. Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero), Roma, 1985, p. 1-96.
- Hazanov 1963 = A. M. Hazanov, *Genezis sarmatskih bronzovyh zerkal*, in SA, 4, 1963, p. 58-71.
- Hazanov 1964 = A. M. Hazanov, *Religiozno-magičeskie ponimanie zerkal u sarmatov*, in SE, 3, 1964, p. 89-96.

- Hazanov 1966 = A. M. Hazanov, *Složnye luki evroazijskikh stepei i Irana v skifjo sarmatskuju epohu*, in *Material'naja kul'tura narodov Srednei Azii i Kazahstana*, Moskva, 1966, p. 29-44.
- Hazanov 1966a = A. M. Hazanov, *Vooruženie, vojsko i voennoe iskusstvo sarmatov (III-II vv. do n. e. – IV v. n. e.)*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Moskva, 1966.
- Hazanov 1967 = A. M. Hazanov, *Sarmatskie meči s kol'čevym naveršiem*, in SA, 2, 1967, p. 169-180.
- Hazanov 1968 = A. M. Hazanov, *Katafraktarii i ih rol' v istorii voennogo iskusstva*, in VDI, 1, 1968, p. 180-191.
- Hazanov 1970 = A. M. Hazanov, *Harakternye čerty sarmatskogo voennogo iskusstva*, in SA, 2, 1970, p. 52-63.
- Hazanov 1971 = A. M. Hazanov, *Očerki voennogo dela sarmatov*, Moskva, 1971.
- Hazanov 1975 = A. M. Hazanov, *Social'naja istorija Skifii*, Moskva, 1975.
- Hečková 1982 = J. Hečková, *Podiel výrobných centier rimskych provincií na spoločensko-ekonomickom vývoji naddunajského barbarika vo svetle rimskych importov*, in *SlovArch*, XXX/1, 1982, p. 5-77.
- Higgins 1980 = R. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, 2nd edition, Barkeley and Los Angeles, 1980.
- Hoffmann, Davidson 1963 = H. Hoffmann, P. Davidson, *Greek Gold. Jewellery from the age of Alexander*, Mainz, 1963.
- Hojnovskij 1896 = I. Hojnovskij, *Kratkie arheologičeskie svedenija o predkah slavian Rusi*, Vypusk I, Kiev, 1896.
- Horedt 1973 = K. Horedt, *Die dakischen Silberfunde*, in *Dacia*, N. S., XVII, 1973, p. 127-168.
- Hršanovskij 1998 = V. A. Hršanovskij, *Pogrebenija I-II vv. n. e. s krasnolakovoj keramikoj iz nekropolja Ilurata*, in *Ellinističeskaja i rimskaja keramika v Severnom Pričernomor'e* (= Tr. GIM, 102), 1998, p. 77-87.
- Hudjakov 1986 = Ju. S. Hudjakov, *Vooruženie srednevekovyh kočevnikov Južnoj Sibiri i Central'noj Azii*, Novosibirsk, 1986.
- Iessen 1953 = A. A. Iessen, *K voprosu o pamjatnikab VIII-VII vv. do n. e. na juge Evropejskoj časti SSSR (Novočerkasskij klad 1939 goda)*, in SA, XVIII, 1953, p. 49-110.
- Iessen 1954 = A. A. Iessen, *Nekotorye pamjatniki VIII-VII vv. do n. e. na Severnom Kavkaze*, in VSSA, Moskva, 1954, p. 112-131.
- Ievlev 1990 = M. M. Ievlev, *Rol' prirodnogo faktora v pronikenovenii sarmatov na territoriju severopričernomorskib stepej*, in *Problemy arheologii Severnogo Pričernomor'ja*, Tezisy dokladov arheologičeskoj konferencii, II, Herson, 1990, p. 131-133.
- Ignatov 1986 = V. N. Ignatov, *Katakomby sarmatskogo vremeni iz kurganov u st. Hoperskaja*, in KSIA, 186, 1986, p. 65-68.
- Il'inskaja 1968 = V. A. Il'inskaja, *Skify Dneprovskogo lesostepnogo Levoberež'ja*, Kiev, 1968.
- Il'inskaja 1975 = V. A. Il'inskaja, *Ranneskajfskie kurgany bassejna r. Tjasmin*, Kiev, 1975.
- Il'inskaja, Terenožkin 1983 = B. A. Il'inskaja, A. I. Terenožkin, *Skifija VII-IV vv. do n. e.*, Kiev, 1983.
- Il'jukov 2001 = L. S. Il'jukov, *Komplex zolotyh veščej iz razrušenogo sarmatskogo pogrebenija u but. Krasnogo*, in *Tret'ja Kubanskaja konferencija. Tezisy dokladov meždunarodnoj arheologičeskoj konferencii*, Krasnodar-Anapa, 2001, p. 59-64.
- Il'jukov, Vlaskin 1992 = L. S. Il'jukov, M. V. Vlaskin, *Sarmaty mežduteč'ja Sala i Manyča*, Rostov na Donu, 1992.

- Ilyukov 1986 = L. S. Ilyukov, *Grave 43 in the barrow cemetery "Novyj"*, in B. A. Raev, *Roman Imports in the Lower Don Basin*, BAR, Int. Ser., 278, Oxford, 1986, p. 79-80.
- Ioniță 1964 = I. Ioniță, *Noi descoperiri sarmatice pe teritoriul Moldovei*, in ArhMold, II-III, 1964, p. 311-328.
- IOSPE I² = B. Latyshev, *Inscriptiones antiquae orae Septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae*, Petropoli, 1916.
- Isac 1999 = A. Isac, *Der römische Schmuck in den Kastellen der Provinz Dacia Porolissensis*, in *Roman Frontier Studies*, XVII, (1997), (ed. N. Gudea), Zalău, 1999, p. 755-776.
- Isings 1957 = C. Isings, *Roman Glass*, Groningen-Djakarta, 1957.
- Istoria Augusta = Istoria Augusta, București, 1971.
- Istoria I = *** Istoria Românilor, I, București, 2001.
- Izvoare I = *** Izvoare privind Istoria României, I, București, 1964.
- Izvoare II = *** Izvoarele Istoriei României, II, București, 1970.
- Jacenko 1962 = I. V. Jacenko, *Rannee sarmatskoe pogrebenie v bassejne Severnogo Donca*, in KSIA, 89, 1962, p. 42-50.
- Jacenko 1992 = S. A. Jacenko, *Plity-enciklopedii tamg v Mongolii i Sarmatii*, in Severnaja Evrazia ot drevnosti do srednevekov'ja, Sankt-Peterburg, 1993, p. 195-197.
- Jacenko 1993 = S. A. Jacenko, *Alanskaja problema i central'noaziatskie elementy v kul'ture kočevnikov Sarmatii rubeža I-II vv. n. e.*, in PAV, 3, 1993, p. 60-72.
- Jacenko 1993a = S. A. Jacenko, *Alamy v Vostočnoj Evrope v seredine I – seredine IV vv. n. e. (Localizacija i političeskaja istoria)*, in PAV, 6, 1993, p. 83-88.
- Jacenko 1995 = S. A. Jacenko, *O sarmato-alanskom sjužete rospisi v pantikapejskom "skelepe Anfesterija"*, in VDI, 3, 1995, p. 188-194.
- Jacenko 2001 = S. A. Jacenko, *Znaki – tamgi iranojazyčnyh narodov drevnosti i rannego srednevekov'ja*, Moskva, 2001.
- Jajlenko 1985 = V. P. Jajlenko, *Materialy k korpusu lapidarnyh nadpisej Ol'vij*, in Epigrafičeskie pamjatniki drevnej Maloj Azij i antičnogo Severnogo i Zapodnogo Pričernomor'ja kak istoričeskij i lingvističeskij istočnik, Moskva, 1985, p. 161-237.
- Jajlenko 1990 = V. P. Jajlenko, *Ol'vija i Bospor v ellinističeskuju epohu*, in Ellinizm: ekonomika, politika, kul'tura, Moskva, 1990.
- Jarovoj 1978 = E. V. Jarovoj, *Otčet o polevyh issledovanijah Suvorovskoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1978 godu* (mss.), in Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova.
- Jarovoj 1984 = E. V. Jarovoj, *Otčet o polevyh issledovanijah Nižneprutskoj novostroečnoj ekspedicii v 1984* (mss.), in Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova.
- Jarovoj 1984a = E. V. Jarovoj, *Pogrebal'nyj obrjad nekotoryh skotovodčeskib plemen Srednego Pruta (po materialam raskopok kurganov u s. Corpaci)*, in Kurgany v zonah novostroek Moldavii, Kišinev, 1984, p. 37-75.
- Jarovoj 1990 = E. V. Jarovoj, *Kurgany eneolita – epohi bronzy Nižnego Podnestrov'ja*, Kišinev, 1990.
- Jarovoj, Kurčatov 1985 = E. V. Jarovoj, S. I. Kurčatov, *Otčet o issledovanijah Prutskoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1985 godu* (mss.), in Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova.
- Jarovoj, Čirkov 1987 = E. V. Jarovoj, A. Ju. Čirkov, *Otčet o polevyh issledovanijah Prutskoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1987 godu*, (mss.), in Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova.

- Jarovoj, Čirkov 1988 = E. V. Jarovoj, A. Ju. Čirkov, *Otčet o polevyh issledovanijah Prutskoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1988 godu*, (mss.), in Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Jarovoj, Čirkov 1989 = E. V. Jarovoj, A. Ju. Čirkov, *Voinskij sarmatskij mogil'nik v Edineckom rajone na Prute*, in in Problemy skifo-sarmatskoj arheologii Severnogo Pričernomor'ja. Tezisy dokladov k konferencii pamjati B. N. Grakova, Zaporož'e, 1989, p. 182-183.
- Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990 = E. V. Jarovoj, A. Ju. Čirkov, V. G. Bubulici, *Otčet o polevyh issledovanijah Prutskoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1990 godu* (mss.), in Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Jarovoj, Četverikov 2000 = E. V. Jarovoj, I. A. Četverikov, *K voprosu o kul'turnoj prinadležnosti pamjatnikov Tiraspol'skoj grupy (v svete issledovanij mogil'nika u s. Glinoe)*, in Čobručskij arheologičeskij kompleks i drevnie kul'tury Podnestrov'ja, Tiraspol', 2000, p. 3-28.
- Josephus Flavius, *Războiul iudaic* = Flavius Josephus, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, Bucureşti, 1999.
- Josephus Flavius, *Antichităţi iudaice* = Flavius Josephus, *Antichităţi iudaice*, I, Bucureşti, 1999, II, Bucureşti, 2003.
- Junkelmann 1992 = M. Junkelmann, *Die Reiter Roms*, III, Mainz, 1992.
- Kallistov 1952 = D. P. Kallistov, *Severnoe Pričernomor'e v antičnuju epohu*, Moskva, 1952.
- Kameneckij 1963 = I. S. Kameneckij, *Svetloglinjanye amfory s Nižne-Gnilovskogo gorodišča*, in KSIA, 94, 1963, p. 29-36.
- Kaminskij 1986 = V. N. Kaminskij, *Sarmatskie pogrebenija iz Timaševskogo kurgana v stepnom Pričuban'e*, in Drevnosti Kubani, Krasnodar, 1986, p. 25-26.
- Kantemirov 1981 = E. S. Kantemirov, *Pogrebenie sarmatskogo voina II-I vv. do n. e. u selenija Kurtat SO ASSR*, in Antičnye gosudarstva i varvarskij mir, Ordžonekidze, 1981, p. 64-69.
- Kapošina 1965 = S. I. Kapošina, *Itogi rabot Kobjakovskoj ekspedicii*, in KSIA, 103, 1965, p. 45-52.
- Karamzin 1903 = N. M. Karamzin, *Istorija gosudarstva Rossijskogo*, I, Moskva, 1903.
- Karasová 1998 = Z. Karasová, *Die römischen Bronzegefässen in Böhmen*, Fontes Archaeologici Pragenses, 22, Pragae, 1998.
- Karyškovs'kyj 1962 = P. J. Karyškovs'kyj, *Z istorii greko-skifs'kih vidnosin u Pivnično-Zabidnomu Pričernomor'i (Pro monety cariv Farzvoja ta Inensimeja, karbovani v Ol'vii)*, in AP URSS, XI, 1962, p. 102-121.
- Karyškovs'kyj 1968 = P. J. Karyškovskij, *Do pytanija pro datu Ol'vijskogo dekretu na česti Protogena*, in Arheologija (Kiev), 21, 1968, p. 95-105.
- Karyškovs'kyj 1973 = P. J. Karyškovs'kyj, *Cars'ki sarmaty u Strabona*, in Inozemna filologija, 32. Pitannia klassyčnoj filologii LDU, 11, L'viv, 1973, p. 88-93.
- Karyškovskij 1971 = P. O. Karyškovskij, *Istrija i eeo sosedi na rubeže III-II vv. do n. e.*, in VDI, 2, 1971, p. 36-56.
- Karyškovskij 1972 = P. O. Karyškovskij, *O vremeni pojavlenija sarmatskih plemen v stepjab Severnogo Pričernomor'ja*, in Tezisy dokladov XV konferencyi IA AN USSR, Odessa, 1972, p. 31-34.
- Karyškovskij 1982 = P. O. Karyškovskij, *O monetah carja Farzvoja*, in Arheologičeskie pamjatniki Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja, Kiev, 1982, p. 66-82.
- Karyškovskij 1982a = P. O. Karyškovskij, *Ol'vija i Rim*, in Pmajatniki rimskogo i srednevekovogo vremeni v Severo-Zapodnom Pričernomor'e, Kiev, 1982, p. 6-28.

- Karyškovskij 1988 = P. O. Karyškovskij, *Monety Ol'vii*, Kiev, 1988.
- Karyškovskij, Klejman 1985 = P. O. Karyškovskij, I. B. Klejman, *Drevnij gorod Tira*, Kiev, 1985.
- Kasparova 1972 = K. V. Kasparova, *Zarubineckij mogil'nik Velmeči II*, in ASGE, 14, 1972, p. 53-111.
- Kasparova 1976 = K. V. Kasparova, *O verbnej bronologičeskoj granice zarubineckoj kul'tury Pripjatskogo Poles'ja*, in SA, 3, 1976, p. 128-140.
- Kasparova 1977 = K. V. Kasparova, *O fibulah zarubineckogo tipa*, in ASGE, 18, 1977, p. 68-78.
- Kasparova 1978 = K. V. Kasparova, *Nekotorye tipy fibul zarubineckoj kul'tury (k voprosu o rannej date i jugo-zapadnyh svyazajh)*, in Problemy arheologii, Leningrad, 1978, p. 79-89.
- Kasparova 1981 = K. V. Kasparova, *Rol' jugo-zapadnyh svyazej v procese formirovanija zarubineckoj kul'tury*, in SA, 2, 1981, p. 57-79.
- Kasparova 1984 = K. V. Kasparova, *Zarubineckaja kul'tura v bronologičeskoj sisteme kul'tur epohi Latena*, in Arheologičeskij Sbornik, 25, 1984, p. 108-117.
- Kašuba, Kurčatov, Ščerbakova 2001 = M. T. Kašuba, S. I. Kurčatov, T. A. Ščerbakova, *Kočevniki na zapodnoj granice Velikoj stepi (po materialam kurganov u s. Mokra)*, in Stratum +, 4, 2001 (sub tipar).
- KBN = Korpus Bosporskih nadpisej, Moskva-Leningrad, 1965.
- Kenk 1982 = R. Kenk, *Früh-und hochmittelalterliche Gräber von Kudirge im Altai*, in MAVA, 3, 1982.
- Kenk 1982a = R. Kenk, *Frühmittelalterliche Gräber aus West-Tuva*, in MAVA, 4, 1982.
- Kenk 1984 = R. Kenk, *Das Gräberfeld der hunno-sarmatischen Zeit von Kokel', Tuva, Sud-Sibirien*, in MAVA, 25, 1984.
- Kerefov 1985 = B. M. Kerefov, *Čegemskij kurgan-kladbišče sarmatskogo vremena*, in Arheologičeskie issledovanija na novostrojkah Kabardino-Balkarii, Nač'ik, 1985, p. 135-259.
- Kerefov 1988 = B. M. Kerefov, *Pmjatniki sarmatskogo vremena Kabardino-Balkarii*, Nač'ik, 1988.
- Kieseritzky, Watzinger 1909 = G. Kieseritzky, C. Watzinger, *Griechische Grabreliefs aus Südrussland*, Berlin, 1909.
- Klejn 1976 = L. S. Klejn, *Sarmatskij tarand i vopros o proisboždenii sarmatov*, in Skifo-sibirskij zverinyj stil' v iskustve narodov Evrazii, Moskva, 1976, p. 228-234.
- Klepikov 2000 = V. M. Klepikov, *K voprosu o problemah bronologii rannesarmatskoj kul'tury*, in Problemy sarmatskoj arheologii i istorii, II, Samara, 2000.
- Klepikov, Skripkin 1997 = V. M. Klepikov, A. S. Skripkin, *Rannie sarmaty v kontexte istoričeskib sobytij Vostočnoj Evropy*, in Donskie drevnosti, 5, 1997, p. 28-40.
- Klepikov, Skripkin 2002 = V. M. Klepikov, A. S. Skripkin, *Hronologija rannesarmatskib pamjatnikov Nižnego Povolž'ja*, in NAV, 5, 2002, p. 47-81.
- Klose 1934 = J. Klose, *Roms Klientel-Randstaaten am Rhein und am der Donau. Beiträge zu ihrer Geschichte und rechtlichen Stellung im 1. Und 2. Jahrhundert n. Chr.*, Breslau, 1934.
- Klumbach 1974 = H. Klumbach, *Römische Helme aus Niedermanien*, Köln, 1974.
- Knipovič 1949 = T. N. Knipovič, *Tanais*, Moskva-Leningrad, 1949.
- Knipovič 1952 = T. N. Knipovič, *Krasnolakovaja keramika pervyh vekov našej ery iz raskopok Bosporskoj expedicii v 1935-1940*, in MIA, 25, 1952, p. 289-326.
- Knipovič 1966 = T. N. Knipovič, *K voprosu o datirovke ol'vijskogo dekreta v česti Protogena*, in VDI, 1966, 2, p. 142-149.

- Kobylyna 1951 = M. M. Kobylyna, *Raskopki "Vostočnogo" nekropolja Fanagorii v 1948 g.*, in MIA, 19, 1951, p. 241-249.
- Kolobova 1949 = K. M. Kolobova, *Farnak I Pontijskij*, in VDI, 3, 1949, p. 27-35.
- Koltuhov, Toščev 1998 = S. G. Koltuhov, G. N. Toščev, *Kurgannye drevnosti Kryma (po materialam raskopok Severo-Krymskoj ekspedicii v 1993-1995 qq.)*, Zaporož'e, 1998.
- Konovalov 1976 = P. B. Konovalov, *Hunnu v Zabajkaľe*, Ulan-Ude, 1976.
- Kopylov 1987 = V. P. Kopylov, *O vremeni prekrašćenija suščestvovanja varvarskogo tovgovogo centra v del'te Dona v svete Bosporsko-skejskih otnošenij konca IV-nač. III vv. do n. e.*, *Antičnaja civilizacija i varvarskij mir v Podon'je i Priazov'e*, Novočerkassk, 1987, p. 13-15.
- Korpusova 1983 = V. N. Korpusova, *Nekropol' Zolotoe*, Kiev, 1983.
- Korpusova, Petrovskaja 1977 = V. N. Korpusova, E. A. Petrovskaja, *Skefo-sarmatskie i pozdnekočevničeskie pogrebenija*, in Vil'njanskije kurgany v Dneprovskom Nadporož'e, Kiev, 1977, p. 17-21.
- Kosjanenko 1980 = V. M. Kosjanenko, *Krasnolakovaja keramika iz nekropolja Kobjakova gorodišče (po materialam raskopok 1956-1962)*, in SA, 3, 1980, p. 214-224.
- Kosjanenko 1989 = V. M. Kosjanenko, *Hronologija seroglinjanaj keramiki nekropolja Kobjakova gorodišče (raskopki 1956-1962)*, in IROMK, 6, 1989, p. 4-41.
- Kosjanenko, Luk'jaško, Maximenko 1978 = V. M. Kosjanenko, S. I. Luk'jaško, V. E. Maximenko, *Dva šlema iz fondov Rostovskogo oblastnogo Muzeja kraevedenija*, in SA, 2, 1978, p. 265-268.
- Kosjanenko, Flerov 1978 = V. M. Kosjanenko, V. S. Flerov, *Bronzovye litye kotly Nižnego Podon'ja (k voprosu o tipologii i bronologii)*, in SA, 1, 1978, p. 192-205.
- Kossack 1962 = G. Kossack, *Frühe römische Fibeln aus dem Alpenvorland und ihre chronologische Bedeutung für die germanischen Kulturverhältnisse*, in *Aus Bayerns Frühzeit*, München 1962, p. 125-137.
- Kostenko 1978 = V. I. Kostenko, *Komplex s falarami iz sarmatskogo pogrebenija u s. Bulabovka*, in *Kurgannye drevnosti stepnogo Podneprov'ja III – I tys. do n. e.*, Dnepropetrovsk, 1978, p. 78-85.
- Kostenko 1979 = V. I. Kostenko, *Sarmaty v meždureč'e Orel'i i Smary*, in *Kurgannye drevnosti stepnogo Podneprov'ja III-I v. do n. e.*, Dnepropetrovsk, 1979, p. 125-140.
- Kostenko 1979a = V. N. Kostenko, *Naibolie ranije sarmatskie pogrebenija v bassejne Orel'i i Smary*, in SA, 4, 1979, p. 189-200.
- Kostenko 1980 = V. N. Kostenko, *Kul't ognja i konja v pogrebenijah sarmatskogo vremeni meždureč'ja Orel'i i Smary*, in *Kurgany stepnogo Podneprov'ja*, Dnepropetrovsk, 1980, p. 83-86.
- Kostenko 1981 = V. N. Kostenko, *Sarmatskie pamjatniki meždureč'ja Dona i Dnepra III v. do n. e. – serediny III v. n. e.*, *Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskijh nauk*, Kiev, 1981.
- Kostenko 1982 = V. N. Kostenko, *Rannesarmatskij period v Severnom Pričernomor'e*, in *Drevnosti stepnogo Podneprov'ja*, Dnepropetrovsk, 1982, p. 69-75.
- Kostenko 1983 = V. N. Kostenko, *Sarmatskie pamjatniki Dnepro-Donskogo meždureč'ja III v. do n. e. – serediny III v. n. e.*, Dnepropetrovsk, 1983.
- Kostenko 1983a = V. N. Kostenko, *Sarmatskie pogrebenija Prioreľ'ja*, in *Drevnosti stepnogo Podneprov'ja III-I tys. do n. e.*, Dnepropetrovsk, 1983, p. 59-65.
- Kostenko 1984 = V. N. Kostenko, *Srednesarmatskij period v Severnom Pričernomor'e (istoriko arheologičeskij očerke)*, in *Problemy arheologii Podneprov'ja*,

- Dnepropetrovsk, 1984, p. 157-166.
- Kostenko 1986 = V. N. Kostenko, *Sarmaty Samarsko-Orel'skogo meždureč'ja III vv. do n. e. – IV v. n. e.*, Dnepropetrovsk, 1986.
- Kostenko 1993 = V. N. Kostenko, *Sarmaty v Nižnem Podneprov'e (po materialam Ust'-Kamenskogo mogil'nika)*, Dnepropetrovsk, 1993.
- Kostrzewski 1919 = J. Kostrzewski, *Die ostgermanische Kultur der Spätlatènzeit*, I, Leipzig – Würzburg, 1919.
- Koščević 1980 = R. Koščević, *Antičke fibule s područja Šiška*, Zagreb, 1980.
- Kovaleva, Kostenko 1976 = I. F. Kovaleva, V. I. Kostenko, *Novye istočniki po istorii sarmatskikh plemen Severnogo Pričernomor'ja (k issledovaniju Podgorodnenskikh sarmatskikh mogil'nikov)*, in *Nekotorye voprosy Otečestvennoj istoriografii i istočnikovedenija*, Dnepropetrovsk, 1976, p. 79-94.
- Kovpanenko 1986 = G. T. Kovpanenko, *Sarmatskoe pogrebenie I v. n. e. na Južnom Buge*, Kiev, 1986.
- Kozenkova 1980 = V. I. Kozenkova, *Komplex sarmatskogo vremeni iz stanicy Novotitarovskoj (Krasnodarskij kraj)*, in *Severnyj Kavkaz v drevnosti i v srednie veka*, Moskva, 1980, p. 72-91.
- Krapivina 1993 = V. V. Krapivina, *Ol'vija. Material'naja kul'tura I-IV vv. n. e.*, Kiev, 1993.
- Krapivina 1994 = V. V. Krapivina, *Pro etničnyj sklad naseleennja Ol'vii v persi stolittja novoi ery*, in *Arheologija (Kiev)*, 2, 1994, p. 123-129.
- Kraskovská 1978 = L. Kraskovská, *Roman Bronze Vessels from Slovakia*, BAR, Int. Ser., Suppl. 44, Oxford, 1978.
- Krekovič 1997 = E. Krekovič, *The Structure of Roman Import in Slovakia*, in *Roman Frontier Studies*, XVI, 1995, Oxford, 1997, p. 233-236.
- Kropotkin 1970 = V. V. Kropotkin, *Rimskie importnye izdelija v Vostočnoj Evrope (II v. do n. e. - V v. n. e.)*, *Arheologija SSSR*, SAI D1-27, Moskva, 1970.
- Kruglikova 1957 = I. T. Kruglikova, *Remeslenoe proizvodstvo prostoj keramiki v Pantikapee v VI-III vv. do n. e.*, in *MIA*, 56, 1957, p. 96-138.
- Kruglikova 1975 = I. T. Kruglikova, *Sel'skoe hozjajstvo Bospora*, Moskva, 1975.
- Kryžickij, Bujskih, Burakov, Otreško 1989 = S. D. Kryžickij, S. B. Bujskih, A. V. Burakov, V. M. Otreško, *Sel'skaja okrugol'vii*, Kiev, 1989.
- Kubyšev, Pokljac'kyj, Symonenko 1987 = A. I. Kubyšev, O. V. Pokljac'kyj, O. V. Symonenko, *Pro vzajemnyj odnosiny sarmatov z naseleennyjam zarubineckoj kul'tury*, in *Arheologija (Kiev)*, 58, 1987, p. 56-63.
- Kuharenko 1959 = Ju. V. Kuharenko, *Rasprostranenie latenskikh veščej na territorii Vostočnoj Evropy*, in *SA*, 1, 1959, p. 31-51.
- Kuharenko 1960 = Ju. V. Kuharenko, *K voprosu o proischoždenii Zarubineckoj kul'tury*, in *SA*, 1, 1960, p. 289-300.
- Kuharenko 1964 = Ju. V. Kuharenko, *Zarubineckaja kul'tura*, *Arheologija SSSR*, SAI, D1-19, Moskva, 1964.
- Kuklina 1985 = I. V. Kuklina, *Etnogeografija Skifii*, Leningrad, 1985.
- Kulakovskij 1899 = Ju. Kulakovskij, *Alamy po svedenijam klassičeskikh i vizantijskikh pisatelej*, Kiev, 1899.
- Kulatova, Suprunenko 1999 = I. N. Kulatova, A. B. Suprunenko, *Rannesarmatskie pamjatniki Vorsklijsko-Sul'skogo meždureč'ja*, in *Problemy skifo-sarmatskoj arheologii Severnogo Pričernomor'ja. K 100-letiju B. N. Grakova*, Zaporož'e, 1999, p. 148-154.
- Kurčatov 1990 = S. I. Kurčatov, *Otčet o rezul'tatah arheologičeskikh issledovanij kurganov bliz sel Palanka i Novye Šal'viry Drokienskogo rajona MSSR, v 1990 godu (mss.)*, in *Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova*.

- Kurčatov, Simonenko, Čirkov 1995 = S. I. Kurčatov, A. V. Simonenko, A. Ju. Čirkov, *Sarmatskij voins'kij mogil'nik na Seredn'omu Pruti*, în *Arheologija* (Kiev), 1, 1995, p. 112-123.
- Kurčatov, Bubulici 1997 = S. Kurčatov, V. Bubulici, *Necropola de la Bădrăgii Vechi și problema fazei finale a culturii sarmatice*, în *Vestigii arheologice din Moldova*, Chișinău, 1997, p. 220-233.
- Kuznecov 1992 = V. A. Kuznecov, *Očerki istorii alan*, Vladikavkaz, 1992.
- Kuznecova 1980 = T. M. Kuznecova, *Zerkala iz sarmatskih pogrebenij Stavropol'ja*, în *KSIA*, 162, 1980, p. 101-104.
- Kuznecova 1987 = T. M. Kuznecova, *Zerkala iz skifskih pamjatnikov VI-III vv. do n. e. : Klasifikacija i hronologičeskoe raspredelenie*, în *SA*, 1, 1987, p. 35-47.
- Kuznecova 1988 = T. M. Kuznecova, *Zerkala v pogrebal'nom obrjade sarmatov*, în *SA*, 4, 1988, p. 52-61.
- Kuz'mina 1966 = E. E. Kuz'mina, *Metaličeskie izdelija eneolita i bronzovogo veka Srednej Azii*, *Arheologija SSSR*, SAI, vyp. 4-9, Moskva, 1966.
- Küthmann 1958 = H. Küthmann, *Beiträge zur hellenistisch-römischen Toreutik. I*, în *JahrbRGZM*, 5, 1958, p. 94-127.
- Kyzlasov 1960 = L. P. Kyzlasov, *Taštykskaja epoha v istorii Hakasso-Minusinskoj kotloviny*, Moskva, 1960.
- Lamouri 1979 = N. Lamouri, *K istorii Pontijskogo carstva*, Tbilisi, 1979.
- Larina, Manzura 1987 = O. V. Larina, I. V. Manzura, *Otčet o polevyh issledovanijah Orgeevskoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1987 godu u s. Bravicyeni Orgeevskogo rajona MSSR* (mss.), în *Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova*.
- Larina, Haheu, Todorova 1988 = O. V. Larina, V. P. Haheu, T. D. Todorova, *Otčet o polevyh issledovanijah Orgeevskoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1988 godu v zone stroitel'stva orositel'noj sistemy v kolhoze Puti k komunizmu Orgeevskogo rajona (s. Brăviceni)* (mss.), în *Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova*.
- L'art Scythe 1986 = L'art Scythe, Leningrad, 1986.
- Latham, Paterson 1970 = J. D. Latham, W. F. Paterson, *Saracen Archery*, London, 1970.
- Latyšev 1887 = V. V. Latyšev, *Issledovanie ob istorij i gosudarstvennom stroe goroda Ol'vij*, Sankt-Petersburg, 1887.
- Latyšev 1890 = V. V. Latyšev, *K istorii goroda Ol'vij*, în *Jurnal Ministerstva narodnogo prosvesčeniija*, 2, 1890.
- Latyšev 1893 = V. V. Latyšev, *Scythica et Caucasica – Izvestija drevnih pisatelej, grečeskih i latinskikh o Skifij i Kavkaze*, I, Sankt-Petersburg, 1893.
- Latyšev 1904 = V. V. Latyšev, *Scythica et Caucasica – Izvestija drevnih pisatelej, grečeskih i latinskikh o Skifij i Kavkaze*, II, Sankt-Petersburg, 1904.
- Latyšev 1909 = V. V. Latyšev, *K istorii goroda Ol'vij*, în *ПОНТИКА. Zbornik naučnyh i kritičeskih statej po istorii, arheologii, geografii i epigrafike Skifii, Kavkaza; grečeskih kolonij na poberež'jah Černogo morja*, Sankt-Peterburg, 1909, p. 55-59.
- Latyšev 1947 = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, în *VDI*, 1, 1947, p. 263-316.
- Latyšev 1947a = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, în *VDI*, 2, 1947, p. 249-332.
- Latyšev 1947b = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, în *VDI*, 3, 1947, p. 235-315.
- Latyšev 1947c = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, în *VDI*, 4, 1947, p. 171-289.

- Latyšev 1948 = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, in VDI, 1, 1948, p. 223-315.
- Latyšev 1948a = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, in VDI, 2, 1948, p. 215-314.
- Latyšev 1948b = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, in VDI, 3, 1948, p. 217-330.
- Latyšev 1948c = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, in VDI, 4, 1948, p. 225-298.
- Latyšev 1949 = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, in VDI, 1, 1949, p. 185-293.
- Latyšev 1949a = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, in VDI, 2, 1949, p. 271-356.
- Latyšev 1949b = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, in VDI, 3, 1949, p. 206-308.
- Latyšev 1949c = V. V. Latyšev, *Izvestija drevnih pisatelej o Skifij i Kavkaze*, in VDI, 4, 1949, p. 227-305.
- Lăpuşnean 1973 = V. L. Lăpuşnean, *Issledovanie mogil'nika u s. Selište*, in AIM v 1970-1971 g.; Kişinev, 1973, p. 100-113.
- Leschhorn 1993 = W. Leschhorn, *Äntike Aren*, Stuttgart, 1993.
- Levenok 1973 = V. P. Levenok, *Novo-Nikol'skij mogil'nik sarmatskogo vremeni na Verbnem Donu*, in KSIA, 133, 1973, p. 86-93.
- Levinschi, Agulnicov 1996-1997 = A. Levinschi, S. Agulnicov, *Complexe sarmatice timpurii în tumulii Nistrului de Jos*, in Tyragegia, VI-VII, 1996-1997, p. 97-93.
- Leviţkii, Manzura, Demcenko 1996 = O. Leviţki, I. Manzura, T. Demcenko, *Necropola tumulară de la Sărăteni*, Bucureşti, 1996.
- Liberov 1949 = P. D. Liberov, *Skifskie kurgany Kievščiny*, in KSIIMK, 30, 1949, p. 93-104.
- Liberov 1954 = P. D. Liberov, *Hronologija pamjatnikov Podneprov'ja skifskogo vremeni*, in VSSA, Moskva, 1954, p. 132-167.
- Liberov 1965 = P. D. Liberov, *Pmajatniki skifskogo vremeni na srednem Donu*, Arheologija SSSR, SAI, D1-31, Moskva, 1965.
- Liberov 1969 = P. D. Liberov, *Savromaty li sarmaty*, in MIA, 151, 1969, p. 27-37.
- Lica 1989 = V. Lica, *Die dakischen Geisel im Römischen Reich*, in StCl, XXVI, 1989, p. 35-44.
- Lica 1996 = V. Lica, *Relaţiile Imperiului cu dacii în timpul Flavienilor*, in EphemNap, VI, 1996, p. 113-121.
- Limbers 1988 = N. Ju. Limbers, *Konskie pogrebenija iz mogil'nika gorodišča Nr. 3 u but. im. Lenina*, in Problemy arheologii i etnografii Severnogo Kavkaza, Krasnodar, 1988, p. 35-54.
- Limbers, Marčenko 1989 = N. Ju. Limbers, I. I. Marčenko, *Sirakskij sojuz plemen na Severnom Kavkaze*, in Skifija i Bospor. Arheologičeskie materialy k konferencii pamjati akademika M. I. Rostovceva, Novočerkassk, 1989, p. 123-125.
- Limbers, Marčenko 1989a = N. Ju. Limbers, I. I. Marčenko, *Hronologija mečej iz sarmatskib pamjatnikov Prikuban'ja*, in I Kubanskaja arheologičeskaja konferencija, Krasnodar, 1989.
- Lindeberg 1973 = I. Lindeberg, *Die Eifubr römischer Bronzegefäße nach Gotland*, in SaalbJahrb, XXX, 1973, p. 5-69.
- Lisicyan 1980 = I. P. Lisicyan, *Rannesarmatskie pogrebenija v uročiče Saždy Gur'evskoj obl.*, in SA, 1, 1980, p. 258-263.
- Litvinskij 1962 = B. A. Litvinskij, *Kantjujsko-sarmatskij farn*, Dušanbe, 1962.
- Litvinskij 1965 = B. A. Litvinskij, *Sredneaziatskie železnye nakonečniki strel*, in SA,

- 2, 1965, p. 75-91.
- Litvinskij 1966 = B. A. Litvinskij, *Složnosostavnoj luk v drevnej Srednej Azii*, in SA, 4, 1966, p. 51-69.
- Litvinskij 1968 = B. A. Litvinskij, *Kangjujsko-sarmatskij farn (k istoriko-kul'turnym svjazjam plemen Južnoj Rossii i Srednej Azii)*, Dušanbe, 1968.
- Litvinskij 1971 = B. A. Litvinskij, *Hronologija i klassifikacija sredneazijskih zerkal*, in Material'naja kul'tura Tadžikistana, Dušanbe, 1971, p. 34-67.
- Litvinskij 1978 = B. A. Litvinskij, *Orudija truda i utvar' iz mogil'nikov Zapodnoj Fergany*, Moskva, 1978.
- Litvinskij 1986 = B. A. Litvinskij, *Antike und frühmittelalterliche Grabhügel im westlichen Fergana-Becken, Tadžikistan*, in MAVA, 16, 1986.
- Litvinskij, Sedov 1984 = B. A. Litvinskij, A. V. Sedov, *Kul'ty i ritualy kušanskoj Baktrii*, Moskva, 1984.
- Lloyd-Morgan 1977 = G. Lloyd-Morgan, *Mirrors in Roman Britain*, in Roman Life and Art in Britain, BAR, 41, (II), Oxford, 1977, p. 231-252.
- Lloyd-Morgan 1980 = G. Lloyd-Morgan, *Roman Mirrors and Pictish Symbol*, in *A note on Trade and Contact*, (ed. W. S. Hanson, L. J. F. Keppie). Roman Frontier Studies, 1979, BAR Int. Ser., 71, (I), Oxford, 1980, p. 97-106.
- Lloyd-Morgan 1981 = G. Lloyd-Morgan, *Roman Mirrors and the Third Century*. in The Roman West in Third Century: Contributions from Archaeology and History. BAR Int. Ser., 109, Oxford, 1981.
- Lloyd-Morgan 1981a = G. Lloyd-Morgan, *The Mirrors: Description of the Collections in the Rijksmuseum G. M. Kam at Nijmegen*, IX, Nijmegen, 1981.
- Lucan = Lucain, *La guerre civile (La Pharsale)*, I-II, Paris, 1926-1929.
- Lund Hansen 1987 = U. Lund Hansen, *Römischer Import im Norden. Nordiske Forditmsinder*, Serie B 10, Kopenhagen, 1987.
- Lupu 1989 = N. Lupu, *Tilișca. Așezările arheologice de pe Cățanaș*, București, 1989.
- Luttwak 1976 = E. N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First Century AD to the Third*, Baltimore-London, 1976.
- Lysenko 2002 = N. N. Lysenko, *Alanskii pobod Nerona*, in NAV, 5, 2002, p. 95-116.
- Macrea, Protase, Rusu 1961 = M. Macrea, D. Protase, M. Rusu, *Șantierul arheologic Porolissum*, in MCA, VII, 1961, p. 361-390.
- Mačinskij 1971 = D. A. Mačinskij, *O vremeni pervogo aktivnogo vystuplenija sarmatov v Podneprov'e po svidetel'stvam antičnyh pismenyh istočnikov*, in ASGE, 13, 1971, p. 30-54.
- Mačinskij 1973 = D. A. Mačinskij, *Kel'ty na zemljah k vostoku ot Karpat*, in ASGE, 15, 1973, p. 52-64.
- Mačinnskij 1974 = D. A. Mačinskij, *Nekotorye problemy etnogeografij Vostočnoevropejskih stepei vo II v. do n. e. - I v. n. e.*, in ASGE, 16, 1974, p. 122-132.
- Maenchen-Helfen 1973 = O. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns*, Berkeley, 1973.
- Mahno 1960 = E. V. Mahno, *Razkopki pam'jatok epohi bronzy ta sarmat'skogo času v s. Ust' Kam'jancy*, in AP URSSR, IX, 1960, p. 14-38.
- Majewski 1960 = K. Majewski, *Importy rzymskie w Polsce*, Warszawa-Wroclaw, 1960.
- Maleev, Pioro 1973 = Ju. M. Maleev, I. S. Pioro, *Sarmats'ke pohovannja v s. Burjakivka na Ternopil'sčyni*, in Arheologija (Kiev), 12, 1973, p. 73-76.
- Maljukevič 1991 = A. E. Maljukevič, *O torgovyh kontaktah poselenij Nižnego Podnestrov'ja v pervye veka n. e.*, in Severo-Zapodnoe Pričernomor'e kontaktnaja zona drevnih kul'tur, Kiev, 1991, p. 71-82.

- Malyšev, Rozanova, Terehova 1997 = A. A. Malyšev, L. S. Rozanova, N. N. Terehova, *Nastupatel'noe vooruženje iz pogrebenij (I-III vv. n. e.) Cemdolinskogo mogil'nika*, in SA, 1, 1997, p. 203-217.
- Mancevič 1976 = A. P. Mancevič, *Nahodka v Zaporožskom kurgane (k voprosu o sibirskoj kollekcii Petra I)*, in Skifo-sibirskij zverinyj stil' v iskustve narodov Evrazii, Moskva, 1976, p. 164-193.
- Manzura, Kločko, Savva 1992 = I. V. Manzura, E. O. Kločko, E. N. Savva, *Kamenskie kurgany*, Kišinev, 1992.
- Marcenko 1995 = I. I. Marcenko, *A Kubány-vidék sarmata katakombái*, in StudArch, I, 1995, p. 303-324.
- Marčenko 1956 = I. D. Marčenko, *Raskopki vostočnogo nekropolja Fanagorii v 1950-1951gg.*, in MIA, 57, 1956, p. 102-127.
- Marčenko 1984 = I. I. Marčenko, *Vpusknye sarmatskie pogrebenija Pravoberežja Kubani (Kalininskaja kurgannaja grupa)*, in Arheologo-etnografičeskie issledovanija Severnogo Kavkaza, Krasnodar, 1984, p. 37-71.
- Marčenko 1987 = I. I. Marčenko, *K voprosu o datirovke Elitnogo i Novodžerelievskogo kompleksov*, in Drevnosti Kubani, Krasnodar, 1987, p. 49-50.
- Marčenko 1988 = I. I. Marčenko, *Problemy etničeskoj istorii siraksskogo sojuza v Prikuban'e*, in Problemy arheologij i etnografij Severnogo Kavkaza, Krasnodar, 1988, p. 68-83.
- Marčenko 1988a = I. I. Marčenko, *Sarmaty stepej pravoberežja Nižnej Kubani vo vtoroj polovine IV v. do n. e. – III v. n. e. (Po materialam kurgannyh nekroploej)*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskih nauk, Leningrad, 1988.
- Marčenko 1996 = I. I. Marčenko, *Siraki Kubani (po materialam kurgannyh pogrebenij Nižnej Kubani)*, Krasnodar, 1996.
- Marčenko 1974 = K. K. Marčenko, *Frakijcy na territorii Nižnego Pobužja vo vtoroj polovine VII-I v. do n. e.*, in VDI, 2, 1974, p. 149-161.
- Marčenko 1975 = K. K. Marčenko, *Klassifikacija lepnoj keramiki Ol'vii vtoroj poloviny IV – pervoj poloviny I v. do n. e.*, in KSIA, 143, 1975, p. 70-76.
- Marčenko 1985 = K. K. Marčenko, *Ojketi dekreta v česti Protogena (IOSPE, P, 32). K voprosu o zavisimom naselenie Ol'vii ellinističeskogo vremeni*, in Pričernomor'e v epohu ellinizma, Tbilisi, 1985, p. 242-256.
- Marčenko 1987 = K. K. Marčenko, *Bosporskie kolonij v del'te Dona*, in Antičnaja civilizacija i varvarskij mir v Podon'e-Priazov'e, Novočerkassk, 1987, p. 8-10.
- Marčenko 1987a = K. K. Marčenko, *Lepnaja keramika*, in Kul'tura naselenija Ol'vii vtoroj i ee okruzi v arhaičeskoe vremja, Kiev, 1987, p. 104-116.
- Marčenko 1988 = K. K. Marčenko, *Varvary v sostave naselenija Berezani i Ol'vii vo vtoroj polovine VII – pervoj polovine I v. do n. e. (po materialam lepnoj keramiki)*, Leningrad, 1988.
- Marić 1963 = Z. Marić, *Keltski elementi u mladem željeznom dobu Bosne i Hercegovine*, in GZM, N. S., XVIII, 1963.
- Markevič 1983 = V. I. Markevič, *Otčet Moldavskoj arheologo-etnografičeskoj ekspedicii o polnyh issledovanijah v 1983 godu (mss.)*, in Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Markevič 1984 = V. I. Markevič, *Otčet o polnyh issledovanijah Moldavskoj arheologo-etnografičeskoj ekspedicii provedenyh v 1984 godu (mss.)*, in Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Marshall 1969 = F. H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan and Roman, in the Departments of Antiquities British Museum*, Oxford, 1969.

- Maximenko 1983 = V. E. Maximenko, *Savromaty i sarmaty na Nižnem Donu*, Rostov, 1983.
- Maximenko 1986 = V. E. Maximenko, *K voprosu o vremeni ustanovlenija političeskogo gospodstva sarmatov v stepjah Severnogo Pričernomor'ja*, in *Meždunarodnye otnošenija v bassejne Černogo morja v drevnosti i srednevekov'e*, Rostov na Donu, 1986, p. 36-43.
- Maximenko 1988 = V. E. Maximenko, *Savromaty i sarmaty na Nižnem Donu problemy etničeskoj interpretacij pamjatnikov*, in *Problemy sarmatskoj arheologij i istorii. Tezisy dokladov Vsesojuznoj konferencii*, Azov, 1988, p. 107-117.
- Maximenko 1998 = V. E. Maximenko, *Sarmaty na Donu (arheologija i problemy etničeskoj istorii)*, (= *Donskie drevnosti*, 6), 1998.
- Maximov 1966 = E. K. Maximov, *Sarmatskie bronzovyje kotly i ih izgotovlenie*, in *SA*, 1, 1966, p. 51-60.
- Maximov 1969 = E. V. Maximov, *Hronologija drevnostej žarubineckoj kul'tury*, in *MIA*, 160, 1969.
- Maximov 1975 = E. V. Maximov, *K voprosu o žarubineckih gorodiščah na Srednem Podneprov'e*, in *Skifskij mir*, Kiev, 1975.
- Maximov 1978 = E. V. Maximov, *Vzaimovidnosyny žarubinec'kyh ta stepovyh plemen Podniprov'ja*, in *Arheologija (Kiev)*, 24, 1978, p. 45-55.
- Maximov 1982 = E. V. Maximov, *Zarubineckaja kul'tura na territorij USSR*, Kiev, 1982.
- Medelet, 1993 = F. Medelet, *Au sujet d'une grand spirale dacique en argent du Musée National Belgrade*, in *Caietele Banatica*, Reșița, 1993, p. 5-39.
- Medelet, 1994 = F. Medelet, *În legătură cu o mare spirală dacică din argint aflată în Muzeul Național din Belgrad*, in *Analele Banatului*, III, 1994, p. 192-230.
- Medelet, 1995 = F. Medelet, *Sarea Daciei preistorice*, in *Analele Banatului*, IV, 1995, p. 285-301.
- Medvedev 1990 = A. P. Medvedev, *Sarmaty i lesostep'*, Voronež, 1990.
- Medvedev 1997 = A. P. Medvedev, *Novye materialy o fnale lesostepnoj Skifii*, in *Donskie drevnosti*, 5, 1997, p. 50-66.
- Medvedev, Yefimov 1986 = A. P. Medvedev, K. Yu. Yefimov, *A Sarmatian barrow with Roman and Chinese imports in the Middle Don Region*, in B. A. Raev, *Roman Imports in the Lower Don Basin*, BAR, Int. Ser., 278, Oxford, 1986, p. 83-84.
- Meljukova 1953 = A. I. Meljukova, *Pmjatniki skifskogo vremeni na Srednem Dnestre*, in *KSIIMK*, 51, 1953, p. 60-73.
- Meljukova 1958 = A. I. Meljukova, *Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Srednego Podnestrov'ja*, in *MIA*, 64, 1958, p. 5-102.
- Meljukova 1962 = A. I. Meljukova, *Skifskie kurgany Tiraspol'siny*, in *MIA*, 115, 1962, p. 114-166.
- Meljukova 1962a = A. I. Meljukova, *Sarmatskoe pogrebenie iz kurgana u s. Olonešty (Moldavskaja SSR)*, in *SA*, 1, 1962, p. 195-208.
- Meljukova 1964 = A. I. Meljukova, *Vooruženie skifov*, *Arheologija SSSR*, SAI, D1-4, Moskva, 1964.
- Meljukova 1969 = A. I. Meljukova, *K voprosu o granice meždu skifami i getami*, in *MIA*, 150, 1969, p. 61-80.
- Meljukova 1981 = A. I. Meljukova, *Krasnokutskij kurgan*, Moskva, 1981.
- Meljukova 1984 = A. I. Meljukova, *Sarmatskoe pogrebenie na poselenii Nadlimanskoe III*, in *Drevnosti Evrazii v skifo-sarmatskoe vremja*, Moskva, 1984, p.

- 188-191.
- Mezquiriz 1985 = M. A. Mezquiriz, *Terra sigillata Hispanica*, in Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale. Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero), Roma, 1985, p. 97-174.
- Mihailov 1961 = G. Mihailov, *La Thrace aux IVe-IIIe siècles avant notre ère*, in Athenaeum, 39, 1961, p. 33-44.
- Mihlin 1975 = B. Ju. Mihlin, *Sarmatskoe pogrebenie v Južnom Donbase*, in SA, 4, 1975, p. 185-192.
- Mihlin 1980 = B. Ju. Mihlin, *Fibuly Beljauskogo mogilnika*, in SA, 3, 1980, p. 194-213.
- Milčev 1973 = A. Milčev, *Novootkrito sreb'no trakijsko s'krovišče ot s. Jakimovo III, Mihajlovgradskogo*, in Arheologija (Sofia), XV, 1, 1973, p. 1-14.
- Minns 1913 = E. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913.
- Mirčev 1947 = M. Mirčev, *Dve cenni nabodki ot Varna*, in Izvestija na kamarata na narodnata kultura (seria humanitarni nauki), I, Sofia, 1947.
- Mirošina 1985 = T. V. Mirošina, *Sarmatskie pogrebenija Alexandrovskogo rajona Stavropol'skogo kraja*, in KSIA, 185, 1985, p. 95-100.
- Mirošina, Deržavin 1988 = T. V. Mirošina, V. L. Deržavin, *Sarmatskie pogrebenija iz mogil'nika Veselaja Rošča III*, in SA, 4, 1988, p. 146-156.
- Mócsy 1954 = A. Mócsy, *K voprosu o periodizacii rannesarmatskoj epobi*, in ActaArchHung, IV, 1954, p. 115-128.
- Mócsy 1974 = A. Mócsy, *Pannonia und Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London-Boston, 1974.
- Moga 1979 = V. Moga, *Piese de argint din cetatea dacică de la Piatra Craivii*, in ActaMN, XVI, 1979, p. 513-518.
- Molev 1986 = E. A. Molev, *Bospor i varvary Severnogo Pričernomor'ja nakanune pobodov Diofanta*, in Meždunarodnye otnošenija v bassejne Černogo morja v drevnosti i srednie veka, Rostov na Donu, 1986, p. 54-64.
- Morintz 1959 = S. Morintz, *Nekotorye voprosy istorii sarmatskogo naslenija v Moldove i Muntenii v svjazi s fokšanskim pogrebeniem*, in Dacia, N. S., III, 1959, p. 451-470.
- Morintz, Ionescu 1968 = S. Morintz, B. Ionescu, *Cercetări arheologice în împrejuriile oraşului Olteniţa (1958-1967)*, in SCIV, 19, 1, 1968, p. 95-128.
- Moškova 1962 = M. G. Moškova, *O rannih vtulčatyh nakonečnikah strel*, in KSIA, 89, 1962, p. 77-82.
- Moškova 1963 = M. G. Moškova, *Pamjatniki prohorovskoj kul'tury*, Arheologija SSSR, SAI D1-10, Moskva, 1963.
- Moškova 1974 = M. G. Moškova, *Proishoždenie rannesarmatskoj (prohorovskoj) kul'tury*, Moskva, 1974.
- Moškova 1983 = M. G. Moškova, *K voprosu o katakombnyh pogrebal'nyh sooruzenijah kak specifičeskom etničeskom opredelitele*, in Istorija i kul'tura sarmatov, Saratov, 1983, p. 18-34.
- Moškova 1984 = M. G. Moškova, *Predislovie*, in K. F. Smirnov, *Sarmaty i utverždenie ih političeskogo gospodstva v Skifii*, Moskva, 1984, p. 8.
- Moškova 1989 = M. G. Moškova, *Puti i osobenosti razvitiija savromato-sarmatskoj kul'turno-istoričeskoj obščnosti*. Naučnyj doklad predstavlenyj v kačestve disertacii na soiskanie ušenoj stepeni doktora istoričeskih nauk, Moskva, 1989.
- Moškova, Maximenko 1973 = M. G. Moškova, V. E. Maximenko, *Sarmatskie pogrebenija Jasyrenskih kurganov Nižnego Dona*, in KSIA, 133, 1973, p. 72-79.

- Mordvinceva 1994 = V. I. Mordvinceva, *Serebrjanye falary iz Žutovskogo kurgannogo mogil'nika*, in PAV, 8, 1994, p. 96-100.
- Mordvinceva 1996 = V. I. Mordvinceva, *Falary kionskoj uprjaži na territorii stepnoj Evrazii v III v. do n. e. – II v. n. e.*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Sankt-Peterburg, 1996.
- Mordvinceva 1996a = V. I. Mordvinceva, *O vtoričnom ispol'zovanii abemenidskih bljud iz Prohorovskogo kurgana*, in RA, 2, 1996, p. 155-159.
- Mordvinceva 1996b = V. I. Mordvinceva, *Falary s izobraženiem Bellerofonta iz sarmatskogo pogrebenija u sela Volodarka v Zapodnom Kazahstane*, in RA, 4, 1996, p. 143-156.
- Mordvinceva 1997 = V. I. Mordvinceva, *O meste izgotovlenija falarov Jančokrakskogo klada*, in Stratum + PAV, Sankt-Peterburg-Kišinev, 1997, p. 106-115.
- Mordvinceva 2001 = V. I. Mordvinceva, *Sarmatische Phaleren*. Archäologie in Eurasien, Band 11, Berlin, 2001.
- Mordvinceva 2001a = V. I. Mordvinceva, *Dekorativnye plastiny iz Bubueča*, in RA, 2, 2001, p. 108-114.
- Mordvinceva 2001b = V. I. Mordvinceva, *Stilističeskie grupy falarov III-I vv. do n. e. iz muzeev Rossii i Ukrainy*, in Juvelirnoe iskusstvo i material'naja kul'tura, Sankt-Peterburg, 2001, p. 161-166.
- Mordvinceva, Sergackov 1995 = V. I. Mordvinceva, I. V. Sergackov, *Bogatoe sarmatskoe pogrebenie u stancii Berdija*, in RA, 4, 1995, p. 114-124.
- Mordvinceva, Zdanovič, Tairov 1997 = V. I. Mordvinceva, G. B. Zdanovič, A. D. Tairov, *Falar elliničeskoj raboty s beregov r. Išim*, in RA, 4, 1997, p. 176-180.
- Mordvinceva, Perevodčikova 2001 = V. I. Mordvinceva, E. V. Perevodčikova, *O nekotoryh čertah drevnego frakijskogo iskusstva na falarah Severnogo Pričernomor'ja II-I vv. do n. e.*, in Bosporskij fenomen: Kolonizacija regiona. Formirovanie polisov. Obrazovanie gosudarstva, Sankt-Peterburg, 2001, p. 185-187.
- Morošan 1938 = N. N. Morošan, *Semn ieroglific dintr-un kurgan din Basarabia*, Chişinău, 1938.
- Morošan 1939 = N. N. Morošan, *Geologia și preistoria regiunii Copanca*, Chişinău, 1939.
- Muhopad 1986 = S. E. Muhopad, *Sarmatskie pogrebenija s bronzovymi kotlami v Orel'-Samarskom meždureč'e*, in Problemy arheologii Podneprov'ja, Dnepropetrovsk, 1986, p. 136-143.
- Mușețeanu, Lungu 1977 = C. Mușețeanu, R. Lungu, *Arme sarmatice descoperite în județul Ialomița*, in SCIVA, 28, 1977, 2, p. 247-251.
- Murzin 1992 = V. Ju. Murzin, *Proišoždenie i rannjaja istorija skijiv*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Kiev, 1992.
- Nečaeva 1961 = L. G. Nečaeva, *Ob etničeskoj prinadležnosti podbojnyh i katakombnyh zaboronenij sarmatskogo vremeni v Nižnem Povolž'e i na Severnom Kavkaze*, in Issledovanija po arheologii SSSR, Leningrad, 1961, p. 151-159.
- Nefedkin 1999 = A. K. Nefedkin, *Kampanija Arriana po otraženiju alanskogo nabega na Kappadokiju v 135 g.*, in Stratum, 3, 1999, p. 173-188.
- Nefedova 1992 = E. S. Nefedova, *K voprosu o brasletah "Latenskogo stilja"*, in Problemy hronologii epohi Latena i rimskogo vremeni, Sankt-Peterburg, 1992, p. 21-34.
- Nefedova 1993 = E. S. Nefedova, *Bubuečskij kompleks (istorija nabočki i izučenija, zadači interpretacii)*, in Antičnaja civilizacija i varvarskij mir, II,

- Novočerkassk, 1993, p. 15-20.
- Nefedova 1994 = E. S. Nefedova, *Plastina iz kompleksa u sela Bubueč*, în Anticănaia civilizacija i varvarskij mir, Novočerkassk, 1994.
- Nikolov 1961 = D. Nikolov, *Trakijski kolesnici kraj Stara Zagora*, în Arheologija (Sofia), 3, 1961, p. 8-17.
- Nowakowski 1988 = A. Nowakowski, *Metallglocken aus der römischen Kaiserzeit im europäischen Barbaricum*, în ArchPolona, XXVII, 1988, p. 69-146.
- Oblomskij 1983 = A. M. Oblomskij, *O bronologii nekotoryh tipov fibul žarubineckoj kul'tury*, în SA, 1, 1983, p. 103-121.
- Oboldueva 1955 = T. G. Oboldueva, *Kurgany epohi bronzy na r. Kogil'nik*, în IMF, 5(25), 1955, p. 31-48.
- Očerki 1956 = *Očerki istorii SSSR. Pervobytno-obščinyj stroj i drevnejšie gosudarstva na teritorii SSSR*, Moskva, 1956.
- Opaïț 1980 = A. Opaïț, *Considerații preliminare asupra amforelor romano-bizantine din Dobrogea*, în Peuce, VIII, 1980, p. 291-327.
- Opaïț 1980a = A. Opaïț, *Considerații preliminare asupra ceramicii romane timpurii de la Troesmis*, în Peuce, VIII, 1980, p. 328-366.
- Opreanu 1994 = C. Opreanu, *Neamurile barbare de la frontierele Daciei romane și relațiile politico – diplomatice cu Imperiul*, în EphemNap, IV, 1994, p. 193-220.
- Opreanu 1998 = C. H. Opreanu, *Dacia romană și barbaricum*, Timișoara, 1998.
- Opreanu 1998a = C. Opreanu, *Criza militară și politică de la Dumărea de Jos din anii 117-119 p. Ch. Urmări asupra relațiilor dintre Dacia și lumea barbară*, în EphemNap, VIII, 1998, p. 61-80.
- Orlov, Skoryj 1989 = K. K. Orlov, S. A. Skoryj, *Komplex ž bronzonym posudom rym'skogo času ž pobovannja v Central'nomu Krymu*, Arheologija (Kiev), 2, 1989, p. 63-73.
- Oswald, Pryce 1966 = F. Oswald, T. D. Pryce, *An introduction to the study of terra sigillata. With a preface and corrigenda et addenda by Grace Simpson*, London, 1966.
- Oswald, Pryce 1984 = F. Oswald, T. D. Pryce, *Introduction a l'etude de la ceramique sigille*, Revue archéologique Sites, 24, 1984.
- Otčet 1909 = Otčet Istoričeskogo muzeja za 1908 g., Moskva, 1909.
- Otreško 1982 = V. M. Otreško, *Z istorii Ol'vijskogo pohysa v IV-I st. do n. e.*, în Arheologija (Kiev), 41, 1982, p. 34-46.
- Ovidiu = P. Ovidius Naso, *Tristele, Ponticele*, București, 1962.
- Palade 1978-1979 = V. Palade, *Descoperiri sarmatice din secolele II-III e.n.*, în *sud-estul Colinelor Tutovei*, în Cercetări Istorice, IX-X, 1978-1979, p. 247-260.
- Patek 1942 = E. Patek, *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeln in Pannonien*, în DissPann, II, 19, 1942.
- Paterson 1966 = W. F. Paterson, *The archers of Islam*, în Journal of the Economic and Social History of the Orient, 9, 1966, p. 69-87.
- Patokova, Dzigovskij, Zin'kovskij 1982 = E. F. Patokova, A. N. Dzigovskij, K. V. Zin'kovskij, *Sarmatskie pogrebenija Majak'skogo mogil'nika*, în Pamjatniki rimskogo i srednevekovogo vremeni v Severo-Zapodnom Pričernomor'e, Kiev, 1982, p. 131-136.
- Patsch 1932 = C. Patsch, *Beiträge zur Völkerunde von Südsteuropa*, V/1, Wien, 1932.
- Párducz 1941 = M. Párducz, *A sarmatakor emlékei Magyarországon I (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns I)*, ArchHung, XXV, 1941.
- Párducz 1944 = M. Párducz, *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns II (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns II)*, ArchHung, XXVIII, 1944.

- Párducz 1950 = M. Párducz, *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns II (Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III)*, ArchHung, XXX, 1950.
- Párducz 1956 = M. Párducz, *Beiträge zur Geschichte der Sarmaten in Ungarn im II. Und III. Jahrhundert*, în ActaArchHung, VII, 1956, p. 139-182.
- Párducz 1956a = M. Párducz, *Dakische Funde in Jánoszállás*, în MFMÉ, 1956, p. 15-30.
- Parovič-Pešikan 1974 = M. Parovič-Pešikan, *Nekropol' Ol'vii ellinističeskogo vremeni*, Kiev, 1974.
- Pausanias = Pausanias, *Călătorie în Grecia*, I-II, București, 1974-1982.
- Pazuhin 1970 = V. A. Pazuhin, *Kak vse že otivalis' sarmatskie kotly ?*, în SA, 4, 1970, p. 282-284.
- Pârvan 1926 = V. Pârvan, *Getica. O proistorie a Daciei*, București, 1926.
- Perevalov 1998 = S. M. Perevalov, *Kak sozdajutsja mify (K situazii v otečestvennom alanovedenii)*, în Istoriko arheologičeskij al'manah, 4, Armavir, 1998, p. 96-101.
- Perevalov 2000 = S. M. Perevalov, *O plemennoj prinadležnosti sarmatskih sojuznikov Iberii v vojne 35 g. n. e.: Tri dovoda v pol'zu alanov*, în VDI, 1, 2000, p. 203-210.
- Peschel 1972 = K. Peschel, *Fibeln mit Spiralfuß*, în ZfA, 6, 1972, p. 1-42.
- Peškař 1972 = I. Peškař, *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*, Praha, 1972.
- Peters 1976 = B. G. Peters, *Krasnolakovaja keramika iz raskopok Mihajlovskogo poselenija*, în KSIA, 145, 1976, p. 88-91.
- Petolescu 1991 = C. C. Petolescu, *Decebal, regele dacilor*, București, 1991.
- Petolescu 1993 = C. C. Petolescu, *Varia Daco-Romana (XVII). Dacia la începutul domniei lui Antoninus Pius*, în Thraco-Dacica, XIV, 1-2, 1993, p. 159-162.
- Petolescu 1995 = C. C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei Romane*, București, 1995.
- Petolescu 1995a = C. C. Petolescu, *La victoire de Trajan en Mésie Inférieure*, în Thraco-Dacica, XVI, 1-2, 1995, p. 223-226.
- Petrenko 1967 = V. G. Petrenko, *Kul'tura naselenija Srednego Podneprov'ja v IV-III vv. do n. e.*, Arheologija SSSR, SAI, D 1-4, Moskva, 1967.
- Petrescu-Dîmboviță 1998 = M. Petrescu-Dîmboviță, *Depozitul de obiecte de fier și bronz argintat din a doua epocă a fierului de la Trușești (jud. Botoșani)*, în EphemNap, VIII, 1998, p. 35-43.
- Petrovsky 1993 = R. Petrovsky, *Studien zu römischen Bronzegefäßen mit Meisterstempeln*, KSARP, 1, Buch am Erlbach, 1993.
- Petru 1972 = S. Petru, *Emonske nekropole*, Ljubliana, 1972.
- Petru, Petru 1978 = S. Petru, P. Petru, *Neviodunum*, Ljubliana, 1972.
- Pfrommer 1993 = M. Pfrommer, *Metalwork from the Hellenized East*, Malibu, 1993.
- Pippidi 1967 = D. M. Pippidi, *Histria și Callatis în secolele III-II î. e. n.*, în Contribuții la istoria veche a României², București, 1967, p. 32-67.
- Pippidi 1967a = D. M. Pippidi, *Tiberius Plautius Aelianus și frontiera Dunării de Jos în sec. I e.n.*, în Contribuții la istoria veche a României², București, 1967, p. 287-328.
- Pjatyševa 1956 = N. V. Pjatyševa, *Juvelirnye izdelija Hersonesa*, (= Tr. GIM, XVIII), 1956.
- Plesničar-Gec 1972 = L. Plesničar-Gec, *Severno Emonske grobišče*, Ljubliana, 1972.
- Pliniu cel Bătrân = Plinius, *Naturalis historia. Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate*, I-IV, Iași, 2001-2003.
- Plutarh = Plutarh, *Vieți paralele*, I-V, București, 1960-1971.
- Podosinov 1988 = A. V. Podosinov, *Dakija i Sarmatija na karte Marka Vipsanija Agrippy*, în Etnogenez narodov Jugo-Vostočnoj Evropy.

- Etnolingvističeskie i kul'turno-istoričeskie vzaimootnošenija Balkan i cirkumpontijskoj zony. Tezisy dokladov meždunarodnogo simpoziuma "Antičnaja Balkanistika", 7, Moskva, 1988, p. 39-42.
- Pogrebova 1958 = N. N. Pogrebova, *Pozdneskijskoe gorodišče na Nižnem Dnepre*, in MIA, 64, 1958, p. 103-247.
- Pogrebova 1961 = N. N. Pogrebova, *Pogrebenija v mavzolee Neapolja skijskogo*, in MIA, 96, 1961, p. 103-213.
- Polin 1984 = S. V. Polin, *Pro sarmats'ke zavojuvanija Pivničnogo Pričernomor'ja*, in Arheologija (Kiev), 45, 1984, p. 24-34.
- Polin 1986 = S. V. Polin, *Pojavlenie sarmatov v Severnom Pričernomor'e po arheologičeskim dannym*, in Hozjajstvo i kul'tura doklassovyh i ranneklassovyh obščestv, Moskva, 1986, p. 116-118.
- Polin 1987 = S. V. Polin, *Hronologija rannesarmatskoj prohorovskoj kul'tury*, in Actual'nye problemy istoriko-arheologičeskikh issledovanij. Tez.dokl., Kiev, 1987, p. 132-133.
- Polin 1989 = S. V. Polin, *Naselenie severopričernomorskikh stepej v III-II v.v.do n. e.*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Kiev, 1989.
- Polin 1989a = S. V. Polin, *Gatal-car' sarmatskij*, in Problemy skifo-sarmatskoj arheologii Severnogo Pričernomor'ja. Tezisy dokladov k konferencii pamjati B. N. Grakova, Zaporož'e, 1989, p. 122-123.
- Polin 1992 = S. V. Polin, *Ot Skifii k Sarmatii*, Kiev, 1992.
- Polin, Simonenko 1990 = S. V. Polin, A. V. Simonenko, *Rannesarmatskie pogrebenija Severnogo Pričernomor'ja*, in Issledovanija po arheologii Podneprov'ja, Dnepropetrovsk, 1990, p. 76-95.
- Polin, Simonenko 1997 = S. V. Polin, A. V. Simonenko, *Skifija i sarmaty*, in Donskie drevnosti, 5, 1997, p. 87-98.
- Polybios = Polybios, *Istorii*, I, București, 1966, II, București, 1988.
- Popescu 1956 = A. Popescu, *Raporturile dintre regatul celtic de la Tylis și coloniile grecești de pe țărmul apusean al Mării Negre*, in AUB, seria Științe Sociale (Istorie), V, 1956, p. 25-44.
- Popescu 1948 = D. Popescu, *Nouveaux trésors gèto-daces en argent*, in Dacia, XI-XII, 1945-1947, București, 1948, p. 35-69.
- Popescu 1958 = D. Popescu, *La trésor dace de Sîncrăieni*, in Dacia, N. S., II, 1958, p. 167-206.
- Popilian 1976 = Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976.
- Popilian 1980 = Gh. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980.
- Popović 1992 = I. Popović, *Rimski nakit u Narodnom muzeju u Beogradu. I Prstenje / Les bijoux romains du Musée national de Beograd. I Les bagues*, Beograd, 1992.
- Popović 1996 = I. Popović, *Rimski nakit u Narodnom muzeju u Beogradu. II Zlatan nakit / Les bijoux romains du Musée national de Beograd. II Les bijoux d'or*, Beograd, 1996.
- Popović 1991 = P. Popović, *Mlade gvozdeno doba Derdapa*, in Starinar, XL-XLI, 1989-1990, Beograd, 1991, p. 165-176.
- Popović 1994 = P. Popović, *Lanzenfibeln des Westbalkans und der Donauniederung*, in Balcanica, XXV/1, 1994, p. 53-71.
- Popović 1999 = P. Popović, *The Scordisci and the Bastarnae*, in Le Djerdap/Les Portes de Fier à la deuxième moitié du premier millénaire av. J. Chr. jusqu'aux guerres daciques. Kolloquium in Kladovo-Drobeta Tr. Severin (sept. – oct. 1998), Beograd, 1998, p. 47-54.

- Postić 1978 = G. I. Postić, *Otčet ob arheološkičeskib raskopkabh u s. Bursuceny v 1978 godu* (mss.), în Arhiva IAE al AŞ din R. Moldova.
- Preda 1968 = C. Preda, *Callatis*, Bucureşti, 1968.
- Prinč 1975 = M. Prinč, *Prílby mladši doby halštatskè a doby latènskè ve střední Evropě*, în PamArch, LXVI/2, 1975, p. 344-382.
- Prohorova 1992 = T. A. Prohorova, *Pogrebal'nyj kompleks 10 Kobjakovskogo kurgana kak sistema znakov dubovnoj kul'tury*, în Donskie drevnosti, 1, 1992, p. 87-101.
- Prohorova 1994 = T. A. Prohorova, *Nekotorye aspekty ideologii sarmato-alan (Po materialam kurgana 10 Kobjakovskogo mogil'nika)*, în VDI, 4, 1994, p. 174-182.
- Prohorova, Guguev 1992 = T. A. Prohorova, V. K. Guguev, *Bogatoe sarmatskoe pogrebenie v kurgane 10 Kobjakovskogo mogil'nika*, în SA, 1, 1992, p. 142-161.
- Protase 1976 = D. Protase, *Un cimitir din epoca romană la Soporu de Câmpie. Contribuţii la problema continuităţii în Dacia*, Bucureşti, 1976.
- Pšeničnjuk 1983 = A. H. Pšeničnjuk, *Kul'tura rannih kočevnikov Južnogo Urala*, Moskva, 1983.
- Pucci 1985 = G. Pucci, *Terra sigillata italica*, în Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale. Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (tardo allenismo e primo impero), Roma, 1985, p. 359-399.
- Pugačenkova 1971 = G. A. Pugačenkova, *Skul'ptura Halčajana*, Moskva, 1971.
- Pugačenkova 1979 = G. A. Pugačenkova, *Iskusstvo Baktri epohi Kušan*, Moskva, 1979.
- Puzdrovs'kij 1989 = A. E. Puzdrovs'kij, *Sarmaty v Neapoli Skijs'komu*, în Arheologija (Kiev), 3, 1989, p. 30-40.
- Puzdrovskij 1999 = A. E. Puzdrovskij, *Očerke etnosocial'noj istorii Krymskoj Skifii vo II v. do n. e. – III v. n. e.*, în VDI, 4, 1999, p. 97-119.
- Puzdrovskij 2001 = A. E. Puzdrovskij, *Rimsko-bosporskaja vojna I etnopolitičeskaja situacija v Krymskoj Skifii v seredine I v. n. e.*, în Bosporskij fenomen: Kolonizacija regiona. Formirovanie polisov. Obrazovanie gosudarstva, Sankt-Peterburg, 2001, p. 212-217.
- Puzdrovskij, Zajcev, Novikov 1991 = A. E. Puzdrovskij, Ju. P. Zajcev, I. I. Novikov, *Sarmatskoe pogrebenie iz okrestnostej Neapolja Skijskogo*, în Problemy arheologii Severnogo Pričernomor'ja, Herson, 1991, p. 116-122.
- Rabinovič 1941 = B. Z. Rabinovič, *Šlemy skijskogo perioda*, în TOIPK, I, 1941, p. 99-171.
- Raddatz 1969 = K. Raddatz, *Die Schatzfunde der Iberischen Halbinsel vom Ende des dritten bis zur Mitte des ersten Jahrhunderts vor Chr. Geb. Untersuchungen zur hispanischen Toreutik*, (Madrider Forschungen, 5), Berlin, 1969.
- Radnóti 1938 = A. Radnóti, *Die römischen Bronzegefäße von Pannonien*, Dissertationes Pannonicae, Ser. II, nr. 6, Budapest-Leipzig, 1938.
- Raev 1977 = B. A. Raev, *Les "Blechkannen" de province et leurs prototypes italiques*, în Actes du IV-e Colloque International sur les bronzes antiques (17-21 mai 1976). Annales de l'Université Jean Monlin Lettres. Lyon, 1977, p. 155-162.
- Raev 1977a = B. A. Raev, *Die Bronzegefäße der römischen Kaiserzeit in Trakien und Mösien*, în BerRGK, 58, 1977, 2, (1978), p. 605-642.
- Raev 1979 = B. A. Raev, *Sarmatskoe pogrebenie iz kurgana u hutora Arpačín*, în SA, 1, 1979, p. 260-262.
- Raev 1979a = B. A. Raev, *Novoe pogrebenie s rimskim importom v Nižnem Podon'e*, în SA, 4, 1979, p. 201-211.

- Raev 1979b = B. A. Raev, *Rimskie importnye izdelija v pogrebenijah kočevničeskoj znati I-III vekov n. e. na Nižnem Donu*. Avtoreferat disertaciji na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Leningrad, 1979.
- Raev 1984 = B. A. Raev, *Pazyryk i Hoblač-nekotorye paralleli*, in Skifo-sibirskij mir, Kemerovo, 1984, p. 133-135.
- Raev 1985 = B. A. Raev, "Knjažeskie" pogrebenija sarmatskogo vremeni v g. Novočerkasske, in Arheologičeskie pamjatniki Evropejskoj časti SSSR, Moskva, 1985, p. 123-131.
- Raev 1986 = B. A. Raev, *Roman Imports in the Lower Don Basin*, BAR, Int. Ser., 278, Oxford, 1986.
- Raev 1986a = B. A. Raev, *Celtic "Jockey-cap" helmets in the Don area*, in B. A. Raev, *Roman Imports in the Lower Don Basin*, BAR, Int. Ser., 278, Oxford, 1986, p. 85-86.
- Raev 1988 = B. A. Raev, *Bronzovyj šlem iz kolekcii Novočerkasskogo muzeja*, in KSIA, 194, 1988, p. 36-39.
- Raev 1989 = B. A. Raev, *Alamy v evropejskix stepjakh: vostok-zapad*, in Skifija i Bospor. Arheologičeskie materialy k konferencii pamjati akademika M. I. Rostovceva, Novočerkassk, 1989, p. 116-117.
- Raev 1994 = B. A. Raev, *Bronze vessels of the late La Tène period from Sarmatia*, in Akten des 10. Internationalen Tagung über antike Bronzen, Freiburg, 18-22 Juli 1988, Stuttgart, 1994, p. 347-353.
- Raev, Simonenko, Trejster 1990 = B. A. Raev, A. V. Simonenko, M. Ju. Trejster, *Etrussko-italijskie i keltskie šlemy v Vostočnoj Evrope*, in Drevnie pamjatniki Kubani, Krasnodar, 1990, p. 117-135, 215-222.
- Raev, Simonenko, Treister 1991 = B. A. Raev, A. V. Simonenko, M. Ju. Treister, *Etrusco-Italic and Celtic Helmetes in Eastern Europe*, in JahrbRGZM, 38, 1991, 2, (1995), p. 465-496.
- Raevskij 1971 = D. S. Raevskij, *Skify i sarmaty v Neapole*, in MIA, 177, 1971, p. 143-151.
- Raevskij 1973 = D. S. Raevskij, *K istorii greko-skijskix otnošenij (II v. do n. e. – II v. n. e.)*, in VDI, 2, 1973, p. 110-120.
- Rafalovič, Chetraru 1966 = I. A. Rafalovič, N. A. Chetraru, *Iz istorii arheologii i kraevedenija Moldavii*, in Problemy geografii Moldavii, I, Kišinev, 1966.
- Rafalovič, Lăpușnean 1974 = I. A. Rafalovič, V. L. Lăpușnean, *Raboty Reutskoj arheologičeskoj ekspedicii*, in AIM v 1972 g., Kišinev, 1974, p. 110-147.
- Rafalovič, Lăpușnean 1974a = I. A. Rafalovič, V. L. Lăpușnean, *Mogil'niki i ranneslavjanskoe gorodišče u s. Seliste*, in AIM v 1973 g., Kišinev, 1974, p. 104-139.
- Ratner 1965 = I. D. Ratner, *Poslevoennye polerye arheologičeskie issledovanija Hersonskogo muzeja*, in KSO GAM, 1965, p. 35-90.
- Rau 1927 = P. Rau, *Die Hügelgräber römischer Zeit an der unteren Wolga*, Pokrowsk, 1927.
- Rau 1929 = P. Rau, *Die Gräber der frühen Eisenzeit im Unteren Wogagebiet*, Pokrowsk, 1929.
- Rausing 1967 = G. Rausing, *The Bow: Some Notes on its Origins and Development*, Lund, 1967.
- Rădulescu 1975 = A. Rădulescu, *Contribuții la cunoașterea ceramicii romane de uz comun din Dobrogea*, in Pontica, VIII, 1975, p. 331-360.
- Reich 1953 = W. Reich, *Bild und Rahmen in Altertum*, Berlin, 1953.
- Rieckhoff 1975 = S. Rieckhoff, *Münzen und Fibeln aus dem Vicus des Kastells Hüfingen (Schwarzwald-Baar-Kreis)*, in Saalbjahrb, XXXII, 1975, p. 5-104.
- Riha 1979 = E. Riha, *Die römischen Fibelen aus Augst und Kaiseraugst*, Augst, 1979.
- Riha 1990 = E. Riha, *Der römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst*. Forschungen

- in Augst, 10, 1990.
 = E. Riha, *Die römischen Fibelen aus Augst und Kaiseraugst. Die Neufunde seit 1975*, Augst, 1994.
- Riha 1994
- Rikman 1964 = E. A. Rikman, *Pozdnie sarmaty Dnestrovsko-Dunajskogo meždureč'ja*, Moskva, 1964.
- Rikman 1966 = E. A. Rikman, *Pozdnie sarmaty Dnestrovsko-Dunajskogo meždureč'ja*, in SE, 1, 1966, p. 68-88.
- Rikman 1969 = E. A. Rikman, *Hudožestvennye sokrovišča drevnej Moldavii*, Kišinev, 1969.
- Rikman 1975 = E. A. Rikman, *Pamjatniki sarmatov i plemen černjabovskoj kul'tury*, Arheologičeskaja karta Moldavskoj SSR, 5, 1975.
- Rikman 1975a = E. A. Rikman, *Etničeskaja istorija naselenija Podnestrov'ja i priliegajuščego Podunav'ja v pervyh vekah našej ery*, Moskva, 1975.
- Rikman, Rafalovič, Hâncu, 1971 = E. A. Rikman, I. A. Rafalovič, I. G. Hâncu, *Očerki istorii kul'tury Moldavii*, Kišinev 1971.
- Robinson 1975 = H. R. Robinson, *The Armour of Imperial Rome*, London, 1975.
- Robinson 1959 = H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period. Chronology. The Athenian Agora*, Princeton-New Jersey, 1959.
- Romanjuk, Simonenko 2001 = L. M. Romanjuk, O. V. Simonenko, *Sarmats'kyj kompleks iz s. Zapruddja na Serebnij Naddniprovanščyni*, in Arheologija (Kiev), 1, 2001, p. 19-28.
- Rostovcev 1913-1914 = M. I. Rostovcev, *Antičnaja dekorativnaja živopis' na Juge Rossii*, Sankt-Petersburg, 1913-1914 (text și atlas).
- Rostovcev 1915 = M. I. Rostovcev, *Amaga i Tirgatao*, in ZOOID, XXXII, 1915, p. 58-77.
- Rostovcev 1918 = M. I. Rostovcev, *Kurgannye nahodki Orenburgskoj oblasti epohi rannego i pozdnego ellinizma*, (= MAP, 37), 1918.
- Rostovcev 1918a = M. I. Rostovcev, *Ellinstvo i iranstvo na juge Rossij*, Petrograd, 1918.
- Rostovcev 1925 = M. I. Rostovcev, *Skifija i Bospor*, Petrograd, 1925.
- Rostovcev 1934 = M. I. Rostovcev, in Gnomon X, 1934, p. 2-3.
- Rostovcev 1993 = M. I. Rostovcev, *Sarmatskie i indo-skifskie drevnosti*, in PAV, 5, 1993, p. 39-56.
- Rostovcev 1993a = M. I. Rostovcev, *Zavoevanie poberež'ja Černogo morja*, in PAV, 5, 1993, p. 88-90.
- Rostovcev 1993b = M. I. Rostovcev, *Sarmaty*, in PAV, 5, 1993, p. 91-97.
- Rostovtzeff 1922 = M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922.
- Rostovtzeff 1936 = M. Rostovtzeff, *The Sarmatae and Parthians*, in CAH, XI, 1936, p. 91-104.
- Rostowzew 1931 = M. Rostowzew, *Skythien und der Bosphorus*, Berlin, 1931.
- Rotaru, Apostol 1989 = M. Rotaru, V. Apostol, *Noi descoperiri arheologice pe teritoriul satului Giurcani (județul Vaslui)*, in Revista muzeelor și monumentelor, 6, 1989, p. 56-58.
- Roanova 1956 = N. P. Roanova, *Monety carja Fardžoja*, in MIA, 50, 1956.
- Ruban 1985 = V. V. Ruban, *Problemy istoričeskogo razvitija ol'vijskoj bory IV-III vv. do n. e.*, in VDI, 1, 1985, p. 26-46.
- Ruban 1989 = V. V. Ruban, *Osnovnye etapy prostranstvennogo razvitija Ol'vijskogo polisa (dogetskoe vremja)*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoi stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Kiev, 1989.
- Rudenko 1962 = S. I. Rudenko, *Kul'tura hunov i noimulinskie kurgany*, Moskva-Leningrad, 1962.
- Rudenko 1970 = S. I. Rudenko, *Frozen Tombs of Siberia: the Pazyryk Burials of Iron Age Horesmen*, London, 1970.

- Rusjaeva 1989 = A. S. Rusjaeva, *Do istorii vzajimovidnosyn Ol'vii z sarmatamy*, în Problemy istorii ta arheologii davn'ogo naselennja Ukrainy, Kyiv, 1989, p. 192-193.
- Rusjaeva 1995 = A. S. Rusjaeva, *Ol'vijsko-sarmats'ke vidnosyny u drugij polovyni I st. n. e.*, în *Atheologija* (Kiev), 4, 1995, p. 24-36.
- Ruscu 1999 = D. Ruscu, *Das Verteidigungssystem Dakiens in frühantoninischer Zeit*, în *Roman Frontier Studies*, XVII, (1997), (ed. N. Gudea), Zalău, 1999, p. 477-484.
- Ruscu 2003 = D. Ruscu, *Provincia Dacia în istoriografia antică*, Cluj-Napoca, 2003.
- Ruscu, Ruscu 1996 = D. Ruscu, L. Ruscu, *EKTAEΣ KATA AΛANΩN a lui Arrian și strategia defensivă a Imperiului Roman în epoca hadrianică*, în *EphemNap*, VI, 1996, p. 205-233.
- Ruscu 2002 = L. Ruscu, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj-Napoca, 2002.
- Rusjaeva 1993 = A. S. Rusjaeva, *Protogen Ol'vijs'kyj*, în *Arheologija* (Kiev), 2, 1993, p. 14-24.
- Rusjaeva 1995 = A. S. Rusjaeva, *Ol'vijs'ko-sarmats'ke vidnosyny u drugij polovyni I st. n. e.*, în *Arheologija* (Kiev), 4, 1995, p. 24-36.
- Rustoiu 1994 = A. Rustoiu, *O podoabă de coral, sticlă și bronz din așezarea de la Sigbișoara-Wietenberg*, în *EphemNap*, IV, 1994, p. 23-31.
- Rustoiu 1995 = A. Rustoiu, *Les fibules daciques à ornements antropomorphes (Observations typologiques et chronologiques)*, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 113-120.
- Rustoiu 1996 = A. Rustoiu, *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr. – sec. I d. Chr.). Tehnici, ateliere și produse din bronz*, București, 1996.
- Rustoiu 1997 = A. Rustoiu, *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î. e. n. – I e. n.)*, București, 1997.
- Rustoiu 2000 = A. Rustoiu, *Grupa răsăriteană a podoabelor dacice (un studiu privind relațiile inter-regionale în Dacia preromană în sec. I î. e. n. – I e. n.)*, în *Analele Banatului*, VII-VIII (1999-2000), 2000, p. 325-363.
- Rustoiu 2000a = A. Rustoiu, *Despre originea și difuzarea cerceilor cu ornamente spiralice din Dacia preromană*, în *Apulum*, XXXVII/1, 2000, p. 201-213.
- Rustoiu 2000b = A. Rustoiu, *Mercenari "barbari" la Histria și Callatis în sec. I a. Chr. Interpretări arheologice și istorice*, în *Istros*, X, 2000, p. 277-288.
- Rustoiu 2002 = A. Rustoiu, *Războinici și artișani de prestigiu în Dacia preromană*, Cluj-Napoca, 2002.
- Sadykova 1962 = M. H. Sadykova, *Sarmatskie pamjatniki Baškirii*, în *MIA*, 115, 1962, p. 242-273.
- Samojlova 1985 = T. L. Samojlova, *Varvary v Tire dorimskogo vremeni*, în *Pamjatniki drevnej istorii Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1985, p. 51-59.
- Samokvasov 1908 = D. Ja. Samokvasov, *Mogily russkoj zemli*, Moskva, 1908.
- Sanie 1973 = S. Sanie, *Importuri elenistice și romane în câteva cetăți și așezări dacice din Moldova*, în *SCIVA*, 24, 1973, 3, p. 407-434.
- Sanie 1981 = S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î. e. n. – III e. n.)*, Iași, 1981.
- Sanie 1988 = S. Sanie, *Cetățuia dacică de la Barboși (II)*, în *ArhMold*, XII, 1988, p. 53-103.
- Sanie, Sanie 1973 = S. Sanie, Ș. Sanie, *Cercetările arheologice de la Dumbrava (comuna Ciurea, jud. Iași)*, în *Cercetări istorice*, IV, 1973, p. 61-92.
- Saprykin 1979 = S. Ju. Saprykin, *Gerakeleja, Hersones i Farnak I Pontijskij*, în *VDI*, 3, 1979, p. 43-59.

- Saprykin 1986 = S. Ju. Saprykin, *Gerakleja Pontijskaja i Hersones Tavričeskij*, Moskva, 1986.
- Saprykin 2002 = S. Ju. Saprykin, *Bosporskoe carstvo na rubeže dvuh epoh*, Moskva, 2002.
- Sava și colab. 1995 = E. Sava, I. Manzura, M. Tcaciuc, S. Kurciatov, V. Bubulici, R. Rabinovici, V. Guchin, R. Alaiba, M. Bădău-Wittenberger, *Investigațiile istorico-arheologice efectuate în microzona istorico-naturală Rusi-Tătărăuca Nouă-Arionesti - raionul Dondușeni, Republica Moldova*, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, I, București, 1995, p. 281-357.
- Sarianidi 1985 = V. Sarianidi, *Bactrian Gold*, Leningrad, 1985.
- Sarianidi 1987 = V. I. Sarianidi, *Bakrțijskij centr zlatodel'ja*, în SA, 1, 1987, p. 72-83.
- Savovskij 1977 = I. P. Savovskij, *Rannesarmatskoe pogrebenie v Zaporožskoj oblasti*, în SA, 3, 1977, p. 282-283.
- Savovs'kyj 1977 = I. P. Savovs'kyj, *Novi sarmats'ki pohovannja na Zaporižžji*, în *Arheologija* (Kiev), 23, 1977, p. 61-71.
- Savva 1982 = E. N. Savva, *Otčet o polevyh issledovanijah Budžakskoj novostroečnoj expedicii v 1982 godu* (mss.), în *Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova*.
- Savva, Agul'nikov, Manzura 1984 = E. N. Savva, S. M. Agul'nikov, I. V. Manzura, *Otčet o polevyh issledovanijah Budžakskoj novostroečnoj arheologičeskoj expedicii v 1984 godu* (mss.), în *Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova*.
- Schaaff 1974 = U. Schaaff, *Keltische Eisenhelme aus vorrömischer Zeit*, în *JahrbRGZM*, 21, 1974, 1, p. 149-204.
- Schaaff 1988 = U. Schaaff, *Keltische Helme*, în *Antike Helme. Monographien RGZM*, 14, Mainz, 1988, p. 293-317.
- Schaaff 1988a = U. Schaaff, *Etruskisch-römische Helme*, în *Antike Helme. Monographien RGZM*, 14, Mainz, 1988, p. 318-326.
- Schiltz 1994 = V. Schiltz, *Les Scythes et les nomades des steppes*, Paris, 1994.
- Schippmann 1993 = K. Schippmann, *L'influence de la culture sassanide*, în *Splendeur des Sassanides, L'empire perse entre Rome et la Chine*, Bruxelles, 1993, p. 131-213.
- Schnurbein 1986 = Siegmars von Schnurbein, *Dakisch-thrakische Soldaten im Römerlager Oberaden*, în *Germania*, 64, 1986, 2, p. 409-431.
- Schröder 1912 = B. Schröder, *Thrakischer Helme*, în *JADAI*, XXVII, 1912, p. 317-344.
- Seneca = Seneca, *Naturales quaestiones. Științele naturii în primul veac*, Iași 1999.
- Sergackov 1992 = I. V. Sergackov, *O vremeni zaselenija Sarmatii severnoj časti Volgo-Donskogo meždureč'ja*, în SA, 1, 1992, p. 162-174.
- Sergackov 1994 = I. V. Sergackov, *The Sarmatians of Volga-Don Steppes and Rome in the First Centuries AD*, în *The Archaeology of the Steppes. Methods and Strategies. Papers from the International Symposium held in Noples, 9-12 nov. 1992, Napoli*, 1994, p. 263-277.
- Sergackov 1994a = I. V. Sergackov, *Hronologija rannesarmatskoj kul'tury i nekotorye voprosy etničeskoj istorii sarmatov Volgo-Donskih stepej*, în *Meždunarodnye otnošenija v bassejne Černogo Morja v drevnosti i srednie veka. Tezisy dokladov VII meždunarodnoj naučnoj konferencii*, Rostov na Donu, 1994, p. 74-76.
- Sergackov 1995 = I. V. Sergackov, *Novye dannye k bronologii rannesarmatskoj kul'tury*, în RA, 1, 1995, p. 148-158.
- Sergackov 2000 = I. V. Sergackov, *Final rannesarmatskoj kul'tury: Hronologija i problemy etničeskoj istorii sarmatov na rubeže er*, în *Rannesarmatskaja kul'tura: Formirovanie, razvitie, hronologija*, I, Samara, 2000, p. 150-157.

- Sergeev 1956 = G. P. Sergeev, *Nahodki mednyh sosudov na teritorii Moldavii*, in *Izvestija Moldavskogo filiala AN SSSR*, 4(31), 1956, p. 135-139.
- Shaw 1982-1983 = B. D. Shaw, "Eaters of Flesh, Drinkers of Milk": *The Ancient Mediterranean Ideology of the Pastoral Nomad*, in *AncSoc*, 13-14, 1982-1983, p. 5-31.
- Shchukin 1989 = M. B. Shchukin, *Rome and the Barbarians in Central and Eastern Europe 1st Century B. C. – 1st Century A. D.* BAR, Int. Ser., 542, Oxford, 1989.
- Shchukin 1995 = M. Shchukin, *The Celts in Eastern Europe*, in *Oxford Journal of Archaeology*, 1995, p. 201-227.
- Sidorenko 1988 = V. A. Sidorenko, *Fragment dekreta ranerimskogo vremena iz raskopok pod Mangupom*, in *Problemy antičnoj kul'tury. Tezisy dokladov Krymskoj naučnoj konferencii*, 1, Simferopol', 1988, p. 86-87.
- Simache, Teodorescu 1962 = N. Simache, V. Teodorescu, *Săpăturile arheologice de salvare de la Smeieni (r. Buzău, reg. Ploiești)*, in *MCA*, VIII, 1962, p. 273-281.
- Simion 1984 = G. Simion, *Descoperiri noi în necropola de la Noviodunum*, in *Peuce*, IX, 1984, p. 75-96.
- Simonenko 1977 = A. V. Simonenko, *Novye sarmatskie pogrebenija Nižnego Podneprov'ja*, in *Skify i sarmaty*, Kiev, 1977, p. 221-230.
- Simonenko 1981 = A. V. Simonenko, *Sarmaty v Srednem Podneprov'e*, in *Drevnosti Srednego Podneprov'ja*, Kiev, 1981, p. 52-69.
- Simonenko 1982 = A. V. Simonenko, *O pozdneskijskikh nalobnikah*, in *Drevnosti stepnoj Skifii*, Kiev, 1982, p. 237-245.
- Simonenko 1984 = A. V. Simonenko, *Sarmatskie meči i kinžaly na territorij Severnogo Pričernomor'ja*, in *Vooruženie skifov i sarmatov*, Kiev, 1984, p. 129-147.
- Simonenko 1986 = A. V. Simonenko, *Pizn'oskijs'kij kompleks z s. Mar'ivka Mykolajiv's'koj obl.*, in *Arheologija (Kiev)*, 55, 1986, p. 63-68.
- Simonenko 1986a = A. V. Simonenko, *Voennoe delo naselenija stepnogo Pričernomor'ja v 3 v. do n. e. – 3 v. n. e.* Disertacija na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Kiev, 1986.
- Simonenko 1987 = A. V. Simonenko, *Proniknovenie sarmatov v Severnoe Pričernomor'e (o ranne sarmatskikh pogrebenijah Ukrainy)*, in *Problemy arheologij stepnoj Evrazij*, II, Kemerovo, 1987, p. 121-124.
- Simonenko 1987a = A. V. Simonenko, *Kel'to-italijskie šlemy na teritorii Vostočnoj Evropy*, in *Pamjatniki bronzovogo i rannego železnogo veka Podneprov'ja*, Dnepropetrovsk, 1987, p. 104-113.
- Simonenko 1987b = A. V. Simonenko, *Iz istorii vzaimootnošenij Ol'vii i sarmatov v I v. n. e.*, in *Antičnaja civilizacija i varvarskij mir v Podon'e-Priazov'e*, Tezisy dokladov k seminaru, Novočerkassk, 1987, p. 54-56.
- Simonenko 1989 = A. V. Simonenko, *O periodizacii sarmatskoj kul'tury*, in *Skifija i Bospor*. Arheologičeskie materialy k konferencii pamjati akademika M. I. Rostovceva, Novočerkassk, 1989, p. 117-120.
- Simonenko 1991 = A. V. Simonenko, *Roxolany (posuk arheologičnyh vidpovidnostej)*, in *Arheologija (Kiev)*, 4, 1991, p. 17-28.
- Simonenko 1992 = A. V. Simonenko, *Farzjoj i Inismej – Aorsy ili alany*, in *VDI*, 3, 1992, p. 148-162.
- Simonenko 1992a = A. V. Simonenko, *Grosu V. I. Hronologija pamjatnikov sarmatskoj kul'tury Dnestrovske-prut'skogo meždureč'ja. – Kišinev, Știința, 1990. – 202 s.*, in *Arheologija (Kiev)*, 2, 1992, p. 153-157.
- Simonenko 1993 = A. V. Simonenko, *Sarmaty Tavrii*, Kiev, 1993.
- Simonenko 1993a = A. V. Simonenko, *Sarmatians tribes of the Great Hungarian Plain and*

- the North Pontic Region. Problem of Migrations*, in *Specimina Nova*, IX, 1993, p. 59-64.
- Simonenko 1993b = A. V. Simonenko, "Klady" Snarjaženija vsadnika II-I vv. do n. e. opyt klassifikacii i etničeskoj interpretacii, in Vtoraja Kubanskaja arheologičeskaja konferencija, Krasnodar, 1993, p. 89-90.
- Simonenko 1994 = A. V. Simonenko, Rann'osarmatskij period u pivničnomu Pryčornomor'ju, in *Arheologija* (Kiev), 1, 1994, p. 32-48.
- Simonenko 1994a = A. V. Simonenko, *The Problem of the Sarmanatian Penetration in the North Pontic Area According to Archaeological Data*, in *Il Mar Nero*, I, București, 1994, p. 99-134.
- Simonenko 1994b = A. V. Simonenko, *Sarmati*, in *Davnja istorija Ukrainy*, 1, Kiev, 1994, p. 137-156.
- Simonenko 1994c = A. V. Simonenko, *Etničeskie kontakty sarmatov Vengerskoj ravniny i Pričernomor'ja (k voprosu o migracionyh "volnah")*, in *Meždunarodnye otnošenija v bassejne Černogo Morja v drevnosti i srednie veka. Tezissy dokladov VII meždunarodnoj naučnoj konferencii*. Rostov na Donu, 1994, p. 80-82.
- Simonenko 1995 = A. V. Simonenko, *Catacomb Graves of the Sarmatians of the North Pontic Region*, in *StudArch*, I, 1995, p. 345-374.
- Simonenko 1997 = A. V. Simonenko, *Eine sarmatische Bestattung vom Südlichen Bug*, in *Eurasia Antiqua*, 3, 1997, p. 389-407.
- Simonenko 1998 = A. V. Simonenko, *Sarmaty*, in *Davnja istoria Ukrainy*, 2, p. 154-176.
- Simonenko 1998a = A. V. Simonenko, *Šlemy v komplekse vooruženija sarmatov i pozdnih skifov*, in *Voennaja Arheologija. Oružie i voennoe delo v istoričeskoj i social'noj perspektive*, Sankt-Peterburg, 1998, p. 164-167.
- Simonenko 1999 = A. V. Simonenko, *Sarmaty Pivničnogo Pryčornomor'ja. Hronologija, periodizacija ta etno-polityčna istorija*, Avtoreferat dysertacii na zdobuttja stupenja doktora istoričnyh nauk, Kiev, 1999.
- Simonenko 1999a = A. V. Simonenko, *Sarmaty Severnogo Pričernomor'ja. Hronologija, periodizacija i etno-političeskaja istorija*, Disertacija na soiskanie učenoj stepeni doktora istoričeskih nauk (mss.), Kiev, 1999.
- Simonenko 1999b = A. V. Simonenko, *Sarmats'ke pobovannja na terytorii Ol'vijs'koj deržavy*, in *Arheologija* (Kiev), 1, 1999, p. 106-118.
- Simonenko 2000 = A. V. Simonenko, *Osobennosti rannesarmatskoj kul'tury Severnogo Pričernomor'ja*, in *Rannesarmatskaja kul'tura: Formirovanie, razvitie, hronologija*, I, Samara, 2000, p. 158-164.
- Simonenko 2001 = A. V. Simonenko, *Bewaffung und Kriegswesen der Sarmaten und späten Skythen im nördlichen Schwarzmeergebiet*, in *Eurasia Antiqua*, 7, 2001, p. 187-327.
- Simonenko 2001a = A. V. Simonenko, *O datirovke i proisboždenii antičnyh dragocennostej iz pogrebenij sarmatskoj znati I – načala II v. n. e.*, in *Bosporskij fenomen: Kolonizacija regiona. Formirovanie polisov. Obrazovanie gosudarstva*, Sankt-Peterburg, 2001, p. 190-194.
- Simonenko 2003 = A. V. Simonenko, *Kitajskie i central'noaziatskie elementy v sarmatskoj kul'ture Severnogo Pričernomor'ja*, in *NAV*, 6, 2003, p. 45-65.
- Simonenko 2004 = A. V. Simonenko, *Hronologija i periodizacija sarmatskih pamjatnikov Severnogo Pričernomor'ja*, in *Sarmatskie kul'tury Evrazii: Problemy regional'noj hronologii*, Krasnodar, 2004, p. 134-173.
- Simonenko, Lobaj 1991 = A. V. Simonenko, B. I. Lobaj, *Sarmaty Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja v I v. n. e. (pogrebenie znati u s. Porogi)*, Kiev, 1991.

- Sinicyn 1947 = I. V. Sinicyn, *Arheologičeskie raskopki na teritorii Nižnego Povolžja*, Saratov, 1947.
- Sinicyn 1950 = I. V. Sinicyn, *Arheologičeskie pamjatniki po reke Maljy Užen'*, în KSIIMK, XXXII, 1950, p. 101-112.
- Sinicyn 1959 = I. V. Sinicyn, *Arheologičeskie issledovanija Zavolžskogo otreada (1951-1953)*, în MIA, 60, 1959, p. 39-205.
- Sinicyn 1960 = I. V. Sinicyn, *Drevnie pamjatniki v nižov'jab Eruslana (po raskopkam 1954-1955)*, în MIA, 78, 1960, p. 10-168.
- Sîrbu 1986 = V. Sîrbu, *Despre unele probleme de arheologie și istorie din Câmpia Brăilei în secolele I-III e. n.*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 2, 1986, p. 189-197.
- Sîrbu 1994 = V. Sîrbu, *Mormintele tumulare din zona carpato-dunăreană (sec. I a. Chr. - I p. Chr.)*, în Istros, VII, 1994, p. 123-159.
- Sîrbu 1996 = V. Sîrbu, *Dava getică de la Grădiștea, jud. Brăila*, Brăila, 1996.
- Sîrbu 2000 = V. Sîrbu, *Credințe și practici funerare și sacrificiale la geto-daci (sec. V a. Chr. - I p. Chr.)*, în Istros, X, 2000, p. 159-189.
- Sîrbu 2003 = V. Sîrbu, *Arheologia funerară și sacrificiile: o terminologie unitară / Funerary Archaeology and Sacrifices: an unifying terminology*, Brăila, 2003.
- Sîrbu, Bârcă 1999 = V. Sîrbu, V. Bârcă, *Daci și sarmați în zona est-carpatică (sec. I a. Chr. - I p. Chr.)*, în Istros, IX, 1999, p. 89-98.
- Sîrbu, Bârcă 1999a = V. Sîrbu, V. Bârcă, *Daki i sarmaty v Vostočno-Karpatskom regione (I v. do n. e. - I v. n. e.)*, în *Problemy skifo-sarmatskoj arheologii Severnogo Pričernomor'ja. K 100-letiju B. N. Grakova, Zaporož'e*, 1999, p. 245-249.
- Sîrbu, Bârcă 2000 = V. Sîrbu, V. Bârcă, *Daci și romani în sudul Bugeacului (sec. I-III d. Chr.)*, în *Daci și romani la începutul secolului al II-lea d. Hr. la nordul Dunării (Daker und Römer am Anfang des 2. Jh. n. Chr. im Norden der Donau)*, Timișoara, 2000, p. 29-78.
- Sîrbu, Bârcă 2000a = V. Sîrbu, V. Bârcă, *Vzaimootnošenija meždu dakami i sarmatami v Vostočno-Karpatskom regione i na Nižnem Dunae. (I v. do n. e. - I v. n. e.)*, în *Starožitnosti stepovogo Pričernomor'ja i Krymu*, VIII, Zaporižzja, 2000, p. 243-263.
- Sîrbu, Bârcă 2005 = V. Sîrbu, V. Bârcă, *Reprezentări figurative pe falerele dintre munții Urali, Caucaz și Balcani (sec. II-I a. Chr.)*, în Istros, XII, 2005, p. 65-133.
- Skripkin 1970 = A. S. Skripkin, *Slučajnye naboriki sarmatskih kotlov na teritorii Volgogradskoj oblasti*, în SA, 4, 1970, p. 206-209.
- Skripkin 1980 = A. S. Skripkin, *K datirovke nekotoryh tipov sarmatskogo oružja*, în SA, 1, 1980, p. 273-275.
- Skripkin 1982 = A. S. Skripkin, *Aziatskaja Sarmatija vo II-IV vv. (nekotorye problemy issledovannija)*, în SA, 2, 1982, p. 43-56.
- Skripkin 1984 = A. S. Skripkin, *Dva pogrebenija rannego železnogo veka iz Prikuban'ja*, în *Drevnosti Evrazii v skifo-sarmatskoe vremea*, Moskva, 1984, p. 218-224.
- Skripkin 1986 = A. S. Skripkin, *Problemy rasselenija i etničeskoj istorii sarmatov Nižnego Povolžja i Dona*, în *Drevnjaja istorija Nižnego Povolžja*, Saratov, 1986, p. 82-98.
- Skripkin 1987 = A. S. Skripkin, *Problemy bronologii sarmatskoj kul'tury i ee istoričeskoj aspekt*, în *Zadači arheologii v svete rešenij XXVII s'ezda KPSS*, Suzdal', 1987, p. 230-231.
- Skripkin 1989 = A. S. Skripkin, *Pogrebal'nyj kompleks s uzdečnym naborom iz Kotlubani i nekotorye voprosy etničeskoj istorii sarmatov*, în SA, 4, 1989, p. 172-181.

- Skripkin 1990 = A. S. Skripkin, *Aziatskaja Sarmatija. Problemy bronologii i ee istoričeskij aspekt*, Saratov, 1990.
- Skripkin 1992 = A. S. Skripkin, *Aziatskaja Sarmatija. Problemy bronologii, periodizacii i etnopolitičeskoj istorii*. Naučnyj doklad predstavlenyj v kačestve disertacii na soiskanie ušenoj stepeni doktora istoričeskikh nauk, Moskva, 1992.
- Skripkin 1993 = A. S. Skripkin, *K probleme istoričeskoj interpretacii arheologičeskikh paralelej v kul'turah Altaj'skogo i Dono-Ural'skogo regionov v poslednie veka do n. e.*, in *Antičnaja civilizacija i varvarskij mir*, II, Novočerkassk, 1993, p. 3-10.
- Skripkin 1994 = A. S. Skripkin, *O vremeni pojavlenija aorsov na Donu*, in in *Meždunarodnye otnošenija v bassejne Černogo Morja v drevnosti i srednie veka. Tezisy dokladov VII meždunarodnoj naučnoj konferencii*. Rostov na Donu, 1994, p. 78-80.
- Skripkin 1996 = A. S. Skripkin, *K voprosu etničeskoj istorii sarmatov pervyh vekov našej ery*, in *VDI*, 1, 1996, p. 160-168.
- Skripkin 1997 = A. S. Skripkin, *Ob odnom polemičeskom epizode v knige M. B. Ščukina "Na rubeže er" (Sankt-Peterburg, 1994)*, in *Stratum + PAV*, Sankt-Peterburg, 1997, p. 116-120.
- Skripkin 1997a = A. S. Skripkin, *Etjudy po istorii i kul'ture sarmatov*, Volgograd, 1997.
- Skripkin 2000 = A. S. Skripkin, *K probleme vydelenija sarmatskikh pamjatnikov Aziatskoj Sarmatii II-I vv. d. n. e.*, in *Rannesarmatskaja kul'tura: Formirovanie, razvitie, hronologija*, I, Samara, 2000, p. 137-149.
- Skripkin 2001 = A. S. Skripkin, *O haraktere vostočnyh svjazej kočevnikov rannego železnogo veka Volgo-Donskikh i Severokavkaskikh stepej*, in *Treťja Kubanskaja konferencija. Tezisy dokladov meždunarodnoj arheologičeskoj konferencii*, Krasnodar-Anapa, 2001, p. 180-182.
- Skripkin 2001a = A. S. Skripkin, *O vremeni pojavlenija alanov v Vostočnoj Evrope i ih proisboždenii (istoriografičeskij očerk)*, in *Istoriko-arheologičeskij al'manah*, 7, Armavir, 2001, p. 15-40.
- Skripkin, Klepikov, Moškova 2002 = A. S. Skripkin, V. M. Klepikov, M. G. Moškova, *Ob odnoj popytke modernizacii sarmatskoj periodizacii*, in *RA*, 1, 2002, p. 101-112.
- Sljusarenko 1925 = F. Sljusarenko, *Grec'ko-skits'ki vzaimovidnosini II st. per. Hr.*, in *Nauk juvileinij zb: prisviač. Prof. C. G. Masarikovoj*, Praga, 1925.
- Smirnov 1966 = A. I. Smirnov, *Skify*, Moskva, 1966.
- Smirnov 1945 = K. F. Smirnov, *Sarmatskie kurgannye pogrebenija v stepjah Povolž'ja i Južnogo Priural'ja I v. do n. e. – IV v. n. e.*, Disertacija na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk (mss.), Moskva, 1945.
- Smirnov 1947 = K. F. Smirnov, *Sarmatskie kurgannye pogrebenija v stepjah Povolž'ja i Južnogo Priural'ja*, in *Doklady i soobščeniya Istoričeskogo fakul'teta MGU*, 5, 1947, p. 75-82.
- Smirnov 1948 = K. F. Smirnov, *O pogrebenjah roxolan*, in *VDI*, 1, 1948, p. 213-219.
- Smirnov 1950 = K. F. Smirnov, *Sarmatskie plemena Severnogo Prikasp'ja*, in *KSIIMK*, XXXIV, 1950, p. 97-114.
- Smirnov 1953 = K. F. Smirnov, *Severskij kurgan* (= Tr. GIM, XI), 1953.
- Smirnov 1954 = K. F. Smirnov, *Voprosy izučeniya sarmatskikh plemen i ih kul'tury v sovetskoj arheologii*, in *VSSA*, Moskva, 1954, p. 196-219.
- Smirnov 1959 = K. F. Smirnov, *Kurgany u s. Ilovatka i Politodel'skoe Stalingradskoj oblasti*, in *MIA*, 60, 1959, p. 206-322.
- Smirnov 1961 = K. F. Smirnov, *Vooruženie savromatov*, (= MIA, 101), 1961.
- Smirnov 1964 = K. F. Smirnov, *Savromaty. Rannjaja istorija i kul'tura sarmatov*,

- Moskva, 1964.
- Smirnov 1967 = K. F. Smirnov, *O načale proniknovenija sarmatov v Skifiju*, in Vtoraja konferencija po voprosam skifo-sarmatskoj arheologii, Tez. Dokl., Moskva, 1967, p. 46-48.
- Smirnov 1971 = K. F. Smirnov, *O načale proniknovenija sarmatov v Skifiju*, in MIA, 177, 1971, p. 191-196.
- Smirnov 1972 = K. F. Smirnov, *Sarmatskie katakombnye pogrebenija Južnogo Priural'ja-Povolž'ja i ih otnošenje k katakombam Severnogo Kavkaza*, in SA, 1, 1972, p. 73-81.
- Smirnov 1973 = K. F. Smirnov, *Kuril'nicy i tualetnye sosudiki Aziatskoj Sarmatii*, in Kavkaz i Vostočnaja Evropa v drevnosti, Moskva, 1973, p. 166-179.
- Smirnov 1974 = K. F. Smirnov, *Sarmaty Nižnego Povolž'ja i meždureč'ja Dona i Volgi v IV v. do n. e. – II v. n. e. (istoriko arheologičeskij očerk)*, in SA, 3, 1974, p. 33-44.
- Smirnov 1975 = K. F. Smirnov, *Sarmaty na Ilike*, Moskva, 1975.
- Smirnov 1975a = K. F. Smirnov, *Sarmaty – ognepoklonniki*, Arheologija Severnoj i Central'noj Azii, Novosibirsk, 1975, p. 155-159.
- Smirnov 1976 = K. F. Smirnov, *Savromato-sarmatskij zverinyj stil'*, in Skifo-sibirskij zverinyj stil' v iskustve narodov Evrazii, Moskva, 1976, p. 74-89.
- Smirnov 1980 = K. F. Smirnov, *Ol'vijskij dekret v česti Protogena i sarmaty*, in Arheologičeskie issledovanija na Ukraine v 1978-1979, XVIII Konferencija IA AN USSR: Tez.dokl., Dnepropetrovsk, 1980, p. 100.
- Smirnov 1980a = K. F. Smirnov, *O mečah sindo-meorskogo tipa*, in KSIA, 162, 1980, p. 38-45.
- Smirnov 1980b = K. F. Smirnov, *Sauromates et sarmates*, in Dialogues d'histoire ancienne, 6, 1980, p. 139-154.
- Smirnov 1984 = K. F. Smirnov, *Sarmaty i utverždenie ih političeskogo gospodstva v Skifii*, Moskva, 1984.
- Smirnov, Petrenko 1963 = K. F. Smirnov, V. G. Petrenko, *Savromaty Povolž'ja i Južnogo Priural'ja*, Arheologija SSSR, SAI, D 1-9, Moskva, 1963.
- Smirnova 1981 = G. I. Smirnova, *Mogil'nik tipa Pojanešty-Lukaševka u s. Dolinjany na Bukovine (raskopki 1977-1978 gg.)*, in SA, 3, 1981, p. 193-207.
- Smiško 1962 = M. Ju. Smiško, *Sarmats'ki pohovannja bilja s. Ostrivet' Stanyslavskoj obl.*, in MDAPV, 4, 1962, p. 54-70.
- Smiško 1976 = M. Ju. Smiško, *Sarmats'ki plemena*, in Naselennja Prikarpatja i Volyni za dobi rozkladu pervisnobščinnogo ladu ta davn'orusskij čas, Kyiv, 1976.
- Sokolova 1984 = E. K. Sokolova, *Krasnolakovye laginosy rimskogo vremeni iz nekropolja Pantikapeja (sobranie Ermitaža)*, in TGE, XXIV, 1984, p. 125-137.
- Sokol'skij 1954 = N. I. Sokol'skij, *Bosporskie meči*, in MIA, 33, 1954, p. 123-196.
- Sokol'skij 1973 = N. I. Sokol'skij, *Zemljanoj sklep v poselke Sennaja*, in KSIA, 133, 1973, p. 67-71.
- Solomonik 1959 = E. I. Solomonik, *Sarmatskie znaki Severnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1959.
- Sorokina 1962 = N. P. Sorokina, *Stekljannyj sosud iz Nižnego Podnestrov'ja*, in KSIA, 89, 1962, p. 103-107.
- Sorokina 1977 = N. P. Sorokina, *Antičnye stekljannye sosudy iz raskopok nekropolja bosporskogo goroda Kepy na Tamanskom poluostrove*, in Antičnyj mir i arheologija, Saratov, 1977, p. 76-81.
- Sorokina 1988 = N. P. Sorokina, *Steklodel'e antičnogo mira pervyh vekov n. e. (osnovnye problemy)*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj

- stepeni doktora istoričeskikh nauk, Moskva, 1988.
- Sorokina, Trejster 1983 = N. P. Sorokina, M. Ju. Trejster, *Dve grupy bronzovyh zerkal iz sobranija Gosudarstvennogo Istoričeskogo muzeja*, in SA, 4, 1983, p. 142-153.
- Sorokina, Dzigovskij, Trejster 1986 = N. P. Sorokina, A. N. Dzigovskij, M. Ju. Trejster, *Bronzovoe prjamougol'noe zerkalo v ornamentirovannom futljare iz sarmatskogo pogrebenija u s. Mihajlovka*, in Pamjatniki drevnego iscusstva Severo-Zapodnogo Pričernomor'ja, Kiev, 1986, p. 124-134.
- Sosnovskij 1946 = G. Sosnovskij, *Raskopki Il'movoj padj*, in SA, VIII, 1946, p. 51-68.
- Spicyn 1909 = A. Spicyn, *Falaxy Južnoi Rossii*, in IAK, XXIX, 1909, p. 18-53.
- Stein 1940 = A. Stein, *Die Legaten von Moesia*, Budapest, 1940.
- Strabon = Strabon, *Geografija*, I-III, București, 1972-1984.
- Strobel 1989 = K. Strobel, *Die Donaukriege Domitianus*, Antiquitas, Reihe 1, Band 38, Bonn, 1989.
- Strong 1966 = D. E. Strong, *Greek and Roman Gold and Silver Plate*, London, 1966.
- Subbotin, Zaginajlo, Šmaglij 1970 = L. V. Subbotin, A. G. Zaginajlo, N. M. Šmaglij, *Kurgany u s. Ogorodnoe*, MASP, 6/I, 1970, p. 130-155.
- Subbotin, Dzigovskij 1990 = L. V. Subbotin, A. N. Dzigovskij, *Sarmatskie drevnosti Dnestro-Dunajskogo meždureč'ja*, I, Kiev, 1990.
- Subbotin, Dzigovskij 1990a = L. V. Subbotin, A. N. Dzigovskij, *Sarmatskie drevnosti Dnestro-Dunajskogo meždureč'ja*, II, Kiev, 1990.
- Subbotin, Dzigovskij 1990b = L. V. Subbotin, A. N. Dzigovskij, *Sarmatskie drevnosti Dnestro-Dunajskogo meždureč'ja*, III, Kiev, 1990.
- Subbotin, Dzigovskij, Ostroverhov 1998 = L. V. Subbotin, A. N. Dzigovskij, A. S. Ostroverhov, *Arheologičeskie drevnosti Budžaka. Kurgany u sel Višnevoe i Beloles'e*, Odessa, 1998.
- Suceveanu 1971 = Al. Suceveanu, *În legătură cu data de anexare a Dobrogei de către romani*, in Pontica, IV, 1971, p. 105-123.
- Suceveanu 1977 = Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană secolele I-III e. n.*, București, 1977.
- Suceveanu 1979 = Al. Suceveanu, *Din nou despre cariera lui Marcus Arruntius Claudianus*, in SCIVA, 30, 1979, 1, p. 47-61.
- Suceveanu 1982 = Al. Suceveanu, *Histria VI. Les thermes romains*, București, 1982.
- Suceveanu 1991 = Al. Suceveanu, *M. Arruntius Claudianus et l'annexion romaine de la Dobroudja*, in Ancient Society, 22, 1991, p. 255-276.
- Suceveanu 1992 = Al. Suceveanu, *Römische Städte im Dobrudscha*, in Die römische Stadt im 2. Jahrhundert n. Chr. Der Funktionswandel des öffentlichen Raumes. Kolloquium in Xanten vom 2. Bis 4 Mai, 1990, Köln, p.
- Suceveanu 1996 = Al. Suceveanu, *La céramique romaine à Histria (Ier – IIIes.)*, in Acta Rei cretarie romanae fautorvm, 33, Avigdon, 1996, p. 23-32.
- Suceveanu 1998 = Al. Suceveanu, *Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*, București, 1998.
- Suceveanu 2000 = Al. Suceveanu, *Histria X. La céramique romaine des Ier – IIIe siècles ap. J.-C.*, București, 2000.
- Suetonius = Suetonius, *Viețile celor doisprezece cezari*, București, 1998.
- Sulimirski 1970 = T. Sulimirski, *The Sarmatians*, London, 1970.
- Sultov 1985 = B. Sultov, *Ceramic production on the Territory of Nicopolis ad Istrum (II-nd – IV-th Century)*, Sofia, 1985.

- Syme 1971 = R. Syme, *Danubian Papers*, București, 1971.
- Symonovič 1963 = E. A. Symonovič, *Fibuly Neapolja skejskogo*, in SA, 4, 1963, p. 139-151.
- Symonovič 1983 = E. A. Symonovič, *Naselenie stolicy pozdneskjskogo carstva (po materialam Vostočnogo mogil'nika Neapolja skejskogo)*, Kiev, 1983.
- Šapovalov 1973 = T. O. Šapovalov, *Sarmats'ki pobovannja pobhyzu s. Novolugans'ke*, in Arheologija (Kiev), 8, 1973, p. 82-88.
- Ščerbakova, Kašuba 1990 = T. A. Ščerbakova, M. T. Kašuba, *Otčet o poleryh issledovanijah Rybnickoj novostroečnoj arheologičeskoj ekspedicii v 1990. Raskopki kurganov u s. Mokra Rybnickogo rajona SSRM (mss.)*, in Arhiva IAE al AȘ din R. Moldova.
- Ščerbakova, Kašuba 1993 = T. A. Ščerbakova, M. T. Kašuba, *Sarmato-alanske drevnosti (Kurgannye zaboronenija bliz s. Mokra)*, Tiraspol', 1993.
- Ščapova 1983 = Ju. L. Ščapova, *Očerki istorii drevnego steklodel'ja*, Moskva, 1983.
- Ščukin 1971 = M. B. Ščukin, *"Evropejskaja Sarmatija" i černjabovskaja kul'tura (bronologičeskie sootnošenija)*, Disertacija na soiskanie učenoi stepeni kandidata istoričeskikh nauk (mss.), Leningrad, 1971.
- Ščukin 1972 = M. B. Ščukin, *Sarmatskie pamjatniki Srednego Podneprov'ja i iz sootnošenje s Zarubineckoj kul'turoj*, in ASGE, 14, 1972, p. 43-52.
- Ščukin 1982 = M. B. Ščukin, *Carstvo Farzvoja. Epizod iz istorii Severnogo Pričernomor'ja*, in SGE, XLVII, 1982, p. 35-38.
- Ščukin 1987 = M. B. Ščukin, *Umbon ščita iz kurgana "Sadovyj" (k voprosu o sarmato-germanskih kontaktah)*, in Antičnaja civilizacija i varvarskij mir v Podon'e-Priazov'e, Novočerkassk, 1987, p. 49-51.
- Ščukin 1987a = M. B. Ščukin, *O treh putjah arheologičeskogo poiska predkov ranneistoričeskikh slavjan. Perspektivy tret'ego puti*, in ASGE, 28, 1987, p. 103-118.
- Ščukin 1989 = M. B. Ščukin, *Sarmaty na zemljah k zapodu ot Dnepra i nekotorye sobytija I v. v central'noj i vostočnoj Evrope*, in SA, 1, 1989, p. 70-84.
- Ščukin 1989a = M. B. Ščukin, *Na zapadnyh granicah Sarmatii*, in KESAM, Novočerkassk, 1989, p. 31-55.
- Ščukin 1989b = M. B. Ščukin, *O galatah i date dekreta v čest' Protogena*, in Skifija i Bospor. Arheologičeskie materialy k konferencii pamjati akademika M. I. Rostovceva, Novočerkassk, 1989, p. 125-126.
- Ščukin 1992 = M. B. Ščukin, *Nekotorye zamečanja k voprosu o bronologii Zubovsko-Vizdviženskoi gruppy i problemy rannih alan*, in Antičnaja civilizacija i varvarskij mir, I, Novočerkassk, 1992, p. 103-124.
- Ščukin 1993 = M. B. Ščukin, *A propos des contacts militaires entre les Sarmates et les Germains à l'époque romaine (d'après l'armement et spécialement les umbo de boucliers et les lances)*, in L'arme Romaine et les Barbares du IIIe au VIIe siècle, Paris, 1993, p. 323-333.
- Ščukin 1994 = M. B. Ščukin, *Na rubeže er*, Sankt-Petersburg, 1994.
- Ščukin 1995 = M. B. Ščukin, *Dve repliki: O Farzoe i nadpisi iz Mangupa, o carstve Artavase i pogrebenii v Kosike*, in VDI, 4, 1995, p. 175-179.
- Ščukin 2001 = M. B. Ščukin, *O falarah tak nazyvajemogo greko-baktrijskogo stilja (k probleme kontaktov Vostok-Zapad)*, in Juvelirnoe iskusstvo i material'naja kul'tura, Sankt-Peterburg, 2001, p. 137-161.
- Šeglov 1978 = A. N. Šeglov, *Severo-zapadnyj Krym v antičnuju epohu*, Leningrad, 1978.
- Šeglov 1985 = A. N. Šeglov, *O greko-varvarskih vzaimodejstvijah na periferii ellinističeskogo mira*, in Pričernomor'e v epohu ellinizma, Tbilisi, 1985,

- p. 190-198.
 Šeglov 2002 = D. A. Šeglov, *Datirovka pojavlenija alan v Severnom Pričernomor'e*, in *Drevnejšie obšnosti zemledel'cev i skotovodov Severnogo Pričernomor'ja* (V tys. do n. e. – V vek. N. e.), Tiraspol', 2002, p. 350-352.
- Šelov 1961 = D. B. Šelov, *Nekropol' Tanaisa*, (= MIA, 98), 1961.
 Šelov 1975 = D. B. Šelov, *Severnoe Pričernomor'e 2000 let nazad*, Moskva, 1975.
 Šelov 1978 = D. B. Šelov, *Uz'kogorbye svetloglinjanye amfory peryh vekov našej ery. Klassifikacija i bronologija*, in *KSIA*, 156, 1978, p. 16-21.
- Šepko 1987 = L. G. Šepko, *Pozdnesarmatskie kurgany v Severnom Priazov'e*, in *SA*, 4, 1987, p. 158-173.
- Šilov 1959 = V. P. Šilov, *Kalinovskij kurganyj mogil'nik*, in *MIA*, 60, 1959, p. 323-523.
 Šilov 1972 = V. P. Šilov, *Južnoitalijskie zerkala v volgo-donskih stepjah*, in *SA*, 1, 1972, p. 261-264.
 Šilov 1975 = V. P. Šilov, *Očerki po istorii drevnih plemen Nižnego Povolž'ja*, Leningrad, 1975.
 Šilov 1978 = V. P. Šilov, *Kel'tskie šlemy na territorii Vostočnoj Evropy*, in *Problemy sovetskoj arheologii*, Moskva, 1978, p. 111-117.
- Šimanskij 1910 = E. A. Šimanskij, in *ZOOID*, XXVIII, 1910.
 Šmaglij, Černjakov 1970 = N. M. Šmaglij, I. T. Černjakov, *Kurgany stepnoj časti meždureč'ja Dunaja i Dnestra*, in *MASP*, 6/I, 1970, p. 5-115.
- Šramko 1962 = B. A. Šramko, *Drevnosti Severskogo Donca*, Har'kov, 1962.
 Šramko, Solncev, Stepanskaja, Fomin 1974 = B. A. Šramko, L. A. Solncev, P. B. Stepanskaja, L. D. Fomin, *K voprosu o tehnike izgotovlenija sarmatskih mečej i kinžalov*, in *SA*, 1, 1974, p. 181-190.
- Šul'c 1947 = P. N. Šul'c, *Mavzolej Neapolja Skijskogo*, in *KSIIMK*, XXI, 1947, p. 16-21.
 Šul'c 1953 = P. N. Šul'c, *Mavzolej Neapolja skijskogo*, Moskva, 1953.
 Šul'c 1971 = P. N. Šul'c, *Pozdneskij'skaja kul'tura i ee varianty na Dnepre i v Krymu*, in *MIA*, 177, 1971, p. 127-142.
- Șerbănescu 1999 = D. Șerbănescu, *Mormântul tumular geto-dacic de la Chirnovgi, județul Călărași*, in *Thraco-Dacica*, XX, 1999, 1-2, p. 231-244.
- Tacitus Germania = Tacitus, *Germania*, in *Opere*, I, București, 1958.
 Tacitus Istorii = Tacitus, *Istorii*, in *Opere*, II, București, 1963.
 Tacitus Anale = Tacitus, *Anale*, București, 1995.
- Tairov 1991 = A. D. Tairov, *Rannie kočevniki Južnogo Zaural'ja v VII-II vekah do našej ery*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Moskva, 1991.
 Tairov, Gavriljuk 1988 = A. D. Tairov, A. G. Gavriljuk, *K voprosu o formirovanii rannesarmatskoj (proboronskoj) kul'tury*, in *Problemy arheologii Uralo-Kazahstanskih stepej*, Čeljabinsk, 1988, p. 151-152.
- Tallgren 1926 = A. M. Tallgren, *La Pontide prescytisque apres l'introduction de métaux*, (= *ESA*, 2), 1926.
- Tassinari 1975 = S. Tassinari, *La Vaisseau de bronze romaine et provinciale au Musée des Antiquités Nationales*, XXIX-e Suppl. à "Gallia", Paris, 1975.
- Tempelmann-Maczyńska 1985 = M. Tempelmann-Maczyńska, *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerverwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Römische Germanische Forschungen, Band 43, Mainz, 1985.
- Tentiuc, Levinschi, Bejlekči 1986 = I. S. Tentiuc, A. N. Levinschi, V. S. Bejlekči, *Otčet o rabotah Floreštskoj novostročnoj expedicii v 1986 godu* (mss.), in *Arhiva IAE al AȘ*

- din R. Moldova.
- Teodor 1994 = S. Teodor, *Ceramica de import din așezarea geto-dacică de la Poiana*, jud. Galați, în *Carpica*, XXV, 1994, p. 73-122.
- Teodor, Țau 1996 = S. Teodor, S. Țau, *Obiecte de port și podoabă din așezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați (I). Fibule*, în *ArhMold*, XIX, 1996, p. 57-106.
- Teodor, Nicu, Țau 1999 = S. Teodor, M. Nicu, S. Țau, *Așezarea geto-dacică de la Poiana (jud. Galați). Obiecte de port și podoabă (II). Oglinzi, ace, obiecte de os*, în *ArhMold*, XX, 1999, p. 27-88.
- Terenožkin, Il'inskaja, Mozolevskij 1977 = A. I. Terenožkin, V. A. Il'inskaja, B. N. Mozolevskij, *Skifskij kurgannyj mogil'nik Gajmanovo pole*, în *Skify i Sarmaty*, Kiev, 1977, p. 152-199.
- Thrakische 1989 = *Der Thrakische silberschatz aus Rogosen Bulgarien*, 1989.
- Tihanova 1955 = M. A. Tihanova, *Iz materialov Dubossarskogo otrjada Moldavskoj ekspedicii*, în *KSIIMK*, 57, 1955, p. 92-99.
- Tihanova 1957 = M. A. Tihanova, *O lokal'nyh variantah černjabovskoj kul'tury*, în *SA*, 4, 1957, p. 168-194.
- Titus Livius = Titus Livius, *De la fundarea Romei*, I-V, București, 1959-1963.
- Tokarev 1964 = S. A. Tokarev, *Rannie formy religii i ih razvitie*, Moskva, 1964.
- Tolstov 1948 = S. P. Tolstov, *Drevnij Horezm*, Moskva, 1948.
- Tolstov 1954 = S. P. Tolstov, *Arheologičeskie raboty Horezmskoj arheologo-etnografičeskoj ekspedicii Akademii Nauk SSSR v 1951 godu*, în *SA*, XIX, 1954, p. 239-262.
- Treister 1991 = M. Ju. Treister, *Etruscan Objects in the North Pontic Area and the Ways of their Penetration*, în *StudEtr*, 57, 1991, p. 72-79.
- Treister 1993 = M. Ju. Treister, *The Celts in the north Pontic area: a reassessment*, în *Antiquity*, 67, 1993, p. 789-804.
- Trejster 1987 = M. Ju. Trejster, *Etruskij import v Severnom Pričernomor'e i puti ego proniknovenija*, în *Antičnaja civilizacija i varvarskij mir v Podon'e i Priazov'e*, Novočerkassk, 1987, p. 3-5.
- Trejster 1991 = M. Ju. Trejster, *Italijskie i provincial'no-rimskie zerkala v Vostočnoj Evrope*, în *SA*, 1, 1991, p. 90-103.
- Trejster 1992 = M. Ju. Trejster, *Kel'ty u Pyvničnomu Pryčornomor'i*, în *Arheologija (Kiev)*, 2, 1992, p. 37-51.
- Trejster 1993 = M. Ju. Trejster, *Ešče raz ob ožerelijah s podveskami v vide baboček I v. n. e. iz Severnogo Pričernomor'ja*, în *PAV*, 4, 1993, p. 87-95.
- Trejster 1994 = M. Ju. Trejster, *Sarmatskaja škola hudožestvenoj toreutiki (K otkrytiju serviza iz Kosiki)*, în *VDI*, 1, 1994, p. 172-203.
- Trejster 1995 = M. Ju. Trejster, *Grivina iz sarmatskogo pogrebenija u s. Porogi*, în *VDI*, 1, 1995, p. 148-152.
- Trejster 2000 = M. Ju. Trejster, *O juvelirnyh izdeliah iz Nogajčičeskogo kurgana*, în *VDI*, 1, 2000, p. 182-202.
- Trever 1940 = K. V. Trever, *Pamjatniki greko-baktijskogo iskusstva*, Moskva-Leningrad, 1940.
- Trohani, Șerbănescu 1975 = G. Trohani, D. Șerbănescu, *Noi cercetări arheologice privind cultura materială a geto-dacilor din zona est-carpatică a Munteniei*, în *Muzeul Național*, 2, 1975, p. 273-286.
- Tuallagov 1997 = A. A. Tuallagov, *K voprosu o proisboždenii rannih alan*, în *Stratum + PAV*, 1997, p. 147-153.
- Tudor 1956 = D. Tudor, *Peregrinările slavului Callidromus*, în *Studii și articole de istorie*, I, 1956, p. 19-30.
- Ukert 1846 = F. A. Ukert, *Geographie der Griechen und Römer*. 3, Teil, 2. Abteilung. Skythien, Weimar, 1846.

- Ursachi 1986 = V. Ursachi, *Rituri și ritualuri de înmormântare la populația dacică din cetatea de la Brad, comuna Negri, județul Bacău*, în *MemAntiq*, XII-XIV, (1980-1982), 1986, p. 105-151.
- Ursachi 1995 = V. Ursachi, *Zargidava. Cetatea dacică de la Brad*, București, 1995.
- Vaday 1977 = A. Vaday, *Rasparaganus rex Roxolanorum*, în *MittArchInst*, 7, Budapest, 1977, p. 27-31.
- Vaday 1989 = A. Vaday, *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok*, (= *Antaeus*, 17-18, 1988-1989), 1989.
- Vaday 1989a = A. Vaday, *Sarmatisches Männergrab mit Goldfund aus Dunabaraszti*, în *FolArch*, XL, 1989, p. 129-136.
- Vaday 1989b = A. Vaday, *Sarmatian Costume in the Carpathian Basin*, în *Klio*, 71/1, 1989, p. 107-114.
- Vaday 1990-1991 = A. Vaday, *The Dacian Question in the Sarmatian Barbaricum*, în *Antaeus*, 19-20, 190-1991, p. 75-83.
- Vaday, Kulcsár 1984 = A. Vaday, V. Kulcsár, *K voprosu o tak nazyvamyh sarmatskikh prjazhkah*, în *ActaArchHung*, XXXVI, 1984, p. 239-261.
- Vančugov, Sîrbu, Niculiță, Bârcă 1999 = V. P. Vančugov, V. Sîrbu, I. Niculiță, V. Bârcă, *Cercetările arheologice de salvare de la Orlovka-Cartal (Ucraina)-Campania 1998*, în *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*, III, București, 1999, p. 135-221.
- Vasiliev 1980 = V. Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1980.
- Vasiliev și colab. 2002 = V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. A. Balaguri, C. Cosma, *Solotvino – “Cetate” (Ucraina transcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu*, Cluj-Napoca, 2002.
- Vegetius = Flavius Vegetius Rhenatus, *Epitoma res militaris*, New-York, Berlin, Frankfurt am Main, Paris, 1990.
- Velkov, Danov 1938 = Iv. Velkov, Hr. Danov, *Novootkritii starini*, în *IAI*, XII, 1938.
- Vendelin 1940 = I. Vendelin, *Un tumul la Tecuci*, în *RPAN*, II-IV, p. 101-103.
- Venedikov, Gerasimov 1973 = I. Venedikov, T. Gerasimov, *Trakijskoto izkustvo*, Sofia, 1973.
- Visy 1970 = Zs. Visy, *Die Daker im Gebiet von Ungarn*, în *MFMÉ*, 1970, p. 5-29.
- Vinogradov 1989 = Ju. G. Vinogradov, *Političeskaja istorija Ol'vijskogo polisa VII-I vv. do n. e. (istoriko-epigrafičeskie issledovanija)*, Moskva, 1989.
- Vinogradov 1990 = Ju. G. Vinogradov, *Ol'vija i Rim*, în *Vostočnaja Evropa v drevnosti i srednevekovie*, Moskva, 1990, p. 27-32.
- Vinogradov 1994 = Ju. G. Vinogradov, *Očerki voenno-političeskoj istorii sarmatov v I v. n. e.*, în *VDI*, 2, 1994, p. 151-170.
- Vinogradov 1999 = Ju. G. Vinogradov, *Razgrom sarmatami Velikoj Skifii. Sledy ordy vedut v Tavridu*, în *Problemy skifo-sarmatskoj arheologii Severnogo Pričernomor'ja. K 100-letiju B. N. Grakova*, Zaporož'e, 1999, p. 59-62.
- Vinogradov 1961 = V. B. Vinogradov, *K voprosu ob izobraženii životnyh na sarmatskoj keramike*, în *Arheologičeskij sbornik MGU*, Moskva, 1961, p. 32-46.
- Vinogradov 1963 = V. B. Vinogradov, *Sarmaty Severo-Vostočnogo Kavkaz'a*, Groznyj, 1963.
- Vinogradov 1965 = V. B. Vinogradov, *Sirakskij sojuz plemen na Severnom Kavkaze*, în *SA*, 1, 1965, p. 108-121.
- Vinogradov, Petrenko 1976 = V. B. Vinogradov, V. A. Petrenko, *K proisboždeniju sarmatskikh žerkal-podvesok Severnogo Kavkaz'a*, în *KSIA*, 148, 1976, p. 44-49.
- Vinogradov, Berezin 1985 = V. B. Vinogradov, Ja. B. Berezin, *Katakombnye pogrebenija i ih nositeli v Central'nom Predkavkaz'e v III v. d. n. e. – IV v. n. e.*, în *Antičnost' i*

- varvarkij mir, Ordžonikidze, 1985, p. 46-58.
- Vinokur, Vakulenko 1967 = I. S. Vinokur, L. V. Vakulenko, *Kiselevskij mogil'nik I-II vv. n. e.*, în KSIA, 112, 1967, p. 126-131.
- Virlyč 1965 = A. E. Virlyč, *Sarmats'ke pobovannja v Bilozers'komu rajoni, Hersons'koj oblasti*, în Arheologija (Kiev), XIX, 1965, p. 177-178.
- Vjaz'mitina 1954 = M. I. Vjaz'mitina, *Sarmatskie pogrebenija u s. Novo-Filipovka*, în VSSA, Moskva, 1954, p. 220-244.
- Vjaz'mitina 1957 = M. I. Vjaz'mitina, *Sarmats'ki plemena*, în Narisy starodavn'oi istorii Ukrain'skoj RSR, Kiev, 1957, p. 218-242.
- Vjaz'mitina 1960 = M. I. Vjaz'mitina, *Sarmats'ki pobovannja v dolini r. Moločnoj*, în AP URSS, VIII, 1960, p. 17-21.
- Vjaz'mitina 1962 = M. I. Vjaz'mitina, *Zolota Balka*, Kiev, 1962.
- Vjaz'mitina 1969 = M. I. Vjaz'mitina, *Frakijskie elementy v kul'ture naselenija gorodišč Nižnego Dnepra*, în MIA, 150, 1969, p. 119-134.
- Vjaz'mitina 1972 = M. I. Vjaz'mitina, *Zolotobalkovskij mogil'nik*, Kiev, 1972.
- Vjaz'mitina și colab. 1960 = M. I. Vjaz'mitina, B. A. Il'ins'ka, E. F. Pokrovs'ka, O. I. Terenožkin, G. T. Kovpanenko, *Kurgany bilja s. Novo-Pilipivki i rudgospu Akkermen*, în AP URSS, VIII, 1960, p. 22-135.
- Vogel-Weidemann 1982 = A. Vogel-Weidemann, *Die Statthalter von Afrika und Asia in den Jahren 14-68 n. Chr.*, Bonn, 1982.
- Volkov, Guguev 1986 = I. V. Volkov, Yu. K. Guguev, *A Late Sarmatian burial in Rostov-on Don*, în B. A. Raev, *Roman Imports in the Lower Don Basin*, BAR, Int. Ser., 278, Oxford, 1986, p. 73-74.
- Völling 1994 = T. Völling, *Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältestern römischen Kaiserzeit*, în BerRGK, 75, 1994, p. 147-282.
- Vukmanović, Radojčić 1995 = M. Vukmanović, H. Radojčić, *Katalog metala / Catalogue of Metalwork*, II, Beograd, 1995.
- Vulpe 1976 = Al. Vulpe, *La nécropole tumulaire gète de Popești*, în Thraco-Dacica, I, 1976, p. 193-215.
- Vulpe, Gheorghită 1981 = Al. Vulpe, M. Gheorghită, *Șantierul arheologic Popești-Mihăilești, jud. Giurgiu. Raport preliminar asupra rezultatelor din campaniile anilor 1978-1979*, în Cercetări arheologice, IV, 1981, p. 58-65.
- Vulpe 1941 = R. Vulpe, *Les fouilles de Calu*, în Dacia, VII-VIII, (1937-1940), 1941, p. 13-68.
- Vulpe 1966 = R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966.
- Vulpe, Vulpe 1933 = R. Vulpe, Ec. Vulpe, *Fouilles de Poiana*, în Dacia, III-IV, (1927-1932), 1933, p. 253-351.
- Vulpe și colab. 1951 = R. Vulpe și colab., *Activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci 1950*, în SCIV, II, 1951, 1, p. 177-216.
- Vulpe și colab. 1952 = R. Vulpe și colab., *Șantierul Poiana*, în SCIV, III, 1952, p. 191-230.
- Vulpe și colab. 1955 = R. Vulpe și colab., *Șantierul arheologic Popești*, în SCIV, VI, 1955, 1-2, p. 239-269.
- Vysotskaja 1972 = T. N. Vysotskaja, *Pozdnie skify v Jugo-Zapodnom Krymu*, Kiev, 1972.
- Vysotskaja 1979 = T. N. Vysotskaja, *Neapol' stolica gosudarstva pozdnih skifov*, Kiev, 1979.
- Waurick 1988 = G. Waurick, *Helme der hellenistischen Zeit und ihre Vorläufer*, în Antike Helme. Monographien RGZM, 14, Mainz, 1988, p. 151-180.
- Waurick 1988a = G. Waurick, *Römische Helme*, în Antike Helme. Monographien RGZM, 14, Mainz, 1988, p. 327-364.
- Waurick 1990 = G. Waurick, *Helme in Caesars Heer*, Mainz, 1990.
- Webster 1996 = P. Webster, *Roman Samian Pottery in Britain*, York, 1995.

- Wegewitz 1982 = W. Wegewitz, *Ein Bronzebeimer der Spätlatènezeit vom Greifensee*, in HA, 13, 50, 1982, p. 39-48.
- Werner 1954 = J. Werner, *Die Bronzekeanne von Kelheim*, in BVB, 20, 1954, p. 43-73.
- Werner 1956 = J. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches*, München, 1956.
- Werner 1994 = J. Werner, *Chinesischer Schwerttragbügel der Han-Zeit aus einem thrakischen Häuptlingsgrab von Čatalka (Bulgarien)*, in Germania, 72, 1994, p. 269-282.
- Werner 1988 = W. M. Werner *Eisenzeitliche Trensen an der unteren und mittleren Donau*, PBF, XVI/4, München, 1988.
- Wielowiejski 1977 = J. Wielowiejski, *Research on Roman Metal Vessel in the Last Thrity Years (1946-1975)*, in ArchPolona, XVIII, 1977, p. 137-172.
- Wielowiejski 1985 = J. Wielowiejski, *Die spätkeltischen und römischen Bronzegefäße in Polen*, in BerRGK, 66, 1985, p. 123-320.
- Wilkes 1983 = J. J. Wilkes, *Romans, Dacians and Sarmatians in the First and Early Second Centuries*, in Rome and Her Northern Provinces (eds. B. Hartley, J. Wacher), Oxford, 1983, p. 255-289.
- Willers 1907 = H. Willers, *Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie von Capua und von Niedergermanien, besonders auf die Funde aus Deutschland und dem Norden hin*, Hannover-Leipzig, 1907.
- Wolagiewicz 1970 = R. Wolagiewicz, *Napływ importów rzymskich do Europy na północ od środkowego Dunaju*, in ArchPolski, XV, 1, 1970, p. 207-252.
- Yadin 1972 = Y. Yadin, *The Earliest Representation of a Siege Scene and "Schyttian Bow" from Mari*, in IEJ, 22, 1972, 2-3.
- Zabelin 1908 = I. E. Zabelin, *Istorija russkoj žizni*, Vypusk II, Moskva, 1980.
- Zadneprovskij 1971 = Ju. A. Zadneprovskij, *Nahodki zerkal sarmatskogo tipa v Severnom Irane*, in Iskusstvo i arheologija Irana, Moskva, 1971, p. 133-141.
- Zaharia 1959 = N. Zaharia, *Morminte sarmatice descoperite la Cioinagi în 1949*, in MCA, VI, 1959, p. 897-902.
- Zaharia, Petrescu-Dîmboviță, Zaharia 1970 = N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviță, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până la secolul al XVIII-lea*, București, 1970.
- Zaharia, Zaharia 1974 = N. Zaharia, Em. Zaharia, *Din trecutul județului Botoșani*, Botoșani, 1974.
- Zajcev 1995 = Ju. P. Zajcev, *Neapol' Skifskij vo II v. do n. e. – III v. n. e.*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskich nauk, Kiev, 1995.
- Zajcev 1999 = Ju. P. Zajcev, *Skilur i ego carstvo (Novye otkrytija i novye problemy)*, in VDI, 2, 1999.
- Zanier 1988 = W. Zanier, *Römische dreiflügelige Pfeilspitzen*, in Saalbjahrb, 44, 1988, p. 5-27.
- Zaseckaja 1965 = I. P. Zaseckaja, *Naznačenie veščej Fedulovskogo klada*, in ASGE, 7, 1965, p. 28-36.
- Zaseckaja 1979 = I. P. Zaseckaja, *Savromatskie i sarmatskie pogrebenija Nikol'skogo mogil'nika v Nižnem Povolž'e*, in TGE, XX, 1979, p. 87-113.
- Zaseckaja 1980 = I. P. Zaseckaja, *Izobraženie "pantery" v sarmatskom iskusstve*, in SA, 1, 1980, p. 46-55.
- Zaseckaja 1983 = I. P. Zaseckaja, *Klasifikacija nakonečnikov strel gunnskoj epohi (konec IV-V. n. e.)*, in Istorija i kul'tura sarmatov, Saratov, 1983, p. 70-83.
- Zbrueva 1952. = A. V. Zbrueva, *Istorija naselenija Prikam'ja v anan'inskuju epohu*, (= MIA, 30), 1952.

- Zeest 1960 = I. B. Zeest, *Keramičeskaja tara Bospora*, (= MIA, 83), 1960.
- Zirra 1974 = Vl. Zirra, *Descoperiri celtice de la sfârșitul Latênului mijlociu în depresiunea Bistriței*, în *File de istorie*, 3, 1974, p. 138-164.
- Zirra 1979 = Vl. Zirra, *A propos de la présence des éléments latêniens sur la rive occidentale de la Mer Noire*, în *Les mouvements celtiques du V-e au I-er siècles avant notre ère*, Paris, 1979, p. 189-193.
- Zirra 1981 = Vl. Zirra, *Latènezeitliche Trensens in Rumänien*, în *Hamburger Betiräge zur Archäologie*, VIII, 1981, p. 115-171.
- Zlatkovskaja 1955 = T. D. Zlatkovskaja, *Plemenoj sojuz getov pod rukovodstvom Burebisty (I v. do n. e.)*, în *VDI*, 2, 1955, p. 88-91.
- Zograf 1951 = A. N. Zograf, *Antičnye monety*, (=MIA, 16), 1951.
- Zotovič, Jordovič 1990 = L. Zotovič, Č. Jordovič, *Viminacium. Nekropola više Grobal'a*, Beograd, 1990.
- Zubar 1988 = V. M. Zubar, *Pro pohid Plavtija Sil'vana v Krym*, în *Arheologija (Kiev)*, 63, 1988, p. 19-27.
- Zubar, Savelja 1989 = V. M. Zubar, O. Ja. Savelja, *Novyj sarmats'kij mogyl'nyk drugoj poloviny I – počatku II st. n. e. v Pivdenno-Zabidnomu Krymu*, în *Arheologija (Kiev)*, 2, 1989, p. 83-92.
- Zubar' 1982 = V. M. Zubar', *Nekropol' Hersonesa Tavričeskogo I-IV vv. n. e.*, Kiev, 1982.
- Zubar' 1994 = V. M. Zubar', *Hersones Tavričeskij i Rimskaja Imperija*, Kiev, 1994.
- Zubar' 1994a = V. M. Zubar', *Ol'vija, sarmaty i Rim vo vtoroj polovine I v.*, în *VDI*, 3, 1994, p. 218-222.
- Zubar', Maščjarikov 1983 = V. M. Zubar', V. F. Meščjarikov, *Nekotorye dannye o verovanijah naselenija Hersonesa (po materialam nekropolja pervyh vekov)*, în *Naselenie i kul'tura Kryma v pervye veka n. e.*, Kiev, 1983, p. 96-114.
- Zubar', Kubišev 1987 = V. M. Zubar', A. I. Kubišev, *Pogrebal'nye komplekсы rubeža našej ery iz Nižnego Podneprov'ja*, în *SA*, 4, 1987, p. 248-253.
- Zubar', Kostromičeva 1990 = V. M. Zubar', T. I. Kostromičeva, *Novyj aureus iz okrestnostej Hersonesa*, în *KSIA*, 197, 1990, p. 83-86.
- Zuev 1998 = V. Ju. Zuev, *Prohorovskie kurgany v Južnom Priural'e i problema bronologii rannesarmatskoj kul'tury*. Disertacija na soiskanie učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Sankt-Peterburg, 1998.
- Zuev 1999 = V. Ju. Zuev, *O puteab rešenija "problemy III v. do n. e." v periodizacii arheologičeskikh pamjatnikov sarmatskoj epohi*, în *Stratum*, 3, 1999, p. 305-323.
- Zuev 2000 = V. Ju. Zuev, *Osnovnye problemy bronologii "rannesarmatskoj" kul'tury*, în *Problemy sarmatskoj arheologii i istorii*, I, Samara, 2000, p. 85-104.
- Zuev 2001 = V. Ju. Zuev, *K razrabotke bronologii sarmatskih drevnostej II-I vv. do n. e.*, în *Bosporskij fenomen: Kolonizacija regiona. Formirovanie polisov. Obrazovanie gosudarstva*, Sankt-Peterburg, 2001, p. 171-185.
- Žebelev 1938 = S. A. Žebelev, *Narody Severnogo Pričernomor'ja v antičnuju epohu*, în *VDI*, 1/2, 1938, p. 149-163.
- Žebelev 1953 = S. A. Žebelev, *Severnoe Pričernomor'e*, Moskva-Leningrad, 1953.
- Železčikov 1986 = B. F. Železčikov, *Savromaty i rannie sarmaty (nekotorye itogi isledovanija)*, în *Drevnjaja i srednevekovaja istorija Nižnego Povolž'ja*, II, Saratov, 1986, p. 62-63.
- Železčikov 1987 = B. F. Železčikov, *Južnoe Priural'e V-IV vv. do n. e.*, în *Problemy arheologii stepnoj Evrazii. Tezisy dokladov*, II, Kemerovo, 1987, p. 39-40.

- Železčikov, Pšeničnjuk 1994 = B. F. Železčikov, A. H. Pšeničnjuk, *Plemena Južnogo Priural'ja v VI-III v. do n. e.*, in Problemy istorii i kul'tury sarmatov. Tezisy dokladov meždunarodnoj konferencii, Volgograd, 1994, p. 5-8.
- Ždanovskij 1979 = A. M. Ždanovskij, *Novye dannye ob etničeskoj prinadležnosti kurganov Zolotogo kladbišča*, in Arheologija i voprosy etničeskoj istorii Severnogo Kavkaza, Groznyj, 1979, p. 72-99.
- Ždanovskij 1984 = A. M. Ždanovskij, *Podkurgannye katakomby Srednego Prikuban'ja peryh vekov n. e.*, in Arheologo-etnografičeskie issledovanija Severnogo Kavkaza, Krasnodar, 1984, p. 69-78.
- Ždanovskij 1985 = A. M. Ždanovskij, *Istorija plemen Srednego Prikuban'ja vo II v. do n. e. - III v. n. e. (Po materialam kurgannyh pogrebenij)*, Avtoreferat disertacii na soiskanie učenog stepeni kandidata istoričeskih nauk, Moskva, 1985.
- Ždanovskij 1985a = A. M. Ždanovskij, *Istorija plemen Srednego Prikuban'ja vo II v. do n. e. - III v. n. e. (Po materialam kurgannyh pogrebenij)*, Disertacija kandidata istoričeskih nauk, Moskva, 1985.
- Ždanovskij 1988 = A. M. Ždanovskij, *Klasifikacija nakonečnikov strel iz kurganyh pogrebenij Srednego Prikuban'ja sarmatskogo vremena*, in Problemy arheologii i etnografii Severnogo Kavkaza, Krasnodar, 1988, p. 54-68.
- Ždanovskij 1990 = A. M. Ždanovskij, *K istorii siraksskogo sojuza plemen (Po materialam kurgannyh pogrebenij Srednego Prikuban'ja)*, in Don i Severnyj Kavkaz v drevnosti I v srednie veka, Rostov na Donu, 1990, p. 35-48.
- Ždanovskij, Marčenko 1988 = A. M. Ždanovskij, I. I. Marčenko, *Sarmaty v Prikuban'e*, in Problemy sarmatskoj arheologii i istorii, Azov, 1988, p. 42-56.
- Žuravlev 1998 = D. V. Žuravlev, *Krasnolakovaja keramika Severnogo Pričernomor'ja rimskogo vremena: Osnovnye itogi i perspektivy izučenija (kratkij obzor otečestvennoj literatury)*, in Ellinističeskaja i rimskaja keramika v Severnom Pričernomor'e (= Tr. GIM, 102), 1998, p. 31-51.

ANEXA NR. I Cronologia vestigiilor sarmatice din secolele I a. Chr. - începutul secolului II p. Chr.

Nr. Crt.	LOCALITATEA	DATARE											
		Sec. II a. Chr.			Sec. I a. Chr.			Sec. I p. Chr.			Sec. II p. Chr.		
		175	150	125	75	50	25	25	50	75	125	150	175
1.	Anenii Noi mormânt distrus												
2.	Bădragii Noi T 2 M 1												
3.	Bădragii Noi T 5 M 2												
4.	Bădragii Noi tezaur												
5.	Bădragii Vechi T 7 M 1												
6.	Bădragii Vechi T 7 M 2												
7.	Bădragii Vechi T 7 M 4												
8.	Bădragii Vechi T 20 M 1												
9.	Bădragii Vechi T 23 M 10												
10.	Bădragii Vechi T 25 M 1												
11.	Bădragii Vechi T 25 M 2												
12.	Bădragii Vechi T 25 M 3												
13.	Bădragii Vechi T 25 M 4												
14.	Bădragii Vechi T 25 M 5												
15.	Bădragii Vechi T 25 M 9												
16.	Bădragii Vechi T 25 M 10												
17.	Bădragii Vechi T 27 M 1												
18.	Bădragii Vechi T 27 M 4												
19.	Bădragii Vechi T 29 M 12												
20.	Bădragii Vechi T 29 M 13												
21.	Bădragii Vechi T 32 M 2												
22.	Bădragii Vechi T 32 M3												
23.	Bădragii Vechi T 32 M 4												

24.	Bârlad M 1					
25.	Bârlad M 2					
26.	Bârlad M 3					
27.	Belen'koe descop. izolată		?			
28.	Beljaevka T 1 M 4a					
29.	Beljaevka T 1 M 15					
30.	Beljaevka T 1 M 18					
31.	Beloles'e T 3 M 9					
32.	Beloles'e T 9 M 1					
33.	Beșalma T 1 M 8					
34.	Bezeni mormânt distrus					
35.	Brăviceni depozit		?			
36.	Brăviceni T 4 M 1					
37.	Brăviceni T 4 M 6					
38.	Brăviceni T 22 M 1					
39.	Bubueci tezaur					
40.	Burjakovka M 1					
41.	Bursuceni M 5					
42.	Bursuceni M 6					
43.	Bursuceni descop. izolată					
44.	Butești mormânt distrus					
45.	Czaclia T 10 M 1					
46.	Cândești M 71					
47.	Cobusca Veche mormânt distrus					
48.	Codrul Nou T 1 M 1					
49.	Corpaci T 2 M 1					
50.	Costești T 7 M 1					
51.	Costeștii Noi T 1 M 2					
52.	Cuconeștii Vechi T 3 M 1					
53.	Drăgușeni-Ostrov M 4					
54.	Drăgușeni-Ostrov M 5					
55.	Dubăsarii Vechi T 1 M 9					
56.	Dubăsarii Vechi T 1 M 25					
57.	Dumeni T 9 M 13					
58.	Dumeni T 14 M 3					
59.	Dumeni T 16 M 13					
60.	Dumeni T 22 M 3					
61.	Duruitoarea Nouă T 6 M 3					
62.	Giurcani T 1 M 5					

63.	Giurcani T 1 M 8					
64.	Giurcani T 2 M 1					
65.	Giurcani T 2 M 2					
66.	Giurcani T 2 M 3					
67.	Glubokoe T 2 M 3					
68.	Gordeevka					
69.	Gradište T 1 M 9					
70.	Gradište T 1 M 21					
71.	Hancăuți T 1 M 11					
72.	Hancăuți T 2 M 1					
73.	Holmskoe M 4					
74.	Holmskoe M 22					
75.	Hrușca mormânt distrus					
76- 79.	Kiselev 4 morminte distruse					
80.	Kiselev M 5					
81.	Kiselev M 6					
82.	Kiselev M 7					
83.	Kiselev M 8					
84.	Kiselev M 9					
85.	Kiselev M 10					
86.	Kuzmin T 4 M 2					
87.	Lenkovcy T 1 M 2					
88.	Lenkovcy T 1 M 6					
89.	Lenkovcy T 1 M 7					
90.	Lenkovcy T 1 M 9					
91.	Lenkovcy T 1 M 10					
92.	Lenkovcy T 1 M 12					
93.	Lenkovcy T 1 M 15					
94.	Majaki T 5 M 3					
95.	Mărculești T 3 M 4					
96.	Mărculești T 3 M 13					
97.	Mihajlovka T 2 M 2					
98.	Mihajlovka T 3 M 3					
99.	Mocra T 1 M 4					
100.	Mocra T 1 M 10					
101.	Mocra T 2 M 2					
102.	Nadlimanskoe					
103.	Nicolscoe T 1 M 7					
104.	Novocotovsc T 1 M 3					
105.	Obileni T 5 M 2					
106.	Olănești T 13 M 3					
107.	Ostrivec-Vertebi M 1					
108.	Ostrivec-Vertebi M 2					
109.	Ostrivec-Vertebi M 3					
110.	Ostrivec-Vertebi M 4					
111.	Ostrivec-Vertebi M 5					
112.	Ostrivec-Vertebi M 6					
113.	Ostrivec-Vertebi M 7					

114.	Ostrivec-Vertebi M 8					
115.	Ostrivec-Vertebi M 9					
116.	Ostrivec-Vertebi M 10					
117.	Ostrivec-Olečina M 1					
118.	Ostrivec-Olečina M 2					
119.	Ostrivec-Olečina M 3					
120.	Ostrivec-Olečina M 4					
121.	Palanca T 2 M 1					
122.	Pisarevka T 8 M 2					
123.	Plavni T 11 M 2					
124.	Plavni T 23 M 1					
125.	Podoima T 1 M 5					
126.	Porogi T 2 M 1					
127.	Porogi T 2 M 2					
128.	Seliște M 39					
129.	Seliște M 65					
130.	Sărăteni T 3 M 10					
131.	Semenovka T 11 M 1					
132.	Semenovka T 14 M 20					
133.	Severinovca T 1 M 1					
134.	Sloboda- Podlesovskaja					
135.	Șcerbaca T 2 M 1					
136.	Șcerbaca T 2 M 5					
137.	Șcerbaca T 3 M 3					
138.	Ștefănești					
139.	Taraclia descop. izolată		?			
140.	Taraclia I T 1 M 1					
141.	Taraclia I T 1 M 3					
142.	Taraclia T 1 M 24					
143.	Taraclia I T 1 M 27					
144.	Taraclia II T 2 M 9					
145.	Taraclia II T 4 M 6					
146.	Taraclia II T 17 M 11					
147.	Taraclia II T 17 M 14					
148.	Tălmaza mormânt distrus					
149.	Tălmaza mormânt distrus					
150.	Tătărauca Nouă M 1					
151.	Tețcani T 1 M 8					
152.	Tochile-Răducani T 2 M 4					
153.	Turlaki T 7 M 1					
154.	Tutova M 1					
155.	Tutova M 2					
156.	Tvardița tezaur					
157.	Vaslui M 1					
158.	Vaslui M 5					

159.	Väratic T 1 M 4					
160.	Väratic T 2 M 6					
161.	Velikoploskoe tezaur					
162.	Veseloja Dolina tezaur					
163.	Višnevoe T 18 M 3					
164- 171.	Vlăsinești M 1-8					
172.	Zirnești T 1 M 5					

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
13.	Bădragii Vechi T 25 M 4				•									•							
14.	Bădragii Vechi T 25 M 5				•					•				•							
15.	Bădragii Vechi T 25 M 9				•								•	•							
16.	Bădragii Vechi T 25 M 10				•								•	•							
17.	Bădragii Vechi T 27 M 1				•								•	•							
18.	Bădragii Vechi T 27 M 4				•								•					•			
19.	Bădragii Vechi T 29 M 12				•									•							
20.	Bădragii Vechi T 29 M 13				•									•							
21.	Bădragii Vechi T 32 M 2				•									•							
22.	Bădragii Vechi T 32 M3				•								•	•							
23.	Bădragii Vechi T 32 M 4				•									•							
24.	Bârlad M 1				•								•					•			
25.	Bârlad M 2				•								•					•			
26.	Bârlad M 3				•								•					•			
27.	Belen'koe descop. izolată																				•
28.	Beljaevka T 1 M 4a				•								•	•							
29.	Beljaevka T 1 M 15				•								•		•						
30.	Beljaevka T 1 M 18				•								•		•				•		

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
31.	Beloles'e T 3 M 9				●									●							
32.	Beloles'e T 9 M 1		●											●							
33.	Beșalma T 1 M 8				●									●							
34.	Bezeni mormânt distrus					●							●	●							
35.	Brăviceni																				■
36.	Brăviceni T 4 M 1				●									●							
37.	Brăviceni T 4 M 6				●									●							
38.	Brăviceni T 22 M 1		●											●							
39.	Bubueci																			●	
40.	Burjakovka M 1	●													●						
41.	Bursuceni M 5	●												●							
42.	Bursuceni M 6	●												●							
43.	Bursuceni																				●
44.	Butești mormânt distrus					●							●					●			
45.	Cazaclia T 10 M 1		●								●			●							
46.	Cândești M 71	●												●							
47.	Cobusca Veche mormânt distrus					●							●					●			
48.	Codrul Nou T 1 M 1				●								●	●							

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
49.	Corpaci T 2 M 1				●									●							
50.	Costești T 7 M 1				●									●							
51.	Costeștii Noi T 1 M 2				●													●			
52.	Cuconeștii Vechi T 3 M 1				●								●	●							
53.	Drăgușeni-Ostrov M 4	●											●					●			
54.	Drăgușeni-Ostrov M 5	●											●	●							
55.	Dubăsarii Vechi T 1 M 9				●								●		●						
56.	Dubăsarii Vechi T 1 M 25				●								●	●						●	
57.	Dumeni T 9 M 13				●								●	●							
58.	Dumeni T 14 M 3				●								●	●							
59.	Dumeni T 16 M 13				●								●	●							
60.	Dumeni T 22 M 3				●								●	●							
61.	Duruitoarea Nouă T 6 M 3				●									●							
62.	Giurcani T 1 M 5				●								●	●							
63.	Giurcani T 1 M 8				●								●	●							
64.	Giurcani T 2 M 1		●										●	●							
65.	Giurcani T 2 M 2			●									●	●						●	
66.	Giurcani T 2 M 3			●									●				●				

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
67.	Glubokoe T 2 M 3				●								●		●						
68.	Gordeevka mormânt					●							●					●			
69.	Gradiște T 1 M 9				●								●	●							
70.	Gradiște T 1 M 21				●								●	●							
71.	Hancăuți T 1 M 11				●									●							
72.	Hancăuți T 2 M 1				●									●							
73.	Holmskoe M 4	●													●				●		
74.	Holmskoe M 22	●										●		●							
75.	Hrușca mormânt distrus					●							●					●			
76- 79.	Kiselev patru morminte distruse	● 4											● 4					● 4			
80.	Kiselev M 5	●													●						
81.	Kiselev M 6	●													●						
82.	Kiselev M 7	●													●						
83.	Kiselev M 8	●													●						
84.	Kiselev M 9	●													●				●		
85.	Kiselev M 10	●													●						
86.	Kuzmin T 4 M 2				●									●							
87.	Lenkovcy T 1 M 2				●									●							
88.	Lenkovcy T 1 M 6				●								●					●			

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
89.	Lenkovcy T 1 M 7				•								•					•			
90.	Lenkovcy T 1 M 9				•								•					•			
91.	Lenkovcy T 1 M 10				•								•					•			
92.	Lenkovcy T 1 M 12				•		•							•							
93.	Lenkovcy T 1 M 15				•								•	•							
94.	Majaki T 5 M 3				•										•				•		
95.	Mărculești T 3 M 4				•								•	•							
96.	Mărculești T 3 M 13				•								•	•							
97.	Mihajlovka T 2 M 2		•															•			
98.	Mihajlovka T 3 M 3				•								•	•							
99.	Mocra T 1 M 4				•								•		•						
100.	Mocra T 1 M 10				•									•							
101.	Mocra T 2 M 2		•											•							
102.	Nadlimanskoe mormânt	•												•							
103.	Nicolskoe T 1 M 7				•								•		•						
104.	Novocotovsc T 1 M 3				•								•		•						
105.	Obileni T 5 M 2		•															•			
106.	Olănești T 13 M 3				•									•							
107.	Ostrivec-Vertebi M 1	•											•		•						

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
108.	Ostrivec-Vertebi M 2	●											●		●						
109.	Ostrivec-Vertebi M 3	●											●			●					
110.	Ostrivec-Vertebi M 4	●														●					
111.	Ostrivec-Vertebi M 5	●											●		●						
112.	Ostrivec-Vertebi M 6	●													●						
113.	Ostrivec-Vertebi M 7	●											●					●			
114.	Ostrivec-Vertebi M 8	●											●			●					
115.	Ostrivec-Vertebi M 9	●											●					●			
116.	Ostrivec-Vertebi M 10	●											●			●					
117.	Ostrivec-Olečina M 1	●											●		●				●		
118.	Ostrivec-Olečina M 2	●											●		●						
119.	Ostrivec-Olečina M 3	●											●		●						
120.	Ostrivec-Olečina M 4	●											●		●						
121.	Palanca T 2 M 1				●									●							
122.	Pisarevka T 8 M 2				●								●					●			
123.	Plavni T 11 M 2				●									●							
124.	Plavni T 23 M 1				●		●							●							
125.	Podoima T 1 M 5		●										●	●							
126.	Porogi T 2 M 1				●						●			●							

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
127.	Porogi T 2 M 2				●									●							
128.	Seliște M 39	●					●							●							
129.	Seliște M 65	●											●	●							
130.	Sărăteni T 3 M 10				●									●							
131.	Semenovka T 11 M 1				●								●	●							
132.	Semenovka T 14 M 20				●								●	●							
133.	Severinovca T 1 M 1					●							●					●			
134.	Sloboda- Podlesovskaja					●							●					●			
135.	Șcerbaca T 2 M 1				●								●	●							
136.	Șcerbaca T 2 M 5				●								●	●							
137.	Șcerbaca T 3 M 3				●								●	●							
138.	Ștefănești mormânt	● ?											●				●				
139.	Taraclia																				●
140.	Taraclia I T 1 M 1				●									●							
141.	Taraclia I T 1 M 3				●									●							
142.	Taraclia I T 1 M 24				●									●							
143.	Taraclia I T 1 M 27				●									●							
144.	Taraclia II T 2 M 9				●								●	●							
145.	Taraclia II T 4 M 6				●					●						●					

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
146.	Taraclia II T 17 M 11				•		•							•							
147.	Taraclia II T 17 M 14				•									•							
148.	Tălmaza mormânt distrus					•							•					•			
149.	Tălmaza mormânt distrus					•							•					•			
150.	Tătărăuca Nouă M 1	•											•	•							
151.	Tețcani T 1 M 8				•		•							•							
152.	Tochile-Răducani T 2 M 4				•													•	•		
153.	Turlaki T 7 M 1		•															•			
154.	Tutova M 1	•													•						
155.	Tutova M 2	•											•					•			
156.	Tvardița																			•	
157.	Vaslui M 1	•												•							
158.	Vaslui M 5	•											•					•			
159.	Văratice T 1 M 4				•								•					•			
160.	Văratice T 2 M 6				•		•											•			
161.	Velikoploskoe																			•	
162.	Veseloja Dolina																			•	
163.	Vișnevoe T 18 M 3				•									•							

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
164-171.	Vlăsinești M 1-8	● 8											● 8	● 8								
172.	Zîrnești T 1 M 5				●								●	●								
	TOTAL	49	9	2	94	9	6	48	9	5	2	1	92	96	25	5	2	35	8	5	4	

LIST OF ILLUSTRATIONS

- Fig. 1.** Anenii Noi (after Grosu 1983).
- Fig. 2.** Bădragii Noi T 2 B 1 (after Jarovoj, Čirkov 1987).
- Fig. 3.** Bădragii Noi T 5 B 2 (after Jarovoj, Čirkov 1987).
- Fig. 4.** Bădragii Noi (after Bârcă 2002).
- Fig. 5.** 1-5. Bădragii Vechi T 7 B 1; 6-9. Bădragii Vechi T 7 B 2 (after Jarovoj, Čirkov 1987).
- Fig. 6.** Bădragii Vechi T 7 B 4 (after Jarovoj, Čirkov 1987).
- Fig. 7.** Bădragii Vechi T 20 B 1 (after Jarovoj, Čirkov 1988).
- Fig. 8.** Bădragii Vechi T 23 B 10 (after Čirkov 1989).
- Fig. 9.** Bădragii Vechi T 25 B 1 (after Čirkov 1989).
- Fig. 10.** Bădragii Vechi T 25 B 2 (after Čirkov 1989).
- Fig. 11.** Bădragii Vechi T 25 B 2 (after Čirkov 1989).
- Fig. 12.** Bădragii Vechi T 25 B 3 (after Čirkov 1989).
- Fig. 13.** Bădragii Vechi T 25 B 4 (after Čirkov 1989).
- Fig. 14.** Bădragii Vechi T 25 B 5 (after Čirkov 1989).
- Fig. 15.** Bădragii Vechi T 25 B 9 (after Čirkov 1989).
- Fig. 16.** Bădragii Vechi T 25 B 10 (after Čirkov 1989).
- Fig. 17.** Bădragii Vechi T 27 B 1 (after Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).
- Fig. 18.** Bădragii Vechi T 27 B 1 (after Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).
- Fig. 19.** Bădragii Vechi T 27 B 1 (after Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).
- Fig. 20.** Bădragii Vechi T 27 B 4 (after Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).
- Fig. 21.** Bădragii Vechi T 29 B 12 (after Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).
- Fig. 22.** Bădragii Vechi T 29 B 13 (after Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).
- Fig. 23.** Bădragii Vechi T 32 B 2 (after Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).

Fig. 24. 1-3. Bădragii Vechi T 32 B 3; 4-7. Bădragii Vechi T 32 B4 (after Jarovoj, Ćirkov, Bubulici 1990).

Fig. 25. 1, 3, 6-7. Beljaevka T 1 B 4a; 2. Beljaevka T 1 B 18; 4-5. Beljaevka T 1 M 15 (after Alexeeva 1971).

Fig. 26. 1-2. Beșalma T 1 B 8 (after Grosu 1983); 3-6. Beloles'e T 3 B 9 (after Subbotin, Dzigovskij 1990).

Fig. 27. Beloles'e T 9 B 1 (after Subbotin, Dzigovskij 1990).

Fig. 28. Beloles'e T 9 B 1 (after Subbotin, Dzigovskij 1990).

Fig. 29. Bezeni (after Rikman 1966).

Fig. 30. Brăviceni T 4 B 1 (after Larina, Manzura 1987).

Fig. 31. Brăviceni T 4 B 1 (after Larina, Manzura 1987).

Fig. 32. Brăviceni T 4 B 6 (after Larina, Manzura 1987).

Fig. 33. Brăviceni T 4 B 6 (after Larina, Manzura 1987).

Fig. 34. Brăviceni T 22 B 1 (after Larina, Haheu, Todorova 1988).

Fig. 35. Brăviceni T 22 B 1 (after Larina, Haheu, Todorova 1988).

Fig. 36. Brăviceni T 22 B 1 (after Larina, Haheu, Todorova 1988).

Fig. 37. Bubueci (after Bârcă 2002).

Fig. 38. Burjakovka (after Maleev, Pioro 1973).

Fig. 39. Bursuceni B 5 (after Postică 1978).

Fig. 40. Bursuceni B 6 (after Postică 1978).

Fig. 41. Cazaclia T 10 B 1 (after Agulnicov, Bubulici 1999).

Fig. 42. Cazaclia T 10 B 1 (after Agulnicov, Bubulici 1999).

Fig. 43. Cazaclia T 10 B 1 (after Agulnicov, Bubulici 1999).

Fig. 44. Cândești B 71 (after Bobi 1987; Bichir 1993).

Fig. 45. Cobusca Veche (after Grosu 1990).

Fig. 46. Codrul Nou T 1 B 1 (after Jarovoj 1984).

Fig. 47. Costești T 7 B 1 (after Dergacev 1982).

- Fig. 48.** Cuconeștii Vechi T 3 B 1 (after Dergacev 1982).
- Fig. 49.** Dubăsarii Vechi T 1 B 9 (after Borziac, Levițkii, 1983).
- Fig. 50.** Dubăsarii Vechi T 1 B 25 (after Borziac, Levițkii, 1983).
- Fig. 51.** Dumeni T 9 B 13 (after Grosu 1988).
- Fig. 52.** Dumeni T 14 B 3 (after Grosu 1988).
- Fig. 53.** 1. Dumeni T 22 B 3; 2. Dumeni T 16 B 13 (after Grosu 1988).
- Fig. 54.** Duruitoarea Nouă T 6 B 3 (after Markevič 1984).
- Fig. 55.** Giurcani T 1 B 5 (after Buzdugan 1981).
- Fig. 56.** 1-2. Giurcani T 1 B 8 (after Buzdugan 1981); 3-7. Giurcani T 2 B 1 (after Buzdugan 1982).
- Fig. 57.** Giurcani T 1 B 8 (after Buzdugan 1981; Bichir 1993).
- Fig. 58.** Glubokoe T 2 B 3 (after Šmaglij, Černjakov 1970).
- Fig. 59.** 1-2, 4. Gordeevka; 3. Severinovca (after Simonenko 1999a).
- Fig. 60.** 1-4. Gradiște T 1 B 9; 5-7. Gradiște T 1 B 21 (after Oboldueva 1955; Grosu 1990).
- Fig. 61.** Hancăuți T 1 B 11 (after Dergacev 1982).
- Fig. 62.** Hancăuți T 2 B 1 (after Dergacev 1982).
- Fig. 63.** Holmskoe B 4 (Gudkova, Fokeev 1984).
- Fig. 64.** Holmskoe B 22 (after Gudkova, Fokeev 1984).
- Fig. 65.** Hrușca (after Grosu 1986).
- Fig. 66.** 1. Kiselev B 5; 2-5. Kiselev destroyed burials (after Vinokur, Vakulenko 1967).
- Fig. 67.** 1. Kiselev destroyed burial; 2-3, 5. Kiselev B 9; 4. Kiselev B 6 (after Vinokur, Vakulenko 1967).
- Fig. 68.** Kuzmin T 4 B 2 (after Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002).
- Fig. 69.** Kuzmin T 4 B 2 (after Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002).
- Fig. 70.** Lenkovcy T 1 B 2 (after Grosu 1990).
- Fig. 71.** 1-12. Lenkovcy T 1 B 9; 13-15. Lenkovcy T 1 B 12 (after Grosu 1990).

- Fig. 72.** Majaki T 5 B 3 (after Patokova, Dzigovskij, Zin'kovskij 1982).
- Fig. 73.** 1-5. Mărculești T 3 B 4; 6-12. Mărculești T 3 B 13 (after Bejlekči 1992).
- Fig. 74.** Mihajlovka T 2 B 2 (after Subbotin, Dzigovkij 1990).
- Fig. 75.** Mihajlovka T 3 B 3 (after Subbotin, Dzigovkij 1990; Dzygovs'kyj 1993).
- Fig. 76.** Mihajlovka T 3 B 3 (after Dzygovs'kyj 1993).
- Fig. 77.** Mihajlovka T 3 B 3 (after Dzygovs'kyj 1993).
- Fig. 78.** 1-2. Mocra T 1 B 4; 3-12. Mocra T 1 B 10 (after Ščerbakova, Kašuba 1990).
- Fig. 79.** Mocra T 2 B 2 (after Ščerbakova, Kašuba 1990).
- Fig. 80.** Mocra T 2 B 2 (after Ščerbakova, Kašuba 1990).
- Fig. 81.** Mocra T 2 B 2 (after Ščerbakova, Kašuba 1990).
- Fig. 82.** Nadlimanskoe (after Meljukova 1984).
- Fig. 83.** Nicolscoe T 1 B 7 (after Levinschi, Agulnicov 1997).
- Fig. 84.** Novocotovsc T 1 B 3 (after Levinschi, Agulnicov 1997).
- Fig. 85.** Obileni T 5 B 2 (after Levițkii, Manzura, Demcenko 1996).
- Fig. 86.** Obileni T 5 B 2 (after Levițkii, Manzura, Demcenko 1996).
- Fig. 87.** Olănești T 13 B 3 (after Jarovoj 1990).
- Fig. 88.** Olănești T 13 B 3 (after Jarovoj 1990).
- Fig. 89.** 1. Ostivec-Verteba B 1; 2, 4, 5. Ostivec-Verteba B 2; 6-7. Ostivec-Verteba B 3; 8. Ostivec-Verteba B 4; 9-12. Ostivec-Verteba B 5; 13-14. Ostivec-Verteba B 6; 3. Ostivec-Olečina B 2 (after Smiško 1962; Grosu 1990).
- Fig. 90.** 1. Ostivec-Verteba B 8; 2-6. Ostivec-Verteba B 9; 7-10. Ostivec-Verteba B 10; 12. Ostivec-Olečina B 1; 14. Ostivec-Olečina B 3; 15-16. Ostivec-Olečina B 2; 11, 13. Uncovered outside the burials from Ostrivec-Olečina (after Smiško 1962; Grosu 1990).
- Fig. 91.** Palanca T 2 B 3 (after Kurčatov 1990).
- Fig. 92.** Pisarevka T 8 B 2 (after Simonenko 1999a).
- Fig. 93.** Plavni T 11 B 2 (after Gudkova, Fokeev 1984).
- Fig. 94.** Plavni T 23 B 1 (after Gudkova, Fokeev 1984).
- Fig. 95.** Podoima T 1 B 5 (after Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002).

- Fig. 96.** Podoima T 1 B 5 (after Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002).
- Fig. 97.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 98.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 99.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 100.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 101.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 102.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 103.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 104.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 105.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 106.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 107.** Porogi T 2 B 1 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 108.** Porogi T 2 B 2 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 109.** Porogi T 2 B 2 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 110.** Porogi T 2 B 2 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 111.** Porogi T 2 B 2 (after Simonenko, Lobaj 1991).
- Fig. 112.** Seliște B 39 (after Rafalovič, Lăpușneanu 1974).
- Fig. 113.** Seliște B65 (after Rafalovič, Lăpușneanu 1974a).
- Fig. 114.** Sărăteni T 3 B 10 (after Levițkii, Manzura, Demcenko 1996).
- Fig. 115.** 1, 3-4. Semenovka T 11 B 1; 2, 5-6. Semenovka T 14 B 20 (after Dzigovskij 1981).
- Fig. 116.** 1-6. Șcerbaca T 2 B 1; Șcerbaca T 2 B 5 (after Grosu 1988).
- Fig. 117.** Șcerbaca T 3 B 3 (after Grosu 1988).
- Fig. 118.** Ștefănești (after Bichir 1993).
- Fig. 119.** Taraclia I T 1 B 1 (after Dergacev 1979).
- Fig. 120.** Taraclia I T 1 B 3 (after Dergacev 1979).

- Fig. 121.** Taraclia I T 1 B 24 (after Dergacev 1979).
- Fig. 122.** Taraclia I T 1 B 27 (after Dergacev 1979).
- Fig. 123.** Taraclia II T 2 B 9 (after Agul'nikov 1980).
- Fig. 124.** Taraclia II T 4 B 6 (after Savva 1982; Grosu 1990).
- Fig. 125.** Taraclia II T 17 B 11 (after Savva, Agul'nikov 1984).
- Fig. 126.** Taraclia II T 17 B 14 (after Savva, Agul'nikov 1984).
- Fig. 127.** Tătărauca Nouă V – “Piscul Gol” (after Savva and co. 1995).
- Fig. 128.** Tețcani T 1 B 8 (after Bubulici).
- Fig. 129.** Tochile-Răducani T 2 B 4 (after Jarovoj, Kurčatov 1985).
- Fig. 130.** Turlaki T 7 (after Grosu 1995).
- Fig. 131.** Tutova B 1 (after Bichir 1993).
- Fig. 132.** Tvardița (after Ščukin 1994).
- Fig. 133.** Tvardița (after Ščukin 1994).
- Fig. 134.** Vaslui B 1 (after Andronic 1963; Bichir 1993).
- Fig. 135.** Văratice T 1 B 4 (after Grosu 1990).
- Fig. 136.** Văratice T 2 B 6 (after Markevič 1984).
- Fig. 137.** Velikoploskoe (after Dzis-Rajko, Suničuk 1984).
- Fig. 138.** Velikoploskoe (after Dzis-Rajko, Suničuk 1984).
- Fig. 139.** Veseloja Dolina (after Bârcă 2002).
- Fig. 140.** Veseloja Dolina (after Bârcă 2002).
- Fig. 141.** Višnevoe T 18 B 3 (after Dvorjaninov, Dzigovskij, Subbotin 1985).
- Fig. 142.** Vlăsinești (after Foit 1970; Bichir 1993).
- Fig. 143.** Zîrnești T 1 B 5 (after Rikman 1975).
- Fig. 144.** 1. Tălmaza (after Grosu 1974); 2-3. Corpaci T 2 B 1 (after Jarovoj 1984).
- Fig. 145.** 1. Vaslui B 5 (after Andronic 1979); 2. Tutova B 2 (after Bichir 1993); 3. Bârlad – “Depozitul de lemne” B 1; 4. Bârlad – “Depozitul de lemne” B 2 (after Palade 1979; Bichir 1993).

Fig. 146. 1. Mar'evka; 2. Belen'koe; 3. Veseloja Dolina; 4. Melitopol'; 5. Privol'e (after Raev, Simonenko, Treister 1991; Simonenko 2001).

Fig. 147. Brăviceni (after Fedorov 1960).

Fig. 148. Pit shapes 1. Bădragii Noi T 5 B 2; 2. Bădragii Vechi T 20 B 1; 3. Vadul lui Isac T 1 B 3; 4. Bădragii Vechi T 29 B 12; 5. Brăviceni T 22 B 1; Bădragii Vechi T 29 B 13; 7. Bădragii Vechi T 32 B 2.

Fig. 149. Burial pit shapes 1. Turlaki T 7; 2. Holmskoe B 4; 3. Višnevoe T 18 B 3; 4. Bădragii Vechi T 7 B 2; 5. Mihajlovka T 2 B 2; 6. Beloles'e T 9 B 1.

Fig. 150. Burial pit shapes 1. Porogi T 2 B 1; 2. Cazaclia T 10 B 1.

Fig. 151. Hand made pottery 1. Olănești T 13 B 3; 2. Bârlad – “Depozitul de lemne”; 3. Răcățău; 4. Orlovka; 5. Bărboși; 6. Vlăsinești; 7. Ostrivec-Verteba B 4; 8. Ostrivec-Olečina; 9. Nicolscoe T 1 B 7; 10. Lenkovcy T 1 B 2; 11. Gradiște T 1 B 9; 12. Ostrivec-Verteba B 3; 13. Bădragii Vechi T 29 B 13.

Fig. 152. Hand made pottery 1. Ostrivec-Verteba B 8; 2. Ostrivec-Verteba B 1; 3. Ostrivec-Olečina B 1; 4. Bădragii Vechi T 25 B 1; 5. Mihajlovka T 2 B 2; 6. Răcățău; 7. Giurcani T 1 B 5; 8. Zîrnești T 1 B 5.

Fig. 153. Hand made pottery 1. Majaki T 5 B 3; 2. Vlăsinești; 3. Ostrivec-Olečina; 4. Giurcani T 1 B 8; 5. Brăviceni T 4 B 6; 6. Taraclia B 11; 7. Vaslui B 5; 8. Mihajlovka T 2 B 2; 9. Ostrivec-Verteba B 10; 10. Lencovcy T 1 B 12; 11. Burjakovka; 12. Ostrivec-Verteba B 10; 13. Lencovcy T 1 B 12.

Fig. 154. Hand made jars 1. Bădragii Vechi T 25 B 2; 2. Taraclia II T 17 B 11; 3. Bădragii Vechi T 32 B 4; 4. Ostrivec-Vertebi B 10; 5. Giurcani T 2 B 1; Dumeni T 14 B 3; 7. Bădragii Vechi T 27 B 4.

Fig. 155. Wheel made pitchers 1. Hancăuți T 2 B 1; 2. Corpaci T 2 B 1; 3. Plavni T 11 B 2; 4. Bădragii Vechi T 25 B 4; 5. Porogi T 2 B 2.

Fig. 156. Handmade jars and small jars (8) 1. Bădragii Vechi T 29 B 12; 2. Palanca T 2 B 3; 3-4. Vlăsinești; 5. Lenkovcy T 1 B 2; 6. Codrul Nou T 1 B 1; 7. Bădragii Vechi T 29 B 13; 8. Brăviceni T 4 B 6; 9. Holmskoe B 4.

Fig. 157. Hand made jars 1. Bădragii Vechi T 27 B 1; 2. Bădragii Vechi T 32 B 3; 3. Bădragii Vechi T 7 B 1; 4. Șcerbaca T 3 B 3; 5. Ștefănești; 6. Brăviceni T 4 B 1; 7. Văratice T 1 B 4; 8. Lenkovcy T 1 B 9.

Fig. 158. Hand made jars and pitchers (1) 1. Taraclia I T 1 B 3; 2. Șcerbaca T 2 B 5; 3. Olănești T 13 B 3; 4. Ostrivec-Olečina B 2; 5. Bădragii Vechi T 25 B 5; 6. Bădragii Noi T 2 B 1; 7. Cuconești Vechi T 3 B 1; 8. Vaslui B 1; 9. Brăviceni T 22 B 1.

Fig. 159. Hand made jars and small jars (8) 1. Gradiște T 1 B 21; 2. Gradiște T 1 B 21; 3. Nadlimanskoe; 4. Novocotovsc T 1 B 3; 5. Plavni T 23 B 1; 6. Beșalma T 1 B 8; 7. Višnevoe T 18 B 3; 8. Bădragii Vechi T 32 B 2; 9. Taraclia I T 1 B 24.

Fig. 160. Jars (2), small jars (1, 3-6). 1. Sărăteni T 3 B 10; 2, 4. Holmskoe B 22; 3. Bârlad – “Depozitul de lemne” B 2; 5. Dubăsarii Vechi T 1 B 9; 6. Ostrivec-Olečina B 3.

Fig. 161. Hand made tureens (1-3), plates (4) and bowls (5) 1. Șcerbaca T 2 B 1; 2. Duvăsarii Vechi T 1 B 25; 3. Burjakovka B 1; 4. Turlaki T 7 B 1; 5. Tălmaza.

Fig. 162. Wheel made bowls (8) and cups 1. Hancăuți T 2 B 1; 2. Cândești B 71; 3. Bădragii Vechi T 20 B 1; 4. Bădragii Vechi T 27 B 1; 5. Taraclia II T 2 B 9; 6. Tochile- Răducani T 2 B 4; 7. Obileni T 5 B 2; 8. Turlaki T 7 B 1.

Fig. 163. Amphora 1. Porogi T 2 B 1; 2. Czaclia T 10 B 1.

Fig. 164. Censers 1. Porogi T 2 B 2; 2. Bădragii Vechi T 27 B 1.

Fig. 165. Censers 1. Vaslui B 1; 2. North west of the Black Sea (after Dzygovskij 1993); 3. Ust'-Kamenka T 50 B 1; 4. Ust'-Kamenka T 54 B 1 (after Kostenko 1993).

Fig. 166. Censers 1, 3. Turlaki T 7 B 1; 2. Beloles'e T 9 B 1.

Fig. 167. Censers 1. Beloles'e T 9 B 1; 2. Mihajlovka T 3 B 3; 3. Vaslui B 1; 4. Porogi T 2 B 2.

Fig. 168. Loom weights 1. Sărăteni T 3 B 10; 2. Giurcani T 2 B 1; 3. Bădragii Vechi T 27 B 1; 4. Bădragii Vechi T 32 B 2; 5. Traclia II T 17 B 11; 6. Bădragii Vechi T 25 B 3.

Fig. 169. Loom weights 1. Dubăsarii Vechi T 1 B 9; 2. Anenii Noi; 3. Taraclia B 10; 4. Majaki T 5 B 3; 5. Dubăsarii Vechi T 1 B 9; 6. Hancăuți T 2 B 1; 7. Șcerbaca T 2 B 1; 8. Ostrivec-Verteba B 6; 9. Brăviceni T 22 B 1.

Fig. 170. Brooches 1. Tutova; 2-4. Cândești B 71; 5. Porogi T 2 B 1; 6. Plavni T 23 B 1; 7. Mărculești T 3 B 13; 8. Șcerbaca T 3 B 3; 9. Dumeni T 9 B 13; 10. Zîrnești T 1 B 5; 11. Semenovka T 11 B 1; 12. Codrul Nou T 1 B 1; 13. Hrușca; 14. Porogi T 2 B 2. 2 – silver 1, 3-14 – bronze.

Fig. 171. Brooches 1. Porogi T 2 B 1; 2. Bădragii Vechi T 27 B 1; 3. Butești; 4. Bădragii Noi T 5 B 2; 5. Olănești T 13 B 3. 1- silver 2-5 – bronze.

Fig. 172. Brooches 1. Glubokoe T 2 B 3; 2. Șcerbaca T 2 B 1; 3. Mărculești T 3 B 4; 4. Bezeni; 5. Nicolscoe T 1 B 7; 6. Ostrivec-Verteba B 2; 7. Costești T 2 B 1; 8. Dubăsarii Vechi T 1 B 9; 9. Novocotovsc T 1 B 3; 10. Holmskoe B 4. 10 – silver. 1-9 – bronze. 9 – iron.

Fig. 173. Bracelets. 1-2. Beloles'e T 9 B 1; 3-4. Mihajlovka T 3 B 3. 3-4 – golden. 1-2 – bronze.

Fig. 174. Bracelets. 1-2. Dubăsarii Vechi T 1 B 9; 3-5. Holmskoe B 4. 3-5 – silver. 1-2 - bronze.

Fig. 175. Bracelets. 1. Giurcani T 1 B 8; 2. Bădragii Vechi T 2 B 1; 3. Seliște B 39. 1-3 – bronze.

Fig. 176. Bracelets. 1. Tutova; 2. Brăviceni T 4 B 1; 3. Porogi T 2 B 1. 3 – golden. 2 – bronze. 1 – iron.

Fig. 177. Rings and links (8-9). 1. Mihajlovka T 3 B 3; 2. Giurcani T 1 B 8; 3-4. Porogi T 2 B 2; 5, 8-9. Tutova B 1; 6-7. Bădragii Vechi T 25 B 2; 10-12. Mocra T 2 B 2. 10-12 – golden. 3-4 – silver. 1-2, 5-9 – bronze.

Fig. 178. Earrings 1-2. Bădragii Vechi T 29 B 13; 3. Bădragii Vechi T 7 B 1; 4. Bădragii Vechi T 7 B 4; 5-6. Brăviceni T 22 B 1; 7. Mihajlovka T 3 B 3; 8-9. Holmskoe B 22; 10-11. Bezeni; 12-13. Višnevoe T 18 B 3; 14. Șcerbaca T 2 B 1; 15. Taraclia II T 4 B 6; 16-17. Taraclia B 10; 18-19. Bădragii Vechi T 25 B 2; 20. Giurcani B 3; 21. Hancăuți T 1 B 11; 22. Palanca T 2 B 3. 7 – golden. 5-6, 8-9, 12-13, 14, 18-19, 21 – silver. 1-4, 10-11, 15-17, 20, 22 – bronze.

Fig. 179. Apparel appliques. 1-3. Mihajlovka T 3 B 3; 4-5. Bădragii Vechi T 7 B 2; 6-16. Beloles'e T 9 B 1; 17-18. Holmskoe B 22; 19-21. Turlaki T 7 B 1; 22-24. Feștelița T 3 B 1; 25-28. Hrușca; 29-30. Holmskoe B 4; 31-39. Porogi T 2 B 2; 40-43. Bădragii Vechi T 25 B 3. 1-39 – golden. 40-43 – bronze.

Fig. 180. Buckles. 1. Beloles'e T 3 B 9; 2. Glubokoe T 2 B 3; 3-6. Porogi T 2 B 1; 7, 11. Olănești T 13 B 3; 8. Plavni T 11 B 2; 9-10. Brăviceni T 4 B 1; 12. Beloles'e T 9 B 1; 13. Cazaclia T 10 B 1; 14. Obileni T 5 B 2. 1, 3-7, 9-11 – bronze. 2, 8, 12-14 – iron.

Fig. 181. Links. 1-3. Mărculești T 3 B 4; 4-5. Brăviceni T 4 B 1; 6-7. Codrul Nou T 1 B 1; 8-9. Vaslui B 1; 10-11. Beloles'e T 9 B 1; 12. Glubokoe T 2 B 3; 13. Mărculești T 3 B 13; 14. Višnevoe T 18 B 3. 6-7 – silver. 1-5, 8-11, 13-14 – bronze. 12 – iron.

Fig. 182. Pendants and beads (3). 1. Brăviceni T 4 B 1; 2. Hrușca; 3, 12-19. Căndești B 71; 4-6. Holmskoe B 4; 7. Mihajlovka T 3 B 3; 8. Nadlimanskoe; 9. Taraclia I T 1 B 3; 10. Giurcani T 1 B 8; 11. Taraclia II T 4 B 6. 1-2, 7, 9 – golden. 3 – silver. 10, 12-19 – bronze. 8 – gagat. 11 – ceramic.

Fig. 183. Bells (1-5), shells (6-8) and astragals (9-13). 1-2. Giurcani T 1 B 8; 3. Taraclia I T 1 B 1; 4. Taraclia B 11; 5-7. Ștefănești; 8. Taraclia II T 2 B 9; 9-13. Bădragii Vechi T 25 B 4. 1-7 – bronze.

Fig. 184. Beetles and items with zoomorphic figures (11-13). 1-2. Taraclia II T 4 B 6; 3. Ștefănești; 4. Semenovka T 14 B 20; 5-10. Vărațic T 2 B 6; 11-12. Giurcani T 1 B 8; 13. Seliște B 39.

Fig. 185. Mirrors. 1. Bădragii Vechi T 25 B 2; 2. Anenii Noi; 3. Bădragii Vechi T 25 B 3; 4. Bădragii Vechi T 32 B 2; 5. Sărăteni T 3 B 10; 6. Codrul Nou T 1 B 1.

Fig. 186. Mirrors. 1. Dubăsarii Vechi T 1 B 25; 2. Bursuceni B 6; 3. Costești T 7 B 1; 4. Hancăuți T 1 B 11; 5. Tătărăuca Nouă B 1; 6. Dumeni T 14 B 3.

Fig. 187. Mirrors. 1. Bădragii Vechi T 20 B 1; 2. Palanca T 2 B 3; 3. Taraclia I T 1 B 1; 4. Gradiște T 1 B 9; 5. Bezeni; 6. Brăviceni T 22 B 1; 7. Mihajlovka T 3 B 3.

Fig. 188. Situla (1-2); Cauldrons (3-4). 1. Veseloja Dolina (fără scară); 2. Bădragii Noi; 3. Bubueci (no scale available); 4. Velikoploskoe. 1-4 – bronze.

Fig. 189. Casseroles (1, 3); Cauldron (2). 1. Bădragii Vechi T 27 B 1; 2. Cazaclia T 10 B 1; 3. Cuconeștii Vechi T 3 B 1. 1-3 – bronze.

Fig. 190. Silver cups. 1. Porogi T 2 B 1; 2. Hohlač; 3. Vysočino; 4. Migulinsk (after Simonenko, Lobaj 1991).

Fig. 191. Silver cups. 1-2. Berdija (after Mordvinceva, Sergackov 1995); 3. Kosika (after Trejster 1994).

Fig. 192. Glass vessels. 1. Beloles'e T 9 B 1; 2-3. Mihajlovka T 3 B 3; 4. Bădragii Noi T 5 B 2; 5. Tochile-Răducani T 2 B 4.

Fig. 193. Swords and daggers. 1. Ostrivec-Verteba B 2; 2. Czaclia T 10 B 1; 3. Dumeni T 9 B 13; 4. Plavni T 23 B 1; 5. Brăviceni T 4 B 1; 6. Beşalma T 1 B 8.

Fig. 194. Swords and daggers. 1. Tecuča; 2. Dneprostroj T 26 B 6; 3. Novofilippovka T 2 B 1 the western group (after Simonenko 1984); 4. Politodel'skoe T 19 B 26 (after Hazanov 1971); 5. Ust'-Kamenka T 32 B 1; 6. Ust'-Kamenka T 62 B 1 (after Kostenko 1993); 7. Bădragii Noi B 1; 8. Bădragii Noi B 2 (after Kurčatov, Simonenko, Čirkov 1995); 9. Ţepu (after Bichir 1993); 10. Căzăneşti (after Bichir 1977); 11. Central'nyj VI T 16 B 8 (after Bezuglov 1988); 12. Kobjakovo T 5 B 1 (after Guguev, Bezuglov 1990).

Fig. 195. Swords. 1. Beloles'e T 3 B 9; 2. Olăneşti T 13 B 3; 3. Bursuceni; 4. Bădragii Vechi T 29 B 12; 5. Vaslui B 1; 6. Anenii Noi; 7. Bădragii Noi T 2 B 1.

Fig. 196. Swords and daggers. 1. Kalančak T 4; 2. Ust'-Kamenka T 1 B 33 (after Simonenko 1984); 3. Ust'-Kamenka T 37 B 1 (after Kostenko 1993); 4. Kobjakovo T 5 B 1 (after Guguev, Bezuglov 1990); 5-6. Bădragii Noi B 7 (after Kurčatov, Simonenko, Čirkov 1995); 7. Central'nyj VI T 16 B 8 (after Bezuglov 1988); 8. Primorsk T 2 B 1; 9. Primorsk T 1 B 52 (after Simonenko 1984); 10. Brilevka T 16 B 1 (after Simonenko 1993); 11. Kalinovka T 40; 12. Novokorsunskaja; 13. Abganery T 2 (after Hazanov 1971).

Fig. 197. Arrow heads. 1,4, 6-7. Porogi T 2 B 1; 5. Dumeni T 9 B 13; 8-9. Czaclia T 10 B 1; 10. Semenovka T 11 B 1; 11. Beloles'e T 3 B 9; 12. Olăneşti T 13 B 3. 10 – bronze. 1-9, 11-12 – iron.

Fig. 198. Sarmatian bow bone plates 1. Susly T 51; 2. Kalinovka T 36 M 1; 3. Kalinovka T 7 M 1; 4. Pokrovsk T 18; 5. Ust'-Labinsk T 29; 6. Nižnij Baskunčak T 2 (after Hazanov 1971).

Fig. 199. Bow bone plates, arrow heads, swords and daggers. 1-5. Kobjakovo T 5 B 111 (after Guguev, Bezuglov 1990); 6-9. Central'nyj VI T 16 B 8 (after Bezuglov 1988); 10-12. Ciobruci T 2 B 1 (after Agul'nikov 1997).

Fig. 200. Athenaios stela from Panticapaeum. Detail (after Desjatčikov 1972).

Fig. 201. Figure on the silver cup from the Sarmatian burial from Kosika (after Trejster 1994).

Fig. 202. Figure on the relief from the Halčajan palace (after Pugačenkova 1971).

Fig. 203. Depiction of the Sarmatian- Roxolanes kataphraktarii on Trajan's Column (after Cichorius 1896).

Fig. 204. Figure on the Dura-Europos graphitti (after Hazanov 1971).

Fig. 205. Location of archer troops within the Roman Empire (after Zanier 1988).

Fig. 206. Marble scales. 1. Kazanskaja T 33; 2. Voronežskaja T 18; 3. Kostromskaja T 1; 4-6. Kazanskaja T 8-9; 7. Vozdviženskaja T 1; 8. Zubovsk T 1; 9. Lysaja Gora T 2 (after Hazanov 1971); 10-13. Răcățău (after Beldiman 1989); 14. Șimleul Silvaniei (after Bârcă 1997b).

Fig. 207. Frontal appliques. 1. Bădragii Noi; 2-3. Bubueci; 4. Taraclia; 5-6. Velikoploskoe. 1, 6 – silver. 2-5 – bronze.

Fig. 208. Harness appliques (1-6); Phalera (7-11). 1-3, 8, 10. Veseloja Dolina; 4-6, 11. Bădragii Noi; 7, 9. Bubueci. 1-6, 8, 10-11 silver. 7, 9 – bronze. 1-3 – no scale available.

Fig. 209. Hackamores (1-3, 6, 7-8); Bits (6-8); Harness appliques (4-5). 1-3, 5-6. Veseloja Dolina; 2, 4, 7-8. Velikoploskoe. 4 – silver. 5 – bronze. 1-3, 6-8 – iron.

Fig. 210. Phalera. 1. Dači (after Bepalyj 1992); 2. Vesnjanoe (after Simonenko 1997); 3. Hrușca (after Grosu 1986). 1 - golden. 2-3 – silver.

Fig. 211. Sarmatian bronze boiler from Pietra Șoimului (Calu) (after Bichir 1993).

Fig. 212. Bronze mirror from Poiana (after Teodor, Nicu, Țau 1999).

Fig. 213. Sarmatian pottery discoveries. 1, 4. Răcățău (after Căpitanu 1987); 2. Barboși (after Sanie 1988); 3. Orlovka (after Sîrbu, Bârcă 2000).

Fig. 214. Censers. 1. Cetățuia de la Brad (after Ursachi 1995); 2. T 2 B 2 de la Porogi (after Simonenko, Lobaj 1991).

Fig. 215. 1. Tamga sign on coins issued by king Farzoios; 2. Tamga sign on coins issued by king Inismeos; 3. Golden extremity of the sword in B 2 from the “Roșova Dragana” tumulus; 4-5. Bronze appliques adorned with tamga sign (after Werner 1994).

Fig. 216. 1-2. Bone items displaying the tamga sign uncovered within the Poiana settlement (after Babeș 1999); 3a-b. Tamga shaped iron set unearthed at Ocnița (after Babeș 1999).

Fig. 217. Tamga shaped signs from pre Roman Dacia. 1. Brad; 2-3. Dumbrava; 4. Moigrad; 5-19. Poiana; 20-29. Răcățău; 30-31. Sînsimion (after Beldiman 1990).

Fig. 218. Funerary inventory within T 5 B 4 from Čertovick (Voronež region, Russia) (after Medvedev 1981).

Fig. 219. Funerary inventory within T 2 B 11 from Širokaja Balka (Uckain) (after Simonenko 1995).

Fig. 220. Sarmatian discoveries from the 1st century BC – beginning of the 2nd century AD. 1. burials; 2. hoards; 3. deposits; 4. isolated discoveries; 5. discoveries that can be dated later than the beginning of the 2nd century AD.

Fig. 221. Sarmatian discoveries from the 1st century BC. 1. burials; 2. hoards; 3. deposits; 4. isolated discoveries.

Fig. 221a. Location of the Sarmatian discoveries within the Geto- Dacian environment east of the Carpathians. 1. Bîtca Doamnei; 2. Pietra Șoimului; 3. Brad; 4. Răcățău; 5. Poiana; 6. Barboși; Orlovka.

Fig. 222. Burial types. 1. flat; 2. main burials in Sarmatian tumuli; 3. secondary in Sarmatian tumuli; 4. within previous tumuli; 5. uncertain.

Fig. 223. Burial pit shape. 1. oval; 2. rectangular; 3. rectangular with lateral steps; 4. rectangular with niche; 5. trapezoidal; 6. catacombs; 7. uncertain.

Fig. 224. Bodies orientation within burials. 1. north-south; 2. south-north; 3. east-west; 4. west-east; 5. uncertain.

Fig. 225. Location of burials with animal offerings.

Fig. 226. Location of wheel made pottery, amphora and censer discoveries. 1. wheel made pottery; 2. amphora; 3. censers.

Fig. 227. Location of brooch discoveries. 1. type I; 2. type II; 3. type III; 4. type IV; 5. type V; 6. type VI; 7. type VII; 8. type VIII; 9. type IX; 10. type X; 11. type XI; 12. type XII; 13. type XIII; 14. type XIV; 15. type XV; 16. type XVI; 17. uncertain type.

Fig. 228. Location of bracelet (1), collar (2), necklace (3) and foot ring (4) discoveries.

Fig. 229. Location of earring (1-5) and temple ring (6) discoveries. 1. Type I earrings; 2. type II; 3. type III; 4. type IV; 5. type V; 6. temple rings.

Fig. 230. Location of ring discoveries.

Fig. 231. Location of apparel applique discoveries. 1. type I; 2. type II; 3. type III; 4. type IV; 5. type V; 6. type VI; 7. type VII; 8. type VIII; 9. type IX; 10. type X; 11. type XI.

Fig. 231a. Location of pendant discoveries. 1. type I; 2. type II; 3. type III; 4. type IV; 5. type V; 6. type VI; 7. type VII; 8. type VIII; 9. type IX; 10. type X; 11. shells; 12. astragals; 13. bells.

Fig. 231b. Location of bead discoveries.

Fig. 232. Location of mirror discoveries. 1. type I; 2. type II; 3. type III; 4. type IV; 5. type V; 6. type VI; 7. type VII.

Fig. 233. Location of metal ware discoveries. 1. casseroles (Eggers 140); 2. casseroles (Eggers 142); 3. casseroles (Eggers 144); 4. basins (Eggers 70); 5. type I bronze cauldrons; 6. type II bronze cauldrons; 7. type III bronze cauldrons; 8. bronze situla; 9. jars (Raev type II); 10. silver semi spherical cups; 11. silver cups with zoomorphic handle.

Fig. 234. Location of glass ware (1) and wooden ware (2) discoveries.

Fig. 235. Location of sword and dagger discoveries. 1. swords and daggers with ring shaped handle; 2. swords and dagger with simple handle; 3. curved daggers.

Fig. 236. Location of bow bone reinforcement discoveries (1), arrow heads (2) lance heads (3), spear heads (4).

Fig. 237. Location of helmet discoveries. 1. attik helmet with crest; 2. Montefortino type.

Fig. 238. Location of frontal appliques (1) and harness appliques (2) discoveries.

Fig. 239. Phalera discoveries.

Fig. 240. Location of the Sarmatian tribes in the second half of the 2nd century BC – beginning of the 1st century BC and penetration in the Lower Danube, Mid Dnieper and Crimea.

Fig. 241. Location of the Sarmatian tribes upon Strabo.

Fig. 242. Location of the Sarmatian tribes upon Strabo's reports and their raids south of the Danube by the end of the 1st century BC- beginning of the 1st century AD.

Fig. 243. The westward movement of the Sarmatian tribes around 50 AD.

Fig. 244. Alan raids in the second half of the 1st century AD.

Fig. 245. Location of the Sarmatian tribes in the second half of the 1st century – beginning of the 2nd century AD upon ancient reports.

Fig. 246. The Sarmatian raids south of the Danube in 60 AD.

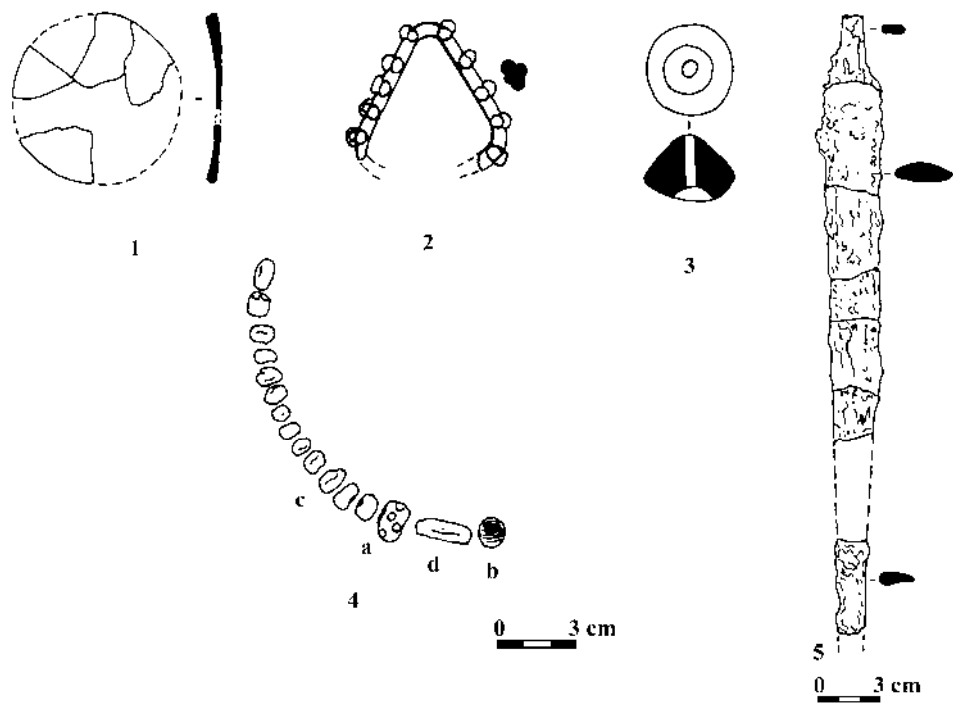

Fig. 1. Anenii Noi (după Grosu 1983).

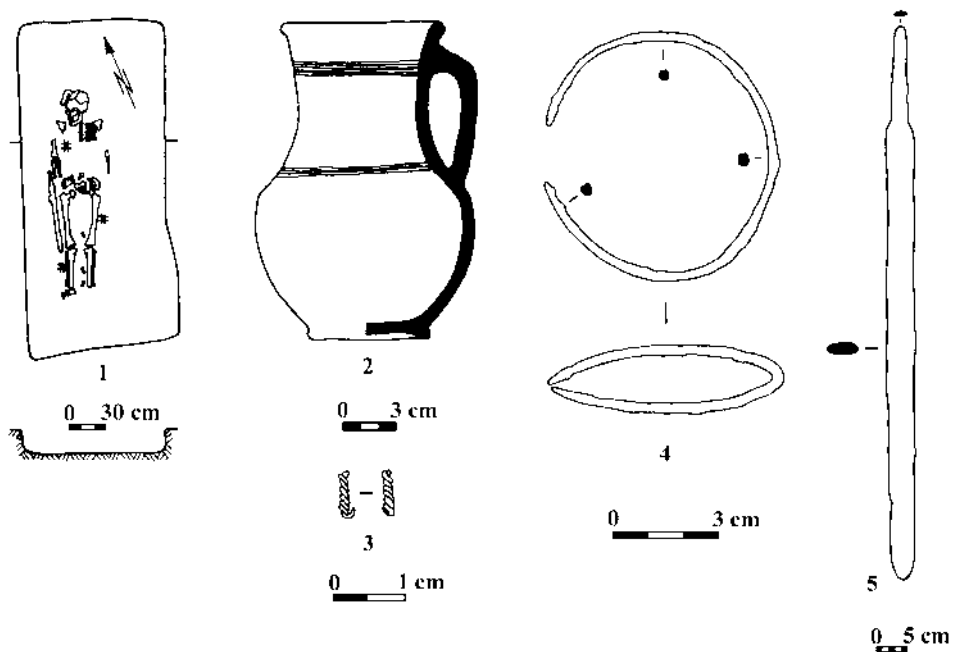

Fig. 2. Bădrăgii Noi T 2 M 1 (după Jarovoj, Čirkov 1987).

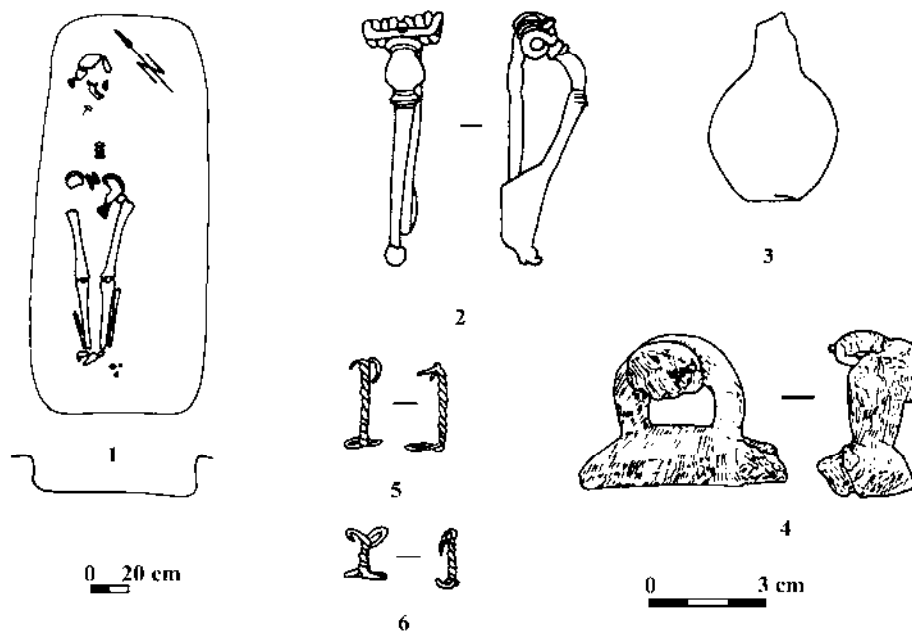

Fig. 3. Bădrăgii Noi T 5 M 2 (după Jarovoj, Čirkov 1987).

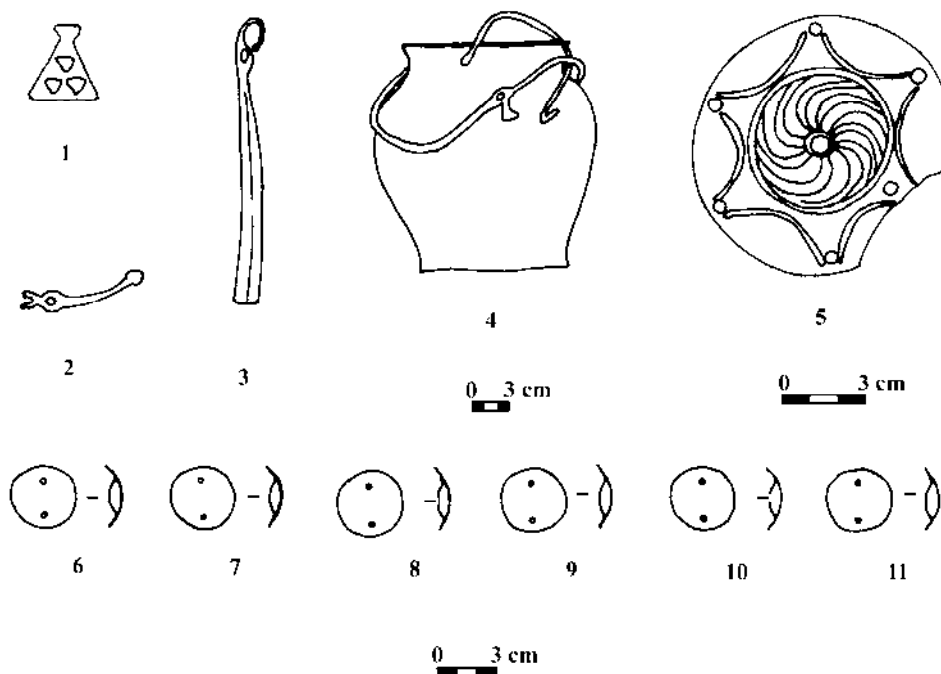

Fig. 4. Bădrăgii Noi (după Bărcă 2002).

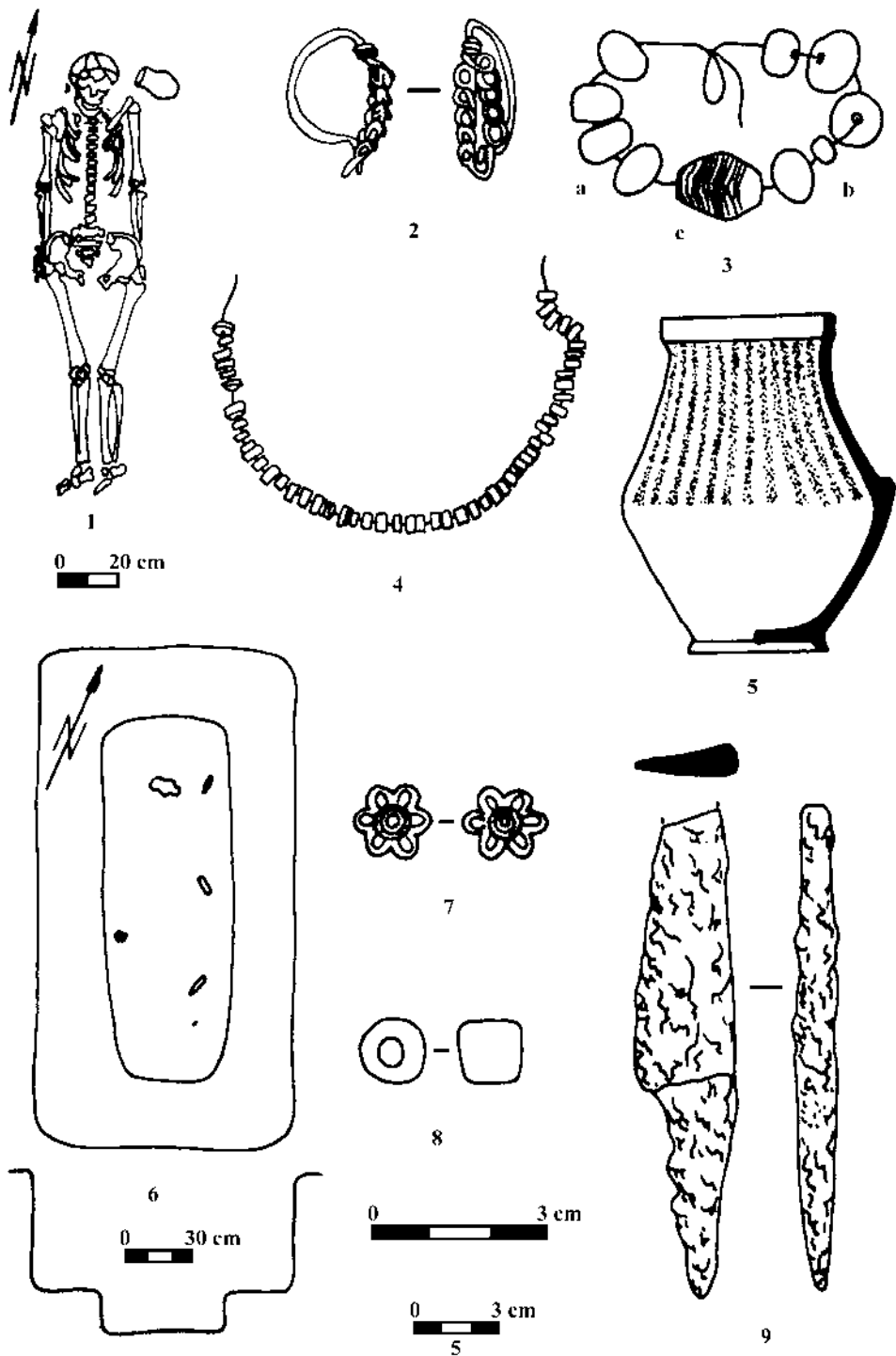

Fig. 5. 1-5. Bădrăgii Vechi T 7 M 1; 6-9. Bădrăgii Vechi T 7 M 2 (după Jarovoj, Čirkov 1987).

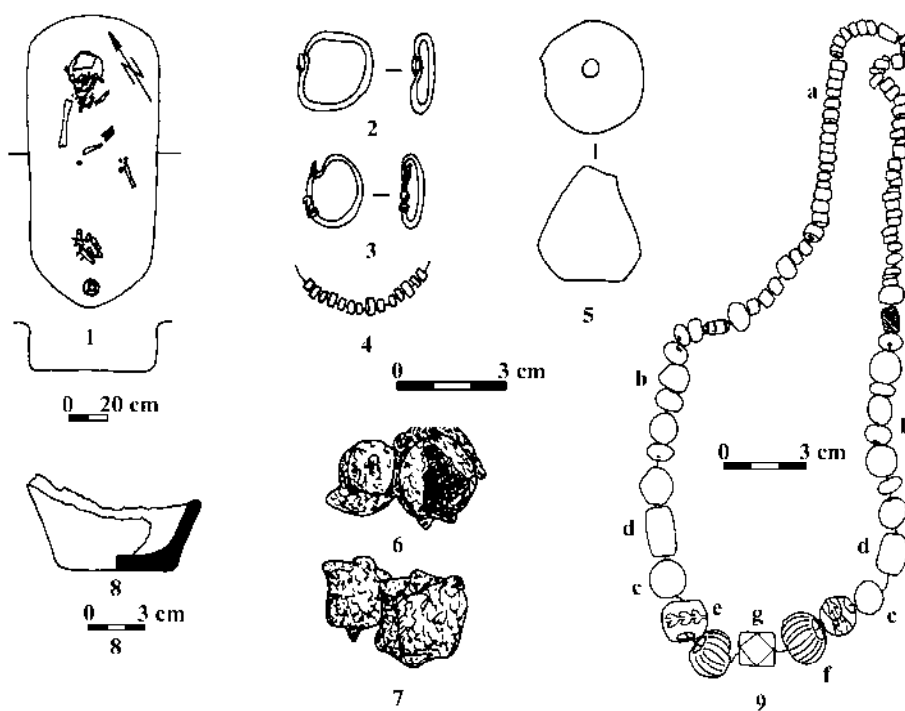

Fig. 6. Bădragii Vechi T 7 M 4 (după Jarovoj, Čirkov 1987).

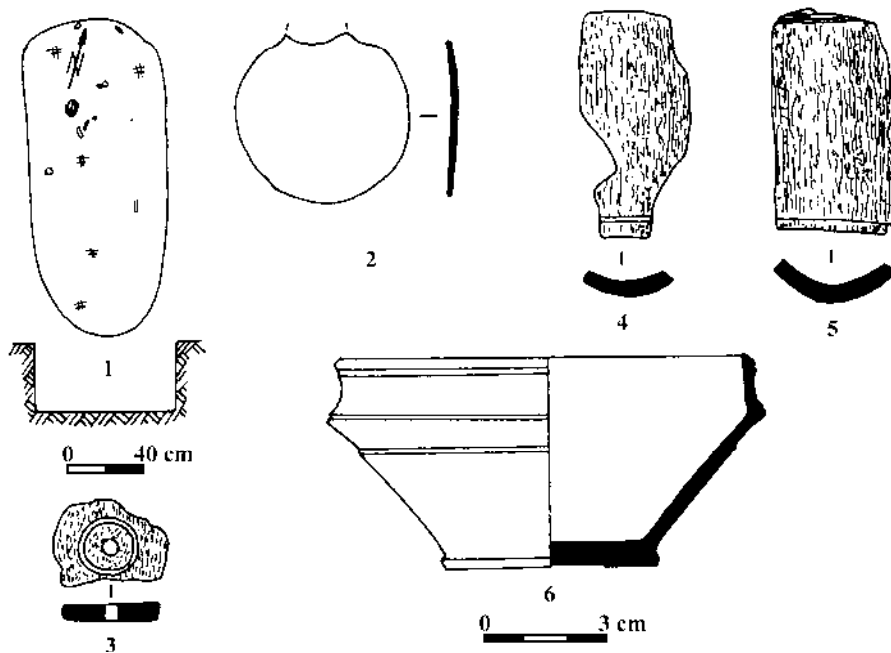

Fig. 7. Bădragii Vechi T 20 M 1 (după Jarovoj, Čirkov 1988).

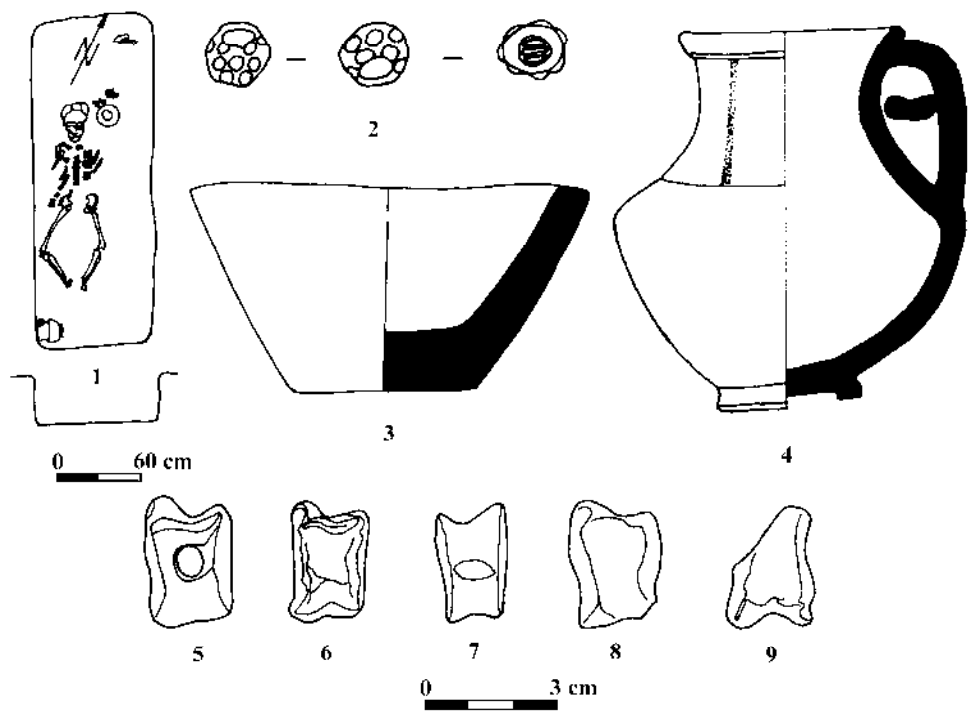

Fig. 8. Bădrăgii Vechi T 23 M 10 (după Ćirkov 1989).

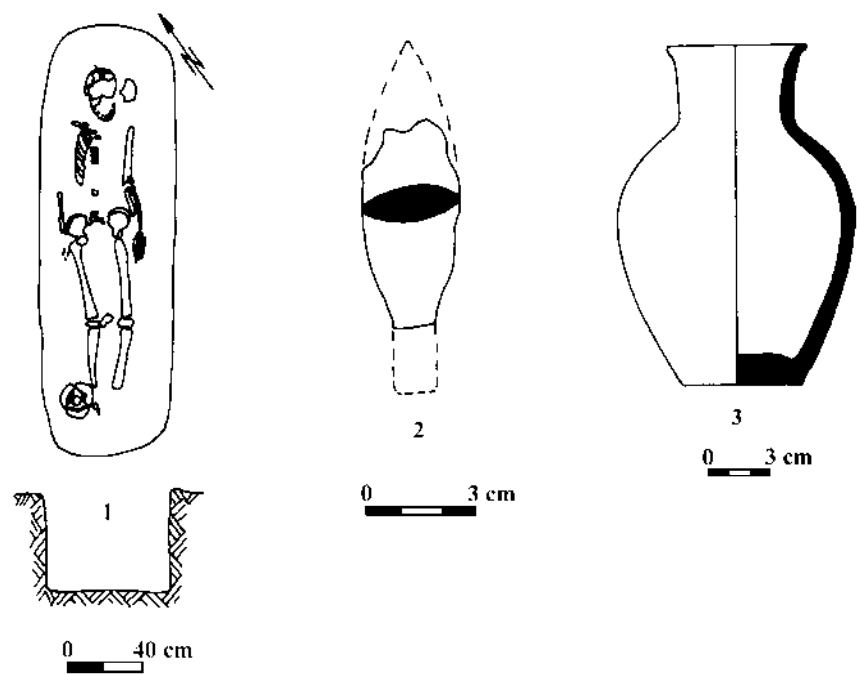

Fig. 9. Bădrăgii Vechi T 25 M 1 (după Ćirkov 1989).

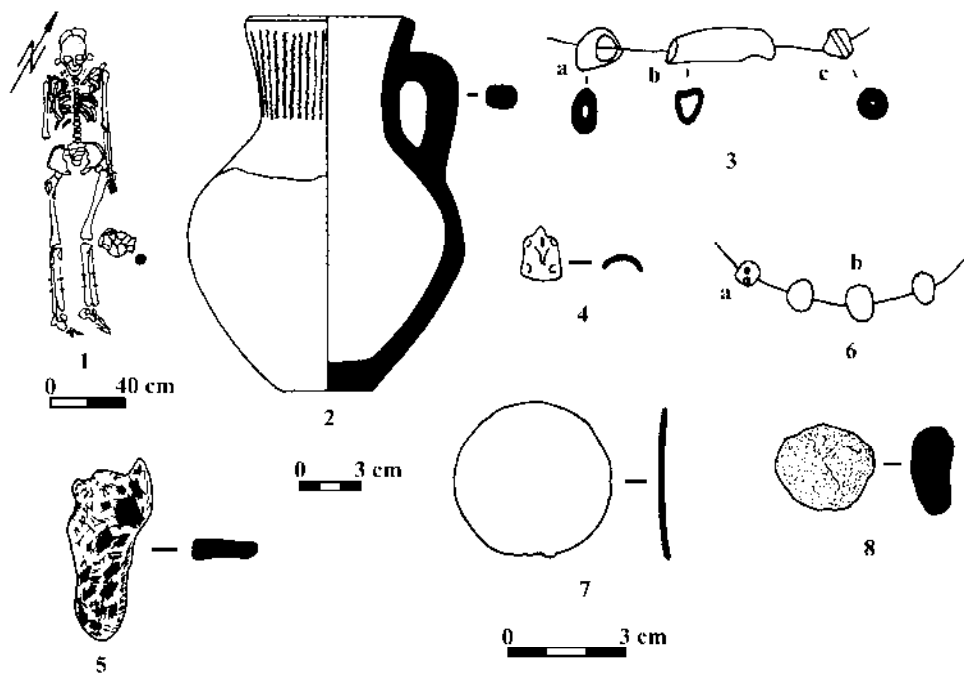

Fig. 10. Bădrăgii Vechi T 25 M 2 (după Čirkov 1989).

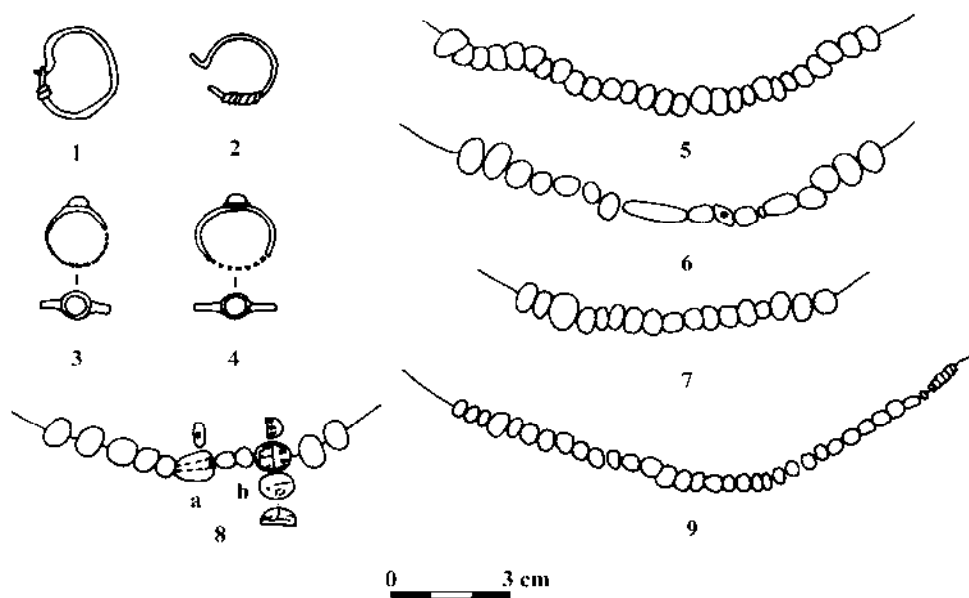

Fig. 11. Bădrăgii Vechi T 25 M 2 (după Čirkov 1989).

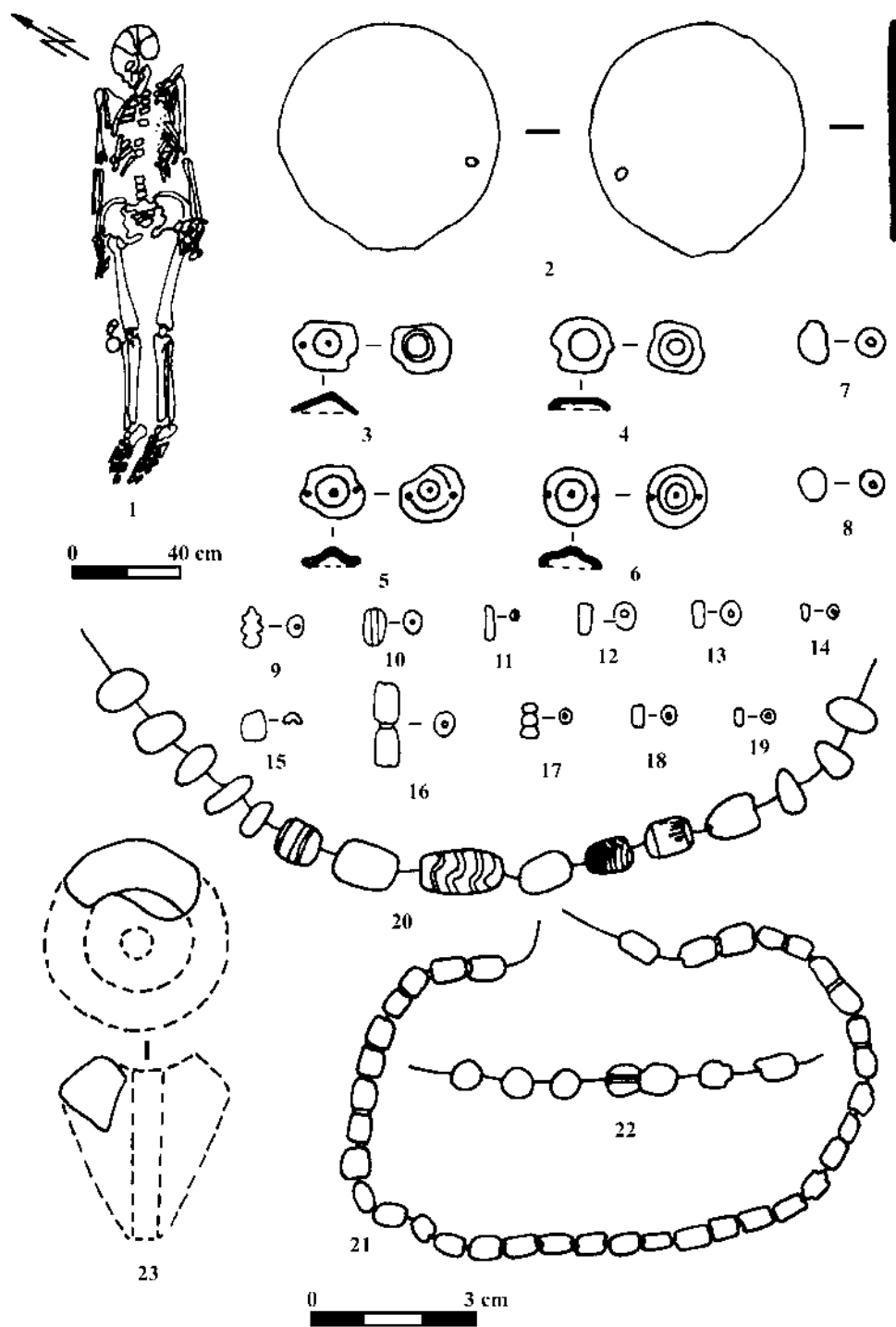

Fig. 12. Bădragii Vechi T 25 M 3 (după Ćirkov 1989).

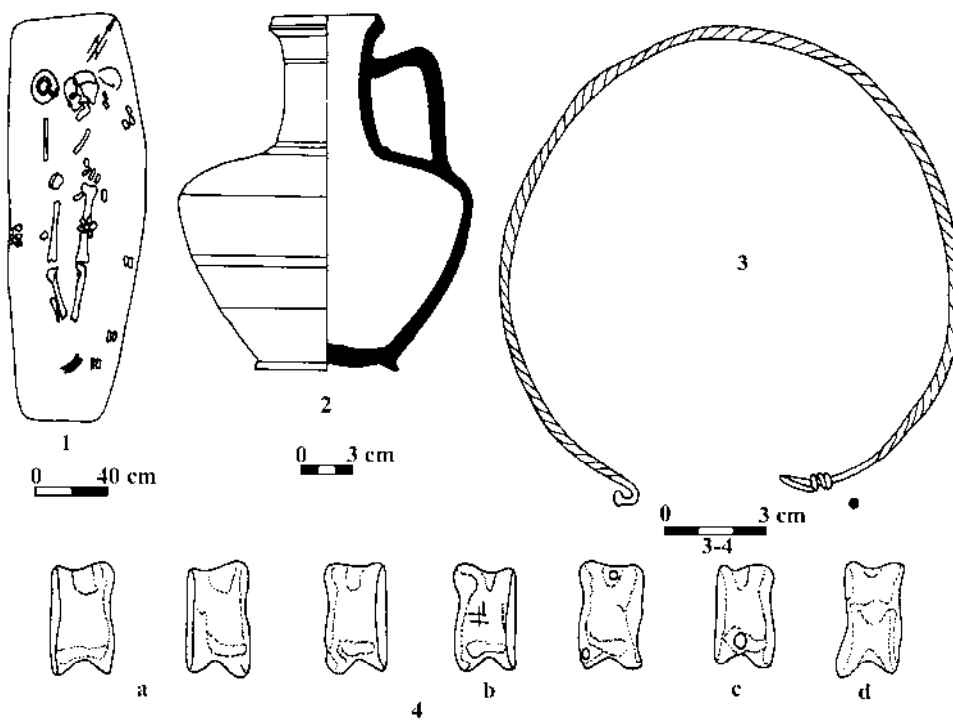

Fig. 13. Bădragii Vechi T 25 M 4 (după Ćirkov 1989).

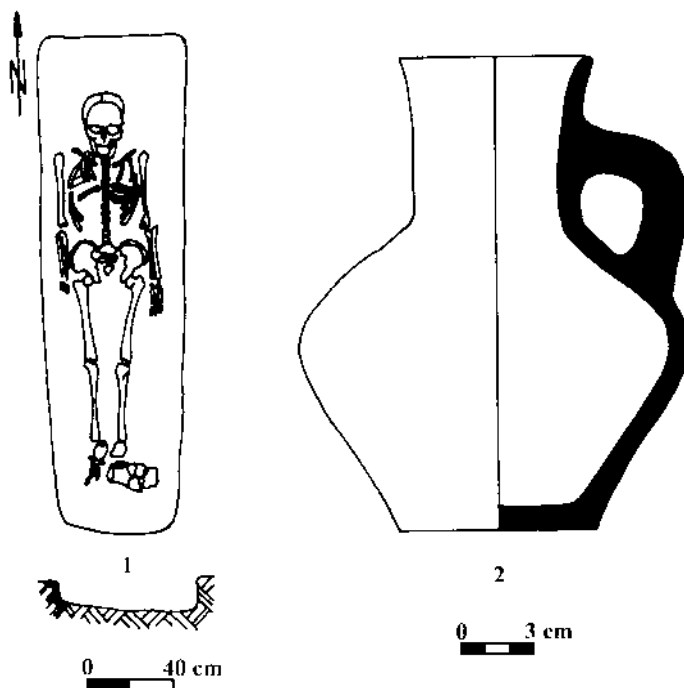

Fig. 14. Bădragii Vechi T 25 M 5 (după Ćirkov 1989).

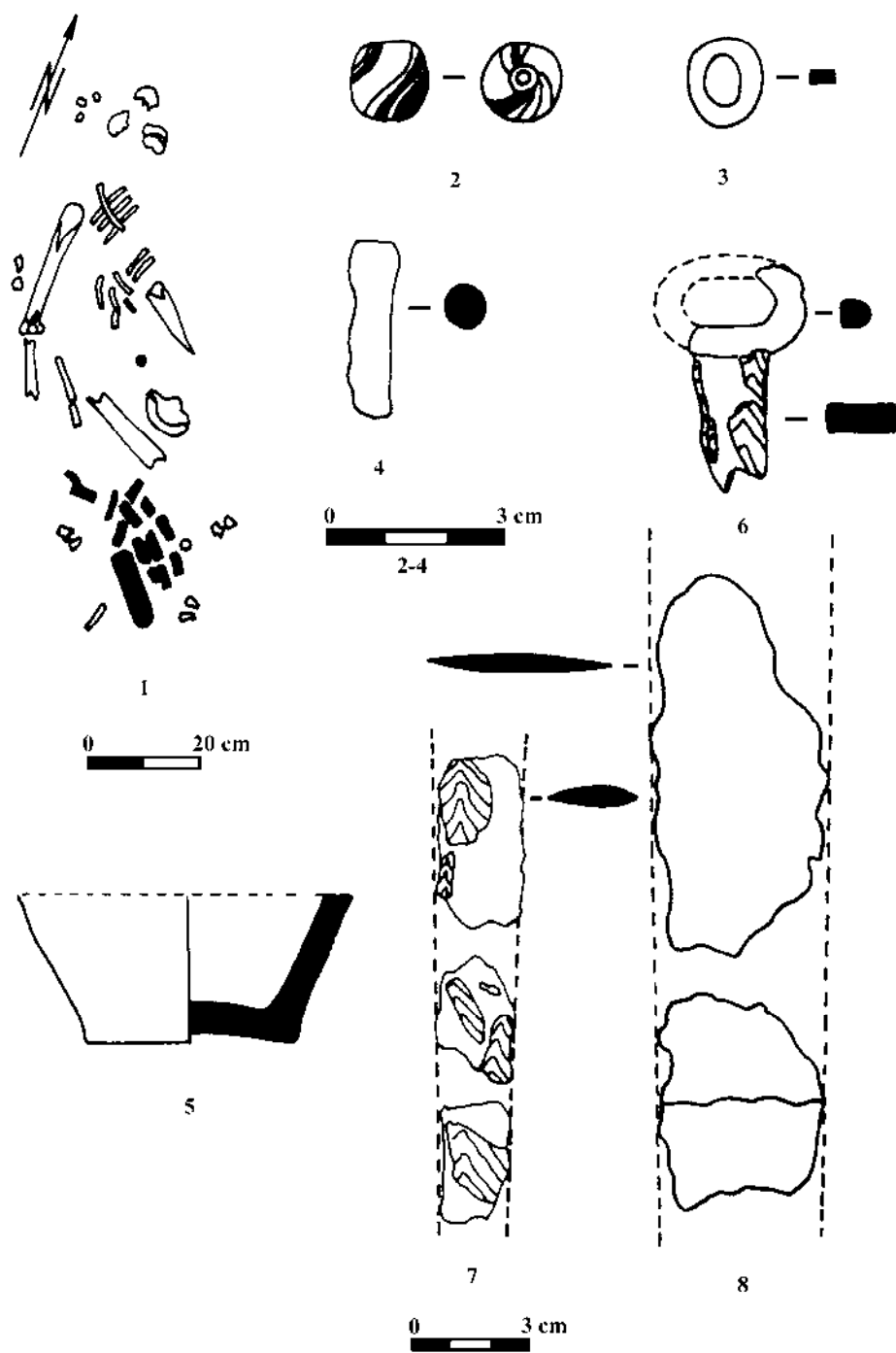

Fig. 15. Bădrăgii Vechi T 25 M 9 (după Ćirkov 1989).

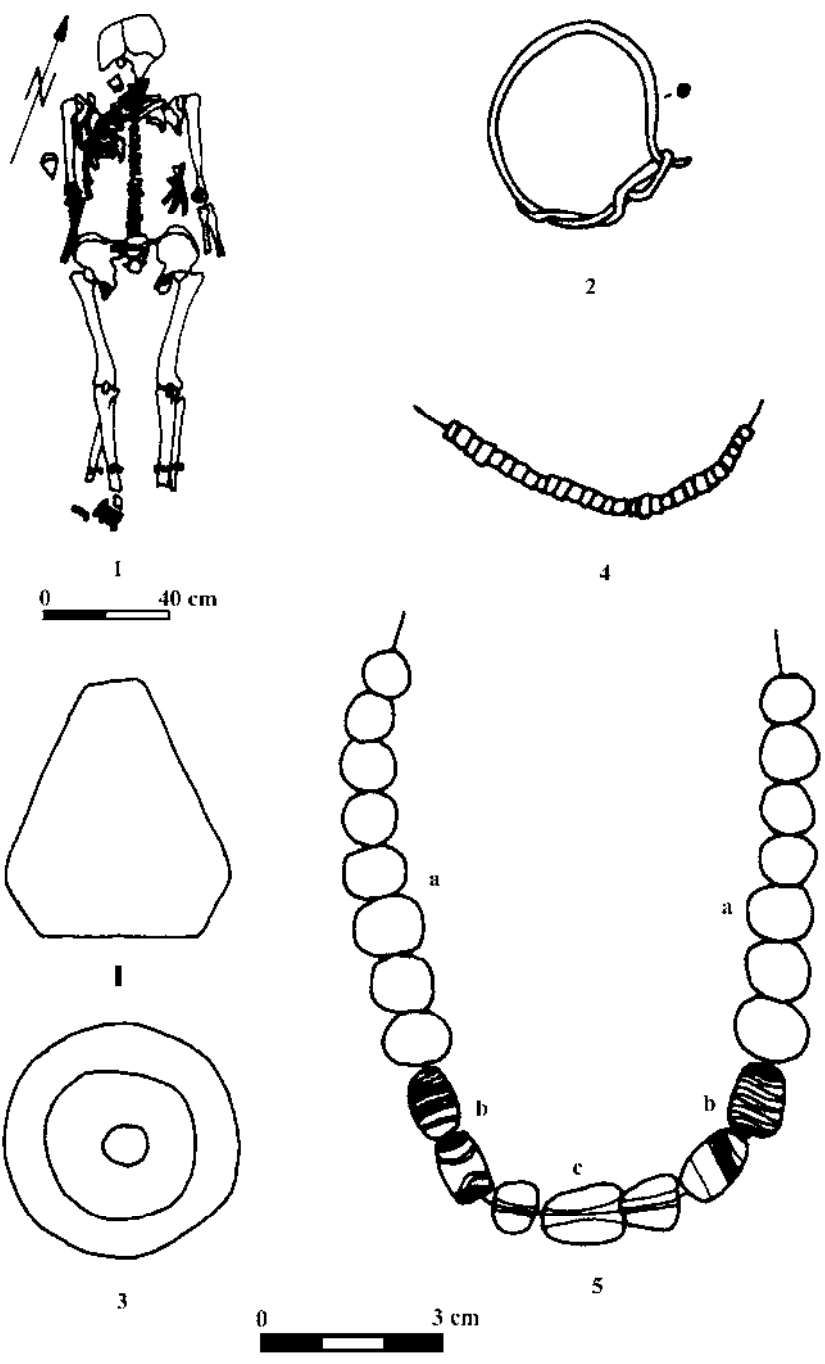

Fig. 16. Bădrăgii Vechi T 25 M 10 (după Čirkov 1989).

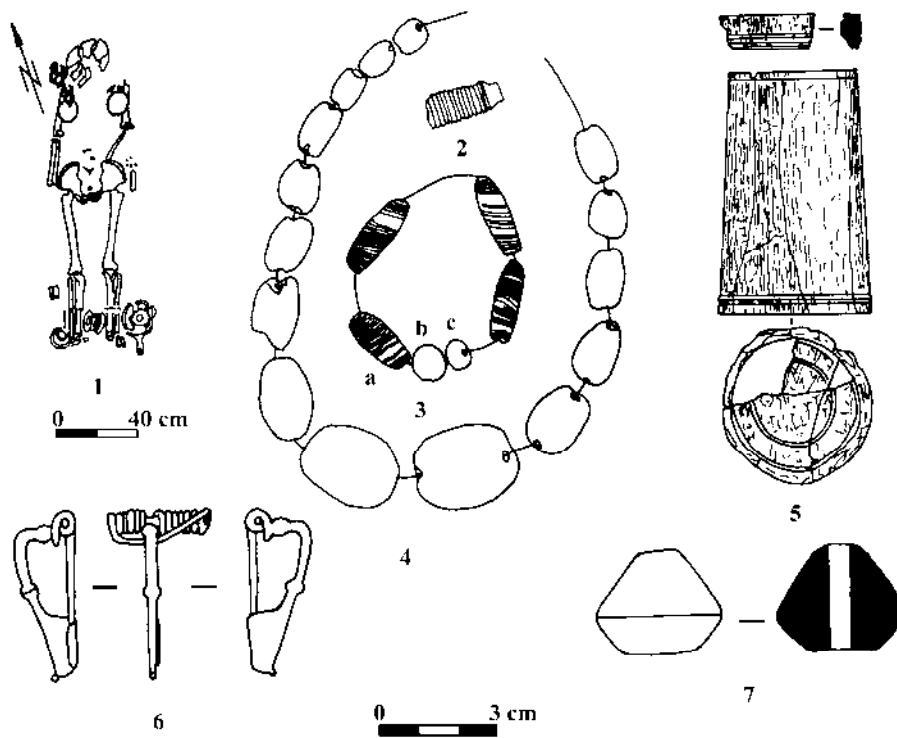

Fig. 17. Bădrăgii Vechi T 27 M 1 (după Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).

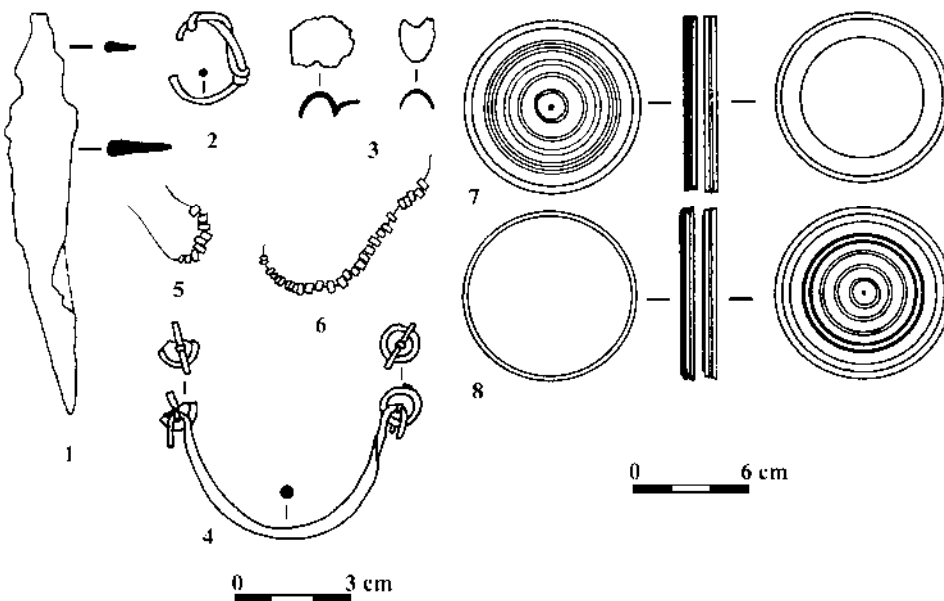

Fig. 19. Bădrăgii Vechi T 27 M 1 (după Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).

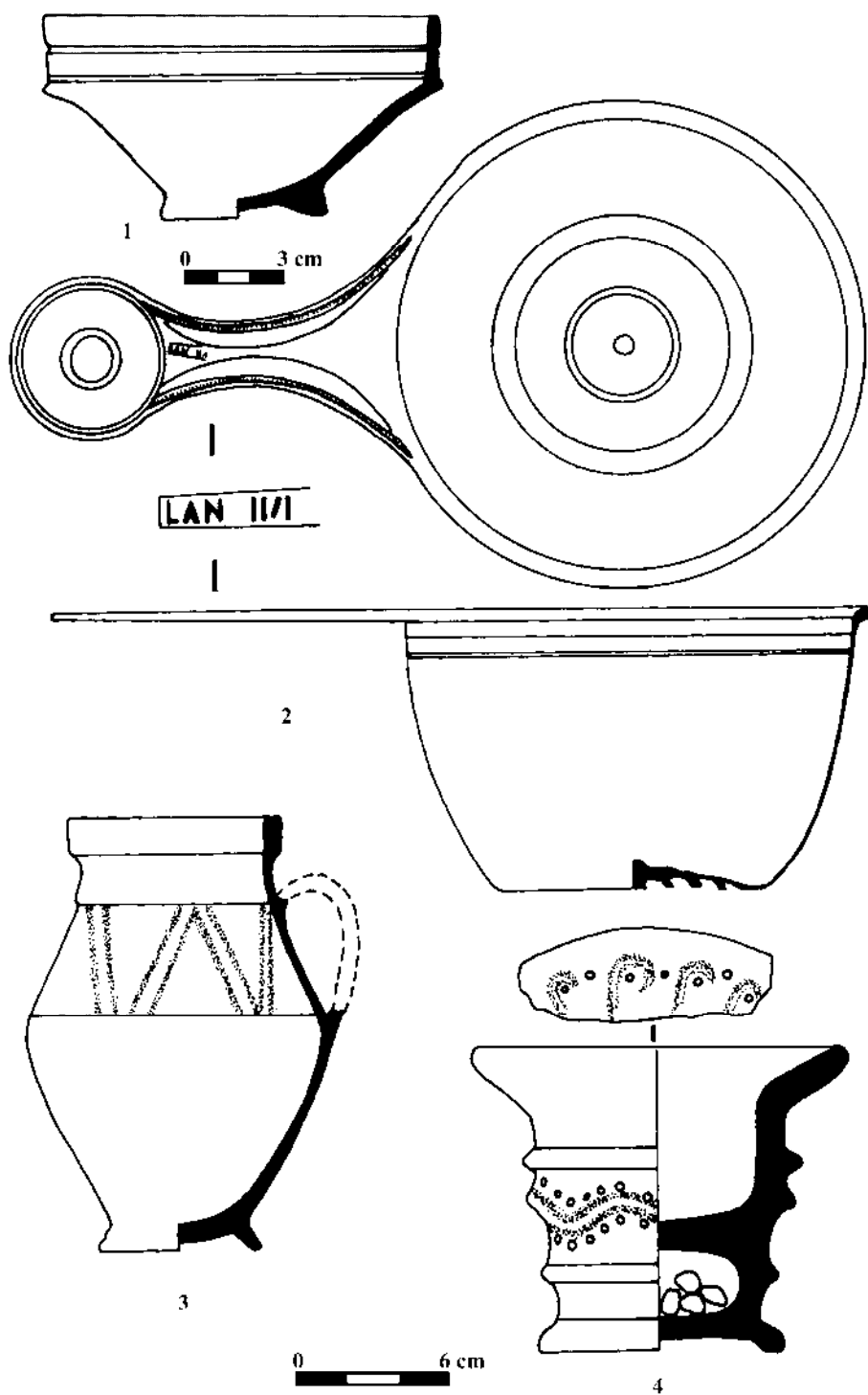

Fig. 18. Bădragii Vechi T 27 M 1 (după Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).

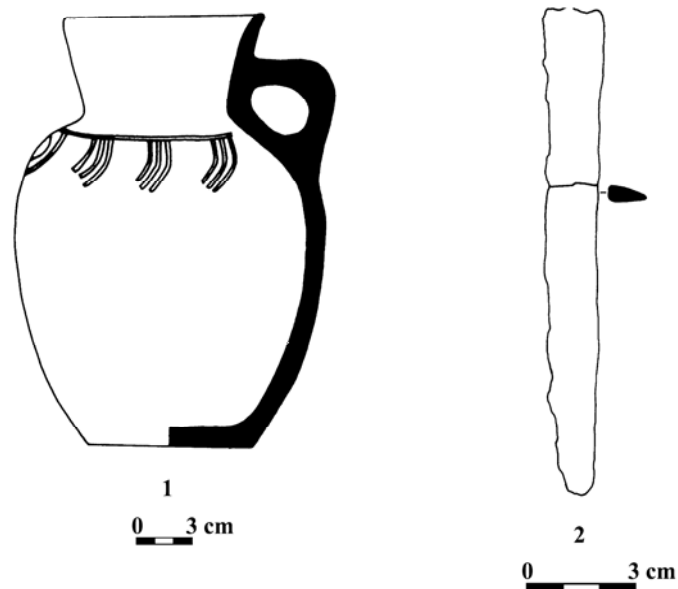

Fig. 20. Bădrăgii Vechi T 27 M 4 (după Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).

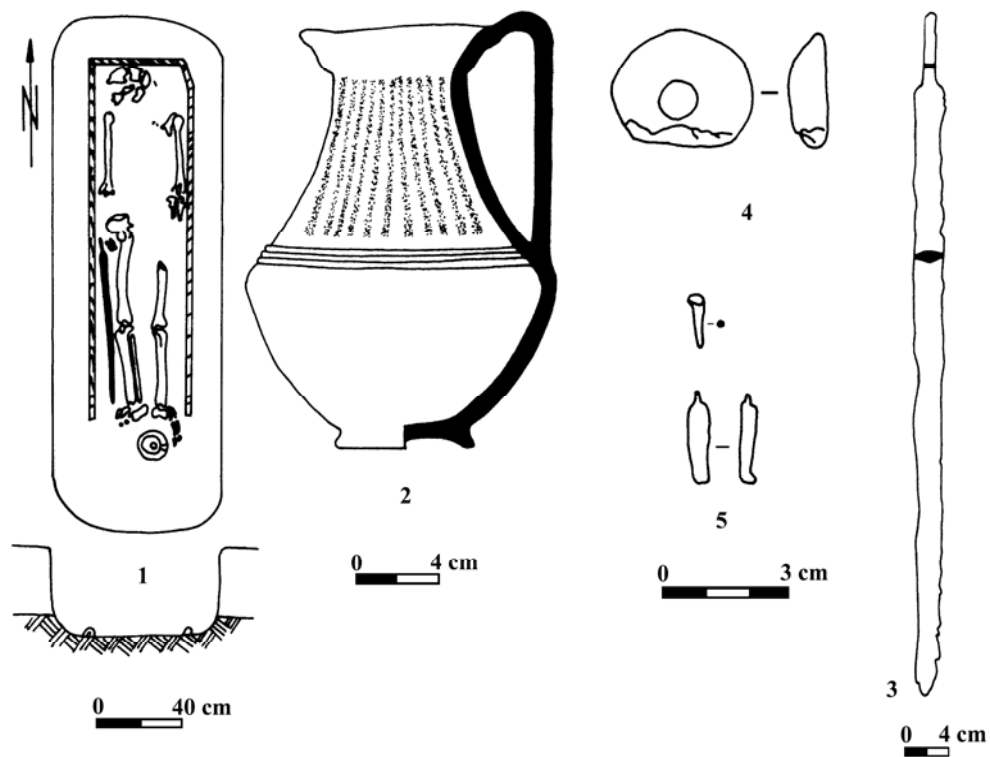

Fig. 21. Bădrăgii Vechi T 29 M 12 (după Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).

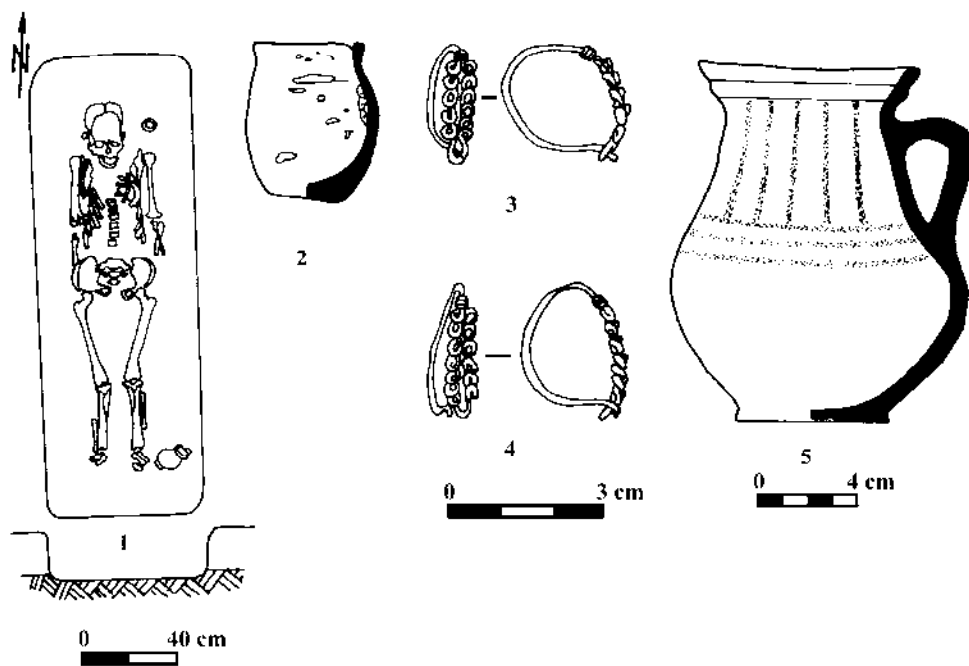

Fig. 22. Bădragii Vechi T 29 M 13 (după Jarovoj, Ćirkov, Bubulici 1990).

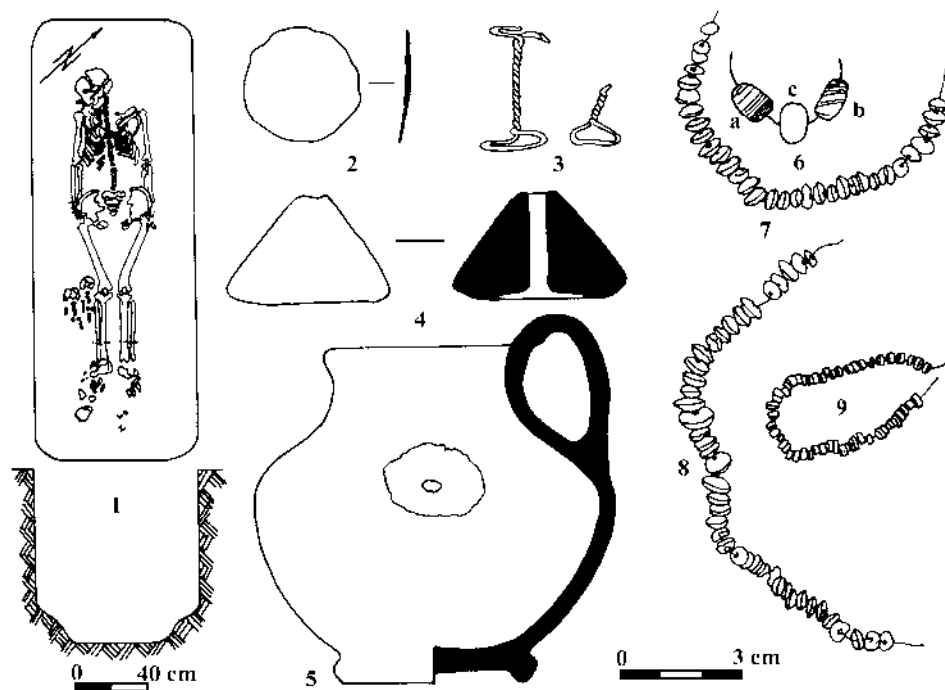

Fig. 23. Bădragii Vechi T 32 M 2 (după Jarovoj, Ćirkov, Bubulici 1990).

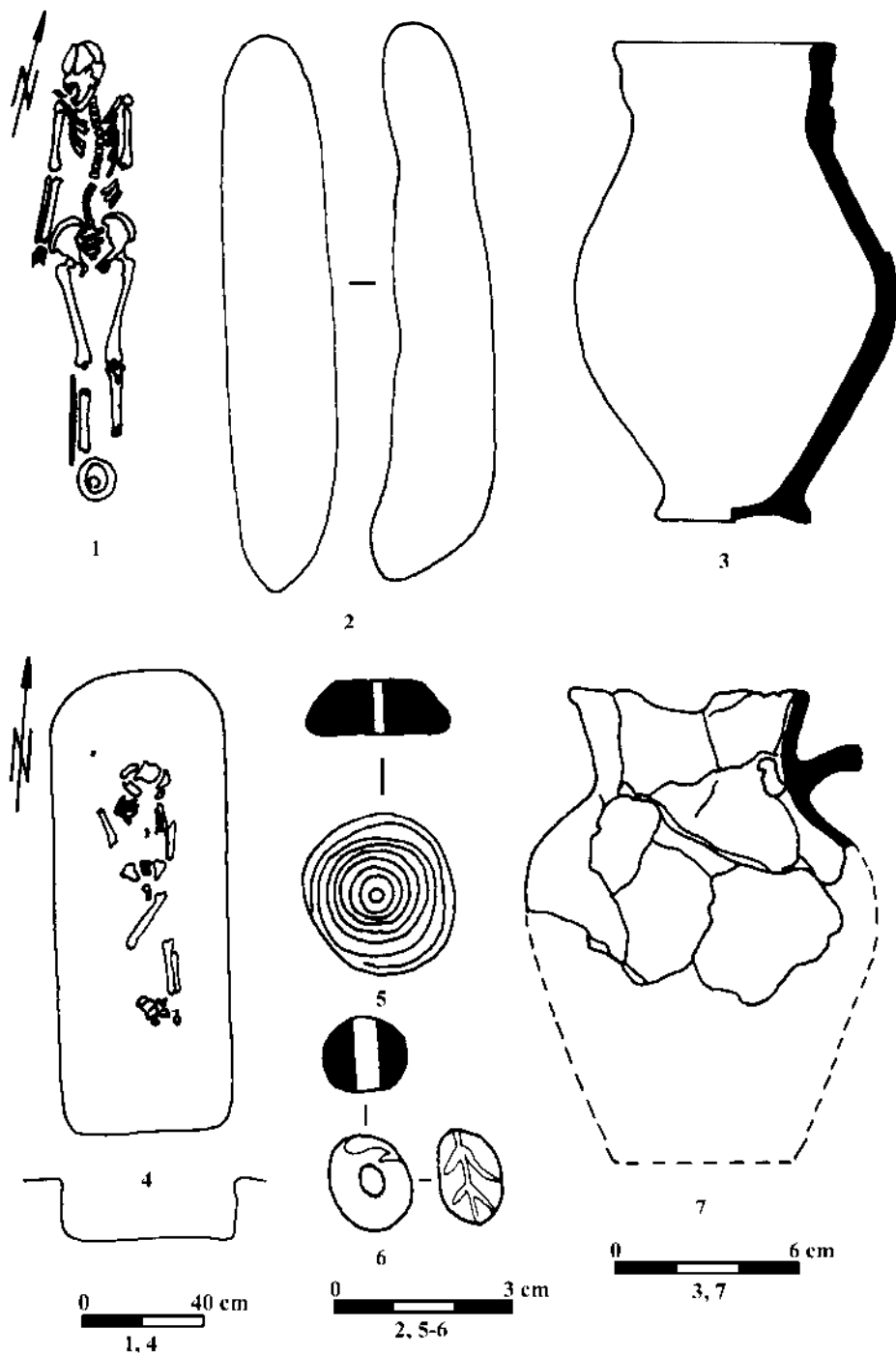

Fig. 24. 1-3. Bădrăgii Vechi T 32 M 3; 4-7. Bădrăgii Vechi T 32 M 4 (după Jarovoj, Čirkov, Bubulici 1990).

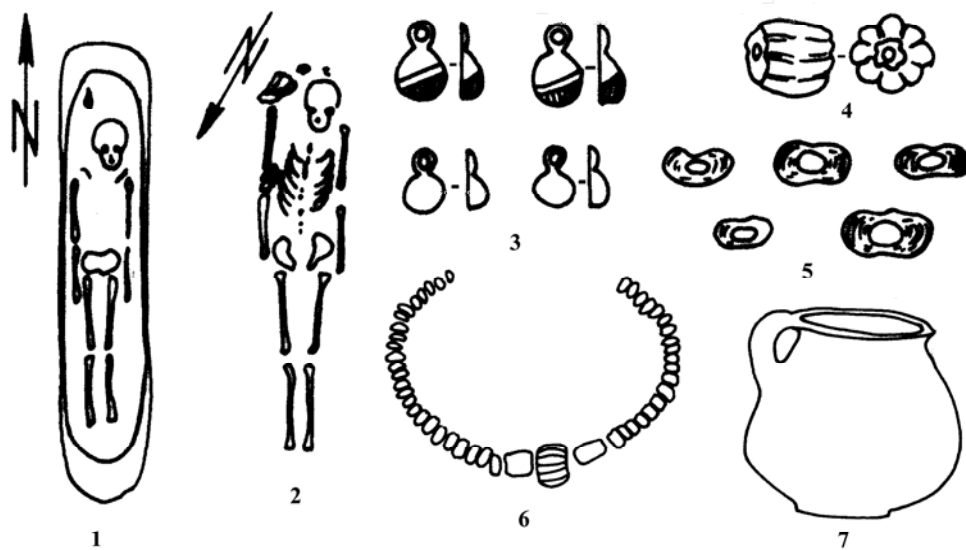

Fig. 25. 1, 3, 6-7. Beljaevka T 1 M 4a; 2. Beljaevka T 1 M 18; 4-5. Beljaevka T 1 M 15 (după Alexeeva 1971).

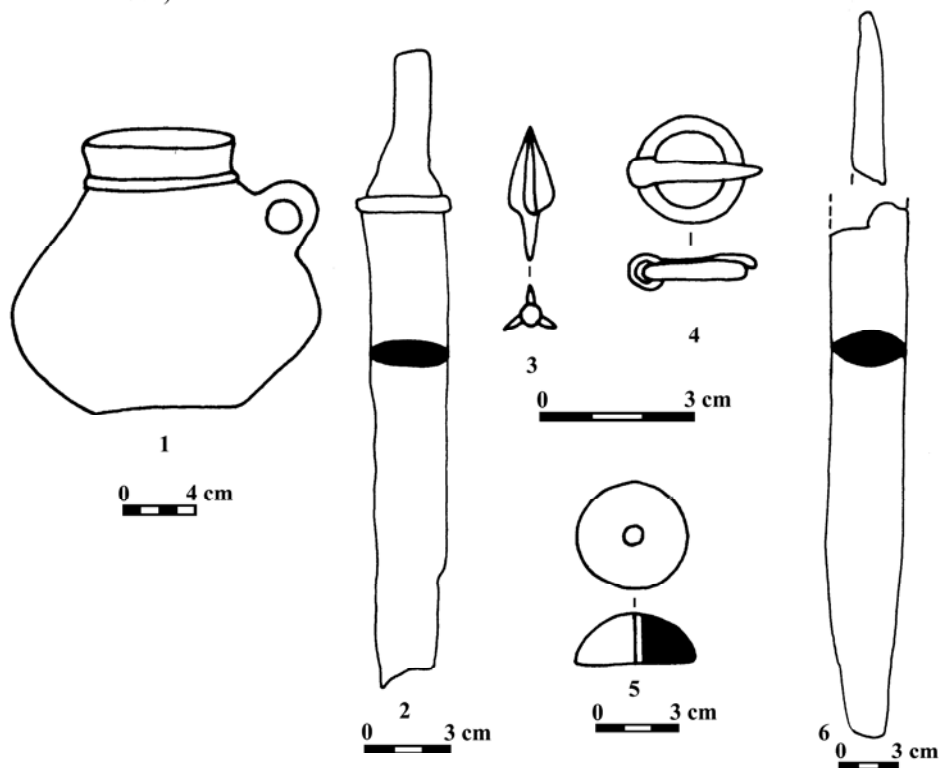

Fig. 26. 1-2. Beșalma T 1 M 8 (după Grosu 1983); 3-6. Beloles'e T 3 M 9 (după Subbotin, Dzigovskij 1990).

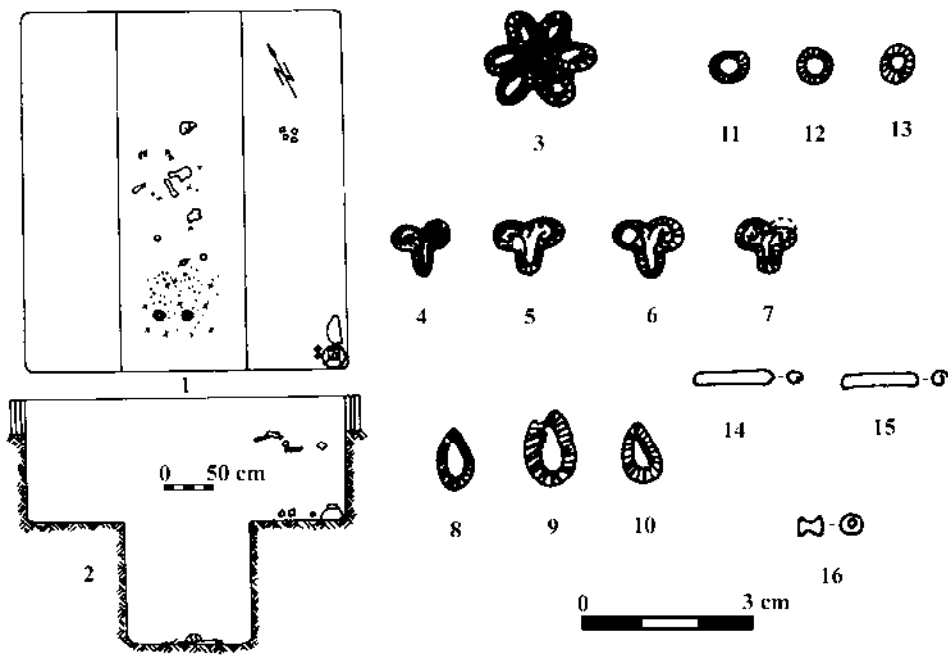

Fig. 27. Beloles'e T 9 M I (după Subbotin, Dzigovskij 1990).

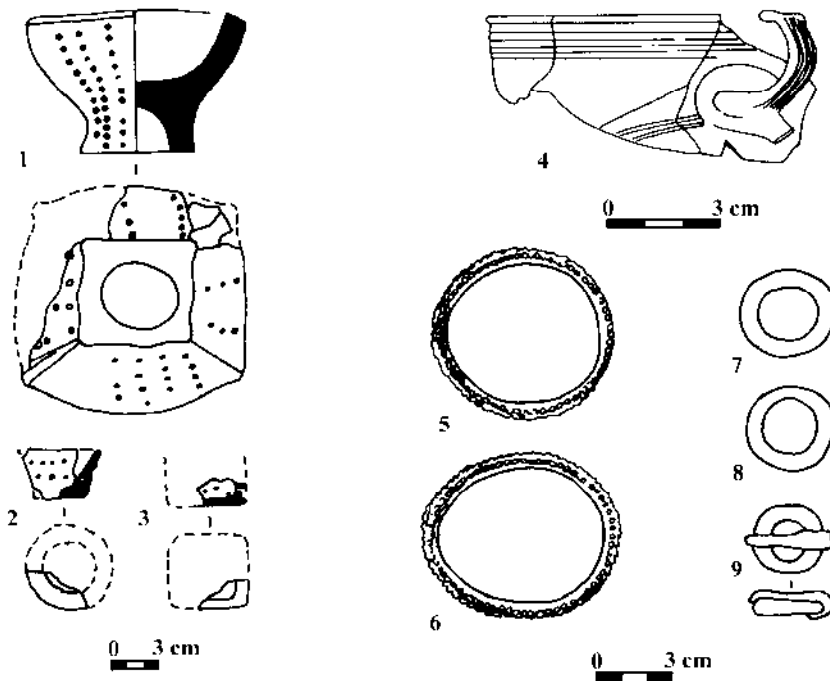

Fig. 28. Beloles'e T 9 M I (după Subbotin, Dzigovskij 1990).

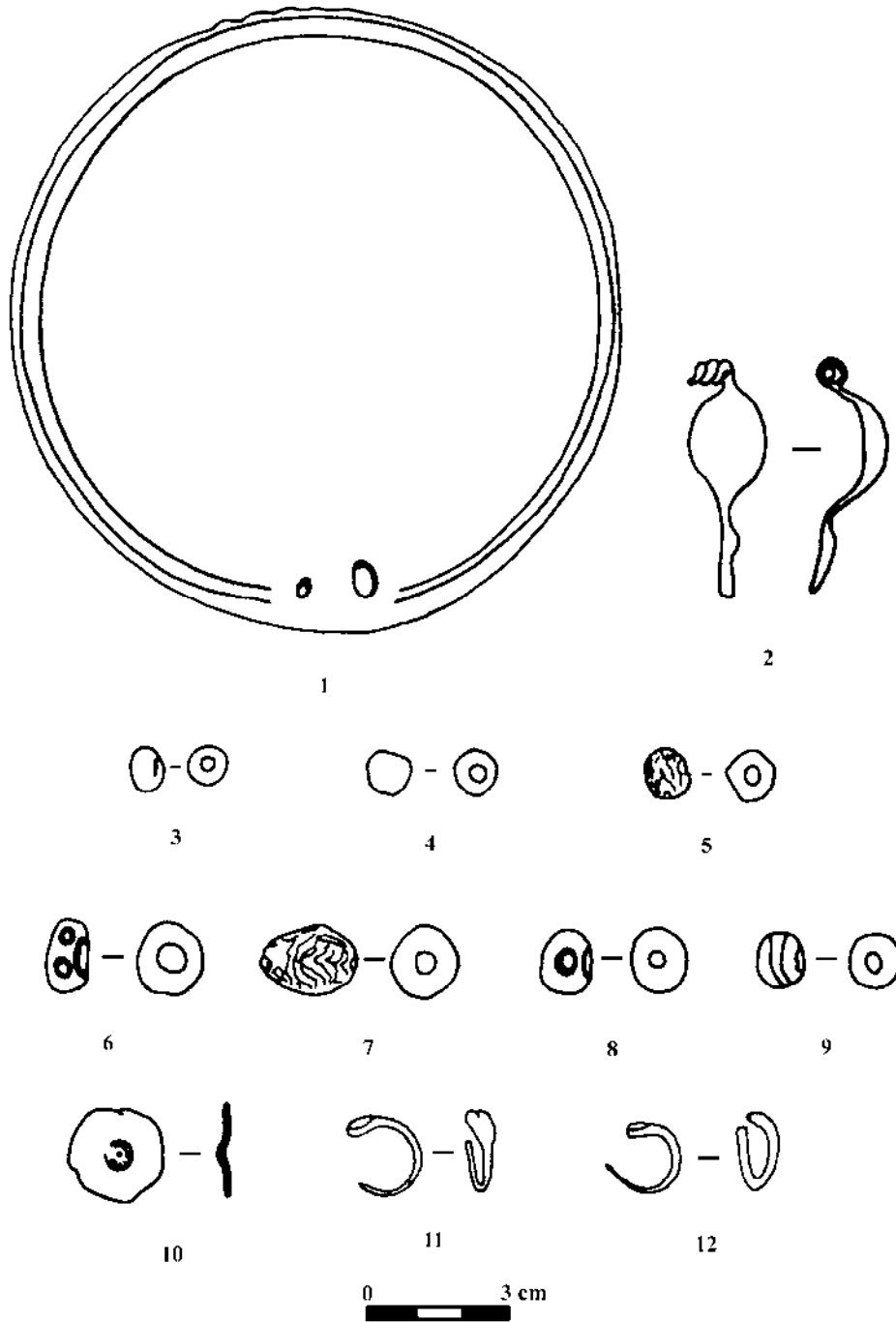

Fig. 29. Bezeni (după Rikman 1966).

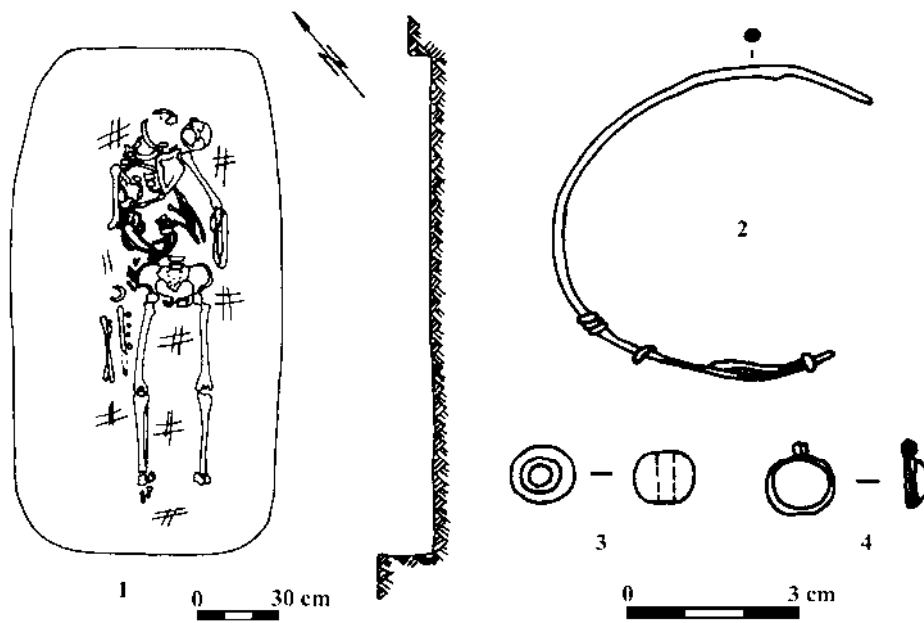

Fig. 30. Brăviceni T 4 M 1 (după Larina, Manzura 1987).

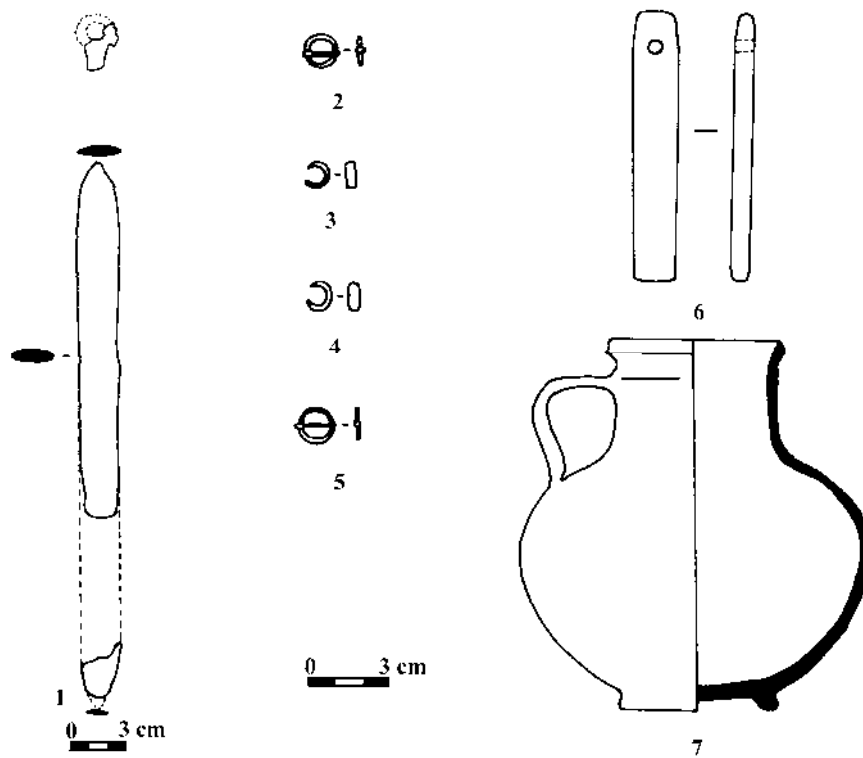

Fig. 31. Brăviceni T 4 M 1 (după Larina, Manzura 1987).

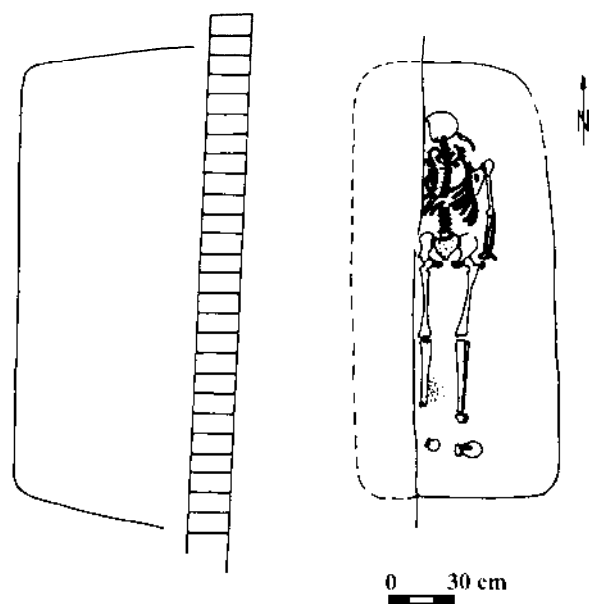

Fig. 32. Brăviceni T 4 M 6 (după Larina, Manzura 1987).

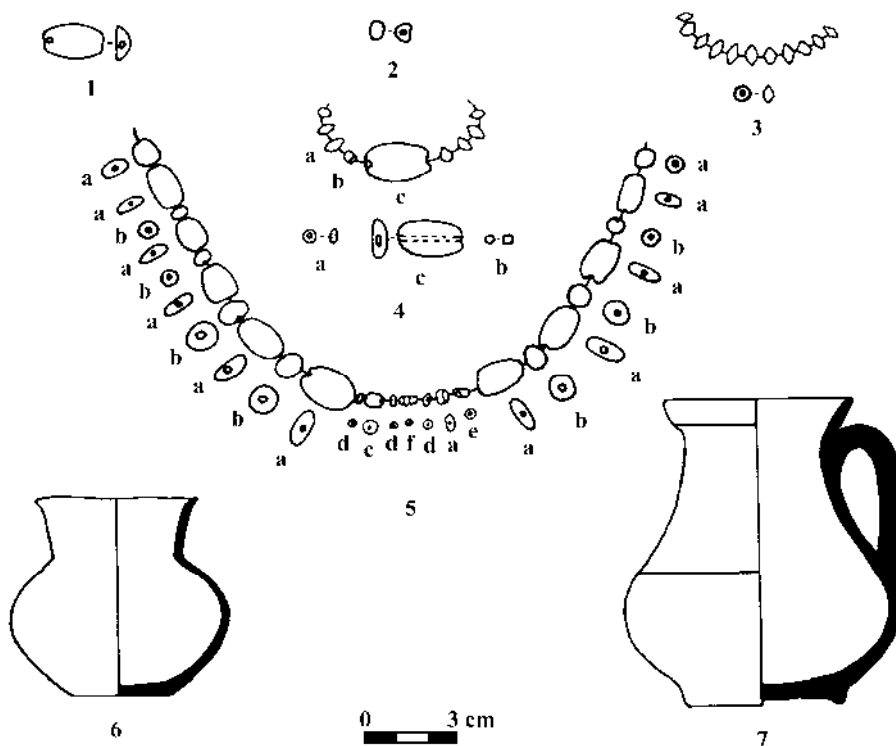

Fig. 33. Brăviceni T 4 M 6 (după Larina, Manzura 1987).

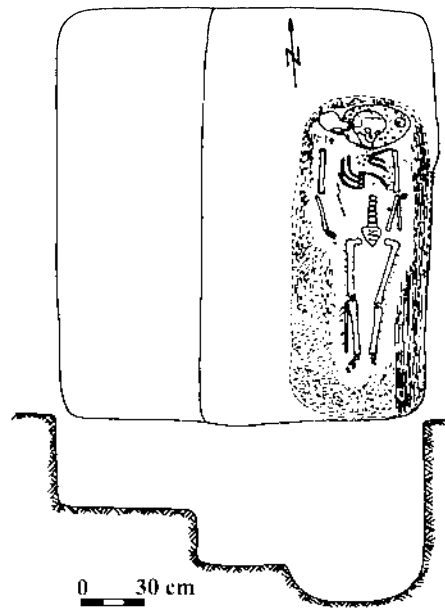

Fig. 34. Brăviceni T 22 M 1 (după Larina, Haheu, Todorova 1988).

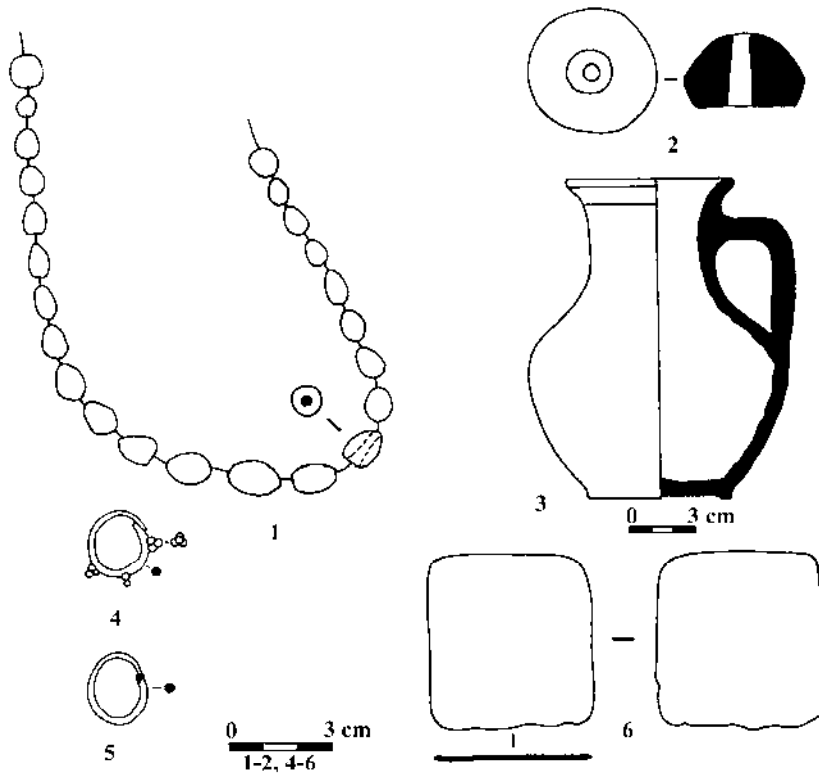

Fig. 35. Brăviceni T 22 M 1 (după Larina, Haheu, Todorova 1988).

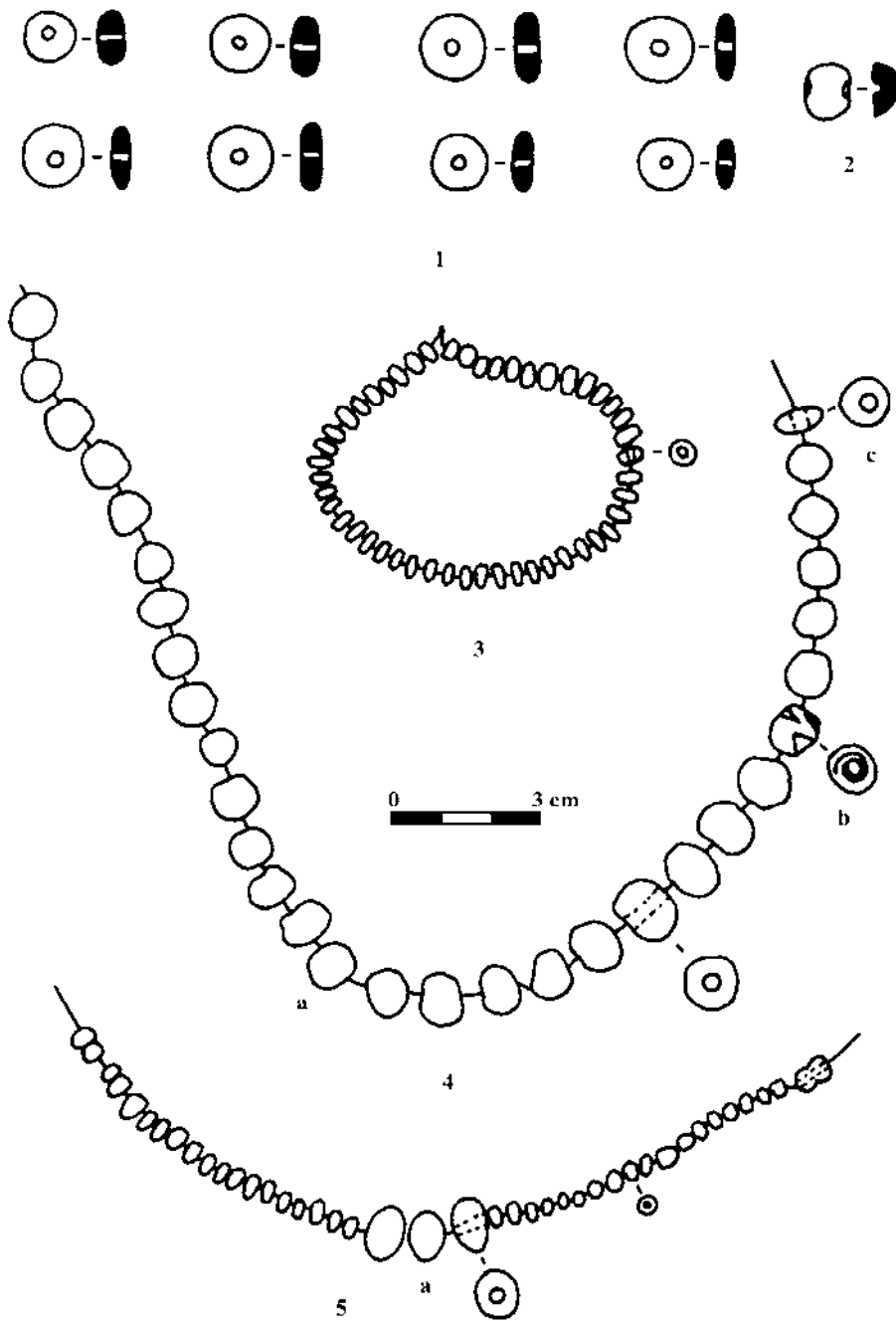

Fig. 36. Brăveeni T 22 M 1 (după Larina, Haheu, Todorova 1988).

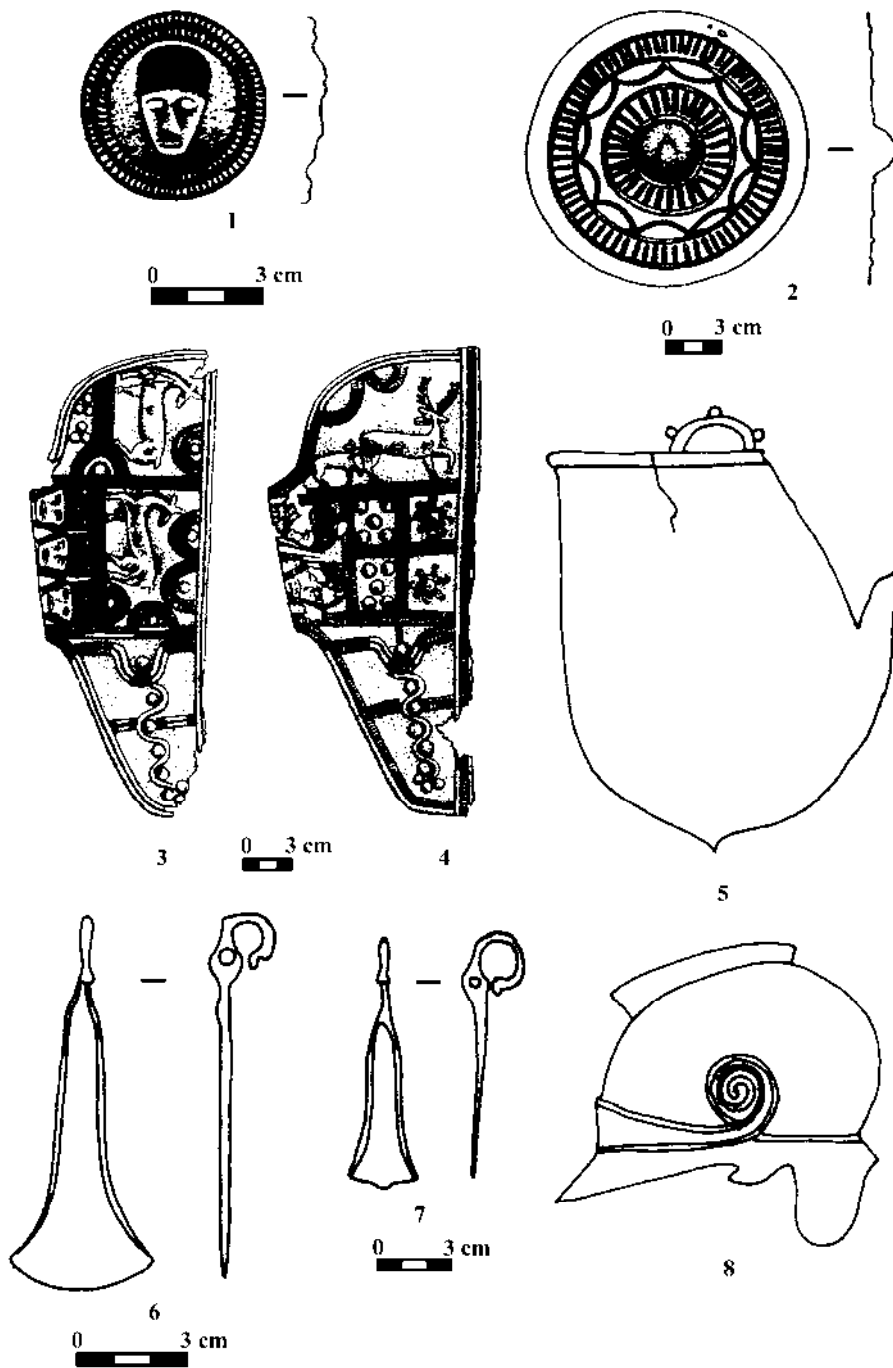

Fig. 37. Bubueci (după Bărcă 2002).

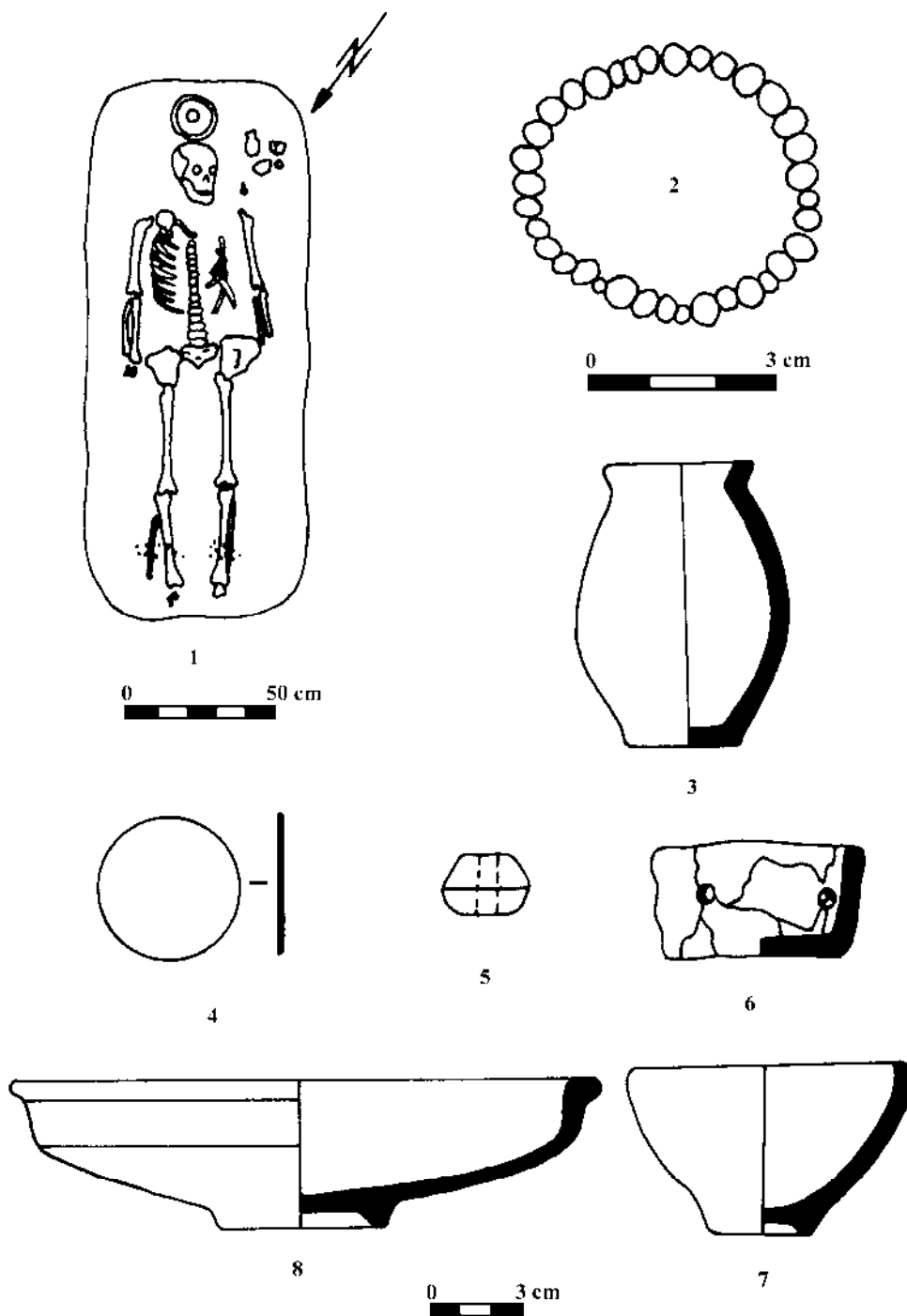

Fig. 38. Burjakovka (dupã Maleev, Pïoro 1973).

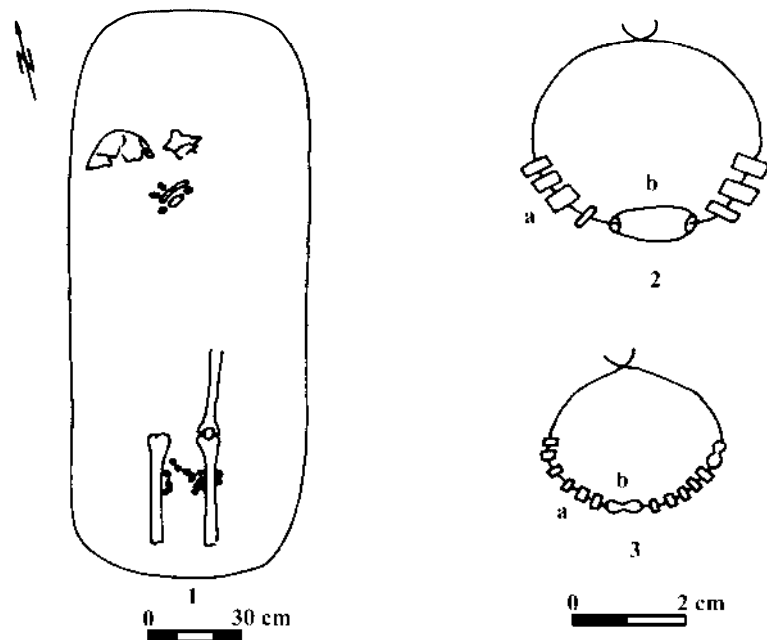

Fig. 39. Bursuceni M 5 (după Postică 1978).

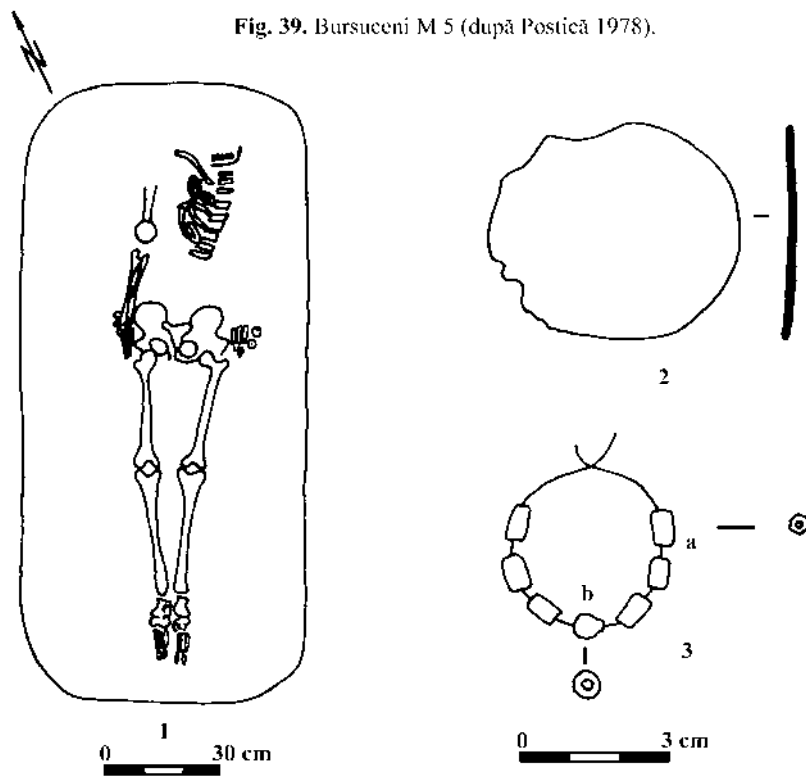

Fig. 40. Bursuceni M 6 (după Postică 1978).

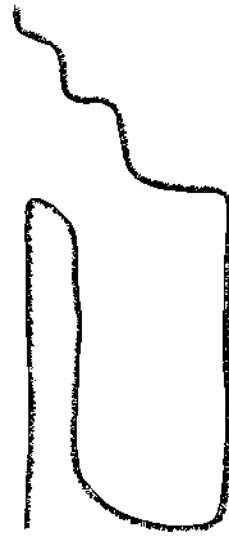
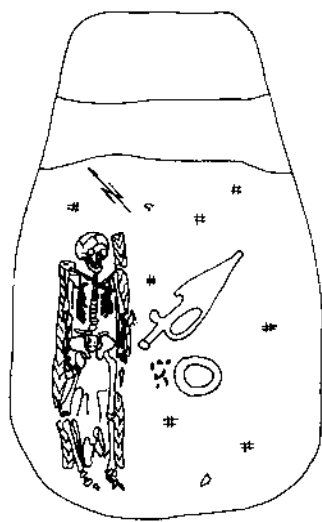
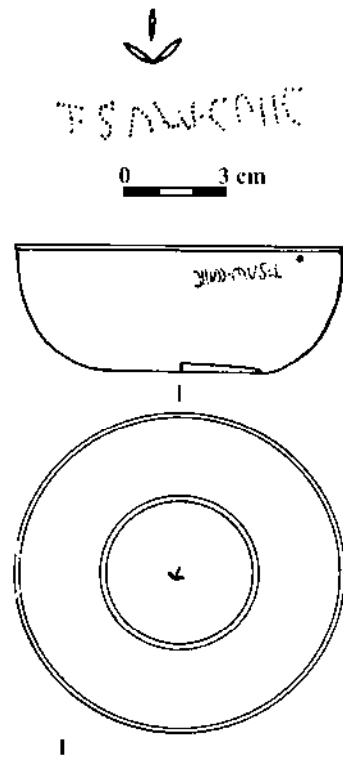
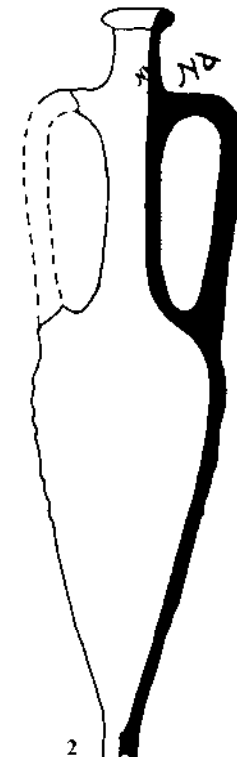

Fig. 41. Cazaclia T 10 M 1 (după Agulnicov, Bubulici 1999).

0 3 cm

0 6 cm

Fig. 43. Cazaclia T 10 M 1 (după Agulnicov, Bubulici 1999).

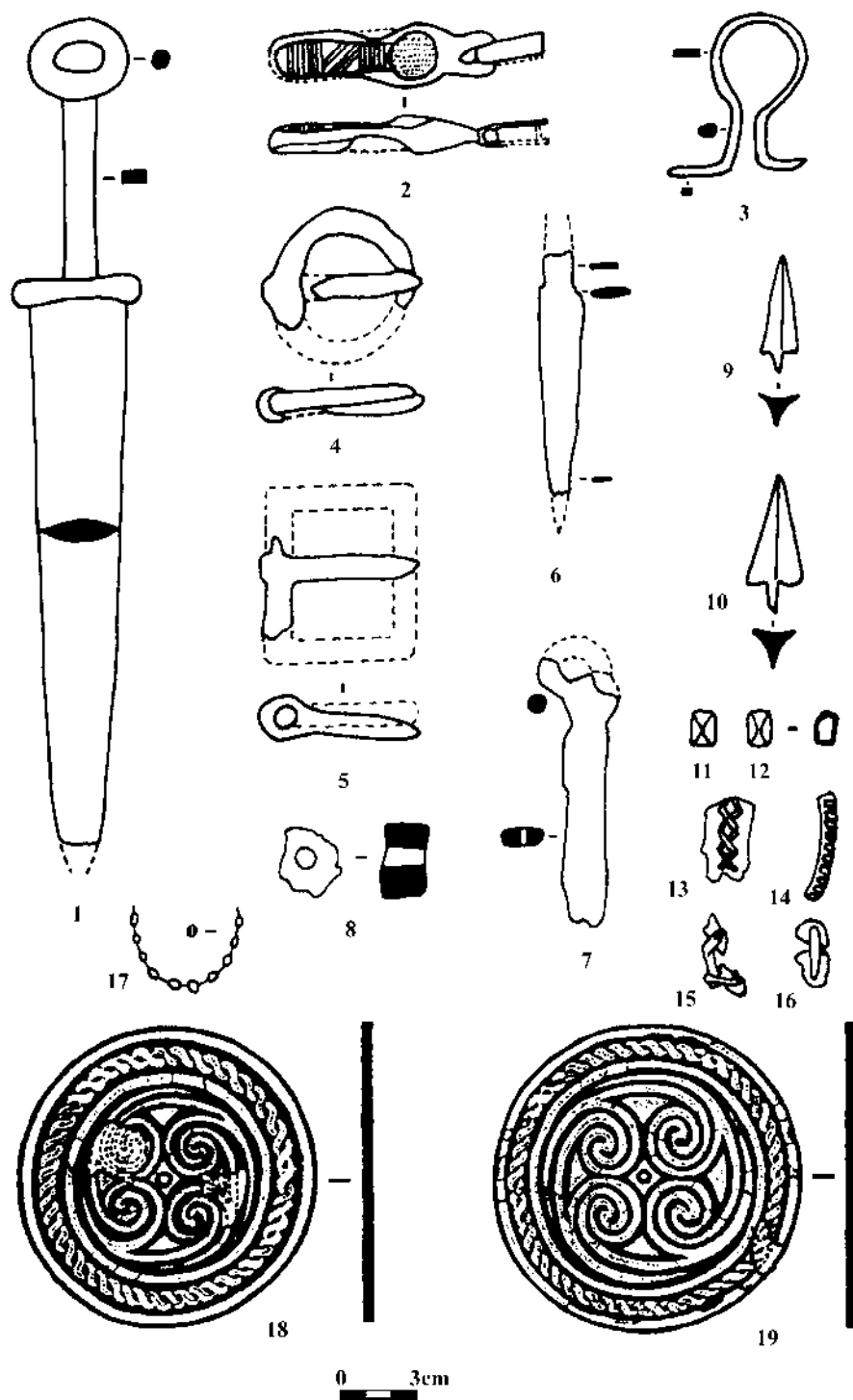

Fig. 42. Cazacția T 10 M I (după Agulnicov, Bubulici 1999).

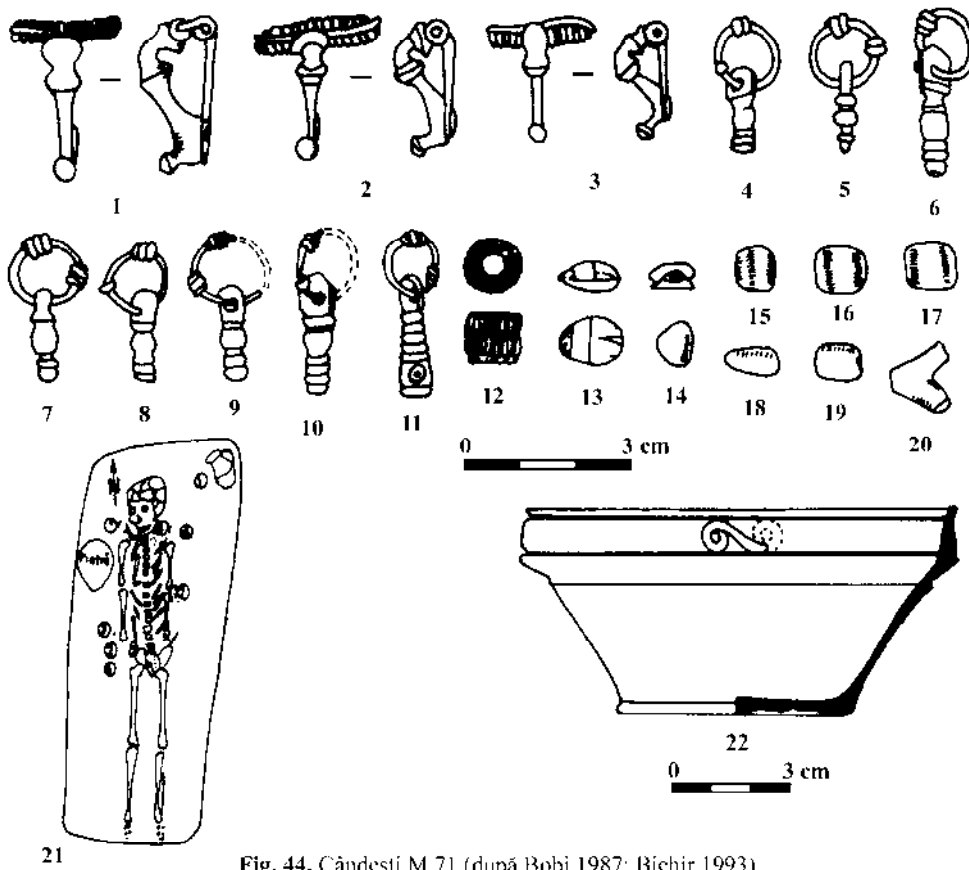

Fig. 44. Căndești M 71 (după Bobi 1987; Biehir 1993).

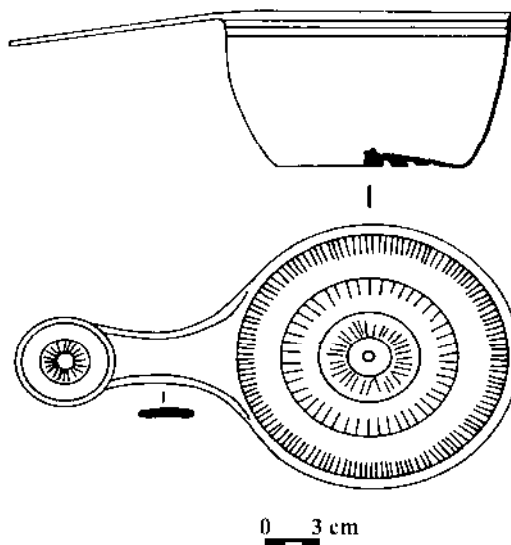

Fig. 45. Cobusca Veche (după Grosu 1990).

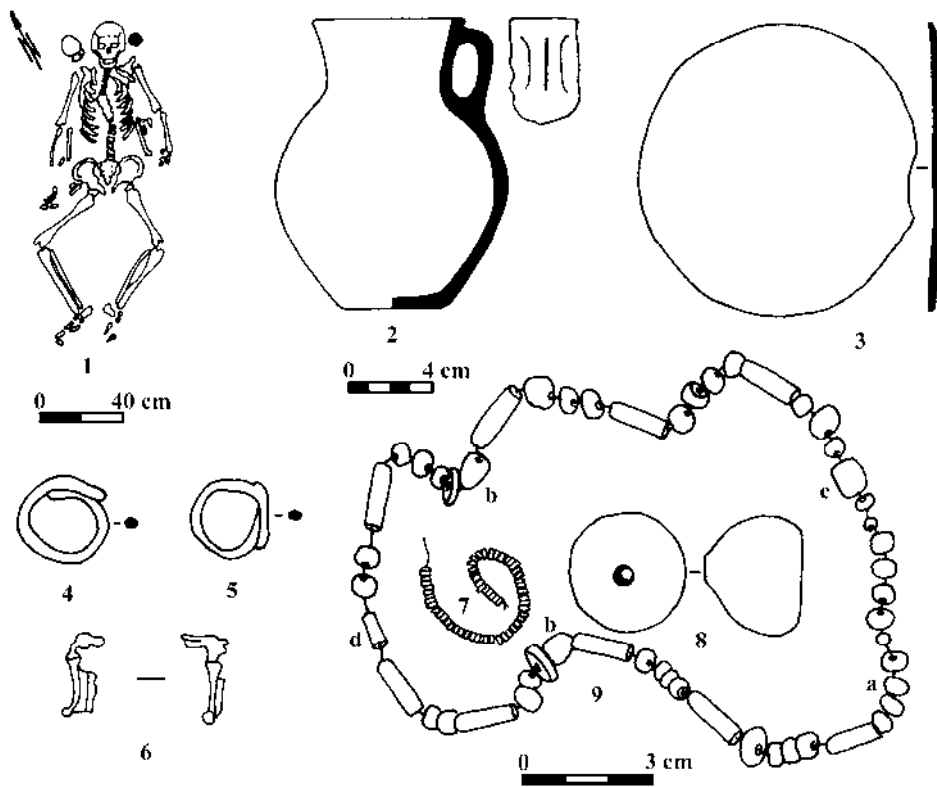

Fig. 46. Codrul Nou T 1 M 1 (după Jarovoj 1984).

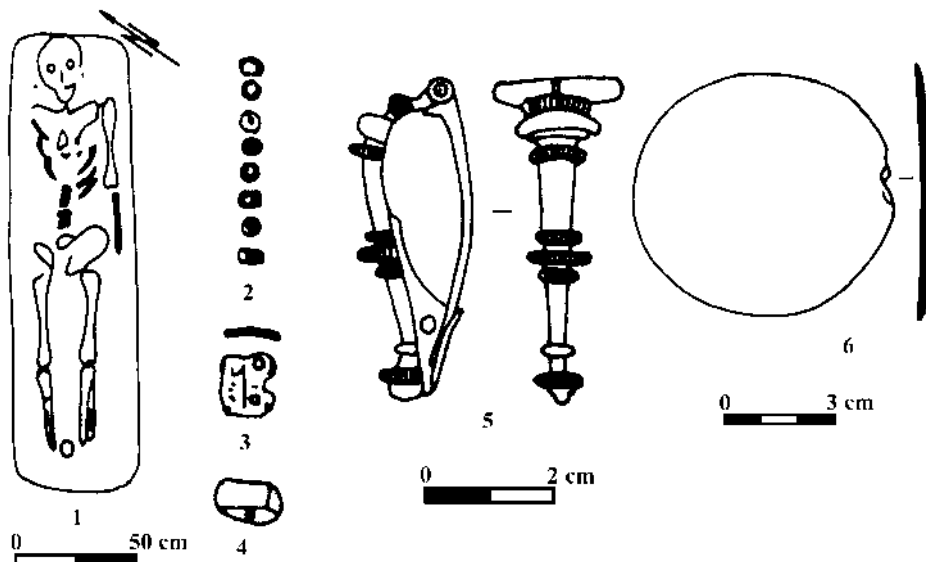

Fig. 47. Costești T 7 M 1 (după Dergacev 1982).

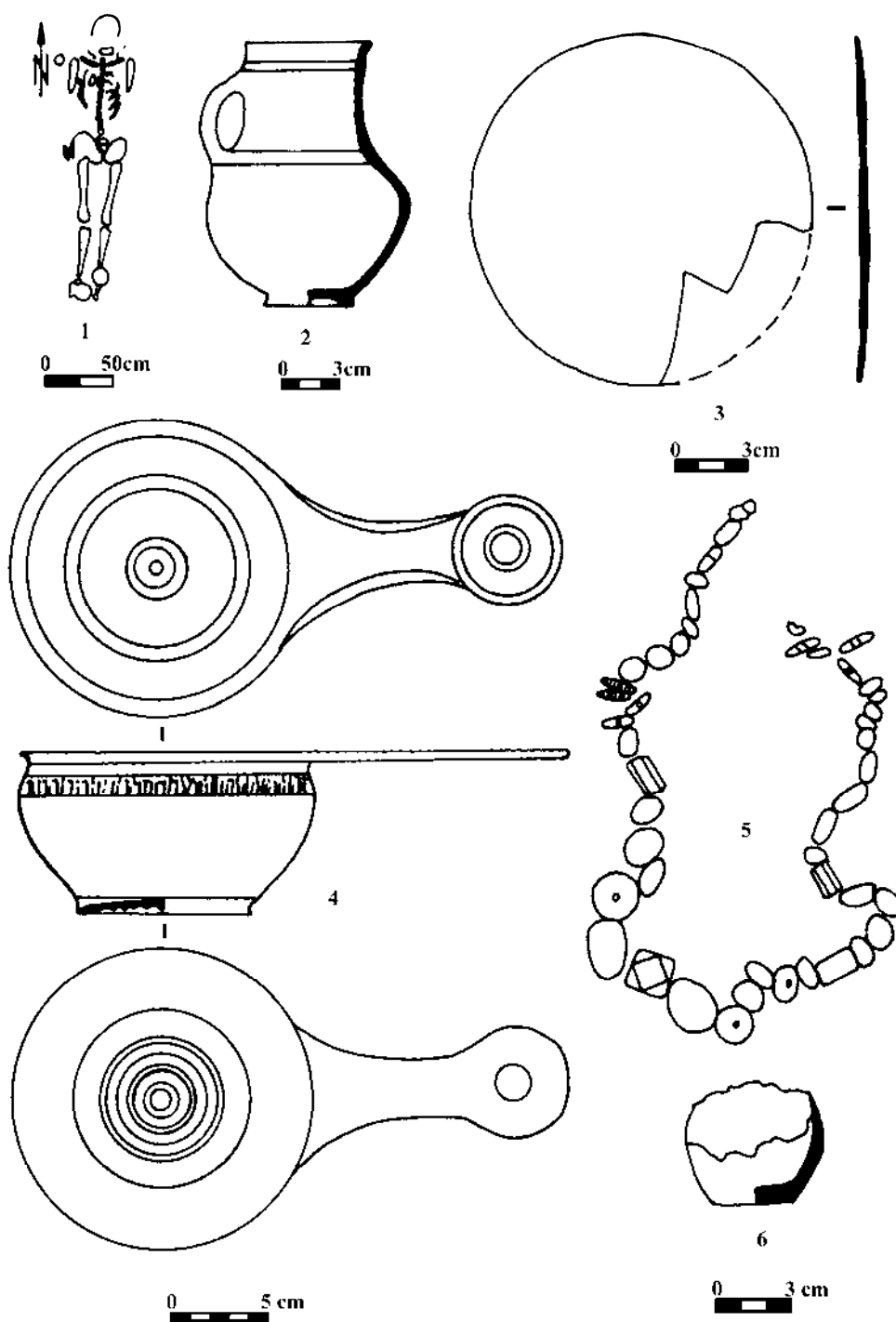

Fig. 48. Cuconestii Vechi T 3 M 1 (după Dergacev 1982).

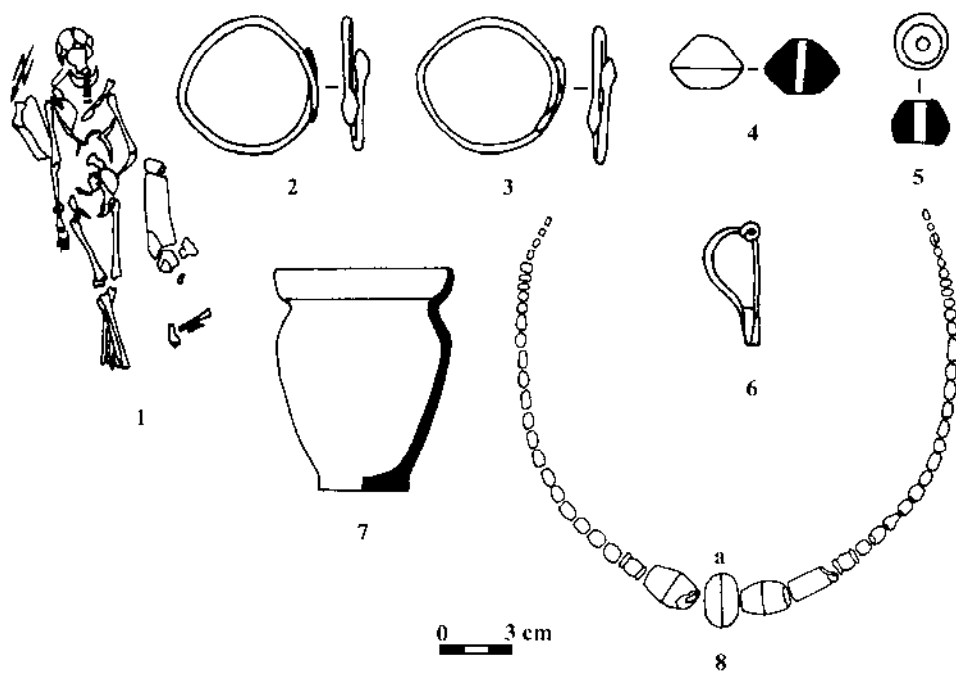

Fig. 49. Dubăsarii Vechi T 1 M 9 (după Borzian, Levițkii, 1983).

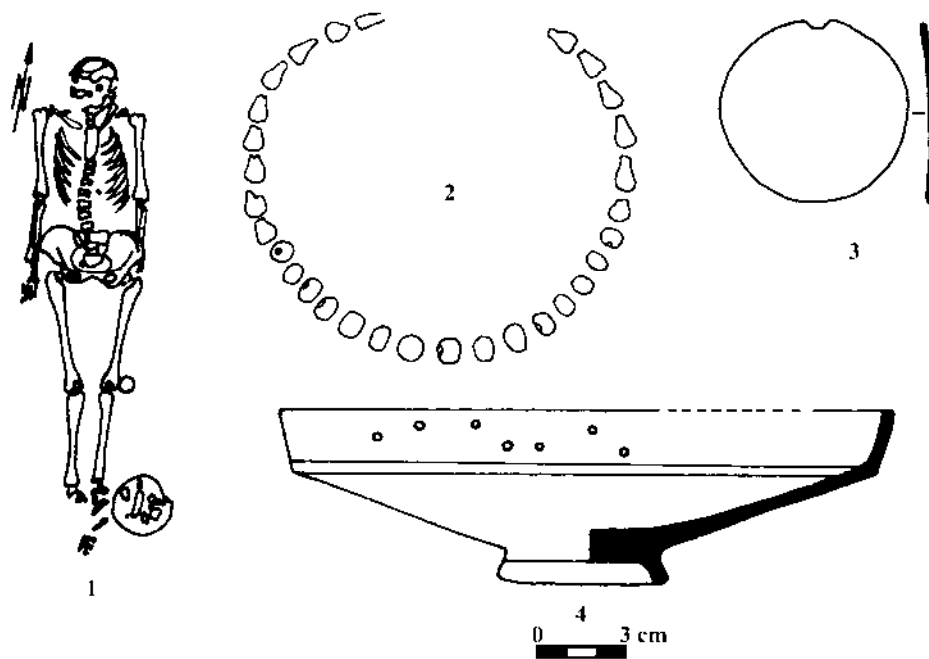

Fig. 50. Dubăsarii Vechi T 1 M 25 (după Borzian, Levițkii, 1983).

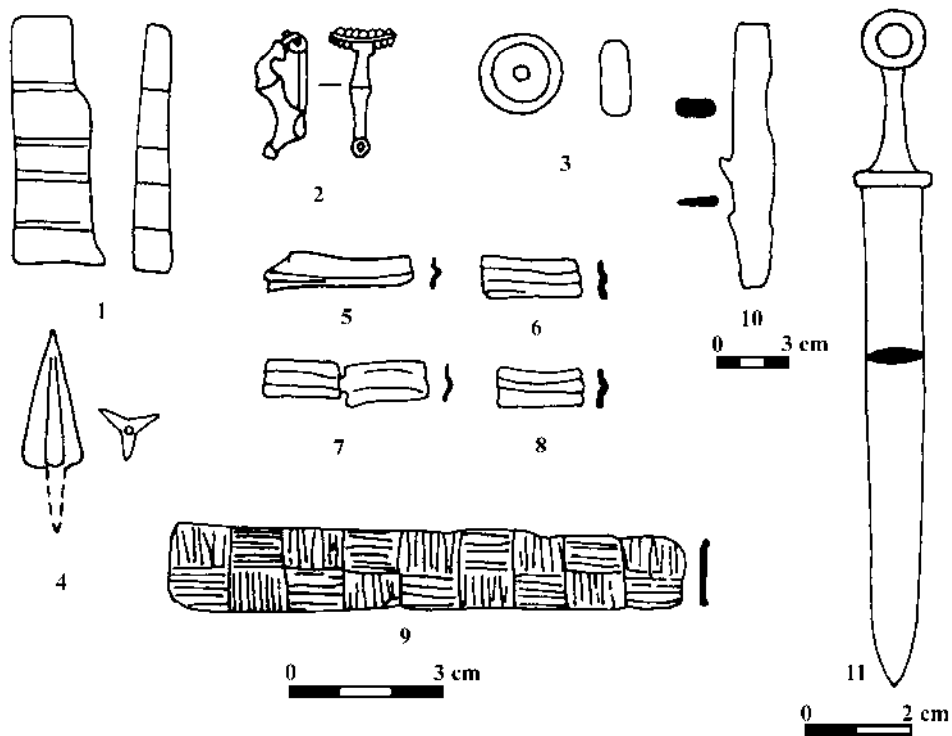

Fig. 51. Dumeni T 9 M 13 (după Grosu 1988).

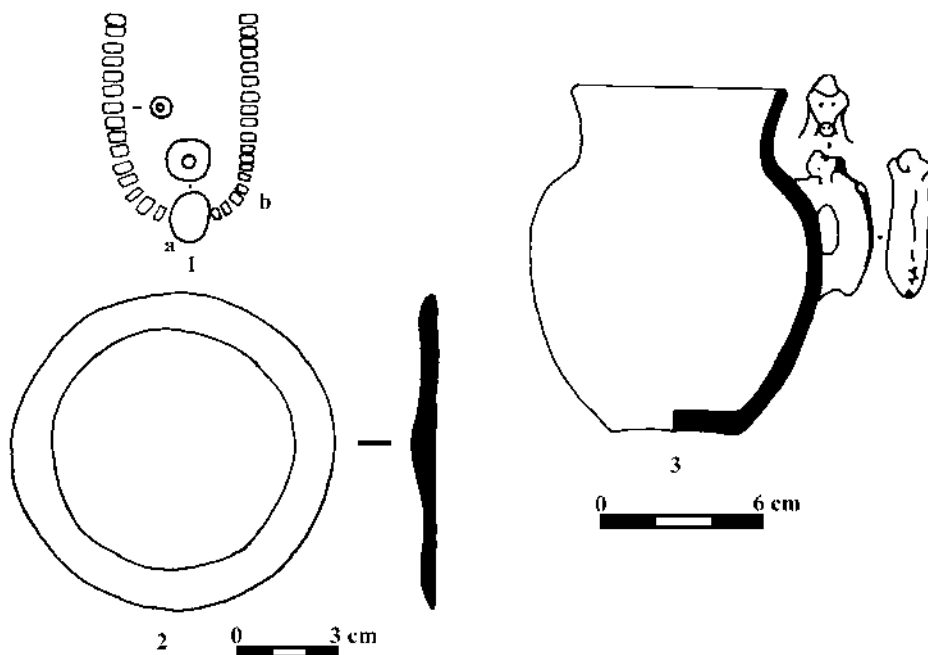

Fig. 52. Dumeni T 14 M 3 (după Grosu 1988).

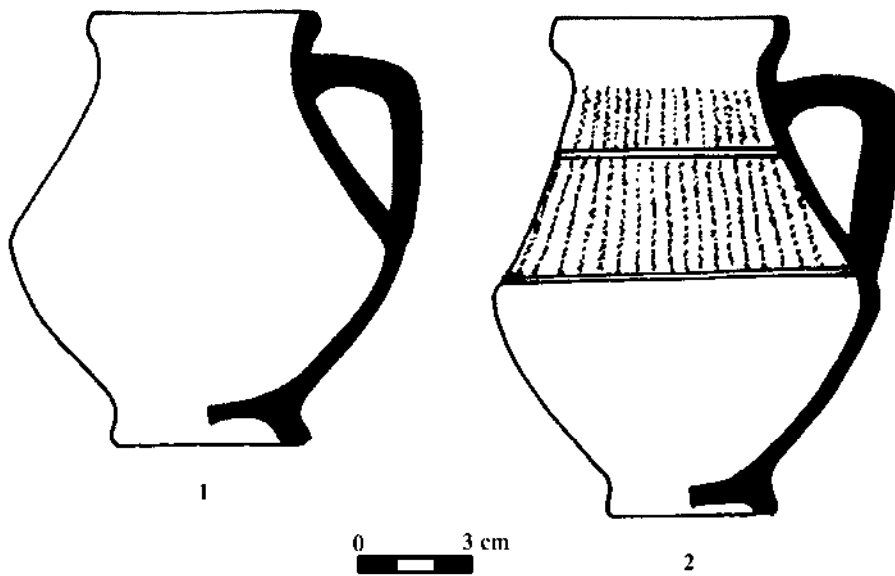

Fig. 53. 1. Dumeni T 22 M 3; 2. Dumeni T 16 M 13 (după Grosu 1988).

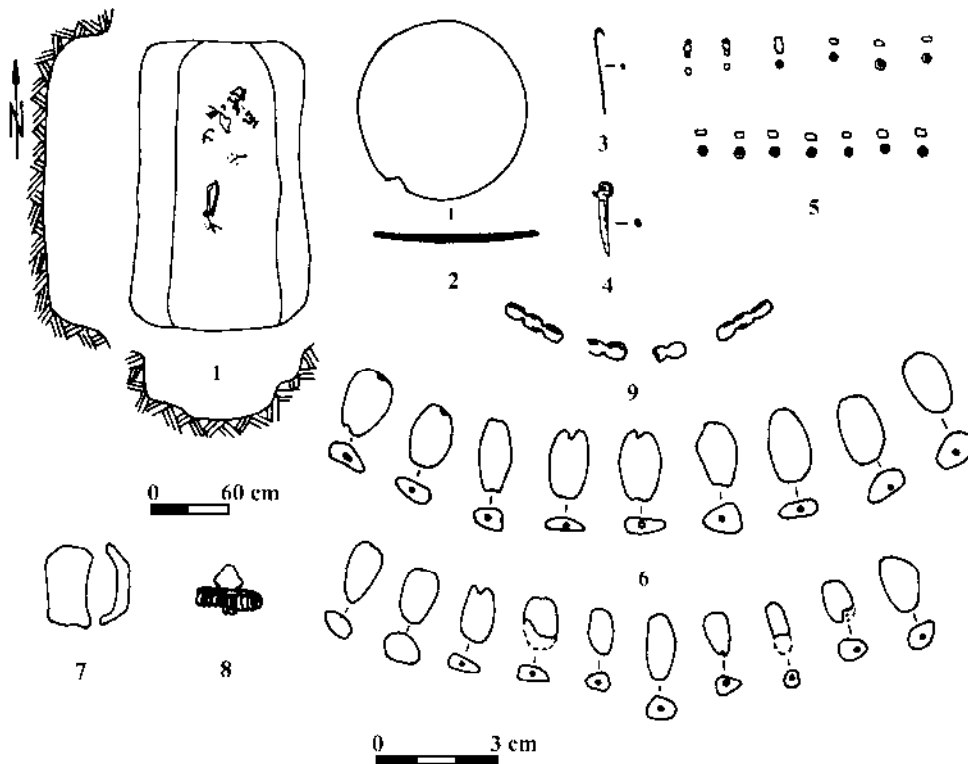

Fig. 54. Duruitoarca Nouă T 6 M 3 (după Markevič 1984).

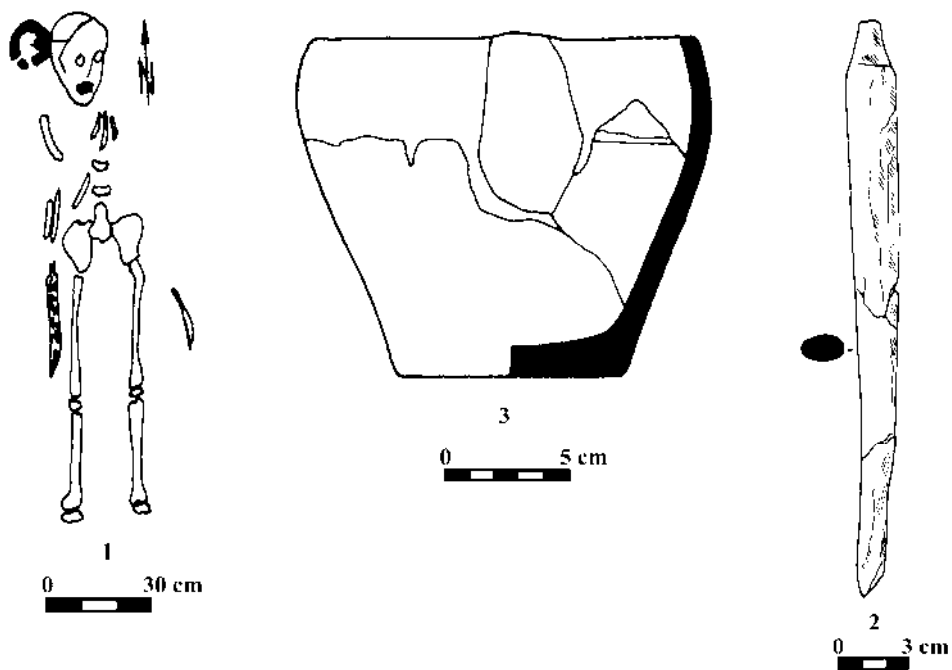

Fig. 55. Giurcani T 1 M 5 (după Buzdugan 1981).

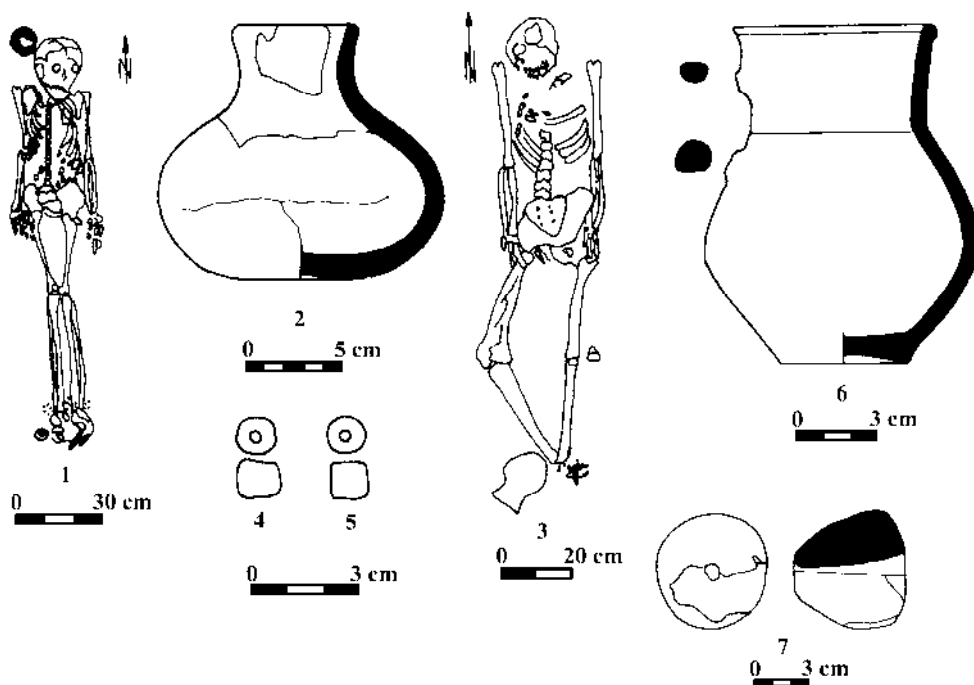

Fig. 56. 1-2. Giurcani T 1 M 8 (după Buzdugan 1981); 3-7. Giurcani T 2 M 1 (după Buzdugan 1982).

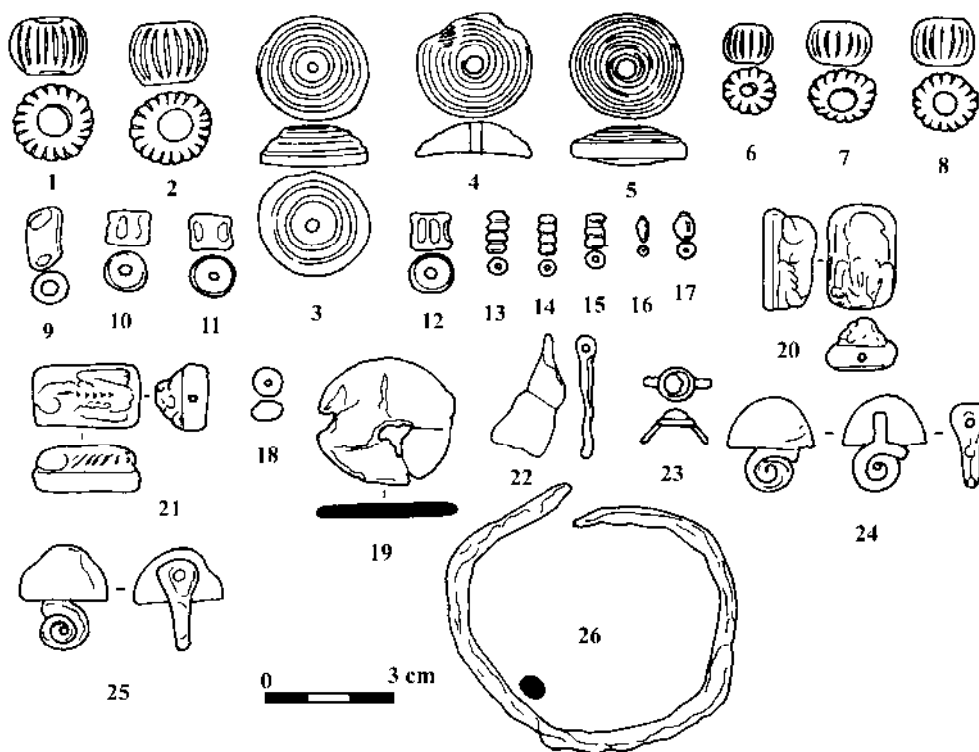

Fig. 57. Giureani T 1 M 8 (după Buzdugan 1981; Bichir 1993).

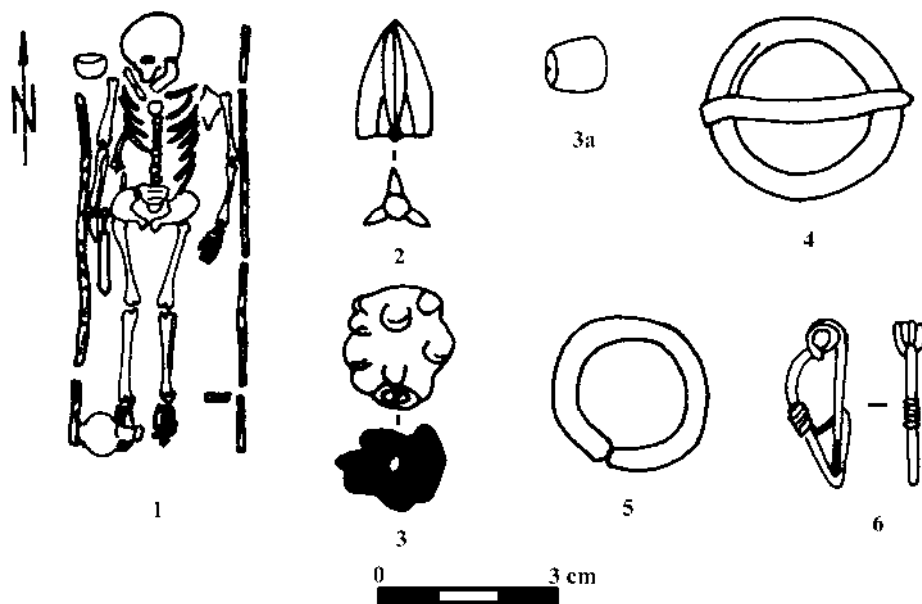

Fig. 58. Glubokoe T 2 M 3 (după Šmaglij, Černjakov 1970).

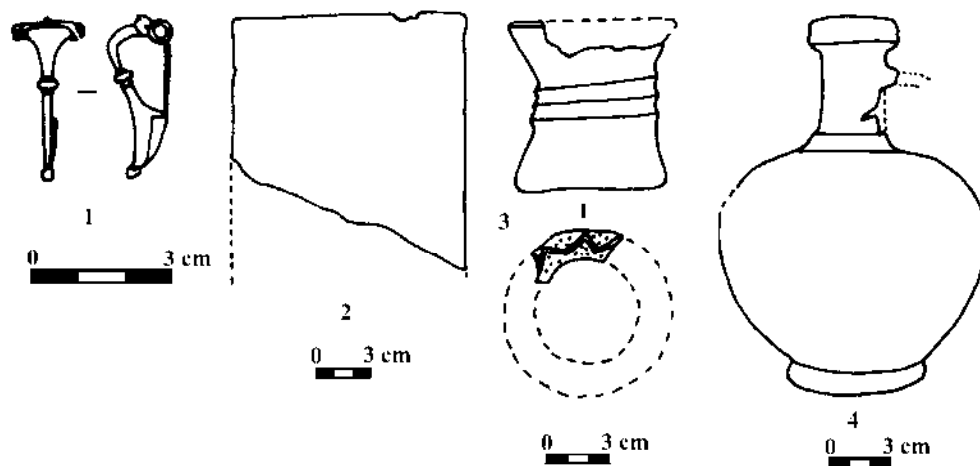

Fig. 59. 1-2, 4. Gordecvka; 3. Severinoveca (după Simonenko 1999a).

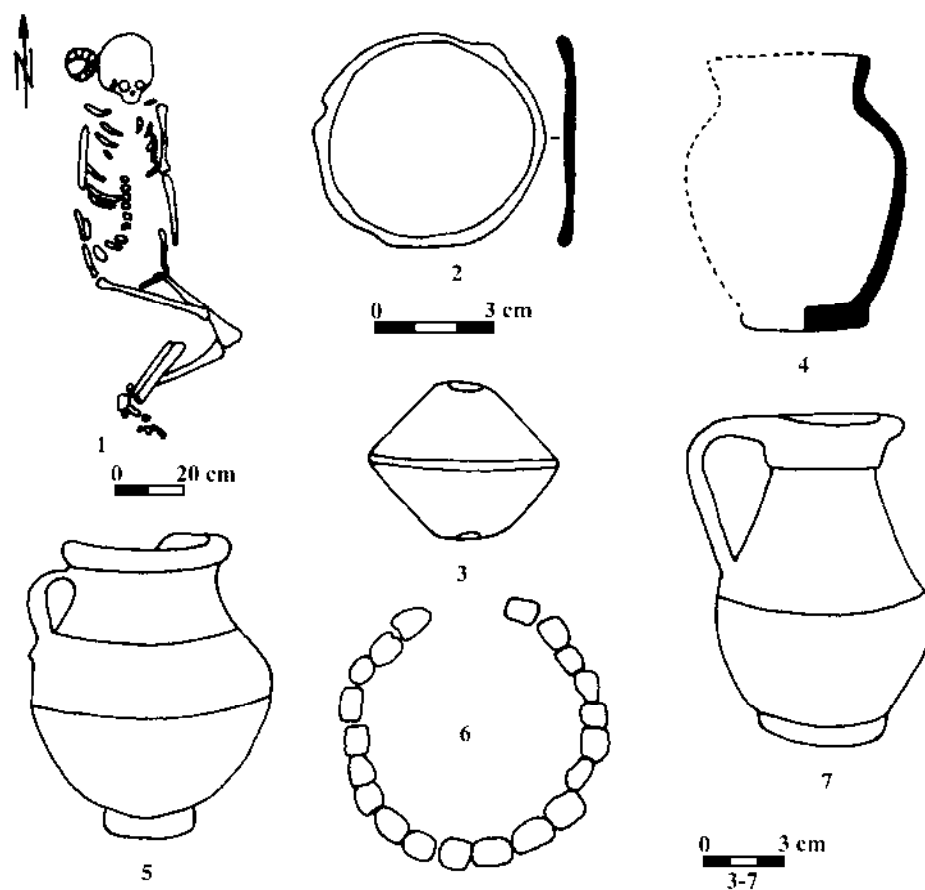

Fig. 60. 1-4. Gradiste T1 M 9; 5-7. Gradiste T1 M 21 (după Oboldueva 1955; Grosu 1990).

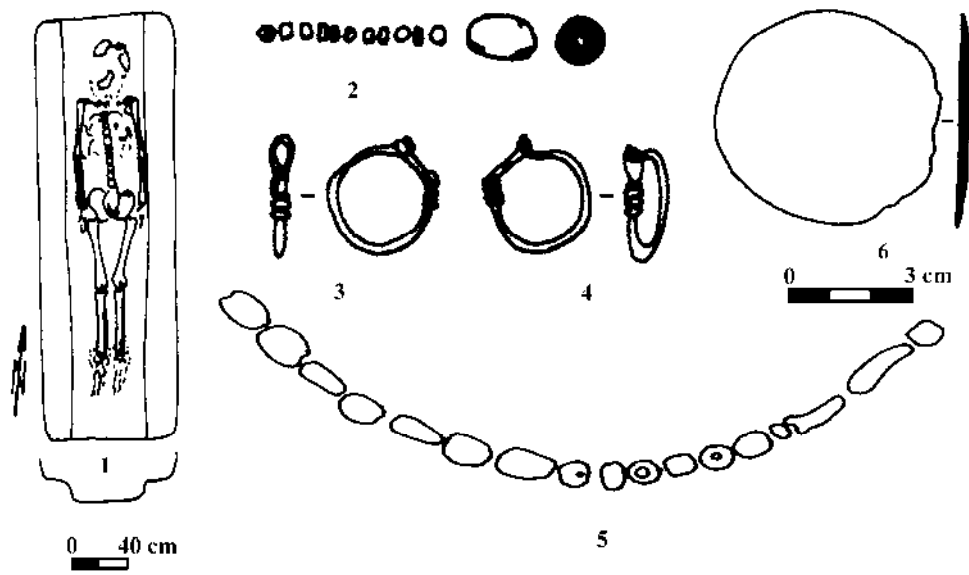

Fig. 61. Hancăuți T 1 M 11 (după Dergacev 1982).

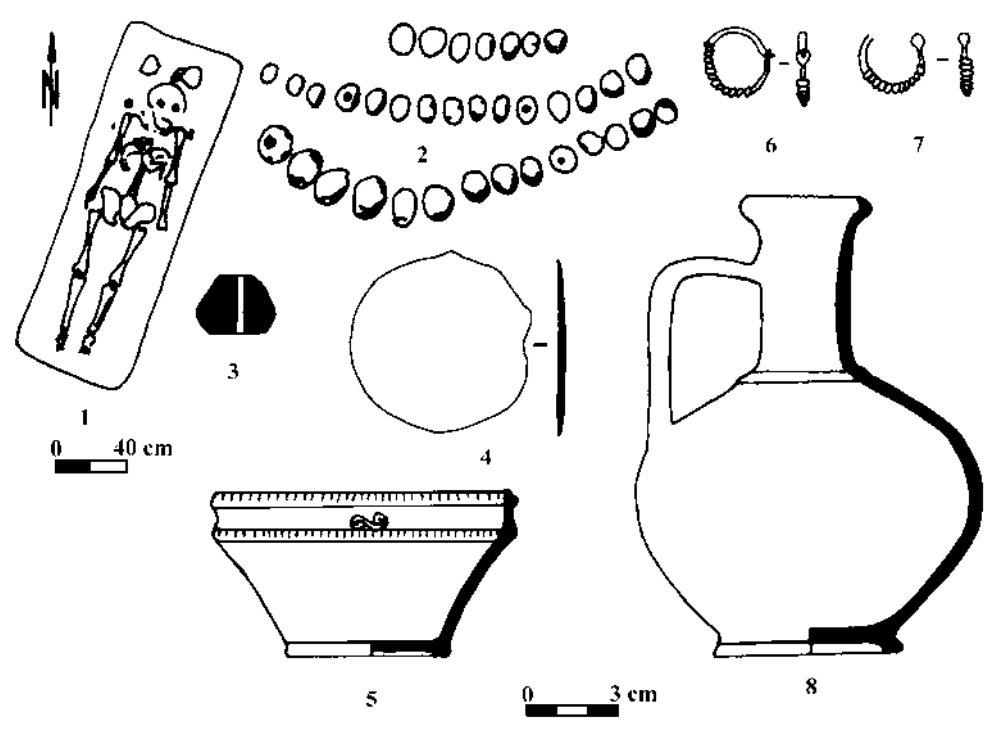

Fig. 62. Hancăuți T 2 M 1 (după Dergacev 1982).

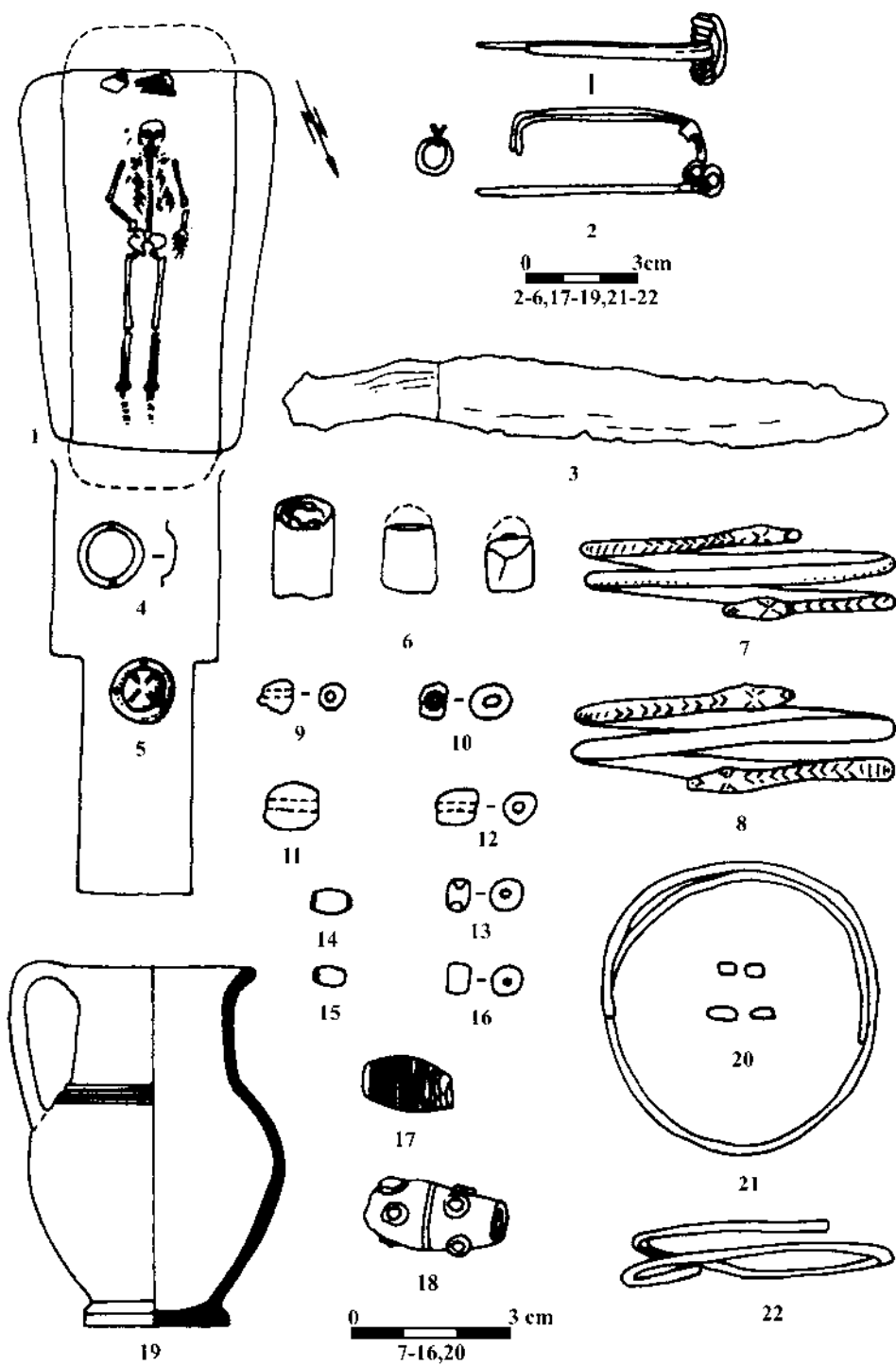

Fig. 63. Holmskoe M 4 (după Gudkova, Fokcev 1984).

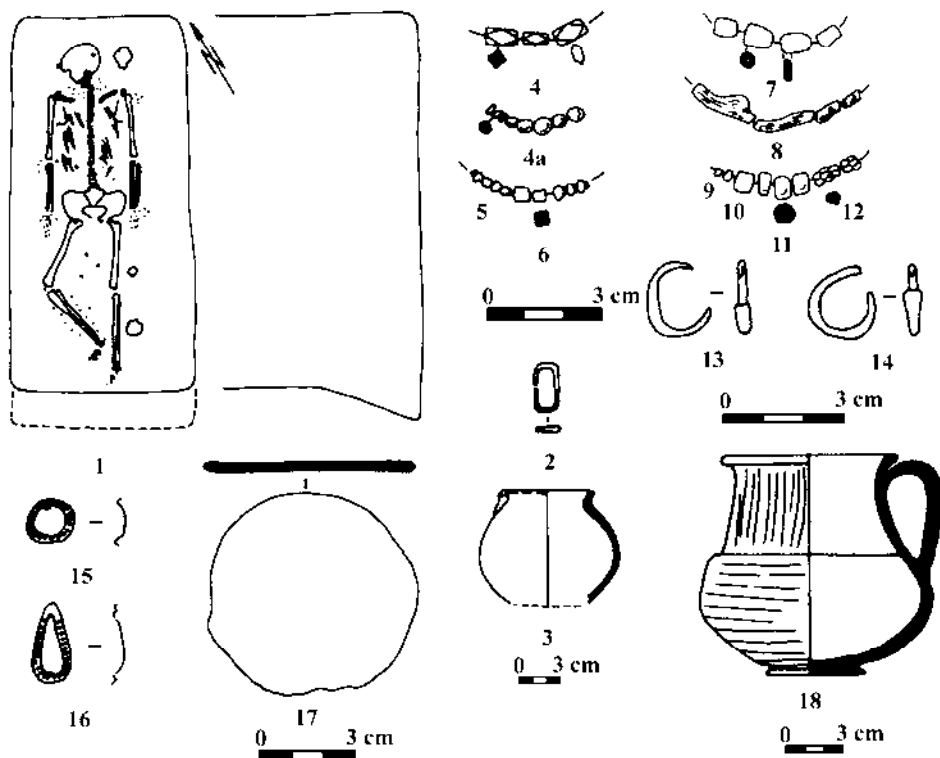

Fig. 64. Holmskoe M 22 (după Gudkova, Foceev 1984).

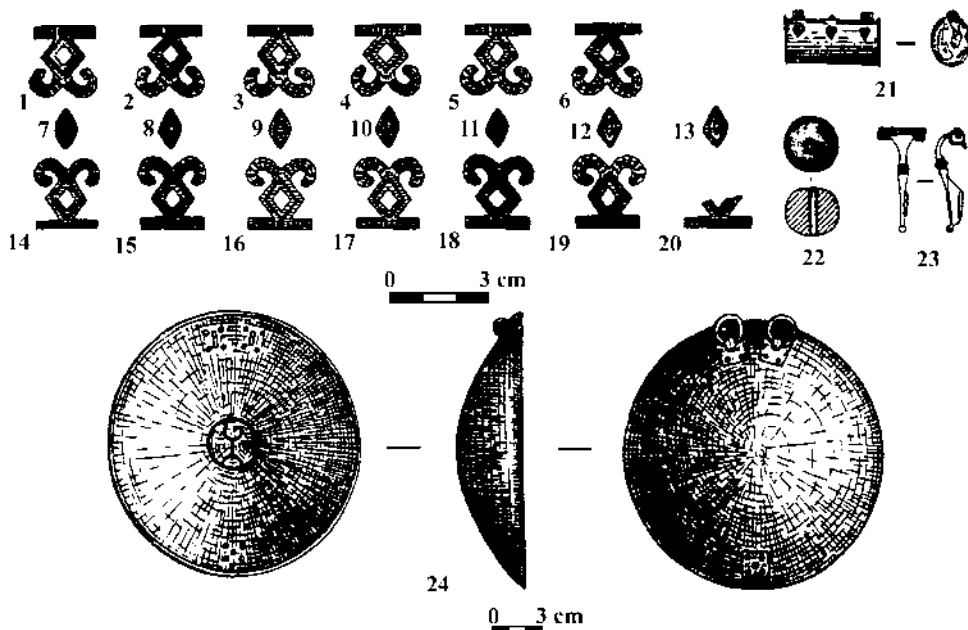

Fig. 65. Hrușca (după Grosu 1986).

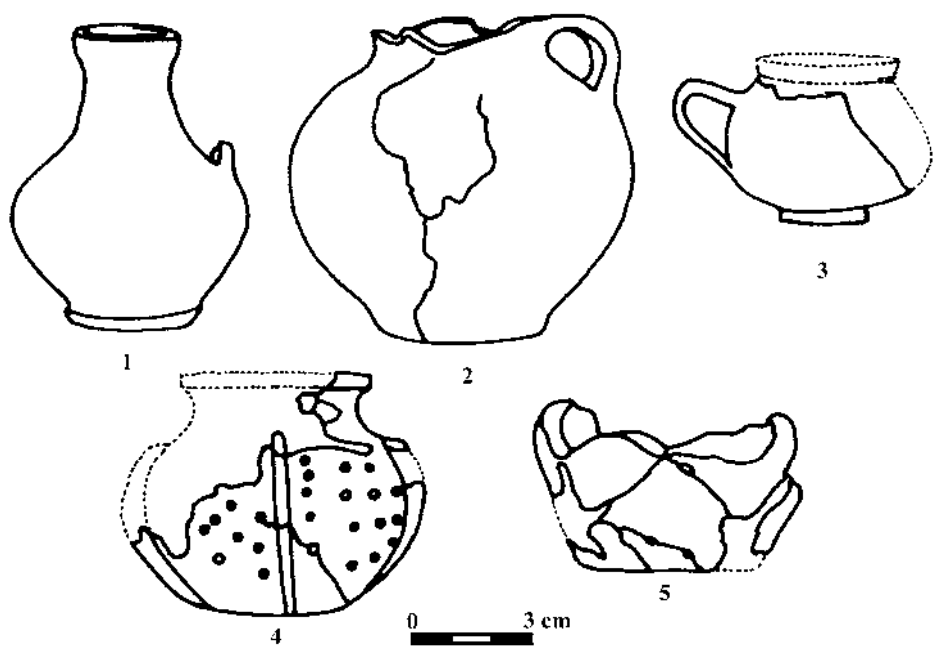

Fig. 66. 1. Kiselev M 5; 2-5. Kiselev morminte distruse (după Vinokur, Vakulenko 1967).

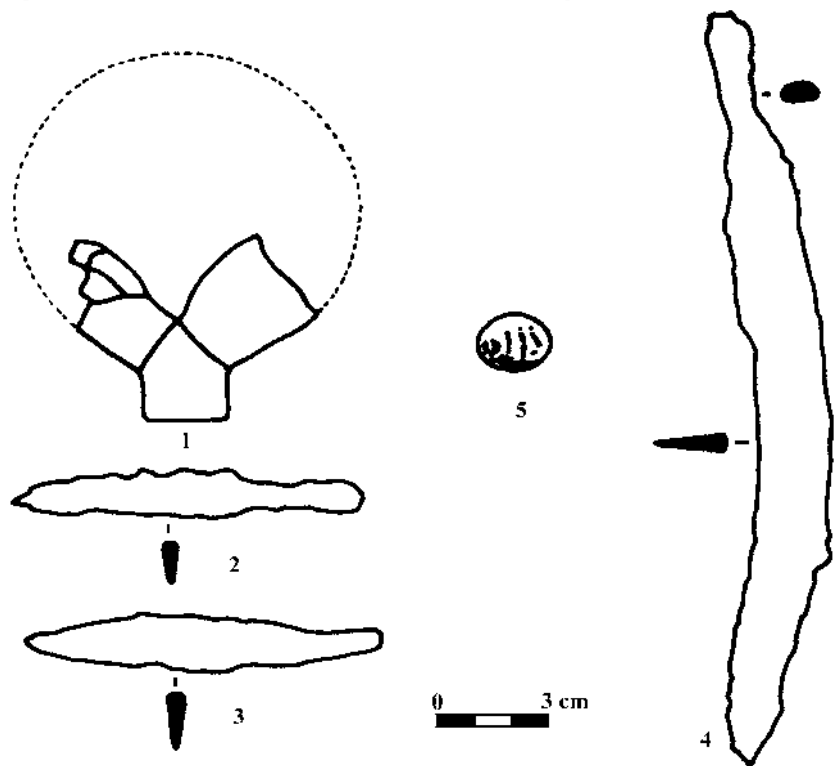

Fig. 67. 1. Kiselev mormânt distrus; 2-3, 5. Kiselev M 9; 4. Kiselev M 6 (după Vinokur, Vakulenko 1967).

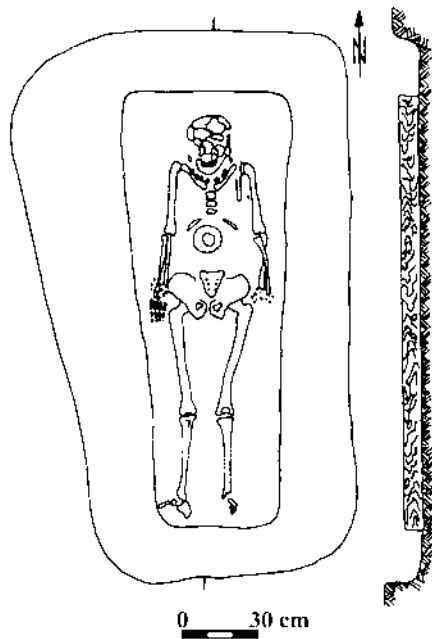

Fig. 68. Kuzmin T 4 M 2 (după Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002).

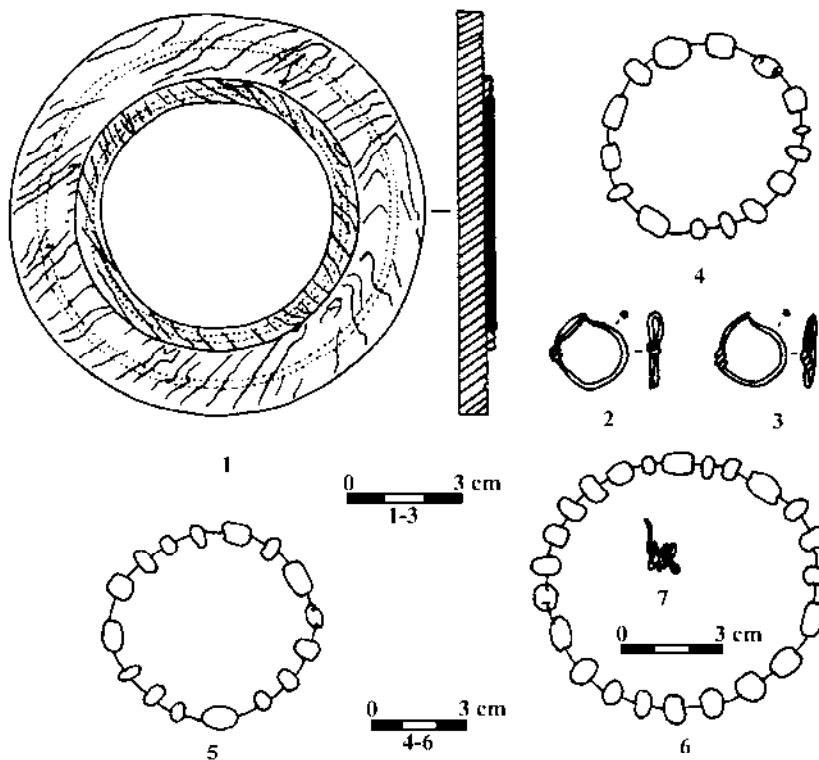

Fig. 69. Kuzmin T 4 M 2 (după Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002).

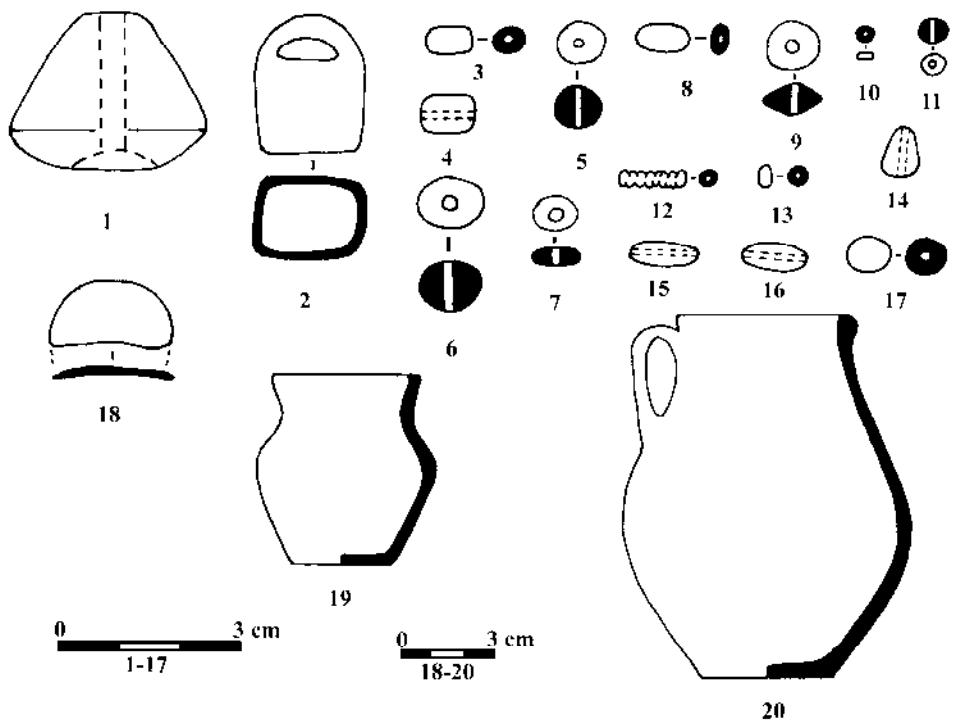

Fig. 70. Lenkovcy T 1 M 2 (după Grosu 1990).

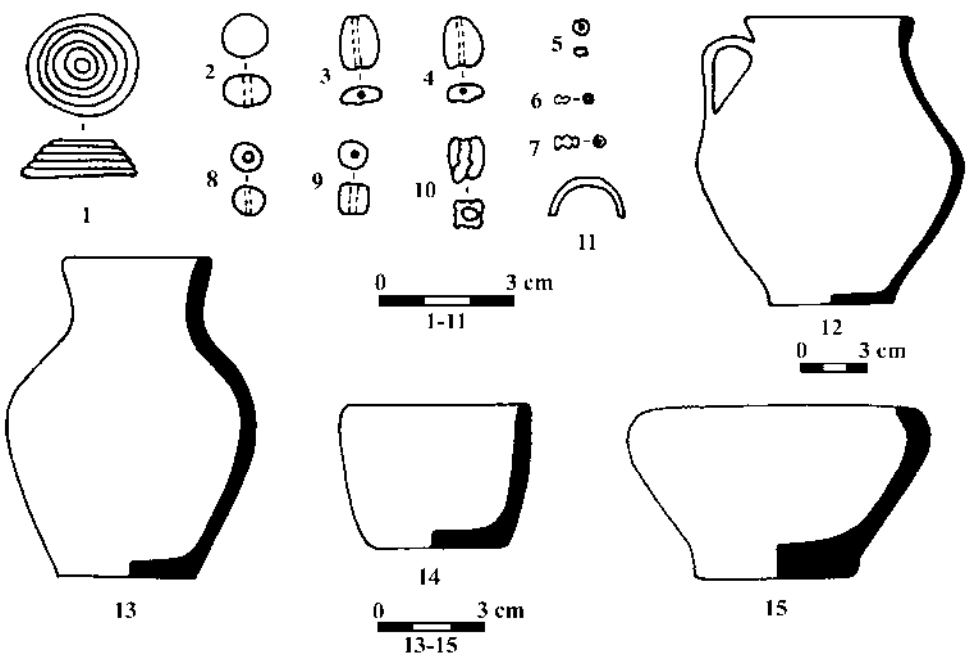

Fig. 71. 1-12. Lenkovcy T 1 M 9; 13-15. Lenkovcy T 1 M 12 (după Grosu 1990).

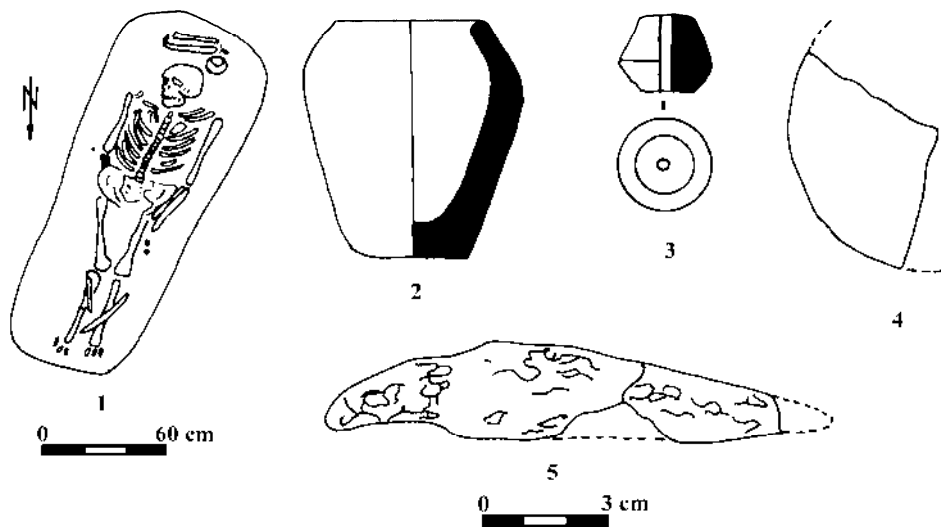

Fig. 72. Majaki T 5 M 3 (după Patokova, Dzigovskij, Zin'kovskij 1982).

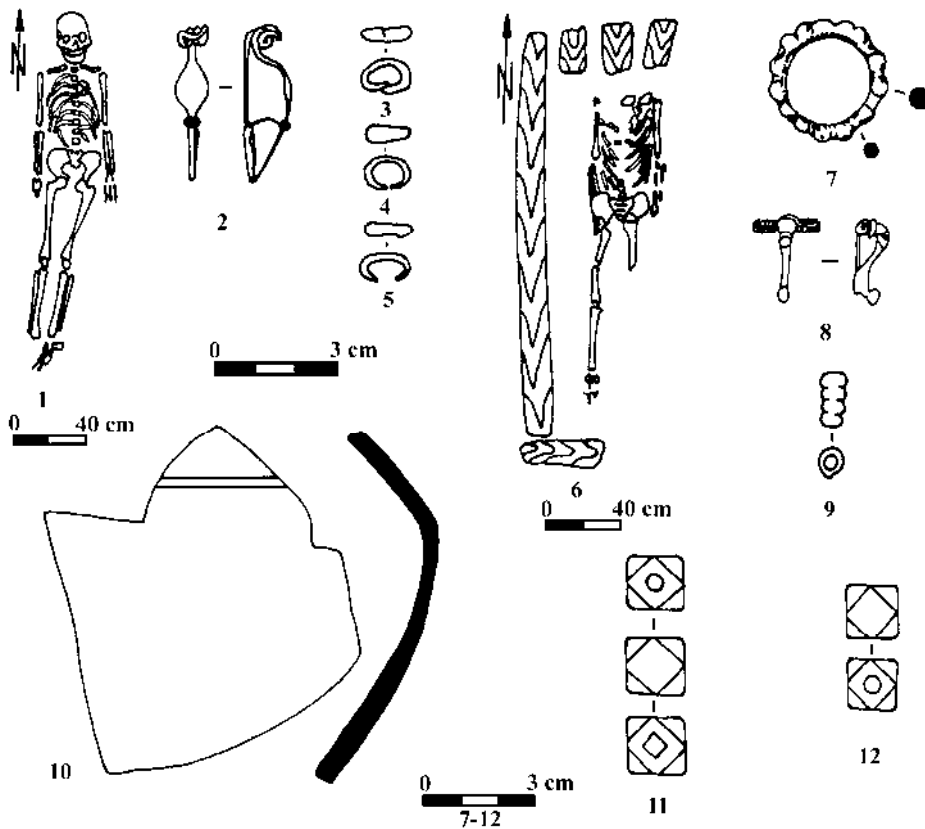

Fig. 73. 1-5. Mărculești T 3 M 4; 6-12. Mărculești T 3 M 13 (după Bejlekcéi 1992).

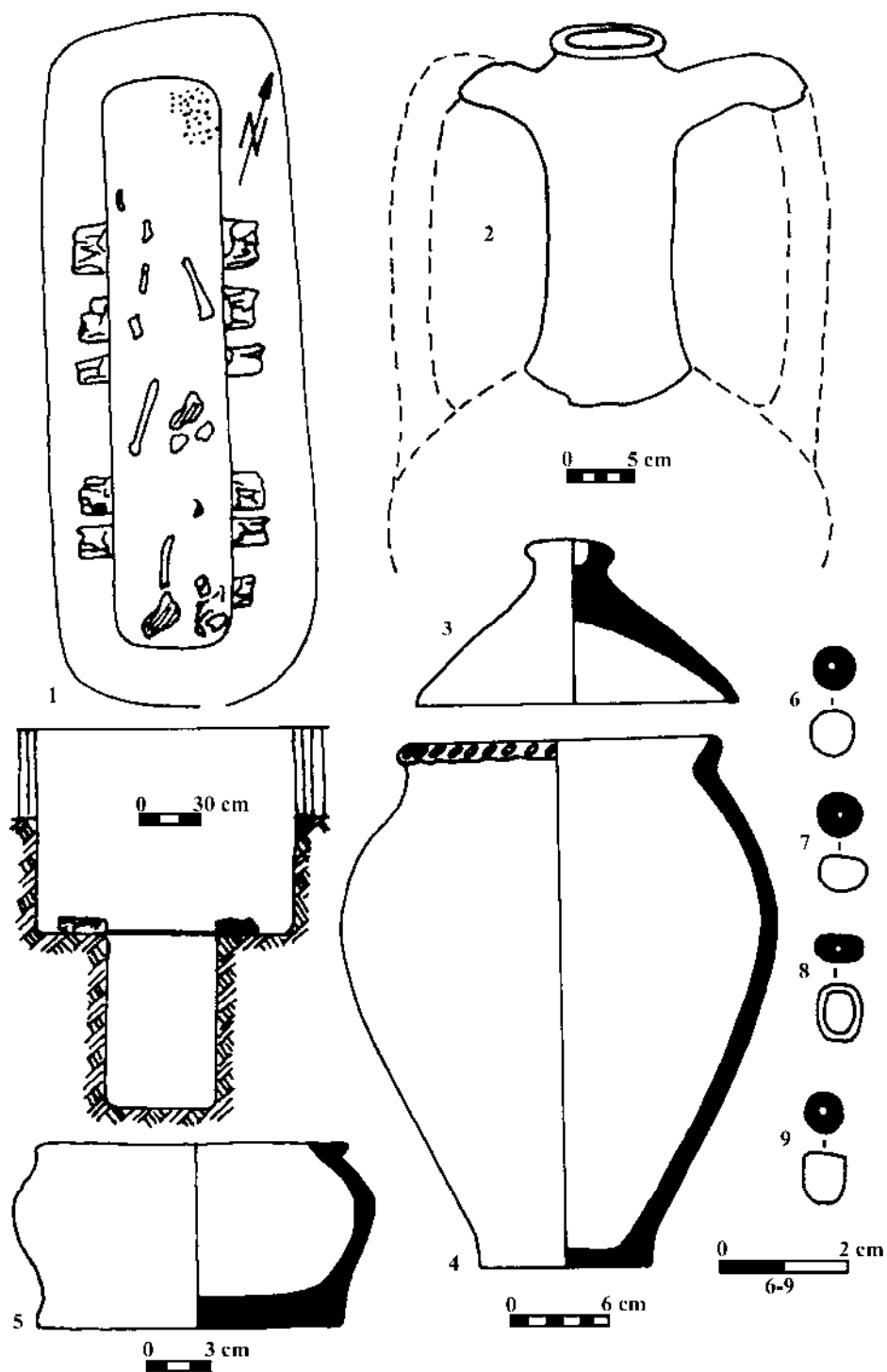

Fig. 74. Mihajlovka T 2 M 2 (după Subbotin, Dzigovkij 1990).

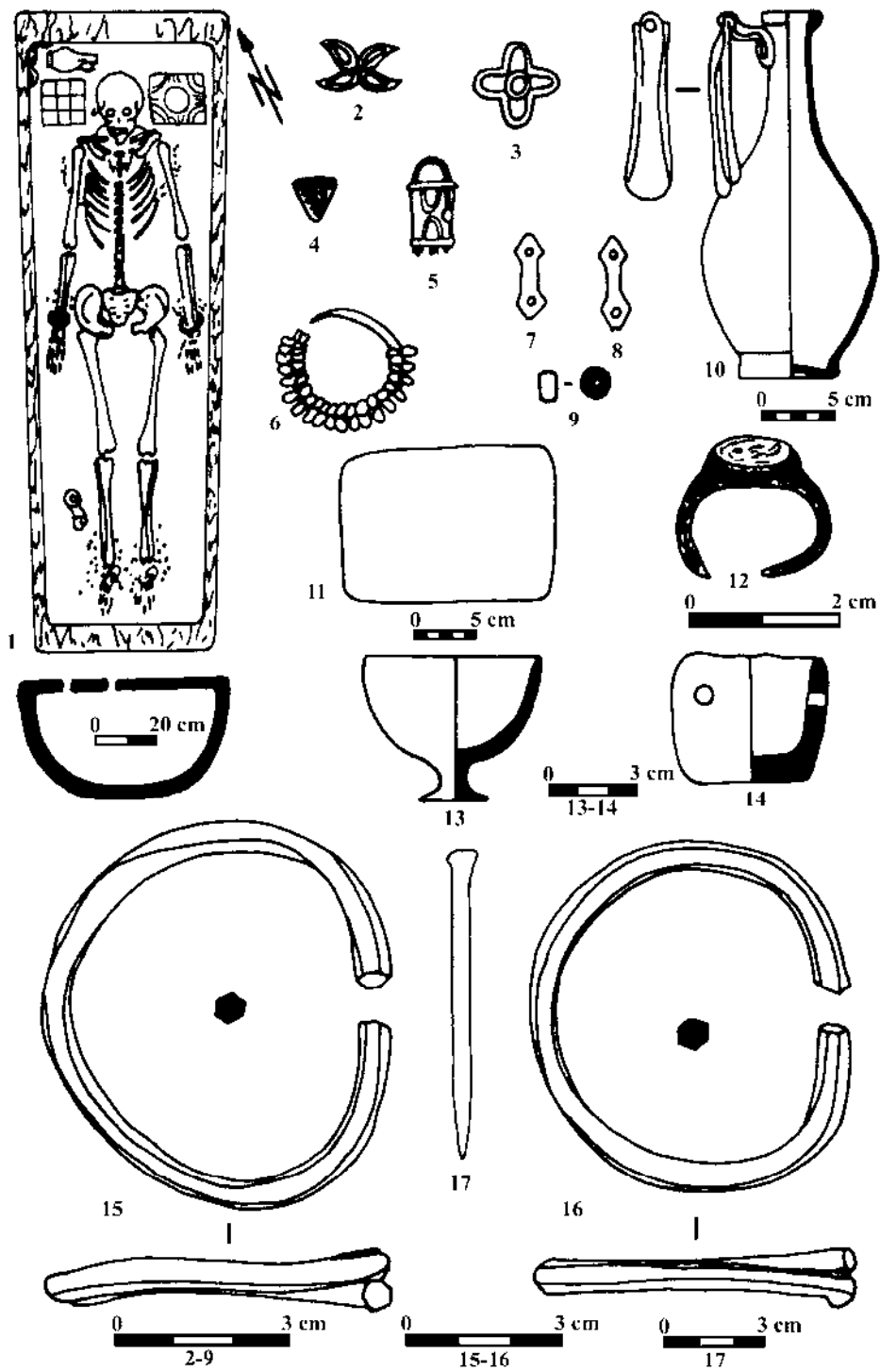

Fig. 75. Mihajlovka T 3 M 3 (după Subbotin, Dzigovkij 1990; Dzygovs'kyj 1993).

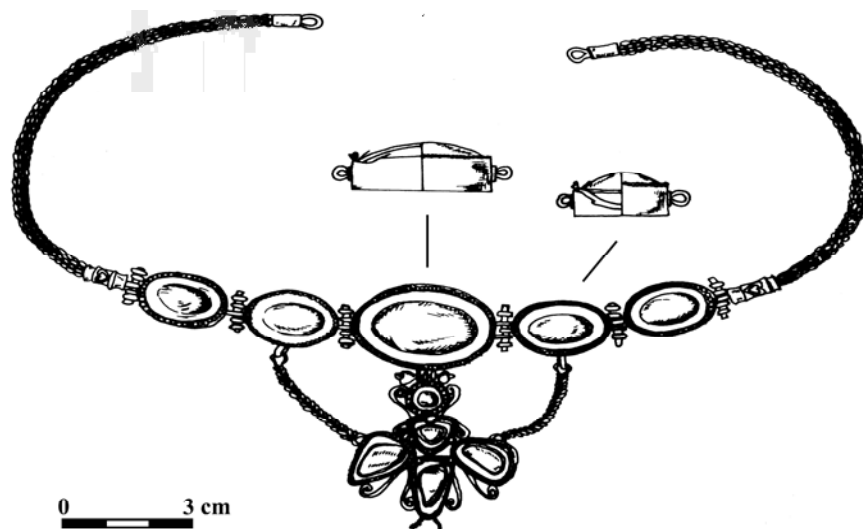

Fig. 76. Mihajlovka T 3 M 3 (după Dzygovs'kyj 1993).

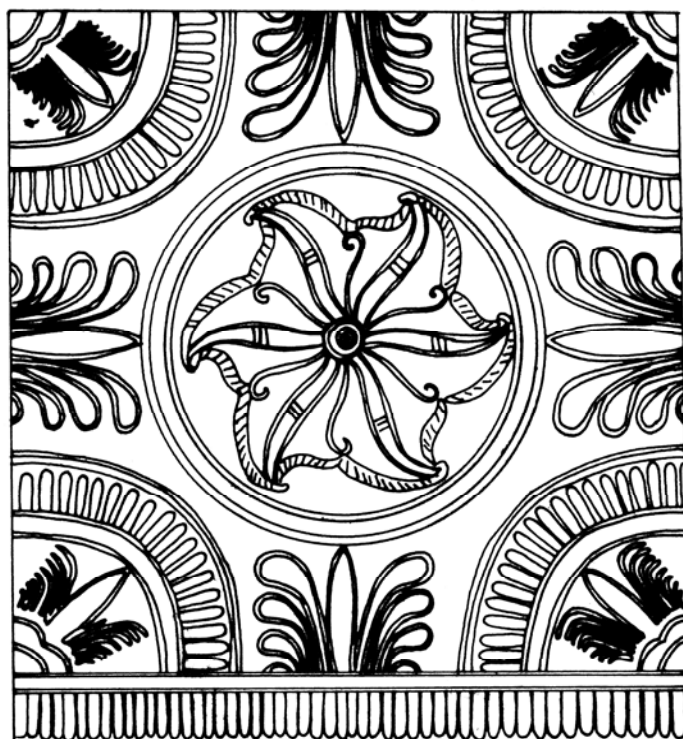

Fig. 77. Mihajlovka T 3 M 3 (după Dzygovs'kyj 1993).

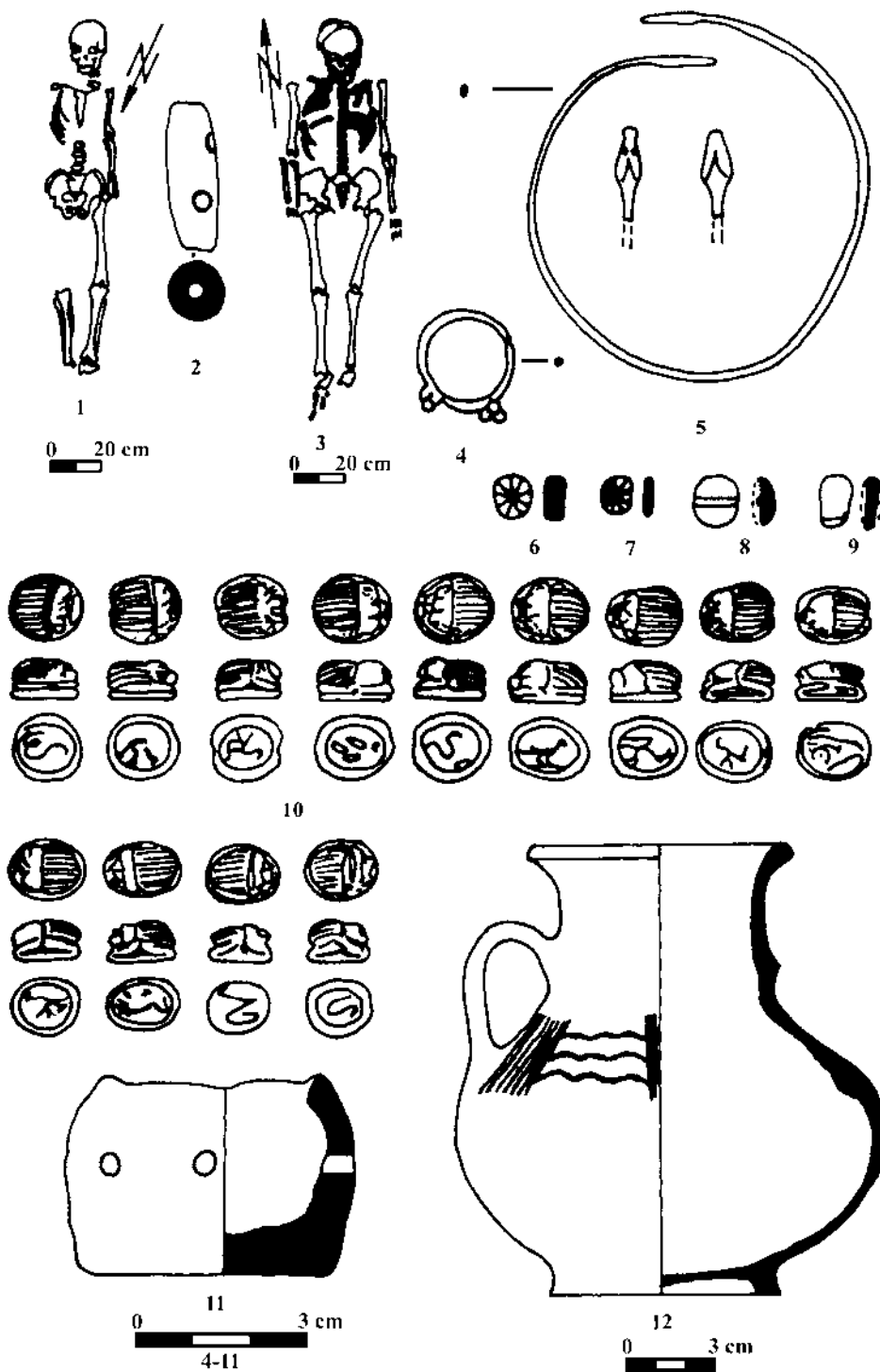

Fig. 78. 1-2. Mocra T 1 M 4; 3-12. Mocra T 1 M 10 (důpá Ščerbakova, Kašuba 1990).

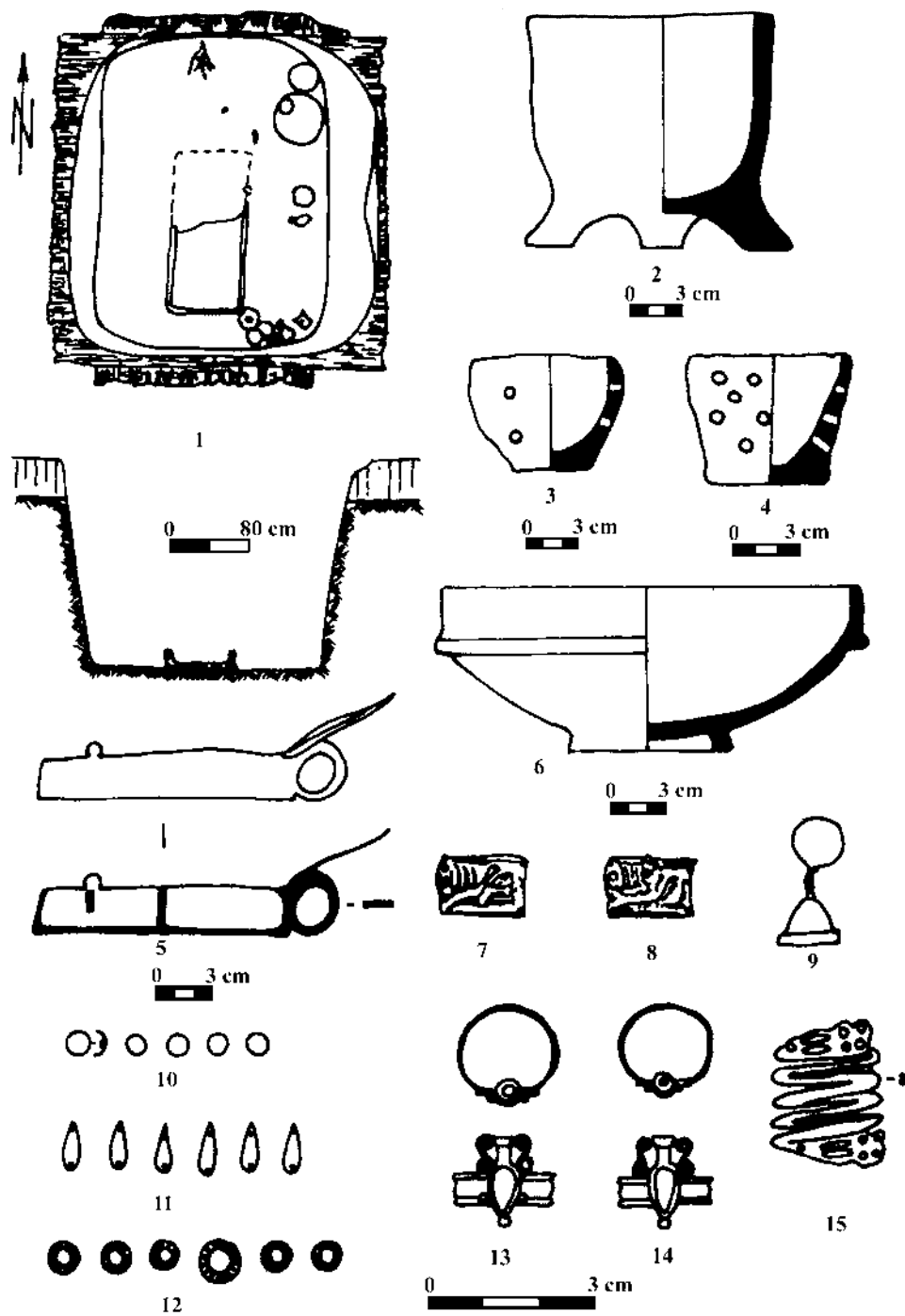

Fig. 79. Moera T 2 M 2 (după Șecribakova, Kašuba 1990).

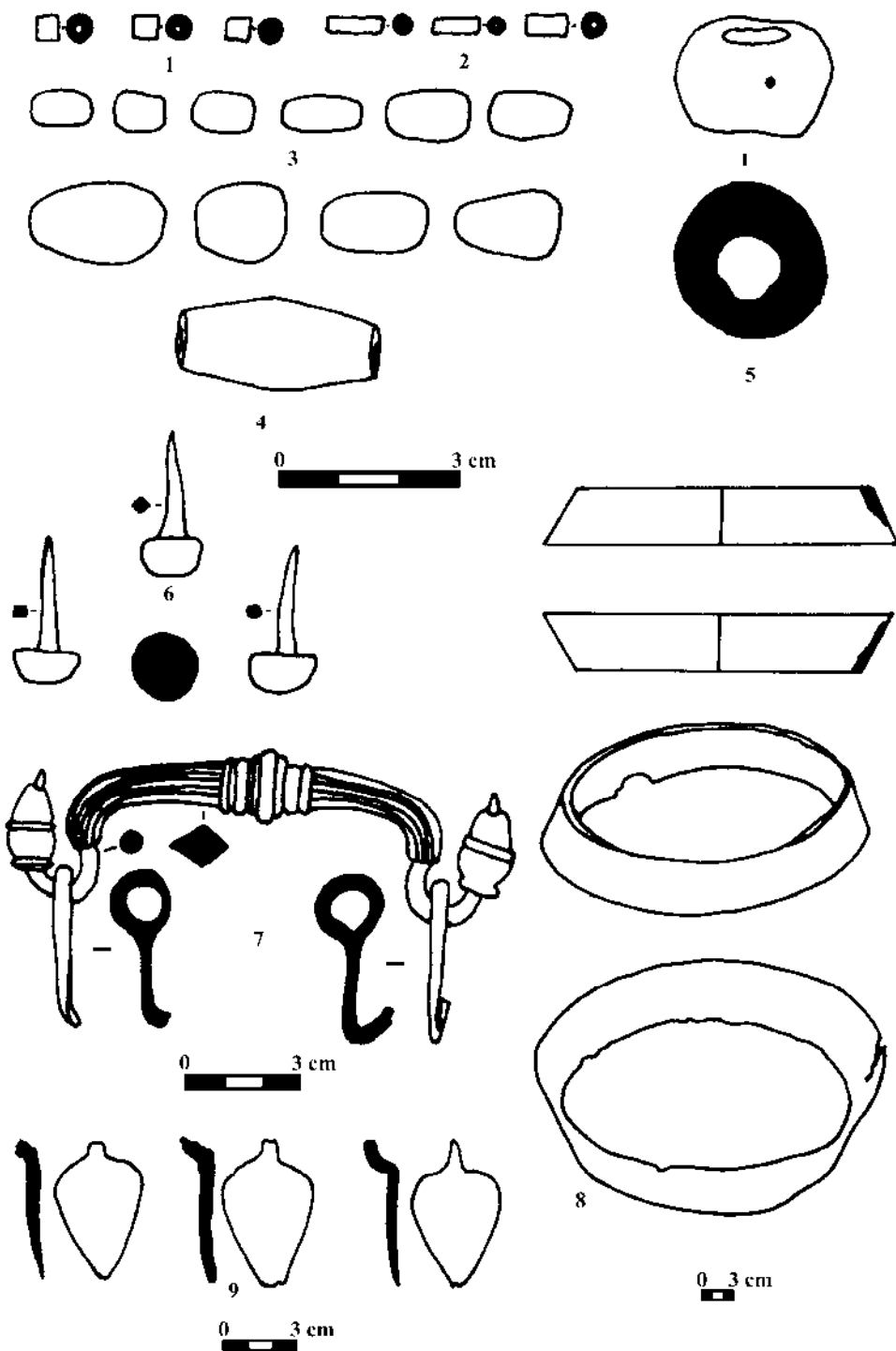

Fig. 80. Mocra T 2 M 2 (dupa Ščerbakova, Kašuba 1990).

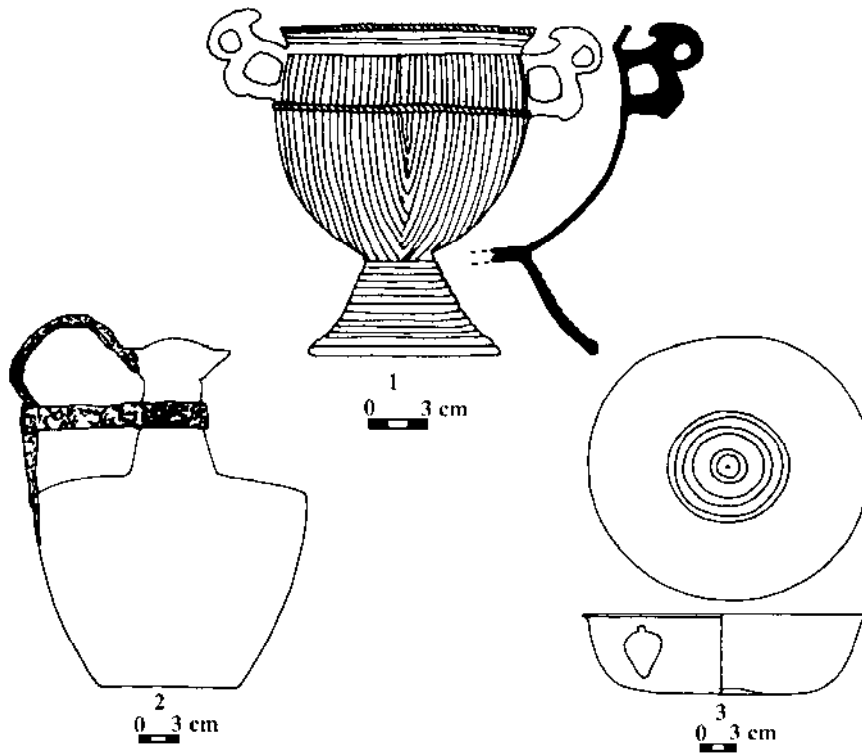

Fig. 81. Mocra T 2 M 2 (dupä Ščerbakova, Kašuba 1990).

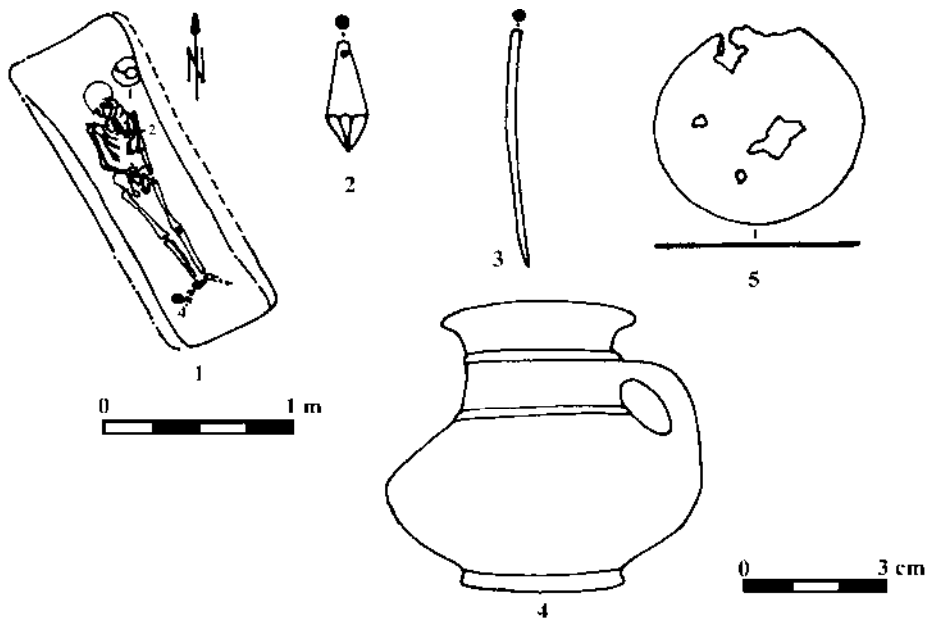

Fig. 82. Nadlimanskoe (dupä Meljukova 1984).

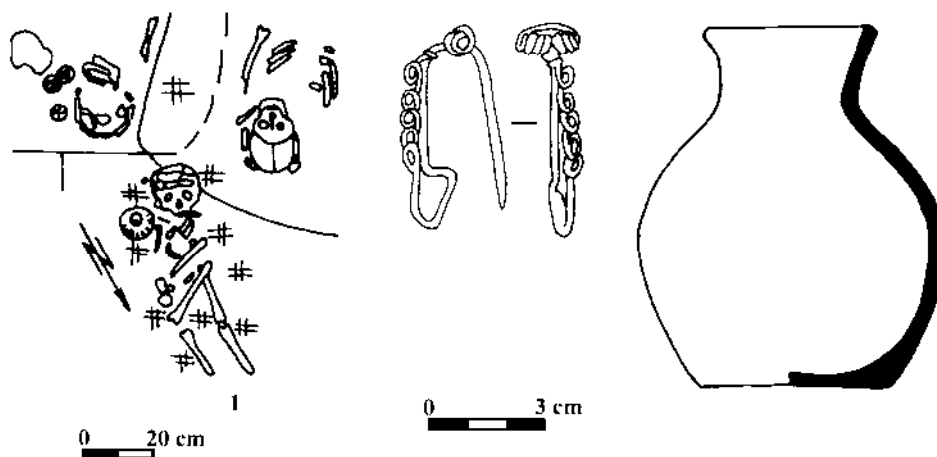

Fig. 83. Nicolscoe T 1 M 7 (după Levinschi, Agulnicov 1997).

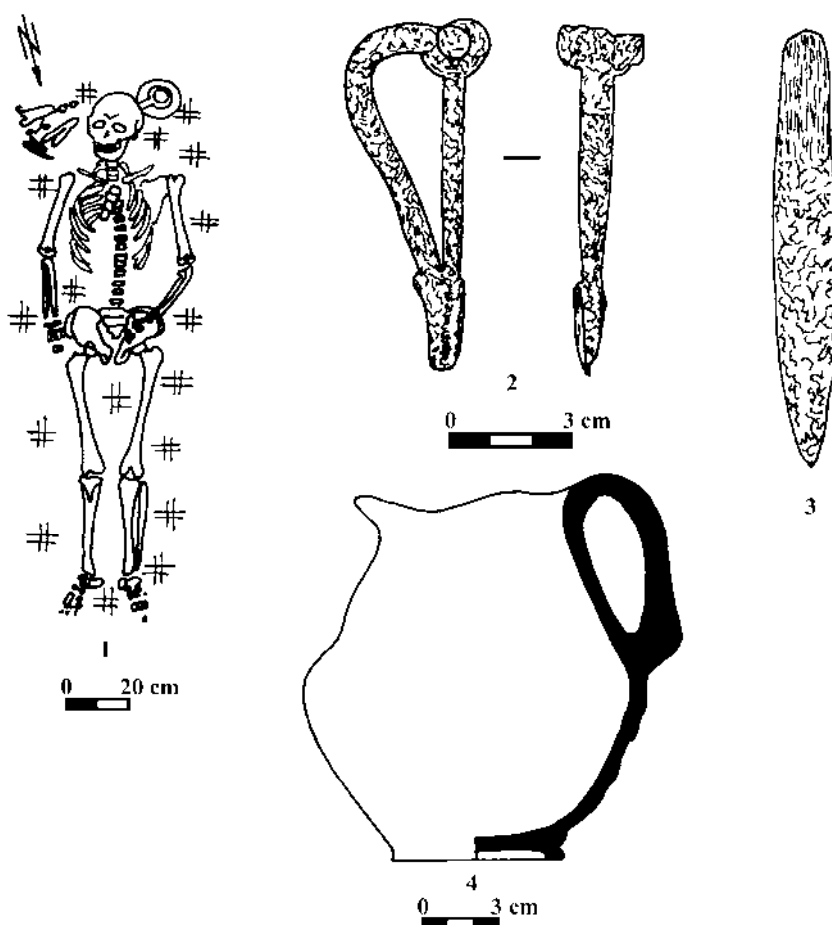

Fig. 84. Novocotovse T 1 M 3 (după Levinschi, Agulnicov 1997).

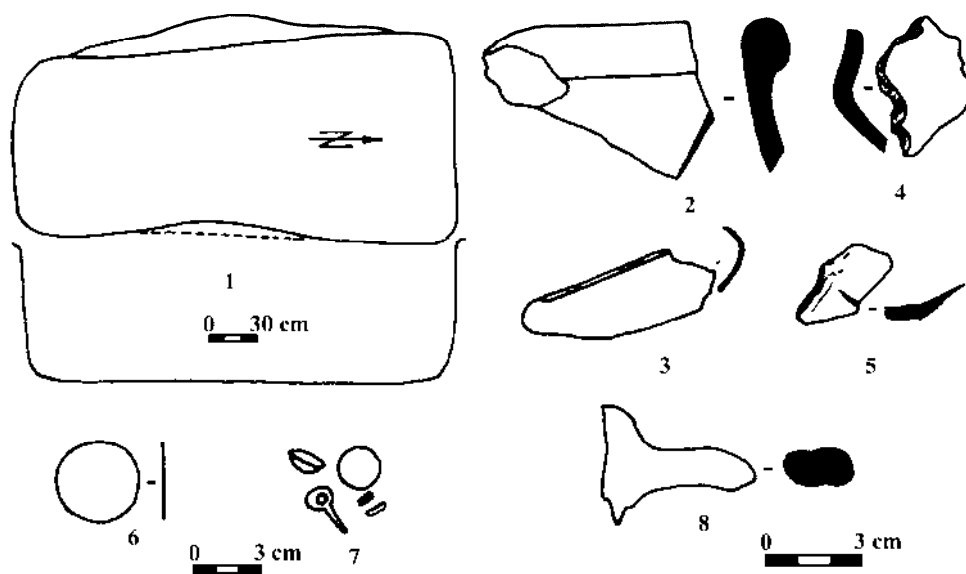

Fig. 85. Obileni T 5 M 2 (după Levițkii, Manzura, Demcenko 1996).

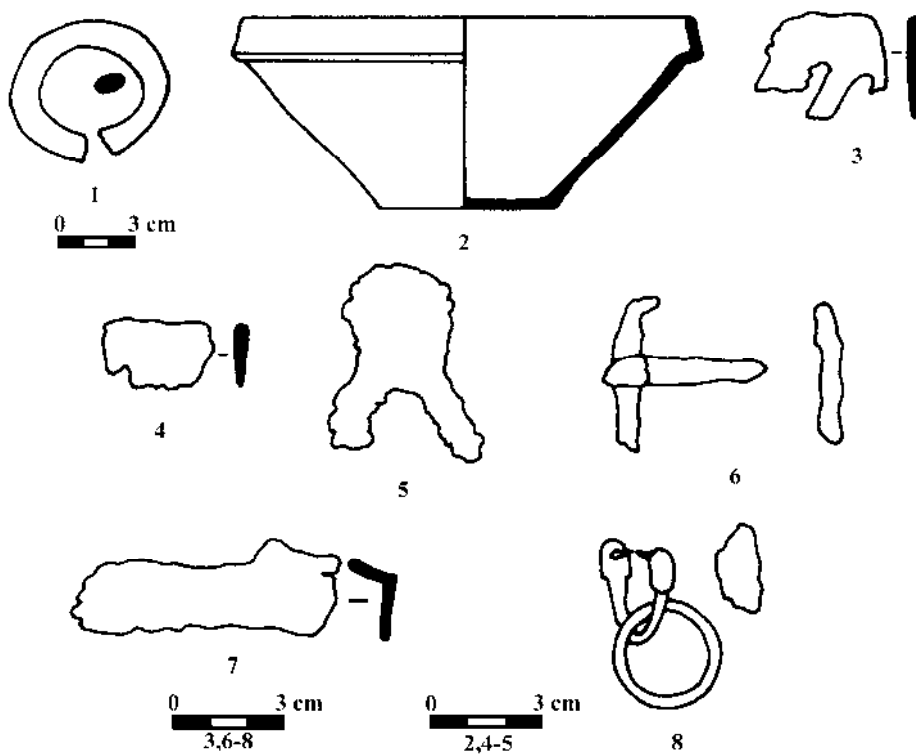

Fig. 86. Obileni T 5 M 2 (după Levițkii, Manzura, Demcenko 1996).

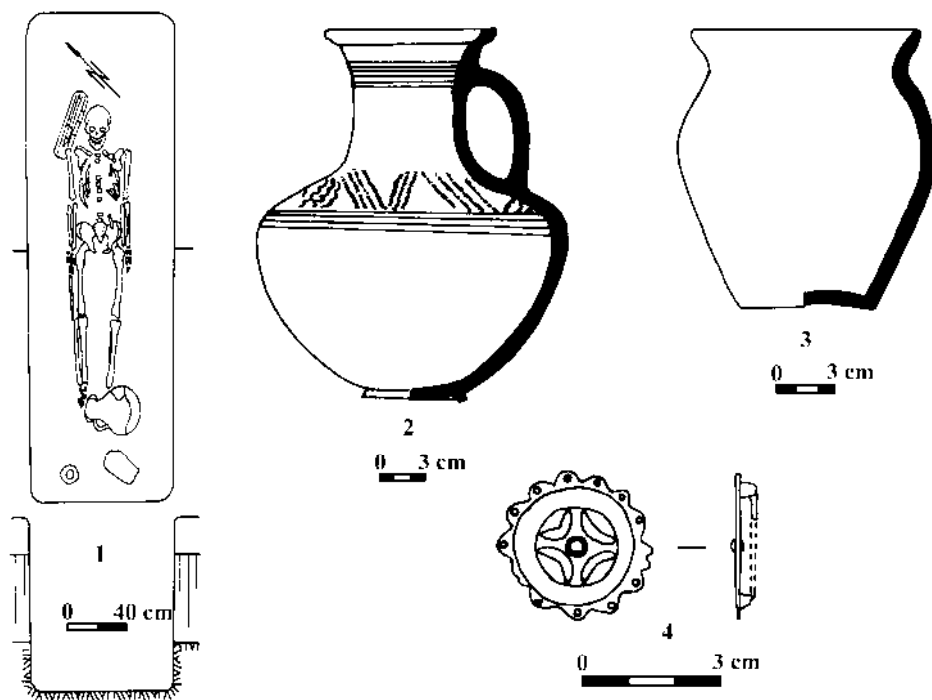

Fig. 87. Olănești T 13 M 3 (după Jarovoj 1990).

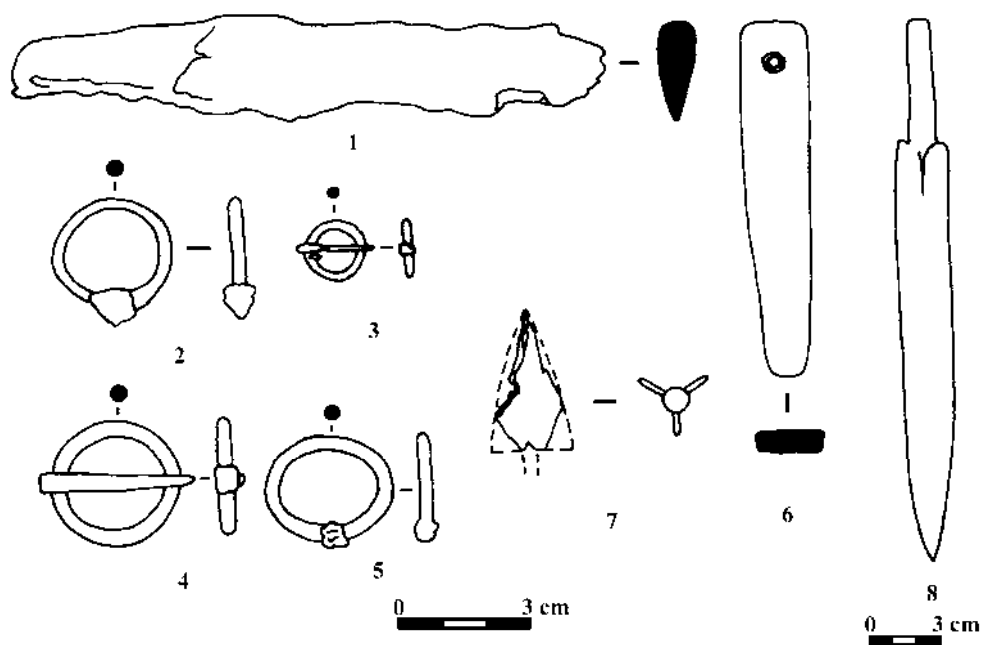

Fig. 88. Olănești T 13 M 3 (după Jarovoj 1990).

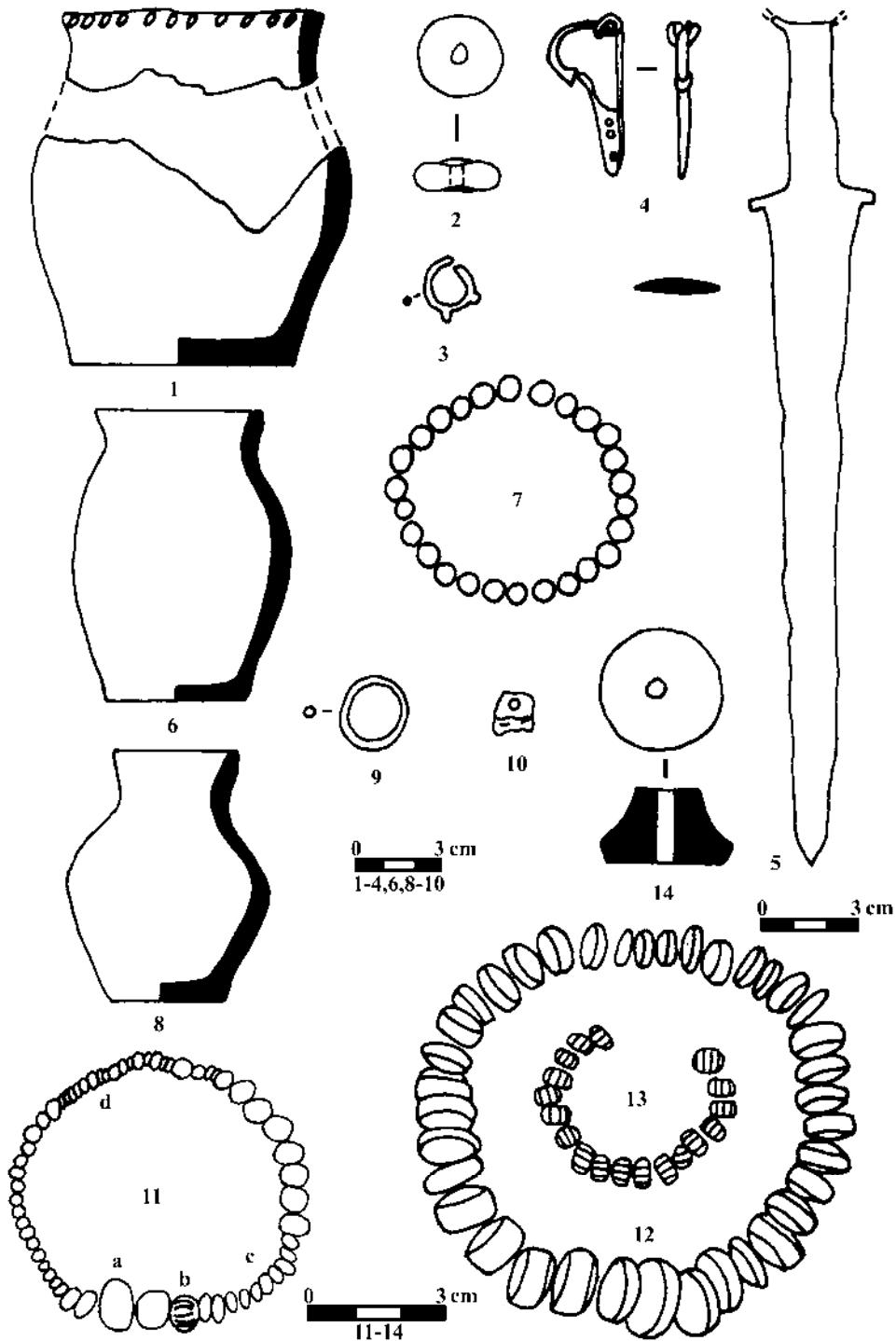

Fig. 89. 1. Ostívec-Verteba M 1; 2, 4, 5. Ostívec-Verteba M 2; 6-7. Ostívec-Verteba M 3; 8. Ostívec-Verteba M 4; 9-12. Ostívec-Verteba M 5; 13-14. Ostívec-Verteba M 6; 3. Ostívec-Olečina M 2 (după Smiško 1962; Grosu 1990).

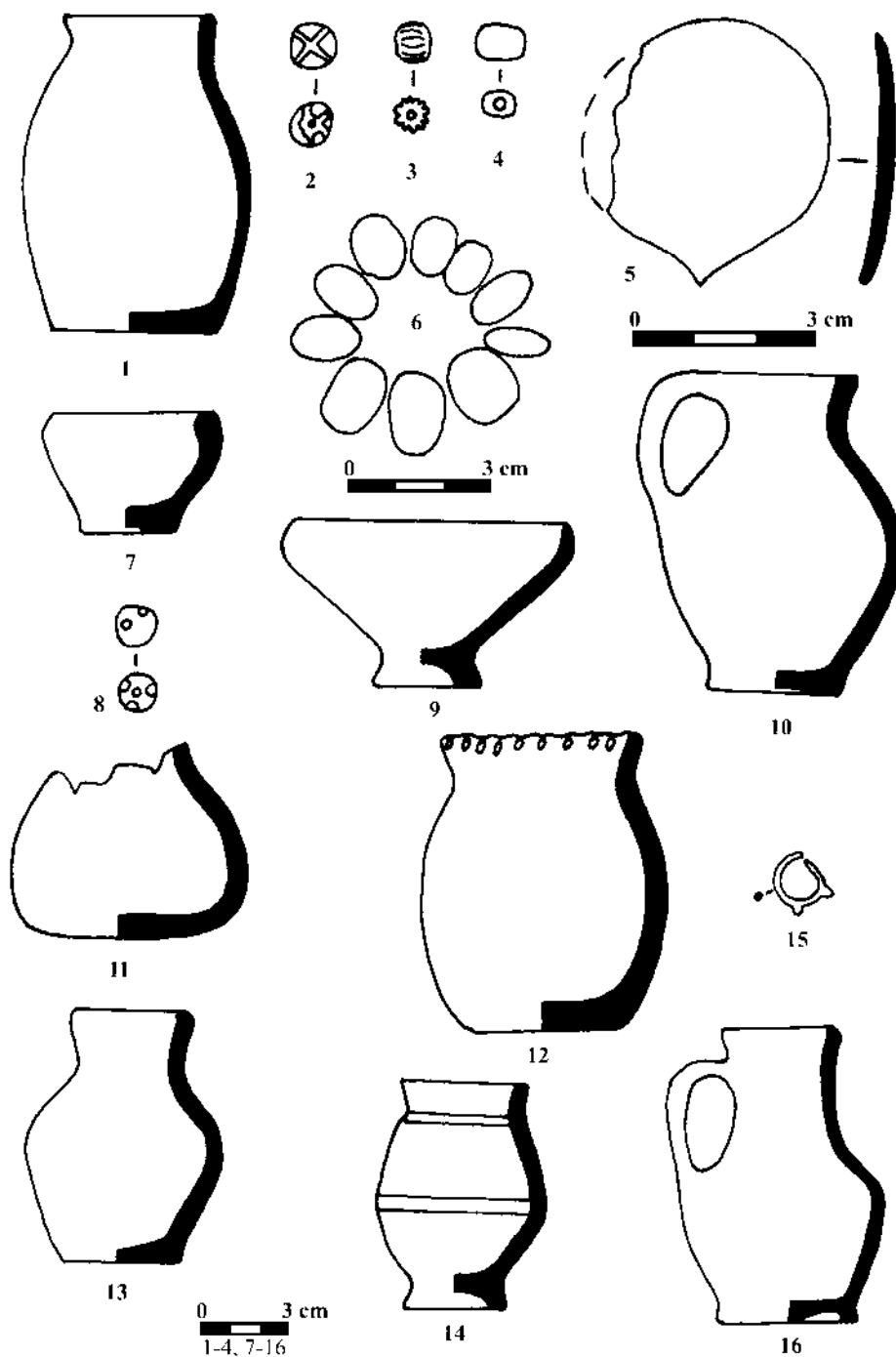

Fig. 90. 1. Ostivec-Verteba M 8; 2-6. Ostivec-Verteba M 9; 7-10. Ostivec-Verteba M 10; 12. Ostivec-Olečina M 1; 14. Ostivec-Olečina M 3; 15-16. Ostivec-Olečina M 2; 11, 13. descoperite în afara mormintelor de la Ostivec-Olečina (după Smiško 1962; Grosu 1990).

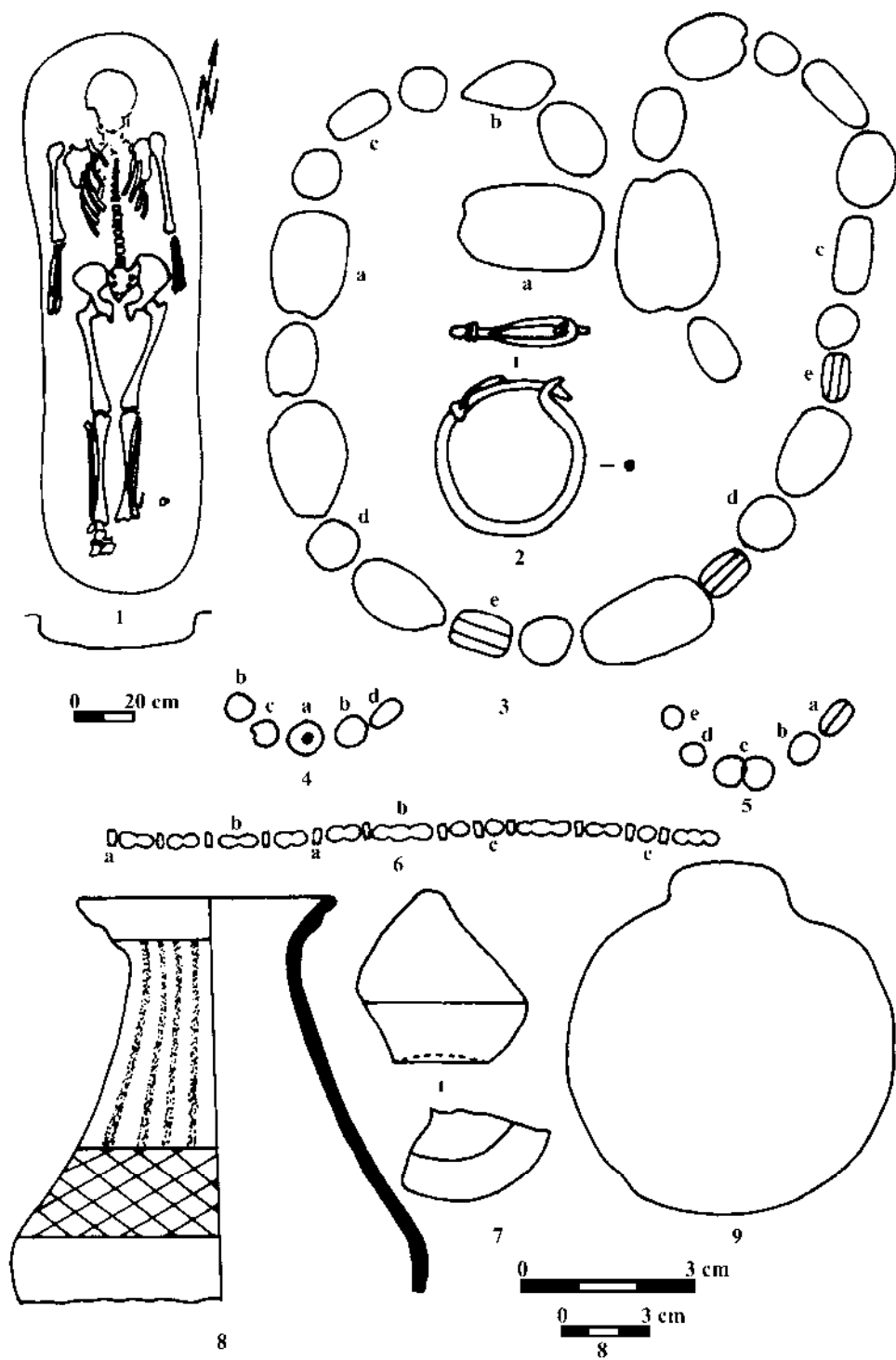

Fig. 91. Palanca T 2 M 3 (după Kurčatov 1990).

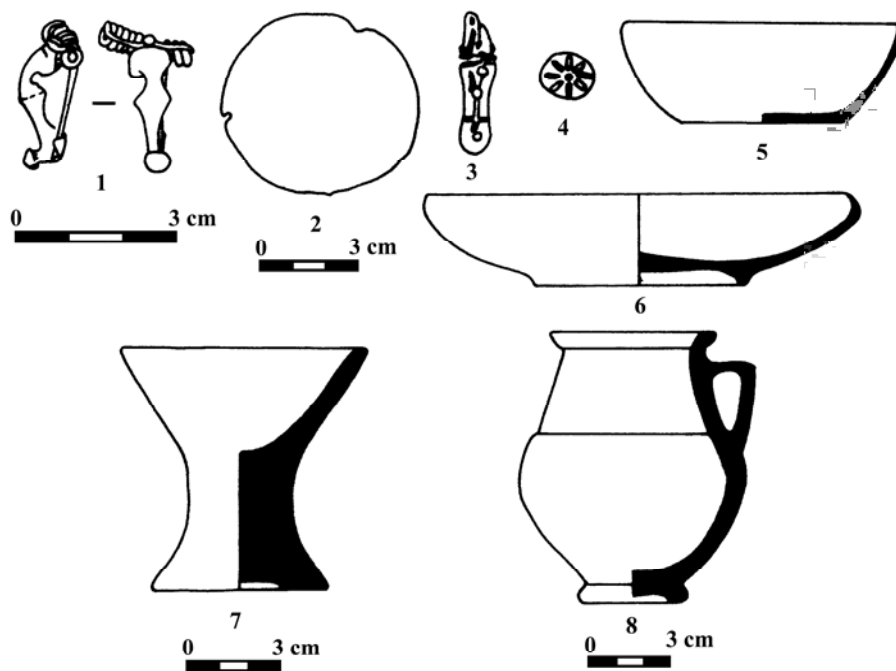

Fig. 92. Pisarevka T 8 M 2 (după Simonenko 1999a).

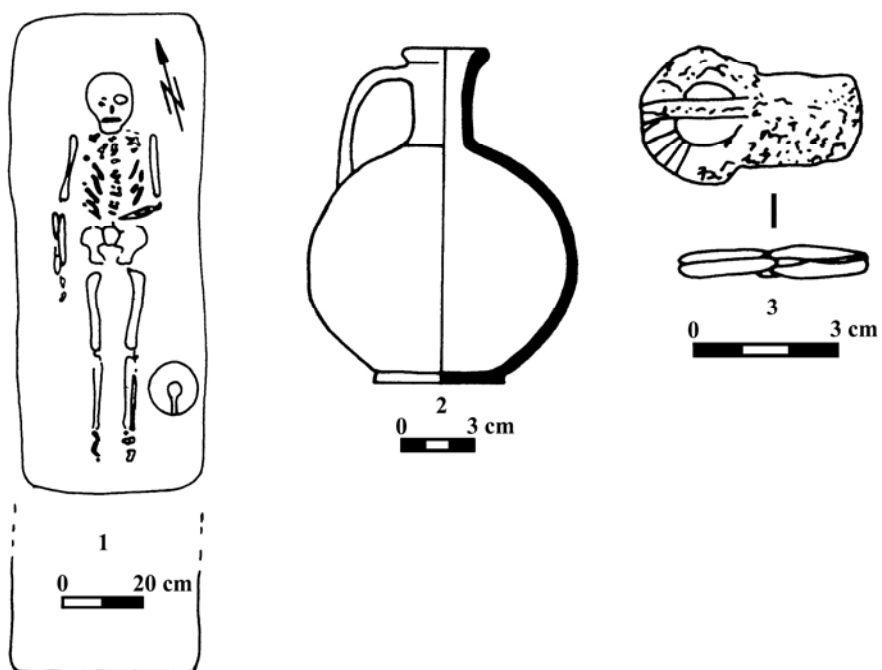

Fig. 93. Plavni T 11 M 2 (după Gudkova, Fokeev 1984).

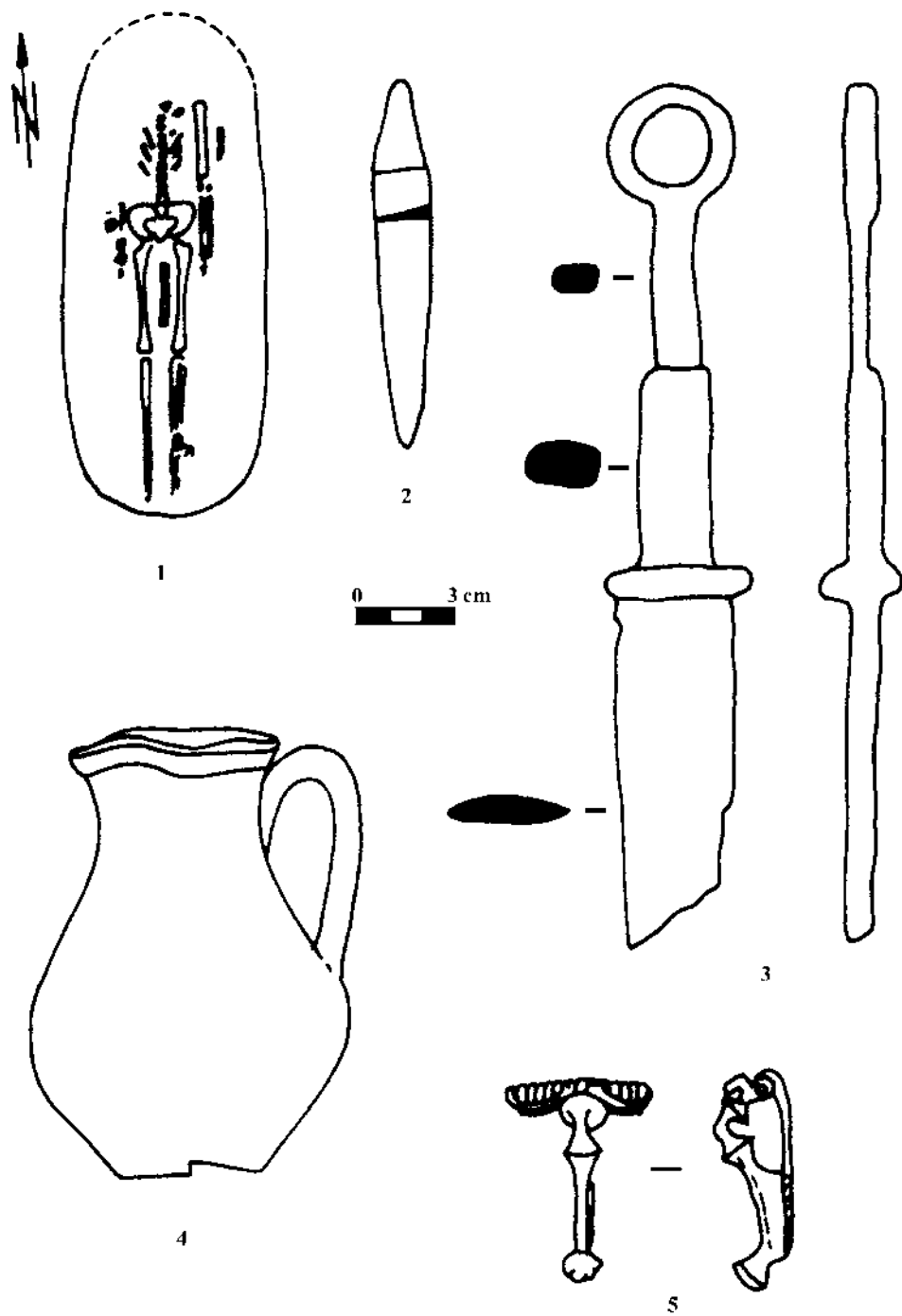

Fig. 94. Plavni T 23 M 1 (după Gudkova, I'okeev 1984).

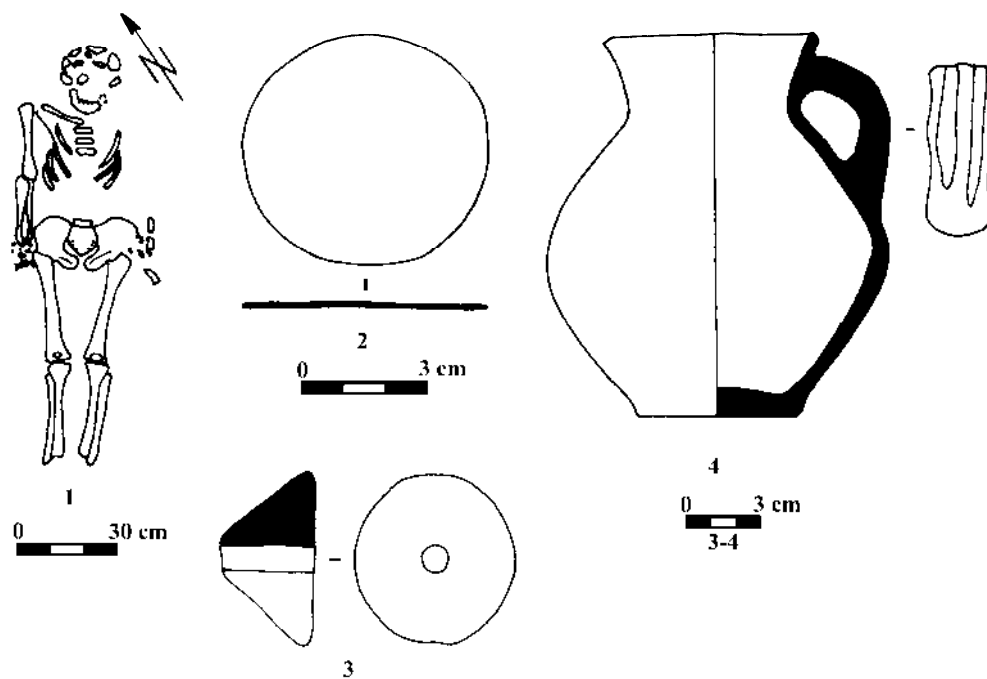

Fig. 95. Podoima T 1 M 5 (după Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002).

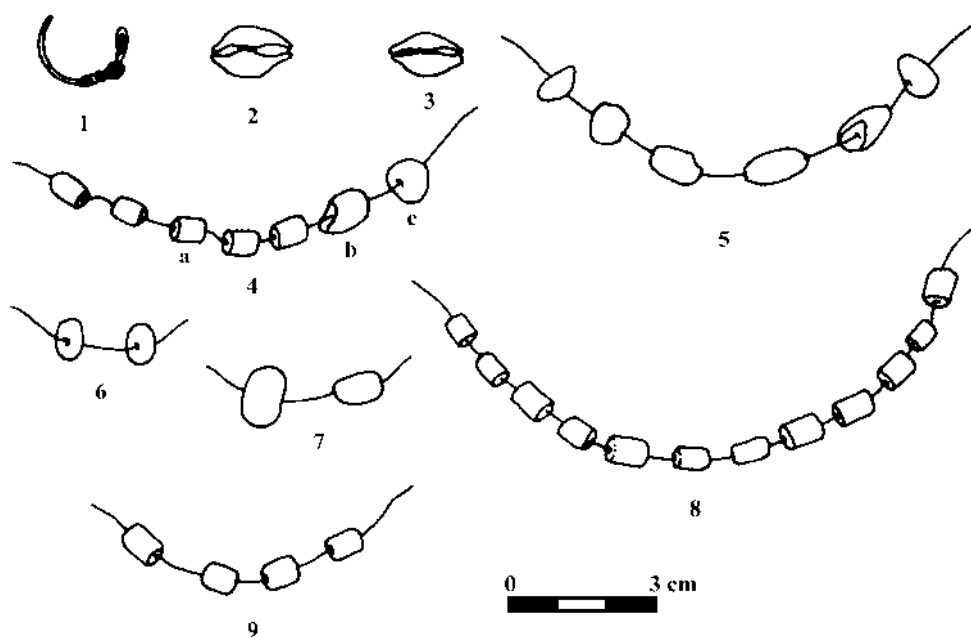

Fig. 96. Podoima T 1 M 5 (după Haheu 1989; Bubulici, Haheu 2002).

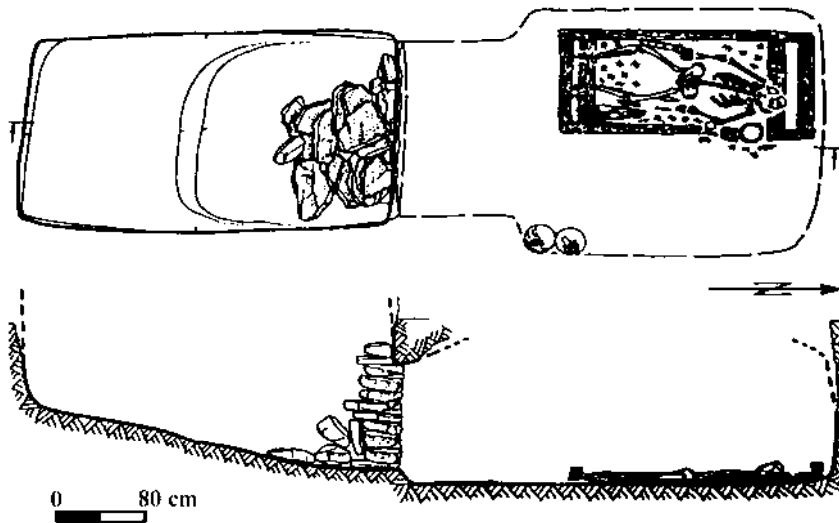

Fig. 97. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

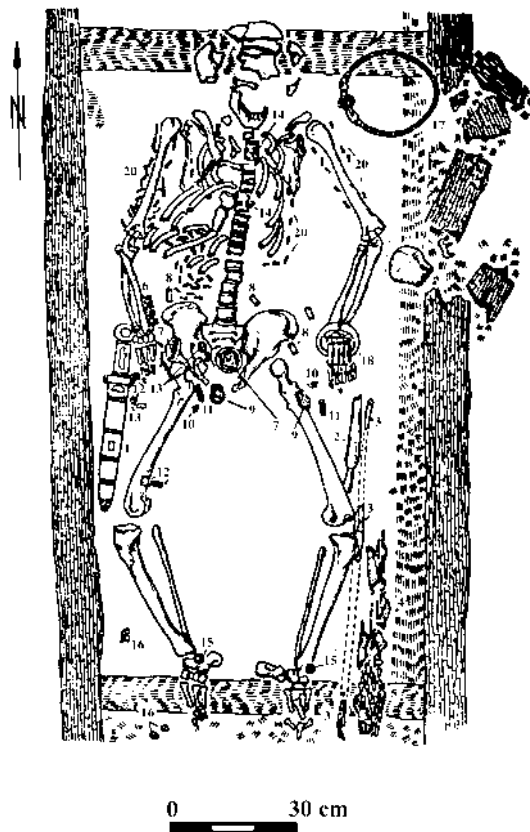

Fig. 98. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

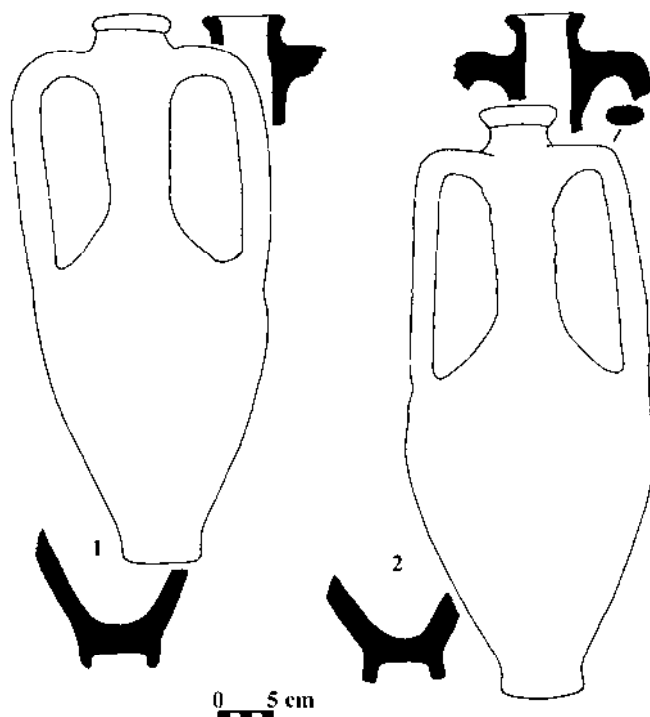

Fig. 99. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

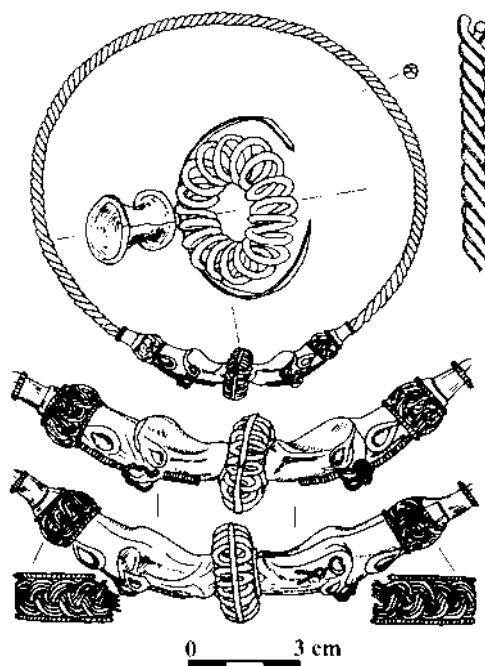

Fig. 100. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

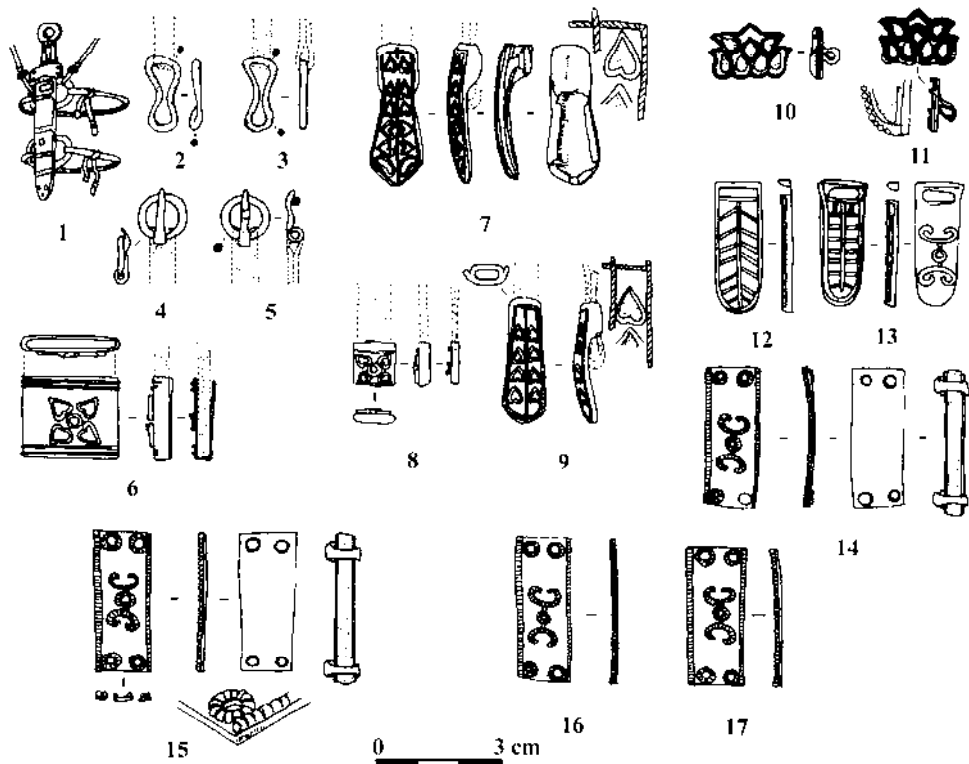

Fig. 101. Porogi T 2 M I (după Simonenko, Lobaj 1991).

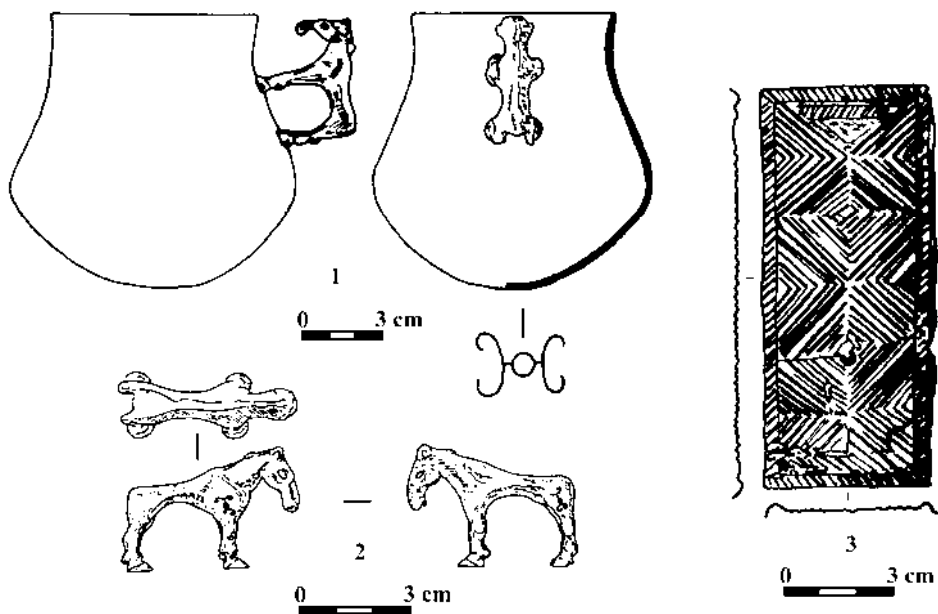

Fig. 102. Porogi T 2 M I (după Simonenko, Lobaj 1991).

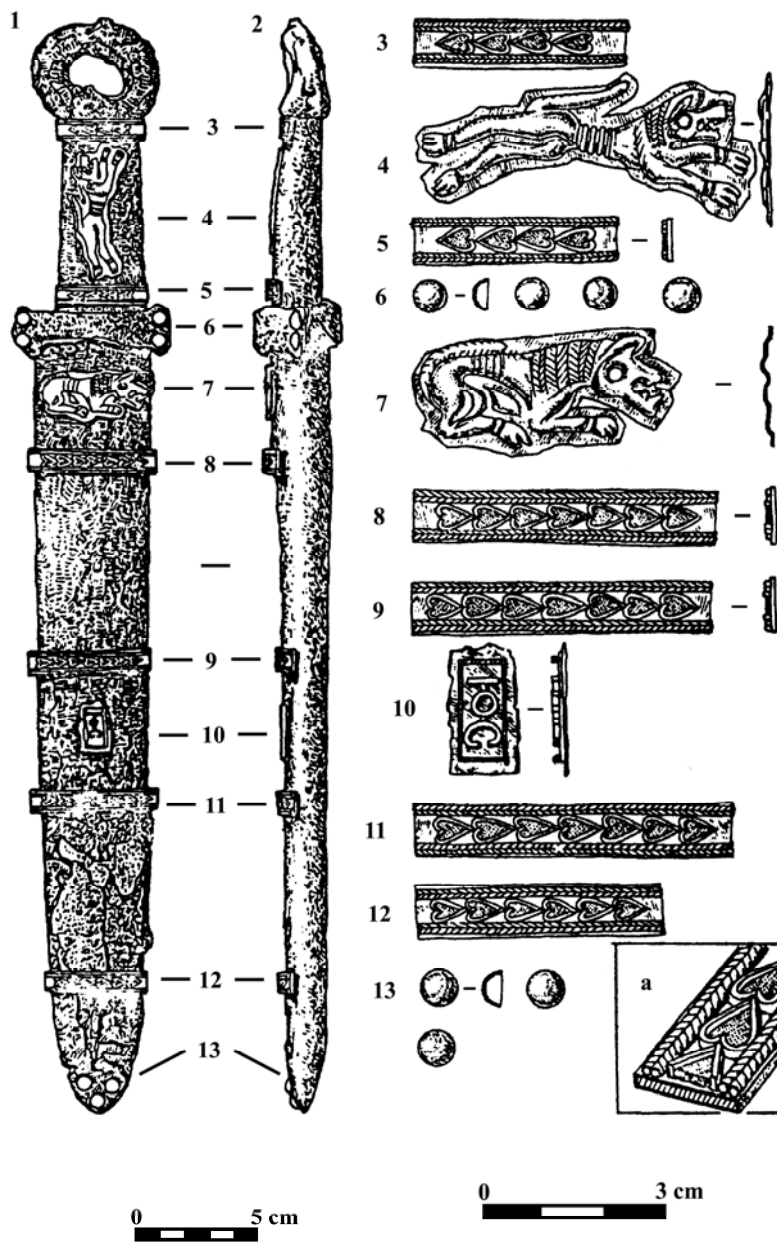

Fig. 103. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

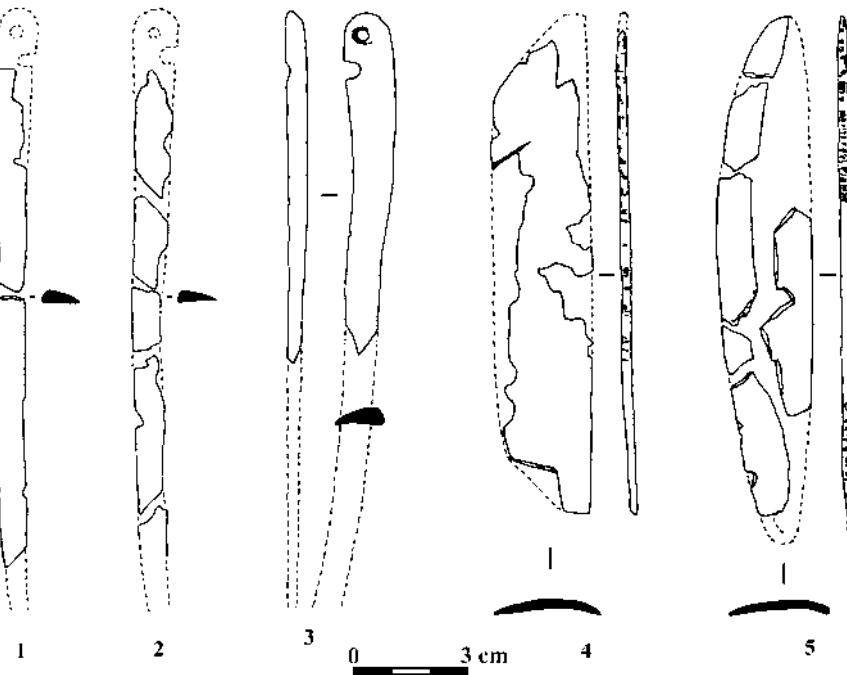

Fig. 104. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

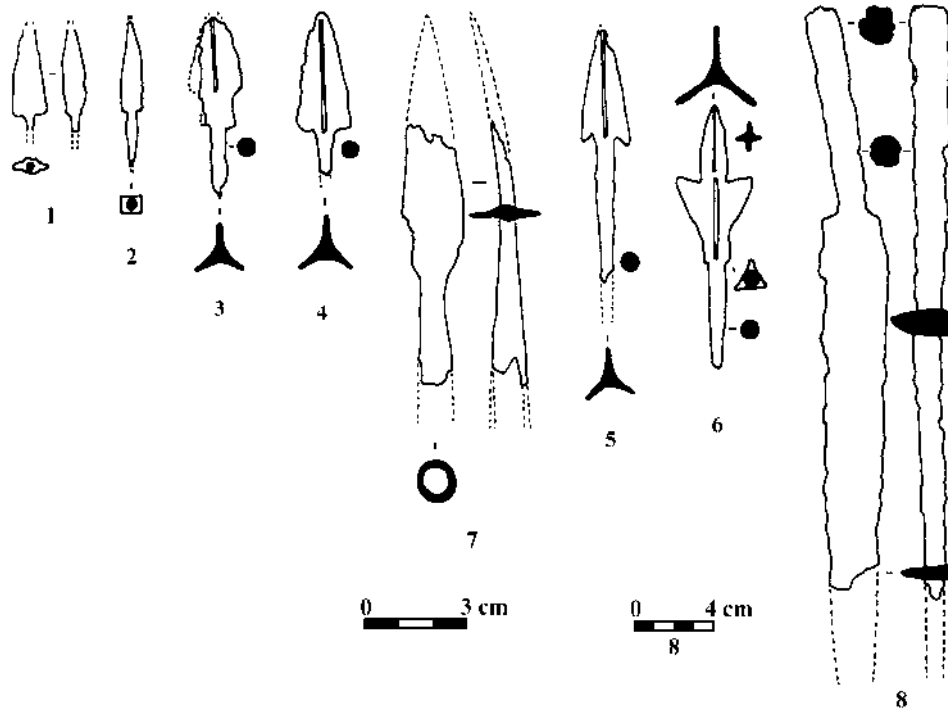

Fig. 105. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

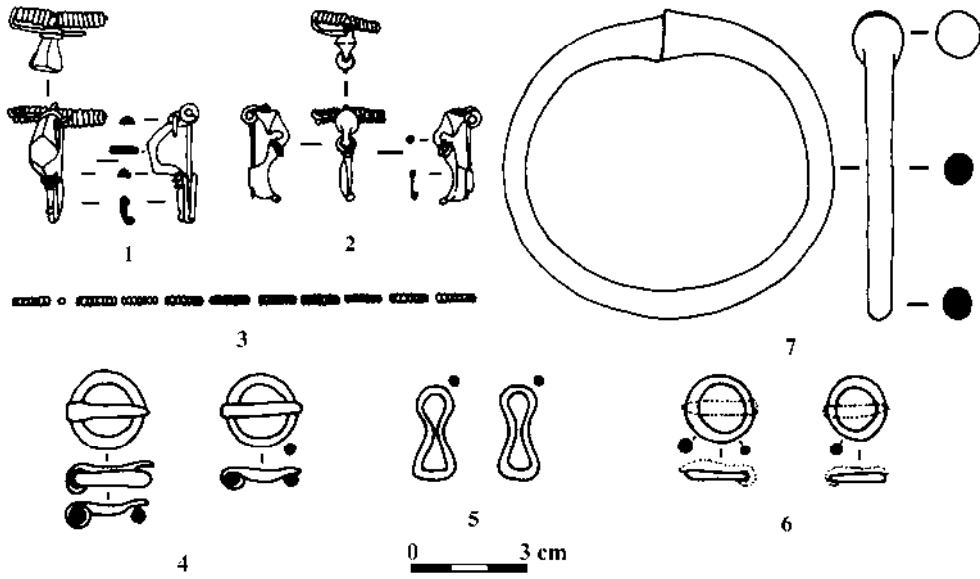

Fig. 106. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

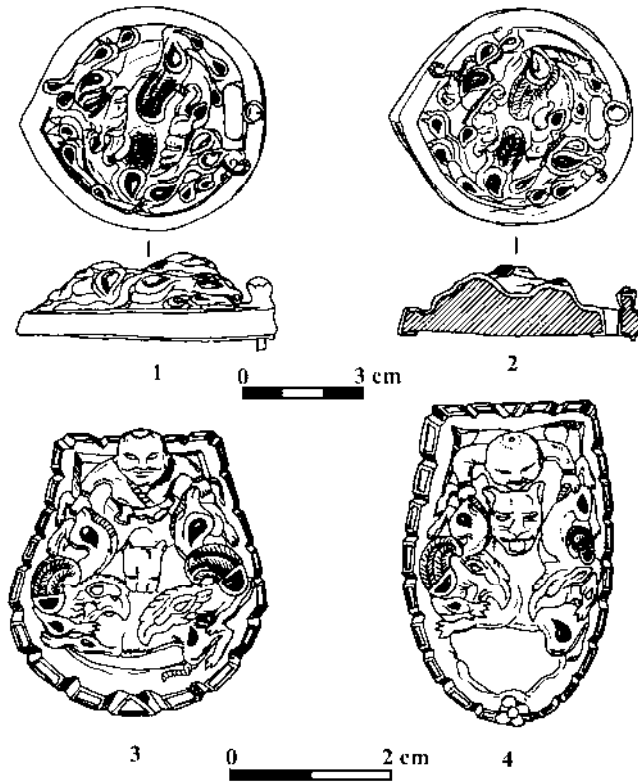

Fig. 107. Porogi T 2 M 1 (după Simonenko, Lobaj 1991).

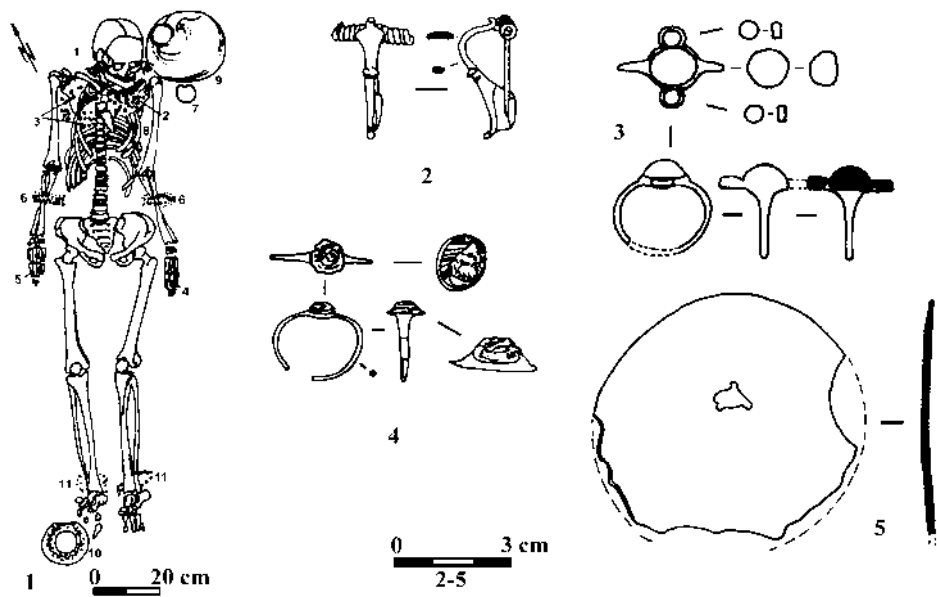

Fig. 108. Porogi T 2 M 2 (dupá Simonenko, Lobaj 1991).

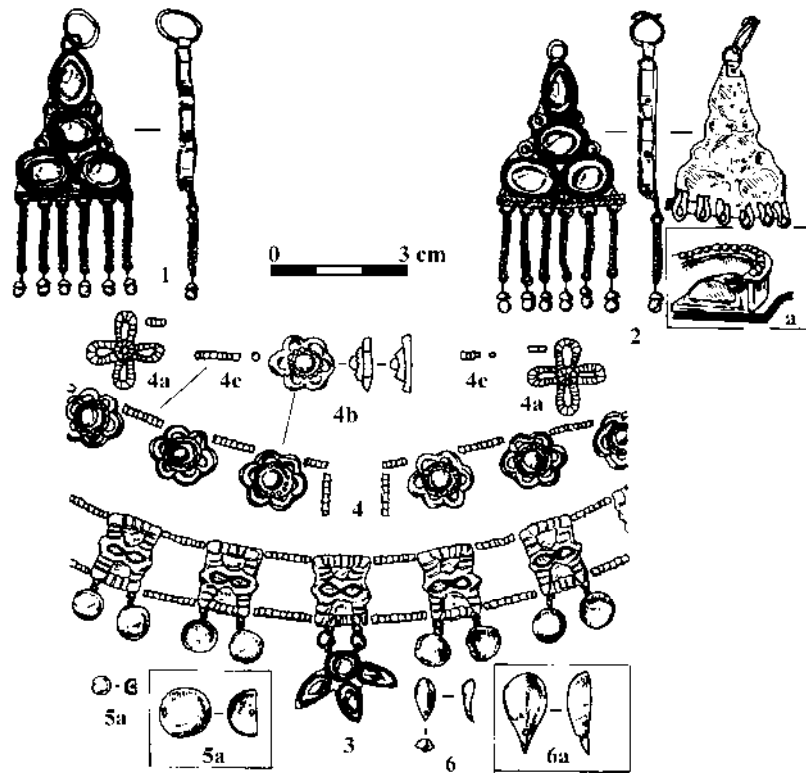

Fig. 109. Porogi T 2 M 2 (dupá Simonenko, Lobaj 1991).

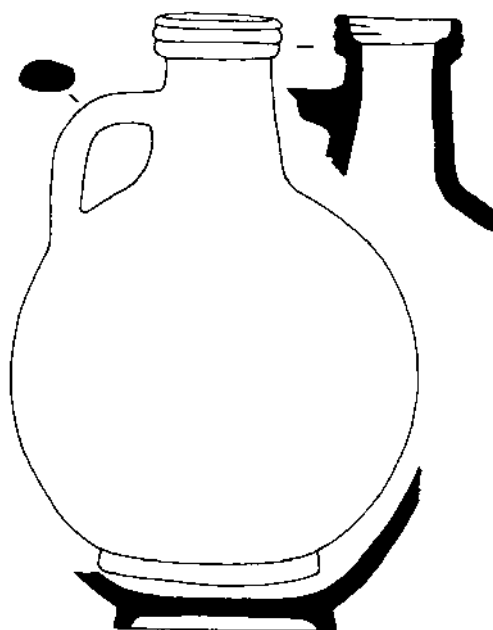

Fig. 110. Porogi T 2 M 2 (după Simonenko, Lobaj 1991).

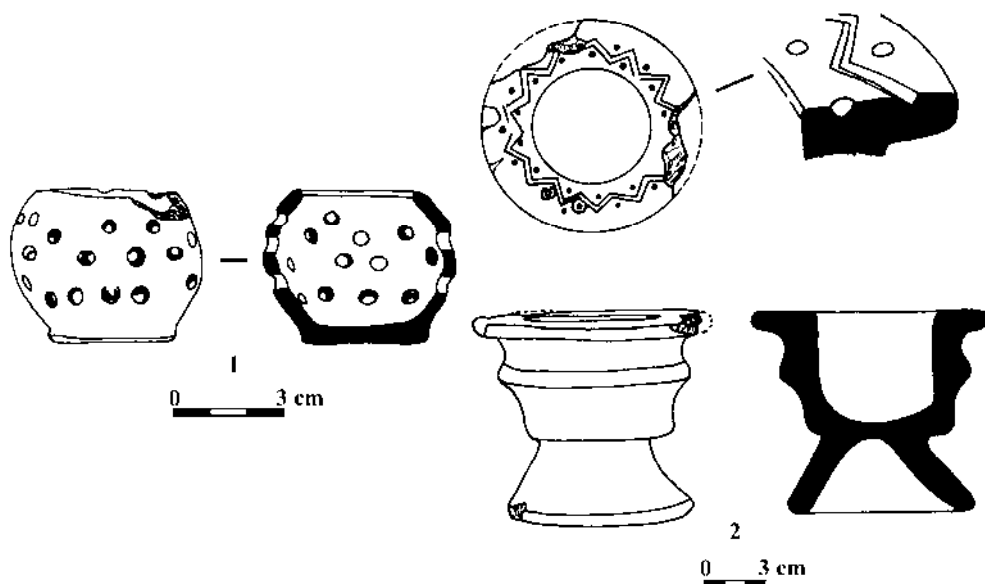

Fig. 111. Porogi T 2 M 2 (după Simonenko, Lobaj 1991).

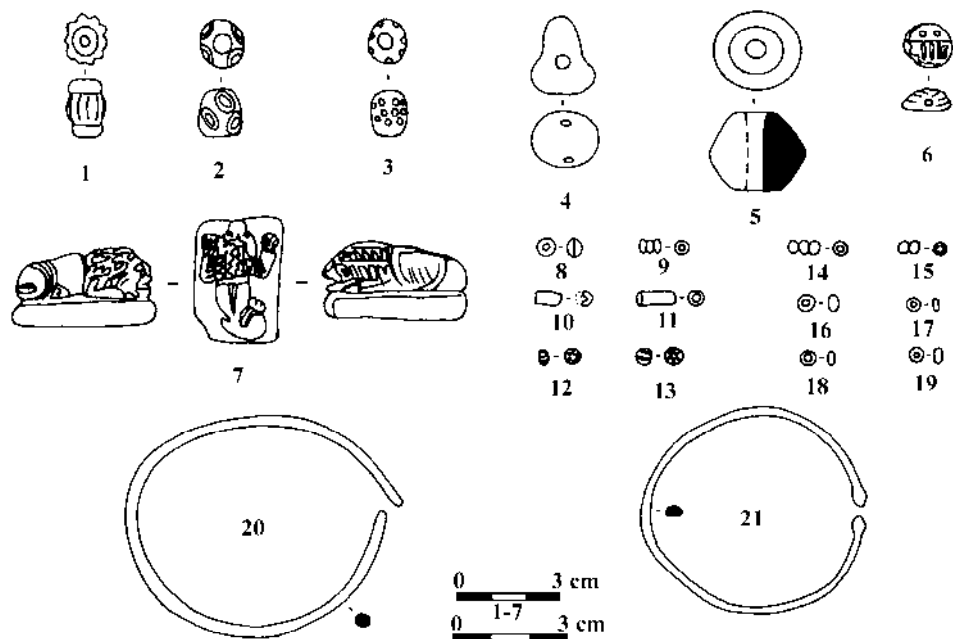

Fig. 112. Seliște M 39 (după Rafalovič, Lăpușneanu 1974).

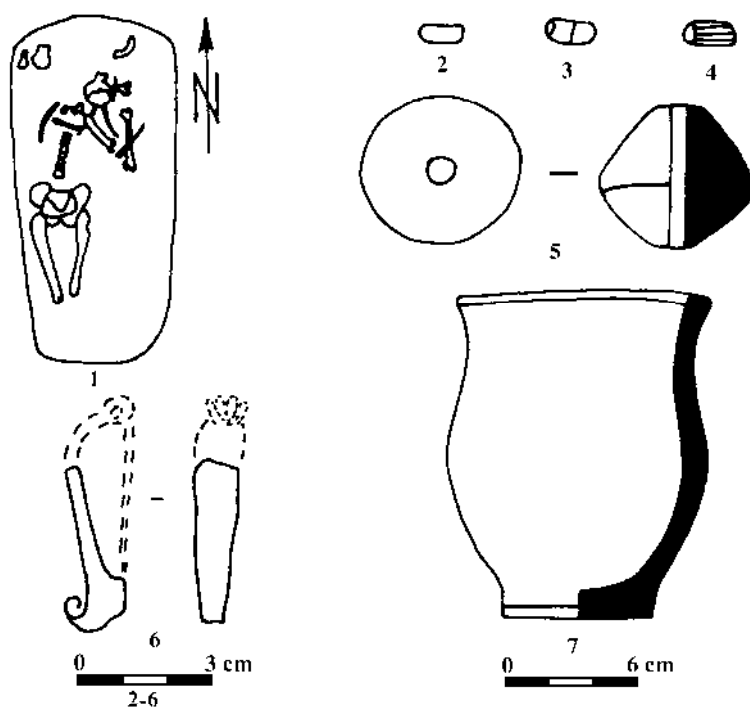

Fig. 113. Seliște M 65 (după Rafalovič, Lăpușneanu 1974a).

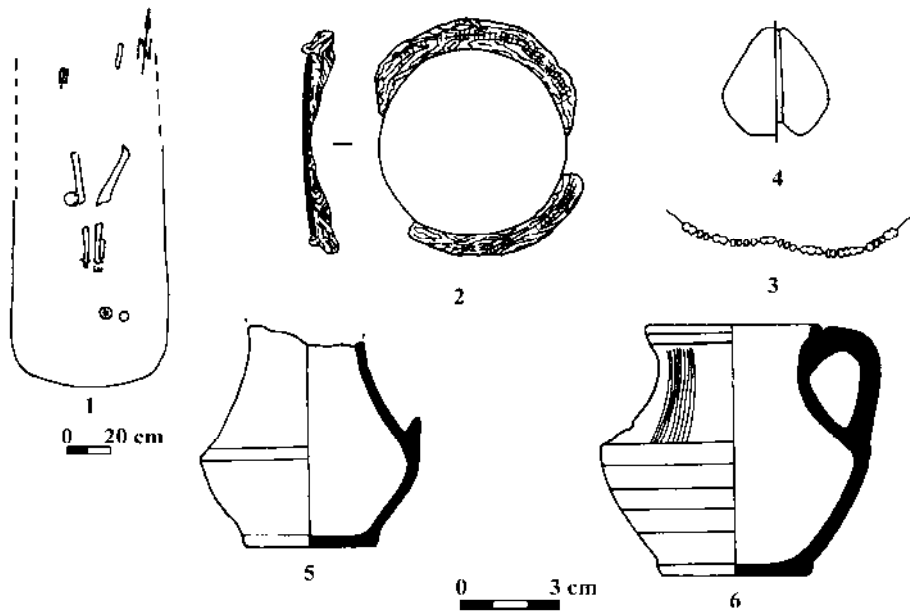

Fig. 114. Sărăteni T 3 M 10 (după Levițkii, Manzura, Demcenko 1996).

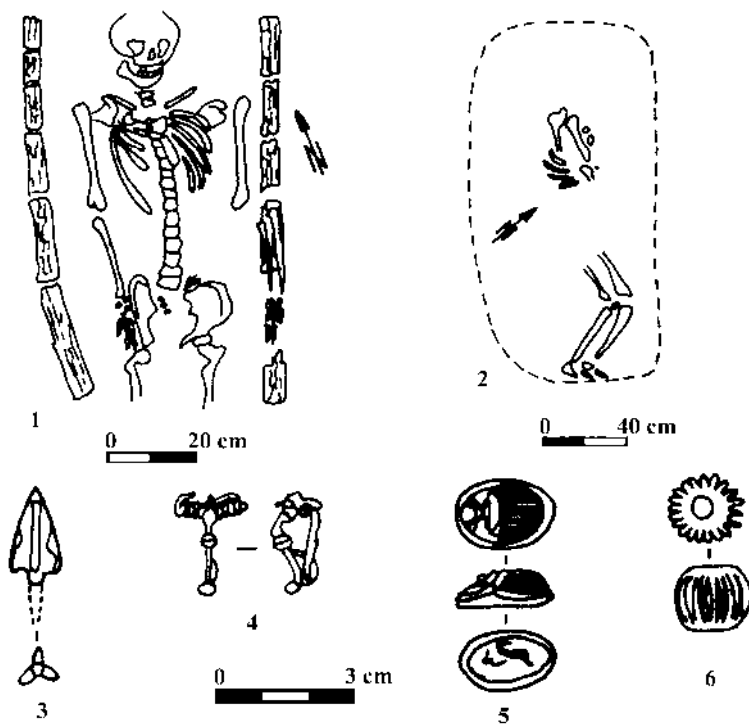

Fig. 115. 1, 3-4. Semenovka T 11 M 1; 2, 5-6. Semenovka T 14 M 20 (după Dzigovskij 1981).

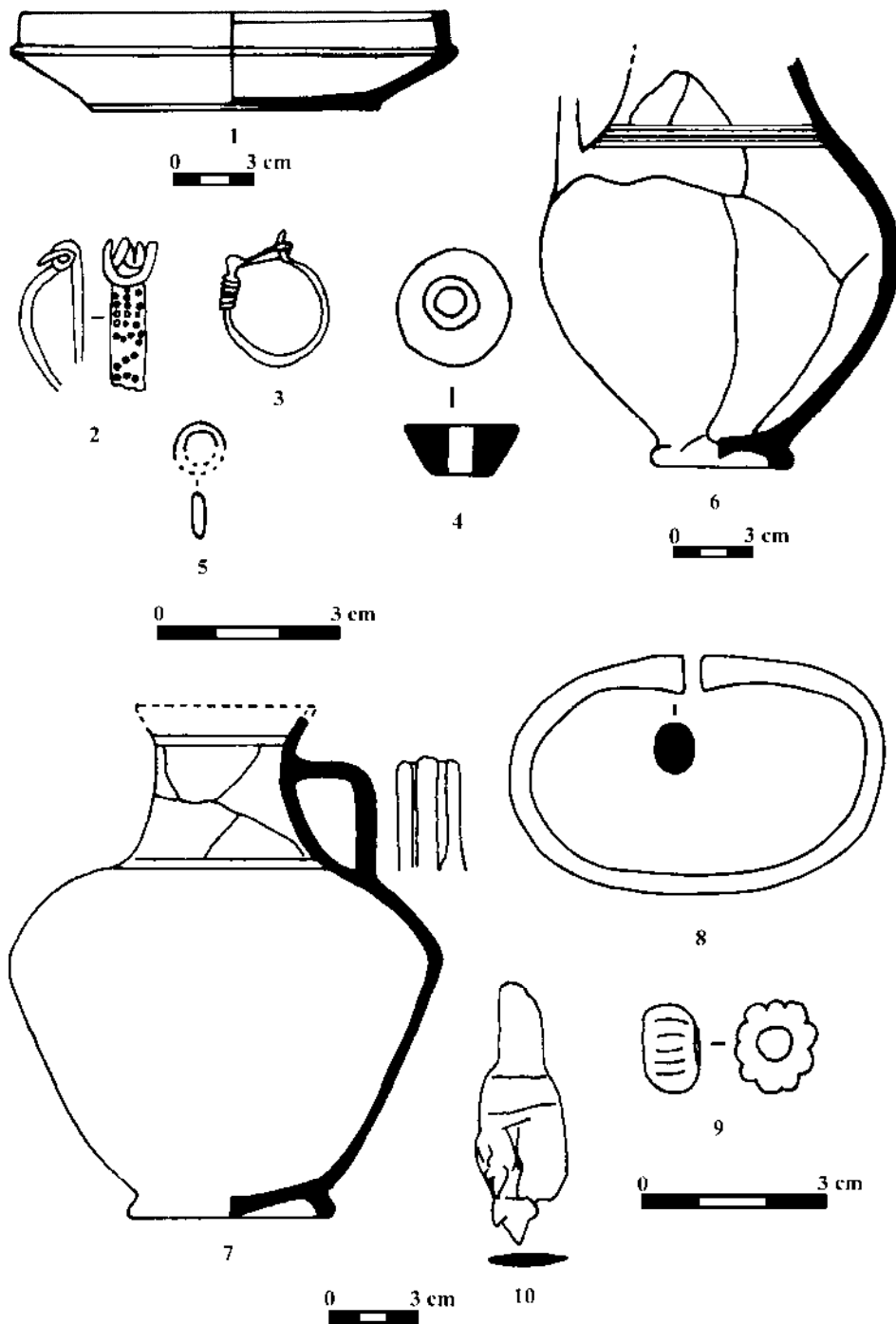

Fig. 116. 1-6. Șcerbaca T 2 M 1; Șcerbaca T 2 M 5 (după Grosu 1988).

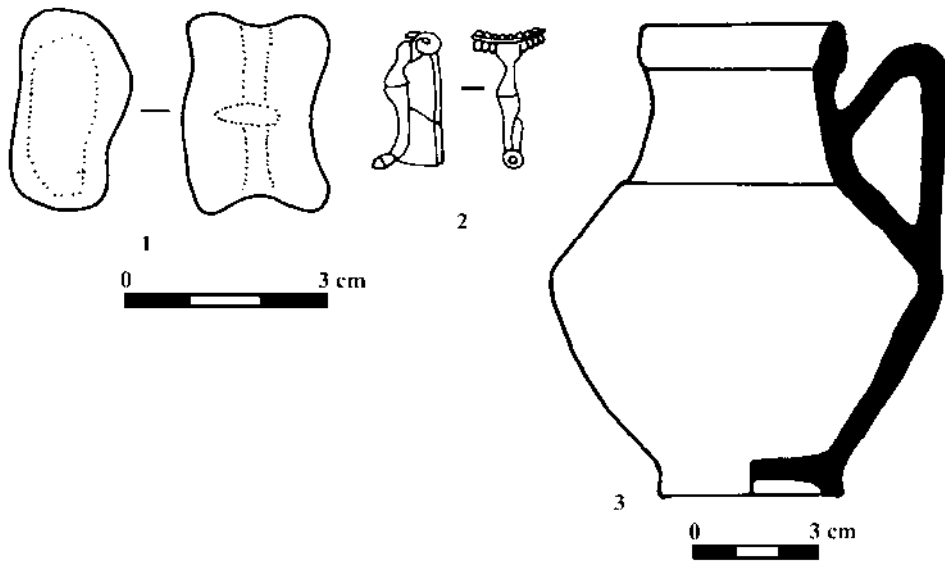

Fig. 117. Șerbața T 3 M 3 (după Grosu 1988).

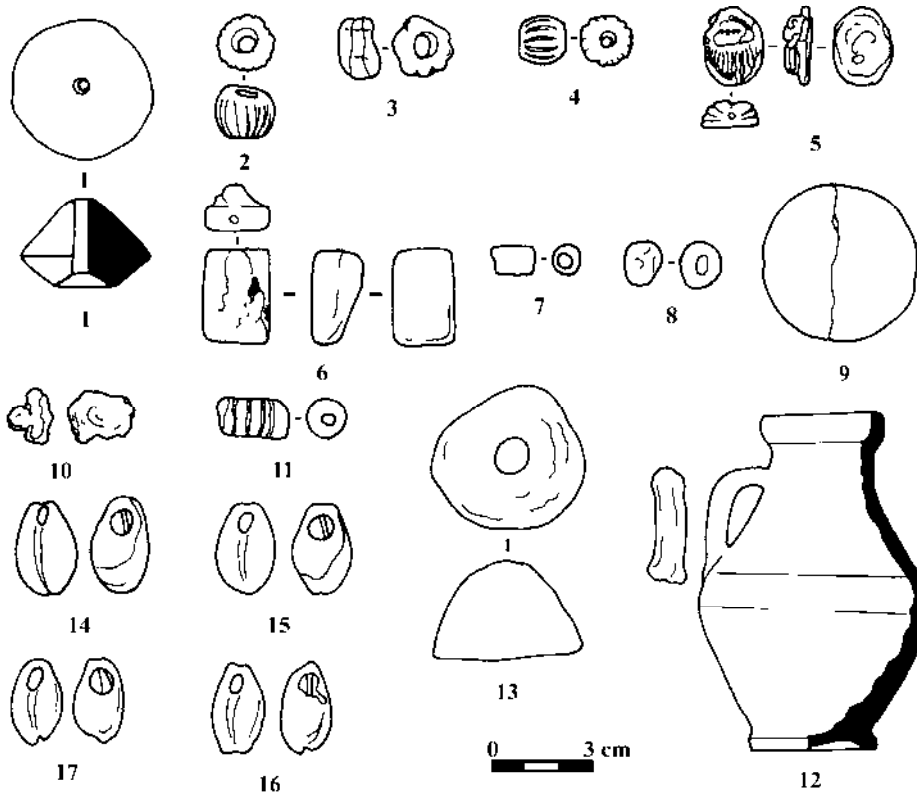

Fig. 118. Ștefănești (după Bichir 1993).

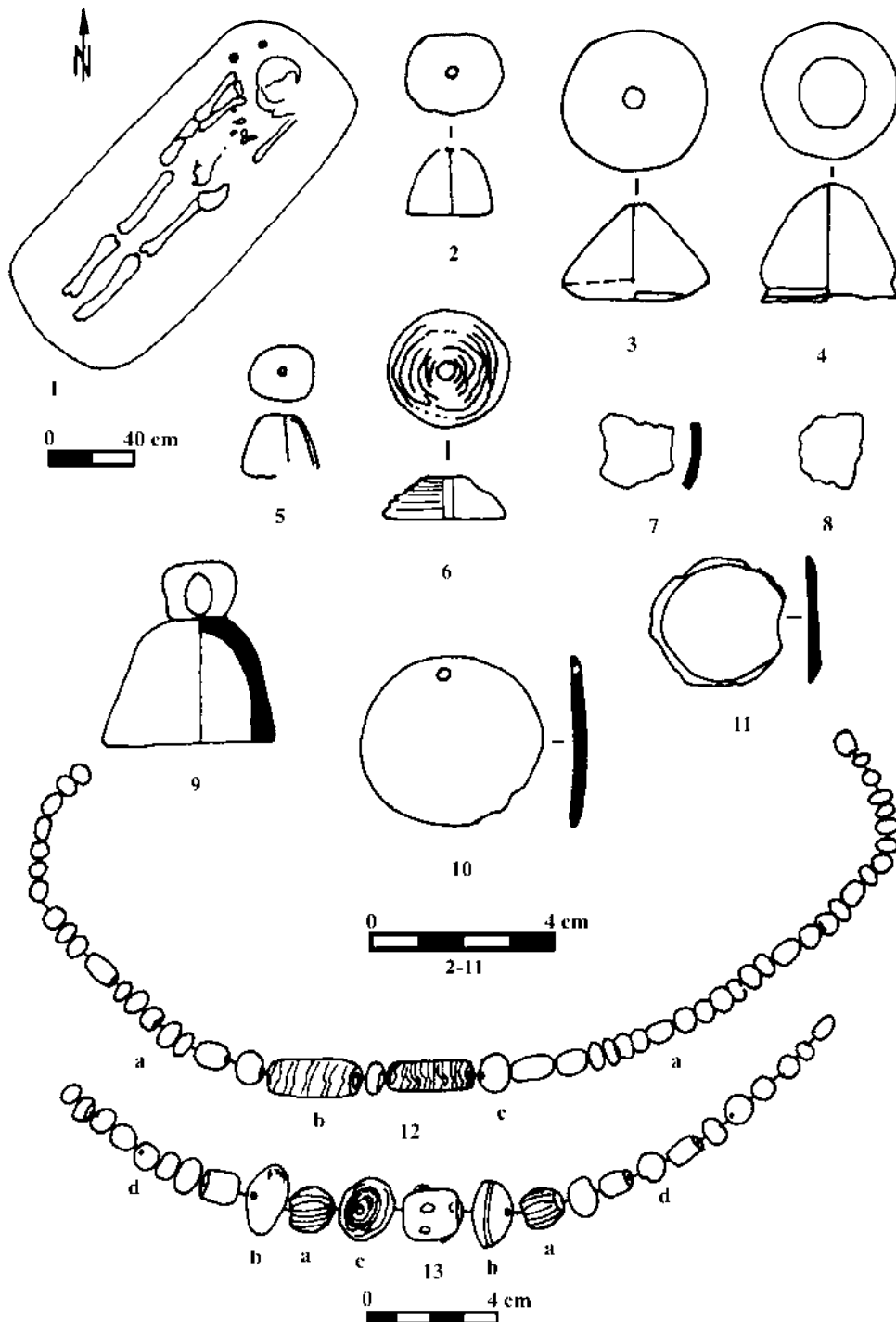

Fig. 119. Țaraclia I T I M I (după Dergacev 1979).

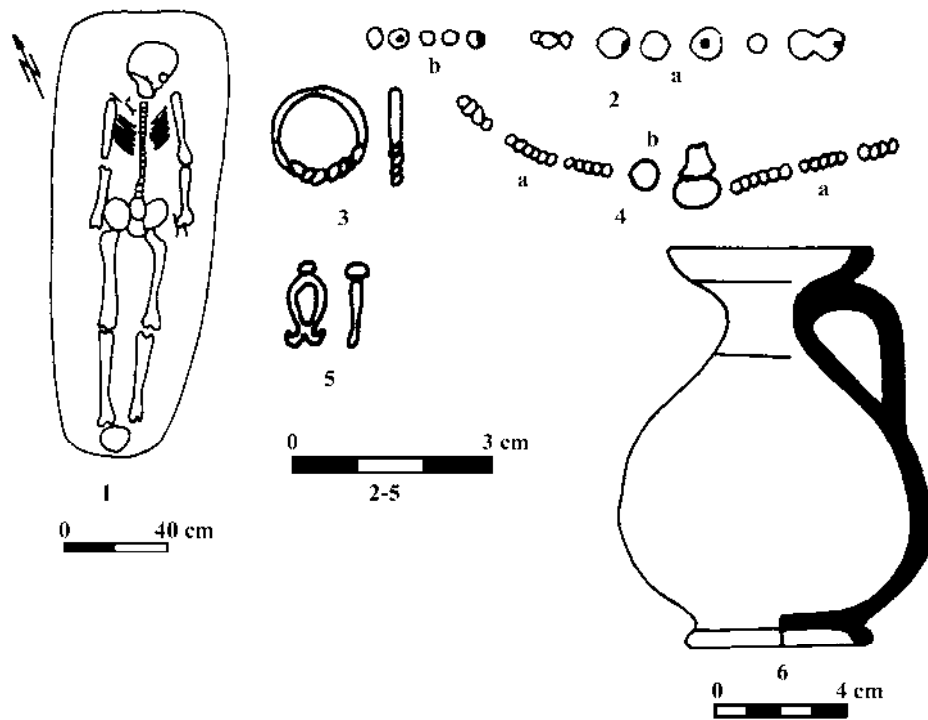

Fig. 120. Taraclia I T 1 M 3 (după Dergacev 1979).

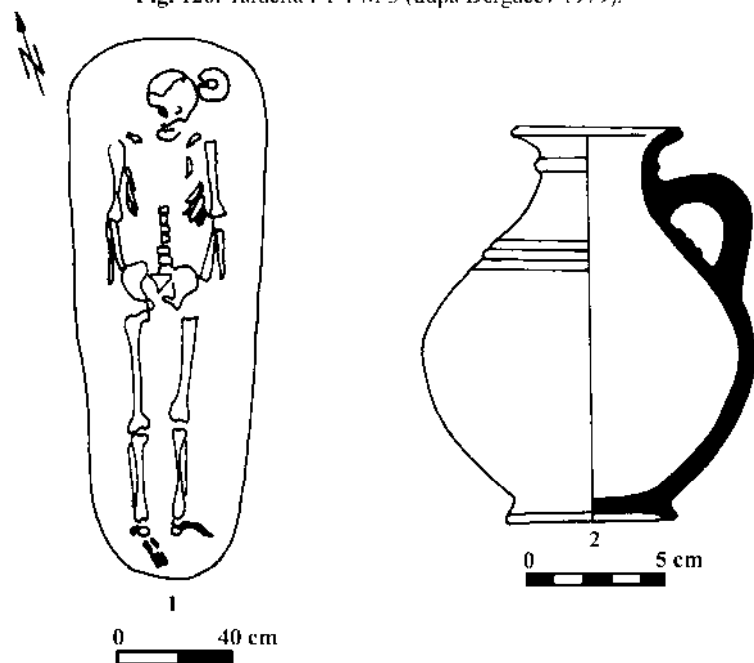

Fig. 121. Taraclia I T 1 M 24 (după Dergacev 1979).

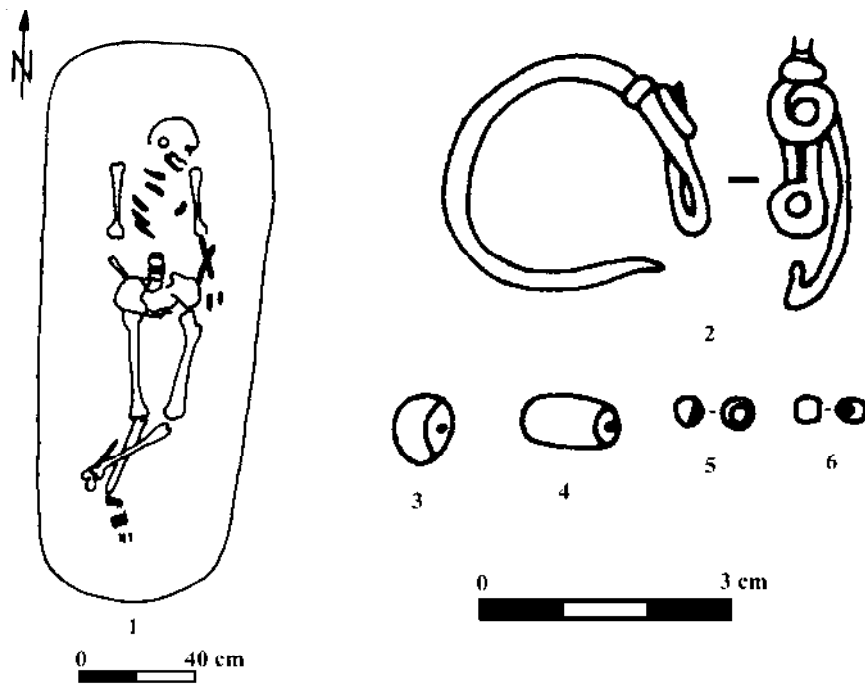

Fig. 122. Taraclia I T 1 M 27 (după Dergacev 1979).

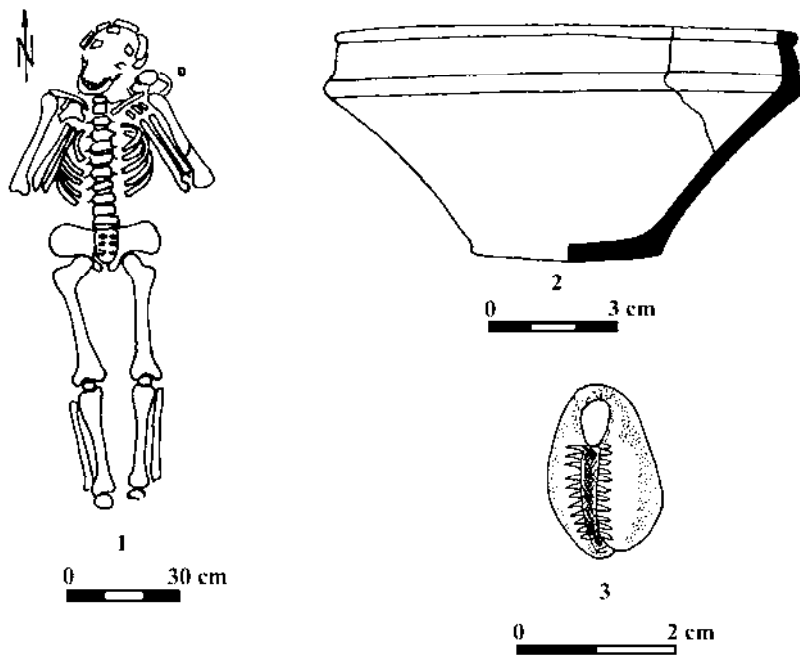

Fig. 123. Taraclia II T 2 M 9 (după Agul'nikov 1980).

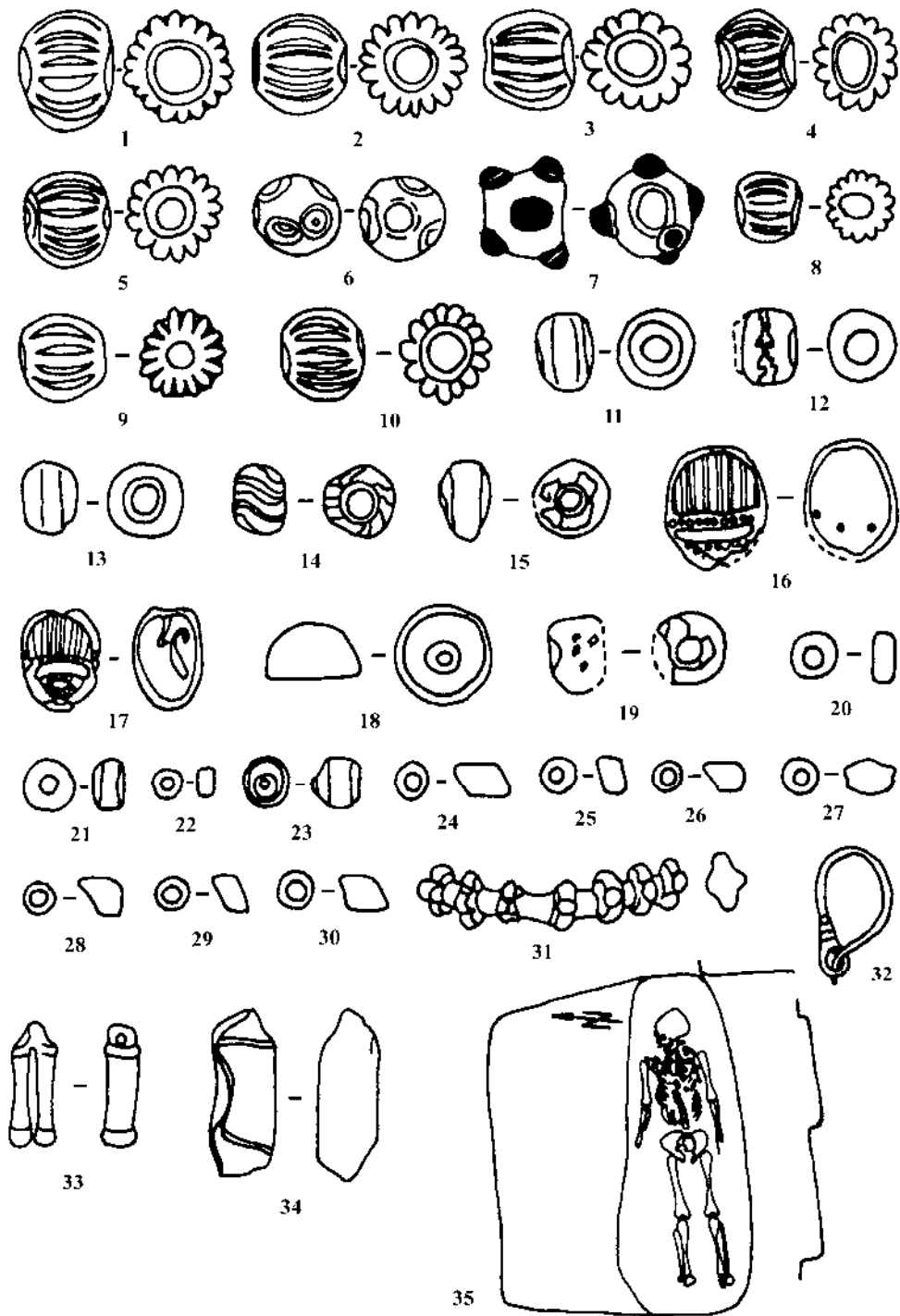

Fig. 124. Tăraclia II T 4 M 6 (după Savva 1982; Grosu 1990).

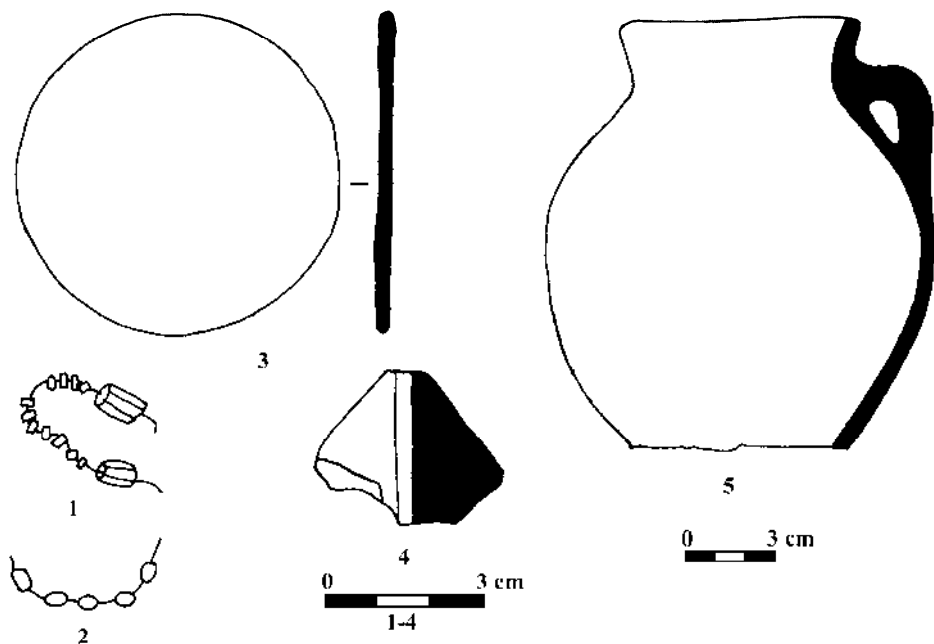

Fig. 125. Taraclia II T 17 M 11 (după Savva, Agul'nikov 1984).

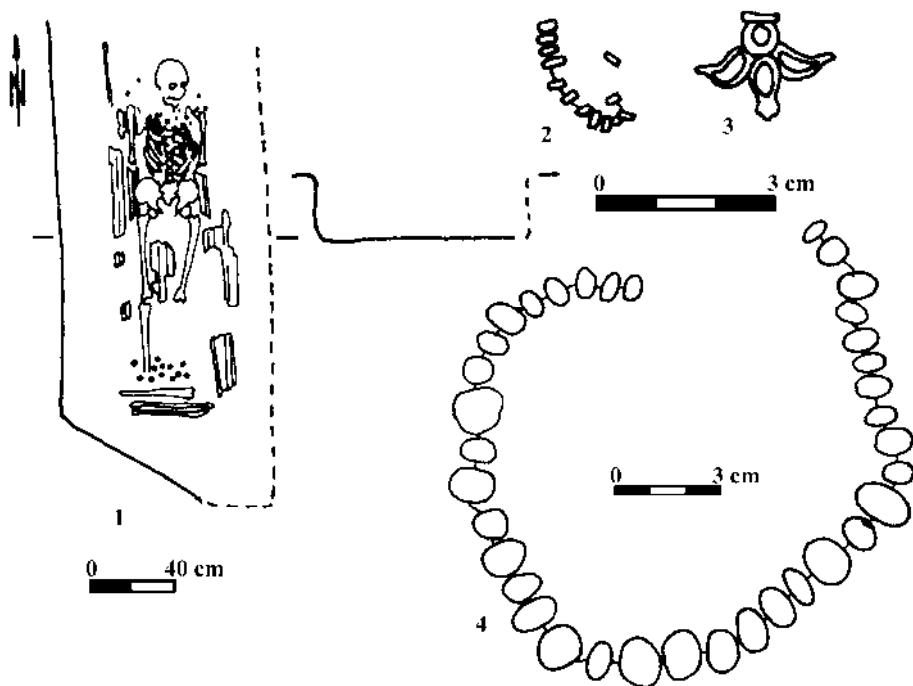

Fig. 126. Taraclia II T 17 M 14 (după Savva, Agul'nikov 1984).

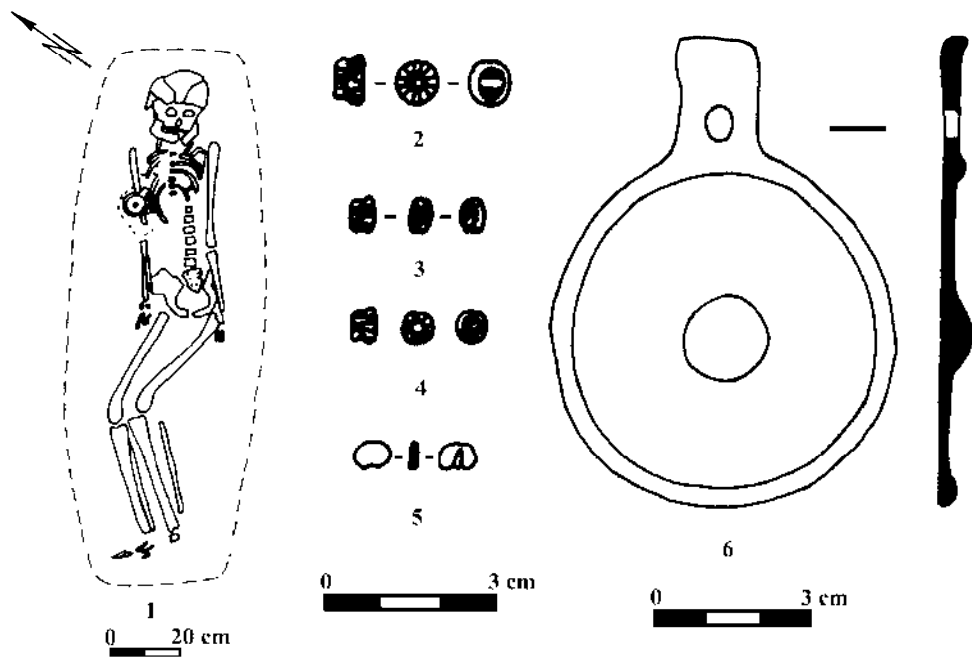

Fig. 127. Tătarăuca Nouă V - "Piscul Gol" (după Sava și colab. 1995).

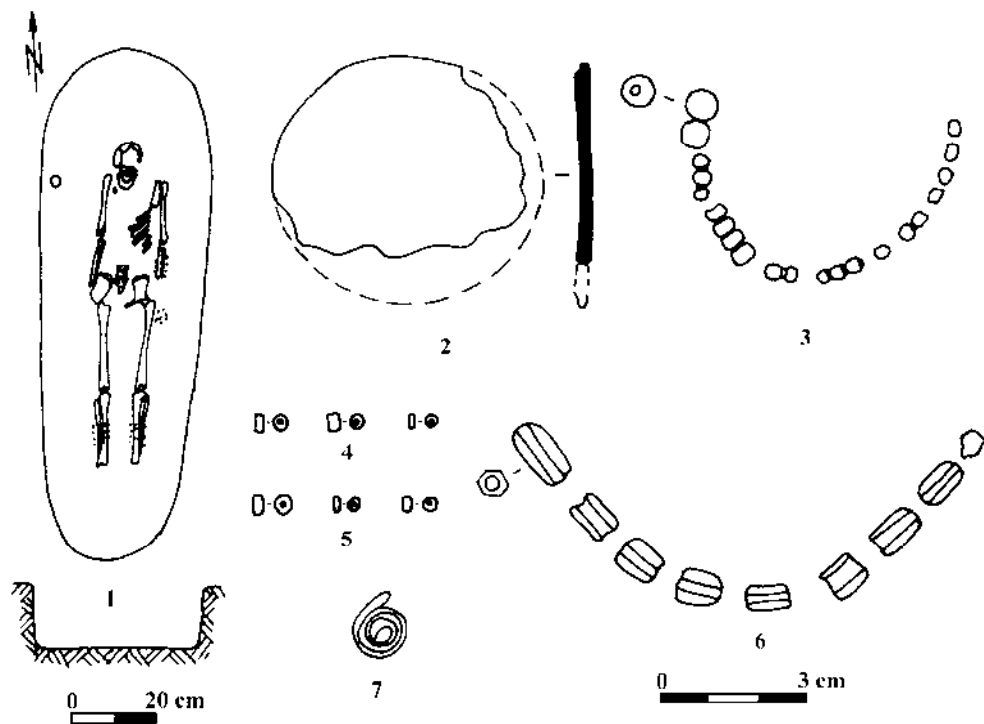
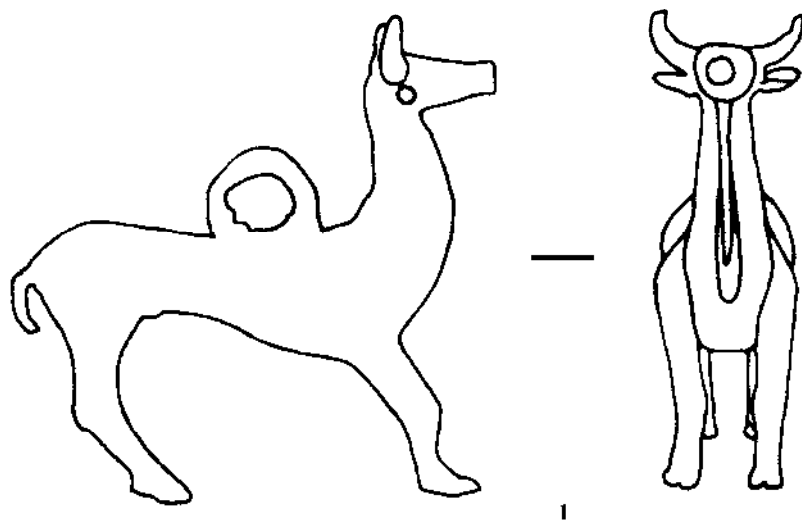
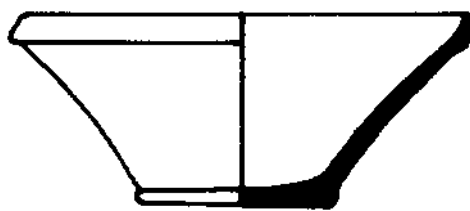

Fig. 128. Tețeani T 1 M 8 (după Bubulici).

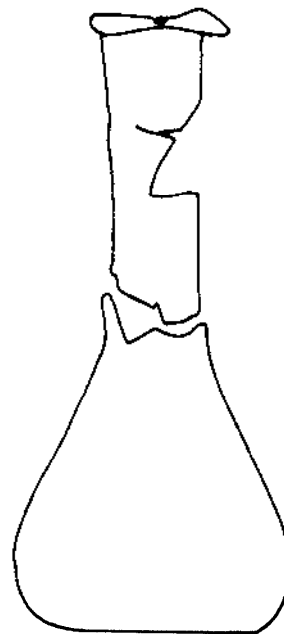
1

0 3 cm

2

0 3 cm

3

0 3 cm

Fig. 129. Tochile-Răducani T 2 M 4 (după Jarovoj, Kurčatov 1985).

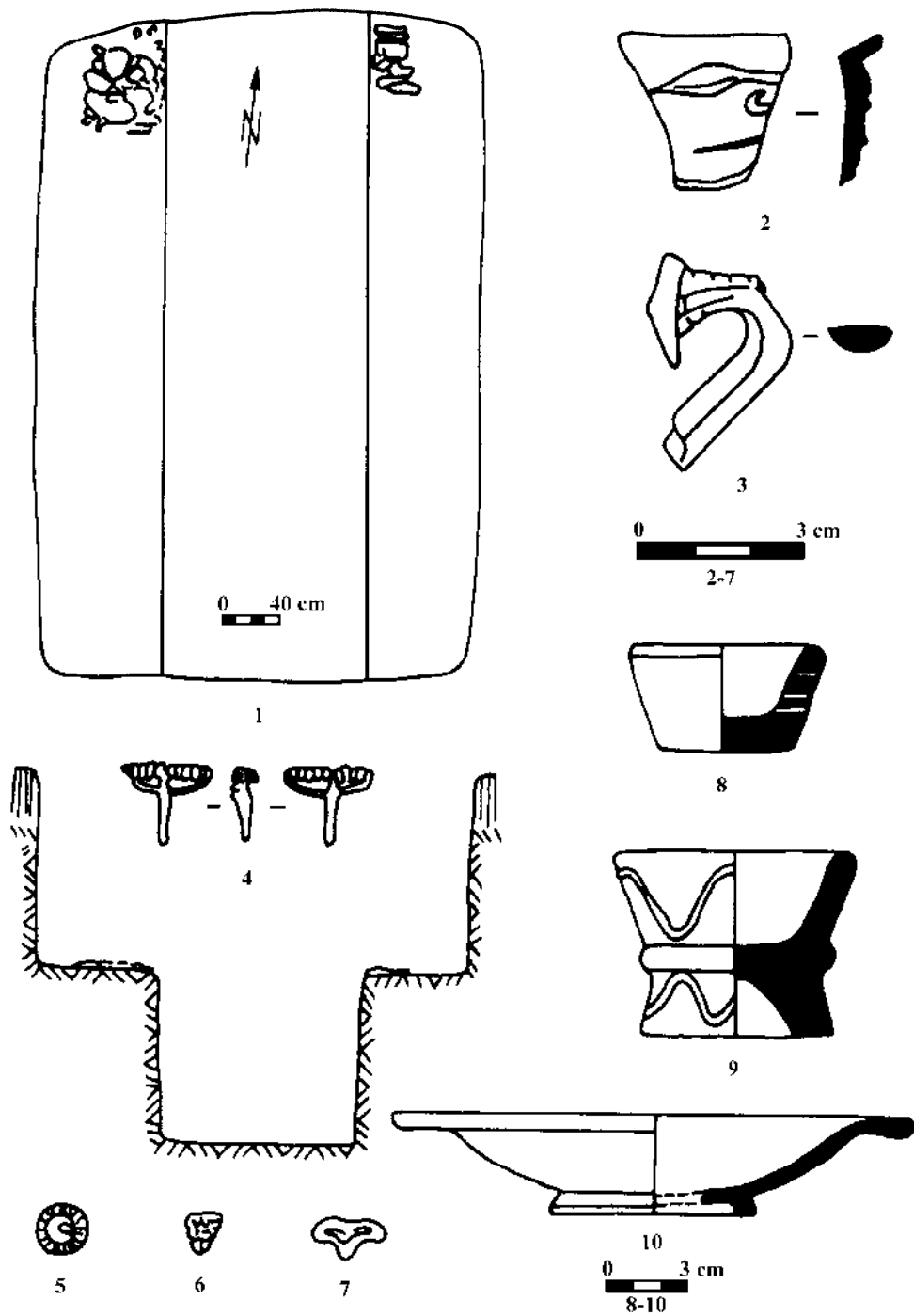

Fig. 130. Turlaki T 7 (după Grosu 1995).

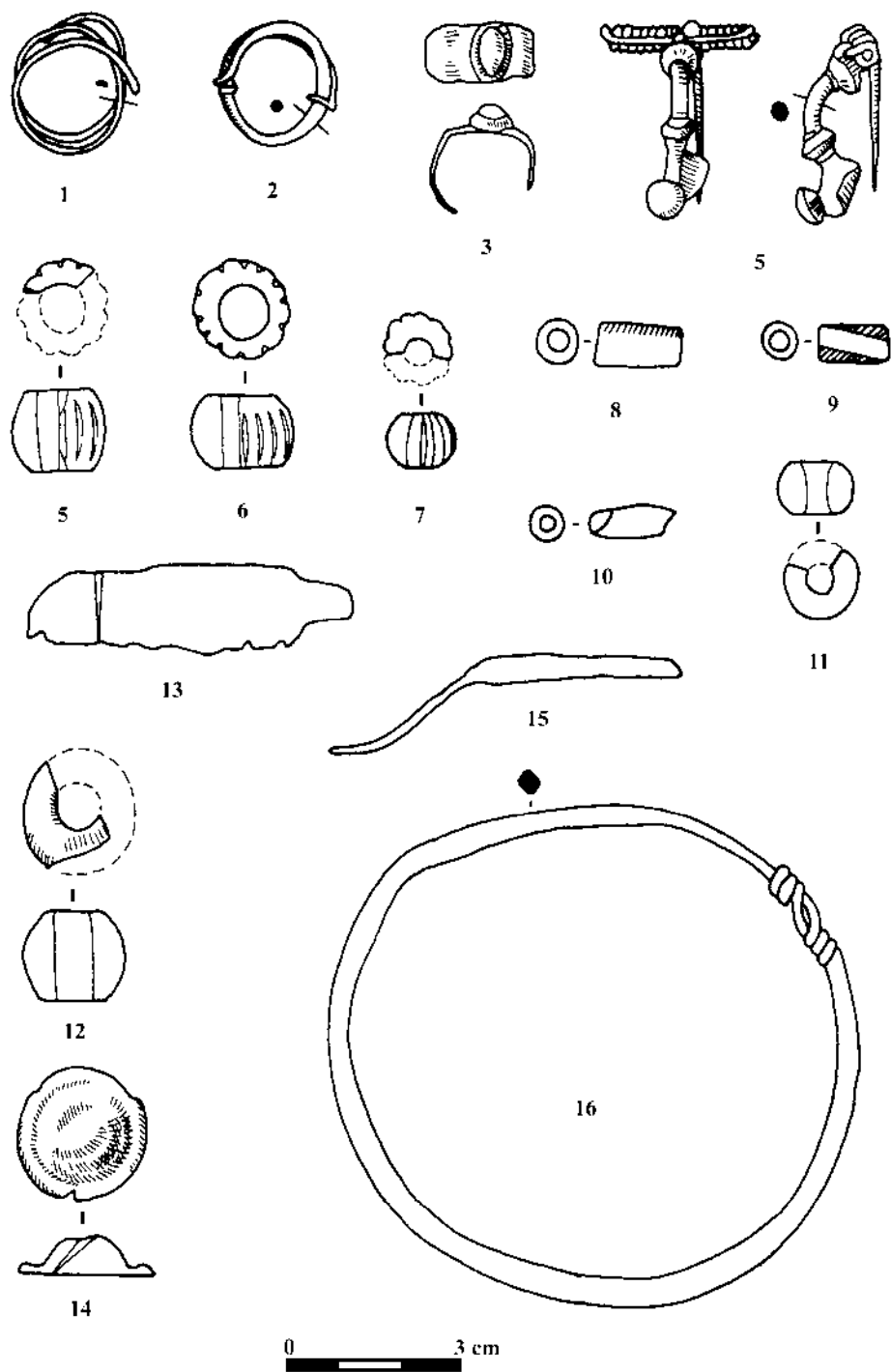

Fig. 131. Tutova M I (după Bichir 1993).

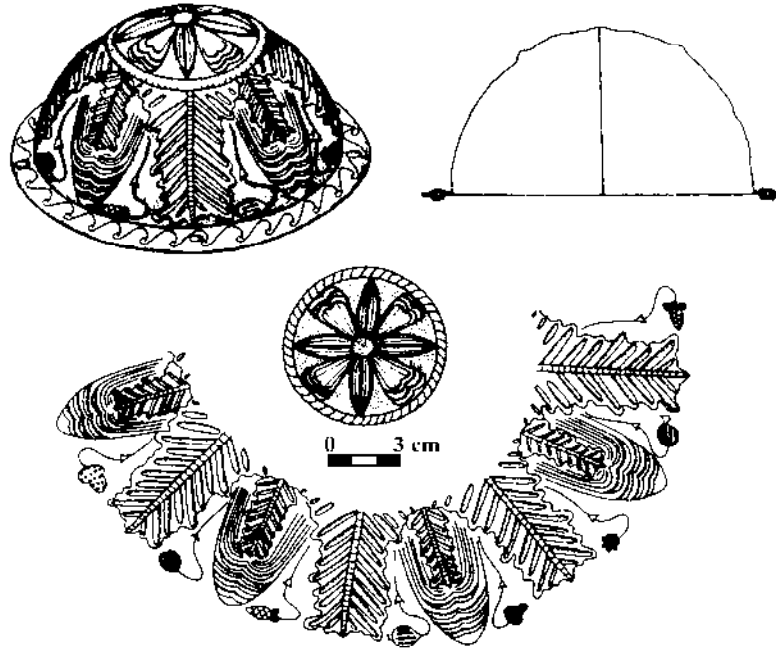

Fig. 132. Tvardița (după Șćukin 1994).

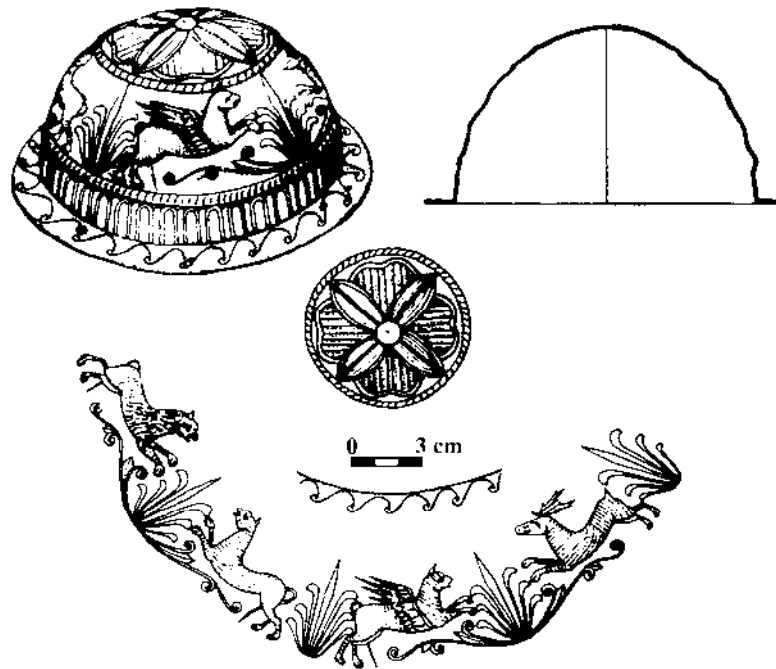

Fig. 133. Tvardița (după Șćukin 1994).

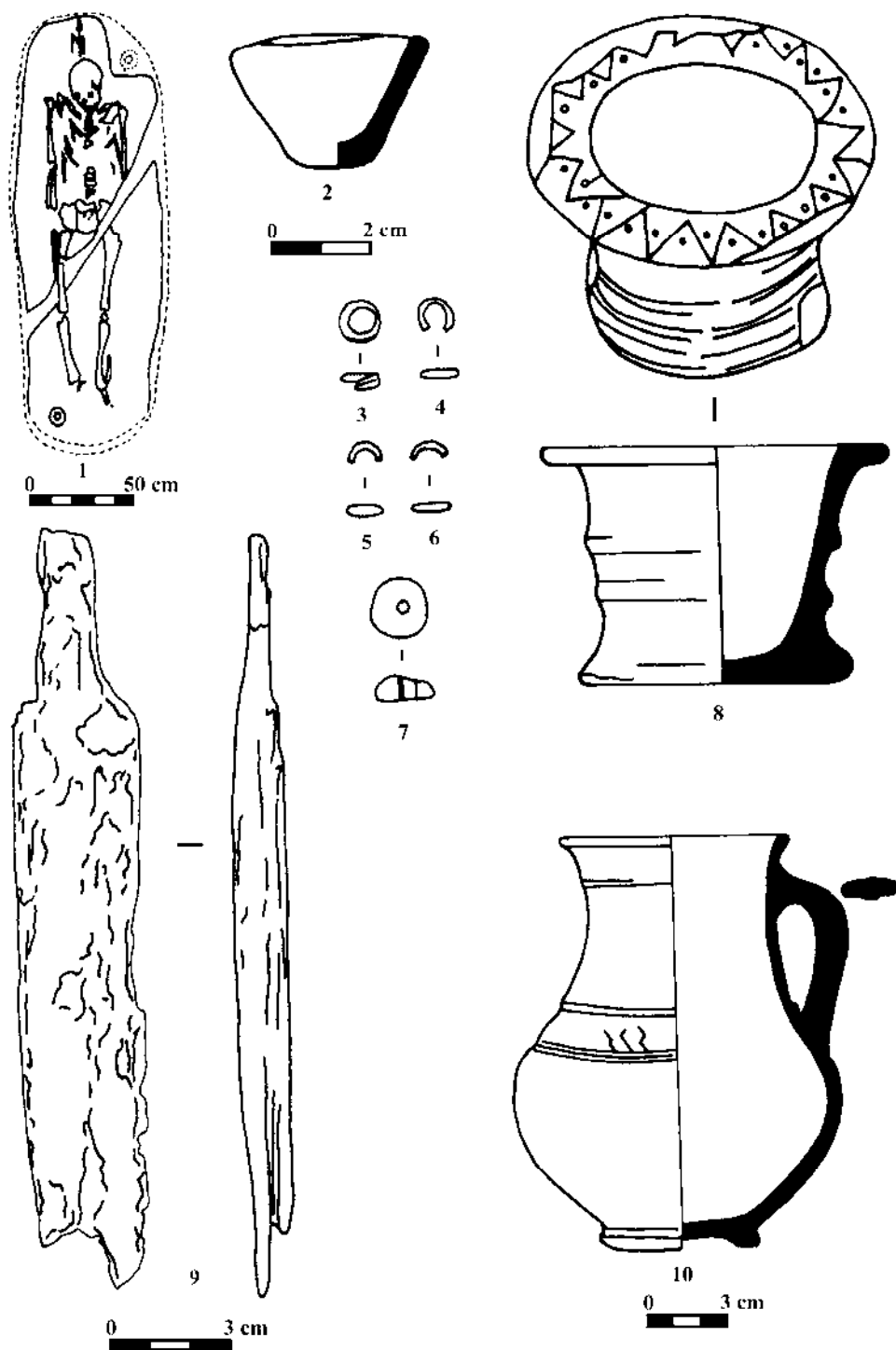

Fig. 134. Vaslui M I (după Andronic 1963; Bichir 1993).

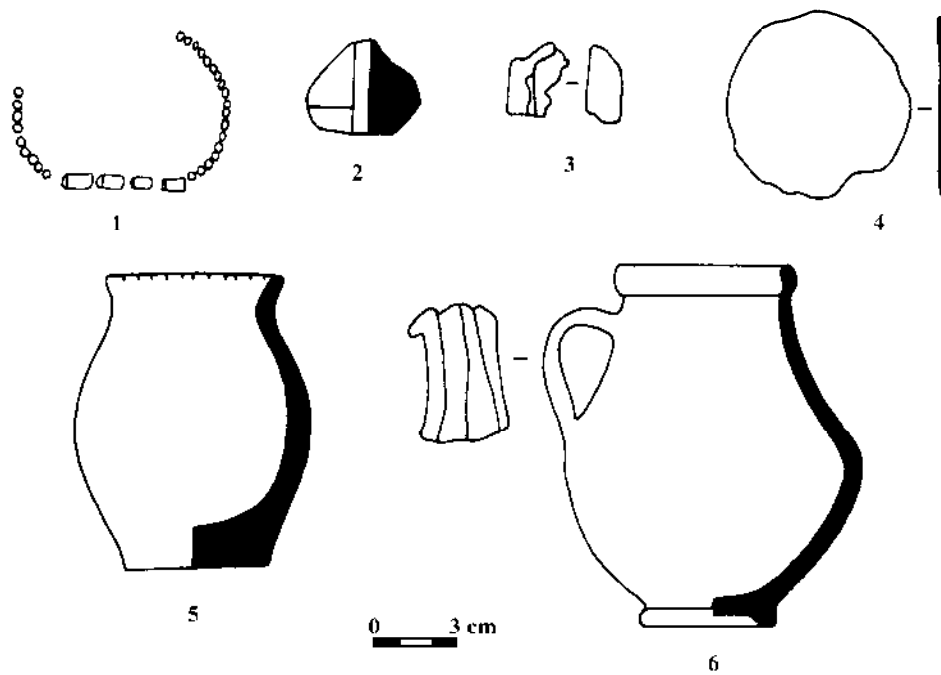

Fig. 135. Văratice T 1 M 4 (după Grosu 1990).

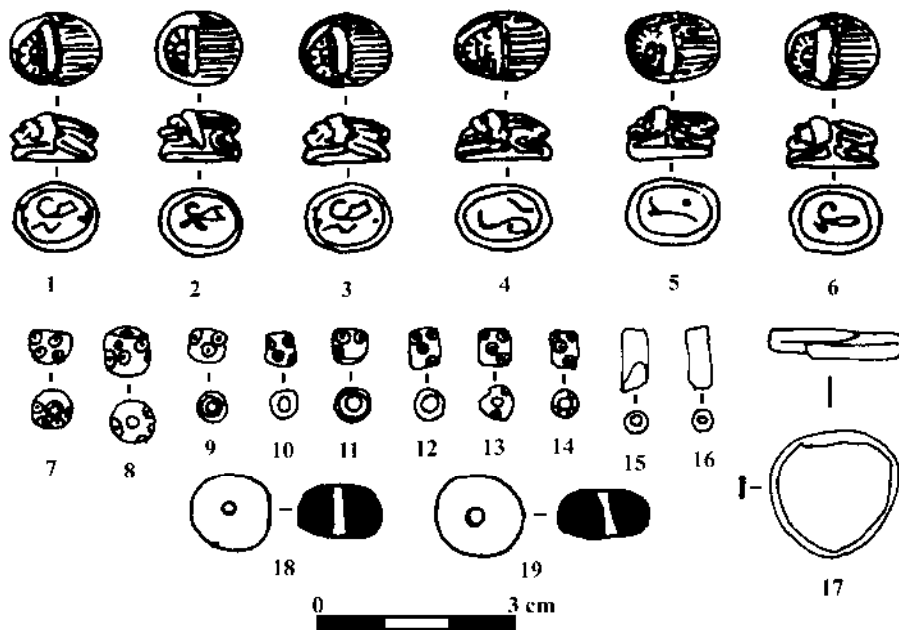

Fig. 136. Văratice T 2 M 6 (după Markevič 1984).

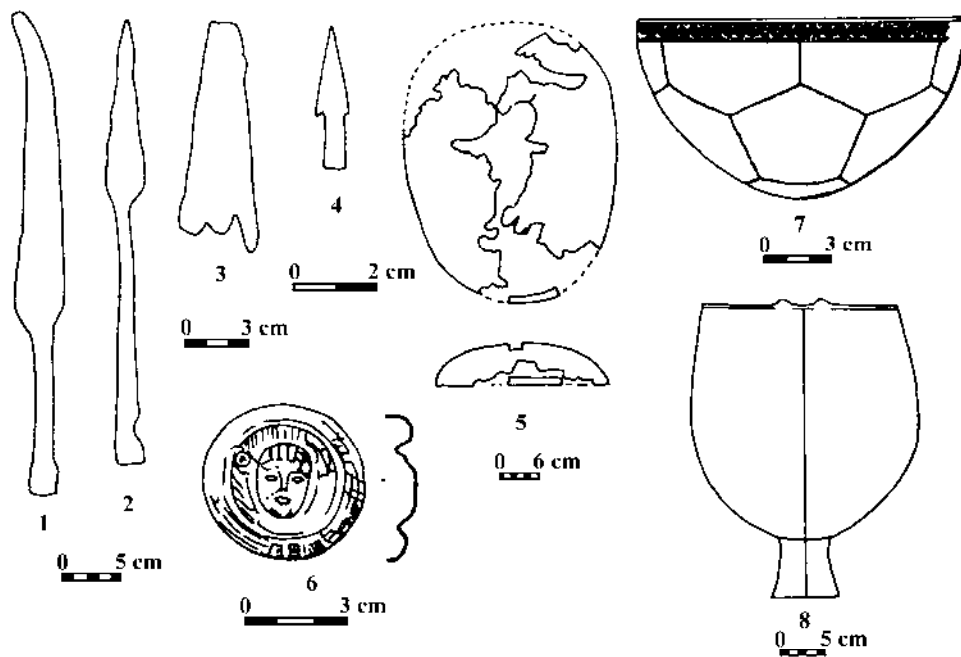

Fig. 137. Velikoploskoe (dupã Dzis-Rajko, Suničuk 1984).

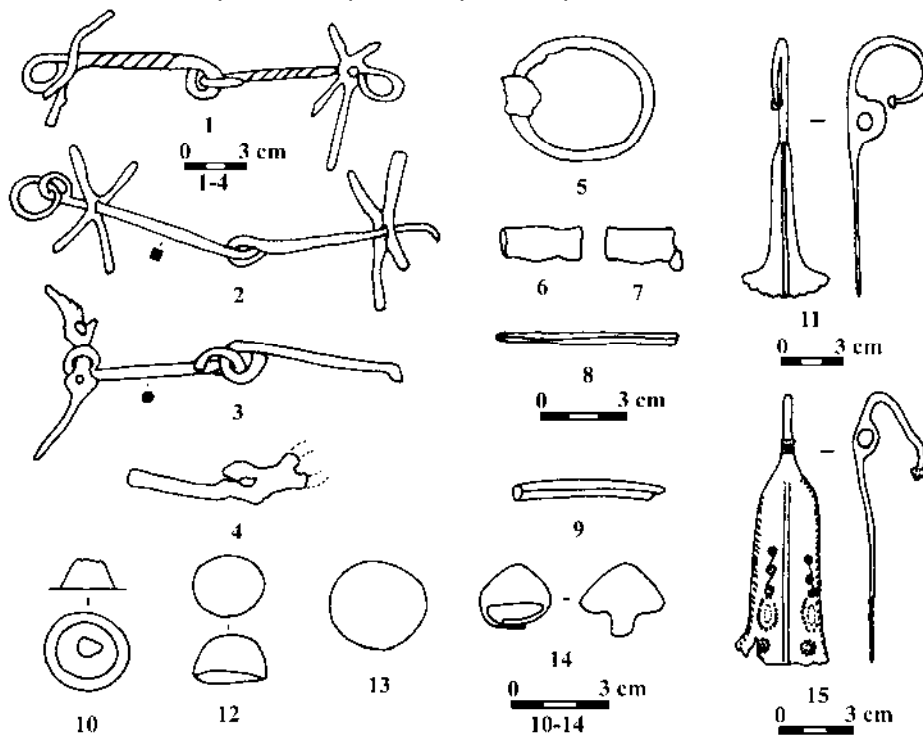

Fig. 138. Velikoploskoe (dupã Dzis-Rajko, Suničuk 1984).

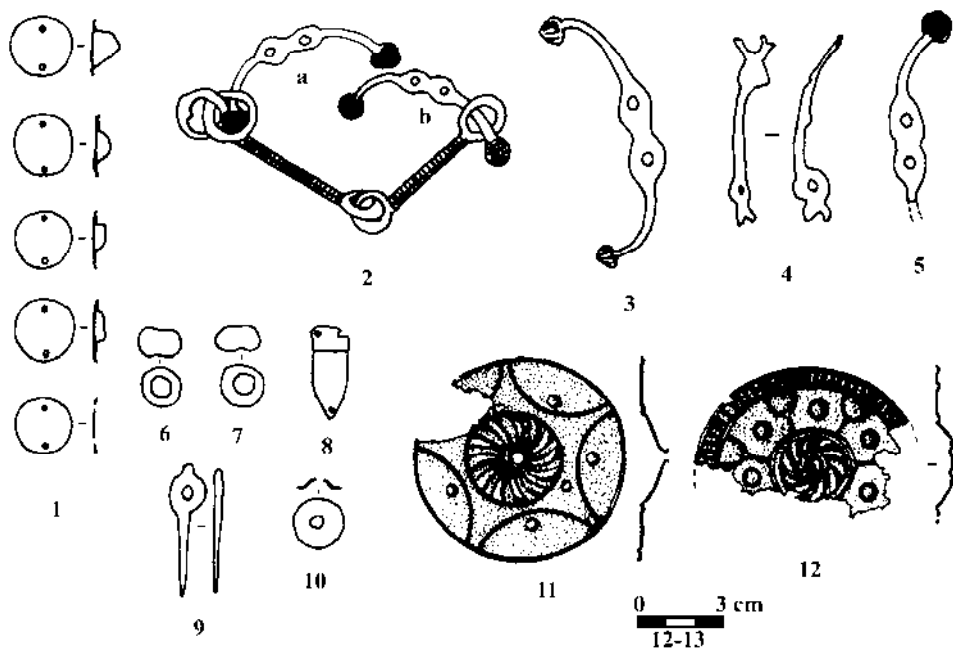

Fig. 139. Veseloja Dolina (după Bărcă 2002).

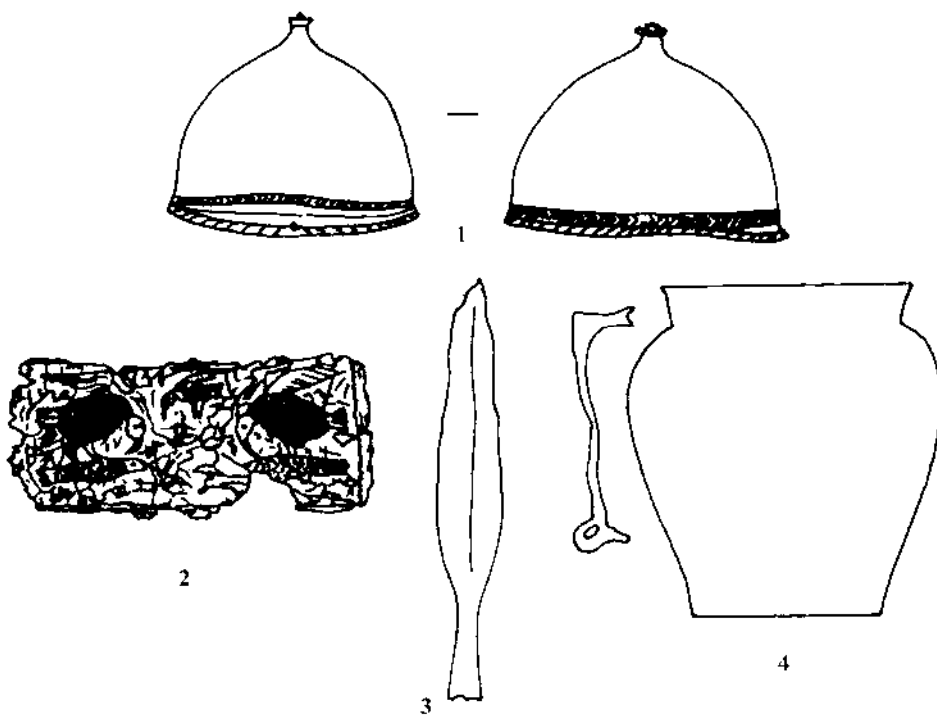

Fig. 140. Veseloja Dolina (după Bărcă 2002).

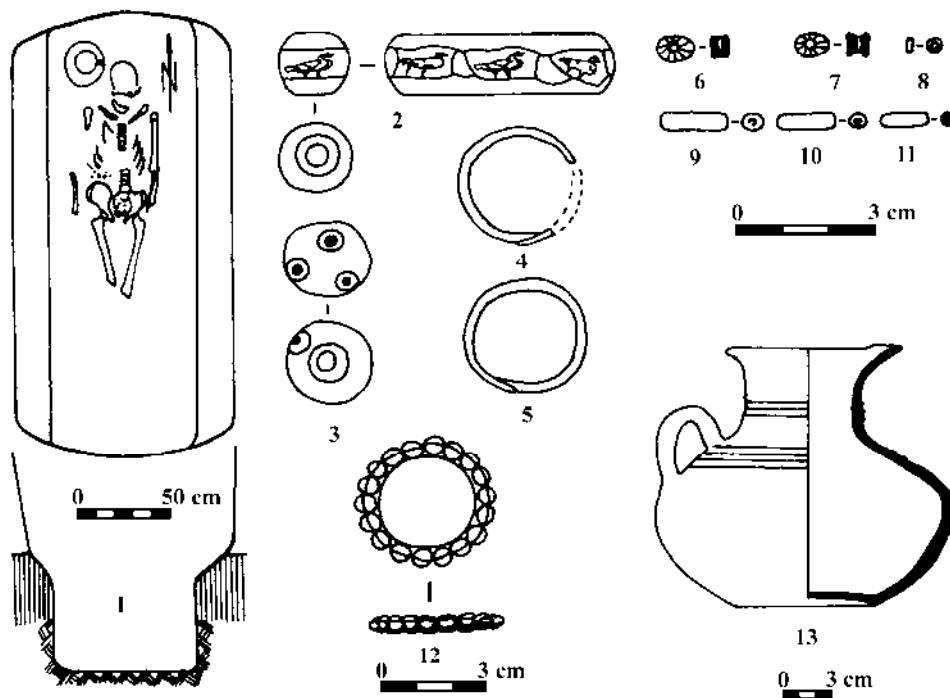

Fig. 141. Višnevoe T 18 M 3 (după Dvorjaninov, Dzigovskij, Subbotin 1985).

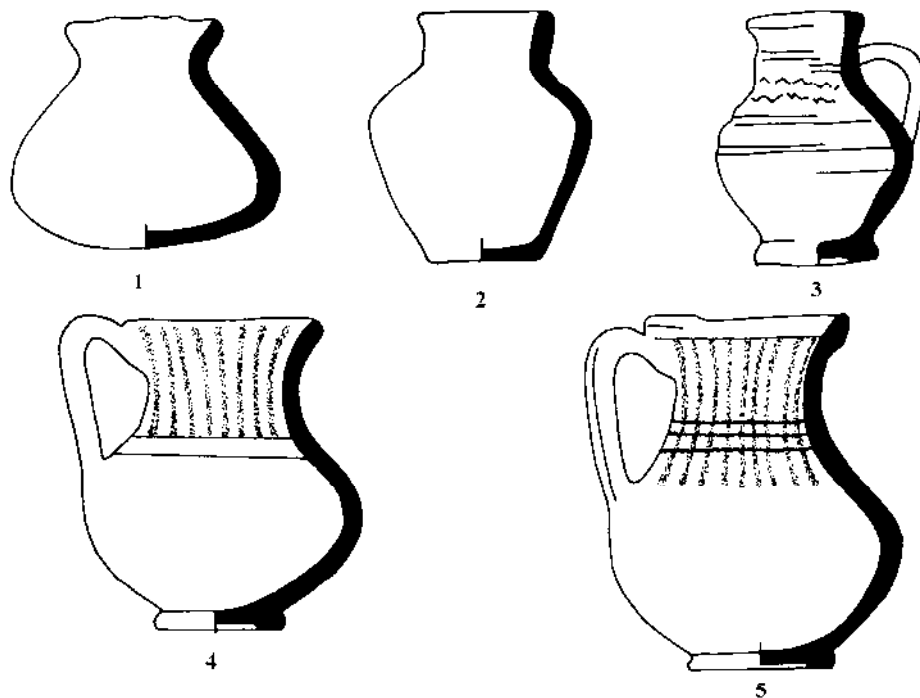

Fig. 142. Vlăsinești (după Foit 1970; Bichir 1993).

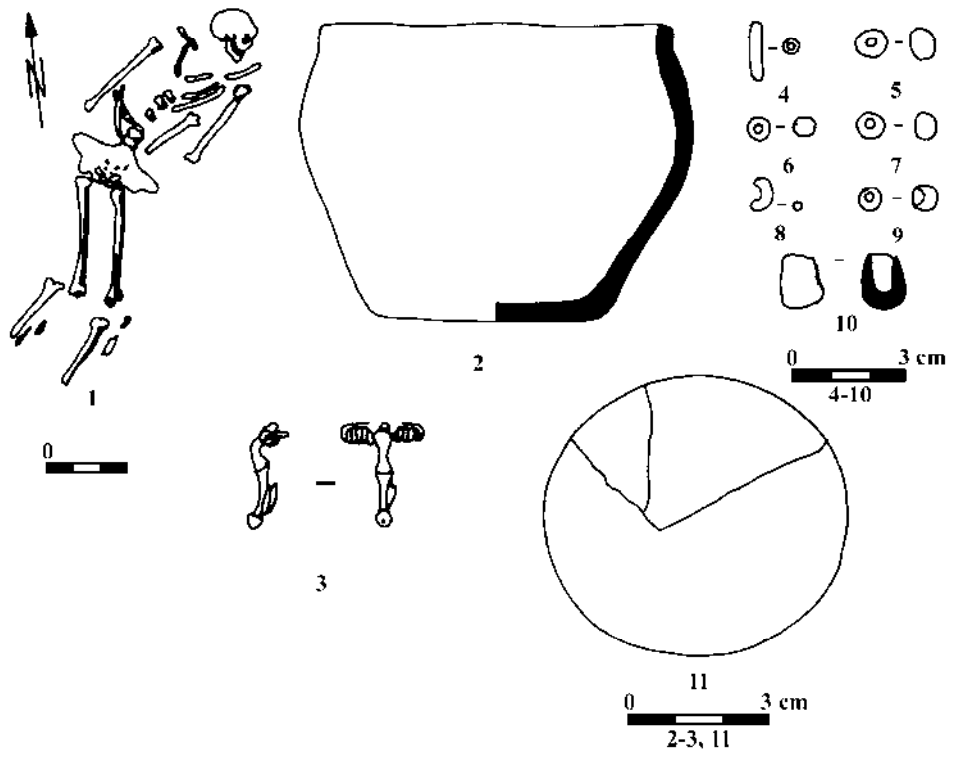

Fig. 143. Zărnești T 1 M 5 (după Rikman 1975).

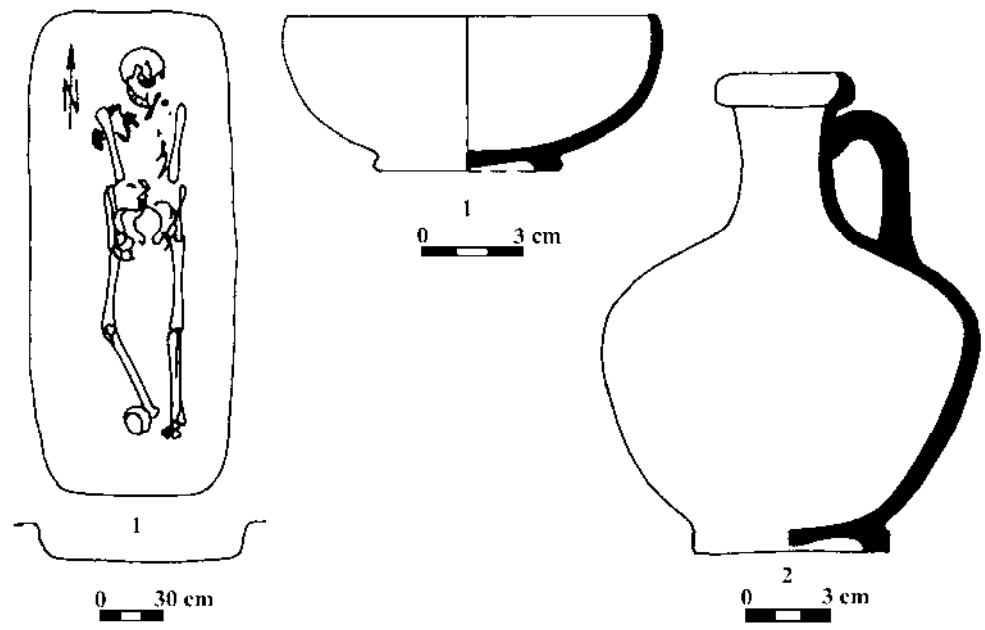

Fig. 144. 1. Tâlmaza (după Grosu 1974); 2-3. Corpaci T 2 M 1 (după Jarovoj 1984).

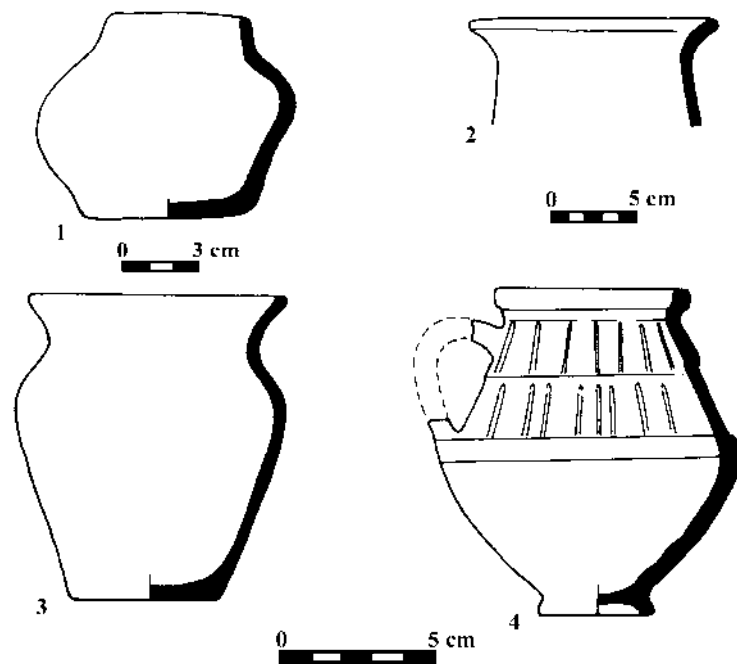

Fig. 145. 1. Vaslui M 5 (după Andronic 1979); 2. Tutova M 2 (după Bichir 1993); 3. Bârlad – “Depozitul de lemne” M 1; 4. Bârlad – “Depozitul de lemne” M 2 (după Palade 1979; Bichir 1993).

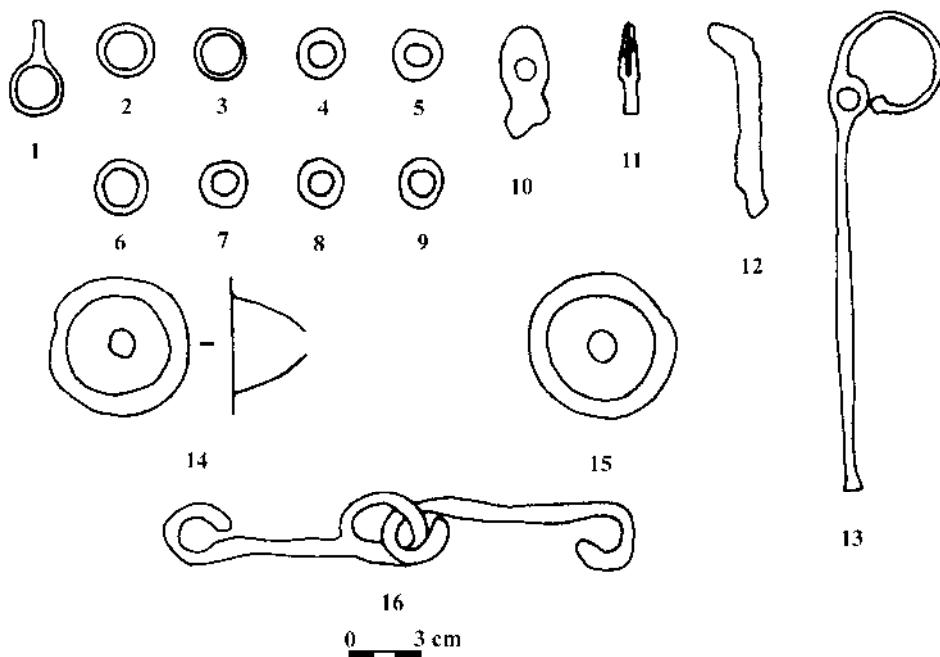

Fig. 147. Brăviceni (după Fedorov 1960).

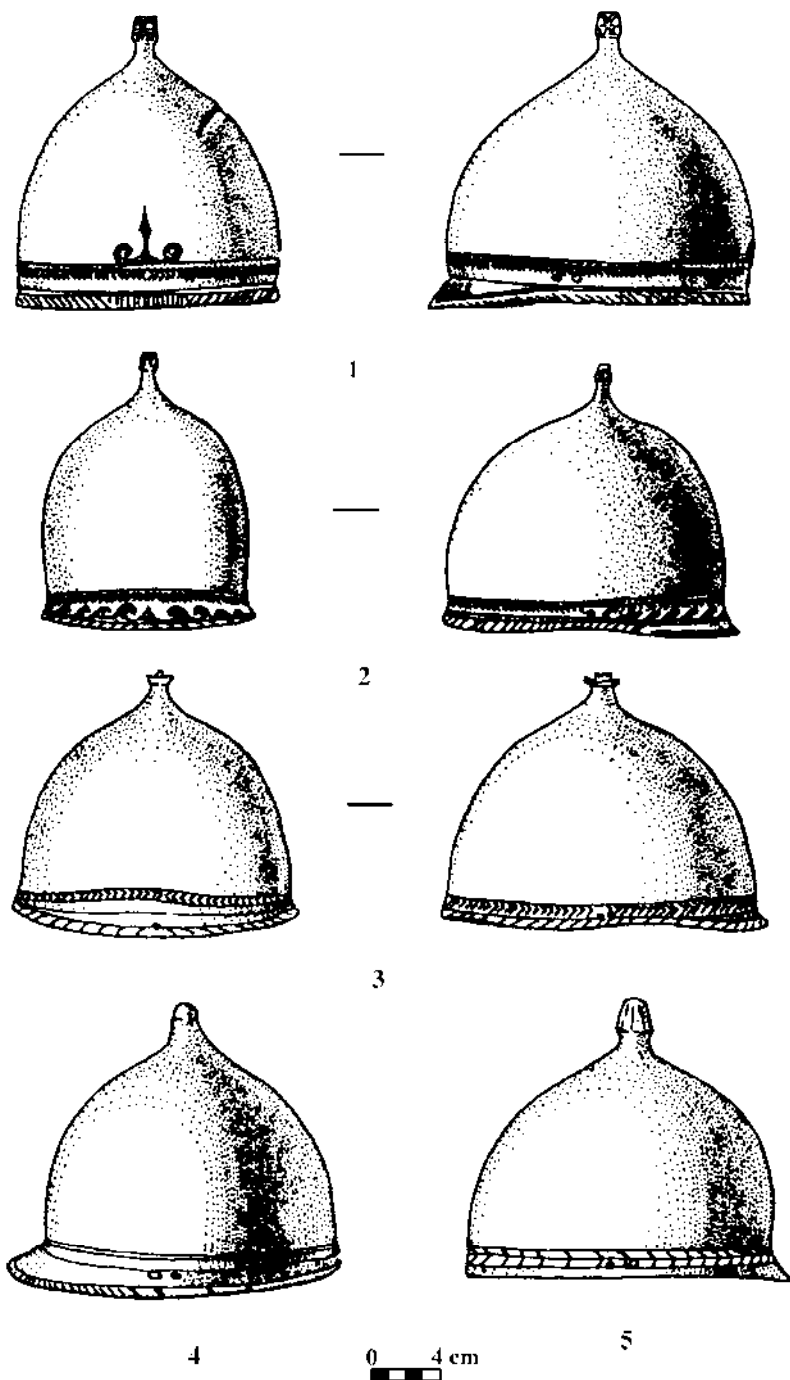

Fig. 146. 1. Mar'evka; 2. Belen'koe; 3. Veseloja Dolina; 4. Melitopol'; 5. Privol'e (după Raev, Simonenko, Treister 1991; Simonenko 2001).

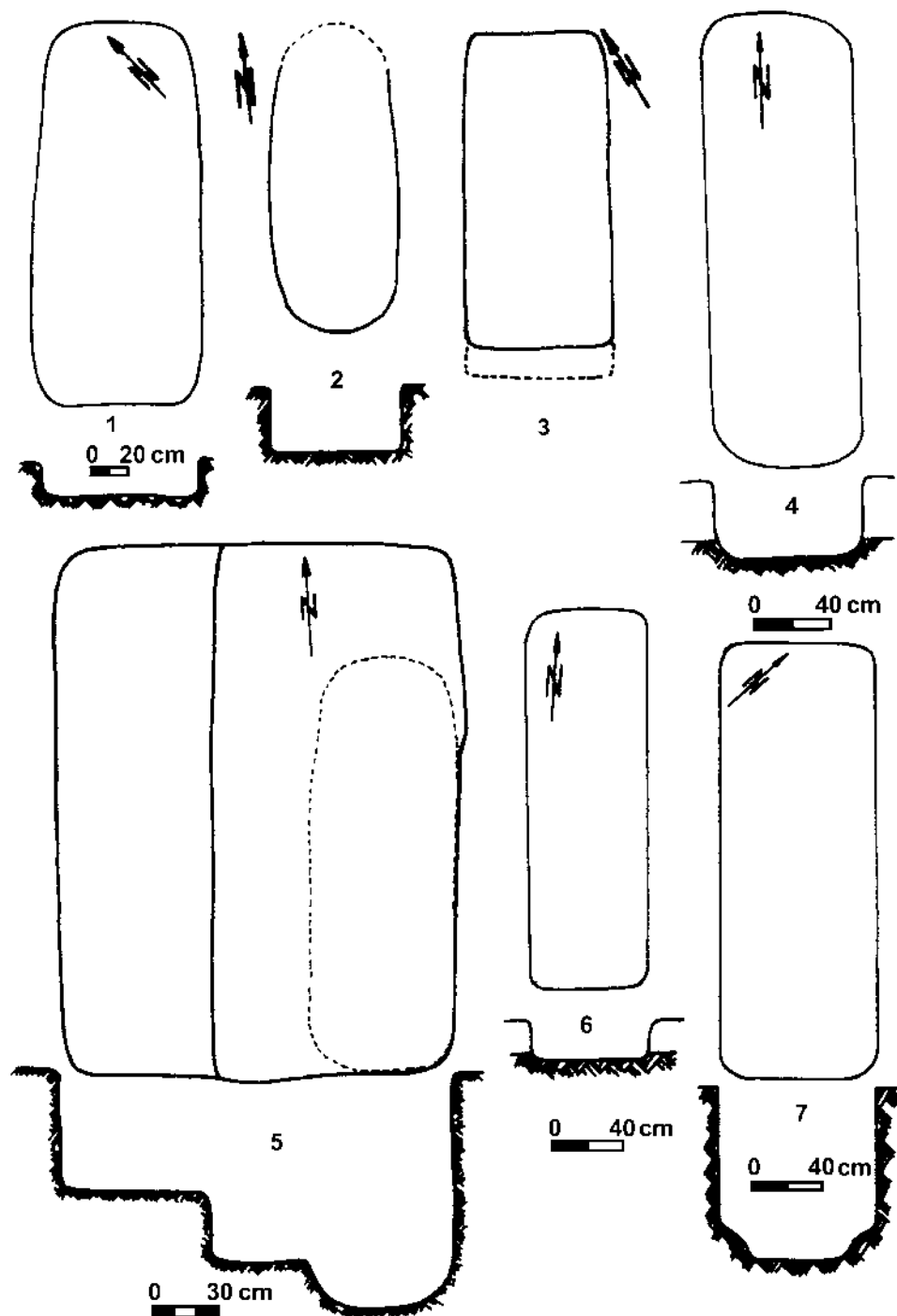

Fig. 148. Forme de gropi 1. Bădragii Noi T 5 M 2; 2. Bădragii Vechi T 20 M 1; 3. Vadul lui Isaac T 1 M 3; 4. Bădragii Vechi T 29 M 12; 5. Brăviceni T 22 M 1; Bădragii Vechi T 29 M 13; 7. Bădragii Vechi T 32 M 2.

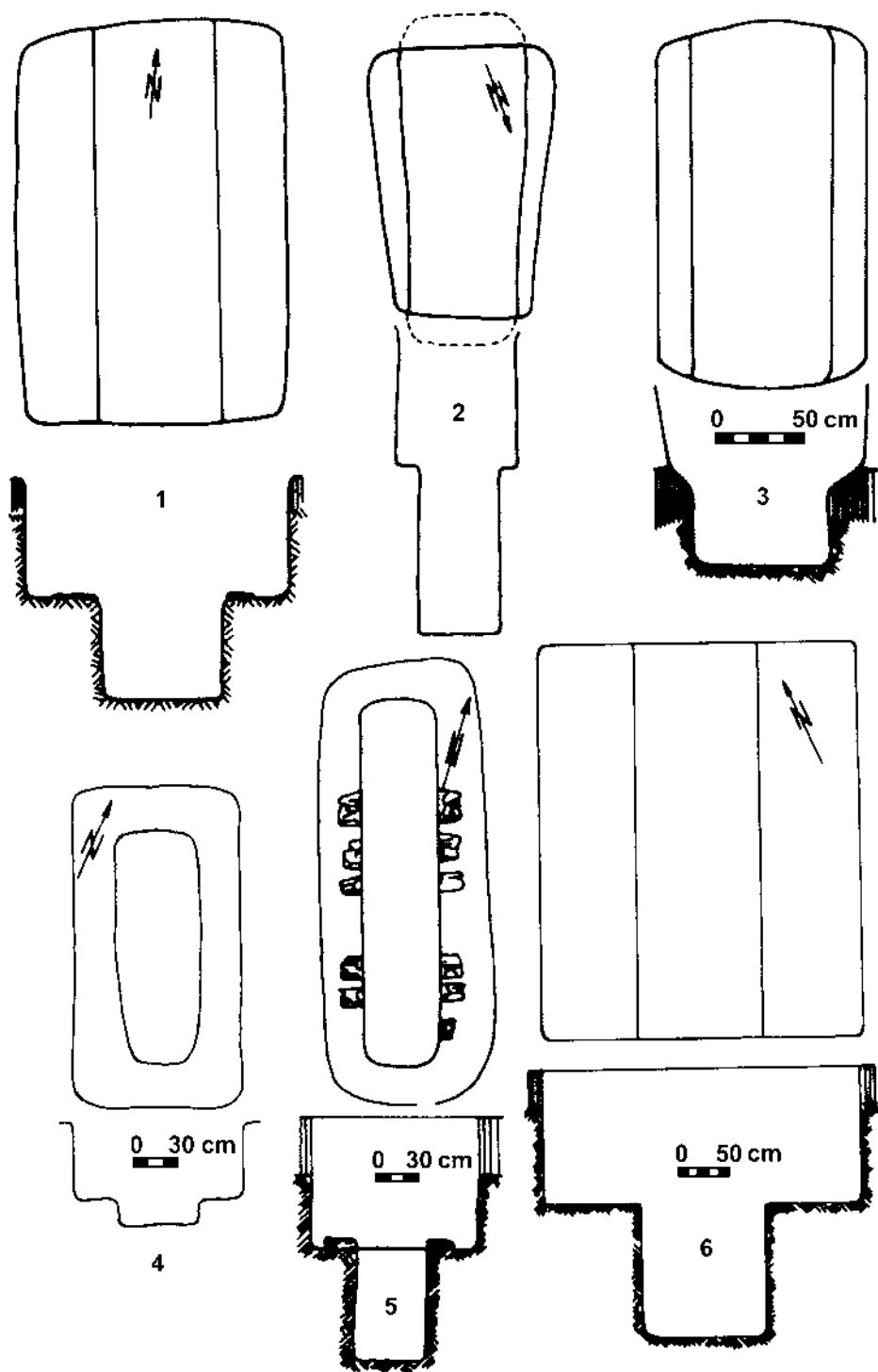

Fig. 149. Forme de gropi ale mormintelor 1. Turlaki T 7; 2. Holmskoe M 4; 3. Višnevoe T 18 M 3; 4. Bădragii Vechi T 7 M 2; 5. Mihajlovka T 2 M 2; 6. Beloles'e T 9 M 1.

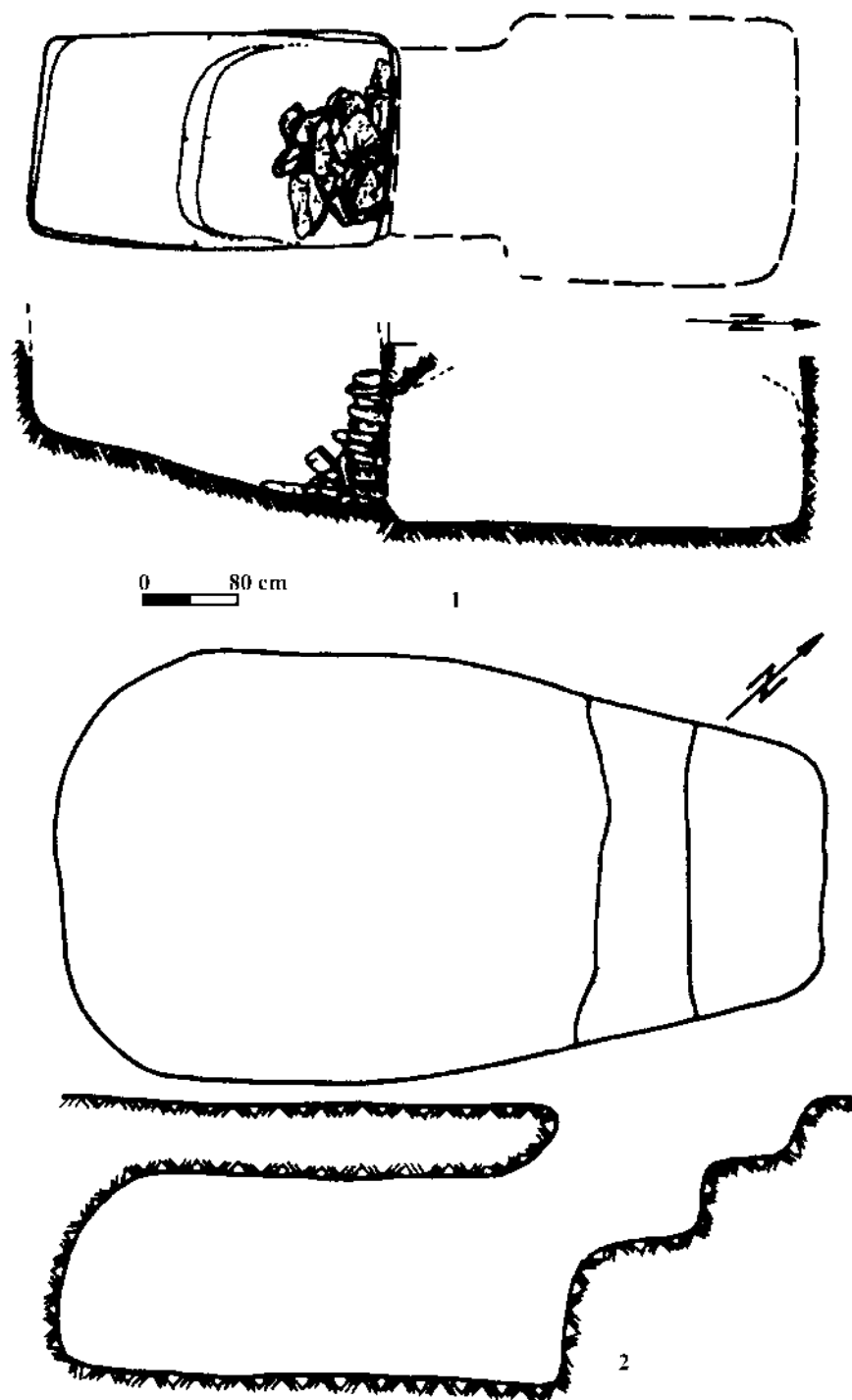

Fig. 150. Forme de gropi ale momintelor 1. Porogi T 2 M 1; 2. Cazaclia T 10 M 1.

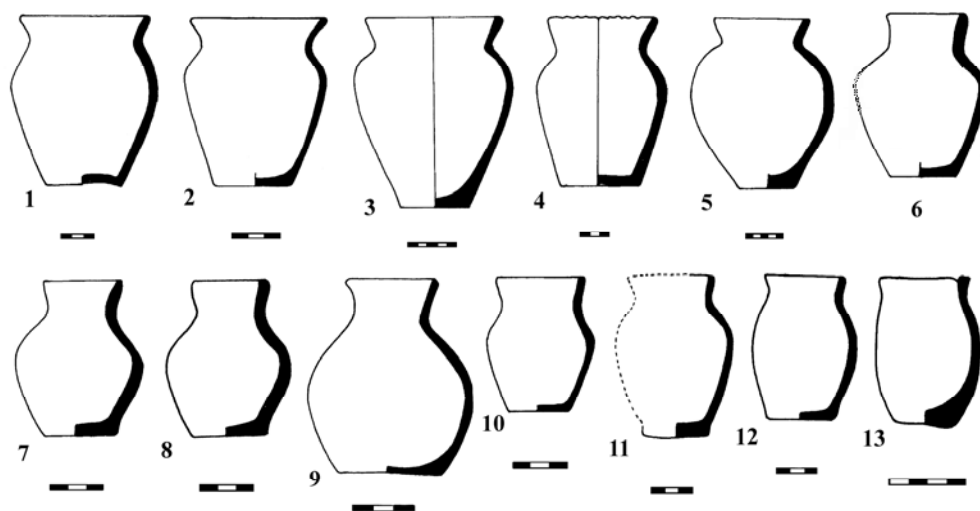

Fig. 151. Vase modelate cu mâna. 1. Olănești T 13 M 3; 2. Bârlad – “Depozitul de lemne”; 3. Răcătău; 4. Orlovka; 5. Bărboși; 6. Vlăsinești; 7. Ostrivec-Verteba M 4; 8. Ostrivec-Olečina; 9. Nikolskoe T 1 M 7; 10. Lenkovcy T 1 M 2; 11. Grădiște T 1 M 9; 12. Ostrivec-Verteba M 3; 13. Bădragii Vechi T 29 M 13.

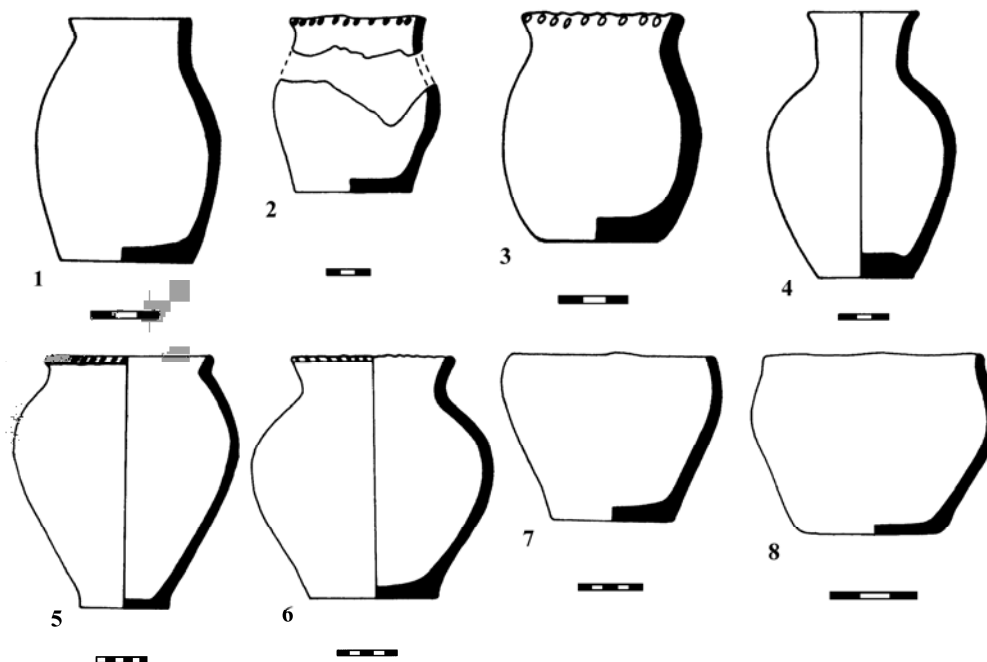

Fig. 152. Vase modelate cu mâna. 1. Ostrivec-Verteba M 8; 2. Ostrivec-Verteba M 1; 3. Ostrivec-Olečina M 1; 4. Bădragii Vechi T 25 M 1; 5. Mihajlovka T 2 M 2; 6. Răcătău; 7. Giurcani T 1 M 5; 8. Zîrnești T 1 M 5.

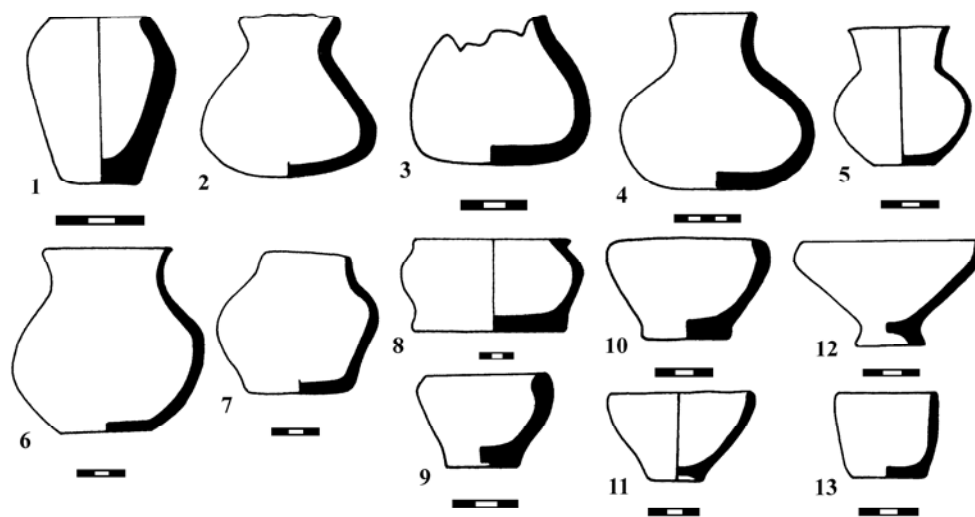

Fig. 153. Vase modelate cu mâna. 1. Majaki T 5 M 3; 2. Vlăsinești; 3. Ostrivec-Olečina; 4. Giurcani T 1 M 8; 5. Brăviceni T 4 M 6; 6. Taraclia M 11; 7. Vaslui M 5; 8. Mihajlovka T 2 M 2; 9. Ostrivec-Verteba M 10; 10. Lencovcy T 1 M 12; 11. Burjakovka; 12. Ostrivec-Verteba M 10; 13. Lencovcy T 1 M 12.

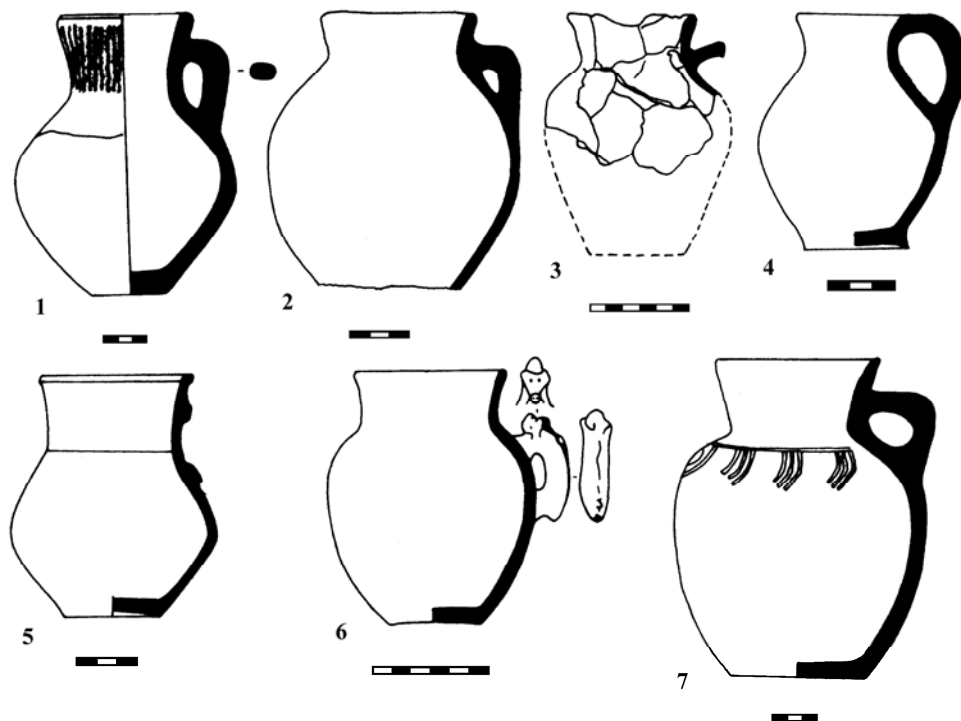

Fig. 154. Căni modelate cu mâna. 1. Bădragii Vechi T 25 M 2; 2. Taraclia II T 17 M 11; 3. Bădragii Vechi T 32 M 4; 4. Ostrivec-Verteba M 10; 5. Giurcani T 2 M 1; Dumeni T 14 M 3; 7. Bădragii Vechi T 27 M 4.

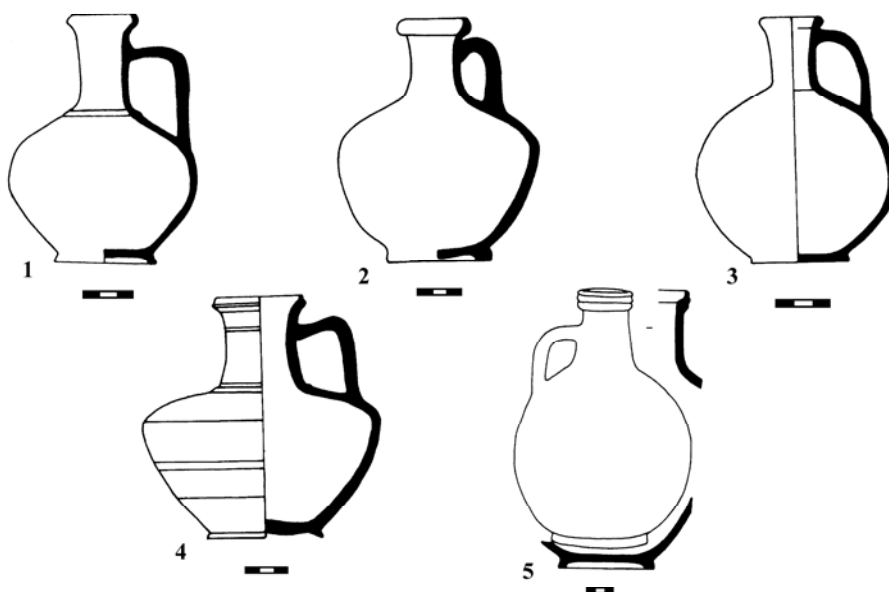

Fig. 155. Ulcioare modelate la roată. 1. Hancăuți T 2 M 1; 2. Corpaci T 2 M 1; 3. Plavni T 11 M 2; 4. Bădragii Vechi T 25 M 4; 5. Porogi T 2 M 2.

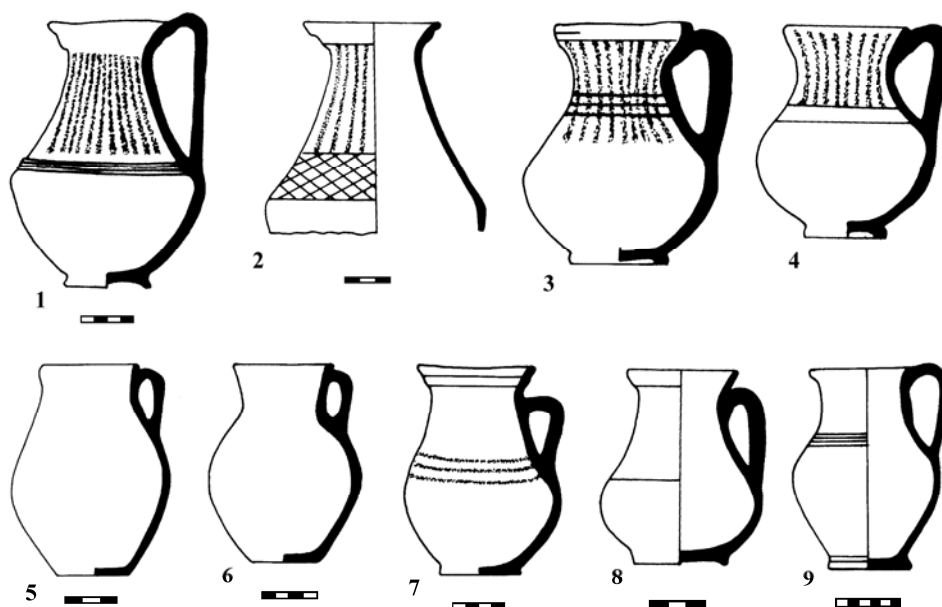

Fig. 156. Căni și cănițe (8) modelate la roată. 1. Bădragii Vechi T 29 M 12; 2. Palanca T 2 M 3; 3-4. Vlăsinești; 5. Lenkovcy T 1 M 2; 6. Codrul Nou T 1 M 1; 7. Bădragii Vechi T 29 M 13; 8. Brăviceni T 4 M 6; 9. Holmskoe M 4.

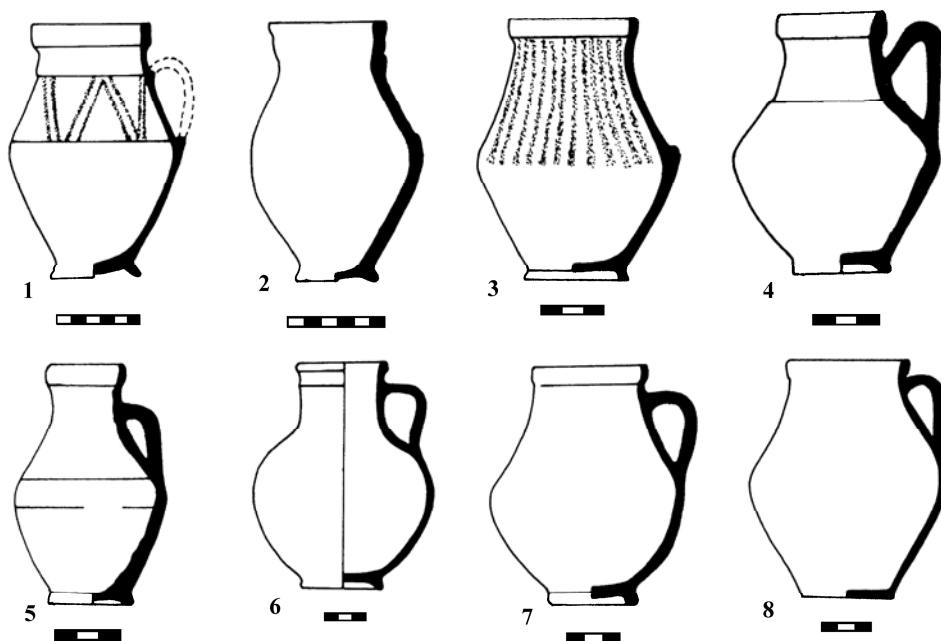

Fig. 157. Căni modelate la roată. 1. Bădragii Vechi T 27 M 1; 2. Bădragii Vechi T 32 M 3; 3. Bădragii Vechi T 7 M 1; 4. Șcerbaca T 3 M 3; 5. Ștefănești; 6. Brăviceni T 4 M 1; 7. Văratie T 1 M 4; 8. Lenkovcy T 1 M 9.

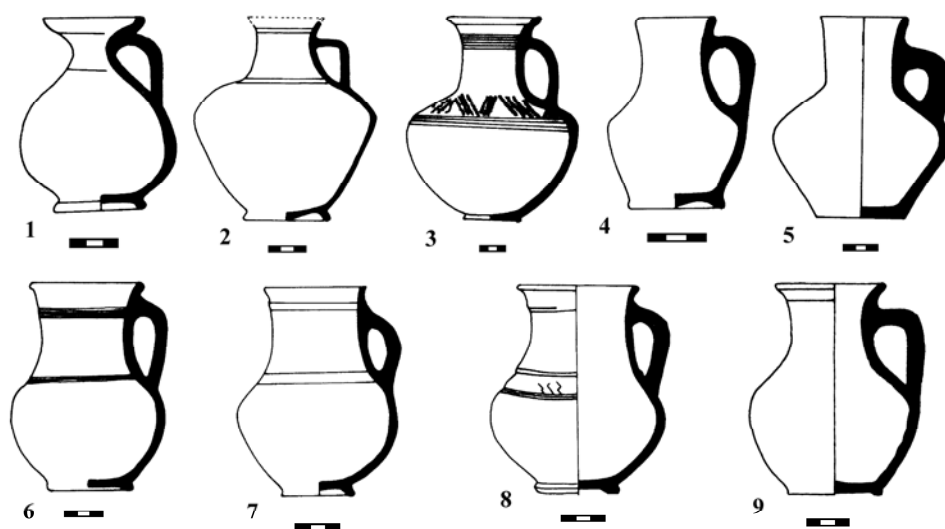

Fig. 158. Căni și ulcioare (1) modelate la roată. 1. Taraclia I T 1 M 3; 2. Șcerbaca T 2 M 5; 3. Olănești T 13 M 3; 4. Ostrivec-Olečina M 2; 5. Bădragii Vechi T 25 M 5; 6. Bădragii Noi T 2 M 1; 7. Cuconeștii Vechi T 3 M 1; 8. Vaslui M 1; 9. Brăviceni T 22 M 1.

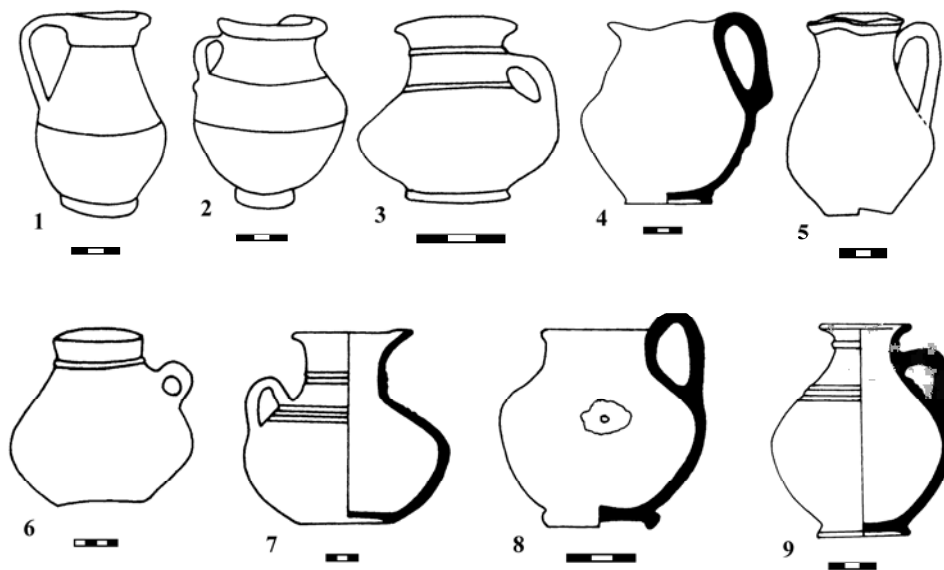

Fig. 159. Căni și cănițe (8) modelate la roată. 1. Gradiște T 1 M 21; 2. Gradiște T 1 M 21; 3. Nadlimanskoe; 4. Novokotovsk T 1 M 3; 5. Plavni T 23 M 1; 6. Beșalma T 1 M 8; 7. Vișnevoe T 18 M 3; 8. Bădragii Vechi T 32 M 2; 9. Taraclia I T 1 M 24.

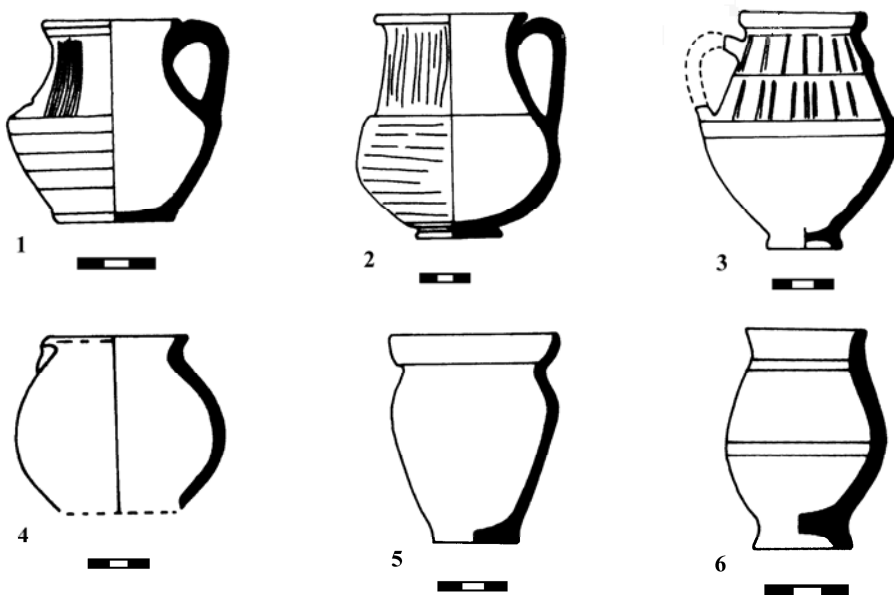

Fig. 160. Căni (2), cănițe (1, 3-6). 1. Sărăteni T 3 M 10; 2, 4. Holmskoe M 22; 3. Bârlad – “Depozitul de lemne” M 2; 5. Dubăsarii Vechi T 1 M 9; 6. Ostrivec-Olečina M 3.

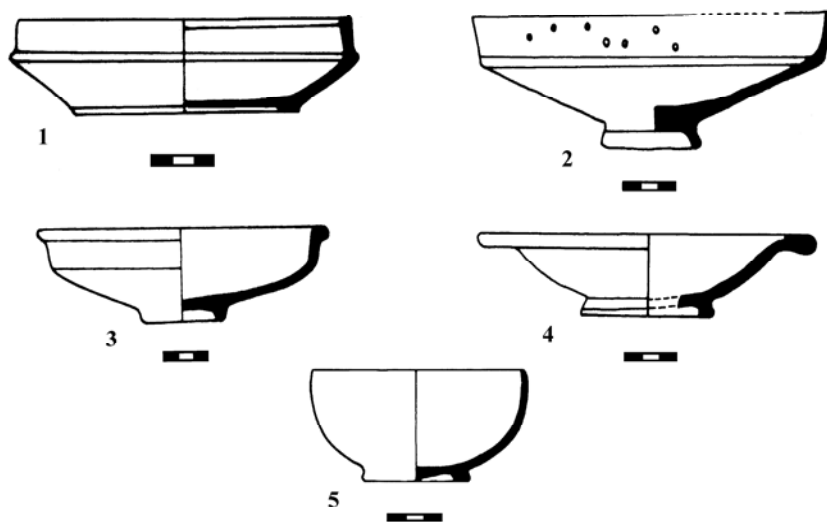

Fig. 161. Străchini (1-3), fărufii (4) și boluri (5) modelate la roată. 1. Șcerbaca T 2 M 1; 2. Duvăsarii Vechi T 1 M 25; 3. Burjakovka M 1; 4. Turlaki T 7 M 1; 5. Tălmaza.

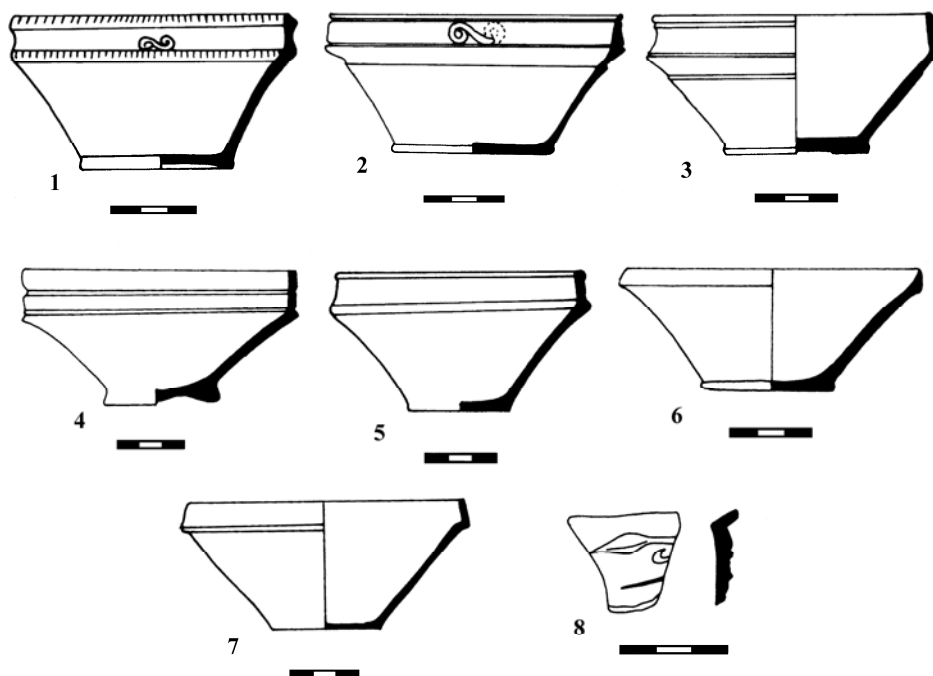

Fig. 162. Boluri (8) și cupe modelate la roată. 1. Hancăuți T 2 M 1; 2. Căndești M 71; 3. Bădragii Vechi T 20 M 1; 4. Bădragii Vechi T 27 M 1; 5. Taraclia II T 2 M 9; 6. Tochile- Răducani T 2 M 4; 7. Obileni T 5 M 2; 8. Turlaki T 7 M 1.

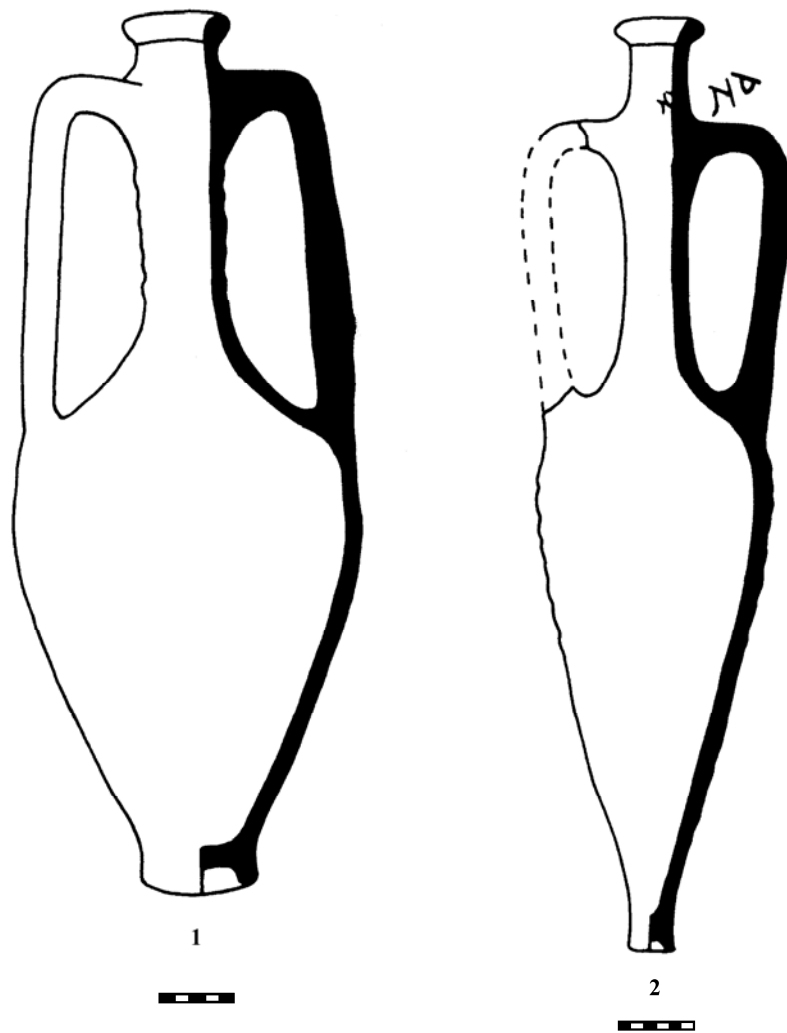

Fig. 163. Amfore. 1. Porogi T 2 M 1; 2. Czaclia T 10 M 1

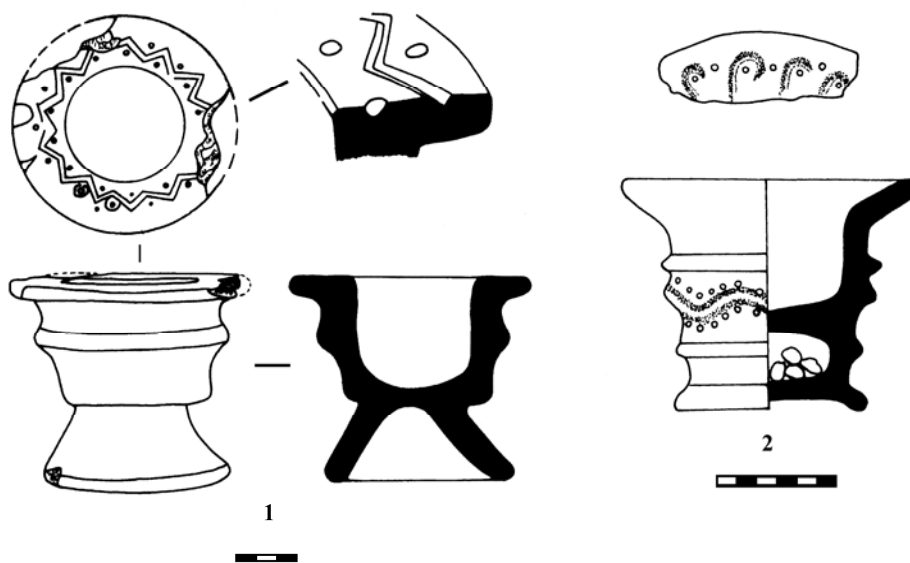

Fig. 164. Afumători. 1. Porogi T 2 M 2; 2. Bădragii Vechi T 27 M 1.

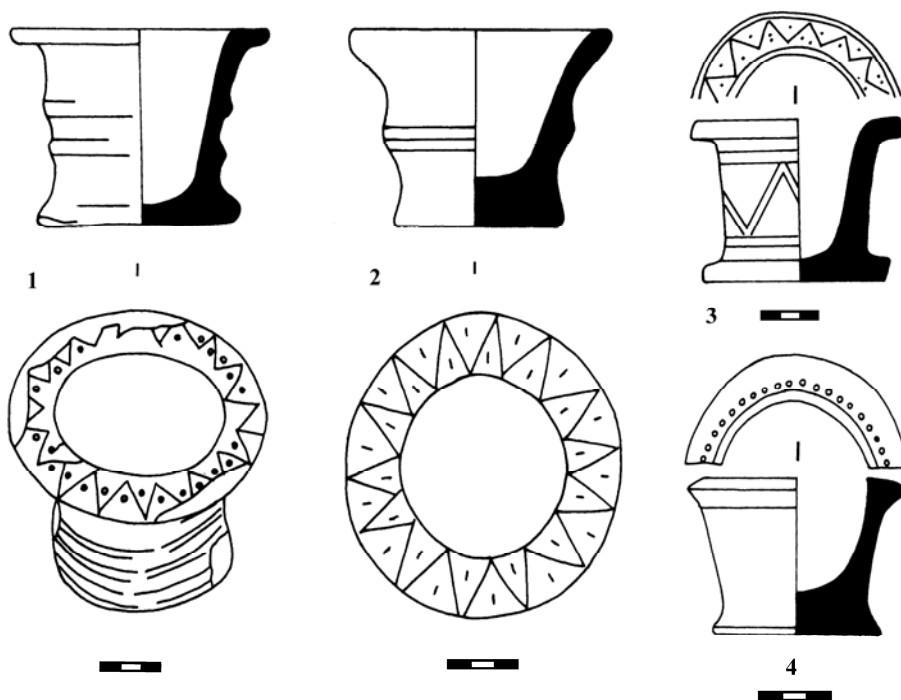

Fig. 165. Afumători. 1. Vaslui M 1; 2. Nord-vestul Mării Negre (după Dzygovskij 1993); 3. Ust'-Kamenka T 50 M 1; 4. Ust'-Kamenka T 54 M 1 (după Kostenko 1993).

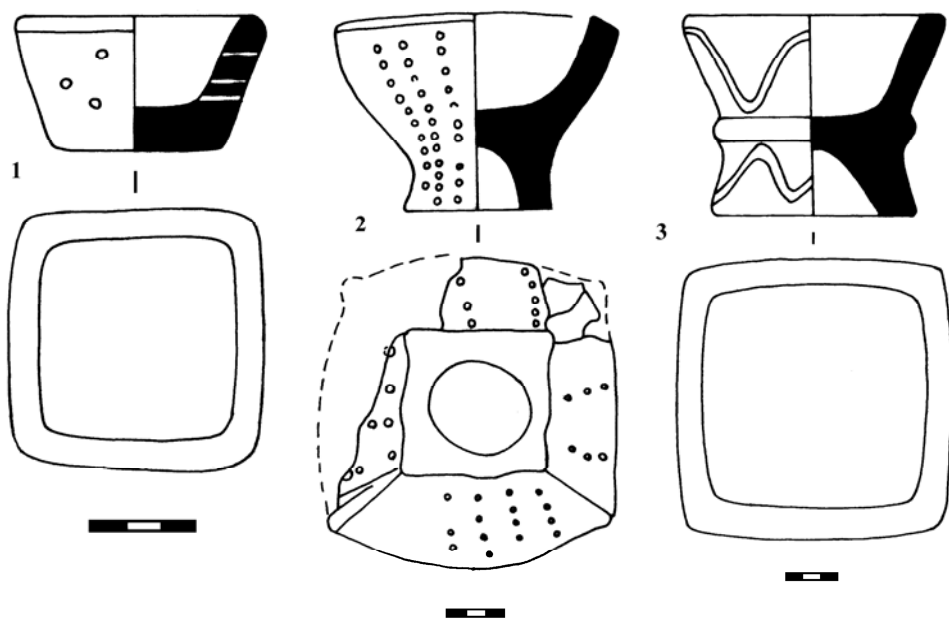

Fig. 166. Afumători. 1, 3. Turlaki T 7 M 1; 2. Beloles'e T 9 M 1.

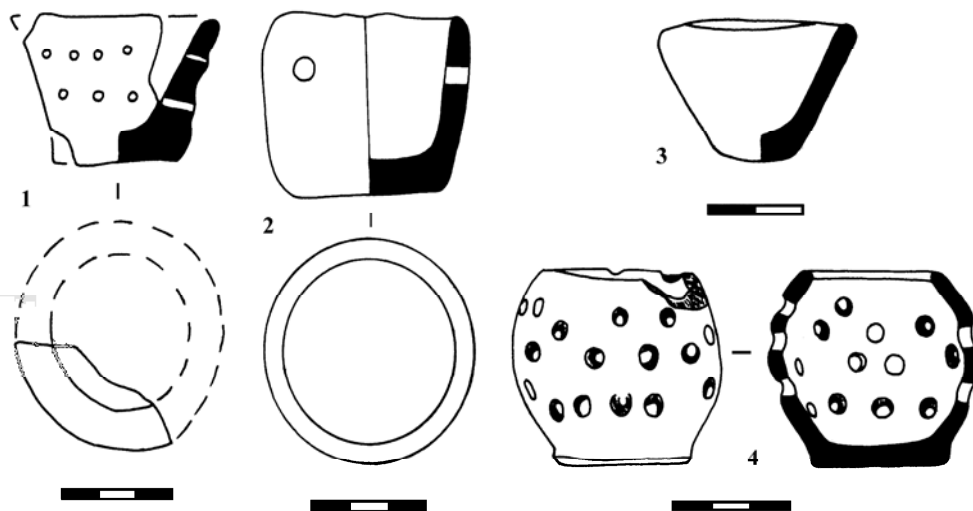

Fig. 167. Afumători. 1. Beloles'e T 9 M 1; 2. Mihajlovka T 3 M 3; 3. Vaslui M 1; 4. Porogi T 2 M 2.

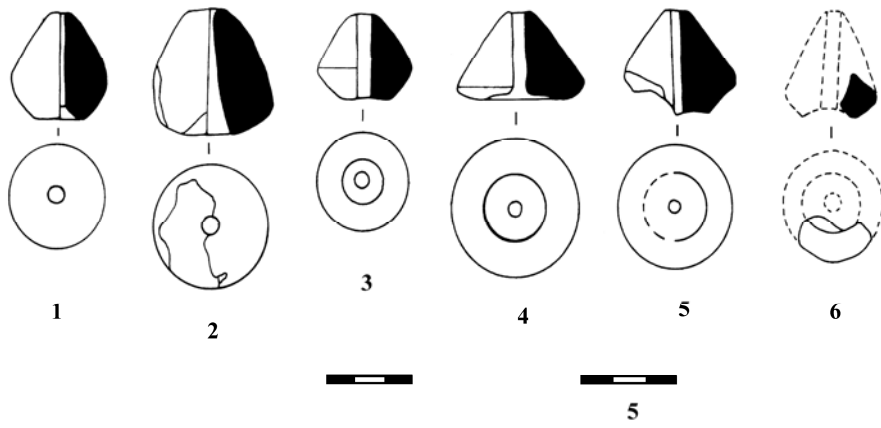

Fig. 168. Fusaiole. 1. Sărăteni T 3 M 10; 2. Giurcani T 2 M 1; 3. Bădragii Vechi T 27 M 1; 4. Bădragii Vechi T 32 M 2; 5. Traclia II T 17 M 11; 6. Bădragii Vechi T 25 M 3.

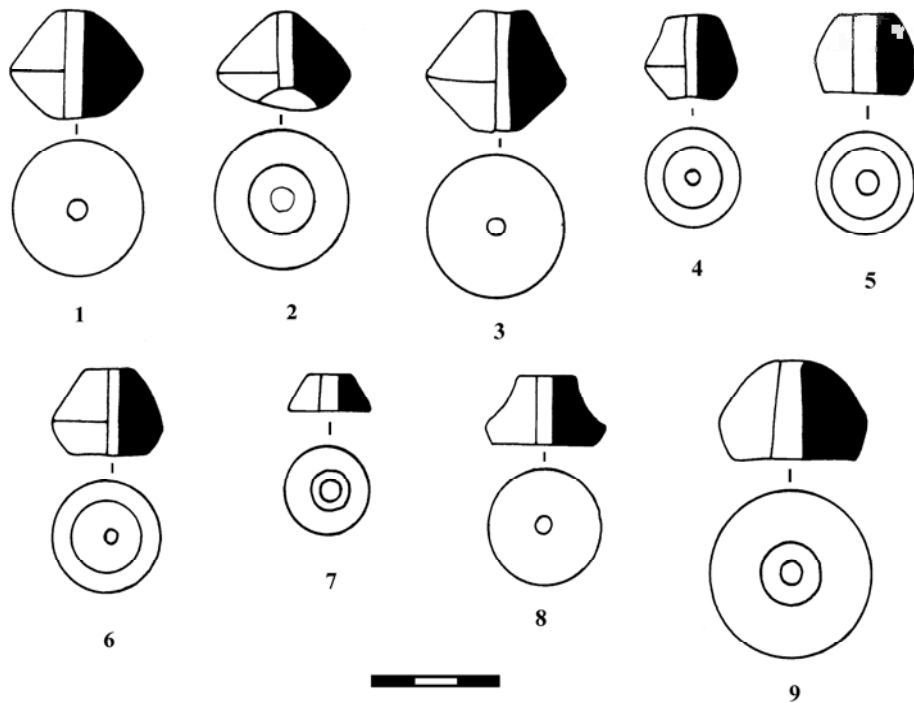

Fig. 169. Fusaiole. 1. Dubăsarii Vechi T 1 M 9; 2. Anenii Noi; 3. Taraclia M 10; 4. Majaki T 5 M 3; 5. Dubăsarii Vechi T 1 M 9; 6. Hancăuți T 2 M 1; 7. Șcerbaca T 2 M 1; 8. Ostrivec-Verteba M 6; 9. Brăviceni T 22 M 1.

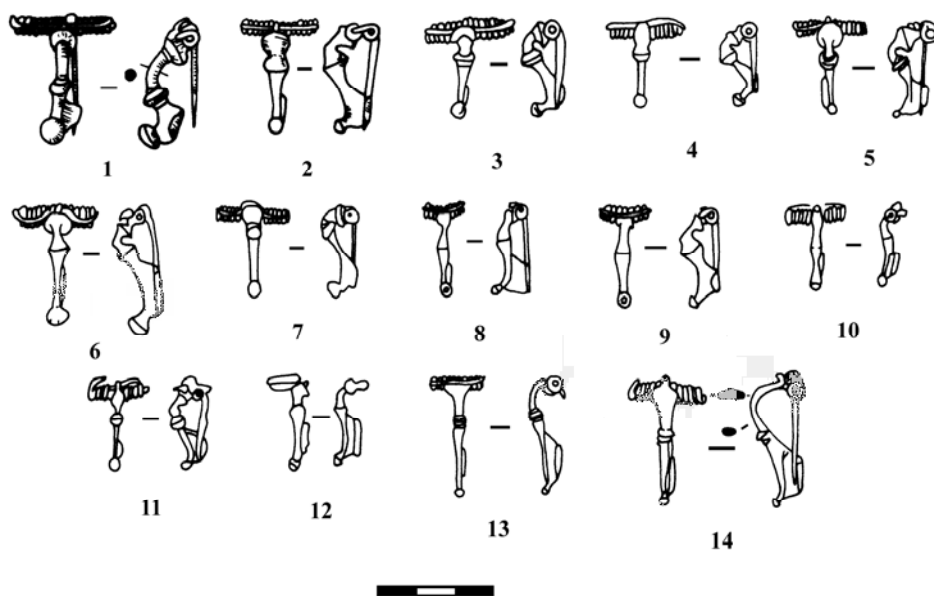

Fig. 170. Fibule. 1. Tutova; 2-4. Căndești M 71; 5. Porogi T 2 M 1; 6. Plavni T 23 M 1; 7. Mărculești T 3 M 13; 8. Șcerbaca T 3 M 3; 9. Dumeni T 9 M 13; 10. Zirnești T 1 M 5; 11. Semenovka T 11 M 1; 12. Codrul Nou T 1 M 1; 13. Hrușca; 14. Porogi T 2 M 2. 2 – argint. 1, 3-14 – bronz.

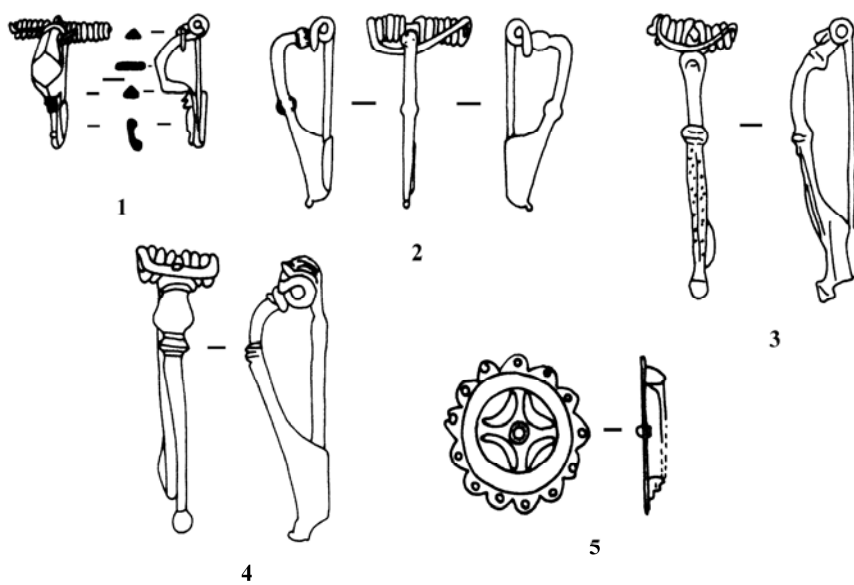

Fig. 171. Fibule. 1. Porogi T 2 M 1; 2. Bădragii Vechi T 27 M 1; 3. Butești; 4. Bădragii Noi T 5 M 2; 5. Olănești T 13 M 3. 1- argint. 2-5 – bronz.

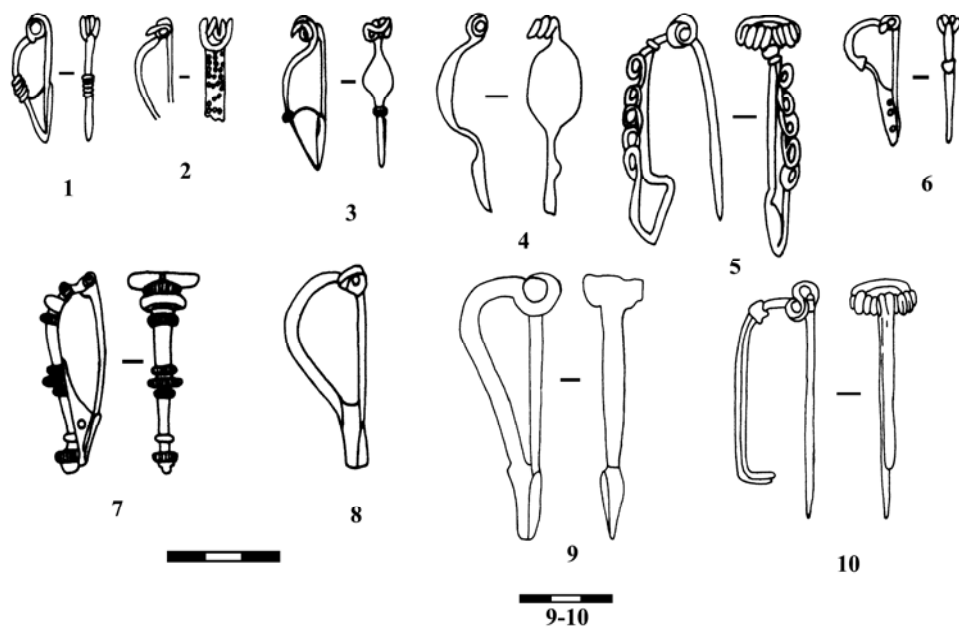

Fig. 172. Fibule. 1. Glubokoe T 2 M 3; 2. Șerbaca T 2 M 1; 3. Mărculești T 3 M 4; 4. Bezeni; 5. Nicolscoe T 1 M 7; 6. Ostrivec-Verteba M 2; 7. Costești T 2 M 1; 8. Dubăsarii Vechi T 1 M 9; 9. Novocotovsc T 1 M 3; 10. Holmskoe M 4. 10 – argint. 1-9 – bronz. 9 – fier.

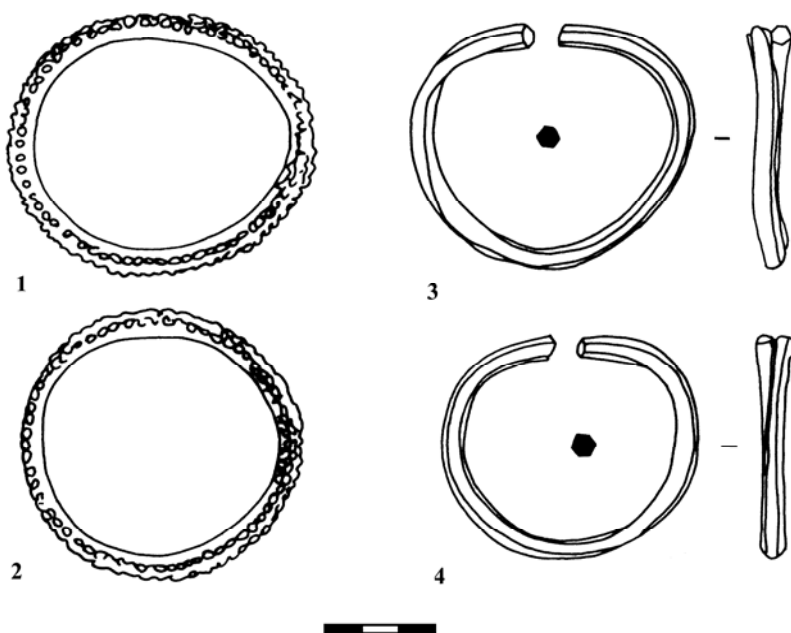

Fig. 173. Brățări. 1-2. Beloles'e T 9 M 1; 3-4. Mihajlovka T 3 M 3. 3-4 – aur. 1-2 – bronz.

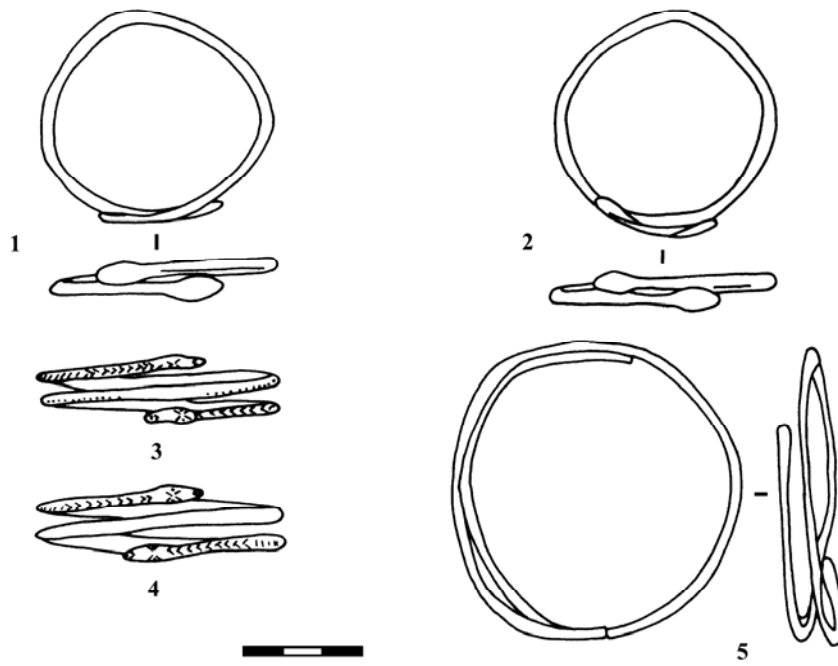

Fig. 174. Brăţări. 1-2. Dubăsarii Vechi T 1 M 9; 3-5. Holmskoe M 4. 3-5 – argint. 1-2 - bronz.

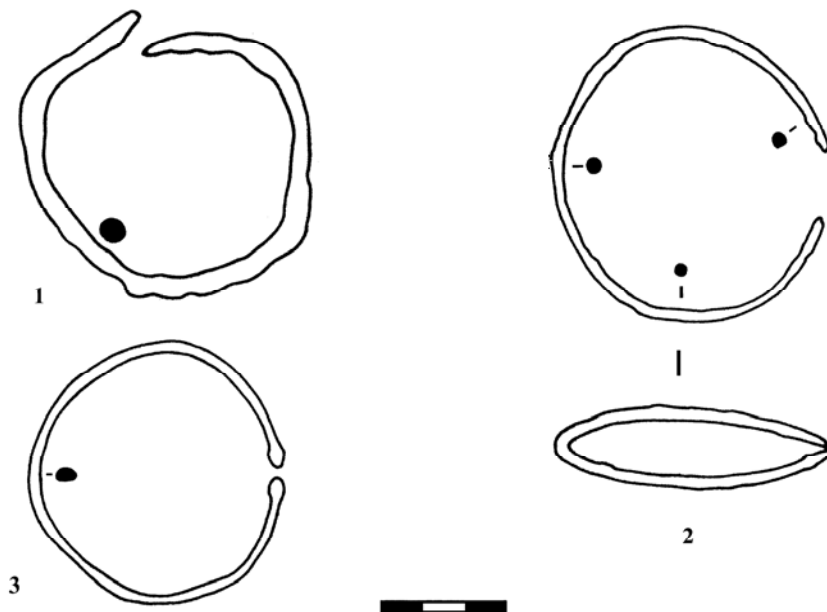

Fig. 175. Brăţări. 1. Giurcani T 1 M 8; 2. Bădragii Vechi T 2 M 1; 3. Selişte M 39. 1-3 – bronz.

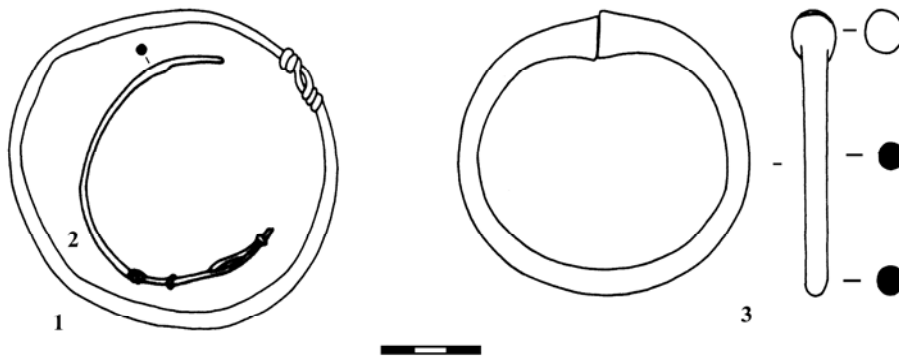

Fig. 176. Brățări. 1. Tutova; 2. Brăviceni T 4 M 1; 3. Porogi T 2 M 1. 3 – aur. 2 – bronz. 1 – fier.

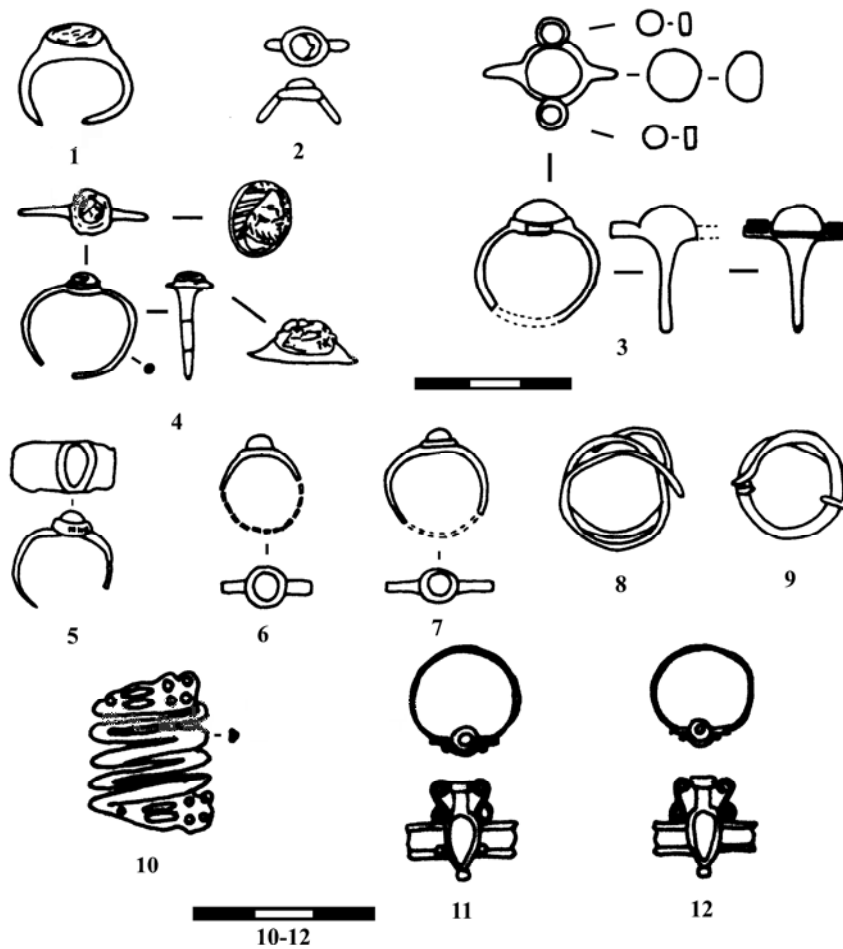

Fig. 177. Inele și verigi (8-9). 1. Mihajlovka T 3 M 3; 2. Giurcani T 1 M 8; 3-4. Porogi T 2 M 2; 5, 8-9. Tutova M 1; 6-7. Bădragii Vechi T 25 M 2; 10-12. Mocra T 2 M 2. 10-12 – aur. 3-4 – argint. 1-2, 5-9 – bronz.

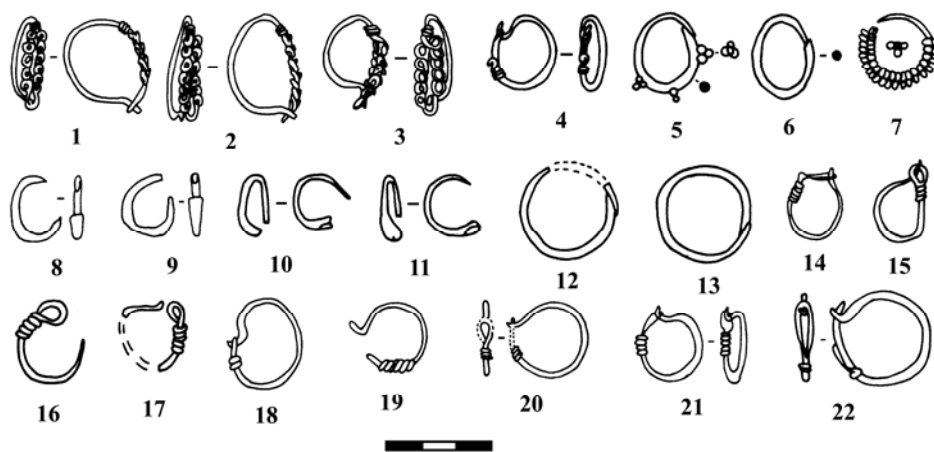

Fig. 178. Cercei. 1-2. Bădragii Vechi T 29 M 13; 3. Bădragii Vechi T 7 M 1; 4. Bădragii Vechi T 7 M 4; 5-6. Brăviceni T 22 M 1; 7. Mihajlovka T 3 M 3; 8-9. Holmskoe M 22; 10-11. Bezeni; 12-13. Višnevoe T 18 M 3; 14. Șerbăca T 2 M 1; 15. Taraclia II T 4 M 6; 16-17. Taraclia M 10; 18-19. Bădragii Vechi T 25 M 2; 20. Giurcani M 3; 21. Hancăuți T 1 M 11; 22. Palanca T 2 M 3. 7 – aur. 5-6, 8-9, 12-13, 14, 18-19, 21 – argint. 1-4, 10-11, 15-17, 20, 22 – bronz.

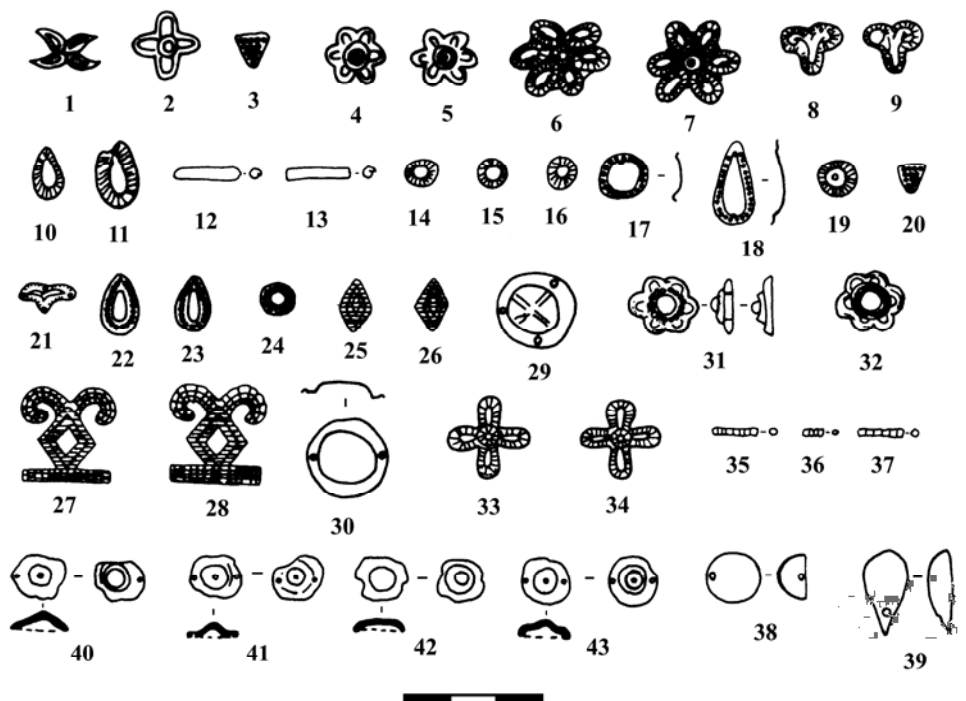

Fig. 179. Aplici vestimentare. 1-3. Mihajlovka T 3 M 3; 4-5. Bădragii Vechi T 7 M 2; 6-16. Beloles'e T 9 M 1; 17-18. Holmskoe M 22; 19-21. Turlaki T 7 M 1; 22-24. Feștelița T 3 M 1; 25-28. Hrușca; 29-30. Holmskoe M 4; 31-39. Porogi T 2 M 2; 40-43. Bădragii Vechi T 25 M 3. 1-39 – aur. 40-43 – bronz.

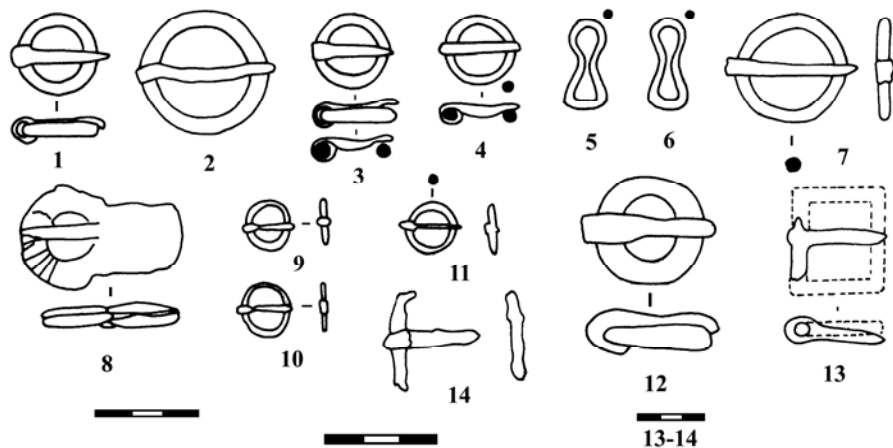

Fig. 180. Catarama. 1. Beloles'e T 3 M 9; 2. Glubokoe T 2 M 3; 3-6. Porogi T 2 M 1; 7, 11. Olănești T 13 M 3; 8. Plavni T 11 M 2; 9-10. Brăviceni T 4 M 1; 12. Beloles'e T 9 M 1; 13. Cazaclia T 10 M 1; 14. Obileni T 5 M 2. 1, 3-7, 9-11 – bronz. 2, 8, 12-14 – fier.

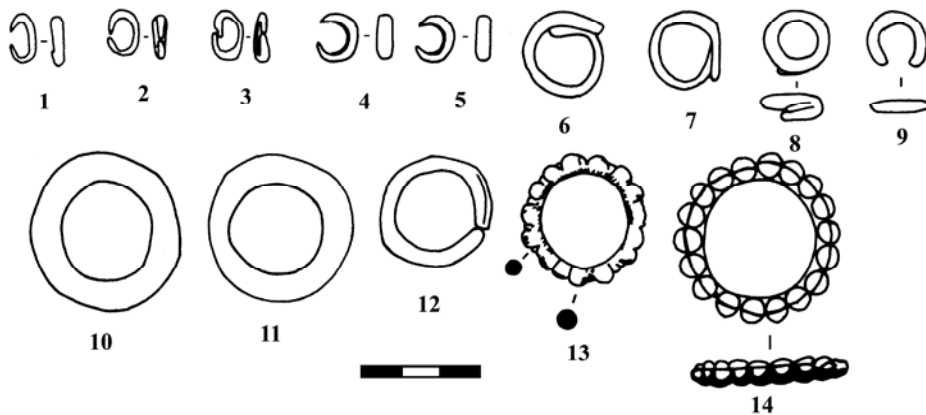

Fig. 181. Verigi. 1-3. Mărculești T 3 M 4; 4-5. Brăviceni T 4 M 1; 6-7. Codrul Nou T 1 M 1; 8-9. Vaslui M 1; 10-11. Beloles'e T 9 M 1; 12. Glubokoe T 2 M 3; 13. Mărculești T 3 M 13; 14. Vișnevoe T 18 M 3. 6-7 – argint. 1-5, 8-11, 13-14 – bronz. 12 – fier.

Fig. 182. Pandantive și mărgelă (3). 1. Brăviceni T 4 M 1; 2. Hrușca; 3, 12-19. Căndești M 71; 4-6. Holmskoe M 4; 7. Mihajlovka T 3 M 3; 8. Nadlimanskoe; 9. Taraclia I T 1 M 3; 10. Giurcani T 1 M 8; 11. Taraclia II T 4 M 6. 1-2, 7, 9 – aur. 3 – argint. 10, 12-19 – bronz. 8 – gagagt. 11 – ceramică.

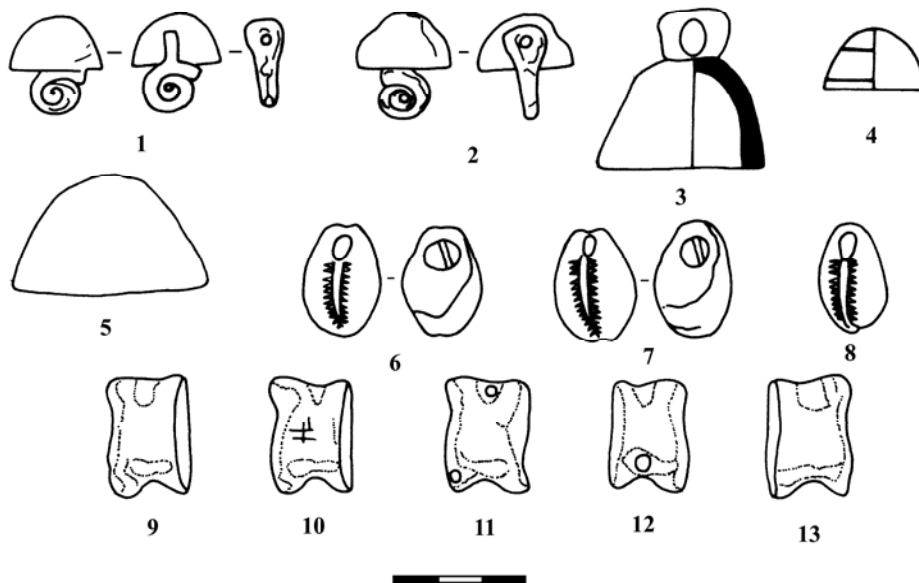

Fig. 183. Clopoței (1-5), cochilii (6-8) și astragale (9-13). 1-2. Giurcani T 1 M 8; 3. Taraclia I T 1 M 1; 4. Taraclia M 11; 5-7. Ștefănești; 8. Taraclia II T 2 M 9; 9-13. Bădragii Vechi T 25 M 4. 1-7 – bronz.

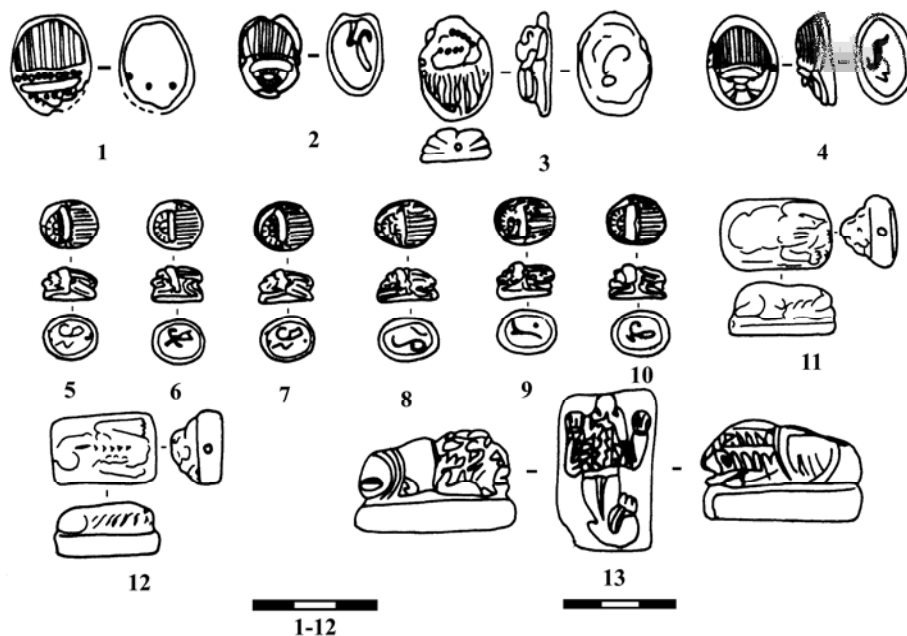

Fig. 184. Scarabei și piese cu reprezentări sculpturale zoomorfe (11-13). 1-2. Taraclia II T 4 M 6; 3. Ștefănești; 4. Semenovka T 14 M 20; 5-10. Vărătic T 2 M 6; 11-12. Giurcani T 1 M 8; 13. Seliște M 39.

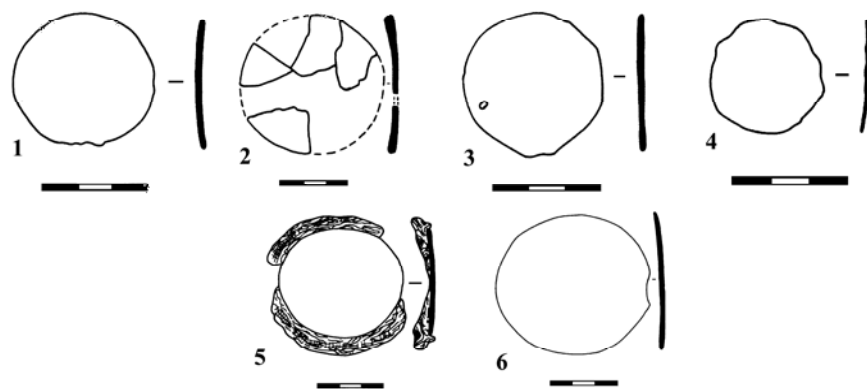

Fig. 185. Oglinzi. 1. Bădragii Vechi T 25 M 2; 2. Anenii Noi; 3. Bădragii Vechi T 25 M 3; 4. Bădragii Vechi T 32 M 2; 5. Sărăteni T 3 M 10; 6. Codrul Nou T 1 M 1.

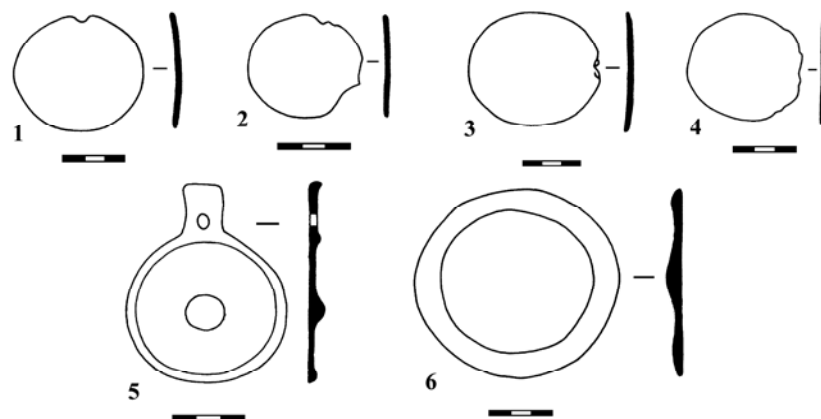

Fig. 186. Oglinzi. 1. Dubăsarii Vechi T 1 M 25; 2. Bursuceni M 6; 3. Costești T 7 M 1; 4. Hancăuți T 1 M 11; 5. Tătărauca Nouă M 1; 6. Dumeni T 14 M 3.

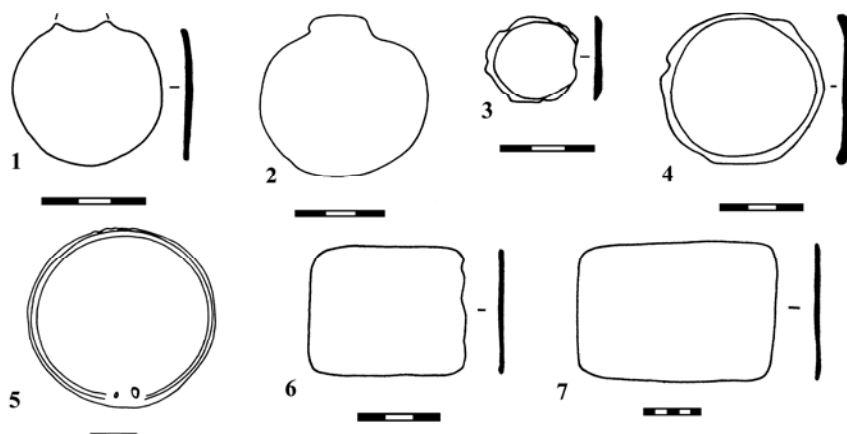

Fig. 187. Oglinzi. 1. Bădragii Vechi T 20 M 1; 2. Palanca T 2 M 3; 3. Taraclia I T 1 M 1; 4. Gradiște T 1 M 9; 5. Bezeni; 6. Brăviceni T 22 M 1; 7. Mihajlovka T 3 M 3.

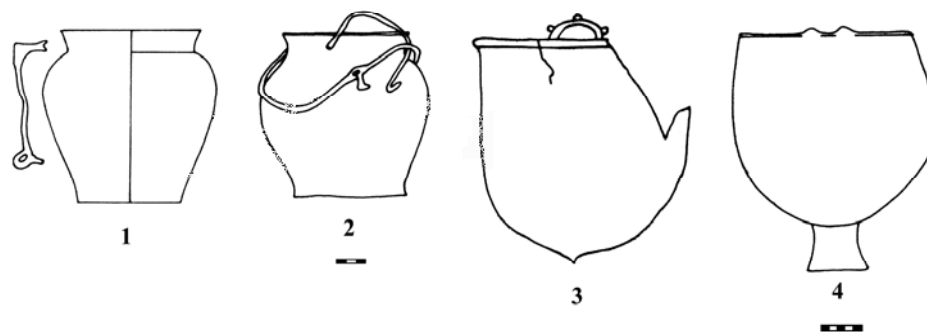

Fig. 188. Situle (1-2); Cazane (3-4). 1. Veseloja Dolina (fără scară); 2. Bădragii Noi; 3. Bubueci (fără scară); 4. Velikoploskoe. 1-4 – bronz.

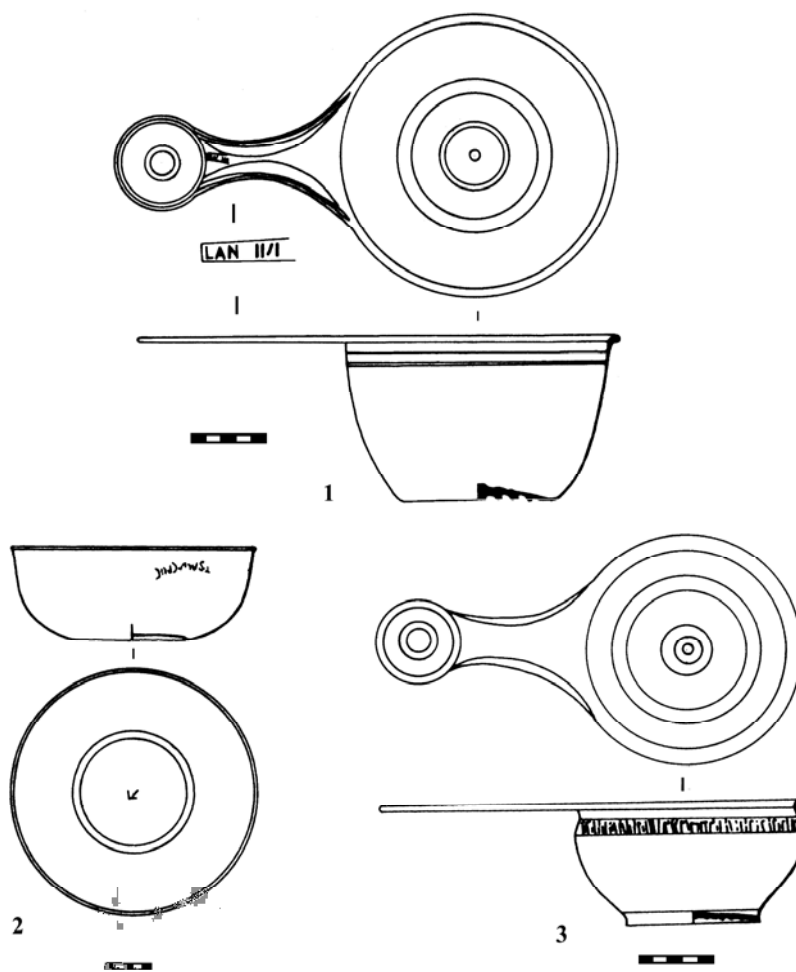

Fig. 189. Caserole (1, 3); Castron (2). 1. Bădragii Vechi T 27 M 1; 2. Cazaclia T 10 M 1; 3. Cuconeștii Vechi T 3 M 1. 1-3 – bronz.

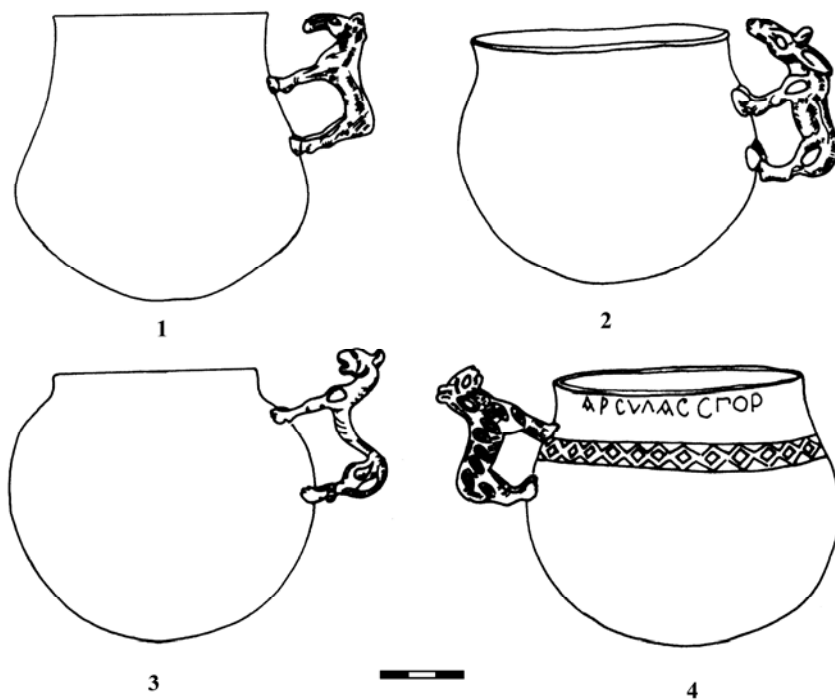

Fig. 190. Cupe din argint. 1. Porogi T 2 M 1; 2. Hohlač; 3. Vysočino; 4. Migulinsk (după Simonenko, Lobaj 1991).

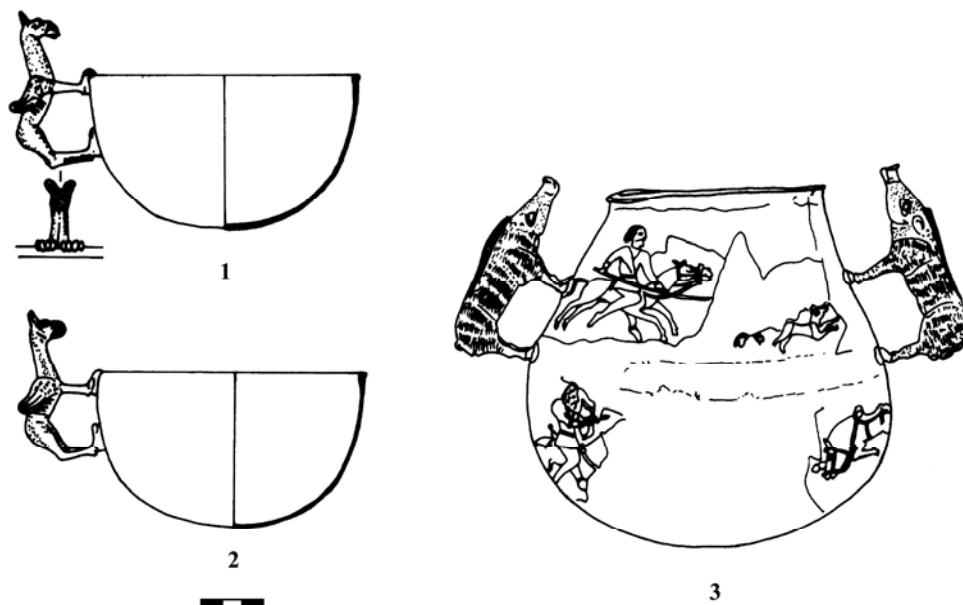
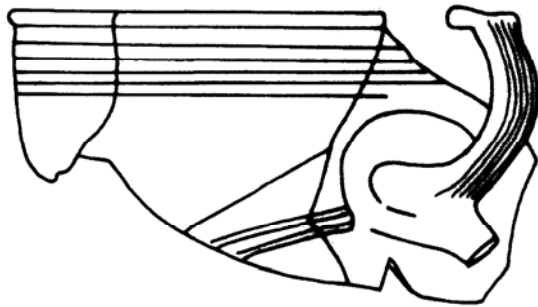
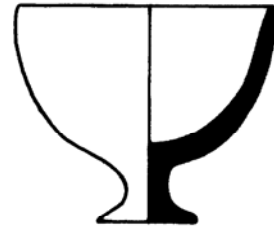

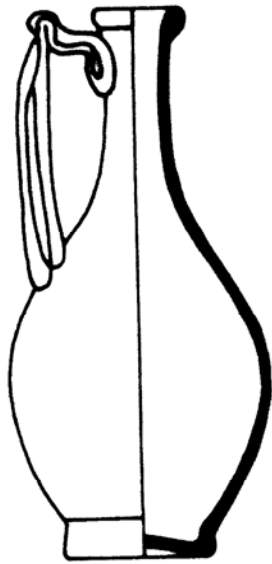
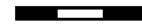
Fig. 191. Cupe din argint. 1-2. Berdija (după Mordvinceva, Sergackov 1995); 3. Kosika (după Trejster 1994).

1

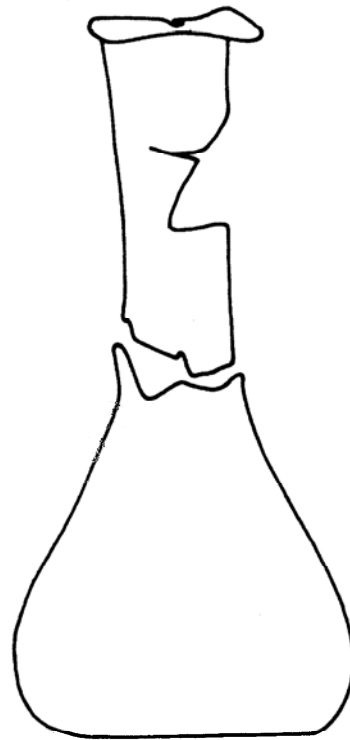
2

3

4

5

1, 4-5

Fig. 192. Vase de sticlă. 1. Beloles'e T 9 M 1; 2-3. Mihajlovka T 3 M 3; 4. Bădragii Noi T 5 M 2; 5. Tochile-Răducani T 2 M 4.

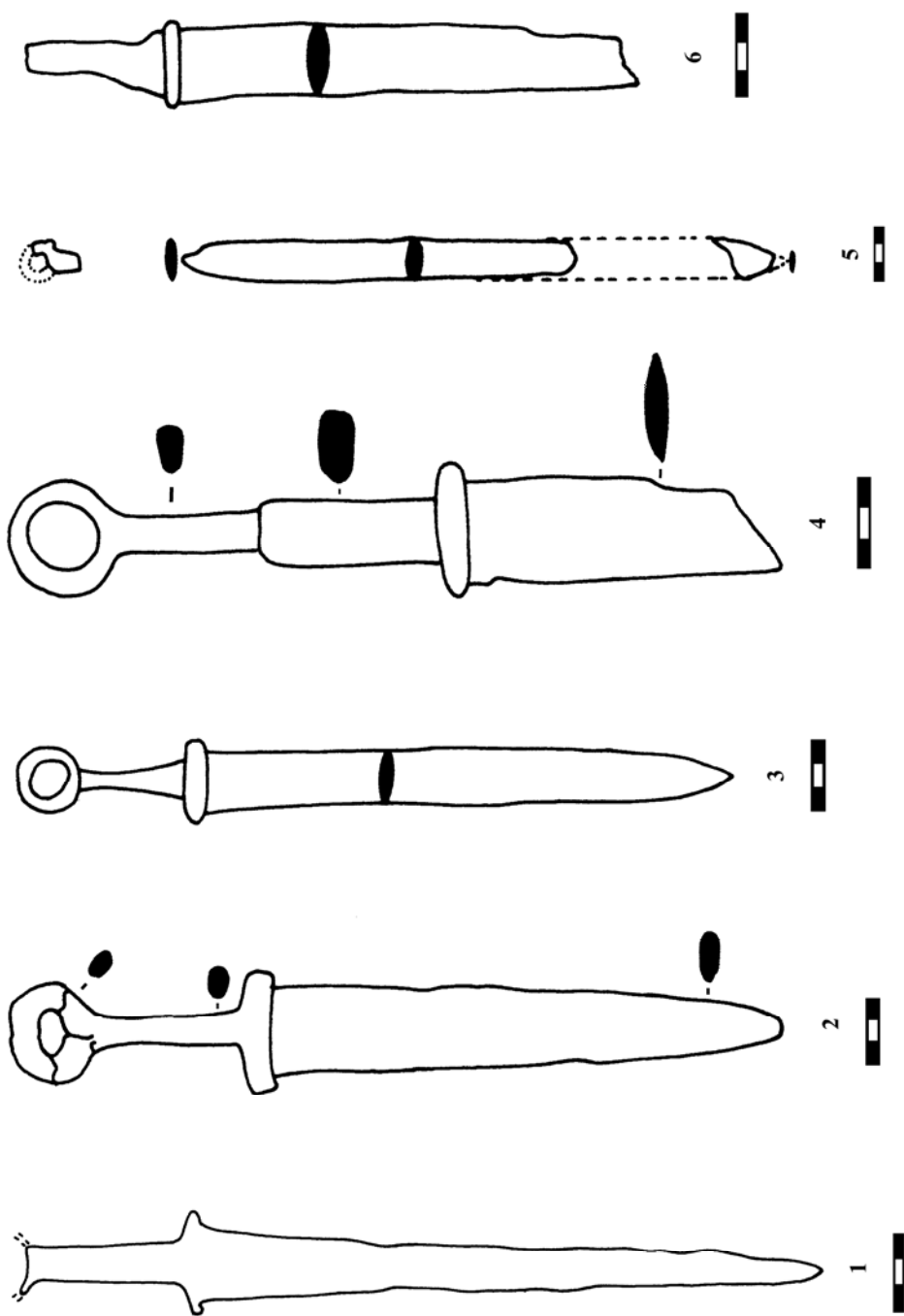

Fig. 193. Spade și pumnale. 1. Ostrivec-Verteba M 2; 2. Czacia T 10 M 1; 3. Dumeni T 9 M 13; 4. Plavni T 23 M 1; 5. Brăviceni T 4 M 1; 6. Beșalma T 1 M 8.

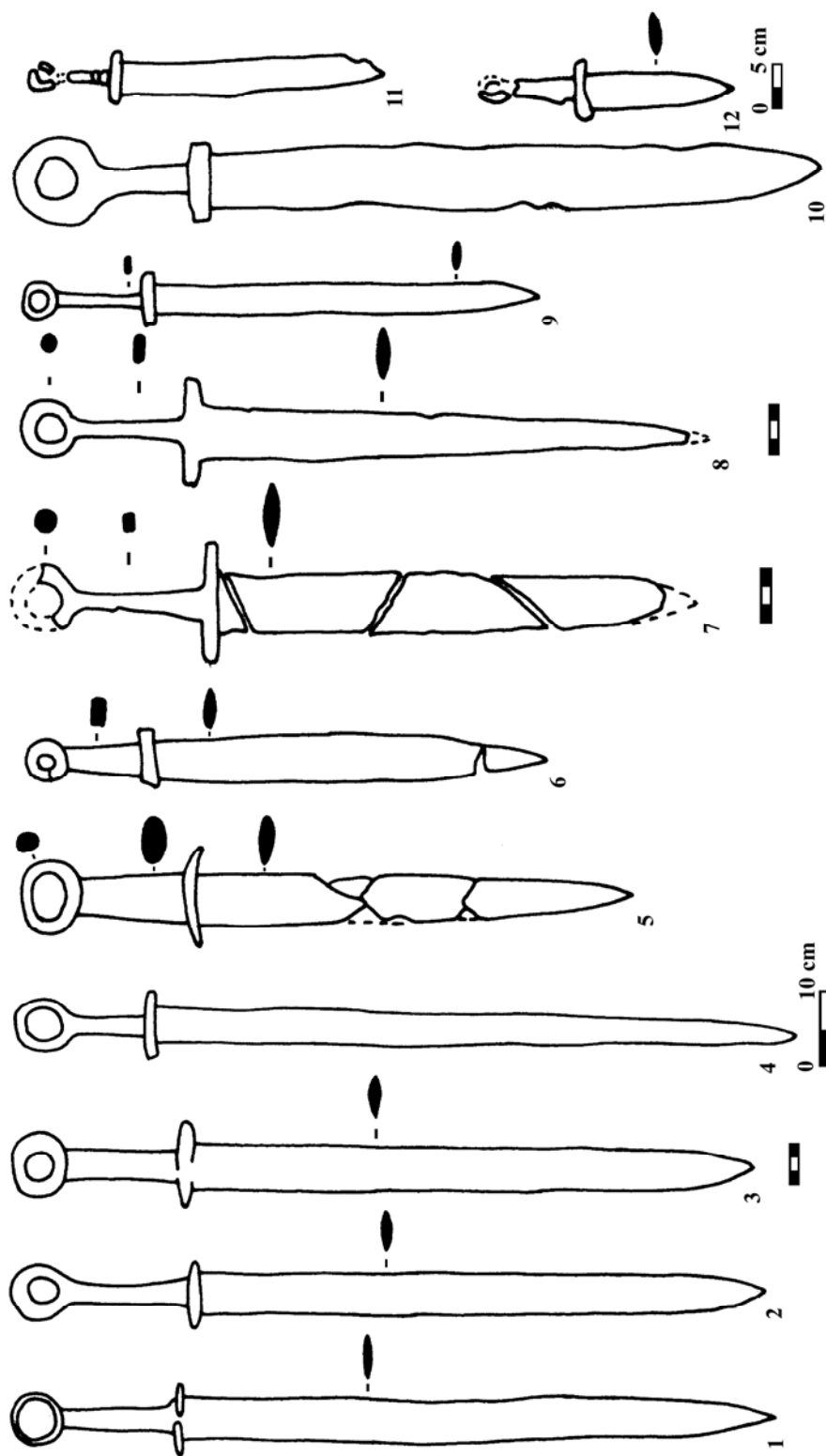

Fig. 194. Spade și pumnales. 1. Tecuța; 2. Dneprostroj T 26 M 6; 3. Novoflippovka T 2 M 1 grupa de vest (după Simonenko 1984); 4. Politodel'skoe T 19 M 26 (după Hazanov 1971); 5. Ust'-Kamenka T 32 M 1; 6. Ust'-Kamenka T 62 M 1 (după Kostenko 1993); 7. Bădragii Noi M 1; 8. Bădragii Noi M 2 (după Kurčatov, Simonenko, Čirkov 1995); 9. Țepu (după Bichir 1993); 10. Căzănești (după Bichir 1977); 11. Central'nyj VI T 16 M 8 (după Bezuglov 1988); 12. Kobjakovo T 5 M 1 (după Guguev, Bezuglov 1990).

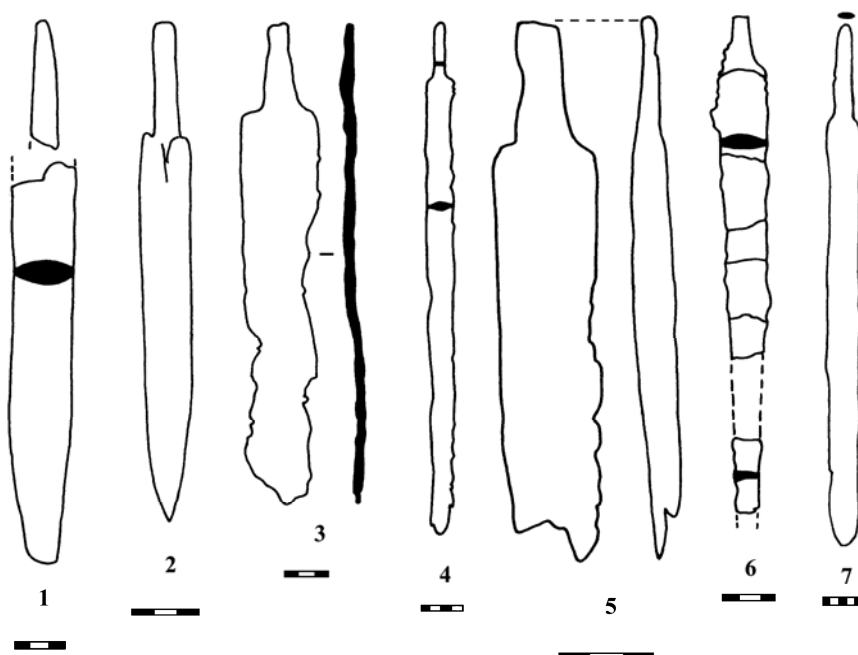

Fig. 195. Spade. 1. Beloles'e T 3 M 9; 2. Olănești T 13 M 3; 3. Bursuceni; 4. Bădragii Vechi T 29 M 12; 5. Vaslui M 1; 6. Anenii Noi; 7. Bădragii Noi T 2 M 1.

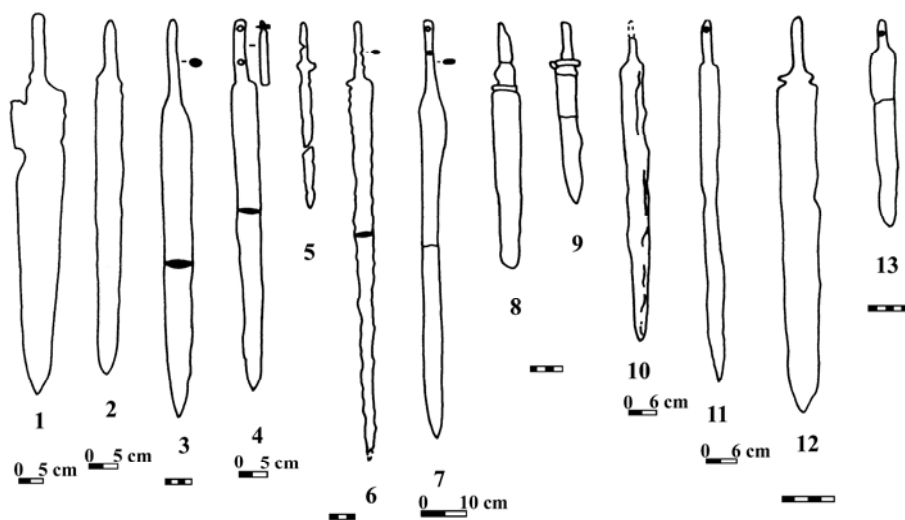

Fig. 196. Spade și pumnale. 1. Kalančak T 4; 2. Ust'-Kamenka T 1 M 33 (după Simonenko 1984); 3. Ust'-Kamenka T 37 M 1 (după Kostenko 1993); 4. Kobjakovo T 5 M 1 (după Guguev, Bezuglov 1990); 5-6. Bădragii Noi M 7 (după Kurčatov, Simonenko, Čirkov 1995); 7. Central'nyj VI T 16 M 8 (după Bezuglov 1988); 8. Primorsk T 2 M 1; 9. Primorsk T 1 M 52 (după Simonenko 1984); 10. Brilevka T 16 M 1 (după Simonenko 1993); 11. Kalinovka T 40; 12. Novokorsunskaja; 13. Abganery T 2 (după Hazanov 1971).

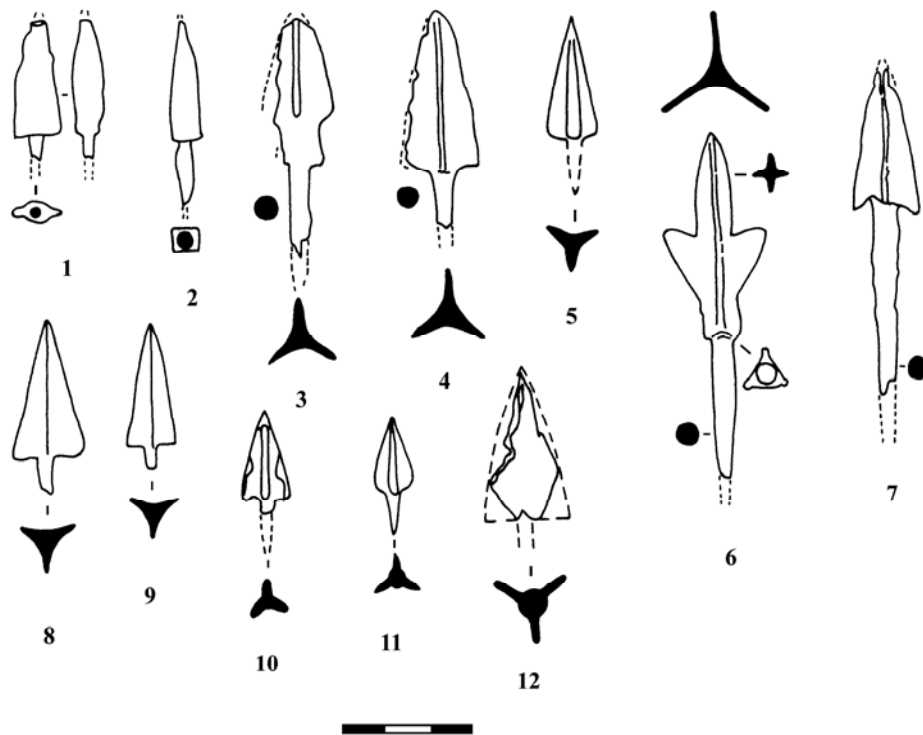

Fig. 197. Vârfuri de săgeți. 1.4, 6-7. Porogi T 2 M 1; 5. Dumeni T 9 M 13; 8-9. Czaclia T 10 M 1; 10. Semenovka T 11 M 1; 11. Beloles'e T 3 M 9; 12. Olănești T 13 M 3. 10 – bronz. 1-9, 11-12 – fier.

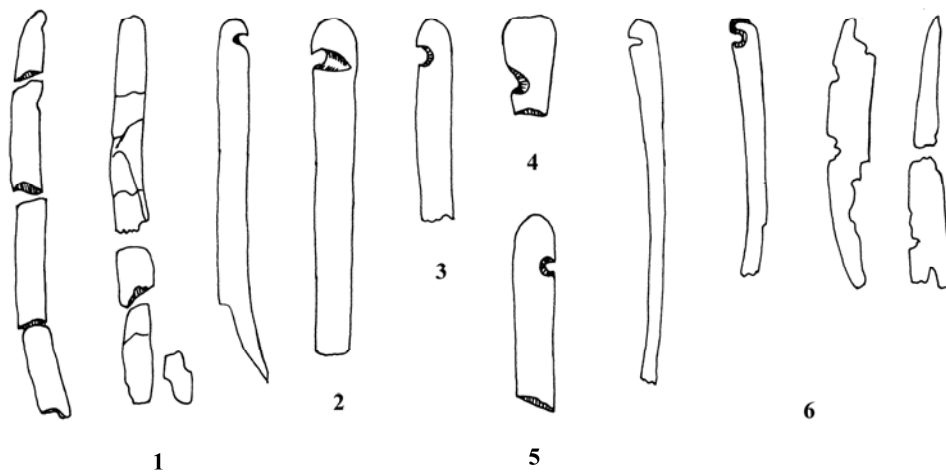

Fig. 198. Plăcuțe de arc din os din lumea sarmatică. 1. Susly T 51; 2. Kalinovka T 36 M 1; 3. Kalinovka T 7 M 1; 4. Pokrovsk T 18; 5. Ust'-Labinsk T 29; 6. Nižnij Baskunčak T 2 (după Hazanov 1971).

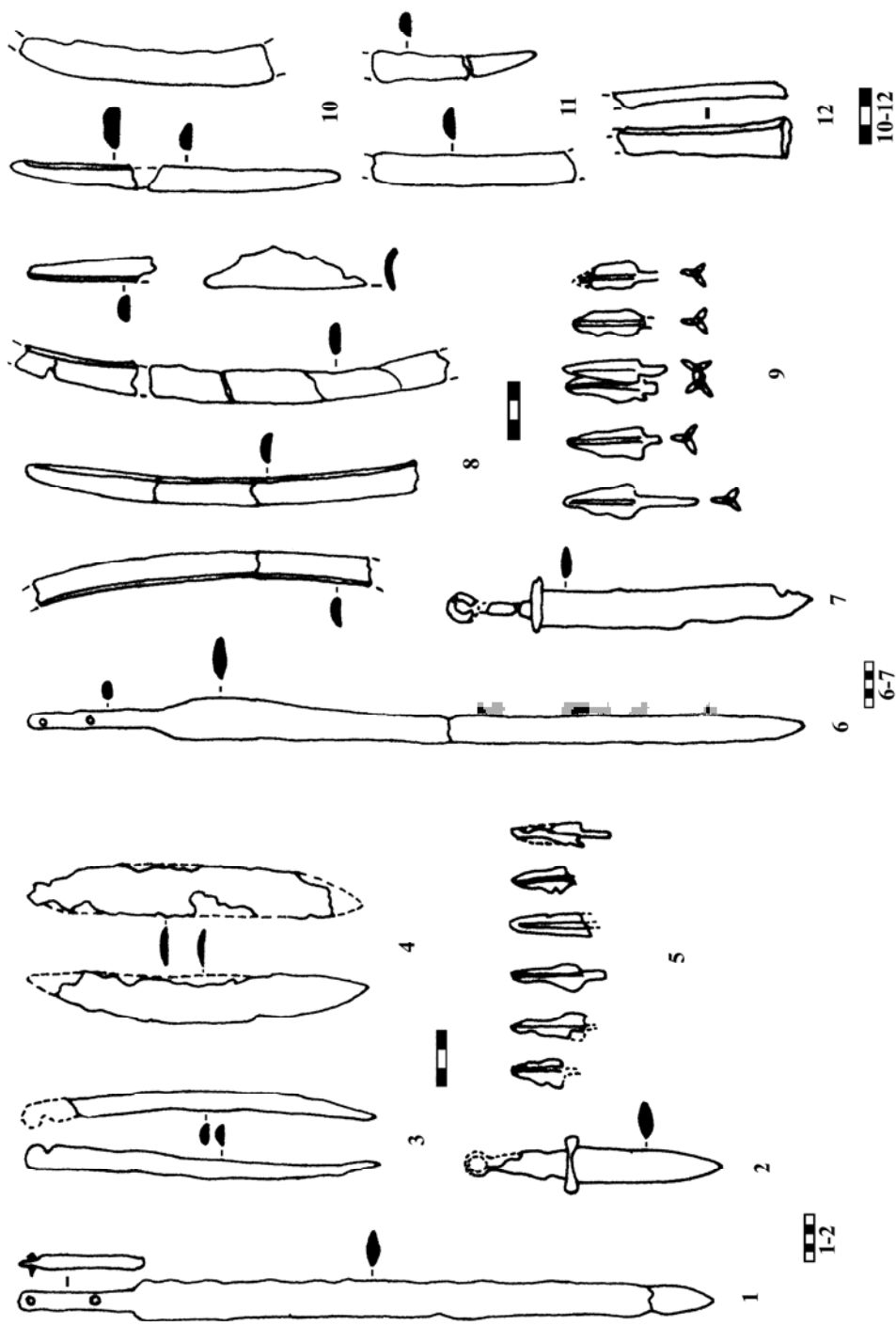

Fig. 199. Plăcuțe de arc din os, vârfuri de săgeți și spade și pumnale. 1-5. Kobjakovo T 5 M 111 (după Guguev, Bezuglov 1990); 6-9. Central'nyj VI T 16 M 8 (după Bezuglov 1988); 10-12. Ciobruți T 2 M 1 (după Agul'nikov 1997).

Fig. 200. Detaliu al stelei lui Athenaios de la Panticapaeum (după Desjatčikov 1972).

Fig. 201. Reprezentarea de pe cupa din argint din mormântul sarmatic de la Kosika (după Trejster 1994).

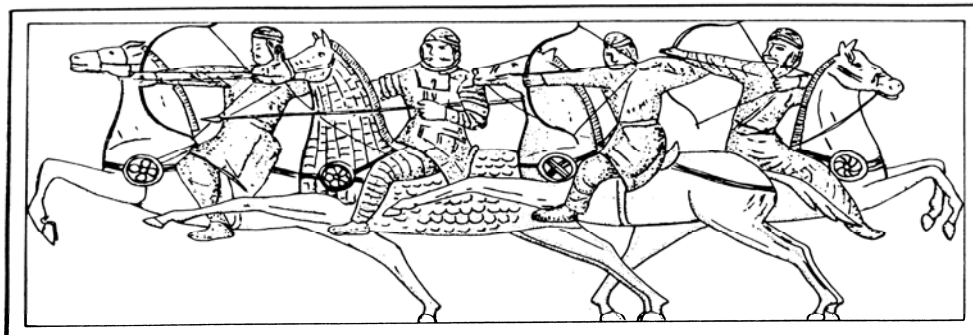

Fig. 202. Reprezentarea de pe relieful din palatul de la Halçajan (după Pugačenkova 1971).

Fig. 203. Reprezentarea catafractarilor sarmați-roxolani pe Columna lui Traian (după Cichorius 1896).

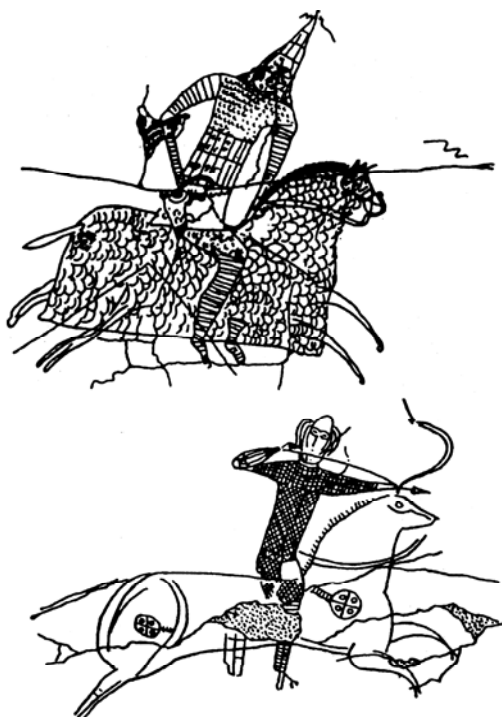

Fig. 204. Reprezentarea de pe graffit-ul de la Dura-Europos (după Hazanov 1971).

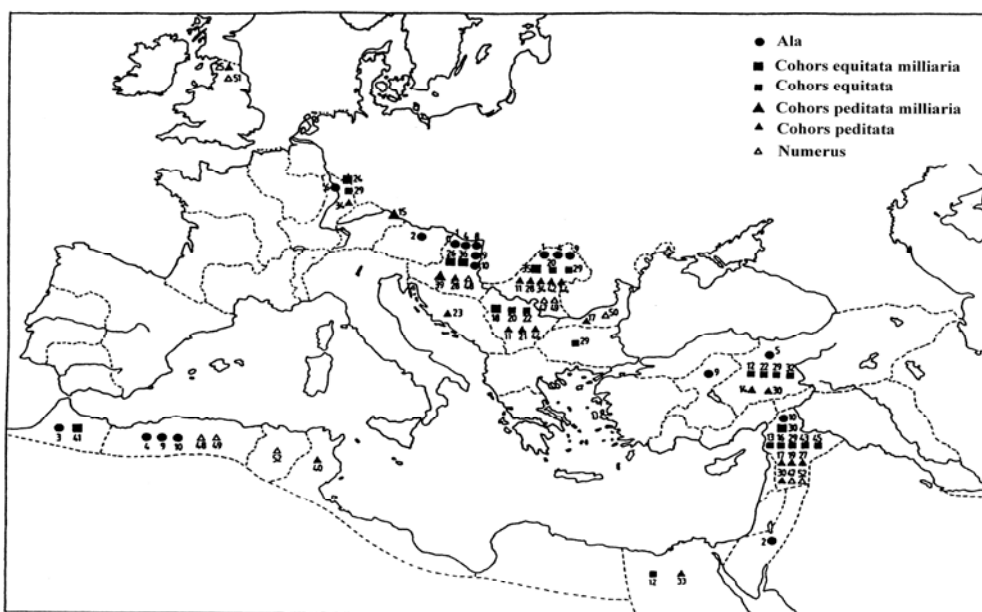

Fig. 205. Amplasarea trupelor de arcași în Imperiul Roman (după Zanier 1988).

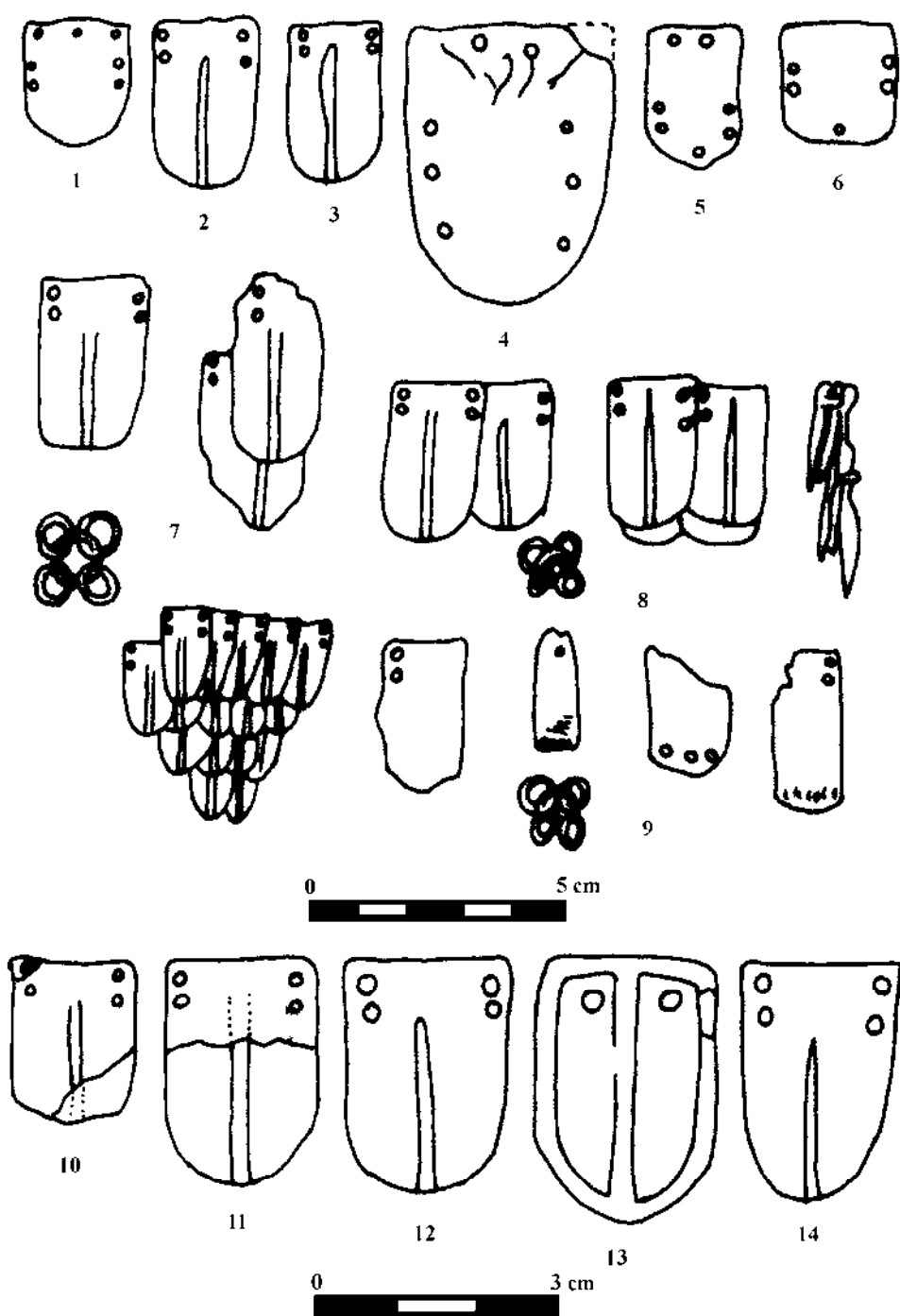

Fig. 206. Solzi de armură. 1. Kazanskaja T 33; 2. Voronežskaja T 18; 3. Kostromskaja T 1; 4-6. Kazanskaja T 8-9; 7. Vozdviženskaja T 1; 8. Zubovsk T 1; 9. Lysaja Gora T 2 (după Hazanov 1971); 10-13. Răcătău (după Beldîman 1989; 14. Șimleul Silvaniei (după Bărcă 1997b).

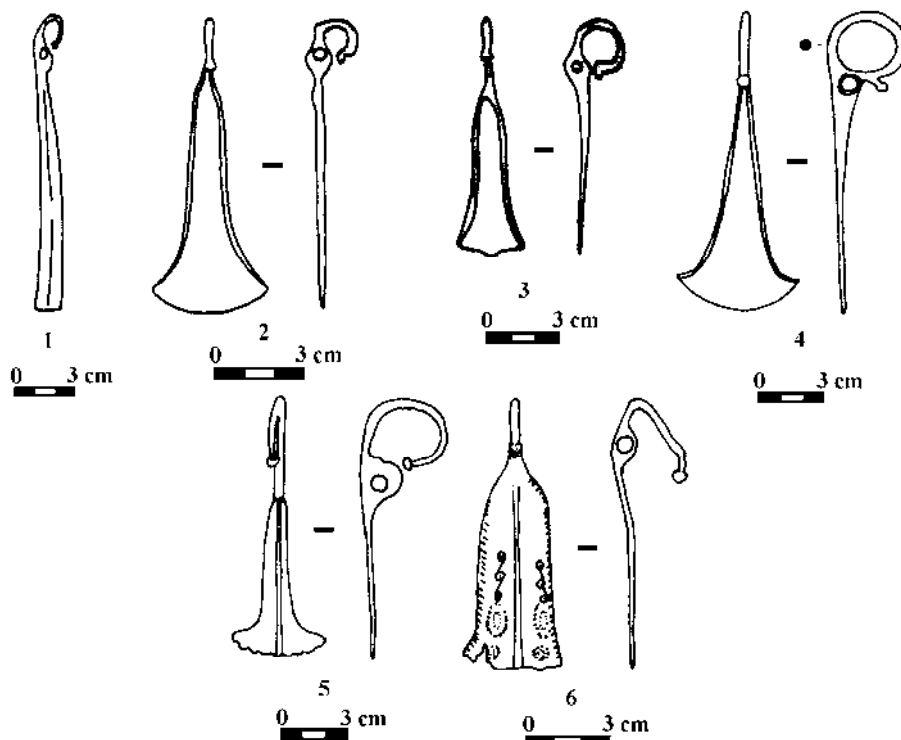

Fig. 207. Aplici frontale. 1. Bădragii Noi; 2-3. Bubucci; 4. Taraclia; 5-6. Velikoploskoc. 1, 6 - argint, 2-5 - bronz.

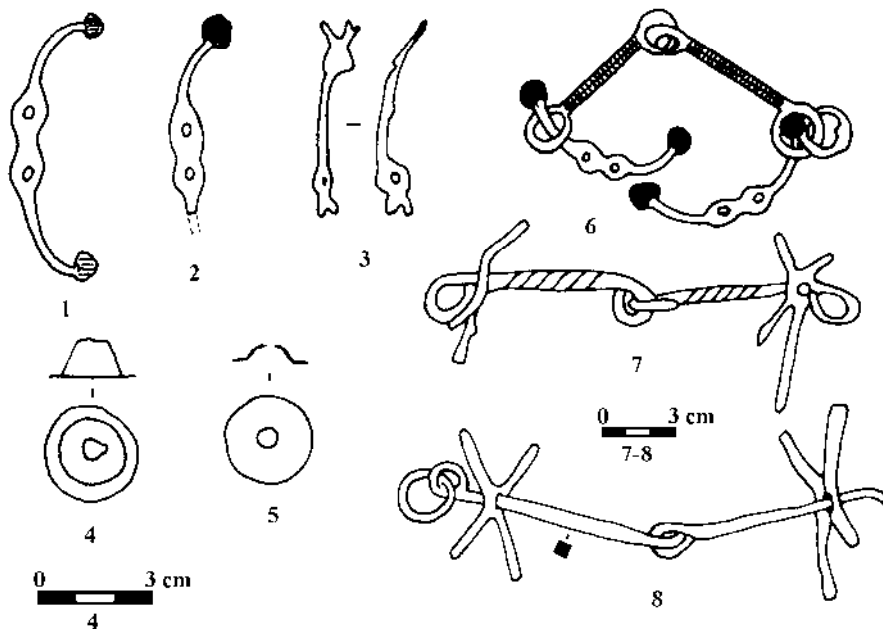

Fig. 209. Psalin (1-3, 6, 7-8); Zăbale (6-8); Aplici de hamașament (4-5). 1-3, 5-6. Veseloja Dolina; 4, 7-8. Velikoploskoc. 4 - argint, 5 - bronz, 1-3, 6-8 fier, 1-3, 5-6 - fără scară.

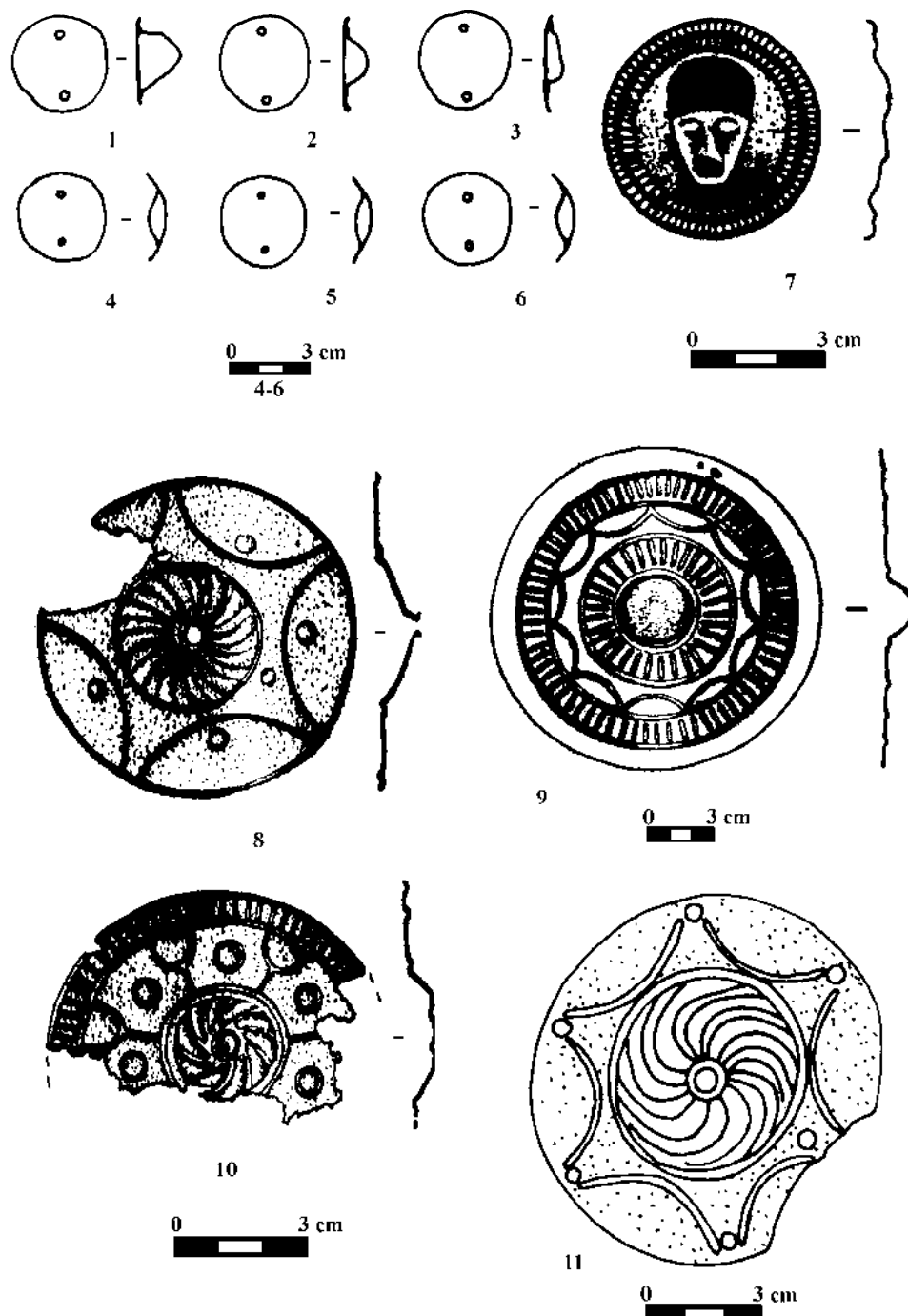

Fig. 208. Aplici de harnașament (1-6); Falere (7-11). 1-3. 8. 10. Veseloja Dolina: 4-6. 11. Bădrăgii Noi; 7. 9. Bubuței. 1-6. 8. 10-11 argint. 7. 9 - bronz. 1-3 - fără scară.

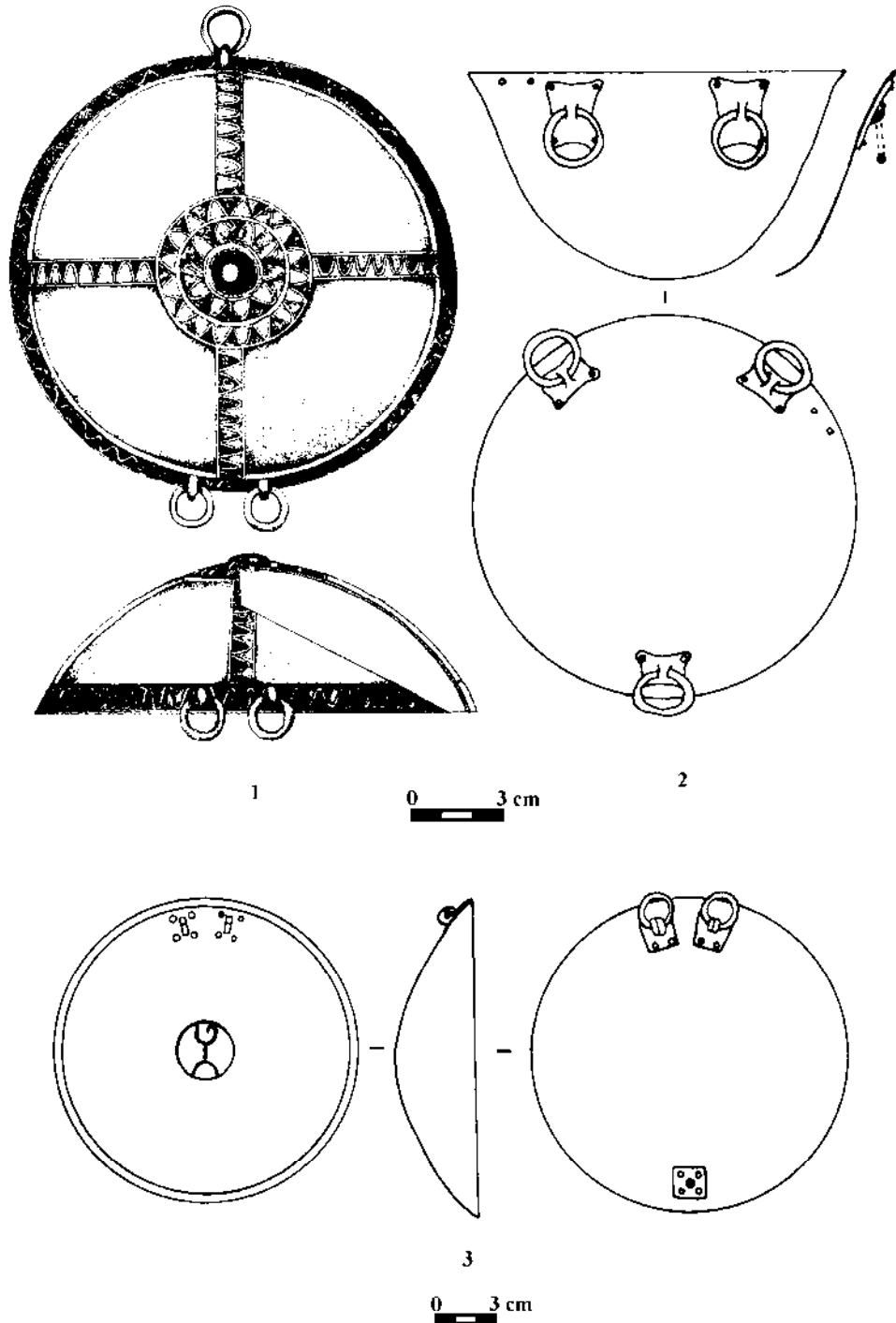

Fig. 210. Falere. 1. Dači (după Bescpalyj 1992). 2. Vesnjanoc (după Simonenko 1997). 3. Hrușca (după Grosu 1986). 1 - aur. 2-3 - argint.

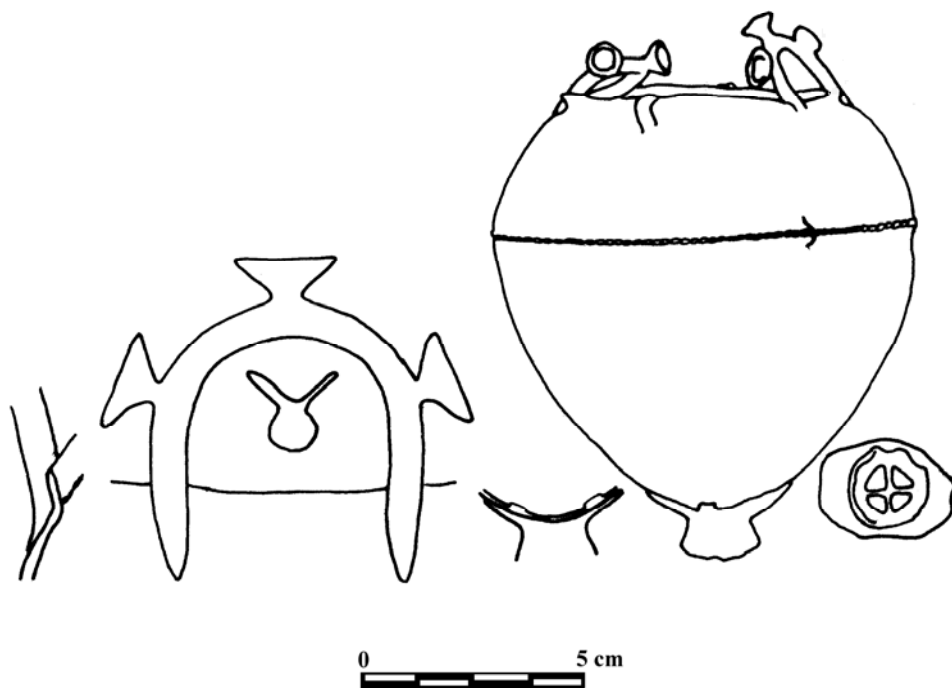

Fig. 211. Cazan sarmatic de bronz de la Piatra Șoimului (Calu) (după Bichir 1993).

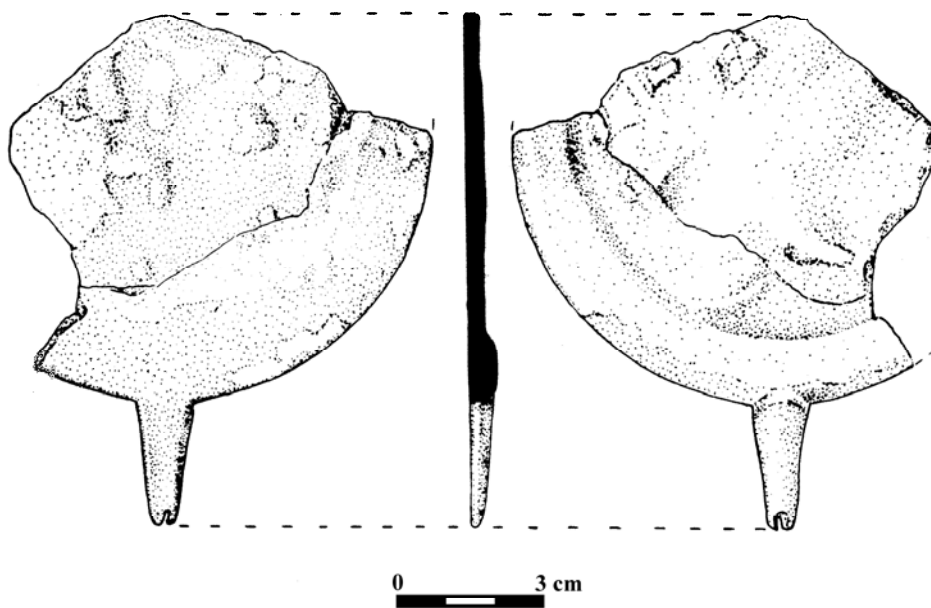

Fig. 212. Oglindă de bronz de la Poiana (după Teodor, Nicu, Țau 1999).

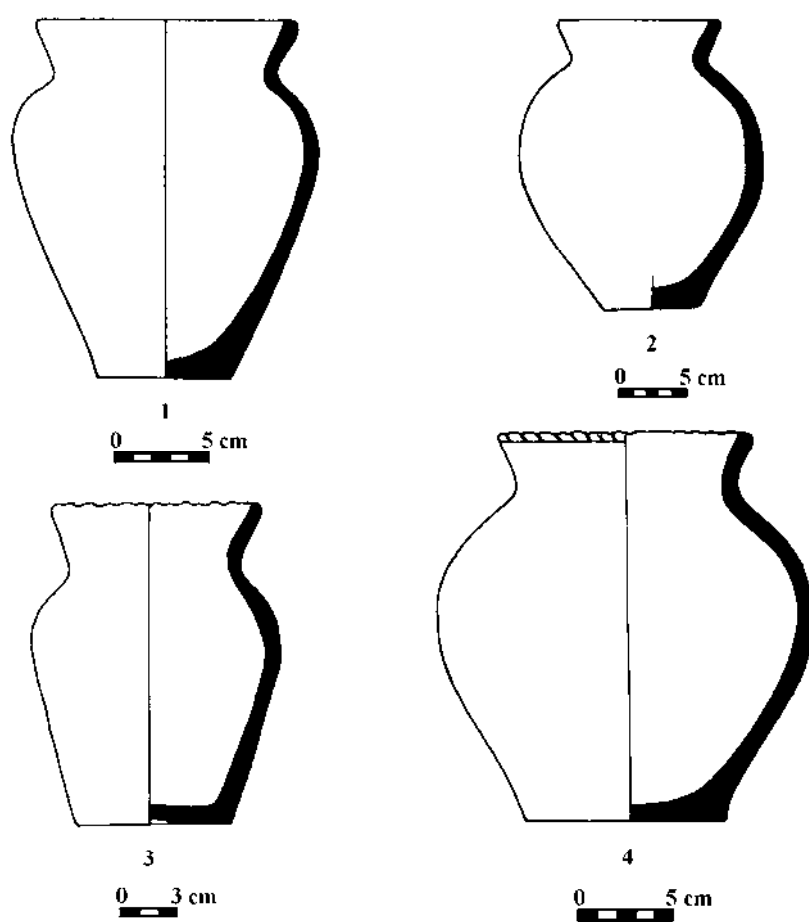

Fig. 213. Descoperiri de vase sarmatice. 1, 4. Răcătău (după Căpitanu 1987); 2. Barboși (după Sanie 1988); 3. Orlovka (după Sîrbu, Bărcă 2000).

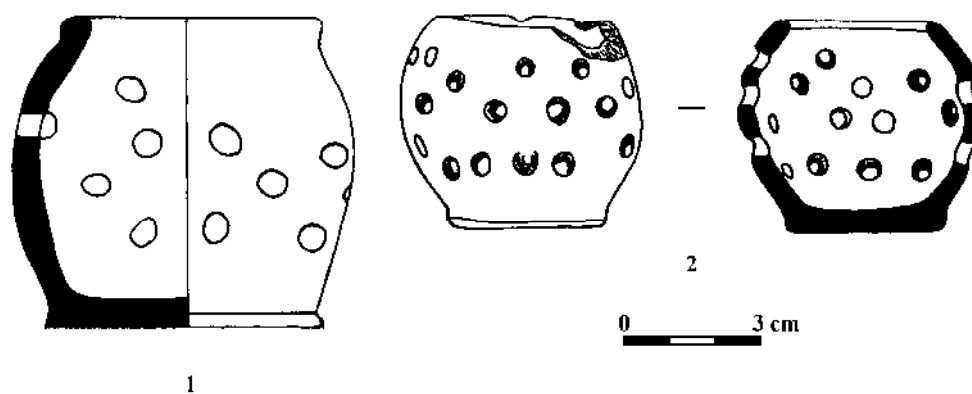

Fig. 214. Afumători. 1. Cetățuia de la Brad (după Ursachi 1995); 2. T 2 M 2 de la Porogi (după Simonenko, Lobaj 1991).

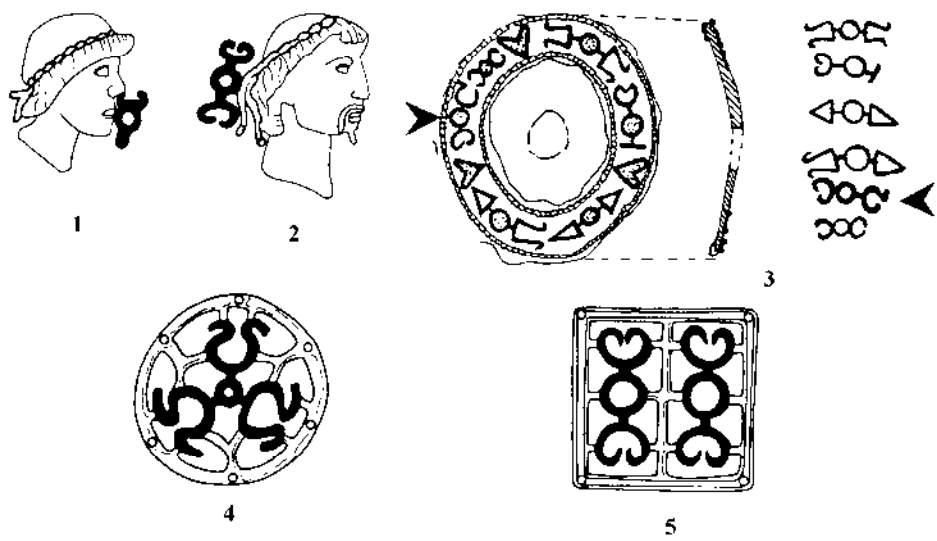

Fig. 215. 1. Semnul de tip tamga de pe monedele regelui Farzoios; 2. Semnul de tip tamga de pe monedele regelui Inismeos; 3. Terminația din aur a mânerului spadei din M 2 din tumulul "Roșova Dragana"; 4-5. Aplici din bronz a căror ornament este format din semne de tip tamga (după Werner 1994).

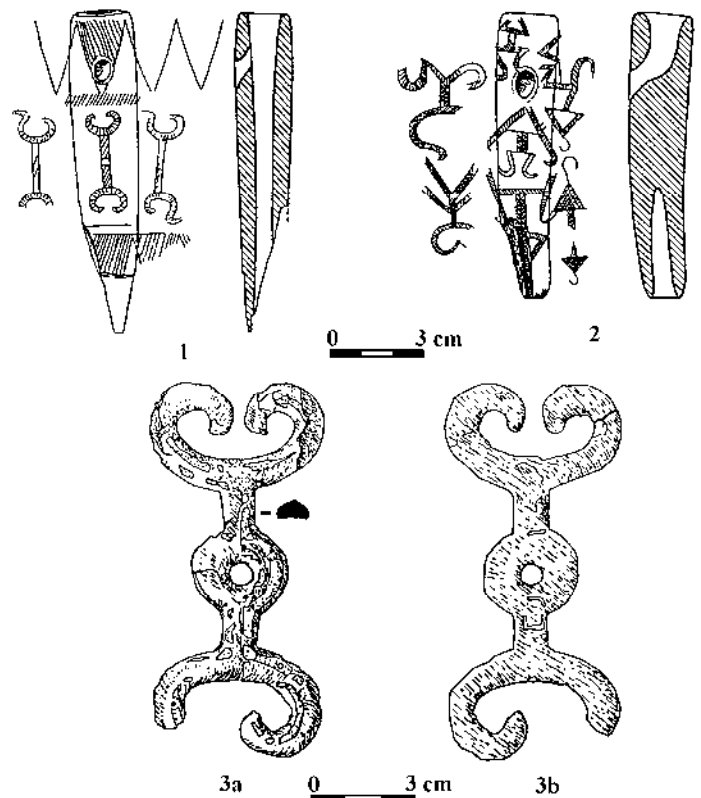

Fig. 216. 1-2. Piese din os cu semne de tip tamga pe ele din așezarea de la Poiana (după Babeș 1999); 3a-b. Gamitură din fier ce are forma unui semn de tip tamga de la Oenița (după Babeș 1999).

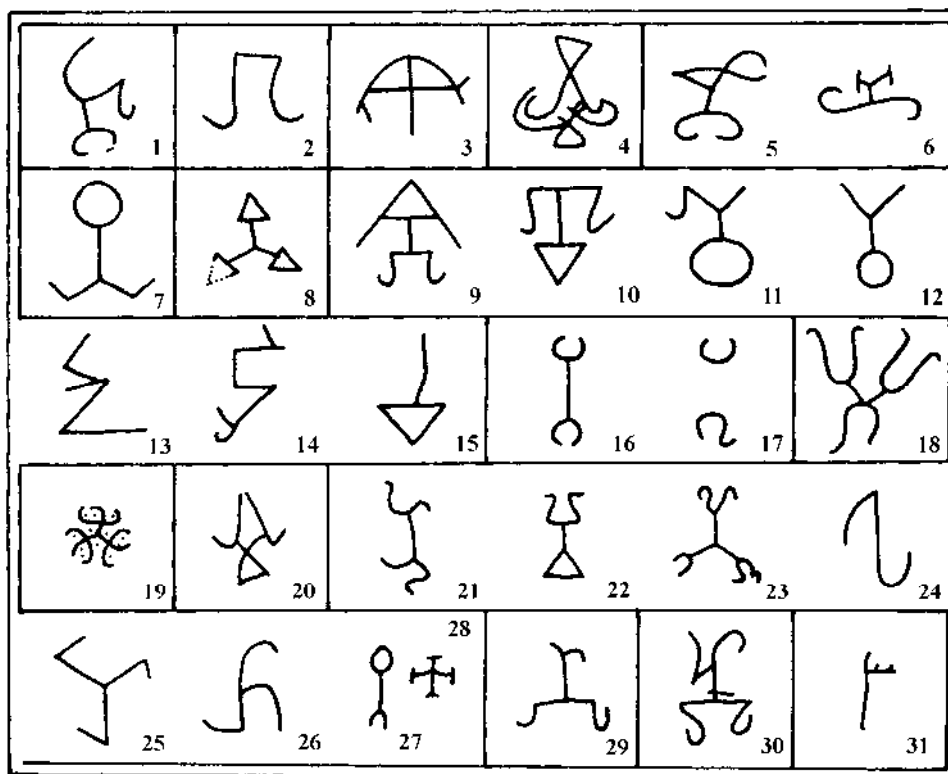

Fig. 217. Semne în formă de tanga din Dacia preromană. 1. Brad; 2-3. Dumbrava; 4. Moigrad; 5-19. Poiana; 20-29. Răcătău; 30-31. Sinsimion (după Beldiman 1990).

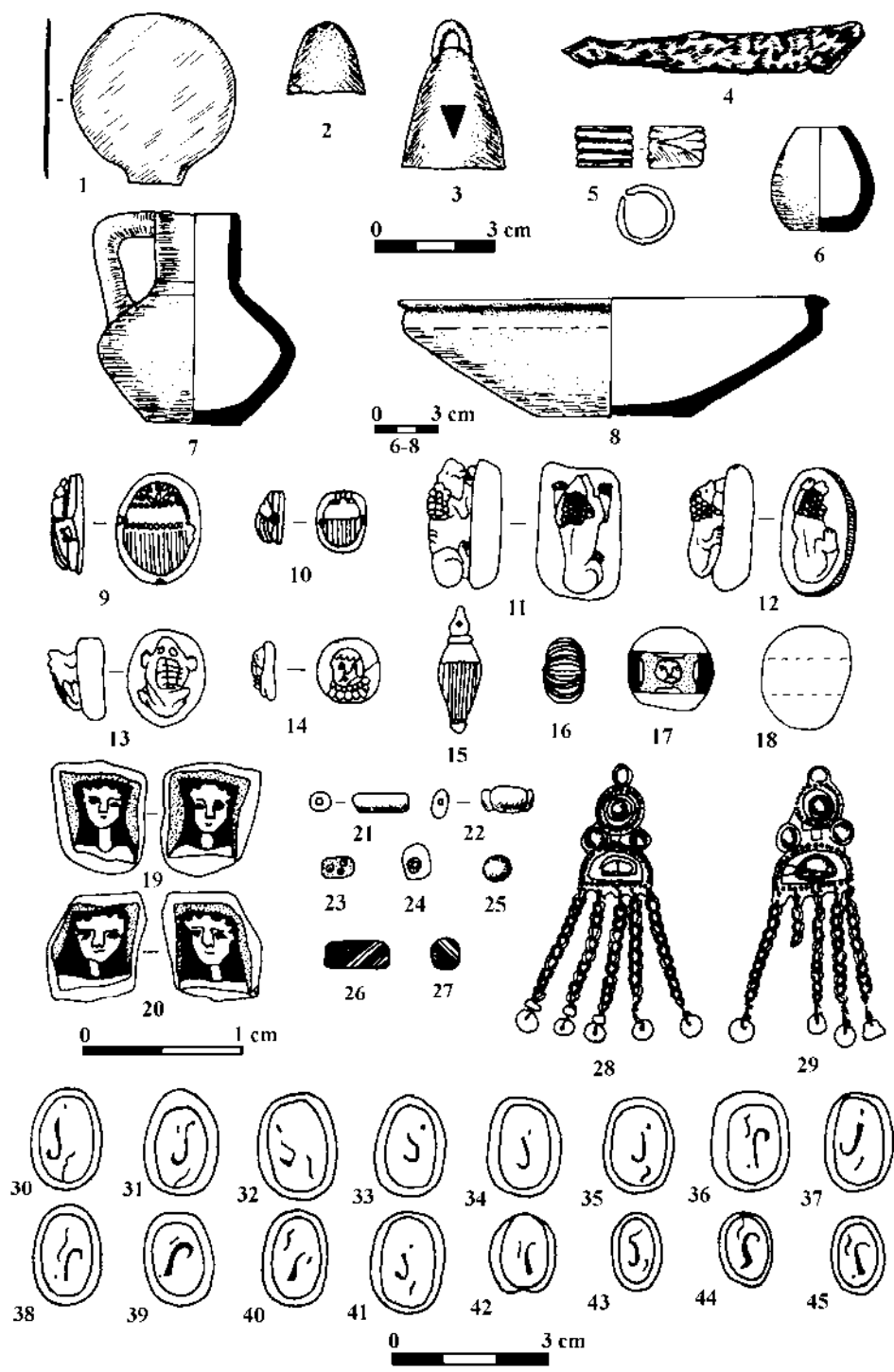

Fig. 218. Mobilienul funerar din T 5 M 4 de la Čertovick (regiunea Voronež, Rusia) (după Medvedev 1981).

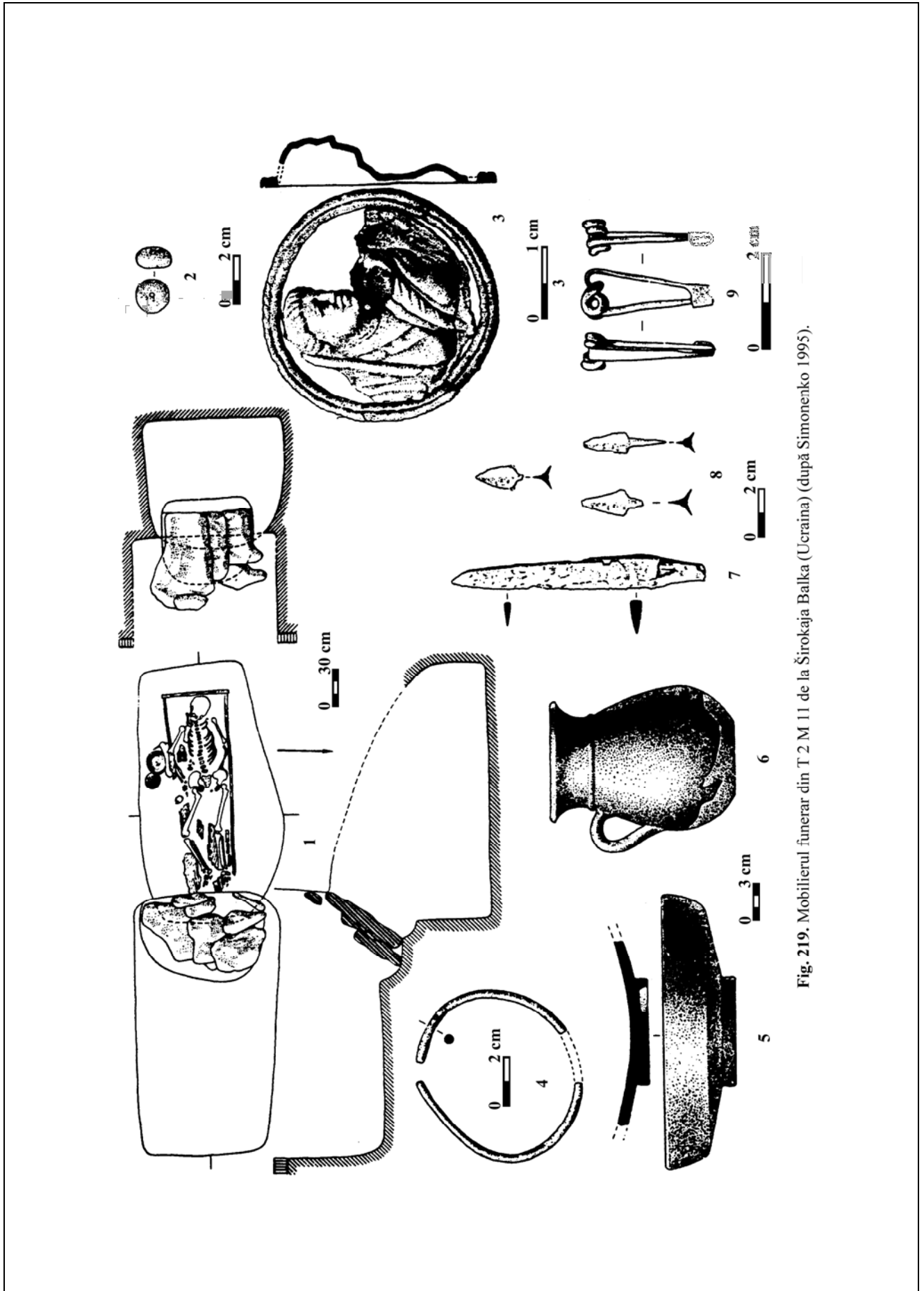

Fig. 219. Mobilierul funerar din T 2 M 11 de la Șirokaja Balka (Ucraina) (după Simonenko 1995).

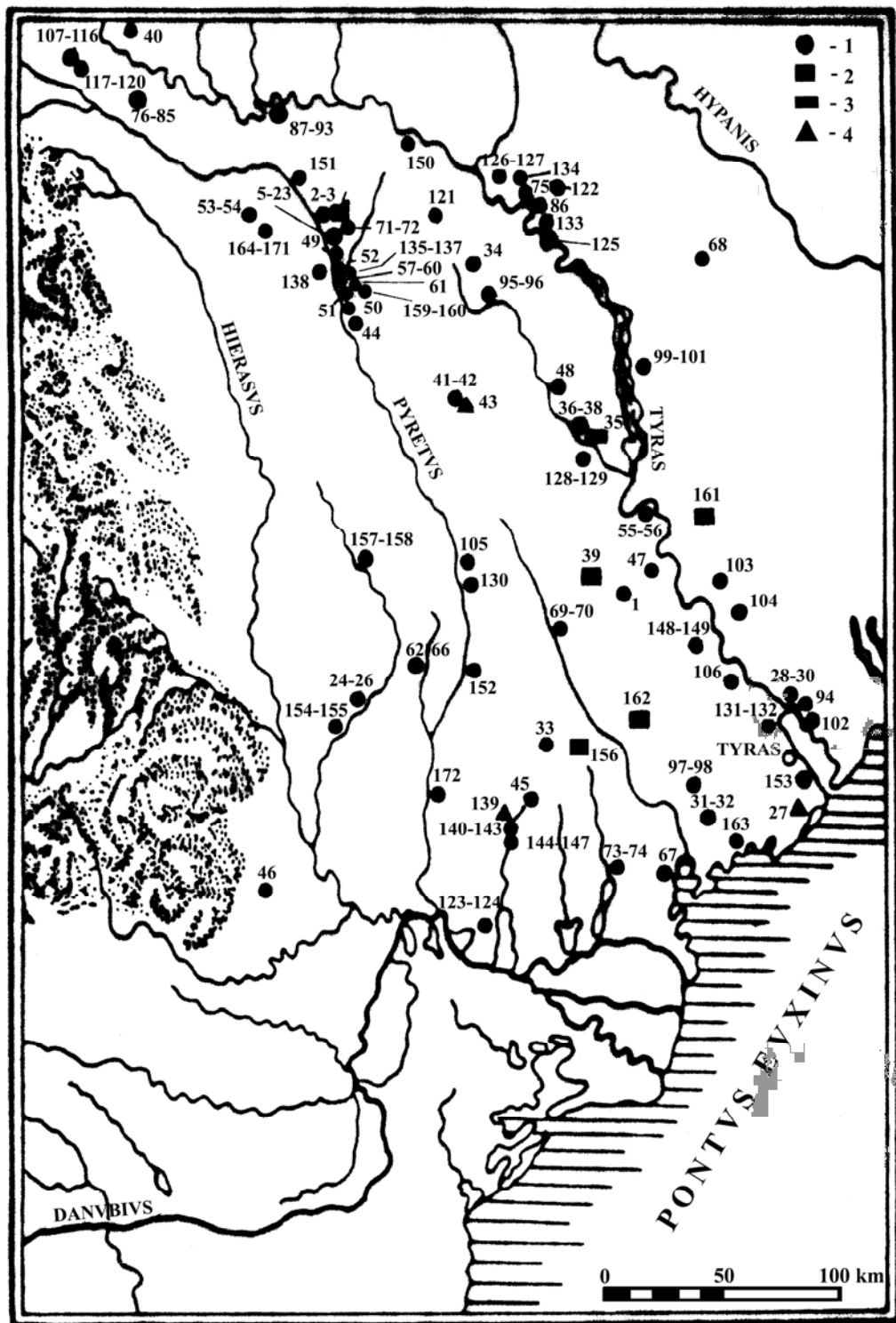

Fig. 220. Descoperirile sarmatice din secolul I a. Chr. – începutul secolului II p. Chr. 1. morminte; 2. tezaure; 3. depozite; 4. descoperiri izolate.

Fig. 221. Descoperirile sarmatice din secolul I a. Chr. 1. morminte; 2. tezaure; 3. depozite; 4. descoperiri izolate.

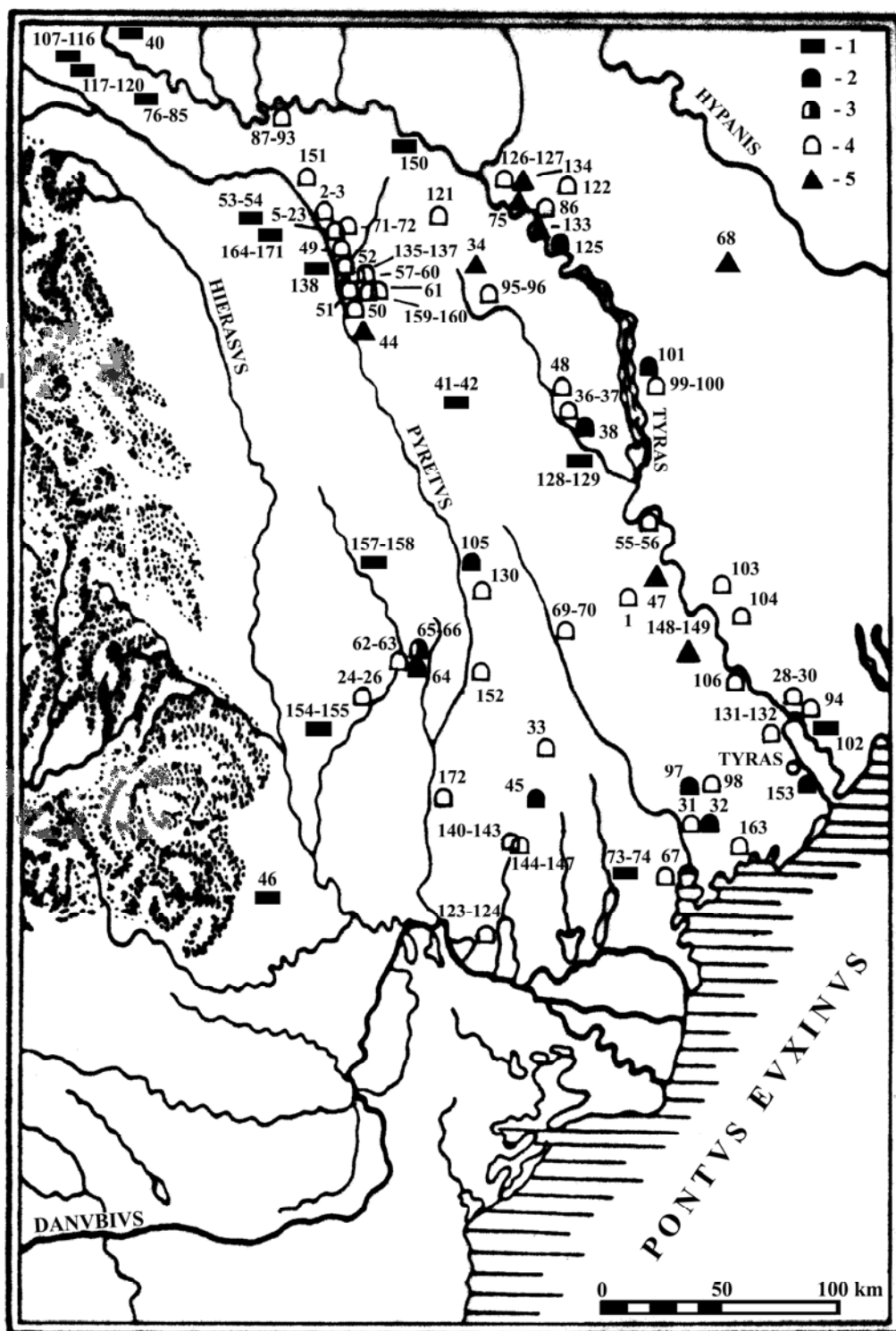

Fig. 222. Tipurile de înmormântări. 1. plane; 2. principale în tumuli sarmatici; 3. secundare în tumuli sarmatici; 4. în tumuli de epoci mai vechi; 5. incerte.

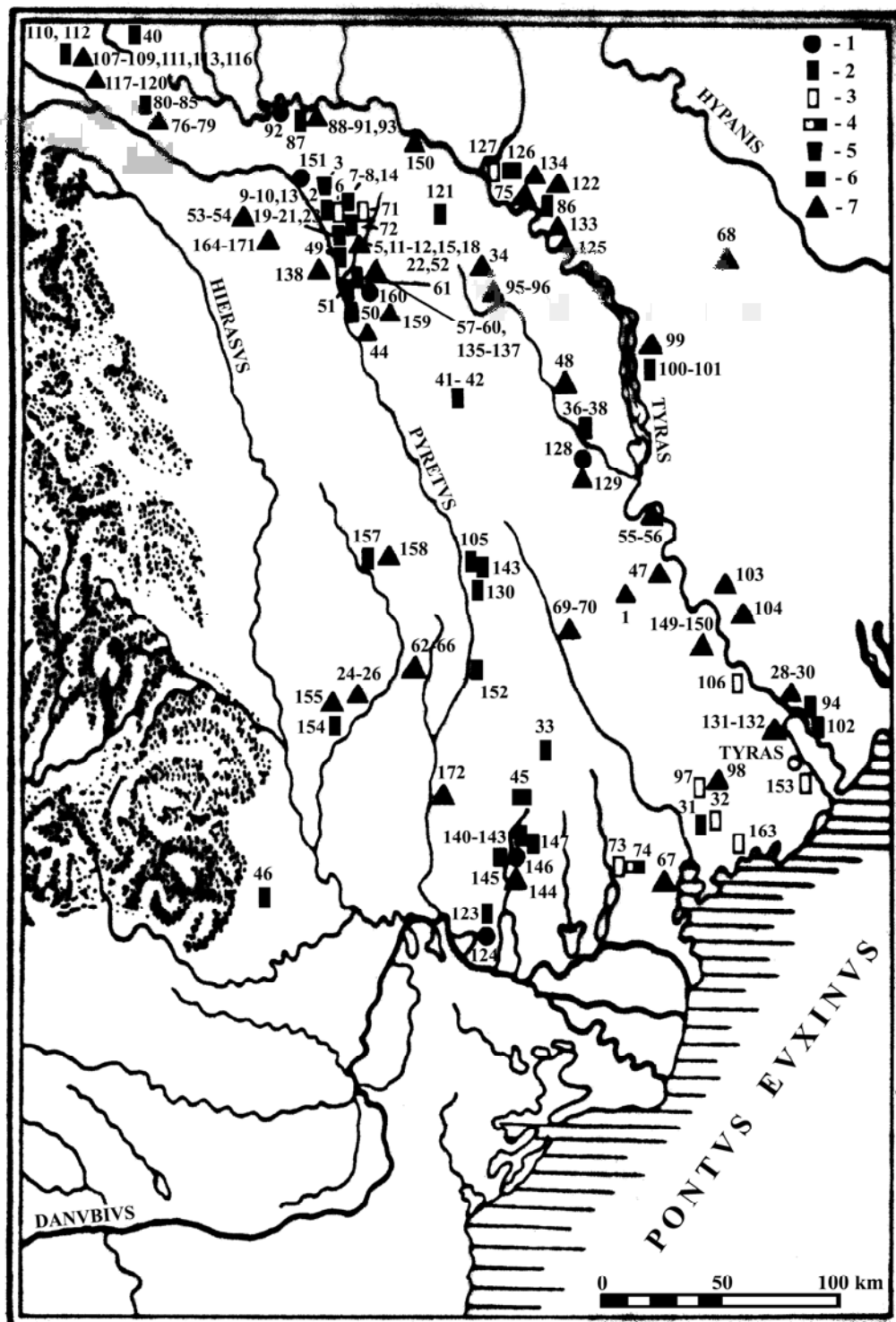

Fig. 223. Forma gropii mormintelor. 1. ovale; 2. dreptunghiulare; 3. dreptunghiulare cu trepte laterale; 4. dreptunghiulare cu nișă; 5. trapezoidale; 6. catacombe; 7. incerte.

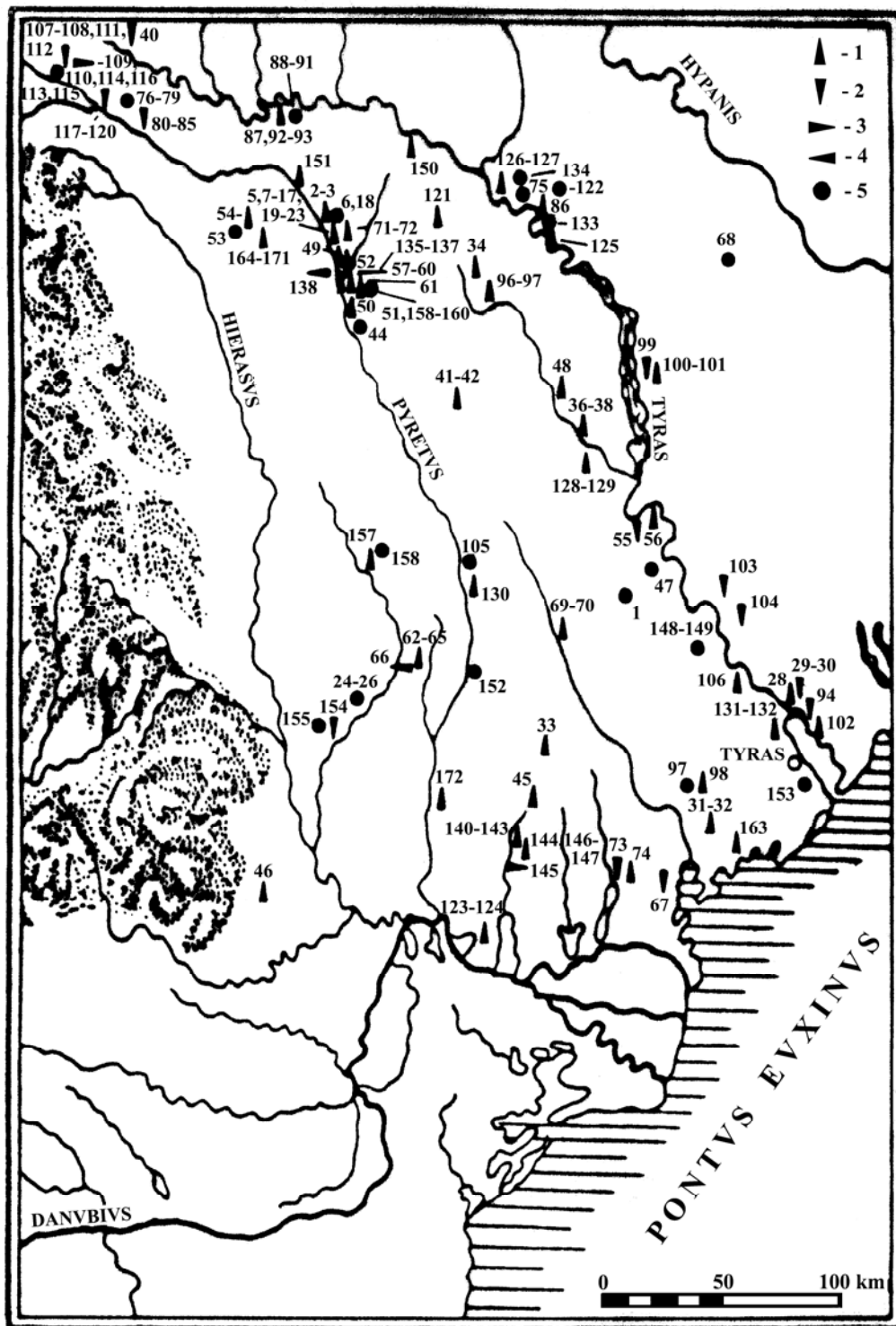

Fig. 224. Orientarea defunțiilor în morminte. 1. nord-sud; 2. sud-nord; 3. est-vest; 4. vest-est; 5. incertă.

Fig. 225. Repartizarea mormintelor ce aveau ofrandă animală.

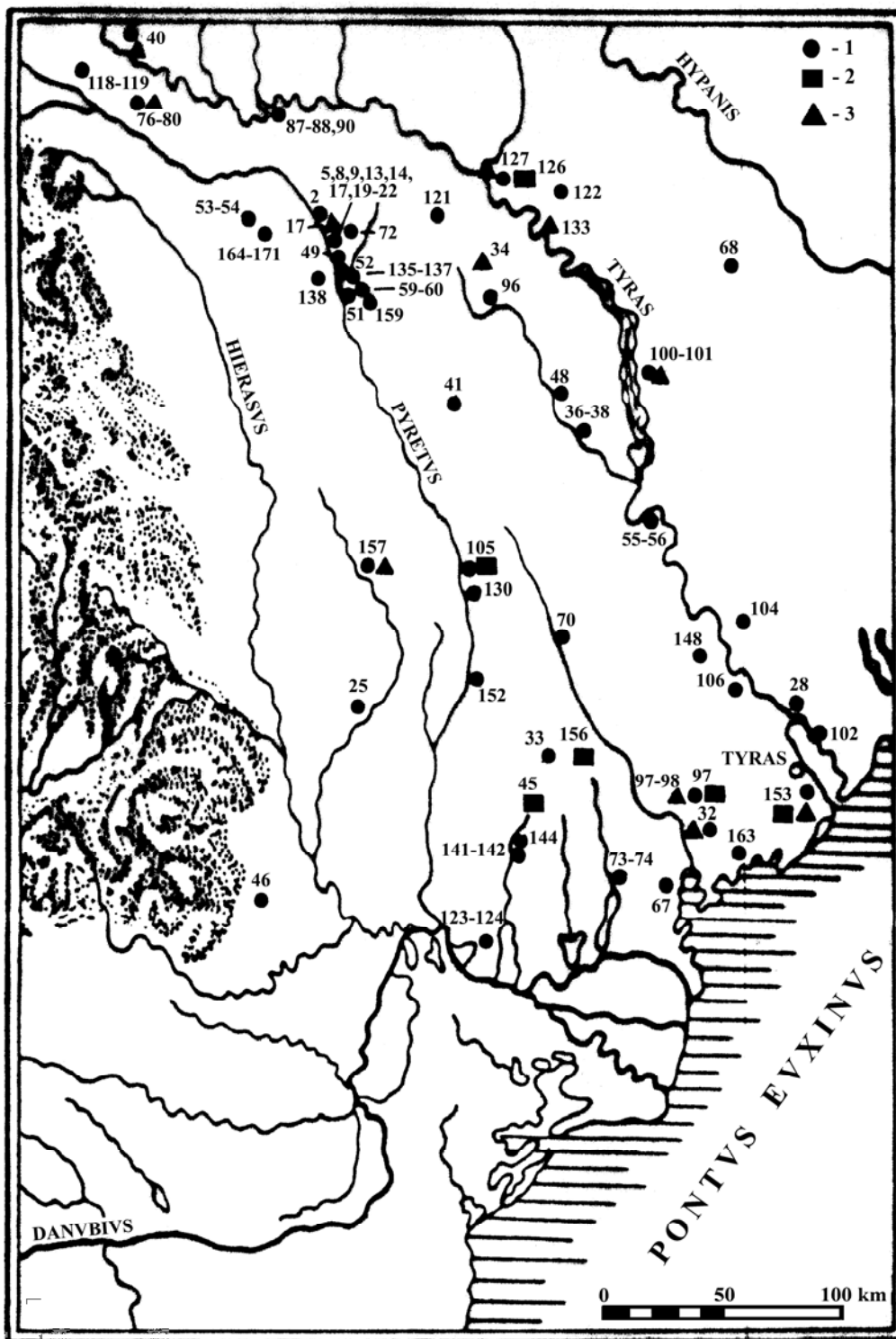

Fig. 226. Repartizarea descoperirilor de vase ceramice modelate la roată, amfore și afumători. 1. vase ceramice modelate la roată; 2. amfore; 3. afumători.

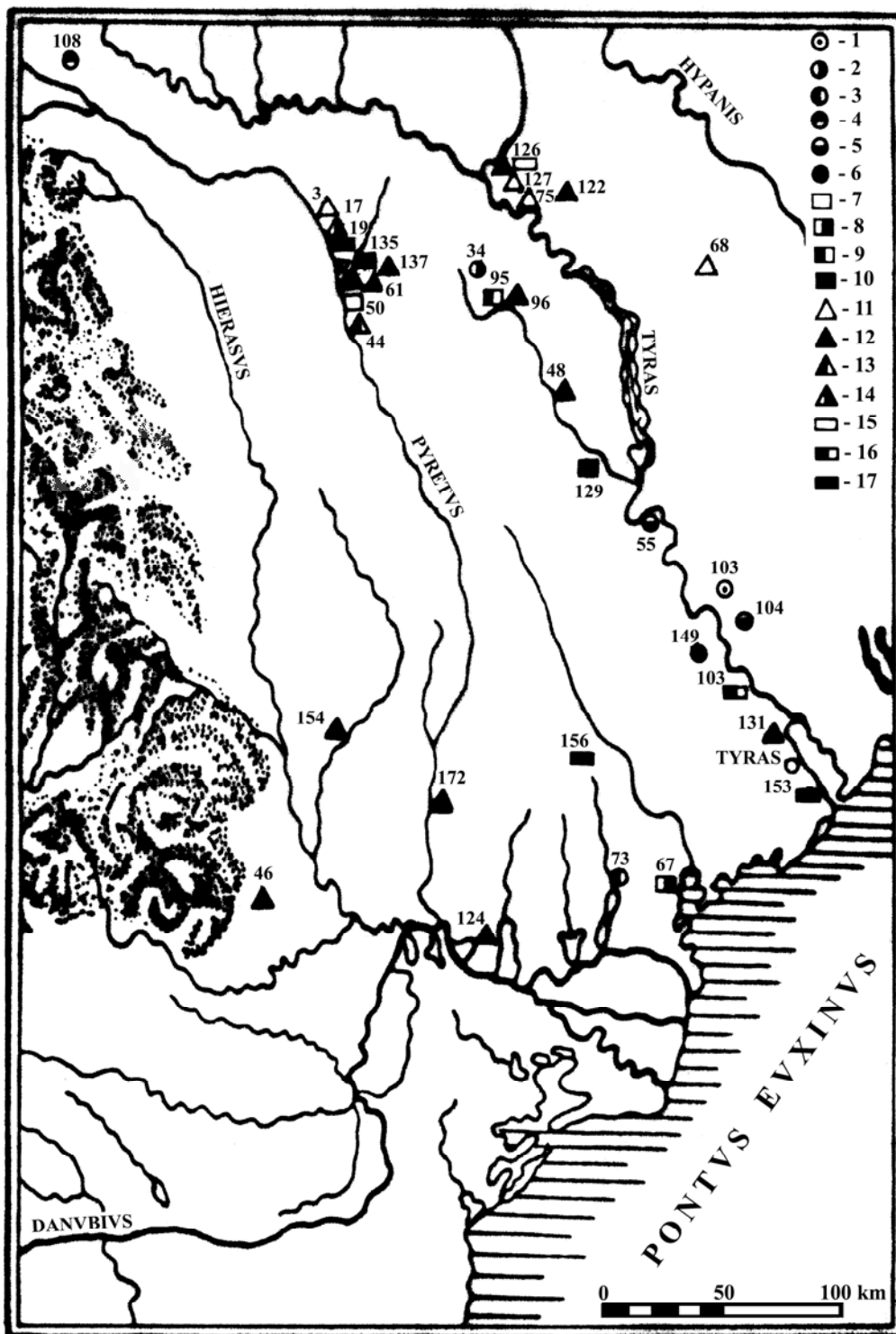

Fig. 227. Repartizarea descoperirilor de fibule. 1. tip I; 2. tip II; 3. tip III; 4. tip IV; 5. tip V; 6. tip VI; 7. tip VII; 8. tip VIII; 9. tip IX; 10. tip X; 11. tip XI; 12. tip XII; 13. tip XIII; 14. tip XIV; 15. tip XV; 16. tip XVI; 17. tip incert.

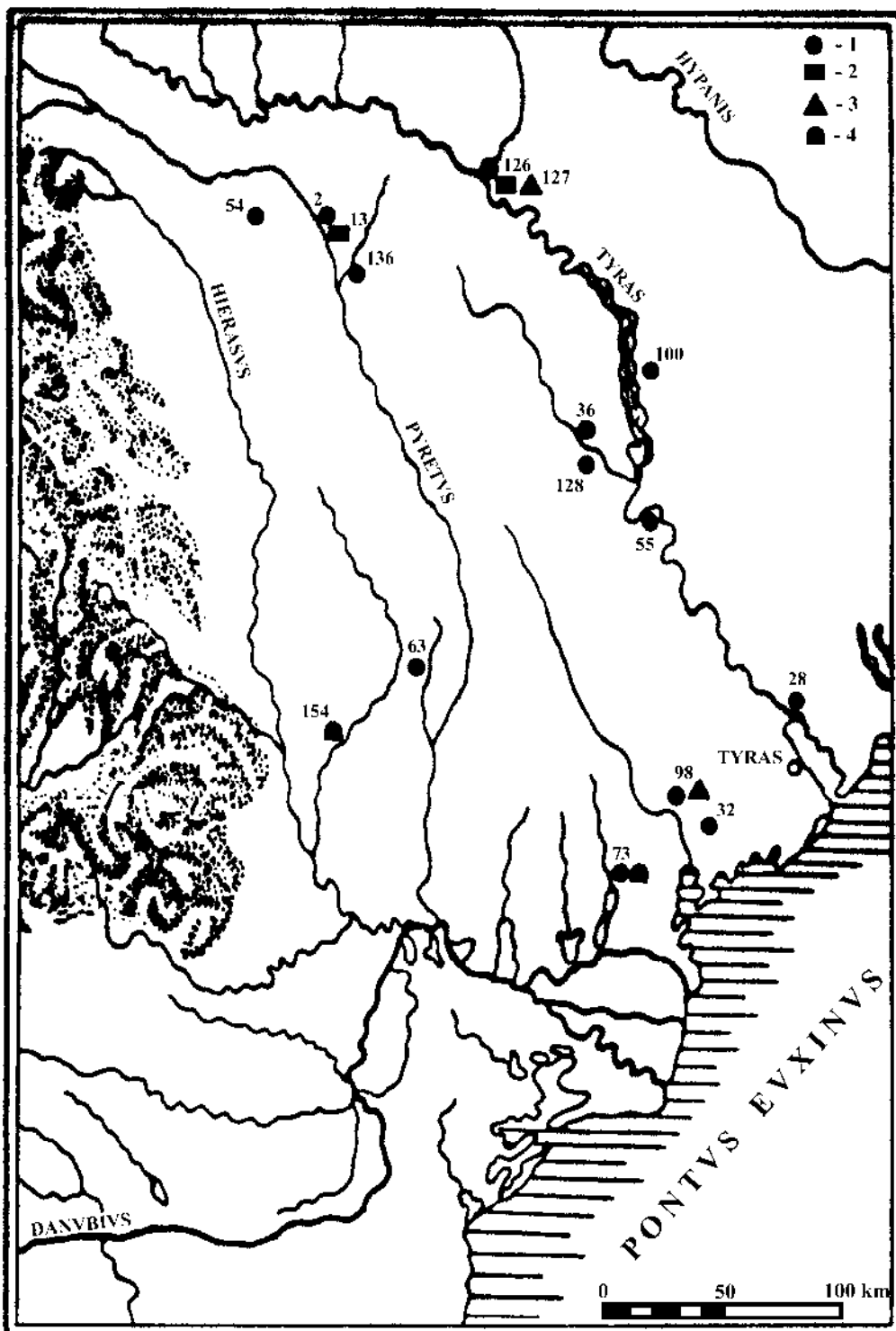

Fig. 228. Repartizarea descoperirilor de brățări (1), colane (2), coliere (3) și inele de picior (4).

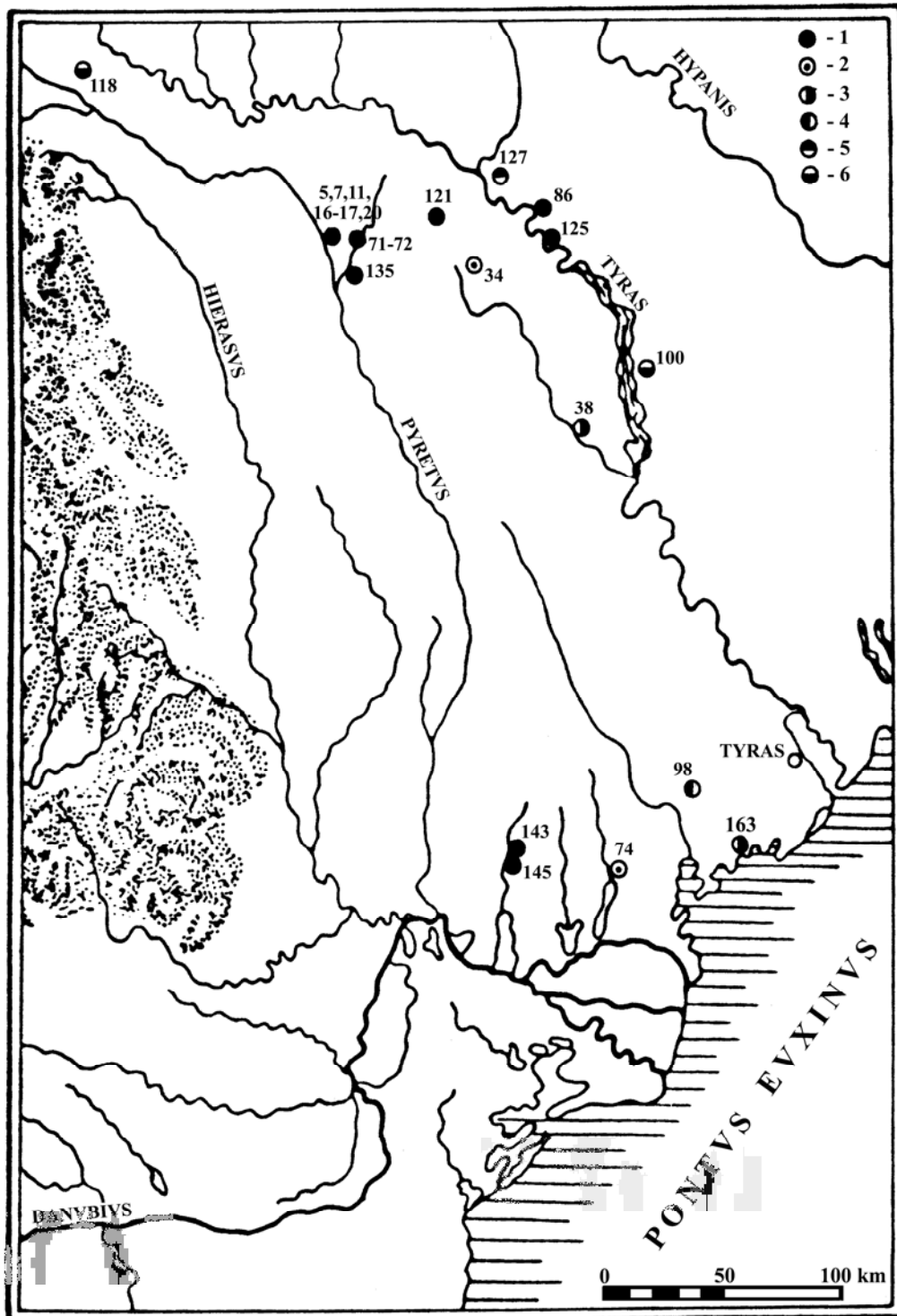

Fig. 229. Repartizarea descoperirilor de cercei (1-5) și inele de tâmplă (6). 1. Cercei de tip I; 2. tip II; 3. tip III; 4. tip IV; 5. tip V; 6. Inele de tâmplă.

Fig. 230. Repartizarea descoperirilor de inele.

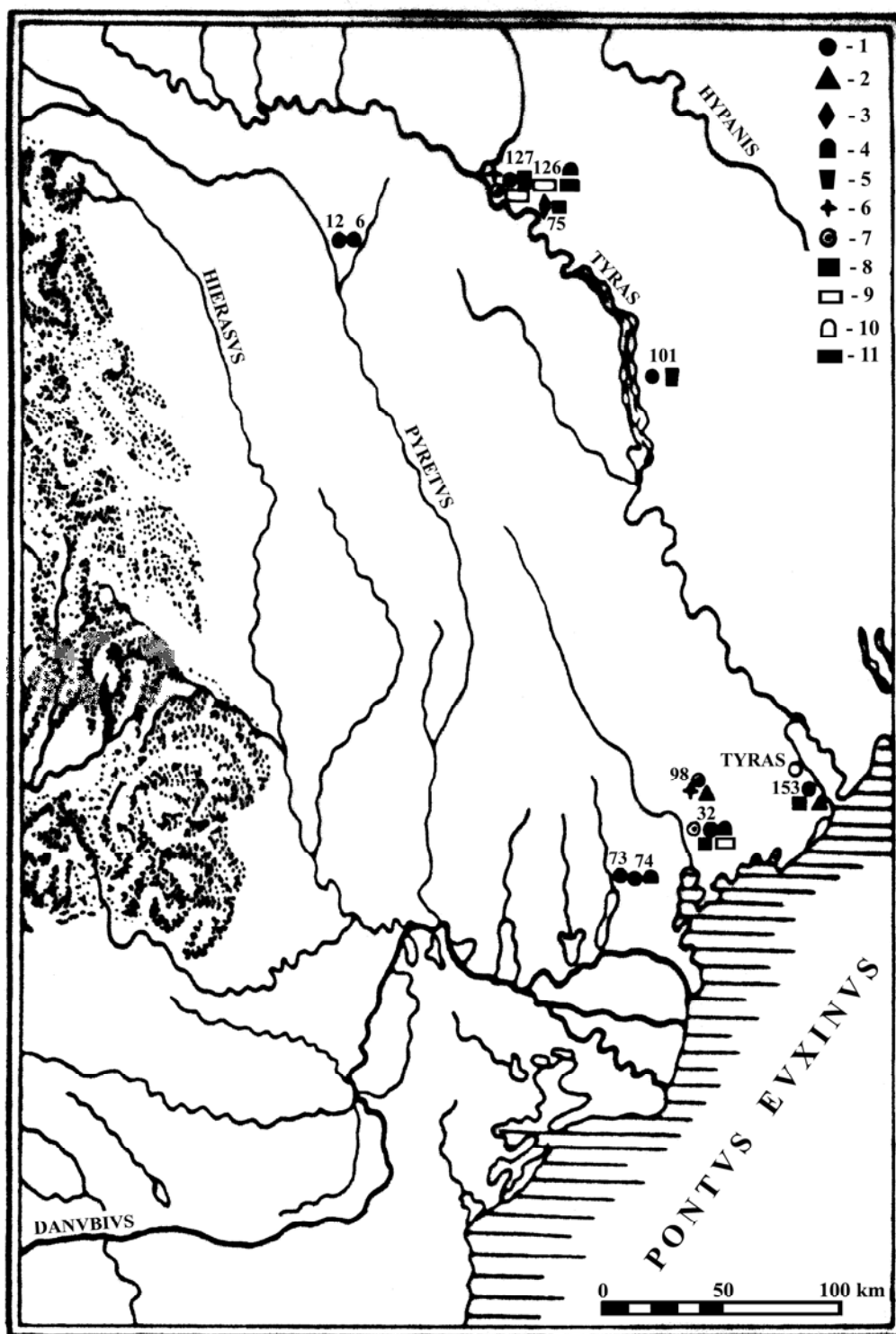

Fig. 231. Repartizarea descoperirilor de aplici vestimentare. 1. tip I; 2. tip II; 3. tip III; 4. tip IV; 5. tip V; 6. tip VI; 7. tip VII; 8. tip VIII; 9. tip IX; 10. tip X; 11. tip XI.

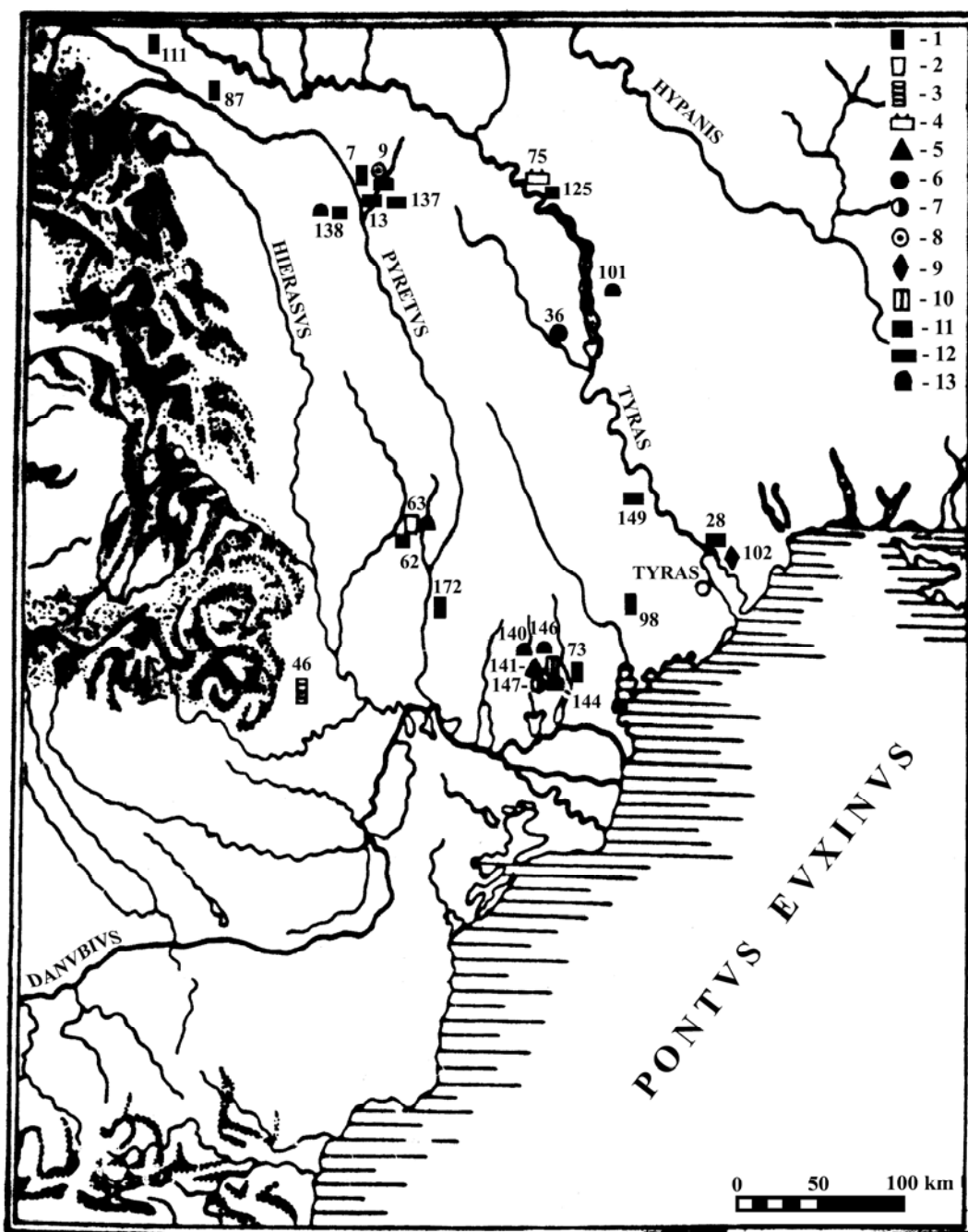

Fig. 231a. Repartizarea descoperirilor de pandantive. 1. tip I; 2. tip II; 3. tip III; 4. tip IV; 5. tip V; 6. tip VI; 7. tip VII; 8. tip VIII; 9. tip IX; 10. tip X; 11. cochilii; 12. astragale; 13. clopoței.

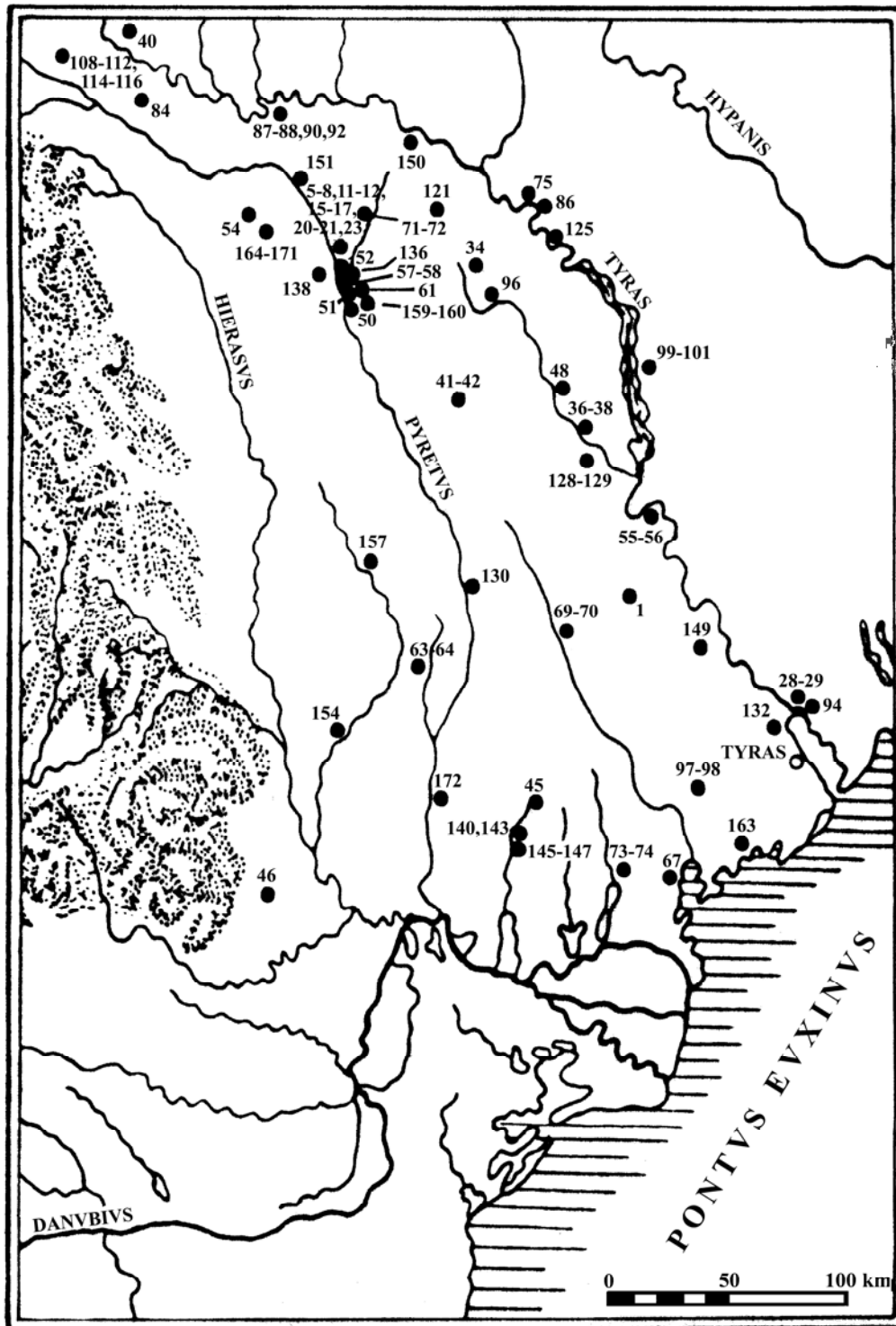

Fig. 231b. Repartizarea descoperirilor de mărgele.

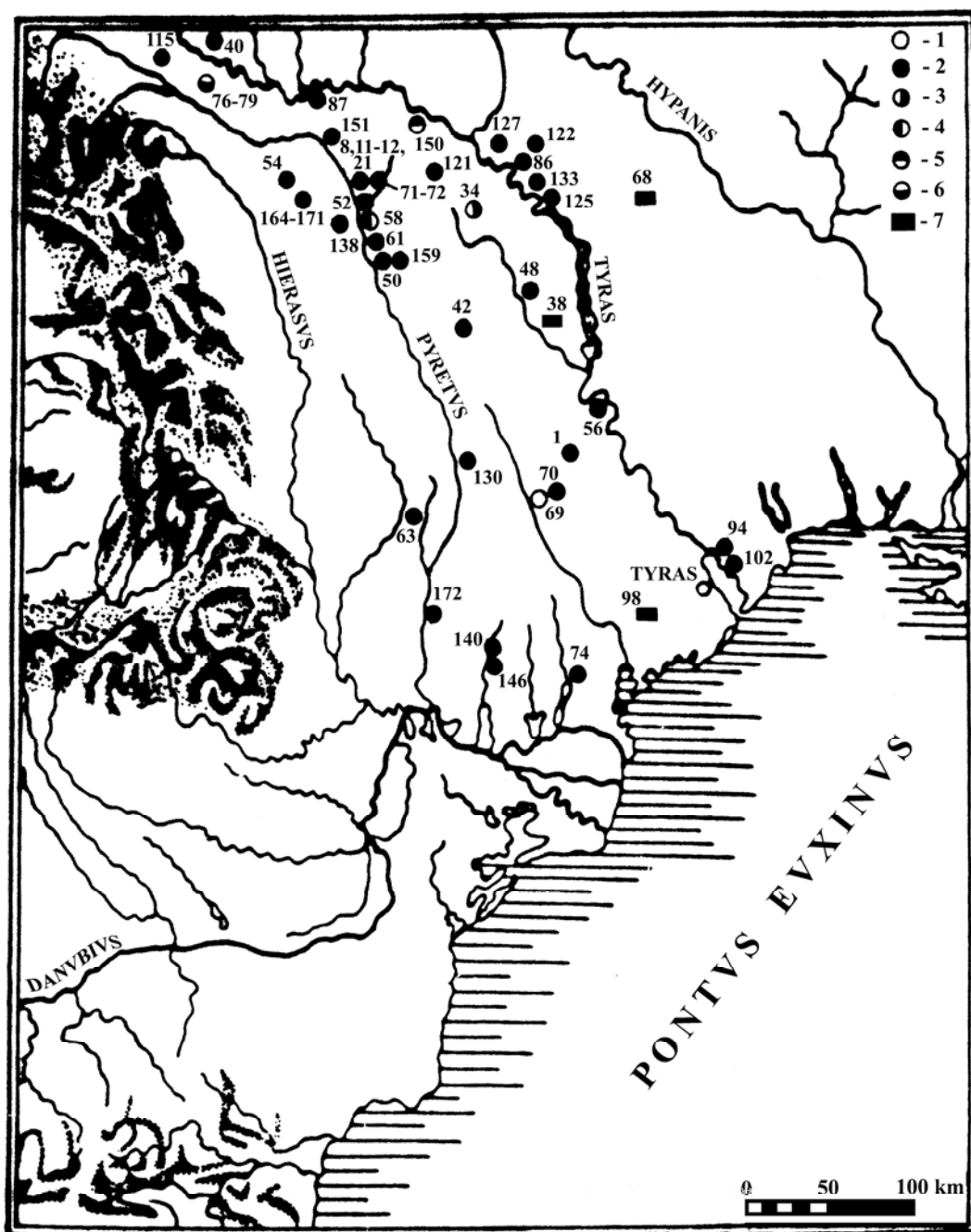

Fig. 232. Repartizarea descoperirilor de oglinzi. 1. tip I; 2. tip II; 3. tip III; 4. tip IV; 5. tip V; 6. tip VI; 7. tip VII.

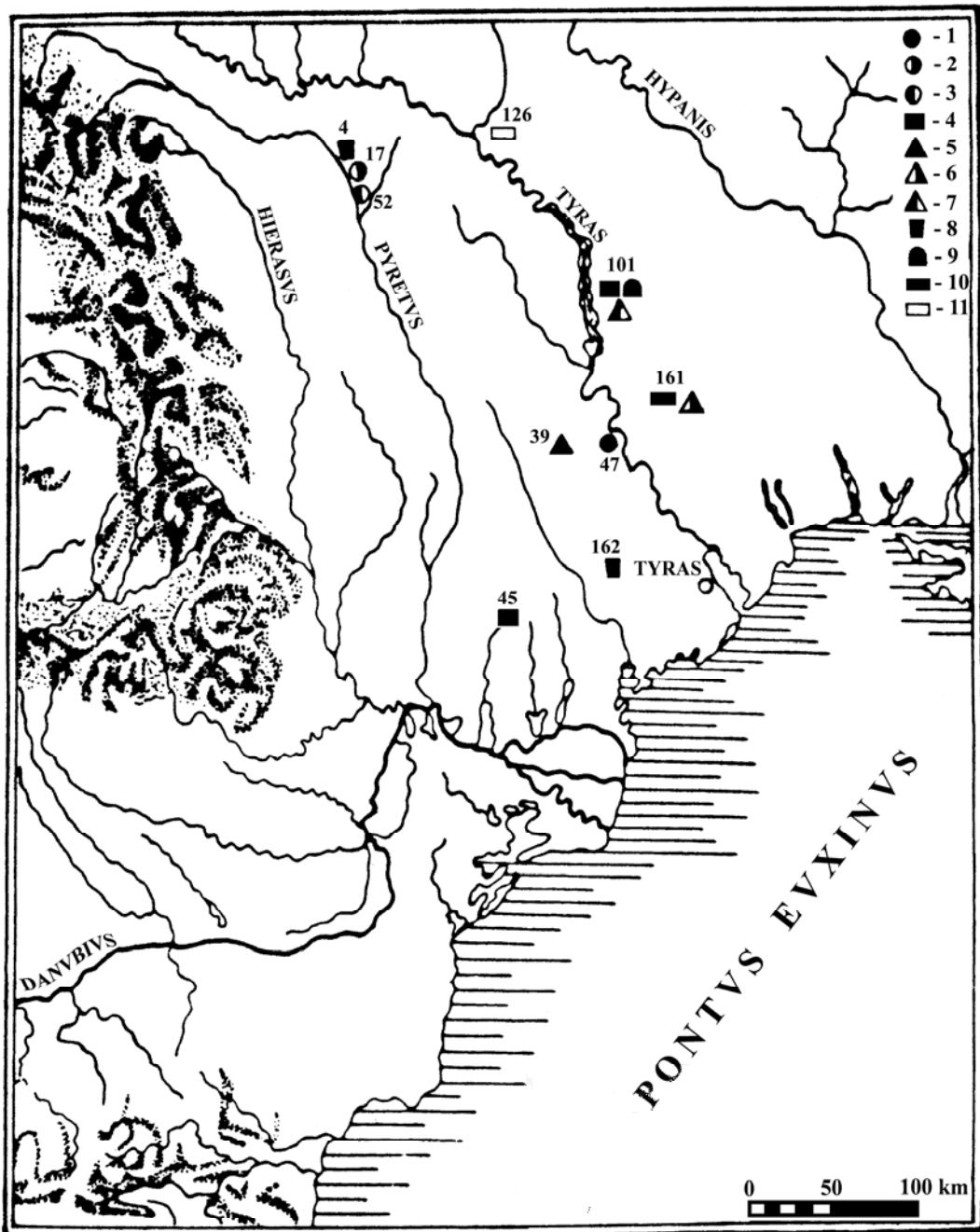

Fig. 233. Repartizarea descoperirilor de vase din metal. 1. caserole (Eggers 140); 2. caserole (Eggers 142); 3. caserole (Eggers 144); 4. castroane (Eggers 70); 5. cazane din bronz de tip I; 6. cazane din bronz de tip II; 7. cazane din bronz de tip III; 8. situle din bronz; 9. căni (Raev tip II); 10. cupe semisferice din argint; 11. cupe din argint cu toartă zoomorfă.

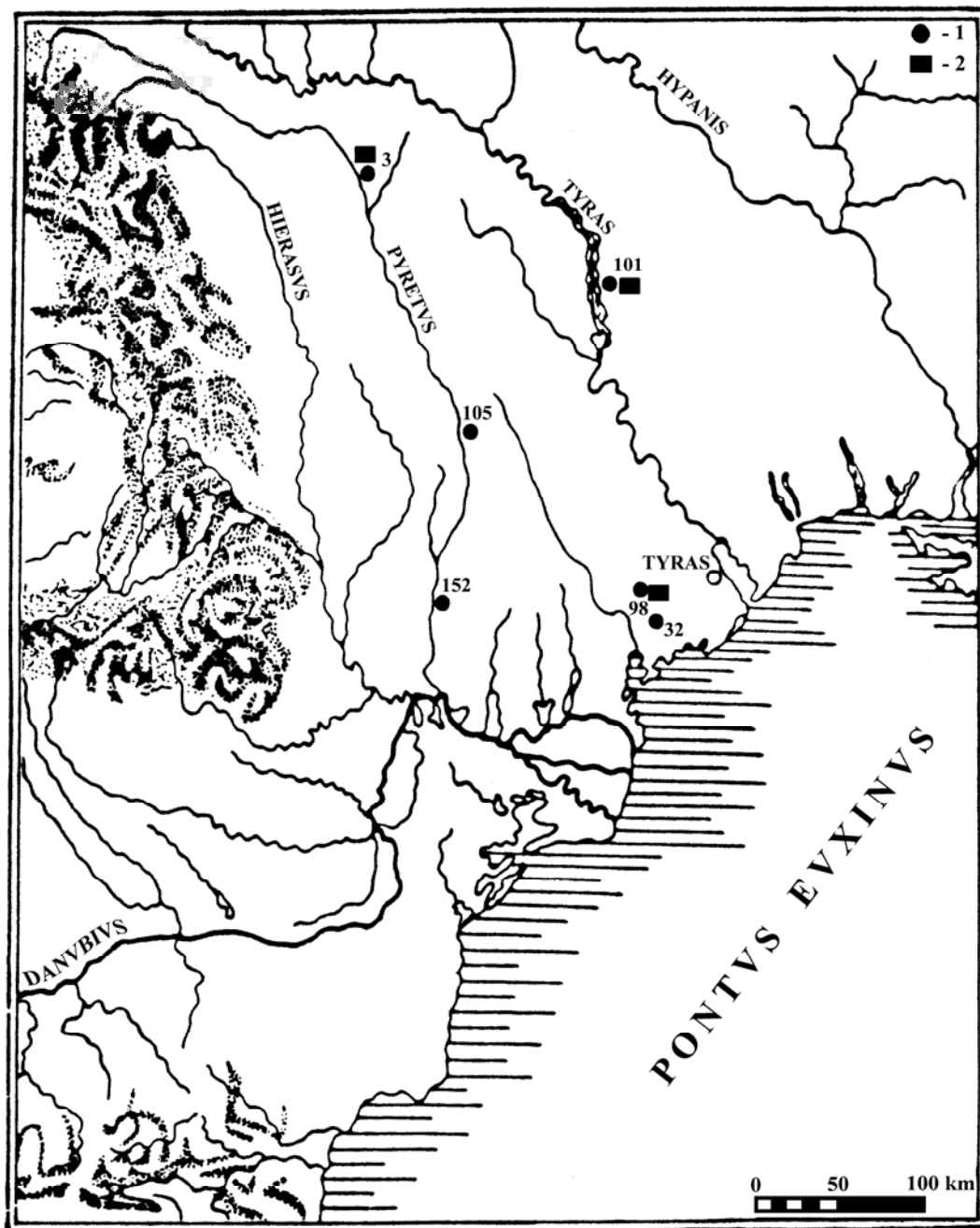

Fig. 234. Repartizarea descoperirilor de vase din sticlă (1) și din lemn (2).

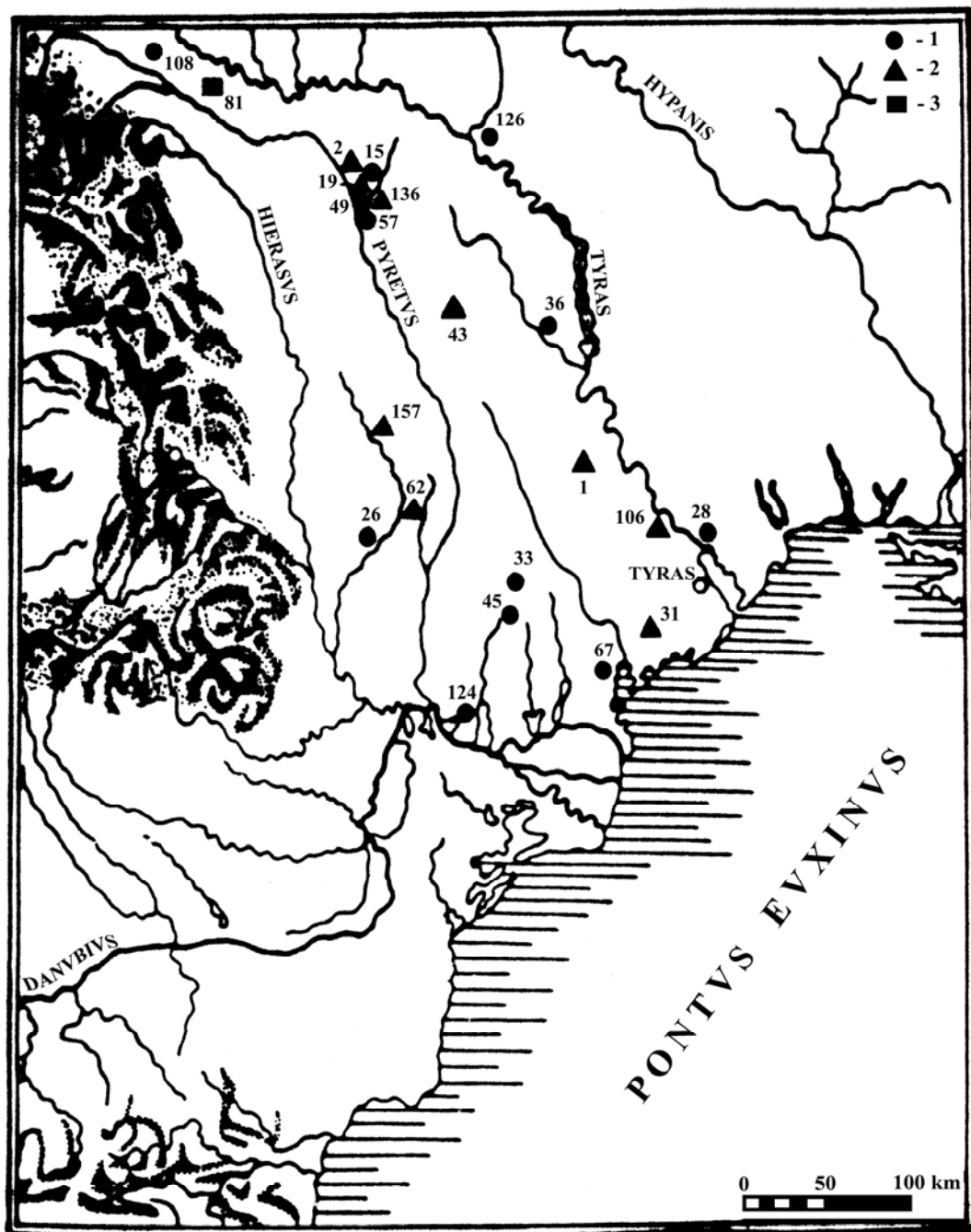

Fig. 235. Repartizarea descoperirilor de spade și pumnale. 1. spade și pumnale cu mânerul terminat în inel; 2. spade și pumnale cu mânerul simplu; 3. pumnale curbe.

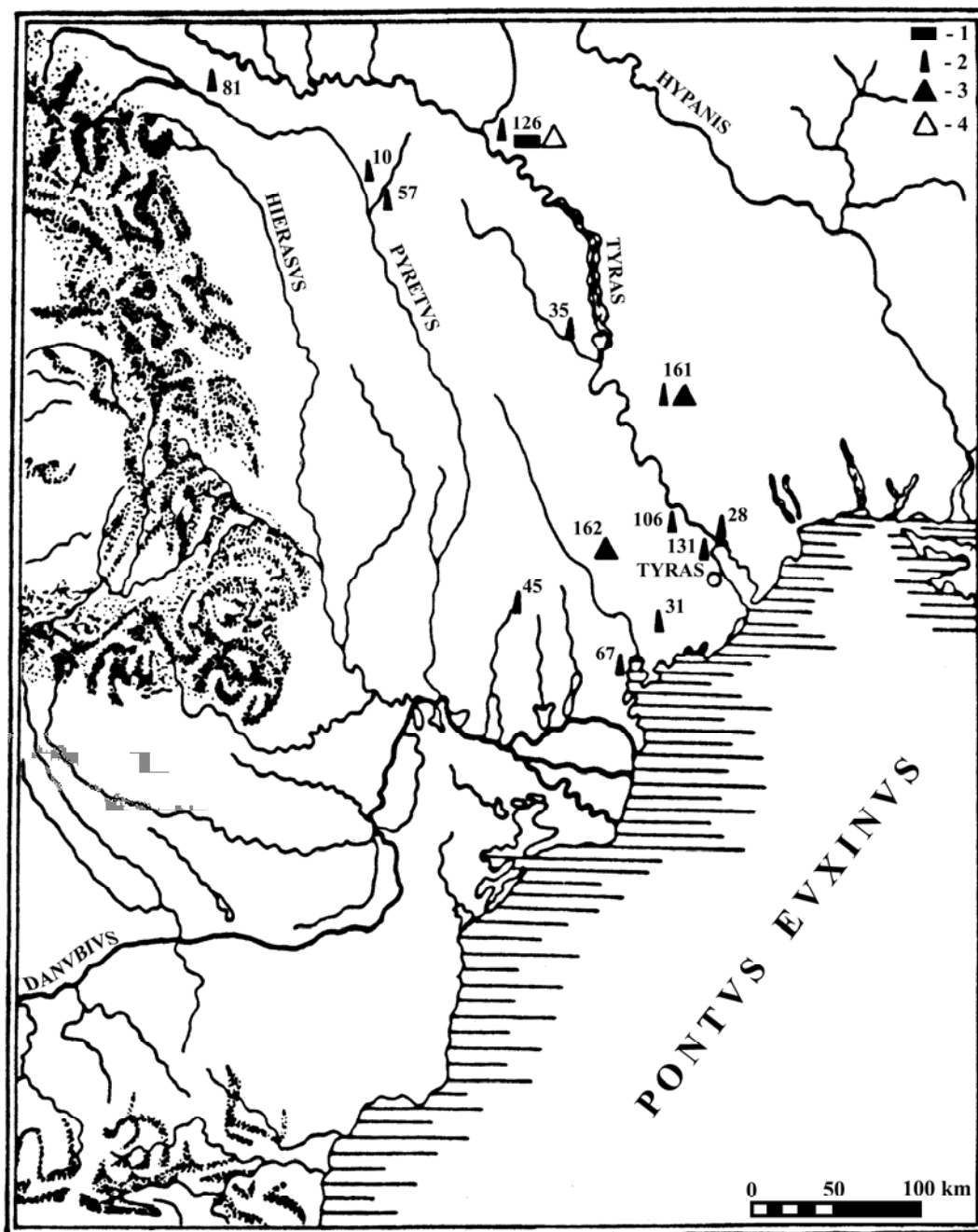

Fig. 236. Repartizarea descoperirilor de întăritoare de arc din os (1), vârfuri de săgeți (2) și vârfuri de lănci (3), vârfuri de sulițe (4).

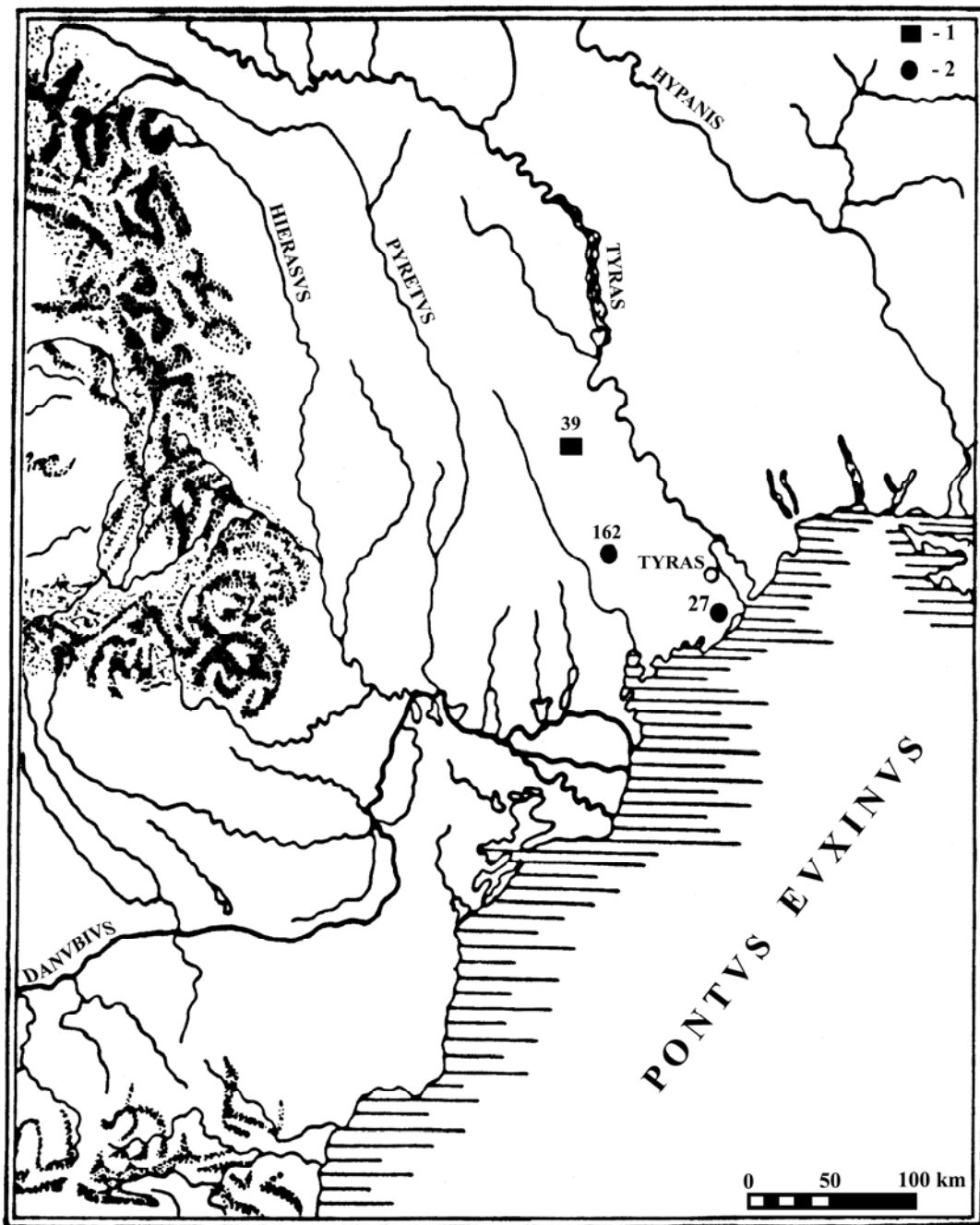

Fig. 237. Repartizarea descoperirilor de coifuri. 1. attice cu creastă; 2. tip Montefortino.

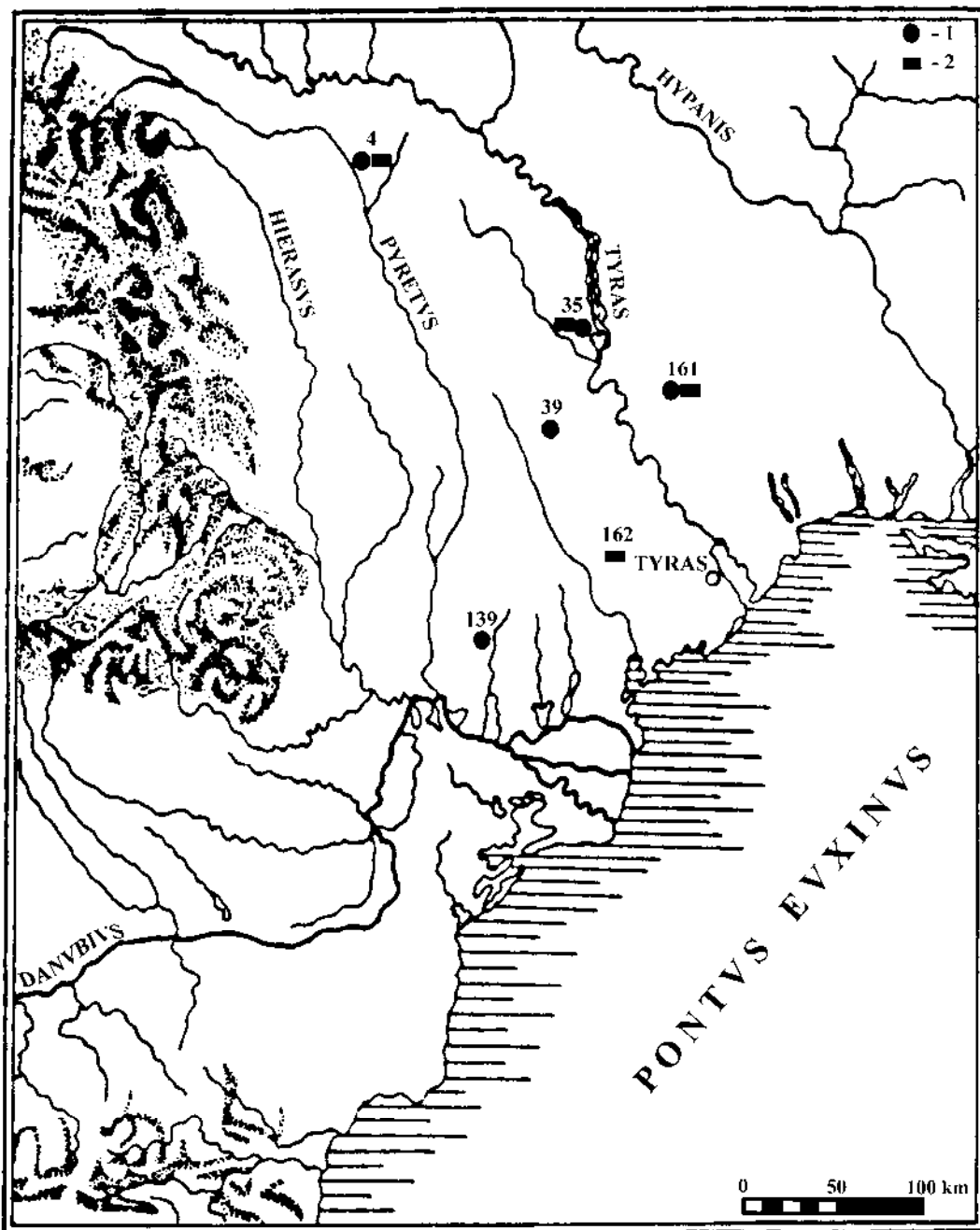

Fig. 238. Repartizarea descoperirilor de apleci frontale (1) și apleci de harnașament (2).

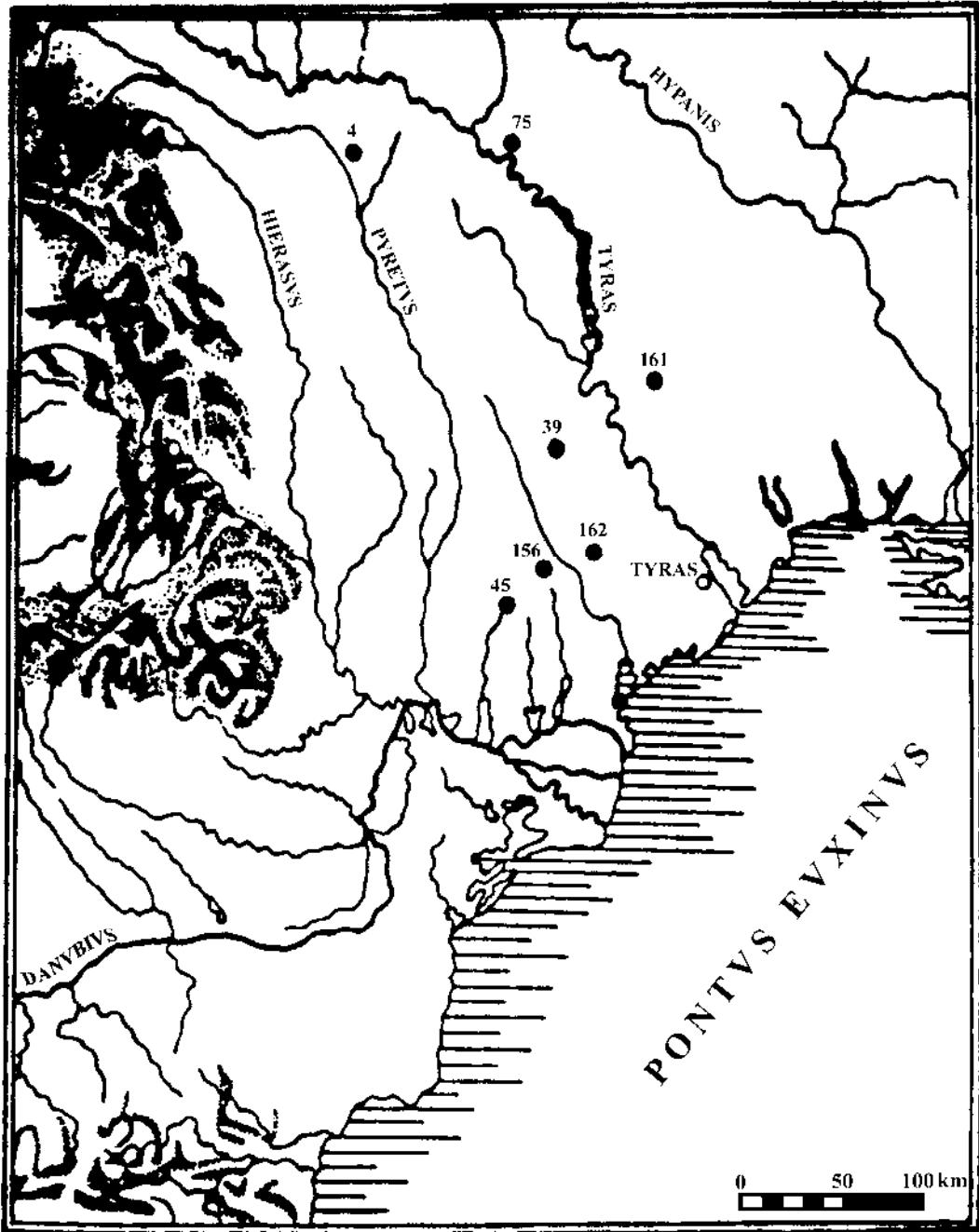

Fig. 239. Descoperirile de falere.

Fig. 240. Așezarea triburilor sarmatice în a doua jumătate a secolului al II a. Chr. - secolul I a. Chr. și pătrunderile acestora spre Dunărea de Jos, Niprul Mijlociu și Crimeea.

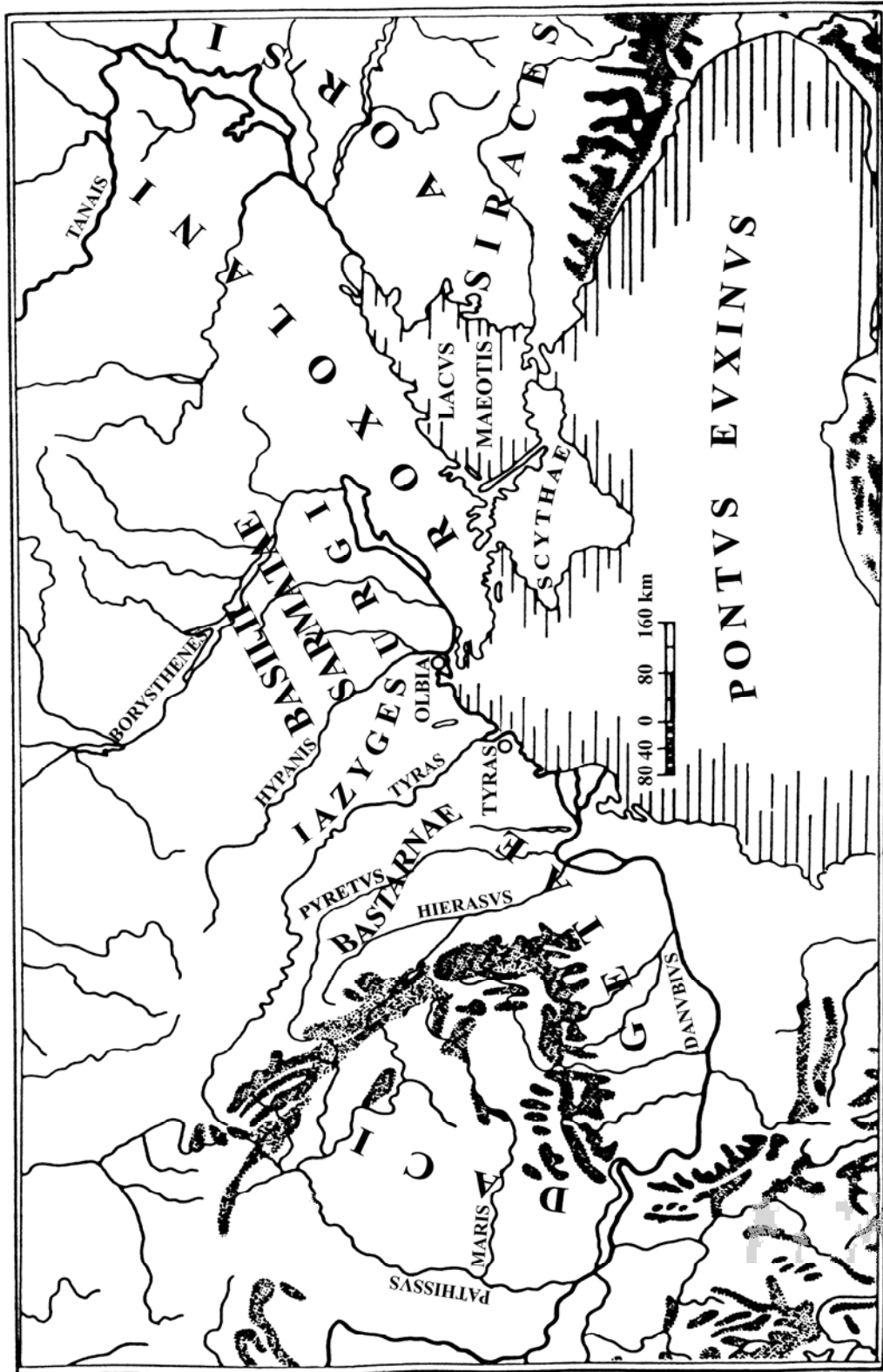

Fig. 241. Așezarea triburilor sarmatice după informațiile din lucrarea lui Strabon.

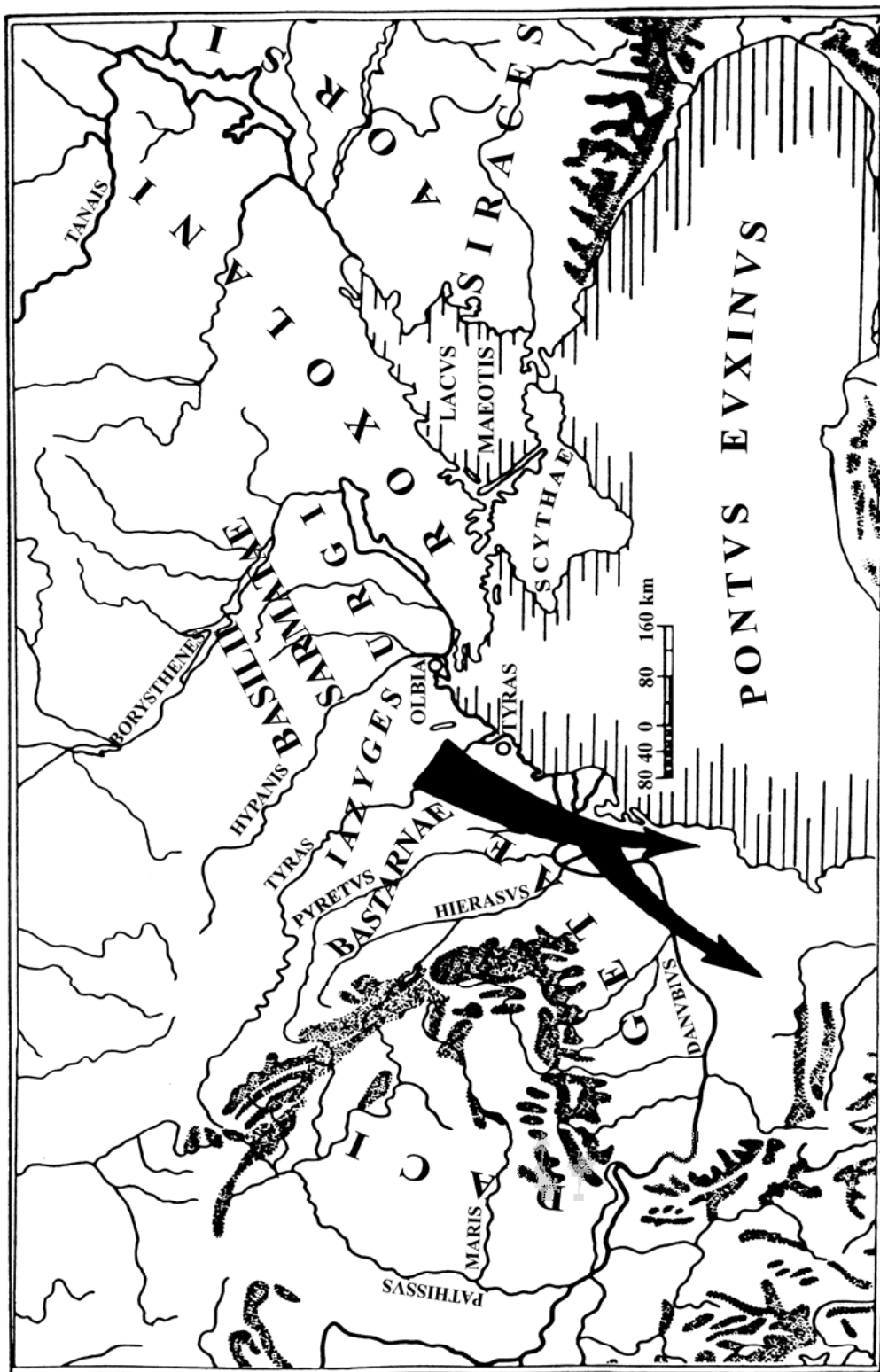

Fig. 242. Așezarea triburilor sarmatice după informațiile din lucrarea lui Strabon și incursiunile acestora la sudul Dunării la sfârșitul secolului I a. Chr. – începutul secolului I p. Chr.

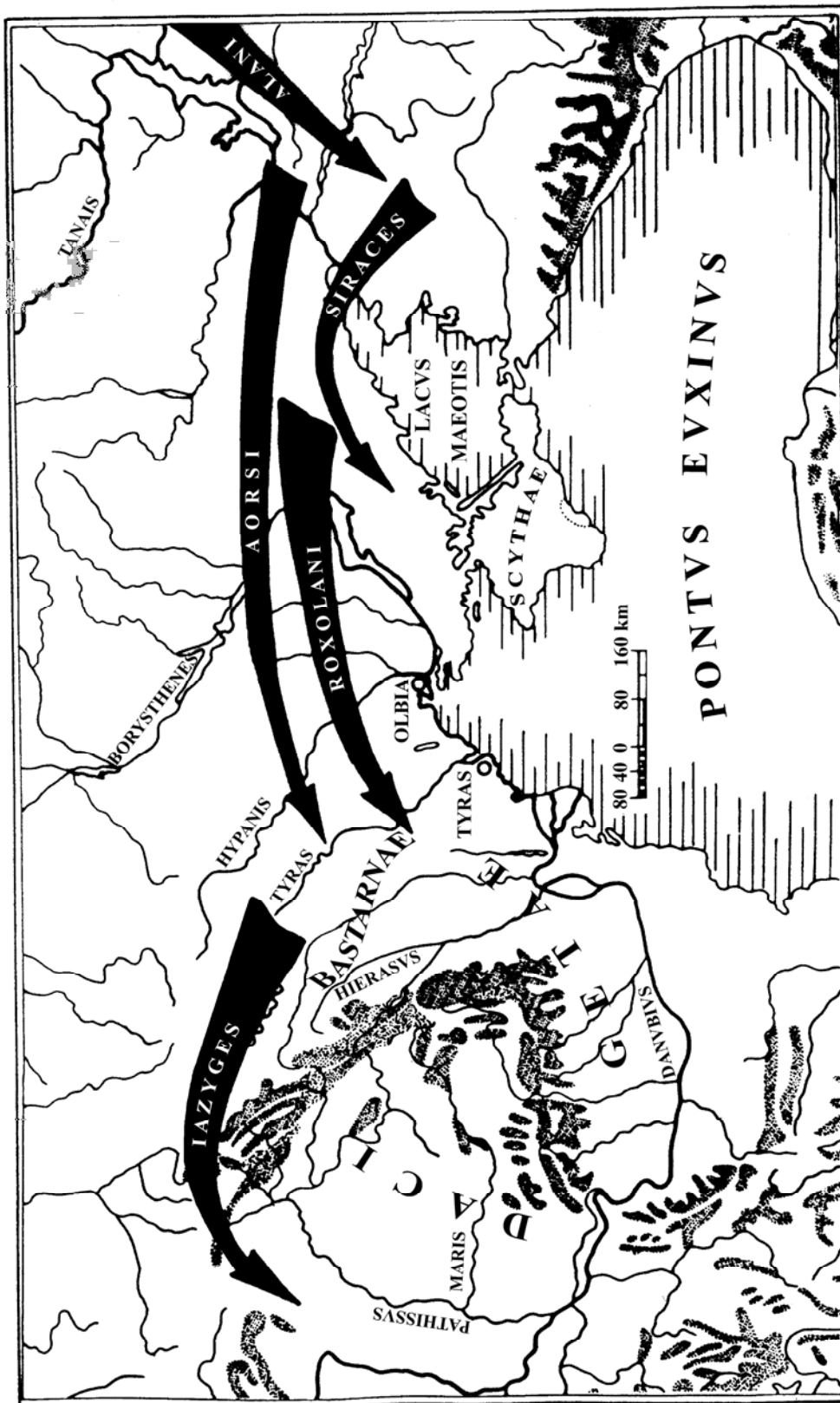

Fig. 243. Mișcarea triburilor sarmatice spre vest din jurul anului 50 p. Chr.

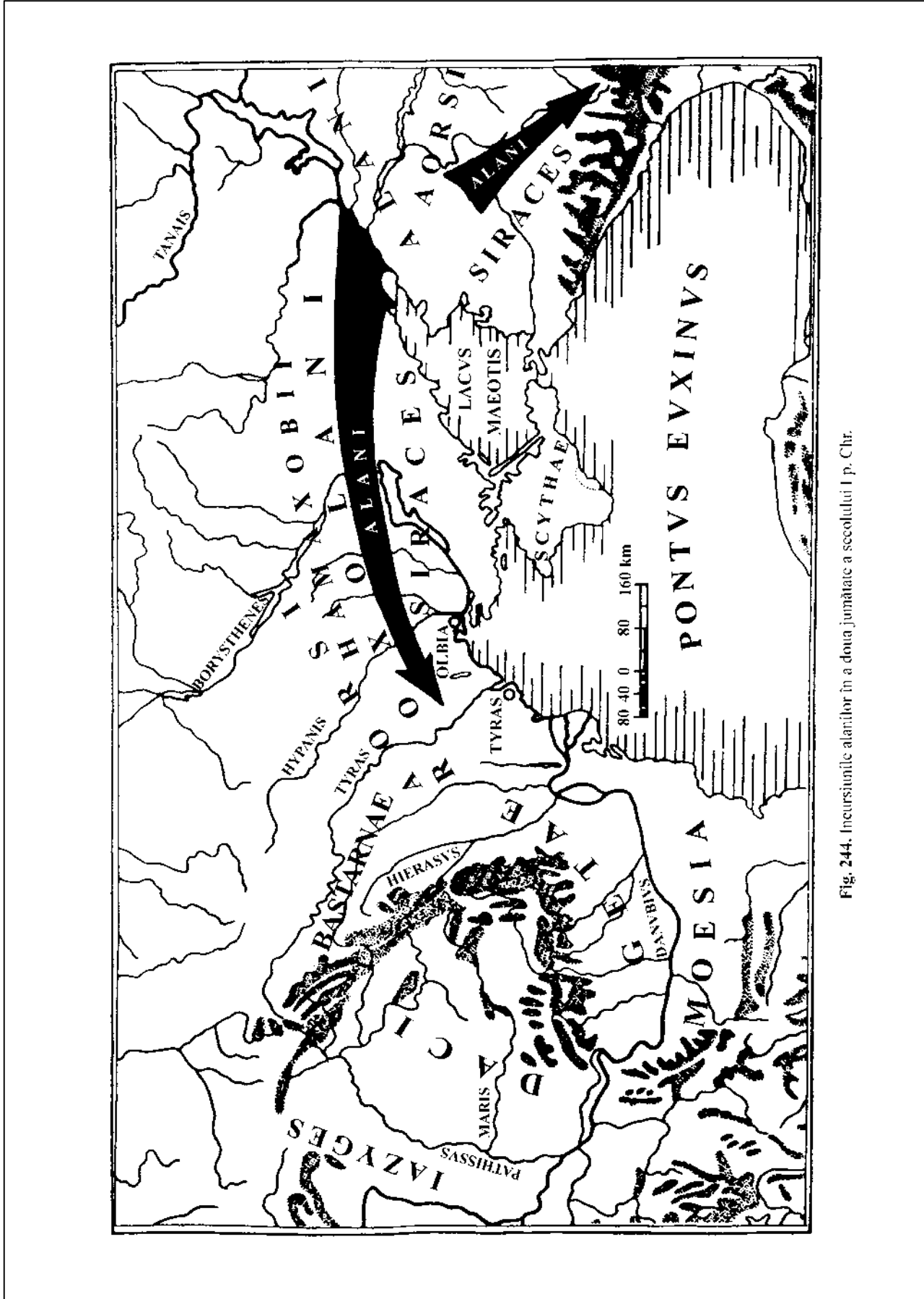

Fig. 244. Incursiunile alanilor în a doua jumătate a secolului I p. Chr.

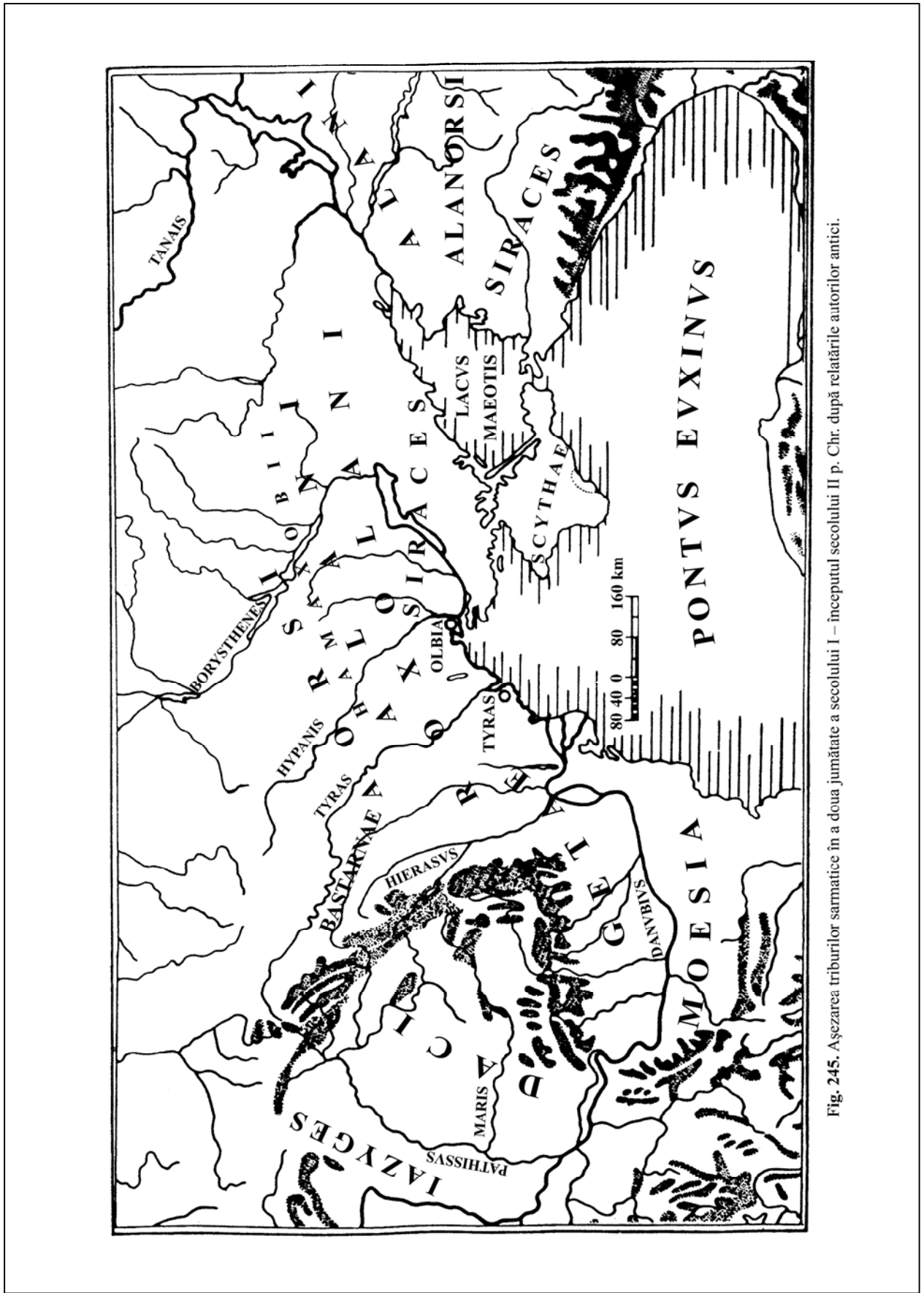

Fig. 245. Așezarea triburilor sarmatice în a doua jumătate a secolului I – începutul secolului II p. Chr. după relațiile autorilor antici.

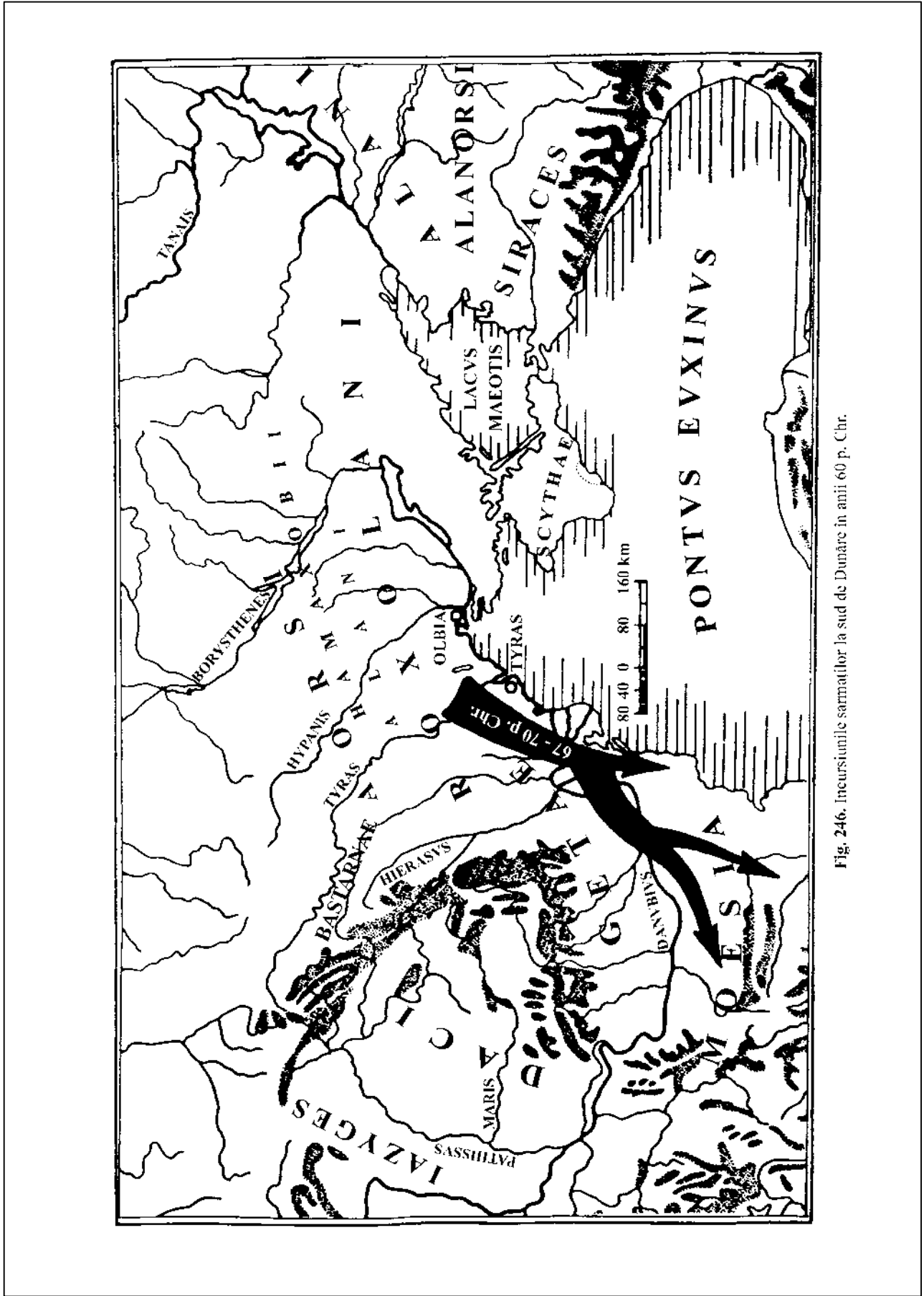

Fig. 246. Incursiunile sarmatilor la sud de Dunare in anii 60 p. Chr.

